توضیحات

د مشکوٰة شریف پښتو شرح

مشکوٰة شریف

تألیف

حضرت مولانا فضل محمد یوسف زئی صاحب دامت برکاتهم

استاذ حدیث جامعة علوم اسلامیة بنوری ټاؤن کراچی

پښتو ترجمه

مولانا محمد فیض الهادي "حقاني"

سابق مدرس مدرسه تعلیم القرآن والحدیث

چارسده روډ پشاور

مکتبة الاصلاح

محله جنگي پشاور

0314-9797200

0345-1977797

مکتبۃ الاصلاح
محلہ جنگی پشاور
0314-9797200
0345-1977797

توضیحات مشکوة شریف
پښتو شرح

(جلد اول)

الشیخ حضرت مولانا فضل محمد یوسف زئی صاحب دامت برکاتهم
علامه استاذ حدیث جامعة علوم اسلامیة بنوری ټاؤن کراچی

پښتو ترجمه:
مولوي فیض الهادی حقاني

د توضیحات پښتو شرح مشکوة خصوصیات :

- په اول جلد کې د اصول حدیث یوه مفیده مقدمه
- په متن باندې اعراب
- په تیبل کې تحت السطور بامفهومه ترجمه
- هر حدیث ته مناسب عنوان ورکول
- د مشکوة المصابیح د آحادیثو تخریج د صحاح سته وغیره کتابونو نه کول
- د مشکوة المصابیح د مشکلو لغاتو حل کول
- په شرحه کې هر یو شئ ته مناسب عنوان ورکول
- د ائمه اربعو د مذاهبو بیان
- د مذاهبو دلائل بیانول
- د احنافو د مذهب د ترجیح وجوهات بیانول
- په شرح کې د مرقاة او د اشعة اللمعات د عباراتو حوالې ورکول
- د کتاب د هرې صفحې په سر د کتاب او باب خودنه
- د هر کتاب په اول کې د ضروري مباحثو بیان
- بین القوسین په اضافي قیوداتو سره مزید وضاحت کول
- د مشکلو ابحاثو د سوال او جواب په ذریعه حل کول
- د جدید او قدیم بعضې مسائلو استنباط
- په آحادیثو کې د تعارض په صورت کې بهترین مطابقت راوستل
- په اتم جلد کې د مشکوة المصابیح د حدیثو د راویانو مفصل حالات

مکتبة الاصلاح
محله جنگی پشاور
0314-9797200
0345-1977797

فضل محمد یوسف زئی

خیر الناس من ینفع الناس

تاریخ

میں فضل محمد بن نور محمد اپنی کتاب نفحات شرح مشکوۃ
کی اردو سے پشتو زبان میں ترجمہ کی اجازت مکتبہ اصلاح
پشاور کو دیتا ہوں یہ لوگ اس ترجمے کو چھاپ کر
شائع کریں گے ان کے علاوہ میں نے کسی کو اجازت نہیں دی
لہٰذا دوسرے احباب ناجائز کوشش سے اجتناب کریں

فقط فضل محمد بن نور محمد یوسف زئی
بنوری ٹاؤن کراچی

۱۰ ربیع الاول ۱۴۲۰ھ مطابق ۱۹

د چهاپ ټول حقوق د ناشر سره محفوظ دي

درخواست

د الله تعالیٰ په فضل وکرم سره د کمپوزنګ نظرثاني او تصحيح نه علاوه
د چهاپ کولو او جلد سازئي په ټولو مرحلو کښې د ډیر احتياط نه کار
اخستلی شوی دی خو بیا هم انسان کمزوری دی۔
که ددی احتیاط باوجود هم څه غلطي په نظر درشي نو اطلاع راکړئ
ان شاء الله په راتلونکی چهاپ کښې به ئې تصحیح او کړو۔

مکتبة الاصلاح
محله جنگی پشاور
0314-9797200
0345-1977797

نَضَّرَ اللهُ اِمْرَأً سَمِعَ مَقَالَتِيْ فَحَفِظَهَا وَ وَعَاهَا وَ اَدَّاهَا (الحديث طبراني)

انتساب

زه دا خپل محنت خپل مادرِ علمي او د عِلم عالَمي مرکز

جامعة العلوم الاسلامية بنوري ټاؤن طرف ته منسوبوم

چې ددې د شفقت په سیورې کې

بنده د محدث العصر حضرت اقدس حضرت مولانا محمد یوسف البنوري رَحِمَهُ اللهُ

او صدر مدرس حضرت اقدس حضرت مولانا فضل محمد سواتي رَحِمَهُ اللهُ نه

د احادیثو مقدسو سند حاصل کړو.

فضل محمد یوسف زئي

روزِ محشر هر کسے با خویش دارد توشهء

من نیز حاضر میشوم توضیح مشکوة در بغل

وَ مِنْ مَذْهَبِيْ حُبُّ النَّبِيِّ وَ كَلَامِهٗ

وَ لِلنَّاسِ فِيْمَا يَعْشَقُوْنَ مَذَاهِبُ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

كَمِشْكٰوةٍ فِيْهَا مِصْبَاحٌ

اَلْمِصْبَاحُ فِيْ زُجَاجَةٍ

اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ

فهرست

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
په مصطلحات حدیث کې د شیخ عبدالحق محدث دهلوي رَحِمَهُ اللهُ مقدمه	۱۹	اول فصل د سند په بیان کې	۲۰
د تدلیس مختلف اقسام دي	۲۲	دویم فصل د روایت بالمعنی په بیان	۲۳
دریم فصل	۲۴	څلورم فصل د حدیث د اقسامو په بیان	۲۵
پنځم فصل د طعن د وجوهاتو په بیان کې	۲۶	شپږم فصل	۲۷
اوم فصل: د روایانو د تعداد په بیان کې	۲۸	اتم فصل	۲۹
نهم فصل	۳۰	لسم فصل	۳۰
یولسم فصل د کتابونو د مراتبو په بیان کې	۳۱	دولسم فصل	۳۱
دیارلسم فصل	۳۳	عرض حال	۳۴
د حدیث سند	۳۵	فراغت او تدریس	۳۵
په مکه مکرمه کې د مشکوة د شرح ابتداء	۳۶	د مدینې منورې په مسجد نبوي کې د مشکوة شرح ابتداء	۳۷
یو څه د همدې شرحې متعلق	۳۸	د عالمانو طالبانو او مدارسو ثبوت	۴۱
د مدارسو تاریخي پس منظر	۴۲	د ترقۍ نه وروسته زوال	۴۳
په علم کې د نیت صحت	۴۴	دویم: د علم کوشش	۴۶
دریم: د علم ادب	۴۹	څلورم: په علم باندې عمل	۵۰
د محدثینو طبقات په اعتبار د تدوین	۵۲	د دوهمې صدۍ تصنیفات	۵۲
د دریمې صدۍ تصنیفات	۵۳	د څلورمې صدۍ تصنیفات	۵۳
د پنځمې صدۍ تصنیفات	۵۳	د آحادیثو د کتابونو مراتب	۵۳
د حدیث تعریف	۵۴	د علم الحدیث روایة تعریف	۵۵
موضوعه	۵۵	غرضه	۵۵
علم الحدیث درایة	۵۵	په حدیث، خبر، اثر او سنت کې فرق	۵
په أنبأنا، اخبرنا او حدثنا کې فرق	۵۶	یو څو اصطلاحي الفاظ	۵۶
(۱) مسند	۵۶	(۲) محدث	۵۶
(۳) حافظ	۵۷	(۴) حجة	۵۷
(۵) حاکم	۵۷	د احادیثو د آخیستو شرائط	۵۷

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
د علم حديث او محدثينو فضيلت	۵۷	د حديث اقسام او تعريفات	۵۸
د تواتر قسمونه	۵۸	د خبر واحد اولني تقسيم	۵۹
د خبر واحد دوهم تقسيم	۵۹	د خبر واحد دريم تقسيم	۵۹
د خبر واحد څلورم تقسيم	۶۰	د خبر واحد پنځم تقسيم	۶۱
د حديث د كتابونو اقسام	۶۱	د محدثينو مسالک	۶۲
د حديث حجيت	۶۳	د منكرين حديث شبهات او دهغو جوابات	۶۴
(۱) د حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه صحيفه	۶۶	(۲) د حضرت علي رضي الله عنه صحيفه	۶۶
(۳) د عمرو بن حزم صحيفه	۶۷	(۴) صحيفه عمر بن الخطاب رضي الله عنه	۶۷
(۵) صحيفه عبدالله بن مسعود رضي الله عنهما	۶۷	(۶) صحيفه ابو هريره رضي الله عنه	۶۷
(۷) صحيفه رافع بن خديج	۶۷	(۸) صحيفه جابر بن عبدالله	۶۷
(۹) صحيفه سمره بن جندب	۶۷	(۱۰) صحيفه ابو شاه يمني	۶۸
(۱۱) د عامو صحابه كرامو تحريرونه	۶۸	صاحب مصابيح	۶۹
نوم او نسب	۶۹	د علم زده كړه	۶۹
زهد او تقوى	۶۹	د محي السنة د لقب وجه	۶۹
تصنيفونه	۷۰	صاحب د مشكوة	۷۰
نوم او نسب	۷۰	تصنيفونه	۷۱
طرز او طريقه د تاليف	۷۱	د مشكوة د احاديثو تعداد	۷۲
د مشكوة شريف د تاليف وجه	۷۲	د مشكوة شريف شروحات	۷۳
د بسم الله الرحمن الرحيم بحث	۷۵	د شاه انور شاه كشميري رحمه الله تحقيق	۷۶
يوه عامه توجيه	۷۶	په بسم الله الرحمن الرحيم كې د دريو نومونو اختصاص ولې؟	۷۷
د بسم الله متعلق څه دى؟	۷۸	د بسم الله فضيلت، حكايات	۷۹
لفظ د الله جل جلاله	۸۱	د الله د مبارک نوم خصوصيات	۸۲
د كتاب خطبه	۸۳	متفرقه فوايد	۱۰۴
د ابن د همزې قواعد	۱۰۵	محمد بن يزيد بن ماجه	۱۰۵
الجمع بين الصحيحين للحميدي	۱۰۶	جامع الاصول	۱۰۷

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
محدث ابو الحسن رزین بن معاویه	۱۰۷	الفراء البغوي	۱۰۷
د ذکر شوو امامانو د وفات کلونه	۱۰۸	د نیت اخلاص	۱۰۹
ددې حدیث شان	۱۱۰	د حدیث شان ورود	۱۱۰
دا حدیث غریب دی	۱۱۱	حضرت عمر فاروق رضي الله عنه	۱۱۱
د انما تحقیق	۱۱۱	د الاعمال تحقیق	۱۱۱
په بالنیات کې د باء متعلق څه دي؟	۱۱۲	د نیت اقسام	۱۱۳
د اختلاف منشاء	۱۱۴	د مقدر په راویستلو باندې د جانبینو لخوا اعتراض	۱۱۵
په دواړو جملو کې ربط	۱۱۷	كِتَابُ الْإِيمَانِ	۱۲۰
د کتاب، باب او د فصل تعریف	۱۲۱	د ایمان لغوي تحقیق	۱۲۱
دایمان شرعي او اصطلاحي تعریفات	۱۲۲	د کفر حقیقت او اقسام	۱۲۳
(۱) کفر انکار	۱۲۴	(۲) کفر جحود	۱۲۴
(۳) کفر عناد و معانده	۱۲۴	(۴) کفر نفاق	۱۲۴
د ایمان په حقیقت کې مشهور مذاهب	۱۲۸	د معتزلو مذهب	۱۲۹
د خوارجو مذهب	۱۲۹	د جهمیو مذهب	۱۲۹
د مرجئو مذهب	۱۳۰	د کرامیو مذهب	۱۳۰
د احنافو او د نورو مذهب	۱۳۰	د شوافعو او د نورو مذهب	۱۳۱
ایمان بسیط دی او که مرکب؟	۱۳۱	د شوافعو دلائل	۱۳۲
د بحث خلاصه	۱۳۳	په ایمان کې د زیاتوالي او نقصان بحث	۱۳۴
محدثینو ته د احنافو او متکلمینو جواب	۱۳۵	په ایمان او اسلام کې د نسبت بحث	۱۳۶
د ترادف مثالونه	۱۳۶	په ایمان او اسلام کې تداخل	۱۳۷
په ایمان کې د استثناء حکم	۱۳۸	د ایمان محل	۱۳۸
د جبرائیل علیه السلام حدیث	۱۳۸	د قیامت علامې	۱۵۲
دیني طالبانو ته د حدیث جبریل فائدې	۱۵۵	د ایمان بنیاد په پنځو شیانو باندې دی	۱۵۶
په ارکان خمسو کې ترتیب	۱۵۸	د حیاء تعریف او قسمونه	۱۶۱
د مؤمن او مسلمان مفهوم	۱۶۲	دنبي علیه السلام سره د محبت درجات	۱۶۶
د محبت اسباب	۱۷۰	د ایمان د خوند (لذت) حصول	۱۷۲

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
د ایمان خوند کله حاصلیدی شي	۱۷۵	اسلام د نجات مدار دی	۱۷۷
دوه چنده اجر موندونکي	۱۷۸	د دین تر غلبې پورې د کفارو سره د جنګ حکم	۱۸۲
د تارک الصلوة حکم	۱۸۴	د احکامو ترتیب	۱۸۵
عجیبه مناظره	۱۸۶	محفوظ مسلمان څوک دی؟	۱۸۶
جنت ته بوتلونکي اعمال	۱۸۸	په ایمان باندې استقامت	۱۹۰
د استقامت مفهوم	۱۹۱	د اسلام فرائض	۱۹۲
د نفلو د شروع حکم	۱۹۵	د عبد القیس د وفد حدیث	۱۹۶
د عبد القیس وفد مدینې منورې ته په کوم وخت کې راغلی وو	۱۹۸	د عبد القیس د راتلو سبب	۱۹۹
د اسلام احکامات	۲۰۴	د بیعت بحث	۲۰۵
په عربو کې د اولاد د قتل فلسفه	۲۰۷	حدود کفارات دي یا زاجرات؟	۲۰۸
د ښځو د پاره د نبي عَلَیْهِ السَّلَام فرمان	۲۰۹	انسان ته سرکشي ښایست نه ورکوي	۲۱۴
زمانې ته بد مه وایئ	۲۱۶	د الله تعالی صبر او تحمل	۲۱۸
د توحید اهمیت	۲۱۹	د حق العبد علی الله بحث	۲۲۱
د دوزخ نه د خلاصون سبب توحید دی	۲۲۳	په ایمان باندې خاتمه د جنت ضمانت دی	۲۲۶
د نجات مدار څه دی؟	۲۲۹	د اسلام په قبلولو سره مخکني ګناهونه محوه کیږي	۲۳۲
د مخکنیو ګناهونو د محوه کیدو ضابطه او د علماء کرامو نظرونه	۲۳۴	د دین ارکان او جهاد	۲۳۶
کامل ایمان څه دی؟	۲۴۱	د ټولو نه بهتر عمل کوم یو دی	۲۴۲
رښتونی مؤمن څوک دی؟ او د جهاد مفهوم څه دی؟	۲۴۳	د دیانت او په وعده د وفا کولو اهمیت	۲۴۶
د ابدي نجات ضامن	۲۴۷	د توحید اهمیت	۲۴۸
د جنت او دوزخ واجب کوونکي خبرې	۲۴۸	د جنت زیری	۲۴۹
د جنت چابي (کونجي)	۲۵۶	کلمه د توحید د نجات ذریعه ده	۲۵۷
په ټوله دنیا کې د اسلام د غلبې پیشنګوئي	۲۶۲	د توحید د کلمې سره د نیکو اعمالو ضرورت	۲۶۴

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
د يوې نيکۍ ثواب تر اوه سوه پورې زياتيدلی شي	۲۶۵	د ايمان علامات	۲۶۶
د ايمان او اسلام پيژندنه	۲۶۷	په ايمان او اسلام باندې مړ شوی جنتي دی	۲۷۲
افضل ايمان کوم دی؟	۲۷۳	بَابُ الْكَبَائِرِ وَعَلَامَاتِ النِّفَاقِ	۲۷۵
د صغيرې او کبيرې اقسام	۲۷۵	صغيره او کبيره گناه په تعريف کې اختلاف	۲۷۵
د ټولو نه غټه گناه	۲۷۷	څلور غټې گناهونه	۲۸۰
د اووه مهلکاتو نه ځان وساتئ	۲۸۱	د شرک تعريف	۲۸۲
د جادو تعريف او اقسام	۲۸۳	د سحر او ساحر حکم	۲۸۴
هغه بدترينه گناه د کومې په کولو سره چې ايمان ختموي	۲۸۵	د منافق نښې او علامې	۲۸۷
د منافق جوړيدو څلور خبرې	۲۹۰	د منافق مثال	۲۹۱
د نهو واضحو احکامو سره متعلق د يهودو سوال	۲۹۲	درې خبرې د ايمان جرړې دي	۲۹۵
د زنا کولو په وخت کې ايمان خارجيږي	۲۹۸	حضرت معاذ رضي الله عنه ته د لسو خبرو وصيت	۲۹۹
اوس يا کفر دی يا ايمان	۳۰۱	بَابٌ فِي الْوَسْوَسَةِ	۳۰۲
د وسوسو معاني	۳۰۳	وسوسه راتلل د ايمان دليل دی	۳۰۴
د شيطاني وسوسو نه په الله تعالی سره پناه وغواړئ	۳۰۵	د وسوسو دفع کولو وظيفه	۳۰۶
د هر انسان سره پيری او فرښته مقرر دي	۳۰۷	شيطان د انسان په رگونو کې گرځي راگرځي	۳۰۸
شيطان د ماشومانو د پيدا ينت په وخت کې چک لگوي	۳۰۸	د کورني ژوند تباه کول د شيطان خوښ عمل دی	۳۰۹
د عربو د جزيرې نه شيطان مايوسه شوی دی	۳۱۱	په وسوسې سره مه پريشانه کيږی	۳۱۲
په خپل ځان کې د ننه د نيکۍ په حرکت باندې د الله شکر اداء کړه	۳۱۳	د شيطان د وسوسو نه د ځان ساتلو درې طريقې	۳۱۵
د شيطاني وسوسو په څنگ واوسئ	۳۱۶	د مونځ په دوران کې د شيطان خلل اچول	۳۱۷

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
د وسوسې خيال مه کوئ مونځ وکړئ	۳۱۸	بَابُ الْإِيمَانِ بِالْقَدَرِ	۳۲۰
د تقدير بيان	۳۲۰	د تقدير مفهوم	۳۲۰
په تقدير باندې د ايمان مطلب	۳۲۰	تقدير څه شی دی؟	۳۲۱
د تقدير نه د منکرينو فتنه د کوم وخت نه شروع شوه؟	۳۲۱	په تقدير او قضاء کې څه فرق دی؟	۳۲۲
د تقدير په مسئله کې مختلف مذاهب	۳۲۲	د شر په تخليق کې حکمت	۳۲۶
هر شی د تقدير لاندې دی	۳۲۸	په تقدير کې د دوو نبيانو بحث	۳۲۹
د تقدير ليکل شوي غالب راځي	۳۳۲	خاتمې لره اعتبار دی	۳۳۴
په چا باندې يقيني حکم لګول نه دي په کار	۳۳۵	په جنت او دوزخ کې د هر چا ځای ليکل شوی دی	۳۳۶
د بدکارۍ مراتب	۳۳۸	ليکل شوی تقدير د واقعاتو د ښکاره کيدو نه مخکې دی	۳۳۹
په تقدير کې چې څه ليکل شوي هغه به کيږي	۳۴۱	انسان هر وخت په خطر کې دی	۳۴۲
هر ماشوم د اسلام په فطرت باندې پيدا شوی دی	۳۴۳	لوده کيدل د الله تعالى د شان سره مناسب نه دي	۳۴۶
د الله تعالى د سخاوت خزانې ډکې شوي دي	۳۴۷	د مشرکينو اولاد به چيرته وي؟	۳۴۹
الله تعالى د ټولو نه مخکې کوم شی پيدا کړی؟	۳۵۰	د انسان د ابتدائي پيدايښت قصه	۳۵۱
د تقدير دوه مکتوبونه	۳۵۴	دوا او علاج هم د تقدير لاندې دي	۳۵۶
په تقدير کې بحث مه کوئ	۳۵۷	په انسان کې د خاورو صفات ښکاره دي	۳۵۹
دهدايت نور صرف په اسلام کې دی	۳۶۰	انسان هر وخت په خطر کې دی	۳۶۱
په څلورو شيانو ايمان راوړل فرض دي	۳۶۲	قدريه جبريه څوک دي؟	۳۶۴
د تقدير منکرينو ته سزا	۳۶۶	د دې امت مجوس	۳۶۶
د اهل باطل سره راشه درشه مه کوئ	۳۶۷	په شپږ قسمه خلکو لعنت ويل شوی	۳۶۸
چرته چې مرګ راځي انسان به هلته ورځي	۳۶۹	د وفات شوو ماشومانو حکم	۳۷۰
د خپل بچي د وژونکي مور سزا	۳۷۱	د خپل بچي د وژونکي مور سزا	۳۷۱

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
د پنځو شیانو فیصله شوې ده	۳۷۱	په تقدیر کې خبرې مه کوئ	۳۷۲
هغه به کیږي کوم چې په تقدیر کې لیکل شوي وي	۳۷۳	د تقدیر په منکرینو باندې به کانړې وریږي	۳۷۵
د خپلو بچیانو په باره کې د حضرت خدیجه رضي الله عنها سوال	۳۷۶	حضرت آدم علیه السلام حضرت داؤد علیه السلام ته خپل څه عمر ورکړی دی	۳۷۸
د حضرت آدم علیه السلام اولاد	۳۸۰	د تقدیر په معامله کې ویره په کار ده	۳۸۲
د عهد اَلَسْتُ قیصه	۳۸۳	غریب او مالدار ولې؟ د اقرار نه وروسته انکار ولې؟	۳۸۵
غر کرځي خو عادت نه پریښودل کیږي	۳۸۷	بَابُ إِثْبَاتِ عَذَابِ الْقَبْرِ	۳۸۹
په قبر کې د بدن سره د روح تعلق	۳۹۰	د عذاب قبر په کیفیت کې اختلاف	۳۹۰
د عذاب قبر نه د منکرینو شبهات او د هغو جوابات	۳۹۲	د شهادت په کلمې سره په قبر کې استقامت پیدا کیږي	۳۹۳
مړی د پیزار آواز آوري	۳۹۵	مړي ته خپل د اوسیدو ځای ښکاري	۳۹۸
د قبر عذاب حق دی	۳۹۸	د عذاب قبر مشاهده	۳۹۹
په قبر کې د نکیر منکر پوښتنه	۴۰۱	په قبر کې سوال او جواب	۴۰۳
قبرستان د ژړا ځای دی	۴۰۶	د تدفین نه وروسته د دعاء ثبوت	۴۰۷
په قبر کې ۹۹ اژدهاګانې	۴۰۹	د قبر تنګیدل	۴۱۰
د قبر فتنه د دجال د فتنې سره برابره ده	۴۱۱	په قبر کې د مونځ کولو خواهش	۴۱۲
د قبر احوال	۴۱۳	د سماع موتی (د مړي آوریدو) مسئله	۴۱۵
د سماع موتی د بحث خلاصه	۴۱۹	بَابُ الْاِعْتِصَامِ بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ	۴۲۲
هر بدعت ګمراهي ده	۴۲۵	د ټولو نه زیات مبغوض خلک	۴۲۶
فرښتو د رسول الله صلی الله علیه وسلم حیثیت واضح کړو	۴۲۸	په عمل کې د خپل نبي نه وړاندې مه ځئ	۴۳۱
د انبیاء کرامو علیهم السلام د عصمت مسئله	۴۳۲	د رسول الله صلی الله علیه وسلم په اطاعت کې کامیابي ده	۴۳۳
په تأبیر نخل کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم یو حکم	۴۳۴	د رسول الله صلی الله علیه وسلم مثال	۴۳۶

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
د هدایت د پاره د نبي عَلَيۡهِ السَّلَامُ مثال	۴۳۸	د وحي مثال	۴۳۹
د محکماتو او متشابهاتو بحث	۴۴۲	په غیر د ضرورت نه په مسائلو کې بحث کول نه دي په کار	۴۴۵
د دجالانو هوښیار او سیدل په کار دي	۴۴۶	د هرې اوریدونکې خبرې نقل کول صحیح نه دي	۴۴۷
د وخت د تیریدو سره سم دجال خلک پیدا کیږي	۴۴۸	د هدایت یا گمراهي طرف ته د بلونکي حکم	۴۴۹
اسلام گمنام خلک خپلوي	۴۵۰	په آخر وخت کې به اسلام په مدینه کې پناه واخلي	۴۵۰
د حضور اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ مثال	۴۵۲	د منکرینو حدیث تردید	۴۵۴
د قرآن په شان احادیث هم واجب العمل دی	۴۵۵	د ډکې خیټې والا غافل خلک د احادیثو نه انکار کوي	۴۵۷
هر بدعت گمراهي ده	۴۵۸	د سنت په روښانه لار لاړ شئ	۴۶۰
دین د اطاعت نوم دی	۴۶۱	د سنت ژوندي کولو ثواب	۴۶۲
د اسلام دین به په حجاز کې ځای ونیسي	۴۶۳	د امت به په درې اویا ډلو تقسیم شي	۴۶۴
د امت اجماع حجت دی	۴۶۷	د سواد اعظم نه مطلب څه دی	۴۶۹
زړه د کینې نه پاک ساتل ډیر مهم دي	۴۷۰	د یو سنت په ژوندي کولو سره د سلو شهیدانو ثواب تر لاسه کیږي	۴۷۰
د قرآن او حدیث په موجودیت کې د تورات او انجیل کتل منع دي	۴۷۱	د کامیابۍ درې خبرې	۴۷۲
په اول وخت کې د تبلیغ ضرورت زیات ؤ	۴۷۳	که چیرته هدایت په لاس سره وچلیږي نو جگړې به ختمې شي	۴۷۴
په اعمالو کې د سختي اختیارولو نه پرهیز وکړی	۴۷۵	په قرآن باندې د عمل کولو طریقه	۴۷۵
دین اسلام واضح مذهب دی	۴۷۷	د اهل حق نه د جدا کیدو نقصان	۴۷۸
د بدعت نحوست او څپیره والې	۴۸۰	دبدعت خپلوونکو نه سنت بیزاره کیږي	۴۸۱
د بدعتي اکرام کول غټه گناه ده	۴۸۲	په قرآن باندې عمل کوونکی گمراه کیدی نه شي	۴۸۳

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
دخپل ايمان ساتنه دهر انسان ذمه واري ده	۴۸۳	د صحابه کرامو رضي الله عنهم شان	۴۸۵
دا زمانه د اسلام زمانه ده	۴۸۷	د ناسخ او منسوخ مسئله	۴۸۸
د حدود الله نه تجاوز مه کوئ	۴۹۰	كِتَابُ الْعِلْمِ	۴۹۳
د علم او د هغه د فضيلت بيان	۴۹۳	د علم اقسام	۴۹۴
[illegible] علم کړئ او دروغ مه خوروئ	۴۹۵	په دروغو د حديث بيانولو وعيد	۴۹۷
علم لوي دولت دی	۴۹۸	د انساني ملکاتو ذکر	۴۹۹
دوه قابل فخر شيان	۵۰۰	درې شيان صدقه جاريه دي	۵۰۱
ريا کاري بده بلا ده	۵۰۴	علم د خلکو نه ښکته پورته کيږي	۵۰۷
هره ورځ وعظ او نصيحت مه کوئ	۵۰۸	د نيکۍ راهنمائي هم نيکي ده	۵۱۰
د فقيرانو د پاره د چندې اعلان	۵۱۰	د بدۍ بنياد اېښودل هم بدي ده	۵۱۳
د عالمانو او طالبانو فضيلت	۵۱۴	په عابد باندې د عالم فضيلت	۵۱۷
د ديني مدارسو طالبان د رسول الله صلى الله عليه وسلم ميلمانه دي	۵۱۹	علمي نکته ورک شوی متاع دی	۵۲۰
يو عالم په زرو عابدانو باندې درونددی	۵۲۱	نالائق ته د علم ورزده کول د علم توهين دی	۵۲۲
د دين د پوهې نه منافق محروم وي	۵۲۵	طالب العلم د الله په لار کې وي	۵۲۵
د طالب العلم نه مخکني گناهونه محوه کيږي	۵۲٦	عالم کله هم په علم سره نه مړيږي	۵۲٦
د علم پټول گناه ده	۵۲۷	د جګړو او ريا کاري علم وبال دی	۵۲۷
د دنيا حاصلولو دپاره علم انسان د جنت نه محروموي	۵۲۸	د احاديثو ښودونکو فضيلت	۵۲۹
په احاديثو کې دروغ ويل موجب د اور دي	۵۳۱	د قرآن په تفسير کې رأيه مه شاملوئ	۵۳۲
په قرآن کې جګړه کول کفر دی	۵۳۳	د قرآن په اوو لغاتو باندې د نازليدو مطلب	۵۳۴
اصل علم د کوم شي نوم دی	۵۳٦	د شرعي منصبدار نه بغير د بل چا وعظ جائز نه دی	۵۳۷
د علم نه بغير فتوی ورکول جائز نه دي	۵۳۸	د مشکلو خبرو او معمی حکم	۵۳۸
د علم ميراث ويلو اهميت	۵۳۹	د مديني عالم به لوی عالم وي	۵۴۰

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
مجدد څوک کیدې شي؟	۵۴۱	د دین ساتنه	۵۴۲
د طالب العلم انتهائي فضیلت	۵۴۴	په عابد باندې د عالم انتهائي فضیلت	۵۴۴
عالم ته بې نیازه اوسیدل په کار دي	۵۴۵	زیات وعظ مه کوئ	۵۴۶
ناکام طالب العلم هم کامیاب دی	۵۴۷	د مړي د پاره صدقه جاریه	۵۴۸
د علم د طلب لارې د جنت لارې دي	۵۴۹	تدریس کول د تهجد و نه بهتر دی	۵۵۰
رسول الله ﷺ معلم په صفت راغلی ؤ	۵۵۰	د څلویښتو احادیثو یادولو فضیلت	۵۵۲
دعلم دین عالم د هرچا نه زیات سخي دی	۵۵۲	د علم حریص کله هم مړیدی نه شي	۵۵۳
د دنیا دارو نه علماؤ نه لرې اوسیدل په کار دي	۵۵۵	عالم ته د خپل علم حفاظت کول په خپله په کار دي	۵۵۶
د علم ضائع کیدو اسباب	۵۵۷	حقیقي عالم څوک کیدلی شي؟	۵۵۸
د علماء سوء نه ځان وساتئ	۵۵۹	د بې عمله عالم مذمت	۵۶۰
د دین نړوونکي شیان	۵۶۰	د علم نافع او غیر نافع پیژندنه	۵۶۱
هر ځای هره مسئله ظاهر کیدی نه شي	۵۶۲	والله اعلم ویل هم علم دی	۵۶۳
د هر قسم استاذ نه علم زده کول نه دي په کار	۵۶۳	د غلطو قاریانو مذمت	۵۶۴
د علماء سوء مذمت	۵۶۵	د علم د زوال لوی سبب عمل نه کول دي	۵۶۶
د میراث علم به د ټولو نه مخکې ضائع شي	۵۶۷	د بې عمله علم مثال	۵۶۷
كِتَابُ الطَّهَارَةِ	۵۶۹	پاکي نیم ایمان دی	۵۷۰
په دریو څیزونو سره ګناه ختمیږي	۵۷۲	په اودس سره ګناه ختمیږي	۵۷۴
ښه اودس او ښه مونځ د ګناهونو کفاره ده	۵۷۷	د اودس کولو طریقه	۵۷۸
د اودس کولو نه وروسته د دوه رکعته نفلو کولو ثواب	۵۸۰	د اودس نه وروسته دعاء	۵۸۰
په قیامت کې به د اودس اندامونه ځلیږي	۵۸۲	د استقامت فضیلت	۵۸۳
د یو اودس په حالت کې د بل اودس فضیلت	۵۸۴	اودس د مونځ چابي (کنجي) ده	۵۸۵

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
د مقتدي خراب اودس د امام مونځ خرابولی شي	۵۸۵	پاکي نیم ایمان دی	۵۸٦
اودس کوونکي خلک به د قیامت په ورځ پرقیږي	۵۸۸	بَابُ مَا يُوجِبُ الْوُضُوءَ	۵۹۱
داودس نه په غیر مونځ نه صحیح کیږي	۵۹۱	د فاقد الطهورین مسئله	۵۹۲
د مذي حکم	۵۹۴	په ما مست النار سره د اودس مسئله	۵۹٦
د اوښ غوښې خوړلو د وجې نه د اودس کولو مسئله	۵۹۷	د شک په بنیاد فیصله مه کوئ	۵۹۹
د غوړلرونکي شي د خوړلو نه وروسته غرغره کول ضروري دي	٦۰۰	په یو اودس سره ډیر مونځونه کیدلی شي	٦۰۰
د مامست النار په استعمال سره اودس نه ماتیږي	٦۰۱	د هوا په خارجیدو سره اودس ماتیږي	٦۰۲
د تکبیر تحریمه مسئله	٦۰۳	د خپلې ښځې سره لواطت کول حرام دي	٦۰٦
مسئله: خوب اودس ماتوونکی دی او که نه؟	٦۰۷	مسئله: د ذکر د مسه کولو د وجې اودس کول	٦۱۰
دښځې د ښکلولو (مچوکولو) مسئله	٦۱۳	په اوربانديې د پاخه شوي شي په استعمال سره اودس نه ماتیږي	٦۱۷
د هرې بهیدونکي وینې د وجې د اودس مسئله	٦۲۱	بَابُ آدَابِ الْخَلَاءِ	٦۲۵
قبلې ته د مخ او شا کولو مسئله	٦۲٦	په کاڼو باندې د استنجاء مسئله	٦۳۱
بیت الخلاء ته د تللو دعاء	٦۳۴	په قبرونو باندې د ګلانو خررولو حکم	٦۳۴
د خلکو په لارکې متیازې کول د لعنت موجب دی	٦۳۷	په ښي لاس سره د ذکر مسه کول منعه دي	٦۳۸
قابل احترام شی بیت الخلاء ته مه وړئ	٦۴۰	په نرم ځای کې د متیازو کول په کار دي	٦۴۱
ښي لاس ونه د متیازو د پاره نه دي د خوراک د پاره دي	٦۴۲	په کومو شیانو استنجاء روا او په کومو ناروا ده	٦۴۴
ګیره کې غوټه جوړول منعه دي	٦۴۵	په استنجاء کې د دریو کاڼو استعمال مستحب دی	٦۴٦

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
په غسل خانه کې د متیازو کولو حکم	٦٤٨	د قضاء حاجت په وخت کې خبرې کول منعه دي	٦٥٠
بیت الخلاء ته د تللو دعاء	٦٥١	د بیت الخلاء نه د وتلو دعاء	٦٥٢
شرمګاه ته د اوبو ورشیندلو مطلب	٦٥٣	د ناروغي یا د مجبوري د وجې په لوښي کې متیازې کول	٦٥٤
په ولاړه د متیازو کولو حکم	٦٥٥	په ناسته متیازې کول سنت دي	٦٥٦
د استنجاء آداب	٦٥٨	مسلمان په خپلو معاملاتو کې هیچا ته محتاج نه دی	٦٥٩
په هډوکي او خوشیانو سره د استنجاء نه ممانعت	٦٦٣	بَابُ السِّوَاكِ	٦٦٤
د مسواک مقدار	٦٦٤	د مسواک مسئله	٦٦٥
د مسواک استعمالولو ځایونه	٦٦٧	د ږیرې اوږدول او لس فطري شیان	٦٦٨
د مسواک وهلو فایدې	٦٧٠	د مسواک اهمیت	٦٧٢
د مسواک لوی فضیلت	٦٧٣	بَابُ سُنَنِ الْوُضُوءِ	٦٧٥
په لوښي کې د لاس ننویستلو مسئله	٦٧٥	د مضمضې او استنشاق مسئله	٦٧٦
د سر د مسح کولو مسئله	٦٧٩	په مسح کې د تکرار حکم	٦٨٣
د څټ مسح	٦٨٥	د مضمضې کیفیت	٦٨٥
د ادنی درجې اودس	٦٨٦	د اعلی درجې اودس	٦٨٧
د خپو وینځلو مسئله	٦٨٧	د پګړۍ د مسح مسئله	٦٩٢
د اودس په وخت د بسم الله مسئله	٦٩٤	د ګوتو خلال	٦٩٦
د ږیرې خلال	٦٩٨	په اودس کې د ږیرې حکم	٦٩٨
د سر مسح د پاره د نویو اوبو اخیستل	٧٠١	د غوږونو د مسح مسئله	٧٠٢
په دعاګانو کې تجاوز مه کوئ	٧٠٥	شیطان په اودس کې وسوسه اچوي	٧٠٦
د اودس نه وروسته د دستپاک (تولیه) وغیره استعمال	٧٠٧	د وضوء علی الوضوء په بدل کې د مسواک حکم	٧٠٩
په اودس کې هم د اوبو اسراف منع دی	٧١٠	د بسم الله ویلو په اودس کولو سره ټول بدن پاکیږي	٧١٠
ګوتمه وخوزوئ اودس وکړئ	٧١١	بَابُ الْغُسْلِ	٧١٢

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
د جنابت د غسل بيان	۷۱۲	د انما الماء من الماء مسئله	۷۱۲
د ښځې د احتلام مسئله	۷۱۵	د غسل مسنون طريقه	۷۱۷
د حائضې د غسل طريقه	۷۱۹	په غسل كې د سر د ويښتانو مسئله	۷۲۱
په اودس او غسل كې د اوبو مقدار	۷۲۲	د ښځې او سړي يو ځاى غسل كول	۷۲۳
د احتلام مسئله	۷۲۴	د حشفې په غائبيدو سره غسل واجبيږي	۷۲۶
د هر ويښته لاندې جنابت دى	۷۲۶	چې د يو ويښته ځاى وچ پاتې شي غسل نه كيږي	۷۲۷
د جنابت په غسل كې بايد د بدن كوم ځاى وچ پاتې نه شي	۷۲۹	په څو احكامو كې تخفيف	۷۳۰
بَابُ مُخَالَطَةِ الْجُنُبِ وَمَا يُبَاحُ لَهُ	۷۳۱	د جنبي سره د اختلاط بيان	۷۳۱
د جنابت په حالت كې د اوده كيدو حكم	۷۳۲	جنب كس دې د خوراک څښاک او اوده كيدو دپاره اودس وكړي	۷۳۲
د دوباره صحبت كولو دپاره اودس كول مستحب دي	۷۳۲	بې اودسه انسان په ياد د قرآن تلاوت كولې شي	۷۳۵
جنب او حائضې ته د قرآن كريم تلاوت كول	۷۳۶	د جنب او حائضې جوماتونه د داخليدو مسئله	۷۳۷
د عكسونو ممانعت	۷۳۸	د اودس نه په غير د مصحف د مسح كولو حكم	۷۳۹
د سلام د جواب دپاره اودس	۷۴۰	د جنابت په حالت كې انسان ويده كيدلې شي	۷۴۲
په اودس كې د اوه ځلې اوبو بهيولو مطلب	۷۴۲	د ښځې د غسل او اودس نه د زياتو شوو اوبو حكم	۷۴۴
ښځه او سړى دې د يو بل نه په زياتو شوو اوبو سره غسل نه كوي	۷۴۴	بَابُ أَحْكَامِ الْمِيَاهِ	۷۴۶
د اوبو مسائل	۷۴۶	په اوبو كې متيازې كول نه دي په كار	۷۴۶
د بير بضاعة او حديث قلتين مسئله	۷۵۰	د حديث قلتين بحث	۷۵۵
د درياب د اوبو او د مرداري مسئله	۷۵۸	د نبيذ التمر مسئله	۷۶۳
د سؤر الهرة مسئله	۷۶۶	د وحشي ځناورو د جوټې بيان	۷۷۰
بَابُ تَطْهِيرِ النَّجَاسَاتِ	۷۷۳	د نجاستونو پاكولو بيان	۷۷۳

مضمون	صفحه	مضمون	صفحه
د سپي د جوټي مسئله	۷۷۳	د زمکې د پاکوالي مسئله	۷۷۷
د مني مسئله	۷۷۷	د مردارو پوستکو د دباغت حکم	۷۸۵
د جینۍ متیازې مکمل وینځل کیږي	۷۸۷	د لارې د ګندګي حکم	۷۸۸
د نجاست توهم هیڅ شی نه دی	۷۸۹	د درنده په پوستکي باندې د کیناستلو حکم	۷۸۹
د وچې ګندګۍ په لګیدو سره اودس نشته	۷۹۲	د مایؤکل لحمه د متیازو مسئله	۷۹۳
بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ	۹۵	په موزو باندې د مسح بیان	۷۹۵
د توقیت في المسح مسئله	۷۹۶	د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه یو رکعت تللې وُ	۷۹۸
د مقیم او مسافر د پاره د مسح موده	۸۰۰	مسئلة محل المسح في الخف	۸۰۱
په جورابو باندې د مسحې مسئله	۸۰۳	بَابُ التَّيَمُّمِ	۸۰۶
د تیمم بیان	۸۰۶	په ټولو امتونو باندې د امت محمدیه فضیلت	۸۰۷
د جنابت غسل د پاره تیمم	۸۱۲	د سلام د جواب د پاره تیمم	۸۱۴
چې اوبه پیدا نه شي نو تیمم کوئ	۸۱۵	د علم نه بغیر مسئله مه بیانوئ	۸۱۶
تیمم یې ووهلو او مونځ یې وکړ بیا اوبه پیدا شوې نو څه دې وکړي؟	۸۱۷	د تیمم د پاره د دوه ضربتینو ثبوت	۸۱۹
بَابُ الْغُسْلِ الْمَسْنُونِ	۸۲۱	د جمعې په ورځ غسل	۸۲۹
د جمعې غسل د ورځې د پاره دی او که د مونځ د پاره؟	۸۲۴	د جمعې په غسل کې نرمي	۸۲۵
د څلورو شیانو د وجې غسل کول	۸۲۵	د جمعې د غسل پس منظر	۸۲۷
بَابُ الْحَيْضِ	۸۲۹	د حیض مباحث	۸۰
د حائضې ښځې سره د ناستې ولاړې اجازت دی	۸۳۴	په دریو افعالو باندې د کفر حکم	۸۳۶
د حیض په حالت کې د جماع کفاره	۸۳۸	د حائضې سره غیر نیول او خکولول جائز دي	۸۳۹
د حیض اثرات	۸۳۹	بَابُ الْمُسْتَحَاضَةِ	۸۴۱
د مستحاضې بیان	۸۴۱		

په مصطلحات حدیث کې د شیخ عبدالحق محدث دهلوي رَحِمَهُ اللّٰهُ مقدمه

د جمهورو محدثینو په اصطلاح کې د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قول فعل او تقریر ته حدیث ویل شوي دي (د قول او فعل مطلب خو واضح دی، د تقریر معنی دا ده چې د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په موجودیت کې کوم کس کوم کار کړی وي یا یې څه ویلي وي نو د هغه نه یې نه منعه کړي وي او نه یې بد ګڼلی وي بلکې د سکوت په غوره کولو یې د هغه توثیق کړی وي) همدارنګه د صحابي او تابعيٌ قول او فعل او تقریر باندې هم د حدیث اطلاق کیدی شي. کوم حدیث چې رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته ورسیږي هغه ته مرفوع ویل کیږي او د کوم سند چې د صحابي پورې ورسیږي هغه ته موقوف ویل کیږي لکه چې وویل شي : **قال ابن عباس یا فعل ابن عباس یا قرر ابن عباس یا عن ابن عباس موقوف یا موقوف علی ابن عباس.** او د کوم حدیث سند چې صرف تر تابعي ورسیږي هغه ته مقطوع ویل کیږي.

بعضو حضراتو حدیث د مرفوع او موقوف پورې خاص کړی دی (مقطوع یې په حدیث کې نه دی شمار کړی چې مقطوع حدیث نه دی بلکه اثر ورته ویل کیږي او بعضې وخت په مرفوع حدیث باندې هم د اثر اطلاق شوی دی لکه څرنګه چې د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه منقولو دعاګانو ته ماثوره دعاګانې ویل کیږي، او لکه څنګه چې امام طحاوي د خپل کتاب نوم **معاني الآثار** ایښی دی کوم چې د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په احادیثو او د صحابه کرامو په آثارو باندې مشتمل دی، او د امام سخاوي په قول د امام طبراني یو کتاب د **تهذیب الآثار** په نوم سره دي، حالانکه هغه د مرفوع حدیثونو دپاره خاص شوی دی، او په هغه کې چې کوم موقوف روایتونه دي هغه خالص په ضمني طور ذکر شوي دي، خبر او حدیث په یوې معنی سره مشهور دي، بعضې حضرات حدیث صرف هغې ته وایي کوم چې له رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او صحابو او تابعینو نه منقول وي، او خبر هغه ته ویل کیږي کوم چې د بادشاهانو او د تیرې شوې زمانې په حالاتو او واقعاتو باندې مشتمل وي، په همدې وجه هغو خلکو ته کوم چې په سنت کې مشغول وي "**محدث**" او کوم چې په خبر کې مشغول وي اخباري ورته ویل شوي دي.

د حدیث مرفوع کیدل کله صراحةً وي او کله حکما وي :

د حدیث مرفوع صریحي درې قسمونه دي (اول) قولي (دویم) فعلي (دریم) تقریري.

د صریح قولي مثال : لکه چې صحابي ووایي : **سمعت رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ یقول،** چې ما د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه دا آوریدلي چې فرمایل یې، یا د صحابي غیر صحابي داوینا چې رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ داسې ارشاد فرمایلی (په دې کې د صحابي د سماع تصریح نشته) یا د **عن** په صیغې سره د **رسول الله** صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه منقول وي چې دوی داسې ارشاد فرمایلی ....الخ.

د صريح فعلي مثال: لکه چې صحابي ووايي: **رأيت رسول الله ﷺ فعل كذا**، چې ما رسول الله ﷺ وليدو چې داسې يې کول، يا د **عن** په صيغې سره منقول وي چې دوی داسې وويل يا صحابي غير صحابي د دوی ﷺ کوم فعل نقل کړي او د **رفعه** يا **مرفوعاً** لفظ استعمال کړي.

د صريح تقريري مثال: لکه چې صحابي يا غير صحابي ووايي چې فلاني يا داسې ووايي چې کوم کس د رسول الله ﷺ په موجوديت کې داسې وويل او دوی ﷺ يې منعه ونه کړه.

د حديث مرفوع حکمي هم درې قسمونه دي (۱) قولي (۲) فعلي (۳) تقريري.

د قولي حکمي مثال: لکه چې يو داسې صحابي کوم سره چې د مخکنو کتابونو علم نوي د ماضي يا د مستقبل په امورو کې د کوم داسې امر خبر ورکړي په کوم کې چې د اجتهاد گنجايش نه وي، د **ماضي** امورو لکه د انبياء کرامو حالات، د مستقبل امورو لکه د راتلونکو جنگونو او راتلونکو فتنو بيان، د قيامت ورځې د دهشت بيان، يا په کوم مخصوص فعل باندې د کومې مخصوصې سزا موندلو بيان چې د همدې شيانو علم د رسول الله ﷺ نه علاوه چاته حاصليدی نه شي.

د فعلي حکمي مثال: لکه د صحابي کوم داسې فعل په کوم کې چې اجتهاد لره گنجايش نوي (ځکه چې همداسې فعل به د رسول الله ﷺ نه صادر شوی وي بل ځوک يې نه شي کولی).

د حکمي تقريري مثال: لکه د صحابي ارشاد چې مونږ د رسول الله ﷺ په ژوند کې داسې کړي وو، دا هم د مرفوع په حکم کې دی، ځکه دا بديهي خبره ده چې رسول الله ﷺ ته ضرور د دې خبرې علم وو (که علم نه وی نو دغه کار صحيح نه وی) نو د هغه په باره کې به وحې راغلې وه يا د صحابو دا وينا (**ومن السنة كذا**) چې د سنت نه يو عمل دا هم دی، ځکه چې ښکاره ده چې د سنت نه مراد سنت نبوي دی، اگر چې بعضو ويلي دي چې د سنت لفظ چونکه د سنت صحابو او سنت تابعينو دپاره ويل شوی دی، لهذا دا هم مراد کيدی شي.

اول فصل د سند په بيان کې

سند د حديث د طريقې نوم دی، يعنې هغه خلق کومو چې د هغه روايت کړی دی، اسناد هم په همدې معنی دی او کله دا د سند کولو او طريق متن کولو په معنی کې هم استعمال شوی دی، او متن هغه دی په کوم باندې چې د سند سلسله ختمه وې. که يې د مينځ نه کوم راوي ساقط شوی نوي نو هغه حديث متصل دی، عدم سقوط ته اتصال ويل شوی دی، او که يو يا د يو نه زيات راويان ساقط شوي وي هغه حديث منقطع دی، د همدې سقوط نوم انقطاع دی، او که چيرته دا سقوط د سند د ابتداء نه وي نو هغه ته معلق ويل کيږي او د همدې اسقاط نوم تعليق دی، او ساقط کيدونکي کله يو وي او کله د يو نه زيات وي کله ټول سند حذف کيدی شي لکه چې د عامو مصنفينو عادت دی هغوی داسې روايت کوي

(**قال رسول الله ﷺ**) رسول الله ﷺ فرمايلي. د صحيح بخاري په تراجمو کې اکثر تعليقات دي ليکن دا ټول تعليقات د اتصال په حکم کې دي، ځکه چې امام بخاري په خپل دې کتاب کې د صحيح احاديثو راوړلو التزام کړی دی، ليکن له دې تعليقاتو نه علاوه د کومو سندونه يې چې په خپل کتاب کې په بل ځای کې بيان کړي دي او تعليقات د هغو مسانيدو په درجه کې نه دي او بعضو خلکو په دې کې دا فرق کړی دی چې کوم امام بخاري د جزم او يقين په صيغې سره بيان کړي دي او هغه دلالت کوي په دې خبره باندې چې د دې سند د امام بخاري په نزد ثابت دی نو هغه قطعا صحيح دی لکه د امام بخاري رحمه الله وينا: **قال فلان او ذکر فلان**، فلاني ويلي فلاني ذکر کړي او که يې د مجهول اود تمريض په صيغه ذکر کړي لکه: **قيل يا يقال يا ذکر** يعنې وايي ويلي دي يا ذکر کړي دي نو د دې په صحت کې د ده په نزد کلام دی، ليکن کله يې چې په خپل کتاب کې راوړي دي نو د هغه اصل د ده په نزد ثابت دی، نو ځکه د محدثينو قول دی چې د بخاري تعليقات متصل او صحيح دي.

او که چيرته د سند سقوط په اخير کې او له تابعي وروسته وو نو هغه حديث مرسل دی او د دې کار نوم ارسال دی، لکه چې کوم تابعي ووايي : **قال رسول الله ﷺ** رسول الله ﷺ فرمايلي، کله د محدثينو په نزد د مرسل او منقطع يو مفهوم کيدی شي ليکن اوله اصطلاح ډيره مشهوره ده.

د جمهورو علماو په نزد د مرسل روايت حکم توقف دی ځکه چې هغه غير معلوم دی چې ساقطونکی ثقه دی او که غير ثقه، علاوه د دې نه که تابعي د بل تابعي نه روايت کوي او تابعيان ثقه او غير ثقه دواړه دي.

د امام ابو حنيفه رحمه الله او امام مالک رحمه الله په نزد مرسل مطلقا مقبول دی، د دوي دليل دا دی چې ارسال کوونکي د کمال وثوق او اعتماد په بناء ارسال کړی دی، ځکه چې خبرې اترې د ثقه راوي سره متعلق دي، که چيرته هغه تابعي د ارسال کوونکي په نزد صحيح نه وی نو هغه به ارسال نه وو کړی او نه به يې داسې ويلی وی چې رسول الله ﷺ داسې ويلي دي. د امام شافعي رحمه الله په نزد مرسل او مسند اگرچه ضعيف دي، بيا هم که د دوي په کوم شي سره تاييد وکړی شي نو مقبول کيږي، او د امام محمد رحمه الله نه په دې باره کې دوه قولونه منقول دي، دا اختلاف صرف په هغه صورت کې دی کله چې دا معلومه شي چې د تابعي عادت صرف له ثقاتو نه د ارسال دی او که چيرته د هغه عادت له کوم امتياز کولو پرته د ثقاتو او غير ثقاتو دواړو نه د ارسال کولو دی، نو بيا بالاتفاق د هغه حکم د توقف دی، په دې کې نور زيات تفصيلات دي کوم چې سخاوي په **شرح الفيه** کې ذکر کړي دي. که چيرته د سند سقوط په مينځ کې وي او پيوسته دوه روايان د مينځ کې ساقط وي نو داسې حديث ته معضل (**بفتح الضاد**) ويل کيږي، که يو راوي ساقط وي يا د يو نه زيات وي ليکن پيوسته نه دي بلکې د مختلفو

ځایونو نه ساقط شوي دي نو ذېته منقطع ویلی شوی دی، په دې معنی کې منقطع د غیر متصل حدیث یو قسم جوړ شوی دی او کله منقطع مطلقا د غیر متصل په معنی سره مستعمل شوی دی کوم چې ټولو اقسامو لره شامل دی، په دې صورت کې دا یو مقسم موندل شوی.د انقطاع او سقوط راوي حکم د راوي او مروي عنه په مینځ کې په عدم ملاقات سره شوی دی او عدم ملاقات د همعصر نه کیدو یا د اجتماع نه کیدو سبب شو، یا په دې وجه چې د حدیث د روایت اجازت نه دی ملاو شوی او د دې ټولو شیانو علم د راویانو د پیدایښت تاریخ، د دوي د وفات تاریخ، د دوي د علم طلب او د سفر وختونو تعین سره کیدی شي، نو ځکه د محدثینو په نزد د تاریخ علم هم یو بنیادي او ضروري علم دی.

د منقطع حدیث یو قسم **مدلَّس (بضم میم و فتح لام مشدده)** دی د هغه نوم تدلیس او د هغه مرتکب **مدلِّس (بکسر لام)** دی، د دې صورت دادی چې یو راوي د خپل هغه شیخ (استاذ) نوم خو وانه اخلي د کوم نه چې ده حدیث اوریدلی دی البته د هغه پورته راوي نه په همداسې الفاظو کې روایت وکړي د کوم چې دا وهم کیدی شي چې ده د هغه پورته راوي نه آوریدلی دی، لکه چې **عن فلان** یا **قال فلان** ووایي، د تدلیس لغوي معنی د خرڅولو په وخت کې د عیب پټول دي، دا هم ویل شوي دي چې دا د دلس نه مشتق دی د کوم معنی چې په تیارې کې تلل دي، حدیث ته مدلس په دې وجه ویل شوی دی چې په هغه کې هم داسې خفاء (تاریکي) ده. شیخ حافظ ابن حجر عسقلاني رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د چا نه چې تدلیس ثابت شوی وي د هغه حکم دا دی چې د هغه حدیث دې قبول نه کړی شي، تردې چې هغه د تحدیث صراحت وکړي. امام شمني رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د فن د امامانو په نزد تدلیس حرام دی، د امام وکیع رَحِمَهُ اللهُ په نزد کله چې تدلیس په کپړو کې روا نه دی نو په حدیث کې څنګه روا کیدلی شي، امام شعبي رَحِمَهُ اللهُ د دې دېره زیاته بدي بیان کړې ده. د مدلس روایت په قبلولو کې د علماؤ اختلاف دی، د اهل حدیثو او د فقه یوې ډلې په نزد دا تدلیس جرح (عیب) ده او د کوم کس متعلق چې معلومه شي چې هغه تدلیس کړی دی د هغه حدیث مطلقا غیر مقبول دی، او د بعضو په خیال کې مقبول دی. د جمهورو قول دادی چې د همدې کس تدلیس قابل قبول دی، د کوم متعلق چې معلومه شي چې هغه د ثقه نه تدلیس کړی دی، لکه چې امام ابن عیینه رَحِمَهُ اللهُ او د هغه تدلیس مردود دی کوم چې له ضعیف او غیر ضعیف ټولو نه تدلیس کړی دی، تردې چې هغه په الفاظ سماع سمعت یا حدثنا او اخبرنا په ذریعې سره د سماعت صراحت نه وي کړی.

د تدلیس مختلف اقسام دي ، بعضې وخت د هغه د پردې شاته فاسد اغراض وي لکه چې کوم راوي د خپل شیخ (استاذ) د تازه عمر په وجه د خپلې سماع پټولو کوشش وکړي یا د دې وجې نه چې د ده شیخ به خلکو کې کوم خاص شهرت یا مقام او مرتبه نلري، او له بعضو اکابرو نه چې کوم تدلیس واقع شوی دی نو د هغوي حیثیت همدا نه دی ، د هغه وجه صرف دا ده چې د هغه د حدیث په صحت باندې کامل

اعتماد وو له شهرت وغيره نه هغه بې پروا وو. شمني رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي دا احتمال هم شته چې د ثقاتو د يو جماعت نه حديث آوريدل شوی وي او د دې کس نه هم، په همدې وجه د هغه ذکر کول د نورو خلکو له ذکر کولو نه مستغني کړی لکه چې په مرسل کې چې شوي دي. که چيرته په اسناد يا متن کې د راويانو اختلاف د تقديم تاخير کمي يا زياتي په ذريعه وي، يوه راوي څو ځايه دويم راوي د يو متن پر ځای دويم متن يا د سند اسماء يا د متن اجزاؤ کې تصحيف وي يا اختصار وي يا حذف وي همدارنګه نور شيان وي نو حديث **مضطرب** دی، که چيرته د دوي په مينځ کې جمع او توثيق ممکن وي نو هغه مقبول دی که نه نو د هغه حکم توقف دی. که چيرته کوم راوي په کوم حديث کې خپل يا د صحابي يا د تابعي کلام په دې غرض درج کړی وي چې په دې سره د لغت مفهوم يا د معنی وضاحت يا مطلق تقييد وکړی شي نو دې حديث ته **مدرج** ويلي کيږي.

دويم فصل: د روايت بالمعنى په بيان کې

تنبيه: د دې بحث نه په احاديثو کې د روايت بالمعنى بحث پيدا شوی دی، په دې کې کافي اختلاف دی، زياتر د دې قائل دي چې همداسې د هغه کس دپاره روا دي کوم چې د عربي ژبې عالم وی، د اسلوب کلام ماهر وي، د ترکيبونو په ذريعه غلطي نکوی، بعضو ويلي دي چې دا په مفرد الفاظو کې روا دي په مرکباتو کې ندي، د بعضو په نزد د هغه کس دپاره روا دي کوم ته چې د حديث الفاظ زيات ياد وي او په هغو په تصرف باندې کامل قادر وي. او بعضو ويلي دي چې دا د هغه کس دپاره روا دي کوم ته چې د احاديثو معناګانې يادې وي ليکن الفاظ يې هير شوي وي، حالانکه همداسې کول د احکامو د حاصلولو په بناء باندې ضروري دي، دا اختلاف په جواز او عدم جواز کې دی، تر کومه ځايه چې علاوه د کوم تصرف د احاديثو د الفاظو روايت کولو تعلق دی نو د هغو په افضليت کې د ټولو اتفاق دی، ځکه چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايلي دي چې الله تعالى دې هغه کس خوشحاله تر او تازه ولري کوم چې زما خبرې واوري، هغه يادې کړي او هغه تر نورو پورې ورسوي، يا لکه څنګه يې چې له ما آوريدلې دي، روايت بالمعنى په صحاح ستو او نورو کتابونو کې په کثرت سره موجود دی.

عنعنة: عن فلان عن فلان الفاظ سره حديث بيانولو ته **عنعنه** ويل کيږي، **معنعن** هغه حديث دی کوم چې د **عنعنه** په طور بيان کړی شي، په **عنعنه** کې د امام مسلم په نزد معاصرت (هم زمانه کيدل) د امام بخاري په نزد ملاقات شرط دي، او د نورو محدثينو په نزد حديث اخيستل شرط دي، امام مسلم دواړه دلې په شد او مد سره رد کړې دي، د مدلس **عنعنه** غير مقبول ده. هر هغه مرفوع حديث د کوم سند چې متصل وي مسند ورته ويلی شي د مسند همدا مشهور او معتمد عليه تعريف دی، د بعضو په نزد هر متصل السند مسند دی، که موقوف وي که مقطوع وي او د بعضو په خيال کې هر مرفوع مسند

دی که مرسل وي، که معضل وي که منقطع وي.

دريم فصل:

شاذ، منکر او معلل هم د حديث قسمونه دي.

شاذ په لغت کې هغې ته ويل کيږي کوم چې د جماعت نه بيل شوی او د هغه نه وتلی وي، او د محدثينو په اصطلاح کې هغه حديث ته ويل کيږي کوم چې د ثقه راويانو د روايت خلاف وي، که چيرته د هغه راوي ثقه نوي نو هغه مردود دی، او د نورو وجوهو د ترجيحاتو په وجه ترجيح ورکول کيږي، د راجح نوم محفوظ او د مرجوح نوم شاذ دی.

منکر: هغه حديث دی د کوم چې کوم ضعيف راوي روايت وکړي او هغه له ځان نه هم د ضعيف تر راوي د روايت خلاف وي، د منکر مقابل معروف دی، د منکر او معروف دواړو روايتونو راوي ضعيف وي ليکن يو راوي د بل نه زيات ضعيف کيدلی شي په شاذ او محفوظ کې راوي قوي وي، ليکن د يو بل نه زيات قوي کيدلی شي، شاذ او منکر مرجوح محفوظ او معروف راجح شوي دي. او بعضو په شاذ او منکر کې د مخالف کوم قيد نه دی لګولی، هغه که ضعيف وي که قوي وي او دوی ويلي دي چې شاذ هغه حديث دی کوم چې په ثقه روايت کې متفرد وي او د هغه په موافقت او حمايت کې کوم اصل هم نوي او دا په صحيح او ثقه باندې صادق راغلی دی، او بعضو د ثقه او مخالفت اعتبار نه دی کړی.

همدا رنګه منکر دی چې هغه دا سې صورت مذکوره سره خاص شوی نه دی او د هغه کس حديث ته هم منکر ويل شوی دی کوم چې په فسق، زيات غفلت او کثرت اغلاطو سره مطعون وي، دا جدا جدا اصطلاحات دي په کومو کې چې هيڅ خبره نشته.

معلل: (**بفتح اللام**) هغه سند دی په کوم کې چې د حديث د صحت د مجروح کوونکو علل او خفي اسباب موندل کيږي، کله معلل (**بکسر اللام**) عبارت په خپله دعوه باندې د دليل په قائمولو کې قاصر او سي لکه چې د دينار او درهم ماتولو کې صراف په خپله دعوه باندې دليل نه شي وړاندې کولی.

يو راوي که چيرته کوم حديث بيان کړي او بل راوي بل حديث بيان کړي کوم چې د هغه موافق وي نو دې حديث ته **متابع** (بصيغه اسم فاعل) ويل کيږي او محدثينو ويلي دي (**تابعه فلان**) او امام بخاري کوم چې په خپل صحيح کې اکثر ويلي او اکثر محدثين هم وايي چې (**وله متابعات**) نو د دې معنیٰ همدا ده، متابعت تقويت او تاييد واجب کوي ليکن دا ضروري نه ده چې متابعت په مرتبه کې د اصل سره برابر وي، متابعت د کمې مرتبې باوجود د متابعت صلاحيت لري، متابعت هم کله په نفس راوي کې وي، او کله په هغه شيخ کې کوم چې د هغه نه پورته وي، رومبی د دويم نه اکمل او اتم دی ځکه چې کمزوري اکثر په اول د اسناد کې وي.

متابع که چیرته په لفظونو کې د اصل موافق شي نو مثله او که په لفظونو کې نه وي صرف په معنی کې موافقت وشي نو (نحوه) ورته ویلی شي ، په متابعت کې دا شرط دی چې دواړه روایتونه د یو صحابي نه وي، که د دوه جدا صحابو نه وو نو هغه ته شاهد ویلی شي لکه چې ویل کیږي: **له شاهد من حدیث ابوهریرة**، یا ویل کیږي : **له شواهد**، یا **شهد به حدیث فلان** . او بعضو خلکو متابعت صرف په لفظونو کې موافقت او شاهد د معنوي موافقت سره خاص کړی دی برابره خبره ده که د یو صحابي نه منقول وو یا د دوو نه ، او کله شاهد او متابع په یوه معنی سره استعمالیدی شي. وجه د هغه ښکاره ده. د شاهد او متابع د پیژندلو په غرض طریقه حدیث د هغه د اسناد تتبع او لټون ته اعتبار ورکړی شوی دی.

څلورم فصل : د حدیث د اقسامو په بیان کې

د حدیث اصل قسمونه دري دي : (۱) صحیح ، (۲) حسن ، (۳) ضعیف .

صحیح د ټولو نه اعلی مرتبه ده، ضعیف ادنی او حسن متوسط درجه ده. ټول هغه قسمونه کوم چې مخکې تیر شوي دي په همدې دریو قسمونو کې داخل دي.

صحیح : حدیث صحیح هغه دی د کوم نقل کوونکی چې عادل، تام الضبط وي کوم چې نه معلل وي نه شاذ وي. که چیرته همدا صفتونه علی وجه الکمال وموندل شي نو هغه صحیح لذاته دی. او که په هغې کې کوم قسم نقصان وي لیکن په کثرت طرقو سره د هغه نقصان تلافي وشي نو هغه صحیح لغیره دی و که چیرته د همدې نقصان د تلافي کولو کوم شی نوي نو هغه حسن لذاته دی.

ضعیف : هغه حدیث دی په کوم کې چې دوه شرطونه په کلي طور یا په جزئي طور ورک شي کوم چې صحیح دپاره معتبر دي، که چیرته ضعیف حدیث په متعددو طریقو سره مروي وي اوند هغه د ضعف تدارک شوی وو نو هغه حسن لغیره دی، په ظاهره دا معلومه شوې چې هغه صفت کوم چې د صحیح دپاره ضروري دي هغه په حسن کې ناقص شوي دي، لیکن تحقیق دا دی چې په حسن کې د کوم نقصان اعتبار شوی دی هغه صرف خفت ضبط دی کنه باقي صفات به په خپل ځای باندې وي.

عدالت : د هغې ملکې نوم دی کومه چې انسان په تقوی او مروت التزام ته آماده کوي، او د تقوی نه مراد شرک فسق او بدعاتو په شان نا مناسبه اعمالو نه د ځان ساتل دي، د صغیره گناه نه د اجتناب په باره کې اختلاف دی. غوره مذهب دا دی چې دا شرط نه دی ځکه چې د دې نه ځان ساتل د انساني طاقت نه بهر دی، علاوه د دې چې په هغې باندې اصرار وکړی شي چې په همدې شان هغه هم کبیره وګرځي، او مروت نه مراد د بعضو هغو خسیسو او ورو خبرو نه ځان ساتل دي کومې چې ګوایا کې مباح دي مګر د سړیتوب خلاف دي، لکه په بازار کې خوراک څښاک کول او په لار کې متیازې کول وغیره. یاد ساتل په کار دي چې د روایت عدالت د شهادت د عدالت نه عام دی، ځکه چې د شهادت عدل د ازاد دپاره مخصوص دی او د روایت عدل ازاد او غلام دواړو لره شامل دی. او د ضبط نه مراد دی اوریدلی شوې

شيان د ضياع او ضرر نه داسې محفوظ ساتل چې ددې حاضرول ممکن وي ، د همدې ضبط دوه قسمونه دي، ضبط صدر او ضبط کتاب، پس ضبط صدر په زړه کې د محفوظولو نوم دی او نورو ته تر رسولو وخت پورې د هغه د محفوظ ساتلو نوم ضبط کتاب دی.

پنځم فصل : د طعن دوجوهاتو په بيان کې

دعدالت سره متعلق د طعن وجوهات پنځه دي: (۱)کذب(۲)اتهام کذب(۳)فسق(۴)جهالت(۵)بدعت د راوي د کذب نه مراد دا دي چې په حديث نبوي کې د هغه دروغ ثابت شي، دا د کذب ثبوت يا په خپله د حديث راوړونکي په اقرار سره وي يا په نورو قرائنو سره وي، د همداسې مطعون بالکذب راوي حديث ته موضوع ويل کيږي، لکه چې د شيخ متعلق دا ثابت شي چې هغه په حديث کې قصدا د دروغو نه کار اخيستی لکه چې هغه په ټول ژوند کې يو ځل همداسې کړي او يا د دې نه توبگار شوی هم وي يا هم د هغه حديث هيڅکله قابل قبول نه دی . په خلاف د دروغجن چې کله هغه توبه وباسي نو له دې وروسته د هغه قول مقبول دی، پس د محدثينو په اصطلاح کې د موضوع حديث نه مراد همدغه دی (د کوم چې ذکر وکړی شو) نه د هغه راوي حديث د کوم چې کذب ثابت شو او دهغه په خصوصي طور د همدې حديث راوړل معلوم وي او دا مسئله ظني ده.د وضع او افتراء حکم په ظن غالب باندې دی په هغه کې قطعيت او يقين ممکن نه دي ، ځکه چې له دروغژن نه هم کله کله رښتيا ويل کيږي، په دې سره د هغه قول هم رد شوی چې د وضع حديث علم د واضع په اقرار باندې دی ځکه چې امکان لري چې هغه په همدې اقرار کې هم کاذب وي، د هغه بنه والی د ظن غالب په بناء باندې ګڼل شوی، که چيرته همداسې نوي نو د قتل اقرار کوونکي قتل او د زنا اعتراف کوونکي رجم به روا نه شي .د راوي د کذب سره د متهم کيدو صورت دا دی چې د خلکو سره په عامو خبرو اترو کې د هغه دروغژنوالی مشهور وي، يا هم که په نبوي احاديثو کې د هغه کذب ثابت نه شي په دې حکم کې د همداسې کسانو روايتونه هم داخل دي کوم چې د شريعت د ضروري او معلومو قواعدو خلاف وي، د دې قسم راوي نوم متروک دی لکه چې ويل کيږي دا حديث متروک دی او فلانی متروک الحديث دی، که چيرته همدا کس د زړه په صدق سره توبه وکړي او د صدق نښانې د هغه په طرز عمل کې ښکاره شي نو د هغه د حديث سماع روا ده، او د هغه کس د کوم نه چې نبوي حديث نه علاوه په خبرو کې کله کله کذب واقع کيږي نو دا د هغه د حديث د متروک يا موضوع کيدو د پاره نه کافي کيږي اګر که (په عامو خبرو کوم وخت هم کذب ويل) معصيت دی.د فسق نه مراد عملي فسق دی اعتقادي فسق نه دی ، اعتقادي فسق خو په بدعت کې داخل دی، اکثر د بدعت استعمال په اعتقاد کې کيږي او کذب اګر که په فسق کې داخل دی ليکن هغه جدا او مستقل اصل شمار شوی دی ځکه چې کذب انتهائي شديد طعن دی.

د راوي جهالت هم په حديث کې د طعن سبب دی ځکه کله چې د راوي نوم او د هغه ذات معلوم نه وي نو د هغه حالات کله هم معلوميدی نه شي او نه د هغه د ثقه او غير ثقه درک لګيدی شی، لکه کوم کس چې

وو ايي (**حدثني رجل يا اخبرني شيخ**) ماته کوم کس حديث بيان کړی دی يا ماته شيخ خبر ا کړی دی) نو د هغه نوم مبهم دی او مبهم حديث غير مقبول دی، مګر دا که راوي صحابي وو، ځکه چې صحابه کرام ټول عادلان دي.

که چيرته تعديل په الفاظو سره بيان کړي لکه چې يو څوک وو ايي (**اخبرني عدل يا حدثني ثقة**) په دې کې اختلاف دی، ليکن صحيح خبره دا ده چې مقبول دی، ځکه امکان لري چې د راوي په خيال کې خو عادل وي، ليکن په نفس الامر کې عادل نوي، البته که حاذق امام يې بيان کړي نو مقبول دی.

د بدعت نه مراد دا دی چې د دين د مشهورو خبرو خلاف او د هغې نه خلاف کوم چې د رسول الله ﷺ او د دوي د صحابه کرامو نه منقول دي **امر محدث** (نوی پيدا شوی کار) اعتقاد د شبه او تاويل په بنياد باندې کول، ځکه چې همداسې انکار خو کفر دی.

او د بدعتي حديث د جمهورو په نزد مردود دی او د بعضو په نزد مقبول دی، په دې شرط چې د لهجې په صدق او د ژبې په حفاظت سره متصف وي، او بعضو ويلي دي که چيرته هغه د داسې شرعي تواتر انکار وکړي د کوم متعلق چې يقيني علم وي چې هغه د دين د امر نه دی نو هغه مردود دی، او که په همدې شکل نوي نو هغه مقبول دی، ګوايا کې مخالفين د هغه تکفير کوي، په دې شرط چې په هغه کې ورع تقوی احتياط او د صيانت صفات وموندل شي.

د بدعتي په باره کې مختاره مذهب دا دی چې که چيرته هغه د بدعت داعي او د هغه رواج کوونکی وي نو هغه مردود دی که نه نو مقبول دی، په دې شرط چې هغه د داسې شيانو روايت ونکړي په کوم سره چې د ده بدعت ته تقويت حاصليږي، ځکه چې په همداسې صورت کې هغه قطعا مردود دی.

لنډه دا چې د اهل بدعت او د هوا او دباطل مذهبونو والا نه د حديث په اخذ کولو کې اختلاف دی، د جامع الاصول صاحب ويلي چې د محدثينو يو جماعت د خوارجو، قدريو، روافضو شيعو او نورو بدعتيانو نه حديثونه اخذ کړي دي، او يو بل جماعت د احتياط نه کار اخيستی دی او ددې ټولو فرقو نه يې د حديث په اخذ کې پرهيز کړی دی، په دوی کې د هر يو خپل خپل نيت دی، د شک نه په غير د دې ډلو نه د حديث په اخذ کې ډير زيات لټون او کوشش ته ضرورت دی، بيا هم احتياط په دې کې دی چې د دوي حديث اخذ نکړی شي، ځکه دا خبره ثابته شوې ده چې دا د بدعتيانو فرقې د خپل مذهب د ترويج دپاره حديثونه ګډ وډ کوي د توبې او رجوع وروسته د دې اقرار کوي، **والله اعلم**.

شپږم فصل

د ضبط سره متعلق د طعن وجوهات پنځه دي: (۱) زيات غفلت (۲) ډيره غلطي (۳) د ثقاتو نه مخالفت (۴) وهم (۵) د حافظې کمزوري.

فرط غفلت او كثرت غلط د واړه قريب المعنى دي، د غفلت تعلق د سماع او تحصيل حديث سره دى او د غلطيا تعلق د بيان كولو او رسولو سره دى، په اسناد يا متن كې د ثقاتونه مخالفت په څو طريقو شوى دى كوم چې د شذوذ باعث شوى دى او د همدې ضبط سره متعلق په وجوه طعن كې ځكه شمار شوى دى چې د ثقاتو د مخالفت سبب د عدم ضبط حفظ تغير او تبديل نه نه محفوظ كيدل دي او د طعن وهم او نسيان سبب شوى دى چې راوي د دوي دواړو د وجې غلطي كړې د وهم په طور يې روايت كړى دى.

د دې وهم اطلاع كه په داسې قرائنو سره وكړى شي كوم چې د دې غفلت او قدح په اسبابو او عللو باندې دلالت كوي نو هغه حديث معلل شو، او په علم حديث كې د ټولونه زياته دقيق او مشكله مسئله همدا ده، په دې هغه خلق پوهيدى شي كومو ته چې الله تعالى ژور فهم او وپراخه حافظه وركړې وي، او هغوى د اسانيدو او متونو احوالو او د روايانو د مرتبو د پيژندلو تام معرفت لري، لكه متقدمين چې د دې فن ارباب كمال دي د كومو سلسله چې امام دار قطني ته رسيدلې او ختمه شوې ده، چې د هغه نه وروسته په دې فن كې داسې صاحب كمال كوم يو پيدا شوى نه دى ، والله اعلم.

له سوء حفظ نه مراد د محدثينو په نزد دا دى چې د راوي اصابت د هغه په خطا باندې غالب نه شي او د هغه حفظ او اتقان د سهوې او نسيان نه زيات نه شي يعنې كه چيرته خطا او نسيان د هغه د صواب او اتقان مساوي وي يا غالب وي نو دا په سوء حفظ كې داخل شو، پس معتمد عليه صواب او اتقان او د دوي كثرت دى، د حافظه خرابي (سوء حفظ) كه چيرته هر وخت او تمام عمر د راوي شامل حال وي نو د هغه حديث غير معتبر كيږي، د بعضو محدثينو په نزد دا هم په شاذ كې داخل دى.

كه چيرته سوء حفظ د كوم عارض د وجې وي لكه د عمر ډيروالى، د نظر تلل يا د كتابونو ضايع كيدو په سبب په حافظه كې خلل پيدا شي نو هغه ته مختلط ويل كيږي، پس د دې راوي د اختلاط نه مخكې روايت شوي حديثونه مقبول دي په دې شرط چې هغه روايتونه د همدې حالت د طاري كيدو وروسته روايتونو نه ممتاز وي، كه ممتاز نه وي نو توقف دې وكړى شي، كه مشتبه وي بيا هم همدا حكم دى، او كه چيرته د همداسې مختلط راوي د بيان كړه حديثونو متابعات او شواهد وو نو بيا هغه د مردود كيدو پر ځاى د قبوليت او رجحان درجه لري، او همدا حكم د مستور مدلس او مرسل حديثونو دى.

اوم فصل : د روايانو د تعداد په بيان كې

د صحيح حديث مختلف مراتب او درجات دي، كه چيرته د هغه راوي يو دى نو هغه غريب دى، كه دوه روايان دي نو هغه حديث عزيز دى، او كه د دوو نه زيات وي نو هغه مشهور يا مستفيض دى، او د كوم حديث راويان كه چيرته دې حد ته ورسيږي چې د هغه په كذب باندې متفق كيدل محال وي نو دې حديث ته متواتر ويل كيږي، او د غريب يو نوم فرد هم دى او مراد له دې نه د راوي په كوم ځاى كې ځانله والى دى ، كه چيرته په اسناد كې يو ځاى وو نو هغه ته فرد نسبي ويل كيږي او كه په هر ځاى كې وو نو فرد

مطلق ورته ویلی شي. او د دوه کیدو مطلب دا دی چې په هر ځای کې همداسې وي که چیرته صرف په یو ځای کې وي نو هغه حدیث عزیز نه دی غریب دی، همدارنګه په حدیث مشهور کې د کثرت معنی دا ده چې په هر ځای کې د دوو نه زیات راویان وي او همدا مطلب دی د محدثینو د دې قول چې په دې فن کې اقل په اکثر باندې حاکم دي. د دې بحث نه دا معلومه شوه چې غرابت د صحت منافي نه دی او دا ممکن ده چې حدیث صحیح غریب وي په دې ښان چې د هغه ټول راویان ثقه وي او غریب کله د شاذ په معنی سره مستعملیږي یعنې هغه شذوذ کوم چې په حدیث کې د طعن د اقسامو نه دی، همدا شذوذ مراد دی.

صاحب المصابیح په دې قول سره (**هذا حدیث غریب**) کله چې هغه په طریقه د طعن بیان کړي او بعضو د ثقاتو د مخالفت نه علاوه لکه چې مخکې تیر شوي د شاذ تفسیر په مفرد راوي سره کړی دی او دوي ویلي دي چې دا حدیث صحیح شاذ او صحیح غیر شاذ دی، پس شذوذ د دې معنی په لحاظ سره هم د غرابت په شان د صحت منافي نه دي ، البته کله چې د طعن په مقام کې ذکر کړی شي نو هلته د ثقاتو مخالفت معتبر کیږي نو ځکه هغه د صحت منافي دی.

اتم فصل

ضعیف حدیث هغه دی په کوم کې چې هغه شرطونه د کوم اعتبار چې په حسن او صحیح حدیثونو کې شوی دی ټول یا د هغو نه یو مفقود وي او د هغه راوي د شذوذ او نکارت یا د کوم علت د وجې مذمت شوی وي، په همدې اعتبار سره د ضعیف حدیث ډیر قسمونه جوړ دي، همدارنګه صحیح لذاته او صحیح لغیره، حسن لذاته او حسن لغیره د کمال په دې صفاتو کې مختلف مراتب او درجات حامل شوي دي، کوم چې د دوي دواړو په مفهوم کې معتبر کیدلی شي، په داسې حال کې چې اصل کې په صحت او حسن کې د دوي په منځ کې اشتراک دی. محدثینو د مراتبو د صحت انضباط او د هغو تعین کړی دی او په اسناد کې د هغه مثالونه ورکړي دي چې عدالت او ضبط تمام رجال حدیث ته شامل دی یا هم په بعضو باندې فوقیت لرلی شي. مطلقا کوم خاص سند ته **اصح الاسانید** (له ټولو زیات صحیح سند) ویلو کې اختلاف دی، بعضو **زین العابدین عن أبیه عن جده** ته **اصح الاسانید** ویلی دی، بعضو **مالک عن نافع عن ابن عمر** ته او بعضو **سالم عن ابن عمر** ته.

لیکن صحیح خبره دا ده چې په کوم یو مخصوص سند باندې په اصح کیدو باندې مطلقا حکم لګول صحیح نه دي. ځکه چې په صحت کې ډیر مراتب دي او ډیر زیات اسناد په هغه کې داخل شوي دي، البته په هغه کې دننه قید لګول شوی چې دا په فلاني ښار کې اصح الاسانید دي، یا فلاني باب کې یا فلاني مسئله کې أصح الاسانید دی نو صحیح دی ، **والله اعلم**.

نهم فصل

د امام ترمذي رَحِمَهُ اللهُ عادت دی چې دا په جامع ترمذي کې په یو یو حدیث باندې په یو وخت کې څو څو احکام لګولي دي، مثلا دا حدیث حسن صحیح دی، دا غریب حسن دی، دا حدیث حسن غریب او صحیح دی، د دې توجیه دا ده چې د حسن او صحیح د اجتماع په جواز کې په دې شان شبه نه شي کیدی کوم حدیث حسن لذاته او صحیح لغیره شو، همدارنګه د غرابت او صحت په اجتماع کې شبه نشته البته د غرابت او حسن په اجتماع کې خلکو ته اشکال محسوس کړی دی، په همدې وجه امام ترمذي په حسن کې تعدد طرق اعتبار کړی دی یا هغه غریب څنګه کیدی شي (په غریب کې خو طرق متعدد نه شي کیدی) .د دې جواب محدثینو دا ورکړی دی چې په حسن کې د طرقو تعداد علی الاطلاق نه دی ، بلکې د هغه په یو قسم کې دی او کله چې د حسن او غرابت د اجتماع حکم ولګول شي نو د هغه نه مراد

دویم قسم وي، او په بعضو طریقو کې حسن او په بعضو کې واو د او په معنی سره دی یعنې هغوی ته په دې باره کې د یقیني علم نه لرلو د وجې شک او تردد دی چې آیا دا حدیث حسن دی او که غریب دی، او بعضو دا ویلي چې دلته له حسن نه د هغه اصطلاحي معنی نه ده مراد بلکې لغوي معنی مراد ده، یعنې د کوم طرف ته چې طبعیت مائل وي، لیکن دا قول ډیر مستبعد دی.

لسم فصل

د حدیث صحیح په احکامو کې حجت کیدل د ټولو په نزد متفق علیه دي، همدارنګه د عامو علماو په نزد حسن لذاته دی چې هغه هم په قابل حجت کیدو کې د صحیح سره ملحق دی نو لکه دا په رتبه کې د صحیح نه کم دی، همدارنګه د هغه ضعیف حدیث قابل احتجاج کیدو کې هم اتفاق دی کوم چې د تعدد د طرقو د وجې د حسن لغیره درجې ته رسیدلی وي.دا کومه چې مشهوره خبره ده چې ضعیف حدیث د اعمالو په فضائلو کې معتبر دی له هغو پرته نه دي نو د دې نه مراد مفرد احادیث دي نه هغه احادیث کوم چې په متعدد طریقو سره مروي شوي دي ځکه چې داسې احادیث ضعیف نه دي بلکې د حسن په درجه کې داخل دي، د دې صراحت ائمو کړی دی.

بعضو ویلي دي چې که چیرته ضعیف د سوء حفظ یا اختلاط یا تدلیس د وجې وي د هغه راوي په صدق او دیانت سره متصف وي نو د هغه تدارک په تعدد د طرقو سره کیدی شي او که د هغه ضعف د اتهام کذب یا شذوذ یا فاحشې خطا د وجې وي نو په تعدد د طرقو سره د هغه تدارک ممکن نه دی، همدارنګه هغه ضعیف ګڼل شوی کوم چې په فضائلو کې په کار راتلی شي، همدا حکم د محدثینو د هغې مقولې دپاره هم دی چې د ضعیف سره د ضعیف په یو ځای کولو د قوت دپاره مفید دی، یعنې له دې نه هم هغه ضعیف روایتونه مراد دي د کوم د ضعف چې په تعدد د طرقو سره تلافي کیدی نشی، که دا مطلب وانه اخیستل شي نو د محدثینو دا قول به لغوه وګڼل شي، فتدبر.

یو لسم فصل : د کتابونو د مراتبو په بیان کې

کله چې د صحیح په مراتبو کې تفاوت دی چې بعضې د بعضو نه زیات صحیح دي نو معلومول په کار دي چې د جمهورو محدثینو په نزد دا فیصله شوې چې صحیح بخاري په ټولو تصنیف شده کتابونو کې مقدم دی، تردې چې د دوی قول دی چې :**اصح الکتب بعد کتاب الله صحیح البخاري**، د کتاب الله وروسته صحیح ترین کتاب صحیح بخاري دی، البته بعضو مغاربو صحیح مسلم ته په صحیح بخاري باندې ترجیح ورکړې ده، جمهورو ویلي دي چې داسې خلکو صرف د حسن بیان، وضع ترتیب خوبۍ، د دقیق اشاراتو او اسنادو کې د نکاتو خوبیانې په نظر کې نیولې دي حالانکه په دې بناء ترجیح او غیر ترجیح د بحث نه خارج دي. اصل خبره په صحت او قوت او د دوی سره په تعلق لرونکو شیانو کې ده او په همدې لحاظ د همدې شرطونو او کمال صفات په بناء د صحیح بخاري برابر نشته دی، په کوم کې چې امام بخاري د صحت متعلق په رجال حدیث کې خیال ساتلی دی او بعضو په دوی دواړو کې یوه ته په بل باندې ترجیح ورکولو کې توقف کړی دی، لیکن اول مسلک صحیح دی (د کوم له مخې چې بخاری شریف ته ترجیح حاصله ده).هغه حدیث د کوم په تخریج کې چې امام بخاري او امام مسلم متفق وي هغه ته متفق علیه ویل کیږي شیخ ابن حجر عسقلاني ویلي دي په دې شرط چې هغه د یو صحابي نه وي، محدثینو ویلي دي چې متفق علیه احادیث دوه زره دری سوه شپږ ویشت(۲۳۲۶) دي، لنډه دا په کومو چې شیخین (امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله) متفق وي هغه په نورو حدیثونو باندې مقدم دي. دویم نمبر هغه احادیث دي د کومو چې صرف امام بخاري روایت کړی دی، بیا هغه د کومو چې امام مسلم روایت کړی دی، د دوي نه وروسته د هغو احادیثو نمبر دی کوم چې د بخاري او د مسلم د شرطونو سره برابر وي، د دې وروسته د هغو امامانو روایت شوي حدیثونه دي کوم چې د صحت التزام کړی دی او د هغو یې تصحیح کړې ده، په همدې شان ټول اوه قسمونه شول.

د بخاري او مسلم د شرط نه مراد دا دی چې رجال حدیث په هغو صفاتو سره متصف وي له کومو سره چې د بخاري او مسلم رجال د ضبط اعتدال، عدم شذوذ نکارت او عدم غفلت کې متصف دي، او د بعضو په نزد د بخاري او د مسلم د شرط نه مراد دا دی چې د هغو رجال هغه وي کوم چې د بخاري او د مسلم دي، بهر حال دا یو اوږد بحث دی کوم چې مونږ په **مقدمه شرح سفر السعادة** کې بیان کړی دی.

دو لسم فصل

صحیح احادیث صرف په بخاري او مسلم کې منحصر نه دي او نه دوی دواړو د احادیثو پوره شمیر کړی دی، البته دا ضروري ده چې په هغو کې کوم احادیث دي هغه ټول صحیح دي او ډیر داسې احادیث دي کوم چې د دوی په نزد صحیح وو او د دوی د شرطونو مطابق هم وو.لیکن د دې باوجود هغه یې په خپلو کتابونو کې نه دي راوړي، تر یو څه ځایه یې داسې احادیث راوړي دي کوم چې د دوی نه علاوه د نورو

په نزد صحیح وو، امام بخاري ویلي دي چې ما په خپل کتاب جامع صحیح کې صرف صحیح احادیث راوړي دي او ډیر زیات صحیح احادیث مې پریښي هم دي، د امام مسلم قول دی چې ما په خپل کتاب کې کوم احادیث راوړي دي هغه ټول صحیح دي، بیا هم زه نه وایم کوم احادیث چې ما پریښي دي هغه ضعیف دي، البته په دې اخذ او ترک کې مې هغه د صحت وجوهات او نور مقاصد ملحوظ کړي وو او د هغو د مخې همداسې شوي دي. امام حاکم ابو عبد الله نیشاپوري رَحِمَهُ اللهُ یو کتاب تصنیف کړی دی د کوم نوم چې **مستدرک** دی، کوم احادیث چې بخاري او مسلم پریښي دي ده هغه په خپل دې کتاب کې بیان کړي دي د هغو تدارک یې کړی دی، ددې نه علاوه هغه احادیث یې بیان کړي دي کوم چې د دوی د راوړو د شرطونو یا په دوی کې د یوه د شرط مطابق دي، او څه داسې احادیث هم پکې راوړل شوي دي کوم چې د شیخینو نه علاوه د نورو ائمو په شرط باندې دي.

امام حاکم د خپل کتاب په شروع کې ویلي چې امام بخاري او امام مسلم دا فیصله هیڅکله نه ده کړې چې د دوی په کتابونو کې د بیان شویو احادیثو نه علاوه چې کوم نور احادیث دي هغه صحیح نه دي، امام حاکم ویلي دي چې زمونږ په زمانه کې د بدعتیانو یوه ډله پیدا شوې ده کومو چې د دین په امامانو پسې د طعن ژبه اوږده کړې ده چې د دوی د احادیثو شمیر لسو زرو ته هم نه دی رسیدلی او د امام بخاري نه منقول دي چې هغه ویلي دي چې ماته یو لک صحیح او دوه لکه غیر صحیح احادیث یاد وو، د دې صحیح نه په ظاهر کې مراد (**والله اعلم**) هغه صحیح دي کوم چې د دوی د شرطونو مطابق وو.

په دې کتاب یعنې صحیح بخاري کې د تکرار سره بیان شوي دي د احادیثو شمیر اوه زره دوه سوه پنځه اویا (۷۲۷۵) دي او د تکرار د حذف نه وروسته څلور زره (۴۰۰۰) دي، نورو ائمو هم د صحاحو تصنیف کړی دی لکه صحیح ابن خزیمه، هغه ته امام الائمه ویل شوی دی او د ابن حبان شیخ (استاذ) دی، ابن حبان رَحِمَهُ اللهُ د هغه په تعریف کې ویلي دي چې ما د زمکې پر مخ داسې کوم انسان نه دی لیدلی کوم چې په علم حدیث کې دده نه زیات او د حدیث صحیح الفاظ یې د ده نه زیات وي، ګویا چې ټول احادیث د هغه د نظر لاندې وو او څرنګه چې د ابن خزیمه رَحِمَهُ اللهُ شاګرد ابن حبان رَحِمَهُ اللهُ صحیح دی کوم چې ثقه ثابت فاضل او فهیم امام دی. امام حاکم ابو عبد الله نیشاپوري رَحِمَهُ اللهُ کوم چې حافظ ثقه دی د هغه صحیح دی د **مستدرک** په نوم. دده په دې کتاب کې څه تساهل لاړ موندلې ده په کومو چې د خلکو نیوکه ده، خلکو ویلي دي چې ابن خزیمه او ابن حبان د حاکم نه زیات قوي مستند او په اسانیدو او متونو کې د ډیر بهتر اسلوب حامل دی، او څرنګه چې د حافظ ضیاء مقدسي مختاره (مجموعی حدیث) دي په کومو کې چې هغه هغه احادیث بیان کړي دي کوم چې په بخاري او مسلم کې نشته او محدثینو د هغه مختاره له مستدرک نه ښه ګڼلې ده، او لکه د ابو عوانه او ابن السکن صحیح او د ابن جارود **الملتقی** دا

هم هغه کتابونه دي په کومو کې چې په خاص طور دصحیح احادیثو اهتمام شوی ، بیا بعضو خلکو په دې کتابونو باندې غلط یا صحیح تنقید هم کړی دی، وفوق ذي کل علم علیم ،دهرصاحب علم پورته صاحب علم موجود دی.

دیارلسم فصل

هغه شپږ کتابونه کوم چې مشهور دي او په اهل اسلام کې ویل او لوستل کیږي هغو ته صحاح سته ویل کیږي، او هغه دا دي :(۱) صحیح بخاري (۲) صحیح مسلم (۳) جامع ترمذي (۴) سنن ابی داؤد (۵) سنن نسائي (٦) سنن ابن ماجه.او د بعضو په نزد د شپږم ابن ماجه پر ځای موطا امام مالک ده، صاحب جامع الاصول هم موطا امام مالک غوره کړی دی (اود بخاري او مسلم نه علاوه) په څلورو کتابونو کې صحیح حسن او ضعیف هر رنګه حدیثونه دي مګر د دوی ټولو نوم صحاح سته د تغلیب په طور باندې دی. صاحب مصابیح د صحیحینو د حدیثونو پرته د نورو کتابونو د احادیثو نوم حسن ایخی دی، کوم چې د همدې تغلیب طریقې اولغوي معنی ته قریب دي، یا دا چې دا د هغه خپله کومه نوې اصطلاح ده، او د بعضو په خیال کې سنن دارمي شپږم کتاب شمار کول ډیر مناسب او لائق دي، ځکه چې د هغه په رجالو کې ضعف کم او د هغه په احادیثو کې منکر او شاذ حدیثونه نادر دي، د هغه سندونه عالي دي او د هغه ثلاثیات د بخاري د ثلاثیاتو نه زیات دي.

دا ذکر شوي کتابونه هغه دي کوم چې ډیر زیات مشهور دي یا هم ددې نه علاوه نور ډیر کتابونه مشهور دي، امام سیوطي رَحِمَهُ اللهُ په خپل کتاب (جمع الجوامع) کې د ډیرو کتابونو احادیث راختي دي د کوم شمیر چې د پنځوسوونه زیات دی او کوم چې په حسن، صحیح او ضعیف حدیثونو باندې مشتمل دی، او امام سیوطي دا هم ویلي دي چې ما په دې کتاب کې داسې احادیث نه دي راوړي کوم چې په وضع سره موسوم وي او د کومو چې په رد او ترک باندې د محدثینو اتفاق وي.

او صاحب مشکوة د خپل کتاب په دیباچه کې د متقنینو ائمو ذکر کړی دی د کومونومونه چې دا دي : امام بخاري، امام مسلم، امام مالک، امام شافعي، امام احمد بن حنبل، امام ابوداؤد، امام نسائي، امام ابن ماجه، امام دارمي، امام دار قطني، امام بیهقي او امام رزین رَحِمَهُمُ اللهُ ، د دوی نه علاوه د نورو امامانو ذکر یې اجمالاً کړی دی، مونږ د دې ټولو امامانو په حالاتو جدا جدا یو کتاب (الاکمال بذکر اسماء الرجال) کې لیکلی دی، ومن الله التوفیق وهو المستعان فی المبدأ والمعاد.

تنبیه : د مصطلحات حدیث دا مقدمه د شیخ عبدالحق محدث دهلوي رَحِمَهُ اللهُ ده کومه چې په عربي ژبه کې ده او دا اردو ترجمه د مولانا عبدالعلیم صاحب رَحِمَهُ اللهُ ده ما د هغه نه نقل کړې ده.

عرضِ حال

بنده عاجز فضل محمد بن نور محمد یوسف زئي عرض کوي چې کله د الله تعالی رحمت راباندې وشو نو ما تقریبا د شپارس کلونو په عمر کې ۲۲ فروري ۱۹۶۸ کې د هري پور هزاره صوبه سرحد په مدرسه ربانیه ریلوی سټیشن کې اوله درجه ویل شروع کړه، بیا ما دویمه درجه په انوار القرآن مدرسه ایبټ آباد کې وویله، او دریمه درجه مې بیا په مدرسه ربانیه هري پور کې وویله، ما په ۱۹۷۱ او ۱۹۷۲ کې دوه کاله دارالعلوم کورنګي کراچي کې څلورمه او پنځمه درجه وویله، په ۱۹۷۳ کې ما شپږمه درجه د ګوجرانواله په اشرف العلوم کې وویله، په ۱۹۷۴ کې مې په جامعه دارالعلوم حقانیه اکوړه خټک کې د شپږمې درجې مختلف کتابونه شروع کړل مګر د ناروغی په وجه درې میاشتې وروسته واپس ایبټ آباد ته لاړم او کال تیر شو، په ۱۹۷۵ کې ما د زیات علم حاصلولو دپاره په مدرسه مظهر العلوم مینګوره سوات کې داخله واخسته او اومه درجه مې هلته د حضرت مولانا فضل محمد سواتي صاحب سره وویله، د هغه سره ما دوه کاله تیر کړل، د هغه نه ما مشکوة شریف مکمل وویلو د ادب په فن کې مې متنبي، په فقه کې مې اخیرنی هدایې وویلې، دا زما د ژوند هغه برخه ده په کومه کې چې زما رب ماته د حضرت مولانا فضل محمد سواتي رَحِمَهُ اللهُ د فیض نه د حدیثو په فن او د ادب په فن کې ښه برخه راکړه، د حضرت مولانا په اجازت زه د دوره حدیث دپاره په کال ۱۹۷۷ کې جامعة العلوم الاسلامیه علامه بنوي ټاون ته راغلم او داخله مې واخسته، د بخاري شریف دواړه برخې مې د محدث عصر مولانا سید محمد یوسف بنوري رَحِمَهُ اللهُ سره وویلې، د سه ماهي امتحان په دوران کې حضرت مولانا فضل محمد سواتي رَحِمَهُ اللهُ کراچی ته تشریف راوړلو نو د بخاري دویم جلد مې د هغه نه وویلو، جامع ترمذي مې د حضرت مولانا حسن صاحب ټونګي رَحِمَهُ اللهُ نه وویله، په بنوري ټاون کې د حضرت بنوري دا اخیرنی کال وه، په همدې مبارکه جامعه کې مې دستاربندي وشوه.

مناسبه معلومه شوه چې زه دلته اجازت حدیث او سند سلسله هم ذکر کړم ځکه (**الاسناد من الدین ولولا الاسناد لقال من شاء ماشاء**) د محدثینو عظامو په نزد مشهوره ضابطه قابل اعتماد او قابل یقین سلسله ده، لهذا زما د غټو استاذانو نه حضرت اقدس حضرت مولانا محمد یوسف بنوري رَحِمَهُ اللهُ او حضرت مولانا فضل محمد سواتي رَحِمَهُ اللهُ او حضرت اقدس مولانا مفتي ولي حسن ټونګي رَحِمَهُ اللهُ داسې دي کومو چې براه راست د شیخ الاسلام حضرت مولانا سید حسین احمد مدني رَحِمَهُ اللهُ شاګردان دي، په همدې شان په یوې واسطې سره د حضرت مدني رَحِمَهُ اللهُ د شاګردۍ شرف هم حاصل شوی دی، بنده د بنوري ټاون په دار الحدیث کې د خپلو ملګرو سره د حضرت مولانا مفتي محمود صاحب رَحِمَهُ اللهُ نه د بخاري شریف یو سبق ویلی دی په دې سره هم د سند عالي درجې ته رسیدل دي، لیکن مونږ برکة العصر شیخ الحدیث حضرت مولانا زکریا رَحِمَهُ اللهُ د بنوري ټاون په دارالحدیث کې چې کوم دوه سندونه

راکړي دي رومبی هغه دلته نقل کوم.

د حدیث سند

اول: فضل محمد بن نور محمد یوسف زئي عن شیخ الحدیث مولانا زکریا عن مولانا محمد یحیی عن مولانا رشید احمد گنګوهي عن مولانا شاه عبدالغنی عن شاه محمد اسحاق عن شاه ولي الله.

دویم: فضل محمد بن نور محمد یوسف زئي عن شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا عن مولانا خلیل احمد سهارنپوري عن شیخ عبدالقیوم بدهانوي عن شاه محمد اسحاق عن شاه عبدالعزیز عن شاه ولي الله.

دریم: فضل محمد بن نور محمد یوسف زئي عن محدث العصر مولانا محمد یوسف البنوري عن شیخ الاسلام حسین احمد مدنی وشاه انور شاه کشمیري عن شیخ الهند محمود الحسن عن حجة الاسلام قاسم نانوتوي عن شاه عبدالغني عن شاه محمد اسحاق دهلوي عن شاه عبدالعزیز عن شاه ولي الله.

څلورم: فضل محمد بن نور محمد یوسف زئي عن فقیه العصر شیخ کامل مولانا فضل محمد سواتي عن شیخ الاسلام سید حسین احمد مدنی عن امام الهند وشیخ الهند محمود الحسن عن حجة الاسلام مولانا محمد قاسم نانوتوی وفقیه النفس مولانا مفتی رشید احمد گنګوهی عن شاه عبدالعزیز عن شاه محمد اسحاق دهلوي عن شاه عبدالعزیز عن شاه ولی الله.

پنځم: فضل محمد بن نور محمد یوسف زئي عن محدث العصر مولانا سید محمد یوسف البنوري عن الشیخة امة الله عن ابیها شاه عبدالغني عن شاه محمد اسحاق عن شاه عبدالعزیز عن شاه ولي الله ،

رحمهم الله هؤلاء الاماثل الامجاد رحمةً واسعة وجعل قبورهم روضات من ریاض الجنة .

فراغت او تدریس

د فراغت نه وروسته ما یو کال په یو ګمنامه مدرسه کې تدریس وکړو او بیا مې په جامعه حمادیه شاه فیصل کالونی کې اته کاله د تدریس فرائض ترسره کړل، د طحاوي شریف او سنن ترمذي ویلو موقع هم راته پیدا شوه، بیا د جامعه علوم اسلامیه علامه بنوري ټاون په شاخ مدرسه عربیه اسلامیه ملیر کې د بنده تقرر مفتي احمد الرحمن رَحِمَهُ اللهُ وکړ، دلته دوه کاله په ابتدائي درجو کې د تدریس کولو موقع پیدا شوه او د جمعرات په ورځ ۱۹ شوال ۱۴۰۹ هـ بمطابق ۲۵ مئ ۱۹۸۹ ع کې په دې مقدس درسګاه کې د تدریس پیل وشو، همدغه کال بنده ته د لوستلو دپاره مشکوة شریف اول جلد ورکړی شو او له ۱۴۰۹هـ نه نیولې تر ۱۴۱۷ هـ پورې مکمل اتو کلونو کې د مشکوة شریف اول جلد مې ولوست او بیا له ۱۴۱۷هـ نه تر دې وخت ۱۴۲۲هـ پورې الحمد لله د مشکوة شریف دویم جلد وایم.

په مشکوة شریف کې الله تعالی حضرت مولانا فضل محمد صاحب سواتي رَحِمَهُ اللهُ ته خصوصي مهارت ورکړی وو، بنده د هغه درس مکمل لیکلی وو او بیا د لوستلو په زمانه کې تو له شپه په محنت سره د مختلفو کتابونو مطالعه کیدله او له مختلفو شروحاتو نه واضح او اهم مباحث په یوه مسوده کې جمع

کيدل، د هر درس سره تاريخ هم ليکل شوی دی او بيا د درس په اندازه سبق جدا جدا ليکل شوی دی، په همدې شان د شوال نه نيولې د رجب تر لسم تاريخ پورې هر سبق سره تاريخ متعين شوی، ما مسلسل له دې مسودې نه استفاده کوله ځکه چې دا د ډيرو کتابونو او ډيرو شروحاتو نچوړ وو، بيا د الله تعالی په مهربانۍ سره کله چې د مشکوة د دويم جلد د لوستلو موقع په لاس راغله نو ما د هغه سبقونه هم په همدې طرز ضبط کړل، د شپې مې تر ډيره پورې د درس دپاره مطالعه هم کوله او هره ورځ د مسودې يوه پارچه مې تياروله، په همدې طرز د مشکوة شريف د اول جلد مسوده تياره شوه، کومې چې تقريبا څوارلس کلونه وروسته د شرح صورت غوره کړو.

ماته بعضې وخت طالبانو او دوستانو دې طرف ته توجه راکوله چې تاسو خپله دغه مجموعه په کتابي شکل کې نشر کړئ مگر ما په زړه او دماغو سره د دې تصور هم نشوی کولی، ځکه چې دا يو ډير درروند کار وو، ليکن وروسته الله تعالی زما په زړه کې يوه مطالبه پيدا کړه د کومې د وجې چې ما په خپله د بعضو بزرگانو نه مشوره وغوښتله چې زه داسې اراده لرم ستاسو رأيه څه ده؟ بعضو دوستانو يې تعريف وکړ خو بعضو کرم وکړ او په دې يې زور وکړ چې دا کار خامخا وکړې، مدينې منورې ته کله چې د عمرې ادا کولو دپاره ۱۴۲۱ هجري په رمضان المبارک کې بنده د يوه علم دوست او بيدار معزز شخصيت حضرت مولانا عبدالوحيد عبدالحق مد ظله پر وړاندې کې د دې يادونه وکړه نو هغه د ضرورت نه زياته په دې کې دلچسپي واخيسته او وې فرمايل چې ما مشکوة شريف د برکة العصر شيخ الحديث مولانا زکريا رَحِمَهُ اللّٰهُ نه ويلی او په کيسټونو کې مې جمع کړی، زه به هغه هم را وباسم که چيرته په هغو کې د مشکوة د بحثونو متعلق مفيدې خبرې راغلې هغه هم په خپلو تشريحاتو کې شاملې کړه، اگر که د دې نوبت را ونه رسيد ليکن حضرت مولانا زما ډيره حوصله افزائي وکړه الله تعالی دې جزاء خير ورکړي. په دې سفر کې بنده د نورو اهل الله او اولياء الله نه د دې کار د تکميل او قبوليت دپاره د دعاگانو غوښتنه وکړه او بيا په مکه مکرمه زادها الله شرفا کې د بيت الله په غيږ کې د جمعې او هفتې په منځنۍ شپه کې دولس نيمې بجې د ميزاب رحمت پر وړاندې ۱۴۲۱ هجري د رمضان المبارک په ۱۳ د تبرک په طور په دې آيتونو سره شروع وکړه :

په مکه مکرمه کې د مشکوة د شرح ابتداء

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿ اللّٰهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونِةٍ لاَّ شَرْقِيَّةٍ وَلاَ غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُّورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ ﴾ (سورة النور ۳۵).

ترجمه : الله د آسمانونو او زمکې نور دی، د دې نور مثال داسې دی لکه کوم (مشکوة) په طاق کې د چراغ شیشې په دیوه کې دی قندیل ګویا کې د ملغلرو په شان پرقیدونکی ستوری دی کوم چې د زیتون په مبارکې ونې سره روښانه شوی دی، نه د مشرق طرف ته دی نه د مغرب، د هغه تیل نږدې دي چې رڼا شي اګر که هغه اور مسه نکړي، په رڼائي باندې رڼائي ده، الله تعالی چې چاته وغواړي د خپلې رڼائي لار ورښايي او الله تعالی د خلکو دپاره مثالونه بیان کړي دي او الله تعالی د هر شي پيژندونکی دی.

د مدینې منورې په مسجد نبوي کې د مشکوة د شرحې ابتداء

بسم الله الرحمن الرحیم

و عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلی الله علیه وسلم إنما الأعمال بالنيات و إنما لكل امرء ما نوى فمن كانت هجرته إلى الله و رسوله فهجرته إلى الله ورسوله و من كانت هجرته إلى دنيا يصيبها أو إلى امرأة يتزوجها فهجرته إلى ما هاجر إليه (متفق عليه).

ليلة الجمعة الساعة الواحدة والنصف(۱:۳۰) في المدينة المنورة زادها الله شرفا في روضة من رياض الجنة بين منبر النبي او بين بيته وروضته المقدسة (۱۹ رمضان ۱۴۲۱ هـ ۱۵ دسمبر ۲۰۰۰).

اللهم تقبله مني واجعله مقبولا عند العلماء والأولياء وعند طلبة الدين وانفعني به في الدنيا والآخرة واجعله نافعًا للمسلمين آمين يا رب العلمين. أما بعد!

عاجز بنده فضل محمد بن نور محمد یوسف زئي عرض کوي چې د توضیحات په نوم د مشکوة د شرحې شروع په مدینه منوره زادها الله شرفا کې د جمعې په ورځ دولس نیمې بجې د شپې د نبوي منبر او روضه مطهره په مینځ کې د ریاض الجنة په اوسط کې د ټولو زیات متبرک ځای په اسطوانه عائشه صدیقیه کې وشوه **والحمد لله على ذلك حمدا كثيرا**،زه د خپل رب شکر په کومه ژبه کوم او کوم قلم او کومو دماغو سره ادا کړم کوم پروردګار چې ما غوندې حقیر او فقیر او زما په شان د ټولو طرفونو ناکاره او زما په شان کمزوري او ضعیف ته په همدې مقدسو ځایونو کې د حاضریدو موقع راکړه او زما په زړه کې یې زمونږ د خوږ پیغمبر صلی الله علیه وسلم د احادیثو مبارکو خدمت او د هغو د شرحې او توضیح مطالبه پیدا کړ بس زه دومره ویلی شم چې ؛

اللهم لك الحمد كما ينبغي لجلال وجهك وعظيم سلطانك الله لا إله إلا أنت لا شريك لك ولا مثال لك ولا مثيل لك أنت الفرد الأحد الصمد الذي لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفوا أحد،

اللهم صل على سيد الأولين والآخرين امام المتقين جيش الأنبياء والمرسلين صاحب جوامع الكلم وصاحب الجمل الأحمر والسيف المشهر وعلى آله الطاهرين و أصحابه الطيبين إلى يوم الدين . آمين يارب العالمين.

يو څه د همدې شرحې متعلق

څه خبرېددې نه مخکې د عرض حال تر عنوان لاندې وليکل شوې د مزيد وضاحت دپاره عرض دی چې ما "**توضيحات شرح مشكوة**" کې دا طريقه غوره کړې ده چې د هر څه نه مخکې مې حديث شريف ليکلی دی او په هغه کې مې مکمل اعراب لګولی دی ترڅو چې د حديث د عبارت په ويلو کې غلطي ونه کړی شي، بيا د حديث واضحه لفظي ترجمه شوې، او بيا د عنوان په طور د توضيح لفظ دی، په حديث کې که چيرته کوم مشکل لغت وي نو د هغه لغوي تحقيق شوی او بيا د همدې حديث فقهي بحث شوی کوم چې د فقهاء کرامو د څلورو مذهبونو په رڼا کې شوی، خو که چيرته د څلورو مذهبونو نه په غير کوم فکري کلام دی د هغه هم تحقيق شوی دی، په فقهي بحثونو کې دا طرز غوره کړی شوی دی چې د هر څه نه مخکې دا ښودل شوي چې په زير بحث حديث کې ټول څو مذهبونه دي او کوم کوم فقهاء کرام دي، مثلا مالکيه حنابله شافعيه او حنفيه د دوي د مسلکونو ذکر شوی دی او بيا د هر يوه دليل ذکر شوی دی او بيا د احنافو دليل ته ترجيح ورکړی شوې ده او د نورو حضراتو مستدلاتو ته توجيه، تطبيق او جواب ورکړی شوی دی.په همدې طرز باندې ماته مشفق استاذ حضرت مولانا فضل محمد سواتي رَحِمَهُاللهُ ويلی وو او دا طرز ډير آسان او عام فهم دی، په دې شرح کې د دې اهتمام نه دی شوی چې دا قول د چا دی او د کتاب حواله څه ده البته دا اهتمام شوی دی چې په دې شرح کې د کومو کتابونو او شروحاتو په مسوده جوړولو کې استفاده شوې ده هغه اجمالا ذکر شوي دي او د مراجعو د ماخذ طرف ته اشاره شوې ده ترڅو دا خبره واضحه شي چې خود ساخته نه دي ، په بعضو ځايونو کې حواله جات هم راغلي دي ليکن د شرح آسانولو دپاره په لوستونکو باندې د حواله جاتو زيات بوج نه دی اچول شوی، زما د محترم استاد هم دا طرز وو، حديث چې د کوم صحابي نه منقول شوی د هغه صحابي سره متعلق تاريخي بحث نه دی شوی ځکه چې زما محترم استاذ داسې ويل چې زمونږ د اساتذو طرز په مشکوة کې د کوم صحابي د حالاتو بيانول ندي، د دې باوجود عاجز بنده د شرح په شروع کې د يوتعداد صحابو تاريخي بحث کړی دی کوم چې بالکل کم بلکې د نيشت برابر دی.ما په دې شرح کې د يو شي اهتمام کړی دی هغه دا دی چې څومره سبق ما طالبانو ته په يو ورځ کې ويلی دی د هغې سره ما تاريخ ليکلی دی چې دا سبق د فلانی مياشتې په فلاني تاريخ کې ويل شوی دی، لهذا کله چې د يوې ورځې د درس احاديث مکمل ليکلی شي نو ترڅو چې د هغه توضيح او تشريح مکمل شوې نه ده کوم بل حديث

نه دی لیکل شوی برابره خبره ده که د شرح د وجې نه د حدیث کامله صفحه خالي هم پاتې شي، په دې کې طالبانو او مدرسینو حضراتو ته دا آساني وي چې نن څومره سبق ویل پکار دي، او په دې مباشت کې سبق تر کومه ځایه رسول په کار دي، په دې سره د کتابونو په ویلو او په وخت سره ختمولو کې آساني وي او یوه تجربه حاصله شي، هو په بعضو ځایونو کې داسې شوي چې د سبق مقدار زیات لیکل شوی دی، په عنوان کې هم د یوه معلوم تاریخ ذکر شوی لیکن هغه سبق په یو ورځ کې نه شي ویل کیدی بلکې د بحث او مباحثې په وجه په هغه کې دوه ورځې لګیدلې دي یا هم دا ډیر کم راغلي دي.

دا هم په یاد ولرئ چې ما په دې شرح کې د یو مدرس دپاره خاص مواد راټول کړي دي لهذا هغه د تدریس په وخت کې ټول متعلقه شیان په یوه ځای کې موندلی شي، خصوصا د هر کتاب په ابتدائي مباحثو کې به ورته اساني وی، ما په دې شرح کې د دې خبرې پوره پوره خیال ساتلی چې دا نه دومره اوږده شي چې لوستونکي او طالبان ستومانه شي او نه دومره مختصره شي چې طالبان تږي پاتې شي، بلکې ما یې د معتدل او متوسط ساتلو کوشش کړی دی، د دې سره سره ما د بیان اندازه داسې لیکلې ده چې په هغه سره مقصود ښودل دي چې دا حدیث مونږ ته څه تعلیم راکوي او د هغه مطلب څه دی، ما په دې شرحه کې د جمهور امت مسلک غوره کړی دی او د چا په تفرد او شاذ قول باندې مې اعتماد نه دی کړی ، همدارنګه ما په دې شرح د مشکوة کې د هر کتاب او باب په شروع کې د هغه سره متعلق عمومي بحث هم کړی دی، کوم باب چې په تمامو احادیثو باندې د پوهیدو دپاره کافي دی، همدارنګه ما د کتاب تر آخره پورې توضیح او تشریح جاري ساتلي دي، داسې نه دي چې په شروع کې تفصیل او په آخر کې تعطیل وي بلکې په دویم جلد کې د اول جلد نه تفصیل کم نه دی .

ما د شیخ عبدالحق محدث دهلوي رَحِمَهُ اللهُ هغه مقدمه کومه چې هغه د اصول حدیث متعلق په عربي ژبه کې لیکلې ده او علماؤ هغه د مشکوة شریف په شروع کې لیکلې ده د هغه صرف اردو ترجمه د همدې شرح په شروع کې لیکل شوې ده ترڅو چې طالبان استفاده ترې وکړي او د طوالت د ویرې عربي عبارت پرېښودي، ما د مشکوة شریف د ټولو احادیثو متن د اعراب سره په بهترین انداز کې د کمپوز کولو کوشش کړی دی او د هر کتاب او باب حدیث ته مې نمبر لګولی دی. دا هم په یاد ولرئ چې ما د هر حدیث ترجمه لیکلې ده برابره خبره ده که د حدیث تشریح شوې وي او که نه یا د کومو شروحاتو نه چې ما په دې شرح کې استفاده کړې ده په هغو کې لاندې ذکر شوي شروحات قابل ذکر دي :

۱-	مرقات شرح مشکوة	ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ
۲-	شرح الطیبي	حسین بن محمد بن عبدالله دهلوي رَحِمَهُ اللهُ
۳-	لمعات شرح مشکوة	شیخ عبدالحق محدث دهلوي رَحِمَهُ اللهُ
۴-	اشعة اللمعات	شیخ عبدالحق محدث دهلوي رَحِمَهُ اللهُ

۵-	التعليق الصبيح	حضرت مولانا محمد ادريس كاندهلوي رَحِمَهُ اللهُ
٦-	التعليق الفصيح	حضرت مولانا شمس الدين رَحِمَهُ اللهُ
۷-	تنظيم الاشتات	حافظ شيخ ابو الحسن رَحِمَهُ اللهُ
۸-	طحاوي	علامه امام طحاري رَحِمَهُ اللهُ
۹-	زجاجة المصابيح(مشكوة حنفي)	مولانا ابو الحسنات سيد عبدالله ابن مولانا مظفر خير آبادي الهند رَحِمَهُ اللهُ
۱۰-	مظاهر حق جديد	مولانا عبدالله جاويد غازي پوري

كه چيرته د كومې حوالې د كتلو ضرورت شو يا د تسلۍ دپاره حواله كتل وغواړئ نو په همدې شروحاتو كې دننه خامخا حواله موندل كيږي، ځكه چې د همدې كتابونو او شروحاتو نه استفاده شوې ده، بيا هم زه د حواله وركولو كوشش كوم ځكه زه تنها په دې باندې احاطه كول په اسانۍ سره نشم كولى نو ځكه معذرت غوښتونكى يم، بهر حال له همدې ټولو شروحاتو نه د استفادې باوجود په دې شرح كې زما محترم استاذ محقق زبان مولانا فضل محمد سواتي رَحِمَهُ اللهُ هغه توضيحات او مبارك درسونه هم شامل دي كوم چې د مشكوة شريف ويلو په وخت كې ما ترې ضبط كړي وو، بلكې په دې شرح كې د هغه مبارك درسونه بنيادي حيثيت لري په كومو باندې چې د شرح عمارت درول شوى دى.لوستونكو ته يو ځل بيا عرض دى چې ما په جمع او ترتيب كې كافي محنت نه كار اخيستى دى، ليكن چونكه دا شرح يو اوږد كار دى نو ډيره ممكنه ده چې د دې په مضامينو او مسائلو كې چيرته كوم فرق راغلى وي او غلطي پاتې شوې وي نو ځكه د لوستونكو نه غوښتنه ده چې په هغې باندې د خيرخواهۍ په طور عاجز بنده خبر كړي، الله تعالى دې زما سوچ او زما قلم د هر قسم لړزش افراط او تفريط نه وساتي، آمين يارب العالمين.

وصلى الله تعالى على نبيه الكريم وعلى اله وصحبه اجمعين

گو نالہ نارسا ہو، نہ ہو آہ میں اثر

میں نے تو در گزر نہ کی جو مجھ سے ہو سکا

(حضرت مولانا) فضل محمد يوسف زئي (صاحب دامت بركاتهم)

استاذ حديث جامعه علوم اسلاميه بنوري ټاون كراچي

يكم محرم الحرام سال لو ۱۴۲۲ هـ مطابق ۲۷ مارچ ۲۰۰۱ء

د عالمانو طالبانو او مدارسو ثبوت

حضرت ابراهيم عَلَيْهِالسَّلَامُ د اهل مکې دپاره هغه دوه دعاګانې غوښتې وې، د يوې تعلق د خوراک څښاک او مادياتو سره وو او د دويمې دعا تعلق د روحانياتو سره وو، د رزق او مادياتو دعا داسې وه:

﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُم بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَن كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴾ (سوره بقره ۱۲۶).

يعنې د مکې والاو نه چې کوم په الله او حشر نشر ايمان راوړي هغوی ته دې د دنيا په ميوو سره روزي ورکړی شي الله تعالی چونکه رب العلمين دی نو ځکه يې فرمايلي چې روزي له مسلمانانو سره سره کافرانو ته هم ورکوم البته د کفر او شرک سزا په آخرت کې کافرانو ته ورکوم، د روحانياتو دعا داسې وه:

﴿ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾ (سوره بقره ۱۲۹).

په دې دعا کې د يو رسول درخواست وو کوم چې د همدې قريشو نه وي او د مکې د سر زمين نه وي يعنې چې د دوی د خاندان نه يو فرد وي، د فرښتو او پيريانو نه نه وي، د همدې علاقې وي د بهر نه نه وي راغلی، دا دعا په حقيقت کې د محمد عربي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دپاره وه، لهذا الله تعالی يې دعا قبوله کړه او په خپله رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ويلي دي چې زه د ابراهيم د دعا او د عيسی عَلَيْهِالسَّلَامُ د بشارت او والدې آمنې د خوب په نتيجه کې راغلی يم.

ابراهيم عَلَيْهِالسَّلَامُ په خپلو دعاګانو کې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د څلورو وظائفو او ذمه داريو ذکر هم کړی وو چې د دې رسول اوله ذمه وارو به دا وي چې هغه به تاسو ته آيتونه لولي او اهل مکه ته به يې وراوروي، دويمه ذمه واري يې دا ده چې هغه به تاسو ته د کتاب تعليم درکوي، دريمه دا چې دوی ته به د حکمت دانائي او احاديثو تعليم ورکوي، دريمه دا چې هغه به د دوي د نفس تزکيه کوي.

د نبوت په دې څلورو فرائضو کې د دويم قسم (**ويعلمهم الكتاب**) ذمه واري ده په دې سره منصوصي طور باندې د علماؤ طالبانو او د درسي نظام ثبوت شوی دی، ځکه چې په يعلم کې معلم راغلی برابره ده که قاري وي، د حفظ يا د ناظرې استاذ وي يا د نظامي درس مدرس وي يا شيخ الحديث وی، په معلم کې ټول راغلل په دې شرط چې دوی په ديني مدارسو کې لوست کوي، په مکتب او کالج کې نوي، ځکه چې شريعت د انګريزي ويلو ترغيب نه دی ورکړی.

يعلم: د دې نه وروسته په آيت کې د (**هم**) لفظ دی په دې لفظ سره طالبان ثابت شوي دي ځکه چې معلم لوستونکی مدرس وي او کوم ته چې لوستل کيږي هغه يې طالب العلم وي، نو دوه شيان يعنې مدرس او طالب د قرآن په صريح آيت سره ثابت شوي دي، که څوک وايي چې دا مولوي او طالبان د

کومه راغلل؟ نو هغو ته جواب ورکول په کار دي چې کوم وخت د لوح محفوظ او اول اسمان نه دا ایت راغلی دی په هغه وخت کې علماء او طالبان راغلي دي، په دې آیت کې دریم شی (الکتاب) دی چې معلم طالب ته څه ورزده کوي، د هغه د تعلیم نظام څه دی؟ نو ویلی به شي چې الکتاب یعني قرآن کریم د هغه د تعلیم نظام دی برابره خبره ده که په اجمال سره یې وایي که په تفصیل سره یې وایي، په دې لفظ سره د مسلمانانو د تعلیم نظام او د تعلیم نصاب معلوم شوی دی، اوس که یو څوک ووایي چې په دیني مدارسو کې دا دتعلیم د کومه راغلی دی؟ نو هغوی ته جواب ورکړی شو چې کله له آسمان نه دا ایت راغلی دی د هغه وخته د دیني مدرسو همدا تعلیم او نصاب راغلی دی، دا دری شیانو خو د قرآن په نص او واضح آیت سره ثابت شوی دی، اوس دغه معلم او استاذ کله چې طالب ته یې وایي نو یو طرف ته استاد ناست وي مخامخ ورته طالب وي او په مینځ کې د دیني کتاب تعلیم وي د هغه د ناستې دپاره ځای په کار دی، لهذا دغه ځای یا مسجد دی یا مدرسه، لهذا د اقتضاء النص په طور په دې آیت سره مسجد او مدرسه ثابت شول، که یو څوک پوښتنه وکړي چې دا مدارس له کومه پیدا شوي دي نو د هغه جواب دا دی چې کله دا آیت راغلی دی د هغه وخته مدرسې راغلې دي، لهذا معلم متعلم نظام تعلیم او مدارس ټول په نص قرآني سره ثابت دي او مستند دي، په دې کې هیچا ته هیڅ طور شبه کول نه دي په کار.

د مدارسو تاریخي پس منظر

په مکه مکرمه کې د ټولو نه مخکې رسول الله ﷺ په دار ارقم بن ابي ارقم کې مدرسه جوړه کړه چیرته به چې نوو راغلو یا ځایې صحابه کرامو د اسلام متعلق زدکړه کوله، هغوی به د رسول الله ﷺ دې پټې مدرسې ته ورتلل، حضرت عمر رضي الله عنه هم دلته په راتلو سره مسلمان شوی وو، بیا رسول الله ﷺ له مکې مکرمې د مدینې منورې په طرف هجرت وکړ او په مسجد نبوي کې یې د صفه په نوم یوه مدرسه جوړه کړه په کومه کې به چې کله اتیا یا کمو زیات طالب العلمان وو، دې طالبانو به چې علم حدیث او مسائل زده کول همدوی به د قطعه منتظره په طور د جهاد دپاره هم تیار اوسیدل او د ضرورت په وخت کې به د جنګ میدان ته وتل، حضرت ابو هریره رضي الله عنه د همدې طالبانو نه یو وو، بیا کله چې اسلام د عربو د جزیرې نه بهر ووتلو او شام فتح شو نو په جامع دمشق کې حضرت ابو درداء رضي الله عنه یوه مدرسه جوړه کړه په کومه کې چې په سلګونو صحابه کرامو او تابعینو د دین علم حاصلولو، او چونکه دمشرقي د افریقه او غربي ملکونو دپاره دروازه وه نو دلته به دا خلق راتلل او د جنګ میدان ته به تلل. بیا کله چې مصر فتح شو نو هلته حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه د جوماتونو او مدرسو بنیادونه کیښودل، د څه تبدیلي او تغیر وروسته جامعه ازهر ته د همدې علمي سفر تاریخي ثبوت حاصل دی، بیا کله چې فارس او عراق فتحه شول نو ده یوه مدرسه جوړه کړه، کومه چې په مدرسه

عبدالله بن مسعود سره مشهوره شوه په کومه کې چې په زرګونو طالبانو صحابه کرامو او تابعینو علم زده کولو، ویل شوي دي چې دا فوجي چاونۍ هم وه او مدرسه هم وه په کومه کې به چې کله کله دیرش زره صحابه کرام او تابعین موجود وو، دا مدرسه د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه په نګرانۍ کې وه او کوفه چونکه د مشرقي هیوادونو دپاره دروازه وه لهذا همدلته د لوستلو دپاره طالبان راتلل او د جنګ په میدان کې یې هم برخه اخیستله، د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه وروسته د ده شاګرد اسود او علقمه دا مدرسه په لاس کې ونیوله، بیا ابراهیم نخعي د هغې نګراني وکړه او بیا امام ابو حنیفه رحمه الله د هغې چارې پر مخ بوتللې او د هغه نه وروسته د هغه شاګردانو پر مخ بوتلله. د کوفې نه وروسته منځنۍ اسیا په مدرسو باندې ډکه شوه، سلطان محمود غزنوي رحمه الله کله چې هندوستان فتح کړ نو زرګونه مدرسې یې په دې علاقه کې جوړې کړې، مغل بادشاهانو د دې مدرسو په ابادولو کې برخه واخیسته حتی چې ښځو هم د مدارسو په جوړولو او چلولو کې حصه واخیسته، او په مدرسة النساء کې زرو ښځو د قرآن حفظ وکړو، بیا عثماني سلطنت د مدارسو اهتمام وکړو او هر طرف ته د مدارسو دور شرع شو.

د ترقۍ نه وروسته زوال

چونکه دا مدارس د حکومت په سرپرستۍ کې چلیدلې لهذا کله چې اسلامي خلافت کمزوری شو او عثماني سلطنت د زوال سره مخامخ شو نو مدارس هم ورسره کمزوري شول او کله چې خلافت بیخي ختم شو او د انګریزانو قبضه شوه نو تقریبا د مدارسو وجود ختم شو، عربي واکمنانو د مکتبونو او کالجونو سره مدارس جوړ کړل او آزادې مدرسې ختمې شوې لهذا د آزادو علماؤ شتون هم ختم شو. د همدې نا اُومیدۍ په عالم کې الله تعالی حضرت مولانا قاسم نانوتوي رحمه الله ته علمي درسګاه مدرسه عالیه اسلامیه دیوبند په نوم سره قائمولو توفیق ورکړ او ده یوه ازاده اسلامي مدرسه جوړه کړه، او وې لیکل ترڅو چې دا مدرسه د عامو مسلمانانو په چندو سره چلیږي نو دا به ترقي کوي، لهذا ترننه پورې الحمدلله همدا مدرسه د چا یا د کوم حکومت تر احسان لاندې نه ده راغلې لهذا د هغې نه ازاد علماء پیدا شول کوم چې د حق ډیر ښه اعلان کوي، عربو ته دا شی په لاس نه دی ورغلی، د دیوبند په شان الحمدلله په زرګونو مدارس په هندوستان، پاکستان، افغانستان، بنګله دیش او نورو ملکونو کې وجود لري، اوس ظالم انګریز بیا پریشانه شوی چې دا مدرسې ولې چلیږي؟ حالانکه همدې ظالم مخکې هم مدارس، مساجد او علماء محدود کړي وو او په ټولنه کې یې د علماو دپاره کوم ځای نه وو پریښی ترڅو چې همدا علماء په مدارسو او مساجدو کې د ولږې نه مړه شي، مګر الله تعالی په همدې مدارسو کې دوی ته ترقي ورکړه، اوس همدغه ظالم انګریز علماء د مدارسو او مساجدو نه هم ویستل غواړي مګر انشاء الله څرنګه چې انګریز ذلیل او خوار شو بیا د افریقایي ملکونو نه وتښتیدل او اوس تر لندن او برطانیه

پورې محدود شول دوی به د دینه زیات محدود کړی شي او دیني مدارس به ترقي وکړي، ان شاء الله تعالی.

۱۸ شوال ۱٤۰۹هـ دوهم سبق

په علم کې د نیت صحت

قال الله تعالی: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ (سورة البينة ٥).

ترجمه: او هغوی ته همدا حکم ورکړی شوی وو چې خالص د الله عبادت وکړئ.

دا خبره د رڼا ورځې په شان روښانه ده چې د اسلام د دین هیڅ عمل د صحیح نیت نه بغیر مقبول نه دی، په هر نیک عمل باندې ثواب هله مرتب کیدی شي کله چې په هغه کې نیت خالص د الله د رضا دپاره وي، او دا خبره هم روښانه ده چې کوم عمل د ښه نیت سره وي هغه فائده رسوونکی هم وي اگر که ډیر وړوکی عمل ولې نوي، او په کوم عمل کې چې اخلاص نوي هغه ګټه رسوونکی هم نوي اگر که هغه ډیر غټ عمل وي، حضرت هاجره علیها السلام په نیکه اراده د صفا او مروه په مینځ کې یوه منډه کړې وه الله تعالی هغه داسې قبوله کړه چې تر قیامته پورې یې په راتلونکو حاجیانو باندې لازمه کړه. حضرت ابراهیم علیه السلام په منی کې د الله تعالی د رضا دپاره شیطان په شګو باندې وویشتلو الله تعالی د ده همدا عمل په ټولو حاجیانو باندې واجب کړ، دا د اخلاص ښنه او نتیجه ده، لهذا د دیني علم د شروع کولو نه مخکې د نیت خالص کول ډیر زیات ضروري دي. ځکه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم ارشاد دی:

انما الاعمال بالنیات، چې د اعمالو دار مدار په نیتونو باندې دی، په تعلیم المتعلم کې یو حدیث ذکر شوی دی د کوم چې ترجمه دا ده چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي ډیر زیات اعمال په ظاهري طور دنیوي ښکاري مگر د ښه نیت د وجې نه هغه د اخیرت عمل جوړ شوی دی، او ډیر زیات اعمال داسې دي کوم چې په ظاهري صورت کې د آخیرت اعمال لیدل کیږي مگر د ناکاره نیت د وجې نه هغه د دنیوي عمل په شان وي. د صحیح نیت مطلب دا دی چې یو طالب العلم دا نیت وکړي چې دا علم د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نیابت کې د الله تعالی د رضا دپاره او د اسلامي دین د خورولو او ترقۍ دپاره زده کوم. د سلفو صالحینو په زمانه کې د نیت د خرابۍ خطر ډیر زیات وو ځکه چې په هغه وخت کې دنیوي منصبونه او دنیوي عهدې ټولې د علم دین په وجه پیدا کیدلې، کوم کس به چې ډیر لوی عالم وو هغه به د حکومت په ډیره غټه چوکۍ باندې مامور وو، خلیفه کیدل، وزیر، والي او قاضي القضاة کیدل د همدې علم دین سره تړل شوي وو نو په نیتونو کې د فتور راتلو ډیر امکان وو، لهذا د مدرسه نظامیه په

نوم سره يوه مدرسه وه كومه چې د وخت بادشاه په سركاري طور قائمه كړې وه په كومه كې چې امام غزالي رَحِمَهُ اللهُ هم طالب العلم وو.
د وخت بادشاه لباس بدل كړ راغی او د هر طالب العلم يې پوښتنې كولې چې رښتيا ووايه د علم د زده كولو ستا مقصد څه دی؟ هر چا خپل مقصود ورته وښود، چا ويل چې علم زده كړم وزير به جوړ شم چا ويل چې والي به جوړ شم، چا ويل چې قاضي به جوړ شم، الغرض هر چا د دنيوي مقاصدو يو نه يو مقصد ورته بيان كړو، بادشاه خپل وزير ته وويل زه غواړم چې دې مدرسې ته قلف واچوم او بنده يې كړم ځكه دوی خو ټول د دنيوي مقصد دپاره د علم زده كولو ته راغلي دي، بيا په اخيره كې بادشاه د يو طالب العلم نه پوښتنه وكړه چې ووايه د علم د زده كولو ستا مقصد څه دی؟ هغه وويل زه نيابةً عن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د دين خدمت به كوم، بادشاه وزير ته وويل چې پرېږده مدرسه دې روانه وي ځكه كه چيرته يو طالب العلم هم په ښه نيت علم زده كړي نو زمونږ د ټول كال مصرف نه ضايع كيږي، دا طالب العلم غزالي رَحِمَهُ اللهُ وو كوم چې وروسته د امام غزالي په نوم سره مشهور شو په كوم باندې چې ټول كال مصرف كول مناسب وو.
د خبرې خلاصه دا شوه چې په مخكنيو زمانو كې د نيتونو د خرابوالي خطره زيات وو، نن سبا خو د علم زده كوونكو نيتونه خود بخود سميدی شي، ځكه چې د علم سره هيڅ حكومتي منصب تړل شوی نه دی بلكې څوك يې چې څومره زيات ووايي هغومره د حكومت نه زيات لرې پاتې كيږي، نن سبا كه كوم طالب العلم نيت خراب كړي نو هغه به صرف د امامت او خطابت په نيت باندې يا د خپل پلار پر ځای د اهتمام نظامت امامت يا بل معمولي كار په وجه نيت خراب كړي په كوم كې چې دری زره تنخوا نه علاوه بل څه نشته او مشقت هم دی، كه چيرته همدا طالب العلم د دين اسلام د خدمت نيت په زړه كې وساتي نو الله تعالى به همدا حقيره دنيا هم وركړي او د دين لپاره به هم قبولتيا وركړي. امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ رښتيا ويلي دي:

من طلب العلم للمعاد	۞	فاز بفضل من الرشاد
فيا لخسران طالبيه	۞	لِكَيْلِ فضلٍ من العبادِ

چاچې د آخرت د پاره علم زده كړو نو دا په هدايت او رهنمائي كې ښه كامياب شو، او هغه طالبان څومره په تاوان كې ولويدل چې د بنده ګانو نه د مال د حاصلولو د پاره علم زده كوي.
خلاصه دا ده چې طالب العلم ته په كار دي چې ښه سوچ وكړي وګوري چې د ده محنت او كوشش خو به حقيره دنيا تر مرې ښكته نه تيروي د (انما الاعمال بالنيات) حديث ټولو ته معلوم دی چې د هجرت په شان عظيم عمل د نيت په وجه څنګه خرابيدی شي. طالب العلم ته دا هم په كار دي چې دا د چا پر وراندې خپل عزت ختم نكړي او په بې ځايه حرص سره خپل علمي سفر تباه برباد نكړي، بلكې د عزت عظمت

سنجيدګي او وقار سره وخت تير کړي، امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللّٰهُ خپلو شاګردانو ته وويل: عظموا عمائمکم ووسعوا اکمامکم. يعنې خپلې پګړې لوړې وساتئ او د قميصونو لستوڼي خلاص وساتئ (تعليم المتعلم).

دا يې د دې دپاره وويل چې طالب العلم او عالم په عوام الناس کې با وقاره معلوم شي نه محتاج او لالچي او حقير، همدارنګه د نيت د صحت دپاره ضروري ده چې طالب العلم د دې دپاره علم زده نکړي چې د خلکو مرجع جوړ شي، د ټولو خلکو زړونه د ځان طرف ته را واړوي، يا د علامة الدهر يا فقيه العصر په نوم سره مشهور شي دا ټول شيان تباه کوونکي دي، چې نيت صحيح کړی شي نو دنيا او اخيرت دواړه به برابر شي.

دويم: د علم کوشش

د هرقسم علم دپاره کوشش بنيادي حيثيت لري، که چيرته يو طالب العلم ډير ښه نيت لري مګر محنت نکوي نو هغه د علم د حصول مقصد نه شي ترلاسه کوی، يا مقصود ته د رسيدو دپاره چې څرنګه د صحيح نيت ضرروت دی همدرانګه د صحيح محنت هم ضرورت دی، صرف نيت له محنت پرته يا محنت د نيت نه علاوه دواړه صورتونه د ناکامۍ دي، نو ځکه په هر طالب العلم باندې ضروري دي چې هغه له صحيح نيت سره سره ښه محنت هم وکړي، د الله تعالى فرمان دی: ﴿أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ﴾ چې زه د هيچا عمل او محنت نه ضايع کوم برابره ده که سړی وي که ښځه وي. همدارنګه په احاديثوکې هم د محنت او کوشش ډير زيات ترغيب راغلی دی، په قرآن کريم کې دي: ﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا﴾ يو بل ځای ارشاد دی: ﴿يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ﴾ همدارنګه د دې امت عقلاو، حکماو او علماو ويلي دي چې (من طلب شيئا وجدّ وجد، ومن قرع الباب ولجّ ولج) يعنې کوم کس چې کوشش کوي هغه به خپل مقصود پيدا کړي، دا جمله داسې مختصره هم ويل شوې ده (من جدّ وجد ومن قرع الباب ولج) حکماو دا هم ويلي دي (بقدر ما تتعنى تنال ماتتمنى) يعنې څومره چې کوشش وي هغومره اندازه به مقصود حاصل شي، بعضو حکماو ليکلي دي: اتخذ الليل جملا لتدرک به املا، يعنې ټوله شپه محنت وکړه مقصود به ترلاسه کړې.

اَلْجِدُّ يُدْنِيْ كُلَّ اَمْرٍ شَاسِعٍ ○ وَالْجِدُّ يَفْتَحُ كُلَّ بَابٍ مُغْلَقٍ

يعنې محنت هر مشکل او سخت او لرې کار رانزدې کوي او هره بنده دروازه خلاصوي.

او بعضې شاعرانو دا ويلي دي:

تَمَنَّيْتَ اَنْ تُمْسِيْ فَقِيْهًا مُنَاظِرًا ❁ بِغَيْرِ عَنَاءٍ وَالْجُنُوْنُ فُنُوْنُ
وَلَيْسَ اِكْتِسَابُ الْمَالِ دُوْنَ مَشَقَّةٍ ❁ تَحَمَّلُهَا فَالْعِلْمُ كَيْفَ يَكُوْنُ

يعنې د کمال د حصول تمنا بغير د محنت کولو نه ليونتوب دی ، که چيرته مال په غير د محنت نه ، نه حاصليږي نو علم به څنګه حاصل شي ؟

طالب العلم له شپې روښول د کاميابۍ د پاره ډير ضروري دي يعنې د شپې د اکثرې حصې نه فائده اوچته کړي . يو شاعر ويلي دي :

بِقَدْرِ الْكَدِّ تُكْتَسَبُ الْمَعَالِيْ ❁ وَمَنْ طَلَبَ الْعُلٰى سَهِرَ اللَّيَالِيْ
تَرُوْمُ الْعِزَّ ثُمَّ تَنَامُ لَيْلاً ❁ يَغُوْصُ الْبَحْرَ مَنْ طَلَبَ اللَّاٰلِيْ
وَمَنْ رَامَ الْعُلٰى مِنْ غَيْرِ كَدٍّ ❁ أَضَاعَ الْعُمْرَ فِيْ طَلَبِ الْمُحَالِ

يعنې د محنت په حساب سره اوچتوالی حاصليږي او ددې د پاره د شپو روښول په کار دي که چيرته ته اوچت مقام غواړې او بيا د شپې اوده هم يې حالانکه د ملغلرو تلاش کوونکي په سمندر کې غوپه وهي ، څوک چې په غير د محنت نه اوچت مقام حاصلول غواړي نو دا هسې وخت ضائع کوي .

د محنت په ميدان کې دا هم ضروري ده چې طالب العلم په درس کې حاضري وکړي، په غور سره يې واوري او د شپې بـه مطالعه وکړي ګوا که مطالعه واجب ده، د درس حاضري فرض ده او په غور سره اوريدل سنت دي، بيا کوم څه چې ووايي هغه دې په بار بار تکرار کړي، علماؤ ليکلي دي (**الدرس حرف والتکرار الف**) همدارنګه د محنت دپاره ضروري دي چې انسان يې په لاس سره وليکي او بيا صرف په ليکلو او فوټو کاپي کولو اکتفاء ونه کړي بلکې چې ياد يې هم کړي، علماؤ ليکلي دي : (**العلم صيد والکتابة قيد**) رسول الله ﷺ فرمايلي:(**استعن بيمينک**) بعضو حکماؤ ليکلي دي (**ما کتب قر وما حفظ فر**) يعنې صرف په حافظه باندې اعتماد مه کوئ بلکې وې ليکئ ترڅو چې مکمل حفاظت يې وکړی شي، دا هم په ياد لرل په کار دي چې ليکل او په تکرار کولو سره يادول څرنګه چې ضروري دي همدارنګه په خپله ليکنه باندې پوهيدل او حقيقت ته رسيدل هم ضروري دي، چا ويلي دي : (**حِفْظُ حَرْفَيْنِ خَيْرٌ مِّنْ سِمَاعِ وِقْرَيْنِ وَفَهْمُ حَرْفَيْنِ خَيْرٌ مِّنْ حِفْظِ وِقْرَيْنِ**) يعنې د دوه بنډله علم له اوريدو نه دوه حرفه يادول زيات بهتر دي، او له دوه بنډله يادولو نه په دوه حرفه باندې پوهيدل زيات بهتر دي.

علمي محنت دا هم دی چې په علمي مجلس کې ستاسو علمي مباحثه او مناظره وي، په دې سره علم پخیږي، چا ویلي (مطالعة ساعة خیر من تکرار شهر) علمي محنت دا هم دی چې طالب العلم هره غټه وړه مسئله د شرم نه بغیر معلومه کړي.

یو چا ویلي دي:

تَعَلَّمْ يَا فَتٰى وَالْجَهْلُ عَارٌ ✿ وَلَا يَرْضٰى بِهٖ إِلَّا الْحِمَارُ

امام ابو یوسف رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي: (اَلْعِلْمُ عِزٌّ لَا ذِلَّ فِيْهِ وَيَحْصُلُ بِالذُّلِّ لَا عِزَّ فِيْهِ).

ده دا هم ویلي (اَلْعِلْمُ لَا يُعْطِيْكَ بَعْضَهُ حَتّٰى تُعْطِيْهِ كُلَّكَ) ده دا هم ویلي دي د چا په پوښتنه کي: بِمَ اَدْرَكْتَ الْعِلْمَ؟ قَالَ مَا اسْتَنْكَفْتُ مِنَ الْاِسْتِفَادَةِ وَمَا بَخِلْتُ بِالْاِفَادَةِ.

علمي محنت کې دا هم راغلي دي چې انسان دې په خپل محنت باندې د الله شکر ادا کړي، ځکه چې په نعمت باندې شکر ادا کول په همدې نعمت کې د زیاتوالي راتلو سبب دی.

امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي (انما ادرکت العلم بالحمد والشکر) د علمي محنت دپاره ضروري ده چې طالب العلم د کاهلۍ او سستۍ نه ځان وساتي، قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: اِنَّ اللهَ يُحِبُّ مَعَالِيَ الْاُمُوْرِ وَيَكْرَهُ سَفْسَافَهَا).

وَقَالَ اَبُوْ حَنِيْفَةَ لِاَبِيْ يُوْسُفَ: اِيَّاكَ وَالْكَسَلَ فَاِنَّهُ شُؤْمٌ وَآفَةٌ.

یو چا دیر ښه ویلي دي:

دَعِيْ نَفْسِيْ التَّكَاسُلَ وَالتَّوَانِيْ ✿ وَاِلَّا فَاثْبُتِيْ دَارَ الْهَوَانِ

فَلَمْ اَرَ لِلْكُسَالٰى الْحَظَّ يُعْطٰى ✿ سِوٰى نَدَمٍ وَحِرْمَانِ الْاَمَانِيْ

د علمي محنت یوه حصه دا هم ده چې د فن ماهر استاذ وکتلی شي او بیا دده سره سبقونه وویلی شي، دا نه چې نن دلته سبا بل چرته او شیطان وسوسه وراچوي چې هغه ځای بهتر دی، هغه فلاني ځای بهتر دی دداسې ګرځیدونکي طالب العلم دوکه کوونکي شیطان نوم ثم الخیر دی، چې هغه ځای بهتر دی او هغه ځای بهتر دی.

امام ابوحنیفه رَحِمَهُ اللهُ فرمایي: ثَبَتُّ عِنْدَ حَمَّادٍ فَنَبَتُّ، ده رَحِمَهُ اللهُ و فرمایل: چې د علم د حصول د پاره ځانله والی ضروري دي، نو پوښتنه تري وشوه چې یواځې والی به څنګه راشي؟ نو وي فرمایل: ټول تعلقات ختم او یا یې کم کړه، یو چا دیر ښه ویلي دي: مَنْ فَرَّ فَقَدْ غَرَّ.

او همدارنګې د یو استاذ سره او په یوه مدرسه کې په مختلفو حالاتو او مصائبو باندې به صبر کوي ځکه چې هوښیارانو ویلي دي : خَزَائِنُ الْمِنَنِ عَلٰى قَنَاطِرِ الْمِحَنِ .
یو ځا د یو مطلوب او د علم د حاصلولو د پاره شپږ شرطونه ذکر کړي دي لکه چې ویلی شي :

أَلَا لَا تَنَالُ الْعِلْمَ إِلَّا بِسِتَّةٍ ۞ سَأُنْبِيكَ عَنْ مَجْمُوْعِهَا بِبَيَانٍ

ذَكَاءٌ وَّحِرْصٌ وَّاصْطِبَارٌ وَّبُلْغَةٌ ۞ وَإِرْشَادُ أُسْتَاذٍ وَّطُوْلُ زَمَانٍ

شیخ الاسلام علامه سید حسین احمد مدني رَحِمَهُ اللّٰهُ طالبانو ته یو ځل د خطاب کولو په موقع وویل : د کوم طالب العلم مزاج چې د کوم فن سره زیات مناسبت ولري په هغه کې ورته کمال پیدا کول په کار دي. بیا یې وویل که چیرته تاسو په ټولو فنونو کې کمال پیدا کول غواړي نو د ټولو فنونو د کمال نه به محروم پاتې شی، او بیا یې وویل ټولنه زمونږ قدر نه کوي. تاسو په یو فن کې کمال ترلاسه کړئ بیا وګورئ چې ټولنه په څه شان تاسو د لاس نه نیسي او په سر مو کینوي. په همدې وجه بعضو هوښیارانو ویلي دي چې کمال په څلورو حرفونو باندې مشتمل دی او په همدې کمال کې د ننه مال هم شته دی. یعنې چې کاف ترې لرې کړی شي نو مال پاتې کیږي، د محنت برخه دا هم ده چې که چیرته تاسو زر ځلې یوه مسئله اوریدلې ده او بیا یې د اوریدلو موقع پیدا شي نو په غور سره یې واورئ که نه نو ناقدري به وشي.

۱۹ شوال ۱٤۰۹ھ

دریم: د علم ادب

دا خبره په یاد ولرئ چې علم د ادب نه بغیر او د تعظیم پرته حاصلیدی نه شي او که چیرته څوک یې د ذهن او حافظې په مټ حاصل هم کړي نو هغه علم برکتي نوي، په همدې وجه ځا ویلي دي : مَا وَصَلَ مَنْ وَصَلَ إِلَّا بِالْحُرْمَةِ وَمَا سَقَطَ مَنْ سَقَطَ إِلَّا بِتَرْكِ الْحُرْمَةِ .

د استاذ احترام او تعظیم د علم په ادب کې داخل دي، حضرت علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ ویلي دي :
أَنَا عَبْدُ مَنْ عَلَّمَنِيْ حَرْفًا وَّاحِدًا إِنْ شَاءَ بَاعَ وَإِنْ شَاءَ أَعْتَقَ وَإِنْ شَاءَ اسْتَرَقَّ).
ددې وجې نه ویلي شوي دي :

رَأَيْتُ أَحَقَّ الْحَقِّ حَقَّ الْمُعَلِّمِ ۞ وَوَاجِبُهُ حِفْظًا عَلٰى كُلِّ مُسْلِمٍ

لَقَدْ حُقَّ أَنْ يُّهْدٰى إِلَيْهِ كَرَامَةً ۞ بِتَعْلِيْمِ حَرْفٍ وَّاحِدٍ أَلْفُ دِرْهَمٍ

د استاذ ادب دا هم دی چې له هغه نه مخکې لاړ نه شې . د هغه په خاص ځای باندې مه کینه. د هغه د اولاد قدر کوه او له استاذ سره زیاتې خبرې مه کوه.

د علم په ادب کې د کتاب ادب هم شامل دی، پس طالب العلم ته په کار دا چې دی کوم کتاب د اوداسه نه بغیر ونه وایي، امام شمس الائمه حلواني ویلي دي: **اِنَّمَا نِلْتُ الْعِلْمَ بِالتَّعْظِيْمِ فَاِنِّيْ مَا اَخَذْتُ الْكَاغَذَ اِلَّا بِالطَّهَارَةِ.**

ځکه چې علم نور دی او اودس هم نور دی نو په نور سره په نور کې زیاتوالی راتلی شي، د **حضرت انور شاه کشمیري** رَحِمَهُ اللّٰهُ متعلق منقول دي چې کله یې هم د اردو رساله بې اودسه نه ده را اخیستې.

د کتاب ادب دا هم دی چې په هغه دې سر نه اېښودل کیږي، نه دې تکیه جوړول کیږي. نه دې په ځمکه کې کیښودل کیږي او نه دې په کتاب باندې دپاسه کوم سامان اېښودل کیږي. ویل شوي دي چې یو طالب العلم په کتاب باندې د سیاهۍ دوات ایخی وو نو استاذ په فارسي کې ورته وویل: برنیابی: یعني کومه میوه به ترلاسه نه کړی شې، د کتاب له ادابو نه دا هم دي چې هغه د خط په لیکلو سره خراب نکړی شي، د علم له ادب نه دا هم دی چې د خپلو ملګریو احترام وکړی شي. د خپلې درسګاه او د ناستې د ځای احترام وکړي، د مدرسې احترام وکړي او د مدرسې سره قلبي تعلق او قلبي محبت وساتي، علماؤ لیکلي دي چې د استاد په احترام سره په درس تدریس او علم کې برکت راځي. او د والدینو په احترام سره په عمر او رزق کې برکت راځي.

څلورم: په علم باندې عمل

د علم حاصلولو مقصد په هغه باندې عمل کول دي، ځکه چې د عمل نه بغیر علم داسې دی لکه چې د یوه عارف مقوله ده: **علم بلا عمل کشجر بلا ثمر**. یو چا ویلي دي:

فَسَادٌ كَبِيْرٌ عَالِمٌ مُتَهَتِّكٌ وَاَكْبَرُ مِنْهُ جَاهِلٌ مُتَنَسِّكٌ

د شرعي حدودو پایمالوونکی عالم ډېره لویه فتنه ده لیکن عبادت کوونکی جاهل دده نه هم لویه فتنه ده.

په یوه روایت کې راغلي دي: **هَتَفَ الْعِلْمُ بِالْعَمَلِ اِنْ اَجَابَ وَاِلَّا فَارْتَحَلَ**. علم چې اول راشي عمل ته غږ کوي که چیرته عمل راشي نو صحیح ده که نه نو علم کوچ کوي او ځي، په یو روایت کې راغلي دي: **مَنْ عَمِلَ بِمَا عَلِمَ وَرَّثَهُ اللّٰهُ عِلْمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ**. دې آثارو او روایتونو ته په کتلو سره په هر طالب لازمي ده چې په خپل علم عمل وکړي که نه نو د بې عمله علم نه رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ داسې پناه غوښتې ده: **اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ**.

د **تعليم المتعلم** صاحب یو روایت نقل کړی دی چې کوم طالب العلم د طالبۍ په زمانه کې تقوی غوره نه کړي او په معصیت کې اخته شي نو الله تعالی په دریو مصیبتونو کې په یوه کې مبتلا کړي:

۱- یا په ځوانۍ کې ورته مرګ راشي ،۲- یا هغه په کلو او ښارو علاقو کې وغورځوي ،۳- یا هغه د کوم واکمن یا وزیر چپړاسي مقرر کړی شي، دا روایت د کوم تجربه کار قول دی، علماؤ ویلي دي چې د طالب العلم د پرهیز ګارۍ دپاره دا شی ضروري دی چې هغه کم خوراک وکړي، کم اوده شي. کمې خبرې وکړي، د بازار خوراک ونه خوري، د قبلې طرف ته د ضرورت نه په غیر شا نه کړي. له فتنه ګرو سره ناسته ولاړه ونه کړي او د سنتو د ترک نه پرهیز وکړي، ځکه کوم کس چې په مستحبو کې سستي کوي د هغه نه سنت پاتې کیدی شي او کوم چې په سنتو کې سستي کوي هغه د واجباتو نه محرومیږي او کوم چې واجب پریږدي هغه د فرائضو نه محرومیږي او کوم کس چې په فرائضو کې سستي کوي هغه د ایمان نه محرومیږي.

امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ خپل استاذ ته د حافظې د کمزورتیا شکایت وکړو نو استاذ ورته نسخه وښوده:

شَكَوْتُ إِلَى وَكِيْعٍ سُوْءَ حِفْظِي ۞ فَأَوْصَانِي إِلَى تَرْكِ الْمَعَاصِي

فَإِنَّ الْعِلْمَ نُوْرٌ مِّنْ إِلٰهٍ ۞ وَنُوْرُ اللهِ لَا يُعْطَى لِعَاصِي

د حافظې د قوت دپاره عمده نسخه د قرآن کریم تلاوت دی، زیات مسواک وهل، د شاتو څکل او د شکرې سره د یو شي خوړل، په نهاره د کشمش او د منقی خوړل، په نهاره کشمش خاص خوړل.

حافظې ته نقصان رسوونکي شیان ډیر زیات دي، د هغو نه یو شمیر یې دا دي:

زیاته ګناه کول، د دنیا غم کول، زیات تعلقات ساتل، او د هر هغه شي خوړل کوم چې بلغم پیدا کوي، د دهنیا خوړل، د تروې مڼې خوړل، د قبرونو تختې لوستل وغیره وغیره.

دا څو آداب وو دا د دوه ورځو درس وو، ما په څه تفصیل سره د دې دپاره ولیکلو چې دا د طالبانو دپاره مفید دي. الله تعالی دې زمونږ حفاظت وکړي (زیاتره خبرې په **تعلیم المتعلم** کې موجودې دي).

د محدثینو طبقات په اعتبار د تدوین سره

۹۱ هجري ته نږدې شاو خوا په بصره کې د ټولو په آخر کې د رسول الله ﷺ صحابي حضرت انس رضي الله عنه وفات شو. دا وخت په ټوله نړۍ کې صرف پنځه صحابه موجود وو. په نهه نوي یمه (۹۹) هجري کې خلیفه عادل حضرت عمر بن عبدالعزیز په تخت باندې کیناست، ده محسوسه کړه چې صحابه کرام د دنیا نه تللي دي او ستر تابعین هم تلونکي دي نو ځکه ده ته ویره پیدا شوه چې هسې نه د احادیثو علم له دوی سره قبرونو ته لاړ نه شي. بل طرف ته د روافضو خوارجو او قدریو قسم قسم فتنو سر راپورته کړی وو، په دې نازک موقع حضرت عمر بن عبد العزیز رحمه الله د احادیثو جمع کولو او د هغو د لیکلو یو حکومتي فرمان په ذریعه د علماء کرامو په نوم ونو یو خط جاري کړو لهذا د مدینې منورې قاضي ابو بکر بن حزم رحمه الله په نوم یې ولیکل: **انظر ما كان من حديث رسول الله ﷺ فاكتبه فاني خفت دروس العلم وذهاب العلماء** (بخاري).

یعنې د رسول الله ﷺ کوم احادیث چې پیدا کیږي هغه ولیکه ځکه ماته د علم ختمیدو او د علماو د تللو ویره پیدا شوې ده. همدا رنګه یو خط یې د امام ابن شهاب زهري په نوم ولیکلو او امام شعبي ته یې هم ولیکلو، ابن حزم رحمه الله احادیث جمع کړل، امام شعبي هم راټول کړل او امام ابن شهاب زهري رحمه الله هم راجمع او راټول کړل لهذا هر یو د اول مدون په نوم سره یادیدلی شي. هیڅ تعرض نشته دی، دریواړو حضراتو په ابتدائي مرحلو کې په یوه نه یوه طریقه شریک شوي دي. د احادیثو د جمع کولو دا اوله صدی ده، ګویا کې جامع القرآن اول حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه شو او د احادیثو جامع اول امیر المؤمنین حضرت عمر بن عبدد العزیز رحمه الله شو. دا د الله تعالی حکمت وو چې د احادیثو کتابت او تدوین په تاخیر سره اوشو. که چیرته په اول دور کې ټول احادیث لیکل شوي وای نو په ټولو کې قطعیت راتلو او د قرآن په شان د یوې کلمې ضعیف ویلو یا انکار کولو سره به انسان کافر کیده. کله چې په احادیثو کې ظنیت راغی نو امت د دې خطر نه بچ شو او په بحث کې وسعت پیدا شو.

د دوهمې صدۍ تصنیفات: په دویمه صدۍ کې لومړۍ تصنیف د امام ابو حنیفه رحمه الله ولادت اتیایمه (۸۰) هجري او وفات یې په (۱۵۰) هجري کې کتاب الاثار دی کوم چې په جامع کوفه کې د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په مدرسه کې کیناست او څلویښت زره احادیث او اثار یې انتخاب کړل د تصنیف وکړ او د فقهي بابونو په طرز باندې په مستند احادیثو او اثارو باندې مشتمل کتاب ترتیب کړ، په یاد لرئ چې د فقهي بابونو او سنن په طرز باندې دا په اسلام کې لومړی تصنیف دی. امام دار الهجرة امام مالک رحمه الله په خپل کتاب موطا کې هم د دې کتاب نه استفاده کړې ده. **كذا قال السيوطي في تبييض الصحيفة**. همدا رنګه امام محمد رحمه الله په خپل کتاب الاثار کې زیاتره روایتونه له همدې نه

اخيستي دي، بيا په همدغه صدى كې امام مالك موطا مالك تصنيف كړه، دا احاديث او اثار په اهل مدينه او دوى په فتوى باندې مشتمل لويه ذخيره ده. امام ابو زرعه رَحِمَهُ اللَّهُ ويلي دي چې كه چيرته څوک د طلاق قسم وخوري چې موطا امام مالک صحيح ذخيره ده نو هغه نه حانث کيږي.

په دغه صدى كې د حضرت سفيان ثوري رَحِمَهُ اللَّهُ تصنيف جامع سفيان ثوري دى كوم يې چې په يو سل نوي يمه هجري كې تاليف كړى دى، په همدغه صدى كې د ابن جوزي كتاب الزهد والرقاق دى كوم يې چې په يو سل يو اتيا شاوخوا كې تصنيف كړى دى، د همدې صدى تصنيف موطا امام محمد المتوفى يو سل نهه اتيا هجري دى كوم چې له موطا امام مالك نه ماخوذ دى. په همدې صدى كې مسند ابو داؤد طيالسي په وجود كې راغلى دى او په همدې كې مصنف عبدالرزاق، مصنف ابن ابى شيبة او مسند حميدى تصنيفونه په وجود كې راغلي دي.

د دريمې صدى تصنيفات: په دغه صدى كې په علم حديث او فن حديث باندې ډير كار اوكړى شو. د فن حديث انتخاب او اختصار اوشو د جرح او تعديل ډير لوى ميدان قائم شو او صحاح سته بخاري، مسلم، ترمذي، نسائي، ابوداؤد او ابن ماجه كتابونه عام منظر ته راغلل. سنن دارمي. كتاب الدعاء لابن ابى الدنيا، مسند حارث بن ابى اسامه، مسند بزار، مسند ابى يعلى موصلى، صحيح ابن خزيمه، صحيح ابى عوانه او امام طبراني معجم كبير، معجم صغير، معجم اوسط د خپل شان سره په وجود كې راغلل ګويا چې دا د حديث او محدثينو صدى وه.

د څلورمې صدى تصنيفات:

د څلورمې صدى په تصنيفاتو كې كتاب صحيح ابن حبان، سنن دارقطني او مستدرک حاكم دي.

د پنځمې صدى تصنيفات:

په دغه صدى كې د احاديثو مشهور كتاب سنن بيهقي په وجود كې راغلى او د بيهقي دويم تصنيف معرفة السنن والاثار دى، د حميدي كتاب (**الجمع بين الصحيحين**) هم د همدې صدى تصنيف دى.

دآحاديثو د كتابونو مراتب:

يعنې هغه كتابونه په كومو كې چې د هر كتاب مقام معلوم شوى دى دا هم ټول پنځه طبقات دي.

اوله طبقه: په دغه طبقه كې هغه كتابونه داخل دي د كوم په باره كې چې مونږ سترګې بندې كړي او وايو **هذا صحيح** او د مخالف نه دليل غواړو چې ولې صحيح نه دي؟ په دې طبقه كې صحيح بخاري، صحيح مسلم. موطا مالک. صحيح ابن حبان. او صحيح ابى عوانه دي.

دويمه طبقه: دويمه طبقه هغه ده چې مونږ هو هغې ته صحيح نه وايو مګر دا وايو چې دا قابل استدلال او صالح للاحتجاج دي. ځكه احتجاج حسانو احاديثو سره هم كيدى شي په دې طبقه كې ابوداؤد، ترمذي او نسائي شامل دي.

دریمه طبقه: هغه ده چې مونږ ورته نه صحیح وایو او نه غلط بلکې غور کوو چې د کومې درجې احادیث دي، په دې کې مصنف عبد الرزاق، مصنف ابن ابی شیبة، ابن ماجه او زوائد المسند شامل دي، یعنې د امام احمد رَحِمَهُ اللهُ زوی په مسند احمد باندې چې کومه اضافه کړې ده هغه زوائد المسند ده.

څلورمه طبقه: دا هغه طبقه ده کومه چې د لومړۍ طبقې بالکل برعکس ده یعنې چې مونږ سترګې پټې کړو نو وایو چې دا ضعیف دی، په دې طبقه کې مسند فردوس دیلمي دی او د حکیم نوادر الاصول دی، دا د وعظ کتابونه دي، همدا طور تفسیري روایتونه او حکایات هم په دې کې داخل دي.

پنځمه طبقه: په دغه طبقه کې هغه کتابونه شامل دي کوم چې د موضوعي احادیثو مجموعې دي کومې چې اهل بدعتو او اهل هواء راټولې کړې دي، د دوی د راټولو شوو روایتونو نه د احادیثو پاکولو دپاره د موضوعاتو کتابونه لیکل شوي دي لکه: **الموضوعات الکبیر**، **اللآلی المصنوعة فی الاحادیث الموضوعة** وغیره وغیره.

۲۳ شوال ۱۴۰۹ھ

د حدیث تعریف:

الحدیث ضد القدیم لغة، حدث یحدث نصر ینصر نه د خبرې کولو په معنی کې راغلی، همدارنګه حادثه د کومې نوې پېښې راتلو ته هم ویل کیږي او **تحادث** او **تحدث** د خبرو اترو په معنی راغلی دی.
احدث احداثاً د نوي کار پیدا کول، **التحدیث** نورو ته د خبرې رسول او روایت کول، ویل شوي دي (**رجل حدیث الملوک**) یعنې د بادشاهانو په مجالسو کې د خبرو او قیصو بیان کوونکی. **حدثان الدهر ای وقائعه حداثة السن**) یعنې نو عمر کیدل بهر حال د حدیث لغوي معنی کې د ایجاد او ضد قدیم مفهوم پروت دی، د حدیث جمع احادیث ده، علماو لیکلي دي چې حدیث ته حدیث ځکه ویل شوی دی چې د الله تعالی کلام قدیم دی او د رسول الله ﷺ کلام حادث دی، بعضو علماؤ ویلي دي چې د حدیث لفظ د قرآن کریم آیت: ﴿ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴾ نه اخیستل شوی دی، رسول الله ﷺ هم د یوې قیصې آوریدلو په وخت کې وفرمایل (**حدثنی تمیم الداری**) ماته تمیم داری بیان کړی دی، له دې لغوي تحقیق وروسته د حدیث اصطلاحي تعریف سره متعلق اول په دې پوهه شئ چې دوه فنه او دوه علوم دي، د دواړو جدا جدا تعریفونه، موضوع ګانې او غایې دي.

یو **علم الحدیث روایةً** دی او دویم **علم الحدیث درایةً** دی، خلکو ته د دواړو په تعریف او غرض کې کله شبه شوې ده او د دواړو تعریفونه خلط ملط شوي دي په همدې وجه جلا جلا تعریفونه اوګورئ.

د علم الحدیث روایة تعریف :

هو علم مشتمل علی ما أضیف إلی رسول الله ﷺ سواء کان فعلا أو قولا أو تقریرا أو صفة.
د صفت مطلب دا دی چې صحابي د رسول الله ﷺ د صفاتو بیانولو سره ویلي دي چې هغه داسې حسین وو، د احسن اخلاقو خاوند وو، د همدې تعریف په اعتبار سره د علم حدیث موضوع داده:

موضوعه : **ذات الرسول من حیث انه رسول.**

د حیثیت رسول په لفظ سره د فن طب نه امتیاز راغلی ځکه هلته د انسان د ذات نه بحث کیږي.

غرضه : د علم الحدیث روایهٔ دوه غرضونه خاص دي او یو غرض یې عام دی.

غرض خاص اول نمبر دا دی چې : **الاحتراز عن الخطأ فیما اضیف الی رسول الله ﷺ**، او

غرض خاص نمبر دویم دا دی چې : **معلومیة کیفیة الاقتداء بالرسول ﷺ.**

او عام غرض داسې دی : **هو الفوز والسعادة فی الدارین.**

په تعریف کې د (**ما اضیف الی رسول الله**) د لفظ مطلب دا دی چې کوم اقوال او افعال او کوم احادیث د رسول الله ﷺ طرف ته منسوب دي په هغو باندې د مشتمل علم نوم علم حدیث دی.

علم الحدیث درایة :

د علم الحدیث درایهٔ تعریف داسې دی: **هو علم یعرف به أحوال المتن والسند صحة وحسنا واتصالا.**

موضوعه : **احوال الراوي والمروي وقیل احوال المتن والسند**

دا فن د اصول الحدیث په نوم سره یاد شوی دی د هغه دپاره هم دوه غرضونه دي: یو خاص او بل عام دی

غرضه : غرض خاص نمبر اول : **تمییز المقبول من المردود.**

او غرض خاص نمبر دویم : **تمییز الضعیف من غیر الضعیف.**

او غرض عام : **الفوز والسعادة فی الدارین** دی.

په حدیث، خبر، اثر او سنت کې فرق :

په حدیث او سنت کې ترادف دی دواړه یو شی دی او د حدیث او د خبر متعلق د علماؤ دوه رایې دي :
اوله دا چې په دوی دواړو کې د عموم خصوص مطلق نسبت دی، یعنې هر حدیث خبر دی مګر د هر خبر حدیث کیدل ضروري ندي، لهذا حدیث هغه دی کوم چې د رسول الله ﷺ طرف ته منسوب شي نو په دې سره موقوف روایت خارج شو او خبر هغه دی کوم چې په موقوف او مرفوع دواړو باندې صادق راغلی دی، نتیجه دا راووتله چې هر خبر حدیث نه دی بلکې صرف مرفوع خبر حدیث دی او هر حدیث

خبر دی، د بعضو علماؤ په نزد په مرفوع او موقوف دواړو باندې د حدیث اطلاق شوی دی نو بیا په دې دواړو کې ترادف شو. بعضو علماؤ ویلي دي چې حدیث هغه دی کوم چې د رسول الله ﷺ نه منقول وي او خبر هغه دی کوم چې له بل چا نه منقول وي هغه خبر دی نو په دې صورت کې د تباین صورت شو، د اثر اطلاق په عام طور په اقوالو د صحابو او په اقوالو د تابعینو باندې کیږي لهذا اثر د حدیث مباین دی لیکن کله د هغه اطلاق په مرفوع باندې هم شوی دی لکه ادعیه ماثوره بیا په دواړو کې ترادف شو.

په أنبأنا، اخبرنا او حدثنا کې فرق:

په دې باره کې د علماو دوه طبقې دي، یوه طبقه مثلا امام مالک، ابن شهاب زهری، جمهور کوفیان، متقدمین او مغاربه علماء دي د دې حضراتو خیال دی چې لکه څرنګه چې په دې الفاظو کې د لغت په اعتبار سره کوم فرق نشته همدارنګه په اصطلاح کې هم کوم فرق نشته. مګر بعضي نور علماء مثلا امام شافعي، امام ازواعي او د جمهورو مشارقو په نزد په دې الفاظو کې فرق دی او هغه دا سې چې کله یې شیخ وایي او شاګردان یې اوري نو کله یې چې په وروسته کې شاګرد بیانوي نو هغه وایي حدثنا فلان او که تنها دی نو وایي حدثني فلان، او کله یې چې شاګرد وایي او استاد یې اوري نو په وروسته کې شاګرد انبأنا او أخبرنا الفاظ استعمالوي، امام بخاري د اولې طبقې سره دی او امام مسلم د دویمې طبقې سره ملګری شوی دی.

د همدې الفاظو د رسم الخط هم خیال ساتل په کار دي، ځکه چې محدثین په دې کې اختصار کوي **ثنا** لیکي دا د **حدثنا** مخفف دی یا **انا** وایي دا د **اخبرنا** وغیره مخفف دی. په بعضو ځایونو کې محدثین (ح) لفظ لیکلی دی دا د تحویل سند طرف ته اشاره ده دا ح **قال وحدثنا** ویل په کار دي.

متفق علیه هغه حدیث ته ویل کیږي کوم چې بخاري او مسلم په یو قسم الفاظو او د یو صحابي نه نقل کړی وي. که چیرته صحابي جدا جدا دی نو اګر که مضمون او الفاظ یې یو رنګه دي هغه حدیث متفق علیه کیدی نه شي.

یو څو اصطلاحي الفاظ:

همدارنګه د محدثینو په نزد یو شمیر اصطلاحي الفاظ د شیخ الحدیث د رتبې او مقام دپاره استعمال شوي دي.

(۱) **مسند**: دا لفظ د هغه کس دپاره استعمال شوی دی کوم چې حدیث د سند په طور بیانوي

(۲) **محدث**: دا لفظ د هغه کس دپاره استعمالیدی شي کوم چې د احادیثو قابل ذکر ذخیره باندې پوهیږي او د متن حدیث سره سره د جرح او تعدیل د راویانو علم هم ولري.

(۳) **حافظ** : هغه کس ته ويل کيدی شي کوم ته چې متن او سند سره يو لک احاديث په يادو ياد وي

(۴) **حجة** :هغه شيخ الحديث ته ويل کيږي کوم ته چې متن او سند سره درې لکه احاديث ياد وي

(۵) **حاکم** : دا د هغه کس دپاره اعزازي سند دی کوم ته چې د احاديثو ټوله ذخيره ياده وي

ويل شوي دي چې امام احمد بن حنبل د اوه لکو احاديثو حافظ وو، همدارنګه امام ابو زرعه هم د اوه لکو حافظ وو، امام بخاري او امام مسلم د درې درې لکو احاديثو حافظان وو. امام ابوداؤد د پنځو لکو احاديثو حافظ وو.

د احاديثو د آخيستو شرائط:

امام حازمي رَحِمَهُ اللهُ په شروط الائمه کې ليکلي دي چې د رواتو او راويانو پنځه طبقې دي. د صحيح حديث په اخيستلو کې د هر محدث خپل خپل انداز دی کومو چې په شرائطو کې سختي کړې ده. د هغه د کتاب په شان لوړ شوی دی، هغه طبقات دا دي :

(۱) **کثير الضبط والاتقان وکثير الملازمة بالشيخ.**

يعنې ذهين به هم وي، حافظه به يې هم قوي وي او د استاد سره به اوږده موده پاتې شوی هم وي.

(۲) **کثير الضبط والاتقان وقليل الملازمة بالشيخ.**

(۳) **کثير الضبط ولاتقان وکثير الملازمة بالشيخ.**

(٤) **قليل الضبط والاتقان وقليل الملازمة بالشيخ.**

(٥) **الضعفاء والمجهولين.**

امام بخاري د اولې طبقې نه احاديث بالاستيعاب اخيستي دي او د دويمې طبقې نه يې کله کله تعليقا اخيستي دي، امام مسلم د اولې او دويمې طبقې نه بالاستيعاب اخيستې دي او د دريمې طبقې نه يې کله کله اخيستې دي، امام ابوداؤد او نسائي د اولې او دويمې او دريمې طبقې نه بالاستيعاب اخيستې دي او د څلورمې نه يې کله کله اخيستې دي، امام ترمذي د څلورو طبقو نه بالاستيعاب اخيستي او کله کله يې د پنځمې طبقې نه هم اخيستې دي، امام ابن ماجه د پنځو واړو طبقو نه اخيستي دي او په خاموشۍ سره تير شوی دی.

د علم حديث او محدثينو فضيلت

د ټولو نه لوی فضيلت خو دا دی چې يو شيخ الحديث تر ساعتونو ساعتونو د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نوم په اخيستو سره ټوله ورځ د هغه ورد کوي، دا ډير لوی برکت دی، د دې سره سره رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ محدثينو ته يو خاص ذکري هم ورکړې ده فرمايلي دي :(**اللهم ارحم خلفائي قلنا يا**

رسول الله ﷺ ومن خلفاءک؟ قال الذین یاتون من بعدی یروون احادیثي ویعلمونها الناس) (ترمذي، مشکوة ص ۲۵).

قال علیه السلام نضر الله عبداً سمع مقالتی فحفظها ووعاها وأدّاها فرب حامل فقه غیر فقیه ورب حامل فقه الی من هو أفقه منه) (طبراني اوسط، مجمع الزوائد).

د همدې دعا په برکت سره د محدثینو عظامو مخونه تروتازه او بابرکته وي ځکه چې د رسول الله ﷺ د پاکې سینې نه د همدې محدث تر سینې پورې ګویا کې یو اتصالي زنځیر دی په کوم سره چې په ده باندې د برکتونو نه ختمیدونکی نزول جاري وي.

یو چا ویلي دي:

اصحاب الحدیث هم اهل النبي وان	۞	لم یصحبوا نفسه انفاسه صحبوا
ومن عادتي حب النبي وکلامه	۞	وللناس فیما یعشقون مذاهب
ما برچه خوانده ایم فراموش کرده ایم	۞	الا حدیث یار که تکرار می کنیم

۲۴ شوال ۱۴۰۹ھ

د حدیث اقسام او تعریفات:

د حدیث دوه قسمونه دي: (۱) خبر متواتر (۲) خبر واحد.

خبر متواتر هغه دی چې د هغه روایان دومره ډیر وي چې عقلا د هغوی په دروغجن کیدو باندې جمع کیدل محال وي (یعنې چې په مختلفو ملکونو کې اوسیږي، یو بل یې لیدلی نوي او خبره یوه نقل کوي) او د هغوی علم په حس باندې منتهی شوی وي (یعنې وایي چې ما اوریدلی دی او ما لیدلی دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل او دا عمل یې وکړ، د عقل نه خبره نکوي) خبر متواتر د علم یقین فایده ورکوي همدارنګه په هغه کې د کوم خاص تعداد قید نشته دی.

د تواتر قسمونه:

د تواتر څلور قسمونه دي: (۱) تواتر طبقه لکه د قرآن کریم نقل چې د امت یوې طبقې بلې طبقې ته کړی دی په دې کې انفرادي راوي نوي. (۲) تواتر اسنادي دا هغه تواتر دی کوم چې د پورته تواتر په تعریف کې بیان شوی دی. (۳) تواتر عملي لکه د مسواک عمل چې په دې کې اخبار احاد دي مګر د امت عمل هغه متواتر ګرځولی دی. (۴) تواتر قدر مشترک چې فردا فردا خبر احاد دی مګر په مجموعي طور باندې چې کوم قدر مشترک مخته راغلی دی لکه د رسول الله ﷺ معجزات یا د حضرت علي رضي الله عنه شجاعت یا د حاتم طائي سخا. د خبر متواتر په مقابله کې خبر واحد دی، بیا خبر واحد په مختلفو

اعتبار اتو سره په پنځو غټو قسمونو باندې تقسیم دی.

د خبر واحد اولنی تقسیم:

خبر واحد د خپل منتها ء سند په اعتبار سره په درې قسمه دی: (۱) مرفوع (۲) موقوف (۳) مقطوع.

مرفوع حدیث دی د کوم نسبت چې رسول الله ﷺ ته شوی دی او هغه حدیث رسول الله ﷺ ته ورسیږي هغه ته مرفوع ویل شوی دی. دویم موقوف دی دا هغه حدیث دی کوم چې تر صحابي پورې رسیدلی دی لکه: **قال ابن عباس** رضي الله عنه **قال ابن عمر** رضي الله عنه. دریم هغه دی کوم چې تابعي ته رسیدلی دی لکه قال الاعمش رحمه الله قال سعید بن المسیب رحمه الله دا مقطوع دی.

د خبر واحد دویم تقسیم:

خبر واحد د تعداد د رواتو په اعتبار سره په درې قسمه دی: (۱) مشهور (۲) عزیز (۳) غریب.

خبر مشهور هغه دی چې درې یا د دریو نه زیات راویان هغه بیان کړي مګر د تواتر حد ته ونه رسیږي که چیرته په کومه طبقه کې د راویانو تعداد دوه ته راولیږي نو بیا هغه حدیث ته عزیز ویل کیږي چې یو بل څه شی مضبوط قوي او عزیز جوړ کړی دی، او که چیرته په کومه طبقه کې د راویانو تعداد یوه ته را ورسیږي نو بیا حدیث ته غریب ویل کیږي یعنې تنها او ناآشنا دی هیڅوک هغه نه پیژني، اوس که په ټول سند کې یو یو راوي دی نو دا غریب مطلق او فرد مطلق دی، او که صرف یو ځای یو راوي دی باقي په سند کې د یو نه زیات دي نو هغه ته فرد نسبي او غریب نسبي ویل کیږي، په حدیث کې اقلیت حاکم شوی دی په اکثریت باندې یعنې حکم په جانب قلیل باندې لګول کیږي په کثیر باندې نه.

د خبر واحد دریم تقسیم:

خبر واحد د خپلو روایانو د صفاتو په اعتبار سره په شپاړس (۱۶) قسمه ده: (۱) صحیح لذاته (۲) صحیح لغیره (۳) حسن لذاته (۴) حسن لغیره (۵) ضعیف (۶) موضوع (۷) متروک (۸) شاذ (۹) محفوظ (۱۰) منکر (۱۱) معروف (۱۲) معلل (۱۳) مضطرب (۱۴) مقلوب (۱۵) مصحف (۱۶) مدرج.

صحیح لذاته هغه دی د کوم چې ټول راویان کامل الضبط، عادل وي، د هغه سند متصل وي له علت او شذوذ نه محفوظ وي، که چیرته د راوي صرف په ضبط کې نقص راشي باقي صفات مکمل وي لیکن دا نقصان تعدد طرق پوره کړی وي نو دا صحیح لغیره دی.

حسن لذاته هغه دی په کوم کې چې په ضبط راوي کې نقصان راشي باقي صفات د صحیح موجود وي صحیح لغیره او حسن لذاته یو شی دی، صحیح لغیره صرف تعدد طرق لوړ کړی دی.

ضعیف هغه دی په کوم کې چې د صحیح او حسن اعلی صفات نوي.

حسن لغیره بعینه ضعیف دی، لیکن تعدد د طرقو یا د قبولیت کومې قرینې هغه لوړ کړی دی، د صحیح لغیره او حسن لغیره لنډ تعریف داسې شو چې صحیح لغیره بعینه حسن لذاته دی صرف تعدد د طرقو

هغه صحیح لغیره جوړ کړی دی او حسن لغیره بعینه ضعیف دی صرف تعدد طرق هغه حسن لغیره جوړ کړی دی.

په یاد ولرئ چې د قبولیت صفتونه څلور دي: عدالت، ضبط، اتصال سند، او له شذوذ نه خالي کیدل.
عدالت د هغې ملکې نوم دی کومه چې انسان له ارتکاب کبائر او اصرار علی الصغائرو نه ساتي،
ضبط اتقان یا حفظ په دوه طریقو باندې کیدلی شي، اول ضبط او حفظ بالصدر چې له چاپې په شیطور اوریدلی دی، د ادائیګی د حدیث تر وخته پورې هماغه شان محفوظ دی، دویم حفظ بالکتابة دی چې په لیکلو سره یې هماغـې محفوظ ساتلی دی چې د ادائیګی تر وخته پورې د چا د لاس وهنې کوم خطر پکې نشته.

موضوع هغه حدیث دی د کوم په راوي باندې چې د رسول الله ﷺ په حدیث کې قصدا د دروغو طعن ثابت شي، د دې کس ټول مرویات ناقابل اعتبار دي برابره ده که توبه هم وکړي. داسې راوي ته وضاع، روایت ته یې موضوع او دې عمل ته وضع ویل شوې ده.

متروک هغه حدیث دی د کوم په راوي باندې چې د کذب تهمت وي یا هغه روایت د شرعي قواعدو خلاف وي.

شاذ هغه حدیث دی د کوم راوي چې په خپله ثقه دی لیکن هغه د اوثق خلاف بیان کړی دی د هغه مقابل محفوظ دی.

منکر هغه حدیث دی چې ضعیف راوي د ثقه مخالفت کړی دی د دې مقابل معروف دی.

معلل هغه حدیث دی په کوم کې چې علت قارحه خفیه وی، دا عیب د حدیث ماهرین معلومولی شي.

مضطرب هغه حدیث دی د کوم په متن یا سند کې چې داسې اختلاف وي په کوم کې چې تطبیق کول مشکل وي.

مقلوب هغه حدیث دی د کوم چې په متن یا سند کې په هیره تقدیم او تاخیر شوی دی.

مصحف هغه روایت دی د کوم چې په نقطو کې یا په حرکاتو او سکناتو کې تغیر راشي اګر که صورت خطي یې ثابت وي.

مدرج هغه دی په کوم کې چې راوي خپل کلام داخل کړی وي.

د خبر واحد څلورم تقسیم:

خبر واحد د سقوط او عدم سقوط د راوي په اعتبار سره په اوه قسمه دي: (۱) متصل (۲) مسند (۳) منقطع (۴) معلق (۵) معضل (۶) مرسل (۷) مدلس.

متصل هغه حدیث دی چې د هغه په سند کې مکمل راوي ذکر وي.

مسند هغه حدیث دی د کوم سند چې رسول الله ﷺ ته رسیدلی وي.

منقطع هغه حدیث دی د کوم چې سند متصل نوي بلکې څه ناڅه راوي پریوتلی وي.

معلق هغه حديث دی چې له شروع نه يې راوي لويدلی وي (امام بخاري په خپل کتاب کې د **تعليقاتو** نه ډير کار اخيستی دی).

معضل هغه روايت دی په کوم کې چې د سند د مينځ نه دوه يا زيات راويان لويدلي وي.

مرسل هغه دی د کوم د اخير نه چې راوي پريوتلی وي.

مدلس هغه روايت دی په کوم کې چې راوي د خپل استاد نوم پټ کړي وي د روايت نسبت د کوم بل شيخ طرف ته وکړي، دا عمل تدليس دی او روايت مدلس (بفتح اللام) دی او د دې عمل کولو والا مدلس (بکسر اللام) دی.

د خبر واحد پنځم تقسيم:

د صيغې د اداء کولو په اعتبار سره خبر واحد په دوه قسمه دي: (۱) معنعن (۲) مسلسل.

معنعن هغه حديث دی په کوم کې چې راوي **عن فلان عن فلان** الفاظ استعمال کړي.

مسلسل هغه حديث دی په کوم کې چې راوي په يوه طرز باندې صيغې استعمال کړي وي لکه پوره سند **سمعت فلانا قال سمعت فلانا**، يا **حدثنا فلان قال حدثنا فلان**، يا **اخبرنا فلان قال اخبرنا فلانا**. دا سلسله بالقول ده او دويم مسلسل بالفعل دی، يعنې مسلسل بالتشبيک چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د چا لاس ونيو يا راوي هم داسې وکړل کله مسلسل بتحريک الشفتين وي او کله مسلسل بالمصافحه وي.

د حديث د کتابونو اقسام:

د فائدې د تکميل په خاطر د حديثو د کتابونو متعلق دا شعر ياد ساتئ:

جامع و مسانيد و معاجم بنگر ۞ رسائل سنن اجزاء و اربعين بگر

يعنې جامع، مسند، معجم، رسائل، اجزاء او اربعين په دې اوه قسمه د حديثو کتابونو کې سوچ وکړه.

(۱) **جامع**: هغه دی په کوم کې چې اته اصناف علوم جمع وي چې يو شاعر په دې شعر کې را جمع کړي دي:

سير آداب و تفسير و عقائد ۞ فتن اشراط و احکام و مناقب

بخاري او ترمذي جامع دي دا ټول علوم په دې کې درج دي، په مسلم کې تفسير ډير کم دی هغه جامع نه دي.

(۲) **مسند**: هغه دی په کوم کې چې د صحابو په نوم ترتيب يا رتبو باندې احاديث جمع شوي وي لکه مسند احمد او مسند دارمي.

(۳) **معجم**: دا هغه دی په کوم کې چې نومونه د حروفو په ترتيب يا د رتبو په ترتيب سره د خپلو شيوخو احاديث جمع شوي وي لکه معجم طبراني، معجم کبير، معجم صغير معجم اوسط وغيره.

(۴) **سنن** : دا هغه کتب دي په کوم کې چې احکام احادیث د فقه د بابونو په ترتیب باندې وي لکه ترمذي وغیره.

(۵) **جزء(اجزاء)**:دا هغه دي کوم چې د یو شیخ په مرویاتو باندې مشتمل وي یا د یوې موضوع سره تړل شوی وي لکه جزء رفع الیدین.

(٦) **مستدرکات** :دا هغه کتابونه دي د کومو مؤلف چې د کوم محدث د کتاب د احادیثو استدر... وي کوم چې د کومې وجې نه پاتې شوي وي او دده د شرطونو مطابق وي لکه مستدرک علی الصحیحین.

(۷) علل (۸) شمائل (۹) اربعینات.

د محدثینو مسالک :

(۱) امام بخاري په یو قول کې شافعي په یو کې حنبلي او په یو کې مجتهد وو ، اخیري قول راجح دی.

(۲) امام مسلم مقلد محض نه وو البته د شوافعو طرف ته مائل وو ، بعضو چې مالکي وو.

(۳) امام ابو داؤد د حنبلي مسلک سره تړل شوی وو.

(۴) امام ترمذي بعضو شافعي ښودلی دی.

(۵) امام ابن ماجه شافعي یا حنبلي یا ازاد حجاز والاو ته مائل وو.

(۶) امام نسائي عام خیال دا دی چې که شافعي دی.

(۷) امام طحاوي اول شافعي وو بیا پوخ حنفي شو.

۲۵ شوال ۱۴۰۹ھ

د حدیث حجیت

د منکرین حدیث مقصد په حقیقت کښ دا دی چې اسلام د بیخه اوباسي او ختم یې کړي او په هغه باندې د چا اعتماد او یقین پاتې نه شي ، د همدې مقصد دپاره دوی د احادیثو نه د انکار کولو فتنه راپورته کړې ده، ځکه چې د احادیثو نه علاوه قرآن خود بخود معطل پاتې کیدی شي، دا خلق د قرآن کریم په شمول د یوې مخې د دین ختمولو په کوشش کښ دي، په همدې وجه ضروري ده چې علماء په قرآن او حدیث سره حجیت د حدیث ثابت او مستحکم کړي او بیا د منکرینو حدیثو شبهات په غور سره وګوري لهذا دلته هم په حجیت حدیث باندې مختصر شانته ملاحظه وکړئ :

د قرآن کریم په متعدد د آیتونو سره د حدیث حجیت کیدل او د هغه واجب العمل کیدل ثابت او مسلم دي، علامه شاه انور شاه کشمیري رَحِمَهُ اللّٰهُ ویلي دي چې د احادیثو نه بغیر په قرآن باندې پوهیدل ګران دي، علامه محمد یوسف بنوري رَحِمَهُ اللّٰهُ ویلي دي چې قرآن کریم د احادیثو د تایید او توثیق دپاره نازل شوی دی او په قرآن باندې ایمان نه شي راوړل کیدی ترڅو چې په احادیثو ایمان رانوړی شي، ویل شوي دي چې آیت : ﴿إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾ د دې په تایید کښ راغلی دی: ﴿إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ﴾ د دې د توثیق برخه ده، ﴿وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا﴾ وغیره آیتونه د دې ښکاره دلیل او واضح ثبوت دی.

دلائل: (۱) ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (نحل ٤٤).

په دې آیت کښ رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د قرآن د آیتونو مُبَيِّن یعنې بیانوونکی ښودل شوی دی او کوم چې رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بیان کړي هغه احادیث دی.

(۲) ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا﴾ (حشر ۷)

په دې آیت کښ هر هغه څیز واجب العمل او واجب الاخذ ګرځول شوی دی کوم چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ بیان کړې دي او د کوم څه نه چې منع شوې ده هغه واجب الاحتراز ګرځول شوي دي او دا ټول د حدیثو په ذریعه باندې کیږي.

(۳) ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (نور ٦٣).

په دې آیت کښ د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او امر واجب الاطاعت ښودل شوي دي او په مخالفت باندې یې د وعید بیان دی نو د رسول الله امر هم دا احادیث دي.

(٤) ﴿وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ﴾ (اعراف ۱۵۷).

په دې آیت کښ احادیث د وسیعو فیصلو ذکر دی.

(۵) ﴿إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللهُ﴾ (نساء ۱۰۵).

په دې آیت کې ﴿بِمَا أَرَاكَ اللهُ﴾ د آحادیثو ذخیره بیان کړې ده.

(٦) ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ . إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ . فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ . ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ﴾ (قیامة ١٦-١٩).

د دې بیان نه مراد احادیث دي، ځکه که د قرآن بیان په قرآن سره مراد واخیستل شي نو بیا به د هر نوی راتلونکي آیت بیان به په یوه بل آیت سره وي په کوم سره چې تسلسل راځي.

(٧) ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللهِ﴾ (نساء ٦٤).

په دې آیت کې د اطاعت رسول مطلب د هغه د احادیثو او مبارکو فرمانونو اطاعت دی.

(٨) ﴿لَقَدْ مَنَّ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولاً مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ (آل عمران ١٦٤).

په دې آیت کې د تعلیم کتاب ذکر دی او دا د احادیثو نه بغیر ممکن نه دی، همدارنګه د نفسونو تزکیه له احادیثو نه علاوه څنګه کیدی شي، همدارنګه الحکمة د دانائي خبرو تعلیم په خپله احادیث دي.

(٩) ﴿فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ (نساء ٦٥).

په دې آیت کې تحکیم حکم کول فیصله او رول له احادیثو پرته څنګه ممکن ده؟ د مما قضیت کلمه ویل شوې چې د رسول الله ﷺ اورول شوې فیصلې منل په هر مسلمان باندې فرض دي، دا فیصله او د جګړو د ختمولو ټول احادیث دي لهذا د قرآن سره سره د احادیثو منل په خپله د قرآن حکم دی، که چیرته کوم انسان له احادیثو انکار کوي هغه ته په خپله ګمراه کیدل په کار دي او ګمراه به ګرځي.

در فیضِ محمد وا ہے آئے جس کا جی چاہے ❁ نہ آئے آتش دوزخ میں جائے جس کا جی چاہے

مریضانِ گناہ کو دو خبر فیضِ محمد کی ❁ بلا قیمت دوا ملتی ہے آئے جس کا جی چاہے

د منکرین حدیث شبهات او د هغو جوابات

اوله شبه دا ده چې درسول الله ﷺ بیان کړي احکامات د هغه په زمانې پورې خاص وو وروسته تبدیلي راغله؟ **جواب**: رسول الله ﷺ تر قیامته پورې د خلکو د پاره خاتم النبیین دی د دوی نه وروسته د احکاماتو د تبدیلۍ عقیده د نبوت انکار دی په دې نظریې سره خو د یهودو او نصاراو په شان د اسلام دین ختمیدی شي.

دويمه شبه دا ده چې په قرآن باندې د پوهيدو دپاره احاديثو ته ضرورت نشته ځکه ﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴾ ټول يې آسان کړی دی؟ **جواب** : دلته د ذکر نه مراد مخکني نصائح او واقعات مراد دي، شرعي احکامو او دقيق تحقيقاتو ته يُسر نه دی ويل شوی، همدارنګه صحابه کرام اهل لسان وو د نزول قرآن عين شاهدان وو هغوی په ډيرو مسائلو او ډيرو مطالبو باندې په خپله پوهيدل بلکې د رسول الله ﷺ طرف ته يې ساعت په ساعت رجوع کوله نو نن د دې جهالت مرکبه په دور کې څوک په خپله پوهيدلی شي؟ زه پوښتنه کوم چې آيا د رکعتونو شمير، د مونځ وختونه او کيفيات تاسو پرې د احاديثو نه په غير پوهيدی شئ؟ د زکوة مقدار، انواع او اقسام او د نصاب تکميل او وخت تاسو په قرآن سره پيش کولی شئ؟ د حج اعمال، افعال، وخت او د مقاماتو تعين تاسو په قرآن سره ښودلی شئ؟ دا خو سراسر باطله نظريه ده او د دين نه انکار دی، د اسلام دين ټول احکامات د هغه هيئات، کيفيات، ترتيب او تفصيلات صرف په قرآن سره پرې څوک پوهيدلی شي؟ پيشو حرامه ده، زمری حرام دی، خر حرام دی، ليوه حرام دی، کوتره حلاله ده، چرګه حلاله ده، هوسۍ حلاله ده دا تفصيلات په قرآن کې چيرته دي؟ څه بيا دا ووايه چې ستا کلمه لا اله الا الله محمد رسول الله يو ځای په قرآن کريم کې چيرته ده؟ همدارنګه دا ووايه چې دا قرآن حجت دی د الله کلام دی په هغه باندې عمل وکړه دا څوک وايي؟ که چيرته د رسول الله ﷺ په حديث او فرمان سره دا خبرې شوې وي نو بيا د حديث نه انکار څه معنی لري؟.

بسوخت عقل ز حيرت که اين چه بوالعجبی است

په همدې وجه امام اوزاعي رحمه الله ويلي دي (**الکتاب احوج الى السنة من السنة الى الکتاب**) يعني کتاب الله په خپله پوهه کې د سنت او حديث طرف ته زيات محتاج دی، په نسبت سره سنت ته د کتاب الله طرف ته، د امام مکحول هم همدا قول دی.

دريمه شبه دا ده چې رسول الله ﷺ د احاديثو د ليکلو نه منع کړې وه، د ابوسعيد خدري رضي الله عنه روايت دی چې: **لاتکتبوا عني شيئا سوی القرآن ومن کتب عني غير القرآن فليمسحه (رواه مسلم).**

اول جواب : دا چې رسول الله ﷺ په ابتداء کې په عارضي طور منعه کړې وه ترڅو چې په قرآن او حديث کې التباس او اختلاط رانه شي، همدارنګه چې احاديث د بطون او راقو پر ځای په صدور رجال کې محفوظ شي، کله چې صحابه کرامو د قرآن او حديث په فصاحت او بلاغت کې او د بيان په طرز کې ښه امتياز پيدا کړ او د التباس او اختلاط ويره پاتې نه شوه نو رسول الله ﷺ د احاديثو ليکلو اجازت ورکړ او دا عارضي ممانعت ختم شو. **دويم جواب** : دا دی چې د ټولو احاديثو په مقابله کې د همدې حديث پريښودل دي دا روايت د اجازت کتابت د ټولو روايتونو مقابله نه شي کولی بلکې د همدې

حدیث هم هغه عارضي ممانعت دی کوم چې ختم شوی دی. **دریم جواب**: ابن حجر رَحِمَهُ الله په فتح الباري کې لیکلي چې ممانعت د قرآن او حدیث په یوه صحیفه او په یوه ځای کې د لیکلو وو، جدا جدا نه وو.
څلورمه شبه دا ده چې حدیث حجت نه دی صرف قرآن حجت دی ځکه چې احادیث د تابعینو په زمانه کې لیکل شوي دي دومره اوږده زمانه د هغو حفاظت څنګه کیدی شي؟. **جواب**: دادعوی غلطه ده چې کتابت د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په زمانه کې نه ؤ بلکې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په زمانه کې ډیر تحریرات او صحیفې موجودې وې کومې چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په اجازت سره لیکل شوې وې وګورئ:

(۱) د حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صحیفه: ده په نبوي احادیثو باندې یوه جامع صحیفه ولیکله د کومې نوم چې ده (**الصادقه**) کیښودلو حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ویلي دي چې درسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په صحابو زما نه زیات احادیث بل چا نه دي نقل کړي بغیر د عبدالله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه ځکه چې هغه لیکل او ما لیکلي نه وو. د حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بیان دی چې ما به درسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په مجلس کې څه واوریدل هغه به مې لیکل. ماته یو ځل قریشو وویل کوم څه چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه اورې هغه لیکه حالانکه رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بشر دی کله په غضب کې او کله په خوشحالۍ کې خبرې کوي، ما د دوي په خبره د لیکلو نه انکار وکړ بیا ما د دې یادونه رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته وکړه رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خپله ګوته د خپلې خولې طرف ته اشاره وکړه وې فرمایل چې وی لیکه په هغه رب قسم د کوم په قبضه کې چې زما ساه ده د دې ژبې نه د حق نه بغیر بل څه نه وځي (**جواهر الاصول في مصطلح احادیث الرسول ص ٦٠ و مسند احمد**).

حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به د دې صحیفې سره د محبت په طور ویل: **ما یرغبني في الحیوة الا الصادقة والوهط اما الصادقة فصحیفة کتبتها عن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ واما الوهط فارض تصدق بها عمرو بن العاص**، یعنې زما د ژوند سره محبت د دوه وجو دی یو د صادقې د وجې دویم د وهط د وجې، صادقه د احادیثو هغه مجموعه ده کومه چې ما د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اوریدلې او لیکلې ده او وهط هغه وقفي زمکه ده کومه چې زما پلار عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وقف کړې ده (د هغې په نګرانۍ سره زه خوشحاله یم).

(۲) د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صحیفه: د بخاري شریف په کتاب العلم کې د ابو جحیفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې ما حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته عرض وکړو چې تاسو سره کوم خصوصي کتاب شته دی؟ دوی وفرمایل له کتاب الله او چې په دې صحیفه کې دي د دې نه بغیر بل څه نشته، ما وویل په دې صحیفه کې څه دي؟ وې فرمایل د دیت احکام دي، د بندیانو د خلاصون مسائل دي او دا چې کوم مسلمان دې د کافر په بدل کې نه وژل کیږي.

(۳) **د عمرو بن حزم صحیفه** : د سنن نسائي په دویم جلد ص ۲۵۱کې دي چې رسول الله ﷺ د اهل یمن طرف ته یو خط ولیږلو په کوم کې چې د فرائضو سنتو او د دیتونو مسائل درج وو دوی دا مکتوب د عمرو بن حزم په لاس لیږلی وو او ده د اهل یمن په وړاندې اوریدلی وو عمرو بن حزم هغه ﷺ د نجران والي مقرر کړی وو کله چې د هغه عمر اویا کاله وو.

(۴) **صحیفه عمر بن الخطاب** رضي الله عنه: په ابوداؤد او ابن ماجه کې د عبدالله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله ﷺ د صدقاتو متعلق یو تحریر لیکلی وو مګر تر دې وخته یې د والیانو په نوم لیږلی نه وو چې هغه ﷺ رحلت وکړ حضرت عمر رضي الله عنه هغه د توري په پوښ کې محفوظ وساتلو، کله چې هغه ﷺ رحلت وکړ نو ابوبکر صدیق رضي الله عنه د هغه نه استفاده وکړه دده نه وروسته حضرت عمر رضي الله عنه ترې نه استفاده وکړه تردې چې حضرت عمر رضي الله عنه هم وفات شو او هغه تحریر محفوظ پاتې شو.

(۵) **صحیفه عبدالله بن مسعود** رضي الله عنهما: حافظ ابو عمرو جامع بیان العلم په اول جلد ص ۷۲ کې له متصل سند سره د حضرت معن روایت کړی دی چې د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه زوی عبدالرحمن رضي الله عنه یو تحریر ولیدو او قسم یې وکړو چې دا تحریر زما د پلار حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په خپل لاس سره لیکل شوی دی.

(٦) **صحیفه ابو هریره** رضي الله عنه: حافظ ابن عبدالبر په بیان العم کې د ابن وهب او د حسن بن عمرو په طریقه یو روایت نقل کړی دی چې د حضرت ابو هریره رضي الله عنه پر وړاندې د یو حدیث تذکره وشوه نو ده ترې د لاعلمۍ اظهار وکړ ما عرض وکړو چې حضرت د تاسو نه مې اوریدلي وو، وې ویل که چیرته تا د ما نه اوریدلی دی نو هغه به د ما سره د تحریر په شکل کې خامخا موجود وی، لهذا زما لاس یې ونیوه او زه یې خپل کورته بوتلم او ما ته یې د نبوي احادیثو ډیر زیات تحریرات راوښودل او هغه حدیث هم پیدا شو.

(۷) **صحیفه رافع بن خدیج** :حضرت رافع بن خدیج ویلي دي چې ما رسول الله ﷺ ته عرض وکړ چې یارسول الله! ماخو ستا نه ډیرې زیاتې خبرې اوریدلي دي آیا زه هغه ولیکم؟ رسول الله ﷺ

وفرمایل هیڅ خبره نشته وې لیکه (تدریب الراوي ص ۲۷٦).

(۸) **صحیفه جابر بن عبدالله** : د حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه سره هم د احادیثو مقدسو یو تحریر وو په کومه کې چې احادیث لیکل شوې وو د دې یادونه امام بخاري د تاریخ کبیر په څلورم جلد ص ۱۸٦ کې کړې دی. په ترمذي کې یې هم ذکر موجود دی.

(۹) **صحیفه سمره بن جندب** :جلیل القدر صحابي حضرت سمره بن جندب رضي الله عنه سره هم د احادیثو یوه صحیفه وه په کومه کې چې ډیر احادیث لیکل شوې وو، د دې صحیفې ذکر د ابوداؤد شریف په احادیثو د تشهد کې راغلی دی.

(۱۰) صحیفه ابو شاه یمني :امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یو اوږد روایت نقل کړی دی په کوم کې چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د خطبې تذکره ده، د همدې بیان په اخیر کې حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ویلي دي چې د یمن نه یو کس راغلی وو د کوم نوم چې ابو شاه وو هغه وویل یارسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ! دا خطبه ماته ولیکئ او رایې کړئ، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صحابه کرامو ته وفرمایل (اکتبوا لابي شاه) یعنې د ابو شاه دپاره د خطبې دا مسائل ولیکئ.

(۱۱) د عامو صحابه کرامو تحریرونه : په مسند دارمي کې د حضرت عبدالله بن عمرو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې مونږ د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه چار چاپیره په لیکلو مشغول وو چې په دې وخت کې د هغه نه پوښتنه وشوه چې په دې دوه ښارونو کې رومبی کوم فتحه شو قسطنطنیه که روم؟ رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل نه بلکې د هرقل ښار. ددې حدیث نه معلومه شوه چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چار چاپیره د حدیث لیکلو دپاره یو کس نه وو بلکې یو جماعت ناست وو، همدارنګه حضرت سعد بن عباده د احادیثو مجموعه لیکلې وه، په کنز العمال کې یو روایت دی (اکتب ولاحرج) حدیث ولیکه! هیڅ خبره نشته، په مجمع الزوائد کې دي چې یو کس وویل یارسول الله ! زه ډیرې زیاتې خبرې کوم رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل : **استعن بیمینک** یعنې په ښي لاس سره یې ولیکه د ځان مرسته وکړه.

دا ټول واقعات او روایات د دې خبرې دلائل دي چې د صحابه کرامو په مبارک عهد کې د حدیث کتابت وو البته د قرآن کریم سره یو ځای د لیکلو ممانعت وقتي وو، د صحابو د دور سره متصل د خیر القرون په دور کې تابعینو د احادیثو ذخیرې په مختلفو ښارونو کې جمع کړې، لهذا امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په مدینه منوره کې موطا امام مالک ولیکله، ابن جریج رَحِمَهُ اللهُ په مکه مکرمه کې د احادیثو ذخیره ولیکله، امام اوزاعي د شام په زمکه د احادیثو ذخیره ولیکله، حماد بن سلمه رَحِمَهُ اللهُ په بصره کې په علم حدیث کې تصنیف وکړ، معمر په یمن کې کتاب ولیکلو او سفیان ثوري رَحِمَهُ اللهُ په کوفه کې یو تصنیف تیار کړ، امام بخاري په بخارا کې، امام مسلم په نیشاپور کې، امام ترمذي په ازبکستان کې امام ابوداؤد په سجستان کې او نورو محدثینو په خپلو خپلو ښارونو کې د احادیثو ذخیرې ولیکلې، ابن اسحاق په مغازي باندې کار وکړ، هیثم په اوسط کې د احادیثو د لیکلو کار وکړ، لیث او ابن لهیعه په مصر کې کتاب ولیکلو، بیا عبدالله بن مبارک کتاب ولیکلو او قاضي ابویوسف کتاب ولیکلو، په همدې شان د احادیثو یوه خزانه جوړه شوه، د کتابت حدیث ددې اهتمام او انتظام نه وروسته بیا هم کوم کس چې شک او شبه کوي هغه په اصل حقیقت کې د احادیثو نه قلبي نفرت لري، او د قلبي عداوت څوک علاج کولی شي؟.

فعین الرضاء عن کل عیب کلیلة ✿ ولکن عین السخط تُبدي المساویا

۲۶ شوال ۱٤۰۹هـ

صاحب مصابيح :

مصابيح او مشکوة المصابيح د دوه جدا جدا مصنفينو جدا جدا تصنيفات دي، رومبی د صاحب مصابيح احوال ليکل کيږي :

نوم او نسب:نوم يې حسين وو، کنيه يې ابو محمد وه محی السنة يې لقب وو د پلار نوم يې مسعود وو او د نيکه نوم يې محمود وو يعني : **هو الامام محي السنة قامع البدعة ابو محمد حسين بن مسعود بن محمود الفراء البغوي.** په کال ۴۳۵ هجري کې پيدا شوی او په کال ۵۱۶ کې له فاني دنيا نه د ابدي دنيا په طرف تللی دی او په مروه کې خښ شوی دی.

الفرو : په عربي ژبه کې پوستين ته ويلي کيږي د ده په نيکونو کې کوم يو د پوستينانو کار کولو بعضو ويلي دي چې زياتره وخت يې پوستين اغوستلو نو ځکه په فرو سره مشهور شو.

بغوي : د ده وطن د بغو طرف ته منسوب شوی دی بغو په اصل کې بغشور وو کوم چې د کور د باغ په معنی سره دی او معرب دی، **بغشور** د هرات او مرو په مينځ کې يوه آبادي او مشهور ښار دی، د نسبت په وجه بغوي شوی دی، شور ُد تخفيف په وجه حذف شوی دی.

د علم زده کړه:صاحب مصابيح شيخ محی السنة د خپلې زمانې مشهور محدث مفسر قرآن او د مشهورو تاتاريانو نه وو، د قاضي حسين بن محمد شاګرد وو، ده د علاقې د مشهورو محدثينو نه علم حاصل کړ او بيا لوی لوی شيوخ د ده شاګردان شول کوم چې د ده د کمال د پاره ښکاره منار وو دی په خپله په اکابرو شوافعو کې شمار شوی دی.

زهد او تقوی : دې په زهد او تقوی کې هم يوه نمونه وه تول عمر يې په تأليف او تصنيف د حديث او د فقهې په تعليم او تدريس کې تير کړی، تل به يې په اوداسه درس ويلو، ده انتهائي د صبر او قناعت ژوند تير کړی، د نفلي روژو نيولو پابندي يې کوله او د افطار په وخت کې به يې د وچې ډوډۍ ټوټې په اوبو کې پستې کړې او خوړلې به يې.

ده ته طبيبانو ويلي وو چې په دې په سره په دماغو کې خشکي پيدا کيدی شي او د حافظې خرابيدو خطر هم شته، بيا ده زيتون د ډوډۍ سره د سالن په طور استعمالول شروع کړل.

ښځه يې د ده نه مخکې وفات شوې وه، هغې په ميراث کې ډير زيات مال پريښی وو ليکن محی السنة د کمال تقوی په وجه د ميراث نه خپله برخه وانخيستله.

د محی السنة د لقب وجه :کله چې ده د شرح السنة تصنيف مکمل کړ نو ده رسول الله ﷺ په خوب کې وليده رسول الله ﷺ ورته فرمايلي وو **(احياک الله کما احييت سنتي)** يعني لکه

ځرنګه چې تا زما سنت ژوندي کړل همدا سې دې الله تعالی تا هم ژوندی وساتي، په همدې ورځې د ده لقب محی السنة شو، محی د باب افعال نه د اسم فاعل صیغه ده. د ۸۰ یا ۸۱ کلونو په عمر کې وفات شوی دی او مروه کوم چې د هرات په ولایت کې دی د خپل فقیه استاذ قاضي حسین بن محمد رَحِمَهُ اللهُ په څنګ کې دفن شوی.

تصنیفونه:

د ده د مشهورو تصنیفونو نه یو کتاب (المصابیح) دی په کوم کې چې ۴۴۸۴ احادیث لیکل شوي دي، د دې کتاب په خطبه کې مصنف د مصابیح لفظ استعمال کړی دی په همدې وجه د کتاب نوم مصابیح شو، د دې مقبول او مشهور کتاب تقریبا ۱۶ شروحات دي، د دې کتاب د فائدې ورکول او طرز تالیف مکمل تفصیل صاحب مشکوة په خپله مقدمه کې لیکلی دی کوم چې به إن شاء الله په آینده کې راشي. الله تعالی ورته په تفسیر کې هم لوی مقام ورکړی وو لهذا د تفسیر بغوي په نوم سره د ده تفسیر هم موجود دی، همدا رنګه په فقه او قرائت کې یې هم تصنیفونه شته دي.

بنا کردند خوش رسمی بخاک وخون غلطیدن ❁ خدا رحمت کند این عاشقان پاک طینت را

صاحب د مشکوة:

چونکه کتاب المصابیح د ترمیم او اضافې نه وروسته د مشکوة المصابیح په نوم سره عام منظر ته راغی د درس او تدریس دپاره علماؤ هغه قبول کړی دی په همدې وجه د صاحب مشکوة هم څه تذکره د لوستونکو دپاره کیدی شي.

نوم او نسب: د صاحب مشکوة المصابیح نوم محمود یا محمد دی کنیه یې ابو عبدالله او لقب یې ولی الدین او دپلار نوم یې عبدالله دی، نسبًا عمري دی او په خطیب تبریزي سره مشهور دی، یعنې ابو عبدالله ولي الدین محمد بن عبدالله العمري الخطیب التبریزي.

دا په خپل وخت کې ډیر لوی محدث وو د فصاحت او بلاغت امام وو، په احادیثو کې د ده لوړ مقام اندازه د ده د تصنیف مشکوة نه کیدلی شي، د ده د ژوند زمانه اتمه صدۍ وه، په دې زمانه کې د تاتاریانو لویه فتنه راپورته شوې وه نو ځکه د ده حالات لیکل شوي ندي، د تخمیني اندازې مطابق دا د ۷۴۰ هجري نه وروسته وفات شوی، ځکه اکمال في أسماء الرجال تالیف نه دا د ۷۴۰ هجري نه مخکې فارغ شوی، لهذا وفات یې د دې نه وروسته شوی دی، دومره معلومه شوې او د دې پرته هیڅ هم نه دي معلوم شوي، البته د ده شیخ علامه حسین بن محمد طیبي رَحِمَهُ اللهُ دا په بقیة الاولیاء او قطب الصلحاء

په شان په شاندارو الفاظو سره یاد کړی دی، او ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ په مرقات شرح مشکوة کښ دا په **البحر العلامة و البحر الفهامة مظهر الحقائق و موضح الدقائق الشیخ التقي النقي** په شان په ښائسته الفاظو سره یاد کړی دی او بیا یې لیکلي دي چې د فضل او کمال دپاره د مشکوة تالیف کافي شافي دی.

تصنیفونه: دا وخت د امت په مخکښ د ده دوه تصنیفونه دي: اول **الاکمال في أسماء الرجال** کوم چې د مشکوة په اخیر کښ ددې سره ضم کړی شوی دی، او دویم تصنیف **مشکوة المصابیح** دی کومه چې د ده نازولې د احادیثو مجموعه ده، کوم چې صرف په صحاح ستو باندې نه دي بلکې په نورو ډېرو د احادیثو په کتابونو باندې مشتمل دی، الله تعالی دا کتاب په عامه او خاصه قبولتیا مشرف کړی دی.

په هندوستان کښ یوه اوږده زمانه مشکوة شریف د طلباو د تکمیل په وخت کښ ویلو، همدارنګه په دې زمانه کښ **مشارق الانوار** او مشکوة شریف دواړه ویل کېدل د احادیثو دوره مکمل کېدله، کوم بل کتاب نه وو، بیا کله چې د دوره حدیث دپاره د صحاح ستو تعین اوشو بیا هم **مشکوة شریف** په موقوف علیه ویل کېدل لازم وګڼل شول، دا د دې کتاب د عندالله د مقبولیت نښانه ده، بلکې یوه زمانه خو هغه وه چې خلکو به د قرآن شریف په شان مشکوة شریف په سینو کښ محفوظولو.

په علماء هند کښ یو کس د بابا داؤد مشکوتي په نوم سره مشهور وو کوم چې مشکوة شریف له متن او سند سره یاد کړی وو نو ځکه ورته د بابا مشکوتي لقب ورکړی شوی وه.

طرز او طریقه د تالیف: په **کتاب المصابیح** کښ محی السنة صرف احادیث جمع کړي وو نه د حدیث د سند تذکره وه نه د هغه صحابي نوم وو د کوم نه چې حدیث بیان شوی وو همدارنګه حدیث صحیح ضعیف حسن تخریج او مخرج تذکره هم نه وه پکښ شوې، صاحب مشکوة د دې ټولو شیانو اهتمام وکړ او د حدیث یې د هر حیثیت سره تذکره وکړه او حقیقت یې واضح کړ.

صاحب مصابیح د خپل کتاب په هر باب کښ دوه فصلونه مقرر کړي وو په اول فصل کښ د بخاري مسلم او صحاح حدیثونه ذکر کړي دي او په دویم فصل کښ یې د ابوداؤد ترمذي نسائي حدیثونه راوړي دي د کوم نوم چې ده حسان ایښی دی.

صاحب مشکوة د دریم فصل زیاتونه په خپل کتاب کښ کړې ده په کوم کښ چې ده د هغو حدیثونو ذکر کړی کوم چې د دې باب سره مناسبت لري او صاحب مصابیح د هغو ذکر نه دی کړی، همدارنګه اقوال صحابه او اقوال تابعین یې هم په هغه کښ شامل کړي دي ده په همدې دریم فصل کښ کله کله د بخاري او د مسلم حدیثونه هم راوړي دي.

د مشکوة د احادیثو تعداد:شاه عبدالعزیز محدث دهلوي په بستان المحدثین کې لیکلي دي چې د کتاب المصابیح د احادیثو ټول شمیر (۴۴۸۴) وو په هغو باندې د مشکوة صاحب (۱۵۱۱) ور زیات کړل نو اوس د مشکوة ټول حدیثونه (۵۹۹۵) دي، بعضو د مصابیح د احادیثو تعداد (۴۴۳۴) لیکلی دی یا مجموعه (۵۹۴۵) شول، په مشکوة شریف کې د عنوان په اعتبار سره ټول (۲۹) کتابونه دي او په کتاب الایمان سره لومړی عنوان شروع شوی دی، په دې کتاب کې د بابونو شمیر (۳۲۷) دی او په هغه کې ټول (۱۰۳۸) فصلونه دي.

د مشکوة شریف د تالیف وجه:

صاحب مشکوة په خپله مقدمه کې د خپل تألیف او تصنیف وجه په خپله ښودلې ده، لیکن هلته دا خبره نشته چې په اصل کې د صاحب مشکوة استاذ علامه حسین بن محمد طیبي رَحِمَهُ اللّٰهُ ده ته حکم کړی وو چې ته په احادیثو کې یو کتاب تصنیف کړه په کوم سره چې د مصابیح هغه کمې پوره کړی شي په کومو باندې چې د سطحي نظر والا خلکو په مصابیح باندې یو شمیر اعتراضونه کړي دي.

لهذا ده د خپل شیخ په حکم د مشکوة شریف تألیف شروع کړو، د هر حدیث په ابتداء کې یې د صحابي نوم ذکر کړو او په آخر کې یې دا حواله ورکړه چې دا حدیث په کوم کتاب کې دی په کوم سره چې د ټول سند هم انتظام وشو.

ده د مصابیح په دوه فصلونو باندې د دریم فصل زیادت وکړو، په اول فصل کې یې د بخاري او مسلم احادیث او په دویم فصل کې یې د سنن اربعه وغیره نه احادیث راجمع کړل.

او په دریم فصل کې د باب سره مناسبت لرونکي احادیث جمع شوي دي، په دې جمع کې صاحب مشکوة د کوم خاص کتاب قید نه دی لګولی بلکې بشمول بخاري او مسلم د کومه ځایه چې کوم حدیث حاصل کړی دی برابره خبره ده که مرفوع حدیث وي یا د آثار صحابو نه کوم اثر وي یا د تابعینو اثر وي ټول یې یو ځای کړي دي د احادیثو یوه پراخه خزانه د علم او عمل ګلدسته یې امت ته وړاندې کړې ده، **فجزاه الله علی ذلک احسن الجزاء**.

ده د خپل دې تالیف نوم **مشکوة المصابیح** کېښود یعنې د چراغونو طاق نو ګویا کې دا کتاب طاق دی او د رسول الله صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ مقدس احادیث د هدایت چراغ دی، په دې کتاب کې د رشد او هدایت هغه ټولې دیوې روښانه شوي دي د کومو نه چې هر انسان رڼائي حاصلولی شي، د چا زړه چې غواړي رادې شي او د نور منار دې د ځان سره یوسي.

در فیض محمد وا ہے آئے جس کا جی چاہے ❁ نہ آئے آتش دوزخ میں جائے جس کا جی چاہے
مریضانِ گناہ کو دو خبر فیض محمد کی ❁ بلا قیمت دوا ملتی ہے آئے جس کا جی چاہے

د مشكوة شريف شروحات :

الله تعالى دا كتاب په عامه او خاصه قبولتيا سره داسې نازولى دى چې د پيړيو تيريدو باوجود دا كتاب د علماء كرامو د توجيهاتو مركز دى، او د نيا په طول او عرض كې د ده تعليم او تعلم درس او تدريس برابر جاري دى، په همدې وجه يې ډير زيات شروحات هم عام منظر ته راغلي دي، زه د څو شروحاتو طرف ته اشاره كوم :

(۱) **شرح الطيبى** : دا د كمال شرح ده او د دې لوى كمال دا دى چې علامه طيبي په خپله د صاحب مشكوة شيخ او استاذ دى، رومبى ده خپل شاګرد ته په احاديثو كې د كتاب ليكلو حكم وكړو او بيا يې د همدې شاګرد په كتاب يوه شانداره شرح وليكله كومه چې په دولس جلدونو كې دا وخت موجوده ده، په كومه كې چې د حديث فصاحت بلاغت او د دقيق نكاتو زيات اهتمام شوى دى، علامه طيبي شافعي المسلک تير شوى دى، د شرح پوره نوم الكاشف عن حقائق السنن دى.

(۲) **المرقات شرح المشكوة** :داد ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ په څو جلدونو كې د قدر وړ او لويه شرحه ده په كومه كې چې د مقدسو احاديثو د تشريحاتو په هر لحاظ سره حق ادا شوى دى، ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ د حنفي مسلک پوخ امام او مصنف تير شوى دى.

(۳) **لمعات التنقيح** : دا عمده شرح په عربي ژبه كې د شيخ عبد الحق محدث دهلوي رَحِمَهُ اللهُ مقبوله شرح ده، ارمان دا دى چې لا پوره شوې نه ده.

(۴) **اشعة اللمعات** : دا عمده شرح په فارسي ژبه كې د شيخ محدث عبد الحق دهلوي رَحِمَهُ اللهُ تصنيف دى.

(۵) **مظاهر حق** : دا شرح په اردو كې ده او زياتره د مرقات او طيبي نه اخيستل شوې ده، محترم نواب قطب الدين خان رَحِمَهُ اللهُ متوفى ۱۲۷۹ هجري ليكلې ده.

(٦) **التعليق الصبيح** : دا شرح د مولانا محمد ادريس كاندهلوي رَحِمَهُ اللهُ ده په عربي ژبه كې يې ليكلې ده.

(۷) **التعليق الفصيح** : دا شرح د حضرت مولانا قاضي شمس الدين صاحب رَحِمَهُ اللهُ ده كومه چې په عربي ژبه كې ده.

(۸) **تنظيم الاشتات** : دا په اردو ژبه كې د مولانا محمد ابو الحسن رَحِمَهُ اللهُ بنګله ديشي تصنيف دى.

(۹) **شرح مشكوة**: دا شرح په عربي ژبه كې د شيخ الحديث حضرت مولانا نصير الدين غورغشتوي، سرحدي رَحِمَهُ اللهُ ده.

(۱۰) **نفحات التنقيح في شرح مشكوة المصابيح** :په اردو ژبه كې ده دا شرح اوس اوس راغلې ده تراوسه صرف يو جلد چاپ شوى دى، **شيخ الحديث مولانا سليم الله خان دامت بركاتهم** شاګردانو دده د

مشکوة فواید او د نورو شروحاتو نه دا مجموعه تیاره کړی شوې ده، مګر صرف د منتخب احادیثو شرح ده.

(۱۱) **اشرف التوضیح**: د مشکوة دا شرح د شیخ الحدیث حضرت مولانا نذیر احمد صاحب د اردو تقریر دی، کومه چې په دریو جلدونو کې ده.

(۱۲) **توضیحات اردو شرح مشکوة**: دا شرح په اتو جلدونو باندې مشتمل ده، د بنده ناچیز فضل [illegible] نور محمد یوسفزئي یو محنت دی، الله تعالی دې قبول کړي.

دا شروحات هغه دي کوم چې متداول او دا وخت د طالبانو او مدرسینو په استعمال کې دي ددې نه علاوه د عربي پخوانۍ ډیرې زیاتې شرحې دي کومې چې ډیرو مشهورو علماؤ او شخصیتونو ته منسوبې دي.

لیکن دا وخت چونکه هغه شروحات نایاب دي او د چا په استعمال کې نشته نو ځکه ما د هغو یادونه ونه کړه، البته دومره پوهیدل په کار دي چې د مشکوة شریف عمده ترین شروحات ټول ۱۶ دي او ددې نه علاوه د دروس مشکوة وغیره په نومونو سره ډیر تقریرونه د کتابونو په شکل کې چاپ شوي دي او آینده کې به هم راشي.

په دې شروحات کې دهرشارح انداز جدا او علمي تحقیقات او تشریحات په خپل خپل رنګ کې دي لهذا د هرې یوې خوند هم جدا دی نو ځکه یوه شرح نه حرف اول دی او نه حرف آخر دی **وفوق کل ذی علم علیم** دی.

الله تعالی دې امت مسلمه ته د خواږه پیغمبر محمد رسول الله ﷺ د احادیثو او تعلیماتو د عام کولو مزید توفیق او همت ورکړي، او طالبانو ته دې د ښه محنت او قدر دانۍ توفیق ورکړي، **آمین یارب العلمین**.

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

۲۷ شوال ۱٤۰۹هـ

د بسم الله الرحمن الرحيم بحث

سلفًا او خلفًا دا طريقه جاري ده چې کله علماء کرام د کتاب تصنيف کوي يا کتاب شروع کوي نو د اتباع قرآن او حديث او د سلفو صالحينو د ترتيب مطابق ابتداء کې **بسم الله** او **الحمدلله** سره ضرور ليکي او وايي، د مشکوة مؤلف هم همداسې کړي دي، د دې وجه د رسول الله ﷺ هغه احاديث او فرمانونه دي کوم چې په مختلفو الفاظو سره د تسميه او تحميد په باره کې وارد شوي دي لهذا په بعضو روايتونو کې دا الفاظ راغلي دي :**كل امر ذى بال لم يبدأ فيه ببسم الله الرحمن الرحيم فهو ابتر** (**خطيب في الجامع**).

او په بعضو روايتونو کې دي :**كل امر ذى بال لم يبدأ فيه بالحمد لله فهو اجذم** (**ابوداؤ نسائي**).

په بعضو روايتونو کې د پورته ذکر شوي روايت اخيري الفاظ (**فهو اقطع**) راغلي دي لکه چې په مشکوة کې همدا روايت دی. د مشکوة په (۲۷۲) صفحه کې په بعضو روايتونو کې د **بسم الله** او **الحمدلله** په ځای **ذکر الله** الفاظ راغلي دي لکه چې علامه رهاوي په اربعينات کې ليکلي دي.

اوس دلته د علماو په نزد دلته يو علمي بحث چليږي چې ابتداء خو د **کون الشيء اولا** نوم دی او اول خو يو شی کيدی شي لهذا که په **بسم الله** سره ابتداء وشي نو په **الحمدلله** سره نه شي کيدی او که په **الحمدلله** سره وشي نو په بسم الله سره نه شي کيدی، نو دا خو په دواړو روايتونو کې تعارض دی بيا د همدې فرعي تعارض لرې کولو دپاره شارحينو ليکلي دي چې د ابتداء درې قسمونه دي:(۱) ابتداء حقيقي (۲) ابتداء اضافي (۳) ابتداء عرفي.

بيا دا حضرات د **بسم الله** د پاره د ابتداء حقيقي په منلو سره ځان خلاصوي او د **الحمدلله** د پاره يې ابتداء عرفي يا اضافي منلې ده ترڅو چې تعارض ختم کړی شي، بيا اعتراض شوی چې ابتداء حقيقي د بسم الله سره ولې خاص شوې ده د الحمدلله سره ولې نه شوه؟ نو جواب ورکړی شوی دی چې په بسم الله کې د الله تعالی ذاتي نوم موجود دی او د حمد تعلق د صفاتو سره دی او ذات په صفاتو باندې مقدم وي، يا دا جواب ورکړی شوی دی چې د کتاب الله په ترتيب کې او د سلف صالحينو په کتابونو کې بسم الله مقدمه وه په همدې وجه د هغوی طرز غوره کړی شو ترڅو چې د سلفو اقتداء وکړی شي.

بعضو حضراتو جمع بين الروايات طريقه داسې خپله کړې ده چې د بسم الله نه ذکرالله مراد دی او د الحمدلله نه هم د الله ذکر مراد دی، او په بعضو روايتونو کې د ذکر الله لفظ راغلی دی نو د هغه عموم

مفهوم ماتحت برابره ده که بسم الله مخکې وي برابره خبره ده که الحمدلله مخکې وي تعارض نه شي راتلی، ځکه چې د ذکر الله مقصد په تسمیه او تحمید دواړو سره حاصل شوی دی، د همدې توجیه په نتیجه کې چې کله ولیدل شول نو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خپلو مبارکو خطونو کې کله صرف په حمد باندې اکتفاء کړې ده او بعضو مصنفینو صرف په بسم الله باندې اکتفاء کړې ده حمد یې ترک کړی دی. بعضو حضراتو دا جواب هم ورکړی دی چې په ابتداء باللسان سره هم د حدیث مفهوم او مقصود پوره کیدی شي لهذا که چیرته کوم مصنف د خپل کتاب په شروع کې د تسمیه او تحمید نه کوم ونه لیکي مګر په ژبه یې ووایي نو دا هم کافي کیدی شي.

د حضرت شاه انور شاه کشمیري رَحِمَهُ اللهُ تحقیق: د پورته ذکر شوو ټولو توجیهاتو پرته حضرت العلامة سید شاه انور شاه کشمیري رَحِمَهُ اللهُ تحقیق جدا دی، مونږ ته د بخاري شریف لوستلو په وخت کې محدث العصر سید محمد یوسف البنوري رَحِمَهُ اللهُ ویل چې حضرت شاه ویلي وو چې د فنونو علماء چې د تسمیه او تحمید په روایتونو کې کوم تعارض بیانوي دا په اصل حقیقت کې د غیر فن کسانو د حدیثو په فن کې بې ځایه مداخله کړې ده، په حقیقت کې دلته دوه جدا جدا حدیثونه نه دي چې په هغو کې د تعارض احتمال راشي، دلته یو حدیث دی په کوم کې چې هغه مقاصد بیان شوي دي یعنې کله هم چې کوم انسان قابل الاحترام او مهتم بالشان شي شروع کوي نو هغه ته په کار دي چې په بسم الله یا الحمدلله سره شروع وکړي.

خو اصل مقصود په ابتداء کولو کې تبرک حاصلول دي اوس همدا برکت دې په تسمیه سره حاصل کړي یا دې په تحمید سره حاصل کړي، نو د حدیث په مطلوب او مقصود باندې به عمل وکړی شی، دلته دوه حدیثونه نشته چې تعارض راشي بلکې د یو حدیث دوه مطلبونه دي چې د برکت دپاره په بسم الله او الحمدلله کې یو نه یو په کار دی که نه نو هغه کار به اقطع (لکی پرې کړی شوی وي) بې برکته به وي د دې د عموم طرف ته په دې روایت کې اشاره شوې ده په کوم کې چې د ذکرالله الفاظ راغلي دي.

یوه عامه توجیه: بعضو علماؤ د کتابونو د خطبو په ترتیب کې اول بسم الله یا الحمدلله یا د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تذکره او بیا د صحابو ذکر او بیا د مقاصدو مخکې د خپل ترتیب کرده کتاب تذکرې سره متعلق یوه عامه قاعده بیان کړې ده په کومې سره چې د کتاب په خطبه کې د هر شي ترتیب په اسانی سره په پوهه کې راتلی شي، ویل شوي دي چې هر مصنف چې کوم تصنیف کوي نو ګوا که دا مصنف په موجوداتو کې د یو نوې موجود زیاتوالی کوي لهذا هغه له ترتیب سره د ټولو موجوداتو د حق ادا کولو کوشش کوي، لهذا په موجوداتو کې د ټولو اول موجود د واجب تعالی وجوبي وجود دی د هغه د حق ادا کولو دپاره هر مصنف د بسم الله ذکر کوي.

په دویم نمبر باندې په موجوداتو کې د الله تعالی د صفاتو وجود دی نو ځکه د الحمدلله ذکر کوي، بیا د خالق او مخلوق په مینځ کې د افادې او استفادې دپاره د رسولانو وجود ضروري دی ځکه چې خالق په

پوره تقدس کې دی او مخلوق په پوره تدنس کې دی استفاده ممکنه نه ده نو رسول د رسالت په حيثيت سره له الله نه هدايت اخلي او د عالي انساني حيثيت سره تر عامو انسانانو يې رسوي.
لهذا مصنف په خپل کتاب کې د وجود رسول حق ادا کولو دپاره د شکريې په طور درود او سلام وايي، په څلورم نمبر باندې د رسولانو د آل او اصحاب وجود دی لهذا د هغو ذکر هم کوي او د دې وروسته په پنځم نمبر کې د خپل کتاب تذکره کوي ترڅو چې د ټولو موجوداتو درجه په درجه حق ادا کړی شو و همدا طريقه صاحب مشکوة خپله کړې ده او ټول همدا سې کوي.

په بسم الله الرحمن الرحيم کې د دريو نومونو اختصاص ولې؟

اوس دا يو جد بحث دی چې په بسم الله کې يو نوم ذاتي او دوه نومونه صفتي دي د الله د نهه نوي نومونو نه د دې تخصيص ولې شوی دی؟ نو د دې تحقيق دا دی چې د الله لفظ اسم ذاتي لواجب الوجود وو د هغه ذکر د ټولو نه مخکې ضروري او بديهي وو، همدا اسم اعظم دی کوم چې په قرآن کې (۲۳۶۰) ځلې مکرر راغلی دی او ترڅو پورې چې دا نوم په کومه ژبه باندې وي قيامت به نه راځي، د دې نه وروسته د صفتي نومونو نه رحمن او رحيم ذکر شوي، دا ځکه چې په صفاتو کې د ټولو نه همدا دوه نومونه زيات عام وو ځکه چې دا دواړه د مبالغې صيغې دي، يعنې بې حد مهربان او نهايت رحم والا او د دواړو تعلق د دواړو جهانو سره دی يعنې عالم دنيا او عالم آخرت.

يا رحمت **رقة القلب** ته ويل شوی دی په همدې لحاظ سره د همدې الفاظو اطلاق ابتداءً په الله تعالى باندې نه شي کيدی ځکه چې الله تعالى د جسم د ترکيب نه پاک دی، په همدې وجه علامه بيضاوي رحمه الله ويلي دي چې په الله تعالى باندې د بعضو الفاظو اطلاق په مبدأ او د ابتدا په اعتبار سره نه شي کيدی، مګر د غايې او نتيجې په اعتبار سره شوي دي، لهذا د رقة القلب نتيجه افاضه خير او شفقت او مهرباني ده په همدې اعتبار سره د رحمت اطلاق د الله په ذات باندې روا دی.

اوس دا خبره پاتې شوه چې **رحمن** په **رحيم** باندې ولې مقدم شوی دی نو د علماو وينا ده چې د **رحمن** تعلق د دنيا او آخرت دواړو سره دی، همدارنګه دا رحمت غير مسلم انسانانو او حيواناتو او ټولو کائناتو ته شامل دی نو ځکه د همدې وسعت په وجه په رحيم باندې مقدم شوی دی، دا هم ويل شوي دي چې په **رحمن** کې د **رحيم** په مقابل کې حروف زيات دي او **كثرة المباني تدل على كثرة المعاني** قاعده ده لهذا هغه مقدم کړی شو.
بعضو دا هم ويلي دي چې د رحمن تعلق چونکه براه راست د دنيا سره دی او د رحيم تعلق د آخرت سره دی او دنيا مقدمه ده نو ځکه مقدم کړی شو، لهذا په بعضو ادعيو ماثورو کې د **يارحمن الدنيا يا رحيم الآخرة** الفاظ هم راغلي دي. ګويا کې د **رحمن** تعلق د ربوبيت عامه سره دی او د **رحيم** تعلق د

ربوبيت خاصه سره دى لكه مخلوقاتو ته خوراك څښاك وركول وجود وركول له نعمتونو مالا مال كول، هواګانې، دريابونه سپوږمۍ ستوري لمر او د نورو نعمتونو خوند اخيستل دي او هر يوه ته د علم په دائره كې هغه ته د ژوند تيرولو شعور وركول هغه كه انسان وي كه حيوان وي مسلمان وي كه كافر وي دا ربوبيت عامه دى، ليكن د رحيم تعلق د ربوبيت خاصه سره دى يعنې په عالم آخرت كې صرف فرمانبردار او وفادار مسلمان باندې مهربان كيدل او نافرمانو كافرانو ته سزا وركول، د رب العلمين په لفظ كې د ربوبيت عامه او خاصه طرف ته اشاره ده چې دواړه امور د الله تعالى په لاس كې دي بهر حال د همدې وجوهاتو او نكتو په وجه تقديم او تاخير دى.

د بسم الله متعلق څه دى؟

چونكه د **بسم الله** شروع په بأم حرف جاره سره شوې ده او حرف جر د عربو په كلام كې له كومې كلمې سره تړل شوې وي لهذا علماؤ د بسم الله متعلق بيان كړى دى، په نحوي علماو كې بصريانو ددې متعلق محذوف فعل بللى دى مثلا :**ابتدأ بسم الله الرحمن الرحيم**، د بصريانو خيال دى چې د فعل په مقدر راويستلو سره جمله فعليه جوړه شي كومه چې زياته بهتره ده، كوفيانو د دې مقدر شبه فعل اسم فاعل، اسم صفت وغيره كيدل راجح بللي دي، لهذا د دوى په نزد دا جمله فعليه په ځاى شبه جمله اسميه جوړيږي.

بيا د نحويانو په مينځ كې په دې باندې هم كلام شته چې د هغې مقدر دې د **بسم الله** نه مخكې وګڼل شي مثلا **اقرأ بسم الله الرحمن الرحيم** يا دا مقدر د **بسم الله** نه وروسته وګڼل شي مثلا **بسم الله الرحمن الرحيم اقرأ**،دواړو طرفونوته نحويان تللي دي په جدا جدا نكاتوسره يې خپل مذهب ته ترجيح وركړې ده،خوبنه خپله خپله،خيال خپل خپل،بيا هم لفظ د **ابتدأ** مقدم كيدل راجح خبره ده (كشاف)

بيا دلته د **بأم** جاره او د لفظ **الله** په مينځ كې د اسم لفظ په دوه وجهو سره زيات شوى: اول دا چې كه چيرته **بأم** جاره لفظ په الله باندې داخل شي نو د **بالله** قسم سره يې التباس راځي.

دويمه وجه دا ده چې د اسم په زياتولو كې د عاجزى او ادب طرف ته اشاره ده چې ذات باري تعالى خو ډير لوړ دى كه چيرته د هغه په نوم سره ابتداء وكړى شي نو دا هم لوى غنيمت دى. يو چا ډير ښه ويلي دي :

هزار بار بشويم دهن بمشك وګلاب هنوز نام تو ګفتن كمال بے ادبی است

علماو لیکلي دي چې انسان چې کوم کار شروع کوي په دې مناسبت سره به مقدر فعل راوباسي مثلاً لوستل کوي نو اقرأ بسم الله به وایي، یا خوراک او څښاک کوي نو آکل و اشرب بسم الله به وایي، یا کوم بل کار کوي نو د دې په مناسبت سره فعل به مقدر راوباسي بیا بأء د الف سره زیاته کړه او بره طرف ته یې بوځه د دې د پاره چې د الف په حذف باندې یوه نښه باقي پاتې شي، دا بأء د استعانت د پاره هم ده او د الصاق د پاره هم ده.

د بسم الله فضیلت

طفل غنچہ کی چمن میں آج ابتدا ہے ❁ جس طرف دیکھو ادھر اللہ ہی اللہ ہے

د بسم الله د ټولو نه لوی فضیلت دا دی چې په قرآن کریم کې بار بار راغلې ده، د هر سورت په تندي باندې په بنایسته انداز د مهر په شان ثبت شوې ده، ګویا کې بسم الله یو سرکاري نشان دی په کوم شي باندې چې دغه نشان وي په هغه کې برکت وي او شیطان هغه ته نزدې نه شي ورتللی.

تفسیر کبیر یو روایت نقل کړی دی چې رسول الله ﷺ ابو هریره رضي الله عنه ته وویل اې ابوهریره ! کله چې ته اودس کوې نو بسم الله وایه ترڅو چې ته د اوداسه نه فارغ شوی نه یې فرښتې ستا د پاره نیکي لیکي، کله چې د خپلې ښځې سره کوروالی کوې نو بسم الله وایه نو د جنابت تر غسل پورې فرښتې ستا د پاره نیکي لیکي، د همدې کوروالي په نتیجه کې که چیرته ماشوم وشي نو د هغه اولاد د ساه اخیستو په مقدار نیکي لیکل کیږي، اې ابو هریره ! کله چې ته په سورلۍ باندې سوریږې نو بسم الله او الحمدلله وایه په هر قدم باندې یوه نیکي لیکل کیږي، او کله چې ته په کشتۍ کې سوریږې نو بسم الله او الحمدلله وایه ترڅو چې د کشتۍ نه بهر راوتلی نه یې برابر نیکي لیکل کیږي.

همدارنګه تفسیر کبیر یو روایت نقل کړی دی چې حضرت انس رضي الله عنه ویلي دي چې رسول الله ﷺ فرمایلي: انسان چې کله لباس وباسي نو د هغه د شرمګاه او شیطانانو د نظرونو په مینځ کې پرده صرف دا ده چې انسان بسم الله الرحمن الرحیم ووایي (تفسیر کبیر ج ۱ صفحه ۱۷۱).

حکایت (۱): په تفسیر کبیر کې یوه قیصه لیکل شوې ده چې قیصر روم د حضرت عمر رضي الله عنه په نوم یو خط ولیکلو چې زما په سر کې همیشه درد وي ماته کومه دواء راولیږه، حضرت عمر رضي الله عنه هغه ته یوه خولۍ (ټوپۍ) ور ولیږله ورته یې وویل چې دا په سر کړه د روم قیصر کله چې هغه خولۍ په سر کړه نو د سر درد یې ختم شو، مګر کله به یې چې خولۍ د سر نه لرې کړه نو بیا به درد شروع شو، د روم بادشاه په

دې کار ډیر په تعجب کې شو نو هغه خولی یې ټوټه ټوټه کړه چې په هغې کې یې یو کاغذ پیدا کړ په کوم کې چې بسم الله الرحمن الرحیم لیکل شوې وه.(**تفسیر کبیر اول جلد صفحه ۱۷۱**).

حکایت (۲): حضرت خالد بن ولید رضي الله عنه ته د فارس مجوسیانو وویل چې تا د اسلام د حقانیت دعوی کړې ده لهذا مونږ ته په دې باندې کوم کرامتي نشان وښایه ترڅو چې مونږ هم اسلام قبول کړو، حضرت خالد بن ولید رضي الله عنه وویل چې تاسو زهر قاتل راوړئ، خلکو د زهرو قاتل یوه پیاله راوړه، **حضرت** خالد بن ولید رضي الله عنه پیاله واخیستله په هغې یې بسم الله الرحمن الرحیم وویله او ټول زهر یې وڅښل او سم دم ودریده، مجوسیانو وویل دا دین په رښتیا چې رښتونی دین دی(**تفسیر کبیر ج ۱ صفحه ۱۷۲**).

حکایت (۳): ویل شوي دي چې فرعون د الوهیت د دعوې نه مخکې یو کور جوړ کړی وو د هغه په بهرنۍ دروازه باندې **بسم الله** لیکلې وه، کله چې فرعون د ربوبیت دعوی وکړه او موسی علیه السلام راغی هغه ته یې د وحدانیت دعوت ورکړو او فرعون انکار وکړو نو موسی علیه السلام وفرمایل ای الله! ما دې کس ته بار بار دعوت ورکړی دی لیکن په هغه کې د خیر او د نیکۍ هیڅ شی نشته، الله تعالی وفرمایل ای موسی! ته شاید د همدې کس هلاکت غواړې ځکه چې ته د هغه کفر ته ګورې لیکن زه د هغه په دروازه باندې د هغه لیکل شوې بسم الله ته ګورم (**تفسیر کبیر اول جلد صفحه ۱۶۸**).

حکایت (۴): حضرت عیسی علیه السلام په یوه قبرستان باندې تیر شو ده ولیدل چې د یو مړي په قبر باندې د عذاب فرښتې مقرري دي او هغه ته ډیر سخت عذاب دی، دا ورغلو او لږ وروسته بیرته راغی ده ولیدل چې د همدې مړي سره په قبر کې د رحمت فرښتې د هر رنګه نعمتونو سره موجودې دي او هغه د نعمتونو نه خوند اخلي، حضرت عیسی علیه السلام ډیر په تعجب کې شو، ده مونځ وکړ د الله تعالی نه یې دعا وغوښتله چې اصل حقیقت ورته ښکاره کړي، الله تعالی وحې راولیږله چې ای عسیی! دا هغه ګناه ګار کس وو کله چې مړ شو نو د خپلو ګناهونو په وجه د قبر په عذاب کې مبتلا شو، د مرګ په وخت کې یې حامله ښځه پریښې وه د کومې چې وروسته ماشوم پیدا شو، هغې ماشوم وپاللو هغه رالوی شو نو مور معلم ته ور ولیږلو معلم ورته وویل زویه ووایه **بسم الله الرحمن الرحیم**، ماشوم وویله نو ماته حیا راغله چې زه هغه کس ته د زمکې لاندې عذاب ورکړم د کوم ماشوم چې د زمکې په سر زما نوم اخیستی دی (یعنې په معصومه ژبه وایي چې الله ډیر مهربان دی او بې حده رحم کوونکی دی، او د هغه پلار په عذاب کې وساتم دا نه شي کیدی).

د بسم الله بې شماره ګټې او بيشماره برکتونه دي بس مونږ ته په کار دي چې مونږ ترڅو پورې ژوندي يو نو قدم په قدم ووايو چې بسم الله کله چې مرګ راشي نو ووايو چې بسم الله کله چې په قبر کې سوال وې نو ووايو چې بسم الله کله چې د حشر ميدان ته ځو نو وايو چې بسم الله کله چې عملنامه راکول کيږي نو ووايو چې بسم الله کله چې اعمال تول کيږي نو ووايو چې بسم الله کله چې په پل صراط باندې يو نو ووايو چې بسم الله کله چې جنت ته داخليدل وي نو ووايو چې بسم الله لکه چې د الله تعالى ديدار وي نو ووايو چې بسم الله.

لقد بسملت ليلى غداة لقيتها ✿ فيا حبذا ذاک الحبيب المبسمل

کله چې سهر زما ملاقات د ليلى سره وشو نو هغې بسم الله وويله او ملاقات يې راسره وکړو ، واه واه د بسم الله ويونکي دا محبوب څومره ښه ؤ .

لفظ د الله جل جلاله : لکه څرنګه چې په ذات د باري تعالى کې د عارفانو معرفتونه حيران دي او نعره وهي چې (**ما عرفناک حق معرفتک**) همدارنګه د الله د لفظ په تحقيق کې هم د علماؤ او عقلاؤ عقلونه حيران دي چې دا لفظ عبراني دى او که سرياني دى که عربي دى؟ بعضو علماو مثلاً د ابو زيد بلخي دا خيال دى چې دا لفظ عبراني دى يا سرياني دى ځکه چې اهل کتابو هغه (**الاها**) ويلى دى او د عبراني او سرياني دا خصوصيت دى چې په هغو کې الف غتيږي لکه **بسم الاها رحمانا مرحيانا** بسم الله کې ويل شوي دي په عربي کې د اخير الف حذف شو نو الله پاتې شو دا خو د همدې حضراتو خيال دى کوم چې دې لفظ ته عجمي وايي، ليکن حقه دا ده چې دا لفظ عربي دى، کلام الله عربي دى کلام الرسول عربي دى کلام اهل الجنة عربي دى، ځکه باقي چې څومره اسماء حسنى دي له اسماء صفات نه دي نو د صفت د پاره موصوف او د نعمت د پاره منعوت موندل ضروري دي.

دلته علماو دا بحث هم راپورته کړى دى چې دا لفظ که چيرته عربي دى نو بيا دا علم دى که صفت دى جامد دى که مشتق دى نو راجح دا ده چې دا جامد دى مشتق نه دى اسم علم دى صفت نه دى ، همدا قول امام اعظم رَحِمَهُ اللهُ امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ امام محمد رَحِمَهُ اللهُ امام غزالي رَحِمَهُ اللهُ او په ائمو نحاة کې سيبويه خليل بن احمد ، زجاج مبرد او ابن کيسان غوره کړى دى.

کومو حضراتو چې دا لفظ مشتق ګڼلى دى هغوى دا يا باب **فتح يفتح اله يأله** په معنى د عبادت او بندګۍ اخستلى دى **مألوه** اى معبود او الله معبود دى يا باب **سمع يسمع اله يأله** په معنى د تحير

او دهشت اخیستی دی ځکه چې تمام مخلوق د الله تعالی پر ورانديې دهشت زده دي او د هغه په ذات کې حیران دي.سعدي بابا رَحِمَهُ اللّٰهُ ویلي دي :

اے برتر از خیال و قیاس و گمان و وہم ❁ وز ہر چہ گفتہ اند و شنیدیم و خواندہ ایم
دفتر تمام گشت و بپایاں رسید عمر ❁ ما ہمچناں در اول وصف تو ماندہ ایم

یو چا ویلي دي :

تو دل میں تو آتا ہے سمجھ میں نہیں آتا ❁ بس جان گیا میں تیری پہچان یہی ہے

بعضو ویلي دي چې په اصل کې ولاه وه واو په همزې سره بدل شو نو الاه شو لکه وشاح اشاح دی.
صاحب کشاف ویلي دي چې دا په اصل کې الاه وو له ابتداء نه همزه حذف کړی شوه او د هغې په عوض کې الف لام راوړی شو نو الله شو، بهر حال الله حاجت روا او مشکل کشا ته ویلی شوی دی. چنانچه سیبویه طرف ته منسوب دی :

معنى الله گفت سیبویه ❁ یولهون في حوائجهم لدیه

یعنې د کائناتو ذره ذره هر وخت او په هر حاجت کې د الله تعالی په مخکې منت او زارۍ کوي او هغه په هیڅ یو وخت کې په هیڅ یو څیز کې چا ته محتاج نه دی.

د الله د مبارک نوم خصوصیات :

د دې مبارک نوم څو لفظي خصوصیات دا دي :

(۱) دا نوم صرف د الله دی په مخلوق کې د چا نوم کیدی نه شي او نه روا دی.

(۲) د همدې نوم طرف ته نور اسماء منسوب کیدی شي لکه : کتاب الله، ناقة الله، ارض الله، بیت الله، مگر دا د چا طرف ته منسوب کیدی نه شي.

(۳) د حرف نداء د حذف په موقع باندې د هغه په آخر کې د مشدد میم زیاتول اللهم ویل صحیح دي.

(۴) د الله لفظ له الف لام تعریف سره یا حرف نداء سره راوړل روا دي نور اسماء داسې نه دي لکه یاالله.

(۵) قسم د والله بالله تالله سره خاص دی.

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

۲۸ شوال ۱۴۰۹ هـ

د کتاب خطبه

اَلْحَمْدُ	لِلّٰهِ	نَحْمَدُهٗ	وَ	نَسْتَعِيْنُهٗ	وَ نَسْتَغْفِرُهٗ
ټول تعریفونه دالله دپاره دي مونږ ټول دهغه تعریف کوو او دهغه نه دمدد غوښتونکي او دمغفرت طلبګار					
وَ نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُوْرِ اَنْفُسِنَا وَ مِنْ سَيِّئَاتِ اَعْمَالِنَا ، مَنْ يَّهْدِهِ اللّٰهُ					
یو او مونږ د خپل نفس دبدو او دخپلو ناکاره اعمالونه په الله سره پناه غواړو چا ته چې الله هدایت وکړي د					
فَلَا مُضِلَّ لَهٗ ، وَ مَنْ يُّضْلِلْ فَلَا هَادِيَ					
هغه ګمراه کوونکی څوک نشته او څوک چې الله په ګمراهي کې پرېږدي هغه ته دنیغې لارې وربښودونکی					
لَهٗ ، وَ اَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ شَهَادَةً تَكُوْنُ لِلنَّجَاةِ					
څوک نشته، اوزه شاهدي ورکوم چې د الله تعالی نه علاوه بل معبود نشته داسې شاهدي چې د نجات د					
وَسِيْلَةً ، وَ لِرَفْعِ الدَّرَجَاتِ كَفِيْلَةً.					
پاره وسیله او د درجاتو لوړوالي دپاره ضامن شي.					

توضیح : الحمدلله : حمد د سمع نه د ثناء او تعریف په معنی دی، په دې کې الف لام د استغراق دپاره هم کیدی شي یعنې د حمد او ثناء هر فرد د الله دپاره دی، په دې باندې اعتراض شوی دی چې تعریف خو د مخلوق هم کیدی شي نو دا اختصاص څه رنګه دی؟ د دې جواب دا دی چې په اصل حقیقت کې په کائناتو کې د الله تعالی نه په غیر د کوم شي هم چې صفت کیږي هغه د الله تعریف دی، ځکه په اصل کې د هر کائناتو د کمال او جمال خالق او مالک الله دی، همدا وجه ده چې عارفینو ویلي دي چې کله کوم ښه آواز یا ښه صورت یا ښه کمال باندې د چا تعریف وکړی شي نو وواییې چې الله څومره لوی دی کوم چې دې مخلوق ته ښه آواز ښه صورت او شکل او اعلی کمال ورکړي دي.

الف لام د جنس دپاره هم کیدی شي یعنې جنس حمد او ثناء د الله دپاره دي کوم چې د افرادو په ضمن کې دي، ځکه چې جنس حقیقت هم د افرادو په ضمن کې دی نو نتیجه هغه ووتله چې د حمد ټول افراد د الله دپاره دي، الف لام د عهد خارجي دپاره اخستل کیدی شي بیا به د دې نه به د الله هغه محامد او صفات مراد شي کوم چې د کوم مخلوق دپاره په هیڅ صورت کې روا ندي، یعنې د الله سره مخصوص صفات صرف د الله دپاره دي په دې صورت کې د الحمد لله په اختصاص باندې هیڅ اعتراض نه شي راتلی ځکه چې داصفات په غیر الله کې راتلی نه شي (الحمد هو الثناء باللسان علی الجمیل الاختیاري

علی جهة التعظیم).دا د حمد اصطلاحي تعریف دی په دې کې د لسان نه مراد د تعبیر آله ده، نو اوس دا اعتراض نه شي کیدی چې الله تعالی کوم خپل تعریف کړی دی هلته لسان او ژبه چیرته دي؟ همدارنګه د کائناتو ذره ذره د الله تعالی په تعریف کې مشغول دي هلته ژبه چیرته ده نو جواب وشو چې د هر شي د ژبې نه د تعبیر آله مراد ده کومه چې د هغه د حال سره مناسبه وي.

وفي کل شيء له آية ۞ تدل على انه واحد

په جمیل اختیاري سره هغه جمال ووتلو کوم چې په اختیار کې نوي لکه د ملغلرې چمک او پرق چې د هغې تعریف حمد نه دی بلکې د هغې تعریف ته مدح ویل شوی دی مثلا :**مدحت اللولؤ علی صفائه**.

همدارنګه په **علی جهة التعظیم** سره استهزاء ووتله لکه څوک یې چې د نالوست دپاره د علامه صاحب خبره وکړي دا استهزاء ده، په حمد او شکر کې لږ شانته فرق دی او هغه دا چې حمد دپاره ضروري ده چې په ژبه به وي په مقابل کې که احسان او انعام وي که نوي، لیکن د شکر دپاره په مقابل کې د نعمت او احسان وجود ضروري دی.

یا شکر په ژبه هم کیدی شي او د ژبې نه په غیر په جسم سره هم کیدی شي لهذا نتیجه دا راووتله چې د دواړو په مینځ کې داسې نسبت دی چې حمد د خپل موزد په اعتبار سره خاص دی خو د متعلق په اعتبار سره عام دی او شکر د مورد په اعتبار سره عام دی خو د متعلق په اعتبار سره خاص دی، د مورد نه مراد وارد کیدو ځای یعنې ژبه ده، د شکر تعریف دا سې دی :**فعل ینبئ عن تعظیم المنعم**.

نحمده: رومبی حمد د جملې اسمیه استمراریه په صورت کې ذکر شوی وو اوس حمد د جملې فعلیه په صورت کې راوړی ترڅو چې په تجدد او حدوث باندې دلالت وکړي، ځکه لکه څرنګه چې د الله تعالی په نعمتونو کې تجدد دی همدارنګه په مخلوق کې هم د تجدد د حمد جذبه لرل په کار دي.

اوس دلته دا خبره هم په یاد ولرئ چې د جمع متکلم صیغه یې راوړي ده مصنف رَحِمَهُ اللَّهُ دې ته اشاره کړې چې زه تنها دالله تعالی تعریف څنګه کولی شم چې مونږټول مخلوق سره یوځای شونو څه ناڅه کولی شو

ونستعینه : استعانت د مرستې غوښتلو په معنی سره دی چونکه د کائناتو ذره ذره هر وخت په هر ضرورت کې الله تعالی ته محتاج دي نو ځکه په مجموعي طور مونږ ټول د الله تعالی نه مدد او کومک غواړو ځکه دلته هم د جمع صیغه راوړی شوې ده او **سین** او **تا**ٔ د طلب دپاره دي.

ونستغفره : په **استغفار** کې هم **سین** او **تا**ٔ د طلب دپاره دي او **غفر غفران** د پټولو په معنی سره دي، په مغفرت او معافی سره هم ګناهونه پټیدلی شي، علماؤ لیکلي دي چې له دې جملې مخکې دا حمد او استعانت ذکر وو مصنف اشاره وکړه چې په حمد او استعانت کې که چیرته کوتاهي شوې وي نو په هغې

باندې مونږ اجتماعي استغفار کوو ځکه چې ذات باري تعالى د رفعت عظمت جلال او کمال لائق د اخلاص سره حق كله ادا کولئ شو.

ونعوذ بالله من شرور انفسنا: په کوتاهئ باندې د استغفار کولو ته وروسته مصنف رَحِمَهُ اللهُ په دې جمله کې دا واضح کړې دي چې د نفس شيطان له داخلي شرارت، خرابي نيت، رياکاري، حسد او عجب او تكبر نه د الله پناه غواړو، يعني ټول باطني قبائح او ظاهري رذائلو نه د الله تعالى پناه غواړو.

ومن سيئات اعمالنا: او ټول ظاهري اعمال د سيئه د ارتکاب نه د محرماتو او مکروهاتو د صدور نه په عباداتو او رياضاتو کې د سستئ او غفلت نه پناه غواړو.

من يهده الله فلا مضل له ومن يضلل فلا هادي له: د دې مخکې اعمالو د شرارتونو او سيئات نسبت د نفس طرف ته شوی د کوم نه چې دا وهم پيدا شوی وو چې نفس په خپله د افعالو خالق دی د همدې غلط فهمئ لرې کولو دپاره يې وفرمايل چې بنده صرف کاسب دی، د اعمالو او افعالو خالق الله دی، په خلق شر کې تخليق کمال دی اګر که د شر استعمال معيوب دی نو د هدايت اضلال او د هغو حکمت صرف د الله سره خاص دی، هغه لره مکمل اختيار دی هغه چې چاته هدايت کول وغواړي نو هدايت ورته کوي او د چا چې ګمراه کول وغواړي نو ګمراه کوي يې بنده لره اختيار نشته.

هدايت **راه نمائيدن** ته ويلې کيږي، دا په دوه قسمه دی: **اراءة الطريق**: يعني يو چاته په ژبه باندې ورښودل چې نيغه لار دې طرف ته تللې ده د فلانی فلانی نښانې وروسته به ورسيږې دې ته **اراءة الطريق** ويل کيږي چې په نيغه لاره لاړ شه په دې کې دا ضروري نه ده چې هغه کس به منزل مقصود ته ورسيږي بلکې ممکن ده چې هغه دغه لار پريږدي او ممکن ده چې منزل ته ورسيږي، د هدايت دويم قسم (**ايصال الى المطلوب**) دی هغه دا دی چې يو څوک د لاس نه ونيول شي منزل مقصود ته ورسول شي او پرېښودل شي په دې کې منزل ته رسيدل يقيني دي او د کېدو احتمال نشته. په قرآن کريم کې چيرته چې د انبياء کرامو نه د هدايت نفي شوې ده لکه: ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ﴾، هلته له هدايت نه مراد **ايصال الى المطلوب** دی، کنه نو انبياء کرام خو مخلوق ته د هدايت دپاره راليږل شوي دي، همدارنګې: ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ﴾ کې د هدايت نه مراد صرف **اراءة الطريق** دی **ايصال الى المطلوب** نه دی.

باقي د الله طرف ته د اجلال نسبت د وجې او د اثر مرتب او د تخليق په طور باندې دی که نه نو الله تعالى چې د انسان په زړه کې د هدايت کوم استعداد د پيدا کيدو په وخت کې ايښی دی هغه د ماحول او ټولنې

په شاو خوا اثراتو سره په خپله انسان ضایع کړی دی کله چې هغه استعداد ختم کړي نو په هغه باندې د اثر مرتب نوم مهر جباریت دی او همدا اضلال دی نو قصور په خپله د همدې کاسب انسان دی.

واشهد ان لا اله الا الله : مصنف رَحِمَهُ اللّٰهُ دلته د شهادت په ذکر کولو کې د مفرد صیغه راوړې ده ددې یوه وجه خو داده چې شهادت او ګواهي امور باطنیه او امور قلبیه دي د کوم ذمه واري چې د هر انسان خپله خپله ده، لهذا د نورو په دې کې شریکول مشکل دي، همدارنګه د شهادت صیغه په عام طور په احادیثو کې هم مفرد راغلې ده دهغو په پیرویٔ (تابعداری) کې دمفردصیغه راوړی شوې ده او صرف دخپل شهادت ذکریې کړی دی.

د توحید شهادت دا دی چې د عالم د دې کارخانې ذره ذره د الله تعالی په تصرف کې ده او په هغو کې هر حرکت او سکون بغیر د شرکت نه صرف د الله په قبضه کې دي، هغه فاعل مختار دی د هغه په ذات او صفاتو کې هغه لره هیڅ شریک نشته. سلطان باهو رَحِمَهُ اللّٰهُ ویلي دي :

یقین دانم درین عالم که لا معبود الا هو ❁ ولا مقصود في الکونین ولا موجود الا هو

چون تیغ لا بدست آري بیا تنها چه غم داری ❁ مجو از غیر حق یاری که لا فتاح الا هو

شهادة تکون للنجاة وسیلة ولرفع الدرجات کفیلة : شهادت منصوب دی او دا مفعول مطلق دی، بیا دا موصوف دی او وروسته عبارت د هغه صفت دی، د نجات نه مراد د دنیا او آخرت د عذاب نه خلاصی دی د دې عذاب نه خلاصی موندل جنت ته رسیدل نجات دی، وسیله دا د سبب او ذریعې په معنی سره ده، ځکه چې اصل علت د الله تعالی فضل او رحمت دی، د رفع الدرجات مطلب دا شو چې کله بار بار په شهادت سره ایمان تازه کولی شي نو درجات لوړېږي او همدا د توحید شهادت د درجاتو د لوړیدو ضامن جوړېږي د شهادت سره د دې قیوداتو په لګولو سره مصنف رَحِمَهُ اللّٰهُ ښودلې ده چې دا شهادت هغه وخت نافع او فائده مند کیدی شي کله چې په دې کې ریاکاري نه وي.

۲۹ شوال ۱٤۰۹ هـ

وَ	أَشْهَدُ	أَنَّ	مُحَمَّدًا	عَبْدُهُ	وَ	رَسُوْلُهُ الَّذِيْ
اوزه ګواهي ورکوم چې محمد صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د الله بنده او دهغه رسول دی کوم چې الله تعالی هغه وخت						
بَعَثَهُ وَ طُرُقُ الْإِيْمَانِ قَدْ عَفَتْ آثَارُهَا ، وَ خَبَتْ أَنْوَارُهَا ، وَ						
رسول جوړ کړو او راوې لیږلو کله چې د ایمان نښې ورانې شوې وې او د هغه رڼاګانې ضعیفه شوې وې او						
وَهَنَتْ أَرْكَانُهَا ، وَ جُهِلَ مَكَانُهَا.						
د هغه ستنې کمزورې شوې وې او د هغه جوړ شوی منزل د نظرونو نه لویدلی وو.						

توضیح: هر کله چې د توحید او وحدانیت د ګواهی نه فارغ شو نو اوس مصنف اقرار رسالت او د اثبات رسالت شهادت بیان کړی.

محمد: دا د رسول الله ﷺ د مبارکو نومونو نه مشهور نوم دی، د دوی دویم نوم احمد دی، په مخکنیو اسمانی کتابونو کې او په اسمان کې د فرښتو په نزد د دوی نوم احمد زیات مشهور دی، د دوی ﷺ سل نومونه مشهور دي په دې نومونو کې صرف د نومونو زیاتولو فلسفه کار ورکوونکې نه ده بلکې هر نوم د یوه اوړده حقیقت طرف ته اشاره کړې ده او هغه اوږده صفات د رسول الله ﷺ په شخصیت او مبارک ذات کې موجود وو، لهذا محمد د اسم مفعول صیغه ده، د صفت نه د اسمیت طرف ته منقول ده د کوم چې مفهوم دا دی چې هغه ذات د کوم چې صفت شوی دی مخلوق دی یعنې د کائناتو ذره ذره د هغه مدح خوان دي.

د تاریخ اسلام په کتابونو کې لیکل شوي دي چې قریشو د رسول الله ﷺ د تره ابو طالب نه تپوس وکړو چې تا د خپل وراره نوم محمد ولې ایښی دی؟ هغه وویل چې زه غواړم چې د زمکې او آسمان والاو د طرفه د هغه مدحه وکړی شي. دې نکتې طرف ته د رسول الله ﷺ د دربار شاعر حضرت حسان رضي الله عنه دا رنګې اشاره کړې ده:

وضم الاله اسم النبي باسمه ❁ اذا قال في الخمس المؤذن اشهد

فشق له من اسمه ليجله ❁ فذو العرش محمود وهذا محمد

الله تعالی د خپل خواږه نبي نوم د خپل نوم سره یو ځای کړ کله چې مؤذن پنځه وخته په اذان کې اشهد په ویلو سره نوم اخلي، الله تعالی د اعزاز او اکرام په طور د رسول الله ﷺ نوم له خپل نوم نه مشتق کړی دی پس د عرش والا محمود دی او دا محمد دی دې طرف ته قرآن اشاره کړې ده ﴿وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ﴾ دغه مبارک نوم کوم کس چې په ژبه باندې واخلي نو دوه ځلې په میم باندې د شونډو په یو ځای کولو سره یوه بلې سره خکلوي، دا نوم په عربو کې ډیر کم پیدا کیږي، بلکې په مخکنیو کتابونو کې د رسول الله ﷺ د بشاراتو په نظر کې نیولو سره بعضو خلکو د خپلو اولادونو نومونه محمد ایښی وو دې د پاره چې هغه نبي آخر زمان جوړ شي مګر په ټولو عربو کې دا کسان صرف شپږ وو کوم چې د نشت برابر وو. بهر حال د محمد ﷺ په نوم کې چونکه صاحب صفات حمیده مفهوم پروت وو په همدې وجه قریشو چې کله دا مشکل محسوس کړ چې په ژبه کله د محمد نوم واخستل شي نو د صفاتو حمیدو اقرار لازم راځي او بیا په بدی ویلو سره واضح تضاد راځي نو دوی د محمد ﷺ په ځای د مذمم بدې شروع کړه نو رسول الله ﷺ وفرمایل چې ګورئ الله تعالی چې لکه څنګه د ما نه د قریشو مذمت او چت کړو اوس هغوي د مذمم مذمت کوي او زه خو محمد یم.

- **احمد**: دا هم د نبي کريم ﷺ د مشهورو نومونو څخه يو نوم دی چې د وصفيت نه اسميت طرف ته منتقل شوی ،داحمد معنی دټولو صفت کوونکو نه زيات حمد او ثناء ويونکي،يعنې احمد الحامدين او نبي علیه السلام د ټولو نه زيات د الله تعالی تعريف ، توصيف او حمد او ثناء ويونکی وو ، لکه څنګه چې الله تعالی د ټولو نه اعلی تعريف د رسول الله ﷺ کړی دی .يو چا ډير ښه ويلي دي :

خدا ور انتظار حمد ما نيست ✿ محمد چشم بر راه ثنا نيست

خدا مدح آفرين مصطفی بس ✿ محمد حامد حمد خدا بس

محمد از تو ميخواهم خدا را ✿ خدايا از تو عشق مصطفی را

عبده ورسوله : منصب رسالت اګر چې لوړ مقام دی او په مقامات بشريت کې انتهائي ارفع او اعلی دی مګر د عبد رتبه چونکه په اصل عبديت کې مضمره ده نو ځکه هغه په رسالت باندې مقدم کړی شو ، په قرآن کريم کې الله تعالی د عبد ذکر د ټولو نه په زيات اعزاز او اکرام ځايونو کې د رسول الله ﷺ دپاره کړی دی، لهذا په معراج کې د تلو په وخت کې ﴿ سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ ﴾ وفرمايل او بيا سدرة المنتهی شريف ترين ځای باندې يې د عبد طرف ته اضافت تشريفي وکړی شو ﴿فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ﴾ لهذا دلته هم د عبد د محبت په ذکو الفاظو سره انتهائي دقرب اشاره وکړی شوه.
يو شاعر خلکو ته وويل چې ما ته د محبوبې عبد وايې او په دې سره راته آواز کوئ :

لا تدعني الا بيا عبدها ✿ فانه اشرف اسمائيا

همدارنګې په دې لفظ کې دا اشاره هم ده چې عبد چې هر څومره اوچت مقام ته ورسي هغه هم عبد دی معبود نه دی ، معبود صرف د الله تعالی ذات دی ، خالق خالق دی او مخلوق مخلوق دی ، يو چا ويلي :

محمد بشر ليس کالبشر ✿ و ياقوت حجر ليس کالحجر

و کم طيب يفوح ولا کمسک ✿ و کم طير يطير ولا کبازی

په رسول او نبي کې فرق :رسول په لغت کې د قاصد او پيغام رسوونکي په معنی سره راغلی دی او په اصطلاح کې د رسول تعريف داسې شوی دی :**انسان بعثه الله الی الخلق لتبليغ الاحکام معه کتاب مجدد**، دلته انسان وويل شو د جناتو او ملائکو نه احتراز وکړی شو ځکه انسان د بشر په معنی سره د فرښتو او جناتو په مقابل کې راغلی دی. د هداية النحو په شرح الهاميه کې د رسول همدا تعريف د قيوداتو سره ليکل شوی دی چې انسان ته ويل کيږي رجل ته نه ويل کيږي ترڅو چې د انسان لفظ له سړيو سره ښځو ته هم شامل شي، بيا صاحب الهاميه ليکلي دي چې ښځې هم نبي جوړې شوې دي

لکه مریم حضرت آسیه او حضرت فاطمه او حضرت عائشه رضي الله عنهن.

په دې ځای کې د پوهې سره او بغیر د پوهې نه ډیرې غلطیانې شوې دي، اول دا چې یو خو یې د اجماعي عقیدې قراني نصوصو، واضحو تصریحاتو او اشاراتو خلاف د ښځو دپاره د نبوت او رسالت ثابت کولو کوشش کړی دی، دویم دا چې ده حضرت عائشه رضي الله عنها او حضرت فاطمه رضي الله عنها ته د نبوت په ثابتولو سره ختم نبوت د قطعي نصوصو خلاف ورزي کړې ده ځکه چې د دې مطلب دا شو چې رسول الله صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین نه وو بلکې د دوی صلی الله علیه وسلم نه وروسته فاطمه رضي الله عنها او عائشه رضي الله عنها نبیانې جوړې شوې وی، زه وایم چې د الهامیه صاحب د خپل یو جوړ شوي تعریف د یو احترازي قید دپاره دومره لویه غلطي کړې ده حالانکه دا تعریف کوم اسماني وحې نه ده او په هغه کې د دې قید حیثیت هم د یو کس د ذهن سوچ دی، نه دا حدیث دی نه آیت دی نه د امت د اجماع کومه فیصله ده د کوم پر وړاندې چې مونږ مجبور یو، د الهامیه په چاپ کوونکو باندې لازم دي چې دوی د قرآن او حدیث سره په ټکر کې دا خبره په راتلونکي کې ترینه وباسي.د نبي تعریف دا دی چې :**انسان بعثه الله الی الخلق لتبلیغ الاحکام**.

اوس د علماؤ په مینځ کې دا بحث چلیږي چې په رسول او نبي کې څه فرق دی؟.بعضو علماؤ لیکلي دي چې په دواړو کې ترادف دی ځکه چې په قرآن کریم کې په رسول او نبي باندې په یوه وخت کې په یوه ذات باندې اطلاق شوی دی، مثلاً ﴿وَكَانَ رَسُولاً نَّبِيًّا﴾ داد اسماعیل علیه السلام په باره کې راغلي دي، بعضو د رسول او نبي تعریفونو ته په کتلو سره د تباین قول کړی دی چې د رسول سره نوی شریعت وي او نبي د نوي شریعت سره نوي راغلی بلکې د مخکني شریعت د تجدید دپاره راغلی وي، لهذا د قرآن کریم د سورت حج آیت ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ﴾ کې په رسول باندې د نبي عطف شوی دی کوم چې د مغایرت غوښتونکی دی، همدارنګه په احادیثو کې د انبیاؤ شمیر یو لک څلیرویشت زره ښودل شوی دی او د رسولانو شمیر درې سوه دیارلس ښودل شوی د کوم نه چې معلومه شوې ده چې په دواړو کې تغایر او تباین دی.د رسول په دې تعریف باندې اعتراض دی چې آسماني صحیفې ټولې سل دي او لوی کتابونه ټول څلور دي او رسولان ټول درې سوه دیارلس دي نو د هر رسول سره کتاب د کومه راغی؟.همدارنګه اسماعیل علیه السلام قرآن د رسول په نوم سره ذکر کړی دی حالانکه د هغه سره کوم نوی کتاب نه وو، د دې اعتراض جواب محدث العصر حضرت مولانا محمد یوسف بنوري رحمه الله د درس بخاري په دوران د حضرت شاه انور شاه کشمیري رحمه الله په حواله داسې ورکړی وو چې شاه صاحب یو ځل زه ور وغوښتم په نهایت د خوشحالۍ په حالت کې یې راته وویل چې په کتاب کې ماته د رسول او د نبي فرق پیدا شو او هغه داسې چې نبي هغه کیدی شي کوم چې د مسلمانانو طرف

ته لیږل شوي وي په ټولنه کې غیر مسلم هم وي او مسلم هم مګر رسول هغه کېدی شي کوم چې خالص د کفارو قوم ته لیږل شوی وي او د هغه د همدې قوم سره ښه مقابله هم وي، لهذا د حضرت نوح عليه السلام نه مخکې چې څومره پېغمبران هم راغلي هغه انبياء وو، او د نوح عليه السلام د وخت نه د رسولانو سلسله شروع شوه او مقابله شوه لهذا په آخر کې محمد صلى الله عليه وسلم په مکه کې د کفارو طرف ته ولیږل شو چې څرنګه دوي راغلل نو د زمکې په مخ باندې کفر او شرک وو دوي صلى الله عليه وسلم مقابله وکړه او غلبه يې پیدا کړه.

الذي بعثه: دا د رسول صفت دی د رسول الله صلى الله عليه وسلم بعثت په مکه کې د څلويښتو کالو په عمر کې وشو او د پیریانو او انسانانو د پاره د دوي صلى الله عليه وسلم نبوت عام وو صرف د عربو د پاره نه وو لکه عیسایان چې دوکه شوي ځکه چې قرآن دوی ته ﴿ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴾ ويلی دی او دوي په خپله ويلي:

وارسلت الى الخلق كافة، يعنې د ټولو انسانانو او پیریانو د پاره زه رسول جوړ شوی را لیږل شوی یم.

طرق الايمان قد عفت آثارها: طرق د طريق جمع ده او طريق لارې ته ويل کېږي او دلته واو څالیه دی او د طريق الايمان نه مراد انبياء کرام دي، د هغو تعليمات او آسماني کتابونه دي چې د هدایت دغه ټولې لارې ختمې شوې وې او د هغو نښانونه ختم شوي وو.

يعنې د دوي صلى الله عليه وسلم د بعثت په وخت کې د انبياء کرامو تعليمات ختم شوي وو، د سمې رهبری وجود نه وو، ځای ځای په پټو غارونو کې د عیسایانو پادریان راهبان وو لیکن هغوی د عامة الناس په مخکې د راتلو په حالت کې نه وو، او نه يې قيادت کولی شو، د انبياء کرامو د علومو او معارفو د قدر او منزلت نه ناخبرتيا عامه وه او د هغوی د دين مراکز د خلکو هير شوي وو لنډه دا چې د تاريکۍ او ګمراهۍ دور وو.

۳۰ شوال ۱٤۰۹هـ

فَشَيَّدَ صَلَوَاتُ اللهِ وَ سَلَامُهُ عَلَيْهِ مِنْ مَعَالِمِهَا مَا عَفَا، وَ

پس رسول الله صلى الله عليه وسلم هغه وران شوي نښانونه د نوي سره ښکاره محکم لوړ او مضبوط کړل او د

شَفٰى مِنَ الْعَلِيْلِ فِيْ تَأْيِيْدِ كَلِمَةِ التَّوْحِيْدِ مَنْ كَانَ عَلٰى شَفَا،

توحيد د کلمې په تعليم سره يې همدې نارو غانو ته شفا ورو ښله کوم چې د هلاکت غاړې ته رسيدلي وو

كُنُوْزَ السَّعَادَةِ لِمَنْ قَصَدَ أَنْ يَمْلِكَهَا.

خزاني د نیک بختۍ او د سعادت د هغه کس د پاره کوم چې د هغې د مالک کیدو اراده یې لرله.

توضیح: **شید** له **تشیید** نه دی دا د چونه کولو پلستر کولو او مضبوط کولو په معنی سره راغلی دی، **وقصر مشید** له همدې نه دی. **معالم**: د **معلم** جمع ده د لارې وغیره نشان ته ویل کیږي.

ماعفا: کې **ما** موصوله دی او **عفا** صله ده، موصول د صلې سره د **شید** مفعول به دی.

او من معالمها: دا بیان مقدم دی د **ماعفا** د پاره او **صلوات الله علیه وسلامه** په مینځ کې جمله معترضه ده ای **شید ماعفی من معالمها صلوات الله علیه وسلامه**

وشفی من العلیل في تأئید کلمة التوحید من کان علی شفا: د **شفی** عطف په **شید** باندې دی او په **شفا** ثاني کې صفت اجناس دی چې لفظًا دواړه د کلمې سره مشابه دي، په دې جمله کې د قرآن کریم آیت: ﴿وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ﴾ طرف ته اشاره ده.

او **من العلیل** مقدم شو چې په عبارت کې د سجع حسن پیدا شي، دا د **من کان** بیان دی او **في تأئید کلمة التوحید** جار مجرور د **شفی** سره متعلق دی او **في** د تعلیل د پاره ده، عبارت داسې دی **وشفی بسبب کلمة التوحید من کان علی شفا من العلیل**، یعنې د توحید کلمې د تعلیم په ذریعه رسول الله ﷺ دې ناروغۍ ته شفا ورکوله کومه چې د تباهۍ کنارو ته رسیدلې وه.

سبیل: د **سبیل** لفظ مذکر او مؤنث په دواړو طریقو مستعمل شوی دی په همدې وجه په **سلکها** کې مؤنث ضمیر د سبیل طرف ته راجع شوی دی، همدارنګه دا هم په یاد ولرئ چې ضمیر په مؤنث او مذکر کې د **زید هاهو** په شان د دواړو ګنجایش دی، یعنې که د زید لفظ مراد دی نو د **هو** ضمیر دی او که د **زید** د لفظ نه کلمه مراد کړی شي نو د **ها** ضمیر راجع کول روا دي نو ویل شوي دي **زید هاهو**.

کنوز السعادة: نه مراد نیک بختي او سعادت دارین او معنوي خزانې دي لکه علوم دینیه بنه او حمیده اخلاق او صالح اعمال دا ټول کنوز سعادت دي.

امابعد: د کلام د یو اسلوب نه د بل اسلوب طرف ته د منتقل کولو د پاره فصحاو او بلغاو د امابعد لفظ استعمال کړی دی ترڅو چې په کلامینو کې فصل راشي، دا لفظ مخکنیو د عربو خطیبانو هم استعمال کړی دی. یو شاعر وایي:

قد علم الحی الیمانین انني ❁ اذا قلت اما بعد اني خطیبها

د کتابونو په خطبو کې د امابعد مضاف الیه عموما محذوفه وي او اما قائم مقام فعل شرط دی یعنې **مهما یکن شئ من الاشیاء بعد الحمدلة والبسملة والتصلیة فهو کتابي هذا**، دا حصر ادعائي دی کوم چې روا دی.

بعد: د ظروف زمانیو نه دی که د هغه مضاف الیه مذکور وو یا نسیا منسیا محذوف وو نو په دواړو صورتونو کې دا معرب دی او که یې مضاف الیه مجذوف منوي وي نو دا مبنی علی الضم دی، چونکه دا کلمه ډیره خفیفه پاتې شوې ده نو ځکه هغه په اثقل الحرکات ضمه باندې مبنی شوه ترڅو چې د ضمې په وجه پکښې یو څه ثقل راشي، یا چونکه اما متضمن معنی د شرط لره دی نو ځکه په وروسته کې **فاء** جزائیه راوړل شوې ده لیکن چیرته چې صرف **وبعد** دی کله کله **فاء** جزائیه راوړې شوې ده حالانکه هلته د **فاء** جزائیه راوړلو هیڅ وجه په پوهه کې نه راځي، بعضو شارحینو ویلي دي چې **فاء** د توهم د **اما** د وجې ذکر شوې ده یعنې مصنف ته وهم شوی وو چې ایا ما **امابعد** لیکلی دی او که **وبعد** لهذا د **امابعد** خیال غالب راغی او بیا یې **فاء** جزائیه ذکر کړې ده، دا وجه عجیبه او انتهائي کمزورې ده ځکه همدارنګه مجموعه نسیان که چیرته مصنف شي نو هغه به بیا وړاندې څه لیکي کوم ته چې مخامخ په لیکل شوي عبارت کې وهم پیدا شو کله یې چې عبارت د قلم په څوکه باندې وو، درحقیقت د **وبعد** نه وروسته **فاء** جزائیه چې چاذکرکړې ده ددې وجه داده چې د **بعد** زمانیه سره معامله د حرف شرط شوې ده لکه څنګه چې په قرآن کریم کې دي: ﴿ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ ﴾ دلته اذ ظرفیه دی کوم چې معنی د شرط لره متضمن دی لهذا **فاء** راوړې شوې ده نو همدا صورت د **وبعد** هم دی.

دا اوس یو جدا بحث دی چې د ټولو نه مخکې اول د **امابعد** لفظ چا استعمال کړی دی نو دلته ډیر قولونه دي مګر راجع دا دی چې د ټولو نه مخکې اول دا لفظ حضرت داؤد علیه السلام استعمال کړی دی، مفسرینو ویلي دي چې ﴿ وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ﴾ کې دا خطاب فاصل د **امابعد** کلمه وه کومه چې داؤد علیه السلام استعمال کړې وه.بیا په عامو خطبو کې رسول الله صلی الله علیه وسلم هم استعمال کړې ده او تر ننه استعمالیږي لهذا دا مستحب ده چې هر خطیب یې په خپله خطبه کې استعمال کړي.

﴿ أَمَّا بَعْدُ ﴾	فَإِنَّ	التَّمَسُّكَ	بِهَدْيِهِ	لَا	يَسْتَتِبُّ	إِلَّا
وروسته ددې نه پوهیدل په کار دي چې د نبي علیه السلام اسوه حسنه غوره کول هغه وخت معتبر کیدی شي						

بِالْاِقْتِفَاءِ لِمَا صَدَرَ مِنْ مِشْكوته .

چې دهغه شي کامله اتباع وکړی شي کوم چې دنبي عَلَيْهِ السَّلَام د مبارکې سینې نه ښکاره شوی وو یعنې د

وَ الْاِعْتِصَامَ بِحَبْلِ اللهِ لَا يَتِمُّ

دوي ارشادات او احکام همدا رنګه د خدای مضبوط رسی یعنې قرآن کریم باندې اعتماد او په هغه باندې

اِلَّا بِبَيَانِ كَشْفِهِ .

عمل هلته ممکن کیدی شي چې د هغه تشریح په نبوي احادیثو سره وشي (بل طرف ته د احادیثو په کتابونو

وَ كَانَ كِتَابُ الْمَصَابِيْحِ الَّذِيْ صَنَّفَهُ الْاِمَامُ مُحْيِ السُّنَّةِ

کې) او کتاب المصابیح هغه چې تصنیف کړی دی امام محي السنة (یعنې د سنتو ژوندی کوونکی) او

قَامِعُ الْبِدْعَةِ اَبُوْ مُحَمَّدٍ الْحُسَيْنُ ابْنُ مَسْعُوْدٍ الْفَرَّاءُ الْبَغَوِيُّ رَفَعَ اللهُ

قامع البدعة (د بدعت ختمونکي) ابو محمد حسین الفراء البغوي رحمه الله (الله تعالی دې او چت کړي

دَرَجَتَهُ أَجْمَعَ كِتَابٍ صُنِّفَ فِيْ بَابِهِ .

د ده درجات) چې هغه د خپل فن یو جامع کتاب وو ، چې جمع شوی وو په خپل فن کې امام موصوف د

وَ اَضْبَطَ لِشَوَارِدِ الْأَحَادِيْثِ وَ اَوَابِدِهَا.

حسن او خوبۍ سره منتشر او متفرق احادیث جمع کړي وو.

توضیح: د دې ځای نه مصنف رحمه الله دا بیانول غواړي چې ده سره د ذې چې د اعلی درجې قابل اعتماد د احادیثو کتاب مصابیح موجود وو بیا یې نو د مشکوة المصابیح د تالیف ضرورت ولې محسوس کړ، لهذا ویلي یې دي چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نقش قدم باندې تلل ممکن نه دي ترڅو چې د دوي صلی الله علیه وسلم د احادیثو علم حاصل نکړی شو همدا نګه د قرآن کریم په تفصیلي احکاماتو باندې عمل کول د احادیثو نه علاوه ممکن نه دی. د دې دواړو مهمو مقاصدو د حاصلولو دپاره د حدیث ضرورت وو او د احادیثو د حصول دپاره د یو جامع کتاب ضرورت وو په کوم کې چې هر قسم ضروري احادیث جمع کړی شوې وي، همدا قسم جامع کتاب د امام حدیث، شیخ محی السنة کتاب مصابیح وو کوم چې په خپل فن کې عمده ترین کتاب وو.

لایستتب: دا لفظ د باب استفعال نه دی کوم چې په معنی د لایستقیم او لایستمر سره دی.

الاقتفاء: د تلاش کولو په معنی سره دی، مراد اتباع او پیروي ده.

مشکاته: مشکاة غیر نافذه طاقچې ته ویل شوي دي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم منور زړه روښانه چراغ

بلل شوی دی کوم چې په پاکه سینه کې ایښودل شوی دی نو د سینې تشبیه د طاقچې سره ورکړی شوې ده په کومه کې چې دننه چې روښانه زړه موجود دی، دا تشبیهات د قرآن کریم په آیت : ﴿ اللّٰهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ﴾ نه ماخوذ دي (سورة نور ۳۵).

الاعتصام: منګولې لګول د کوم شي په مضبوطي سره د نیولو په معنی دی.

حبل الله: نه مراد قرآن کریم دی.

لایتم الا ببیان کشفه: د بیان اضافت د کشفه طرف ته اضافت بیانیه دی یعنې **بیان هو کشفه مطلب** دا دی چې د قرآن کریم د مجملاتو تفصیل د احادیثو نه علاوه ممکن نه دی، په قرآن کریم کې اصول او قواعد دي، احادیثو د هغه وضاحت کړی دی، که چیرته د احادیثو تفصیلات د قرآن نه جدا کړی شي نو قرآن به معطل پاتې شي، ځکه چې د احکاماتو فرائض واجبات سنن او د هغو د وختونو او کیفیاتو تفصیلات په قرآن کریم کې چیرته دی؟، محلدینو دا کوشش کړی دی چې احادیث د قرآن نه کټ کړی شي ترڅو چې د اسلام دین د جرړو سره ویستل او ختم کړی شي.

اضبط: **اضبط** په **اجمع** کتاب باندې عطف دی او دا هم د **کان** خبر دی، اضبط د مرتب په معنی سره دی یعنې دا کتاب د حفظ او ضبط په سبب سره زیات لائق وو ځکه چې په دې کې سند وغیره نه وو او په احادیثو کې تکرار هم نه وو.

شوارد: دا د **شاردة** جمع ده یعنې تښتیدونکی اوښ ته ویلی شي همدارنګه اوابد د **ابدة** جمع ده تریدونکی وحشي ځناور ته ویلی شي، په دې دواړو لفظونو سره دا ښودل شوي دي چې یوشمیر احادیث کوم چې د احادیثو په کتابونو کې په مختلفو ځایونو کې مذکور دي ګویا دا د طالب العلم نه د تښتیدلي اوښ په شان دي نو چې په لاس نه ورځي او د بعضو احادیثو معناګانې د طالبانو پټې دي د هغو تشبیه د داسې وحشي ځناور سره ورکړی شوی دی کوم چې متوحش غیر مانوس دي، په دواړو

لفظونو کې تشبیه ورکړی شوې او دا استعاره ده او **اوابد** د **شوارد** دپاره عطف تفسیر دی. ملا علي قاري رَحِمَهُ اللّٰهُ لیکلي چې د احادیثو ورکوونکو تشبیه د وحشو سره ورکړی شوې ده چې لکه څنګه چې متوحش ځناورچې موقع پیدا کړي نو تښتي همدارنګه احادیث هم په لږ غفلت سره دضبط او حافظې نه

وځي اوورکیږي، په همدې وجه ویل شوي **العلم صید والکتابة قید** دلته دا اعتراض بې معنی دی چې د احادیثو تشبیه د غیر مانوس وحشي سره ولې ورکړی شوې ده، ځکه چې په تشبیه کې د ټولو صفاتو او کیفیاتو لحاظ نه شي کیدی همدارنګه دا هم ضروري نه ده چې د مشبه نه مشبه به همیشه اعلی او ارفع شي، بعضې وخت د مخصوص طرف لحاظ په کولو سره تشبیه ورکړی شي حالانکه مشبه به ادنی

وي لکه څرنګه چې ﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ آیت کې ﴿کَمِشْکَاةٍ فِیهَا مِصْبَاحٌ﴾ دی.

۱ ذوالقعده ۱۴۰۹ هـ

وَ لَمَّا سَلَکَ رَضِیَ اللهُ عَنْهُ طَرِیقَ الْإِخْتِصَارِ وَ حَذَفَ الْأَسَانِیْدَ
او کله چې مصنف رَحِمَهُ اللهُ د احادیثو د نقلولو په وخت کې د اختصار طریقه غوره کړه او اسنادیې حذف کړل
تَکَلَّمَ فِیْهِ بَعْضُ النُّقَّادِ وَ اِنْ کَانَ نَقْلُهُ
نو په دې باندې بعضو ناقدینو اعتراض وکړو اګرکه مصنف د حدیث د سند نه علاوه نقل کول داسې دي لکه
وَ اِنَّهُ مِنَ الثِّقَاتِ کَالْإِسْنَادِ
د سند سره یې چې نقل کړي وي ځکه چې هغه د نقل حدیث په معامله کې په ثقه او معتمد و محدثینو کې شمار
لٰکِنْ لَیْسَ مَا فِیْهِ أَعْلَامٌ کَالْأَغْفَالِ فَاسْتَخَرْتُ
شوی لیکن بیا هم کوم شی چې بې نښانه وي هغه د نښاندارشي په شان کیدی نه شي نو ځکه زه مدد غواړم
اللهَ تَعَالیٰ وَ اسْتَوْفَقْتُ مِنْهُ فَأَوْدَعْتُ کُلَّ حَدِیْثٍ مِنْهُ
د الله تعالی نه او د دې توفیق غوښتونکی یم ما په بې نښانه باندې نښان ولګولو او ما هر حدیث د کوم باب
فِیْ مَقَرِّهِ فَأَعْلَمْتُ مَا أَغْفَلَهُ کَمَا رَوَاهُ الْأَئِمَّةُ الْمُتْقِنُوْنَ وَ الثِّقَاتُ الرَّاسِخُوْنَ
سره چې د هغه تعلق وو په هماغه باب کې مې نقل کړ او قابل اعتماد علماو او راسخ العلم علماو او محدثینو
مِثْلُ اَبِیْ عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدِ
څرنګه چې د هغه روایت کړی هماغه شان ما هم د کتاب د حوالې سره هغه ذکر کړی لکه ابي عبد الله محمد
ابْنِ اِسْمَاعِیْلَ الْبُخَارِیِّ وَأَبِي الْحُسَیْنِ مُسْلِمِ بْنِ الْحَجَّاجِ الْقُشَیْرِیِّ وَأَبِي عَبْدِ اللهِ مَالِکِ بْنِ أَنَسٍ الْأَصْبَحِیِّ
ابن اسماعیل البخاري او ابي الحسین مسلم بن الحجاج القشیري او ابي عبد الله مالک بن انس الاصبحي
وَأَبِي عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدِ بْنِ اِدْرِیْسَ الشَّافِعِیِّ وَأَبِي عَبْدِ اللهِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ حَنْبَلَ الشَّیْبَانِیِّ وَأَبِي عِیْسٰی
او ابي عبد الله محمد بن ادریس الشافعي او ابي عبد الله احمد بن محمد بن حنبل الشیباني او ابي عیسی
مُحَمَّدِ بْنِ عِیْسٰی التِّرْمِذِیِّ وَأَبِي دَاوُدَ سُلَیْمَانَ بْنِ الْأَشْعَثِ السِّجِسْتَانِیِّ وَأَبِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ أَحْمَدَ مُحَمَّدِ
محمد بن عیسی الترمذي او ابي داؤد سلیمان بن الاشعث السجستاني او ابي عبد الرحمن احمد محمد

بْنِ عِيْسٰى التِّرْمِذِيِّ وَأَبِيْ دَاوُدَ سُلَيْمَانَ بْنِ الْأَشْعَثِ السِّجِسْتَانِيِّ وَأَبِيْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ أَحْمَدَ بْنِ شُعَيْبٍ
بن عيسى الترمذي او ابي داؤد سليمان بن اشعث السجستاني ، او ابي عبدالرحمن احمد بن شعيب
النَّسَائِيِّ وَأَبِيْ عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدِ بْنِ يَزِيْدَ ابْنِ مَاجَةَ الْقَزْوِيْنِيِّ وَأَبِيْ مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الدَّارِمِيِّ
النسائي او ابي عبدالله محمد بن يزيد ابن ماجه القزويني او ابي محمد عبدالله بن عبدالرحمن الدارمي
وَأَبِي الْحَسَنِ عَلِيِّ بْنِ عُمَرَ الدَّارَقُطْنِيِّ وَأَبِيْ بَكْرٍ أَحْمَدَ بْنِ الْحُسَيْنِ الْبَيْهَقِيِّ وَأَبِي الْحَسَنِ رَزِيْنَ بْنِ
او ابي الحسن علي بن عمر الدار قطني او ابي بكر احمد بن الحسين البيهقي او ابي الحسن رزين بن
مُعَاوِيَةَ الْعَبْدَرِيِّ وَغَيْرِهِمْ
معاويه عبدري رَحِمَهُمُ اللهُ د غوا شمو څخه چې په خپلو کتابونو کې حديث نقل کړی ما له هغه را اخيستی په
خپل دې کتاب کې مې درج کړي ،ددې امامانو نه علاوه نورو محدثينو هم له کومو کتابونو چې احاديث
وَقَلِيْلٌ مَا هُوَ وَإِنِّيْ إِذَا نَسَبْتُ الْحَدِيْثَ إِلَيْهِمْ
نقل کړي مگر دهغو شمير ډير کم دی ، او حقيقت دادی چې ما کوم حديث هغه دې امامانو طرف ته منسوب
كَأَنِّيْ أَسْنَدْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَنَّهُمْ
کړی دی نو گويا که دهغه حديث سند رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته رسولی ځکه دغه ائمه په خپلو کتابونو کې
قَدْ فَرَغُوْا مِنْهُ وَأَغْنَوْنَا عَنْهُ.
سند ذکر کولو سره ذ دې کار نه فارغ شوي دي او مونږ يې هم ددې کار نه مستغنی کړي يو.

توضيح : ولما سلک : صاحب مصابيح په خپل کتاب کې د اختصار نه کار اخيستی دی يو خو ده د حديث سند نه دي ذکر کړی دويم يې د کتاب حواله نه ده ورکړې چې دا حديث په فلاني کتاب کې دی دريم هغه په ابتداء کې د هغه صحابي نوم هم نه دی اخيستی له کوم نه يې چې حديث اخيستی او بيان کړی يې دی.دا داسې شی وو چې د فن حديث په شعبه کې انتهائي خطرناک وو ځکه چې ماهرين حديث او حفاظ حديثو نه علاوه د نورو خلکو دپاره د داسې اعتماد په فضا کې فائده اخستل مشکل وه، په خپله صاحب مصابيح گويا کې سل فيصده ثقه او قابل يقين وو مگر د نورو معامله بل رنگه وه او د کوم حديث د صحت او عدم صحت دپاره د سند کومه سلسله چې محدثينو مقرر کړې وه د هغې قاعدې پوره کول ضروري وو ځکه (الاسناد من الدين ولو لا الاسناد لقال من شاء ما شاء) يوه قانوني ضابطه وه د، کومې پوره کول چې ضروري وو په همدې وجه صاحب مشکوة ته موقع پيدا شوه چې دا په مصابيح کې ترميم او زياتوالی وکړي يو نوی تصنيف عام منظر ته راوړي لهذا ده همداسې وکړل.لکن ليس ما فيه

اعلام کالاغفال : اعلام د علم جمع ده د نشان په معنی سره، د همزې فتحه ده او اثر هم د هغه ترجمه ده، او **اغفال** هم د همزې په فتحې سره دی کوم چې د **غفل** جمع ده او **غفل** هغې زمکې ته ویل کیږي په کومه چې هیڅ نښه یا اثر نه وي. د اعلام نه صاحب مشکوة خپل کتاب مشکاة مراد اخیستی او د **اغفال** نه یې مصابیح مراد اخیستی، ځکه چې په مشکوة کې د صحابي د نوم نشان لګول شوی دی، د سند نښه لګول شوې کوم چې په مصابیح کې نشته، دلته د عبارت تقاضا داوه چې مصنف دا سې عبارت راوړی وی

لیس ما فیه اغفال کالاعلام یعنې بې نشانه مصابیح د دې درجې نه وو د کومې درجې چې نشاندار مشکوة دی، لیکن قربان شم د هغو صلحاو په ادب باندې چې صاحب مصابیح د صاحب مشکوة استاذ هم نه دی او د دواړو په زمانو کې د پیړو فاصله هم ده مګر بیا هم د مشکوة صاحب د قصور نسبت یې خپل ځان طرف ته کړی دی چې په کوم کتاب کې نشان لګول شوی دی هغه د هغې درجې نه دی کوم چې بې نشانه دی، په دې کې د نفس او ادب پوره پوره لحاظ ساتل شوی دی ځکه چې (**ان الدین کله ادب**).

وانی اذا نسبت الحدیث الیهم : دا عبارت په اصل کې د یو سوال مقدر جواب دی، سوال دا دی چې لکه څرنګه چې صاحب مصابیح سند ذکر کړی نه دی نو صاحب مشکوة دې هم سند ترک کړی وی، لهذا کوم اعتراض چې محدثینو په صاحب مصابیح باندې کړی وو هغه په صاحب مشکوة باندې هم تراوسه پورې پاتې دی. په دې عبارت سره صاحب مشکوة د دې جواب ورکړی دی د کوم چې خلاصه دا ده چې کومو ائمو محدثینو د کتابونو نه صاحب مشکوة احادیث اخیستي دي او د حدیث نسبت یې د هغه کتاب طرف ته کړی دی ګویا کې دا حدیث د سند په اعتبار سره رسول الله ﷺ ته رسیدلي دی، په همدې وجه هغو محدثینو او د همدې کتابونو مصنفینو په ډیر محنت سره د همدې احادیثو سندونه ذکر کړي دي ګویا کې د جرح تعدیل تحقیق تدقیق بحث او تمحیص ټول مراحل همدې حضراتو تیر کړي احادیث یې جمع کړي دي، لهذا د هغو طرف ته صرف نسبت کول او د هغو حواله ورکول د سند د پاره کافي شافي دی، ملا علي قاري رحمه الله ویلي دي چې په سیاق او سباق کې چونکه د سند بحث په همدې عبارت کې روان دی لهذا په منه کې مجرور ضمیر او د عنه ضمیر د اسناد طرف ته راجع شوي دي.

۲ ذیقعده ۱۴۰۹هـ

وَ سَرَدْتُ الْكُتُبَ وَ الْأَبْوَابَ كَمَا سَرَدَهَا وَ اقْتَفَيْتُ أَثَرَهُ فِيْهَا
او ما د دې کتاب ترتیب هغه ساتلی کوم چې صاحب مصابیح ساتلی ما د هغه د نقش قدم پیروي کړې ده
وَ قَسَمْتُ كُلَّ بَابٍ غَالِبًا عَلٰى فُصُوْلٍ ثَلَاثَةٍ أَوَّلُهَا مَا
او ما په عمومي طور هر باب په دریو فصلونو کې تقسیم کړی په اول فصل کې مې هغه احادیث جمع کړي

أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ أَوْ أَحَدُهُمَا وَ اكْتَفَيْتُ بِهِمَا وَ إِنِ اشْتَرَكَ
کوم چې شیخینو یعنې بخاري او مسلم روایت کړي یا په دوی کې یو روایت کړي دي اګر که شریک دي
فِيهِ الْغَيْرُ لِعُلُوِّ دَرَجَتِهِمَا فِي الرِّوَايَةِ وَ ثَانِيهَا
ددوي سره په دې حدیثونو کې بعضې نور محدثین دوجې د اوچتې درجې نه په روایت کې او په دویم فصل
مَا أَوْرَدَهُ غَيْرُهُمَا مِنَ الْأَئِمَّةِ الْمَذْكُورِينَ وَ
کې ماهغه احادیث نقل کړي کوم چې د امام بخاري او امام مسلم نه غیرنورو ائمو مذکورو روایت کړي او
ثَالِثُهَا مَا اشْتَمَلَ عَلَى مَعْنَى الْبَابِ مِنْ مُلْحَقَاتٍ مُنَاسِبَةٍ مَعَ مُحَافَظَةٍ عَلَى الشَّرِيطَةِ
په دریم فصل کې مې هغه آحادیث نقل کړي چې مناسب وو د معنی د باب سره، سره د لحاظ ساتلو د شرائطو
وَ إِنْ كَانَ مَأْثُورًا عَنِ السَّلَفِ وَ الْخَلَفِ ثُمَّ إِنَّكَ إِنْ فَقَدْتَ حَدِيثًا فِي بَابٍ فَذٰلِكَ عَنْ
اګر که نقل وي د سلفو او یا خلفو نه خو که بیا هم پیدا نه شي یو حدیث په دې باب کې نو پوهه شی چې هغه
تَكْرِيرٍ أُسْقِطُهُ وَ إِنْ وَجَدْتَ آخَرَ بَعْضَهُ مَتْرُوكًا عَلَى
ما د تکرار په وجه نقل کړی نه دی او که چیرته تاسو کوم حدیث داسې پیدا کړئ چې پرینبودل شوی وي
اِخْتِصَارِهِ أَوْ مَضْمُومًا إِلَيْهِ تَمَامُهُ فَعَنْ دَاعِي اهْتِمَامٍ أَتْرُكُهُ وَ أُلْحِقُهُ
څه برخه د اختصار د وجې نه یاد پاتې حدیث برخه د هغه سره یو ځای شوې ده نو د اپرینبودل او یو ځای کول
وَ إِنْ عَثَرْتَ عَلَى اخْتِلَافٍ فِي الْفَصْلَيْنِ مِنْ ذِكْرِ غَيْرِ الشَّيْخَيْنِ
د خاص مقصد لاندې شوي او که په دواړو فصلونو کې اختلاط په نظر راشي یعنې د شیخینو نه علاوه احادیث
فِي الْأَوَّلِ وَ ذِكْرِهِمَا فِي الثَّانِي فَاعْلَمْ
په اول فصل کې راوړی شوي وي او د شیخینو حدیث په دویم فصل کې نقل شوی وي نو پوهیدل په کار دي
أَنِّي بَعْدَ تَتَبُّعِي كِتَابَيِ الْجَمْعِ بَيْنَ الصَّحِيحَيْنِ لِلْحُمَيْدِيِّ وَ جَامِعِ
چې دا اختلاط د غلط یا د غفلت د وجې نه دی بلکې ما د حمیدي په کتاب کې جمع بین الصحیحین او په جامع
الْأُصُولِ اِعْتَمَدْتُ عَلَى صَحِيحَيِ الشَّيْخَيْنِ
الاصول کې د ډیر لټون تحقیق او تتبع وروسته همداسې کړي او په دې سلسله کې بخاري او مسلم او د دواړو

وَ مَتْنَيْهِمَا وَ اِنْ رَأَيْتَ اِخْتِلَافًا فِيْ نَفْسِ الْحَدِيْثِ فَذٰلِكَ

اصل نسخو او دهغو په متن اعتماد شوي او كه په نفس حديث كې تاسو ته اختلاط په نظر درشي نو دهغه

مِنْ تَشَعُّبِ طُرُقِ الْأَحَادِيْثِ وَ لَعَلِّيْ مَا اطَّلَعْتُ عَلٰى تِلْكَ الرِّوَايَةِ الَّتِيْ سَلَكَهَا

وجه د حديث مختلف اسناد دي او شايد چې زه په دې حديث باندې خبر شوى نه يم لكه څنګه چې روايت

الشَّيْخُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ.

كړي دى شيخ مصنف رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ.

توضيح : **وسردت الكتب والابواب** : د مصنفينو دستور دى چې په خپل تاليف كې د مسائلو د ذكر دپاره د كتاب عنوان لګوي لكه **كتاب الطهارة** بيا د هغه په ضمن كې مختلف انواع مسائل كوم چې د همدې كتاب سره مناسب وي د بابونو لاندې راوړي، لكه **باب الوضوء** ،**باب الحيض**. همدارنګه د بابونو په ضمن كې فصل ذكر كوي او د ټولو مسائلو د جمع كولو كوشش كوي. صاحب مشكوة ويلي دي چې ما د محى السنه په تابعدارى كې همداسې كړي دي البته په مصابيح كې د اول او دويم فصل يوه نوې اصطلاح وه چې په اول كې د بخاري او مسلم روايتونه ذكر شوي وو او په.دويم فصل كې د حسان احاديث وو، ليكن مشكوة والا په هغه كې يو دريم فصل زيات كړ چې د احاديثو مرفوعو نه علاوه د صحابو اقوال او اثار هم په هغه كې حسب موقع جمع كړى شى، د بخاري او مسلم روايتونه اګر چه نورو محدثينو هم ذكر كړي دي مګر د مشكوة صاحب ويلي دي چې ما په ذكر كولو كې صرف د بخاري او مسلم نوم اخيستى دى ځكه چې د دوى شان بل رنګه دى.

مع محافظة على الشريطة : يعنې په دريم فصل كې له مناسبت موضوع سره د سلف صالحينو اثار هم د مرفوع احاديثو سره جمع شوي دي ليكن په اول فصل او دويم فصل كې چې كوم قسم شرطونه وو په دريم فصل كې هم دهغو لحاظ شوى دى.يعنې دصحابي راوي نوم ذكر كول،دكتاب او مخرج حواله او دروايت دصحت خيال ساتل.

ثم انك ان فقدت حديثا : يعنې صاحب مصابيح مكرر احاديث ذكر كړي وو . د مشكوة صاحب ويلي دي چې كه چيرته داسې په نظر درشي چې په مصابيح كې يو حديث شته او په مشكوة كې نشته نو د دې وجه دا ده چې په مصابيح كې د احاديثو تكرار وو او په مشكوة كې د همدې تكرار ختمېدو دپاره ما حديث ترك كړى دى او د باب سره زيات مناسبت لرونكي حديث كې مې درج كړى دى.

وان وجدت آخر بعضه متروكا : په مصابيح كې په بعضو احاديثو كې اختصار وو. صاحب مشكوة په

هغو کې يو شمير هماغسې مختصر پريښي دي او بعضې يې پوره کړي دي، علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې صاحب مصابيح بعضې وخت د يو اوږده حديث څه برخه د باب سره د مناسبت په وجه اخيستې ده او اوږد حديث يې پريښى دى، صاحب مشکوة هم د اختصار په نظر کې نيولو سره همدا طريقه خپله کړې ده او کله داسې هم شوي دي چې په مختصر حديث د پوهيدو دپاره د همدې اوږد محذوف حديث ذکر کول هم ضروري شوي دي نو صاحب مشکوة هغه ذکر کړى دى، لنډه دا چې د ضرورت حديث او مناسبت مقام په وجه دا حذف او اثبات او دا ترک او ذکر کول له دې نه په **الترکه والحقه** سره تعبير شوى دى.ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې په **الترکه والحقه** کې واو د أو په معنى دى، يعنې د داعي او ضرورت په نظر کې نيولو د مخې کله په ترک او حذف باندې عمل شوى او کله په عمل کولو او الحاق باندې عمل شوى دى.

وان عثرت على اختلاف فى الفصلين: صاحب مصابيح دا طريقه خپله کړې ده چې په اول فصل کې يې د بخاري او مسلم روايتونه راوړي دي او په دويم فصل کې يې هغه احاديث جمع کړي دي کوم چې له بخاري او مسلم نه علاوه نورو محدثينو په خپلو کتابونو کې جمع کړي دي، ليکن صاحب مشکوة په بعضو ځايونو کې همداسې کړي دي چې مصابيح کوم احاديث د شيخينو طرف ته منسوب کړي دي دِه هماغه احاديث د نورو ائمو طرف ته منسوب کړي دي لکه د باب سنن الوضوء په اول فصل کې ص ۴۵ باندې (**رواه مالک والنسائي ولابي داؤد ونحوه**) راغلي دي همدارنګه په فضائل القرآن ص ۱۸۵ کې د انس په حديث کې (**رواه الترمذي**) دى ليکن په فصل اول کې دي، همدارنګه صاحب مشکوة په بعضو ځايونو کې د دويم فصل حديث د شيخينو طرف ته منسوب کړى دى لکه په باب مايقرء بعد التکبير کې د سمره بن جندب روايت په دويم فصل کې د مسلم طرف ته مسنوب کړى دى اخير دا تغير او تبديل او اختلاف ولې شوى؟.نو د مشکوة صاحب د دې ردو بدل او فرق په باره کې ويلي دي چې دا زما د غلطۍ او د سهوې په بناء باندې نه دي بلکې ما د کتاب (**الجمع بين الصحيحين**) او کتاب (**جامع الاصول**) او همدارنګه د بخاري او مسلم د اصلي نسخو او د هغو کتابونو متون په نهايت غور او کوشش او ژور تحقيق سره کتلي دي لهذا په همدې ځلورو کتابونو کې کوم احاديث چې د شيخينو طرف ته منسوب شوي نه دي او صاحب مصابيح هغه په اول فصل کې د شيخينو طرف ته منسوب کړي دي نو ما په مشکوة کې هغه د شيخينو طرف ته د منسوب کولو پر ځاى د هغو اصل راوي او ناقل طرف ته منسوب کړي دي لکه چې په باب سنن الوضوء کې شوي دي.همدارنګه کوم احاديث چې صاحب مصابيح د شيخينو نه علاوه نورو ائمو طرف ته منسوب دي په دويم فصل کې نقل کړي وو او ماته هغه احاديث په

همدې څلورو ذكر شويو كتابونو كې د شيخينو طرف ته منسوب په لاس راغلل نو ما هغه د شيخينو طرف ته منسوب كړل.او چونكه زما په خپل تحقيق او كوشش باندې اعتماد وو بيا د همدې څلورو كتابونو تائيد هم پيدا شو نو ځكه ما د صاحب مصابيح د همدې خيال خلاف وكړل چې كيدى شي د صاحب مصابيح نه د حديث نقلولو په وخت كې سهوه شوې وي.

وان رأيت اختلافا في نفس الحديث: يعني صاحب مصابيح يو حديث نقل كړى دى او هغه روايت كله چې صاحب مشكوة ذكر كړى دى نو د هغو دواړو په الفاظو كې فرق راوتلى دى د يوه الفاظ يو شان دي او د بل الفاظ بل شان دي د دې متعلق صاحب مشكوة ويلي دي چې دا فرق په اصل حقيقت كې د سندونو د اختلاف په بناء باندې دى، يعني صاحب مصابيح ته هغه روايت چې د كوم سند سره پيدا شوى په هماغو الفاظو يې نقل كړې او ماته چې په كوم سند سره رسيدلى دى ما په هماغو الفاظو سره نقل كړى او شايد ماته هغه روايت نوي رسيدلى كوم چې شيخ غوره كړى دى.

وَ قَلِيْلًا مَّا تَجِدُ أَقُوْلُ مَا وَجَدْتُ هٰذِهِ الرِّوَايَةَ فِيْ كُتُبِ الْأُصُوْلِ
او په ډيرو كمو ځايونو كې هغه ته داخبره پيدا شوې چيرته چې ماكړې چې دا روايت په كتب الاصول كې
أَوْ وَجَدْتُ خِلَافَهَا فَإِذَا وَقَفْتَ عَلَيْهِ
مانه دى پيدا كړى يا د هغه خلاف په كې موجود دى كله چې په كوم داسې اختلاف باندې تاسو خبر شئ
فَانْسُبِ الْقُصُوْرَ إِلَيَّ لِقِلَّةِ الدِّرَايَةِ لَا إِلٰى جَنَابِ الشَّيْخِ رَفَعَ اللّٰهُ قَدْرَهُ
نو د قصور نسبت زما د كم علمۍ په وجه ماته وكړئ،نه د شيخ طرف ته او چته دې كړي الله تعالى درجه د ده
فِي الدَّارَيْنِ حَاشَا لِلّٰهِ مِنْ ذٰلِكَ رَحِمَ اللّٰهُ مَنْ إِذَا
په دارينو كې، او هغه د دې قصور او غلطۍ نه پاك وساتئ او د خداى رحمت دې وي په هغه كس باندې
وَقَفَ عَلٰى ذٰلِكَ نَبَّهَنَا عَلَيْهِ وَ أَرْشَدَنَا طَرِيْقَ الصَّوَابِ وَ لَمْ آلُ
كوم ته چې هغه روايت معلوم شي او مونږ ته خبر راكړي او حق لار راته وښايي او ماكوتاهي نه ده كړي په
جُهْدًا فِي التَّنْقِيْرِ وَ التَّفْتِيْشِ بِقَدْرِ الْوُسْعِ وَ الطَّاقَةِ وَ نَقَلْتُ ذٰلِكَ الْإِخْتِلَافَ كَمَا
كوشش او لټون كې او د خپل وسع او طاقت مطابق مې مكمل چاڼ كړى او دا اختلاف ما نقل كړى څنګه چې
وَجَدْتُ وَمَا أَشَارَ إِلَيْهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مِنْ غَرِيْبٍ أَوْ ضَعِيْفٍ أَوْ غَيْرِهِمَا بَيَّنْتُ
مې پيدا كړى او په حديث باندې چې شيخ رضي الله عنه د ضعيف يا د غريب وغيره حكم لګولى ما بيان كړى

وَجْهَهُ غَالِبًا وَ مَا لَمْ يُشِرْ اِلَيْهِ مِمَّا فِي الْأُصُوْلِ فَقَدْ قَفَيْتُهُ

وجه دهغې عموما او دکومو احادیثو او اصولو طرف ته چې شیخ اشاره نه ده کړې نو ما هم دده تابعداري کړې

فِيْ تَرْكِهٖ اِلَّا فِيْ مَوَاضِعَ لِغَرَضٍ وَ رُبَّمَا تَجِدُ

هماغسې مې پرېښې دي مګر په بعضو ځایونو کې د مجبورۍ په وجه ما توضیح کړې او کله چې و مومندل شي

مَوَاضِعَ مُهْمَلَةً وَ ذٰلِكَ حَيْثُ لَمْ أَطَّلِعْ عَلٰى رِوَايَتِهٖ فَتَرَكْتُ

خالي ځایونه ددې وجه داده چې زه خبر نه شوم ددې په راوي باندې سره د لټون نه نو ما هغه ځای پرېښودو

الْبَيَاضَ فَاِنْ عَثَرْتَ عَلَيْهِ فَأَلْحِقْهُ بِهٖ

خالي ، که چیرته تاسو ته د راوي د نوم علم وشي نو په دې خالي ځای کې د هغه حواله ورکړئ په دې دې

أَحْسَنَ اللّٰهُ جَزَائَكَ وَ سَمَّيْتُ الْكِتَابَ بِمِشْكٰوةِ الْمَصَابِيْحِ وَ أَسْأَلُ

الله تعالی تاسو ته د خیر جزاء درکړي، او ما ددې کتاب نوم مشکوة المصابیح ایښې دی. او زه سوال کوم

اللّٰهَ التَّوْفِيْقَ وَ الْإِعَانَةَ وَ الْهِدَايَةَ وَ الصِّيَانَةَ وَ تَيْسِيْرَ مَا أَقْصِدُهُ

د الله نه د توفیق او د مدد او د هدایت او په سمه لار باندې د تللو او د آسانتیا د خپل مقصد په تکمیل کې .

وَ أَنْ يَّنْفَعَنِيْ فِي الْحَيَاةِ وَ بَعْدَ الْمَمَاتِ وَ جَمِيْعَ الْمُسْلِمِيْنَ وَ الْمُسْلِمَاتِ حَسْبِيَ اللّٰهُ

او بل دا چې فائده ورکړي په ژوندکې او پس د مرګ نه ټولو مسلمانانو سړو او ښځو ته. کافي دی الله تعالی

وَ نِعْمَ الْوَكِيْلُ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ

زما د پاره او ښه کارجوړونکی دی ځکه چې د نېک کار په کولو باندې قوت او د ناکاره اعمالو نه د بچ کېدو

اِلَّا بِاللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ .

همت د قدرتونو او د حکمتونو مالک د الله تعالی په لاس کې دی.

توضیح : **وقلیلا ما تجد اقول ما وجدت هذه الروایة في کتب الاصول** : نه مراد هغه بخاري او مسلم او صحاح سته کتابونه دي، صاحب مشکوة په بعضو ځایونو کې د فصل اول یا فصل ثاني روایتونه او احادیثو نقل کولو سره د ماخذ او مخرج د حوالې ورکولو پر ځای ویلي دي (**ما وجدت هذه الروایة فی کتب الاصول او وجدت خلافها**) ما ته د اصولو په کتابونو کې دا روایت پیدا نشو یا د هغه برعکس پیدا شو کوم چې صاحب مصابیح نقل کړی دی، د دې متعلق یې نهایت د ادب په لحاظ کې ساتلو سره ویلي دي چې دا زما د تتبع او لټون نقص دی په دې کې د شیخ قصور نشته حاشا و کلا : هغه د دې قصور

نه بری الذمه دی، ما ډیر کوشش او لټون کړی دی مګر کله چې نه دی پیدا شوی نو ځرنګه چې اختلاف پیدا شوی هماغسې په اظهار کولو سره مې نقل کړی دی، اوس که چیرته کوم کس ته همدا روایت په صحیح طور معلوم شي کوم چې صاحب مصابیح نقل کړی دی او ماته معلوم شوی نه دی نو هغه کس دې ما په ژوند خبر کړي که نه نو وروسته دې په کتاب کې زيات کړي په هغه دې الله رحم وکړي. کمال ادب او کمال دیانت اوګورئ د پیړو فاصله باوجود څومره احترام کوي دا د دیني علومو برکت دی.

وما اشار اليه من غريب او ضعيف : يعنې صاحب مصابیح چې چیرته کوم حدیث ته غریب یا ضعیف ویلی دی او هغه یې وجه او سبب نه دی بیان کړی نو صاحب مشکوة په زیاتره ځایونو کې د هغو وجه بیان کړی دی چې دا په دې وجه منکر، غریب شاذ یا ضعیف وغیره دی، لیکن په بعضو ځایونو کې صاحب مصابیح پخپله سکوت غوره کړی دی نه یې ضعیف ویلی دی نه یې غریب ویلی دی، حالانکه د اصولو په کتابونو کې د هغه د نوعیت په باره کې لیکل شوي چې دا ضعیف یا منقطع یا مرسل دی.نو صاحب مشکوة ویلي دي چې ما هم په همداسې مواقع کې د صاحب مصابیح په تابعداری کولو سره سکوت غوره کړی دی، البته په بعضو ځایونو کې د مجبوریت د وجې څه ویل شوي دي ځکه چې خلکو مثلا حدیث ته موضوعي ویل یا یې باطل ویل نو ما د خلکو د همدې الزام تردید کړی دی دترمذي وغیره په حوالې سره مې د حدیث نوعیت معلوم کړی مثلا (**المرأعلى دين خليله فلينظر احدكم من يخالل**) (**مشكوة**) بعضو خلکو دې ته موضوع ویلی حالانکه ترمذي ورته حسن ویلی نو صاحب مشکوة ددې وضاحت کړی اګر که صاحب مصابیح سکوت غوره کړی،علامه نووي رَحِمَهُ اللَّهُ ویلي اسناده صحیح.

وربما تجد مواضع مهملة : صاحب مشکوة په بعضو ځایونو کې د حوالې ځای خالي پرینښی دی دا د حوالې نه پیدا کیدو د وجې شوي دي نو ځکه یې دلته ویلي دي چې چاته حواله پیدا شي نو هغوی دې دغه ځای ډک کړي او دغه ځای یې د بیاض په نوم سره یاد کړی دی، په مشکوة کې ډیر ځایونه بیاض موندل کیږي چنانچه په صفحه ۲۲۷ باندې بیاض دی همدارنګې په صفحه ۴۶۸ باندې بیاض دی او بیا په صفحه ۴۷۰ باندې بیاض دی ، او همدارنګې په نورو ځایونو کې هم بیاض دی او هلته محدثینو حوالې ورکړې او ځایونه یې ډک کړي دي.

وسميت الكتاب بمشكوة المصابيح : مشکاة د دیوال هغې طاقچې ته ویل کیږي په کوم کې چې چراغ اېښودل کیږي او **مصابيح د مصباح** جمع ده چراغ ته ویل کیږي، د **المصابيح** نه د شیخ محي السنة کتاب هم مراد کیدی شي او نبوي احادیث هم کیدی شي ځکه چې کتاب او احادیث د دین په لار د تلونکو دپاره په منزله د چراغ دی، **مشكاة المصابيح** کې په دې نوم کې یوه باریکه شاته اشاره هم ده

هغه دا ده چې دغه چراغ کله چې په خلاص ځای کې ایښودل شوی وي نو د هغه رڼایي خوریږي او کمزوري کیږي لیکن که هغه په یو طاقچه کې کیښودل شي نو رڼا یې یو ځای کیږي او ډیره تیزیږي،

همدارنګه دا کتاب یا احادیث هم اول هم فائده رسوونکي وو لیکن په مشکوة المصابیح کې د راتلو نه وروسته د هغو آب تاب چمک او پرق دوه چنده نور زیات شو او د هغو په افادیت کې په همدې ترتیب سره مزید زیاتوالی وشو. یو چا ربنتیا ویلي دي:

لئن کان في المشکاة یوضع مصباح ۞ فذلک مشکاة و فیها مصباح

دلته دا اعتراض پې ځایه دی چې د رسول احادیث او د منور زړه نورانیت خو د چراغ نه زیات دي بیا چراغ مشبه ولې جوړ کړی شو؟ جواب واضح دی چې د مشبه به قوي اعلی او افضل کیدل ضروري نه دي بلکې اوضح او اظهر کیدل یې په کار دي په همدې وجه الله تعالی د خپل نور تشبیه په طاقچه او ډیوه کې د چراغ سره په دې شان ورکړې ده: ﴿مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ﴾.

په یو شاعر چې کله دا اعتراض وشو چې تا د بادشاه سخاوت او شجاعت تشبیه د عمرو او حاتم سره ورکړې ده د بادشاه شان دې کمزوری کړو نو شاعر ددې خیالي اعتراض جواب داسې ورکړو:

لا تنکروا ضربي له من دوله ۞ مثلا شرودا في الندی والباس

فالله قد ضرب الاقل لنوره ۞ مثلاً من المشکاة و النبراس

ما د سخاوت او شجاعت تشبیه چې په یو کمزوري څیز سره ورکړې ده نو په دې باندې تنقید او اعتراض مه کوه، ځکه چې الله تعالی د خپل نور مثال د یو کمزوري څیز ډیوې او طاقچې سره ورکړی دی.

اللهم تقبل مني هذه البضاعة المزجاة فأوف لنا الکیل وتصدق به علینا

متفرقه فواید:

د مشکوة خطبه او د هغې نه مخکې د حدیث متعلق ابتدائي مباحث د تفصیل سره لیکل شوي دي همدارنګه د یوه مدرس او یو محنتي طالب العلم دپاره د حل کتاب او درس او تدریس پورې هغه ټول شیان ما په یوه ځای کې راجمع کړي دي کومو ته چې د همدې حضراتو ضرورت پیدا کیږي، ما په خپل ځان بوج راوستی دی همدا حضرات مې د ډیرو صفحو او ورقو د اړولو نه بچ کړي دي او اکوشش مې کړی دی، او هغه ټول شیان مې یو ځای جمع کړي دي د کومو د موندلو دپاره چې ډیر وخت دقت محنت او ذهانت په کار دی په همدې وجه ما د فنونو ابتدائي بحث مباحثه او د فن د شروع اشکالات جوابات ښه خاصه ذخیره د کتاب مشکوة سره یو ځای کړې ده چې طالبان او مدرسین بغیر د کوم زحمت نه تیاره مړی پورته کړي او په خوله کې یې واچوي او د خوند په وخت کې ناچیز بنده په دعاګانو کې یاد کړي. د همدې مقصد د تکمیل دپاره ما د کتاب د خطبې د فراغت نه وروسته د فوائد متفرقه ضروریه جمع کول

ضروري ګڼلي نو يو شمير خبرې ستاسو په خدمت کې حاضرې دي :

د ابن د همزې قواعد: د مشکوة په خطبه کې د **ابن** لفظ بار بار راغلی دی او په احاديثو کې هم دغه لفظ بار بار راغلی دی عموما د دې د قواعدو نه طالبان او علماء ناخبره وي :

(۱) د لفظ ابن همزه وصلي ده او د همزه وصلي عامه قاعده دا ده چې هغه د کلام په مينځ کې په ليکلو کې باقي پاتې کيږي مګر په ويلو کې لويږي.

(۲) قاعده خو هماغه ده کومه چې پورته بيان شوې ده چې الف په ليکلو کې باقي پاتې کيږي لیکن د ابن داستعمال يو خاص صورت دی چيرته چې همزه د ليکلونه هم لويدلی ده داستعمال هغه خاص صورت دا دی چې ابن دعلمينو متناسلينو په مينځ کې واقع شي يعني چې رومبی علم زوی شي او دابن نه وروسته علم پلار شي او دا ابن د رومبي علم صفت جوړ شوی وي او د دويم طرف ته مضاف وي په داسې صورت کې د ابن همزه د لوستلو او ليکلونه غورځيږي لکه محمد بن اسماعيل محمد د اسماعيل زوی دی او اسماعيل د هغه پلار دی، نو متناسلين يعني نسل هم يو دی او ابن د ماقبل دپاره صفت جوړ شوی دی او د مابعد طرف ته مضاف هم دی نو دلته الف غورځيږي، نه په لوستلو کې راځي او نه په ليکلو کې، د مشکوة په خطبه کې ټول نومونه په همدې طرز باندې راغلي دي او دا قاعده هلته جاري شوې ده.

(۳) که چيرته د ابن لفظ د علمين متناسلين په مابين کې واقع وي او نور شرطونه هم پوره وي ليکن د ابن لفظ د سطر په شروع کې راغلی وي بيا د هغه همزه ليکل کيږي، د ابن په دې قاعده کې يو تخفيف دا هم شوی دی چې د ده نه مخکې د علم يو تنوين حذف شوی دی لکه په محمد بن اسماعيل کې د محمد نه تنوين لويدلی دی.

(۴) که چيرته ابن د علمينو متناسلينو په مابين کې واقع دی ليکن د لومړي علم دپاره صفت نه دی جوړ شوی بلکې له هغه نه خبر واقع دی نو بيا **الف** په ليکلو کې برقرار پاتې کيږي لکه **زيد ابن عمر** زيد د عمر زوی دی.

محمد بن يزيد بن ماجه : د مشکوة په خطبه کې دلته په دې نوم کې دوه ابن واقع شوي دي، له اول ابن نه د همزې لويدل په کار دي ځکه چې د علمينو متناسلينو په مينځ کې واقع دی مګر د دويم **ابن الف** ليکل په کار دي ځکه چې هغه د علمينو متناسلينو په مينځ کې نه ده، ځکه چې يزيد د ماجه زوی نه دی بلکې د يو قول مطابق د واړه يو دي چې ماجه لقب دی د يزيد، او په يو قول کې زوجه ده د يزيد يعني محمد بن يزيد ومحمد بن ماجه نو ماجه د محمد والده شوه او د يزيد زوجه شوه، ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې د ابن ماجه لفظ لقب دی د يزيد دا د محمد نيکه نه دی او په شرح اربعين کې ليکل شوي دي چې

ماجه د محمد د والدې نوم وو.
حاصل دا چې دويم ابن د يزيد صفت نه دی بلکې د محمد نه بدل دی يعنې محمد زوی د يزيد يعنې زوی د ماجه که چيرته ماجه د يزيد ښځه وه نو بيا د ابن ماجه تعلق له محمد سره شو چې د محمد زوی يزيد او زوی د ماجه نو ماجه د محمد مور شوه همدا شان ترتيب په ډيرو نورو نومونو کې هم شته د کوم چې په ظاهر وهم کيدی شي چې آخري علم د قريب والا علم د پاره پلار دی حالانکه هغه قريب والا علم ښځه او اصل علم کوم چې مخکې ذکر شوی دی د هغه مور ده مثلا :
(۱) عبدالله بن عمرو ابن ام مکتوم دلته د ابن مکتوم تعلق د عبدالله سره دی عبدالله زوی د عمرو زوی د ام مکتوم.
(۲) عبدالله بن ابی ابن سلول، سلول د عبدالله والده او د ابی ښځه ده عبدالله زوی د ابی زوی د سلول.
(۳) عبدالله بن مالک ابن بحينة د عبدالله مور ده او د مالک ښځه ده.
(۴) محمد بن علی ابن الحنفيه، حنفيه د محمد مور ده د علي ښځه ده.
(۵) اسماعيل بن ابراهيم ابن علية، عليه د ابراهيم ښځه او د اسماعيل مور ده.
(٦) اسحاق بن ابراهيم ابن راهويه، راهويه د ابراهيم لقب دی.
غرض پورته پنځه نومونه داسې دي چې د مور او پلار دواړو طرفونو ته منسوب دي يعنې عبدالله د عمرو زوی او د خپلې مور ام مکتوم زوی دی، عبدالله د خپل پلار ابی او مور سلول زوی دی، په دې نومونو کې اخيرني نوم کې اسحاق بن ابراهيم ابن راهويه کې راهويه او ابراهيم يو شی دی او همدا رأيه د بعضو علماؤ په ماجه کې ده چې دا د يزيد لقب دی، يعنې محمد د يزيد زوی او د يزيد لقب ماجه دی، او دا هم کيدی شي چې محمد زوی د ماجه ځکه دی چې ماجه او يزيد يو شی دی محمد د دواړو زوی دی.

الجمع بين الصحيحين للحميدي: د مشکوة شريف په خطبه کې دا لفظ راغلی: **الجمع بين الصحيحين**، د شيخ حميدی رَحِمَهُ اللهُ تصنيف دی، د ده نوم حافظ ابو عبدالله محمد بن ابی نصر رَحِمَهُ اللهُ دی دا خپل نيکه حميد طرف ته منسوب دی، د ابن حزم خاص شاګرد دی، په ظاهري مذهب باندې وو، د لويو کرامتونو والا وو، صاحب تقوی وو، علامه حميدي رَحِمَهُ اللهُ په **الجمع بين الصحيحين** کې د بخاري او مسلم احاديث جمع کړي دي د بعضو روايتونو تشريح يې هم کړې ده او د بعضو تکميل او تتميم يې هم کړی دی مګر امتياز يې ساتلی دی، د پنځم قرن د مشهورو مصنفينو نه وو په په ۴۸۸ هجري کې وفات شوی. يو د امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ استاد حميدي وو هغه بل دی دا بل دې. د ده يو شعر دی:

لقاء الناس ليس يفيد شيئاً ❁ سوى الهذيان من قيل و قال
فأقلل من لقاء الناس الا ❁ لاخذ العلم او اصلاح المال

جامع الاصول: د مشكوة په خطبه كې د دې ذكر هم راغلى دى. دا د علامه ابن اثير جزري رَحِمَهُ اللهُ مشهور او معروف كتاب دى په كوم كې چې د صحاح ستو احاديث جمع كړي دي او د بابونو ترتيب يې د حروف هجاو په بنياد باندې آيښى دى، دا د ابن اثير جزري په نوم سره مشهور دى. ده په لغات الحديث كې يو نهايت عمده او مفيد كتاب نهايه ابن الاثير ليكلى دى. جامع الاصول د لسو نه په زياتو جلدونو كې دى.

محدث شهير ابوالحسن رزين بن معاويه: شيخ رزين د اندلس اوسيدونكى وو د قريشو يو بطن عبدالدار بن بن قصى طرف ته منسوب شوى عبدرى شوى دى، دا حافظ الحديث او جليل القدر محقق وو. په علم حديث كې ده د (**تجريد الصحاح**) په نوم سره كتاب ليكلى دى په كوم كې چې ده موطا امام مالک او صحاح سته جمع كړي دي، علامه ابن اثير جزري رَحِمَهُ اللهُ د جامع الاصول په تصنيف كې په همدې كتاب باندې اعتماد كړى دى دا په مكه مكرمه كې په **۵۳۵** هجرى كې وفات شوى. د **رزين** نوم د راء په ضمه د زاء په فتحې يا سكون سره د لجين په شان ويل شوى دى.

الفراء البغوي: د كتاب په خطبه كې دا لفظ راغلى دى، د محى السنة د والد صفت دى د كوم نوم چې مسعود دى، **فراء** د **فرو** نه دى، **فرو** څرمن ته ويل كيږي، شيخ مسعود شايد د څرمنو تجارت كولو يا دا چې هغه يې زيات اغوستلو او استعمالولو يې يا كوم كورنى نسبت دى يو چا دا كار كړى دى. لفظ **فراء** كله چې مسعود صفت شو نو بيا مجرور ويل كيږي، **البغوي** مرفوع ويل كيږي ځكه چې دا د حسين صفت دى او هغه مرفوع دى، نو دا هم مرفوع دى، علماؤ ليكلي دي چې د نومونو په تسلسل كې كله چې په آخر كې كوم نسبت راشي نو قاعده دا ده چې دا نسبت د ړومبي نوم سره په لګولو صفت جوړيږي، لكه **بغوي** يعنې **حسين بغوي** بيا **بغوي** په اصل كې د **باغ** طرف ته منسوب دى يا د **بغشور** طرف ته منسوب دى چې دا د **مرو** او **هرات** په مينځ كې د خراسان د علاقونه د يو كلي نوم دى په دې نسبت كې بغوي هم روا دى او بغشوري هم صحيح دى، يا د ټولو مركب طرف ته نسبت وكړه كه آخري جزء كټ كړى ړومبى جزء طرف ته نسبت وكړو لكه په **بعلبک** كې **بعلبكى بعلى** دواړه روا دي دلته د **بغ** نسبت **بغى** راغلى دى مګر د دې لفظ معنى زانيه راغلې ده نو ځكه د **بغ** په نسبت كې واو زيات شوى **بغوي** شوى دى او په اسماء محذوفة الاعجاز كې همداسې كول روا دي، لكه په **دم** كې **دموي** په **اب** كې **ابوي** دى او په **اخ** كې **اخوى** راغلى دى.

د ذکر شوو امامانو د وفات کلونه:

(۱) د حسین بن مسعود بغوي ولادت ۴۳۵ هـ وفات ۵۱۶ هـ (په مروه کې دفن شوی دی).
(۲) د محمد بن اسماعیل البخاري ولادت ۱۹۴ هـ وفات ۲۵۶ هـ (په بخارا کې دفن شوی دی).
(۳) د مسلم بن حجاج القشیري ولادت ۲۰۴ هـ وفات ۲۶۱ هـ (په نیشاپور کې دفن شوی دی).
(۴) د امام مالک بن انس ولادت ۹۵ هـ وفات ۱۷۹ هـ (په مدینه منوره کې دفن شوی دی).
(۵) د محمد بن ادریس الشافعي ولادت ۱۵۰ هـ وفات ۲۰۴ هـ (په مصر کې دفن شوی دی).
(۶) د احمد بن حنبل ولادت ۱۶۴ هـ وفات ۲۴۱ هـ (په بغداد کې دفن شوی دی).
(۷) د محمد بن عیسی ترمذي ولادت ۲۰۹ هـ وفات ۲۷۹ هـ (په ترمذ کې دفن شوی دی).
(۸) د ابوداؤد سجستاني ولادت ۲۰۲ هـ وفات ۲۷۱ هـ (په بصره کې دفن شوی دی).
(۹) د احمد بن شعیب نسائي ولادت ۲۱۵ هـ وفات ۳۰۳ هـ (په مکه مکرمه کې دفن شوی دی).
(۱۰) د محمد بن یزید ابن ماجه ولادت ۲۰۹ هـ وفات ۲۷۳ هـ (په قزوین کې دفن شوی دی).
(۱۱) د عبدالله بن عبدالرحمن دارمي ولادت ۱۷۲ هـ وفات ۲۵۵ هـ.
(۱۲) د علي بن عمر دارقطني ولادت ۳۰۶ هـ وفات ۳۸۵ هـ.
(۱۳) د احمد بن حسین البیهقي ولادت ۳۸۴ هـ وفات ۴۵۸ هـ (په نیشاپور کې دفن شوی دی).
(۱۴) د رزین بن معاویه ولادت معلوم نه دی وفات ۵۳۵ هـ (په مکه مکرمه کې دفن شوی دی).

تنبیه:

دا خبره د یادولو ده چې د پیدائش او د وفات په کالونو کې د تاریخ علماو اختلاف را روان دی، لهذا په پورته ذکر شوو تاریخونو کې که چیرته تفاوت ولیدل شي نو هغه د دې په پس نظر کې کتل په کار دي.

۳ ذيقعده ۱٤۰۹هـ

د نيت اخلاص:

(۱) عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا الْأَعْمَالُ
د عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل د ټولو کارونو دارو مدار
بِالنِّيَّاتِ وَ إِنَّمَا لِامْرِئٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ
په نيت باندې دى، او هر انسان ته به هر هغه څه رسيږي د کوموې چې نيت کړى وي، لهذا کوم کس چې
هِجْرَتُهُ إِلَى اللهِ وَ رَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللهِ وَ رَسُولِهِ
دالله او دهغه د رسول دپاره هجرت وکړو (ظاهراً) نو د ده هجرت به (په حقيقت کې) دالله او د رسول دپاره وي
وَ مَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوِ امْرَأَةٍ يَتَزَوَّجُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى
او چا چې د دنيا د ګټلو يا د کومې ښځې سره د نکاح کولو دپاره هجرت وکړو نو دهغه هجرت به د هغه کار
مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ .(۱) (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).
دپاره وي د کوم چې ده اراده کړې وه.

توضيح : د ټولو نه مخکې خبره دا ده چې دغه حديث عموماً د بل باب سره د مناسبت نه بغير مخکې راوړل کيږي د دې څه وجه ده؟. علماء کرامو په دې باره کې ليکلي دي چې د دې يوه وجه خو دا ده چې د همدغه حديث طرف ته د لوستونکو دتوجه را ګرځولو په غرض د مناسبت نه بغير په ابتداء کې راوړل کيږي، لکه څرنګه چې د دنيا د خلکو رواج دى چې دوى د خلکو توجهات د کوم کار په طرف د راګرځولو دپاره عجيب او غريب شکلونه وړاندې کوي، نو خلق چې هغه ګوري نو غور او فکر کوي او دلچسپي اخلي. دغه حديث هم تنها او جدا د دې دپاره راوړل کيږي چې علماء او طلباء متوجه کړې شي چې دلته د احاديثو بحر او ذخيره ده، چې په دې کې غوپې ووهو نو ملغلرې به ترلاسه کړو. دويمه وجه دا ده چې سلفًا او خلفًا محدثينو دغه حديث بې ربطه او بې جوړه په ابتداء کې راوړى دى ترڅو چې د هر لوستونکي اولنى نظر د احوالو د اصلاح د افعالو اقوالو او د نيت په سموالي په دغه روښانه منارې باندې ولګيږي او وړاندې ټول سفر د صحت نيت خلوص افعال او اعمالو سره شي، چنانچه د دغه حديث د عظيم شان او

---

(۱) اخرجه البخاري ۱/ ۱۳۵ رقم الحديث: ۵۳، کتاب الايمان، باب ماجاء إن الأعمال بالنية والحسبة، مسلم في صحيحه ج۳ص۱۵۱۵، رقم: ۱۹۰۷، کتاب الإمارة باب قوله إنما الأعمال بالنية. وابن ماجه ج۲ص۱٤۱۳ رقم ٤۲۲۷، کتاب الزهد باب النية، واحمد في مسنده ج۱ص ۲۵ .

عظیم مقام متعلق علماء کرامو او ائمه عظامو عظیم الشان رایې وړاندې کړې دي.

ددې حدیث شان: (۱) عبدالرحمن مهدي فرمايي: **(من اراد ان يصنف كتابا فليبتدأ بهذا الحديث)**. يعنې کوم کس چې د تصنيف کولو ته اراده وکړي په هغه باندې لازمه ده چې په دغه حديث باندې د کتاب ابتداء وکړي. (۲) علامه خطابي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې چې زما استاذانو او متقدمينو په هر نيک کار او ديني امورو کې په دغه حديث باندې شروع کول خوښ کړي وو. (۳) امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دغه حديث ته د نيم علم درجه ورکړې ده، ځکه چې علم د زړه سره تعلق لري يا د ژبې يا د جوارحو سره او د قالب سره تعلق لري، او د بنه نيت تعلق د قلب (زړه) سره دی نو دا نيمايي علم دی. (۴) **امام ابوحنيفة** رَحِمَهُ اللهُ دغه حديث د علم څلورمه برخه ګرځولې، ځکه چې د اسلام دين په څلورو شعبو باندې داسې تقسيم شوی: (۱) **اتقاء الشبهات** (۲) **زهد في الدنيا** (۳) **ترک مالايعنيه** (۴) **خلوص النية**. چنانچه څلورمه برخه په دغه حديث کې ده چې هغه خلوص نيت دی. (۵) امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ او نورو علماؤ دغه حديث د علم دريمه برخه ګرځولې ده، ځکه چې د علم تعلق د زړه سره دی يا د جوارحو سره يې د ژبې سره دی او د زړه سره چې کوم عمل تړل شوی دی هغه حسن نيت او خلوص نيت دی. په کوم باندې چې دغه حديث محيط دی.

د حديث شان ورود: په سنن سعيد بن منصور او معجم کبير کې طبراني د دغه حديث په شان ورود کې يوه واقعه نقل کړې ده چې يو کس کومې ښځې ته د نکاح پيغام ورولېږلو هغې د نکاح دپاره دا شرط ولګولو چې که چيرته ته هجرت وکړې نو ما سره به نکاح وکړې، دغه ښځه په ام قيس سره مشهوره وه د کومې نوم چې قيله وو، هغه کس کله چې دهمدغې ښځې سره د نکاح کولو دپاره هجرت وکړو نو خلګو به هغه ته مهاجر دام قيس ويل. علماء ليکي چې الله تعالى د صحابي د شان ساتنه وکړه او تراوسه پورې معلومه نه شوه چې ددغه کس نوم څه وو او داکس څوک وو؟ اوس دلته يو اصولي اعتراض دی او هغه دا چې حضرت ابوطلحه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ام سليم رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ته د نکاح پيغام ورليږلی وو، ام سليم شرط ولګولو چې که چيرته ته اسلام راوړې نو نکاح به وشي هغه اسلام قبول کړ او نکاح وشوه. اوس سوال دا دی چې دلته اسلام قبول کړی شو او هلته د هجرت ټول ثواب ضائع شو حالانکه په دواړو ځايونو کې د نکاح خبره شوې وه؟ د دې جواب دا ورکړی شوی دی چې په هجرت او اسلام کې د امتداد او عدم امتداد فرق دی. هجرت يو آني عمل دی يعنې چې يو حد ته ورسيږي نو ختميږي په دې کې امتداد نشته. او اسلام يو فعل ممتد او امتدادي امر دی هر ځای ته چې لاړ شي د هغه حدود نه ختميږي. لهذا کله چې يو څوک د خپل غرض دپاره هجرت کوي نو په اخيري مرحله کې هغه خپل مطلوب مومي او بيا هجرت ختم شي. نو تر اخيري مرحلې پورې خود غرضي وه او وړاندې هجرت نه وو نو ځکه هغه خراب پاتې شو. ددې برعکس اسلام يو ممتد عمل او يو ممتد امر دی، که چيرته نن په هغه

کې د نيت خرابي وه او اسلام مقبول نه شي نو صبايې نيت صحيح کيدلی شي او اسلام يې صحيح کيدلی شي، نو ځکه د ابوطلحه اسلام ضائع نه کړی شو.

دا حديث غريب دی : د دغه حديث په سند کې غرابت دی او د سعيد بن منصور د راوي نه وروسته په ټولو واسطو کې غرابت دی، مګر د کثرت طرقو په وجه دا قوي شوی دی، په دې سره دا خبره ثابته شوې ده چې په بخاري شريف کې هم غريب احاديث موجود دي، غريب څه نامقبول نه دی. دغه حديث ته

حديث المنبر هم ويل شوی دی چې حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دغه حديث په منبر باندې بيان کړی وو.

حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عدوي قريشي او ابوحفص الفاروق دی کوم چې په شپږم نبوي کې د څلويښتو کسانو نه وروسته اسلام راوړی، د ده د ايمان نه وروسته اسلام ته عزت ورسيدو، د حضرت ابوبکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه وروسته د مسلمانانو خليفه جوړ شو، په ٢٣ لکه څلويښت زره مربع ميل زمکه باندې يې تر لسو کلونو پورې د عدل او انصاف نه ډک حکومت وکړو، د دنيا په فتح شوو علاقو کې يې څلور زره عام جوماتونه جوړ کړل او ٩٠٠ لوي جامع جوماتونه يې جوړ کړل، شام، مصر، دياربکر او فارس يې فتحه کړل او په ٢٣هجري کې د ابوالؤلؤ مجوسي په لاس په اول د محرم الحرام شهيد کړی شو (٥٣٧) احاديث يې روايت کړي، د ده د ګوتمې په مهر کې دا عبارت وو (**کفی بالموت واعظا**).

د انما تحقيق: اهل لغاتو او اصوليانو په دې اتفاق کړی چې واضع انما د حصر دپاره وضع کړی دی او په دې د حکم تاکيد مقصود دی لکه (**انما علی رسولنا البلاغ المبين، انما الهکم اله واحد**) بهر حال په انما سره دمذکوراثبات کيږي اودغيرمذکورورباندې نفې کيږي،دحصرمعنی به داسې شي:(**انما الاعمال تعتبر بالنية ولاتعتبر بغيرها**) يا به داسې شي :(**ليست الاعمال حاصلة الا بالنية**).

د الاعمال تحقيق: **اعمال** د **عمل** جمع ده دده په مقابله کې **النيات** ذکر دی او کله چې د جمع مقابله د جمع سره راشي نو تقسيم په احادو باندې وي نو نتيجه يې داسې راووتله چې هر عمل د نيت سره تړل شوی دی. په عمل او فعل کې لږ شانته فرق علماو ښودلی دی هغه دا چې د عمل اطلاق صرف په اختياري کارونو باندې کيږي غير اختياري کارته عمل نه ويل کيږي، او فعل عام دی که اختياري وي که غير اختياري وي، چنانچه (**اعملوا صالحًا**) راغلی دی، (**افعلوا صالحًا**) نه دی راغلی، دويم فرق دا دی چې د عمل په مفهوم کې دوام او استمرار پروت دی او په فعل کې نشته.

په بالنيات کې د باء متعلق څه دی؟ اوس سوال دا دی چې ډير زيات اعمال داسې دي کوم چې حسًا او صورةً د نيت نه بغير حاصليږي او کوم اعمال چې غير اختياري دي مثلاً د چت وغيره نه رالويدل دا ټول

د نيت نه غير په وجود کې راځي، لهذا دلته د بالنيات دپاره د يو داسې مقدر عبارت راويستل په کار دي په کوم سره چې د حديث مفهوم واضح شي، همدارنګه په بالنيات کې د جار مجرور متعلق هم ورسره معلوم شي. اوس يو صورت دا دی چې يا د افعال عامو نه کوم فعل مقدر راويستلی شي يعنې (کون، ثبوت، حصول، وجود) په دې څلورو افعال عامو کې کوم يو فعل مقدر راويستلی شي. ليکن په دې کې دا نقصان دی چې د افعال عامو تعلق د حسي افعالو سره دی لهذا په دوی کې د کوم فعل په مقدر کولو سره دا لازميږي چې د افعالو حسي وجود د نيت نه بغير نه شي کيدی، دا خبره صحيح نه ده، ځکه چې د حسي افعالو وجود د نيت نه بغير کيدلی شي. اوس ضروري شوه چې دلته کوم خاص فعل مقدر ومنل شي اوس به کوم خاص فعل راويستلی شي؟نو جمهورو ائمو ددې متعلق (صحة. يا تصح يا منوطة بالنيات) منلی دی، يعنې هيڅ عمل د نيت نه بغير صحيح نه دی، د هر عمل دار مدار په نيت باندې دی، ائمه احنافو د (کاملة او ثواب) فعل مقدر منلی، يعنې (انما الاعمال تثاب بالنيات) يعنې که چيرته نيت نه وو نو په عمل باندې ثواب نه مرتب کيږي، مګر د نفس عمل وجود به وي. په دې دواړو مقدراتو باندې په خپل خپل ځای په خپل خپل انداز سره اعتراضات دي، احناف د ثواب مقدر منلو ته ترجيح ورکوي او وايي چې د ثواب په مقدر منلو سره ټولو ته فائده ده، ليکن که چيرته صحة راويستل شي نو دا د جمهورو هم خلاف دی، ځکه ډير زيات افعال داسې دي کوم چې د دوی په نزد د نيت نه بغير محقق کيږي. د ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ په نزد د تعتبر او معتبرة منل زيات واضح دي ترڅو چې ټولو عباداتو ته په آسانۍ سره شامل شي يعنې (انما الاعمال معتبرة او تعتبر بالنيات) په دې کې ټول اعمال راغلل.

(۱) برابره خبره ده که عبادات مقصوده وي لکه لمونځ، روژه، زکوة، حج وغيره، دلته (انما الاعمال تعتبر لصحتها النية) يعنې د همدې فرضيه عباداتو د صحت دپاره نيت ضروري دی او د نيت نه بغير فرضي عبادات نه صحيح کيږي. (۲) يا همدغه اعمال د فرضيه عباداتو دپاره د شرائطو په درجه کې وي لکه طهارت، ستر عورت وغيره، دلته لحصول ثوابها مقدر منل په کار دي لکه : انما الاعمال تعتبر لحصول ثوابها النية يعنې ترڅو چې د شرائطو درجې په اعمالو کې مثلا غسل، تيمم، طهارت دځای او دبدن او طهارت دلباس وغيره کې دثواب نيت ونه کړی شي نو ثواب نه ورکول کيږي اګرچه عمل صحيح وي (۳) ياهغه اعمال مباح اموروي نوهلته دتعتبرروسته تصيراوتنقلب مقدرکولی شي لکه: انما الاعمال المباحة تعتبر ای تصير وتنقلب بالنية الحسنة حسنات وبالنية السيئة سيئات.

بهر حال د تعتبر لفظ عام دی، د همدغه عموم په نظر کې نيولو سره د موقع او محل مناسب فعل راويستل کيږي نو عبادات مقصوده او غير مقصودو او مباحو ټولو ته به شامل شي، بلکې متروکات لکه شراب

زنا او غیره پرېښودلو ته به شامل شي چې د نیک (حسنه) نیت سره د دې شیانو په پرېښودلو باندې اجر او ثواب ملاویږي، ابن دقیق العید هم ددې تایید کړی چې د متروکاتو په ترک باندې اجر او ثواب ملاویږي. امام غزالي رَحِمَهُ اللهُ د اعمال متعلقو بالنیات تفصیل داسې بیان کړی دی: (۱) **معاصي** : په معصیت کې په نیت سره هیڅ تغیر نه راځي، د ګناه کار په ښه نیت سره نیک کار نه جوړیږي لکه چې د حرام مال په مصرف کولو کې د ثواب نیت وکړی شي، یا په هغه سره جومات جوړ کړی شي، یا وریاندې مدرسه جوړه کړی شي، یا په کوم بل نیک کار کې ولګول شي، په ټولو صورتونو کې هیڅ ثواب نه ورکول کیږي. (۲) **طاعات او عبادات مقصوده** : دغه عبادات په اصل صحت کې هم د نیت صحت ته محتاج دي او په زیات فضیلت کې هم د نیت طرف ته محتاج دي، په اصل نیت کې خو د دې دپاره چې عبادت ضائع نه شي، او د فضیلت د زیاتیدو او د درجاتو لوړولو دپاره په دې کې دې داسې نیت وکړی شي چې ډیر نیتونه دې په یو عمل کې سره شریک کړی شي او ډیر ثوابونه دې حاصل کړی شي، مثلا د مونځ دپاره جومات ته راغلو نو قبلې ته د مخامخ کیدو نیت یې هم وکړو، د اعتکاف نیت یې هم وکړو، مونځ ته د انتظار کولو نیت یې هم وکړو، د غریب سره د مرستې کولو نیت یې هم وکړو وغیره وغیره نو په دغو ټولو نیتونو باندې ثواب ورکول کیږي. (۳) **مباح عمل** : مباح کار د یو پاک نیت احتمال لري لکه عطر لګول په نیک نیت سره یو مباح امر دی، مګر د فخر مباهات او تکبر په طور ناروا او ګناه ده، خو که چیرته د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د اقتداء په نیت وکړی شي نو ثواب هم دی که نه نو د داسې مباح عمل په کولو کې ثواب نشته، یا د جومات د احترام نیت وکړی شي نو په دغه مباح عمل سره هم ثواب ورکول کیږي، په دې باندې یوه اختلافي مسئله متفرع ده کومه چې په راتلونکي درس کې را روانه ده.

٤ ذیقعده ١٤٠٩هـ

بالنیات : دا مشدد هم صحیح دی او د شد نه بغیر هم صحیح دی، نیات د نیة جمع ده او نیت په لغت کې د قصد په معنی دی او اصطلاحي تعریف یې داسې دی: **(توجه القلب نحو الفعل ابتغاء لوجه الله)**.

د نیت اقسام : د نیت درې قسمونه دي: **(۱) تمییز العبادة من العادة (۲) تمییز العبادة من العبادة**، لکه د ماسپښین نیت له مازیګر ممتاز شوی دی **(۳) تمییز المعبود الحق من المعبود الباطل**، مثلا مونځ صرف د یو معبود دپاره دی، روژه صرف د یو معبود دپاره ده د بل چا دپاره نه ده.

د فقهاؤ اختلاف : په **بالنیات** کې د جار مجرور کوم متعلق چې مقدر راویستل شوی هلته د فقهاء کرامو په مینځ کې په اودس کې د نیت کولو او نه کولو اختلافي مسئله شروع شوې، جمهورو چونکه د **تصح** لفظ مقدر منلی د همدې وجې دوی د هر عمل په صحت کې د صحت د پاره نیت شرط ګڼلی، لهذا ددوی په

نزد په اودس کې هم نیت ضروري دی، ځکه چې اودس هم د اعمالو نه یو عمل دی. ائمه احنافو سفیان ثوري رَحِمَهُ اللَّهُ او نورو فقهاؤ ویلي دي چې د اودس د صحت دپاره نیت ضروري نه دی، جمهورو په انما الاعمال بالنیات استدلال کړی، احنافو په دغه حدیث استدلال کړی، مګر د ثواب لفظ په مقدر کولو سره وایي چې نفس وجود د نیت نه بغیر صحیح نه دی، خو د نیت په کولو سره ثواب حاصلیږي، احنافو په شوافعو باندې اعتراض کړی دی چې که چیرته په هر عمل کې نیت شرط دی نو ستاسو په نزد د جامو په وینځلو کې بیا نیت ولې شرط نه دی؟ شوافعو جواب ورکړی دی چې د جامو په وینځلو کې د نجاست حکمیه لرې کول نه دي بلکې د نجاست حقیقیه لرې کول دي او په اودس کې د نجاست حکمیه لرې کول دي، نیت د نجاست حکمیه د ازالې په صورت کې ضروري دی، احنافو ویلي دي دا فرق تاسو د کوم ځایه پیدا کړی، حالانکه اوبو ته الله تعالی ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا﴾ ویلي دي د هر شي دپاره یې د نیت نه بغیر پاکې ګرځولې، بیا تاسو د اودس دپاره مطهر بالنیة او د جامو دپاره مطهر بغیر نیت فرق د کوم ځای نه را ویستلی دی.

د اختلاف منشاء: د فقهاؤ په مینځ کې دلته د اختلاف منشاء دا ده چې جمهورو اودس ته عبادت محضه غیر مدرک بالعقل ویلی دی نو د باقي عباداتو محضؤ په شان په دې کې هم نیت ضروري دی، احنافو اودس د عبادات محضو دپاره وسیله او واسطه منلې ده چې اودس د مونځ دپاره وسیله او واسطه ده په خپله عبادت محضه نه دی، اوس د اودس د عبادت محضه سره هم مشابهت دی او د د وسیلې سره یې هم مشابهت دی، ځکه چې عبادت هم دی او د نورو دپاره طهارت هم دی، نو د همدې وجهې د فقهاؤ په مینځ کې اختلاف شو، جمهورو د عبادت سره مشابه ګرځولی دی او احنافو د طهارت سره مشابه ګرځولی، په عبادت محضه کې د ټولو په نزد نیت ضروري دی لیکن د اودس د حیثیت په تعین کې اختلاف شوی نو په دې سره د نیت په حکم کې اختلاف هم پیدا شو، اوس دې ته کتل په کار دي چې د اودس د کوم سره زیات مشابهت دی د طهارت سره که د عبادت سره؟ ترڅو د کوم سره چې زیات مشابه وي چې د هغه سره یو ځای کړل شي، نو احناف وایي چې قرآني نصوصو او احادیثو تصریحاتو دا ښودلې چې د اودس تعلق د طهارت سره دی، په قرآن کې د اودس متعلق آیت دا سې دی: ﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ﴾ (مائده ٦) په دغه آیت کریمه کې اودس د طهارت په مجموعه کې شمار شوی، همدارنګه (مفتاح الصلوة الطهور) حدیث اودس په طهارت کې شمار کړی. لهذا لکه څرنګه چې په ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ﴾ کې د هیچا په نزد د جامو وینځلو د پاره نیت نشته نو په اودس کې هم د اودس دپاره نیت ضروري نه دی خو ثواب جدا شی دی.

اوس دلته یو اعتراض دی کوم چې احنافو طرف ته متوجه دی او هغه دا چې په تیمم کې هم احنافو نیت فرض ګرځولی حالانکه تیمم هم د وسیلې نه دی او د عبادات محضو نه نه دی؟ احنافو جواب ورکړی چې په تیمم کې د دوو وجهو احنافو نیت فرض کړی دی، اوله وجه دا ده چې د تیمم په مفهوم کې د لغت په اعتبار سره د نیت معنی نه بغیر ده، دویم دا چې خاورې اصلا ملوثې دي، جسم ککړوي نو په نیت کولو سره طهارت راشي او اوبه خو اصلا پاکې دي، کله چې تاسو یو پاک شی استعمالوئ نو طهارت حاصل شي کوم چې دا وبو طبعي اثر دی په هغو کې مزید نیت کول صرف د مزید ثواب د پاره کیدلی شي.

بعد اللتیا والتي اصل صورت حال دا دی چې نزاعي مسئله په اصل کې اجتهادي مسئله ده کومه چې د قواعدو مستنبطه ده، د شوافعو او جمهورو جدا اجتهاد دی او د احنافو جدا اجتهاد دی، مسئله په خپل ځای باندې ده، لیکن د همدغې اختلافي مسئلې د دغه حدیث سره هیڅ تعلق نشته او نه د دغه حدیث نه مستنبط ده که چیرته کوم کس همدا مسئله د حدیث طرف ته منسوبوي دا د هغه خوبنه ده، که نه نو حدیث خو صرف د نیک نیت او بد نیت د پاره راغلی دی چې که ښه نیت وو نو په عمل باندې ثواب ورکول کیږي، که بد نیت وو نو په عمل باندې ثواب نه ورکول کیږي، دا د باب د اخلاص له قبیلې نه دی د کوم چې بار بار قرآن کریم اعلان کړی دی، او په مقدسو احادیثو کې یې بار بار ذکر راغلی دی.په دغه ذکر شوي حدیث کې دا تعلیم ورکړی شوی چې د قرباني په لحاظ سره د ټولو غټ عمل هجرت دی، کله چې په غلط نیت سره همدغه غټه قرباني ضائع کیږي نو د ورو اعمالو به څه حال وي، تاسو فکر وکړئ نو دا خبره به درته واضحه شي چې د نیت نه بغیر د اودس کول خو ممکن نه دي، کله چې یو انسان راپورته شي اودس وکړي،بیا جومات ته لاړ شي، په ګرمۍ او یخنۍ کې مشقت کوي او اودس کوي نو دا دومره اوږد عمل د نیت نه بغیر کیدلی شي، حالانکه نیت خو د قلبي ارادې نوم دی کوم چې د یو شي طرف ته متوجه کیدل دي نو اودس د نیت نه بغیر ممکن نه دی، لهذا دا بحث په خپل ځای باندې صحیح دی لیکن د هغه ددې حدیث سره هیڅ تعلق نشته دی، هو د ارادې نه بغیر اودس په هغه وخت کې متحقق کیدلی شي چې یو انسان په کوم کار پسې روان وي او یو ناڅاپه په کوهي کې وغورځیږي، یا په باران کې سفر کوي او ټول بدن یې لوند شي نو په دغه وخت کې دغه مسئله راپورته کیدلی شي چې د نیت نه بغیر اودس یا غسل صحیح شو او که صحیح نشو، لیکن دغه صورت نادر دی او نادر کالمعدوم دی.

د مقدر په راویستلو باندې د جانبینو لغوا اعتراض: دغه حدیث سره د ذکر شوې نزاعي مسئلې تعلق ددې وجې هم نشته چې د مقدر په راویستلو باندې هر جانب په بل باندې اعتراض کړی دی، شافعیانو چې کوم (**تصح**) مقدر منلی دی په دې باندې اولنی اعتراض دا دی چې صحیح عمل هغه وي په کوم کې چې ټول شرائط موجود وي، نو د صحت دغه حکم خو په دنیوي اعمالو باندې لګیدلی شي چې شرائطو ته وکتلی شي او حکم پرې ولګولی شي، لیکن د اخروي اعمالو په صحت باندې دا حکم نه شي لګیدی،

حالانکه (انما الاعمال بالنیات) عام دی، د دې د دنیوي اعمالو سره خاص کول مناسب نه دي.دویم اعتراض په شوافعو باندې دا دی چې د صحت حکم او د عدم صحت حکم دا نوې اصطلاح ده، د رسول الله ﷺ په مبارکه زمانه کې دا اصطلاح نه وه، نو حدیث په دې باندې نه شي حمل کیدی.دریم اعتراض دا دی چې که چیرته شوافعو د ټولو اعمالو د صحیح کیدو دپاره نیت شرط ګڼي نو بیا خو په دغه حدیث باندې دوی په خپله هم عمل نه کوي ، ځکه چې په اخلاقو، آدابو، معاملاتو، عقوباتو، اماناتو، مناکحاتو، خصوماتو وغیره داسې احکام دي په کومو کې چې د ټولو په نزد نیت شرط نه دی.

احنافو د (ثواب) لفظ مقدر منلی دی، په دې باندې هم په یو څو وجوهاتو اعتراض دی:اول اعتراض دا دی چې د ثواب تعلق صرف د آخرت د اعمالو سره دی، د دنیا د اعمالو سره نه دی، حالانکه حدیث عام دی د دنیا او آخرت دواړو سره متعلق دی.دویم اعتراض دا دی چې د ثواب دار مدار په صحت عمل باندې دی که چیرته عمل صحیح وو نو ثواب ورکول کیدی شي او که صحیح نه وو نو نه شي ورکول کیدی، نو بالآخره دا مقدر هم د شوافعو د مقدر (صحت) طرف ته راګرځي، نو خبره بیا هغه ځای ته ورسیده د کومه ځایه چې شروع وه، معلومه شوه چې دغه حدیث د حسن نیت او قبح نیت سره متعلق دی او د تعتبر مقدر راویستل او هغه په خپل عموم باندې پرینبودل زیات مناسب دي .

۵ ذیقعدة ۱٤٠٩هـ

د زیر بحث حدیث جملې درې دي، هره جمله تفصیل غواړي، اوله جمله **انما الاعمال** ده په دې باندې خبره شوې ده، دویمه جمله **وانما لکل امرء ما نوی** ده د کومې متعلق چې اوس تفصیل راتلونکی دی، او دریمه جمله **فمن کانت هجرته الی الله الخ** ده په دې باندې هم خبره شوې ده. د **انما لکل امرء ما نوی** تحقیق وګورئ :د (امر) په لفظ کې چې کومه راء ده دا د اخیر حرف د همزې د اعراب تابع ده، که چیرته په همزه باندې پیښ وو نو په راء باندې به هم پیښ وي، که چیرته په همزه باندې زور وو په راء باندې به هم زور وي، او که چیرته په همزه باندې زیر راغی نو په راء باندې به هم زیر راځي. په همدغه لحاظ سره یوه عجیبه کلمه ده په کومه کې چې د شاته حرف باندې هم اعراب جاري شوی دی. په **(ما نوی)** کې **ما** موصوله دی او په **نوی** کې ضمیر منصوب محذوف دی، اصل عبارت داسې دی **(ما نواه)** یعنې هر انسان ته هغه څه ورکول کیږي د کوم چې هغه نیت کړی دی. یعنې د نیت په اندازه ثواب ورکول کیږي، اوس که چیرته په یوه نیکۍ کې ډیر نیتونه وکړی شي نو ډیر ثوابونه ورکول کیږي.

په دواړو جملو کښې ربط: (انما الاعمال) او (انما لکل امرء ما نوی) دا دوه جملې دي، اوس د دوي په مينځ کښې ربط، جوړ او مناسبت څه دی؟ په دې کښې ډير اقوال دي :(۱) علامه قرطبي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې دا دويمه جمله د اولې جملې دپاره تاکيد دی، په دې سره د اولنۍ جملې تحقيق او تاکيد مقصود دی چې د نيت معامله دومره مهتم بالشان ده چې يو مضمون يې په بل عنوان دوباره ذکر کړو، په اولنۍ سره ثابته وه چې نيت د عمل دپاره علت باعثه دی، که چيرته نيت صحيح وي نو عمل مقبول دی، او که چيرته نيت فاسد وي نو عمل مردود دی، بيا تاکيداً ويل شوي دي چې هر انسان ته هغه څه ورکول کيږي د کوم چې هغه نيت کړی وي (ان خيراً فخير وان شرًا فشر).(۲) دا جمله تاکيد نه دی بلکې تاسيس دی، تاسيس دې ته ويل کيږي چې کومه جمله د ماسبق جملې معنی نه راګرځوي بلکې هغه د نوي حکم دپاره راځي، همدا وجه ده چې علماؤ ليکلي دي چې تاسيس اولی او افضل دی د تاکيد نه.

اوس په دويمه جمله کښې هغه نوی حکم کوم او څه دی؟ په دې کښې د علماء کرامو نظرونه ډير زيات دي او ډير اقوال په کښې دي :(۱) اول قول دا دی چې اوله جمله د اعمالو د حالت متعلق ده چې عمل کله د نيت تابع کړی شي نو په هغه باندې بنه حکم مرتب کيدی شي، او دويمه جمله د عامل د احوالو متعلق ده چې مزدور ته هغه څه ورکول کيږي کوم څه يې چې ترسره کړي وي.(۲) په دويمې جملې سره په اصل کښې دا ښودل مقصود دي چې په نيت کښې نيابت قبول نه دی پخپله نيت لره اعتبار دی، د بل چا د نيت هيڅ فائده نشته، او په اوله جمله کښې ښودل شوي وو چې د اعمالو مدار په نيت باندې دی.(۳) عز بن عبد السلام ويلي دي چې اوله جمله د دې دپاره وه چې په اعمالو کښې کوم عمل معتبر دی؟ نو وښودل شوه چې د ښه نيت والا عمل معتبر دی، اوس په دويمه جمله کښې د هغې نتيجه ښودل شوې ده چې په صالح نيت باندې دا ثمره ملاويږي.بعضو علماو ويلي دي چې اوله جمله د عربو د محاورې مطابق بطور مقدمه عقليه عرفيه ذکر شوې چې د خلکو خبره ده چې د اعمالو ميوه په نيت سره ملاويږي، په دويمه جمله کښې همدا عرفيه مقدمه د شرعيه مقدمې په طور منل شوې چې کوم عرف عام وو شرعي حکم هم هغه دی.

(فمن کانت هجرته) د دې جملې د ماسبق سره ربط داسې دی چې **(اذا تقرر ان کل انسان عمله بنيته**

فمن کانت هجرته : له نصر ينصر نه **هجرا وهجرانًا وهجرة** په لغوي اعتبار سره د ترک کولو په معنی سره ده، په دې معنی سره الهاجرة والهجرة هم دی کوم چې غرمې ته ويل کيږي ځکه په دې وخت کښې هم خلق کار روزګار پريږدي، په دغه لغوي مفهوم باندې **والمهاجر من هجر الخطايا والذنوب)** وغيره الفاظ راغلي دي،د هجرت شرعي مفهوم او اصطلاحي تعريف داسې دی : د الله تعالی او د هغه د رسول ﷺ د رضا او د خپل ځان مال او د عزت ساتنې دپاره خپل وطن پريښودل.بيا دې درې قسمونه دي :(۱) **الانتقال من دار الکفر الی دار الامن** چې د دار کفر نه هجرت وکړي داسې ملک ته

لاړ شي چیرته چې د ځان مال او عزت دپاره امن موجود وي. د صحابه کرامو رضي الله عنهم د مکې مکرمې نه د حبشې طرف ته هجرات همدا قسم وو. (۲) **الانتقال من دار الکفر الی دار الایمان** دا هجرت له مکې مکرمې نه د مدینې منورې طرف ته وو کوم چې رسول الله صلی الله علیه وسلم کړی وو. (۳) **الانتقال من دار الفجور الی دار التقوی** چیرته چې د شریعت نفاذ وي، په الهي احکامو باندې عمل وي، تقوی او امن وي، د فجور دروازې بندې وي، د داسې هیواد طرف ته هجرت مستحب او غوره عمل دی. لیکن د اسلام په ابتدائي دور کې دوه قسمه هجرتونه وو او د مکې نه هجرت کول فرض ګڼل شوی وو. د هیڅ انسان ایمان تر هغه وخته پورې معتبر نه ګڼل کیده ترڅو چې هغه همدغه خاص هجرت نه وي کړی، بیا چې کله مکه فتحه شوه نو دغه خاص هجرت موقوف شو، د دې نه غیر نور هجرتونه به تر قیامته پورې جاري وي، ځکه چې هجرت د جهاد پیش خیمه ده نو ترڅو پورې چې جهاد وي تر هغه وخته پورې به هجرت هم وي. په اسلام کې د هجرت ډیر لوی مقام دی، ځکه په دې کې د مال، وطن، سهولت، آرام د هر شي قرباني ده، ګویا چې په دې کې هره ورځ د مرګ او شهادت مقام ملاویږي، ځکه چې په مرګ یا په شهادت سره خو انسان د دنیا د مصیبتونو نه جدا او ترې پناه شي مګر مهاجر خو هره ورځ مصیبتونه برداشت کوي، همدا وجه ده چې عمر فاروق رضي الله عنه د صحابه کرامو رضي الله عنهم په مشوره د اسلامي تاریخ اولنۍ ورځ د هجرت په ورځې مسمی کړه، ځکه چې په دې کې ډیره غټه قرباني او تاریخي یادګار وو.

بیا په دې پوهیدل ضروري دي چې هجرت د تبتیدلو نوم نه دی، بلکې بیرته د راتاویدو او حملې کولو نوم دی او د مسلمانانو نه د نیول شوې زمکې بیا نیول یو شرعي حکم دی، قرآن اعلان کړی دی ﴿وَأَخْرِجُوهُم مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ﴾ یعنې د کومې زمکې نه چې دغو کفارو تاسې ویستلي یئ د هغې نه تاسو کفار اوباسئ، په دغه آیت کې د مسلمانانو زمکه ځومره مقدسه ګرځولی شوې؟ کاشکې مسلمان واکمنان په دې خبره پوهه شوي وی چې د دین دپاره د زمکې حصول څومره ضروري دی. دلته شرط او جزاء متحد دي، **فمن کانت هجرته الی الله**: په دې جملې باندې یو فني اعتراض دی او هغه دا دی چې د شرط او د جزاء په مینځ کې تغایر وي اتحاد نۀ وي او یعنې (**فمن کانت هجرته الی الله ورسوله او هجرته الی الله ورسوله**) یو شی دی لکه: (**من اطاع اطاع**) نو د کلام د مهمل کیدو خطره ده. د دې جواب علماو دا ورکړی دی چې د اولنۍ جملې په شرط کې لفظ د **دلیاً** مقدر منل شوی دی او په جزاء کې لفظ د **عقبی** مقدر دی، یعنې (**فمن کانت هجرته الی الله و رسوله في الدنیاً فهجرته الی الله ورسوله فی العقبی**) نو په دواړو کې تغایر دی.

دویم جواب دادی چې په اوله جمله شرطیه کې **قصداً** او **نیةً** الفاظ محذوف کړی شوي دي او په جمله جزائیه کې به **ثمرة** او منفعت مقدر وي نو اوس به هیڅ اعتراض پاتې نه شي.

دنیا: دا لفظ د **الف** له قصر سره دی په دې باندې تنوین نشته، دا د **دنا یدنو دنوًا نصر ینصر** په معنی د قرب سره دی او دنیا هم د آخرت سره قریبه ده، یا دا چې هر انسان د هغې سره قریب دی، او یا دا لفظ له **سمع یسمع نه دنی یدنی دناً ودناءة** نه دی کوم چې د ذلیل او د رذیل په معنی سره دی، د دې بې حقیقته دنیا په حقیقت او د هغې په تعریف کې اختلاف دی چې دا د کوم شي نوم دی.

(۱) **(ان الدنیا هو اسم مجموع هذا العالم المتناهي)** (۲) **(کالمخلوقات من الجواهر والاعراض الموجودة)** (۳) **(هي ما علی الارض من الهواء والجو والفضاء)**. یو عارف د دنیا باره کې ویلي دي:

دنیا تخادعني کأني لست اعرف حالها ❁ **مدت الیّ یمینها فقطعتها وشمالها**

منع الاله حرامها وأنا اجتنبت حلالها ❁ **فرأیتها محتاجة فوهبت جملتها لها**

یارنا پایدار دوست مدار ❁ *دوستی را نه شاید این غدار*

جگہ جی لگانے کی دنیا نہیں ہے ❁ *یہ عبرت کی جا ہے تماشا نہیں ہے*

په دغه حدیث پاک کې د دنیا وروسته د او **امراة یصیبها** ذکر شوی، حالانکه د دنیا په مفهوم کې **امراة** (ښځه) له مخکې داخله ده نو د دې په جدا ذکر کولو سره د هغې کاملې او مؤثرې فتنې طرف ته اشاره شوې ده، دا تخصیص بعد التعمیم دی، د هغې د خطراتو ښکاره کولو او د هغو نه د خبرولو دپاره داسې شوي دي، بعضو دا جواب ورکړی دی چې د حدیث شان ورود چونکه د ښځې معامله وه نو ځکه د تعمیم نه وروسته په تخصیص کې د همدغه واقعي امر ذکر شوی، بیا دا خبره هم ملحوظ ده چې د حدیث په اوله برخه کې **الی الله ورسوله** مکرر راوړل شوی دی حال دا چې په آخیرنۍ برخه کې **الی دنیا یصیبها او امرأة یتزوجها** الفاظ مکرر نه دي راوړل شوي، بلکې مبهم پرېښودل شوي دي، **فهجرته الی ما هاجر الیه** ویل شوي، د دې وجه دا ده چې په اوله جمله کې د لذت او خوند حاصلولو دپاره د الله او د رسول نوم مکرر راوړل شوي لکه:

بالله یا ظبیات القاع قلن لنا ❁ **الیلای منکن ام لیلی من البشر**

په دې شعر کې هم دلیلی نوم دوباره ذکر کول په طور د استلذاذ او خوند اخیستلو دی او په دویمه جمله کې د دنیا ذکر او د ښځې ذکر په هغې کې استلذاذ نه وو نو مبهم یې کړو او **الی ما هاجر الیه** یې وفرمایلو.

٦ ذیقعده ۱٤۰۹هـ

كِتَابُ الْإِيمَانِ
د ایمان بابونه

د ټولو بحثونو نه مخکې دا خبره په ذهن کې راوستل په کار دي چې د صاحب مشکوة د کتاب الایمان نه مخکې د "انما الاعمال بالنیات" حدیث په ابتداء کې ولې راوړ؟ او بیا یې په ټولو اعمالو او عبداتو باندې کتاب الایمان ولې مقدم کړو؟ همدارنګه په کتاب الایمان کې یې د ټولو مخکې حدیث جبریل ذکر کړ د هغه د "انما الاعمال بالنیات" د حدیث سره څه تعلق دی؟

جواب دا دی چې د "کتاب الایمان" د مقدم کولو وجه خو ښکاره ده چې چونکه د اعمالو او عبداتو قبولیت او صحت په ایمان باندې موقوف دی، برابره خبره ده که هغه اعمال د عباداتو د قبیلې نه وي. و برابره خبره ده که د هغو تعلق د غم د احوالو یا د خوشحالۍ د احوالو سره وي. د ټولو د قبولیت دارومدار په ایمان باندې دی، نو ځکه یې کتاب الایمان په ټولو اعمالو باندې مقدم کړو.

یا د حدیث جبریل د تقدیم وجه او دا چې د هغه د "انما الاعمال بالنیات" سره مناسبت څه وو د دې متعلق علامه طیبي، قاضي عیاض مالکي، ملا علي قاري او شیخ عبدالحق محدث دهلوي رَحِمَهُمُ‌اللهُ لیکلي چې چونکه حدیث جبریل په هر قسم ظاهري او باطني عباداتو باندې مشتمل دی. چنانچه د عقائدو قلبیو طرف ته په لفظ د "الایمان" کې اشاره ده او د ظاهري اعضاؤ سره متعلق امورو طرف ته په لفظ د "الاسلام" سره اشاره ده، د اخلاص او اسرارو طرف ته په لفظ د "الاحسان" سره اشاره شوې ده. لنډه دا چې دغه حدیث په شریعت، طریقت او حقیقت باندې په اجمالي طور مشتمل دی او په سنن نبویه و آداب شرعیو باندې د اختصار په طور حاوي او محیط دی، د همدې وجهې په "ام السنة" نوم سره یاد شوی دی، لکه څرنګه چې سورة فاتحه د ټول قرآن کریم په مضامینو باندې مشتمله ده نو هغې ته ام القرآن ویل شوي ده، او س ربط او ترتیب په دې طور جوړ شوی چې حدیث د "انما الاعمال بالنیات" په منزله د بسم الله دی او د جبرئیل حدیث د جامعیت او ام السنة کیدو د وجهې په منزله د سورة فاتحه دی.

علامه طیبي رَحِمَهُ‌اللهُ لیکلي دي چې همدغه وجه ده چې امام بغوي رَحِمَهُ‌اللهُ خپل کتاب مصابیح په همدې دواړو حدیثونو سره شروع کړی دی ترڅو چې فی الجمله د قرآن کریم اتباع وشي. یا حدیث د جبرئیل د ټول دین د پاره په منزله د خلاصه او نچوړ دی چې په درویشت ۲۳ کلونو کې کوم شریعت چې د اسمانه

نازل شوی وو د هغې خلاصه او اجمال په حديث جبريل کې دی. په روايتونو کې تصريح ده چې جبريل عليه السلام د نبي کريم صلى الله عليه وسلم نه په اخيري عمر کې دا پوښتنې کړې وې. په فتح الملهم کې دي چې دغه سوال او جواب د حجة الوداع نه وروسته شوی وو.

صاحب مشکوة د **کتاب الايمان** عنوان اينبنی دی او بيا يې د اسلام ذکر هم کړی، په دې سره د ايمان او اسلام اتحاد طرف ته اشاره شوې ده، او که چيرته په دواړو کې اتحاد نه وای نو بيا به ايمان په اصل وجه ذکر شوی وو په ضمن کې به يې اسلام هم راغلی وو. د حديث "**انما الاعمال بالنيات**" د کتاب الايمان نه د مخکې راوړلو وجوهات د دغه حديث په شروع کې مفصل بيان کړی شوي دي.

د کتاب، باب او د فصل تعريف:

(١) الكتاب هو طائفة من المسائل اعتبرت مستقلة اشتملت انواعًا او تشتمل.

(٢) الباب نوع من المسائل اشتمل عليها الكتاب وليست بفصل.

(٣) الفصل طائفة من المسائل تغيرت احكامها بالنسبة الى ماقبلها غير مترجم بالكتاب والباب.

کتاب په معنی د مکتوب او مجموع دی، ځکه چې الکتاب والکتيبه د جمع او مجموعې په معنی سره دي، نو د کتاب الايمان ترجمه داسې شوه: **هذا مجموع ومکتوب فی الاحاديث الواردة فی الايمان.**

د ايمان لغوي تحقيق: ايمان د **امن** نه ماخوذ دی کوم چې د خوف ضد دی، **امن يامن سمع يسمع** نه په لازمي معنی سره مستعمل شوی دی، يعنې بې خوفه کيدل، او د باب **افعال** نه **آمن ايمانًا** متعدي دی، يعنې بې خوفه جوړيدل، د متعدي کيدو په صورت کې **امن ايمانًا** د يو يا دوو مفعولو طرف ته متعدي دی، لکه **آمنت زيدًا** ما زيد ته امن ورکړ او **آمنت زيدًا اوعمرًا** ما زيد او عمر دواړو ته امن ورکړ. د متعدي کيدو په صورت کې دا کله بنفسه متعدي کيږي لکه ﴿وَآمَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ﴾ او کله بالصلة والحرف متعدي کيږي، بيا دغه صله په دوه قسمه باندې ده کله د **باء** او کله د **لام** سره راځي، که چيرته په صله کې **باء** راشي نو د **باء** مدخول کله به له احکامو نه وي لکه ﴿آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ﴾ **ماانزل** احکامات دي او کله به يې مدخول د ذواتو نه وي لکه ﴿كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ﴾ دا ټول ذوات دي. او که چيرته امن متعدي بحرف اللام وو نو ايمان کله په معنی د اذعان يقين او تصديق سره راځي لکه ﴿لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً﴾ يعنې مونږ يقين نه کوو،

اذعان او تصديق نه کوو، ﴿ وَمَا أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لِّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴾ اى وما انت بمصدق لنا، او كله د اطاعت او انقياد په معنی سره راځي لکه ﴿ أَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الأَرْذَلُونَ ﴾ خلاصه داده چې د ايمان د لفظ معنی د صلې په تبديلي سره بدليدلی شي.

د ايمان شرعي او اصطلاحي تعريفات: د ايمان اصطلاحي تعريفات د الفاظو په اختلاف سره ټول شپږ دي، اګرچه مفهوم او مرجع د ټولو يو ده، بيا هم څه فوائد د تعريفاتو په تعدد کې شته، په همدې وجې زه شپږ واړه مكمل تعريفات نقل کوم اګرچې يو هم کافي دی ليکن ان شاءالله په نقل کولو کې يې برکت دی:

(۱) علامه سيد محمود آلوسي بغدادي رَحِمَهُ اللهُ د ايمان تعريف داسې کړی دی: **(الايمان هو التصديق بما علم مجئ النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به ضرورة تفصيلا فيما علم تفصيلا واجمالا فيما علم اجمالا)** (روح المعاني ج ۱، ص ۱۱۰). يعنې ايمان د هغه څه نوم دی چې انسان د هغو شيانو تصديق وکړي د کومو ثبوت چې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه په يقيني طور متحقق وي، کوم شيان چې په تفصيل سره ثابت او معلوم وي د هغو په تفصيلي طور اقرار او تصديق وکړي او کوم شيان چې په اجمالي طور ثابت دي د هغو اجمالی اقرار وکړي، مثلا د مونځ حکم، د هغه د رکعتونو حکم د تفصيل سره، بديهي او ضروري دي، په دې باندې په تفصيل سره ايمان راوړل ضروري دي. همدارنګه زکوة، روژه، اود حج حکم په تفصيل سره معلوم معروف ظاهر بديهي او يقيني دي نو په دوي باندې په تفصيل سره ايمان راوړل فرض دي، دغه شان په اجمالي طور د قبر عذاب بديهي دی، په هغه باندې په اجمالي طور ايمان لرل لازمي دي، او د عذاب قبر د تفصيلاتو علم د اخبار آحادو نه ثابت دی او ضروري نه دي. د تصديق نه مراد باطني انقياد دی، صرف زباني نه دی، د همدې وجې نه د هرقل اسلام معتبر نه دی، همدارنګه د تصديق نه منطقي تصديق مراد نه دی. د (ضرورةً) نه مراد دا دی چې هر خاصو او عامو ته معلومه وي يا د هغه ثبوت يقيني وي او د دين د ضرورياتو نه وي.

(۲) امام غزالي رَحِمَهُ اللهُ په (فيصلة التفرقة بين الايمان والزندقة) کې د ايمان تعريف داسې کړی:

التصديق بجميع ما جاء به النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ والكفر تكذيب النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ في شيء مما جاء به

په دغه تعريف کې يوه فائده دا وشوه چې د ايمان په مقابل کې د کفر تعريف هم په کې راغی، او دويمه فائده دا شوه چې د ايمان دپاره ضروري ده چې ټول اسلام انسان تسليم کړي، ليکن د کافر جوړيدو دپاره د ټول اسلام نه انکار ضروري نه دی، بلکې د کوم ضروري حکم نه په انکار کولو سره انسان د اسلام نه ووځي او کافر جوړيدلی شي.

(۳) شاه عبد العزيز رَحِمَهُ اللهُ د ايمان تعريف داسې کړی (په کتاب الله باندې ظاهرًا او باطنًا اقرار کول او

د هغه د معناګانو د قرآن او حديث موافق استعمالول).

(۴) علامه شاه انور شاه کشمیري رَحِمَهُ اللهُ یې داسې تعریف کړی :**تصديق النبي بما جاء به النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بالاعتماد على النبي** صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. له دغه تعریف نه دا فائده ترلاسه شوه چې کوم خلک د عقل په زور او په عقلي دلائلو سره یې د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ تصدیق کړی دی هغوی مسلمان کیدلی نه شي. ځکه چې هلته **اعتماد على النبي** صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نشته، بلکې اعتماد په خپل عقل او خپل دلیل باندې دی.

(۵) شیخ عبد القادر جیلاني رَحِمَهُ اللهُ، مرزا مظهر جان جانان رَحِمَهُ اللهُ او قاضي ثناء الله پاني پتي رَحِمَهُ اللهُ د ایمان په تعریف کې ویلي دي : (د ایمان یو ظاهري صورت دی او یو د هغه حقیقت او باطني صورت دی، ظاهري صورت خو دا دی چې تصدیق بالجنان عمل بالارکان اقرار باللسان وي، او د ایمان حقیقت دا دی چې مقتضی د طبعې د مقتضی د شرعې تابع شي.

(۶) امام محمد د ایمان تعریف داسې کړی دی :**تصديق النبي** صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **بما جاء به مع التبري عن جميع ماسواه**. په دغه تعریف کې ډیره ښه فائده دا ده چې په دې کې د اسلام نه بغیر د ټولو کفري قوانینو نه بیزاري هم د ایمان جزء ګرځول شوی.

د ایمان د همدې تعریفاتو وروسته د ایمان څو اقسام هم وګورئ :(۱) **ایمان مطبوع** : دا د فرښتو ایمان دی، ګویا که دا مهر شده ایمان دی، په دې کې هیڅ فرق نه شي راتللی او نه په کې بدلون راتللی شي.(۲) **ایمان معصوم** : (یعني محفوظ) دا د انبیاء کرامو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ ایمان دی.(۳) **ایمان مقبول** : دا د عامو مؤمنانو ایمان دی.(۴) **ایمان موقوف** : دا د باطلو اهل زیغو او اهل بدعاتو ایمان دی کوم چې موقوف دی، ځکه کیدلی شي چې له بدعت نه توبه وکړي او د ایمان طرف ته را وګرځي.

(۵)**ایمان مردود** : دا د منافقینو ایمان وي کوم چې نامقبول او مردود دی.

۷ ذیقعده ۱٤۰۹ھ

د کفر حقیقت او اقسام :کفر چونکه د ایمان مقابل او ضد دی نو لهذا ددې وضاحت هم ضروري دی، (**وبضدها تتبين الاشياء**) چنانچه کفر په لغوي اعتبار سره د ستر او پټوالي په معنی دی او په شریعت کې د کفر تعریف او حقیقت امام غزالي رَحِمَهُ اللهُ د ایمان په تعریف کې بیان کړی :(**والكفر تكذيب النبي** صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **في شيء مما جاء به**).یو لنډ تعریف د کفارو دا هم دی :(**الذين ستروا الحق عنادا**) یعني کومو چې د عناد د وجې نه حق پټ کړی، دا خبره مخکې لیکل شوې ده چې د اسلام راوړلو دپاره ضروري ده چې د ټول اسلام په ټولو احکاماتو باندې انسان اقرار او تصدیق وکړي، لیکن د کافر کېدو

دپاره صرف دومره كافي ده چې د دين د ضروررياتو نه د كوم حكم نه انكار وكړی شي، په دې سره د عوام الناس د دې نظريې ترديد كېږي چې د يو يا دوو حكمونو نه په انكار سره هيڅ هم نه كېږي مونږ خو مونځ كوو او كلمه وايو، كافر خو هغه وي كوم چې د ټول شريعت د يو يو جزء نه انكار وكړي او د اسلام نه وتښتي، دلته علماء كرامو د كفر څو اقسام هم ذكر كړي دي: (۱) **كفر انكار**: كوم كس چې په زړه او ژبې سره د شدت سره له اسلام نه انكار وكړي دا كفر انكار دی دا عام كفار دي. (۲) **كفر جحود**: دا هغه دی چې په زړه سره حق دين رښتونی ګڼي د هغه په حقانيت باندې قائل وي ليكن په ژبه باندې اقرار نه كوي بلكې انكار كوي، يعنې ښه پوهيږي مګر مني يې نه لكه د ابليس كفر او د يهودو كفر ﴿وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾ (نمل).

(۳) **كفر عنادومعانده**: هغه دا دی چې اسلام په زړه سره هم رشتني مني او په ژبه هم اقرار كوي ليكن د حق دين نه بغير له نورو باطلو اديانو نه بيزاري نه كوي، او د حق دين اطاعت نه كوي لكه د هرقل كفر او د ابوطالب كفر چې په دواړو كې ظاهري انقياد نه وو. (۴) **كفر نفاق**: دا هغه دی چې په زړه كې تكذيب او انكار وي صرف د دنيوي مصلحت دپاره په ژبه باندې اقرار وي، لكه عبد الله بن ابی ابن سلول او د هغه ډله برابره ده كه هر څوك هم وي، د نفاق په دغه ډله كې ډير اهل باطل زنديقان، روافض، آغاخانيان، قاديانيان، بهائي، پرويزي او يو قسم كمونيسټ په كې هم داخل دي، چې د ضرورت په وخت كې خو كلمه وايي مونځ هم اداء كوي مګر بل طرف ته د دين له ضرورياتو نه د يو ضروري امر نه انكار كوي، ددوی مختلف درجات دي بعضې په نفاق كې دي او بعضې په واضح كفر كې غورځيدلي.

اول اعتراض: د ايمان په تعريف كې د تصديق لفظ بار بار راغلی دی اوس په ډيرو كسانو كې تصديق قلبي په نص سره ثابت دی ليكن هغوی بيا هم كافر دي، لكه چې د يهودو په باره كې آيت دی ﴿يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ﴾ د دې باوجود دوی په قطعي طور كافر دي، نو د ايمان تعريف له دخول غير نه مانع نه شو په دې كې كافر هم داخل شو؟

جواب: پورته ذكر شويو تعريفاتو ته كه وكتل شي نو دغه اعتراض بلكل متوجه كيدی نه شي. ځكه چې د ټول شريعت تصديق يو شی دی او د نبي كريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لره د آخرالزمان په حيثيت سره پيژندل بل شی دی. په يو كې منل دي په بل كې پيژندل دي او په دواړو كې ډير غټ فرق دی، ليكن شراحو حضراتو دغه اعتراض پورته كړی دی او بيا په خپله يې د هغه جواب هم وركړی زه هم اشاره ورته كووم.

اصل جواب دا دی چې له تصديق نه مراد اختياري تصديق دی او د يهودو تصديق غير اختياري او اضطراري وو. علامه تفتازاني رَحِمَهُ اللهُ وايي دي چې اضطراري تصديق په اصل كې تصديق نه دی بلكې صرف تصور دی، بل خوا شاه انور شاه كشميري رَحِمَهُ اللهُ چې كوم تعريف كړی دی په هغه كې

اعتماد على النبي ﷺ الفاظ دي چې د نبي په نبوت باندې په اعتماد لرلو سره د تصديق کولو نوم ايمان دی، صرف د عقل او دلائلو په زور سره يا د غير اختياري احساساتو او جذباتو رجحاناتو او تصوراتو له وجهې په زړه کې د تصديق کينولو نوم ايمان نه دی، لهذا د ايمان له تعريف نه فرعون او د هغه ډله يهود او د دوی ډله ووتل.

دويم اعتراض: د يهودو متعلق چې کوم اعتراض وو په ذکر شوي جواب سره خو د هغوی جواب وشو ليکن د هرقل او ابو طالب متعلق خو تراوسه هماغه اعتراض باقي پاتې دی، ځکه دوی دواړو خو په زړه سره تصديق هم کړی وو او په ژبو يې اقرار هم کړی وو، چنانچه هرقل داسې ويلي وو د بخاري الفاظ دا دي: **(لو كنت عنده لغسلت عن قدميه) بخاری ج ۱ ص ۴).**

يعنې که چيرته زه د همغه نبي ﷺ سره وی نو ما به د هغه قدمونه وينځلي وو او خدمت به مې ورله کړی وو. علامه حافظ ابن حجر په فتح الباري شرح د بخاري کې دا عبارت نقل کړی دی: **(والله انى لاعلم انه نبى مرسل ولكنى اخاف الروم على نفسى ولو لا ذلك لاتبعته) فتح البارى ج ۱ ص ۲۷).**

د دومره زورور تصديق او ښائسته اقرار باوجود هرقل ته کافر ويل شوي دي.

او امام بخاري د هغه قيصه آورولې ده په اخير کې فيصله هم اورولې ده چې د هغه خاتمه په کفر باندې وشوه. او ابو طالب هم تصديق او اقرار او د اختيار حد په خپلو آشعارو کې کړی دی:

وَ اللهِ لَنْ يَّصِلُوْا اِلَيْكَ بِجَمْعِهِمْ حَتّٰى اُوَسَّدَ فِي التُّرَابِ دَفِيْنَا

په الله تعالى قسم: دا خلک ټول د خپلې ډلې سره تر هغې وخته پورې حمله نه شي کولی تر څو پورې چې ما په قبر کې دفن نه کړي.

وَ دَعَوْتَنِيْ وَزَعَمْتَ اَنَّكَ صَادِقٌ وَ صَدَقْتَ فِيْهِ وَ كُنْتَ ثَمَّ اَمِيْنَا

تاسې ماته د دين دعوت راکړو او نبي عليه السلام د صادق کيدو دعوی هم کړې ده نبي عليه السلام رښتيا ويلي او تاسې په دې کې امين هم يې.

وَ عَرَفْتُ دِيْنَكَ لَا مَحَالَةَ اَنَّهٗ مِنْ خَيْرِ اَدْيَانِ الْبَرِيَّةِ دِيْنَا

ما يقينا ستاسې دين وپيژندو چې په ټولو دينونو کې دا بهترين دين دی.

لَوْلَا الْمَلَامَةُ اَوْ حَذَارُ مَسَبَّةٍ لَوَجَدْتَنِيْ سَمْحًا بِذَاكَ مُبِيْنَا

که چيرته د خلکو د پيغور او د کنځلو خطره نه وی نو نبي عليه السلام به زه په دې دين کې ښه ښکاره سخاوت کوونکی موندلی وی.

د قريشو د بنو هاشمو سره د قطع تعلق په وخت کې ابو طالب يو ښائسته قصيده وويله، په کومه کې چې

د رسول الله ﷺ د مدح انتهاء ده، د اسلام د محاسنو ذکر په کې شته او بیا د مکمل او د کامل ملاتړ اعلان دی، دغه قصیده په (۹۲) اشعارو باندې مشتمله ده، کومه چې د البدایه والنهایه ج ۳ ص ۵۱ باندې موجوده ده. دلته زما د استشهاد او د مطلب د پاره یو یا دوه شعره کافي وو لیکن ما د لوستونکو د وړاندې ددوي د فائدې د پاره او د نبي کریم ﷺ سره د خپل محبت د اظهار د پاره او د خوندورو او مزیدارو اشعارو نه د لطف او خوند اخیستلو د پاره د ضرورت نه زیات اشعار نقل کړې دي وئې وایئ او خوند ترې واخلئ:

لَعَمْرِيْ لَقَدْ كُلِّفْتُ وَجْدًا بِأَحْمَدَ وَإِخْوَتِهِ دَابَ الْمُحِبِّ الْمُوَاصِلِ

په خپل عمر مې دې قسم وي چې زه د احمد مجتبی او دده د دوستانو د وجې نه د دائمي او مسلسل عاشق په شان په محبت کې گرفتار کړی شوی یم.

فَمَنْ مِّثْلُهُ فِي النَّاسِ أَيُّ مُؤَمَّلٍ إِذَا قَاسَهُ الْحُكَّامُ عِنْدَ التَّفَاضُلِ

کله چې په خصوصیاتو او فضیلتونو کې مقابله شروع شي نو په خلکو کې دده په شان د خلکو د امید ځای څوک کیدی شي؟

حَلِيْمٌ رَشِيْدٌ عَادِلٌ غَيْرُ طَائِشٍ يُوَالِيْ إِلٰهًا لَيْسَ عَنْهُ بِغَافِلٍ

هغه په حق باندې قائم، انصاف خوښوونکی، بردبار او سنجیده دی چې د خپل معبود د عبادت او د تعلق نه هیڅ وخت غافله نه دی.

كَرِيْمُ الْمَسَاعِيْ مَاجِدٌ وَابْنُ مَاجِدٍ لَهُ إِرْثُ مَجْدٍ ثَابِتٌ غَيْرُ نَاصِلٍ

دده کارنامې ښې دي دا په خپله بزرگ او د بزرگانو اولاد دی ددوي بزرگي مخکنۍ او میراثي ده چې بدلیدونکې نه ده.

وَأَبْيَضَ يُسْتَسْقَى الْغَمَامُ بِوَجْهِهٖ ثِمَالُ الْيَتَامٰى عِصْمَةٌ لِلْأَرَامِلِ

هغه داسې ښائسته دی چې دده د منورې څیرې په برکت سره د وریځو نه د باران طلب کیږي هغه د یتیمانو غمخوار او د کونډو محافظ دی.

يَلُوْذُ بِهِ الْهُلَّاكُ مِنْ اٰلِ هَاشِمٍ فَهُمْ عِنْدَهُ فِيْ رَحْمَةٍ وَّفَوَاضِلِ

په بنو هاشمو کې د کمزورې حالت والا خلک دده سره پناه اخلي نو دا خلک دده په وجه په نعمتونو او رحمتونو کې وي.

كَذَبْتُمْ وَبَيْتِ اللهِ نُبْزِيْ مُحَمَّدًا وَلَمَّا نُطَاعِنْ دُوْنَهُ وَنُنَاضِلِ

په خانه کعبه قسم! تاسو دروغ وایئ چې محمد ﷺ به بې یار او مدد گاره پریږدو ترڅو چې مونږ دده په دفاع کې نیزه ویشتل او غشي ویشتل ونه کړو.

وَ نُسْلِمُهُ حَتّٰى نُصَرَّعَ حَوْلَهُ وَنَذْهَلَ عَنْ اَبْنَائِنَا وَ الْحَلَائِلِ

مونږ به دا په هغه وخت کې دشمن ته حواله کړو چې کله مونږ ټول دده نه ګير چاپيره ختم کړي او ځي او خپلې ښځې او بچي يې هير کړي.

وَ اَيَّدَهٗ رَبُّ الْعِبَادِ بِنَصْرِهٖ وَ اَظْهَرَ دِيْنًا حَقُّهٗ غَيْرُ زَائِلٖ

الله تعالى په خپل نصرت او مدد سره دده تائيد کړی دی او ده داسې دين پيش کړی دی چې قابل د زوال او ختميدو نه دي.

فَوَاللّٰهِ لَوْلَا اَنْ اَجِيْئَ بِسَبَّةٍ تُجَرُّ عَلٰى اَشْيَاخِنَا فِي الْمَحَافِلِ

په الله قسم! كه چيرته زما په وجه زما په نيكانو او بزرګانو باندې داسې بد نامي نه راتللی چې د هغې يادونه به په مجالسونو کې کيدله.

لَكُنَّا اتَّبَعْنَاهُ عَلٰى كُلِّ حَالَةٍ مِنَ الدَّهْرِ جِدًّا غَيْرَ قَوْلِ التَّهَازُلِ

نو مونږ به په هر حالت کې ټول عمر په ټوله سره نه بلکې د زړه په صداقت سره دده متابعت کولی.

لَقَدْ عَلِمُوْا اَنَّ ابْنَنَا لَا مُكَذَّبٌ لَدَيْنَا وَلَا يَعْنِيْ بِقَوْلِ الْاَبَاطِلِ

قريشو ته ښه معلومه ده چې زمونږ د زړه ټوټه دروغ نه شي كيدی او نه اهل باطل د باطلو خبرو سره دده اراده کولی شي.

فَاَصْبَحَ فِيْنَا اَحْمَدٌ فِيْ اَرُوْمَةٍ يُقَصِّرُ عَنْهَا سَوْرَةُ الْمُتَطَاوِلِ

نو احمد مجتبى ته زمونږ په نزد داسې عزت او شرافت حاصل دی چې دده په وړاندې د غټو غټو خلكو د عزتونو ديوالونه ټيټ او لاندې دی.

حَدَبْتُ بِنَفْسِيْ دُوْنَهٗ وَ حَمَيْتُهٗ وَ دَافَعْتُ عَنْهُ بِالذُّرٰى وَ الْكَلَاكِلِ

ما په ده باندې د خپل ځان قربانولو سره سره دده د حفاظت او ساتنې حق ادا کړو او ما دده د بچ کولو هر سامان د سينې د وړاندې کيخودو او دده دفاع مې وکړه.

خلاصه د خبرې دا ده چې د ايمان په تعريف کې هرقل او ابوطالب داخل شول، چې دواړو په زړه سره تصديق هم کړی وو او په ژبه يې اقرار هم کړی وو نو تعريف د غير د دخول نه مانع نه شو؟.

جواب: ددې اعتراض اول جواب خو هغه دی چې د ايمان د ټولو تعريفونو ته په غور سره د کتلو نه وروسته دغه اعتراض نه شي وارد كيدلی، ليكن چونكه شارحينو كړی دی لهذا د هغه جواب وركړی شوی چې د تصديق قلبي او اقرار لساني سره اطاعت او انقياد لازمي دی، او د انقياد ظاهري طرف ته په پوره ذكر شوي تعريف کې اشاره هم موجوده ده، همدارنګه شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله د التزام شريعت عنوان غوره كړی دی، امام غزالي رحمه الله او امام رازي رحمه الله په بل عنوان سره د دغه مفهوم

تذکره کړې ده دوی ویلي دي چې د ایماندار جوړیدو دپاره قول القلب ضروري دی او د قول القلب نه د ته مراد شریعت او اطاعت دی.شیخ ابو طالب مکي هم د التزام شریعت عنوان غوره کړی. محقق ابن همام د استسلام قلبي او انقیاد باطني عنوان غوره کړی، کله چې د ایمان په تعریفاتو او د تصدیق قلبي په تشریحاتو کې د التزام شریعت او انقیاد ظاهري مفهوم پروت دی نو هرقل او ابوطالب د ایمان له تعریف نه ووتل، ځکه چې هرقل په صفا الفاظو سره ویلي وو چې که چیرته د روم خلک نه خفه کیدلی او د هغو د مخالفت ویره نه وی نو ما به د دین اسلام اطاعت او اتباع کړې وه،نو د حکومت د منځه تللو د وجې د ایمان لوی دولت یې پریخی، هغه ویلي :**ابلغ صاحبک انه نبي ولکن لا اترک ملکي(مسند بزار)**.

همدارنګه ابو طالب په واضحو الفاظو کې د تصدیق او لساني اقرار سره سره د حق دین د اطاعت نه د انکار اعلان هم کړی وو :**لولاتعیرني قریش یقولون انما حمله علی ذلک الجزع لاقررت بهاعینک (رواه مسلم کتاب الایمان)** یعنې که چیرته قریشو ماته دا پیغور نه راکولو چې د اوږ نه وویریده ایمان یې راوړ نو ما به دا حق دین قبول کړی وو او ستا سترګې به مې یخې کړې وې. چنانچه آخرني اعلان د ابو طالب همدا وو او دا سې یې هم ویلي وو **(اختار النار علی العار)** لهذا د عدم اطاعت له وجهې هغه د ایمان په تعریف کې داخل نه دی.دویم جواب دا دی چې امام محمد رَحِمَهُ اللهُ د ایمان په تعریف کې **(والتبری عن جمیع ماسواه)** فرمایلي دي، او د باطلو ادیانو نه د بیزارۍ اعلان نه هرقل کړی وو او نه ابو طالب کړی وو، بس په ژبه یې د اسلام دین ښه ګڼلو مګر د خپل مذهب نه یو قدم په شا نه شول نو دوی څنګه په اسلام کې راغلل؟ او په دوي باندې څنګه د اسلام تعریف صادق شو؟.شیعه ګان روافض ابو طالب ته ډیر غټ مسلمان وایي او د ده په نوم یې خپلې بارګاه مسمی کړې دي،لیکن دا یې د کوم تصدیق قلبي یا عدم تصدیق یا اقرار لساني یا عدم اقرار د وجهې نه دي ویلي بلکې دوي وایي چې ابو طالب د مولی علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ والد دی او د مولی علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ والد څنګه غیر مسلم کیدلی شي، دا نظریه غلطه ده، ځکه چې د بعضو انبیاء کرامو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ پلاران او اجداد او اولاد غیر مسلم دي نو د حضرت علي په حق کې څنګه مجال کیدی شي.

۷ ذیقعده ۱٤۰۹ هـ

د ایمان په حقیقت کې مشهور مذاهب :د شرعي ایمان دوه جهتونه دي : (۱) دنیوي جهت په کوم سره چې د ځان او مال ساتنه په هغه وخت کې کیدلی شي کله چې کوم انسان په هغه باندې په ژبه اقرار وکړي.(۲) اخروي جهت دا هغه دی چې د مرګ نه وروسته د عذاب او اور ته د داخلید و حفاظت وربانديې کیږي.د نیوي جهت دپاره اتفاقًا یوازې لساني اقرار کافي دی، او په اخروي جهت کې ټول شپږ مذهبونه دي، دوه مذهبه د اهل حقو او پنځه مذهبونه د اهل باطلو :

(۱) **د معتزلو مذهب**: په اهل باطلو کې لومړی (اول) مذهب د معتزلو دی. د دوی په نزد د ايمان حقيقت داسې دی: **(الايمان هوالتصديق بالجنان والاقرار باللسان والعمل بالاركان)** يعنې په زړه سره تصديق کول. په ژبه اقرار کول او د اسلام په اعمالو او د اسلام په ارکانو عمل کول دي. او د دوی په نزد **(ومن ارتکب الکبيرة فهو خارج عن الاسلام غير داخل في الکفر وعندهم منزلة بين المنزلتين في النار. کما في الايمان والکفر منزلة بين المنزلتين)**. يعنې معتزلو چې کوم تعريف کړی دی دا د دوی د عقيدې موافق دی، ځکه د دوی په نزد د کبيرې مرتکب له اسلام نه وتلی دی خو په کفر کې داخل نه دی، همدارنګه د دوی په نزد په دوزخ کې هم د درجاتو په مينځ کې يوه درجه ده په کومه کې چې به نه خالص کافر وي او نه به خالص مسلمان وي، بلکې همدا د کبيرې ارتکاب کوونکي به په کې وي.

(۲) **د خوارجو مذهب**: د اهل باطلو نه دويم مذهب د خوارجو دی. د دوی په نزد د ايمان حقيقت دا دی: **الايمان هوالتصديق بالجنان والاقرار باللسان والعمل بالاركان ويخرج بالکبيرة من الاسلام ويدخل في الکفر فهو کافر**. دا دواړه مذهبونه باطل دي، ځکه چې صحابو، تابعينو، سلف صالحينو او د ټول اهل اسلام په دې باندې اتفاق دی چې د کوم کس په زړه کې د مثقال ذره په اندازه او د مالوچ دانې برابر ايمان وي هغه به مخلد فی النار نه وي (يعنې هميشه به په اور کې نه پاتې کيږي) او په دې بلندې هم اتفاق دی چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شفاعت داهل کبائرو دپاره ثابت دی **(شفاعتي لاهل الکبائر)** همدارنګه داحديث **(يخرج من النار من کان في قلبه مثقال ذرة من الايمان)** همدارنګه په قرآن کريم کې دي: ﴿ وَإِن طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا ﴾ دلته دواړو جګړه کوونکو ته مسلمانان ويل شوي، همدارنګه آيت دی: ﴿ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ﴾ همدارنګه د توبې کولو نور آيتونه او د حضرت ابو ذر غفاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وغيرو احاديث هم دي **(وان زنی وان سرق)** په دې باندې دال دي چې د کبيرې د مرتکب ايمان ناقص دی. خو مخلد فی النار نه دی، بلکې د سزا د تيرولو نه وروسته به د دوزخ نه راووځي. نو دا د معتزلو او خوارجو له بدعاتو او واهياتو نه دي، چې معتزلو د مسلمان نه د مسلمان نوم اخستلی او خوارجو مسلمان د ايمان او مؤمن د خواړه نوم نه بهر ويستلی دی او کافر يې ترې جوړ کړی.

(۳) **د جهميو مذهب**: **(الايمان هو معرفة القلب فقط)** يعنې صرف د قلب (زړه) معرفت کافي دی. لساني اقرار او ارکاني عمل ته هيڅ حاجت او ضرورت نشته دی. دا باطل مذهب د جهميو دی. دا د جهم بن صفوان د ډلې خلک دي. دا مذهب بالکل باطل دی. ځکه چې د اهل کتابو په باره کې قرآن ويلي دي

:﴿ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ ﴾ نو آيا دا خلک مسلمان شول؟ همدارنګه هرقل ته د زړه معرفت حاصل وو، حالانکه هغه په کفر باندې مړ شوی دی، همدارنګه د ابو طالب حالت تاسو ته معلوم شوی دی نو آیا دوی یوازې (صرف) په حصول معرفت سره مسلمان شوي دي؟ د یهودو د نابهبود متعلق قرآن اعلان کړی :﴿ فَلَمَّا جَاءَهُم مَّا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴾

(۴) د مرجئو مذهب:د اهل باطلو نه څلورم مذهب د مرجئو دی، مرجئه وايي چې :**الايمان هو التصديق فقط ولاتضر مع الايمان معصية كما لاتنفع مع الكفر طاعة** يعنې ايمان صرف د تصديق نوم دی. تعریف همدومره دی، اوس وړاندې د همدې تعریف په رڼا کې دوی ویلي دي چې د ایمان سره هیڅ معصیت او نافرماني نقصان نه شي رسولی، لکه څرنګه چې د کفر سره کوم طاعت هیڅ ګټه نه شي رسولی.دا مذهب هم باطل دی، ځکه چې د دخول جنت وعده د عمل صالح نه بغیر په قرآن کې هیڅ چرته هم نه ده راغلې، بلکې له تصديق قلبي (آمَنُوا) سره د (آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) لفظ په هر ځای کې لګول شوی دی، او د رسول الله ﷺ او د صحابه کرامو رضي الله عنهم زندګي د همدې مذهب نفې کوي، ځکه چې د دوی نه د مونځ او نورو اعمالو د ترک کیدو امکان هم نه وو، معلومه شوه چې جنت ته د داخلیدو دپاره د اعمال صالحوو پیدا کیدل ضروري دي.

(۵) د کرامیو مذهب: د دوی په نزد د ایمان تعریف دا دی :(**الايمان اقرار باللسان فقط**)
دا تعریف هم غلط دی او دا مذهب هم باطل دی، ځکه چې قرآن منافقین بدترین کافران ګڼلي دي حالانکه هغوی په اقرار لساني کې کمی نه وو کړی.

﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُم بِمُؤْمِنِينَ ﴾ ﴿ إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللهِ وَاللهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴾
که چیرته صرف لساني اقرار کافي وی نو هیڅکله به هم الله تعالی دې خلکو ته کافر نه وو ویلي.
دا خلک د محمد بن کرام تابعداري کوونکي دي. د هغه دا شعر دی :

الفقه فقه ابي حنيفة وحده ❁ والدين دين محمد بن كرام

بعضو علماؤ ویلي دي چې دې خلکو د ﴿ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ ﴾ اقرار د ایمان دپاره کافي ګڼلو.
(۶) د احنافو او د نورو مذهب : د اهل باطلو د پنځو مذهبونو وروسته دوه مذهبه د اهل حقو دي، نو د مسلسل شمیر په لحاظ سره شپږم مذهب په اهل حقو کې د احنافو، جمهورو متکلمینو، ابو منصور ماتریدي، ابوالحسن اشعري او د نورو دی، دوی وايي چې :(**الايمان هو التصديق بالجنان فقط**)

وړاندې د دې تعریف نتیجه او ثمره ده چې :(والعمل بالارکان والاقرار باللسان شرطان لاشطران للایمان) دا د ایمان دپاره دوه شرطونه دي، مګر د ایمان دپاره شطر یا جزء یا رکن نه دي، د همدې مذهب مطابق ایمان د تصدیق قلبي امر بسیط نوم دی.

(۷) د شوافعو او د نورو مذهب : په اهل حقو کې د جمهورو محدثینو شافعیانو مالکیانو او حنابلو په نزد د ایمان تعریف داسې دی :(**الایمان هو التصدیق بالجنان والاقرار باللسان والعمل بالارکان**) د دوی په نزد د همدې درې شیانو نه ایمان مرکب دی بسیط نه دی. همدا دواړه د اهل حقو ډلې دي د اهل السنت والجماعة نه دي، د دوی په مینځ کې اختلاف حقیقي نه دی، بلکې لفظي او ظاهري دی، د کوم چې مخکې تفصیل را روان دی، بهر حال د اهل حقو په مینځ کې دومره اختلاف خو یقیني دی چې احناف او جمهور متکلمین ایمان ته بسیط وایي، شوافع او جمهور محدثین ایمان د دریو څیزونو نه مرکب ګڼي. امام بخاري رَحِمَهُ اللّٰهُ د ایمان په مرکب کیدو باندې ډیر دلائل را جمع کړي دي.

۸ ذیقعده ۱٤۰۹ھ

ایمان بسیط دی او که مرکب؟ د طرفینو دلائل :دلته په یوه مهمه خبره پوهیدل ضروري دي او هغه دا ده چې شوافعو او جمهورو محدثینو د ایمان چې کوم تعریف کړی دی دا بعینه هغه تعریف دی کوم چې معتزلوو او خوارجو کړی دی، لیکن دا صرف لفظي مشابهت دی ورنه په حقیقت کې یې ډیر غټ فرق شته دی، ځکه چې معتزله او خوارج ایمان د دریو داسې اجزاؤ نه مرکب ګڼي چې د یوه جزء په ماتولو سره ایمان د منځه ځي، او د دوی په نزد د عمل پرېښودونکی **مخلد في النار** دی، همدارنګه احنافو او متکلمینو چې د ایمان کوم تعریف کړی دی دا بعینه هغه تعریف دی کوم چې مرجئو کړی، خو دلته هم صرف لفظي مشابهت دی او په حقیقت کې یې ډیر غټ فرق دی، ځکه چې احنافو او متکلمینو اعمال ضروري ګڼلي او تارک اعمال یې فاسق ګڼلی دی، او د مرجئو په نزد عمل لره هیڅ حیثیت نشته، بهر حال د تعریف د اشتراک د وجهې محدثین او شوافع د معتزلو سره برابر ګڼل ظلم دی، همدارنګه د ایمان په تعریف کې د اشتراک د وجهې احناف د مرجئو سره برابر ګڼل هم ظلم دی. بیا د امام صاحب طرف ته د ارجاء نسبت کول ډیره بې ځایه خبره ده او ډیره لویه ګستاخي ده، د ایمان په تعریف کې د لفظي اشتراک بنیاد جوړول او دومره لوی ظلم کول ډیره زیاته بې انصافي ده، که چیرته د معتزلو او خوارجو سره د ایمان په تعریف کې د اشتراک لفظي له وجهې شوافع او محدثین معتزله نه شي جوړیدی نو احناف ولې مرجئه جوړ کړی شي؟. بهر حال احنافو چې د ایمان کوم تعریف کړی دی هغه دا دی چې ایمان د تصدیق قلبي نوم دی، ددې دا نتیجه را ووتله چې ایمان بسیط دی او احناف ایمان بسیط ګڼي، په دې باندې د دوی سره چې کوم دلائل دي هغه په لاندې طور دي :

(۱) ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلاً﴾ (الکهف، آیت : ۱۰۷).
په قرآن کریم کې ځای په ځای په ایمان باندې د عمل صالح عطف راغلی دی، او عطف تغایر غواړي نو ایمان یو شی دی او اعمال بل شی دی.
﴿أُوْلَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الإِيمَانَ﴾ (المجادله ۲۲) ﴿وَلَمَّا يَدْخُلِ الإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾ (الحجرات ۱۴).
﴿قَالُواْ آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ﴾ (المائده ۴۱). ﴿وَلَـكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي﴾ (البقره ۲۶۰).
﴿إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ﴾ (النحل ۱۰۶).
په دې ټولو آيتونو کې زړه د ایمان محل ګرځول شوی او د ایمان نسبت د زړه طرف ته شوی. په زړه کې دننه خو صرف عقیده جازمه راتلی شي او هغه امر بسیط دی، هلته د ترکیب امکان نشته.
(۳) ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحاً مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً﴾ (النحل ۹۷).
په دې آيت کې د عمل د قبلیدو دپاره ایمان شرط ګرځول شوی دی. نو ایمان شرط دی او عمل مشروط دی او په شرط او مشروط کې مغایرت ضروري دی، نو ایمان د شرط په درجه کې یو شی دی او عمل د مشروط په درجه کې بل شی دی نو ایمان بسیط شو.

(۴) ایمان د کفر ضد دی او د کفر محل زړه دی نو د ایمان محل هم زړه شو (**وبضدها تتبین الاشیاء**) کله چې محل زړه شو نو ایمان بسیط شو. (۵) د حضرت اسامه بن زید رضي الله عنه مشهوره واقعه ده چې یو کس کلمه وویله حضرت اسامه رضي الله عنه هغه ووهلو او بیا یې وفرمایل : ده د ځان خلاصولو دپاره کلمه ویلې وه په زړه کې یې ایمان نه وو، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : (**فهلا شققت من قلبه**) معلومه شوه چې د ایمان محل زړه دی نو بسیط دی. (۶) د جبریل علیه السلام په حدیث کې **ما الایمان**؟ په جواب کې د (**ان تؤمن بالله وملائکته**) ذکر وکړ، کوم چې تصدیق قلبي دی. ځکه چې ایمان راوړل په الله باندې په فرښتو باندې په کتابونو باندې په رسولانو باندې ټول د تصدیق قلبي له قبیلې نه دي.
(۷) کله به چې رسول الله صلی الله علیه وسلم چاته ویل (**امنوا**) نو هغه خلک په خپله پوهیدل چې د (**امنوا**) نه مراد په زړه سره منل دي. تصدیق قلبي به یې ذهن ته راتلو. معلومه شوه چې تصدیق قلبي د ایمان نوم دی او په زړه کې دننه چې څه کیږي هغه بسیط وي مرکب کیدی نه شي؟

د شوافعو دلائل :(۱) ﴿لَّيْسَ الْبِرَّ أَن تُوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَـكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَالْمَلآئِكَةِ وَالْكِتَابِ...﴾ الأية. په دې آيت کې ډیر بابونه د البر د ایمان سره لګول شوي دي د کوم نه چې د ایمان د مرکب کیدو پته لګیږي.

(۲) (**الایمان بضع وسبعون شعبة فأفضلها قول لا اله الا الله وأدناها اماطة الاذى عن الطريق والحياء شعبة من الايمان**). په دې حديث کې هم د ايمان د څو شعبو ذکر شوی دی په کومو سره چې د ايمان د مرکب کيدو مدعى ثابتيږي.

(۳) (**بنى الاسلام على خمس شهادة ان لا اله الا الله واقام الصلوة ...الخ**). په دې حديث کې هم ايمان د پنځو ارکانو نه مرکب ښودل شوی دی. معلومه شوه چې مرکب دی بسيط نه دی. ځکه چې په احاديثو کې ښه اعمال د ايمان سره داسې پيوند کړی شوي دي ګويا چې ټول يو شی دي. يعنې د ايمان ډير اجزاء دي او ايمان د هغو نه مرکب دی، امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ د صحيح البخاري په **کتاب الايمان** کې په همدې قسم ډيرو آيتونو او احاديثو سره بار بار استدلال کړی دی.

د بحث خلاصه: د پورته ذکر شوي بحث او دلائلو نه وروسته د خلاصې په طور په دې پوه شئ چې د اهل باطلو د پنځو مذاهبو سره د اهل حقو د ايمان په تعريف، تفصيل او تحقيق کې اختلاف حقيقي او معنوي دی، په کوم چې داسې نتائج مرتب کيږي د کومو په مينځ کې چې ډيره غټه فاصله او ډير لرې والی دی، او د اهل حقو په مينځ کې د ايمان په تعريف کې چې کوم اختلاف دی دا معنوي دی حقيقي نه دی. بلکې لفظي دی، د کوم مرجع چې يوه ده. يو څو وجوهات وګورئ :(۱) بس دومره ياد لرئ چې د اهل حقو اختلاف د ملاحظې او ماحول په اعتبار سره دی، يو خوا د معتزلو تشدد او تعدي او خروج عن الحق وکتل نو اعمال يې د ايمان نه جدا کړل د احنافو پشان، او نورو مرجئه وليدل چې د اعمالو په باره کې يې د حد نه تجاوز کړی دی، د اعمالو مقام يې غورځولی دی نو شوافعو ايمان د اعمالونه مرکب وګرځوه. (۲) د اهل حقو په مينځ کې د ايمان په تعريف کې اختلاف د جهاتو د اختلاف د وجهې دی، شوافعو او محدثينو د ايمان جهت کامل مکمل او اعلى جانب ته کتلي دي نو اعمال يې په هغه کې شامل کړي دي او مرکب ورته وايي، احنافو او متکلمينو د ايمان ادنى او اخيري درجې ته کتلي دي نو ايمان د اعمالو جدا ګڼي او د هغه د بسيط کيدو قول يې غوره کړی، يعنې د ايمان يې هغه درجه مراد کړې ده د کومې وروسته چې ايمان نشته.

(۳) يا په دې پوهه شئ چې د جمهورو محدثينو او شوافعو په نزد د ايمان دپاره اعمال په منزله د لازم ماهيت دي، د احنافو او متکلمينو په نزد اعمال د ايمان دپاره په منزله د لازم وجود دي، د معتزلو او خوارجو په نزد اعمال په منزله د لازم ذات دي.

(۴) يا داسې پوهه شئ چې مثلا نفس ايمان او نفس تصديق په منزله د ذات انسان دی. او اعمال په منزله د اطرافو او اعضاؤ دي چې د اعضاؤ په نقص سره نقص راځي خو ذات په خپله په خپل ځای باندې موجود وي، يا د ونې او ښاخونو مثال واخلئ چې د ونې يو ذات دی او نور يې ښاخونه دي، ذات په خپل

ځای باندې قائم وي او شاخونه جدا دي.نو د انسان او ونې دپاره اعضاء او شاخونه اجزاء دي، ليکن دغه اجزاء تحسينيه تزيينيه تحليه دي ترکيبيه نه دي.د اهل حقو په مينځ کې که څيرته دغه نزاع لفظي ونه منل شي نو بيا د همدې اجزاؤ نه د مرکب ايمان قائل محدثين او شوافع د کبيرې ارتکاب کوونکي ته د خوارجو په شان کافر ولې نه وايي او د معتزلو په شان هغه ته د اسلام نه وتلی ولې نه وايي؟.او که څيرته د احنافو او متکلمينو په نزد اعمال معتبر نه شي صرف تصديق قلبي بسيط کافي شي نو بيا تارک اعمال ته همدا حضرات فاسق ولې وايي؟ معلومه شوه چې دغه نزاع په اعتبار د جهاتو په اعتبار د اجزاء تحسينيه تحليه او تزيينيؤ دی.حافظ ابن تيميه رَحِمَهُ اللَّهُ ويلي چې د احنافو او متکلمينو په دې نظريې سره د اعمالو اهميت کم شوی، د دې جواب دا دی چې اعمال د ايمان جزء وګڼل شي نو د تصديق قلبي اهميت هم باطليږي.

بيا اعتراض دا شو چې بيا خو د احنافو او متکلمينو په مذهب سره د مرجئو تاييد کيږي، د دې جواب دا دی چې ستاسو په مذهب سره د معتزلو او خوارجو تاييد کيږي، بهر حال دا ټوله نزاع لفظي ده، دواړه طرفونه د اعمالو قدر کوي، احناف په اعمالو کې زيات وړاندې دي، پس دواړو ډلو د خپلې خپلې زمانې خلک د حد نه د تجاوز کولو را منعه کړي دي د اصلاح او علاج په طور يې جدا جدا طريقې غوره کړې او رأيه يې ورکړې ده، د شوافعو او محدثينو په وړاندې د مرجئو منظر وو د احنافو او متکلمينو وړاندې د معتزلوو منظر وو.

۹ ذيقعده ۱٤۰۹ هـ

په ايمان کې د زياتوالی او نقصان بحث: محدثين حضرات، شوافع، معتزله او خوراج د ايمان د زياتوالي او نقصان قائل دي، د ائمه احناف او د متکلمينو په دې کې اختلاف دی، امام رازي رَحِمَهُ اللَّهُ فرمايي چې دغه اختلاف په اصل کې په تير شوي اختلاف متفرع دی کوم اختلاف چې دې حضراتو د ايمان په مرکب کيدو او بسيط کيدو کې کړی وو، پس کوم خلک چې ايمان بسيط ګڼي د دوی په نزد په بسيط امر کې زياتوالی او نقصان نشته، ځکه چې بسيط حقيقي **(الذی ما لا جزء له اصلا)** ته ويل کيږي، او بسيط عرفي **(ما لا يرکب من الاجسام المختلفة)** نوم دی نو په دې کې د زيادت او نقصان امکان نشته، او کوم خلک چې ايمان مرکب من الاجزاء الثلاثة ګڼي دوی د زياتوالي او نقصان قائل دي، لهذا دا اختلاف هم د مخکني اختلاف په شان لفظي دی حقيقي نه دی.د دې کلام خلاصه دا راووتله چې کوم محدثين حضرات او شوافع اعمال په ايمان کې داخل مني دوی ته داسې ويل په کار وو چې **(الايمان يزيد وينقص)** ځکه دا ښکاره خبره ده چې په اعمالو کې کمی او زياتوالی کيږي.او کومو حضراتو احنافو او متکلمينو چې ايمان ته صرف د تصديق قلبي نوم ورکړی دی او اعمال د دې په مفهوم کې

داخل نه ګڼي دوی ته داسې ویل په کار وو چې (الایمان لایزید ولاینقص) ځکه چې تصدیق قلبي د اعتقاد جازم نوم دی، او دا امر بسیط دی، ددې وړاندې د تصدیق هیڅ درجه نشته نو ځکه په هغه کې د کمي او زیاتي امکان نشته، که چیرته د چا اعتقاد جازم د جزم له حد نه بښکته راغی نو هغه ایمان نه دی، ځکه چې له جزم نه ښکته ظن (شک) دی او د شریعت په اصطلاح کې شک ته ایمان نه شي ویل کیدی، معلومه شوه کومو حضراتو چې اعمال د ایمان جزء منلي د دوی فیصله دا وه چې په ایمان کې کمی او زیاتوالی کیږي، او کومو حضراتو چې اعمال دایمان جدا ګرځولي ددوی فیصله داوه چې په ایمان کې کمی او زیاتوالی نه کیږي. محدثینو او شوافعو حضراتو دایمان په زیاتوالي او نقصان باندې د قرآن کریم په څو آیتونو استدلال کړی په کومو کې چې د زیات لفظ راغلی دی، امام بخاري رَحِمَهُ ٱللَّهُ په خپل کتاب بخاري کې ددې قسم دلائلو انبار د کتاب الایمان په ابتداء کې لګولی دی، څو دلائل دي وکتل شي:

(۱) ﴿لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَّعَ إِيمَانِهِمْ﴾ (فتح ٤).

(۲) ﴿وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ (انفال ۲).

(۳) ﴿وَيَزْدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ (مدثر ۳۱).

(۴) ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾ بقره ۱۲۴).

(۵) ﴿الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ﴾ (آل عمران ۱۷۳).

(۶) ﴿إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى﴾ (کهف ۱۳).

(۷) قال ابن عمر رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُمَا: (تعلمنا الایمان ثم تعلمنا القرآن فازددنا ایمانا).

(۸) وقال ابن مسعود رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ: (اللهم زدنا ایمانا ویقینا وفقها).

محدثینو ته د احنافو او متکلمینو جواب: (۱) شاه ولي الله رَحِمَهُ ٱللَّهُ ویلي چې په کومو نصوصو کې چې د ایمان د زیادت او نقصان ذکر دی د هغوی نه مراد په حلاوت ایمان کې زیادت دی په نفس ایمان کې زیادت مراد نه دی، دا دواړه جدا جدا شیان دي یعنې په اجزاء تحسینیه تزیینیه او تحلیه کې زیادت مراد دی.

(۲) یو اجمالي ایمان دی او بل تفصیلي ایمان دی، اجمالي ایمان زیاتی او نقصان نه قبلوي، او تفصیلي ایمان زیاتی او نقصان قبلوي، امام ابو حنیفة رَحِمَهُ ٱللَّهُ د یو سوال کوونکي په جواب کې وویل:

(الایمان المجمل لایزید ولاینقص واما المفصل فهو یزید).

(۳) دا زیادت او نقصان د مؤمن به د وجې نه دی چې د وحې په ذریعې سره څومره مؤمن به چې زیاتیږي

هغو مره ایمان هم زیاتیږي. په دوو آیتونو باندې د ایمان راوړلو نه وروسته چې په لسو آیتونو باندې مزید ایمان راوړل شي نو د همدې مؤمن به د وجهې ایمان زیاتیږي. (۴) د وحې د نزول په زمانه کې خو (یزید وینقص) کیدی شو لیکن د وحې د بندیدو نه وروسته اوس خو (لایزید ولاینقص) دی.

(۵) مشهور قول د امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ او یو قول د امام ابو حنیفة رَحِمَهُ اللّٰهُ دی چې الایمان یزید وینقص یعنې د نصوصو او آیتونو خو د زیادت پته لګیږي، لهذا زیادت ثابت دی. لیکن د نقص او نقصان پته نه لګیږي لهذا نقصان نشته. (۶) دا زیادت او کمی د ایماني نور په اعتبار دی. د اصل ایمان په اعتبار نه دی. ګویا چې په نوراني اجزاؤ کې نقص او انبساط راتلی شي (تاریخ: ۱۰ ذیقعده ۱۴۰۹ هـ).

۱۰ ذیقعده ۱٤۰۹هـ

په ایمان او اسلام کې د نسبت بحث: کله چې د اسلام تعریف وکړی شي نو د هغه په نسبت سره ایمان په اسانۍ سره په ذهن کې راځي لهذا لومړی دې د اسلام تعریف وکړی شي:

(۱) (**الاسلام عبارة عن التسلیم والاستسلام بالاذعان والانقیاد**).

(۲) ابن عربي رَحِمَهُ اللّٰهُ ویلي دي چې: (**الایمان اعتقاد والاسلام انقیاد والاحسان استشهاد**).

(۳) میر سید سند ویلي دي: (**الاسلام هو الخضوع والانقیاد لما اخبر به النبی صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ**).

(۴) علامه زمخشري په تفسیر کشاف کې ویلي دي: (**ان کل ما یکون الاقرار باللسان من غیر مواطاة بالقلب فهو الاسلام وما واطا فیه القلب اللسان فهو ایمان**). یعنې چیرته چې د زباني اقرار د موافقت د زړه نه بغیر وي نو هغه اسلام دی، او چیرته چې زړه او ژبه دواړه موافق وي هغه ایمان دی.

(۵) امام غزالي رَحِمَهُ اللّٰهُ ویلي چې حق دا ده چې شریعت ایمان او اسلام د ترادف په طور هم استعمال کړي دي. او د تباین او تغایر په طور یې هم استعمال کړي دي. او د تداخل په طور یې هم استعمال کړي دي، تفصیل وګورئ:

د ترادف مثالونه: (۱) ﴿فَأَخْرَجْنَا مَن كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِّنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ (**ذاریات ۳۵-۳۶**). د علماؤ په دې کې اتفاق دی چې هلته یو ه کورنۍ وه کومه چې د حضرت لوط عَلَيْهِ السَّلَامُ وه هغې ته مؤمن او مسلم ویل شوي دي نو ترادف ثابت شو.

(۲) ﴿وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ﴾ (یونس ۸۴).
دلته هم یو قوم ته مؤمن او مسلمان ویل شوي دي نو ترادف ثابت شو.

د تباين او د تضاد مثالونه: (۱) ﴿ **قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُل لَّمْ تُؤْمِنُوا وَلَٰكِن قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ** ﴾ (حجرات ۱۴). په دې آيت كې د باندېچيانو (كلي والو) نه د تصديق قلبي، اذعان او طمانيت نفي شوې ده كومه چې (**امنا**) او (**لم تؤمنوا**) په مفهوم كې وه.٢،او استسلام ظاهرًا يې ژبې او اندامونو لره ثابت كړو د كوم نه چې تغاير تباين او تضاد واضح شوى دى.

(۲) په دې آيت كې د همدې تغاير او تضاد تاييد د مسند احمد په دې مرفوع روايت سره هم شوى دى چې : (**الاسلام علانية والايمان فى القلب**).

(۳) په حديث جبريل عَلَيْهِ السَّلَامُ سره هم د اسلام او ايمان تغاير او تباين معلوميږي. ځكه هلته چې كله د ايمان متعلق سوال وشو نو رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په (**ان تؤمن ا بالله وملائكته وكتبه ورسوله**) سره جواب وركړو كوم چې ټول د تصديق قلبي ماتحت راغلي دي. كوم چې اذعان دى او كله چې د اسلام متعلق سوال وكړى شو نو رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل : (**ان تشهد ان لا اله الا الله وتقيم الصلوة الخ**) يعنې په جواب كې ټول د تسليم شيان راغلل چې دا وكړئ او دا وكړئ. معلومه شوه چې په اسلام او ايمان كې فرق شته . كله چې جدا سوال او جواب راغلل په كومو كې چې د تسليم قولي او تسليم فعلي دواړو ذكر راغلى دى.

(٤) **وفي حديث سعد** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **انه** صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **اعطى رجلا اعطاءً ولم يعط الآخر فقال سعد يارسول الله** صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **تركت فلانا لم تعطه وهو مؤمن فقال او مسلم** په دې سره تباين او تغاير واضح شوى دى.

(۵) د علامه شاه انور شاه كشميري رَحِمَهُ اللَّهُ خاص شاګرد محدث العصر مولانا يوسف بنوري رَحِمَهُ اللَّهُ يو فرق په درس بخاري كې بيان كړى دى كوم چې په حقيقت كې د حضرت شاه صاحب تحقيق وو د كوم حاصل چې دا دى چې د اسلام او ايمان مسافه يوه ده، صرف په مبتداء او منتهاء كې فرق دى. اسلام د ظاهر نه شروع كيږي او باطن ته رسيږي، او كامل ايمان د باطن نه شروع كيږي او ظاهر باندې راځي. كه چيرته ايمان قوي وي نو فوراً په ظاهري اندامونو باندې د هغه ثمره ښكاره كيږي. خلاصه دا ده چې د ايمان سفر د باطن نه شروع كيږي او ظاهر ته ځي او د اسلام سفر د ظاهر نه شروع كيږي باطن ته ځي.

(٦) (**الايمان والاسلام اذا اجتمعا افترقا واذا افترقا اجتمعا كالمسكين والفقير اذا اجتمعا افترقا واذا افترقا اجتمعا**).

په ايمان او اسلام كې تداخل :په بعضې احاديثو كې په ايمان او اسلام كې تداخل ثابت شوى دى. لكه د رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه يو چاپوښتنه وكړه :**اى الاعمال افضل؟ فقال: الاسلام. فقال: اى الاسلام**

افضل؟فقال: الايمان) **(التعليق الصبيح).** د تداخل مطلب دا شو چې د اسلام نه مراد تسليم بالقلب او عمل بالاركان دواړه واخستلی شي اودايمان نه فقط تسليم بالقلب مرادواخستی شي.په ذکرشوي روايت کې داسلام په جواب کې ايمان راغلی يعنې تسليم بالقلب، او اسلام په خپله د تسليم قلبي او دعمل بالاركان نوم دی نو ايمان په اسلام کې داخل کړی شو کوم چې تداخل دی، اسلام عام شو او ايمان خاص شو

په ايمان کې د استثناء حکم: په ايمان کې د استثناء مطلب دا دی چې کوم کس ووايي: **انا مؤمن ان شاء الله**، داسې ويل روا دي او که ناروا دي په دې کې څو قولونه دي: (۱) حافظ ابن تيميه رَحِمَهُ اللهُ ويلي چې سفيان ثوري رَحِمَهُ اللهُ سفيان بن عيينه رَحِمَهُ اللهُ، امام احمدبن حنبل رَحِمَهُ اللهُ او دکوفي اکثرو علماء کرامو او د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شاګرد ويلي چې د **انا مؤمن ان شاء الله** ويل روا دي، د يو شمير احنافو هم همدا رأيه ده. (۲) امام اوزاعي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې د مختلفو اعتبارا تو په لحاظ کولو سره د **انا مؤمن ان شاء الله** حکم معلومول په کار دي، که چيرته کوم کس (**انا مؤمن ان شاء الله**) د في الحال په اعتبار سره وايي نو داسې ويل نه دي په کار، ځکه چې دې کس ته حالا په خپل ايمان کې تردد دی، او که چيرته د مستقبل متعلق وايي چې ان شاء الله زه مؤمن يم يا يې د تبرک دپاره استعمالوي نو دا روا دي، بيا هم ددې نه پرهيز کول په کار دي، ځکه چې بعضې صورتونه خطرناک دي.

د ايمان محل: د شوافعو په نزد د ايمان محل زړه دی، ځکه چې په نصوصو کې د ايمان نسبت زړه ته شوی (**وقلبه مطمئن بالايمان**) د امام ابو حنيفة رَحِمَهُ اللهُ طرف ته منسوب دي چې د ايمان محل دماغ دي، د هدايې صاحب اشاره کړې ده چې د ايمان محل زړه دی او د دماغو خبره امام صاحب ته منسوبول صحيح نه دي، هو د قلبي رڼائي دپاره دماغ په منزله د ګروپ (بلب) دي.

۱۱ ذيقعده ۱۴۰۹ هـ

اَلْفَصْلُ الْاَوَّلُ

د جبريل عَلَيْهِ السَّلَامُ حديث

(۲) عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ

د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې مونږ يوه ورځ د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په مجلس کې ناست وو چې

إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيْدُ بَيَاضِ الثِّيَابِ شَدِيْدُ سَوَادِ الشَّعْرِ

يو ناڅاپه يو کس دننه راغی د کوم لباس چې نهايت سپين وو او ويښتان يې ډير تک تور پرقيدو نکي وو،

لَا يُرَىٰ عَلَيْهِ أَثَرُ السَّفَرِ وَلَا يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ حَتّٰى جَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

پههغه باندې خونه د سفر کومه نښه لیدل کیده او نه په مونږ کې چا هغه پیژند و هغه نبي عليه السلام ته نزدې راغی

فَأَسْنَدَ رُكْبَتَهُ إِلَى رُكْبَتَيْهِ وَ

او کیناست او د نبي عليه السلام د مبارکو زنګنونو سره یې خپل زنګنونه یوځای کړل او د (آدب په طور) یې خپل

وَضَعَ كَفَّيْهِ عَلَى فَخِذَيْهِ وَ قَالَ يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِسْلَامِ

دواړه لاسونه په خپلو ورنونو باندې کینبودل بیا هغه عرض وکړو ای محمد ! ماته د اسلام حقیقت وښایه

قَالَ الْإِسْلَامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ

نبي عليه السلام وفرمایل: د اسلام حقیقت دا دی چې تاسو ګواهي ورکړئ چې د الله نه بغیر بل هیڅ معبود نشته

وَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللهِ وَ تُقِيْمَ الصَّلَاةَ وَ تُؤْتِيَ الزَّكَاةَ وَ تَصُوْمَ رَمَضَانَ

او محمد صلى الله عليه وسلم د الله رسول دی بیا په پابندۍ سره مونځ اداء کړئ زکوة ورکړئ د رمضان روژې ونیسئ،

وَ تَحُجَّ الْبَيْتَ إِنِ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيْلًا

او که چیرته تر بیت الله پورې د رسید و امکان وو او تو ښه د لارې موجود وه نو د بیت الله حج هم وکړئ،

قَالَ صَدَقْتَ فَعَجِبْنَا لَهُ

دې کس چې جواب واورید نو وې ویل: تا صحیح وویل، حضرت عمر رضي الله عنه فرمایي چې مونږ تعجب کې

يَسْأَلُهُ وَ يُصَدِّقُهُ قَالَ

شو چې دا کس یو طرف ته پوښتنه کوي او بیا یې د جواب تصدیق هم کوي، بیا هغه کس وویل: ای محمد !

فَأَخْبِرْنِيْ عَنِ الْإِيْمَانِ قَالَ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ وَ مَلَائِكَتِهِ

د ایمان حقیقت بیان کړه؟ نبي عليه السلام وفرمایل: ایمان دا دی چې تاسو ایمان راوړئ په الله، د هغه په فرښتو،

وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ تُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَ شَرِّهِ

د هغه په کتابونو د هغه په رسولانو او د قیامت په ورځ او یقین وکړئ په دې خبره چې خیر او شر د الله د فیصلې

قَالَ صَدَقْتَ قَالَ فَأَخْبِرْنِيْ عَنِ الْإِحْسَانِ

مطابق دي، هغه کس وویل تاسو سمه خبره وکړه، بیا یې پوښتنه وکړه چې: احسان څه شی دی؟ نبي عليه السلام

قَالَ أَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ

وفرمایل: احسان دا دی چې ته د الله عبادت په داسې طريقې وکړې لکه ته چې الله وينې که ته الله تعالى نه

تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ

وينې نو تا الله تعالى ويني . بيا يې پوښتنه وکړه چې د قيامت په باره کې ما ته څه وښايه ؟ نبي عليه السلام

قَالَ مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ قَالَ

وفرمایل: په دې باره کې د جواب ورکوونکي علم د سوال کوونکي د علم نه زيات نه دی، هغه کس وويل

فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَمَارَاتِهَا قَالَ أَنْ تَلِدَ الْأَمَةُ رَبَّتَهَا

چې بـه نو بيا د قيامت نښانې (علامې) وښايه؟ نو نبي عليه السلام وفرمايل کله چې وينځه خپل آقا وزيږوي.

وَ أَنْ تَرَى الْحُفَاةَ الْعُرَاةَ الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّاءِ . يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُنْيَانِ

او لوڅ لغړ بدن، مفلس او فقير د ګډو شړوونکي په لوړو بلډنګونو کې په فخر او غرور سره ژوند کوونکي

قَالَ ثُمَّ انْطَلَقَ فَلَبِثْتُ مَلِيًّا ثُمَّ قَالَ لِيْ

ووينې (حضرت عمر رضي الله عنه فرمايي) بيا هغه کس لاړو ما يو څه وخت توقف وکړ نو نبي عليه السلام وفرمايل:

يَا عُمَرُ أَتَدْرِي مَنِ السَّائِلُ قُلْتُ اللهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ

عمره! سوال کوونکی دې وپيژندلو څوک وو؟ ما وويل: الله او د هغه رسول ښه پوهيږي، وې فرمايل:

فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ[1]

دا جبريل وو کوم چې تاسو خلکو ته د دين ښودلو د پاره راغلی وو.

وَ رَوَاهُ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مَعَ اخْتِلَافٍ ، وَ فِيهِ

ابو هريره رضي الله عنه هم دا روايت د څه الفاظو په فرق سره روايت کړی دے د ده د روايت آخرني الفاظ داسې دي

وَ إِذَا رَأَيْتَ الْحُفَاةَ الْعُرَاةَ الصُّمَّ الْبُكْمَ مُلُوكَ الْأَرْضِ

چې تاسو خپيله پښې، بربنډ بدن او ګونګيان خلک په زمکه باندې حکومت کوونکي ووينئ او د قيامت

(۱) اخرجه مسلم ج۱/ص ۳۶ ، رقم (۱)، كتاب الايمان ، باب معرفة الايمان والاسلام والقدر وعلامة الساعة ، وابو داود في السنن ج ۵/ص ۶۰ رقم (۱۶۹۵) ، وابن ماجه ج ۱/ص ۲۴ ، واحمد في مسنده ج۱ ۵۱.

ثُمَّ	اللهُ	إِلَّا	لَا يَعْلَمُهُنَّ	فِي خَمْسٍ

دوخت تعين خو دهغو پنځو شيانو نه دى د كوم علم چې د الله نه بغير هيچاته نشته دى. بيانبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دا

قَرَأَ : ﴿ إِنَّ اللهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَ يُنَزِّلُ الْغَيْثَ ﴾ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).

آيت كريمه تلاوت كړ : ﴿إِنَّ اللهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ (لقمان ۳۴).

توضيح : دا يو جامع حديث دى، دا حديث په ټولو ظاهري او باطني عباداتو او داسې احكامو باندې مشتمل دى كوم چې د ايمان، اعمالو، اندامونو او اخلاص سره متعلق دي. تردې چې د شريعت ټول علوم د دې طرف ته راجع دي او ټول د دې نه ټوټه ټوټه خواره شوي دي، او د همدې جامعيت د وجې نه علامه قرطبي رَحِمَهُ اللَّهُ ويلي دي چې (**يصلح ان يقال له ام السنة**) يعني لكه څرنګه چې سورت فاتحه د قرآن دپاره ام القرآن دى دا حديث د ټولو احاديثو دپاره ام السنة دى. علامه طيبي رَحِمَهُ اللَّهُ ويلي دي چې همدا وجه ده چې امام بغوي رَحِمَهُ اللَّهُ د خپل كتاب مصابيح او د شرح السنة شروع په همدې حديث سره كړې ده، د دې حديث متعلق په تير شوي بحث كې هم څو خبرې ليكل شوې دي، هلته دې وكتل شي.

بينما : دا لفظ مفرد دى او د ظرفيت دپاره راغلى او د جملې اسميه او فعليه دواړو طرف ته مضاف دى. اذ او **بينما** دواړه د ظرف زمان د مفاجاة په معنى راځي، او همدا د مفاجاة معنى د هغه ظرف عامل جوړيږي د حديث معنى دا شوه : (**وقت حضورنا في مجلس رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فاجانا طلوع هذا الرجل**).

په ترجمه كولو كې د **بينما** ترجمه داسې ده، په دې وخت كې يا په دې مينځ كې يا په دې دوران كې.

ذات يوم : د **ذات** لفظ زيات كړى شوى دى، دا د هغه وهم د لرې كولو دپاره دى چې دلته مجازاً مطلق زمانه مراد نه ده، بلكې هغه ورځ مراد ده، همدا رنګه د **ذات** لفظ د كلام د ښايسته كولو دپاره هم راوړل كيږي. بعضو دا مقحم يعني زائد ګرځولى دى.

نحن عند رسول الله : په يو روايت كې د **في آخر عمره** لفظ راغلى ، بعضو د حجة الوداع نه وروسته په لسم هجري كې د حضرت جبريل عَلَيْهِ السَّلَامُ د دې راتګ وخت ښودلى دى. لكه چې جبريل عَلَيْهِ السَّلَامُ د ټولو احكامو د نازليدو نه وروسته د دين د امورو د تثبيت او مضبوطتيا دپاره راغلى وو او اجمالي نقشه يې په يوه مجلس كې وړاندې كړه. د بخاري په روايت كې دي : **كان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يوما بارزًا للناس** د ابوداؤد په روايت كې دي چې رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په يوه ښكاره ځاى باندې تشريف فرما وو، ځكه

چې صحابه کرامو رضي الله عنهم د ده صلی الله علیه وسلم په اجازه باندې د ده صلی الله علیه وسلم د کیناستو دپاره یوه چوتره جوړه کړې وه ترڅو چې امتیاز راشي، په همدې روایت سره قرطبي د علماء کرامو استاذانو او مدرسینو دپاره د یوه ښکاره (ځانته) ځای پر جوړولو باندې استدلال کړی دی، په دې شرط چې ضرورت وي، د دې حدیث شان ورود دا دی چې چونکه قرآن کریم په سوال کولو پابندي لګولې وه کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: سلوني فهابوا ان یسالوه فجاء جبریل یعني رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل زمانه پوښتنه وکړئ نو صحابه کرام د سوال کولو نه ویریدل بیا جبرئیل راغی او پوښتنه یې وکړه.

اذ طلع علینا رجل: د دخل په ځای د طلع لفظ استعمال شوی دی، د دې یوه وجه دا وه چې راتلونکی یو کس یو ناڅاپه راغلی وو او د یو ناڅاپه راتلو دپاره طلع زیات مناسب وو، ځکه چې د شي طلوع یو ناڅاپه وي. یا د طلع لفظ د کمال ظهور، کمال عظمت او لوړې مرتبې دپاره غوره کړی شوی لکه طلع البدر علینا یا طلع الشمس الفاظ د عظمت دپاره ویل شوي دي. دریمه وجه علماو دا لیکلې چې دا کس چونکه جبریل امین وو او فرښتې نوراني مخلوق دی د همدې نور او رڼائي دپاره د طلع لفظ ډیر مناسب وو په (رجل) کې تنوین د تعظیم دپاره دی، یعنې یو شان لرونکی انسان ښکاره شو، فرښته همیشه کله چې کوم شکل د ځان دپاره جوړوي نو د سړیو په شکل کې راځي، د ښځو په شکل کې نه راځي.

شدید بیاض الثیاب: دلته اضافت لفظیه د تخفیف دپاره دی او په مضاف الیه کې الف لام عوض د مضاف الیه دی، یعنې شدید بیاض ثوبه او که چیرته په شدید مضاف باندې راوړل شي نو بیاض د هغه فاعل جوړیږي، یعنې شدید بیاض ثوبه. د سپین لباس په غوره کولو کې اشاره وشوه چې د ټولو ښه لباس سپین دی، په یو حدیث کې هم وارد دی، رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي: البسوا ثیاب البیض فانها اطهر واطیب وکفنوا فیها موتاکم او د سپین لباس په غوره کولو سره خفګان له منځه ځي نو ځکه هغه دې غوره کړی شي، د همدې جملې تشریح په راتلونکې شدید سواد الشعر جمله کې هم راځي.
د همدې دواړو جملو په یو ځای کولو سره د علم دین طالبانو دپاره څو مفید آداب ترلاسه کیدی شي، لهذا د علم دین د حاصلولو دپاره اول آدب دا دی چې طالب العلم باید صاف ستره وي اګر که جامې یې زړې وي نو باید چې پاکې صفا وي، دویم آدب دا دی چې د علم دین د حصول زمانه هغه د ځوانۍ زمانه ده چې په هغې کې د هر تکلیف برداشت کول هم آسان وي، ذهن قوه حافظه او نورې قوې هم تر او تازه وي.

ولا یعرفه منا احد: دلته سوال دا دی چې حضرت عمر رضي الله عنه څنګه وویل چې په مونږ کې هیڅ هغه نه

پیژندلو، ممکنه ده چې په ټول مجلس کې به یو پیژندونکی وو؟ جواب دا دی چې دا حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د خپل ځان په ګمان د ټولو د طرفه دا نسبت کړی، یا دا چې د مجلس د حاضرینو د قول او تصریح مطابق یې داسې وویل، ځکه دا قول د ابن حجر عثمان بن غیاث په روایت کې نشته.

فنظر القوم بعضهم الی بعض فقالوا ما نعرفه حتی جلس الی النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: په دې روایت کې څه اجمال دی، په مسند امام اعظم کې چې له ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه کوم روایت منقول دی هغه همداسې دی: **عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ الی ان قال السلام علیک یا رسول الله فقال وعلیک السلام فقال یا رسول الله أَدْنُ فقال أُدْنُ قال فدنا حتی جلس ..... الخ**). **جلوس** او **قعود** مترادف الفاظ دي او د ناستې په معنی دي.

فأسند رکبتیها الی رُکبتیهِ: سوال دا دی چې په دې طور کیناستو کې د بې ادبۍ ګمان دی داسې ولې وشول؟ د دې څو جوابونه دي: (۱) د علم په طلب کې د خپل سخت ضرورت او حاجت ښکاره کولو دپاره یې داسې وکړل. (۲) خپل ځان ته د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د توجه راګرځولو دپاره یې داسې وکړل. (۳) خپل ځان ته د خلکو د توجو طلب کولو دپاره یې داسې وکړل. (۴) د خپل هیئت او حیثیت پټولو دپاره یې داسې وکړل چې څوک یې ونه پیژني.

ووضع کفیه علی فخذیه: د کفیه ضمیر د هغه سوال کوونکي جبریل طرف ته راجع دی، دا د طالب العلم په ادب سره د کیناستو انداز دی چې په دواړو زنګنونو د قعدې په شکل کیني او دواړه لاسونه په خپلو ورنونو باندې کیږدي لکه چې دا هر متعلم ته د ادب درس دی.

فخذیه: د دې ضمیر که څیرته د سوال کوونکي طرف ته راجع دی نو په دې کې د کمال ادب طرف ته اشاره ده، لکه څرنګه چې پورته کرخو کې ولیکل شول، لیکن د امام بغوي رَحِمَهُ اللهُ طیبي رَحِمَهُ اللهُ او اسماعیل تیمي رَحِمَهُ اللهُ او د نورو په نزد دا ضمیر رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته راجع دی چې همدې سوال کوونکي خپل دواړه لاسونه د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زنګنونو باندې کیښودل، د همدې علماء کرامو د همدې رأیې تایید د نسائي په روایت سره کیدی شي، ځکه چې په هغه کې تصریح ده چې: (**ثم وضع یدیه علی رکبتي النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ**) د دې تصریح نه وروسته په دې کې بحث کول نه دي په کار چې دا ضمیر د چا طرف ته راجع دی. البته دلته بیا هغه پوښتنه راپورته کیدی شي چې آیا دا صورت د بې ادبۍ نه دی؟ د دې هماغه جوابونه دي کوم چې مخکې تیر شول، چې په دې سره یې د ځان پټول غوښتل ترڅو ملائک او فرښته والی پټ شي، یا یې د توجه طلب کول غوښتل. ملا علی قاري رَحِمَهُ اللهُ دا په مجاز باندې حمل کړی چې د دې نه مراد کمال قرب دی، لیکن د مجاز اخیستو ته ضرورت څه دی؟

حقيقت موجود دی، د جبريل امين په راتلو او خبرو کولو سوال او جواب باندې علامه ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ.
علامه شبير احمد عثماني رَحِمَهُ اللهُ او نورو شارحينو چې کوم کلام کړی دی د هغه خلاصه دا ده :د
حضرت جبريل امين پټ حال د خلکو په هرې طريقې سره په حيرانتيا کې اچول وو. کله به يې د تهذيب
لرونکو خلکو طرز غوره کولو چې دا مهذب، با وقار او د تعليم د آدابو نه باخبره دی. او کله به يې داسې
صورت غوره کولو چې د مجلس د آدابو نه د ناخبرۍ د وجې نه به د باندې چې او کليوال ګومان پرې
کيدلو. کله به يې خپل لاسونه په خپلو ورنونو باندې کينبودل په مهذب انداز کې به کيناستلو. او کله
به يې د کليوالو خلکو په شان نه زنګنونو سره زنګنونه لګول او د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په ورنونو به
يې لاسونه کيښودل. کله به يې د رسول الله ويل د تهذيب رنګ به يې غوره کولو. او کله به يې يا محمد
ويل د ناخبرۍ په [illegible] کوله، کله به يې د سلام په اچولو سره مجلس ته د راتلو اجازه غوښتله او
کله کله به د کليوالو په شان يو دم په راتلو. په بدن او لباس باندې يې د سفر اثار نه معلوميدو د وجهې
به نقيه معلوميده. او دا چې هيچا به نه پيژندلو دا يې د مسافر والي دليل دی، عجيبه دا ده جبريل امين
به د پټيدو تولې طريقې خپلولې خلک به يې په فکر کې اچول تردې چې په خپله رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
تر آخر وخت پورې نه پيژندو او د تلو نه وروسته به معلومه شوه چې دا جبريل امين وو.

۱۲ ذيقعده ۱۴۰۹ هـ

وقال يا محمد: سوال دا دی چې قرآن کريم په دې طور د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مخاطب کولو نه منعه
راغلې ده لکه چې ارشاد دی: ﴿لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُم بَعْضًا﴾.

د دې باوجود جبريل امين رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته په **يا محمد** سره ولې خطاب وکړو؟ همدارنګه د
قرآني ممانعت سره سره په همدې طور خطاب کې بې آدبي هم ده.

لومړی جواب: دا دی چې د داسې خطاب او ممانعت مکلف او پابند انسان دی فرښتې نه دي، دا به
جواب دی، ځکه څو ځايه جبريل امين رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په همدې نوم سره ياد کړی.

دويم جواب: دا دی چې د محمد لفظ نه وصفي معنی په معنی د ستائل شوي مراد اخستل شوې، علمي
معنی مراد نه ده. **دريم جواب:** دا دی چې جبريل امين خپل ځان پټ کړی وو د همدې د پاره يې داسې
ورته ويلي وو. بهر حال کله چې شارحينو په دې کې د بې ادبۍ احتمال پيدا کړی وو نو اوس په (يا
محمد) آواز کول ورته حرام دي. يوه بريلوي عالم د مشکوة يوه شرح ليکلې په دې ځای کې يې ليکلي
دي: اوس رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته په (**يا محمد**) سره آواز کول حرام دي.

اخبرني عن الاسلام: دلته امر د استدعاء په معنی سره دی. د استعلاء او حکم په معنی سره نه دی،

ځکه چې انبياء کرام عَلَيْهِمُ السَّلَامُ د فرښتو نه بهتر دي.

الاسلام هو الانقياد الظاهر بشرط الانقياد الباطن : په الاسلام کې الف لام د حقيقت شرعيه دپاره دی، او په يوه روايت کې د شرائع الاسلام الفاظ هم شته، په همدې وجهې د هغه جواب په ارکان خمسو سره ورکړی شوی، يوازې تعريف نه دی ښودل شوی. په دغه ځای کې سوال دادی چې مسلم، کتاب حميدي، جامع اصول، رياض الصالحين او په مشکوة کې د اسلام سره متعلق سوال او جواب مخکې راوړل شوي، په بخاري او مصابيح کې د ايمان سوال او جواب مخکې راوړل شوي؟.

د دې جواب دا دی چې دلته د مقام غوښتنه دا وه چې اسلام مخکې وی، ځکه چې جبريل امين د زد کړې او تعليم دپاره سوال کړی او رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په ظاهري طور جواب ورکړی، ځکه چې ده په تدريجي حکمت په اصولو باندې جواب ورکړی وو، په همدې وجې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مهم مخکې کړ او وې فرمايل، لهذا دلته په ظاهري انقياد سره تدريجاً د ترقی دپاره رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ايمان ذکر وکړ بيا يې له هغه ترقي وکړه د احسان ذکر يې وکړه کوم چې د اخلاص مقام دی، لکه چې دادانی نه داعلی طرف ته د ترقی يو صورت وو، که نه نو ايمان خو د دين اساس او د اسلام اساس (بنياد) دی هغه د ټولو نه مخکې دی. بهر حال صاحب مشکوة په صاحبِ مصابيح باندې عملا اعتراض کړی چې دا سې کول په کار وو چې اول سوال او جواب د اسلام وشي، يا جواب دا چې دا تقديم او تاخير د بعضو رواتو د طرف نه تصرف دی، او د مختلفو طريقو غوره کول د محدثينو عام عادت دی، چيرته چې ايمان مخکې دی نو ښکاره ده چې هغه د دين دپاره اساس او بنياد دی د هغه نه بغير هيڅ عمل لره اعتبار نشته.

ان تشهد : دلته (**أن**) مصدريه دی کوم چې د **تشهد** نه **شهادة** مصدر جوړ کړی، په ان لا اله الا الله کې أن مخفف من المثقل دی، کوم چې د (اله) په معنی سره دی او ضمير شان دی او لا اله الا الله د توحيد کلمه ده، (**والتوحيد في اللغة وحدانية الشئ . واصطلاحا : اثبات ذات الله بالوحدانية**) چې الله تعالی د هر قسم مشابهت نه پاک دی، عقيدةً قولاً عملاً عرفًا ثبوتًا او دوامًا.

د توحيد سره متعلق امام غزالي رَحِمَهُ اللهُ وايي (**للتوحيد لبان وقشران کالجوز ... الخ**) يعني د توحيد دپاره دوه پوستکي دي او دوه مغزه دي لکه د بادام په شان، **اقرار باللسان** د توحيد دپاره پورتنی پوستکی دی او **اعتقاد بالجنان** دويم پوستکی دی، لکه څرنګه چې د بادام په مغز باندې يو پوستکی دی او د دې پوستکي د پاسه بل پوستکی دی او د مغز د پاسه هم يو پوستکی دی بيا شونده، د توحيد شونده دا ده چې انسان د کائناتو ټول شيان د يوه الله تخليق ومني او په دې پوهه شي چې د ټولو رابطه د الله سره ده کوم چې د ټولو فاعل مختار دی، او بيا ټول اسباب د هغه له مسبباتو سره پيوسته ومني،

ددې نه وروسته لب اللب دی او هغه دا دی چې د انسان نظر په کائناتو کې صرف په يو الله وي، بل هيڅ شی په نظر ورنه شي، او د هغه واحد لاشريک ذات په مراقبه کې مستغرق شي، نو قشر او قشر القشر لب او لب اللب دا څلور شيان په توحيد کې دي.

ان استطعت اليه سبيلا: د امام شافعي رحمه الله په نزد د استطاعت نوم مال دی، لهذا په معذور او ناروغ باندې هم حج فرض دی کله چې هغه مالدار وي، هغه دې خپل نائب ته روپۍ ورکړي حج دې وکړي، د امام مالک رحمه الله په نزد (**استطاعة بالبدن**) دی چې انسان صحتمند او تندرست وي نو په هغه باندې حج فرض دی، د احنافو په نزد د زاد او راحلې لرل استطاعت دی.اوس سوال دا دی چې په بعضو روايتونو کې د حج ذکر نشته. په بعضو کې د روژې ذکر نشته د حج شته دی، بعضې په ترتيب کې مخکې وروسته دي؟ نو جواب دا دی چې دا د راويانو د تصرفاتو نه دي، چې چا څه ذکر کړي او چا څه ذکر کړي، چاته يو رنګه ياد وو او چاته بل رنګه ياد وو په هغه کې تقديم او تاخير هم شوی دی.

قال صدقت فعجبنا له: يعنې صحابه کرامو رضي الله عنهم ته په دې باندې تعجب پيدا شو.
(۱) دې کس ځان نه سوال کونکی جوړ کړو او د خپلې بې علمۍ اظهار يې وکړو او بيا په تصديق کولو سره د خپل علم اظهار کوي.(۲) د صحابه کرامو رضي الله عنهم د تعجب دويمه وجه علامه قرطبي رحمه الله دا بيان کړې ده چې صحابه پوهيدلي وو چې د علم منبع او چينه د رسول الله صلى الله عليه وسلم بابرکته ذات دی، د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه د آوريدو نه بغير هيڅوک په هغه علم نه پوهيږي، دا سوال کوونکی کله هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره يو ځای شوی نه دی نو دا څنګه تصديق کوي، ځکه چې د تصديق دپاره مخکې علم لرل ضروري دي.

قال فاخبرني عن الايمان: دلته هم امر د استدعاء په معنی سره دی، رسول الله صلى الله عليه وسلم ته معلومه شوه چې سوال د مؤمن به او د ايمان د متعلقاتو نه دی، د حقيقت د ايمان او د تعريف نه نه دی د همدې وجهې رسول الله صلى الله عليه وسلم په جواب کې د همدې مؤمن به امورو ذکر وکړ. که نه نو حقيقي ايمان خو تصديق قلبي دی، اوس دلته اشکال دا دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم چې د (**اخبرني عن الايمان**) په جواب کې (**ان تؤمن**) وويله، نو دا خو **تعريف الشئ بنفسه** شو، جواب دا دی چې په سوال کې د شرعي ايمان ذکر دی او په جواب کې د لغوي ايمان ذکر دی نو حد او محدود جدا جدا دي، همدارنګه کله چې ايمان په جواب کې راغی نو د هغه په صله کې باء راغله او ايمان د همدې صلې د وجې د (**تعترف**) په معنی سره شو، يعنې سوال کوونکي پوښتنه وکړه چې شرعي ايمان څه دی؟ جواب ورکړی شو په الله او د هغه په رسول، ملائکو ..... د اقرار نوم ايمان دی.

وملائکته: دا په اصل کې د **مألکة من الالوکة** نه په معنی **الرسالة** مشتق دی، بیا په همزه باندې لام مقدم کړی شو نو **مَلْئَکَة** شو، بیا د همزې فتحه لام ته ورکړی شوه او همزه حذف کړی شوه نو **(ملک)** پاتې شو د کوم جمع چې **(ملائکة)** ده، د امام بیهقي رَحِمَهُ اللّٰهُ د تصریح مطابق د فرښتو سره متعلق دا عقیده لرل په کار دي :(۱) چې دا عقیده وي چې هغه موجود دي، او د الله تعالی عظیم مخلوق دی.
(۲) الله تعالی په عظیمه مرتبه مشرف کړي دي او هغه یې د عالم بالا او عالم سفلی په غټو کارونو باندې مامورې کړې دي (۳) چې دا عقیده وي چې ﴿لَا يَعْصُونَ اللّٰهَ مَآ أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾.
(۴) چې دا عقیده وي چې ځینې فرښتې د الله د طرفه د انبیاؤ طرف ته سفیرانې دي، بعضې په نورو کارونو کې دي، د فرښتو په باره کې نیچري او د سر سید تابعدار او ډیر زیاتی کړی دی چې کوم شیان په نظر نه راځي له هغو نه انکار کوي، د همدې وجهې دوی د فرښتو او پیریانو نه انکار کړی دی، سره ددې چې زمونږ په بدن کې ډیر شیان دي مثلا او سپنه ده، شوګر دی، چونه او نور دي کوم چې نه لیدل کیږي مګر هیڅوک ترې انکار نه کوي ، د ماچس په ډکي کې اور کله لیدل کیږي، په شیدو کې کوچ کله لیدل کیږي، مګر هیڅوک ترې انکار نه کوي نو صرف له فرښتو بیا ولې انکار کوي؟.
که چیرته دا کومه شرعي ضابطه وي چې کوم څه نه لیدل کیږي د هغو دې انکار وکړی شي بیا خو الله تعالی هم نه لیدل کیږي، همدا وجه ده چې د سر سید زیاتره تابعدار دهریه جوړ شوي دي، د فرښتو شمیر صرف الله تعالی ته معلوم دی، په فرښتو باندې په اجمال او تفصیل سره ایمان راوړل دي، دلته فرښتې په رسولانو باندې مخکې کړی شوې دي دا تقدیم د فضیلت په اعتبار سره نه دی، بلکې تقدیم ذکري دی نه رتبي، همدا رنګه فرښتې د وجود په اعتبار سره مقدمې دي نو ځکه مخکې ذکر کړی شوې.

وکتبه: ټول صحائف او کتابونه مراد دي، په هغو باندې ایمان دا دی چې د الله کلام دی د حروفو او صوت نه مجرد دی. دا کتابونه په انبیاء کرامو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ باندې د فرښتو په واسطه یا براه راست نازل شوي دي او قرآن کریم د ټولو بهتر دی کوم چې په عربي ژبه کې په محمد صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې نازل شوی دی، د قرآن د راتلو نه وروسته ټول مخکني آسماني کتابونه منسوخ شوي دي قرآن کریم د هغو دپاره ناسخ دی. ټول آسماني کتابونه سل بڅلور شوي، او څلور مشهور کتابونه دي، دا کتابونه او صحائف ټول یو سل څلور دي، پنځوس صحیفې په حضرت شیث عَلَيْهِ السَّلَامُ باندې نازلې شوې، دیرش په حضرت ادریس عَلَيْهِ السَّلَامُ باندې، او لس د حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ طرف ته لیږل شوې، لس په حضرت ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ نازلې شوې دي، او باقي څلور کتابونه په مشهورو ژبو کې په مشهورو نبیانو باندې نازل شوي دي، په همدې حروفو د ټولو طرف ته اشاره ده.

نعم: یعنې تورات په عبراني په ژبه کې په حضرت موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ باندې نازل شوی ، په ټا سره تورات

ته په (عين) سره عبراني ته او په (ميم) سره د موسى عليه السلام طرف ته اشاره ده.

فعم: يعني فرقان مجيد په محمد صلى الله عليه وسلم باندې نازل شوى.

اسع: يعني انجيل په سرياني ژبه کې په حضرت عيسى عليه السلام باندې نازل شوى دى.

زيد: يعني زبور په يوناني ژبه کې په داؤد عليه السلام باندې نازل شوى دى، د اجمال يا تفصيل سره په دې ټولو کتابونو او صحائفو باندې ايمان راوړل ضروري دي.

ورسله: په رسولانو باندې اجمالا يا تفصيلا ايمان راوړل دي چې الله تعالى د خلکو د هدايت دپاره نبيان راليږلي دي، دوى د خالق او مخلوق په مينځ کې د پيغام په رسولو باندې مامور وو، دوى ته معجزې ورکړى شوې وې، دوى د کبائرو نه قبل النبوة پاک او معصوم وو، او د کومو لعزشونو ذکر چې قرآن کريم کړى مونږ ته په کار نه دي چې هغه د موضوع بحث جوړ کړو، الله تعالى خالق دى هغه که چيرته په معمولي لعزش باندې سخت تهديد وکړي نو کولى يې شي. انبياء کرام عليهم السلام د يوه معتمد روايت مطابق يو لک څلريشت زره دي، په کومو کې چې درى سوه ديارلس(۳۱۳) رسولان دي، د کم او زيات کلمې په ذکر کولو سره د انبياء کرامو عليهم السلام د شمير (تعداد) ذکر کول په کار دي ترڅو چې په کلام کې احتياط وکړى شي. د نبي او رسول فرق او اصطلاحي تعريف د کتاب په ابتداء کې شوى دى.

اليوم الآخر: نه مراد د قيامت ورځ ده، ځکه چې هغه د دنيا اخيرنى ورځ ده، همدارنګه د دې ورځې نه وروسته د هميشه دپاره شپه ختميږي، نو هغه اخيرنى ورځ شوه، په آخرت باندې ايمان دا دى چې يوه ورځ به د عالم دغه کارخانه ختميږي او د انسان بدن به د روح سره دميدان محشر ته د حساب دپاره راوستل کيږي بيا به يې جنت يا دوزخ د اوسيدو ځاى جوړيږي.

وتؤمن بالقدر خيره وشره: په دې جملې سره په هغو خلکو باندې رد شوى دى کوم چې د تقدير منونکي نه دي، ليکن د شر خالق (اهرمن) او د خير خالق (يزدان) ګڼي کومه چې د مجوسيانو عقيده ده، د مؤمن عقيده داسې په کار ده چې د شر او خير خالق صرف يو الله دى، خلق(پيدا ايښت) خو کمال دى، هو! د شر کسب کوم چې انسان کوي هغه عيب دى او دا عقيده وساتي چې کوم تفصيلات په خارج کې راځي د هغو يوه اجمالي نقشه ده، د همدې نقشې مطابق ټول تفصيلات ښکاره کيږي، د همدې مسئلې تفصيل په باب الايمان بالقدر کې ان شاء الله را روان دى. دلته يې تؤمن بيا دوباره ذکر کړو د بُعد عهد نه پس اعادې طرف ته يې اشاره وکړه يعني چې کله خبره اوږده شي نو عامل بيا ذکر کولاى شي او د کلام شروع کولى شي لکه يو شاعر د بُعد عهد نه پس اعادې ته الى استعمال کړى دى:

قد علم الحي اليمانون الخ ✿ اذا قلت اما بعد انى خطيبها

قال فاخبرني عن الاحسان: د صلې نه بغیر کله چې د احسان لفظ راشي نو د هغه مفهوم اخلاص وي یعنې د اخلاص په معنی کې دی، او که د صله سره راشي نو بیا هغه د ښه والي او انعام په معنی سره راځي (**احسن اليه اى انعم عليه**) په لغوي شکل احسان دښه والي په معنی سره دی.او د هغه اصطلاحي تعریف هغه دی کوم چې په حدیث کې دی.علامه ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ وایلي دي چې دلته د احسان ظاهري معنی مراد نه ده بلکې په جمله اولی سره د حق د مشاهدې بیان مقصود دی د کومې مطلب چې دا دی چې د عبادت په وخت کې په عابد باندې د داسې کیفیت ښکاره کیدل په کار دي ګویا چې د واقعي حق مشاهده کوي او په عبادت کې د شوق او ذوق، د عظمت حیاء او د مکملې درجې استغراقي کیفیت په کار دی،اګرکه په دنیا کې فی الحقیقت د حق ذات مشاهده هیڅوک هم کولی نه شي.بیا په دویمه جمله کې د حق د مراقبې طرف ته اشاره شوې ده چې اګر که ته په دنیا کې مشاهده خو نشې کولی مګرکم ازکم دا سوچ خو وکړه چې حق ذات تا ویني، ګویا چې په اوله جمله کې د مقام شهود ذکر دی او په دویمه جمله کې د مقام غیبوبت ذکر دی، د دواړو نه مراد د اخلاص پیدا کول دي، د عابد د دوو حالتونو ذکر شوی دی چې ارفع او اعلی حالت د مشاهدې دی کوم چې مقام مشاهده دی او ادنی حالت مقام مراقبه دی.مولانا رشید احمد ګنګوهي رَحِمَهُ اللهُ شریعت او طریقت فرق داسې بیان کړی چې کله دعلم کشمکش او د دلائلو دور وي نو دا شریعت دی، او کله چې طمانیت راشي نو دا طریقت دی، یا داسې چې کله د اسلام په احکامو باندې په تکلف سره تلل وي نو دا شریعت دی او کله چې طبعیت جوړ شي نو دا طریقت دی، احسان د همدې طریقت درجې نوم دی.علامه شبیر احمد عثماني رَحِمَهُ اللهُ د فضل الباري په دویم جلد کې ویلي : اصل شی خو ایمان دی او هغه په زړه کې دی، کله چې هغه ترقي کوي نو په جوارحو یعنې ظاهري اندامونو باندې هم د هغه اثر ښکاره کیږي، بیا په همدې ایمان باندې کوم کس چې د انبیاء کرامو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ په هدایت باندې مداومت غوره کړي نو په دې سره چې کوم قوت پیدا شي هغې ته احسان ویل کیږي، انبیاء کرام عَلَيْهِمُ السَّلَامُ د همدې فن غټ غټ استاذان دي، ګویاچې اسلام ترقي وکړي ایمان جوړیږي، او ایمان چې ترقي وکړي احسان جوړیږي، شریعت کوم چې د اسلام او د ایمان مجموعه ده د هغه باقاعده مشق(تمرین کولو) نه احسان حاصلیږي همدا طریقت دی.

بعضې ګمراه بریلوي صوفیانو دلته د احسان مقام ښودلی د حدیث ترجمه یې داسې کړې ده چې (**ان لم تكن تراه**) یعنې که چیرته ستا وجود ختم شي او ته هغه فناء کړې بیا الله لیدلی شې ستا خپل وجود د هغه په لیدلو کې غټ خند او مانع دی، دا ترجمه غلطه ده او دا مطلب اخیستل په حدیث کې تحریف دی، د خپل ځان فناء کول په خپل ځای یو مهم عمل دی او صحیح دی لیکن د حدیث مصداق همدا نه

دی، دا مطلب ځکه غلط دی چې که چیرته (تراه) جزاء دی د (ان لم تکن) دپاره نو د جواب شرط له وجهې د (تراه) الف باقي پاتې کیدل نه دي په کار بلکې غورځول یې په کار دي. دویمه وجه دا ده چې که چیرته (ان لم تکن) دپاره (تراه) جزاء شي نو (فانه یراک) به څه جوړ شي؟ دا جمله خو بیا مهمله پاتې کیږي حالانکه هغه جزاء ده. دریمه وجه دا ده چې په بعضو روایتونو کې (ان لم تکن) نشته بلکې (ان لم تراه) دی. څلورمه وجه دا ده چې په دنیا کې د الله دیدار نه شي کیدلی، برابره ده که څوک خپل ځان فناء کړي او که یې فناه نه کړي، لهذا دا شرح دا توجیه او دا مطلب د حدیث له عبارت او معنی دواړو سره منافي دی، په بعضو روایتونو کې دلته هم حضرت جبرئیل عَلَیْهِ السَّلَام د صدقت جمله ویلې ده، مګر کیدی شي چې راویانو سوال د نفس اختصار په نظر کې نیولو د وجې یا د هیریدو د وجې پرېښې وي.

۱۳ ذیقعده ۱۴۰۹ھ

قال فاخبرني عن الساعة : دا وقوع قیامت په باره کې نه دی، ځکه چې د قیامت وقوع خو یقیني او قطعي ده، بلکې دا سوال د وخت د تعین دپاره وو او په یوه روایت کې (متی الساعة) یعني قیامت کله راځي الفاظ راغلي دي، کوم چې د دې خبرې تائید کوي چې سوال د وخت د تعین سره متعلق وو.

الساعة : د زمانې د هغه غیر معین جزء نوم دی د کوم چې د (۲۴) اجزاؤ نه شپه او ورځ جوړ شوي دي، دلته د ساعة اطلاق په قیامت باندې شوی دی، د قیامت درې مرحلې دي :

قیامت کبری : دا هغه دی کله چې د عامې دنیا ټول کائنات ختم کړی شي.

قیامت وسطی : دا هغه دی چې یو قرن ختم شي مثلاً د صحابو قرن یا د تابعینو قرن یا د تبع تابعینو قرن.

قیامت صغری : دا د هر انسان ذاتي او شخصي مرګ دی، یعنې (من مات فقد قامت قیامته) د قیامت عقیده د اسلام د بنیادي او مهمو عقائدو نه ده، د کومو قومونو نه چې دا عقیده ووتله دا قومونه د هغه موټر په شان دي چې بریک یې کار پرېږدي تباه کیږي، مثلاً د یهودو او نصاراو د آخرت عقیده د خپلو غټانو او لویانو متعلق د غلطو خیالاتو او نظریاتو د وجهې خرابه شوې چې همدې غټانو او لویانو مونږ بخښلي یو په دې باندې همدا خلک تباه شوي دي، بیا آغا خانیان، رافضیان او بیا بریلویان چې د آخرت په عقیده کې څومره کمزوري دي همدومره دوی د اعمالو نه لرې کیږي. ځکه چې په آخرت باندې عقیده د دنیا ژوند کنټرولوي. ورنه هر انسان به دا وایي :

بابر بعیش کوش کہ عالم دوبارہ نیست

ما المسئول عنها بأعلم من السائل: يعنې د قيامت په باره کې تر قيامته پورې دچا نه چې هم سوال وشي هغه د سوال کوونکي نه د زيات علم لرونکی نه دی، په بأعلم کې (بأم) د تاکيد د نفې دپاره ده.

رسول الله ﷺ (لا ادری) یا (لاأعلم) ونه ویل بلکې یوه اوږده جمله یې غوره کړه ددې وجه دا ده چې (لاأعلم) او (لست اعلم) سره زیات نه زیات د خپل ذات نه د قیامت د علم نفې ده لیکن په دې اوږدې جملې سره رسول الله ﷺ یوه ضابطه ښودلې ده چې د قیامت په باره کې هر سائل چې کله هم سوال وکړي نو په عدم علم کې به دواړه برابر وي یعنې د سائل او د مسئول د عدم علم مساوات صرف د قیامت په باره کې دی په باقي احکامو کې نه دی.

سوال :اهل بدعاتو په دې جمله کې معنوي تحريف کړی او ويلي يې دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل چې د قيامت متعلق تاته چې څومره علم دی هغومره ماته دی زيات نه دی، دا مفهوم د څو وجوهاتو غلط دی :(۱) نبي عليه السلام ته تر همدې وخته دا معلومه هم نه وه چې دا جبريل امين دی.

(۲) که چيرته دواړو ته د قيامت علم وی نو بيا په اماراتو (علامو) سره جواب ولې ورکول کيده.

(۳) د قرآن او حديث د صريح نصوصو بالکل واضحه ده چې د قيامت علم د الله تعالی سره خاص دی، بيا دلته دا تصريح بيخي غلطه ده، غيب بمعنی ملکه د الله تعالی خاصه ده، د جزئياتو علم که چيرته چاته وي بيا هم د کلياتو علم هيچا ته نشته.

سوال : جبريل داپوښتنه ولې وکړه کله چې هغه ته معلومه وه چې د دې علم د الله نه بغير بل چا ته نشته؟

جواب : جبرئيل آمين چې راغی دا سوال يې ځکه وکړ ترڅو چې په آئنده کې کوم کس د قيامت متعلق سوال ونه کړي ، ګويا چې په دغه سوال او جواب سره د سامعينو او د امت ټولو افرادو د قيامت متعلق له سوال کولو نه منعه شوي دي.

سوال : بعضو صوفيانو ته دبعضو مغيباتو علم څنګه دی؟آيا د دوي مکاشفاتو ته علم غيب ويلې شي؟.

جواب : د غيب يوشمير مبادي او اصول دي او يوشمير لواحقات دي، مبادي او اصول مفاتيح الغيب خو د الله نه بغير بل هيڅوک نه پيژني، نه ملک مقرب او نه نبي مرسل، لواحقات کله کله الله تعالی خپلو محبوبينو ته ښکاره کوي، ليکن دا بيا هم غيب نه پاتې کيږي، ځکه علم غيب هغه دی کوم چې د حواس خمسو د توسط نه بغير حاصل کړی شي، د چا په ښودلو يا القاء يا الهام په ذريعه يا د مکاشفې په ذريعه چې څه حاصل شوي دي هغه د علم غيب له تعريف نه خارج دي، علامه بيضاوي رحمه الله د غيب تعريف داسې کړی دی : **(يؤمنون بالغيب المراد به الخفی الذی لايدرکه الحس ولايقتضيه بداهة العقل)**

(بيضاوی، ج ۱، ص : ۱۸).

يعنې علم غيب هغه دی کوم چې د حواس خمسو د ادراک نه اوچت وي، په کوم باندې چې د عقل احاطه نه وي، لهذا دا خبره واضحه شوه چې الهام مکاشفات او په نورو سره حاصل شوي علوم يا خو د اسبابو په ذريعې سره دي يا غير يقيني ظنيات دي کوم چې د علم غيب نه خارج دي.په نوادر حميدي کې دي چې همدا خبرې اترې د حضرت عيسى عليه السلام او د حضرت جبريل عليه السلام ترمينځ هم شوې وې، ليکن هلته سوال کوونکی حضرت عيسى عليه السلام وو او جواب ورکوونکی حضرت جبريل عليه السلام وو، ليکن دلته معامله برعکس ده، سوال حضرت جبريل عليه السلام کوي او جواب حضرت محمد صلى الله عليه وسلم ورکوي په کوم سره چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د عظمت شان اندازه کيږي.

۱۴ ذيقعده ۱۴۰۹ھ

د قيامت علامې :قال فاخبرني عن اماراتها : بفتح الهمزة جمع امارة اى علامة وفي رواية عن اشراطها وفي رواية ساخبرک وساحدثک عن اشراطها. د قيامت علامې په دوه قسمه دي، غټې علامې او وړې علامې، وړې علامې د مهدي د ظهور پورې دي، او په خپله د مهدي ظهور، د دجال خروج، د عيسى عليه السلام نزول د ياجوج ماجوج راوتل دا ټول د قيام قيامت غټې علامې دي، په دې حديث کې د مهدي د ظهور نه مخکې واقع کيدونکې وړې علامې مراد دي.

قال ان تلد الامة ربتها : يعنې چې وينځه خپل مولى وزيږوي.دلته د ټولو مخکې دا امر د تشريح غوښتونکی دی چې د **ربتها** په لفظ کې د تانيث تاء ولې راوړل شوې ده، حالانکه دلته د (رب) لفظ په معنى د آقا او مولى دی؟ د دې جواب دا دی چې تانيث د دې دپاره ذکر شوی دی چې د رب العباد لفظ سره يې لفظي اشتراک هم رانه شي ، اگر که د خصوصي اضافت سره د رب اطلاق په غير الله باندې هم شوی دی.په دې جمله باندې د پوهيدودپاره علماءکرامو په څو طريقو سره د دې تشريح کړې ده :
اول : دا چې نافرماني به زياته شي تردې چې اولاد به د مور پلار سره داسې چلند وکړي لکه څرنگه يې چې آقا يې د خپلې وينځې سره کوي، چې آقا هغې ته کنځل کوي، وهي يې ټکوي يې يا دا چې په خدمت کې يې ساتي، همدا چلند به اولاد هم وکړي، د جينۍ ذکر ځکه شوی چې هغه اطاعت کوونکې وي، کله چې د پرده ناکې جينۍ حال همدا وي نو د هلکانو حال به څه وي، گويا چې د زمانې د انعکاس او انقلاب طرف ته اشاره ده، غلام به آقا جوړ شي، تربيت حاصلوونکی به مربي جوړ شي، په دې صورت کې د **ربتها** لفظ مجازاً د والدينو دپاره استعمال شوی دی.دويم : دا ده چې لور به په مور باندې د زياتې نافرمانۍ د وجې داسې حکم چلوي لکه څرنگه يې چې سردار په خپله وينځه باندې چلوي.دريم : دا چې په دې سره اشاره ده چې د قرب قيامت په زمانه کې به شريف او عزتمند خلک ذليل شي او ذليل خلک به د عزت مقام ته راشي، لکه څرنگه چې د مور مقام د عزت مقام دی، بيا به لور بادار ه جوړه شي

نو معامله به ألته شي. څلورم: دا چې په دې کې د اسلامي فتوحاتو زیاتوالي ته اشاره ده چې غلامان او باداران به زیات شي، وینځې به زیاتې شي نو خلک به د احوالو د فساد د وجهې د وینځو خرڅول شروع کړي او په دې اخیستلو او خرڅولو کې به داسې هم وشي چې مور به د خپل زوی په لاس کې خرڅه کړی شي، نو اوس زوی آقا دی او خپله مور چې ده وینځه اخیستې ده نو وینځې خپل آقا وزیږولو. پنځم: دا چې د وینځې د اولاد نه به بادشاه جوړ شي نو دغه مور به د همدې بادشاه زوی په رعیت کې راشي نو وینځې آقا وزیږولو. حافظ ابن حجر، علامه خطابي قاري علامه سندي او مولانا ادریس کاندهلوي رَحِمَهُمُ اللهُ ټولو د پورته ذکر شویو توجیهاتو نه یوه نه یوه توجیه کړې ده.

وان ترى الحفاة العراة: دا هم د احوالو د انقلاب طرف ته اشاره ده چې:

کیسے کیسے ویسے ویسے ہو گئے ویسے ویسے کیسے کیسے ہو گئے؟

يتطاولون فى البنيان: یعنې د عالیشان بلډنګونو او محلونو کې به په یو بل باندې فخر او تکبر کوي، ګویا چې د ګډو څرونکي کوم چې (**اعجز خلق الله واضعفهم**) دي په دوی کې به انقلاب او تغیر راشي چې دوی به تکبر کووونکي شي، صرف د اوښانو والا به نه وي کوم چې طبعا تکبر کوونکي دي، بلکې د میږو والا به هم تکبر کوونکي شي کوم چې طبعًا متواضع وي.

الحفاة: جمع د **حافي** لغړې او بربنډې پښې ګرځیدونکی، **العراة**: جمع د **عاری** ده د بربنډ بدن والا، **العالة**: د **عائل** ده جمع مفلس انسان، **رعاء**: جمع د **راع** شپونکی، **الشاء**: جمع **شاة** پسونه(ګډان)، **الصم**: د **اصم** جمع کوڼ، **البكم**: د **ربكم** جمع ده ګونګی، یعنې د حق د آوریدو او ویلو نه به کوڼ او ګونګ وي، **يتطاولون**: یعنې فخر او تکبر به کوي او د بلډنګونو په جوړولو کې به مقابله سره کوي.

فلبثت مليا: ملا ډکیدلو ته ویل کیږي، هو **مليًا** د اوږدې زمانې په معنی کې دی، اوس دلته دا اشکال راځي چې د ابو داؤد په روایت کې د ذې **مليا** تعین موجود دی چې رسول الله ﷺ درې ورځې وروسته حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته وویل تاوپژندلو چې هغه څوک وو؟ بل طرف ته د حضرت ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په روایت کې راغلي چې په همدې مجلس کې رسول الله ﷺ وفرمایل چې دا جبریل وو، تاسو ته ستاسو د دین ښودلو دپاره راغلی وو، په دې دواړو روایتونو کې تعرض لیدل کیږي، ددې جواب دا دی چې د همدې سوال کوونکي په تالاش کې څو صحابه کرام د مجلس نه پورته شول او لاړل حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هم لاړ، او بیا هغه خپل کور ته لاړلو. او بیا چې کله درې ورځې وروسته د رسول الله ﷺ سره مخامخ شو نو رسول الله ﷺ پوښتنه ترې وکړه چې آیا

پوهه شوې چې سوال کوونکی څوک وو.؟ او د دې د تللو وروسته رسول الله ﷺ د مجلس په حضور کې حقيقت حال بيان کړی وو چې دا جبريل امين وو، لهذا هيڅ تعارض نشته.

قلت الله ورسوله اعلم: د اعلم مطلب دا نه دی چې حضرت عمر رضي الله عنه الله او د هغه رسول ته اعلم ويلي او خپل ځان ته يې صرف عالم ويلي، بلکې دلته د **اعلم** لفظ د اسم تفضيل په معنی سره نه دی، بلکې د اصل فعل په معنی سره راغلی دی لکه (**الصيف احر من الشتاء**) دلته احر د نفس حرارت په معنی سره راغلی، د دې مطلب دا نه دی چې د ګرمۍ موسم د يخ موسم نه زيات ګرم دی، حالانکه د ژمي موسم ګرم نه وي، صحابه کرامو رضي الله عنهم هميشه د ادب لحاظ کړی دی د **الله ورسوله اعلم** جمله يې استعمال کړې ده.

فانه جبريل: اى اذا فوضتم العلم الى الله ورسوله **فانه جبريل**، په دې عبارت کې د (**فاء**) جزائيه راوړو وجه معلومه شوې ده چې د الله تعالی علم کلي او اصلي دی، د الله په ښودلو سره چې رسول ته علم وي، نو د آدب غوښتنه دا ده چې (**الله ورسوله اعلم**) وويل شي او صحابه کرامو هميشه د همدې آدب خيال ساتلی دی.

يعلمكم دينكم: دلته دين اسلام، ايمان احسان او نور علوم په خپله رسول الله ﷺ ښودلي دي، ليکن چونکه جبريل امين سوال کوونکی وو او ښه سوال نيم علم دی د همدې وجهې مجازاً د هغه طرف ته د **يعلمكم** نسبت شوی. او چونکه د اسلام د دين اولني مخاطبين صحابه کرام وو نو ځکه **دينكم** وويل شول که نو دا دين خو تر قيامته پورې د خلکو د پاره دی، د جبرئيل د راتلو نه وروسته رسول الله ﷺ ته معلومه شوه چې دا جبريل امين وو لهذا د دارقطني په تفصيلي روايت کې د ذکر شوي عبارت وروسته دادي: **فخذوه عنه والذي نفسي بيده ما اشتبه على منذ اتاني قبل مرتي هذه وما عرفته حتى ولى**. د دې روايت نه معلومه شوه چې د غيبو علم صرف الله تعالی لره دی، که نه نو په دومره اوږدو خبرو اترو کې رسول الله ﷺ هغه ونه پيژندلو او کله چې الله تعالی ورته وښودلو نو وې پيژندلو، بس کله چې د وحې تار وترل شو نو معلوميږي ورنه، نه معلوميږي. سعدي بابا رحمه الله څه ښه ويلي دي:

يکے پرسيد ازاں گم کرده فرزند ❁ کہ اے روشن گہر پير خردمند
ز مصرش بوئے پيراہن شنيدی ❁ چرا در چاه کنعانش نديدی
بگفت احوال ما برق جہان است ❁ دمے پيدا و ديگر دم نہان است

گہے بر طارم اعلیٰ نشینم ❁ گہے بر پشت پائے خود نہ بینم

او همدارنګې دا يې هم ويلي دي :

علم غیبے کس نمی داند بجز پرودگار ❁ ہر کہ گوید مابدانم تو ازو باور مدار

مصطفیٰ ہرگز نہ گفتی تانہ گفتی جبرئیل ❁ جبرئیلش ہم نہ گفتی تانہ گفتی کردگار

فی خمس: ای علم تعیین الساعة فی ضمن خمس لایعلمهن الا الله. دلته سوال دا دی چې مغيبات خو صرف همدا پنځه نه دي نه په دې کې بند دي بيا صرف د دې ذکر ولې وشو؟.

جواب دادی چې دادسوال کوونکي دسوال په جواب کې ځومغيبات ذکر شوي دي حصر مقصود نه دی. اوس د يو مسلمان دا عقيده په کار ده چې د الله تعالى علم کلي دی کوم چې د الله تعالى سره خاص دی، هيڅ نبي يا فرښتې ته علم کلي نه دی ورکړی شوی او علم جزئي په شرعياتو کې الله تعالى رسول الله ﷺ ته په پراخه پيمانه ورکړی وو او علم جزئي د تکوينياتو متعلق هم نبي عليه السلام ته دومره ورکړی شوی وو چې د ټولو انبياؤ علم د هغه د علم په مقابل کې د درياب د يو ځاځکي په اندازه دی، همدارنګه د الله تعالى د کلي علم په مقابل کې د ټول اهل الله علم د درياب د يو ځاځکي په اندازه دی.

ثم قرأ: ﴿إِنَّ اللَّهَ عِندَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ﴾ (لقمان ٣٤).

منصور بادشاه په خوب کې د مرګ فرښته وليدله د هغې نه يې تپوس وکړو چې زما عمر څومره پاتې دی او مرګ به کله راځي؟ فرښتې په پنځو ګوتو سره اشاره ورته وکړه، منصور پريشانه شو، يو کس تعبير ورکړو چې عمر دې پنځه ورځې پاتې دی، بل کس د پنځو مياشتو خبره ورته وکړه، يو کس د پنځو کلونو خبره ورته وکړه، د حضرت امام ابو حنيفه رحمه الله نه چې کله پوښتنه وشوه ورته وې ويل چې دا اشاره ده دې ته چې د مرګ وخت د پنځو مغيباتو نه دی د الله سره د دې علم دی.

ديني طالبانو ته د حديث د جبريل فائدې :(١) په لباس کې د سپين او د پاک صفا لباس اغوستل په کار دي(٢) د حضرت جبريل امين تک تورو ويښتانو کې دې ته اشاره ده چې د علم دين د حصول د پاره ښه زمانه د ځوانۍ زمانه ده، بيا استقامت غوره کول هم په کار دي(٣) طالب العلم دې خپل استاذ او مربي ته ډيرې نږدې کيني يعنې په آدب سره دې نږدې مخامخ کيني(۴) د مفيدو خبرو پوښتنه کول په کار دي، ځکه چې ښه پوښتنه نيم علم دی(۵) په خپله ناپوهۍ دې شرم نه کوي، بلکې کومه خبره چې ورته معلومه نه وي صفا دې ووايي چې ماته معلومه نه ده(۶) طالب العلم ته د علم د حصول په زمانه کې د خلکو سره تعلقات ساتل نه دي په کار، بلکې بې تعلقه دې د علم په حصول کې پاتې شي ګويا چې هيڅوک يې نه پيژني، لکه څرنګه چې دلته حضرت جبريل امين خپل ځان پټ کړی وو (۷) طالب العلم ته

په کار دي چې د داسې علومو او وسائلو اهتمام وکړي کوم چې د عقائدو او اعمالو سره متعلق وي او د کومو چې په دنیا او آخرت کې فائده ښکاره وي(۸) د مقصد او علم د حصول نه وروسته سمدستي دې د خپل مقصود او خپل کار طرف ته توجه کول په کار دي، په بې کاره مدارسو کې اوسیدل نه دي په کار.

۱۵ ذیقعده ۱۴۰۹ هـ

د ایمان بنیاد په پنځو شیانو باندې دی

(۲) وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلٰى خَمْسٍ
دابن عمر رضي الله عنه روایت دی وایي چې نبي علیه السلام فرمایلي دي: د اسلام بنیاد په پنځو شیانو ایښودل
شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ
شوی، یو ددې نه د عقیدې شاهدي ورکول دي چې د الله تعالی نه بغیر بل څوک د عبادت لائق نشته دی
وَ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ إِقَامِ الصَّلَاةِ وَ إِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَ الْحَجِّ
او محمد صلی الله علیه وسلم د هغه بنده او رسول دی، دویم د مونځ آداء کول، دریم زکوة ورکول، څلورم حج اداء
وَ صَوْمِ رَمَضَانَ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)(۱).
کول، پنځم د رمضان المبارک روژې نیول.

توضیح: د حضرت ابن عمر نوم عبدالله دی، په مکه کې د خپل پلار سره مسلمان شوی، د بعثت نه یو کال مخکې پیدا شوی وو او بالاتفاق د خندق په غزا کې شریک شوی وو، د بدر او احد په جنګونو کې د پنځلسو کلونو وو، نو ځکه په جنګ کې شریک نه شو. حضرت جابر رضي الله عنه ویلي دي چې په مونږ کې هیڅوک داسې نه دي د کوم طرف ته چې دنیا رامنده کړي او راشي او دا د هغې طرف ته مائل نه وي بغیر د عمر او ابن عمر نه. حضرت ابن عمر رضي الله عنه په علم کې کامل او په تقوی کې اعلی مقام ته رسیدلی وو. د ډیر احتیاط او فکر والا او تابعدار صحابي وو، د حجاج بن یوسف په سازش سره د حج په ورځو کې شهید کړی شو، په (۳۷ هجري) کې د (۸۴) کلونو په عمر د دنیا نه رخصت شو.

بني الاسلام علی خمس: په دې حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د اسلام تشبیه د ارکانو په دوام او استمرار کې د خیمې او مکان سره ورکړې ده، په کومو کې چې یو اصل ستنه وي او باقي تنابونه او دیوالونه وي، په اصل (ستنه) باندې خیمه ولاړه وي او د هغه په تنابونو باندې باقي ارکان چاپیر وي،

او مرکزي ستنه د شهادت کلمه ده او باقي ارکان تنابونه دي.که چیرته د خیمې د تنابونو او ستنو نه کومه یوه وغورځیږي نو په هغه طرف کې نقصان راځي، لیکن خیمه ولاړه وي، او که چیرته د څنډو ټولې ستنې ولویږي مګر د مینځ ستنه باقي پاتې وي نو خمیه بیا هم ولاړه وي، اګر که له هغې کار نه شي اخستل کیدی، بیا نه هغه د سوري قابله وي او نه د ګرمۍ او یخنۍ نه د ساتلو صلاحیت لري، لیکن که چیرته د خیمې مرکزي ستنه وغورځیږي په کومه باندې چې د خیمې د ولاړیدو دار مدار دی نو اوس د خیمې نوم هم نه پاتې کیږي او په زمکه باندې رالویږي، بعینه همدا تشبیه او صورت حال د اسلام د عالیشان عمارت هم دی، په کوم کې چې مونځ، زکوة، روژه او حج څلور ستنې ذي کومې چې په څنډو کې ولاړې دي او کلمه د مینځ مرکزي ستنه ده، که چیرته په باقي ارکانو کې نقص راشي نو په دې عمارت کې خو نقص راځي مګر عمارت باقي پاتې وي، لیکن که چیرته د کلمې په رکن کې نقصان راشي نو د هغې وجود به قائم پاتې نه شي یا د قائم کیدو وروسته به ختم کړی شي نو اوس د اسلام عمارت باقي نه شي پاتې کیدی، همدا وجه ده چې په جنازه کې د حضرت حسن بصري رحمه الله ملاقات له مشهور شاعر فرزدق سره وشو نو ده د هغه نه پوښتنه وکړه : **ما اعددت لمثل هذا المقام؟ فقال شهادة ان الا اله الله مذ كذا سنة فقال هذا العمود فاين الاطناب.**

نو په دې حدیث کې د دین د مشهورو پنځو اصولو او ارکانو ذکر دی کوم چې فرضیات عینیه دي، د دې نه بغیر باقي ټول اعمال د دوی په ضمن کې دي، ځکه د شهادت نه مراد (**تسليم بجميع ما جاء به النبي ﷺ**) دی په دې کې د اسلام ټول احکام راغلل، خلاصه دا ده چې مشهور ارکان ذکر شوي دي، د باقیو نفې مراد نه ده، یعنې د فرضیات عینیو ذکر دی، د فرضیات کفائیو نفې مقصود نه ده.

سوال: فقهاء کرامو د قبول اسلام دپاره صرف شهادتین کافي ګرځولې حالانکه د اسلام بناء په پنځو شیانو باندې ده؟. **جواب** : د دې جواب ښکاره دی چې د شهادتینو په ضمن کې ټول اسلام د خپلو ټولو محاسنو سره ملحوظ او مراد دی.

سوال: دا دی چې په دې روایت سره اسلام صرف په پنځو شیانو باندې بناء معلومه شوې او را روان روایت کې بضع وسبعون شعبة راغلي دي نو تطبیق یې څه دی؟.

جواب : د دې جواب هم تیر شوی چې پنځه مشهور او معروف ارکان دي، او دا مشهور او غیر مشهور ټول چې سره یو ځای کړی شي نو د اویا او نه یو څه زیات جوړیږي.

شهادة : د اعراب په اعتبار سره دا کلمه مجرده ده چې دا بدل راغلي ده د خمس نه او هغه مجرور دی او منصوب هم دی ، **اعنى** د فعل محذوف د وجې (**اى اعنى شهادة الخ**) او دا کلمه مرفوع هم ده چې دا

مبتداء محذوف خبر دی یعني (احداهما شهادة الخ).

شهادتین په عام طور یو خصلت(شی) شمار شوی دی، ځکه چې په دې کې تلازم دی، کله کله جدا هم ذکر کیږي، د حج سره د استطاعت ذکر د شهرت د وجهې نه دی شوی، په **اقام الصلوة** کې نفس مونځ مقصود نه دی، بلکې د ټولو آدابو فرائضو او محاسنو سره د هغه قیام مقصود دی، په ایتاء الزکوة کې د استمرار طرف ته اشاره ده، ځکه حج په اتمه یا نهمه هجري کې فرض شوی دی او روژه په دریمه هجري کې فرض شوې ده، مګر د ترتیب لحاظ راوي نه دی ساتلی، دا تصرف د راویانو دی، په دې روایت سره په مرجئو باندې ښکاره رد دی کومو چې اعمال نظر انداز کړي دي.

په ارکان خمسو کې ترتیب: (۱) عبادت په دوه قسمه دی، یا د قلب سره متعلق دی یا د غیر قلب سره معتلق دی، د اول مثال شهادتین دي کوم چې د تصدیق قلبي نوم دی، د غیر قلب سره چې کوم متعلق دی هغه بیا په دوه قسمه دی، یو هغه دی د کومو تعلق چې د کولو سره دی، بل هغه دی د کومو تعلق چې د کوم کار د پریښودلو سره دی، دا دویم قسم روژه ده په کومه کې چې خوراک څښاک او جماع پریښودل کیږي، اول قسم عبادت بیا په درې قسمه دی، یا صرف د بدن سره متعلق وي هغه مونځ دی، یا صرف د مال سره متعلق وي هغه زکوة دی، یا مشترک وي هغه حج دی.

(۲) یا په ترتیب کې داسې پوهه شئ چې د الله تعالی صفات په دوه قسمه دي، صفات جمالیه او صفات جلالیه، نو د مونځ تعلق د صفات جلالیؤ سره دی چې بنده د معبود مخې ته په کمال عبودیت او کمال عاجزئ سره ودریږي او د ذوالجلال پر وړاندې په زمکه باندې پوزه ږدي، زکوة هم د صفات جلالیؤ نه دی، ځکه چې انسان ممسک دی (وانه لحب الخیر لشدید) په دې حالت کې د مال مصرف کول او د خدای د رضا دپاره زکوة ورکول د عظمت جلال د جلالیت ننباني دي.

روژه او حج مظهر جمال دي، په اول کې عاشق د خپل محبوب دپاره وږی تږی او سیږي، او په دویم کې عاشق د محبوب دپاره ښځه او ماشومان پریږدي د محبوب مکان طرف ته ځي او هلته چې ورسیږي طواف کوي. کله منډه وهي او کله در او دیوار ښکلوي.

امر علی الدیار دیار لیلی ✿ اقبل ذا الجدار و ذا الجدار
وما حب الدیار شغفن قلبي ✿ ولکن حب من سکن الدیارا
ومن عادتي حب الدیار لاهلها ✿ وللناس فیما یعشقون مذاهب

(۳) یا د ارکان خمسؤ په ترتیب کې داسې ووایئ چې په ارکان خمسو کې اول شهادتین دي دا قولي عبادت دی او په زباني طور د محبوب تذکره ده، د عاشق د ټولو نه اولنی کار همدا دی، د نظم او نثر هر څه د همدې زباني تذکرو شاو خوا راګرځي، دویم کار د محبوب انتهائي تعظیم دی دا صلوة او مونځ

دی، کوم چې د الهي تعظيم مجموعه ده، د عاشق دريم کار د محبوب دپاره د مال ورکول دي د دې نوم زکوة دی، د عاشق څلورم کار د محبوب دپاره وږی تږی اوسيدل دي د دې نوم روژه ده، د عاشق پنځم کار د محبوب دپاره د خپل کور اهل او عيال پريښودل دي دې ته حج ويل کيږي، د همدې وجهې وويل شول (بنی الاسلام علی خمس الخ).

۱۷ ذيقعده ۱۴۰۹ هـ

(۲) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً						
دابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې نبي عليه السلام وفرمايل: دايمان داويا و نه يو څه زيات شاخونه دي						
فَأَفْضَلُهَا	لَا	إِلَهَ	إِلَّا	اللهُ	وَ أَدْنَاهَا	إِمَاطَةُ
په هغو کې د ټولو نه بهترا و د ټولو نه اعلی د لا اله الا الله اقرار دی او د ټولو نه کمه درجه هغه لرې کول د						
الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ وَ الْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].						
يو تکليفي څيز دی د لارې نه او حياء د ايمان د مهمو شاخونه نه يو شاخ دی.						

توضيح : هريرة د هرة تصغير دی، د حضرت ابو هريره رضي الله عنه په نوم او نسب کې دير اختلاف دی، په اصل نوم کې يې تقريبا ديرش قولونه دي، مشهور دادی چې د ده نوم د جاهليت په زمانه کې عبد الشمس يا عبد عمرو وو. د اسلام راوړلو نه وروسته د ده نوم عبدالله يا عبدالرحمن وو، احمد او حاکم ويلي دي چې زمونږ په نزد غوره تحقيق دا دی چې د ده نوم د اسلام په زمانه کې عبدالرحمن بن صخر وو، د ده تعلق د دوس قبيلې سره وو، د ده کنيه دومره مشهوره شوه ګويا چې د ده کوم بل نوم ييخي پاتې نه شو، په (۷ هجري) کې د خيبر د جنګ په موقع يې اسلام راوړی وو، رسول الله صلی الله عليه وسلم به چې چيرته تللو نو دا به ورسره تللو، د هغه صلی الله عليه وسلم سره د اوسيدو او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دعا په برکت په ټولو صحابه کرامو رضي الله عنهم کې د ټولو د زياتې حافظې خاوند وو، امام بخاري رحمه الله ويلي دي چې د اتو سوو نه زياتو صحابه کرامو او تابعينو د ده نه علم حاصل کړی دی.

د ابو هريره د کنيه مشهور کيدو وجه په خپله د ابو هريره د روايت نه ابن عبدالبر نقل کړې ده، ويلي يې دي چې ما يوه ورځ په لستوني کې پيشو پټه کړې وه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم وليدم او وې پوښتل دا

---

(۱) اخرجه البخاري ۵۱/۱ رقم الحديث ۹، کتاب الايمان ،مسلم في صحيحه ۶۳/۱ ، رقم الحديث ۵۸ ، کتاب الايمان ، باب بيان خصال من اتصف بهن وجد حلاوة الايمان ، وابو داود في السنن ۵۵/۵ ، رقم الحديث (۴۶۷۶)، واحمد في مسنده ۳۷۹/۲ ، رقم الحديث (۵۰۰۵).

فأنت ابو څه دي؟ما وويل يارسول الله ! دا پيشو ده، يعني هرة رسول الله ﷺ وفرمايل : **فأنت ابو هريرة** بس همدا ويل وو چې اصل نوم ورک شو او کنيه مشهوره شوه، د ده ټول روايتونه (۵۳۶۴) دي په **۵۹** هجري کې په مدينه منوره کې د (۸۷) کلونو په عمر وفات شو او په جنت القيع کې دفن کړى شو.

الايمان : اى ثمرات الايمان وفروعه لان الايمان هو التصديق البسيط.

بضع : وبضعة دواړه روايتونه دي، د مؤنث دپاره بضعة د تانيث سره او د مذکر دپاره بضع دی، يا د دريو نه تر نهو عدد پورې زياتر استعمال شوی، د بضع ماده چې څومره واړول راواړول شي نو د ټولو مفهوم به ټوټه قطعه وي لکه **بضع، عبض، ضبع، عضب** نه د قطعې (ټوټې) معنى مراد ده.

سوال: دلته يو ښکاره اشکال دی چې په دې حديث کې د **بضع وسبعون** ذکر دی، په بخاري شريف کې د **ستون** ذکر دی، په يوه روايت کې صرف د **ستون** ذکر دی، په يوه بل کې د **اربع وستون** ذکر دی، په ټولو کې تضاد دی د دې جواب څه دی؟.

اول جواب : د دې اول جواب دا دی چې عدد اقل د عدد اکثر نفي نه شي کولی، بلکې ساکت پاتې کيږي په کوم کې چې تعارض نه راځي.

دويم جواب : دا دی چې دا د هغه وخت خبره ده کله چې من جانب الله ټولې شعبې مکملې نه وې، نو اول د شپيتو ذکر وو، يا د وحې په ذريعه د اويا و حکم راغی، **قاضي عياض** رحمه الله ويلي دي چې راجح د **بضع وسبعون** والا روايت دی، ځکه چې دا په کثرت سره راغلی دی، دريم جواب دا دی چې دا په بعضو شعبو کې تداخل شوی دکمو ذکرراغلی او کله چې تداخل نه دی شوی نو د زياتو ذکر راغلی، همدارنګه دا عدد په تکثير باندې حمل شوی نو بيا د تحديد مسئله پاتې نه شوه نو تعارض نشته، د تکثير دپاره د عدد راتلل مشهور دي.

شعبة : په لغت کې ښاخ اودونې څانګې ته ويل کيږي، دلته خصلت محموده او خصلت حميده مراد دي.

فافضلها : فا تفريعيه تفصيليه ده يا جزاء ده يعني **(اذا كان الايمان ذا شعب فافضلها ...الخ)**.

وادناها : که چيرته ادنى د دنو نه د قرب په معنى سره وي نو مطلب به دا شي چې **(اقربها منزلة)** يعني د قرب او تقرب په حصول کې قريب تر **(اماطة الاذى)** دی، په يوه روايت کې **(ارفعها)** هم دی کوم چې د دنو په معنى سره دی د تقرب تائيد دی، او که چيرته ادنى د دنائت نه واخيستل شي نو بيا به د کمترا حقير په ... سره شي، يعني کمترينه شعبه **اماطة الاذى** ده، د سياق او سباق سره دا زياته مناسبه ده.

اماطة : د باب افعال مصدر دی، د لرې کولو په معنی ده، الاذی تکلیف رسونکی او بیکاره شی لکه کانی، ازغی، ګندګي وغیره. په دې حدیث کې شعبه اولی د قولي عباداتو سره متعلق ده، شعبه ثانیه د طاعاتو فعلیو سره متعلق ده، یا اوله شعبه د معامله مع الحق سره تړل شوې او دویمه شعبه د معامله مع الخلق سره تړل شوې ده.

والحیاء شعبة من الایمان : سوال دادی چې حیاء په خپله د ایمان په شعبو کې داخله ده بیا هغه جدا ولې ذکر کړی شوه؟. د دې یو جواب دا دی چې دا **تخصیص بعد التعمیم** دی او دا د حیاء د شان غټوالي دپاره دي، همدا وجه ده چې په **شعبةٌ** کې تنوین د تعظیم دپاره دی، یعنې حیاء د ایمان په شعبو کې یوه مهم ترینه او عظیم الشانه شعبه ده، دویم جواب دا دی چې د دې وجه دا ده چې حیاء د ایمان په ټولو شعبو باندې حاوي ده او د ټولو شعبو دپاره سبب او داعي ده، ځکه چې د هغې په وجه انسان خصائل حمیده حاصلوي او په هغو قائم پاتې کیدی شي نو ځکه دا جدا ذکر کړی شوه.

د حیاء تعریف او قسمونه : د حیاء غټ دوه قسمونه دي، یو ایماني حیاء دویمه طبعي حیاء، دلته په حدیث کې شرعي ایماني حیاء مراد ده د کومې چې یو تعریف داسې دی (**هو خلق یمنع الشخص من الفعل القبیح بسبب الایمان**). یعنې حیاء د هغې ملکې او خلق (خوی) نوم دی کوم چې انسان د ایمان په سبب د قبیح عمل نه منعه کوي، لکه لوڅ لغړ اوسیدل، د خلکو پر وړاندې فحش حرکتونه کول، زنا کول، وغیره وغیره، ددې شیانو نه شرعي ایماني حیاء منعه کوي. د ایماني حیاء دویم تعریف جنید بغدادي رَحِمَهُ اللّٰهُ داسې کړی دی چې د الله تعالی د نعمتونو په نظاره کولو سره او د خپلو کوتاهیانو او تقصیراتو ته په کتلو سره چې کوم کیفیت پیدا شي دا حیاء ده. د ایماني حیاء دریم تعریف داسې شوی **ان لایراک مولاک حیث نهاک** د دې تعریف په نظر کې نیولو سره د حیاء مقام بعینه د احسان مقام دی، په همدې وجهې دا حدیث د حدیث جبرایل دپاره په منزله د اجمال دی، په حدیث جبرایل کې د دریو شیانو بیان وو، د ایمان، اسلام او احسان، په دې حدیث کې په **فافضلها** سره د ایمان طرف ته اشاره ده او په **ادناها** سره د اسلام طرف ته اشاره ده او په **الحیاء** سره د احسان طرف ته اشاره ده. د طبعي حیاء تعریف داسې دی **هو تغیر والکسار یعتری المؤمن من خوف ما یلام علیه** مطلب دادی چې کله د ملامتیا قابل کار د ویرې کوم کس خپل اندامونه او بدن ساتي نو دا طبعي حیاء ده. د همدې دواړو تعریفونو په فرق کولو سره او په همدې تشریح سره د علامه توربشتي رَحِمَهُ اللّٰهُ هغه اعتراض ختمیږي په کوم کې چې ده ویلي وو چې حیاء خو په غیر مسلمو کې هم وي نو آیا په هغو کې د ایمان شعبه راغله؟. جواب ښکاره

دی چې په حدیث کې ایماني حیاء د ایمان شعبه ده، طبعي حیاء د حدیث مصداق نه دی.

دویم جواب: **علی حد فتح یفتح** دی یعنې د فتح یفتح باب د پاره ضروري ده چې په هغه کې حرف حلقي وي، لیکن دا ضروري نه ده چې چیرته حرف حلقي راشي هلته به د **فتح یفتح** باب وي، همدارنګه د ایمان د پاره حیاء ضروري ده، مګر دا ضروري نه ده چې چیرته حیاء وي هلته به ایمان وي، د حیاء څو اقسام هم په ذهن کې ساتل په کار دي.

(۱) **حیاء جنایت**: لکه څرنګه چې د حضرت آدم علیه السلام حیاء وه چې سر یې ښکته کړو په جنت کې تښتیدلو، الله تعالی ورته وفرمایل: ولې تښتې؟ وې فرمایل (**حیاء منک یا الله**).

(۲) **حیاء د خجالت**: لکه د حضرت علي رضي الله عنه مذي متعلق مسئله د خجالتیا و حجاب د وجهې په خپله د رسول الله صلی الله علیه وسلم پوښتنه ونه کړه، بلکې د حضرت مقداد رضي الله عنه وغیره په واسطه یې وکړه.

(۳) **حیاء اجلال**: چې د جلال د وجهې حیاء راشي چې (**تسربل اسرافیل بجناحیه حیاء من الله لاجلاله**) په شعب ایمان باندې ډیرو علماؤ ډیر کتابونه لیکلي دي.

۱۸ ذیقعده ۱۴۰۹هـ

د مؤمن او مسلمان مفهوم

(۵) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَلْمُسْلِمُ
د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه روایت دی وایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: کامل مسلمان
مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَ يَدِهِ ، وَ الْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا
هغه دی د چا د لاس او ژبې د تکلیف نه چې مسلمان محفوظ وي، او اصل مهاجر هغه دی چې پریږدي هغه
نَهَى اللهُ عَنْهُ هٰذَا لَفْظُ الْبُخَارِيِّ . وَ لِمُسْلِمٍ قَالَ إِنَّ رَجُلًا
شیان چې الله ترې منع کړې وي، دا الفاظ د بخاري دي او د مسلم په روایت کې دي چې: یوه کس د نبي
سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَيُّ الْمُسْلِمِينَ خَيْرٌ ؟ قَالَ مَنْ
علیه السلام پوښتنه وکړه چې په مسلمانانو کې د ټولو نه بهترین څوک دی؟ نبي علیه السلام ورته وفرمایل: د چا

سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ) . (۱)

د ژبې او د لاس د ضرر نه چې مسلمان محفوظ وي.

توضيح: عمرو : د واو سره ويل کيدی شي ترڅو چې په عمر او عمرو کې فرق راشي، عبدالله بن عمرو بن العاص رضي الله عنه قريشي دی، د خپل پلار نه مخکې يې اسلام قبول کړی وو، د پلار نه يولس يا دولس يا ديارلس کاله کشر وو، کثير العلم او کثير العبادة صحابي وو، د زياتې ژړا د وجهې يې د عمر په اخير کې نظر ختم شو د ډيرو احاديثو کاتب وو، په مکه يا طائف يا مصر کې په (۵۶ هجري) کې وفات شوی وو، رحمه الله رحمة واسعة (المرقات ۱۴۲-۱۴۱/۱).

المسلم : ددې نه کامل مسلمان مراد دی ترڅو چې دا اعتراض ونه شي چې د چا د لاس او ژبې نه عام مسلمانان محفوظ نه وي نو آيا همداسې کس مسلمان نه شي پاتې کيدلی؟ نو عامو شارحينو کامل مسلمان مراد اخستی دی، ليکن د دغه تقدير په ويستلو سره د شارع عليه السلام غرض فوت شوی دی. له همدې وجهې په کامل سره يې ترجمه کول نه دي په کار، بلکې دا حصر ادعائي دی چې مسلمان بس هغه دی چې د کوم له لاس او ژبې نه نور مسلمانان محفوظ وي (المرقات ۱۴۳/۱).
دلته مبتداء او خبر دواړه معرفې دي د دې فائده همدا حصر دی، همدارنګه عربي محاوره هم ده چې **(الناس العرب، المال الابل)** دا ټول د حصر ادعائي د قبيلې نه دي، يعنې **(افضل المال الابل، افضل الناس العرب)** نو الف لام جنسي د مدح دپاره دی، شاه انور شاه کشميري رحمه الله هم داسې ويلي دي چې د علمي تحقيق او د قيوداتو د تدقيق او تعميق تر اندازې خو دا قيد لګول صحيح دی، ليکن دا تاويل ځکه مناسب نه دی چې په دې سره په کلام کې زور باقي نه پاتې کيږي او د شارع مقصود فوت کيږي، همدارنګه د ټولو احاديثو همدا مطلب اخستل په کار دي.
يعنې مسلمان خو هغه دی په کوم کې چې سلامتي وي، مهاجر خو هغه دی په کوم کې چې هجرت عن المعاصي وي مجاهد خو هغه دی په کوم کې چې جهد في العمل وي هغه څه مسلمان دی په کوم کې چې دسلامتۍ ماده نه وي، هغه څه مهاجر دی په کوم کې چې د هجرت ماده نه وي او د هجرت صفت په کې نه وي هغه څه مجاهد دی په کوم کې چې د عمل جهد او دعبادت مشقت نشته دی (الکاشف ۱۱۱-۱۱۲/۱)
سوال: دلته دا اعتراض دی د سلامتۍ صفت که چيرته په غير مسلم کې راشي يا په مسلمان کې صرف

---

(۱) اخرجه البخاري ۵۳/۱ ،رقم الحديث (۱۰) كتاب الايمان، ومسلم في صحيحه ۶۵/۱، رقم الحديث «(۴۱،۶۵)» كتاب الايمان ، وابوداود في سننه ۹/۳، ، رقم الحديث (۲۴۸۱)، والنسائي في سننه ۱۰۵/۸ ، رقم الحديث (۴۹۹۶).

سلامتي وي، باقي ارکان په کې نه وي آیا هغه هم کامل مسلمان کیدی شي؟.

جواب: دا باب د **فتح یفتح** نه دی چې د هغه دپاره د حرف حلقي را ورل ضروري دي. لیکن دا ضروري نه ده چیرته چې حرف حلقي راشي هلته به د **فتح یفتح** باب وي. همدارنګه د مسلمان دپاره سلامتي ضروري ده، لیکن که چیرته دا صفت په غیر مسلم کې پیدا شي نو ضروري نه ده چې مسلمان ورته وویل شي، د مسلمان دپاره همدا اوصاف ضروري دي.

المسلمون: دلته یو اشکال دی چې: د ضرر رسولو نه حفاظت خو صرف د مسلمان سره خاص شوی دی حالانکه کوم ناروا ضرر رسول کوم کافرته څه چې ځناورته یې رسول هم منعه دي لکه څرنګه چې په قرآن او احادیثو کې د دې تصریح ده، نو دلته مسلمون ولې خاص کړی شول؟.

جواب: چونکه د مسلمان د ضرر رسولو نه د بچ کیدو تاکید الله تعالی کړی دی نو ځکه هغه ذکر شوی دی، دا قید احترازي نه دی، بلکې اتفاقي دی چې د مسلمان سره زیاته واسطه لري، ورنه نو په ناحقه طریقې خو ضرر رسول نر او ښځې، مسلم او غیر مسلم بلکې ځناورو ته هم روا نه دی، همدا وجه ده چې په بعضو روایتونو کې د **المسلمون** پر ځای د (**من سلم الناس من لسانه ویده**) الفاظ راغلي دي او (**المؤمن من امنه الناس علی دمائهم واموالهم**) الفاظ ذکر شوي دي (**المرقات ۱/۱۴۲**).

ددې نه وروسته دا هم ملحوظ دي چې د حدود الله تنفیذ او اجراء، تعزیرات، ضرب اطفال، جهاد في سبیل الله دا ټول شیان د اصلاح دپاره دي، دا عرفا ضرر نه ده یا شرعًا مستثنی دی او **المسلمون** چې ویل شوي جهاد جدا کړی شوی ځکه چې جهاد د کافرانو سره وي، بهر حال په حدیث کې بلا وجه او بلا غرض په ناحقه د ضرر رسولو نه منعه شوې، په صحیح وجه او معقول سبب سره سزا ورکول نه دي منع شوي.

من لسانه: په ژبې ضرر کې کنځل، لعن طعن، غیبت، چغلخوري، بهتان وغیره ټول داخل دي، ژبه یې په لاس باندې مقدمه کړه ځکه چې د ژبې ضرر ژوندو، مړو، حاضرینو، غائبینو، مخکنیو، نیکانو او فاسقانو ټولو ته عام دی، یا ځکه چې د ژبې زخم ډیر سخت وي نو د هغې ضرر هم عام دی او تام هم دی. (المرقات ۱/۱۴۳). په عربي کې ویلي شوي دي:

جراحات السنان لها التیام ❁ ولا یلتام ما جرح اللسان

یو چا په فارسي کې ویلي دي:

جراحت نیزه را گردد بدارو ❁ ولے جرح زبان را نیست دارو

د **من لسانه** لفظ یې غوره کړ **من قوله** یې ونه ویله، ځکه چې په بعضو وختونو کې په خپله دد ې فعلي کیفیت ضرر وي، لکه یو څوک چې د ژبې په راویستلو سره ټوقې او استهزاء کوي نو لسانه هغو لره هم

شامل دی.د "من لسانه" لفظ يې اختيار كړو "من قوله" يې نه دي فرمايلي ځكه چې بعضې وختونو كې ژبه خپل كيفيت فعلي سره تكليفونه وركوي مثلاً ژبه راوباسي او تيوقي او مسخرې ورسره وكړي شي، نو "لسانه" دې لره هم شامل وي.

ويده : د لاس په ضرر رسولو كې وهل ټكول، قتل (وژل)، هدم، او د يو چا په حق كې ناروا ليكل كول يا په لاس سره په اشاره كولو سره ضرر رسول ټول په كې داخل دي.
د لاس يادول د ټولو اندامونو نه كنايه ده، ځكه چې په لاس سره ټول افعال ظاهريږي، له همدې وجهې په منفرد طور لاس ذكر كړى شوى دى، د لاس نه مراد ظاهري لاس هم دى او د هغه نه معنوي لاس يعنې په كوم شي باندې قبضه كول او په ناروا طريقې د هغه وهل هم داخل دي (المرقات ١٤٣/١).

والمهاجر : يو ظاهري هجرت دى كوم چې (**ترك الوطن لاجل الدين**) دى، ددې هجرت سره متعلق مخكې بحث شوى دى او ان شاء الله په آئنده كې به هم په كوم ځاى كې تفصيل راشي، دويم باطني هجرت دى، يعنې **ترك ماتدعوا اليه النفس الامارة يا ترك ما نهى الله عنه** دا دويم اطلاق د لغوي مفهوم په رڼا كې دى په كوم كې چې د مهاجر د مبدء اشتقاق په حواله خبره شوې ده (المرقات ١٤٣/١).
مثلا په ذكر شوي حديث كې دا مفهوم دى چې يو كس كور پريږدي د وطن او دوستانو نه جدا شي، لمحه په لمحه تكليفونه برداشت كوي، دا د دې دپاره كوي ترڅو چې همدا كس لرې لاړ شي او د خپل رب اطاعت وكړي او د ګناهونو نه ځان وساتي، اوس كه چيرته يو مهاجر ګناه نه پريږدي د الله نافرماني كوي نو داسې كس د دې مستحق نه دى چې هغه ته دې مهاجر وويل شي.

اى المسلمين خير : يعنې په مسلمانانو كې د ټولو نه بهتر مسلمان څوك دى؟.

سوال : دلته يو مشهور اشكال دى او هغه دا دى چې په احاديثو كې د (**اى المسلمين خير**) په شان **اى الاسلام احب يا اى الاعمال افضل** وغيره مختلف سوالونه د رسول الله ﷺ نه شوي دي او د ټولو مقصد دا دى چې په اسلامي اعمالو كې له ټولو بهتر عمل كوم يو دى؟ د دې ټولو جواب په ظاهره يو راوړل په كار دي ځكه چې د ټولو نه بهتر يو كيدې شي، ليكن په احاديثو كې جوابونه مختلف راغلي؟.

لهذا په دغه ذكر شوي حديث كې **من سلم المسلمون من لسانه** راغلى ، په بعضو روايتونو كې **اى الاسلام خير** په جواب كې **تطعم الطعام وتقرأ السلام** راغلى، په بعضو روايتونو كې د **اى الاعمال افضل** په جواب كې **الصلوة لوقتها** راغلى ،او دهمداسې سوال په جواب كې په بعضو ځايونو كې **الايمان بالله** راغلى او په بعضو ځايونو كې **الجهاد في سبيل الله** راغلى او په بعضو كې **بر الوالدين** راغلى ،

همدارنګه نور سوالونه او جوابونه په احاديثو کې ذکر دي. کله چې سوال يو دی مقصود هم يو دی چې کوم عمل بهتر دی نو جوابونه يې ولې مختلف دي؟.

جوابونه: (۱) د سوالو کوونکو د احوالو په اعتبار سره جواب ورکړی شوی دی، په کومو کې چې کوم کمی محسوس شوی دی هغو ته په ترغيب کې جواب ورکول شوی دی، يا په چا کې چې کوم استعداد ليدل شوی دی د هغه موافق جواب ورکول شوی دی.

(۲) د زمانې د احوالو په اعتبار سره جواب ورکول شوی، د حج په زمانه کې د حج د ترغيب دپاره هغه ته له ټولو افضل ويل شوي، د جهاد په زمانه کې جهاد د ټولو نه بهتر ګڼل شوی، د مونځ په وخت کې د مونځ ترغيب ورکړی شوی، د کومې بلې قربانۍ او ايثار په وخت کې د هغو ترغيب ورکړی شوی.

(۳) امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې افضل يو نوع ده د کوم ماتحت چې يو فرد نه دی بلکې ډير افراد دي، اوس چې په کومو کومو شيانو باندې د افضليت حکم لګول شوی هغه ټول د همدې نوع لاندې داخل دي، دغه افراد د يو بل سره معارض نه دي، بلکې معاون او موافق دي.

(۴) علامه شبير احمد عثماني رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې د افضليت اعتبارات مختلف دي، مثلاً حضرت ابو بکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ افضل دی د **ارحم امة** په اعتبار سره، حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ **اشدهم في امر الله** په اعتبار سره، حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ **اصدقهم حياء** په اعتبار سره افضل دی او حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د **اقضاهم** په اعتبار سره افضل دی نو هيڅ تعارض او تضاد نشته دی، د فضيلت جهات مختلف دي.

۱۹ ذيقعده ۱٤۰۹هـ

د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره د محبت درجات

(٦) وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ

حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی وايي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل: (کامل) مؤمن نه شي جوړيدی په تاسو

حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ، وَوَلَدِهِ، وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]

کې هيڅ کس تر هغه وخته ترڅو چې زه هغه ته د هغه د پلار، اولاد او د ټولو خلکو نه زيات محبوب نه شم.

توضيح: انس بن مالک بن نضر الانصاري الخزرجي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د لسو کلونو په عمر کې د ده مور ام سليم

---

(۱) اخرجه البخاري ۵۸/۱، رقم الحديث ۱٤، کتاب الايمان، باب حب الرسول صلى الله عليه وسلم من الايمان، ومسلم في صحيحه ٦٧/۱، رقم الحديث (٦٩-٤٤) کتاب الايمان، باب بيان خصال من اتصف بهن وجد حلاوة الايمان. والنسائي في سننه ۱۱٤/۸، رقم الحديث (۵۰۱۳)، وابن ماجه في سننه ۲٦/۱، رقم الحديث ٦٧، واحمد في مسنده ۲۰۷/۳.

رضي الله عنها دی نبي کريم صلی الله علیه وسلم ته په هغه وخت کې را ووست کوم وخت چې د ده پلار وفات شوی وو او مور یې له ابو طلحه سره نکاح کړې وه، ام سليم رضي الله عنها رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وویل: **خويدمک ادع الله له**، رسول الله صلی الله علیه وسلم د مال او اولاد د برکت دعا داسې وکړه: **اللهم بارک في ماله وولده واطل عمره واغفر ذنبه**، د دې دعا اثر دا شو چې په خپله یې ویلي دي چې ما په خپل لاس ۹۸ ماشومان دفن کړي د دې میوې حال دا وو چې په کال کې به یې دوه ځلې فصل کولو، حضرت عمر رضي الله عنه د فقه او احادیثو د تعلیم دپاره د معلم په صفت بصرې ته لیږلی وو، ورته وې فرمايل چې اوس د او رده عمر د وجهې ستومانه شوی یم او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اخیرنی دعا د مغفرت امید لرم، تر لسو کلونو پورې د رسول الله صلی الله علیه وسلم خاص خادم پاتې شوی دی او د سلو کلونو نه څه زیات عمر یې موندلی، په بصره کې په (۹۳ هجري) کې وفات شوی (المرقات ۱۴۴/۱).

احب اليه من والده: احب د محبوب په معنی سره دی.

والده: د عاقل کس په نزد د اهل او مال نه بلکې د خپل نفس نه هم والد او ولد معزز دي، لهذا خپل ځان په هلاکت کې اچوي مګر هغوی بچ کوي، همدا وجه ده چې د انس په حديث کې د (**نفس**) لفظ نشته او په نورو روایتونو کې شته په دې کې هيڅ تعارض نشته، ځکه کله چې د والد لفظ راغی نو والد خو د نفس نه عزیز دی، لهذا د نفس ذکر کولو ته ضرورت نشته. په حديث کې **والد** په **ولد** باندې مقدم شوی، ځکه چې **والد** د وجود په اعتبار سره هم مقدم دی او هم معظم دی، او که چیرته **ولد** مقدم شوی وای لکه په مسلم کې چې دي نو بیا د شفقت د وجهې مقدم شوی دی، د والد نه مراد من **ذا الولد** دی کوم چې مور ته هم شامل دی، لهذا د والد نه مراد والد او والده دواړه دي، دا ټول د تمثیل په طور دي، مراد عام دوستان، اصول فروع، نفس او مال دي، د دې وروسته په **والناس اجمعين** کې تعميم بعد تخصیص دی په کوم کې چې ټول انسانان راغلل. ابن بطال رحمه الله محبت په دریو اقسامو تقسیم کړی دی: (۱) د جلال او عظمت محبت لکه د والدینو سره محبت (۲) د شفقت محبت لکه د اولاد سره محبت (۳) د لذت محبت لکه د ښځې او میره محبت چې دی، په دې حديث کې د همدې دریو اړو طرف ته اشاره شوې ده.

په **والد** سره اول قسم په **ولد** سره دویم قسم او په **الناس اجمعين** سره دریم قسم ته اشاره شوې ده، په دې باندې په نورو الفاظو سره داسې پوهه شو محبت که له غټ سره دی که له واړه سره دی او یا له مساوي سره دی، په حديث کې د **والده** نه غټ د **ولده** نه ورکوټی او په **الناس اجمعين** سره د مساوي طرف ته اشاره ده، دریواړه قسمه محبت راغی.

سوال: دلته مشهور اشکال دی چې په دغه حدیث کې د رسول محبت د ایمان د پاره معیار ګرځول شوی، سره د دې چې طبعي محبت د والدینو او اولاد سره ډیر وي نو بیا به څوک مؤمن پاتې شي؟ همدارنګه محبت خو غیر اختیاري شی دی هغه د ایمان معیار څنګه جوړیدلی شي؟.

جواب: د دې سوال جواب داد ی چې د محبت درې قسمه دي: **اول**: طبعي محبت دی لکه د اولاد والدینو وغیره سره محبت دا غیر اختیاري وي، دا قسم د بحث نه خارج دی ځکه چې ﴿لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا﴾ **دویم**: عقلي دی، قاضي بیضاوي رحمه الله او علامه خطابي رحمه الله ویلي چې دلته طبعي محبت مراد نه دی. محبت دی هغه دا چې یو کار د خواهش نه خلاف دی طبعیت د هغه نه انکار کوي، لیکن عقل ورته وايي چې په دې کې ګټه ده نو دا کس هماغه کار کوي، یا هماغه شی استعمالوي، اګر که د خواهش او مزاج خلاف دی، مثلا مریض دی هغه ترخه دواء طبعا بده ګڼي، په نهاره خیټه د کریلې او به څښل د ځان وژل ګڼي مګر عقل مریضتیا ته په کتلو سره دا ښه ګڼي ځکه چې په دې کې شفاء ده، بالکل همدارنګه دا محبت دی، مثلا د رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم راشي چې دا کار وکړه او دوالدینو او ولد حکم راشي چې دا کار مه کوه نو اګر که طبعي میلان دوالدینو طرف ته دی لیکن عقل وايي چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم و منه ځکه چې په دې کې د آخرت ګټه ده، د مثال په طور رسول الله صلی الله علیه وسلم یو چاته د والدینو د وژلو حکم وکړي دا ولاد د وژلو حکم وکړي ځکه چې هغوی کافران دي یا د کفارو سره د جهاد کولو حکم وکړي نو طبعا دا کار درون دی، مګر عقل وايي چې د دارینو کامیابي په دې کې ده په دې باندې عمل کول دي، دا عقلي تقاضا ده، په حدیث کې د مونږ نه چې د کوم محبت غوښتنه ده دا همدغه عقلي محبت دی، نه طبعي محبت کوم چې غیر اختیاري هم دی. **دریم**: شرعي ایماني محبت دی، دا هم دلته مطلوب دی او هغه دا دی چې :(**ایثار جمیع اغراض المحبوب علی اغراض غیره حتی القریب والنفس وهذا الحب هو الناشی عن الایمان والاجلال والتوقیر والرحمة**) (**المرقات ۱۴۵/۱**).

بعضو شارحینو په (**لا یؤمن**) کې (**لا**) د کمال د پاره راوړی دی چې کامل مؤمن کیدلی نه شي. په بخاري شریف کې د حضرت عمر رضي الله عنه یوه واقعه لیکل شوې ده چې ده رسول الله صلی الله علیه وسلم ته عرض وکړ :(**لأنت احب الی من کل شیء الا من نفسی قال علیه السلام لا حتی اکون احب الیک من نفسک فقال عمر فانک الآن احب الی من نفسی فقال علیه السلام الآن یا عمر**) په دغه واقعه کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د حضرت عمر رضي الله عنه نه د طبعي محبت غوښتنه کړې ده، حضرت عمر رضي الله عنه عرض وکړ هغه څنګه کیدلی شي، بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم د توجو پرده واچوله نو حضرت عمر رضي الله عنه د طبعي محبت اقرار وکړ بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې اوس ایمان کامل شو. حضرت سید

محمد یوسف بنوري رَحِمَهُ اللهُ ویلي وو چې زما ذوق دا دی چې په دغه حدیث کې د محبت نه مراد هغه محبت دی دکوم ابتداء چې عقلي وي او انتهاء یې طبعي وي، ځکه چې صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ د هماسې طبعي محبت عملي ثبوت وړاندې کړی دی.(۱) مثلا کله چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفات شو نو دا صدمه صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ برداشت نه کړی شوه حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په وختي طور د وفات نه انکار کولو، حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د غم د وجهې د یو چا د سلام آوریدو او هغه ته د جواب ورکولو قابل نه وو پاتې شوی، یو شمیر صحابه کرامو مدینه منوره پرېښوده شام او نورو ځایونو ته لاړل چې د محبوب نه بغیر په مدینه کې اوسیدل ګران دي او په عامو صحابه کرامو باندې روښانه دنیا تیاره شوه.

په همدې حالت کې کله چې عبدالله بن زید بن عبد ربه صاحب اذان ته د ده زوی د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د وفات خبر ورکړو په دې وخت کې ده په خپل باغ کې کار کولو نو ده په خپلو دواړو سترګو باندې لاسونه کیښودل داسې دعا یې وغوښتله:اې الله! ستا په دې کائناتو کې دې سترګو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لیدلی وو کله چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نشته نو ماته هم د دې سترګو ضرورت نشته، اې مولا ! زما نظر زما نه واخله، لهذا ددعا په ختمیدو سره هغه ړوند شو، دا طبعي محبت وو.(۲) د احد په ورځ کله چې کفار په رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې راغونډ شول او حمله یې پرې وکړه نو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل : څوک شته دی کوم چې دا وخت زما نه دفاع وکړي او د ما سره په جنت کې ووسیږي؟ په دې اعلان سره په صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ کې یو په بل پسې اوه صحابه کرام د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مخکې ودریدل د شهادت جام یې نوش کړ دا طبعي محبت وو.(۳) د احد په همدې غزا کې کله چې عارضي شکست راغی او مدینې منورې ته داوحشتناک خبرورسید وچې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شهید کړی شو نو د مدینې منورې نه ښځو بې اختیاره د احد میدان په طرف منډه کړل، په دوی کې یوه ښځه کلثوم بنت رافع رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وه، په لار کې یو چا ورته وویل چې د احد په جنګ کې ستا میړه شهید شو، دې ورته وویل د میړه خبرې پرېږده، دا راته ووایه چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څنګه دی، بیا چا ورته وویل چې ستا پلار هم شهید شو، دې بیا هماغسې جواب ورکړ چې دا خبرې پرېږده رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څنګه دی، بیا چا ورته وویل چې ستا ورور هم شهید شو، دې مسلسل همدا ویل چې دا خبرې پرېږدئ دا راته ووایی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ څنګه دی؟ کله چې احد ته ورسیدله او رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ یې روغ جوړ سالم ولید نو وې فرمایل **كل مصيبة بعدك يارسول الله جلل** یعنې کله چې تاسو روغ جوړ یاست نو باقي ټول مصیبتونه واړه واړه دي، دا طبعي محبت وو.(۴) دمدینې منورې یو منافق درسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په ګستاخۍ کې ژبه اوږده کړه دکومې معلومات چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته وشو نو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د هغه د زوی په مخکې د دې یادونه وکړه، زوی یې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه د پلار د وژلو اجازه وغوښته، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اجازه ورنه کړه، خو بیا هم دغه

صحابي لاړو او خپل پلار ته يې وويل چې داسې ووايه چې رسول الله ﷺ معزز او بزرګ دی او ته ذليل يې كه نه نو وژنم دې، هغه وويل چې رسول الله ﷺ معزز دی او زه ذليل يم، بيا زوی هغه پرېښود، داطبعي محبت ؤ. (۵) علماء كرامو تر ډېره حده دا واقعه ليكلې چې رسول الله ﷺ يوه ورځ ښكر ولګولو او وينه يې وويستله بيا يې يوه صحابي ته وركړه او ورته وې فرمايل چې دا يوسه په كوم پټ ځاى كې يې واچوه، هغه ويوړه سوچ يې وكړ چې د رسول الله ﷺ د مبارك بدن دا مقدسه وينه په زمكه څنګه وغورځوم، لهذا هغه دا وينه وڅكله راغی او رسول الله ﷺ ته يې

وويل: **القيت اخفى مكانه** ما هغه په پټ ځاى كې واچوله، دا ټول د طبعي محبت آثار وو. (۶) حضرت خبيب رضي الله عنه كله چې كفارو دوژلو ميدان ته راوست او سولی ته يې وخيژولو نو ابو سفيان وويل: آياتا ته داخبره خوښه ده چې دا وخت ستا په ځاى محمد ﷺ د مونږ سره وی د هغه غاړه موپه توره پرېكړې وی او ته په خپل كور كې وی؟ دده په جواب كې حضرت خبيب رضي الله عنه د محبت اظهار داسې وكړه: په الله قسم! ماته دا هم خوښه نه ده چې محمد عربي ﷺ په خپل ځاى كې ازغی لاړ شي او زه ازاد په كور كې اوسيږم، داطبعي محبت ؤ د كوم مظاهره چې صحابه كرامو رضي الله عنهم كړې وه. او امت ته يې دا تعليم وركړی ؤ چې د محبت ابتداء اګركه عقلي او شرعي وي ليكن د هغه انتهاء طبعي كيدل په كار ده.

دمحبت اسباب: د محبت دری غټ اسباب دي: **اول سبب: جمال**: دی، الله تعالی رسول الله ﷺ ته د ټولو نه زيات جمال وركړی وو، د ده ﷺ جمال د شمائل ترمذي نه واضح دی، ابو علي سينا يو لوی فلسفي اولوی حكيم تير شوی دی ده په سيرت كې يو كتاب ليكلی دی په هغه كې ده ليكلي: (حسن) د اندامونو د تناسب او د اندامونو د اعتدال نوم دی او د شمائل نه معلومه شوې چې رسول الله ﷺ د ټولو معتدل الاعضاء وو، لهذا د آدم عليه السلام نه رانيولې تر اوسه پورې د رسول الله ﷺ په شان كوم حسين نه دی پيدا شوی، په خپله د رسول الله ﷺ ارشاد دی:

(**انا مليح واخي يوسف صبيح**). چا ويلي دي:

حسن يوسف دم عيسى يد بيضاء داری ❀ آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری

جهان كے سارے كمالات ايك تجھ ميں ہيں ❀ تيرے كمال كسی ميں نہيں مگر دو چار

واحسن منك لم تر قط عيني ❀ واجمل منك لم تلد النساء

خلقت مبرأ من كل عيب ❀ كأنك قد خلقت كما تشاء

فاق النبيين في خلق و في خلق ❀ ولم يدانوه في علم ولا كرم

منزه عن شريك في محاسنه ❀ فجوهر الحسن فيه غير منقسم

حضرت عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فرمايي:

لنا شمس وللآفاق شمس ۞ وشمسي خير من شمس السماء

فشمس الناس تطلع بعد فجر ۞ وشمسي تطلع بعد العشاء

بيا يې وفرمايل:

لواحي زليخا لو رأين جبينه ۞ لأثرن بالقطع القلوب على اليد

يعنې که د زليخې ملګرې حضور صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ له کتلی وی نو د ګوتو په ځای به يې زړونه کټ کړي وو.

يا صاحب الجمال ويا سيد البشر ۞ من وجهک المنير لقد نور القمر

لا يمكن الثناء كما كان حقه ۞ بعد از خدا بزرگ توئی قصه مختصر

لن يخلق الرحمن مثل محمد ۞ ابدا وعلمي انه لم يخلق

مظہر چہ توان کرد بیان وصف جمالش ۞ شد خالق کونین ثنا خوان محمد ﷺ

د محبت دويم سبب : كمال : دی، د رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د کمالاتو شمارل ممکن نه دي، مگر د ختم نبوت چې کوم کمال دی دا داسې کمال دی د کوم د اثراتو نه چې اولين او آخرين ټول په يوه وخت کې مستفيض شوي دي.

وكل آي من رسل الكرام به ۞ فانه ما اتصلت من نوره بهم

جہان کے سارے کمالات ایک تجھ میں ہیں ۞ ترے کمال کسی میں نہیں مگر دو چار

ختم نبوت په دې اعتبار سره کمال دی چې الله تعالى چې انبياء کرامو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ اولياء کرامو او د آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ اولاد ته چې څه ورکړي وو هغه يې ورکړل بيا په رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې د کمالاتو تکميل وکړ ګويا چې الله تعالى وښودل چې څومره کمالات دي هغه ټول ما خپل نبي ته ورکړي دي، د روحانياتو تکميل مې په ده باندې کړی، اوس د کوم بل نبي د راتلو امکان نشته، ځکه چې څومره روحانيات او ماديات رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته ورکړی شوي اوس دده نه وروسته بل چاته د څه ورکولو امکان نشته، ګويا چې د انعاماتو او اکراماتو تکميل په رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې شوی دی.

مضت الدهور وما اتين بمثله ۞ ولقد اتى فعجزن عن نظر ائه

لا يمكن الثناء كما كان حقه ۞ بعد از خدا بزرگ توئی قصه مختصر

لنفسي الفداء لمن اخلاقه شهدت ۞ بأنه خير مولود من البشر

آفاقہا گردیدہ ام ۞ مہر بتاں ورزیدہ ام

بسیار خوبان دیده ام ❁ لیکن تو چیزے دیگرے

د محبت دریم سبب: ورکړه ده یعنې جود او سخاوت کول، په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې د سخاوت انتهاء شوې وه، حضرت عائشې رضي الله عنها ویلي چې په رمضان کې به د رسول الله صلی الله علیه وسلم سخاوت د تیزې هوا په شان ؤ، ده دا تعلیم ورکړ چې **(ولاتخش من ذی العرش اقلالا)** یو باند چې ته یې ؤ که وادي ګډان ورکړل، هیڅکله یې په مبارکه ژبه باندې د ورکړې په موجودیت کې د (لا) کلمه نه ده راغلې.

ما قال لا قط الا في تشهد ❁ لولا التشهد لکانت لائه نعم

نحن الفداء لقبر انت ساکنه ❁ فیه العفاف وفیه الجود والکرم

د حنین په میدان کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلو صحابه کرامو رضي الله عنهم نه بغیر غیر مسلمو ته په زرګونو اوښان ورکړل او نرۍ یې په حیراتیا کې واچوله، نوي مسلمان شویو ته یوه یوه کس ته یې سل سل اوښان ورکړل د سخاوت تاریخ یې جوړ کړ. کله چې په رسول الله صلی الله علیه وسلم کې جمال په کامله درجه وو نو کمال هم په کامله درجه وو، عطیه هم په کامله درجه وه نو د ده صلی الله علیه وسلم سره محبت ساتل د ده صلی الله علیه وسلم ذاتي حق دی، په همدې وجهې په شرعي طور د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره محبت کول په دې حدیث کې کوم چې د ایمان برخه ګرځول شوی دا د ده صلی الله علیه وسلم ذاتي حق دی کوم چې په هر مسلمان باندې لازم دی.

۲۰ ذیقعده ۱٤٠٩ هـ

د ایمان د خوند (لذت) حصول:

﴿۷﴾ وَ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ
د انس رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: په کوم کس کې چې دا درې شیان وي
وَجَدَ بِهِنَّ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ ، مَنْ كَانَ اللهُ وَ رَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ
هغه په همدې سره د حقیقي ایمان خوند حاصلولی شي: اول دا چې د هغه محبت به د الله او د هغه د رسول سره
مِمَّا سِوَاهُمَا ، وَ مَنْ أَحَبَّ عَبْدًا لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلّٰهِ ،
د دنیا د ټولو شیانو نه زیات وي، دویم دا چې د کوم بنده سره به د هغه محبت صرف د الله د رضا د پاره وي،
وَ مَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللهُ مِنْهُ
دریم دا چې بد به ګڼي کفر ته راواپس کیدل پس د هغې نه چې هغه الله تعالی د کفر د تیارې نه راویستلی

كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1]

او د اسلام په رڼائي کې يې داخل کړی وي لکه څومره چې په اور کې اچول بد ګڼي.

توضیح: **ثلاث**: **ثلاث** مبتداء ده او **(من کن فیه)** پوره جمله شرطیه د هغه خبر دی، اوس سوال دا دی چې **ثلاث** نکره ده دا څنګه مبتداء واقع کیدی شي؟

جواب: د دې یو جواب دا دی چې نکره محضه نه ده، بلکې نکره مخصصه ده، دا په خپله صفت دی او موصوف خصال محذوف دی، یعني **(خصال ثلاث)** نو دا اعتراض ونه شو، دویم جواب دا دی چې دا د **ثلاث** تنوین د تعظیم دپاره دی، یعنې دری لوی (غټ) شیان دي. (المرقات ۱۴۶--۱/۱۴۷)

وجد: د ادرک په معنی دی او د **(ذاق)** په معنی هم دی او د **(صادف)** هم دغه معنی ده.

حلاوة الایمان: ددې ایماني حلاوت دوه مطلبه دي: (۱) ای استلذاذ الطاعات وایثار الطاعات علی جمیع الشهوات وتحمل المشقات في مرضاة الله ورسوله والرضاء بالقضاء في جمیع الحالات (المرقات ۱/۱٤۷)

(۲) د ایماني حلاوت نه مراد قلبي خوند (او التذاذ) دی کوم ته چې په نورو روایتونو کې قلبي بشاشت ویل شوی دی، یعنې چاته چې دنیوي خوندونه په نظر هیڅ ورځي او صرف په طاعاتو کې اصلي حلاوت او لذت محسوسوي، د الله او د هغه د رسول محبت په هر مسلمان کې شته مګر عند المعارضه ښکاره کیږي، د حب في الله اعلی درجه دا ده چې په کثرت عطایاو سره په هغه کې زیاتوالی نه راځي او د مصیبتونو د سختوالي په وخت کې په هغه کې کمی نه راځي. په دې حدیث کې رسول الله ﷺ دا ښودلي دي چې د ایمان اصلي حلاوت خوند هغه انسان څکلی شي د کوم زړه چې په روحاني صفاتو سره منور وي او هغه په روحاني اعتبار سره بالکل صحیح وي، که چیرته کوم کس په روحاني اعتبار سره ناروغ وي یعنې دهغه زړه دروحاني صفاتونه خالي وي نو داسې کس دایمان حلاوت ییخي محسوس کولی نه شي، ددې مثال دیوه تندرست اوناروغ انسان په شان دی، که چیرته کوم انسان تندرست او صحتمند وي نو هغه دشاتو حلاوت داسې محسوسولی شي څرنګه چې دشاتو حقیقت دی، لیکن که چیرته کوم کس دصفراء ناروغ وي نو داسې کس چې شات وڅکي اعلان به وکړي چې شات ترخه دي، سره ددې شات ترخه نه دي، بلکې دا قصور دهمدغه ناروغ کس دی چې د صفراء د وجې نه ده ته خوندور

شی تريخ ښکاري، بالکل همدا شان که چيرته کوم کس په روحاني مرضونو کې مبتلا وي نو هغه د اسلام حقيقي لذت هيڅکله نه شي محسوسولی، هغه برعکس همدې خوند ورشي ته د تريخ ويلو کوشش کوي، ليکن که چيرته په روحاني اعتبار سره دا کس تندرست وي نو د ايمان اعلی ترين لذت محســوسولی شي، په دې اعتراف کوي او اعلان کوي چې آوداخوند ورنعمت دی د روحاني تندرست دپاره (المرقات ۱/۱۴۷)

په دې حديث کې د ايماني حلاوت محســوسولو دپاره درې څيزونه ضروري ګڼل شوي، اول دا چې د الله تعالی او د هغه د رسول ﷺ محبت به په نورو ټولو محبتونو باندې زيات وي، دويم دا که چيرته د کوم مخلوق سره محبت وي نو هغه به هم صرف د الله دپاره وي، دريم دا چې د مسلمانيدو نه وروسته د کفر نه به دومره نفرت وي څومره چې په اور کې د غورځيدو نه وي، خلاصه دا ده څوک چې ايماني لذت محسـوس کړي نو په اسلام باندې تګ کول آسان شي ورنه بيا به يو غټ تکليف محسوسوي او تښتي به. (المرقات ۱/۱۴۷)

من كان : دلته د تقديري عبارت منل ضروري دي يعني **(احداها محبة من كان الله ورسوله احب ...الخ)** د احب نه شرعي اختياري محبت مراد دی. (المرقات ۱/۱۴۷)

مما سواهما : دا سواهما عام دی ذوی العقول وي که غير ذوی العقول وي، که د مال نه وي که جاه او منصب نه وي يا که د شهواتو نه وي. (المرقات ۱/۱۴۷)

سوال: اشکال دا دی چې رسول الله ﷺ دلته د الله تعالی نوم او خپل نوم په تثنيه سره په يو ضمير کې جمع کړی دی يعني **(مما سواهما)** همدارنګه د نکاح په خطبه کې دواړه په يو ضمير **(هما)** کې جمع شوي دي حالانکه رسول الله ﷺ په خپله له همدې الفاظو منعه کړې ده چا چې همدا الفاظ ويلي وو: **(من يطع الله ورسوله فقد رشد ومن يعصهما فقد غوی، فقال عليه السلام بئس الخطيب انت قم)** اوس د دې جواب څه دی؟.(المرقات ۱/۱۴۷)

جواب : شارحينو د دې سوال ډير جوابونه ورکړي دي :**اول جواب** : دا دی چې دا اعتراض د رسول الله ﷺ طرف ته متوجه نه دی ، ځکه کله يو شی د امت دپاره منع شوی دی د رسول الله ﷺ دپاره منعه نه دی، د دې وجه دا ده چې مثلا (هما) په ضمير کې که چيرته رسول الله ﷺ دواړه نومونه يو ځای راوړي نو د ده نه د شرک، تسويې او برابرۍ وهم نه شي کيدلی، ليکن په نورو کې دا احتمال شته دی چې دوی د اتحاد ضمير له وجهې د اشتراک او مساوات ګمان وکړي نو ځکه منعه شوې. (المرقات ۱/۱۴۷)

دويم جواب: دا دی چې په اطاعت کې خو د دواړو جمع کول صحيح دي، ځکه چې د يوه اطاعت ناتمام

دی، پاتې شوه د معصیت معامله نو په هغو کې یو معصیت هم تباه کوونکی دی او خطیب دواړه معصیتونه د تباهۍ او ګمراهۍ دپاره ضروري جوړ کړي. (المرقات ۱/۱۴۷)

دریم جواب: داچې د رسول الله ﷺ په وړاندې د اجازې نه بغیر د خطیب و دریدل د خطبې دپاره او خطبه ورکول خومره د بې ادبۍ خبره ده، شاید په همدې وجه رسول الله ﷺ منعه کړې وي، داوجه په کوم کتاب کې نه ده ترلاسه شوې، ممکنه ده چې صحیح وي که نه نوبنده د معافۍ غوښتونکی دی. **وثانيتها محبة من احب عبدا حرا كان او عبدا مملوكا لا يحبه اى لا يحبه لغرض وعرض وعوض ولايشوب محبته حظ دنيوى ولا امر بشرى بل محبته تكون خالصة الله تعالى**. (المرقات ۱/۱۴۸)

محبت رکھے پاک یعنی لینے دینے کے منہ میں خاک

وثالثتها كراهة من يكره ان يعود: د عود دوه معناګانې احتمال شوې دي، اول دا چې يو انسان په اسلام باندې پیدا شو په هغه کې را غټ شو اوس دا کس د کفر طرف ته ګرځيدل بد ګڼي نو دا عود د صیرورت په معنی سره دی. د عود دویمه معنی د اول حالت طرف ته د ورګرځيدلو ده، دا بیان د هغو خلکو په وړاندې مناسب دی کوم چې اول په کفر باندې وو بیا مسلمانان شول، اوس دوباره د اول حالت کفر طرف ته ور ګرځيدل بد ګڼي. (المرقات ۱/۱۴۸).

په دې حدیث کې د ایمان د حلاوت چې کوم بیان شوی دی په هغه باندې دا بحث شوی چې آیا دا حلاوت حسي دی چې د انسان په خوله کې محسوس کړی شي او که معنوي حلاوت دی؟ ابن حجر رحمه الله د حسي قول هم کړی دی. په کوم باندې چې ملا علي قاري د سخت تعجب اظهار کړی دی چې حسي کیدلی څنګه شي، مګر د صوفیانو اکثریت هم په همدې باندې دي چې حسي ظاهري کیدلی شي، د بهر د باطن د صفائي سره د هغه تعلق دی نو اصحاب کمال دا تشریح د نظر نه نه غورځوي، عامو علماؤ معنوي حلاوت مراد کړی دی. په دې حدیث کې د دریو صفاتو بیان دی، اول دوه صفتونه خو **تحلى وتزين بالفواضل والفضائل** د قبیلې نه دي، او دریم صفت د (**تخلى من الرذائل**) د قبیلې نه دی، ګویا چې په دې سره اشاره وشوه چې د کفر نه د براءت اعلان هم د ایمان د تکمیل دپاره ضروري دی.

د ایمان خوند کله حاصلیدی شي

(۸) وَعَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت عباس بن عبد المطلب رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې رسول الله ﷺ وفرمایل:

ذَاقَ طَعْمَ الْإِيمَانِ مَنْ رَضِيَ بِاللهِ رَبًّا ، وَ بِالْإِسْلَامِ دِينًا ، وَ

وڅکلو خوند د ایمان هغه کس چې خوشحاله وي د الله تعالی په رب کیدو ، او د اسلام په دین کیدو او د

بِمُحَمَّدٍ رَسُوْلًا . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
محمد ﷺ په رسول کید و باندې.

توضیح: حضرت عباس رضی الله عنه د نبي علیه السلام تره دی، دوه کاله دده نه په عمر کې مشر دی، چا ورنه سوال وکړو چې په تاسو کې کوم یو مشر دی ده ورته وفرمایل چې رسول الله ﷺ مشر دی، البته زه (اسن) یعني په عمر کې زیات یم، دا دهغه ذکاوت ؤ، قدیم الاسلام ؤ، مګر اسلام یې پټ کړی ؤ، د مکې د فتح نه څه موده مخکې یې هجرت وکړو او ښکاره یې کړ، بدر ته مجبور شوی ؤ او د جنګ د پاره راوستل شوی ؤ، د همدې وجې نه نبي علیه السلام مسلمانان دده د وژلو نه منعه کړي وو. (المرقات ۱/۱۴۹)

د ده مور اولنۍ ښځه وه کومې چې کعبې شریفې ته د غلاف اغوستل رواج کړل، د هغې په ورکیدو باندې یې نذر منلی وو چې غلاف به ور اغوندم. (المرقات ۱/۱۴۸)

دحضرت عباس رضی الله عنه عمر ۸۸ کاله وو په ۳۲ هجري کې وفات شوی او په جنت البقیع کې دفن شوی.

ذاق: ای وجدوا صاب ونال، یعنې ایماني حلاوت یې پیدا کړو، ابن حجر رحمه الله د معنوي حلاوت په ځای د حسي حلاوت قول کړی په کوم باندې چې ملاعلي قاري رحمه الله تعجب کړی. (المرقات ۱/۱۴۹)

رضي: یعنې د اسلام د پاره یې سینه خلاصه شوه او زړه یې مطمئن شو، ظاهرًا او باطنًا انقیاد حاصل شو.

بالله ربا: د الله په ربوبیت باندې رضا والی دا سې چې نه شکایت نه حکایت، په هر حالت باندې او د زمانې په هره پیښه باندې رضائیت، په اسلام باندې رضا دا سې چې ټول احکامات بغیر د چون چرا په ځای کړی شي، په رسول الله ﷺ باندې رضا دا سې چې په طبعي طور د رسول الله ﷺ سره د محبت د وجې دده سنت او طریقې خوښې کړي او د الله تعالی په قضاء باندې رضا شي، ملاعلي قاري رحمه الله د دې تشریح په دې الفاظو سره کړې: **ای ان یکون صابرا علی بلائه شاکرا علی نعمائه راضیًا بقدره وقضائه ومنعه واعطائه وان یعمل بجمیع شرائع الاسلام بامتثال الاوامر و اجتناب الزواجر وان یتبع الحبیب حق متابعته في سننه وآدابه واخلاقه ومعاشرته** (المرقات ۱/۱۴۹).

ددې حدیث مضمون هم د مخکني حدیث په شان دی چې د شاتو معنوي او حسي لذت هغه کس محسوسولی شي د کوم چې ذائقه سمه وي، په صفراوي مرضونو سره د هغه د خولې خوند خراب شوی نه وي، همدارنګه د ایمان خوند هم هغه کس محسوسولی شي کوم چې په صحیح عقائدو او اسلامي

---

(۱) اخرجه مسلم في صحيحه ۱/۴۶، رقم الحديث (۵۶-۳۴) ، والترمذي ۱۶/۵، رقم الحديث (۲۶۲۳)، واحمد في مسنده ۲۰۷/۱ .

صفاتو متصف وي، هغه په ایمان اسلام او نبي آخر الزمان باندې داسې عقیده ولري څرنګه چې د هغه د رب ذ طرفه حکم شوی دی.

اسلام د نجات مدار دی

(۹) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي
د حضرت ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم و فرمایل: په هغه ذات قسم!
نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، لَا يَسْمَعُ بِي أَحَدٌ مِنْ هٰذِهِ الْأُمَّةِ
دکوم په قبضه کې چې د محمد صلی الله علیه وسلم روح دی چې زما د نبوت خبر ورته ورسیږي د دې امت نه برابره
يَهُودِيٌّ وَلَا نَصْرَانِيٌّ ثُمَّ يَمُوتُ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ
خبره ده که یهودي وي که نصراني وي، او بیا مات ه په راوړل شوي شریعت باندې د ایمان راوړو نه بغیر مړ
إِلَّا كَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
شي نو دا انسان د ملګرو د اور نه دی یعني دوزخي دی.

توضیح: والذي نفس محمد بیده: دا قسم دی، رسول الله صلی الله علیه وسلم د امت د تعلیم د پاره قسم خوړلی دی، په کوم سره چې امت ته دا تعلیم ورکول کیږي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی محبوب بنده ؤ، د خدائي مالک نه ؤ بلکې د ده صلی الله علیه وسلم ځان (روح) د الله تعالی په قبضه کې ؤ، دویم دا ښودل مقصود دي چې قسم صرف د الله په نوم سره کول په کار دي، دریم دا معلومه شوه چې د ضرورت نه په غیر د کلام د تاکید د پاره قسم کیدلی شي حرام نه دی، امام شافعي رحمه الله ویلي چې ما هیڅکله نه په دروغو قسم خوړلی او نه مې په ریښتیا قسم خوړلی دا د ده امتیازي شان دی د **نفس محمد** نه روح د محمد صلی الله علیه وسلم ذات د محمد صلی الله علیه وسلم حالات، حرکات او سکنات د محمد صلی الله علیه وسلم مراد دي. (المرقات ۱/۱۵۰)

بیده: یعني د الله تعالی قدرت او د الله نعمت او رحمت په لاسونو کې دی، د **ید** لفظ د متشابهاتو نه دی، د متشابهاتو یو قسم هغه دی د کومو چې معنی معلومه ده لیکن د مراد علم نه لکه ید، وجه، ساق، جلوس، مجئ، استواء وغیره، په دې کې د سلفو صالحینو مسلک دا دی چې د ایمان راوړو د پاره همدا ظاهري الفاظ دي، د دې معنی مایلیق بشانه ده، د دې علم الله تعالی ته سپارل شوی، لکه څرنګه چې امام مالک رحمه الله ویلي دي **الاستواء معلوم والکیفیة مجهولة والسؤال عنها بدعة**، امام ابوحنیفة

(۱) اخرجه مسلم في صحيحه ۱/۱۳۴، رقم الحديث (۲۴۰-۱۵۳).

رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې د (يد) تاويل په قدرت سره کول د الله تعالى په صفاتو کې د تحريف مترادف دی، د همدې وجهې کوم الفاظ چې راغلي دي په هغو ايمان راوړل د مايليق بشانه ويل او الله تعالى ته يې سپارل په کار دي، دا د سلف صالحينو مسلک دی، پاتې شو د متاخرينو د فتنو او د بدعاتو ظهور په نظر کې نيولو دوجې مناسب تاويل کړی دی، د ايمان او عقيدې د حفاظت په غرض د زمانې د احوالو د تغير د وجې ددې هم امکان شته، مگر دا صرف تاويلات دي يقيني مطلب نه دی (المرقات ۱۵۰/۱).

من هذه الامة: د امت دوه قسمونه دي: يو امت اجابت دی، يعنې کومو چې اسلام قبول کړی دی او د شهادت کلمه يې ويلې ده، دويم هغه چې د توحيد اقرار نه دی کړی، د اسلام د قبلولو نه يې انکار کړی هغه امت دعوت دی، د مسلمانانو نه بغير ټول انسانان په امت دعوت کې دي. (المرقات ۱۵۱/۱).

په حديث کې درې قسمه خلک راغلي يو هغه کومو چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نبوت واوريده مگر ايمان يې را نه وړ دا د اور والا دي، دويم هغه کومو چې واوريده او ايمان يې هم راووړ دا د جنت والا دي، دريم هغه کومو چې نه واوريده او نه يې ايمان راوړه دا د مسکوت عنهم په درجه کې دي. د حديث مطلب دا شو چې په رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې ايمان راوړل په ټولو باندې يو رنگه فرض دي، د يهودو او نصاراو دلته په خصوصي طور د دې دپاره ذکر شوی چې دوی صاحب کتاب او اهل کتاب وو، کله چې د کتاب والاو نجات په رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې د ايمان راوړلو نه بغير ممکن نه دي نو د کومو سره چې هيڅ هم نشته لکه هندوان، سکهان، ملحد او بې دينه نو د دوی نجات به د ايمان نه بغير څنگه راشي. په دغه حديث کې **لايسمع** کې لا په معنى د **ليس** دی او **احد** د هغه اسم دی او **يسمع من هذه الامة ... احد** صفت دی او **يهودي ولا نصراني ... احد** نه بدل واقع شوی او د **ليس** خبر محذوف دی، عبارت داسې دی: (**ليس احد يسمع من هذه الامة يهودي ولانصراني الخ كائناً من اصحاب شيء الا كان من اصحاب النار**).

۲۲ ذيقعده ۱۴۰۹ھ

دوه چنده اجر مونږونکي

(۱۰) وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةٌ
دابوموسى اشعري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: درې کسان داسې دي
لَهُمْ أَجْرَانِ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنَ
کوموته چې دوه اجرونه ورکول کيږي (۱) اهل کتاب يهودي عيسائي کوم چې مخکې ايمان لرلو په خپل

بِنَبِيِّهِ وَ آمَنَ بِمُحَمَّدٍ ، وَ الْعَبْدُ الْمَمْلُوكُ إِذَا أَدَّى حَقَّ اللهِ	
نبي باندې اوبيايې په محمد ﷺ باندې ايمان راوړ (۲) هغه غلام كوم چې ادا كړي حقوق دالله	
وَ حَقَّ مَوَالِيهِ ، وَ رَجُلٌ كَانَتْ عِنْدَهُ أَمَةٌ يَطَؤُهَا	
اوبيادخپل آقا (بادار) حقوق هم اداكړي (۳) هغه كس دكوم چې كومه وينځه وي اودهغې سره صحبت كوي	
فَأَدَّبَهَا فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهَا ، وَ عَلَّمَهَا فَأَحْسَنَ تَعْلِيمَهَا ، ثُمَّ أَعْتَقَهَا فَتَزَوَّجَهَا	
بيا هغه بنه هنرمنده جوړه كړي بيا هغې ته په ښه شان تعليم وركړي او بيا هغه آزاده كړي اونكاح ورسره وكړي	
فَلَهُ أَجْرَانِ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].	
نو دا هم د دوه چنده اجر حقدار دی.	

توضيح: ابو موسى اشعري رضي الله عنه د رسول الله ﷺ جليل القدر صحابي دی، په مكه مكرمه كې يې اسلام قبول كړو، بيا يې حبشې ته هجرت وكړو، بيا د اهل سفينه سره په هغه وخت كې مدينې منورې ته راغی كله چې په (۷ هجري) كې رسول الله ﷺ د خيبر غزا ته تلی وو. حضرت عمر رضي الله عنه دا د بصرې والي مقرر كړی وو، ده اهواز فتح كړ د حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه تر خلافت پورې هلته اوسيده، بيا كوفې ته لاړ او د هغه ځای والي پاتې شو، كله چې حضرت عثمان رضي الله عنه شهيد كړی شو نو دا مكې مكرمې ته لاړ او هلته په (۵۲ هجري) كې وفات شو. (المرقات ۱/۱۵۲).

د دوه چنده اجر والا اهل كتاب څوک دي: ثلاثة مبتداء ده لهم اجران د هغه خبر دی رجل من اهل الكتاب اى احدهم رجل من اهل الكتاب. د احاديثو د شارحينو په دې كې اختلاف دی چې د اهل كتاب نه مراد صرف عيسايان دي او كه يهود او عيسايان دواړه دي، صاحب ازهار حافظ توربشتي رحمه الله او د امام طحاوي رحمه الله رأيه دا ده چې ددې نه مراد صرف نصرانيان عيسايان اهل كتاب دي، د دوی نقلي دليل د احاديثو د كتابونو نه هغه روايتونه دي په كومو كې چې تصريح ده چې: **(الذي امن بعيسى ثم ادرک زمان نبينا محمد فامن به)** او په بخاري كې دي **(واذا امن بعيسى ثم امن بي فله اجران)** (بخاري شريف ج: ۱، ص: ۳۹) (المرقات ۱/۱۵۲).

---

(۱) اخرجه البخاري ۱/۳۵، ۱/۱۵۱، رقم الحديث ۹۷، واخرجه مسلم في صحيحه ۱/۹۳، رقم الحديث ، (۲۴۱-۱۵۳) ، والترمذي ۴۲۴/۳، رقم الحديث ۱۱۱۶. والدارمي في سننه ۲۰۶/۲ ، رقم الحديث ۲۲۴۴، واحمد في المسند ۴۰۲/۴.

د دې حضراتو عقلي دليل دا دی چې يهودو کله چې د حضرت عيسی د نبوت نه انکار وکړو نو دوی کافران شول او د دوی ايمان په خپل نبي موسی عليه السلام باندې ختم شو، اوس که چيرته دوی مسلمان کيږي نو دوه چنده اجر څنګه ورکول کيږي کله چې (آمن بنبيه) موجود نه دی، لهذا ددې نه يهوديان مراد کيدلی نه شي، بلکې هغه عيسايان هم ددې اجرونو نه محروم دي کوم چې د تثليث قائل وو او په خپل نبي باندې يې دروغ ترلي وو، لهذا دا حديث په عموم باندې نه شي حمل کيدی، بلکې ددې نه د عيسايانو هغه پاتې شوي خلک مراد دي کوم چې په مخکني عيسوي دين باندې قائم وو او بيا يې په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ايمان راوړی، همداسې امام طحاوي رحمه الله په مشكل الآثار کې ذکر کړي دي او په يو څو روايتونو سره يې د دې تاکيد کړی دی، او د حضرت عياض بن حمار مجاشعي رحمه الله روايت يې نقل کړی دی چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه په يوه خطبه کې دوی داسې واوريدل :(ان الله عز وجل اطلع على عباده فمقتهم عربهم وعجمهم الا بقايا من اهل الكتاب).

د شاه عبدالعزيز رحمه الله او علامه طيبي رحمه الله رأيه دا ده چې دلته مطلق اهل کتاب مراد دي، برابره ده که يهوديان وي او که نصرانيان وي او دا واضحه ده. (الکاشف ۱/۱۲۵).

ملا علي قاري رحمه الله ويلي دي چې آيت : ﴿ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِن قَبْلِهِ هُم بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴾ ﴿ أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُم مَّرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا ﴾ او ذکر شوی حديث د يهودو او نصاراو پورې په عام کولو کې يوه فائده شته هغه دا ده چې د بني اسرائيلو څه يهوديان يا نور خلک کوم چې يهوديان جوړ شوي وو او دوی ته د حضرت عيسی عليه السلام دعوت نه وو رسيدلی نو دې يهوديانو په خپل نبي حضرت موسی عليه السلام باندې ايمان لرلی وو دوی هيڅ انکار هم نه وو کړی دوی مؤمنان وو دوی چې کله زمونږ نبي پيدا کړو او ايمان يې راوړو لکه څرنګه چې د يمن يو څه يهوديان وو دا خلک مذکور او مسطور ثواب مومي سره ددې چې دوی اهل کتاب يهوديان دي، په دې سره دا خبره واضحه شوه چې د کتاب نه مراد انجيل او تورات دی او د اهل کتاب نه يهود او نصاری دواړه مراد دي، لکه څرنګه چې د عام نصوصو نه همدا ذهن ته راځي دي او ذکر شوي آيت هم همدا ښودلي دي، څکه چې عبدالله بن سلام او سلمان فارسي رضي الله عنهما کې اولنی د يهوديت نه مسلمان شوی وو او دويم د عيسائيت نه مسلمان شوی وو. (المرقات ۱/۱۵۳).

اوس سوال دا دی چې د مدينې يهودو خو حضرت عيسی عليه السلام نه وو منلی، ددې جواب ملاعلي قاري رحمه الله دا ورکړی دی چې توبه استغفر الله د عبدالله بن سلام په شان خلکو د حضرت عيسی عليه السلام کفر کړی، همدارنګه دا خبره هم د يادولو ده چې آيا موسی د دين عيسی د پاره ناسخ هم وو او

که نه، که چيرته ناسخ نه وو نو کومو يهوديانو چې خپل نبي منلی رسول الله ﷺ يې منلی نو دوی د همدې آيت او همدې حديث د دوچنده اجر مصداق شول، همدارنګه کومو عيسايانو چې د کوم بل نبي کفر نه دی کړی او په خپل نبي يې ايمان لرلی د اسلام دين او رسول الله ﷺ يې قبول کړي دي آيا دوی هم د دوچنده اجر مستحق شول.

ورجل كانت عنده أمة يطأها: د وطی قيد يې ددې وجهې لګولی چې چاته وهم ونه شي چې رجل د هغې نه د وطی فائده واخلي نو دوچنده اجر به څنګه ورته ملاو شي؟ نو وې فرمايل چې بيشکه چې وطی هم وکړي نو دوچنده اجر به ورکړی شي او د وطی نه بغير خو خامخا ورکول کيږي، يا دا قيد احترازي نه دی بلکې اتفاقي دی (كذا في الاشعة) (المرقات ۱/۱۵۳، اشعة اللمعات ۱).

فله اجران: دې کس ته خو يو اجر د وينځې د تعليم، تربيت او آدب په ښودلو سره ورکول کيږي او دويم اجر د هغې په ازادولو او د هغې سره په نکاح کولو او د کور په ملکې جوړولو ورکول کيږي، بعضو ويلي دي چې تعليم او آدب خو د هغې حق وو، دلته دوه اجرونه داسې دي چې په آزادولو يو اجر ورکول کيږي او بيا په نکاح کولو سره او د ښځې په جوړولو سره دويم اجر ورکول کيږي.**فله اجران** کې د تاکيد سره نوې تصريح شوې چې همدې کس ته هم دوه اجرونه ورکول کيږي، ددې تصريح وجه داوه چې مخکې کوم دوه کسان وو د هغوی د دوه چنده اجر معامله خو واضحه وه چې يو يې په زړه باندې کانړې اينښې وو د خپل مخکني مرکز ايمان وروسته يې د ايمان نوی مرکز قبول کړ او دويم د الله حق ادا کړه او بيا يې د مولی حق په ښه طريقه اداء کړه د همدې دوو کسانو خوغټې کارنامې او ښکاره فيصلې وې،ليکن دا دويم کس چې کوم څه کړي وو په دې کې د هغه خپلې فائدې هم وې نو ځکه دلته د هغه تاکيد او وضاحت ته ضرورت پيدا شو چې هغه ته هم دوه اجرونه ورکول کيږي په دې کې شک نشته. (المرقات ۱/۱۵۴).

سوال: دلته يو مشهور اعتراض دی چې هغه کس ته کوم ته چې دا دوه اجرونه ورکول کيږي د دې وجه دا ده چې هغه دوه عملونه کړي دي، او س چې کوم کس هم دوه عملونه وکړي دوه اجرونه به حاصلوي په دې کې د هغه څه خصوصيت پاتې شو؟ همدارنګه دوه اجرونه څه شی دی په يوه عمل باندې خو لس نيکيانې بيا تر اوه سوه پورې ورکول کيږي ددې نه هم د زياتو امکان شته ؟.**جواب** : دا دی چې دوه اجرونه له اصل ثواب نه زائد دي، د اصل ثواب قاعده خو مقرره ده چې د لسو نه تر اوه سوه پورې ده، دوه اجرونه په هغو باندې اضافه دي.**دويم جواب** : دا چې د همدې درې کسانو هر عمل د دوه چنده ثواب باعث دی، يعنې چې مونځ يو وکړي هغه د دوو قائمقام شي نو د عامو خلکو يو مونځ که چيرته د لسو قائمقام دی نو د دوي د شلو قائمقام دی، د عامو خلکو يوه روژه د لسو سره برابره ده نو ددې کسانو يوه روژه د شلو سره برابره ده، او په هر عمل کې همدا قاعده ده نو دا لوی فضيلت دی.

دريم جواب : بعضو دا ورکړی دی چې دوه چنده ثواب صرف په هغو اعمالو باندې ملاويږي په کومو اعمالو کې چې عَمل بالضدين شي چې له يوه عمل سره بل مزاحم (ټکر) شي نو د همدې تضاد، تزاحم او ټکر په صورت کې کله چې انسان په دواړو باندې عمل وکړي نو دوه چنده ثواب ورکول کيږي، مثلا د مخکني نبي د منلو سره سره د وروستني نبي په منلو کې ډيره سختي ده، همدارنګه په غلام کې، د يو مالک حکم به يو شان وي مثلا مونځ وکړه او دويم وايي چې فلانی کار وکړه، اوس د دواړو کارونو ترسره کول ګومره مشکل دي، همدارنګه په وينځه کې، که د بهر نه کومه وينځه راولي او د خپلې مخکنۍ ښځې پر ځای يې کينوي نو خلک به په طعن لعن سره قسما قسم مزاحمت کوي دا ټول د تزاحم او تضاد والا اعمال چې کله وکړي نو دوی ته دوه چنده اجر ورکول کيږي (المرقات).

د دين تر غلبې پورې د کفارو سره د جنګ حکم

(۱۱) وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أُمِرْتُ
دابن عمر رضي الله عنه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: ماته دالله تعالى د طرفه حکم راکړی
أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ
شوی چې زه د کفارو سره تر هغه وخته پورې جنګ وکړم ترڅو پورې چې هغوی د دې خبرې ګواهي ورنه کړي
لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، وَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ،
چې د الله تعالى نه بغير هيڅ معبود نشته او محمد صلى الله عليه وسلم د الله تعالى را ليږل شوی رسول دی، همدارنګه
وَ يُقِيمُوا الصَّلَاةَ، وَ يُؤْتُوا الزَّكَاةَ. فَإِذَا فَعَلُوا ذٰلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَ أَمْوَالَهُمْ،
مونځ وکړي، زکوة ورکړي، پس کله چې هغوي همدا سې وکړي نو هغوی خپل ځان او مال زمانه محفوظ کړو
إِلَّا بِحَقِّ الْإِسْلَامِ، وَ
کومه پوښتنه چې د اسلامي ظابطې ماتحت وي هغه به اوس هم باقي وي د دې نه وروسته د دوی د باطن
حِسَابُهُمْ عَلَى اللهِ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1] إِلَّا أَنَّ مُسْلِمًا لَمْ يَذْكُرْ إِلَّا بِحَقِّ الْإِسْلَامِ.
معامله الله ته سپارل شوې ده، د مسلم په روايت کې د (الا بحق الاسلام) الفاظ نشته.

(۱) اخرجه البخاري ۱/۱۲، رقم الحديث (۲۵)، ومسلم في صحيحه ۱/۳۹، رقم الحديث (۳۶-۲۲)، وابوداود في سننه ۳/۱۰۱، رقم الحديث (۲۶۴۱)، والترمذي رقم الحديث (۲۶۱۱).

توضیح: **امرت**: داد مجهول صیغه راوړل شوې ده ځکه چې د هغې فاعل معلوم وو چې (الله) دی، ځکه چې رسول الله ﷺ ته حکم ورکوونکی الله دی، لکه څرنګه چې صحابو ویلي دي امرنا نو هلته فاعل رسول الله ﷺ متعین شوی دی، نو د **امرت** مطلب دا شو **امرنی الله بان اقاتل الناس**. (المرقات ۱۵۵/۱).

سوال: دلته سوال دا دی چې په اسلام کې د جزیې حکم هم دی کافر چې ذمي جوړ کړی شي ژوندی پاتې کیدلی شي، همدارنګه معاهد هم د قتال نه بغیر اوسیدلی شي، د کفارو سره صلح کول هم روا ده، حالانکه په دې حدیث کې د مطلق جنګ حکم دی، د کوم نه چې معلومیږي چې د کافر سره د جنګ نه بغیر بل هیڅ صورت نشته دی؟.

جوابونه: د دې دپاره څو جوابونه ورکړی شوي دي: **اول جواب**: دا ورکړی شوی دی چې په (**الناس**) کې **الف لام** د عهد خارجي دپاره دی او ددې نه مراد د جزیرہ عرب مشرکین دي د کومو دپاره چې (**السیف او الاسلام**) دی، د دې تائید د نسائي په روایت سره هم شوی دی په کوم کې چې دا الفاظ دي (**امرت ان اقاتل المشرکین**). (المرقات ۱۵۲/۱، الکاشف ۱۲۷/۱).

دویم جواب: له همدې سره یو رنګه دی چې د (**الناس**) نه مراد اهل عرب دي، ذمي او معاهد په خپله ترینه ووتل، ځکه چې دا عام حکم دی او هر عام مخصوص البعض دی نو د جګړه کوونکو سره وجنګیږئ، ذمي او معاهد ددې نه مستثنی دي (کذا قال الطیبي) (المرقات ۱۵۶/۱).

دریم جواب: د همدې حدیث په غایه کې په تاویل کولو سره ورکړی شوی یعنې **حتی یستسلموا او یسلموا** چې یا حقیقتًا اسلام راوړي یا اسلام ته سر ښکته کړي او د استسلام په صورت کې ذمي او معاهد داخل دي، ځکه چې اوس دوی اطاعت کړی، یعنې له جهاد نه مراد اعلاء د کلمة الله ده او د دې دوه صورتونه کیدلی شي اسلام یا استسلام، کافر چې په کفر باندې اوسیږي کله چې اسلامي حکومت قبول کړي نو اعلاء د کلمة الله متحقق شوه. (المرقات ۱۵۲/۱).

سوال: دلته یو سوال دا دی چې په دغه حدیث کې د شهادتینو ذکر موجود دی، د مونځ او زکوة ذکر هم شته، لیکن دلته نه د روژې ذکر شته او نه د حج ذکر شته دا ولې؟.

جواب: د دې یو جواب دا ورکړی شوی دی چې دا اختصار من الراوي دی. **دویم جواب**: دا دی چې ددې وخته پورې د روژې او حج احکام نه وو راغلي. **دریم جواب**: دا دی چې د رسول الله ﷺ مقصود د ټولو ارکانو بیانول نه وو بلکې ښودل مقصود وو چې کوم کس مسلمان شي نو د مونځ او زکوة اهتمام

کوي نو دا د ده د مسلمانیدو نښه ده، اوس د ده سره څوک کار نه شي لرلی، څلورم جواب دا دی چې دلته د شهادتینو د إقرار ذکر دی او کوم کس چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د رسالت شاهدي ورکړي نو د دې مطلب دا دی چې هغهٔ (جمیع ما جاء به النبي صلی الله علیه وسلم) باندې اقرار کړی دی، نو په دې کې ټول شریعت راغی. (المرقات ۱/۱۵۷).

د تارک الصلوة حکم: په دې حدیث کې دځان ساتلو دپاره دشهادت دکلمې نه وروسته دمونځ ذکر راغلی دی نو د همدې وجې شارحینو د **تارک الصلوة** متعلق یو بحث کړی، په دې باندې په دې طور پوهه شئ چې تارک الصلوة په دوه قسمه دی، یو قسم هغه خلک دي کوم چې مونځ پرېږدي او دې ته حلال وایي توقې پسې کوي او هغه ته نزدې نه ورځي، دا خلک اتفاقًا کافر مرتد او واجب القتل دي، دویم قسم هغه خلک دي کوم چې د سستیا د وجهې مونځ نه کوي مګر د هغه فرضیت مني او پرېښودل یې ناروا ګڼي په دې قسم خلکو کې دفقهاو اختلاف دی،د اختلاف وجه داده چې د قرآني نصوصو او د احادیثو د تصریحاتو معلومېږي چې قصدًا متعمدًا **تارک الصلوة** دکفرارتکاب وکړ په همدې وجه داحمد بن حنبل رحمه الله، عبد الله بن مبارک رحمه الله او داسحق بن راهویه رحمه الله مسلک دا دی چې بلا عذر قصداً د فرض مونځ پرېښودونکی کافر دی، هغه دې قتل کړی شي او دا قتل د مرتد قتل دی، د امام مالک رحمه الله او امام شافعي رحمه الله مسلک دا دی چې **تارک الصلوة** کافر نه دی، مګر د همدې جرم سزا قتل دی او دا قتل د مرتد قتل نه دی بلکې د فاسق او فاجر قتل دی، امام ابو حنیفة رحمه الله ویلي دي چې **تارک الصلوة** کافر نه دی او د هغه سزا قتل نه دی، بلکې د وخت حاکم دې هغه په بندي خانه کې واچوي او ترڅو پورې یې چې توبه نه وي ویستلې د هر مونځ په وخت کې دې هغه ووهل شي ترڅو چې هغه یا توبه وباسي او یا په بندي خانه کې مړ شي، سلطان باهو رحمه الله ویلي دي چې **تارک الصلوة** دې د مسلمانانو په مقبره کې نه خښول کېږي، بابا سعدي رحمه الله ویلي دي چې **تارک الصلوة** ته قرض مه ورکوئ، کوم کس چې د خدای تعالی قرض نه ادا کوي ستاسو قرض به څنګه آداء کړي.بهر حال د دې خبرې لحاظ کول په کار دي چې د انجام په اعتبار سره د تارک الصلوة په باره کې د امت فقهاو د وهلو حکم ورکړی دی، برابره خبره ده که سمدستي وي او که په بندي خانه کې په تاخیر سره وي، برابره ده که کفرًا وي او که سزاءً وي، ترهغې چې هغه ته د مونځ اهمیت معلوم شي، کومو حضراتو چې **تارک الصلوة** کافر یا مرتد ګڼلی د دوی دلائل هغه آیتونه او احادیث دي په کومو کې چې د **تارک الصلوة** طرف ته د کفر نسبت شوی دی او دا ډیر زیات احادیث دي، مګر کوم حضرات چې **تارک الصلوة** ته د کافر ویلو قائل نه دي دوی ویلي دي

چې په همدې احادیثو کې تاویل شوی دی چې تارک الصلوة د کفر کار وکړو، ددې نه دا نه لازمیږي چې هغه مرتد شوی دی هغه دې قتل کړی شي، ځکه چې د مرتکب کبیره په باره کې د امت فیصله ده چې هغه له اسلام نه وتلی نه دی نو بیا تارک الصلوة ته مرتد ولې ویل کیږي او بیا همدا احادیث په تشدید تغلیظ او تهدید باندې حمل کړي، ځکه چې اسلامي تاریخ گواه دی چې هیڅکله په اسلام کې تارک الصلوة نه دی قتل شوی.

الابحق الإسلام :یعنې د همدې کس وینه په قصاص حدود او ارتداد کې محفوظه نه ده،بلکې قصاصًا قتل کیدلی شي، همدارنګه که چیرته یې واده کړی وي او مسلمان وي او زنا وکړي نو رجم کیدلی شي، یا مسلمان وو بیا مرتد شو نو قتل کیدلی شي، ځکه چې دا د اسلام حق دی، اسلام ویلي دي چې همداسې وکړئ او هغه صرف درې کارونه دي، په کومو کې چې مونږ شامل نه دی. (المرقات ۱/۱۵۷).

وحسابهم علی الله : یعنې ظاهرًا بچ شو، باطنًا د ده معامله د قیامت په ورځ الله تعالی ته سپارل شوې ده، مونږ د باطن په فیصلو باندې مکلف نه یو.

د حدیث مطلب : د دې مبارک حدیث حاصل دا دی چې رسول الله ﷺ فرمایلي دي چې ماته د خلکو سره د قتال او جهاد حکم شوی دی، ترڅو پورې چې خلک درې کارونه ونه کړي : (۱) د شهادتینو اقرار (۲) اقامت صلوة (۳) د زکوة ورکول، کوم خلک چې دا درې کارونه وکړي او رشتني مسلمان جوړ شي نو د هغه ځان محفوظ پاتې شو، اوس مونږ ته د هغه په مال او ځان باندې تعرض کول روا نه دي، البته د مسلمانیدو نه وروسته که چیرته په کومه موقع په اسلام تعارض وکړي نو بیا د وهلو ټکولو او وژلو نه معصوم نه دی، په ظاهر یې حکم لګول کیږي او د باطن معامله یې الله تعالی ته سپارل شوې ده. (المرقات ۱۵۸/۱).

د احکامو ترتیب: رسول الله ﷺ په مکه مکرمه کې مبعوث شو د توحید او تبلیغ کار شروع شو، د قرآن کریم د تلاوت دور شروع شو، تر اوسه عام فرائض او احکام نه وو راغلي، بیا مونځ په مکه مکرمه کې فرض شو، بیا هجرت وشو، بیا زکوة فرض شو، بیا دروژو حکم په مدینه منوره کې د (۲هجري) نه مخکې راغی، بیا په شپږمه یا اوومه یا نهمه هجري کې حج فرض شو، بیا نور احکام راغلل، د هجرت سره متصل په مدینه منوره کې د جهاد د مشروعیت حکم راغی، د دفاع د اجازت وروسته د اقدام حکم راغی، مسجد حرام ته نزدې د نه جنګیدو وروسته هلته هم د جنګ حکم راغی، په اشهرحرم کې هم د جنګ کولو پابندي ختمه شوه او په آخر کې ترقیام قیامت پورې د جهاد حکم راغی، نو نبي علیه السلام دا عالمي اعلان وکړو (امرت ان اقاتل الناس الخ) اوس همدا حکم باقي دی او په آئنده کې به هم باقي پاتې وي، د تفصیلاتو د پاره د مشکوة شریف دویم جلد ته انتظار وکړئ (المرقات ۱۵۲/۱).

عجيبه مناظره: د تارک الصلوة په تکفير او عدم تکفير کې د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ ترمينځ يو نااشنا بحث وشو، هغه داسې چې د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ نه د تارک الصلوة په باره کې پوښتنه وشوه نو امام احمد رَحِمَهُ اللهُ وويل چې کافر دی، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ وويل هغه به څنګه مسلمان شي؟ هغه ورته وويل چې کلمه وايي، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ وويل چې کلمه خو هغه مخکې ويلې وه مونځ يې نه وو کړی، هغه وويل چې مونځ دې وکړي، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ وويل کله چې هغه کافر دی نو د ايمان نه بغير يې مونځ څنګه صحيح کيږي؟ په دې باندې امام احمد رَحِمَهُ اللهُ خاموش شو.

۲۳ ذيقعده ۱۴۰۹هـ

محفوظ مسلمان څوک دی؟

(۱۲) وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا،
د انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل: کوم کس چې زمونږ په شان مونځ کوي،
وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا، وَ أَكَلَ ذَبِيحَتَنَا، فَذَلِكَ الْمُسْلِمُ الَّذِي لَهُ ذِمَّةُ اللهِ وَ ذِمَّةُ رَسُولِهِ،
زمونږ قبلې ته مخ اړوي، او زمونږ ذبيحې خوري هغه مسلمان دی، د الله او د الله د رسول په عهد او امان کې
فَلَا تُخْفِرُوا اللهَ فِي ذِمَّتِهِ». (۱).
دی پس کوم کس چې د الله او د رسول په عهد او امان کې دی تاسو د هغه سره عهد مه ماتوئ.

توضيح: **من صلی صلوتنا**: يعني څوک چې زمونږ په شان مونځ کوي دا عمل يو مسلمان موحد کوي کوم چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په نبوت باندې اقرار کړی وي، کله چې په نبوت باندې اقرار وشونو د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لخوا په راوړل شوي ټول شريعت باندې اعتراف وشو همدا وجه ده چې د همدې کس مونځ دده د ايمان دپاره ښنه ګرځول شوې ده، دلته د شهادتينو ذکر نشته ځکه چې شهادتين حقيقةً يا حکمًا د مونځ په ضمن کې په خپله راځي، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د دې مسلمان درې ښنې بيان کړې دي (۱) چې زمونږ په شان مونځ وکړي (۲) زمونږ قبلې ته مخ واړوي (۳) زمونږ ذبيحې وخوري. (المرقات ۱/۱۵۹)

سوال: دلته دا سوال کيدلی شي چې د مسلمان په پيژندلو کې چې د کومو دريو شيانو ذکر شوی په هغو کې د ومره مرکزيت چيرته وو؟ مونځ يو عمل دی دير اوچت عمل دی، مګر د ايمان او اسلام نه وروسته

---

(۱) اخرجه البخاري ۱/۱۰۸، ۱/۴۹۲، رقم الحديث: ۳۹۱، ورواه النسائي ۸/۱۰۶، رقم الحديث: ۴۹۹۷.

عمل دی، همدارنګه قبلې ته مخ کول هم دومره مرکزي عمل نه دی، او زمونږ د ذبیحې خوړل خو عبادت هم نه دی، بیا همدې شیانو ته په اسلام کې دومره مهم مقام ولې ورکړی شو چې د مسلمان پیژندګلوي په دوی باندې موقوف شوه؟.

جواب: د دې سوال په جواب د پوهیدو نه مخکې په دې خبره پوهه شئ چې دلته په حدیث کې چې د کوم کس ذکر دی او د کوم مؤمن او مسلم تعارف شوی دی دا هغه کس دی کوم چې اوس په اسلام کې داخلیدل وغواړي او د خپل مخکني دین پریښودل او په اسلام کې داخلیدل وغواړي، ددې وجهې په حدیث کې د همداسې کس مابه الامتیاز اعمالو ذکر شوی، یعنې د رسول الله ﷺ په زمانه کې د اهل کتابو او د اهل اسلام په مینځ کې مابه الامتیاز د هر یوه د بل نه د ممتاز کولو عمل که چیرته وو نو هغه همدا درې اعمال وو، ځکه چې ایمان د تصدیق قلبي په درجه کې وي او زباني اقرار هم ورسره وي، په دې کې د غیر مسلمو د ښکاره کولو دومره موقع نه وه لکه څومره چې په همدې درې اعمالو کې وه، ځکه چې دا اسلامي شعائر او ممتاز اعمال دي، او ګورئ مونځ په اسلامي شعائرو کې د ټولو نه ښکاره امتیازي عمل دی، همدارنګه د قبلې معامله ده د کومې په باره کې چې یهود او نصارى انتهائي حساس دي او د دوی په نزد د حقانیت دپاره قبلې ته معیاري مقام حاصل دی، نو دا د عبادت په حواله امتیازي نشان وو. وړاندې د ذبیحې معامله هم یوه امتیازي معامله ده، یهودو او نصاراو د خپلې ذبیحې نه بغیر د بل چا ذبیحه نه خوړله او ذبیحه یې په اجتماعي لحاظ د امتیاز او جدائي غټه فاصله بلله، نو په دې حدیث کې وښودل شول چې کوم کس په اسلام کې داخلیدل غواړي نو بیا به هغه د عبادت په سلسله کې زمونږ په شان امتیازي مونځ کوي او قبلې ته به مخ کوي او په اجتماعي لحاظ به زمونږ ذبیحه خوري، نو اوس دا کس د عباداتو نه وروسته په عاداتو کې هم د غیر مسلمو نه ممتاز شو، لهذا دا د همدې ټولو صفاتو سره مسلمان شمارل کیږي. (الکاشف ۱/۱۳۱)

واستقبل قبلتنا: دلته سوال دا دی چې مخکنی جمله (من صلی صلوتنا) کې دا جمله داخله وه، ځکه چې زمونږ مونځ زمونږ د قبلې طرف ته دی، بیا د همدې جملې راوړل په ظاهره زائد معلومیږي، سره ددې چې دا دلته د ایمان معیار جوړ شوي دي؟.

اول جواب: دا دی چې د مونځ په نسبت د قبلې معامله ډیره مشهوره ده، ځکه ډیر زیات مسلمانان مونځ نه کوي او پیژني یې هم نه لیکن قبله هم پیژني او هم یې مني، د همدې وجهې د مونځ نه وروسته د قبلې ذکر ضروري وو. (المرقات ۱/۱۵۹).

دویم جواب: دا دی چې په مونځ کې د نورو مذهبونو خلک هم په څه ناڅه طریقه شریکان دي نو مستقل امتیاز نشته، لیکن په قبله کې ښکاره امتیاز دی، د هر مذهب جدا قبله ده، د یهودو په بیت المقدس کې

صخره ګنبد ده او د نصاراو په بیت القدس کې شرقي طرف دی او د مسلمانانو په مکه مکرمه کې بیت الله دی، په دې وجه د هغې ذکر کول ضروري وو.

فذلک المسلم : یعنې په چا کې چې همدا درې صفتونه وو هغه مسلم دی، کوم چې د الله تعالی په ذمه کې دی، یعنې دالله تعالی د طرفه په امن کې دی او د الله په عهد او ضمان کې دی، نه د هغه قتل روا دی، نه یې د مال او عزت بې حرمتي روا ده، ددې وجې د الله د عهد ماتولو ځان وساتئ.

اخفار : بد عهدی، ته ویل کیږي، عهد ماتول خیانت کول، په مال او ځان باندې تعرض کول مراد دي چې ددې نه ځان وساتئ، د الله عهد ماتول وو د رسول عهد ماتول وو، له همدې وجهې په یوه باندې په ذکر کولو سره اکتفاء وشوه. (المرقات ۱/۱۵۹).

سوال: قادیانیان وایي چې دغه درې کارونه خو مونږ هم کوو، بیا خو مونږ مسلمانان یو نو کافر ولې راته ویل کیږي؟.

جواب : د همدې درې کارونو سره دا هم ضروري ده چې همدا کس به د دین په ضروریاتو کې د کوم ضروري امر نه انکار نه کوي، ځکه چې د ایمان او اسلام هغه اعمال معتبر دي د کومو چې کوم منافي بنیادي عمل داسې نه وي چې د همدې ټولو اعمالو د حبط ذریعه جوړه شي، قادیانیانو خو نوی نبوت پیدا کړی نو د دوی ایمان په شریعت باندې څنګه باقي پاتې کیدلی شي؟.

سوال: په دې حدیث کې یو سوال دا هم دی چې په دې کې رسول الله ﷺ زکوة، صوم او حج نه دي ذکر کړي؟.

اول جواب: دا دی چې ددې وخته پورې دا احکام فرض شوي نه وو.

دویم جواب : دا چې د نبي کریم ﷺ د ټولو احکامو بیانول مقصود نه وو، بلکې د مسلمان د تعارف د حد پورې چې څومره مقصود وو هغه یې بیان کړل.

جنت ته بوتلونکي اعمال

(۱۳) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «أَتَى أَعْرَابِيٌّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
دابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې یو بانده چې د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر شو
فَقَالَ : دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ إِذَا عَمِلْتُهُ دَخَلْتُ الْجَنَّةَ ،
او عرض یې وکړو: یارسول الله! داسې عمل راته وښایه چې د هغې په کولو سره زه جنت ته لاړ شم، رسول
قَالَ: " تَعْبُدُ اللهَ وَلَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا ، وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ ، وَتُؤَدِّي الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ ، وَ
الله ﷺ وفرمایل: د الله عبادت کوه هیڅوک ممور سره شریکوه، فرض مونځ کوه، زکوة ورکوه او د

تَصُوْمُ	رَمَضَانَ	،	قَالَ	:	وَ	الَّذِيْ	نَفْسِيْ بِيَدِهٖ

رمضان روژې نیسه دا یې چې واورېده بانده چې ووېل په هغه ذات قسم کوم د چا په قبضه کې چې زما روح

لَا أَزِيْدُ عَلٰى هٰذَا شَيْئًا وَّلَا أَنْقُصُ . فَلَمَّا وَلّٰى قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ :

دی زه به په دې باندې نه څه زیات کړم او نه به د دې نه څه کم کړم، کله چې همدا بانده چې لاړو نو نبي عليه السلام

مَنْ سَرَّهٗ أَنْ يَنْظُرَ إِلٰى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَلْيَنْظُرْ إِلٰى هٰذَا "(۱).

وفرمایل: کوم کس چې جنتي ته د کتلو سعادت حاصل غواړي هغه دې همدې کس ته وکوري.

توضیح :دخلت الجنة : یعنې په اول دخول سره داخلېږي په کوم کې به چې هیڅ قسم سزا او عذاب نه وي (المرقات ۱۲۰/۱).

تعبد الله: دا خبر په معنی د امر دی ای اعبد الله یا ان مصدریه مقدر دی ای ان تعبد الله (المرقات ۱/۱۲۰).

سوال: سوال دا دی چې رسول الله ﷺ دې کس ته د توحید حکم نه دی کړی یا دا چې د شهادتینو ذکر یې نه دی ورته کړی کوم چې د دخول جنت او صحت عمل دپاره ضروري دي؟.

اول جواب: د عبادت نه مراد توحید او شهادتین دي.

دویم جواب: دا دی چې دا کس له پخوا نه مسلمان شوی وو، د بخاري په روایت کې دي چې هغه پوښتنه وکړه چې (**ما ذا فرض الله ﷻ**) یعنې په ما باندې د الله تعالی فرض څه دي؟ په دې صورت کې د توحید او د شرک نه د بیزارۍ ذکر د تبرک په طور او د شرف په طور تاکید شوی دی.

ولا تشرک به شيئا : یعنې د شرک جلي او شرک خفي نه ځان وساته، توحید او عبادت خپل کړه، د دې جملې نه معلومیږي چې د عبادت نه مراد د توحید کلمه ده او د توحید په ضمن کې رسالت هم راغی، په دې روایت کې د حج ذکر نشته شاید تر دې وخته حج فرض شوی نه وو، یا دا چې د رسول الله ﷺ د همدومره ارکانو بیانول مقصود وو، یا دا چې کوم راوي اختصار کړی دی (**والذي نفسي بيده**) معلومه شوه چې د ضرورت نه بغیر د قسم خوړل روا نه دي (**لا ازيد ولا انقص منه**) د دې جملې څو مطلبونه دي، (۱) زه د دې په تعلیم او تبلیغ کې او نورو ته په رسولو کې کمی او زیاتی نکوم، چونکه دا کس د قوم غټ سړی وو نو رسول د د ذمه واري وه (۲) **لا ازيد في السوال ولا انقص في العمل** (۳) لا

(۱) اخرجه البخاري ۲/۱۳۰ رقم الحديث (۱۳۹۷)، و مسلم في صحيحه ۱/۳۲، رقم الحديث (۱۵-۱٤)

ازید هیء من تلقاء نفسي ولا انقص کذالک من نفسي (۴) دا کلام د محاورې په طور وو چې کله مثلا کوم سړی کوم شی اخلي نو ویل کیږي چې په قیمت کې کوم کمی او زیاتی نه کیږي، دلته اصلي مقصود کمی کول دي د زیاتي لفظ طبعا په محاوره کې راغلی، همدارنګه په حدیث کې د (لا ازید) لفظ تبعاً راغلی دی مقصود (لا انقص) دی که نه نو په عبادت کې خو زیاتوالی مطلوب دی (۵) حقه خبره دا ده چې دا عبارت او دا جواب له کمال اطاعت نه کنایه ده. (المرقات ۱۶۱/۱).

من سره: یعني چاته چې دا خبره خوښه وي چې دا کوم جنتي ته وګوري نو هغه دې دغه کس ته وګوري، رسول الله ﷺ ته د وحې په ذریعه معلومه شوې وه چې د دغه کس انجام محمود دی او مامون العاقبة دی او دا به د سزا نه بغیر په اول دخول سره جنت ته داخلیږي، د دغه بانده چې نوم سعد بن الاحزم ؤ، (کما في الطبراني، المرقات ۱۶۱/۱).

په ایمان باندې استقامت

(۱۴) وَعَنْ سُفْيَانَ بْنِ عَبْدِ اللهِ الثَّقَفِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ:
د سفیان بن عبد الله ثقفي رضي الله عنه روایت دی وایي چې ما دنبي کریم ﷺ په خدمت کې عرض وکړو
«يَا رَسُولَ اللهِ، قُلْ لِيْ فِي الْإِسْلَامِ قَوْلًا لَا أَسْأَلُ عَنْهُ أَحَدًا بَعْدَكَ وَفِيْ
چې یارسول الله! ماته د اسلام یوه داسې خبره وښایه چې د تا نه وروسته د بل چانه یې پوښتنه ونه کړم، او په
رِوَايَةٍ: غَيْرَكَ. قَالَ
یو روایت کې دي چې د تا نه بغیر د بل چا نه د هغې د پوښتنې حاجت پاتې نه شي، نبي علیه السلام وفرمایل
قُلْ آمَنْتُ بِاللهِ، ثُمَّ اسْتَقِمْ.[1]
په ژبه او زړه سره د دې خبرې اقرار وکړه چې ما په الله ایمان راوړی او بیا په همدې اقرار باندې قائم اوسه.

توضیح: د حضرت سفیان رضي الله عنه کنیه ابو عمرو ده، دا کس صحابي دی، د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د طرفه والي مقرر شوی وو، د بنو ثقیف سره د ده تعلق دی او د طائف اوسیدونکی دی، دده نه صرف پنځه حدیثونه روایت شوی دي. (المرقات ۱۶۱/۱).

(۱) اخرجه مسلم في صحيحه ۱/۴۷، رقم الحديث (۶۲-۳۸)، والترمذي ۵۲۴/۴، رقم الحديث (۲۴۱۰)، وابن ماجه ۱۳۱۴/۲، رقم الحديث (۳۹۷۲)، واحمد في المسند ۴۱۳/۳.

في الاسلام: يعنې د اسلام له تکميل سره متعلق يو جامع قول ارشاد وفرمايه، په دې جمله کښې د اسلام توابع ټول راغلي، ګويا چې د ټول شريعت خبره په کې شوې ده.

آمنت بالله: يعنې په هغو ټولو شيانو باندې ايمان راوړه په کومو چې ايمان راوړل ضروري دي، په دې کې هم ټول شريعت راغلی دی.

ثم استقم: دا لفظ د قرآن کريم د آيت ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا﴾ نه ماخوذ دی، يعنې د اوامرو په امتثال باندې او د نواهيو په اجتناب باندې قائم اوسه، دا حديث د جوامع کلم نه دی، کوم چې د اسلام په اصولو، توحيد او ارکانو يعنې طاعاتو باندې مشتمل دی، د توحيد طرف ته اشاره په (**امنت بالله**) سره شوې ده او د پاتې نورو طاعاتو طرف ته اشاره په (**ثم استقم**) سره شوې ده. ځکه چې استقامت د هغې نوم دی چې د هر مامور امتثال وي او د هر محظور نه اجتناب وي، که چيرته د ذرې په اندازه هم په اوامرو او نواهيو کې فرق راشي (**اعوجاج**) نوکوږوالي په کې راځي کوم چې د استقامت سره منافي دی، همدا رنګه په دې حديث کې اعمال قلب، اعمال بدن، ايمان، اسلام او احسان ټول راغلي، همدا وجه ده چې صوفيانو کرامو ويلي دي چې: (**الاستقامة خير من الف كرامة**) پس کوم کس چې مامور پريږدي نو استقامت د منځه ځي يا د منهي عنه ارتکاب وکړي نو استقامت نه پاتې کيږي، دا د پل صراط په شان د نرې تار تيرې څوکې لرونکې تورې په سر باندې سفر دی، همدا وجه ده چې رسول الله ﷺ وفرمايل: **شيبتني هود واخواتها** ځکه چې په همدې سورتونو کې د **فاستقم** او امرت حکم وو. (المرقات ۱۶۱–۱۶۲/۱).

د استقامت مفهوم: (۱) امام غزالي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې په دې دنيا کې په سمه لار باندې استقامت دومره مشکل دی لکه څومره چې په پل صراط باندې استقامت مشکل دی، په دې دنيا کې د استقامت هر پل د ويښته نه زيات باريک او د تورې نه زيات تيره دی (المرقات ۱۶۲/۱).

(۲) د حضرت ابو بکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه د استقامت په باره کې پوښتنه وشوه نو وې فرمايل: (**ان لاتشرک بالله شيئا**) يعنې استقامت د خالص توحيد نوم دی. (۳) د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه پوښتنه وشوه نو وې فرمايل: (**تستقيم على الامر والنهي ولا تروغ روغان الثعالب**) يعنې د حق او باطل په وخت کې په حق باندې مضبوط اوسه او د ګيدړې په شان يوه خوا بله خوا چلونه مه کوه. (۴) حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د استقامت متعلق فرمايلي: (**اخلصوا العمل لله**) يعنې خالص د الهي رضا دپاره د هر کارکول استقامت دی (۵) حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمايلي: (**داوموا الفرائض كلها**) يعنې په ټولو فرائضو

دي د دوام او استمرار په حال كې قائم پاتې كيدل استقامت دى.

۲۴ ذيقعده ۱۴۰۹ هـ

د اسلام فرائض

(۱۵) وَعَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ

د طلحه بن عبيد الله رضي الله عنه نه روايت دى چې د نجد نه يو كس د نبي عليه السلام په خدمت كې حاضر شو او د

ثَائِرُ الرَّأْسِ ، نَسْمَعُ دَوِيَّ صَوْتِهِ وَلَا نَفْقَهُ

سر وېښتان يې ګډوډ وو مونږ د هغه د آواز بوګنيدل آوريدل ليكن د (فاصلې د وجې) په دې نه پوهيدو چې

مَا يَقُولُ ، حَتَّى دَنَا مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَإِذَا هُوَ

هغه نبي عليه السلام ته څه وايي تر دې چې هغه نبي عليه السلام ته ېيخي نزدې شو نو يو ناڅاپه مونږ واوريدل چې

يَسْأَلُ عَنِ الْإِسْلَامِ . فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : " خَمْسُ صَلَوَاتٍ

هغه د اسلام د فرائضو په باره كې پوښتنې كوي، نبي عليه السلام په جواب كې ورته وفرمايل: پنځه مونځونه

فِي الْيَوْمِ وَ اللَّيْلَةِ . فَقَالَ : هَلْ عَلَيَّ

فرض دي په شپه او ورځ كې (دا يې چې واوريده) نو هغه كس وويل آيا د دې مونځونو نه بغير په ما باندې نور

غَيْرُهُنَّ ؟ فَقَالَ : لَا ، إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ .

مونځونه هم فرض دي؟ نبي عليه السلام وفرمايل: نه! مګر نفلي مونځونه ستا په اختيار كې دي بيا نبي عليه السلام

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ صِيَامُ شَهْرِ رَمَضَانَ " . قَالَ : هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهُ ؟

وفرمايل: او د رمضان روژې فرض دي، هغه كس وويل: د دې روژو نه بغير په ما نورې روژې هم فرض دي؟

قَالَ : لَا إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ . قَالَ : وَ ذَكَرَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

نبي عليه السلام وفرمايل: نه! مګر نفلي روژې ستا په اختيار كې دي، د راوي بيان دى چې نبي عليه السلام د دې

الزَّكَاةَ . فَقَالَ : هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا ؟

نه وروسته يې د زكوٰة ذكر وكړه، هغه عرض وكړو آيا د دې نه بغير په ما باندې كومه بله صدقه هم فرض ده؟

فَقَالَ : لَا إِلَّا أَنْ تَطَوَّعَ . قَالَ : فَأَدْبَرَ الرَّجُلُ وَ هُوَ يَقُولُ :

نبي عليه السلام وفرمايل: نه! مګر نفلي صدقه ستا په اختيار كې ده، د دې وروسته هغه كس واوړيل او لاړ چې

وَ اللهِ لَا أَزِيدُ عَلَى هٰذَا وَلَا أَنْقُصُ مِنْهُ . فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
په خدای قسم ! زه به په دې باندې نه څه ورزيات كړم او نه به څه ترې كم كړم، نبي عليه السلام وفرمايل : كه
أَفْلَحَ إِنْ صَدَقَ » (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]
چيرته دغه كس رښتيا ويلي وي نو كامياب شو.

توضيح : د حضرت طلحه بن عبيد الله كنيه ابو محمد ده، دی دا د عشرو مبشرو نه دی، د بدر نه بغير په نورو ټولو غزاګانو كې شريك شوی دی، په بدر كې دا او د ده يو ملګری د ابو سفيان د قافلې د خبر دپاره رسول الله صلى الله عليه وسلم ليږلي وو، د احد په ورځ يې د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه د دفاع په وخت كې غشي وخوړل او لاس يې شل شو، همدارنګه ۷۵ زخمونه د ده رضي الله عنه په بدن باندې لګيدلي وو، رسول الله صلى الله عليه وسلم په همدې ميدان كې ده ته اعزاز وركړو (**اوجب طلحة**) يعنې طلحه د ځان دپاره جنت واجب كړه،د جمل په واقعه كې د حضرت عائشة رضي الله عنها سره په (۳۶ هجري) كې د (۶۴) كلونو په عمر شهيد كړی شو. (المرقات ۱/۱۶۴)

جاء رجل : ويل شوي دي چې دا ضمام بن ثعلبه وو، كوم چې د سعد بن بكر د طرفه وفد جوړ شوی او راغلی وو، په دې حديث كې (**رجل**) مبهم راغلی دی، هيڅ تعين يې نشته چې دا څوک وو، ددې نه مخكې د ابو هريره رضي الله عنه په روايت كې د اعرابي لفظ راغلی وو سوال او د سوال مضمون يوشان دي،نوآيادايو كس وو، يوه واقعه وه او كه جدا جدا واقعې او جدا جدا كسان وو؟.علامه طيبي رحمه الله،حافظ توربشتي رحمه الله او قاضي عياض رحمه الله او د نورو رايه دا ده چې دواړه واقعې د يوه كس دي او سوال كوونكی هم يو دی د كوم نوم چې ضمام بن ثعلبه دی، دا حضرات په خپل تائيد كې قرائن او ځينې د احاديثو اشارات او د امام مسلم طرز بيان وړاندې كوي، بل طرف ته امام قرطبي رحمه الله امام نووي رحمه الله او انور شاه كشميري رحمه الله رايه دا ده چې دا دوه جدا جدا واقعات دي، د دواړو حديثونو د بيان طرز هم مختلف دی، په دواړو ځايونو كې د سوال انداز هم مختلف دی او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د طرفه د بشارت په كلماتو كې هم فرق دی، لهذا په دې حديث كې د ضمام بن ثعلبه واقعه ده او په تير شوي حديث كې د سعد بن احزم وه. (المرقات ۱/۱۶۴).

---

(۱) اخرجه البخاري ۱/۱۸ رقم الحديث (۴٦) ،و مسلم في صحيحه ۳/۲۲۵، رقم الحديث (۸-۱۱)، ورواه ابوداود في السنن ۱/۲۷۲، رقم الحديث ۳۹۱ ، والنسائي في سننه ۱/۲۲٦، رقم الحديث (۴۵۸)، واحمد في مسنده ۱/۱٦۲.

من اهل نجد: نجد لوړې (اوچتې) زمکې ته ویل کیږي، د دې په مقابل کې تهامه ده کومه چې په ژوره زمکه کې واقع ده، نن سبا په حجاز باندې د اهل نجد حکومت دی، د ریاض او د هغه د اطرافو نه بغیر نوره علاقه په نجد کې راغلې ده. (المرقات ۱۶۴/۱).

ثائر الرأس: دلته مضاف محذوف دی یعني (**منتشر شعر الراس**) گډوډ (تار تار) ویښتان، یا د مبالغې په طور ویل شوي چې ویښتان یې دومره تار تار وو گویا چې سر یې تار تار وو. (المرقات ۱۶۴/۱).

دوي: دا د **دوي النحل** په شان دی بنگیدل مراد دي، علامه خطابي رَحِمَهُ اللّٰهُ ویلي دي چې د دوی نه مراد داسې کلمات دي د کومو آواز خو ته آوریدلی شي، مگر په مفهوم یې نه پوهیږې، لکه د شاتو د مچیو آواز چې وي. (المرقات ۱۶۴/۱).

ددې کس د ویښتانو او لباس د حیثیت نه خو دا معلومه شوه چې ده یو اوږد سفر کړی او راغلی وو او په سوال کې د بنگیدونکي آواز نه معلومه شوه چې په ده باندې د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هغه قدرتي رعب راغلی وو په کوم سره چې الله تعالی دا صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مشرف کړی وو.

فاذا هو يسأل: **اذا** مفاجاتیه دی د تعجب د پاره راوړل شوی دی چې د داسې ضعیف او گډوډ حال لرونکي او د داسې بانډ چې نه د اسلام متعلق سوال کول د تعجب وړ او غیر متوقع وو (**المرقات ۱۶۵/۱**).

عن الاسلام : أي عن فرائضه التي فرضت على من وحد الله وصدق رسوله لا عن حقيقة الإسلام.

یعني د اسلام د هغو فرائضو متعلق یې سوال کوه کوم چې د رسول په منونکي هر موحد باندې فرض شوي دي، د اسلام د حقیقت او تعریف په باره کې سوال نه وو، په همدې وجه په جواب کې فرائض او ارکان ذکر کړی شول د شهادتینو ذکر ونه کړي شو، دا کس چونکه د پخوا نه مسلمان وو نو ځکه د شهادتینو د ذکر کولو ضرورت نه وو، د بخاري شریف په روایت سره د دې تاکید ترلاسه کیږي

(**فأخبرني ماذا فرض الله علي من الصلوة**). (**المرقات ۱۶۵/۱**).

سوال: سوال دا دی چې د اسلام په فرائضو کې دلته د حج ذکر ولې نه دی شوی؟.

جواب: ممکنه ده چې دا وخت حج فرض شوی نه وو، ځکه چې حج په شپږمه یا اتمه یا نهمه هجري کې د مختلفو اقوالو مطابق فرض شوی وو.

دویم جواب: دا دی ممکنه ده چې دا کس د حج قابل نه وو، غریب سړی وو نو رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د حج ذکر پریښود. **دریم جواب**: دا هم ممکنه ده چې کوم راوي نسیانًا د اختصار په طور هغه نه وي ذکر کړی، حالانکه د بخاري په روایت کې همدا الفاظ هم ترلاسه شوي دي.

فأخبره النبي بشرائع الاسلام: یعني رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ همدې کس ته د اسلام د ټولو شرائعو

خبر ورکړی وو.

خمس صلوات: یعنې د پنځو مونځونو آداء کول دي (**اقامة خمس صلوات او خذ خمس صلوات**).

سوال: په دې روایت کې د وترو ذکر نشته، بلکې د پنځو فرائضو نه بغیر نورو ټولو ته نوافل ویل شوي دي سره ددې چې د وترو وجود هم شته او وجوب یې هم شته؟.

جواب: یو جواب دا دی چې ددې وخته پورې وتر واجب شوي نه وو، د اخترونو وجوب هم نه وو شوی.

دویم جواب: دا دی چې دلته د فرائضو باره کې بیان وو، د وترو سلسله د فرائضو نه ده بلکې د واجبو ده، یا دا چې وتر د ماسخوتن مونځ تابع دي نو جدا یې ذکر نه کړل، باقي اخترونه دا خو صلوات سنویه یعنې کلني مونځ وو او دلته د یومیه مونځونو ذکر شوی دی. (المرقات ۱۶۵/۱).

د نفلو د شروع حکم: **الا ان تطوع**: د دې جملې یو مطلب دا دی چې ستا په ذمه خو فرض مونځونه صرف پنځه دي، هو که چیرته د نفلونو آداء کول غواړې نو اداء کولی یې شې، دا مطلب واضح دی، مګر دا هغه وخت دي کله چې استثناء منقطعه شي او الا په معنی د لکن شي لیکن که چیرته استثناء متصل شي نو مطلب به دا شي چې ستا په ذمه د پنځو مونځونو نه بغیر نور مونځونه واجب نه دي، خو که چیرته نفلونه شروع کړې نو ددې وروسته هغه واجب کیږي د کومو پوره کول چې بیا ضروري شول، **بدلیل قوله تعالی** ﴿لَا تُبۡطِلُوٓاْ أَعۡمَٰلَكُمۡ﴾ همدارنګه د صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ په نفلي حج باندې اجماع ده چې په حج کې شروع کول بیا یې وروسته ترسره کول واجب دي، ددې دلائلو نه وروسته د ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ ددې اعتراض ځای پاتې نه شو چې په نفلو کې شروع کول بیا یې په وروسته کې اتمام لازم ګڼل بې دلیله دي، قرآني نص او دصحابه کرامو اجماع غټ دلیل دی. په خپله شوافع هم په نفلي حج او نفلي عمرې کې د شروع کولو نه وروسته د هغو ترسره کول یې واجب ګرځولي او په دې مسئله کې د امت اتفاق دی، په احنافو باندې دا اشکال خامخا راځي چې کله په قرآني نص او اجماع سره اتمام ثابت دی نو بیا د نفلونو دې اتمام ته فرض ولې نه شي ویل کیدی؟ ددې جواب دا دی چې ﴿لَا تُبۡطِلُوٓاْ أَعۡمَٰلَكُمۡ﴾ په خپل دلالت کې قطعي نه دی اګر که په ثبوت کې قطعي دی نو په دې سره فرضیت نه شي ثابتیدلی. (المرقات ۱۶۵-۱۶۶/۱)

لا ازید ولا انقص: **ای لا ازید في التبلیغ ولا انقص او لا ازید في السوال ولا انقص في العمل او لا ازید من تلقاء نفسي ولا انقص کذلک اوالکلام علی محاورة العرب والعجم او اراد الرجل کمال الاطاعة کما مر تشریح الحدیث فی حدیث أبي هریرة** رَضِيَ اللهُ عَنْهُ.

افلح الرجل: الف لام د جنس دپاره دي مراد هر هغه کس دی کوم چې په همدې شکل د عزم بالجزم

پابندي وكړي. د فلاح دوه قسمونه دي، يو دنيوي دى هغه دا دى چې ژوند هم ملا وشي او د ژوند ټول اسباب هم ملا وشي، دويم اخروي دى هغه دا چې پوره نجات حاصل شي، د **افلح** كلمه د ټولو كاميابيو دپاره جامع كلمه ده، بعضو د دې تفسير داسې بيان كړى (**بأنه بقاء بلا فناء وغناء بلا فقر وعز بلا ذل وعلم بلا جهل**). (المرقات ۱۶۷/۱).

ان صدق: په اولني حديث او دې كې د الفاظو تفاوت دى، هلته د يقين جملې غير مشروطې وې، دلته په ان صدق سره مشروطه شوې نو كه چيرته واقعات دوه دي سرې جدا جدا دي لكه څنګه چې د سوال نه هم معلوميږي او علامه قرطبي رَحِمَهُ اللّٰهُ له جزم سره ويلي دي بيا خو هيڅ اشكال نشته معامله صفا ده، ليكن كه چيرته يوه واقعه وي، يو سړى وي نو بيا سوال دا دى چې په اولني حديث كې د جزم سره او په دې حديث كې د شك سره حكم ولې راغلى؟ددې جواب دا دى چې په جزم او يقين سره حكم په هغه وخت كې آوروول كيږي كله چې همدا كس موجود نه وي او كوم وخت چې موجود دى نو شك پيدا شو چې دا انسان په غرور تكبر او سستۍ كې ونه لويږي، يا دا هم ويل كيدى شي چې د خلكو د احوالو په تغير سره د وحې په ذريعه نوې نوې حكمونه راغلي دي، كله د يقين حالت وي، كله د شك وي. (المرقات ۱۶۷/۱).

۲۵ ذيقعده ۱۴۰۹هـ

د عبد القيس دوفد حديث

﴿۱۶﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: إِنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ لَمَّا أَتَوُا النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا نه روايت دى چې كله د عبد القيس وفد مدينې منورې ته د نبي عَلَيْهِ السَّلَام په خدمت كې
قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنِ الْقَوْمُ ؟ أَوْ : مَنِ الْوَفْدُ؟ قَالُوْا:
حاضر شو نو نبي عَلَيْهِ السَّلَام پوښتنه وكړه چې دا خلك څوك دي، يا دا كومې قبيلې وفد دى خلكو جواب وركړ
رَبِيعَةُ . قَالَ : مَرْحَبًا بِالْقَوْمِ أَوْ : بِالْوَفْدِ
چې دوى د ربيعه قبيلې افراد دي، نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل: په خير راشئ (چونكه تاسو خلك په خوشحالۍ
غَيْرَ خَزَايَا وَلَا نَدَامَى.
سره مسلمانان شوي راغلي يئ) نو څكه نه په دنيا كې ستاسو دپاره رسوائي او شرمندګي شته او نه په آخرت
قَالُوْا : يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ ، إِنَّا لَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَأْتِيَكَ إِلَّا فِي الشَّهْرِ
كې ، د وفد خلكو عرض وكړو يا رسول الله! مونږ نه شو كولى چې را شو تاسې ته مګر په هغه مياشتو كې

الْحَرَامِ ، وَ بَيْنَنَا وَ بَيْنَكَ هٰذَا الْحَيُّ مِنْ كُفَّارِ مُضَرَ ، فَمُرْنَا

چې جنګ په کې حرام دی او زمونږ او ستا په مینځ کې ددې قبیلې مضر کفار دي لهذا ته مونږ ته راوښایه

بِأَمْرٍ فَصْلٍ نُخْبِرُهٗ مَنْ وَرَاءَنَا

داسې احکام په کوموباندې چې مونږ په خپله هم عمل وکړو او مونږ نه پاتې خلک هم له هغو خبرو خبر کړو

وَ نَدْخُلُ بِهِ الْجَنَّةَ ، وَ سَأَلُوْهُ عَنِ

او په هغو باندې په عمل کولو سره مونږ جنت ته داخل شو په همدې سره دوی د هغو لوښو په هکله هم پوښتنه

وکړه (په کوموکې چې نبیذ جوړ شوي وي چې کوم استعمالیدلی شي او کوم لوښي نه شي استعمالیدلی)

الْأَشْرِبَةِ فَأَمَرَهُمْ بِأَرْبَعٍ وَ نَهَاهُمْ عَنْ أَرْبَعٍ : أَمَرَهُمْ

نبي عليه السلام دوی ته د څلورو خبرو حکم وکړ او د څلورو خبرو نه یې منعه کړل، اول یې حکم ورته وکړو په

بِالْإِيْمَانِ بِاللّٰهِ وَحْدَهٗ ، قَالَ : (أَتَدْرُوْنَ مَا الْإِيْمَانُ بِاللّٰهِ

ایمان راوړو د الله تعالی په وحدانیت باندې او وې فرمایل: آیا تاسې پوهیږئ چې ایمان راوړل د الله تعالی

وَحْدَهٗ ؟) قَالُوْا : اَللّٰهُ وَ رَسُوْلُهٗ أَعْلَمُ . قَالَ

په وحدانیت باندې څه شی دی؟ نو خلکو وویل: الله او د ده رسول ښه پوهیږي نو وې ویل: په الله باندې ایمان

(شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ ، وَ أَنَّ مُحَمَّدًا

راوړل د هغه په حقیقت ګواهي ورکول چې د الله نه بغیر هیڅ معبود حاجت روا او مشکل کشا نشته او محمد

رَسُوْلُ اللّٰهِ ، وَ إِقَامِ الصَّلَاةِ ، وَ إِيْتَاءِ الزَّكَاةِ ، وَ صِيَامِ رَمَضَانَ ،

صلی الله علیه وسلم د الله رسول دی، په پابندۍ سره مونځ کول، زکوة ورکول او د رمضان میاشتې روژې نیول،

وَ أَنْ تُعْطُوا مِنَ الْمَغْنَمِ الْخُمُسَ).

ددې څلورو خبرو نه علاوه رسول الله صلی الله علیه وسلم د غنیمت د مال نه د پنځمې برخې د ورکولو حکم هم وکړو

وَ نَهَاهُمْ عَنْ أَرْبَعٍ : عَنِ الْحَنْتَمِ ، وَ الدُّبَّاءِ ، وَ النَّقِيْرِ ،

او ددې څلورو لوښو نه یې منعه وکړه، د مهر شوو لوښو نه، د کدو د کاسې نه، د ونې د جرړې د جوړو شوو

وَ الْمُزَفَّتِ ، وَ قَالَ : احْفَظُوْهُنَّ ، وَ

لوښو نه د لیارو د ک شوي لوښو نه، بیا نبي عليه السلام وفرمایل: دا خبرې په ښې طریقې سره یادې کړئ او

أَخْبِرُوا بِهِنَّ مَنْ وَرَاءَكُمْ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ[1]، وَ لَفْظُهُ لِلْبُخَارِيِّ).

کوم مسلمانان چې تاسو شاته پرېښي دي اوتاسو راغلي یاست هغوی هم ددې خبرونه خبر کړئ.

توضیح: حضرت عبدالله بن عباس رَضِیَ اللهُ عَنْهُ درسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دتره زوی دی، دهجرت نه درې کاله مخکې په مکه مکرمه کې پیدا شوی وو، دنبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دوفات کیدو په وخت کې یې عمر دیارلس کاله وو، دنبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه دده دپاره دفقاهت، حکمت اودقرآن دتفسیر دپاره دعا غوښتل شوې وه په همدې وجه په خبرواترو کې افصح الناس وو، په علم کې **اعلم الناس** ؤ او په شکل کې **اجمل الناس** ؤ، د اوږده قد مالک ؤ، کله به چې پیاده روان وو نو داسې به ښکاریده لکه په سورلۍ چې سور وي، دوه ځلې یې جبریل امین لیدلی ؤ. حضرت عمر رَضِیَ اللهُ عَنْهُ د خپل خلافت په دور کې په سپین ږیرو صحابو باندې مقدم کړی ؤ او د ده نه به یې مشورې اخیستې، د عمر په اخیر کې ړوند شو، په ۶۸ هجري کې د ۷۱ کالو په عمر کې وفات شو، په طائف کې د جامع مسجد ابن عباس په مکتبه ابن عباس کې مدفون دی.

ان وفد عبد القیس: وفد د وافد جمع ده لکه رکب چې د راکب جمع ده، وفد د هغې جرګې نوم دی کومه چې د کوم قوم له طرفه په اشرافو باندې مشتمله ډله وي او د کوم امیر او واکمن طرف ته د خپل حاجت په باره کې تللی وي. عبد القیس د دوی د غټ نیکه نوم وو یا د وفد د مشر (لیډر) نوم وو، دا وفد په څلوېښتو کسانو (افرادو) باندې مشتمل وو او د ربیعه قبیلې د بنونزار سره د دوی تعلق وو کومه چې د قبیلې مضر مقابله وه. (المرقات ۱۶۷-۱/۱۶۸)

د عبد القیس وفد مدینې منورې ته په کوم وخت کې راغلی وو: عبد القیس د بحرین یوه غټه قبیله وه، دا وفد مدینې منورې ته په کوم وخت کې راغلی وو؟ او د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خدمت کې څه وخت حاضر شوي وو؟ د زیاتره علماء کرامو او شارحینو د قول مطابق دا وفد په (۸ هجري) کې راغلی وو او دا خلک په خپله خوښه او رضا مسلمان شوي او دلته راغلي وو، د تاریخ امام علامه واقدي رَحِمَهُ اللهُ او قاضي عیاض رَحِمَهُ اللهُ ددې قول طرف ته تللي دي، امام ابن اسحاق رَحِمَهُ اللهُ او ابن کثیر رَحِمَهُ اللهُ او د نورو اهل تاریخو په نزد دا وفد په (۹ هجري) کې راغلی وو، ابن اثیر او د تاریخ خمیس والا د همدې وفد د راتلو وخت (۱۰ هجري) ښودلی دی. د تحقیق نه وروسته دا خبره راجح معلومیږي چې دا وفد دوه ځلې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته راغلی وو، یو ځل په (۵ هجري) کې او دویم ځل په (۹ هجري) کې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خدمت کې حاضر شوی وو.

---

(۱) اخرجه البخاري ۱/۲۰، رقم الحدیث ۵۳، و مسلم في صحیحه ۱/۳۵، رقم الحدیث (۲۴-۱۷).

د عبد القيس د راتلو سبب : د بحرين خلک تجارت کوونکي وو، په دوی کې يو تاجر منقذ بن حيان د تجارت دپاره مديني منورې ته راغلی وو، د رسول الله ﷺ سره د ده ملاقات وشو، رسول الله ﷺ په ډېره دلچسپۍ سره د بحرين د شريفانو حالات د ده نه معلوم کړه او خاصکر د يو صاحب منذر بن عائذ د حالاتو پوښتنه يې ترينه وکړه، رسول الله ﷺ منقذ بن حيان ته د اسلام دعوت ورکړه، هغه مسلمان شو او د اسلام يو شمير ضروري شيان يې زده کړل بيرته واپس وطن ته لاړو، رسول الله ﷺ د بحرين د سردارانو په نوم خط وليکلو او ده ته يې وسپارلو، منقذ بن حيان خط له ځان سره کړ بحرين ته ورسيد او د منذر بن عائذ ملقب باشج عبد القيس په لاس کې يې ورکړ، منقذ بن حيان د اشج عبد القيس زوم وو د ده ميرمن (ښځه) د اشج عبد القيس لور وه، منقذ بن حيان يې په عبادت کولو وليدو او ډېره حيرانه شوه، دې د خپل پلار پر وړاندې د دې يادونه وکړه چې زما ميړه له مدينې نه چې راغلی دی هغه په عجيب عجيب عبادت کې مشغول دی، اشج چې کله د رسول الله ﷺ خط پرانستلو وې لوست او د لور نه يې د اسلام په باره کې خبرې واوريدې نو هغه مسلمان شو، بيا ده په يوه مجمع (جلسه) کې خط ولوست خلک مسلمانان شول او بيا د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر شول، دا وخت دغه وفد په ديارلسو کسانو مشتمل وو. (المرقات ۱۶۵-۱/۱۶۶)

مديني ته چې ورسيدل په منډه منډه يې رسول الله ﷺ ته سلام وکړو، لاسونه يې خکول کړل، ليکن اشج لومړی (اول) د ملګرو سامان محفوظ کړ، بيا يې اوبۀ وتړلو، بيا يې نوې جامې واغوستې او په ډېر وقار د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر شو، مبارک لاسونه يې خکول کړل، شکل او شباهت يې ښه نه وو، رسول الله ﷺ په تعجب سره ورته وکتل نو اشج ووېل يا رسول الله ﷺ ! د انسان دا پوستکی د مشکيزې په شان دی، اصل انسان خو دا نه دی، په اصل کې انسان (**الانسان بأصغريه**) يعني د دوو وړو اندامونو د وجهې انسان انسان دی او هغه زړه او ژبه دي، اشج ته رسول الله ﷺ وفرمايل : په تا کې دوه خويونه (خصلتونه) دي کوم چې الله او د هغه رسول ته خوښ دي، هوښياري او تحمل (صبر) اشج ووېل : يا رسول الله ﷺ ! آيا دا خويونه پيدائشي دي او که ما په کسب سره حاصل کړي دي، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : په تا کې دا خويونه پيدايشي دي، په دې باندې هغه خوشحاله شو او بيا يې ووېل : (**الحمد لله الذى جبلني على خلقتين يحبهما الله ورسوله**). چونکه د منذر بن عائذ په مخ باندې د زخم اثر وو نو رسول الله ﷺ هغه ته د اشج لقب ورکړ، لهذا نووي رحمه الله ويلي دي چې منذر بن عائذ ته د اشج لقب رسول الله ﷺ ورکړی وو بيا هغه په اشج عبد القيس سره مشهور شو.

من القوم او من الوفد : په دې کلام کې د راوي شک دی چې رسول الله ﷺ **(من القوم)**

فرمايلي وو او كه يې (من الوفد) فرمايلي وو، دا د صحابه كرامو رضي الله عنهم نهايت احتياط اعلى ذهانت او امانت داري او د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره محبت وو چې په تلفظ كې يې تغير نه خوښولو، د (او) د لفظ نه وروسته (قال) زيات كړى دى د همدې نه د رسول الله صلى الله عليه وسلم سوال يا خو د تعارف دپاره وو يا د استيناس د طلب په غرض وو، دا د رسول الله صلى الله عليه وسلم عام مبارك عادت وو په كوم كې چې سراسر محبت وو. (المرقات ۱/۱۶۸).

قالوا ربيعة: اى نحن من ربيعة بن نزار، زمونږ تعلق د ربيعه سره دى. (المرقات ۱/۱۶۸).

قال مرحبا: مرحب مصدر ميمي په معنى دوسعت دى اى اصاب القوم رحباً وسعةً دالفظ د فعل محذوف د وجې منصوب دى رحب يرحب رحباً ومرحباً دوسعت او پراخى په معنى دى.(المرقات ۱/۱۶۸).

غير خزايا: غير حال دى د همدې وجهې منصوب دى، خزايا د خزيان جمع ده او خزى د ذلت او رسوائي په معنى سره دى. (المرقات ۱۶۸-۱/۱۶۹).

ولا ندامى: داد ندمان جمع ده كوم چې د نادم پښيمان په معنى سره دى، اګر كه د ندمان يوه معنى همنشين هم ده مګر هغه دلته مراد نه ده بلكې د نادم (پښېمان) په معنى سره استعمال شوى دى، بعضو ندامى د نادم جمع بللې ده، مګر دا قيد يې لګولى چې دا خلاف القياس دى، ځكه چې د نادم جمع د قياس مطابق نادمين ده، بهر حال د خزايا هموزن جوړلو په غرض سره ندامى راوړل شوى دى كه نه نو نادمين راوړل كيده او د هموزنى لحاظ په عربي كې ساتل شوى دى، لكه د عشايا دپاره غدايا راوړل شوى حالانكه د غداة جمع غدوات ده نه غدايا همدارنګه د لادريت رعايت شوى لادريت ولاتليت راوړل شوى، حالانكه دا (لاتلوت) دى مګر د ګاوند خيال ساتل شوى دى. رسول الله صلى الله عليه وسلم دې وفد ته دا ورښودل غوښتل چې ښه شوه چې ستاسو سره زمونږ جګړه ونه شوه، د جګړې نه مخكې په خپله مو اسلام قبول كړو او راغلئ، نو د جګړې د رسوائي نه بچ شوئ، همدارنګه د جنګ نه كيدو په صورت كې پښېماني هم د منځه لاړه، كه چيرته جنګ شوى وى خلك وژل شوي وى يا نيول شوي او زخميان شوي وى نو اوس به پښېماني وه چې كاش د جنګ كولو نه مخكې مسلمانان شوي وى. (المرقات ۱/۱۶۹).

الشهر الحرام: دلته په (الشهر) كې الف لام د جنس دپاره دى د كوم اطلاق چې په قليل او كثير تولو باندې كيدى شي، نو د (اشهر الحرام) نه د تقدس او احترام څلور مياشتې مراد دي په كومو كې چې

درې يو ځاى دي او يوه جدا ده، ذوالقعده ذوالحجه او محرم يو ځاى دي او رجب الفرد جدا ده، لهذا دلته ګويا چې له مفرد سره د جمع معامله شوې ده چې له (اشهر الحرام) نه څلور مياشتې مراد دي او د دې تائيد په بخاري او مسلم سره شوى دى چې هلته د (اشهر الحرام) د جمع لفظ موجود دى. بعضو دا هم ويلي دي چې دلته دې وفد د (اشهر الحرام) نه د رجب مياشت مراد وه، ځکه چې د مضر قبيلې خلکو د رجب ډير زيات احترام کولو حتى چې د رجب نوم يې رجب مضر ايښى وو، د دې رايې تائيد د بيهقي او ابو بکره په روايت سره شوى دى چې (الشهر الحرام) نه مراد رجب مضر دى، د همدې رايې مطابق په (اشهر الحرام) کې الف لام د عهد دپاره راوړل شوى دى، اوس دلته يو سوال دا دى چې چې په (۹ هجري) کې خو د عربو جزيره آزاده شوې وه بيا همدې وفد د مضر قبيلې د جنګ او لارې خبرونې راپورته کړه؟ د دې جواب دا دى چې دا وفد يو ځل په (۶ هجري) کې راغلى وو دا د هغه وخت خبره ده، دا وخت د مضر قبيلې خلک مسلمانان شوي نه وو. (المرقات۱/۱۶۹).

امر فصل: د فصل خو يو مطلب دا کيدلى شي چې دا د فاعل په معنى سره دى کوم چې د حق او باطل په مينځ کې فيصله کن امر شي، يا فصل د مفصول او مفصل په معنى سره دى چې مونږ ته يې په ښه تفصيل سره وښايه ترڅو چې مونږ بيا د بل چا طرف ته محتاج نه شو. (المرقات۱/۱۶۹).

نخبر به: يعني چې مونږ همدا واضح او دوه قسمه احکام د ځان سره يوسو او د خپل قوم پر وړاندې يې بيان کړو، په دې سره د دين د اشاعت اهميت واضح شوى دى او د تبليغ د ذمه وارۍ احساس هم معلوم شوى دى، مګر اول د زده کولو د ځان تيارولو او بيا د تللو اصول بايد شاته ونه غورزولى شي، په تفصيل سره يې زده کړئ بيا لاړ شئ. (المرقات۱/۱۷۰).

ولدخل به الجنة: نخبر او ندخل دواړه فعل مجزوم هم دي ځکه دا د مرنا امر په جواب کې راغلى او دواړه د جمله مستانفه په صورت کې مرفوع هم دي، د دخول جنت نه مراد دادى چې مونږ د الهي رضا خاص مقام غواړو کوم چې جنت دى، ځکه چې جنت د الله د رضا د مجموعې نوم دى. (المرقات۱/۱۷۰).
اوس دا اعتراض نه شي کيدى چې عمل خو د دخول جنت موثره ذريعه نه ده، موثر علت خو د الله تعالى رحمت دى، عمل خو صرف وسيله ده، بيا هم د نفس جنت سوال هم روا دى، ځکه چې هغه هم مامور به حکم دى، مګر د اعلى خلوص خبره بله ده. (المرقات۱/۱۷۰).

وسألوه عن الاشربة: اشربة د شرب جمع ده په معنى د مشروب سره دى او د جواب نه معلومه شوې ده چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ګويا چې وفرمايل چې تاسو خو د مشروب پوښتنه کوئ زه د مشروباتو هغه لوښي هم روا نه ګڼم په کومو کې چې کله د شرابو ساتلو جوړولو او ځکلو عمل شوى وي، ځکه چې دا

لوښي مذکرات دي، د هغو نه لرې او سیدل هم تاکیدي حکم دی ترڅو چې د شرابو نه مکمل اجتناب او نفرت راشي، کله چې دا نفرت د صحابه کرامو په زړونو کې کیني، بیا به د لوښو ساتلو اجازه هم وشي، بهر حال اشربة په حذف د مضاف سره دی (**أي عن ظروف الاشربة**) ځکه چې دا خلک مسلمانان وو د شرابو په حرمت باندې له پخوا نه قائل وو. (المرقات۱/۱۷۰).

فامرهم باربع: دلته یو مشهور سوال دی هغه دا دی چې په اجمال کې د څلورو څیزونو وعده شوې وه چې (**فامرهم باربع**) مگر په تفصیل کې د پنځو څیزونو ذکر راغی، یعني ایمان، مونځ، زکوة، صوم، د خمس ورکړه دا پنځه څیزونو دي او که چیرته اجمال او تفصیل یو دی نو بیا صرف د ایمان ذکر وشو او د هغه د فروعاتو ذکر وشو او د څلورو څیزونو وعده پوره نه شوه؟.

جواب: د دې ډیر جوابونه دي، او شارحینو واړه واړه وجوهات هم را اخستلي دي او جوابونه یې کړي دي، زه دوه درې خبرې ذکر کوم: **اول جواب**: دا چې رسول الله ﷺ د همدې څلورو شیانو وعده کړې وه او **اقام الصلوات، ایتاء الزکوة، صوم رمضان** او **وان تعطوا من الخمس** پورې یې د څلورو بیان وکړ، پاتې شو د شهادتینو ذکر هغه د مقدمې، تمهید او تبرک په طور وو، ځکه چې دا خلک پاخه مسلمانان شوي وو، د دوی دپاره د شهادتینو ذکر د تبرک په طور کیدلی شي،ددې تائید دبخاري په روایت سره شوی چیرته چې د شهادتینو ذکر نشته، لهذا د بخاري په ۲ جلد کې ۹۱۲ صفحه باندې دا حدیث داسې دی: (**عن ابن عباس رضي الله عنه فقال علیه السلام اربع واربع (۱) اقیموا الصلوة (۲) وآتوا الزکوة (۳) وصوم رمضان (۴) واعطوا خمس ماغنمتم الخ**). ددې روایت نه په واضح طور معلومه شوې ده چې د شهادتینو تذکره د څلورو شیانو په وعده کې نشته، چیرته چې ذکر شوې هلته د تبرک تمهید او مقدمې په طور ذکر شوې، په بعضو روایتونو کې رسول الله ﷺ د شمارلو په وخت کې په شهادتینو باندې مبارکه ګوته بنده کړه د کوم نه چې اندازه کیږي چې دا په شمار کې اول امر وو، مگر علماؤ لیکلي دي چې دا د توحید طرف ته اشاره وه د شمار طرف ته نه وه، ځکه چې ددې وروسته نه رسول الله ﷺ دویمه ګوته نه یې بنده کړه نه یې اشاره وکړه، که چیرته شمارل وی نو په ټولو کې به یې بنده کړې وی. **دویم جواب**: دا دی چې شهادت یې اول امر شمار کړو نو مونځ، زکوة او روژه دا څلور شول، او د خمس چې کوم ذکر راغلی دی د هغه عطف په امرهم باندې دی عبارت داسې دی (**امرهم باربع وامرهم ان تعطوا من المغنم الخمس**) نو خمس که چیرته په شمار کې دننه نه دی خو وفد د ماموراتو نه دی چې دا وکړئ، دا وکړئ او خمس اداء کړئ، دا دوه جوابونه د ټولو نه عمده او قابل اعتماد دي. **دریم جواب**: دا هم ورکړی شوی دی چې رسول الله ﷺ څلور څیزونه شمار

کړل مګر کوم راوي اختصار کړی ټول یې پرې ایښي دي د ایمان اجمال او تفصیل یې ذکر کړی دی دا عجیب جواب دی. **څلورم جواب**: دا دی چې د شهادتینو نه نیولې تر خمس پورې رسول الله ﷺ د څلورو څیزونو ذکر کړی: غنیمت مال او د خمس ذکر د زیاتوالي په طور د همدې وفد په مناسبت د دوی دپاره یې څکه وکړ چې دا خلک د مضر قبیلې سره د جنګ په میدان کې په جګړو کې مشغول وو دوی ته د همدې حکم ضرورت وو. په دې حدیث کې د حج ذکر نشته، څکه چې حج په (۹ هجري) کې فرض شوی وو او د عبد القیس وفد یو ځل د (۹ هجري) نه مخکې راغلی وو.

ونهاهم عن اربع: یعنې رسول الله ﷺ دوی د څلور قسمه داسې لوښو نه منع کړل په کومو کې چې دوی شراب جوړ کړي وو، د کومو چې سوري بند شوي وو او په هغو کې ډیر زر شراب جوړیدل او زر به پکې نشه راتله، نو په ابتداء کې په هغو کې د نبیذ د جوړولو نه هم منعه راغله چې هسې نه دوباره د شرابو جوړول شروع نه شي دا ټول څلور لوښي وو. (المرقات ۱/۱۷۱).

(۱) **الحنتم**: دا د پخې خټې نه جوړ شوی روغني لوښي وو. (المرقات ۱/۱۷۲).

(۲) **الدبا**: دا یو قسم کدو دی کوم چې وچ کړی شي او د هغه د مینځ نه تخم وغور ځول شي دا د دننه نه بهترین لوښی دی د پاسه پرې د نیولو دپاره داسې غاړه ده ګویا چې د نیولو دپاره په اندازه جوړه شوې وي، اوس په قبائلو او کوهستاني علاقو کې خلک د دې استعمال کوي. (المرقات ۱۷۲-۱/۱۷۳).

(۳) **النقیر**: دا هم یو لوښی دی خلک د کجورې تنه (ډډ) دننه خوا نه تراش کړي بیا په هغې کې شراب جوړوي او په کې ساتي یې:

(۴) **المزفت**: دا هغه لوښی دی په کوم به چې خلکو تور تارکول لګول، یعنې روغني زفت یا روغن قار کوم چې په کشتیو باندې لګول کیږي او په جاهلیت کې په دې سره د لوښو د سورو (مساماتو) بندولو په غرض دا څیزونه په لوښو باندې لګول کیدل، دا هم روغني لوښی دی، په ابتداء کې د حرمت شراب په وخت کې د همدې لوښو ممانعت شوی وو بیا اجازه وشوه لکه د مشکوة په زیارة القبور کې دا روایت دی:

ونهیتکم عن النبیذ الا في سقاء فاشربوا في الاسقیة کلها ولا تشربوا مسکرا (مشکوة. ص: ۱۵۴).

دائمه احنافو دامسلک دی اودایې دلیل دی، دمشکوة په **باب الاشربة** ۳۷۰ صفحه کې همداسې روایت مذکور دی، د امام مالک رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله په نزد د همدې لوښو استعمال اوس هم ناروا دی د ابن عباس رضي الله عنه یو قول او فتوی یې مستدل ده چې هغه منعه کړې. د هغه جواب دا دی چې د صحیح احادیثو نه په واضح طور معلومه شوې چې دا ممانعت وروسته ختم شوی دی، لهذا د حضرت ابن عباس رضي الله عنه په قول کې تاویل کولی شي چې شاید ده ته د نسخ علم نه وي شوی.

واحفظوهن: ددې نه معلومه شوه چې اول یې زده کړه بیا لاړ شه نورو ته یې ور زده کړه، ړومبی د تبلیغ تیاری وکړه، بنه یې په یاد کړه ترڅو چې په بیانولو کې یې غلطي رانه شي. (المرقات ۱/۱۷۳).

۲٦ ذیقعده ۱۴۰۹هـ

د اسلام احکامات

﴿۱۷﴾ وَ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
د حضرت عباده بن صامت رضی الله عنه نه روایت دی چې یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل هغه دلې ته
وَ حَوْلَهُ عِصَابَةٌ مِنْ أَصْحَابِهِ : بَايِعُوْنِيْ عَلَى أَنْ لَا تُشْرِكُوْا
چې د ده نه گیر چاپیره ناسته وه زما سره په دې خبرو باندې بیعت (عهد او اقرار) وکړئ چې تاسې مه شریکوئ
بِاللهِ شَيْئًا ، وَلَا تَسْرِقُوا ، وَلَا تَزْنُوا ، وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ ، وَلَا تَأْتُوا بِبُهْتَانٍ
دالله تعالی سره هیڅ شی، غلا مه کوئ، زنا مه کوئ، خپل بچي مه قتل کوئ، قصداً په چا پسې بهتان مه وایئ
تَفْتَرُوْنَهُ بَيْنَ أَيْدِيْكُمْ وَ أَرْجُلِكُمْ ، وَلَا تَعْصُوا فِيْ مَعْرُوْفٍ . فَمَنْ
او د شریعت مطابق چې تاسو ته کوم احکام درکړی شي د هغو نافرماني ونه کړئ، پس په تاسو کې چې کوم
وَفَى مِنْكُمْ فَأَجْرُهُ عَلَى اللهِ ، وَ مَنْ
کس دا عهد او اقرار پوره کړي د هغه اجر د الله تعالی په ذمه دی او کوم کس چې د (شرک نه بغیر) په دې کې
أَصَابَ مِنْ ذٰلِكَ شَيْئًا فَعُوْقِبَ بِهِ فِي الدُّنْيَا .
په کوم گناه کې مبتلا شي او بیا په دنیا کې هغه ته د دې سزا هم ورکړی شي (لکه حد وغیره پرې جاري شي)
فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ ، وَ مَنْ أَصَابَ مِنْ ذٰلِكَ شَيْئًا ،
نو دا سزا د هغه د هم دې گناه د پاره کفاره جوړیږي، او کوم کس چې د دې گناهونو نه د کومې گناه ارتکاب
ثُمَّ سَتَرَهُ اللهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا فَهُوَ إِلَى اللهِ
وکړ مګر الله تعالی په هغه باندې پرده واچوله (او په دنیا کې سزا ورنه کړی شوه) نو اوس هغه د الله تعالی په
إِنْ شَاءَ عَفَا عَنْهُ وَ إِنْ شَاءَ عَاقَبَهُ »
مرضي کې دی، که وغواړي هغه به هم دا سې معاف کړي او که وغواړي په آخرت کې به هغه ته سزا ورکړي

فَبَايَعْنَاهُ عَلَى ذٰلِكَ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]

نو مونږ ټولو په همدې باندې د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره بيعت وکړو.

توضيح: عبادة: چيرته هم چې راځي نو د (**فُعاله عجاله**) په وزن باندې راځي، مګر د امام بخاري شيخ محمد بن عباده واسطي کې دا سې نه دي، هلته عين مفتوح دی، د حضرت عباده رضي الله عنه کنيه ابو الوليد انصاري ده، دا د نقباو نه دی، په عقبه اولی ثانيه او ثالثه دريوارو کې شريک شوی وو، همدارنګه په بدر او نورو ټولو غزاګانو کې شريک شوی، حضرت عمر رضي الله عنه دا د شام قاضي مقرر کړی وو، دی په حمص کې اوسيده، بيا فلسطين ته ولاړ په رمله يا بيت المقدس کې په (۳۴ هجري) کې وفات شو، د ده عمر (۷۲) کاله وو. (المرقات ۱/۱۷۳).

عصابة: د **فعالة** په وزن سره د احاطه په معني راغلی دی لکه (**عمامة، حمالة، جعابة، حبالة**) **عصابه** د **عصب** نه ماخوذ ده او **عصب** د سختۍ په معنی ده، لهذا په سر باندې د مضبوطې پټۍ تړلو ته عصابه ويل کيږي، د لسو نه تر څلويښتو کسانو پورې ډلې ته عصابه ويل کيږي، دوی هم د يو بل د پاره د مضبوطتيا سبب دي، کله کله د څلويښتو نه زياتو کسانو ته هم ويل کيدی شي لکه په اصحاب بدر باندې د عصابه اطلاق شوی دی او هغه (۳۱۳) کسان وو. (المرقات ۱/۱۷۳).

د بيعت بحث: بايعوني: مبايعه د **بيع** نه ماخوذ ده، دا بيعت هم د بيع سره مشابه دی لکه څرنګه چې **بيع مبادلة المال بالمال** دی همدارنګه بيعت هم يو عهد، قول او اقرار دی د کوم مفهوم چې **نيل الاجر والثواب بالطاعة والانقياد** دی، ګويا چې د ځان او مال چاته سپارل دي چې دا هر څه د الله او د هغه د رسول دي، د دوی په رضا کې استعمالول دا بيعت دی، د بيعت مشهور څلور قسمونه دي:

(۱) بيعت اسلام (۲) بيعت جهاد (۳) بيعت خلافت (۴) بيعت طريقت. (المرقات ۱/۱۷۴).

صحابه کرامو رضي الله عنهم بيعت اسلام هغه وخت وکړ کله چې دوی اسلام قبول کړ بيا د حديبيې د صلح په موقع يې د جهاد عام بيعت وکړو، بيا يې د حضرت ابو بکر صديق رضي الله عنه په لاس د خلافت بيعت وکړو. د طريقت بيعت هغه بيعت ته ويل کيږي چې کوم کس د کوم کامل شيخ په لاس کې لاس ورکړي د ګناهونو د پريښودو او د طاعاتو د التزام عهد وکړي او ووايي چې زه به ستا په راهنمائي کې خپل ظاهر

(۱) اخرجه البخاري ۱/۶۴ رقم الحديث (۱۸)، و مسلم في صحيحه ۵/۱۶۲، رقم الحديث (۴۱)، والترمذي ۳۶/۴، رقم الحديث ۱۴۳۹، والنسائي ۱۶۰/۷، واحمد في المسند ۳۱۴/۵.

او باطن د شریعت تابع جوړووم.اوس دې ته کتل دي چې د حضرت عباده رضي الله عنه په دې حدیث کې د کوم بیعت ذکر راغلی دی دا کوم قسم بیعت وو؟ نو داسې معلومه شوې ده چې دا بیعت د طریقت بیعت وو، ځکه چې د اسلام بیعت خو صحابه کرامو مخکې کړی وو، د یو مسلمان نه د اسلام د بیعت اخستلو ضرورت څه دی.همدارنګه دا د جهاد بیعت هم نه شي کیدلی، ځکه چې د جهاد هیڅ مضمون په دې حدیث کې ذکر شوی نه دی، همدارنګه دا د خلافت بیعت هم نه دی، ځکه دلته د نبوت دور دی د خلافت دور لا نه دی راغلی، ځکه چې د نبي د خلیفه په لاس باندې بیعت خلافت په وروسته کې شوی، په واضح طور دا ظاهره شوې چې دا بیعت د ترک معاصي او د التزام طاعاتو دپاره وو او دارنګه بیعت د طریقت بیعت دی، ګویا چې په هغه وخت کې د دې نوم نه وو او نه یې شهرت وو، بیا هم وخت په وخت د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صحابه کرامو نه د باطن د صفائي دپاره او د التزام شریعت دپاره همدا رنګې بیعت اخیستل شوی دی، لهذا کوم بیعت ته چې په وروسته کې مشائخو د طریقت بیعت نوم ورکړی دی د هغه دا عنوان او نوم نه دی صحیح، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مبارک عهد کې د بل عنوان په حواله دا کار شوی دی، او هغه د تجدید اعمال عهد او د التزام شریعت وعده وه کومه چې په دې حدیث کې په واضح طور ذکر شوې ده، لهذا د طریقت بیعت ته بدعت ویل انتهائي ظلم او بې انصافي ده.همدارنګه د جبریل علیه السلام په حدیث کې د احسان درجه د همدې سلوک او بیعت طریقت نوم دی، اګر که عنوانونه جدا جدا دي، حضرت مولانا رشید احمد ګنګوهي رحمه الله ویلي دي چې کله د علم او دلائلو کشمکش وي نو دا شریعت دی، او کله چې قلبي طمانیت وي نو دا طریقت دی، یا داسې ووایې چې کله انسان د اسلام په احکامو باندې په تکلف سره تګ کوي نو دا شریعت دی او کله یې چې مزاج جوړ شي نو دا طریقت دی، یا داسې پوهه شئ چې د اسلام د دین ابتدائي سفر شریعت دی، او د ښه مهارت نه وروسته انتهاء طریقت دی، لکه څرنګه چې یو ډرائیور لومړی زده کړه کوي او بیا د لاس له صفائي سره عام سړک ته راځي ترڅو چې ښه مهارت حاصل کړي.بهر حال اصل بیعت او طریقت په سنت سره ثابت دی، مګر په دې کې اکثر ټګان خلک داخل شوي دي، کومو چې دا طریقه بدنامه کړې ده، که نه نو د اهل الله په لاس بیعت او د شریعت محنت خو غټه سره ملغلره ده. ــ

نہیں ملتے یہ موتی بادشاہوں کے خزینوں میں

همدارنګه بیعت نساء او د هغو اصلاحي طرف په خپله د قرآن مجید په سورت ممتحنه کې الله تعالی بیان کړی دی،همدارنګه دبیعت طریقت یو اصل دقرآن نه ثابت شوی دی،بیا په سلف صالحینو کې دا مبارک عمل متواتر را روان دی نو انکار ترې بیکاره دی.

ان لاتشرکوا: د شرک نه مراد شرک اصغر یا ریاکاري ده،یا دا بیعت تجدید دی او د راتلونکي دپاره د شرک نه د ځان ساتلو هدایت دی،که نه نو مسلمانان خو دپخوانه په توحید باندې وو. (المرقات ۱/۱۷۴).

په عربو کې د اولاد د قتل فلسفه : **ولاتقتلوا اولادکم** : دا چې په عربو کې د اولاد وژل رواج وو، د همدې وجهې په خصوصيت سره دا بيعت واخيستل شو، په عربو کې دوه قسمه خلکو د دوو مختلفو کمزوريانو له وجهې اولادونه قتل کول، يو خو هغه خلک وو کوم چې في الحال مفلس او فقيران وو، دوی د اولادونو د بوج د پورته کولو نه عاجزان وو، په همدې وجه يې اولادونه قتل کول، قرآن کريم دوی ته ويلي دي: ﴿ وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَوْلَـٰدَكُم مِّنْ إِمْلَـٰقٍ ﴾ دويم قسم خلک هغه وو کوم چې في الحال خو خوشحاله وو، ليکن د دوی سره ويره وه چې په آئنده کې د اولادونو په راغتيدو سره به مونږ فقيران شو نو دوی اولادونه قتل کول، ددوی دپاره قرآن کريم دااعلان کړی: ﴿ وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَوْلَـٰدَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَـٰقٍ ﴾ چې په آئنده کې د فقر ويره نه ده په کار، بيا دواړه قسمه خلکو ته تسلي ورکړی شوې ده، اول قسم ته ويل شوي ﴿ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ ﴾ چې مونږ يې دوی ته هم ورکوو او تاسو ته يې هم درکوو، د کلام دا طريقه د فصاحت او بلاغت نه ډکه ده لږ فکر په کې وکړئ.په عربو کې په خصوصي طور د جينکو د قتل کولو يوه وجه دا هم وه چې دوی پوهيدل چې دا جينۍ غټه شي نو بل سړي ته به ورکول کيږي هغه ددې نه جنسي فائده ولې پورته کړي، دا د جاهليت بې ځايه غيرت وو د کوم د وجهې نه چې دوی ژوندۍ جينکۍ ژوندۍ تر خاورو لاندې کولې، اسلام په ښځو باندې لوی احسان وکړو او دا رسم او رواج يې حرام وګڼلو سړي او ښځې يې د دوزخ نه بچ کړل.نن سبا په سکولونو او کالجونو کې هلکان او جينکۍ داخل کړي،دوي په آئنده کې په ديني او اخلاقي اعتبارسره تباه هم کړي او په حقيقت کې دا ژوندي په خاورو کې خښول دي، د خيټې په خاطر د هغو د آخرت تباه کول دا څرنګه تعليم او هوښياري ده. ؎

يوں قتل سے بچوں کے وہ بدنام نہ ہوتا ❁ صد حيف کہ فرعون کو کالج کى نہ سوجھى

ولاتأتوا ببهتان : بهتان د بهت نه د مبهوت او متحير کولو په معنی سره دی، دا هغه دروغ دي کوم چې آوريدونکی په حيرت کې واچوي، بعضو ويلي چې ددې نه مراد (قذف) دی. (المرقات ۱/۱۷۴).

بين ايديکم وارجلکم :دلاس او پښو ذکر ددې وجې شوی چې غټ غټ کارونه په دوی سره ترسره کيږي **تسمية الشيء باسم جزئه** مراد دانسان ذات او نفس انسان دی،بعضوويلي چې ددې مفهوم دادی چې مخامخ په چاباندې بهتان مه لګوئ، ځکه چې دا ډير سخت وي او د فساد باعث دي. (المرقات ۱/۱۷۴).

ولاتعصوا في معروف : د معروف ذکر دلته تعميم بعد تخصيص دی چې د خاص خاص څيزونو نه وروسته د عام معروف ذکر شوی، معروف او منکر هغه دي د کوم چې حسن او قبحه په شريعت سره معلوم شي، په معروف کې ټول مامورات او منهيات شرعيه راغلي نو په دې کې په رسالت باندې ايمان هم راغلی نو د ټول شريعت اطاعت هم راغی، دلته د معروف قيد اتفاقي دی، ځکه چې د هيڅ نبي هيڅ عمل غير

معروف نه دی شوی چې مراد دا شي چې(لاتعصوا في شيء من الاشیاء). (المرقات ۱/۱۷۴).

فمن وفی بوفی تحفیفًا او تشدیدًا دواړه قسمه ویل کیدی شي، علامه طیبي رحمه الله لیکلي دي چې (وفی) داده چې کوم کار پوره پوره او مکمل وکړی شي، لهذا دا ثواب هغه کس ته ورکول کیږي کوم چې تول حقوق او عهود مکمل کړي. (المرقات ۱/۱۷۴).

فعوقب به: یعنې د دې ګناه په مرتکب باندې شرعي حد قائمیدی شي، (**فهو کفارة له**)په یوه نسخه کې (**فهو طهور له**) راغلی دی، دا حکم د شرک نه بغیر د نورو معاصیو دپاره دی. (المرقات ۱/۱۷۴).

حدود کفارات دي یا زاجرات؟ په دې مسئله کې د فقهاو اختلاف دی چې آیا حدود مکفرات او مطهرات دي او که زاجرات دي؟ مطلب دا دی چې د حد د قائمیدو نه وروسته سزا موندونکی کس د آخرت د عذاب نه هم پاک دی او که دا صرف دنیوي زجر وو او په آخرت کې به بیا زجر ورکول کیږي.

امام مالک رحمه الله، امام شافعي رحمه الله، امام احمد بن حنبل رحمه الله د دریواړو په نزد چې حدود مطهرات دي چې په دنیا کې د حد په قائمولو سره دا کس په آخرت کې له سزا نه پاک دی، د ائمه احناف په نزد حدود زاجرات دي، دنیوي سزا حد دی د دې دپاره چې په ټولنه کې نظم او امن راشي او په آخرت کې د الله تعالی د حکم ماتولو سزا جدا ده، هو د کومو حدودو سره چې توبه پیوسته شي او سزا موندونکی په رښتني زړه سره توبه وکړي بیا دا حدود مطهرات جوړیږي، د توبې نه بغیر صرف زاجرات دي.

دلائل: د جمهورو دلیل د بحث لاندې د حضرت عباده رضي الله عنه حدیث دی په کوم کې چې (**فهو کفارة**) الفاظ راغلي دي چې حدود کفارات دي.

(۱) د ائمه احنافو اول دلیل د سورت مائدې ۳۴ آیت دی: ﴿ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ (سورة مائدة آیت: ۳٤)

اوس که چیرته حد مطهر ساتر او مکفر دی نو قطاع الطریق ته په آخرت کې دا عظیم عذاب ولې دی؟ معلومه شوه چې دا زاجر دی، که چیرته رښتوني توبه ورسره ملګرې شي نو بیا دا زاجر مطهر هم دی،

(۲) د سورة مائدې ۳۸ نمبر آیت د آیة السرقه په نوم سره مشهور دی: ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ فَمَن تَابَ مِن بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ﴾ (سورة المائده ایت نمبر ۳۸، ۳۹)

په دې آیت کریمه کې د غلا کولو سزا د لاس پرېکول ښودل شوي او بیا په (فمن تاب) کې د توبې ذکر شوی، که چیرته حد صرف ساتر مکفر او مطهر دی نو بیا د توبې د ذکر مطلب څه دی، معلومه شوه چې

حد زاجر دی، هو که چیرته توبه ورسره ملګرې شي بیا ساتر او مطهر دی.

(۳) د سورة نور ۴ آیت دی : ﴿ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا ﴾ (سورة نور آیت : ٥/٤).

په دې آیت کریمه کې د حد قذف د لګولو وروسته هم دې کس ته فاسق ویل شوي او هغه مردود الشهادة ګرځول شوی دی او ددې نه وروسته یې د هغه د توبې ذکر په الا الذين سره وکړو، که چیرته حد ساتر مکفر او مطهر دی نو د حد قائمیدو نه وروسته هغه مردود الشهادت ولې دی؟ او بیا هغه ته د توبې ذکر او ترغیب ولې دی؟ معلومه شوه چې حدود زواجر دي سواتر نه دي، دلته د الا الذين استثناء د فاسقون نه ده، ځکه چې هغه قریب دی او د قریب نه چې کله استثناء ممکن شي نو هماغه متعین دی.

همدارنګه دا استثناء د حد قذف نه هم ممکن ده، ځکه د قاضي پر وړاندې کله چې د شاهد وغیره سره حد ثابتیږي نو هغه حد د توبې په کولو سره نه ساقطیږي، کله چې حد نه شي ساقط کیدلی نو بیا استثناء لغوه کیږي او حاشا وکلا چې د الله تعالی کلام لغوه کړی شي.احنافو په هغو احادیثو سره هم استدلال کړی په کوموکې چې دحدلګولو نه وروسته رسول الله ﷺ سزاموندونکي کس ته ویلي چې استغفاروکړه او معافي وغواړه(بعداللتیاوالتي وبعدالقض وقضیضها) انصاف دا دی چې حدود نه مطلقا ساتر دي او نه مطلقا زواجر دي، بلکې د اقرار او توبې او د عدم اقرار او عدم توبې فرق دی، یعنې چې توبه اوباسي نو سواتر دي او که یې ونه باسي زواجر دي، نو د طرفینو اختلاف لفظي شو او ختم شو، ذکر شوی حدیث هم د آیتونو د وجهې مقید شو او د توبې شرط ورسره ملحوظ شو. د احنافو د طرفه جمهورو ته التزامي جواب دا دی چې د مرتد سزا په دنیا کې مرګ دی، نو آیا د سزا د موندلو وروسته دا کس پاک شو په آخرت کې به هغه ته سزا نه ورکول کیږي؟.

فستره الله علیه : یعنې الله تعالی په هغه باندې پرده اچولې ده، نو دې کس لره په کار دي چې دا هم ددې ګناه ذکر (یادونه) د خلکو پر وړاندې ونه کړي، بلکې په پټه توبه وکړي، پس قاعده دا ده چې په خلوت کې د معصیت توبه په خلوت کې ده او د جلوت په جلوت کې ده. (المرقات ۱/۱۷۵).

۲۷ ذیقعدة ۱٤۰۹هـ

د ښځو د پاره د رسول الله ﷺ فرمان

(۱۸) وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَضْحًى أَوْ

دحضرت ابو سعید خدري رضي الله عنه نه روایت دی چې یو ځل رسول الله ﷺ راووتودلوي اخترياد

فِطْرٍ إِلَى الْمُصَلَّى ، فَمَرَّ عَلَى النِّسَاءِ

وروکي اختر مونځ د پاره عیدګاه ته نو د ښځو دیو ټولي سره په خوا کې هم تیر شو هغوي یې مخاطب کړې

فَقَالَ : (« يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ ، فَإِنِّي أُرِيتُكُنَّ أَكْثَرَ أَهْلِ النَّارِ

نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل: ای د ښځو ډلې! تاسو صدقې وکړئ ځکه چې ما تاسو زیاتره په دوزخ کې لیدلي وئ

فَقُلْنَ : وَ بِمَ يَا رَسُولَ اللهِ ؟ قَالَ (تُكْثِرْنَ

(دایې چې واوریدل) ښځو وویل: یا رسول الله! د هغې سبب څه دی؟ نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل: تاسو ډیر کوئ

اللَّعْنَ ، وَ تَكْفُرْنَ الْعَشِيْرَ ، مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتِ عَقْلٍ وَ دِيْنٍ

لعن طعن او د خپلو خاوندانو نافرماني ډیره کوئ او ما په عقل او دین کې د کمزورۍ باوجود هوښیار سړي

أَذْهَبَ لِلُبِّ الرَّجُلِ الْحَازِمِ مِنْ إِحْدَاكُنَّ) قُلْنَ : مَا نُقْصَانُ دِيْنِنَا وَعَقْلِنَا يَا رَسُولَ اللهِ؟

په بیوقوف جوړیدو کې د تاسو نه زیات نه دی لیدلی، دایې چې واوریدل ښځو وویل : یا رسول الله!

قَالَ : (أَلَيْسَ شَهَادَةُ الْمَرْأَةِ مِثْلَ نِصْفِ

زمونږ په عقل او زمونږ په دین کې څه کمی دی؟ نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل: آیا دیوې ښځې شاهدي د سړي د نیمې

شَهَادَةِ الرَّجُلِ ؟) قُلْنَ : بَلَى . قَالَ : (فَذَلِكَ مِنْ نُقْصَانِ عَقْلِهَا)

شاهدۍ سره برابره نه ده؟ هغوی وویل :هو! همداسې ده، نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل : دا د عقل نقصان دی،

قَالَ : أَلَيْسَ إِذَا حَاضَتْ لَمْ تُصَلِّ

بیا نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل: آیا داسې نه ده کوم وخت چې ښځه د حیض په حالت کې وي نو نه مونځ کولی شي

وَ لَمْ تَصُمْ ؟) قُلْنَ : بَلَى . قَالَ : (فَذَلِكَ مِنْ نُقْصَانِ دِيْنِهَا) . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].

او نه روژه نیولی شي هغوی وویل: آو! بالکل همداسې ده نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل: دا ستاسو د دین نقصان دی

توضیح : د ابوسعید خدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نوم سعد بن مالک دی، مګر په کنیه مشهور شوی دی، د خدره قبیلې طرف ته منسوب شوی دی کومه چې د انصارو یوه قبیله ده، دا د کثیر الروایت صحابهؤ نه دی، په (۶۴ هجري) کې په مدینه منوره کې وفات شوی دی، عمریې (۸۴) کاله وو.

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱/۱۰۵، رقم الحديث (۳۰۴)، ومسلم في صحيحه ۱/۸۶ ، رقم الحديث (۱۳۲-۷۹)، والترمذي ۱۱/۵ رقم الحديث ۲۶۱۳، وابن ماجه ۱۳۲۶/۲ ، رقم الحديث ۴۰۰۳.

في اضحی: ای في عید الاضحی مضاف محذوف مقدر دی، او **فطر** راوي ته شک دی(المرقات ۱/۱۷۵).

المصلی: د عیدګاه په معنی سره دی، ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي دا عیدګاه تر اوسه پورې موجوده ده، معلومه شوه چې د ده تر زمانې پورې وه، اوس خو هیڅ هم نه دي پاتې شوي، د اختر مونځ دپاره وتل سنت متوارثه دي، د ضرورت نه بغیر په جوماټ کې اختر مونځ کول د سنت متوارثه مستمره خلاف دي، هو! نن سبا خلک دومره زیات دي چې په یوه ځای کې یې جمع کول محال دي، همدارنګه د عقیدو اختلاف دومره زیات دی چې را جمع کول یې ممکن نه دي. (المرقات ۱/۱۷۵).

مر علی النساء: د مر صیغه متعدی بالباء وعلی شوې ده، ممکنه ده چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د وعظ دپاره هلته تلی وي، یا دا چې کله تیریدلو نو بیا یې وعظ هم وکړ، ددې نه معلومه شوه چې په دې وخت کې ښځې هم د مونځ دپاره جوماتونو ته تللې نو زمانه د خیر القرون وه د وحې نزول شوی وو، د مدینې منورې پاکه زمکه وه، د صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ پاک جماعت وو او د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مقدس وجود موجود وو، نو ښځو ته د یو شمیر پابندیو سره جومات ته د راتلو اجازه وه. (المرقات ۱/۱۷۵).
یا د احوالو د خرابی د وجهې نه په دوی باندې د پابندیو سلسله آرام آرام شروع شوه بیا مکمل ممانعت وشو چې د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د روایت نه واضح دي، آینده د دې مسئلې تفصیل راتلونکی دی.

اریتکن: که چیرته د رؤیت نه رؤیت قلبي مراد دی نو بیا دا قلبي رؤیت یا په صلوة کې کسوف شوی، یا د وحې په طور شوی یا د کشف او انکشاف په صورت کې شوی، او که چیرته رؤیت بصری دی نو بیا د معراج په شپه رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته جنت او دوزخ ورښودل شوي وو، هغه مراد دي، اری په معنی د اعلم د دریو مفعولو غوښتونکی دی، اول مفعول **اریتکن** د نائب فاعل تاء ده، مفعول ثاني **کن** او **اکثر اهل النار** مفعول ثالث دی. (المرقات ۱/۱۷۵).

تصدقن: دا چې صدقه د سیئاتو کفاره جوړیږي ځکه چې په حدیث کې دي **الصدقة ترد البلاء** او **الصدقة تطفئ غضب الرب** او **اتقوا النار ولو بشق تمرة** او **کل امرء ظل صدقته** نو په دې وجه رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ښځو ته د صدقې حکم وکړه او په اول سر کې یې ښځو ته د دوزخ نه د ځان ساتلو علاج وښود ترڅو چې ښځې مایوسه او پریشانه نه شي، بیا یې ښځو ته په دوزخ کې د دوی د زیاتوالي خبره وکړه کوم چې د دنیا د محبت د وجهې وو، نو د صدقې په کولو سره د دنیا محبت بخل او د کنجوسی خوی ختمیدلی شي. (المرقات ۱/۱۷۶).

اکثر اهل النار: یعنې ما لیدلي چې په دوزخ کې ښځې زیاتې وې هغه ښځې مراد دي کومې چې مرې

شوې دي.

سوال: دلته سوال دا دی چې په جنت کې هر جنتي ته دوه ښځې ورکول کيږي د کوم نه چې معلوميږي چې په جنت کې به ښځې زياتې وي او دلته په دوزخ کې زياتې ښودل شوې دي په دې دواړو خبرو کې خو ښکاره تعارض دی؟.

اول جواب: دا چې د ښځو شمير دومره زيات دی چې د پيدا کيدونکو هلکانو په نسبت دومره زياتې دي چې د دوو دوو ورکولو باوجو بيا به هم په دوزخ کې زياتې وي. **دويم جواب**: دا چې په ابتداء کې به په دوزخ کې زياتې وي بيا به د سزا د تيرولو نه وروسته جنت ته لاړې شي نو په دوزخ کې به کمې پاتې شي.

دريم جواب: دا دی چې دلته کوم **اکثر اهل النار** ويل شوي دي دا د سړيو په مقابل کې نه دي ويل شوي، بلکې **في نفسه** چې کوم شمير (تعداد) دی هغه زيات وو هغه ته کثير ويل شوي دي، يعنې دومره نه وې په کې په کار.

فقلن وبم: يعنې د کومې وجهې او په کوم سبب سره مونږ په دوزخ کې زياتې يو؟.

قال تُكْثِرْنَ اللعن: لعنت كه چيرته د الله تعالى د طرفه په يو چا باندې وي نو د هغه مطلب به دا وي چې **ابعاد الله تعالى العبد من رحمته** او كه د بنده د طرفه وي نو **الدعاء بإبعاد العبد من رحمة الله** په معنى سره به شي. اوس كه چيرته كوم كس په بل چا باندې لعنت وايي نو دا يا خبر وركوي چې دا كس ملعون دى، يعنې د الله د رحمت نه وتلى دى، دا دعوه د علم غيب ده كوم چې لوى جرم دى، او يا به دا كس د بدى ښيرې كوي چې الله دې دا كس د خپل رحمت نه وباسي نو دا ډير غټ بخل او ډير لوى حسد دى كوم چې ناروا دى. ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ ليكلي دي چې د تعين سره په يو چا باندې لعنت ويل روا نه دي، ترڅو پورې چې په كفر باندې د مرګ واقع كيدو يقين نه وي، لكه په تيرو شويو خلكو كې ابو جهل، فرعون وغيره او په راتلونكو كې ابليس دى. (المرقات ١/١٧٦).

بيا د لعنت غټې دوه قسمونه دي: يو لعنت **خروج عن رحمة الله العامة** دى، دا لعنت د كفارو سره خاص دى، دويم لعنت **خروج عن رحمة الخاصة** دى، دا د فساقو فجارو مسلمانو دپاره هم اجمالًا بغير د تفصيل او تعين نه روا دى لكه **لعن الله الواشمة والمستوشمة** او **لعن الله السارق** وغيره روا دي چې لعن د وصف د تذكرې سره شوى دى، يعنې چې الله تعالى په غله باندې لعنت كړى دى، په فساد كوونكي باندې يې لعنت كړى دى نو په دې كې اجمال دى، تعين نشته دا روا دي. بيا دلته **تكثرن اللعن** ويل شوي، ځكه چې لږ شانته لعنت ويل خو د ښځو عادت جوړ شوى دى، دا د دوى د مزاج برخه

ده نو په هغه کې یو څه نرمي شوې ده، لکه د غیبت په باره کې چې بعضو علماء کرامو ویلي دي چې دا د کبیره پر ځای صغیره ده، که نه نو ټول امت او په خصوصي طور د امت خواص به فاسقان جوړ شي.

وتکفرن العشیر : له عشیر نه مراد میړه (خاوند) دی، یعنې ټول عمر د میړه په احساناتو مړه وي لیکن په دیره کمه خبره هر څه هیر کړي او وایي چې (**ما رایت منک خیرا قط**) د نکرې لاندې د نفې سره په کلي طور د هر شي نفې کوي. (المرقات ۱/۱۷۶).

من ناقصات عقل : یعنې باوجود د هغه نقص او کمزوري عقل تعجب دی چې یو تجربه کار هوښیار عقلمند او دنیا لیدونکی کس څومره بربادوي، دا هیڅ هم نه وایي، دوی ته په کتلو سره نور هم برباد شوي دي، (المرقات ۱/۱۷۶). یو چا ریښتیا ویلي دي :

یصرعن ذا اللب حتی لا حراک به ✿ وهن اضعف خلق الله ارکانا

شاہوں کے تاج چھینے راجوں کے راج چھینے ✿ گردن کشوں کی گردن نیچا دکھا کے چھوڑا

اکبر دبے نہ تھے کسی سالم کی فوج سے ✿ لیکن قتیل ہو گئے عورت کی موج سے

العقل هو قوة غریزیة یدرک بها المعانی ویمنعه عن القبائح وهو نور الله فی القلب واللب هو العقل الخالص عن شوب الهوی. (المرقات ۱/۱۷۶).

سوال : دلته ښځو ته د نرانو په مقابل کې ناقص العقل ویل شوي دي، سره ددې چې بعضې ښځې د نرانو په نسبت دیرې تیزې وي او حکومتونه کوي؟.

جواب : ددې جواب دادی چې د یوې زمانې، د یوه تعلیم، د یوې علاقې او د یوې کورنۍ سړي او ښځې سره که موازنه کړی شي نو د ښځو هر استعداد به د نرانو په نیمه وي، برابره ده که هغه په عقل کې وي، که په لیدلو کې وي، که په آوریدلو یا ویلو کې وي، که په منډه وهلو کې وي که په هر قوت کې وي خو په نیمایي به وي، او که چیرته یو سړی د ځنګل نه راوستل شي او یوه ښځه د کوم مترقي ښار نه او تعلیم یافته وي نو ښکاره خبره ده چې بیا به یې خامخا په مینځ کې فرق وي، هغه دا چې ښځه به هوښیاره، مکاره او چالاکه وي. بیا دلته یو سوال داپیدا کیږي چې دحیض ناروغي خو په قدرتي طوراو په غیر اختیاري طریقه د ښځو سره ملګرې شوې نو هغه د دین نقصان ولې ګرځول شوی دی؟ د دې جواب دادی چې الله تعالی ښځوته د دین برخه همدومره ورکړې ده، اوس دا د ښځې قصور نه دی بلکې د هغې د تخلیق او تخلیقي برخې نشاندهي شوې ده، کوم امر چې واقعي وو هغه ښودل شوی دی. (المرقات ۱/۱۷۷).

الحازم : د هوښیار سړي سره چې کله ښځه همدا لوبه کوي چې ددې د جسم د ټولو نه زیاته حساسه حصه عقل لره مفلوج کوي نو د کم عقل او کم تجربه کار سره به څه لوبه کوي. (المرقات ۱/۱۷۷).

احدا کن: يعني يوه ښځه چې کله دا کار کولی شي نو د ډيرو ښځو نه خو په بښتنه نشته.

من ناقصات: کې (من) زائد دی د استغراق په غرض راوړل شوی دی، دا جمله صفت دی د موصوف محذوفه د پاره يعني: **ما رايت احدا من ناقصات عقل..** الخ. (المرقات ۱/۱۷۶).

اذهب لِلُبِّ الرجل الحازم: دا صفت دی يا د رايت د پاره مفعول ثاني دی د من احدا کن اذهب سره متعلق دی.

الیس: کې ضمير شان دی او **فذلک** کې دا ممکنه ده چې خطاب يوې ښځې ته شي نو بيا دکاف مکسوره ويل وو يا ذلک د ماقبل د پاره اشاره ده کوم چې معروف دی. (المرقات ۱/۱۷۷).

۱۸ ذيقعده ۱٤۰۹ هـ

انسان ته سرکشي ښايست نه ورکوي

(۱۹) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اللهُ تَعَالَى: كَذَّبَنِي
دحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دی چې نبي عليه السلام وفرمايل: الله تعالی فرمايلي دي ما ته دروغژن
ابْنُ آدَمَ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ، وَ شَتَمَنِي وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ،
وايي انسان او دا خبره دده سره لائقه نه ده او زما په باره کې بدګوئي کوي حالانکه دا دده سره لائقه نه ده،
فَأَمَّا تَكْذِيبُهُ إِيَّايَ فَقَوْلُهُ: لَنْ يُعِيدَنِي كَمَا
دهغه لخوا ما ته دروغژن ويل دادي چې هغه وايي: ما دوباره نه شي پيدا کولی لکه څنګه چې زه يې اول
بَدَأَنِي، وَ لَيْسَ أَوَّلُ الْخَلْقِ بِأَهْوَنَ عَلَيَّ مِنْ إِعَادَتِهِ. وَ أَمَّا
ځل پيدا کړی يم سره ددې چې دوباره پيدا کول د اول ځل پيدا کولو په مقابل کې هيڅ مشکل نه دي او دهغه
شَتْمُهُ إِيَّايَ فَقَوْلُهُ: اتَّخَذَ اللهُ وَلَدًا، وَ أَنَا الْأَحَدُ الصَّمَدُ
زما په باره کې بدګوئي دا ده چې هغه وايي الله تعالی خپل زوی جوړ کړی حالانکه زه تنها او بې نيازه يم،
الَّذِي لَمْ أَلِدْ، وَ لَمْ أُولَدْ، وَ لَمْ يَكُنْ لِي كُفُوًا أَحَدٌ [1] وَ فِي رِوَايَةِ ابْنِ عَبَّاسٍ:
نه زه د چا نه پيدا شوی يم او نه زما نه څوک پيدا شوي دي او نه زما څوک سيال شته او په روايت د ابن عباس

(۱) اخرجه البخاري في صحيحه ۹/۸ ۲۷ رقم الحديث: ٤٩٧٤، والنسائي في سننه ١٢/٤ ،رقم الحديث: ٢٠٧٨.

(وَ أَمَّا شَتْمُهُ إِيَّايَ فَقَوْلُهُ : لِي وَلَدٌ،
رضي الله عنه کي دي چې دانسان کنځل الله تعالى داديچې هغه وايي چې دالله زوی شته دی حالانکه زه د دې
وَسُبْحَانِي أَنْ أَتَّخِذَ صَاحِبَةً أَوْ وَلَدًا) . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) [1]
نه پاک يم چې څوک ښځه يا زوی جوړ کړم.

توضيح : دا حديث قدسي دی او قدسي حديث هغه دی په کوم کې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د الله طرف ته نسبت وکړي او داسې ووايي قال الله الله تعالى دافرمايلي، د حديث قدسي مضمون او معني آسماني دي، خو الفاظ يې د نبي عليه السلام دي او نسبت يې د الله طرف ته شوی دی، او د قرآن الفاظ او معناګاني دواړه د الله د طرفه نازل شوي دي کوم ته چې متلو وحې ويل کيږي، او په عامو احاديثو کې خو معنی د الله د طرفه راغلي وي او الفاظ د نبي عليه السلام دي مګر په هغو کې د الله طرف ته نسبت نه کيږي، په دې تشريح سره په قرآن قدسي حديث او عامو احاديثو کې فرق ښکاره شو. (المرقات ۱/۱۷۸).

كذبني ابن آدم : په دې جمله کې په ابن آدم باندې اول رد دی چې په خپله خو د بل نه پيدا شوی دی، په خپله دې وګوري چې د کومو کومو حالاتو نه را تير شوی او راغلی دی، او س ما ته دروغژن وايي. دلته د حشر او نشر نه انکار ته تکذيب ويل شوی دی، ځکه چې په قرآن کريم کې الله تعالى د حشر نشر او قيامت د دلائلو سره بار بار بيان کړی دی، بنده چې کله وايي چې حشر او نشر نشته نو د دې مطلب دا شو چې دا الله تعالى ته دروغژن وايي چې څه يې په قرآن کې ويلي دي هغه صحيح نه دي، دا ښکاره دروغ دي، په دې باندې د حديث همدا جمله دلالت کوي (المرقات ۱/۱۷۸) چې **فقوله من يعيدني** مراد دا دی چې ما نه شي ژوندی کولی، يعني يا ژوندي کول نه شي کولي يا مې ژوندی کولی نه شي يا مې د همدې جسم سره ژوندی کولی نه شي دا ټول صورتونه د کفر دي.

وليس اول الخلق بأهون : دا يو عام الفهم مثال دی، او په (**اول الخلق**) کې د صفت اضافت د موصوف طرف ته دی، يعني **الخلق الاول** په اول ځل پيدا کول (**بأهون**) اسم تفضيل نه دی بلکې د اصل فعل په معنی سره دی، په معنی د (**هين**) دی لکه (**الصيف احر من الشتاء**) کې فعل په اصل معنی سره مستعمل دی، يعني زما په قدرت کې دواړه آسان دي، د اول او دويم هيڅ فرق نشته ،د **اهون** ذکر په قرآن کې هم شته دی او په دغه حديث کې هم شته دی، دا کلام د بندګانو په اعتبار سره دی چې ستاسو په نزد

---

(۱) أخرجه البخاري ۱۶۸/۸ رقم الحديث :۴۴۸۲.

(ایجاد ما لم یوجد) په طور اول پیدا کول د دویم ځل پیدا کولو نه زیات مشکل دي، ځکه چې په اول پیدا کولو کې خو هیڅ مخکنی مثال او هیڅ نمونه نه وي، بلکې محض انشاء او ایجاد ما لم یوجد وي او په دوباره اعاده کولو کې خو مخکنی مثال او نمونه موجود وي، په دوباره پیدا کولو کې خو تاسو هم دا وایئ چې دا آسان دی.

نقش ثانی بهتر کشد ز اول

کله چې ستاسو په نزد د عام عادت ماتحت د یو شي اعاده اسانه ده نو د الله تعالی د قدرت پر وړاندې دا څه مشکله ده. (المرقات ۱۷۸-۱۷۹/۱).

واما شتمه ایاه : الشتم هو توصیف الشيء بما فیه من نقص وازدراء یعنې د یو چا طرف ته د کوم ناقص او حقیر (سپک) شي نسبت کول کنځل دي. د الله تعالی طرف ته د اولاد نسبت کول هغه جَلّ جَلَالُهٗ ته کنځل دي، ځکه چې په دې کې د الله طرف ته په ضمني طور د احتیاج او محتاجی نسبت دی، ځکه چې د توالد او تناسل طرف ته هغه محتاج دي کوم چې د نوع او نسل بقاء د مال ساتلو او نورو ته محتاج وي او دا نسبت د الله په شان کې کنځل او ګستاخي ده. (المرقات ۱۷۹/۱).

حجة الاسلام حضرت مولانا قاسم نانوتوي رَحِمَهُ اللهُ دا خبره په دې شان بیان کړې ده چې مثلاً یو انسان دی هغه ماریا لړم وزیږولو، سره ددې چې دواړه حادث او دواړه فناه کیدونکي دي. لیکن د خلاف جنس شي په پیدا کیدو (زیږیدو) سره دغه انسان څومره پیغور او څومره شرم محسوسوي، نو همدارنګه د الله تعالی دپاره د اولاد ثابتول څومره لوی عیب دی کله چې د دواړو په مینځ کې هیڅ مماثلت هم نشته، کوم جنسیت هم نشته، ددې نه زیات تحقیر څه کیدلی شي، او ددې نه زیاتې کنځلې او بد ګوئي څه کیدلی شي؟ دا نقصان یهودو کړی دی او ویلي یې دي **(عزیز ابن الله)** او نصاراو ویلي دي **(عیسی ابن الله)** او د عربو مشرکینو ویلي دي **(الملائکة بنات الله)** بیا یو عیب دا هم منل کیږي چې دا اولاد قائمقام کیږي نو د الله دپاره د زوال او فناء عقیده هم راغله، **تعالی الله عن ذالک علوا کبیرا.**

زمانې ته بد مه وایئ

(۲۰) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اللهُ تَعَالَى:
د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل چې الله تعالی فرمایلي دي
يُؤْذِينِي ابْنُ آدَمَ ، يَسُبُّ الدَّهْرَ وَ أَنَا الدَّهْرُ
ابن آدم ماته تکلیف راکوي هغه داسې چې هغه زمانې ته بد وایي حالانکه زمانه هیڅ شی نه دی هغه خو زه یم

بِيَدِيَ الْأَمْرُ ، أُقَلِّبُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1]

ټول تصرفات زما په قبضه کې دي او د شپې او ورځې ګردش زما په حکم سره کیږي.

توضیح: د قاعدې مطابق دا حدیث د (عنه) په لفظ سره یې ذکر کول په کار وو، ځکه چې مخکې د ابو هریره رضي الله عنه روایت مذکور دی، مګر دلته یې په نوم باندې تصریح د دې دپاره وکړه چې د مخکني حدیث په آخر کې (وفي روایة عن ابن عباس) الفاظ وو په کوم سره چې وهم کیدی شو چې د عنه ضمیر به ابن عباس ته راجع وي، په همدې وجه د احتیاط په بناء په عن ابي هریرة تصریح وکړی شوه، سبحان الله د محدثینو لخوا څومره احتیاط کیده. (المرقات ۱/۱۸۱).

یوذیني بن آدم: قولاً او فعلاً د کوم ناخوښ شي په چا پورې د رسولو نوم ایذاء (ضرر) دی، برابره خبره ده که په هغه کې اثر وکړي او که یې ونه کړي، الله تعالی او د هغه رسول صلی الله علیه وسلم ته د ضرر رسولو نه مراد د داسې کار کول دي په کوم سره چې الله او د هغه رسول صلی الله علیه وسلم ناراضه کیږي. دویم مطلب دا دی چونکه الله تعالی د انساني افعالو او د نورو شیانو د تاثر او انفعال نه پاک دی، لهذا دلته د ایذاء معامله مراد ده چې د ایذاء (ضرر) رسولو معامله کوي، ځکه چې حقیقي ضرر هیڅوک الله تعالی ته نه شي رسولی. (المرقات ۱/۱۸۱).

یسب الدهر: یعني د مصیبتونو د نزول په وخت کې زمانې ته بد وایي، د ده ګمان دا وي چې دا هر څه زمانه کوي، یعني زمانه یې ورکوي او منعه کوي یې، ګټه رسوونکې او ضرر رسوونکې ده لکه چې دا د اهل جاهلیت عقیده وه هغوی به ویل : (**یاخیبة له یابوسًا لدهر فعل کذا وکذا، تباله وحسرة علیه**). (**المرقات ۱/۱۸۱**).

وانا الدهر: یعني زمانه موثره ګڼل کنځل کول دي او په حقیقت کې متصرف زه یم نو کنځل زما طرف ته راګرځي، ځکه په زمانه کې چې کوم انقلاب راځي د هغه فاعل زه یم نو بالواسطه دا کنځل ما ته کیږي، امام راغب رحمه الله ویلي دي چې د زمانې طرف ته د خیر او شر د غم او خوشحالۍ چې کوم نسبت کیږي الله تعالی فرمایلي چې د هغې د خیر او د شر فاعل زه یم، پس کله چې تاسو په چا باندې د فاعل ګمان کوئ او کله چې هغه ته کنځل کوئ ګویا چې تاسو ما ته کنځل کوئ، قاضي عیاض مالکي رحمه الله ویلي

---

(۱) اخرجه البخاري ۵۷۴/۸، رقم الحدیث :۴۸۲۶، ومسلم في صحیحه ۱۷۶۲/۴، رقم الحدیث :۲-۲۲۴۶، وابوداود في سننه ۵۲۳/۵، رقم الحدیث: ۵۲۷۴، واحمد في المسند ۲۷۲/۲.

دي چې دلته مضاف محذوف دی یعنې (انا مقلب الدهر والمتصرف فيه) شیخ عبدالحق رحمه الله په اشعة اللمعات کې ویلي دي چې عبارت داسې دی (انا الدهر ای مقلبه).

امام غزالي رحمه الله د یوې بلې مسئلې په ضمن کې لیکلي دي چې انسان کله څوک په امسا یا په کوم بل شي وهي نو په اصل کې لرګی یا انسان وهونکی نه دی، بلکې د لرګي او انسان نه بغیر یو بل نه لیدونکی طاقت دی ټول کار د هغه دی، یعنې په حقیقت کې د وهلو اثر د الله تعالی په قدرت او د هغه په تصرف کې دی. (المرقات ۱/۱۸۱).

د الله تعالی صبر او تحمل

(۲۱) وَ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
د حضرت ابو موسی اشعري رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : د تکلیف
مَا أَحَدٌ أَصْبَرُ عَلَى أَذًى يَسْمَعُهُ مِنَ اللهِ،
رسوونکو کلماتو په آوریدو د الله تعالی نه زیات صبر او تحمل کوونکی هیڅوک نشته، خلک هغه ته د
يَدْعُونَ لَهُ الْوَلَدَ، ثُمَّ يُعَافِيهِمْ وَ يَرْزُقُهُمْ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1]
زوی نسبت کوي او هغه په دې باندې بیا هم دوی ته عافیت ورکوي او رزق ورته رسوي.

توضیح: د صبر تعریف دی :**الصبر هو حبس النفس عما تشتهيه**، یعنې د خوښې د څیزونو نه د خپل نفس د را ایسارولو نوم صبر دی، اوس سوال دا دی چې په دې مفهوم کې خو د صبر نسبت الله ته روا نه دی، نو بیا دلته د صبر اطلاق په الله باندې څنګه شوی دی؟ د دې جواب شارحینو دا ورکړی دی چې د صبر نسبت کله چې د الله طرف ته وکړی شي نو د هغه نه مراد **تأخر العذاب عن المستحق** دی. (المرقات ۱/۱۸۲).

ګویا چې دا د هغو الفاظو نه دی د کومو اطلاق چې په الله تعالی باندې د غایت انجام او نتیجې په اعتبار شوی دی، لکه رحمت، حیاء او نور الفاظ، دا د مبادیو په اعتبار سره الله ته نه ویل کیږي، بلکې د منتهی په اعتبار ویل کیږي.

اذی: د اسم فاعل په معنی سره دی (**ای المؤذی**) یا دا چې د ضرر رسولو معامله کوي، د الله د آوریدو نه مراد هغه دی کوم چې دده د شان سره لائق دي، انسان د مخصوصه جارحه په واسطه سره آوریدل کوي، مګر الله تعالی بغیر د واسطې او بغیر د الې نه اوریدل کوي، په دې حدیث کې د تخلق باخلاق الله

---

(۱) اخرجه البخاري ۱/۵۱۱، رقم الحدیث :۶۰۹۹، ومسلم في صحیحه ۴/۲۱۶۰ رقم الحدیث :۴۹-۲۸۰۴، واحمد في المسند ۴/۴۰۱.

تعلیم ورکړی شوی، چې الله تعالی قادر هم دی آوریدل هم کوي بیا صبر هم کوي، نو تاسو خلک هم صبر عادت جوړ کړئ، سره ددې چې تاسو علی الاطلاق قادر هم نه یې. (المرقات ۱/۱۸۲).

د صبر لغت درې قسمونه دي: **صبر علی الطاعة**: یعنې چې حالات هر څرنګه هم وي مونږ ته په عبادت کې مشغول او سیدل په کار دي. **صبر علی المعصیة**: یعنې چې په هر حالت کې د معصیت نه د ځان ساتلو جذبه په زړه کې موجوده وي او د ګناه نه صبر کوي. **صبر علی المصیبة**: دا آخرنی قسم دی دې ته د عوامو او خواصو صبر ویل شوی دی، سره ددې چې د صبر درې قسمونه دي د کومو بیان چې پورته وکړی شو.

۳۰ ذیقعده ۱۴۰۹هـ

د توحید اهمیت

(۲۲) وَ عَنْ مُعَاذٍ قَالَ : كُنْتُ رِدْفَ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَى حِمَارٍ
د معاذ رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې زه د نبي علیه السلام شاته سوروم یو سفر په دوران کې د خر په سورلی کې
لَيْسَ بَيْنِي وَ بَيْنَهُ إِلَّا مُؤْخِرَةُ الرَّحْلِ ، فَقَالَ :
زما او د نبي علیه السلام په مینځ کې د کجاوې مخکنی حصه حائله وه رسول الله صلی الله علیه وسلم ماته وفرمایل
يَا مُعَاذُ ، هَلْ تَدْرِي مَا حَقُّ اللهِ عَلَى عِبَادِهِ ؟ وَمَا حَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللهِ ؟ قُلْتُ:
ای معاذه! پوهیږې چې په بندګانو باندې د الله څه حق دی او په الله باندې د بندګانو څه حق دی؟ ما عرض وکړو
اللهُ وَ رَسُوْلُهُ أَعْلَمُ . قَالَ : فَإِنَّ حَقَّ اللهِ عَلَى الْعِبَادِ أَنْ يَعْبُدُوْهُ
الله او د هغه رسول ښه پوهیږي نبي علیه السلام وفرمایل په بندګانو باندې د الله حق دا دی چې د هغه عبادت وکړي
وَلَا يُشْرِكُوْا بِهِ شَيْئًا ، وَ حَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللهِ أَنْ لَا يُعَذِّبَ مَنْ
او هیڅوک د هغه سره شریک نه کړي او په الله باندې د بندګانو حق دا دی چې الله تعالی هغه چا ته عذاب
لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا فَقُلْتُ : يَا رَسُوْلَ اللهِ !
ورنه کړي څوک چې د الله سره شریک جوړ نه کړي (دا مې چې واوریدل) ما عرض وکړو یا رسول الله! دا
أَفَلَا أُبَشِّرُ بِهِ النَّاسَ ؟ قَالَ : لَا
خوشخبري خلکو ته واوروم؟ نبي علیه السلام وفرمایل دا خوشخبري خلکو ته مه اوروه ځکه هغوی به په دې

يُبَشِّرْهُمْ فَيَتَّكِلُوا. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]

باندې اعتماد وکړي بیا به عمل پرېږدي او په آرام به کیني.

توضیح: حضرت معاذ رضي الله عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم جلیل القدر صحابي دی، په عقبه ثالثه آخره کې د اویاو (۷۰) پاکو کسانو سره په بیعت کې شریک شوی وو، په ټولو غزواتو کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره شریک شوی وو، رسول الله صلی الله علیه وسلم دا د یمن قاضي او والي مقرر کړی وو او وی لیږلو، رسول الله صلی الله علیه وسلم دیر ښه ښه وصیتونه ورته کړي وو او څو قدمه رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغه سورلی سره پیاده روان شوی وو، د ده تعلق د انصارو د خزرج قبیلې سره وو لهذا انصاري خزرجي دی، دا په طاعون عمواس کې په (۱۸ هجري) کې د دې فاني دنیا نه رخصت شوی. (المرقات ۱/۱۸۲).

الردف والرديف: التابع الذي يركب خلف الراكب، د شهسوار سره شاته کیناستونکي ته ردیف ویل شوي، دا لفظ د آس، خر او نورو دپاره زیات استعمال شوی، لکه څرنګه چې په اوښ باندې د دوو سورو زیاتو ته زمیل ویل شوی دی، کله کله په اوښ باندې سور ته هم ردیف ویل شوي. (المرقات ۱/۱۸۲).

علی حمار: رسول الله صلی الله علیه وسلم کله کله د تواضع او انکساری په طور په خره باندې سور شوی په کوم سره چې د خره قسمت بیدار شوی چې د هغه خوله ناپاکه نه ده پاتې شوې او په جهوته کې یې هم نجاست نه دی پاتې شوی. (المرقات ۱/۱۸۲).

دلته په یوه خبره پوهیدل ضروري دي هغه دا چې له دغه خره نه واړه واړه خره مراد نه دي کوم چې د مونږ سره دي او په کومو باندې چې عموما سوریدل عیبجن ګڼل کیږي، بلکې دلته د خره نه د عربو هغه غټ خر مراد دی کوم چې تقریبا د قچر سره برابر دی لکه څرنګه چې غټ سپین خروي په هغه باندې سوریدل هیڅ د کوم عیب خبره نه وه، د حضرت معاذ رضي الله عنه او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دواړو سوریدل هم دا خبره په ګوته کوي چې هغه غټ خر وو.

موخرة الرحل: رحل کجاوې ته ویل کیږي، **(موخرة الرحل)** د کجاوې هغه لرګي ته ویل کیږي په کوم سره چې سور تکیه او ډډه لګوي دا د سواره شاته وي، د دوو کسانو په مینځ کې د مخکښې دپاره جدا او د وروستني دپاره جدا لرګی وي یا دا چې صرف د مخکښي دپاره وي، (موخرة الرحل) په دواړو باندې کیدلی شي، دا لفظ **(موخرة الرحل)** په څلورو طریقو سره ویل کیدې شي (المرقات ۱/۱۸۲).

---

(۱) اخرجه البخاري ۵۸/۶، رقم الحديث :۲۸۵۶، ومسلم في صحيحه ۵۸/۱، رقم الحديث :۴۸-۳۰، والترمذي ۲۶/۵ رقم الحديث ۲۶۳۴، وابن ماجه في سننه ۱۴۳۵/۲ رقم الحديث :۴۲۹۶.

(۱) د باب افعال نه د اسم فاعل په وزن باندې (۲) د باب تفعیل نه د اسم فاعل په وزن باندې (۳) د باب تفعیل نه د اسم مفعول په وزن باندې هم راغلی دی (۴) آخرة الرحل هم راغلی دی اول او آخرنی لغت فصیح دی. اوس سوال دا دی چې همدې تعیین تبیین هیئت او کیفیت بیان ته ضرورت څه وو؟ د دې جواب دادی چې په دې وضاحت سره د قرب بیانول دي او د ټول کیفیت په بیانولو سره دا ښودل دي چې صحابي کوم چې حدیث بیانوي په هغه کې د هیڅ شک او شبهې گنجایش نشته، ځکه چې هغه په نهایت تیقظ او بیدارۍ سره دا حدیث د رسول الله ﷺ نه په خپله اوریدلی دی، د حدیث الفاظ څه چې د هغه کیفیات او هیئات د هغه په زړه او دماغو کې محفوظ دي.

د حق العبد علی الله بحث : یا معاذ هل تدری ما حق الله : په بندگانو باندې د الله د حق په باره کې خو هیڅ خبره او هیڅ شک نشته هو په بله جمله کې کلام شته چیرته چې (**حق العبد علی الله**) الفاظ راغلي دي پس دومره خبره زده کول په کار دي چې حق د باطل په مقابله کې هم راغلی دی، حق د ثابت او واجب په معنی سره هم دی، د لازم په معنی سره هم دی، او د لائق او جدید په معنی سره هم راغلی دی، اوس معتزلو ((**حق العبد علی الله**) کې حق په معنی د واجب او لازم اخلی نو د دوی په نزد د بندگانو حق د عدل په طور په الله باندې واجب او لازم شوی دی، په هدایه کې چې کوم داسې لیکل شوي دي چې د بحق فلان ویل صحیح نه دي، ځکه چې د کوم انسان وجوبي حق د الله تعالي په ذمه نشته نو هلته همدا د معتزلو والا حق مراد دی کوم چې د الله په ذمه همدا خلک واجب او لازم گڼي، د دې نفې هدایه کړې ده، بهر حال مذکور حدیث په ظاهري طور د معتزلو دلیل دی، اهل السنة والجماعة د حدیث ډیر توجیهات کړي دي. (المرقات ۱۸۲-۱/۱۸۳).

(۱) اوله توجیه دا ده چې د حق ډیرې معانې دي پس په **حق الله علی العباد** کې د واجب او لازم معنی او په **حق العباد علی الله** کې د لائق او جدید معنی اخستل شوې ده. (۲) خطابي رحمه الله ویلي چې دلته **حق العبد علی الله** صرف د مخکنی جملې په مقابله کې مشاکلةً دی، همدغه رأیه د شیخ محی الدین ابن عربي رحمه الله هم ده. (۳) دا حق الله تعالی رحمةً شفقةً احسانًا اکرامًا په خپل ځان باندې په خپله اخستی دی گویا چې په خپله یې یو عهد په خپل ځان باندې اخستی دی نو په اوله جمله کې حق وجوبي لزومي دی او په دویمه جمله کې تفضلي احساني اخستل شوی دی.

ان یعبدوه : په دې کې د عباداتو او د توحیدو دواړو ذکر راغلی او ښودل شوي چې د الله تعالی حق د مکمل عباداتو د کامل او خالص توحید نه بغیر نه شي اداء کیدلی.

ان لایشرکوا به في الافعال والاعمال والاقوال والاحکام : په دې کې رسالت هم راغلی او ټول اعمال

هم راغلي دي، نو د الله تعالى د حسن سلوک او وعدې تقاضا دا ده چې ددې نه وروسته هغه دې موحد ته عذاب نه ورکوي، که چیرته له توحید سره د ښو اعمالو پابندي وکړي نو اور ته د نه داخلیدو وعده ده او که چیرته په نیکو اعمالو کې کوتاهي وي نو د (عدم خلود في النار) وعده ده چې همیشه به عذاب نه ورکول کیږي (المرقات ۱۸۳/۱).

سوال: سوال دادی چې حضرت معاذ رضي الله عنه د خوشخبرۍ ورکولو اجازه د نبي عليه السلام نه وغوښتله رسول الله صلى الله عليه وسلم منعه وکړه نو که چیرته ټول اعمال ملحوظ وو نو بیا د منعې ضرورت څه وو؟.

جواب: دادی چې خلک به **لایشرکوا** د قیوداتو نه بغیر وګڼي نو اعمال به پریږدي، چونکه نوي مسلمانان دي اجمال به واخلي، د قیوداتو نه خبر نه دي د همدې وجهې د ابتدائي دور په نظر کې نیولو د وجهې د خوشخبرۍ نه منعه وکړی شوه، لیکن د اعمالو په تفصیل باندې د پوهیدو نه وروسته کله چې اعمال مضبوط شي او د اعمالو د پرېښودلو خطر کم شي نو حضرت معاذ رضي الله عنه همدا عملي امانت امت ته وسپاره بیان یې کړو چې دا په ابتداء کې ممانعت وو بیا (**بلغوا عني**) وفرمایل شول نو خلکو ته د بیانولو عامه اجازه وشوه. (المرقات ۱۸۳-۱۸۴/۱).

سوال: همدې ته ورته یو بل سوال دا دی چې حضرت معاذ رضي الله عنه د ممانعت باوجود دا روایت په اخیر کې ولې بیان کړو؟. **جواب**: دا دی چې دا ممانعت د اسلام د ابتدائي دور دپاره وو، حضرت معاذ رضي الله عنه په اخیري وخت کې بیان کړ. **دویم جواب**: دا دی چې دا ممانعت د یو مخصوص جماعت دپاره وو عام نه وو، په وروسته وخت کې حضرت معاذ رضي الله عنه د عوامو دپاره بیان کړو. **دریم جواب**: دا دی چې حضرت معاذ رضي الله عنه د وفات په وخت کې بیان کړو چې د علم پټولو د وعید نه ځان وساتي لکه څرنګه چې په راتلونکي روایت کې دي، نو د رسول الله صلى الله عليه وسلم د طرفه حضرت معاذ رضي الله عنه ته د خوشخبرۍ پټ ساتلو حکم وقتي او عارضي وو دائمي او ابدي نه وو. (المرقات ۱۸۴/۱).

فيتكلوا: د نهي په جواب کې د واقع کیدو د وجهې **أن** ناصبه مقدر دی په دې وجه منصوب دی ای ان **يتكلوا**، **الكال** یقین، اعتماد او تکیه په معنې سره دی، یعنې خلک به صرف د توحید کلمې په اجمال سره راټول شي په اعمالو کې به سست شي، دلته څرنګه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د بیانولو نه منعه کړې چې په بیانولو کې خطر دی ددې په نظر کې نیولو د وجهې حضرت عمر رضي الله عنه حضرت ابو هریره رضي الله عنه په سختۍ سره منعه کړه چې خلک به په اجمال باندې تکیه وکړي په آرام به کیني، معلومه شوه چې د حضرت عمر رضي الله عنه دا کار سم وو. (المرقات ۱۸۴/۱).

د دوزخ نه د خلاصون سبب توحید دی

(۲۲) وَ عَنْ أَنَسٍ : أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ مُعَاذٌ رَدِيفُهُ عَلَى الرَّحْلِ

دانس رضي الله عنه نه روایت دی چې دنبي علیه السلام شاته په سورلئ باندې حضرت معاذ رضي الله عنه ناست وو

قَالَ يَا مُعَاذُ قَالَ : لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ

رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل: ای معاذه! حضرت معاذ رضي الله عنه عرض وکړو چې یا رسول الله حاضریم

وَ سَعْدَيْكَ . قَالَ : يَا مُعَاذُ قَالَ : لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ

او خدمت دپاره تیاریم نبي علیه السلام وفرمایل: اې معاذه! حضرت معاذ رضي الله عنه وویل یا رسول الله حاضریم

وَ سَعْدَيْكَ قَالَ يَا مُعَاذُ قَالَ : لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ

او خدمت دپاره تیاریم نبي علیه السلام وفرمایل ای معاذه! حضرت معاذ رضي الله عنه وویل یا رسول الله حاضریم

وَ سَعْدَيْكَ ثَلَاثًا

او خدمت دپاره تیاریم نبي علیه السلام درې ځلې همداسې وویل د حضرت معاذ رضي الله عنه د مخاطب کولو نه

قَالَ : مَا مِنْ أَحَدٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا

وروسته یې وفرمایل: کوم کس چې ګواهي ورکړي د دې خبرې چې نشته لائق دعبادت مګر یو الله او محمد

رَسُولُ اللهِ صِدْقًا مِنْ قَلْبِهِ إِلَّا حَرَّمَهُ اللهُ عَلَى النَّارِ .

صلى الله عليه وسلم د الله رسول دی په رښتیني زړه سره نو په هغه باندې الله تعالی د دوزخ اور حرام کړی (دا یې

قَالَ : يَا رَسُولَ اللهِ أَفَلَا أُخْبِرُ بِهِ النَّاسَ

چې واوریدل) حضرت معاذ رضي الله عنه عرض وکړو یا رسول الله! آیا زه خلکو ته د دې خبرې زیرې ورنه کړم

فَيَسْتَبْشِرُوا ؟ قَالَ : إِذًا يَتَّكِلُوا

ترڅو چې هغوی دا زیرې واورې او خوشحاله شي نبي علیه السلام وفرمایل نه خلک به په دې باندې یقین وکړي

فَأَخْبَرَ بِهَا مُعَاذٌ

او په آرام به کیني، انس رضي الله عنه وېلي چې معاذ رضي الله عنه د دې ویرې چې د حدیث پټولو په ګناه کې رانه شي

عِنْدَ مَوْتِهِ تَأَثُّمًا . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].

د خپل وفات په وخت کې يې دا حديث بيان کړی وو

هـ ١ روايت له حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه په خپله هم مروي دی او حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هم بيان کړی دی.

توضيح : لبيک : يعني زه بار بار آوريدلو ته حاضريم. (المرقات ۱/۱۸۴).

وسعديک : يعني زه بار بار د خدمت او اطاعت دپاره موجود يم په دواړو کې تکرار دی، رسول الله ﷺ د اهتمام شان په غرض دريم ځلې دا کلمه را وګرځوله ترڅو چې راتلونکې خبره په ښه اهتمام سره واوريدل شي چې پوره توجه وي. (المرقات ۱/۱۸۴).

صدقاً من قلبه : سوال دا دی چې دا قيد ولې زيات کړی شو؟ جواب دا دی د دې دپاره چې منافقان ددې حديث نه خارج شي، ځکه چې په (**صدقاً من قلبه**) کې استقامت او استدامت دواړه مراد دي او دا په منافقينو کې نشته. (المرقات ۱/۱۸۵).

الا حرم الله على النار : دلته يو مهم سوال دی چې يو کس مثلا په شهادتينو باندې د اقرار سره ګناه وکړه نو آيا هغه به هم (**حرام على النار**) وي سره ددې نه په بل روايت سره د ګنهګارو مؤمنانو دوزخ ته تلل په شفاعت يا د سزا د تيرولو نه وروسته واپس بيرته راتلل ثابت دي، نو په ظاهره خو په دې دواړو روايتونو کې تعارض او تضاد دی، همدارنګه د ذکر شوي حديث په نظر کې نيولو سره خو د اعمالو حيثيت ختم شوی دی سره ددې نه چې اعمالو لره هم يو مقام شته ،لنډه دا چې په کومو روايتونو کې صرف د توحيد په کلمه باندې د دخول جنت ضمانت ورکړی شوی دی او د دوزخ د حرمت فيصله اورول شوې ده هغه روايتونه د اعمالو د ضروري ګڼلو د روايتونو سره متعارض او متصادم دي.

جواب : د دې اعتراض څو جوابونه د احاديثو شارحينو ورکړي دي او د **کتاب الايمان** په څو احاديثو باندې د همدې قسم اعتراضونو همدا جوابونه دي ودې کتل شي :(۱) که چيرته کوم کس د ګناه ارتکاب نه وي کړی يا يې ګناه کړې وي خو په رشتني زړه يې توبه ويستلې وي او معاف شوی وي نو دا کس به اولاً جنت ته داخليږي په ده باندې د دوزخ اور حرام شوی دی نو (**حرمه الله على النار**) په ده باندې صادق دی، ليکن که چيرته دغه کس ګناه کړې وي توبه يې هم نه وي ويستلې او د نيکئ نه يې ګناه زياته هم وي او کومه ګناه ورته معاف شوې هم نه وي نو داسې کس انتهاءً په دوزخ باندې حرام دی،

---

(۱) اخرجه البخاري ۱/۲۲۶، رقم الحديث :۱۲۸، ومسلم في صحيحه ۱/۶۱، رقم الحديث :۵۳-۳۲.

یعني (حرم الله علی النار) د ده په حق کې د سزا د تیرولو نه وروسته دده دپاره دائمي دوزخ نشته.
(۲) یا مطلب دا دی چې د شهادت کلمه د خپلو ټولو غوښتنو او حقوقو سره ووایي یعني اوامر په ځای کړي او د نواهیو نه پرهیز وکړي د هغه دپاره (حرمه الله علی النار) دی، یعنې کلمه خو د جنت مفتاح (چابي) ده مگر د هغې دپاره غاښونه ضروري دي کما قال وهب بن منبه رَحِمَهُ اللهُ .(۳) دریم جواب دا دی چې د شهادت ددې کلمې نه د هغه کس کلمه مراد ده کوم چې کلمه وویله لیکن د اعمالو موقع یې پیدا نه کړه او د دنیا نه رخصت شو. (المرقات ۱/۱۸۵).

(۴) یا تحریم الخلود مراد دی چې همیشه په اور کې اوسیدل د هغه دپاره حرام دي.(۵) یا دا چې دوی به د کافرانو والا اور نه سوځوي، ځکه چې د هغو دپاره عذاب د تحقیر او اهانت په طور دی، او د مؤمن عذاب د تطهیر په طور دی.(۶) یا مطلب دادی چې د هر شي یو انفرادي حیثیت دی،په انفرادي حالت کې هغه اثر او خاصیت ښکاره کول کار کوي، مگر کله چې د نورو شیانو سره یو ځای شي نو مغلوب او مخلوط شي او خپل اثر نه شي ښکاره کولی، مثلا زهر دي د هغه خاصیت وژل دي، مگر چې د نورو څیزونو سره گډ کړی شي نو معجون مرکب کڅه ورکوونکی ترې نه جوړ شي او ددوا په طور استعمالیږي، همدارنگه د اوبو طبعیت یخوالی دی، مگر د گرمې یا د اور د نژدیوالي سره گرموالی په کې راشي یخوالی یې ختم شي، بعینه همدارنگه د شهادت کلمه ده، د هغې انفرادي حالت بالکل همغه دی کوم چې په ذکر شوي حدیث کې دی چې د دوزخ اور د هغې په ویونکي باندې حرام دی، مگر په قیامت کې به فیصله په معجون مرکب باندې کیږي، لهذا د نورو شیانو گناهونو وغیره په یو ځای کولو سره دشهادت کلمې خاصیت مغلوب کیږي او د هغې اثر ختمیږي، نو انفرادي اثر هغه دی کوم چې په حدیث کې ښودل شوی، لیکن په قیامت کې به فیصله په معجون مرکب باندې کیږي، لهذا د اور نه د بچ کیدو دپاره د نیکو اعمالو ضرورت اوس هم په ځای دی او کوم کس چې گناه گار دی هغه په اور کې گرفتاردی،دسزادتیرولو نه وروسته یا د شفاعت نه وروسته د دوزخ نه خوشې کیدلی شي، په کتاب الایمان کې د همدارنگه احادیثو همدا جوابونه دي.صاحب مشکوة د دغه روایت نه وروسته دیر داسې احادیث راوړلې کړي دي په کومو کې چې د اعمالو ترغیب او تاکید دی، په کومو سره چې ده اشاره کړې ده چې د توحید په شهادت کې اعمال ملحوظ دي او د صاحب مشکوة همدا طریقه هم ده چې په راتلونکي روایت سره د تیر شوي حدیث تفسیر کوي. (الکاشف ۱۵۹-۱/۱۶۱).

تأثما : ای تحرجا عن الاثم، یعنې حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د وفات په وخت کې د خلکو پر وړاندې همدا حدیث بیان کړ ترڅو چې د علم پټولو گناه ترې ونه شي، په دې حدیث سره یوه عامه قاعده په فهم کې راغله چې یو شمیر دقیق احکامات دیو شمیر خلکو دپاره د تشویش باعث جوړیږي نو د همداسې خلکو

پروړاندې د همداسې مسائلو بیانول مناسب نه دي بلکې د هغوی نه یې پټ ساتل په کار دي، کله چې د همدې احکاماتو تعلق د کوم عمل سره هم نه وي او د عوامو د عقلونو نه بالاترهم وي نو د عوامو په هغو کې اخته کول او برباد ول نه دي په کار، لکه د الله تعالی د صفاتو مسائل چې د غه مسائل د عوامو د پوهې نه بالاتر دي، لهذا په دې کې یې اچول نه دي په کار (کلموا الناس علی قدر عقولهم). (المرقات ۱/۱۸۵).

۲ ذوالحجه ۱۴۰۹ هـ

په ایمان باندې خاتمه د جنت ضمانت دی

(۲۴) وَ عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ : أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
د حضرت ابو ذر رضي الله عنه نه روایت دی چې یوه ورځ زه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شوم
وَ عَلَيْهِ ثَوْبٌ أَبْيَضُ ، وَ هُوَ نَائِمٌ ، ثُمَّ
نو نبي علیه السلام یوه سپینه جامه اغوستې او اوده شوی وو (نو زه بیرته واپس راغلم) بیا دوباره د نبي علیه السلام
أَتَيْتُهُ وَ قَدِ اسْتَيْقَظَ ، فَقَالَ:
په خدمت کې په هغه وخت کې حاضر شوم کله چې نبي علیه السلام له خوبه راپیدار شوی وُ زه یې چې ولیدم
مَا مِنْ عَبْدٍ قَالَ : لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ ثُمَّ مَاتَ عَلَى ذٰلِكَ
را ته وې فرمایل: کوم کس چې په رشتنې زړه سره لااله الاالله وویله او په همدې عقیده باندې مړ شو نو
إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ ، قُلْتُ : وَ إِنْ زَنٰى وَ إِنْ سَرَقَ ؟ قَالَ :
هغه به خامخا جنت ته داخل کړی شي ما عرض وکړو اګر که هغه زنا او غلا کړې وي؟ نبي علیه السلام وفرمایل
وَ إِنْ زَنٰى وَ إِنْ سَرَقَ ، قُلْتُ : وَ إِنْ زَنٰى وَ إِنْ سَرَقَ ؟ قَالَ :
اګر که هغه زنا او غلا کړې وي، ما بیا عرض وکړو اګر که هغه زنا او غلا کړې وي؟ نبي علیه السلام بیا وفرمایل
وَ إِنْ زَنٰى وَ إِنْ سَرَقَ ، قُلْتُ : وَ إِنْ زَنٰى وَ إِنْ سَرَقَ ؟ قَالَ :
اګر که هغه زنا او غلا کړې وي، ما بیا عرض وکړو اګر که هغه زنا او غلا کړې وي؟ نبي علیه السلام وفرمایل:
وَ إِنْ زَنٰى وَ إِنْ سَرَقَ عَلٰى رَغْمِ أَنْفِ أَبِي ذَرٍّ ،
اګر که هغه زنا او غلا کړې وي (هغه به جنت ته داخل کړی شي) دا ابوذر پوزه دې په خاورو ککړه شي اګر که

وَ كَانَ أَبُو ذَرٍّ إِذَا حَدَّثَ بِهٰذَا
ابوذر ته خوښه نه ده، دراوي بيان دى چې كله به ابوذر دا حديث بيانولو نود (فخر په طور) به يې په آخر
قَالَ : وَ إِنْ رَغِمَ أَنْفُ أَبِي ذَرٍّ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)(1).
كې دا خبره كوله چې دابوذر پوزه دې په خاورو ككړه شي (اګر كه ابوذر ته خوښه نه ده) خامخا يې نقل كوله

توضيح : ابوذرغفاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د غفار قبيلې سره تعلق لرلو، په مكه مكرمه كې پنځم خوش قسمته كس ؤ كوم چې په اسلام كې داخل شو، متقي پرهيزګاره او زاهد ؤ، د ده په مسلک كې د خوراک نه وروسته د بل (دويم) وخت دپاره د خوراک ساتل يا د مال جمع كول جائز نه ؤ او كله به يې چې څوک د مال جمع كوونكى وليده نو په كوتک به يې وهلو، د اسلام د قبلولو نه وروسته د خپل خاندان طرف ته واپس لاړو او هلته يې د اسلام دعوت وركول شروع كړل، حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د مدينې نه (ابذې) ته د تلو حكم ورته وكړ، دا هلته لاړو او په (۳۲ هجري) كې وفات شو، حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يې جنازه وكړه. (المرقات ۱۸۵-۱/۱۸۶).

وعليه ثوب ابيض : ددې كيفيت په بيانولو سره مقصود دا دى چې ماته خبره ښه په ياد ده، بلكې تر كيفياتو هيئاتو او حالاتو پورې راته معلومه ده، زه په بيدارۍ كې په اعتماد سره خبره كوم، څوک دې شک او شبهه نه كوي، همدارنګه دا هم ښودل دي چې د محبوب د خد او خال او د هغه د خصوصي احوالو په بيانولو سره لذت محسوس شوى دى. (المرقات ۱/۱۸۶).

وذكرک للمشتاق خير شراب ❁ وكل شراب دونه كسراب

اعد ذكر نعمان لنا فان ذكره ❁ هو المسک ما كررته يتضوع

قہر ہو یا مہر ہو یا کچھ بھی ہو ❁ ہر ادا محبوب کی محبوب ہے

دخل الجنة : په دغه روايت يوه شبه خو هغه ده كومه چې په مخكني روايت باندې وه چې صرف د شهادت په كلمه باندې څنګه جنتي شو اعمال چيرته لاړل؟ كوم جوابونه چې هلته وركړى شوي هماغه جوابونه دلته هم دي چې دخول اولاً يا ثانيًا دى، يا كلمه د خپلو مطالبو سره ده يا په دوزخ كې ابدي او دائمي دخول نه دى، يا دا چې فيصله به په معجون مركب باندې كيږي په يوازې كلمه به نه كيږي، يا د هغه چا كلمه مراد ده چاته چې د عمل موقع پيدا نه شي او مړ شي وغيره وغيره، دلته دويمه شبه او سوال

---

(۱) اخرجه البخاري ۱۰/۲۸۳، رقم الحديث :۵۸۲۷، ومسلم في صحيحه ۱/۹۵ رقم الحديث :۱۵۴-۹۴، واحمد في المسند ۵/۱۶۶.

دا دی چې په شهادت کې صرف **لا اله الا الله** ذکر شوی دی د **محمد رسول الله** ذکر نه دی شوی؟.

اول جواب: دا چې دلااله الا الله ذکر د علم او عنوان په طور شوی دی، مراد مکمل شهادتین او پوره کلمه ده، لکه څنګه چې ټوله فاتحه د **الحمدلله** په نوم یادولی شي او اخلاص ټول **قل هو الله احد** ته ویل شوی **دویم جواب**: دا دی چې دلته راویانو اختصار کړی دی. **دریم جواب**: دا دی چې دا کلمه داسې مشهوره ده چې د **لا اله الا الله** په ذکر سره خود بخود ټوله کلمه ذهن ته راځي او دا هر چاته معلومه ده چې د محمد رسول الله ﷺ نه بغیر په دې دور کې دا کلمه ګڼه رسوونکې نه ده. (المرقات ۱/۱۸۶).

ثم انتبه: یعنې لږ وخت وروسته زه بیا راغلم نو رسول الله ﷺ د خوب نه را بیدار شوی وو.

قلت وان زنی وان سرق: دلته همزه استفهام محذوف ده یعنې **ادخل الجنة وان زنی وان سرق**. د ابو ذر رضی الله عنه په سوال کې نهایت جامعیت دی ځکه چې په (**وان زنی**) سره د ټولو حقوق الله طرف ته اشاره ده او په (**وان سرق**) کې د ټولو حقوق العباد طرف ته اشاره شوې ده، یعنې په حقوق الله او حقوق العباد دواړو کې کوتاهي کوونکی به هم جنت ته ځي؟. رسول الله ﷺ جواب ورکړو چې د ایمان او تصدیق قلبي د وجهې به هغه بالاخر جنت ته داخل کړی شي اګر که په نیکو اعمالو کې یې کوتاهي کړې وي، د حضرت ابو ذر رضی الله عنه درې ځلې سوال کول د تعجب او زیات تاکید او دزیات وضاحت حاصلولو دپاره ؤ او د رسول الله ﷺ جواب د انکار په طور باندې ؤ چې دا ولې دومره د تعجب ورکنې، آیا د الله تعالی په رحمت کې بخل کوې؟ سره ددې چې د هغه جل جلاله رحمت ډیر وسیع (پراخ) دی، که ته خوشحاله یې او که خفه یې معامله همداسې ده، زنا او غلا په اسلام کې غټ ګناهونه شمارل شوي دي د هغو حکم چې کله معلوم شو نو د ورو ګناهونو حکم خود بخود معلومیږي. (المرقات ۱۸۶-۱/۱۸۷).

وکان ابو ذر: یعنې ابو ذر رضی الله عنه د لذت (خوند) په طور یا د رسول الله ﷺ د کلام د کمال حفاظت په طور د (**وان رغم انف ابي ذر**) کلمات خامخا ویل، د محبوب د اداء کړی شویو کلماتو نه یې خوند اخیسته او د ځان دپاره یې فخر بلل. (المرقات ۱/۱۸۶). لکه ویل شوي دي:

بدم گفتی و خرسندم عفاک الله نکو گفتی ❁ جواب تلخ می زیبد لب لعل شکر خا را

علی رغم انف ابي ذر: **وان رغم انف ابي ذر**، د عربو په نزد د عربي ژبې محاوره ده، دا په هغه وخت کې ویل کیږي کله چې د کومې مجبورۍ، تنګۍ، ناخوښۍ او ذلت ښکاره کول وي، ځکه چې رغم خاورو ته ویل کیږي، نو مطلب دا شو چې پوزه دې په خاورو ککړه شي، د ناخوښۍ نه کنایه ده، همدارنګه دا محاوره په ټولو عربو کې د ناخوښۍ دپاره استعمال شوې ده.

په دې حديث کې په معتزلو او خوارجو باندې د نهايت تاکيد سره رد راغلی دی، کوم چې د کبيرې مرتکب کوونکی د اسلام نه خارج ګڼي. (المرقات ۱/۱۸۷).

د نجات مدار څه دی؟

(۲۵) وَعَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ شَهِدَ
د عباده بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل: کوم کس چې د دې خبرې ګواهي ورکړي
أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيْكَ لَهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا
چې د الله نه بغير هيڅ معبود او حاجت روا نشته هغه يو اځې دی هيڅوک د هغه سره شريک نشته او محمد
عَبْدُهُ، وَرَسُوْلُهُ، وَأَنَّ عِيْسٰى عَبْدُ اللهِ وَرَسُوْلُهُ،
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د الله بنده او د هغه رسول دی او دا چې حضرت عيسی عَلَيْهِ السَّلَام هم د الله بنده او د هغه رسول دی
وَابْنُ أَمَتِهِ، وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلٰى مَرْيَمَ
او د الله بنده او د حضرت مريم زوی دی او د هغه (معجزاتي) کلمه ده چاچې هغه د مريم طرف ته اچولې وه
وَرُوْحٌ مِنْهُ، وَالْجَنَّةُ وَالنَّارُ حَقٌّ
او د الله د طرفه ليږل شوی روح دی او دا چې جنت او دوزخ حق (واقعي شيان) دي نو (د دغه اقرار نه وروسته)
أَدْخَلَهُ اللهُ الْجَنَّةَ عَلٰى مَا كَانَ مِنَ الْعَمَلِ» (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ). [1]
الله تعالی به هغه جنت ته خامخا داخل کړي برابره خبره ده که د هغه اعمال هر څرنګه وي.

توضيح: وان محمدا عبده: اى عبده الاجل ورسوله الاكمل وان عيسى عبد الله ورسوله: دلته دا شبه او اشکال دی چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه وروسته د حضرت عيسی عَلَيْهِ السَّلَام ذکر کولو او د ده د تخصيص ضرورت څه وو کله چې ټول انبياء کرام په عبديت او رسالت کې شريک دي او اهل ايمان د ټولو متعلق همدا عقيده لري؟.

جواب: د دې جواب دا چې د عيسی عَلَيْهِ السَّلَام په باره کې د خيالاتو ساتونکي دوه قومونه د عربو په جزيره کې آباد وو، يو يهود وو بل نصاری، د حضرت عيسی عَلَيْهِ السَّلَام په باره کې دواړه قومونه په خپلو خيالاتو کې په افراط او تفريط کې مبتلا وو. يو طرف ته يهودو نه يواځې دا چې د عيسی عَلَيْهِ السَّلَام د رسالت نه يې انکار کوه بلکې يهودو په ده عَلَيْهِ السَّلَام باندې بيهوده الزامات لګول او د ده عَلَيْهِ السَّلَام په

والده صديقه باندې يې بهتان ويلو او د عيسى عليه السلام شريعت او انجيل يې دروغ ګڼلو، دويم طرف ته نصاراو د عيسى عليه السلام په باره کې دومره غلو (زياتى) کوه چې هغه عليه السلام ته يې ابن الله يا ثالث ثلاثة ويله،رسول الله صلى الله عليه وسلم چونکه دټولو انبياء كرامو مصدق جوړشوى راغلى وودټولو دحيثيت ښودونكى راغلى وو او دا شريعت او دا امت چونكه متسوط او معتدل وو د همدې وجهې د افراط او تفريط نه يوه پاکه نظريه رسول الله صلى الله عليه وسلم د حضرت عيسى عليه السلام متعلق د عربو په جزيره كې د يهودو او نصاراو په وړاندې كيښودله.دهمدې خصوصي احوالو او خاص ضرورت ماتحت د حضرت عيسى عليه السلام ذكر په خصوصيت سره راغى ترڅو چې د هغه سره متعلق د صحيح صورت حال نه عوام او خواص خبر كړى شي او د دواړو طرفينو افراط او تفريط باطل كړى شي،ترڅو چې داخلک دد خول جنت مستحق جوړشي، لهذا د عبدالله په لفظ سره په نصاراو باندې رد وكړى شو چې هغه د الله بنده وو نه دا چې د الله سره شريک وو او نه د هغه زوى وو، او په ورسوله سره په يهودو باندې رد وكړى شو كومو چې د ده د نبوت نه انكار كولو. (المرقات ۱/۱۸۷، الكاشف ۱٦٦-۱/۱٦۷).

وابن امته: په دې سره يې هم په دواړو فريقينو باندې رد اوكړو، ځكه چې نصاراو ويل چې هغه ابن الله (د الله زوى) وو رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې ابن الله نه دى، (ابن امة الله) وو او په يهودو باندې دا رد وشو چې حضرت بي بي مريم د الله تعالى خاص بنده او وليه وه، د امته اضافت تشريفيه سره دې طرف ته اشاره وشوه بيا د امته په اضافت سره په نصاراو باندې رد وشو كومو چې ويل چې مريم د الله ښځه ده، وې فرمايل ښځه يې نه ده ، خاص بنده يې وه. (المرقات ۱/۱۸۷،الكاشف ۱٦٦).

امته : په اضافت تشريفيه سره په يهودو باندې دا رد وشو چې مريم د الله پاكه مقبوله بنده وه، د هغې طرف ته د زنا نسبت د يهودو خباثت او خساست دى، په يهودو دا رد هم وشو كومو چې ويل چې عيسى عليه السلام العياذ بالله د فلاني كس ناروا اولاد وو، وې فرمايل چې هغه د مريم زوى وو د هغه پلار نه وو، كه چيرته يې پلار وى نو د مور طرف ته به يې نسبت ولې كيده. (المرقات ۱/۱۸۷).

وكلمته : يعني د (كن) په كلمه سره د پلار نه بغير الله تعالى پيدا كړ، يا د كلمې نه مراد (حجة الله) دى چې هغه د الله د طرفه په خلكو باندې حجت او دليل وو چې الله تعالى هغه د پلار نه بغير په خپل قدرت سره پيدا كړى، يا د خپلې مور په براءت او په خپل نبوت او رسالت باندې په ماشوموتوب كې دليل جوړ شو ﴿قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا﴾ لهذا كلمة الله ورته وويل شو.(المرقات ۱/۱۸۷).

حكايت : حكيم الامت اشرف على تهانوي رحمه الله په خپلو ملفوظاتو كې خپله يوه واقعه بيان كړې چې د ما سره د يوه پادري مناظره وه،موضوع (الهية مسيح) وه،د مناظرې تاريخ راغى نو حضرت شيخ الهند ته معلومه شوه نو مناظرې ته حاضر شو او ګمان يې وكړ چې دغه پادري خو ډير تجربه كار دى

هسې نه ځوان اشرف علي ته ماتې (شکست) ورنه کړي نو ځکه په خپله راغی او د مناظرې دپاره په خپله را ورانـدې شو، عیسائي پادري په خپل بیان کې وویل اوګورئ مسلمانانو ! ستاسو قرآن حضرت مسیح ته (کلمة) ویلي دي نو اوس تاسو ووایی چې مسیح کلمه وو او که نه وو، د پادري ګمان وو چې مسلمانان به ووایي چې بیشکه قرآن ورته کلمه ویلي دي هغه کلمه وو نو بس زه به ووایم چې (کلمة الله) او (ابن الله) یو شی دی. حضرت شیخ الهند محمود الحسن ودریده او وې فرمایل بیشکه حضرت عیسی علیه السلام کلمه وو او قرآن هغه ته کلمه ویلي دي لیکن کلمه په درې قسمه ده، اسم، فعل، حرف، اوس ته ووایه چې حضرت عیسی علیه السلام په دې دریو قسمونو کې په کوم قسم کې داخل وو؟ پادري هک پک (حیران) پاتې شو داسې وتښتیدو چې شاته یې ییخي را ونه کتل. (المرقات ۱/۱۸۷).

الی مریم : مریم د عابدې په معنی سره دی، په قرآن کریم کې دیرش ځلې الله تعالی په صراحت سره د حضرت مریم نوم ذکر کړی، په دې سره الله تعالی دا اشاره کول هم غواړي چې مریم د الله ښځه نه ده، که چیرته همداسې وی نو هیڅ کس هم په مجلسونو کې د خلکو پر وړاندې د خپلې ښځې نوم نه اخلي، یا یې د هغه سره د ابن مریم کلمه ولګوله چې زما نه دی د مریم زوی دی.

وروح : ای ذو روح منه او هو روح منه او کان له معجزة یُحیِيْ به الاموات : یا دا نفخه د جبریل امین نه پیدا شوې او د جبریل نوم (روح الامین) دی نو ځکه هغه ته روح وویل شول، بهر حال دلته د روح نه (مابه الحیوة) حیواني روح مراد نه دی، همدارنګه دلته (من) د تبعیض دپاره نه دی په کوم سره چې جزئیت ثابت شي، بلکې (من) ابتدائیه دی معنی یې دا ده (وروح مخلوق من امر الله ای بأمر الله). (المرقات ۱/۱۸۷).

حکایت : علامه طیبي رحمه الله ددې حدیث په تشریح کې د یوه لوی نصراني عالم واقعه لیکلې ده چې هغه دیوه قاري نه د قرآن کریم دا آیت ﴿ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلۡقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرۡيَمَ وَرُوحٞ مِّنۡهُ ﴾ واوریده نووې ویل چې عیسایان هم ددې نه زیات څه نه وایي، بس همدا خبره ده چې عیسی د الله نه دی، یعنې د الله یو جزء دی، دغه عیسائي عالم په (منه) کې (من) د تبعیض دپاره واخیست، په دې باندې د دین اسلام عالم علی بن حسین بن واقدي رحمه الله د هغه پر وړاندې د قرآن کریم دا آیت کریمه تلاوت کړ: ﴿ وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗا مِّنۡهُ ﴾ بیایې وویل که چیرته (من) د تبعیض دپاره شي نو بیا خو په زمکه او آسمان کې چې څه دي ټول دې د الله تعالی جزء ومنل شي، دا یې چې واوریدل عیسائي عالم مسلمان شو. (الکاشف ۱/۱٦۸).

والجنة والنار حق : یعنې د جنت او دوزخ چې کوم احوال په قرآن او احادیثو کې ذکر دي هغه ټول حق دي، د جنت وجود هم ثابت دی او د دوزخ وجود هم ثابت دی، او په هغو کې د جزاء او سزاء ټول واقعات هم حق دي، په دې سره په داسې فلاسفو زنادقو، ملحدینو او دهریو باندې رد مقصود دی کوم چې وایي جنت هیڅ نه دی صرف باغ دی، دوزخ هیڅ نه دی صرف دښته (صحراء) ده. (المرقات ۱/۱۸۷).

مرزا غالب د الحاد په انداز سره وایي :

ہم کو معلوم ہے جنت کی حقیقت لیکن ❁ دل کے بہلانے کو غالب یہ خیال اچھا ہے

ادخله الله علی ما کان من العمل : یعنې برابره خبره ده که هغه عمل ښه وو او که بد وو کم وو که زیات وو څه قسم عمل چې وو د هغه له ښې عقیدې نه وروسته به انسان جنت ته ځي، د دې حدیث مطلب هم هغه دی چې (**انتهاءً او مآلاً**) دا کس د دخول جنت مستحق دی، په دې کې هم په خوارجو او معتزلو باندې واضح رد دی کوم چې د کبیرې مرتکب کوونکی د اسلام نه خارج بولي.

۳ ذوالحجة ۱۴۰۹ھ

د اسلام په قبلولو سره مخکني ګناهونه محوه کیږي

(۲۶) وَعَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه نه روایت دی چې زه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شوم
فَقُلْتُ: ابْسُطْ يَمِينَكَ فَلِأُبَايِعَكَ،
او عرض مې وکړو چې ته خپل ښی لاس راوړاندې کړه چې زه د اسلام بیعت وکړم، رسول الله صلی الله علیه وسلم
فَبَسَطَ يَمِينَهُ، فَقَبَضْتُ يَدِي،
خپل ښی لاس راوړاندې کړونو ما خپل لاس د خپل ځان طرف ته راکش کړ رسول الله صلی الله علیه وسلم په حیرانتیا
فَقَالَ: مَا لَكَ يَا عَمْرُو؟ قُلْتُ: أَرَدْتُ أَنْ أَشْتَرِطَ،
سره وفرمایل: عمرو دا څه دي؟ ما ووېل ای رسول الله زه د کوم شرط لګول غواړم رسول الله صلی الله علیه وسلم
فَقَالَ: تَشْتَرِطُ مَا ذَا؟ قُلْتُ: أَنْ يُغْفَرَ لِيْ.
وفرمایل: د څه شرط لګول غواړې؟ ما عرض وکړو (زه غواړم) چې زما ټول ګناهونه معاف کړی شي رسول
قَالَ: أَمَا عَلِمْتَ يَا عَمْرُو أَنَّ الْإِسْلَامَ يَهْدِمُ مَا
الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ای عمرو! آیا ته نه پوهیږې چې اسلام هغه ټول ګناهونه محوه کوي کوم چې

كَانَ قَبْلَهُ ، وَ أَنَّ الْهِجْرَةَ تَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهَا ،
داسلام نه مخکې شوي وي، او هجرت هغه ټول ګناهونه محوه کوي کوم چې د هغه نه مخکې شوي وي،
وَ أَنَّ الْحَجَّ يَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهُ ؟ .(۱)
او حج هغه ټول ګناهونه محوه کوي کوم چې د هغه نه مخکې شوي وي.
وَ الْحَدِيثَانِ الْمَرْوِيَّانِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ اللهُ تَعَالَى : أَنَا
او هغه دواړه حديثونه کوم چې دابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت شوي دي او داولني حديث الفاظ دا دي :انا
أَغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكِ) وَ الْآخَرُ الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي . سَنَذْكُرُهُمَا
أغنى الشركاء عن الشرک ، او د دويم الفاظ دادي :الکبرياء ردائي ، همدا دواړه حديثونه به مونږ ذکر
فِي بَابَيِ الرِّيَاءِ وَالْكِبْرِ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى .
کړو په باب الرياء او باب الکبر کې ان شاء الله.

توضيح : حضرت عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جليل القدر صحابي دی، د هجرت نه پنځه کلونه مخکې يې اسلام قبول کړی وو او په ټولو جنګونو کې شريک شوی وو، په جنګ صفين کې د حضرت معاويه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سره وو، د تحکيم په مسئله کې شامل وو، د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په زمانه کې مصر ده په لاس فتح شو او دا د فاتح مصر په نوم سره مشهور شو او تراخيره پورې دی د مصر والي او واکمن وو، په (۴۴ هجري) کې د (۹۰) کلونو په عمر کې وفات شو. (المرقات ۱/۱۸۸).

ابسط يمينک : ته خپل ښی لاس را وړاندې کړه ترڅو چې زه په هغه باندې ستا سره بيعت وکړم، معلومه شوه چې د زباني بيعت په نسبت په لاس کې لاس ورکول اصل او بهتر دي، د ښځو په بيعت کې هيڅکله رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لاس نه وو ورکړی هلته زباني بيعت اصل دی، دا بيعت د اسلام وو او هر پير او مرشد ته په کار دي چې کومې اجنبي ښځې ته د بيعت په وخت کې لاس ورنه کړي. (المرقات ۱/۱۸۸)

فلأبايعک : کې په عين باندې نصب او ضمه دواړه روا دي، اول احتمال داسې دی چې فاء کلمه زائده شي او د هغه نه وروسته د لام کلمه په معنی د (لام کی) تعليليه شي کوم چې د فعل ناصب دی يعني : **کي أبايعک**، نو عين منصوب دی. دويم احتمال دا چې لام زائد شي په دې صورت کې په عين باندې

(۱) اخرجه مسلم في صحيحه ۱/۱۱۲، رقم الحديث :۱۹۲-۱۲۱، واحمد في المسند ۴/۲۰۵.

ضمه راځي او **فاء** تفریعیه کیږي یعنې (**ابسط یمینک فأبایعک**). (المرقات ۱/۱۸۸).

ان اشترط : معلومه شوه چې د بیعت کولو نه مخکې شرط لګول هم روا دي او مناسب هم دي ترڅو چې بنه تسلي وکړی شي. (المرقات ۱/۱۸۹).

قال تشترط ماذا؟ : د ماذا کلمه په ابتداء کې محذوف ده او مذکوره **ماذا** په آخر کې د هغې تفسیر دی یعنې: **ماذا تشترط ماذا** یا داسې پوهه شئ چې رسول الله ﷺ د انکار او تعجب استفهام سره دا پوښتنه وکړه چې **اتشترط**؟ یعنې په اسلام کې شرط لګوې؟ بیا یې پوښتنه وکړه چې **ماذا** یعنې څه شرط لګوې، نو دا **ماذا** جدا کلمه ده کومه چې د جدا سوال سره راغلې ده کومه چې په صدرات باندې واقع ده، یا د کلام مجموعه داسې جوړه شوه : **تشترط ماذا** د استفهام همزه حذف کړی شوه. (المرقات ۱/۱۸۹)

یغفر لي : معروف او مجهول دواړه وئیل کیدی شي، د معروف ضمیر د **الله** لفظ طرف ته راجع دی.

اما علمت یا عمرو : یعنې ته عقلمند هوښیار او دنیا لیدونکی انسان یې د تانه دا خبره پټه ده د کومې چې د هیڅ عقلمند نه پټه پاتې کیدل نه دي په کار، رسول الله ﷺ د هغه د عقل حواله ورکړه که نه نو عمرو رضي الله عنه د مذکوره مسئلې نه مخکې د ایمان نه څه خبر شوی وو. (المرقات ۱/۱۸۹).

الاسلام یهدم ما کان قبله : علماء کرامو دلته د اسلام نه د حربي اسلام مراد کړی دی، ځکه چې د ذمي حکم داسې نه دی. (المرقات ۱/۱۸۹).

والهجرة : یعنې زما په ژوند کې د مکې نه د مدینې په طرف هجرت او د مکې د فتح نه وروسته د دار الحرب نه دارالاسلام طرف ته هجرت کول، یعنې اسلام، هجرت او حج درېواړه مخکني ګناهونه ختموي، د هجرت بحث تیر شوی دی. (المرقات ۱/۱۹۰).

د مخکنیو ګناهونو د محوه کیدو ضابطه او د علماء کرامو نظرونه

اسلام : د جمهورو علماؤ په نزد کله چې کوم غیر مسلم حربي یعنې غیر ذمي اسلام قبول کړي نو اسلام واړه او غټ ټول ګناهونه ختموي، حقوق الله او حقوق العباد مظالم او غیر مظالم ټول ختموي.

هجرت او حج : البته په هجرت او حج کې اختلاف دی چې آیا دوی هم واړه او غټ ګناهونه ختموي او که یې نه ختموي د کوم ذکر چې په حدیث کې د اسلام سره شوی دی، نو حافظ توربشتي رحمه الله او د متقدمینو شارحینو ګمان دا دی چې محوه کونکی صرف اسلام دی په حج او هجرت سره صرف واړه معاف کیدې شي، مطلقا او کبائر هغه وخت معاف کیدی شي کله چې د دوی سره توبه ملګرې شي، په دې شرط چې د هغو تعلق د حقوق الله سره وي، او که چیرته همدغه کبائر د حقوق العباد سره متعلق وو نو د

صاحب حق نه د معافی. د غو ښتلو نه بغير صرف په توبې سره هغه نه معاف کيږي، خلاصه دا راووتله چې په حج او هجرت سره کبائر نه معاف کيږي. حافظ تورپشتي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې د قرآني نصوصو نه هم داسې معلوميږي ﴿إِن تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾(النساء:۳۱) د دې نص نه د صغائرو معافي معلومه شوې ده، لهذا نصوص مطلقه په نصوص مقيدو باندې حمل شوي د صغائرو او کبائرو قيد لحاظ ساتل شوی دی.

د علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ تحقيق : د علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ او علامه قسطلاني رَحِمَهُ اللهُ رأيه دا ده چې د اسلام په شان حج او هجرت هم ټول صغائر او کبائر ختموي او کوم حکم چې په هادم کيدو کې د اسلام دی هماغه حکم د حج او د هجرت هم دی. علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې زه په متقدمينو علماو باندې رد کول نه غواړم، د هغوی رأيه او تحقيق په خپل ځای باندې صحيح دی او د عامو قواعدو مطابق دی، ليکن زه نفس حديث ته ګورم، د هغه سياق سباق اسلوب کلام بلاغت او فصاحت او اصولو ته ګورم د دې ويلو حق لرم چې د اسلام دپاره چې د کوم خصوصيت ذکر شوی هم دغه خصوصيت د حج او هجرت دپاره هم حاصل دی، ځکه چې په نفس حديث کې څو قرائن داسې دي د کومو چې په واضح طور د اسلام هجرت او د حج خصوصيت يو رنګه معلوم شوي دي، مثلاً: (۱) حضرت عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د بيعت اسلام نه مخکې د خپلو ټولو ګناهونو د مغفرت شرط لګولی وو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د اسلام نه بغير حج او هجرت هم د هغه د اطمينان دپاره ذکر کړل چې ته خو د اسلام خبره کوې زه تا ته وايم چې د مغفرت دا خصوصيت د اسلام نه بغير حج او هجرت لره هم شته دی. (۲) رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لکه څرنګه چې د اسلام تشبيه د ګناهونو په ختمولو کې د مکان او غره ختمونکې آلې سره ورکړې بعينه همدا تشبيه يې د حج او هجرت دپاره هم ورکړې ده، چې د ګناهونو په (هدم) کې حج او هجرت هم د اسلام په شان عام او مطلق دي. (۳) اسلام حج او هجرت دلته د عطف په طريقې ذکر شوي دي او په معطوف عليه کې کمال مناسبت ضروري دی، دلته قوي مناسبت شکل په مساوات في الحکم کې ښکاره شوی چې کوم حکم د اسلام دی هماغه حکم د هغه د معطوفاتو د حج او د هجرت هم دی، لهذا لکه څرنګه چې اسلام د صغائرو او کبائرو دپاره هادم (محوه کونکی) دی حج او هجرت هم داسې دي.

(۴) د يهدم صيغه هر ځل مستقلا هر ځل له تکرار سره راوړل په خپله په دې خبرة باندې دليل هم دی او تاکيد هم دی چې کوم کار د اسلام دی هماغه کار په مستقل طور د حج او د هجرت هم دی.

دعلامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ دا تحقيق ډير عمده دی او کوم آيت چې علامه تورپشتي رَحِمَهُ اللهُ د استدلال په طور وړاندې کړی دی په هغه سره معتزلو هم استدلال کړی، ليکن د آيت خپل صحيح او واضح تفسير هم شته دی کوم چې علامه شبير احمد عثماني رَحِمَهُ اللهُ په خپل تفسير عثماني کې نقل کړی هلته دې وکتل شي.

همدارنګه کومو خلکو چې د حج مشقتونه برداشت کړي او هلته میاشت تیره کړي آیا هغوی به د ګناهونو نه توبه ونه باسي او دحقوق العباد انتظام به ونه کړي؟ همدارنګه چې دهجرت په شان غټه قرباني وکړي آیا دتوبې نه به خالي وي؟ هرکله چې توبه عقلاً او عرفاً ورسره ملګرې ده نو بیا په مغفرت کې څه شک دی. (الکاشف ۱۷۰-۱/۱۷۱).

٤ ذوالحجة ١٤٠٩هـ

اَلْفَصْلُ الثَّانِيْ

د دین ارکان او جهاد

(۲۷) عَنْ مُعَاذٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُوْلَ اللهِ! أَخْبِرْنِيْ بِعَمَلٍ

د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه نه روایت دی چې ما عرض وکړو یا رسول الله! ما ته داسې عمل وښایه

يُدْخِلُنِي الْجَنَّةَ وَ يُبَاعِدُنِيْ مِنَ النَّارِ قَالَ

کوم چې ما جنت ته بوځي او د دوزخ د اور نه مې وساتي، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: حقیقت خو دا دی

لَقَدْ سَأَلْتَ عَنْ أَمْرٍ عَظِيْمٍ وَ إِنَّهُ لَيَسِيْرٌ عَلَى مَنْ يَسَّرَهُ اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ

چې تا دیو غټ شي پوښتنه کړې لیکن په چا باندې چې الله آسانه کړي د هغه د پاره آسانه ده بیا یې وفرمایل

تَعْبُدُ اللهَ وَلَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَ تُقِيْمُ الصَّلَاةَ وَ تُؤْتِي الزَّكَاةَ

د الله تعالی بندګي کوه او څوک د هغه سره مه شریکوه، مونځ په پابندۍ سره آداء کوه، زکوة ورکوه، د

وَ تَصُوْمُ رَمَضَانَ ثُمَّ قَالَ أَلَا أَدُلُّكَ

رمضان روژې نیسه، د خانه کعبې حج کوه بیا یې د دې نه وروسته وفرمایل: اې معاذه! آیا زه تا ونه رسوم

عَلَى أَبْوَابِ الْخَيْرِ اَلصَّوْمُ جُنَّةٌ وَ الصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْخَطِيْئَةَ

د خیر او نیکۍ تر دروازې (نو واوره) روژه ډال ده او د الله په لار کې مصرف کول ګناهونه داسې د منځه وړي

كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ وَ صَلَاةُ الرَّجُلِ فِيْ جَوْفِ اللَّيْلِ ثُمَّ

لکه څنګه چې اوبه اور ختموي او په شپه کې د مؤمن مونځ کول (ګناهونه ختموي) بیا رسول الله صلی الله علیه وسلم

تَلَا تَتَجَافٰى جُنُوْبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ حَتّٰى بَلَغَ يَعْمَلُوْنَ ثُمَّ

دا آیت کریمه تلاوت کړ ﴿تَتَجَافٰى جُنُوْبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ﴾ تر دې چې ورسید ﴿يَعْمَلُوْنَ﴾ ته بیا رسول

قَالَ أَلَا أَدُلُّكَ بِرَأْسِ الْأَمْرِ وَ عَمُودِهِ وَ ذِرْوَةِ سَنَامِهِ
الله ﷺ وفرمايل: آيا تاته د هغه شي (يعنې دين) سر د هغه ستنه او د هغه لوړوالی درونه ښايم؟ ما
قُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ
عرض وکړو چې راته وې ښايه يارسول الله! خامخا يې راته وښايه، رسول الله ﷺ وفرمايل: د
رَأْسُ الْأَمْرِ الْإِسْلَامُ وَ عَمُودُهُ الصَّلَاةُ وَ ذِرْوَةُ سَنَامِهِ الْجِهَادُ ثُمَّ
هغه شي (دين) سر اسلام دی، دَهغه ستنه مونځ دی او د هغه لوړوالی جهاد دی، بيا رسول الله ﷺ
قَالَ أَلَا أُخْبِرُكَ بِمِلَاكِ ذَلِكَ كُلِّهِ قُلْتُ بَلَى يَا نَبِيَّ اللهِ
وفرمايل: آيا تاته د همدې ټولو شيانو جرړه (ولې) ونه ښايم؟ ماعرض وکړو چې ولې نه يارسول الله! خامخا
فَأَخَذَ بِلِسَانِهِ فَقَالَ
يې راته وښايه، بيا نبي عليه السلام خپله مبارکه ژبه ونيوله دغې طرف ته يې اشاره وکړه او وې فرمايل: دا
كُفَّ عَلَيْكَ هَذَا فَقُلْتُ يَا نَبِيَّ اللهِ وَ إِنَّا لَمُؤَاخَذُونَ بِمَا نَتَكَلَّمُ بِهِ
بنده وساته ماعرض وکړو ای د الله رسوله! آيا مونږ نيولی کيږو په هغه څه چې مونږ يې د خپلې ژبې نه او باسو؟
قَالَ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ يَا مُعَاذُ وَ هَلْ يَكُبُّ النَّاسَ فِي النَّارِ
نبي عليه الصلاة والسلام وفرمايل: معاذه! مور دې رباندې بوره شه په ښه طريقه پوهه شه خلک چې په دوزخ کې
عَلَى وُجُوهِهِمْ أَوْ عَلَى مَنَاخِرِهِمْ إِلَّا حَصَائِدُ أَلْسِنَتِهِمْ (1)
پړمخ يا څټ مخ په دوزخ کې غورځيږي دا خو د دوی د ژبې کار دی

توضيح، بعمل: تنوين د تعظيم دپاره دی: اي بعمل عظيم يدخلني الجنة. د دې جملې نه معلومه شوې چې جنت ته داخليدل د نيکو اعمالو د وجهې دي، سره د دې په نورو روايتونو کې تصريح ده چې جنت ته داخليدل د الله تعالی په فضل رحم او کرم سره دي، د دې جواب دا دی چې دا د سبب طرف ته اسناد

مجازي دی نو ترتيب داسې دی اخبار النبي ﷺ سبب دی د عمل او عمل سبب دی د الهي فضل او الهي رحمت او الهي فضل سبب دی د دخول جنت نو مجازاً د عمل طرف ته د دخول جنت نسبت

---

(1) أخرجه الترمذي ۵/۱۳، رقم الحديث: ۲۶۱۶، وابن ماجه في سننه ۲/۱۳۱۴، رقم الحديث: ۳۹۷۳، وأحمد في المسند ۵/۲۳۱.

صحيح دی. د بعضو محققنو خيال دی چې نفس داخله خو به په الهي فضل سره وي، مګر د درجاتو تقسيم او د درجاتو تفاوت د اعمالو صالحو په تفاوت سره دی.

ويباعدني من النار: معلومه شوه چې دديې دخول نه مراد دخول اولی دی. (المرقات ۱/۱۹۱).

لقد سألت عن امر عظيم: شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ په لمعات کې ليکلي دي چې د دې جملې دوه مفهومه او مطلبونه دي، رومبی دا چې ستا سوال يو عظيم الشان سوال دی (ځکه چې د دخول جنت او د نجات عن النار د سبب سوال دی) دا چې د دې شیانو تعلق د غيبي امورو سره دی لهذا د دې جواب د هغه چا دپاره آسان دی د کوم دپاره يې چې الله آسان کړي (او هغه انبياء کرام کيدلی شي).

دويم مفهوم او مطلب دا چې ستا دا سوال د يوه مهتم بالشان فعل په باره کې دی، ځکه چې داسې افعال په نفس باندې ډير سخت او ګران دي، مګر د چا دپاره يې چې الله تعالی آسان کړي د هغو دپاره پرې عمل کول آسان دي. (المرقات ۱/۱۹۲، اشعة اللمعات ۱/۶۵)

تعبد الله: دا صيغه يا د امر په معنی سره ده اعبدالله دی او د مبتداء مقدر خبر دی: **ای هو أن تعبد الله**

په دې جمله کې د توحيد ذکر شوی او په وروستنو جملو کې د اعمال صالحو ذکر راغلی، ځکه چې د توحيد نه بغير هيڅ عبادت قابل قبول نه دی. (المرقات ۱/۱۹۲)

الا ادلک علی ابواب الخير: ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ او شيخ توربشتي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې ددې نه مراد نوافل دي، ځکه چې په نفلي اعمالو سره په فرائضو کې استحکام او مضبوطوالی راځي، او همدا وجه ده چې نوافل د فرائضو باب او دروازه ګرځول شوي دي، لهذا د نوافلو په ترک (پريښودلو) سره په فرائضو کې عدم استحکام او کمزوري راځي، لکه څرنګه چې تفسير کبير علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ او نورو علماء کرامو ليکلي دي چې د نفلونو مستحباتو او سنتو په پريښودلو سره په هره مرحله کې د ترتيب سره پورتني عملونه دسزا په طور کمزوري کيږي (المرقات ۱/۱۹۳) لکه چې ويل شوي: **من ترک الادب عوقب بحرمان النوافل ومن عوقب بحرمان النوافل عوقب بحرمان السنن ومن عوقب بحرمان السنن عوقب بحرمان الفرائض ومن عوقب بحرمان الفرائض يوشک ان يعاقب بحرمان المعرفة.**

د الا ادلک: په جواب ورکولو کې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د پوښتنې انتظار ونه کړو بلکې په خپله يې جواب ورکړ يا په دې کې اشاره ده چې دا مسئله دومره مهمه او مهتم بالشان ده چې د سامع جواب ته انتظار کول ضروري نه دي. (المرقات ۱/۱۹۳).

الصوم جنة: **جنة** د **جيم** ضمه ده او **نون** مشدد دی د **جيم** او ددوه نونونو په ماده کې د ستر (پټوالي)

په معنی راغلی ، لکه جنت، جنین، جن، جنون، جتنون، جنة، په ټولو کې د پټوالي معنی موجوده ده، د روژې په حالت کې چونکه انسان وږی وي او د لوږې او تندې د وجې د انسان په رګونو کې د وینې منډه وهل بند وي او شیطان په همدې وینې سره په رګونو کې منډې وهي نو ځکه د روژې د وجې دا په انسان کې تصرف نه شي کولی، ځکه چې روژه قاطع الشهوات ده نو انسان د اور نه بچ کیدی شي، لهذا روژه ډال دی د اور نه او هم د شیطان د تصرفاتو نه، په دې شرط چې انسان په خپله دغه ډال مات نه کړي او د هغه ماتول دا دي چې د روژې سره منافي امور ترسره کړي. (المرقات ۱/۱۹۳).

والصدقة تطفئ الخطيئة : خطایا خطیئة د ګناه په معنی سره دی، بعضو ددې نه صغیره ګناه مراد اخیستې، دلته د تطفئ په لفظ کې د اور مفهوم پروت دی نو د ګناه تشبیه د اور سره ورکړی شوې ده او د صدقې تشبیه د اوبو سره ورکړی شوې ده، نو روژه د ګناهونو د اور د پاره ډال جوړه شوه، مګر د ګناهونو د حرارت امکان بیا هم وو نو په دې جمله کې د ګناهونو د حرارت ختمولو د پاره د صدقې ذکر وکړی شو، په صدقې سره د ګناهونو حرارت ختمیدلی شي. (المرقات ۱/۱۹۴).

وصلوة الرجل : دا عبارت مبتداء دی او کذلک خبر محذوف دی :ای **تطفئ الخطیئة**.

في جوف اللیل :د شپې په مینځ کې، ځکه چې په دې کې کمال اخلاص هم وي او دا عمل په نفس باندې سخت هم دی. (المرقات ۱/۱۹۴).

رأس الامر : حافظ توربشتي رَحِمَهُ اللهُ ویلي چې د **رأس الامر** نه مراد شهادتین او اسلام دواړه دي او په جواب کې اسلام بنودل شوی.ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د **رأس الامر** نه مراد اصل او جرړې (ولې) دي او په جواب کې چې کوم اسلام راغلی دی د هغه نه مراد شهادتین دي. (المرقات ۱/۱۹۴).

وعموده : مایتعمد علیه الشيء، بنیاد او ستنه مراد دي او مونځ د دین ستنه ده.

وذروة سنامه الجهاد : **ذروة** په کسرې سره ډیر مشهور دی، همدارنګه ضمې سره هم ویل شوی دی او په فتحې سره هم راغلی دی، د **ذروة** جمع **ذری** ده کوم چې د اعلی او لوړ (اوچت) په معنی راغلی دی، په حقیقت کې د هرشي لوړې (اوچتې) او اعلی برخې باره کې همدا لفظ استعمالولی شي، برابره خبره ده که مکان وي یا غرونه ، که جسم وي او یا بل څه وي، دلته د اسلام د یوه قوی الجثه اوښ سره تشبیه ورکړی شوې ده، بیا د اوښ د لوازماتو نه د هغه کوب دی، بیا د کوب یوه اوچته برخه ده کومه چې د رفعت او عظمت ضامنه ده، په اسلام کې د جهاد مقام په همدې حیثیت سره ښکاره شوی (المرقات ۱/۱۹۵)

علامه طیبي رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي :**اشارة الی صعوبة الجهاد وعلو امره وتفوقه علی سائر الاعمال**، یعنې د

ذروة په لفظ سره اشاره ده چې جهاد يو مشكل عمل دى او يو عالي شان حكم يې دى كوم چې په ټولو اعمالو باندې فوقيت لري. (الكاشف ۱۷۶-۱/۱۷۷).

سنام : (كوب) ته ويل شوي دي جمع يې اسنمة راغلې ده.

دلته روژه، صدقه او په نيمه شپه كې د قرآن تلاوت كول د نجات اعمال بيان شوي دي نو د دې ترتيب او ربط داسې دى چې د توحيد نه بغير خو هيڅ عمل معتبر نه دى نو ځكه يې هغه ذكر كړ بيا يې د اسلام احكام مونځ، روژه، زكوة او حج دا فرائض د توحيد د لوازماتو نه وو د هغو ذكر يې وكړ، بيا يې ددې نه وروسته د څو اضافي نوافلو ذكر وكړ د ابواب الخير په نوم سره، بيا يې ددې نه وروسته د الهي عذاب نه د بچ كيدو درې شيان ذكر كړل مګر د جدا جدا خاصيت سره چې روژه د دفع شهوات او كسر شهوات په ذريعه الهي عذاب ختموي او صدقه الهي غضب ختموي او الهي عذاب دفع كوي او قرآن كريم د الله تعالى مدلل كلام دى هغه د دليل په قوت سره الهي عذاب د انسان نه دفعه كوي.

د دې روايت په مختلفو جملو باندې د نظر په اچولو سره تاسو دا ويلى شئ چې دلته په عجيب انداز سره ددين اسلام تصور وړاندې كړى شوى دى، يعنې لكه څرنګه چې د بدن دپاره سر مهم دى همدارنګه ايمان د توحيد عقيده او رسالت د دين دپاره په منزله د سر دى، كه چيرته توحيد او رسالت نه وو نو دغه بدن د سر نه بغير په كار راتلونكى نه دى، بيا ددغه جسماني وجود د كار جوړيدو دپاره ستنې د نظره نه شي غورځول كيدى كه نه نو د اسلام عمارت به په اصلي حالت كې باقي پاتې نشي، لهذا دلته د همدې ستنو مونځ، روژو، زكوة او حج تذكره راغله، بيا د همدغه جسماني عمارت عظمت شان او شوكت جوړول او د هغه د شوكت زياتولو دپاره او د ټول عمارت د حفاظت دپاره د جهاد ضرورت دى، په كوم باندې چې ددين دشوكت، عظمت دترقى اوپراخى مدار دى، كه چيرته جهاد د اسلام په بنيادي ضرورياتو كې شمار نه كړى شي نو دين به يو بې اثره قالب پاتې شي، نو ځكه يې په آخر كې وفرمايل **وذروة سنامه الجهاد**. د جهاد تعريف، اقسام، فضائل او احكام به ان شاء الله په كتاب الجهاد كې راشي.

اوښ يو داسې ځناور دى په كوم كې چې د برداشت كولو ډير څه شته دى، دا د ريګستان (دشګلنو دشتو) جهاز دى، طاقتور دى، تر څو هفتو پورې د خوراك او څښاك نه بغير ګوزاره كولى شي او د خپل (كو) په چربۍ سره ځان ژوندى ساتلى شي، د همدې وجهې ددې سخت ځناور سره د جهاد تشبيه وركړى شوې ده چې جهاد هم د اسلام دپاره يو مضبوط حصار او قلعه ده.

- **ملاك ذلك : ملاك الشيء قوامه اى ماتقوم به تلك العبادات**، ملاك په كسرې سره او كله په فتحې سره هم ويل كيږي، د كوم شي په ذريعه چې كوم بل شي ته تقويت حاصليدى شي هغه د ده دپاره ملاك دى د كوم ترجمه چې په اصل او جزء سره شوې ويل شوې **القلب ملاك الجسد**.(المرقات ۱/۱۹۵).

کف علیک هذا: یعنې د ژبې حفاظت وکړئ او هغه د فضولیاتو او بې فائدو خبرو نه وساتئ نو په دې سره ټول احکامات شرائع محفوظ او مضبوط او مستحکم کیدلی شي. (المرقات ۱/۱۹۵).

ثکلتک امک: ثکل فقد الولد د زوی ورکیدو ته ویل کیږي، یعنې مور دربانديې بوره شه او په تا دې وژاړي، دا کلمه په عربي محاوره کې د تعجب په وخت کې ویل کیدی شي، واضع په اصل کې دا د ښیرې دپاره وضعه کړې ده، لیکن د دې استعمال په ښیرو کې نه کیږي، بلکې دا د تادیب او تنبیه دپاره استعمال شوې ده، بهر حال دلته حضرت معاذ رضي الله عنه په تعجب سره پوښتنه وکړه چې آیا د ژبې په محض خبرو سره مواخذه کیږي؟ نو رسول الله صلی الله علیه وسلم هم په یو څه قدرې سختۍ سره جواب ورکړو چې په دوزخ کې په حقیقت کې د ژبې بې احتیاطي بنیادي حیثیت لري، د غټو غټو ګناهونو او د غټو غټو فتنو تعلق د ژبې سره دی. ے

هرچه بر آدمی رسد ز زیان همه از آفت زبان برسد

یکب: دا په مجرد سره د نصر نه د پړمخ لویدو دپاره راغلی دی، او د باب افعال نه هم په دې معنی سره راغلی دی، په حدیث کې د باب افعال نه راغلی دی.

الا حصائد السنتهم: حصائد د حصیدة جمع ده کوم چې د محصودة په معنی سره دی، د فصل ریبلو ته ویل کیږي، دلته د محصودات الالسنة یعنې د انسان د ژبې او د بې فائدو خبرو د هغه فصل سره تشبیه ورکړې شوې ده کوم چې په تیره لور سره ریبل کیږي، دا یوه فصیحه او بلیغه تشبیه ده، ګویا چې ژبه په روا او ناروا خبرو کې داسې اخته وي لکه څرنګه چې لور د وښو او ګیاه ریبلو په وخت کې دا تمیز نه کوي چې دا څه قسم واښه ریبي، آیا فائده رسوونکي هم دي او که زهر قاتل دي.
بهر حال دلته د ژبې خطرات په نهایت بلیغ انداز سره بیان شوي، ځکه چې ژبه د خیر او د شر جرړه ده. (المرقات ۱/۱۹۶).

امام شافعي رحمه الله فرمایلي دي:

احفظ لسانک ایها الانسان ✿ لا یلدغنک انه ثعبان (المرقات ۱/۱۹۶)

۶ ذوالحجة ۱۴۰۹هـ

کامل ایمان څه دی؟

(۲۸) وَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَنْ أَحَبَّ لِلّٰهِ.
دابوهریره رضي الله عنه نه روایت دی چې نبي علیه السلام وفرمایل: کوم کس چې د الله دپاره محبت وکړي او د

وَ أَبْغَضَ لِلّٰهِ ، وَ أَعْطَى لِلّٰهِ ، وَ مَنَعَ لِلّٰهِ ،
الله تعالى دپاره دچاسره بغض اودښمني وكړي اود الله دپاره مصرف (خرچ) وكړي اود الله دپاره مصرف بند
فَقَدِ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ . [1] رَوَاهُ أَبُودَاوُدَ وَرَوَاهُ التِّرمذي عَنْ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ مَعَ
كړي يقينا دې كس ايمان پوره كړ. ابوداؤد او ترمذي دا روايت د حضرت معاذ رضي الله عنه نه د يو څه
وَ تَأْخِيرٍ ، وَ فِيهِ : فَقَدِ اسْتَكْمَلَ إِيمَانَهُ [2].
تقديم او تاخير سره نقل كړې دى د كوم چې اخيرني الفاظ دا دي : پس يقينا هغه خپل ايمان كامل كړ.

توضيح: من احب لله اى من احب شيئا لله وابغض شيئا لله واعطى شيئا لله ومنع شيئا لله: رسول الله صلى الله عليه وسلم دلته څلور څيزونه د ايمان د تكميل دپاره د نښې (علامې) په طور بيان كړي دي، ددې څلورو تخصيص ددې وجهې شوى دى چې همدغه څلور څيزونه د نفس د خوندونو د قبيلې نه دي نو ځكه په دې څيزونو كې اخلاص پيدا كول ډير مشكل دي، هر كله چې كوم كس د نفس په خوندونو كې د اخلاص په پيدا كولو كې كامياب شي نو هغه په نور څيزونو كې بيا په درجه اولى مخلص وي او همدا د ايمان كمال دى. يا داسې پوهه شئ چې همدغه خصلتونه ددې وجهې خاص شوي دي چې دا ټول كيفيتونه د زړه سره متعلق دي، هر كله چې زړه سم كړى شي نو ټول انتظام سميږي، ګويا چې داسې ويل شوي چې د اعمال قلبي او اعمال قالبيو سمول كامل ايمان دى، ښكاره خبره ده كله چې د كوم انسان احساسات او جذبات، حركات او سكنات، خيالات او تصورات، د هغه ايجابي او سلبي رجحانات او د هغه د راشه درشه تعلقات خالص د الله تعالى د رضامندۍ او خوشحالو تابع شي نو د هغه ايمان په كامله درجه كې مكمل كيږي. (المرقات ۱/۱۹۷)

د ټولو نه بهتر عمل كوم يو دى

(۲۹) وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ « أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ
دابوذر رضي الله عنه نه روايت دى چې نبي عليه السلام وفرمايل (په باطني) اعمالو كې د ټولو نه بهترينه مرتبه د
الْحُبُّ فِي اللهِ وَ الْبُغْضُ فِي اللهِ » . [3]
هغه عمل ده چې د الله دپاره د چاسره محبت وكړى شي او د الله دپاره د چاسره بغض او دښمني وساتل شي.

---

(۱) اخرجه ابوداود في سننه ۶۰/۵ ، رقم الحديث: ۴۶۸۱.

(۲) أخرجه الترمذي ۵۷۸/۴،رقم الحديث :۲۵۲۱، واحمد في المسند ۴۴۰/۳.

(۳) أخرجه ابوداود في سننه ۶/۵ ، رقم الحديث ۴۵۹۹.

توضيح: دا عملونه ددې وجهې د ټولو نه بهتر ګڼل شوي دي چې دا د زړه اعمال دي کوم چې صرف الله تعالی ته معلوم دي، نو ځکه له ریاکارۍ نه محفوظ دي، د زړه (قلبي) کيفيت د وجهې يې چاته ښودلو امکان نشته دی.

رښتوني مؤمن څوک دی؟ او د جهاد مفهوم څه دی؟

(۳۰) وَ عَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ « اَلْمُسْلِمُ مَنْ
د حضرت ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی چې نبي علیه السلام وفرمایل: (کامل او رښتونی) مسلمان هغه دی
سَلِمَ الْمُسْلِمُوْنَ مِنْ لِسَانِهٖ وَ يَدِهٖ . وَ الْمُؤْمِنُ مَنْ
د کوم د لاس او ژبې د ضرر نه چې نور مسلمانان محفوظ وي او (پوخ صادق) مؤمن هغه څوک دی د کوم نه
أَمِنَهُ النَّاسُ عَلٰى دِمَائِهِمْ وَ أَمْوَالِهِمْ »[1] (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ النَّسَائِيُّ وَ زَادَ
چې خلک خپل ځانونه او خپل مالونه محفوظ ګڼي، دا روایت ترمذي او نسائي نقل کړی دی، او زیات
اَلْبَيْهَقِيُّ فِيْ شُعَبِ الْإِيْمَانِ بِرِوَايَةِ فَضَالَةَ : وَ الْمُجَاهِدُ مَنْ
کړي بیهقي په شعب الایمان کې د فضاله رضي الله عنه په روایت کې دا الفاظ چې: مجاهد هغه څوک دی چا چې
جَاهَدَ نَفْسَهٗ فِيْ طَاعَةِ اللهِ ، وَ الْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ الْخَطَايَا وَ الذُّنُوْبَ).[2]
د الله په اطاعت کې په خپل نفس سره جهاد وکړو او مهاجر هغه څوک دی چې واړه او غټ ګناهونه یې پرېښودل

توضيح: ددې حدیث په اوله برخه باندې په حدیث نمبر (۴) کې بحث شوی دی هلته دې وکتل شي، دلته مختصر عرض دا دی چې په حدیث کې حصر ادعائي دی چې مسلمان خو هغه دی د چا د لاس او ژبې نه چې نور مسلمانان محفوظ وي او مؤمن هغه دی کوم چې خلک په خپلو نفسونو او خپلو مالونو امین ګڼي.

دلته د مسلم او مؤمن په لغوي معنی سره مسئله واضحه شوې ده چې د هر یوه د اشتقاق مبدأ ملحوظ ساتل په کار دي، اوس که چیرته یو څوک وایي چې زه مسلم یم او په هغه کې سلامتي نه وي او هغه د سلامتۍ په صفت متصف نه وي نو هغه داسې دی لکه هغه چې خپل ځان ته کریم او سخي وایي او په هغه کې کرم او سخاوت نه وي، همدارنګه مؤمن د امن نه مشتق دی نو په مؤمن کې که چیرته امن نه وو نو هغه داسې دی لکه خپل ځان ته چې کریم وایي او کرم په کې نه وي، نو په کار ده چې مسلم او مؤمن په خپلې مبدأ اشتقاق سره خپل ځان متصف کړي که نه نو د ایمان او د اسلام دعوه یې باطلیږي،

---

(۱) أخرجه الترمذي ۱۸/۵، رقم الحديث :۲۶۲۷، والنسائي ۱۰۵/۸، رقم الحديث : ۴۹۹۶.

(۲) البيهقي في شعب الايمان ۴۹۹/۷ ، رقم الحديث : ۱۱۱۲۲، وأخرجه في المسند ۲۱/۶.

(والمجاهد من جاهد نفسه في طاعة الله) د جهاد لغوي تعريف اوبيا شرعي تعريف علامه ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ په فتح الباري کې او ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ په مرقات کې کړی دی. لهذا ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ وېلي دي : **الجهاد بكسر الجيم هو المشتقة لغة وشرعًا بذل الجهد في قتال الكفار**. (فتح الباري).

ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ وېلي دي : **الجهاد بكسر الجيم وهو المشقة لغة وشرعًا بذل المجهود في قتال الكفار**. (المرقات).

په دې دواړو تعريفونو کې د كفارو سره قتال په تعريف کې داخل دی، اصلي حقيقي او شرعي تعريف همدا دی او مطلق جهاد ورته وېل کيږي، د كنز العمال په كتاب الايمان کې حديث دی : **قيل ما الجهاد قال ان تقاتل الكفار اذا لقيتهم**، اوس اصطلاحي او شرعي مفهوم تعارف او تعريف همدا دی چې دا پرېښودل شي نو د جهاد د لغوي تعريف ته تلل مناسب نه دي.په لغوي تعريف سره اسلامي احكامات نه شي پيژندل کيدلی بلکې مدار په اصطلاحي تعريف باندې دی. اوس په دې حديث کې د مسلم مؤمن او مهاجر په لفظ د ټولو د اشتقاق مبدأ د لغوي مفهوم په اعتبار سره ښکاره شوې ده چې هغه څه مسلم دی په کوم کې چې سلامتي نه وي، هغه څه مؤمن دی په کوم کې چې د لغوي مفهوم مبدأ امن نه وي، هغه څه مهاجر دی په کوم کې چې د ترک عن الخطايا مبدأ نه وي، هغه څه مجاهد دی په کوم کې چې د جهاد د اشتقاق مبدأ (**جهد نفس في طاعة الله**) نه وي، اوس که چيرته سلامتي د مسلمان اصطلاحي تعريف نه دی اوامن دمؤمن شرعي تعريف نه دی او**هجران عن الخطايا** د مهاجر شرعي تعريف نه دی نو د نفس جهاد هم د جهاد او د مجاهد اصطلاحي تعريف نه دی.افسوس په دې دي چې په هر ځای کې شرعي تعريف شوی دی د هغه د جامع او مانع جوړولو کوشش ټولو حضراتو کړی دی، د فاعل تعريف د مفعول تعريف د استثنى او د تنازع فعلان تعريف د مبتداء او خبر تعريف او نور تعريفونه خو جامع او مانع جوړ شوي دي، مګر د جهاد په تعريف کې کوشش نه دی شوی او نه د هغه د جامع او مانع جوړيدو کوشش شوی دی، بس د جهاد لفظ چې چيرته راغلی د دنيا ټول شيان په هغه کې داخل شوي، هره نيکي د هغه مصداق جوړه شوې ده او هره نيکي په جهاد کې داخله شوې ده او دمعناګانو په همدې هجوم کې جهادورک شوی،اوپه خارج کې دهغه د مفهوم د راتلو نه مخکې هغه دباو شوی او د قرآن د دې آيت كريمه خيال نه دی ساتل شوی چې ﴿**وَفَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا**﴾ هلته ناستو خلكو ته مجاهدين نه دي ويل شوي، سره ددېنه چې هغوی د ټولو نيكيو كوونكي وو، د هغوی د نفس عمل او د نفس مجاهدې ته جهاد اكبر نه دی ويل شوی، بلكې اعلى فضيلت هغو خلكو ته وركړی شوی دی كوم چې د جهاد ميدان ته وتلي وو، او شاته ناستو خلكو ته قاعدين ويل شوي دي، زه په چا باندې

اعتراض کول نه غواړم، زه د ټولو شارحينو قدر کوم او د هغوی نه خوشحاله يم او د هغوی په قلبي طور واجب الاحترام گڼم، ليکن زه په نهايت آدب سره د هغوی نه د نورو احکامو په شان د جهاد شرعي او اصطلاحي تعريف هم غواړم کوم چې ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ او نورو کړی دی په کوم سره چې ټول شبهات زائل شوي دی ، دا مسئله به ان شاء الله په کتاب الجهاد کې په تفصيل سره راشي، دلته صرف عرض دا دی چې (والمجاهد من جاهد نفسه) دا صرف د لغوي مفهوم په رڼا کې د مبدأ اشتقاق حواله ورکړی شوې ده چې که چيرته مجاهد وو او په رښتيا يې د جهاد په شان د غټ کار کولو دعوه کوله نو هغه نفس ولې نه قابو کوي.؟ کافر دښمن خو وژني ليکن د خپل نفس د خواهشاتو په مقابل يې ماتې (شکست) خوړلی دی نو دا داسې ده لکه :صلت على الاسد وبلت من النقد، يعنې په زمري باندې خو يې حمله وکړه ليکن بزه (پسه) يې چې وليد نو متيازې يې لاړې.

حضرت مولانا رشيد احمد گنگوهي رَحِمَهُ اللهُ په کوکب الدري کې د دې جملې مفهوم داسې بيان کړی:

ولايخفى مابين الجهادين من الإلتأم والاتصال فان مجاهدة الكفار لاتخلو عن مجاهدة النفس ولاتتصور دونها ومجاهدة النفس اذا كملت لاتكاد الرجل لايجاهد الكفار بلسانه او بسنانه. (كوكب الدري ۱/٤٢٥).

يعنې په جهاد نفس او جهاد د کفارو دواړو کې چې کوم اتصال او توافق دی هغه د هيچا نه پټ نه دی، ځکه چې د کفارو سره د جهاد په ضمن کې د نفس سره جهاد کول هم شته دی، بلکې د نفس سره د جهاد کولو نه بغير د هغه تصور هم نه شي کيدلی، او د نفس مجاهده چې کله مکمل شي نو بيا انسان په توره يا په ژبه د کفارو سره د جهاد کولو نه بغير نه شي پاتې کيدی، ددې تصريح نه وروسته دا خبره ښکاره شوه چې د نفس سره جهاد دا اصلي جهاد دی، دا جهاد اکبر دی، هغه نږدې دښمن دی اول د هغه سره وجنگيږئ او د هغه سره جګړه وکړئ، نو په دې سره يو عام انسان د خپل اصل مقصد نه لرې ووځي که چيرته د کفارو سره د مقابلې پر ځای د جهاد په کوم شي باندې د لغوي اطلاق شوی دی يا د نفس د خطراتو نه د ځان ساتلو دپاره کومه تنبيه راغلې ده نو د هغې مطلب خودا نه دی چې اصلي شرعي جهاد غائب (ورک) کړئ.

والمهاجر :د هجرت متعلق په مخکني حديث کې خبره تيره شوې ده.

الخطايا: خطيئة وړه ګناه او **الذنوب** غټه ګناه مراد دي، بعضې اهل لغت دا ترتيب ورکړی:(۱) سيئات (۲) خطايا (۳) ذنوب (۴) معاصي، په همدې ترتيب سره اول واړه بيا غټ ګناهونه دي، په خطايا کې عمد نشته او په ذنوبو کې عمد دی.

د ديانت او په وعده د وفا کولو اهميت

(۲۱) وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : قَلَّمَا خَطَبَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

دانس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې زما پر وړاندي نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ شاذ او نادر کومه خطبه داسې ورکړي

إِلَّا قَالَ لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ ،

په کومه کې يې چې داسې نه وي ويلي چې په کوم کس کې چې امانت نشته د هغه ايمان هم نشته او په چا

وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ (۱).

کې چې په وعده باندې وفا نشته د هغه هيڅ دين نشته.

توضيح: (۱) شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ په لمعات او اشعة اللمعات کې ويلي دي چې که چيرته په دې حديث کې د امانت نه مراد امانتونه دي کوم چې د خلکو په مينځ کې د مالونو مجلسونو رازدارۍ او حفاظت سره متعلق دي او د عهد نه هم د خلکو په مينځ کې وعدې او معاهدې دي نو بيا د تشديد او تغليظ په طور په ايمان کې د کمال ايمان نفې شوې چې هغه کس کامل مسلمان نه دی کوم چې د خلکو په امانتونو کې خيانت وکړي.(۲) او که چيرته د امانت نه مراد شرعي تکاليف وي د کوم طرف ته چې په دې آيت ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ﴾ کې اشاره شوې او د عهد نه مراد د عالم ارواح وعده ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ﴾ ده نو بيا د ايمان په نفې کې هيڅ اشکال نشته، ځکه چې هغه خو پوره دين دی، نو دا قسم امانت او عهد که چيرته په کوم کس کې نه وي نو په هغه کې ايمان نشته نو په اصل کې د ايمان نفې ده.(۳) بعضو علماء کرامو د امانت نه مراد فرائض دين او حدود الله اخيستي.(۴) د علامه شبير احمد عثماني رَحِمَهُ اللهُ رأيه دا ده چې د امانت نه مراد د ايمان او هدايت يو تخم او استعداد دی کوم چې د انسان په زړه کې پروت دی، د کوم طرف ته چې د حضرت حذيفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په روايت سره اشاره شوې (**الامانة نزلت من السمآء على جذر قلوب الرجال ..الخ**) ويل شوي دي بيا چې قرآن نازل شو هغه استعداد نور هم ژور ښکته لاړو، د دې روايت په اعتبار سره امانت هغه خلقي او طبعي استعداد دی کوم ته چې فطرت ويل شوی دی د دې تفصيل تير شوی دی.

(۵) ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې کوم خلک د عام خيانت او بد عهدۍ عادتي وي او بيا په همدې بد عهدۍ او خيانت کولو کې په ترقي کولو کولو سره کفر ته ورسيږي نو ممکنه ده چې همدا

(۱) أخرجه البيهقي في شعب الايمان ۷۸/۴، رقم الحديث : ۴۳۵۴، واحمد في المسند ۱۵۴/۳.

قسم خلک په دې حدیث کې مراد وي نو بیا دا حکم په اعتبار د (ما یؤول الیه) سره کیږي چې په چا کې بالکل امانت او ایفاء عهد پاتې نه شي بلکې هغه د کفر درجې ته ورسیږي نو نه د هغه ایمان شته، او نه د هغه دین شته، امانت مع الله دا دی چې د هغه جَلَّجَلَالُهُ د اوامرو او نواهیو پوره خیال وساتل شي او امت مع الخلق دا دی چې په معاملاتو کې د دوی د حقوقو خیال وساتل شي، نو د حقوق الله او حقوق العباد خیال ساتل کامل ایمان دی. (المرقات ۱/۲۰۰).

اوس دلته یو اشکال دی او هغه دا دی چې د دې نه مخکې تیر شول چې ایمان او دین یو دي، بیا دین او ایمان د جدا جدا معنی سره ولې ذکر کړی شول په کوم سره چې تباین معلومیږي؟.

نو جواب دا دی چې په ایمان، دین او اسلام کې د یوې رایې مطابق تباین دی نو دلته د تباین په طور بیان شوي دي، دویم جواب دا دی چې په معنوي اعتبار سره ایمان او دین متحد دي، دلته د دواړو ذکر کول معنوي تکرار دی کوم چې د تاکید دپاره دی، لفظي تکرار نشته دی.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ

د ابدي نجات ضامن

(۲۲) عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
د عباده بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې ما د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه اوریدلي چې فرمایل یې
مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ
کوم کس چې په (رشتني زړه سره) د دې خبرې ګواهي ورکړه چې د الله تعالی نه غیر بل هیڅ معبود نشته
وَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ حَرَّمَ
او محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د الله رسول دی نو الله تعالی به (په خپل فضل او کرم سره) په ده باندې حرام کړی
اللهُ عَلَيْهِ النَّارَ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ ۱/۴۲)(۱).
د دوزخ اور (ابتداءً یا انتهاءً).

توضیح: د حدیث تشریح مخکې ذکر شوې ده.

(۱) اخرجه مسلم في صحيحه، ۱/۵۷ رقم الحديث: ۴۷-۲۹، اخرجه الترمذي ۵/۲۳.

د توحید اهمیت

(۳۲) وَعَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ مَاتَ
د حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه نه روایت دی چې نبي علیه السلام وفرمایل : کوم کس چې مړ شو په دې
وَ هُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ .[1] (رَوَاهُ مُسْلِمٌ ۱/٤۱)
عقیده باندې چې د الله تعالی نه بغیر بل هیڅ (حاجت روا مشکل کشا) معبود نشته نو دا کس جنتي دی.

توضیح : **وهو یعلم** : د علم نه مراد علم یقیني او عقد جازم دی، صرف معرفت نه دی، او عقد جازم انقیاد او تسلیم لره مستلزم دی، عقد جازم او د هغه د عقیدې لرلو وروسته په دې کې هیڅ خبره نشته چې دغه کس ته د زباني اقرار وخت نه دی پیدا شوی، یا خو وخت ورته پیدا شوی دی مګر سمدستي یې اقرار نه ده کړی، یا دا چې په زباني اقرار باندې قادر نه وو، یا دا چې د اقرار په وجوب باندې یې علم نه لرلو، یا کوم چا د ده نه د اقرار کولو غوښتنه ونه کړه او دا کس مخکې مړ شو نو په دغو ټولو صورتونو کې دا کس جنتي دی او همدا عقیده کافي ده او د **وهو یعلم** همدا مفهوم دی. (المرقات ۱/۲۰۱).

لا اله الا الله : د دې جملې سره د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم جمله مستلزمه ده برابره خبره ده که څوک د دې ذکر وکړي او که یې ونه کړي ، ځکه چې لا اله الا الله د شهادتینو دپاره عَلَم دی نو ایمان بالرسالة هم په هغه کې راغی لکه څرنګه چې مخکې تحقیق تیر شو.

دخل الجنة : که دخول اولي وي که ثانوي وي دا ټول بحثونه تیر شوي دي.

د جنت او دوزخ واجبوونکې خبرې

(۳۳) وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثِنْتَانِ مُوجِبَتَانِ
د جابر رضي الله عنه نه روایت دی چې نبي علیه السلام وفرمایل: دوه خبرې (د جنت او دوزخ) واجبوونکې دي،
قَالَ رَجُلٌ : يَا رَسُولَ اللهِ ، مَا الْمُوجِبَتَانِ ؟
یو کس پوښتنه وکړه یارسول الله! (د جنت او دوزخ) واجبوونکې دوه خبرې کومې دي؟ نبي علیه السلام
قَالَ : مَنْ مَاتَ يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا
وفرمایل: اوله خبره خو دا چې کوم کس په داسې حال کې مړ شي چې هغه بل څوک د الله سره شریک نیولی وو

(۱) أخرجه مسلم ۱/۵۵، رقم الحدیث ۴۳-۲۶ ، واحمد في مسنده ۱/۶۹.

دَخَلَ النَّارَ ، وَ مَنْ مَاتَ

نو دا كس به په دوزخ كې واچول شي او (دويمه خبره داده) څوك چې په داسې حال كې وفات شي چې هغه

لَا يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ [1].

د الله تعالى سره څوک شريک نه وو نيولى نو دا كس به جنت ته لاړ شي.

توضيح: **ثلثتان**: دا صفت دى موصوف يې محذوف دى يعنې (**خصلتان ثنتان**).

موجبتان: محاوره ده : **اوجب الرجل اذا عمل مايجب به الجنة او النار ويقال للحسنة موجبة وللسيئة موجبة**، اوس واجب كوونكى او وجوب د اهل السنة والجماعة په نزد د الله تعالى د خپلې وعدې احسان او اكرام په طور دى، او معتزلو ويلي دي چې په خپله همدا عمل واجبوونكى دى او په الله تعالى باندې بدله (عوض) وركول لازم او واجب دي. (المرقات ۱/۲۰۲).

د حديث مطلب دا شو چې كوم كس د شرك جلي ارتكاب وكړه او په هغه باندې مړ شو نو دوزخ د هغه دپاره واجب دى، او كوم كس چې شرک ونه كړه او د اسلام د توحيد په عقيده باندې مړ شو نو د هغه دپاره جنت واجب دى، خو كه چيرته يې د گناهونو ارتكاب وكړ او د سزا مستحق شو او دوزخ ته لاړو نو هميشه به هلته نه اوسيږي، بيا به راويستل كيږي او جنت ته به ځي، نو د جنت دخول وشو برابره خبره ده كه اولې شي او كه ثانوي شي. (المرقات ۱/۲۰۲).

۲۳ ذوالحجة ۱۴۰۹هـ

د جنت زيرى

(۲۵) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا قُعُودًا حَوْلَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

دابوهريره رضي الله عنه نه روايت دى چې يوه ورځ مونږ څو صحابه كرام د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره ناست وو

وَ مَعَنَا أَبُوبَكْرٍ وَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي نَفَرٍ ، فَقَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

او د مونږ سره حضرت ابوبكر رضي الله عنه او حضرت عمر رضي الله عنه هم وو نو ناڅيد لو رسول الله صلى الله عليه وسلم

مِنْ بَيْنَ أَظْهُرِنَا ، فَأَبْطَأَ عَلَيْنَا،

زمونږ د مينځ نه او كوم ځاى ته بهر يې تشريف ويوړ كله چې نبي عليه السلام لاړو او ډير وخت يې تير كړو نو د

[1] أخرجه مسلم ۱/۹۴، رقم الحديث ۱۵۱-۹۳ ، واحمد في المسند ۳/۱۹۱.

وَ خَشِينَا أَنْ يُقْتَطَعَ دُونَنَا ،

مونږ سره سخت تشويش پيدا شو چې هسې نه زمونږ په نه موجوديت کې نبي عليه السلام ته د ښمن څه ضرر نه وي

وَ فَزِعْنَا فَقُمْنَا ، فَكُنْتُ أَوَّلَ مَنْ فَزِعَ ،

رسولی مونږ وېريدو او ورپاڅيدو چونکه د ټولو نه اول کس زه وم چې وېريدو نکې پورته شوم د همدې وجې

فَخَرَجْتُ أَبْتَغِي رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَيْتُ حَائِطًا لِلْأَنْصَارِ لِبَنِي النَّجَّارِ،

نه زه د نبي عليه السلام په لټون پسې بهر ووتم د بنو نجار د يو انصاري باغ ته نزدې ورسيدم (په دې خيال

فَدُرْتُ بِهِ هَلْ أَجِدُ لَهُ بَابًا

چې شايد نبي عليه السلام په دغه باغ کې دننه وي) ما دننه ورتلو د پاره څلور واړه طرفونو ته دروازه ولټوله

فَلَمْ أَجِدْ ، فَإِذَا رَبِيعٌ يَدْخُلُ فِي جَوْفِ حَائِطٍ مِنْ بِئْرٍ خَارِجَةٍ

مګر دروازه مې په نظر رانغله ناڅاپه مې يو لښتې وليده کوم چې بهر کوهي نه باغ ته دننه تلې وو ، لهذا

وَالرَّبِيعُ الْجَدْوَلُ قَالَ : فَاحْتَفَزْتُ فَدَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

زه په ملاسته په دغه نالي کې ورداخل شوم او دهغې په ذريعه د نبي عليه السلام خدمت ته ورسيدم نبي عليه السلام

فَقَالَ : " أَبُو هُرَيْرَةَ ؟ " فَقُلْتُ : نَعَمْ يَا رَسُولَ اللهِ ! قَالَ :" مَا شَأْنُكَ ؟"قُلْتُ :

وفرمايل: ابو هريره ته يې؟ ما وويل هو زه يم يا رسول الله! نبي عليه السلام وفرمايل: څه خبره ده؟ ما عرض وکړو

كُنْتَ بَيْنَ أَظْهُرِنَا فَقُمْتَ فَأَبْطَأْتَ عَلَيْنَا ،

يا رسول الله! ته زمونږ په مينځ کې تشريف فرما وې بيا ته پورته شوې او لاړې، کله مو چې ډيرنا وخته کړو

فَخَشِينَا أَنْ تُقْتَطَعَ دُونَنَا ،

او را وپس نه شوې نو مونږ وېريدو چې هسې نه زمونږ په نه موجوديت کې د کومې پيښې سره مخ نه شې

فَفَزِعْنَا ، فَكُنْتُ أَوَّلَ مَنْ فَزِعَ ، فَأَتَيْتُ هٰذَا الْحَائِطَ

او د ټولو نه مخکې په ما باندې ويره راغله، لهذا په تا پسې راغلم او تر دغه باغ پورې را ورسيدم (د لته مې

فَاحْتَفَزْتُ كَمَا يَحْتَفِزُ الثَّعْلَبُ ، وَ هٰؤُلَاءِ النَّاسُ وَرَاءَ الْحَائِطِ ،

دروازه پيدا نه کړه) نو ګيدړې په شان (د لښتې په لاره) راغلم پاتې نور خلک هم په ما پسې شاته راروان دي

فَقَالَ : يَا أَبَا هُرَيْرَةَ ، وَ أَعْطَانِي نَعْلَيْهِ ، فَقَالَ :

(دابې چې واوريده) نبي عَلَيْهِ السَّلَام د وارهپيزاره وويستل او ماته يې راکړل او راته وې فرمايل: اى ابو هريره!

" اذْهَبْ بِنَعْلَيَّ هَاتَيْنِ ،

څه همدا پيزار دځان سره يوسه (دې د پاره چې خلک پوهه شي چې ته ماته راغلى يې) او د باغ نه بهر چې

مَنْ لَقِيتَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ

کوم کس سره مخ شي او گواهي ورکړي د دې خبرې چې نشته لائق د عبادت مگر يو الله په پوخ اعتقاد او

مُسْتَيْقِنًا بِهَا قَلْبُهُ فَبَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ ، فَكَانَ

ربښتينې زړه سره نو هغه ته د جنت زيرى ورکړه، حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي چې د ټولو نه مخکې

أَوَّلُ مَنْ لَقِيتُ عُمَرَ ، فَقَالَ : مَا هَاتَانِ النَّعْلَانِ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ ؟ قُلْتُ

اول مې د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سره ملاقات وشو هغه پوښتنه وکړه ابو هريره دا پيزار د چا دى؟ ما ورته وويل

هَاتَانِ نَعْلَا رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بَعَثَنِي بِهِمَا ؛

چې دا پيزار د نبي عَلَيْهِ السَّلَام دي، نبي عَلَيْهِ السَّلَام دا پيزار ماته (د نبني په شکل) راکړل د دې د پاره يې راليږلى يم

مَنْ لَقِيتُ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ

چې کوم کس د رسره مخامخ شي او گواهي ورکړي د دې خبرې چې نشته لائق د عبادت مگر يو الله په

مُسْتَيْقِنًا بِهَا قَلْبُهُ بَشَّرْتُهُ بِالْجَنَّةِ ،

ربښتوني زړه سره ، نو هغه ته د جنت زيرى ورکړه هر کله چې حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا واوريدل نو زه يې

فَضَرَبَ عُمَرُ بَيْنَ ثَدْيَيَّ ، فَخَرَرْتُ لِاسْتِي . فَقَالَ :

په سينه باندې د ومره په زوره په لاس ووهلم چې زه د کوناتو په سر شا طرف ته ولويدم او بيا هغه وويل

ارْجِعْ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ . فَرَجَعْتُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَأَجْهَشْتُ بِالْبُكَاءِ ،

چې ابوهريره څه واپس لاړ شه، لهذا زه د نبي عَلَيْهِ السَّلَام خدمت ته واپس راغلم او ژړل مې، بل طرف ته

وَ رَكِبَنِي عُمَرُ وَ إِذَا هُوَ عَلَى أَثَرِي ،

د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ويره په ما باندې وه چې او س څه گورم چې هغه هم په ما پسې شاته را ورسيد ،

فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : " مَا لَكَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ ؟ ". فَقُلْتُ :

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ چې دا حالت وليد پوښتنه يې وكړه ابوهريره څه وشو؟ ما عرض وكړو يا رسول الله! ما ستا پيغام

لَقِيتُ عُمَرَ فَأَخْبَرْتُهُ بِالَّذِي بَعَثْتَنِي بِهِ ،

د ځان سره كړو بهر ووتم نو د ټولو نه مخكې زما ملاقات د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سره وشو ما ستا پيغام هغه

فَضَرَبَ بَيْنَ ثَدْيَيَّ ضَرْبَةً خَرَرْتُ

ته ورسولو ، هغه د دې په آوريدلو سره زه په سينه باندې په د و مره زور سره ووهلم چې زه د كوناټيو په سر

لِاسْتِي فَقَالَ : ارْجِعْ .

شا طرف ته ولويدم او بيا هغه وويل چې واپس بيرته لاړ شه، د دې نه وروسته نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ (د حضرت عمر

فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : "يَا عُمَرُ! مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا فَعَلْتَ؟" قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ،

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه پوښتنه وكړه) عمره! تا داسې ولې وكړل ؟ هغه وويل : يا رسول الله ! په تا دې زما پلار

بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي ، أَبَعَثْتَ أَبَا هُرَيْرَةَ بِنَعْلَيْكَ مَنْ

او مور قربان شي آيا په رښتيا تا ابوهريره ته خپل پيزار وركړي وو او ورته دې د پاره دې ليږلى وو چې كوم كس

لَقِيَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُسْتَيْقِنًا بِهَا قَلْبُهُ بَشِّرْهُ بِالْجَنَّةِ ؟

په رښتوني زړه او پوخ اعتقاد سره د لا اله الا الله ويوونكى سره مخامخ شي هغه ته د جنت زيرى وركړه،

قَالَ : " نَعَمْ ". قَالَ : فَلَا تَفْعَلْ ،

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: هو ! حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عرض وكړو چې يا رسول الله! داسې مه كوه،

فَإِنِّي أَخْشَى أَنْ يَتَّكِلَ النَّاسُ عَلَيْهَا .

زما سره ويره ده هسې نه چې خلك په دغه زيري باندې يقين وكړي او كيني (او عمل كول پرېږدي) په

فَخَلِّهِمْ يَعْمَلُونَ . فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

دې وجه تاسو هغوی په زيات نه زيات عمل كولو كې اخته كړئ، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و فرمايل: كه چيرته

فَخَلِّهِمْ . (۱)
ستا همدا مشوره ده نو يا خلک په عمل کولو کې اخته کړئ.

توضيح: كنا قعوداً: اى قاعدين في نفر. د دريو نه تر لسو پورې جماعت باندې د نفر اطلاق شوی دی، يا مطلقا په قوم او جماعت باندې د هغه اطلاق شوی دی. (المرقات ۱/۲۰۲).

بين اظهرنا: په دې كلمه كې يا خو لفظ د **بين** مقحم يعنې زائد دی (**اى من اظهرنا**) او يا لفظ د (**اظهر**) زائد دی د تاكيد دپاره ذكر كړی شوی دی (**اى من بيننا**) **اظهر** د **ظهر** جمع ده د شا په معنى سره خلک چې كله ناست وي نو د شاګانو په مينځ كې شي. (المرقات ۱/۲۰۳).

وخشينا ان يقتطع دوننا: خشيت خوف مع التعظيم ته ويل شوی دی همدا وجه ده چې **خشية الله** ويل كيدلی شي او هبت الله نه شي ويل كيدی، **يقتطع** دټوټه ټوټه كيدو په معنى دی، **دوننا**: دا لفظ دلته د متجاوزا او بعيدا په معنى سره دی **اى خشينا ان يصاب بمكروه من عدو او غيره متجاوزاً عنا وبعيداً منا**. (المرقات ۱/۲۰۳).

وفزعنا: سوال دا دی چې خشينا اول راغلی دی د هغه نه وروسته فزعنا ته څه ضرورت وو كله چې د دواړو مفهوم يو دی؟ نو علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې دا دواړه مترادفين په يو بل باندې عطف دي او په دې سره د ويرې سلسله ښودل متصود دي، ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې په خشيت او فزع كې فرق دی، هغه داسې چې خشيت د زړه ويره ده د كوم اثر چې دا وخت په ظاهري بدن باندې ښكاره شوی نه وو ليكن فزع د هغه ويرې نوم دی په كوم كې چې انسان په داسې طريقه بې ارامه شي چې د بدن په ظاهر باندې د هغه اثر ښكاره شي، لكه څرنګه چې دلته بې ارامه پورته كيدل او په تالاش كې خوريدل ښكاره شوي دي، د ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ قول زيات بهتر دی، ځكه چې په دې كې د تاكيد په ځای تاسيس دی او تاسيس د تاكيد نه بهتر دی. (المرقات ۱/۲۰۳).

حائطاً: د كوم باغ چې چار چاپيره چارديوالي وي هغه ته حائط ويل كيږي ګويا چې **محاط بالجدران** دی (يعنې په ديوالونو كې پټ شوی دی) د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ غالب ګمان راغی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به دلته وي، په اشعة اللمعات كې ليكل شوي دي چې د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ محبت د محبوب خوشبويې محسوس كړه نو هلته ورغی. (المرقات ۱/۲۰۳).

---

(۱) أخرجه مسلم ۵۹/۱، رقم الحديث ۵۲-۳۱.

فدرت به: دار پدور د چارچاپیره ګرځیدو په معنی دی **هل اجد بابا ای قائلا فی نفسی هل اجد**...الخ. (المرقات ۱/۲۰۳).

فلم اجد: حضرت ابو هریره رضی الله عنه ته دا تشهائي بې ارامي دوجې د دروازې علم ونه شو که نه نو دروازه خو وه، یا فلم اجد یعنې خلاصه دروازه پیدا نه شوه، کومه چې وه هغه بنده وه. (المرقات ۱/۲۰۳).

فاذا ربیع: ربیع ورکوټی نهر یعنې وړوکې شان نالۍ کومه چې بهر کوهي نه د دیوال په خیټه دننه تللې وه په دغه لاربانديې دننه داخل شو، درببع تفسیر کوم راوي په جدول سره کړی دی دواړه یوشی دی، **من**

بئر خارجة: دا جمله درې قسمه ویل شوي ده اول احتمال دا دی چې بئر موصوف او خارجة صفت دی، یعنې دا واله د داسې کوهي نه دننه تللې وه کوم چې بهر وو، دا توجیه د ټولو نه غوره او د ټولو نه زیاته مناسب او واضح ده، دویم احتمال دا دی چې بئر مضاف شي او خارجة مضاف الیه شي او خارجه د انسان نوم شي، یعنې د خارجه د کوهي نه دا واله راغلې وه، دریم احتمال دا دی چې بئر د تنوین سره شي او خارجة مرفوع شي آو د (ه) ضمیر د جدار طرف ته راجع شي یعنې (**من بئر خارجه**) یعنې یو کوهي کوم چې بهر وو، بهر حال اول احتمال مشهور دی. (المرقات ۲۰۳-۱/۲۰۴).

فاحتفزت: احتفاز د اندامونو راټولو ته ویل کیږي (**وهو ضم الاعضاء**) (المرقات ۱/۲۰۴).یعنې:

پس گرد آورد دم دست و پائے خود را

کله چې ګیدړه د ځان په راټولو سره په تنګ ځای کې ننوځي نو دې ته احتفاز ویل شوي دي، یعنې ما ځان راټول کړو او داخل شوم.

فقال ابو هریرة: د استفهام په طور رسول الله صلی الله علیه وسلم پوښتنه وکړه **الت ابو هریرة**؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم دا پوښتنه یا ددې دپاره وکړه چې دا ددې زیري او وحې د وجې د بشریت نه غائب وو نو استفهام په حقیقت باندې بناء دی، یا استفهام تقریري دی یعنې ابو هریره یې؟ بنه ابو هریره یې؟ یا استفهام د تعجب دپاره دی چې ټولې لارې بندې دي ته څنګه راغلې تعجب دی چې ته ابو هریره یې؟.

وهؤلاء الناس ورائي: دااقتباس دی دقرآن دآیت نه ﴿ **قَالَ هُمْ أُولَاءِ عَلَىٰ أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَىٰ** ﴾. (المرقات ۱/۲۰۴).

واعطانی نعلیه: علامه طیبي رحمه الله ویلي دي چې د حضرت ابو هریره رضی الله عنه خبر اګر که مفید یقین وو مګر د همد[illegible] د زیات یقیني کیدو دپاره یې مبارک نعلین ورکړل ترڅو چې د هر آوریدونکي د شک او تردد نه بعیر په دې بشارت باندې یقین راشي، ملا علي قاري رحمه الله ویلي دي چې شاید رسول

الله ﷺ ته په نوري مقام کې د تجلي په طور حاصل شوی وو نو د حضرت موسی علیه السلام په شان رسول الله ﷺ ﴿ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴾ په طور پیزار ویستلي وي. (المرقات ۱/۲۰۴، الکاشف ۱/۱۸۶).

اوس سوال دا دی چې رسول الله ﷺ حضرت ابو هریره رضی الله عنه ته پیزار ولې ورکړل او بل شی یې د نښې په طور ولې ورنه کړ؟ د دې یو جواب دا دی چې شاید کوم بل شی په دې وخت کې نه وو، دویم جواب دا دی چې په دې پیزار سره یې اشاره وکړه د (ثبات علی الدین) طرف ته ځکه چې د ثابت قدمۍ او د پیزار خاص تعلق دی. (المرقات ۱/۲۰۵).

فبشره بالجنة: د دیوال شا طرف لفظ اتفاقي راغلی مراد دا دی چې د چا دا صفت وي چې د یقین سره کلمه وایي هغه جنتي دی برابره ده که د دیوال شاته وي او که په کوم بل ځای کې وي، او برابره خبره ده که ابو هریره رضی الله عنه هغه ته زیری ورکړی وي او که یې نه وي ورکړی، ځکه چې ابو هریره رضی الله عنه ټولو خلکو ته خبر کله رسولی شي، نو مراد هغه دی چې د چا هم دا صفت وي هغه جنتي دی. (المرقات ۱/۲۰۵)

فخررت لاستي: خر یخر د غورځیدلو په معنی دی ﴿ وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا ﴾ **لاستي أي علی مقعدي**، است مقعد او کوناټیو ته ویل کیږي، مطلب دا دی چې حضرت عمر رضی الله عنه زه په سینه باندې ووهلم نو زه شاته په کوناټیو باندې ولویدم. (المرقات ۱/۲۰۵).

فاجهشت: **جهش** او **اجهاش** په مزید او مجرد دواړو کې په یوه معنی سره دی، یعني د ژړا او زارۍ په کولو سره د یو چا پناه ته ورتلل لکه ماشوم چې ژاړي او مور ته ورځي، دا ژړا یا خو د درد د وجهې وه یا د بې احترامۍ د وجې وه. (المرقات ۱/۲۰۶).

ورکبني عمر: یعني حضرت عمر رضی الله عنه زما شا پرې ننښوله بلکې دا سې راپسې وو ګویا چې هغه زما په اوږو باندې سپور را روان دی، مراد متصل پیوسته راتلل دي. (المرقات ۱/۲۰۶).

سوال: دلته دا سوال را پورته کیږي چې حضرت عمر رضی الله عنه د رسول الله ﷺ د زیري په مقابل کې ابو هریره رضی الله عنه ولې ووهلو؟ شیعه ګان او روافض هم دا اعتراض کوي چې د حضرت عمر رضی الله عنه پر ورانده د امت ټول لوی او واره بې وسه وو او د هغه مداخله برابره په دین کې جاري وه خلکو حوصله کړې وه حضرت علي رضی الله عنه هم حوصله کړې وه او خلافت یې پرې ایښی وو؟.

جواب: د دې سوال جواب دا دی چې حضرت عمر رضی الله عنه ته معلومه وه چې د همدې زیري اعلان خو واجب نه دی، بلکې رسول الله ﷺ چونکه رحمة للعلمین وو نو ده د صحابه کرامو د دې پریشانۍ علاج بالضد وکړو چې دوی پریشان شوي دي اوس دوی ته د جنت زیری ورکول په کار دي او

چونکه په دغه خالي باغ کې د رسول الله ﷺ د الله سره تعلق په دې طور وشو ګویا چې رسول الله ﷺ په عالم استغراق کې وو نو دا زیری یې واورولو او حضرت عمر رضي الله عنه په دې کیفیت کې نه وو، بلکې په ده باندې د جمال پر ځای د جلال صفت غالب وو، نو په دې وجه هغه سوچ وکړو چې شاید په دې سره خلک په سستیا کې ولویږي مونځ پریږدي، د همدې مصلحت او همدې شرعي امر لاندې حضرت عمر رضي الله عنه د دې بشارت تر څه مودې پورې پټ ساتل غوښتي وو، بل طرف ته د حضرت معاذ رضي الله عنه په روایت کې په خپله رسول الله ﷺ د دارنګه زیري آورولو نه منعه کړې نود نبي د امر د امتثال د وجې حضرت عمر رضي الله عنه حضرت ابو هریره رضي الله عنه ووهلوا وواپس یې کړ اودا وهل لوجه الله وو په همدې وجه رسول الله ﷺ حضرت عمر رضي الله عنه ته هیڅ و نه ویل بلکې د حضرت عمر رضي الله عنه د مشورې په بناء یې د هغه مشوره ومنله او زیری (بشارت) یې پټ وساتلو.

علامه طیبي رحمه الله ویلي دي چې حضرت عمر رضي الله عنه حضرت ابو هریره رضي الله عنه په سختی سره وګرځولو چې د رسول الله ﷺ سره مشوره وکړي چې که چیرته د دغه بشارت ښکاره کول ضروري نه وي نو د مصلحت د مخې دې وروسته کړی شي ترڅو چې خلک سست نه شي.علامه ابن حجر رحمه الله ویلي دي چې حضرت عمر رضي الله عنه د حضرت ابو هریره رضي الله عنه دپاره د معلم، شیخ او استاذ حیثیت لرلو د کوم مصلحت دپاره د شاګرد وهل روا وو ناروا نه وو. (المرقات ۲۰۵-۱/۲۰۶، الکاشف ۱۸۶-۱/۱۸۷).

بهر حال رسول الله ﷺ مواخذه ورباندې ونه کړه او اوس ملحد او بې دینه راپورته کیږي او اعتراض کوي، دا محض فساد او د صحابه کرامو سره د بغض یوه نښه ده.

۲٤ ذوالحجة ۱٤۰۹هـ

د جنت چابي (کونجي)

(۳٦) وَعَنْ مُعَاذِبْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَفَاتِيحُ الْجَنَّةِ
د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي علیه السلام ماته وفرمایل: د جنت چابي حاصلول
شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ.»[1] (رَوَاهُ أَحْمَدُ ۵/۲٤۲).
ګواهي ورکول ددې خبرې دي چې د الله تعالی نه بغیر بل هیڅ معبود نشته.

توضیح: علامه طیبي رحمه الله ویلي دي چې په مبتداء او خبر کې مطابقت نشته چې (شهادة ان لا اله الا

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۲٤۲/۵.

الله ...الخ) خبر چې کوم دی هغه مفرد دی او (مفاتيح الجنة) جمع ده. د دې جواب دا دی چې د شهادت سره د اسم جنس معامله شوې ده لهذا د هغه اطلاق په قليل او كثير باندې صحيح شو نو مطابقت راغی، يا دا چې د شهادت هر هر جزء مفتاح ګڼل شوی، لهذا مفاتيح ويل صحيح شول او مطابقت راغی، عبارت په دې طور شو (مفاتيح الجنة شهادة ان لا اله الا الله) نو د توحيد د کلمې خاصيت دا دی چې دا د جنت کونجي ده، په دې شرط چې کوم بل خارجي خنډ پيدا نه شي. ځکه چې حکم په معجون مرکب باندې کيږي، يا دا چې کلمه د خپلو ټولو غوښتنو سره مراد دی، يا دا چې دخول اولي او ثانوي مراد دي چې د توحيد د کلمې نه وروسته د عمل موقع پيدا نه شي نو صرف په کلمې سره به جنت ته ځي. (الکاشف ۱۸۸-۱/۱۸۹).

کلمه د توحيد د نجات ذريعه ده

(۲۷) وَعَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ رِجَالًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ تُوُفِّيَ
د حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه بيان دی چې د صحابه کرامو په يوې ډلې باندې کله چې نبي عليه السلام وفات
حَزِنُوا عَلَيْهِ ، حَتّٰى كَادَ بَعْضُهُمْ
شو غم پرې دومره غالب وو چې په هغو کې د بعضې خلکو په باره کې دا ويره پيدا شوې وه چې هسې نه په
يُوَسْوِسُ ، قَالَ عُثْمَانُ : وَ كُنْتُ مِنْهُمْ ، فَبَيْنَا أَنَا
شک کې ګرفتار نه شي، حضرت عثمان رضي الله عنه ويلي دي چې په دې خلکو کې يو زه هم ووم چنانچه زه
جَالِسٌ مَرَّ عَلَيَّ عُمَرُ وَ سَلَّمَ،
(د غم په حالت کې) ناست وم چې حضرت عمر رضي الله عنه زما خواته تير يدو او ماته يې سلام وکړ (د غم د وجې)
فَلَمْ أَشْعُرْ بِهِ ،
ماته معلومه نه شوه (چې هغه څه وخت زما په خوا کې تير شوی او کله يې سلام اچولی) حضرت عمر رضي الله عنه د
فَاشْتَكٰى عُمَرُ إِلٰى أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا ثُمَّ أَقْبَلَا
دې خبرې شکايت حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته وکړ نو حضرت ابو بکر رضي الله عنه د حضرت عمر رضي الله عنه سره
حَتّٰى سَلَّمَا عَلَيَّ جَمِيعًا ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ :
ماته تشريف راوړ او دواړو حضراتو ماته سلام وکړو، حضرت ابو بکر رضي الله عنه زما نه پوښتنه وکړه چې

مَا حَمَلَكَ أَنْ لَا تَرُدَّ عَلَى أَخِيكَ عُمَرَ سَلَامَهُ ؟ قُلْتُ : مَا فَعَلْتُ .

تادخپل ورور حضرت عمر رضي الله عنه سلام ته جواب ولې نه دی ورکړی؟ما وویل: نه! نه! داسې نه دي شوي

(يعني ما ته معلومه نه ده چې عمر راغلی ما ته يې سلام کړی او ما يې جواب نه دی ورکړی) حضرت

فَقَالَ عُمَرُ : بَلَى ، وَ اللهِ لَقَدْ فَعَلْتَ .

عمر رضي الله عنه وویل: په الله قسم! همداسې شوي (چې تا زما د سلام جواب نه دی راکړی) حضرت عثمان

قَالَ : قُلْتُ : وَ اللهِ مَا شَعَرْتُ أَنَّكَ مَرَرْتَ

رضي الله عنه وايي چې ما وویل په خدای قسم ما ته هیڅکله ددې احساس نه دی شوی چې ته زما خوا ته راغلی

وَلَا سَلَّمْتَ . قَالَ أَبُو بَكْرٍ : صَدَقَ عُثْمَانُ ،

وې او ما ته دې سلام اچولی وي، حضرت ابوبکر رضي الله عنه وویل: عثمان رښتيا وايي (لیکن معلومه نه ده)

قَدْ شَغَلَكَ عَنْ ذَلِكَ أَمْرٌ .

چې دکوم مخصوص عمل دوجې ددې نه پاتې شوی (چې نه خود حضرت عمر رضي الله عنه په راتلو خبر شوی

فَقُلْتُ أَجَلْ . قَالَ : مَا هُوَ ؟

يې، او نه تا هغه ته د سلام جواب ورکړی) ما وویل: هو کيدی شي، هغه پوښتنه وکړه هغه څه دي؟ ما

قُلْتُ : تَوَفَّى اللهُ تَعَالَى نَبِيَّهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَبْلَ أَنْ نَسْأَلَهُ

وویل: (دنبي عليه السلام وفات دی) چې نبي عليه السلام ددې دنیا نه تشریف وړی لیکن مونږ د هغه نه دا پوښتنه

عَنْ نَجَاةِ هٰذَا الْأَمْرِ .

ونه کړه چې په دغه معامله (يعني په عبادت کې د شيطاني وسوسو یا د دوزخ داور) نه د نجات ذریعه څه ده؟

قَالَ أَبُو بَكْرٍ : قَدْ سَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ .

ابوبکر رضي الله عنه وویل: ته غم مکوه ما په دې باره کې د نبي عليه السلام نه مخکې پوښتنه کړې وه، حضرت

فَقُمْتُ إِلَيْهِ ، وَ قُلْتُ لَهُ : بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي ، أَنْتَ

عثمان رضي الله عنه وايي چې زه (بې اختياره) ودریدم او ورته مې وویل په تا دې زما مور پلار قربان شي په رښتيا ته

(د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره د کمال قرب ساتونکی او د علم د حصول او د شوق د وجهې) په دې باره کې

أَحَقُّ بِهَا . قَالَ أَبُوبَكْرٍ : قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ .
د سوال کولو د پاره ډير لائق وي، حضرت ابو بکر رضي الله عنه وويل : ما عرض کړی وو چي يارسول الله! په
مَا نَجَاةُ هٰذَا الْأَمْرِ ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : مَنْ
دې معامله کي به د نجات څه صورت وي؟ نو نبي عليه السلام فرمايلي وو چي کوم کس (د زړه په اخلاص سره)
قَبِلَ مِنِّي الْكَلِمَةَ الَّتِي عَرَضْتُ عَلَى عَمِّي فَرَدَّهَا،
زمانه د توحيد هغه کلمه قبوله کړه کومه چي ما خپل تره ابو طالب ته وړاندي کړي وه او هغه قبوله نه کړه
فَهِيَ لَهُ نَجَاةٌ .(۱)
نو هغه کلمه د دغه کس د پاره د نجات ذمه واره ده.

توضیح : د رسول الله صلی الله علیه وسلم د رحلت صدمه ډيره سخته وه، په دې صدمي سره عام صحابه کرام بې حواسه شوي وو. د حضرت عمر رضي الله عنه په شان جليل القدر او د لوړ همت لرونکي صحابي خو تر يوه وخته پوري د رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات نه انکار کولو، که چيرته حضرت ابو بکر صديق رضي الله عنه د همت غر نه وی جوړ شوی او تسلي يې نه وی ورکړې معلومه نه وه چي څه به پيښ شوي وو، په دې صدمې سره حضرت عثمان رضي الله عنه هم سخت متاثره شوی وو کوم چي د رسول الله صلی الله علیه وسلم د رحلت نقشه داسې وړاندې کړې ده :**کاد بعضهم يوسوس : اى بأن يقع في نفسه انقضاء هذا الدين وانطفاء الشريعة الغراء بموته**. يعني د دين د وړانيدو وسوسې مې زړه ته راتلل او د شريعت د رڼائي اختتام ته د رسيدو خيال راتلو، ځيني خو ناست وو او بعضو انکار کوه صرف ابو بکر صديق رضي الله عنه قائم او دائم پاتې وو. (المرقات ۱/۲۰۸).

فلم اشعر بها: يعني په هغه وخت کې (**فلم اشعر به اى بمروره او بسلامه او بهما وهو الاظهر**) يعني ما ته د حضرت عمر رضي الله عنه د تيريدو احساس هم نه دی شوی يا دا چي د هغه د سلام شعور او احساس نه دی شوی، يا د دواړو احساس نه دی شوی، همدا مطلب زيات واضح دی چي نه د تيريدو معلومات راته شوی او نه يې په سلام خبر شوی يم، په خپله د مدهوشی په عالم کې پريوتلی وو. (المرقات ۱/۲۰۸).

فاشتكى عمر الى ابي بكر : د دې خبرې شکايت حضرت عمر رضي الله عنه ابو بکر صديق رضي الله عنه ته وکړ چي دومره اوږده زمانه هم نه ده تيره شوې چي عثمان د سلام جواب هم نه راکوی، د دې شکايت نه معلومه

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۱۰/۶.

شوي ده چې حضرت ابو بکر صدیق رضي الله عنه د خلیفه جوړیدو نه مخکې صحابه کرامو رضي الله عنهم خپل مشر ګڼلی وو او ممکنه ده چې دا وخت خلیفه جوړ شوی وو، دا خبره زیاته واضحه ده.

مافعلت : د حضرت عثمان رضي الله عنه نه چې کله ابو بکر رضي الله عنه او عمر رضي الله عنه سوال وکړو نو هغه صفا انکار وکړه چې ماته چا سلام نه دی کړی، دا حضرت عثمان رضي الله عنه د خپل ګمان مطابق رښتیا ویل، ځکه چې هغه د مدهوشۍ (رعب) په عالم کې وو. (المرقات ۱/۲۰۸).

فقال عمر بلی : د حضرت عمر رضي الله عنه دا خبره په حقیقت حال باندې مبني ده **ولاسلمت** دا تاکید دی د مررت دپاره او دحضرت عمر رضي الله عنه د شکایت جواب دی چې په خدای قسم چې ماته ستا د تیریدو احساس نه دی شوی او نه د سلام احساس شوی وی. (المرقات ۱/۲۰۹).

قد شغلک : دا د صدیق اکبر رضي الله عنه د طرفه د حضرت عثمان رضي الله عنه طرف ته التفات دی، په (امر) تنوین د تعظیم دپاره دی، یعني کوم عظیم الشان کار ته د سلام کلام نه مشغول ساتلی وې، په دې کې اشاره ده چې حضرت عثمان رضي الله عنه په دې معامله کې حق په جانب دی. (المرقات ۱/۲۰۹).

فقلت اجل : یعني همداسې شوي دي چې یو غټ فکر او غټ تصور زه مدهوش ساتلی وم. (المرقات ۱/۲۰۹).

قال ماهو : حضرت ابو بکر رضي الله عنه وویل ووایه چې غټ فکر څه دی؟. (المرقات ۱/۲۰۹).

عن نجاة هذا الامر : یعني زما سره فکر دا وو چې کاش ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه پوښتنه کړې وی چې په دغه دین اسلام کې د نجات مدار په کوم شي باندې دی؟ نو په دغه حدیث کې د (**الامر**) نه مراد د اسلام دین دی نو په جواب کې دا خبره راغله چې د اسلام د دین دار مدار د شهادت په کلمه او توحید باندې دی چې په آخرت کې به نجات د همدوی په برکت سره وي، دویم مطلب دا دی چې د هغو وسوسو، مهلکاتو، شهواتو، مرغوباتو او د شیطان د اغواء نه انسان څه قسم نجات ترلاسه کولی شي چې کامیاب شي او جنت ته لاړ شي، نو د دې جواب هم هغه دی چې د توحید کلمې په تکرار استمرار او په هغه باندې د عقد جازم په ساتلو سره انسان د همدې ټولو وهمونو او فاسدو خیالاتو نه خلاصون موندلی شي کامیابیدلی او جنت ته تللی شي، اوس په دغه حدیث باندې دا اشکال نه شي کیدلی چې حضرت عثمان رضي الله عنه خو په خپله هغه حدیث نقل کړی دی په کوم کې چې راغلي دي (**من مات وهو یعلم انه لا اله الا الله دخل الجنة**) کله چې ده په خپله دا بیان کړی دی نو بیا د نجات متعلق دومره پریشانه کیدو مطلب څه شو؟ نو جواب هغه دی چې د شیطان د دې وسوسو نه د خلاصون پریشاني

لاحقه وه، د هغه تفصیل د محمد بن جبیر رَحِمَهُ اللّٰهُ په حدیث کې دی د کوم تخریج چې علامه سیوطي رَحِمَهُ اللّٰهُ په جمع الجوامع کې کړی دی په هغه کې دا الفاظ دي :(**یا لیتنی سألت رسول الله صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ ما ینجینا من هذا الحدیث الذی یلقی الشیطان فی انفسنا**) (المرقات ۲۰۹-۱/۲۱۰).

او په اشعة اللمعات کې چې څه لیکل شوي په هغه کې دا هم دي :

دوست ندارم که بزبان آرم آن را(المرقات ۱/۲۱۰).

یعنې هغه داسې وسوسې او خیالات دي چې زه په ژبه باندې د هغو راوړل نه غواړم، په دې سره ابو بکر صدیق رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ ووېل (**قد سألته**) چې دا سوال ما په خپله د رسول الله صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ نه کړی وو.

انت احق بها : حضرت عثمان رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ وېلي دي چې ما ووېل زما مور پلار دې په تا قربان شي ته د همدې سوال د ټولو نه زیات حقدار یې، یا ته د همدې خوی (خصلت) زیات حقدار یې، یا ته د همدې نجات زیات حقدار یې. (المرقات ۱/۲۱۰).

من قبل مني : یعنې چې د توحید کلمه د زړه په خوشحالۍ او رغبت سره قبوله کړي او په زړه کې نفاق ونه ساتي کومه چې ما خپل تره ته وړاندې کړې وه.

فهی له نجاة : ای ابتداءً وانتهاءً : یعنې رسول الله صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل چې کومه کلمه ما خپل تره ابوطالب ته وړاندې کړې وه کومه چې هغه رد کړې وه که چیرته هغه قبوله کړې وی نو د اویا کلونو د ګناه او شرکیاتو سره به هغه معاف شوی وی، نو یو مسلمان د کوم په زړه، دماغو، رګونو او ریښه کې چې د توحید کلمه پیوسته ده که چیرته هغه یې د زړه په صدق سره ووایي نو هغه به په طریقه اولی نجات موندونکی جوړ شي.په همدې طرز بیان سره رسول الله صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ په نهایت بلیغ انداز سره د توحید د کلمې شان او اهمیت واضح کړی دی، که چیرته یې صرف داسې فرمایلي وی چې په دې سره د نجات ذریعه د توحید کلمه ده نو دغه اهمیت به واضح شوی نه وو.ددې روایت نه دا هم معلومه شوه چې د ابو طالب خاتمه په ایمان باندې نه ده شوې، شیعه ګانو روافضو وېلي دي چې د مولا علي پلار د ټولو نه د لوی ایمان والا وو، نو دا څنګه کیدلی شي چې د مولا علي والد په ایمان باندې نه شي؟د الله بندګان دې ته سوچ نه کوي چې په انبیاء کرامو عَلَیْهِمُ السَّلَامُ کې د ځینو ځینو انبیاء کرامو پلرونه او نیکونه چې کله په ایمان باندې نه دي راغلي نو په حضرت علي رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ کې څه اشکال دی؟.(المرقات ۱/۲۱۰).

د حضرت عثمان رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ څه تذکره : حضرت عثمان رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ د اسلام په ابتداء کې د حضرت علي رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ په لاس اسلام قبول کړی وو، د حبشې طرف ته یې دوه ځلې هجرت کړی وو، په بدر کې د عذر د وجې حاضر نه شو، مګر بدري ورته وېل شوي، په صلحه حدیبیه کې بیعت رضوان وشو، رسول الله صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ خپل مبارک لاس د عثمان رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ لاس وګڼلو بیعت وشو، ده ته ذوالنورین ځکه وېل شوي

دي چې د رسول الله ﷺ دوه لونه يوه د بلې نه وروسته د ده په نكاح كې راغلې، د. هغه رنګ سپين وو، قد يې درميانه وو د (۲۴هجري) د محرم په اول دريم خليفه جوړ شو او تر دولسو كلونو پورې يې خلافت وكړ، د اسود تجيبي مصري په لاس شهيد شو، په دې وخت كې د ده عمر (۸۲) كلونه وو، په جنت البقيع كې دفن شو، قبر يې ښكاره (معلوم) دى. رضى الله عنه وعن جميع الصحابة

په ټوله دنيا كې د اسلام د غلبې پيشنګوئي

(۳۸) وَ عَنِ الْمِقْدَادِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ

د حضرت مقداد رضي الله عنه نه روايت دى چې ده د رسول الله ﷺ نه دا واوريدل چې فرمايل يې چې

لَا يَبْقَى عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ بَيْتُ مَدَرٍ وَلَا وَبَرٍ

په ځمكه باندې د پاسه به هيڅ كور برابره ده كه د خټو وي او كه خيمه وي دا سې به باقي پاتې نه شي په كوم كې

إِلَّا أَدْخَلَهُ اللهُ كَلِمَةَ الْإِسْلَامِ بِعِزِّ عَزِيزٍ وَ ذُلِّ ذَلِيلٍ إِمَّا

به چې د الله د اسلام كلمه معزز د عزت سره او ذليل د رسوائي سره داخل نه كړي (پس كوم خلك چې په

يُعِزُّهُمُ اللهُ فَيَجْعَلُهُمْ مِنْ أَهْلِهَا

خوشحالۍ سره اسلام قبول كړي) هغه به الله تعالى معزز جوړ كړي د همدې كلمې اهل به وګرځول شي (او

أَوْ يُذِلُّهُمْ

كوم خلك يې چې په خوشحالۍ قبول نه كړي) هغوى به الله تعالى ذليل وساتي نو همدغه خلك به د همدې

فَيَدِينُونَ لَهَا

كلمې په مطيع او فرمانبردار كيدو باندې مجبور كړى شي (په دې شكل چې هغوى به جزيه وركړي او په

قُلْتُ فَيَكُونُ الدِّينُ كُلُّهُ لِلّٰهِ . [1] (رَوَاهُ أَحْمَدُ ٤/٦).

اسلامي رياست كې به اوسيږي) ما چې دا واوريدل ومې ويل بيا خو به ټولو اړو طرفو نو ته د الله دين شي

توضيح: بيت مدر: دا د مدرة جمع ده، خښتې او كاني مراد دي. (المرقات ۱/۲۱۱).

وبر: پشم ته ويل كيږي خيمې مراد دي، بيت مدر: دا د ښاري آبادۍ طرف ته اشاره ده چې هلته به

(۱) أخرجه أحمد في المسند ٦/٤.

خلک په پخو کورونو کې اوسېږي او په وړو سره د صحرائي او کليوالي آبادۍ طرف ته اشاره ده چېرته چې زياتره وخت خيمې د کورونو په شکل استعماليږي، او دالارض نه مراد د عربو جزيره ده او د هغه شاوخوا سيمې دي، يعنې په ټولو عربو کې به صرف د يو دين يعنې د اسلام دوريو دور وي، اوس دا اعتراض نه شي راتلی چې د چين لرې پرتو سيمو ته د اسلام دعوت نه دی رسيدلی او غلبه نه ده راغلې، ځکه چې جواب واضح دی چې دغه ښارونه، کلي، خيمې او محلونه صرف د عربو د جزيرې دي چېرته به چې مکمل اسلام خور شي او دا پيشنګوئي پوره شوې ده، يا د الارض نه مراد د دنيا عامه زمکه ده د دې تفصيل را روان دی.

بعز عزيز : اى الكلمة متلبس بعز شخص عزيز : يعنې کوم خلک چې په اطاعت او خوشحالۍ سره اسلام قبول کړي او د مسلمانانو مقابله ونه کړي نو په عزت سره به اوسيږي.

وذل ذليل : يعنې کوم چې مقابله وکړي نو دغه کلمه به هلته هم داخله شي مګر مقابله کوونکي به د همدغه ذليل کس د ذلت سره کوم چې الله تعالی خوار کړی دی او هغه به د قيد او بند جزيه او غلامې د ذلتونو وروسته غاړه ښکته (ټيټ) کړي. (المرقات ۱/۲۱۱).

فيدينون لها اى يطيعون لها : يعنې ټول خلک به د همدې کلمې پر وړاندې مطيع او فرمانبردار جوړ شي، د دغه حديث نه علماو دا مسئله اخذ کړې ده چې د حربي کس اسلام د تورې په زور او د هغه په ويرولو سره صحيح دی. (المرقات ۱/۲۱۱).

قلت فيكون الدين كله لله : نه معلومه شوې ده چې داجمله حضرت مقداد رضي الله عنه د نبي عليه السلام په مجلس کې د ده په وړاندې نه ده ويلې، نو ځکه د رسول الله صلى الله عليه وسلم جواب نه دی راغلی، يا دا چې په همدې مجلس کې يې ويلې ده مګر رسول الله صلى الله عليه وسلم جواب ورکول ضروري نه دي ګڼلي.

سوال : په دغه حديث کې رسول الله صلى الله عليه وسلم د اسلام د غلبې پيشنګوئي کړې ده، اوس سوال دا دی چې آيا دغه پيشنګوئي پوره شوې ده او که پوره کيدل يې پاتې دي؟.

جواب : اول جواب خو تير شو چې د اسلام د غلبې دغه پيشنګوئي د جزيرې عرب دپاره وه او په هغه ځای کې دغه غلبه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په زمانه کې حاصله شوې وه په ټوله دنيا باندې غلبه مراد نه ده.

دويم جواب دا دی چې د ټولې دنيا غلبه مراد ده او دغه غلبه په عمومي طورد خلفاء راشدينو په دور کې راغلې وه، اسلام غالب دين په مشرق او مغرب کې خور شوی وو، د قيصر او کسری تصور ختم شوی وو او د دين خبره اوچته (لوړه) وه، د حديث مطلب دا نه دی چې کوم کافر به پاتې نه شي، بلکې مطلب دا دی چې دين به غالب شي او دا حديث د قرآن کريم د دې آيت نه اقتباس دی : ﴿هُوَ الَّذِيٓ أَرْسَلَ رَسُولَهُ

بِالْهُدٰى وَدِيْنِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهٗ عَلَى الدِّيْنِ كُلِّهٖ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُوْنَ﴾
دريم جواب دا دى چې دا غلبه د دلائلو او قوت استدلال په اعتبار سره ده او په همدې طريقې سره خو اسلام د اولې ورځې نه تر نن پورې غالب را روان دى، د دلائلو په دنيا کې څوک د هغه مقابله کولى شي، دغه جواب ډير ښه دى، ليکن دې آسره باندې کيناستل د اسلام د غلبې دپاره ميدان ته نه راوتل د جهاد پريښودل او د اسلام د سياسي قوت او خلافت د ترلاسه کولو شاته اوسيدل د قرآن او حديث د صريح نصوصو خلاف ورزي ده، او د صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ د تاريخ شاته غورځول دي، لهذا معطل کيناستل روا نه دي. څلورم جواب دا دى چې دغه غلبه به په مکمل شکل د حضرت عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ په زمانه کې حاصله شي، هغه وخت به د جزيې نظام هم د محمدي شريعت په حکم موقوف شي، يا به يا اسلام وي يا به د کفر مرګ وي. (المرقات ۱/۲۱۱).

د توحيد د کلمې سره د نيکو اعمالو ضرورت

﴿۳۹﴾ وَ عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قِيلَ لَهُ أَلَيْسَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ
د وهب بن منبه رَحِمَهُ اللهُ نه روايت دى چې يو کس رانه پوښتنه وکړه چې آيا لا اله الا الله د جنت چابي نه ده؟
قَالَ بَلٰى وَ لٰكِنْ لَيْسَ مِفْتَاحٌ إِلَّا وَ لَهُ أَسْنَانٌ فَإِنْ
وهب رَحِمَهُ اللهُ وويل ولې نه ليکن هيڅ چابي داسې نشته د کومې چې غاښونه نه وي پس که چيرته ته داسې
جِئْتَ بِمِفْتَاحٍ لَهُ أَسْنَانٌ فَتَحَ لَكَ وَإِلَّا لَمْ يَفْتَحْ لَكَ.[1] (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ فِي تَرْجَمَةِ بَابٍ)
چابي راوړې د کومې چې غاښونه، وي نو ستا دپاره به د جنت دروازې خلاصې شي که نه نو نه به خلاصيږي.

توضيح: وهب بن منبه تابعي دى، فارسي النسل دى، د حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه يې روايتونه کړي، ده يو ورځ وعظ کوه چې يو چاترې پوښتنه وکړه چې **اليس لا اله الله مفتاح الجنة** نو ده دا جواب ورکړه چې کله د چابي دپاره غاښونه هم وي نو هلته بيا کار ورکولى شي او غاښونه يې نيک اعمال او د اسلام ارکان دي، دا په (۱۱۴ هجري) کې وفات شوى دى. (المرقات ۱/۲۱۱)

ليس مفتاح: يعنې برابره خبره ده که د اوسپنې وي او که د لرګي وي.

الا وله اسنان: اسنان غاښونو ته ويل کيږي او د چابي د غاښونو نه د اسلام څلور ارکان يعنې مونځ، زکوة، روژه او حج د بيت الله مراد دي، نو کله چې دغه نيک اعمال وي نو بيا د جنت دروازه خلاصيږي.

---

(۱) أخرجه البخاري ۳/۱۰۹.

(المرقات ۱/۲۱۲).

فتح لک: برابره ده که د دخول اولي سره وي او که د سزا د تیرولو نه وروسته دخول وي، دا احترازي قید دیر زیات ضروري دی ترڅو چې د مسلمانانو په باره کې کومه عقیده د معتزلو او خوارجو ده چې ټول خلک د ګناه د وجهې د اسلام نه خارج شوي دي په هغو باندې رد وکړی شي، په همداسې طبقو او په همداسې افرادو باندې په دغه حدیث کې بلیغ ترین تردید دی.

لم یفتح: کې هم دخول اولي یا ثانوي مراد دی. (المرقات ۱/۲۱۲).

د یوې نیکۍ ثواب تر اوه سوه پورې زیاتیدلی شي

(۲۰) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
او د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روایت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل: کله چې په تاسو کې کوم کس (په
إِذَا أَحْسَنَ أَحَدُكُمْ إِسْلَامَهُ فَكُلُّ حَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا
ښه نیت او اخلاص سره) خپل ایمان ښه جوړ کړي بیا هغه چې کومه نیکي وکړي د هغه د پاره لس چنده زیاته
إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ وَكُلُّ سَيِّئَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ بِمِثْلِهَا
لیکل کیږي تر اوه سوه چنده پورې او کومه ګناه چې هغه وکړي هغه د هغې په اندازه او برابره لیکل کیږي
حَتّٰى لَقِيَ اللّٰهَ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ) (۱)
تر دې چې د الله تعالی سره ملاقات وکړي.

توضیح: اذا احسن احدکم اسلامه: د حسن اسلام نه مراد په باطني طور اخلاص او عقد جازم دی کوم چې تصدیق قلبي مع الاعمال دی یعنې چې ظاهرًا او باطنًا حسن وي، باطن هم ښه وي او ظاهر هم ښه وي. (المرقات ۱/۱۱۳).

الی سبعمائة ضعف: یعنې د اخلاص او حسن نیت د وجهې تر اوه سوه چنده پورې په ثواب کې زیاتوالی کیږي، د اخلاص او نیت په تفاوت سره په ثواب کې تفاوت راتلی شي. (المرقات ۱/۱۱۲).

علامه ماوردي رَحِمَهُ اللّٰهُ ویلي دي چې تر لس چنده پورې ثواب خو یقیني دی او اضافه تر اوه سوه چنده دی، اوس د دې نه زیات ثواب نه ملاویږي، مګر علامه نووي رَحِمَهُ اللّٰهُ ویلي دي چې مزید نور ثواب هم ملاویږي او زیاتیږي هم، اګر که تر کروړونو پورې یې شمار ورسیږي دلته تر اوه سوه پورې د رسیدو

---

(۱) أخرجه البخاري ۱/۱۰۰، رقم الحدیث: ٤٢، ومسلم في صحیحه ۱/۱۱۷ رقم الحدیث: ۲۰۵-۱۲۹.

ذکر صرف د کثرت په بنیاد باندې دی نه دحدبندی په بنیادباندې او آیت ﴿وَ اللّٰهُ يُضٰعِفُ لِمَنْ يَّشَآءُ﴾ ښودلې دې چې دغه زیاتوالی لامحدوددی خو دا ضروري ده چې چیرته شریعت تعین نه وي کړی هلته دې انسان دځانه تعین نه کوي یعنې داسې دې نه وایي چې نه څلویښت کروړه ملاویږي بلکې داسې دې وو ایي چې کروړونه هم ملاویدلی شي. (المرقات ۱/۱۱۳).

د ایمان علامات

﴿۲۱﴾ وَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ							
د حضرت ابو امامه رضي الله عنه نه روایت دی چې یو کس د نبي عليه السلام نه پوښتنه وکړه چې یا رسول الله! د							
مَا	الْإِيمَانُ	قَالَ	إِذَا	سَرَّتْكَ	حَسَنَتُكَ	وَ	سَاءَتْكَ
ایمان د (سلامتیا نښې) څه دي؟ نبي عليه السلام وفرمایل: کله چې ستا نیکي تا خوشحاله کړي او غمجن کړي							
سَيِّئَتُكَ	فَأَنْتَ	مُؤْمِنٌ	قَالَ	يَا	رَسُولَ	اللهِ	فَمَا الْإِثْمُ
تا بدي ستا نو ته پوهه شه چې ته پوخ مؤمن یې، بیا هغه کس سوال وکړو یا رسول الله! د ګناه (نښه) څه ده؟							
قَالَ	إِذَا	حَاكَ	فِي	نَفْسِكَ	شَيْءٌ		
نبي عليه السلام په جواب کې وفرمایل: چې کله کوم (کار) ستا په زړه کې شک او تردد پیدا کړي نو ته پوهه							
فَدَعْهُ .(۱)							
شه چې هغه ګناه ده، لهذا هغه پریږده.							

توضیح : ما الایمان؟ : سائل د ایمان د حقیقت په باره کې پوښتنه نه ده کړې، بلکې د ایمان د نښو او آثارو پوښتنه یې کړې ده، په دې وجه رسول الله صلی الله علیه وسلم په جواب کې نښې (علامات) او آثار ذکر کړي دي. (المرقات ۱/۱۱۳).

اذا سرتک حسنتک : یعنې ترڅو پورې چې په زړه کې دا کیفیت دی چې نیکي وکړې خوشحاله کیږې او په بدۍ باندې غم محسوس کړې نو ته پوهه شه چې ته مؤمن یې، او که چیرته په نیکۍ او ګناه کې کوم فرق نه محسوسوې نو ته پوهه شه چې د ایمان کار خراب دی. (المرقات ۱/۱۱۳).

اذا حاک : یعنې په زړه کې شک راشي چې دا کار د ګناه دی نو هغه پریږده، دغه روایت داسې دی لکه:

---

(۱) رواه احمد في مسنده (۵/۲۵۱).

الحلال بين والحرام بين وبينهما مشتبهات، يا لکه: دع ما يريبک الى ما لا يريبک او استفت نفسک الخ دا حکم دا فيصله او دا معيار د هغو زړونو دپاره دی کوم چې صفا او روښانه وي، د کومو چې باطني صفائي مکمله شوې وي نو هغوی په دې کې فرق کولی شي، د عوام الناس د زړونو فيصله مراد نه ده. (المرقات ١/١١٣).

٢٦ ذوالحجة ١٤٠٩ھ

د ايمان او اسلام پيژندنه

(٤٢) وَعَنْ عَمْرِو بْنِ عَبَسَةَ قَالَ أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ
د حضرت عمرو بن عبسه رضي الله عنه روايت دی چې زه د نبي عليه السلام په خدمت کې حاضر شوم او عرض مې
يَا رَسُولَ اللهِ مَنْ مَعَكَ عَلَى هٰذَا الْأَمْرِ قَالَ
وکړو يا رسول الله (د اسلام د دعوت په شروع کې) په دغه دين اسلام باندې د تا سره څوک دي؟ وې فرمايل
حُرٌّ وَعَبْدٌ قُلْتُ مَا الْإِسْلَامُ قَالَ
يو آزاد (ابوبکر صديق رضي الله عنه) او يو غلام (بلال رضي الله عنه) ما عرض وکړ د اسلام علامې څه دي؟ وې فرمايل
طِيبُ الْكَلَامِ وَإِطْعَامُ الطَّعَامِ قُلْتُ مَا الْإِيمَانُ قَالَ الصَّبْرُ وَالسَّمَاحَةُ
پاکې خبرې او مسکينانو ته ډوډی ورکول ما عرض وکړو د ايمان خبرې څه دي؟ وې فرمايل: صبر او سخاوت
قَالَ قُلْتُ أَيُّ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ قَالَ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ قَالَ قُلْتُ
ما وويل کوم مسلمان بهتر دی؟ وې فرمايل: د کوم د ژبې او د لاس د ضرر نه چې مسلمان محفوظ وي ما وويل
أَيُّ الْإِيمَانِ أَفْضَلُ قَالَ خُلُقٌ حَسَنٌ قَالَ قُلْتُ أَيُّ الصَّلَاةِ أَفْضَلُ قَالَ
په ايمان کې بهتر شی څه دی؟ وې فرمايل: غوره اخلاق، ما وويل په مونځ کې کوم شی بهتر دی؟ وې فرمايل
طُولُ الْقُنُوتِ قَالَ قُلْتُ أَيُّ الْهِجْرَةِ أَفْضَلُ قَالَ أَنْ تَهْجُرَ مَا
تر ديره وخته پورې ودريدل، ما وويل کوم رنګه هجرت بهتر دی؟ وې فرمايل: چې ته هغه شی پرېږدې په
كَرِهَ رَبُّكَ قَالَ فَقُلْتُ فَأَيُّ الْجِهَادِ أَفْضَلُ قَالَ مَنْ عُقِرَ جَوَادُهُ
چې ستا رب ناراضه کيږي ما وويل په جهاد کې څوک بهتر دی؟ وې فرمايل: هغه کس د چا چې آس ووژل

وَ أُهْرِيقَ دَمُهُ قَالَ قُلْتُ أَيُّ السَّاعَاتِ أَفْضَلُ قَالَ جَوْفُ اللَّيْلِ الْآخِرِ [1] (رَوَاهُ أَحْمَدُ ١١٤/٤).

شي او په خپله هم شهيد شي ما وويل د ټولو نه بهتر کوم وخت دی؟ وې فرمايل: دنيمې شپې آخرنۍ برخه

توضيح: حضرت عمرو بن عبسه رضي الله عنه څلورم مسلمان دی، په ابتداء کې يې اسلام قبول کړو او خپل قوم بني سليم ته لاړو، په اوومه هجري کې د خيبر د جنګ په موقع هجرت وکړو مدينې منورې ته راغی. دا شامي دی رسول الله صلى الله عليه وسلم ورته فرمايلي وو چې کله واورئ چې ما هجرت کړی دی نو تاسو هم راپسې راشئ، د ده کنيه ابو نجيح سلمي ده. (المرقات ۱/۱۱۴).

اتيت: يعنې د طلب علم دپاره زه رسول الله صلى الله عليه وسلم ته راغلم.

من معک علی هذا الامر: د امر نه مراد دين دی، يعنې ته چې په کوم دين باندې يې په هغه کې تاسره څوک ملګري شوي دي؟ داسې معلومه شوې ده چې دغه صحابي د دې خبرې معلومول غوارې چې د دغه دين قبلوونکي خلک د کومې طبقې سره تعلق لري، آيا کومه خاص طبقه خو به نه وي کومې چې دغه دين قبول کړی دی او نور خلک مخالف شوي دي، دا صورت په هغه وخت کې کيدلی شي کله چې يو تحريک د کومې خاصې ډلې د خاصو مقاصدو دپاره شروع شوی وي په الهي دعوت کې دغه شی نه وي، بلکې هغه د ټول امت دپاره او د هغوی د فائدو دپاره عام دی. (المرقات ۱/۱۱۴).

قال حر وعبد: ای کل حر وعبد مأمور بالموافقة، يعنې دلته کومه خاصه طبقه نشته، بلکې د هر چا دپاره او د هر غلام او شريف د موافقت ښکاره دعوت دی. لکه چې ويل شوي دي:

در فیضِ محمد وا ہے آئے جس کا جی چاہے ❁ نہ آئے آتش دوزخ میں جائے جس کا جی چاہے

مسر یضان گناہ کو دو خبر فیضِ محمد کی ❁ بلا قیمت دوا ملتی ہے آئے جس کا جی چاہے

ددې جملې دويم مطلب دا دی چې زما په موافقت کې يو آزاد دی کوم چې ابو بکر رضي الله عنه دی او يو غلام دی کوم چې بلال رضي الله عنه دی، د دغه مفهوم تاييد د مسلم په دې روايت سره شوی دی په کوم کې چې (**ومعه يومئذ ابو بكر وبلال**) الفاظ راغلي دي.

اوس سوال دا دی چې په دغه وخت کې خو حضرت خديجه رضي الله عنها هم مسلمانه وه حضرت علي رضي الله عنه هم وو د هغوی ذکر ولې نه دی شوی؟ جواب دا دی چې حضرت خديجه رضي الله عنها خو د ښځو نه وه ځکه د هغې ذکر نه دی شوی او حضرت علي رضي الله عنه ورو کی وو.

---

(۱) رواه احمد في مسنده ١١٤/٤.

قلت ما الاسلام؟ : ای شعبه او کماله او علامته. نو د حقیقت اسلام او ماهیت اسلام سوال نه دی بلکې علاماتو د اسلام سوال وو ، **قال طیب الکلام و اطعام الطعام** ، په دې جمله کې د اول جزء نه روحاني غذاء او د دویم جزء نه جسماني غذاء مراد ده، د دې دواړو تعلق د حقوق العبادو سره دی نو د حقوق الله اهتمام په طریقه اولی شوی دی، په دې دواړو جملو سره ټول محامد او ښائسته صفات مقصود دي، مګر د دې دواړو تخصیص شوی ځکه چې په اول کې خو تواضع ده او په دویم کې د سخاوت او اکرام ذکر دی، او دا دواړه صفتونه د مخلوق خدا د خدمت د پاره اصل دي. (المرقات ۱/۱۱۴).

قلت ما الایمان ؟ : په دې جملې سره هم د ایمان د علامو، د ایمان د ثمرې او د ایمان د نتیجې پوښتنه شوې ده، د ایمان د ماهیت سوال نه دی شوی.

قال الصبر : ای الصبر علی الطاعة والصبر علی المصیبة والصبر عن المعصیة، د صبر د دې دریو قسمونو متعلق تفصیلات او توضیحات په حدیث نمبر ۳۰ کې تیر شوي دي.

السماحة : حسن بصري رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د سماحة نه مراد د فرائضو اداء کول دي، بعضو ویلي دي چې د هر معدوم په نه پیدا کیدو باندې صبر کول خو صبر دی او په هر موجود باندې د سخاوت کولو نوم سماحت دی، نو یو د فعل ترک شو او یو د فعل وجود شو ګویا چې ایمان د دوه قسمه افعالو نوم شو یو سلبي اعمال دویم وجودي اعمال دواړه چې سره یو ځای کړی شي نو کامل ایمان ترې جوړیږي او د دې مجموعې طرف ته په حسن خلق سره اشاره شوې ده.

ای الاسلام افضل؟ : دلته پوښتنه د اشخاصو په باره کې ده یعني (**ای اهل الاسلام افضل یا ای ذو الاسلام افضل**) نو په جواب کې د (**من سلم المسلمون**) ویل صحیح شول او حمل صحیح نه دی یا د (**من سلم**) نه مخکې لفظ د اسلام محذوف منل شوی (**ای سلامُ من**) نو په سوال او جواب کې مطابقت راغی. (المرقات ۱/۱۱۴).

من سلم المسلمون : د دې جملې نه مخکې د طیب الکلام او اطعام الطعام ذکر وو په کومو سره کې چې **تحلیه بالفضائل** ذکر وه او په دغې جمله کې **تخلیه عن الرذائل** ذکر ده، طیب الکلام جمله د حقوق العبادو د اهمیت د وجهې نه مخکې شوې ده که نه نو عرفًا او طبعًا د تخلیه مقام د تحلیه نه مقدم دی چې اول دې ګندګي لرې کړی شي بیا دې زیب او زینت او عطر ولګول شي.

ای الایمان افضل؟ : دلته هم سوال د اشخاصو په باره کې دی :**ای اهل الایمان افضل یا ای اخلاق الایمان یا ای الخصال الایمان یا ای شعب الایمان افضل.** (المرقات ۱/۲۱۴).

رسول الله ﷺ د (اى) په لفظ سره د شوو سوالونو ډير جوابونه ورکړي دي يا خو د سوال کوونکي د حالت غوښتنه وه يا د زماني غوښتنه وه يا د مقام او مکان غوښتنه (تقاضا) وه يا افضل يو کلي دی د کوم چې ډير انواع دي، نو د کوم افضل ذکر چې شوی دی هغه د همدغه کلي د نوعې نه يوه نوعه ده. په خپل مينځ کې تضاد نشته مخکې په دې باندې خبره شوې ده، په هغې کې وضاحت او تفصيل شته هغه دې وکتل شي.

د ښه خوی تعريف: قال حسن خلق: د لوړو او اوچتو خويونو او اعلى سيرت دپاره جامع ترين صفت د حسن اخلاق صفت دی، په ډيرو احاديثو کې ايمان او حسن اخلاق د يو بل سره يو ځای شوي دي، لهذا په ابو داؤد شريف کې يو حديث دی: **اكمل المؤمنين ايمانا احسنهم خلقا**، د قرآن کريم ارشاد دی **﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾** د حضرت عائشې رضي الله عنها نه چې کله صحابه کرامو رضي الله عنهم تپوس وکړو چې د رسول الله ﷺ اخلاق څه وو؟ نو هغې وفرمايل: **كان خلقه القرآن**، يعنې د اوامرو او نواهيو پوره پوره لحاظ کول اخلاق حسنه دي، قرآن کريم چې کوم شي ته ښه ويلي دي رسول الله ﷺ طبعًا ښه ګڼلي وو او قرآن کريم چې کوم کار بد ګڼلی رسول الله ﷺ طبعًا هغه نه خوښولو، د (**كان خلقه القرآن**) همدا مطلب دی. د بعضو محققينو قول دی چې: **الخلق هو بسط المحيا وبذل الندى وكف الاذى وان لايخاصم لمعرفة الله تعالى ولذا قيل الصوفى لايخاصم ولايخاصم**. (المرقات ۲۱۴-۱/۲۱۵).

الندى: عطيه او سخاوت ته ويل کيږي او **المحيا** مخ ته ويل کيږي.

بعضو د حسن خلق داسې تعريف کړی دی: **ارضاء الخالق والمخلوق فى السراء والضراء**.

بعضو ويلي دي چې حسن خلق دا دي چې د نفس تزکيه د رذائلو نه وشي او تحليه د نفس بالفواضل وشي، د رذائلو لس اصول دي: (۱) زائد طعام (۲) فضول کلام (۳) غضب (۴) حسد (۵) بخل (۶) حب المال (۷) حب الجاه (۸) تکبر (۹) ځان ښودنه (خود پسندي) (۱۰) ريا کاري.

همدارنګه د فواضلو هم لس اصول دي (۱) توبه (۲) خوف خدا (۳) زهد او تقوی (۴) صبر (۵) شکر (۶) اخلاص (۷) توکل (۸) محبت (۹) رضا بالقضاء (۱۰) ذکر الموت.

قلت اى الصلوة افضل؟: يعنې (اى رکن الصلوة افضل قال طول القنوت) علامه انباري رحمه الله ويلي دي چې قنوت په څلورو معناګانو راغلی دی (۱) الصلوة (۲) طول القيام (۳) الطاعة (۴) السکوت. بعضو قرائت نه خشوع مراد کړې ده، د احنافو په نزد د طول القنوت نه طول قيام مراد دی او دا د دوی په

نزد د سجود نه افضل دی، د شافعیانو په نزد سجده د قیام نه بهتره ده، په دې باندې د طول قیام او د سجود د افضلیت اختلاف متفرع دی.

فأی الهجرة افضل؟ : په هجرت باندې د مشکوة شریف په اول حدیث کې بحث شوی دی، د هجرت څو اقسام دي: (۱) **من دار الکفر الی دار الامن**، لکه د مکې نه چې د حبشې طرف ته هجرت وو.

(۲) **من دار الکفر الی دار الاسلام**، لکه د مکې نه چې د مدینې طرف ته هجرت وو.

(۳) **من دار الفسق الی دار التقوی**، لکه په افغانستان کې د طالبانو د اسلامي خلافت طرف ته هجرت.

(۴) **هجرة القبائل لتعلم المسائل**، لکه نن سبا یې چې د دیني مدارسو طالبان کوي، او د رسول الله ﷺ په زمانه کې او په وروسته کې د مدینې طرف ته د علم زده کولو دپاره چې کوم خلق راغلي وو هغه هم دا رنګه هجرت وو. (۵) **هجرة من هجر الخطایا والذنوب**، دا آخرني قسم عام دی.

فاي الجهاد افضل : یعني (ای ذوی الجهاد افضل یا ای اهل الجهاد افضل؟) په دغه تقدیر سره د کلام په سوال او جواب کې مطابقت راغلی دی او من عقر جواده صحیح شوی دی. (المرقات ۱/۲۱۵).

دا رنګه جهاد د ټولو افضل څکه ګڼل شوی چې مجاهد په دې کې ځان او مال دواړه قرباني کړي دي او د غنیمت د مال نه یې هیڅ هم نه دي اخستلي ګویا چې خالص ثواب پاتې شوی.

جو پاس تھا وہ سب لٹا ہی دیا ✿ حق تو یہ ہے کہ حق ادا ہی کیا

د جهاد متعلق خبره به ان شاء الله په کتاب الجهاد کې راشي.

عقر : فعل مجهول دی د زخمي کیدو نه وروسته مړ کیدل، جواده : غوره آس. (المرقات ۱/۲۱۵).

اهریق : دا لفظ په دریو بابونو سره راغلی دی (۱) هراق يهريق هراقة يعني اراق يريق (۲) اهرق يهرق اهراقًا (۳) اهراق يهريق اهراقة په معنې د وینې بهیدلو. (المرقات ۱/۲۱۵).

ای الساعات : یعني د حصول د ثواب دپاره د ټولو ښه وخت کوم یو دی.

قال جوف اللیل : څکه چې دا د ریاء نه لرې دی او **اقوم قیلًا** ذی، د معدې ټول فضلات دا وخت تحلیل شوي وي نو تصورات خالص وي او د سحري وخت نسبتًا د سکون نه ډک هم وي. (المرقات ۱/۲۱۶).

حسن حدیث : علامه جلال الدین سیوطي رحمه الله د دغه حدیث متعلق د حسن خلق لاندې لیکلي دي :

هذا حديث حسن رواه الحسن عن الحسن عن أبي الحسن عن جد الحسن ان احسن الخلق الخلق الحسن). (المرقات ۱/۲۱۶).

په ايمان او اسلام باندې مړ شوی جنتي دی

(۴۳) وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ
د معاذ بن جبل رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه آوريدلي دي چې فرمايل يې
مَنْ لَقِيَ اللّٰهَ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا
کوم کس چې د الله تعالی طرف ته په داسې حالت کې کوچ وکړ چې هغه هيڅوک د الله سره شريک نه وي نيولی
وَ يُصَلِّي الْخَمْسَ وَ يَصُومُ رَمَضَانَ غُفِرَ لَهُ قُلْتُ أَفَلَا
پنځه وخته مونځ يې کړی وي او د رمضان روژې يې نيولې وي نو هغه بخښل شوی دی ما عرض وکړو آيا زه
أُبَشِّرُهُمْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ ؟ قَالَ دَعْهُمْ يَعْمَلُوا . [1] (رَوَاهُ أَحْمَدُ ۵/۲۳۲).
خلکو ته زيری ورکړم؟ نبي علیه السلام وفرمايل: هغوی په خپل حال باندې پريږده او عمل ورباندې وکړه.

توضيح: لايشرك به شيئا: يعني چې د شرک جلي او شرک خفي دواړو نه محفوظ وه او وسي. (المرقات ۱/۲۱۶).

ويصوم رمضان: يعني چې پنځه وخته مونځ کوي او روژه نيسي دا جنتي دی، د زکوة او حج ذکر په دغه روايت کې نشته ځکه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نظر د مثال په طور د څو اعمالو بيانول وو د ټولو نه وو، يا د دې وجهې چې تردې وخته د حج حکم نه وو راغلی او شايد چې د روژې هم نه وو راغلی، يا يې د دې وجهې د دواړو ذکر ونه کړه چې په مخاطبينو کې په مالي اعتبار سره د دواړو د اداء کولو قدرت نه وو. (المرقات ۱/۲۱۶).

غفر له: يعني د همدې روژې نه تر راتلونکې روژې پورې مثلا ټول صغائر معاف کيږي، او که چيرته په رشتني زړه سره توبه وکړي نو کبائر هم معاف کيږي، يا که چيرته الله تعالی يې معاف کوي نو ټول صغائر او کبائر معاف کيدلی شي يا دا چې صغائر معاف کيږي او کبائر کمزوري کيږي (المرقات ۱/۲۱۶)

دعهم يعملوا: يعملوا مجزوم دی ځکه چې د امر په جواب کې مضارع مجزوم وي، يعني هغوی پريږده چې په عمل کې ښه کوشش وکړي، په عباداتو کې زياتوالی وکړي او د حديث په دغه اجمالي بشارت باندې يقين وکړي په گناه کې ونه غورځيږي، دا د عوامو عادت دی که نه نو خواصو ته د زيري د آورولو وروسته چې پريږدې نو دوی په عبادت کې زيات پخيږي اگر که د جنت او دوزخ تصور او خيال پوره نه شي

دوی ډیاهم په زهد او تقوی کې اوسېږي لکه چې ویل شوي: رحم الله صهيبًا لو لم يخف الله لم يعصه يعني که چیرته د خدای تعالی د عذاب ویره هم نه وي نو هغه بیا هم نافرماني نه کوي. وګورئ په دغه حدیث کې رسول الله ﷺ دا اجمالي بشارت دا ورولو نه منعه کړې نو که چیرته عمرفاروق رضي الله عنه ابو هريره رضي الله عنه منع کړنو څه اعتراض دی هغه خو د رسول الله ﷺ حکم نافذ کړ (المرقات ۱/۱۲۶)

افضل ایمان کوم دی؟

﴿۲۲﴾ وَ عَنْهُ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنْ أَفْضَلِ الْإِيمَانِ
د معاذ رضي الله عنه نه روایت دی چې ده د نبي علیه السلام نه پوښتنه وکړه چې د ایمان اعلی ترینې خبرې کومې دي؟
قَالَ أَنْ تُحِبَّ لِلّٰهِ وَ تُبْغِضَ لِلّٰهِ وَ تُعْمِلَ
نبي علیه السلام وفرمایل: چې د چا سره ستا محبت هم د الله د پاره وي او دشمني هم د الله د پاره وي او ته مشغوله
لِسَانَكَ فِي ذِكْرِ اللهِ قَالَ وَمَا ذَا يَا رَسُولَ اللهِ
وساتې خپله ژبه (د زړه په اخلاص) د الله په ذکر کې هغه پوښتنه وکړه چې یا رسول الله! د دې نه غیر نور څه دي؟
قَالَ أَنْ تُحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ وَ
نبي علیه السلام وفرمایل: د نورو د پاره هغه شی خوښ کړه کوم چې د خپل ځان د پاره خوښوې او کوم شی چې د
تَكْرَهَ لَهُمْ مَا تَكْرَهُ لِنَفْسِكَ[1] (رَوَاهُ أَحْمَدُ ۵/۲۴۷).
ځان د پاره نه خوښوې د نورو د پاره يې هم مه خوښوه.

توضيح: افضل الایمان: ددې نه مراد افضل ایمانیات دي، یعني مقتضیات، په ایمان کې د ټولو نه بهترین کوم شی دی رسول الله ﷺ په جواب کې (حب في الله، بغض في الله) او (کثرت ذکر الله) وښودل په دې باندې خبره شوې ده. (المرقات ۱/۲۱۶).

قال وماذا: یعنې ددې نه په غیر نورې کومې خبرې دي او زه څه وکړم؟

قال ان تحب للناس: یعنې کوم شی دې چې د ځان د پاره خوښ دی هغه د ټولو خلکو د پاره خوښ کړه، دلته دا سوال شوی دی چې انسان ته خپل مرغوب خوښ دی نو دا خو ډیره مشکله ده چې کوم شی ورته مرغوب دی هغه نورو ته ورکړي، موټر ورکړي، کور ورکړي، هر خوښ شوی شی ورکړي، دا څنګه کیدلی

[1] رواه احمد في مسنده ۵/۲۴۷.

شي؟.د دې جواب دا دی پښې د خپل نفس دپاره کوم شی ورته خوښ دی د هغه نظیر مثال او د هغه په شان شی دې د نورو دپاره خوښ کړي، په زړه کې دې تمنا وکړي چې کاش زما سره چې کوم علم دی، مال دی، جاه او جلال دی د دې په شان د فلاني سره هم وی. (المرقات ۱/۲۱۷).

ان تحب ای مثل ماتحب: دا لويه خيرخواهي ده او د خدای تعالی د مخلوق دپاره آساني (سهولت) او لويه راهنمائي ده، الله تعالی دې ټول مسلمانان په خپل مينځ کې همداسې جوړ کړي، **آمين**. (المرقات ۱/۱۲۷)

الحمد لله نن ۱۳ ربيع الاول ۱۴۲۲ھ کې بنده عاجز د مشكوة شريف د كتاب الايمان د ۱۴۳ احاديثو توضيحاتو او تشريحاتو نه فارغ شو، ای الله زما مدد وکړئ کوم څه چې مې ليکلې دا قبول کړي او قلم د هر قسم لغزش او خطاء نه وساتئ آمين.

تحفه د لا اله الا الله:

د كتاب الايمان او د كلمې د توحيد **لا اله الا الله محمد رسول الله** په مناسبت سره مناسبه ګڼم چې د ذكي كيفي رَحِمَهُ اللهُ كلام په آخر کې راوړم:

جہانِ فکر و نظر لاالہ الااللہ ۞ متاعِ اہل خبر لاالہ الااللہ

یہ ذکر حق کی متاعِ عزیز کیا شے ہے ۞ نہیں کسی کو خبر لاالہ الااللہ

زہے نصیب یہ دولت اگر مجھے مل جائے ۞ ہو لب پہ شام و سحر لاالہ الااللہ

نجوم و شمس و قمر بھی فریب دے نہ سکے ۞ خلیل کی ہے نظر لاالہ الااللہ

کہیں بھی بحر معاصی میں غرق ہو جاتے ۞ نہ ہوتا ساتھ اگر لاالہ الااللہ

ہر ایک ذرہ ہے مصروف یاد حق کیلئے ۞ وہ برگ ہو کہ شجر لاالہ الااللہ

۲۷ ذوالحجة ۱٤۰۹هـ

بَابُ الْكَبَائِرِ وَعَلَامَاتِ النِّفَاقِ

په دې باب کې مصنف رَحِمَهُ اللهُ د دوو موضوعاتو متعلق احادیث راوړي: یو موضوع د کبائرو ګناهونو متعلق ده او دویمه د نفاق د علامو (نښو) متعلق ده، لیکن د دې نه مخکې دا ښودل ضروري دي چې د ګناهونو ویش (تقسیم) څه رنګه دی، د کبیرې او صغیرې تعریف څه دی او د علماؤ اقوال څه دي.

د صغیرې او کبیرې اقسام: قاضي عیاض رَحِمَهُ اللهُ نقل کړي دي چې د یو شمیر محققینو رأیه داده چې: **کل شيء نهی الله عنه فهو کبیرة**، استاذ ابو اسحق اسفرائني شافعي رَحِمَهُ اللهُ هم دغه قول غوره کړی دی، دغه حضرت د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په دې قول سره استدلال کړی دی: **کل شيء نهی الله عنه فهو کبیرة**، همدارنګه د قیاس هم دغه غوښتنه ده چې د الله تعالی هر مخالفت ته د الله تعالی د عظمت په نظر کې نیولو سره ګناه کبیره کیدل په کار دي.

د دې وجهې دغه محققین حضرات د صغیرې او کبیرې طرف ته د ګناه ویش (تقسیم) نه کوي، بلکې د دوی په نزد ټول ګناهونه کبیره دي، لیکن د جمهور امت د سلفًا او خلفًا په نزد په ګناه کې د صغیرې او کبیرې ویش جاري دی، **بدلیل قول الله تعالی ﴿اِنْ تَجْتَنِبُوْا كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ الایه﴾ (ای کبائر الذنوب، نکفر عنکم سیئاتکم ای نغفر لکم صغائرکم، کما في البیضاوي)** د دې قرآني آیت نه په غیر د احادیث الباب ډیرو احادیثو هم په دې باندې واضح دلالت کړی دی چې د ګناه تقسیم د صغیرې او کبیرې طرف ته شوی دی، په دې وجه امام غزالي رَحِمَهُ اللهُ په کتاب البسیط کې لیکلي دي چې په کبیره ګناه او صغیره ګناه کې فرق نکول یا د دغه فرق نه انکار کول ناپوهي او بې عقلي ده.

د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د قول جواب دا دی چې د هغه نه دا قول هم منقول دی چې: **(کل ذنب ختمه الله علیه بالنار او العذاب او اللعنة او الغضب فهو کبیرة والا فهو صغیرة)** د دوی د قیاس جواب دا دی چې د ګناه دوه نسبتونه دي: یو د الله تعالی د مخالفت نسبت دی، د همدغه نسبت په بناء اګر که ټول ګناهونه کبیره دي لیکن د ګناه دویم نسبت د دوی په مینځ کې دی، په هغو کې یو شمیر ګناهونه له نورو نه غټ یا واړه دي، په همدې اعتبار سره د جمهورو په نزد د ګناهونو تقسیم د کبیره او صغیره طرف ته ضروري دی.

د صغیره او کبیره ګناه په تعریف کې اختلاف: بیا د جمهورو په مینځ کې د صغیره او کبیره په تعریف کې غټ اختلاف دی او مختلف اقوال دي: **اول:** دا چې کومه ګناه چې په مونځ، روژه، حج وغیره حسناتو سره نه معاف کیږي هغه کبیره ده، او کومه ګناه چې په حسناتو سره معاف کیږي هغه صغیره ده.

دویم: یو شمیر محققینو د حضرت ابن عباس رضی الله عنه د قول په رڼا کې کبیره هرې هغې گناه ته ویلي په کومه باندې چې الله تعالی د دوزخ حتمي فیصله کړې وي، یا یې د عذاب، یا لعنت او یا د غضب قطعي حکم ورکړی شوی وي او که چیرته داسې نه وي نو صغیره ده. **دریم**: علامه بیضاوي رحمه الله ویلي دي چې (الاقرب ان الکبیرة کل ذلب کتب الشارع علیه حداً او صرح بالوعید فیه والا فصغیرة)

څلورم: بعضو حنفیانو ویلي دي چې هره هغه گناه د کومې دپاره چې شریعت د (فاحشة) لفظ استعمال کړی دی او په هغې باندې په منصوصي شکل دنیوي یا اخروي عقوبت مقرر شوی دی هغه کبیره ده که نه نو صغیره ده. **پنځم**: امام غزالي رحمه الله ویلي دي چې هره گناه د خپل مافوق په اعتبار سره صغیره ده او د خپل ماتحت په اعتبار سره کبیره ده. **شپږم**: ابن قیم رحمه الله ویلي دي چې کومه گناه د نورو گناهونو دپاره د وسیلې او ذریعې حیثیت ولري هغه صغیره ده لکه (النظر الی الاجنبیة واللمس) کوم چې د زنا ذریعه ده تر کومه وخته چې د ذرائعو په درجه کې وي نو صغیره ده، او کومه گناه چې مقصود بالذات شي لکه زنا نو هغه کبیره ده، دغه تعریف حضرت قاسم نانوتوي رحمه الله خوښ کړی دی، او شیخ الهند محمود الحسن رحمه الله د سورة النساء د آیت نمبر ۳۱ په تفسیر کې په صغیره او کبیره باندې چې کوم محقق او مدلل کلام کړی دی هغه هم دغه تعریف ته قریب قریب دی. **اووم**: ملا علي قاري رحمه الله ویلي دي چې کله کله د رجالو او افرادو د احوالو په نظر کې نیولو سره د گناه حالت صغیره یا کبیره کیږي، یوه گناه د یوه فرد دپاره کبیره ده خو د نورو دپاره صغیره ده، مثلا د غیر عالم دپاره یوه گناه صغیره گڼل کیږي مگر همدغه گناه د عالم دپاره کبیره گڼل کیدی شي، یوه گناه د مقبول بنده دپاره په الهي دربار کې کبیره شمارل شوې ده، مگر د غیر مقبول بنده دپاره همدغه گناه صغیره گڼل کیدی شي، په همدې وجهې ویل شوي ذي (حسنات الابرار سیئات المقربین). (المرقات ۱/۱۱۷). او ویلي شوي دي:

لَا يَحْقِرُ الرَّجُلُ الْكَبِيرُ دَقِيقَةً ❁ فِي السَّهْوِ فِيهَا لِلْوَضِيعِ مَعَاذِرُ

فَكَبَائِرُ الرَّجُلِ الصَّغِيرِ صَغَائِرُ ❁ وَصَغَائِرُ الرَّجُلِ الْكَبِيرِ كَبَائِرُ

ترجمه: غټ خلک دې وړوکي گناه سپکه نه گڼي ځکه چې دده سهوې ته هم کمزوري سرې د خپل ځان د پاره عذر او جواز جوړ وي، نو د کمزورو خلکو کبائر هم صغائر گڼلی شي مگر د مقتدا او د غټو خلکو صغائر هم کبائر گڼلی شي.

اتم: بعضو ویلي دي چې د حالاتو او مکان په اعتبار سره په گناه کې فرق راغلی دی، مثلا په بیت الله کې دننه او د حرم په زمکه کې د زړه وسوسه هم غټه گناه ده، مگر د حرم نه بهر هیڅ هم نه ده، یا یوه گناه په جوماتت کې دننه وکړی شي نو کبیره ده لیکن همدغه گناه د جومات نه بهر صغیره جوړیږي. ددې نه وروسته په دې خبره پوهه شئ چې د کبائرو شمیر کوم چې په احادیثو کې وارد دی دا هیڅ حتمي نه دی،

بلکې د خلکو د احوالو مطابق کله کم او کله زیات بیان شوي دي. د حضرت ابن عباس رضي الله عنه په روایت کې دغه شمیر تر اویا پورې رسیدلی دی، د مظاهر حق والا دغه شمیر (۸۴) لیکلی دی او مظاهر حق ټول بیان کړي هم دي، په بعضې احادیثو کې د اوو ذکر راغلی دی.

وعلامات النفاق: دا تخصیص بعد التعمیم دی، ځکه چې په کبائرو کې علامات نفاق هم داخل دي،

نفاق: (**اظهار خلاف ما ابطن**) نوم دی تفصیل را روان دی. (المرقات ۱/۱۱۷).

اَلْفَصْلُ الْاَوَّلُ

د ټولو نه غټه ګناه

(۱) عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُوْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ

د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه نه روایت دی چې یو کس پوښتنه وکړه یا رسول الله صلی الله علیه وسلم! د

أَيُّ الذَّنْبِ أَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ قَالَ أَنْ تَدْعُوَ لِلّٰهِ نِدًّا وَ هُوَ

الله په نزد د ټولو نه غټه ګناه کومه یوه ده؟ نبي علیه السلام وفرمایل: چې ته شریک ونیسې د هغه الله سره

خَلَقَكَ قَالَ ثُمَّ أَيٌّ

چې ته یې پیدا کړی یې، بیا هغه کس پوښتنه وکړه: ددې نه وروسته د ټولو نه غټه ګناه کومه یوه ده؟

قَالَ أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ خَشْيَةَ أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ

نبي علیه السلام وفرمایل: دا چې ته خپل اولاد په دې خیال سره ووژنې چې هغه د تا سره خوراک کوي، بیا هغه

قَالَ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ أَنْ

کس پوښتنه وکړه چې ددې نه وروسته د ټولو نه غټه ګناه کومه یوه ده؟ نبي علیه السلام وفرمایل: دا چې ته

تُزَانِيَ حَلِيْلَةَ جَارِكَ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ

د خپل ګاونډي د ښځې سره زنا وکړې (ابن مسعود رضي الله عنه وایي دي چې) نازل کړو الله تعالی ددې د

تَصْدِيْقَهَا وَ الَّذِيْنَ لَا يَدْعُوْنَ مَعَ اللّٰهِ إِلٰهًا آخَرَ

تصدیق د پاره دا آیت: (ترجمه) هغه خاص بندګان دي کوم چې د الله نه بغیر بل څوک معبود نه ګڼي او د

وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ اَلْاٰیة(مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1]

کوم ساه والا وژل چې الله حرام کړي د هغه په ناحقه وژنه نه کوي او نه زنا کوي.

توضيح : د حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كنيه ابو عبد الرحمن ده، قديم الاسلام دی، بعضو ويلي دي چې څلورم مسلمان دی کوم چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره ملګری شوی، تردې چې خلکو دا د هغه د کور سړی ګڼلو، د اودس جانماز او د مسواک خدمت د ده په ذمه وو، د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ راز دار هم وو، حبشې ته يې هجرت وکړه، بيا په بدر کې شريک شو او وروسته په ټولو غزواتو کې شريک شوی دی، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ده ته د جنتي کيدو شهادت ورکړی وو، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا هم فرمايلي دي :(**رضيت لامتي ما رضي لها ابن ام عبد وسخطت لها ما سخط لها ابن ام عبد**)دا په تګ راتګ ناسته ولاړه او سيرت کې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره مشابه وو، د کوفې قاضي او معلم مقرر شو، حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ اهل کوفې ته وويل چې ما په خپل ځان باندې تاسو ته ترجيح ورکړې ده چې ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مې تاسو ته درکړی دی، بيا يې وفرمايل : (**كُنَيْفٌ مُلِئَ عِلْمًا**) يعنې د علم ډکه کمره(کوټه) ده، په (۲۲ هجري) کې په مدينه کې وفات شو او په جنت البقيع کې خښ شوی، د ده عمر د شپيتو کلونو نه څه زيات وو.

اى ذنب اكبر : (الذنب ما يذم به الآتي) د ذنب څلور قسمونه دي :(۱) يو قسم هغه ده کوم چې د توبې او ايمان نه په غير نه معاف کيږي هغه کفر دی.(۲) دويم قسم هغه ده د کوم د مغفرت اميد چې د استغفار او حسناتو په ذريعه کيدلی شي هغه صغائر دي.(۳) دريم قسم هغه ده کوم چې د الله تعالى د مشيت ماتحت وي کوم چې د توبې او بغير توبې په دواړو صورتونو کې معاف کيدلی شي هغه حقوق الله دي.(۴) څلورم قسم هغه ګناه ده کومه چې د عوض د ورکولو يا له معاف کولو نه په غير نه معاف کيږي هغه حقوق العباد دي. (المرقات ۱/۲۱۸).

ندًا : (اى مثلاً ونظيرا فى الدعاء والعبادة) د کفر په اقسامو کې يې شرک په خاص طور بيان کړو، ځکه چې (**إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ**) کې شرک ته عظيم ظلم ويل شوی دی. (المرقات ۱/۲۱۸).

وهو خلقك : کې د شرک زيات قباحت طرف ته اشاره شويده چې ته نوې هغه وجود درته درکړو کله دې چې خبرې شروع کړې نو شرک دې وکړ، دا جمله حاليه ده. (المرقات ۱/۲۱۸).

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱۸۷/۱۲،رقم الحديث:۶۸۶۱،مسلم في صحيحه۹۱/۱رقم الحديث:۱۴۲-۸۶،والترمذي في السنن۳۱۴/۵، رقم الحديث:۳۱۸۲،والنسائي۹۰/۷،رقم الحديث : ۴۰۱۳ ، وأبوداود في سننه ۷۳۲/۲، رقم الحديث : ۲۳۱۰ ، واحمد في المسند ۳۸۰/۱.

ثم اي: دلته د (اي) لفظ د استفهام دپاره دی ای (ای الشیء اکبر من الذنب بعد الکفر) دلته دا **ثم** د تراخي دزمان یا د تراخي د رتبې دپاره نه ده، بلکې دا د تراخي في الاخبار دپاره ده. (المرقات ۱/۲۱۸).

تقتل ولدک: د شرک نه وروسته د مسلمان نفس وژل له ټولو غټه ګناه ده، بیا د وړوکي معصوم وژل دویمه ګناه ده، بیا وژل هم په بد ترین انداز سره چې ژوندی یې خښنول دي دا دریم جرم دی، بیا د رزق د ویرې وژل چې زما سره ناست خوراک ولې کوي؟ او د الله تعالی رازق نه ګڼل دا څلورم جرم دی، د صله رحمي نظر انداز کول او وژل دا پنځم جرم دی، نو ځکه دا د شرک نه وروسته د ټولو غټه ګناه وګڼل شوه.
د جاهلیت په زمانه کې دوه قسمه عربو اولادونه قتل کړي وو، یو خو هغه خلق وو کوم چې فی الحال غریب او مفلس وو د هغوی سره د اولاد د پاللو او د خوراک غم وو قرآن کریم په عجیب بلاغت سره دوی ته په دې وینا کړل ﴿وَلَا تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُمْ مِّنْ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَاِيَّاهُمْ﴾ دلته یې د اولاد خوراک مؤخر کړو ځکه چې همدغه خلک فی الحال دخپل خوراک په پریشانی کې وو اول همدغه وهم قرآن کریم لرې کړو، دویم هغو خلکو اولادونه وژلي وو کوم چې فی الحال خومالداره وو مګر په آئنده کې د فقر ویره ورسره وه دهغوی دپاره یې وفرمایل: ﴿وَلَا تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ﴾ دلته یې اولاد ته خوراک ورکول مقدم کړل چې تاسو سره د هغو زیاته ویره ده نو مونږ یې هغوته هم ورکوو او تاسو ته مو فی الحال هم درکړی، دا د قرآن کریم د عظیم بلاغت او د عجیب اسلوب بیان دی. (المرقات ۱/۲۱۹)

ان یطعم معک: دا کوم احترازي قید نه دی، بلکې یا خو دا قید اتفاقي دی چې هغو خلکو ددې وجې اولاد وژلی وو، یا دا د زیات قباحت ښکاره کولو دپاره دی چې ستاسو پیالې ته ستاسو د زړه ټوټو لاس ور وړ یوه ګوله (مړی) یې پورته کړه په دې مو هغه ووژل، شرم وکړئ. (المرقات ۱/۲۱۹).

وان تزانی حلیلة جارک: تزانی او تزنی دوه لغتونه دي د زنا په معنی سره دي، حلیله ښځې ته ویل کیږي، په تزاني کې هم د مفاعلې معنی ده او زنا د طرفینو نه کیږي، او حلیله د حلال نه ده او ښځه د میړه دپاره حلاله هم ده او په هغې کې حلول هم شته دی. دغه ګناه د اکبر الکبائر نه ځکه شمار کړی شویده چې یو خو په دې کې زنا ده، دویم په هغه ځای کې ده کوم چې د ده په پناه او ګاوند کې دی، نو په دې کې یو د ګاوندي د حق ابطال راغی، دویم په دې کې خیانت راغی، دریم په دې سره اجتماع تباه کیږي، ځکه ګاوندي چې کله خائن او غل جوړ شي نو د هغه نه بیا د ځان ساتل ډیر مشکل دي، بیا به هر سړی د خپل کور پیره دار جوړ شي او د هیڅ کار دپاره به بهر نه شي تلی. (المرقات ۱/۲۱۹).
اوس سوال دا دی چې د حضرت ابن عباس رضي الله عنه په نزد د کبائرو شمیر (۷۰) اویا دی، د سعید بن جبیر رضي الله عنه په نزد یې شمار اوه سوه دی، د ابو طالب مکي په نزد اولس دي، په ذکر شوي حدیث کې د دریو ذکر دی، په بعضو کې د څلورو ذکر راغلی او په یو شمیر روایتونو کې د اوو ذکر راغلی نو د دې

څه وجه ده؟.(المرقات ۱/۲۱۹).

د دې جواب دا دی چې رسول الله ﷺ د مخاطب د احتياج ماتحت د کبائرو ذکر کړی دی، شمار مقصود نه وو، نه د تحديد رسول الله ﷺ اراده کړې ده، همدارنګه په عدد کې تعارض نشته، دلته د هرې ګناه سره چې کوم قيد لګول شوی دی،دا د مزيد تقبيح او شناعت دپاره دی لکه څرنګه چې د دې تشريح وکړې شوه.

۲۸ ذوالحجة ۱٤۰۹هـ

څلور غټ ګناهونه

(۲) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ الْكَبَائِرُ الْإِشْرَاكُ
د حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه نه روايت دی چې نبي عليه السلام و فرمايل: غټ ګناهونه: شريک نيول د
بِاللهِ وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَقَتْلُ النَّفْسِ وَ الْيَمِينُ الْغَمُوسُ .[1] رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.
الله سره، د مور او پلار نافرماني کول، په ناحقه د چا وژل او په دروغو قسم خوړل دي.
وَ فِي رِوَايَةِ أَنَسٍ وَ شَهَادَةُ الزُّورِ بَدَلُ الْيَمِينُ الْغَمُوسُ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[2]
او د انس رضي الله عنه په روايت کې په دروغو د قسم خوړلو پر ځای په دروغو د شاهدۍ ورکولو الفاظ دي.

توضيح: الاشراک بالله: دلته د شرک نه مراد مطلقًا کفر دی، ليکن د شرک لفظ د دې وجهې غوره کړی شوی دی چې د عربو خلک د کفر سره برابر شرک او په شعبه شرک کې مبتلا وو، مشرک د الله تعالى په وجود قائل دی او د الله د قدرتونو هم انکار نه کوي مګر هغه په ذات يا صفات يا عباداتو کې نورو ته شريکه ورکوونکی دی، او کافر خو يا د الله تعالى د وجود نه انکار کوي يا د دين په ضرورياتو کې د کوم يو ضرورت نه انکار کوي، په شرک او کفر او مشرک او کافر کې همدغه فرق دی.د شرک دوه قسمونه دي: شرک اکبر کوم چې پورته بيان شو، دويم شرک اصغر، دا د ريا کارۍ او په عبادت کې د ځان ښودنې نوم دی کوم چې مخلوق ته د ښودلو دپاره کولی شي. (المرقات ۱/۲۲۰).

عقوق الوالدين: العق هو الشق والعاق يقطع حقوق ابويه د ضرر رسولو هر قول او عمل په عقوق الوالدين کې داخل دی او دا کبيره ګناه ده، خو والدينو د شريعت سره په ټکر کې خبره منل روا نه دي، ځکه

---

۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱۱/۵۵۵، رقم الحديث :۶۶۷۵، والنسائي ۸۹/۷ ، رقم الحديث : ٤۰۱۱ ،والدارمي ۲۵۱/۲ رقم الحديث ۲۳۶۰ ، واحمد في المسند ۲۰۱/۲ .

(۲) أخرجه البخاري في صحيحه ۲۶۱/۵، رقم الحديث : ۲۶۵٤، ومسلم في صحيحه ۹۱/۱ رقم الحديث : ۱٤٤-۸۸.

چې **لا طاعة لمخلوق في معصية الخالق** د والدینو نه مراد مؤمن والدین دي او یا په هغو کې اجداد او جدات ټول داخل دي. عقوق والدین د شرک بالله سره یو ځای ذکر شوی په کوم سره چې اشاره شوې چې الله تعالی د انسان د وجود حقیقي خالق او مالک دی، د هغه نه وروسته په مجازي طور والدین د خپل اولاد د وجود د پاره ظاهري سبب دی، همدا وجه ده چې په قرآن کریم کې الله تعالی د خپلو حقوقو سره د والدینو حقوق یو ځای ذکر کړي دي ﴿وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا﴾. (المرقات ۱/۲۲۰).

والیمین الغموس: غموس د غمس نه د غوټې خوړلو په معنی سره دی، چونکه د یمین غموس د پاره هیڅ کفاره نشته نو بس د دوزخ په اور کې غوټه خوړل دي، همدا د هغه سزا ده، یمین غموس هغه قسم ته ویل کیږي چې کوم کس د تیرې شوې زمانې په کوم فعل یا واقعه باندې د علم باوجود دروغجن قسم وخوري، دا قسم ځکه کبیره ګناه ده چې دغه کس د الله نوم د ضمانت په طور استعمال کړو او په هغه کې یې دروغ وویل. (المرقات ۱/۲۲۰).

یو یمین منعقده دی په کوم کې چې د کفارې ورکول دي، هغه دې ته ویل کیږي چې یو کس په آئنده کې د کوم کار په کولو یا نه کولو قسم وخوري او بیا هغه پوره نه کړي، دریم قسم یمین لغوه دی دا په ژبه باندې د هغو کلماتو نوم دی په کومو سره یې چې د قسم اراده نه وي کړې، بس تکیه کلام وي، لکه په عربي کې (لا والله) وغیره کلمات دي، په نورو ژبو کې وایي (قسم خورم) (قسم په خدای) وغیره وغیره، د دې کلماتو ویل هم مناسب نه دي، خو بیا هم په دې قسم کې باقاعده نیول نشته.

د قسم خوړلو په اسلام کې اجازه ده، لیکن د هغه د حفاظت هم په اسلام کې حکم دی ترڅو چې د الله تعالی د نوم توهین ونه شي، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې ما په ژوند کې نه رشتیني قسم خوړلی دی او نه دروغو، په باب الایمان کې د ټولو قسمونو تفصیل ذکر دی. (المرقات ۱/۲۲۰).

وشهادة الزور: دروغجنه شاهدي دا ده چې په کومې سره د چا حق باطل کړی شي یا مال دا هم د کبائرو نه یوه کبیره ده، چې د الله تعالی ذات حاضر وګڼل شي او دروغ وویل شي او هغه هم په ناحقه د مال ترلاسه کولو د پاره.

د اووه مهلکاتو نه ځان وساتئ

(۲) وَعَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوْبِقَاتِ
د ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ و فرمایل: خلکو د اووه هلاک کوونکو څیزونو نه ځان وساتئ
قَالُوا يَا رَسُوْلَ اللهِ وَمَا هُنَّ قَالَ
پوښتنه وشوه چې یا رسول الله! هغه اووه هلاک کوونکي څیزونه کوم دي؟ نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ و فرمایل: (۱) د

الشِّرْكُ بِاللّٰهِ وَ السِّحْرُ وَ قَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللّٰهُ إِلَّا بِالْحَقِّ	
يو چا د الله سره شريک منل (۲) جادو کول (۳) د هغه چا وژل چې وژل يې الله حرام کړي د هغه په ناحقه وژل	
وَ أَكْلُ الرِّبَا وَ أَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَ التَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ وَ قَذْفُ	
(۴) سود خوړل (۵) د يتيم مال خوړل (۶) د جهاد په ميدان کې د دښمن ته شا اړول (۷) د زنا تهمت لګول	
الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلَاتِ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]	
په پاکدامنو ايمان لرونکو او ناخبره ښځو باندې.	

توضيح: د شرک تعريف: قال الشرک بالله: شرک يو لوی جرم دی کوم چې د عقل او علم په حواله په انساني فطرت باندې يو خراب داغ دی او د الله تعالى د ذات او صفاتو په عظمت کې غټه کوتاهي او لوی ظلم دی، په کوم کې چې په غير شعوري طور يو کس ګويا که دا تصور قائموي چې زما فلانی کار په فلانی بزرګ وکړې، د هغه په کولو د هغه په کولو کې نه وخت شته او نه تاخير شته، او الله تعالى دغه کار نه کوي يا يې کولی نه شي، په دې دواړو صورتونو کې عظيم تنقيص، توهين او عظيم ظلم دی، ځکه چې د کوم پروردګار په لاس کې د ذرې ذرې تصرف کلي اختيار او کامل قدرت موجود دی د هغه په غير شعوري طور کمزوري بلکې مفلوج ګرځول د مشرکانو شاته منډې وهل دي، مشرک دا عقيده لري او که نه يې لري ليکن د هغه د فعل او طرز عمل نتيجه همدا ده، په دې وجه الله تعالى د ټولو نه زيات چې په کومه ګناه باندې ناراضه کيږي هغه د شرک ګناه ده، ځکه خو يې فرمايلي دي: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾. (لقمان آيت: ۱۳)

او ﴿إِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾ (النساء آيت: ۴۸)

او فرمايلي يې دي: ﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ﴾ (الحج آيت: ۳۱)

خلاصه دا ده چې شرک د انساني فطرت نه د سعادت تخم او استعداد د بيخه وباسي او د انسان روحاني ترقي د مرګ سره مخامخ کوي، په شرک سره يو انسان په خپل خالق باندې د ټولو نه غټ دروغ تړلي دي او د خپل تخليق او فطري استعداد خلاف يې بغاوت کړی دی په دې وجه دا په حديث کې د غټو غټو مهلکاتو په فهرست کې راوړل شوی. شاه ولي الله رَحِمَهُ اللّٰهُ د شرک په تعريف کې ليکلي چې د شريعت په

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۳۹۳/۵، رقم الحديث: ۲۷۶۶، ومسلم في صحيحه ۹۲/۱ رقم الحديث: ۱۴۵-۷۹، وابو داود في السنن ۲۹۴/۳، رقم الحديث: ۲۸۷۴، والنسائي ۲۵۷/۶، رقم الحديث: ۳۶۷۱.

اصطلاح کې شرک دې ته ویل کیږي چې کوم صفات خاص د الله تعالی سره مختص دي د هغو د الله تعالی نه بغیر د بل چا دپاره ثابتول شرک دی، لکه الله تعالی نه بغیر بل چا ته عالم الغیب ویل یا د بل چا په کائناتو کې متصرف منل، یا د مصیبتونو او مشکلاتو په وخت کې په غائبانه طور د الله نه بغیر کوم پیر او فقیر ته د مدد دپاره نعرې وهل، یا دا چې کوم مالي عبادت یا قولي عبادت یا بدني عبادت کې کوم عبادت د غیر الله دپاره وکړي دا ټول د شرک صورتونه دي، کوم چې نن سبا مشرک خلک کوي او وایي:

بندہ قادر کا بھی قادر بھی ہے عبد القادر ❁ سر باطن بھی ہے ظاہر بھی ہے عبد القادر

ذی تصرف بھی ہے ماذون بھی ہے مختار بھی ہے ❁ کار عالم کا مدبر بھی ہے عبد القادر

د یو موحد دپاره د شرک نه بې زارۍ دپاره د سلطان باهو دا اشعار یاد ساتل په کار دي:

یقین دانم درین عالم کہ لا معبود الا ھو ❁ ولا مقصود فی الکونین ولا موجود الا ھو

چون تیغ لابدست آری بیا تنہا چہ غم داری ❁ محو از غیر حق یاری لا فتاح الا ھو

د جادو تعریف او اقسام : والسحر (۱) **کل ما لطف مأخذه ودق فهو سحر** (۲) **اخراج الباطل في صورة الحق** (۳) **ما یفعل الانسان من الحیل.**

په سحر او جادو باندې د پوهیدو دپاره ضروري ده چې د یو څو خارق عادت څیزونو ذکر وکړی شي چنانچه خارق عادت څیزونه ټول اوه(۷) دي :**اول** : (**ارهاصات**) دي، دا داسې خارق عادت افعال دي کوم چې د کوم نبي د نبوت نه مخکې د تمهید په طوراو د نبي دراتلو نه مخکې د راتلو د اعلان دپاره راغلي لکه د نبوت نه مخکې د کاڼو (ډبرو) او د ونو په رسول الله ﷺ باندې سلام اچول یا د وریځې سورې کول، د پیدا ایښت په وخت کې په عالم انسان باندې انقلاب راتلل دا ټول په ارهاصاتو سره وو.
دویم : **معجزات** دي، دا داسې خارق عادت امور دي کوم چې د کوم نبي د دعوت نبوت د اثبات او د هغه د تصدیق دپاره او د مخالفینو د عاجز کولو دپاره د نبوت د مدعي په لاس باندې ظاهر شوي دي لکه د رسول الله ﷺ په لاس باندې د سپوږمۍ دوه ټوټې کیدل او د مبارکو ګوتو نه یې د اوبو د چینې روانیدل وغیره وغیره ټول معجزات دي. **دریم** : **کرامات** دي، دا داسې خارق عادت امور دي کوم چې د متبع سنت او صاحب ایمان کس په لاس باندې د هغه د اعزاز او اکرام په طور ظاهر شي، پیغمبر ته د خپلې معجزې علم هم وي او قصد یې هم وي مګر د ولي دپاره دا ضروري نه دي. **څلورم** : **معونات** دي، دا داسې خارق عادت امور دي کوم چې د کوم مسلمان د مرستې او کومک دپاره ښکاره شي لکه د مجبورۍ او مخمصې (لوږې) په حالت کې چاته د خوراک راتلل یا په اوبو باندې تلل یا په هوا کې الوتل وغیره وغیره ټول د اعانت او مرستې صورتونه دي. **پنځم** : **استدراج** دی، دا داسې خارق عادت امورو ته ویل کیږي کوم چې د کوم کافر په لاس یا د کوم فاجر په لاس د هغه د مقصود مطابق ښکاره

شي، لکه د دجال په احوالو کې چې د عجیبو تصرفاتو ذکر دی، یا د اسود عنسي مدعی نبوت په لاس د عجائبو ښکاره کېدل دا ټول استدراج دی. **شپږم : اهانت** دی، دا داسې خارق عادت امور دي کوم چې د کوم کافر په لاس ښکاره شي لیکن د هغه د مطلوب او مقصود خلاف ښکاره شي، لکه مسیلمه کذاب چې د یو کس په سترګه باندې لاس تېر کړو ددې دپاره چې هغه روغه شي هغه روغه شي مګر د هغه کس روغه سترګه هم ړنده شوه، یا په باغ کې د اودس نه د زیاتو شویو اوبو اچول چې برکت راشي نو د باغ ټولې ونې وچې شوې، یا د غرغرې اوبه کوهي ته اچول نو څه چې په کوهي کې وو هغه هم وچ شول، یا د یوه ماشوم په سر باندې لاس تېرول نو د هغه دماغ کار پرېښودي وغیره وغیره. **اوم : سحر او جادو** دی، مګر د دې په حقیقت کې اختلاف دی، د معتزلو په نزد د سحر هیڅ حقیقت نشته، دا صرف وهم، خیال او تصور دی، او د هغه اثرات هم ددې وهم یوه برخه ده، مګر د جمهورو اهل السنة په نزد سحر د یو نفس الامري حقیقت نوم دی د کوم په ذریعه چې په انسان باندې مخصوص کیفیات او اثرات راتللی شي.

د سحر او ساحر حکم : د سحر او د ساحر په حکم کې د فقهاو اختلاف دی، دامام مالک او امام احمد بن حنبل رحمهما الله په نزد ساحر مطلقًا کافر دی، واجب القتل دی او د جادو زده کول او ور ښودل هم کفر دی، حرام دی. زما استاذ مولانا فضل محمد سواتي رحمه الله په دې موقع یو جامع خبره کړې وه، چې کوم سحر د ضروریاتو د دین په انکار باندې مبنی وي هغه کفر دی د هیچا په دې کې اختلاف نشته او په کوم کې چې شرکیه کلمات وي هغه شرک دی او که چیرته د اعمال صالحو منافي وي هغه کبیره ګناه ده، او که چیرته کوم غلط عمل په هغه کې نه وي بلکې د اصلاح او صحیح غرض د پاره وي لکه د ښځې او مېړه په مینځ کې اصلاح او د همداسې نورو کارونو د پاره وي نو دغه جادو مباح دی (مګر په دنیا کې داسې صالح جادو چیرته دی؟).

التولي يوم الزحف : یعنې د جهاد د میدان نه تښتېدل دا کبیره ګناه ده، اول عزیمت دی چې مجاهد به له میدان نه بالکل نه تښتي، ځکه چې په دې مرګ کې ژوند پروت دی کله چې دا عقیده وي چې په مرګ کې ژوند دی نو بیا به څوک وتښتي؟. (المرقات ۱/۲۲۳).

شهید کی جو موت ہے وہ قوم کی حیات ہے ✿ شہید کا جو خون ہے وہ خون کی زکوٰۃ ہے

دویم رخصت دی چې د دوّو نه د زیاتو کافرانو نه د مقابلې په وخت کې تیښته روا ده، د دوو نه د کمو نه تښتېدل یا د دوّو نه تښتېدل کبیره ده.

وقذف المحصنات : قذف د ګرد ګاني پورته کول یو چالره په سر باندې وهل دا قذف دی، بیا په پاک دامنې ښځې باندې تهمت لګولو د پاره استعمال شوی، یعنې پاک دامنه، مسلمانه، آزاده او شریفه ښځه باندې تهمت لګول د کبیرې نه دی، که چیرته ښځه کافره وه نو په هغې باندې تهمت لګول کبیره نه ده، بلکې صغیره ده، دا ټول اوه مهلکات او تباه کوونکي ګناهونه دي د کوم نه چې د ځان ستل انتهائي ضروري دي. (المرقات ۱/۲۲۳).

هغه بدترينه ګناه د کومې په کولو سره چې ايمان ختميږي

(۲) وَ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي

دابو هريره [illegible] نه روايت دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: زنا کوونکی چې کله زنا کوي نو

[illegible] وَلَا يَسْرِقُ السَّارِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَ هُوَ مُؤْمِنٌ

په دې وخت کې د هغه ايمان باقي نه شي پاتې کيدی، غل چې کله غلا کوي نو په دې وخت کې د هغه ايمان

وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَ هُوَ مُؤْمِنٌ

باقي نه شي پاتې کيدی شراب څکونکی چې کله شراب څکي نو په دې وخت کې د هغه ايمان باقي نه شي

وَلَا يَنْتَهِبُ نُهْبَةً يَرْفَعُ النَّاسُ إِلَيْهِ فِيهَا أَبْصَارَهُمْ حِينَ يَنْتَهِبُهَا

پاتې کيدی، او دلارو وهونکی کله چې خلک هغه (په ښکاره) د غلا په کولوويني (ليکن د ويرې د وجې بې

وَ هُوَ مُؤْمِنٌ

وسه وي او د چغو او نعرو نه بغير د هغه هيڅ نه شي کولی) نو دا وخت د هغه ايمان باقي نه شي پاتې کيدلی او

وَلَا يَغُلُّ أَحَدُكُمْ حِينَ يَغُلُّ وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَإِيَّاكُمْ إِيَّاكُمْ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).

خيانت نه کوي په مال د غنيمت کې په هغه وخت کې چې په ده کې ايمان وي نو تاسو د دې ګناهونو ځان و ساتئ

وَ فِي رِوَايَةِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا وَلَا يَقْتُلُ حِينَ يَقْتُلُ وَ هُوَ

او د ابن عباس رضي الله عنه په روايت کې دا الفاظ هم دي چې قتل کوونکی کله چې په ناحقه قتل کوي په دې

مُؤْمِنٌ. قَالَ عِكْرِمَةُ قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ

وخت کې ايمان باقي نه پاتې کيږي، عکرمه رضي الله عنه ويلي چې ما د ابن عباس رضي الله عنه دا حديث واوريدو

كَيْفَ يُنْزَعُ الْإِيمَانُ قَالَ هٰكَذَا

پو ښتنه مې وکړه چې د دې نه د ايمان جدا والی څنګه کيدلی شي نو هغه وويل چې داسې (داېې وويل) هغه

وَ شَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ ثُمَّ أَخْرَجَهَا

د خپلو دواړو لاسونو ګوتې په يو بل کې ننباسلې او بيايې هغه ګوتې له يو بل نه جدا کړې د دې نه پس

فَإِنْ تَابَ عَادَ إِلَيْهِ هٰكَذَا وَ شَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ

هغه وويل که چيرته توبه وکړي نو ايمان په دې شکل واپس کيدی شي او داېې وويل هغه خپلې ګوتې بيا

وَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللّٰهِ

په يو بلې کې ننباسلي، همدارنګه ابوعبدالله (يعني امام بخاري رَحِمَهُ اللّٰهُ) ويلي دي چې ددې حديث مطلب

لَا يَكُونُ هٰذَا مُؤْمِنًا تَامًّا وَلَا يَكُونُ لَهُ نُورُ الْإِيمَانِ. (هٰذَا لَفْظُ الْبُخَارِيِّ).[1]

دادی چې هغه کس (دګناه دارتکاب په وخت کې) کامل مؤمن نه شي پاتې کيدی او ورته نه دايمان نوروځي.

توضيح: لايزني الزاني الخ: دا مسئله مخکې په کتاب الايمان کې تيره شوې ده چې د معتزلو او خوارجو په نزد مرتکب کبيره خارج عن الاسلام مخلد في النار دی، يا د معتزلو په نزد داخل في الکفر نه دی، ځکه چې د دوی په نزد منزلة بين المنزلتين ده چې نه مسلمان دی ځکه چې د اسلام نه وتلی دی نه کافر دی ځکه چې په هغه کې داخل نه دی، د دوی په نزد په دوزخ کې هم دارنګه منزلة بين المنزلتين مقام شته، خوارجو خو داخل في الکفر هم منلی دی، د اهل السنت والجماعة په نزد مرتکب کبيره له اسلام نه خارج نه دی، دغه حديث د معتزلو او خوارجو دليل دی، او په ظاهره دغه حديث د نورو قرآني نصوصو او نبوي فرمانونو سره متعارض دی (المرقات ۱/۲۳۳) مثلاً: (۱) ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَ يَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ﴾ که چيرته د شرک نه بغير کبائر کفر شي نو دهغو د مغفرت ګنجايش به د کومه شو، معلومه شوه چې مرتکب کبيره د اسلام نه خارج نه دی. (۲) ﴿وَ اِنْ طَآىِٕفَتٰنِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا﴾ دلته په خپل مينځ کې جنګيدونکي د مؤمن په نوم ياد شوي دي، سره ددې چې جنګيدل کبيره ګناه ده. (۳) دحدود الله او قصاص چې څومره آيتونه دي په هغو کې د مرتکب کبيره د پاره يوه سزامقرر ده که چيرته هغه خارج اسلام وی نو دمرتد سزا به په هغه نافذ کيده، معلومه شوه چې مرتکب کبيره د اسلام نه وتلی نه دی (۴) دحضرت ابوذر غفاري رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ حديث (وان زنی وان سرق) په دارنګه احاديثو سره هم جمهورو استدلال کړی دی نو دا د جمهرو مستدلات هم دي او تر بحث لاندې حديث سره معارض هم دي ددې وجهې د دغه حديث توجيه او تاويل او په صحيح محمل باندې حمل کول ضروري دي ترڅو چې په ټولو نصوصو کې توافق او تطابق راشي، دوه مطلبه خو په خپله په حديث کې مذکور دي نور دا دي: (۱) اوله توجيه دا ده چې دلته د زاني د ايمان چې کومه نفي راغلې ده دا د کمال ايمان نفي ده، د اصل ايمان نفي نه ده. (المرقات ۱/۲۳۴).

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱۱۹۵، رقم الحديث: ۲٤۷٥، ومسلم في صحيحه ۱/۷٦ رقم الحديث: ۱۰۰-٥۷، والترمذي في السنن ٥/ ١٦، رقم الحديث: ۲٦۱٥، والنسائي ۸/٦٤، رقم الحديث: ٤۸۷۰، وأبوداود في سننه ٥/٦٤، رقم الحديث: ٤٦۸۹.

(۲) علامه تورپشتي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې دغه کلام په لفظونو کې خبر دی مګر په معنوي طور انشاء ده، يعنې زاني که چيرته مؤمن وي نو زنا دې نه کوي ، د دې توجيه تاييد په هغه روايت سره شوی دی په کوم کې چې (لايزن) جزم او لا نهي سره دی، ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ هم دغه توجيه کړې ده مګر په دې باندې اعتراض دا دی چې حين ظرف ددې توجيه انکار کوی ، ځکه د زنا نهي مطلقًا ده په (حين يزنی) سره مقيد کولو څه فايده ده؟.(۳) علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ دا توجيه کړې ده چې دلته د ايمان د يوې مهمې شعبې حياء نفي شوې ده يعنې ځوک چې دغه قبيح عمل کوي هغه مؤمن نه دی، يعنې په حياء کې نه شي پاتې کيدلی، د ايمان مهمه شعبه حياء په دې سره ضائع کيږي. (الکاشف۱/۲۰۱).

(۴) څلورمه توجيه دا ده چې دلته د ايمان د نور نفي مراد ده، امام نووي رَحِمَهُ اللهُ هم دا توجيه کړې ده چې د ايمان نور باقي نه پاتې کيږي.(۵) پنځمه توجيه دا ده چې په دې سره د شهودي ايمان نفي مراد ده که چيرته دغه کس الله تعالی حاضر او ناظر ومنې نو د دغه حاضرۍ په حالت کې هيڅکله دا حرکت نه کوي ، کله چې د وړوکي ماشوم په موجوديت کې دا حرکت نه شي کولی.(۶) شپږمه توجيه دا ده چې دا حکم په زجر، توبيخ، تغليظ او تشديد باندې محمول دی چې د دغه قبيح حرکت کوونکی مؤمن نه شي پاتې کيدی، بلکې فاسق او فاجر ګرځي. (المرقات ۱/۲۲۳).

ينتهب : **انتهاب** په زوره د يو چا مال اخيستل، **نهبة** غلا کړی شوي مال ته ويل کيږي **يرفع الناس اليها ابصارهم** يعنې په دغه جزئت باندې تعجب کوي د هغه د ظلم نه ويريږي صرف د هغه طرف ته د سترګو په کونجونو ورګوري او هيڅ کولی نه شي، ځکه چې د غلا کوونکو نه ويريږي. (المرقات ۱/۲۲۳).

ولايغل : غلول د غنيمت په مال کې خيانت کولو ته ويل کيږي، بيا په مطلق خيانت باندې اطلاق شوی دی او د بد عهدۍ ته ويل شوی دی. (المرقات ۱/۲۲۴).

فاياکم اياکم : د تاکيد دپاره دی يا تحذير دی چې ځان وساتئ ځان وساتئ، په دغه حديث کې د حقوق الله او حقوق العباد دواړو ذکر دی، يعنې د ايمان د حالت غوښتنه دا ده چې دغه کس په دغو حقوقو کې د حدود الله نه د ذرې برابر تجاوز ونه کړي. (المرقات ۱/۲۲۴).

۲۳ ذوالحجة ۱۴۰۹هـ

د منافق نښې او علامې

(۵) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ

دابوهريره رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايل : د منافق درې نښې (علامې) دي،

زَادَ مُسْلِمٌ وَ إِنْ صَامَ وَ صَلَّى وَ
ددې نه وروسته مسلم په خپل روايت کې دومره زياتوالى کړى اګر که هغه مونځ کوي او روژه نيسي او د
زَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ ثُمَّ اتَّفَقَا
مسلمان کيدو دعوه هم وکړي، ددې نه وروسته بخاري او مسلم دواړه متفق دي (چې هغه درې نښې دادي)
إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَ إِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَ إِذَا
کله چې خبرې کوي دروغ وايي او کله چې وعده وکړي د هغې وعدې مخالفت کوي او کله چې دده سره
اؤْتُمِنَ خَانَ.(۱)
امانت کېښودل شي نو خيانت کوي.

توضيح: **آية المنافق ثلاث**: د آية جمع آيات ده، د نښانې او علامې په معنى ده، دا نښانې به يا حسي وي يا به معنوي وي، يعني په محسوساتو او معقولاتو دواړو کې استعمال شوى دى، د حسي او محسوساتو مثال لکه (**آية الطريق**) د معنوي او معقولاتو مثال کله (**آية الله**) هغه کس کوم چې د دين د حفاظت نښه وي يا لکه معجزه دا ټول د معقولاتو مثالونه دي. د نفاق تعريف دا دى: **اظهار خلاف ما ابطن**، يعني چې په ژبه يو څه وي او په زړه کې بل څه وي، دا دوه مخې پاليسي ده دې ته نفاق ويلى کيږي، دلته يو فني اشکال دى چې (**آية**) مفرد دى او دا مبتداء دى او (**ثلاث**) خبر دى کوم چې جمع ده، نو په مبتداء او خبر کې مطابقت نشته دى؟ د دې جواب دادې چې د آية سره د جنس معامله شوې ده نو اوس مطابقت پيدا شو، ځکه چې جنس د قليل او کثير دواړو دپاره استعماليږي شي، دويم جواب دا دى چې دلته په دريو نښانو کې هره يوه نښانه جدا جدا د نفاق نښه ده، او په يوه روايت کې (**علامات النفاق ثلاث**) الفاظ راغلي دي، د کوم نه چې معلومه شوې ده چې په آية سره د مفرد اراده نه ده شوې بلکې د جمع معامله شوې ده. (المرقات ۱/۲۲۵).

سوال: شبه دا ده چې په دغه حديث کې د منافق د علامو په دريو کې حصر دى، کله چې په وروستني روايت کې د څلورو ذکر شوى نو حصر څنګه صحيح شو؟.

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱/۸۹، رقم الحديث: ۳۳، ومسلم في صحيحه ۱/۷۸ رقم الحديث: ۱۰۷-۵۹، والترمذي في السنن ۵/ ۲۰، رقم الحديث: ۲٦۳۱، والنسائي ۸/۱۱٦، رقم الحديث: ۵۰۲۱ واحمد في المسند ۲/۳۵۷.

جواب: دلته حصر مقصود نه دی بلکې د ذکر کیدو په اعتبار سره کله د دریو او کله د څلورو ذکر راغلی دی، دویم جواب دا چې په اعدادو کې د یوه عدد د بل سره تعارض نشته دی. ځکه چې عدد اکثر د عدد اقل منافي نه دی، عدد اقل د عدد اکثر په ضمن کې دی، دریم جواب دا چې د وحې په ذریعه زیات شوی، نو اول د دریو ذکر راغلی بیا د څلورو ذکر راغی. (المرقات ۱/۲۲۵).

سوال: دلته یو مشهور اشکال دی هغه دا دی چې مثلا یو کس مسلمان دی د شهادت په کلمه باندې قائم دی مگر په هغه کې دغه درې نښې هم شته دی نو دغه کس منافق شو (**فی الدرک الاسفل من النار**) کې به او سیږي بیا خو مسلماني ختمه شوه یا ډیره کمه پاتې شوه؟.

جواب (۱): اول جواب دا چې په دې دریو خویونو باندې چې کله طبعیت مطبوع شي او په یو وخت د یو بل سره دا دریواړه په یوه زړه کې سره یو ځای شي نو دا د ایمان منافي دي، په دې باندې په حدیث کې د (**اذا**) لفظ دلالت کړی دی کوم چې د استمرار دپاره دی، یعنې کله هم چې خبره کوي نو درواغ وایي وغیره وغیره، گویا چې دا د هغه دویم طبعیت جوړ شوی دی نو دا منافق دی. (المرقات ۱/۲۲۷).

جواب (۲): دویم جواب دا دی چې په دغه کلام کې تشبیه ده یعنې که چیرته دغه خویونه په کوم مسلمان کې راشي نو هغه د حقیقي منافق په شان کیږي.

جواب (۳): دریم جواب دا دی چې دغه کس د ټول شریعت په اعتبار سره خو منافق نه دی، هو د چا سره چې د دروغو معامله شوې یا د بد عهدۍ شوې یا د خیانت معامله شوې نو د هغه دپاره دا منافق دی.

(۴) کوم کس چې دغه خویونه حلال وگڼي او بیا یې خپل کړي نو هغه حقیقي منافق دی.(۵) مقاتل رحمه الله سعید بن جبیر رضی الله عنه ته وویل چې دغه حدیث زما ژوند او معیشت برباد کړی دی، ځکه کله هم چې کوم کار کوم نو ویریږم چې په دغو خویونو (خصلتونو) کې ونه لویږم، حضرت جبیر رحمه الله وخندل او وې فرمایل چې زما سره هم داسې شویدي، ما د حضرت ابن عباس رضی الله عنه او حضرت ابن عمر رضی الله عنه نه تپوس وکړو هغوی دواړو وخندل او وې ویل زمونږ دواړو سره هم داسې وشول نو مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه تپوس وکړه نو رسول الله صلی الله علیه وسلم مسکی شو او بیا یې وفرمایل: ستاسو دې خوینو سره څه کار دی زما وینا ده چې **اذا حدث کذب** نو دا د الله تعالی د دې قول مطابق دی ﴿**وَاللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنٰفِقِيْنَ لَكٰذِبُوْنَ**﴾ او (**اذا وعد أخلف**) د الله تعالی د دې قول مطابق دی ﴿**فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِىْ قُلُوْبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهٗ بِمَآ اَخْلَفُوا اللّٰهَ مَا وَعَدُوْهُ وَ بِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ**﴾ او زما دا وینا ده چې (**اذا اؤتمن خان**) نو دا د دې آیت د وجې دی ﴿**اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ وَ الْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَّحْمِلْنَهَا وَ اَشْفَقْنَ مِنْهَا وَ حَمَلَهَا الْاِنْسَانُ**﴾ (**ای خان الانسان والکم برآء منهن**)(المرقات ۱/۲۲۸).

دې نه معلومه شوه چې په حديث کې په (المنافق) کې چې كوم الف لام دی هغه عهدي دی او دا علامې او نښانې د حقيقي منافقينو دي نه د عملي منافقينو، يعنې حقيقي او اعتقادي منافق په دې خويونو سره پېژندل کيدی شي، بيا شبه شوې ده چې په راتلونکي روايت کې هغه منافق ته خالص ويل شوي دي په کوم کې چې همدغه نښانې وي،نو جواب دادی چې د رسول الله ﷺ په مبارک عهد (زمانه) کې د حقيقي منافق نښانې همدغه وې او وروسته نفاق فی العقيده پاتې نه شو، ځکه چې د دې معلومول مشکل دي، نو صرف عملي نفاق پاتې شو ،لهذا د رسول الله ﷺ په زمانه کې دغه خويونه د حقيقي منافق دپاره بيان شوي دي، (اذا حدث كذب) دا صفت د ټولو نه زيات قبيح دی او د نورو قبائحو دپاره اصل دی، نو په دې وجه مخکې ذکر شوي دي.

د منافق جوړيدو څلور خبرې

(٦) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ
د عبدالله بن عمرو رضي الله عنه نه روايت دی چې نبي عليه السلام وفرمايل په کوم کس کې چې څلور خبرې وي نو
كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ
مکمل منافق دی او په چاکې چې د هغونه يوه خبره وموندل شي (نو پوهه شئ) چې په هغه کې د نفاق يو خوی
حَتَّى يَدَعَهَا إِذَا اؤْتُمِنَ
پيدا شوی دی تر هغه پورې تر څو چې يې پرې نږدي (هغه څلور خبرې دادي) کله چې هغه سره امانت کيښودل
خَانَ وَ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَ إِذَا عَاهَدَ غَدَرَ
شي نو خيانت کوي،کله چې خبرې کوي نو دروغ وايي،کله چې وعده او اقرار وکړي نو د هغې خلاف عمل
وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).(۱)
کوي ، کله يې چې جګړه شي نو کنځل کوي .

توضيح :واذا عاهد غدر : يعنې کله چې وعده وکړي نو د هغې خلاف کوي، دوکه کوي او غداري کوي، وعده خلافي د نفاق د نښو نه يوه نښه ده، قرآن کريم د وعدې پوره کولو حکم کړی ﴿أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ او

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۸۹/۱، رقم الحديث : ۳۴، ومسلم في صحيحه ۷۸/۱ رقم الحديث : ۱۰۷ ،۵۹، والنسائي ۱۱۶/۸ ، رقم الحديث :۵۰۲۰ ، والترمذي ۶/ ۲۱، رقم الحديث ۲۶۳۲، واحمد في المسند ۱۸۹/۲

فرمايلي دي ﴿إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا﴾ ﴿كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَّبِيًّا﴾ همدارنګه په احاديثو کې د وعدې پوره کولو حکم شوی او د وعدې نه پوره کول يې د نفاق نښه ښودلې ده. (المرقات ۱/۲۲۹).
په خلاف وعده کار باندې چې کوم وعيد راغلی دی دا هغه وخت دی کله چې يو انسان په وعده کولو سره په زړه کې پخه اراده وکړي چې وعده به نه پوره کوم، ليکن که چيرته يې په زړه کې پخه اراده وه چې وعده به پوره کوم ليکن بيا کوم عذر پيښ شي او مجبوري راشي نو دا وعيد د داسې کس دپاره نه دی.

د منافق مثال

﴿۷﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُ الْمُنَافِقِ كَالشَّاةِ

دابن عمر رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: د منافق مثال د هغه ګډې په شان دی

الْعَائِرَةِ بَيْنَ الْغَنَمَيْنِ تَعِيرُ إِلَى هٰذِهِ مَرَّةً وَإِلَى هٰذِهِ مَرَّةً.[1] (رَوَاهُ مُسْلِمٌ).

چې د دوه رمو په مينځ کې (د خپل نر په لټون کې) کله يو طرف ته او کله بل طرف ته مائل کيږي.

توضيح: كالشاة العائرة: عائره جوړې غوښتونکي او بې ته ويل شويدي دا د هغه صفت دی، د ګډې دپاره هم مستعمل شوی دی، په دې کې د ديوثۍ طرف ته اشاره ده چې منافق کله د مسلمان او کله د کافر طرف ته ځي راځي، په تذبذب او تردد کې لويدلی وي، د شهوت بندي دی، د سرټوب نه لرې دی، دا کس د هغه ګډې په شان دی کومه چې د شهوت پوره کولو دپاره کله يو طرف ته کله بل طرف ته يوه خوا بله خوا منډې رامنډې وهي، دلته تمثيل دی، يعنې تشبيه مرکب بالمرکب ده. چې يو طرف ته د منافق پس منظر دی او بل طرف ته د جوړې غوښتونکي ګډې پس منظر او هيئت دی. د دواړو هيئتونو د يو بل سره تشبيه ورکړې شوې ده کوم چې تمثيل دی (المرقات ۲۲۹-۱/۲۳۰). لکه:

كأن مثار النقع فوق رؤسنا ✿ و اسيافنا ليل تهاوى كواكبه

د تحريک اسلام شروع: دلته په دې خبره هم پوهيدل په کار دي چې هر رنګه تحريک وي د هغه په شروع کې دوه قسمه خلق په ميدان کې وي، يو د دغه تحريک منځته راوړونکي د هغه په مخ بيونکي خوروونکي او کامياب کوونکي خلق دي، دوی په سرونو لوبې کوي خو د دغه تحريک د کاميابولو کوشش کوي، د دوی په مقابل کې دويم هغه خلق دي کوم چې دغه نوی تحريک بيخي برداشت کولی نه شي او دغه تحريک کامیابيدو ته نه پريږدي، دغه دواړه ډلې په خپل خپل موقف کې واضح حيثيت لري او په دې کې يوه ډله هم د تمبه توب نه کار نه اخلي، په دغه تحريک کې يوه دريمه ډله هغه وخت پيدا

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۲۱٤٦/٤ رقم الحديث :۱۷، والنسائي ۱۲٤/۸ ، رقم الحديث :۵۰۳۷ ، واحمد في المسند ۴۷/۲ .

کیږي کله چې د دغه تحریک د کامیابیدو یو څه امیدونه پیدا شي، دغه خلق سوچه مفاد پرست وي او هر وخت ګوري چې کوم خلک کامیابیږي، که چیرته د تحریک په مخ بیونکي یې په نظر کامیاب ورشي نو دغه مفاد پرست خلک دهغو سره ملګري کیږي او دهغوی سره دیوځای کیدو اعلان کوي، او که چیرته یې په تحریک کې یو څه ناکامي په نظرورشي نو داخلک د دغه تحریک د مخالفینو سره ملګري کیږي او د هغوی سره د وفادارۍ اعلان کوي، دغه مفاد پرست خلق د منافقینو په نوم سره اسلام یاد کړي دي.
کله چې اسلام په مکه مکرمه کې بنکاره شو نو هلته دغه ډله نه وه، ځکه چې هلته دواړو جانبینو ته د قربانۍ ضرورت وو او دغه مفاد پرست خلک د قربانۍ والا نه وو، کله چې په مدینه منوره کې د اسلام خوریدل شروع شول او دا امید پیدا شو چې اوس اسلام غالب کیدی شي نو په مدینه منوره کې د منافقینو دغه ډله پیدا شوه او د خپلو مفاداتو ماتحت به کله مسلمانانو ته او کله کافرانو ته تلل راتلل، په حدیث شریف کې د دې طبقې تشبیه د جوړې غوبنتونکې ګډې سره ورکړې شوې، دغه ډله د اسلام د شروع نه تر نن پورې پیوسته را روانه ده او اسلام ته یې ضرر رسولی دی، د عبد الله بن ابی ابن سلول وروسته په اسلام کې د هغه د ډلې په شان منافقین شیعه ګان، روافض، آغاخانیان او نور دي.

الْفَصْلُ الثَّانِي

د نهو واضحو احکامو سره متعلق د یهودو سوال

(۸) عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالٍ قَالَ يَهُودِيٌّ لِصَاحِبِهِ

د حضرت صفوان بن عسال رضي الله عنه نه روایت دی چې (یوه ورځ) یو یهودي خپل یو (ملګري) ته وویل

اذْهَبْ بِنَا إِلَى هٰذَا النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ صَاحِبُهُ لَا تَقُلْ نَبِيٌّ إِنَّهُ لَوْ سَمِعَكَ

چې راځه د نبي علیه السلام خواته ورشو د هغه ملګري وویل هغه ته نبي مه وایه، که چیرته هغه واوریدل (چې

لَكَانَ لَهُ أَرْبَعُ أَعْيُنٍ

یهودیان هم ماته نبي وایي) نو د هغه سترګې به څلور شي (یعني ډیر زیات به خوشحاله شي) بهرحال دوی

فَأَتَيَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَاهُ عَنْ تِسْعِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ

دواړه د نبي علیه السلام خدمت ته راغلل او د نبي علیه السلام نه یې د نهو بنکاره احکامو په باره کې سوال وکړه،

فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُشْرِكُوا بِاللهِ شَيْئًا وَلَا تَسْرِقُوا وَلَا تَزْنُوا

نبي علیه السلام وفرمایل: (۱) هیڅوک له الله تعالی سره مه شریکوئ (۲) غلا مه کوئ (۳) زنامه کوئ (۴) د

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا
کوم کس وژل چې الله تعالی حرام کړي دي هغه په ناحقه مه وژنئ(۵)دیو چا دبې ګناه وژلو دپاره(په هغه
تَمْشُوا بِبَرِيءٍ إِلَى ذِي سُلْطَانٍ لِيَقْتُلَهُ وَلَا تَسْحَرُوا وَلَا تَأْكُلُوا الرِّبَا
دنارواالزام په لګولوسره) د حاکم طرف ته يې مه بوځئ (۶) جادو مه کوئ (۷) سود مه خورئ ،(۸) په
وَلَا تَقْذِفُوا مُحْصَنَةً وَلَا تُوَلُّوا لِلْفِرَارِ يَوْمَ الزَّحْفِ وَ
پاک لمنو ښځو باندې د (زنا) تهمت مه لګوئ ،(۹) د جنګ په ميدان کې د دښمن نه مه تښتئ ، او ای
عَلَيْكُمْ خَاصَّةً الْيَهُودَ أَنْ لَا تَعْتَدُوا فِي السَّبْتِ
يهوديانو !ستاسو دپاره په خاص طور واجب دي چې دهفتې شپې په معامله کې د (الهي حکم)نه تجاوز نه
قَالَ فَقَبَّلَا يَدَيْهِ وَ رِجْلَيْهِ وَ قَالَا
کړئ،راوي ويلي دي چې(دا يې واوريدل) دواړو يهوديانو د نبي عليه السلام لاسونه او پښې ښکل کړل او
نَشْهَدُ أَنَّكَ نَبِيٌّ قَالَ
وې ويل مونږ شاهدي ورکوو چې ته په رشتيا نبي يې ،نبي عليه السلام وفرمايل: کله چې ستاسو زما په رسالت
فَمَا يَمْنَعُكُمْ أَنْ تَتَّبِعُونِي قَالَا إِنَّ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ
باندې يقين دى نو بيا زما داتباع نه ستاسو دپاره کوم شي مانع دى؟ دوى وويل حقيقت دادى چې داود عليه السلام
دَعَا رَبَّهُ أَنْ لَا يَزَالَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ نَبِيٌّ وَ إِنَّا نَخَافُ إِنْ
دخپل رب نه دعا غوښتې وه چې د هغه په اولاد کې دې هميشه نبي وي، لهذا مونږ ويريږو که چيرته مونږ
تَبِعْنَاكَ أَنْ يَقْتُلَنَا الْيَهُودُ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ)[1].
ستا پيروي وکړو نو يهوديان به مونږ ووژني .

توضيح : **لكان له اربع اعين** : څلور سترګې د زياتې خوشحالۍ نه کنايه ده، ځکه چې په خوشحالۍ کې سترګې دومره پراخيږي چې هره سترګه دوه چنده جوړيږي نو چې دوه سترګې دوه چنده شي ګويا چې څلور سترګې ترې جوړيږي، په دې سره د يهوديانو د بغض او عناد اندازه شوې ده چې په جدا مجلس

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ٥/ ٧٢، رقم الحديث ٢٧٢٣، والنسائي ٧/ ١١١، رقم الحديث : ٤٠٧٨ ، واحمد في المسند ٤/ ٢٣٩ .

کې په پټه اقرار کوي مګر چې په ضد کې راشي تول هير کړي. (المرقات ۱/۲۳۰).

عن تسع آيات بينات: ددې آيات بينات نه څه مراد دي؟ په دې کې د علماء کرامو دوه رأيې دي. مګر مخکې په دې پوهه شئ چې په قرآن کريم کې په دوه ځايونو کې د تسع آيات ذکر راغلی دی. د سورت نمل په ۱۲ آيت کې د موسی عليه السلام متعلق داسې ذکر راغلی ﴿وَ اَدْخِلْ يَدَكَ فِيْ جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَآءَ مِنْ غَيْرِ سُوْٓءٍ فِيْ تِسْعِ اٰيٰتٍ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَ قَوْمِهٖ﴾ همدارنګه د سورت بني اسرائيل په ۱۰۱ آيت کې داسې ذکر راغلی ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسٰى تِسْعَ اٰيٰتٍ بَيِّنٰتٍ﴾ اوس د ابن عباس رضي الله عنه او حافظ ابن حجر رحمه الله رأيه دا ده چې په قرآن کريم کې د آيات بينات نه مراد معجزات دي، يعنې هغه (۹) مشهور معجزات کوم چې موسی عليه السلام ته ورکړل شوي وو، کوم چې دا دي عصا، يد بيضاء، دم، طوفان، جراد، قمل، ضفادع، نقص ثمرات او سنين يعنې قحط وچکالي، د علامه مظهري خيال دی چې په سورت نمل کې خو معجزات مراد دي، مګر په سورت بنی اسرائيل کې احکام مراد دي. (المرقات ۲۳۰-۱/۲۳۱).

دعلامه طيبي رحمه الله او علامه توربشتي رحمه الله رأيه داده چې دايات تسعو نه احکام مراد دي په سورت بني اسرائيل کې هم او په سورت نمل کې هم، د دوی دليل دغه مذکور حديث دی په کوم کې چې نبي عليه السلام د احکامو ذکر کړی دی، اوس د قرآني اياتونو نه د دې حديث طرف ته راشئ نو دلته هم سوال کوونکو چې د کومو آيات تسعو سوال کړی دی نو د علامه طيبي رحمه الله او د نورو علماء کرامو رأيه دا ده چې ددې نه احکام مراد دي او د ملا علي قاري رحمه الله رأيه دا ده چې په حديث کې دواړه احتمالونه دي چې سوال د احکامو هم وي او د معجزاتو هم وي، اوس که چيرته سوال د معجزاتو نه شوی وي د کومو ذکر چې په قرآن کې دی نو نبي عليه السلام مخکې معجزات بيان کړي دي او د هغې نه وروسته يې احکام بيان کړي، راوي د معجزاتو ذکر نه دی کړی، ځکه چې هغه په قرآن کريم کې موجود او محفوظ وو، او دا احکامو ذکر يې وکړ، او که چيرته د آيات بينات نه د بعضو علماو په نزد احکام مراد شي او د ترمذي د دويم جلد د کتاب التفسير صفحه ۱۴۶ حديث هم په دې باندې دلالت کړی دی ځکه چې هلته دا لفظ دی **فسأله عن قول الله تعالى ﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسٰى تِسْعَ اٰيٰتٍ بَيِّنٰتٍ﴾** (الکاشف ۱/۲۰۸۲۰۷، المرقات ۱/۲۳۱) معلومه شوه چې سوال هم د احکامو و د معجزاتو نه وو، نو بيا خبره صفا ده چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د احکامو جواب ورکړی دی کوم چې په ټولو شريعتونو کې مشترک وو.

اوس دلته دا سوال راپورته کيدلی شي چې که چيرته دغه سوال د احکامو وو نو د نهو احکامو جواب به ورکړی شوی وو دلته رسول الله صلى الله عليه وسلم لس احکام ولې بيان کړي دي؟ د دې جواب دا دی په حقيقت کې دې خلکو د هغو نهو احکامو سوال کړی وو کوم چې مشهور او په ټولو ملتونو او مذاهبو کې مشهور وو او يو حکم کوم چې د يهودو سره خاص وو دوی په زړه کې پټ ساتلی وو ترڅو چې د

رسول الله ﷺ امتحان واخلي، کله چې رسول الله ﷺ د هغه جواب هم ورکړ نو دوی یې لاسونه او پښې ښکل کړل د نبوت اعتراف یې وکړ اقرار یې وکړ مګر وې نه منلو. (المرقات ۱/۲۳۱)

انک نبي: په دې کې اقرار او اعتراف دی، لیکن په دې کې یو دهوکه هم ده، هغه دا چې د یهودو عقیده ده چې رسول الله ﷺ د امیونو نبي وو یعنې یوائې د عربو دپاره نبي وو د ټول جهان دپاره نه وو نو (**انک نبي ای الی العرب خاصة**) دوکه وه، همدارنګه یهودو د دویمې دوکې دا کوشش وکړ چې حضرت داؤد علیه السلام دعا غوښتې وه چې نبي دې همیشه د ده له اولادې نه وي، او ته د هغه نه یې، که چیرته مونږ تابعداري وکړو نو وبه وژل شو، دا هم دوی دروغ وویل، داؤد علیه السلام هیڅکله داسې نه دي ویلي او دا یې هم درواغ وویل چې تابعداري وکړو نو وبه وژل شو، د اسلام دین خو امن راوړي، امن غواړي، امن خوروي، فتنه او فساد خو د دین د مخالفینو خوی او عادت دی، بهر حال د رشتني نبي د انکار باوجود یهود بیا هم د قتل نه بچ نه شول بلکې په جنګ خیبر او جنګ قریظه کې ووژل شول، دا حدیث په **باب الکبائر والنفاق** کې په دې مناسبت سره ذکر شوی چې دواړو یهودیانو په ژبه د اسلام اقرار وکړ او په زړه کې یې نفاق پټ وساتلو. (المرقات ۱/۲۳۲).

۳۰ ذوالحجة ۱۴۰۹ هـ

درې خبرې د ایمان جرړې دي

(۹) وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ثَلَاثٌ مِنْ أَصْلِ الْإِيمَانِ

د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: درې خبرې د ایمان جرړې دي

الْكَفُّ عَمَّنْ قَالَ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ لَا تُكَفِّرْهُ بِذَنْبٍ

(۱) کوم کس چې: د لا اله الا الله اقرار وکړي د هغه سره جنګ ختم کړئ او د کومې ګناه په وجه هغه ته کافر مه

وَلَا تُخْرِجْهُ مِنَ الْإِسْلَامِ بِعَمَلٍ

وائې او مه د کوم عمل د وجې په هغه باندې د اسلام نه د خارج کیدو فتوی لګوی (۲) د کله نه چې الله تعالی

وَ الْجِهَادُ مَاضٍ مُنْذُ بَعَثَنِيَ اللهُ إِلٰى أَنْ يُقَاتِلَ آخِرُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ

زه رسول جوړ کړی او رالیږلی یم جهاد به د همیشه دپاره جاري وي، تر دې چې د دغه امت په آخر کې به یو کس

الدَّجَّالَ لَا يُبْطِلُهُ جَوْرُ جَائِرٍ وَلَا عَدْلُ عَادِلٍ

راشي د دجال سره به جنګ وکړي، د کوم عادل بادشاه د عدل یا د کوم ظالم د ظلم په بهانه جهاد ختمیدلی

وَ الْإِيمَانُ بِالْأَقْدَارِ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)[1].
نه شي (۳) او په تقدير باندې ايمان راوړل.

توضيح: ثلاث من اصل الايمان: د اصل نه د دين اصول مراد دي، ليکن په دريو کې انحصار مقصود نه دی، بلکې دغه درې د هغو نه بعضې دي د دې وجهې من تبعيضيه راوړل شوی دی يا په فروعو باندې د عمل کولو دپاره دا درې اصول دي (لاتکفره بذنب) دا جمله د (الکف عمن الخ) تفسير او توضيح ده، يعنې کلمه گو مسلمان ته د گناه د وجهې کافر مه وائي د دې نه ژبې وساتئ او مه هغه د اسلام نه خارج گڼئ، په اوله جمله کې په خوارجو باندې واضح رد دی، او په دويمه جمله کې د معتزلو واضح ترديد دی، ځکه چې اولې فرقې د کبيرې مرتکب ته کافر ويلي دي او **داخل فی الکفر** يې منلی دی او دويمې فرقې معتزلو هغه د اسلام نه خارج منلی اگر که **داخل فی الکفر** يې نه دی ورته ويلی. (المرقات ۱/۲۳۰)

سوال: دلته شبه دا ده چې يو کس مثلاً د دين د ضرورياتو نه انکار کوي او ورسره د کلمې ويونکی هم دی نو ايا د هغه تکفير نه شي کيدلی؟.

جواب: دا دی چې دلته په حديث کې (لاتخرجه من الاسلام بعمل) کې د عمل نه مراد هغه گناه ده کومه چې د کفر يا د کفر د علامو (نښانو) نه علاوه ده، که چيرته کوم کس کفر کوي يا د دين د ضرورياتو انکار کوي يا د کفر نښې خپلوي مثلاً زنار اچوي يا د مصحف شريف توهين کوي هغه په گندگۍ کې اچوي نو داسې کس کافر دی د هغه تکفير کيږي اگر که سل ځلې کلمه ووايي، هو! بې گناه مسلمان ته کافر ويل ډير غټ جرم دی.

والجهاد ماض: دا دويم اصل دی د دې نه مخکې د (وثانيها) محذوف راويستل بهتر دي، مطلب دا چې د جهاد فريضه کوم کس موقوف يا منسوخ کولی نه شي، بلکې دغه فريضه به جاري وي، د حديث شارحينو ليکلي دي چې بعضو منافقينو به ويل چې وروره لږ صبر وکړه دغه نبي چې کله مړ شي نو د ده نه وروسته به مونږ خپل زاړه مذهب طرف ته واپس شو، رسول الله ﷺ ته چې کله معلومه شوه نو وې فرمايل: که چيرته دغه منافقين اسلام پريږدي نو د جهاد توره به موجوده وي کومه به چې دوی غوڅ کړي، د علامه طيبي رحمه الله عربي عبارت داسې دی: (**الجهاد ماض: فيه رد علی المنافقين وبعض الکفرة لانهم زعموا ان دولة الاسلام تنقض بعد ايام قلائل کأنه قيل الجهاد ماض ای اعلام دولته**

---

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۳/۱۰ حديث رقم ۲۵۳۲

منشورة واوليائه منصورة واعدائه مقهورة الى يوم الدين). (الكاشف ۱/۲۱۰)

ددغه حديث دنفاق په علاموكې دراوړلو مناسبت دادى چې منافقينو اعتراض كړى وو **(والجهاد ماض)** مطلب دا شو چې د دجال تر راتلو پورې به جهاد جاري وي، د هغه سره وجنګيږي مسلمان به كامياب شي، بيا به ياجوج ماجوج راشي د هغو سره مقابله ممكنه نه ده بيا به كوم كافر پاتې نه شي نو جهاد به نه وي او بيا به د هغوى نه وروسته ټول كافر شي په كومو به چې قيامت قائم شي نو جهاد به څنګه وشي، لهذا جهاد به تر قرب قيامت پورې جاري وي.

بيا علماو دا هم ليكلي دي چې د جهاد د جاري كيدو سره د هغه د باقي پاتې كيدو عقيده او د هغه د حكم باقي پاتې كيدل او د هغه د مشروعيت باقي پاتې كيدل مراد دي، ځكه چې هر وخت هر ساعت خو د جنګ ميدان ګرم نه وي اګر كه په هر مسلمان ملک باندې واجب دى چې هغه په كال كې دوه ځلې د كفارو سره جنګ وكړي او دا ادنى درجه ده، د فرض كفايه نه همدا مراد دى چې د دنيا په كوم كونج كې د جهاد باقي پاتې كيدل په كار دي كه چيرته ټوله دنيا جهاد پريږدي نو په مجموعي طور به خلق ګنهګار شي، ځكه چې **(الجهاد ماض)** يو حكم دى.

منذ بعثني الله : د دې جملې يو مفهوم دا دى چې د كله نه زما رب زه نبي جوړ كړم او راليږلى يم د هغه وخت نه جهاد جاري شوى دى، دويم مفهوم دا دى چې د كله نه زما رب زه د مكې نه مدينې ته ليږلى يم د هغه وخت نه د جهاد حكم راغلى دى تردې چې د دغه امت اخيرنى كس راشي او د دجال سره جګړه وكړي، د دغه اخيرني كس نه مراد (حضرت عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ) دى او د حضرت عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ د نزول نه وروسته به د دغه امت د افرادو نه يو فرد وي اګر كه نبوت به ورسره وي نو د **(آخر هذه الامة)** مطلب صحيح شو، په احاديثو كې په واضح طور راغلي دي چې د دجال وژونكى به حضرت عيسى عَلَيْهِ السَّلَامُ وي، د هجرت نه وروسته په عملي طور د جهاد د مشروعيت حكم راغى او دغه مشروعيت به تر قرب قيامت پورې برابر جاري وي، په دې سره هر مسلمان ته سوچ كول په كار دي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جهاد د ايمان اصل او د هغه جرړه بللى دى نو د هغه د كمزوري كولو نه ځان ساتل په كار دي او د منبر پر سر د جهاد خلاف وينا كول غټه ګناه ده. (المرقات ۱/۲۳۳).

لايبطله جور جائر: يعني د اسلامي مملكت يو مشر غټ ظالم دى ليكن كله چې هغه د جهاد اعلان وكړي نو مسلمانانو ته په كار دي چې د جهاد دپاره ووځي او بهانه جوړه نه كړي چې مشر ظالم دى مونږ جهاد نه كوو، بلكې په حديث كې دي **(الجهاد واجب عليكم مع كل امير بر كان او فاجرا وان عمل الكبائر) مشكوة شريف، ص: ۱۰۰**). (المرقات ۱/۲۳۳).

ولا عدل عادل: يعنې د يو کافر ملک مشر لوی عادل دی نو د هغه عدالت او منصف مزاجي په خپل ځای ده مګر جهاد د هغه د عدل او انصاف له وجهې نه شي معطل کيدی، بلکې د اسلام د شوکت زياتيدو دپاره او د کلمة الله د جوړيدو دپاره دې د همدغه عادل او منصف بادشاه او د هغه د قوم سره دې جهاد وکړی شي. (المرقات ۲۳۳-۱/۲۳۴).

والایمان بالاقدار: دادريم اصل دی کوم چې ايمان بالقدر دی، يعنې کوم شی چې په تفصيل کې راغلی هغه د مخوا نه په اجمالي شکل باندې مقدر شوي او په تقدير کې ليکل شوي لکه څرنګه چې يو انجينئر يو نقشه په ذهن کې جوړوي بيا د هغې خارجي وجود په تفصيل سره په وجود کې راځي همدارنګه د الله تعالی سره يو اجمالي خاکه ده دهغې مطابق تفصيلات راروان دي، تقدير د تسلی دپاره يو عظيم سبب دی، په سخت مصيبت کې يو مسلمان وايي څه په تقدير کې همداسې ليکل شوي وو الله تعالی همدا مقدرکړي وو، ددې تسلی نه کفار محروم دي، د ايمان بالقدر تفصيل را روان دی. (المرقات ۱/۲۳۴).

دزنا کولو په وخت کې ايمان خارجيږي

(۱۰) وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا زَنَى الْعَبْدُ
د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: کله چې بنده زنا کوي نو
خَرَجَ مِنْهُ الْإِيمَانُ فَكَانَ فَوْقَ رَأْسِهِ كَالظُّلَّةِ فَإِذَا خَرَجَ مِنْ ذَلِكَ الْعَمَلِ
ايمان د هغه نه ووځي او د هغه په سر باندې د سوري په شان ځوړند وي بيا کله چې هغه د دغه معصيت نه فارغ
رَجَعَ إِلَيْهِ الْإِيمَانُ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ)[1]
شي نو ايمان د هغه طرف ته بيرته را وګرځي.

توضيح: **خرج منه الايمان**: سوال دا دی چې کله ايمان ووځي نو آيا دغه انسان کافر شو؟ د دې جواب دا دی چې شهودي ايمان غائبيږي، دويم دا چې ايماني نور ځي، دريم دا چې کامل ايمان ځي، څلورم دا چې ايماني حياء ځي، پنځم دا چې دتشديد او تغليظ په شکل ويل شوي، شپږم دا چې په وقتي طور ځي، اوس چې ددغه قباحت نه فارغ شي نو ايمان واپس بيرته راځي، دکبيرې دارتکاب په وخت کې هم دغه کس د ايمان په سوري کې دی خو علماؤ ليکلي که چيرته دغه کس په دې وخت کې مړ شي نو د ايمان نه بغير مړ شو ځکه چې ايمان سوری جوړ شوی وو دده نه تلی وو او دو اپس راتلو موقع يې پيدا نه کړه اعاذنا الله

(۱) أخرجه الترمذي تعليقا ۵/ ۱۷، رقم الحديث: ۲۶۲۵، وأبوداود في سننه ۵/۶۶، رقم الحديث: ۴۶۹۰.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ

حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته د لسو خبرو وصيت

(۱۱) عَنْ مُعَاذٍ قَالَ أَوْصَانِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَشْرِ كَلِمَاتٍ قَالَ
د حضرت معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام ما ته د لسو خبرو وصيت وكړ چنانچه وې فرمايل
لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ شَيْئًا وَ إِنْ قُتِلْتَ وَ حُرِّقْتَ وَلَا تَعُقَّنَّ وَالِدَيْكَ
(۱) د الله سره هيڅوک مه شريكوه اگركه ته ووژل شې او په اور وسوځول شې (۲) د مور او پلار نافرماني
وَ إِنْ أَمَرَاكَ أَنْ تَخْرُجَ مِنْ أَهْلِكَ وَ مَالِكَ وَلَا تَتْرُكَنَّ صَلَاةً مَكْتُوبَةً مُتَعَمِّدًا
مكوه اگر كه هغوى تا ته د خپل اهل او مال پرېښودو حكم وكړي (۳) قصدًا كوم فرض مونځ مه پرېږده،
فَإِنَّ مَنْ تَرَكَ صَلَاةً مَكْتُوبَةً مُتَعَمِّدًا فَقَدْ بَرِئَتْ مِنْهُ ذِمَّةُ اللّٰهِ وَلَا تَشْرَبَنَّ خَمْرًا فَإِنَّهُ
ځكه كوم كس چې قصدًا مونځ پرېږدي الله تعالى د هغه نه برئ الذمه كيږي (۴) شراب مه څكه، ځكه
رَأْسُ كُلِّ فَاحِشَةٍ ، وَ إِيَّاكَ وَ الْمَعْصِيَةَ فَإِنَّ بِالْمَعْصِيَةِ
چې شراب د ټولو بديو جرړه ده (۵) د الله تعالى د نافرمانۍ نه ځان وساته ځكه چې په نافرمانۍ كولو سره د
حَلَّ سَخَطُ اللّٰهِ وَ إِيَّاكَ وَ الْفِرَارَ مِنَ الزَّحْفِ وَ إِنْ
الله تعالى غصه رابنكته كيږي (۶) په جهاد كې د دښمن ته هيڅكله شا مه اړوه اگر كه د تا سره ملگري ټول
هَلَكَ النَّاسُ وَ إِذَا أَصَابَ النَّاسَ مَوْتٌ وَ أَنْتَ فِيهِمْ
خلك ووژل شي (۷) كله چې په خلكو كې مرگ (دوباء په صورت كې) خور شي او ته په هغوكې موجود يې
فَاثْبُتْ أَنْفِقْ عَلَى عِيَالِكَ مِنْ طَوْلِكَ
نو ثابت قدم اوسه (يعني د هغو د مينځ نه مه تښته) (۸) په خپل اهل او عيال باندې د طاقت مطابق مصرف كوه
وَلَا تَرْفَعْ عَنْهُمْ عَصَاكَ أَدَبًا وَ أَخِفْهُمْ فِي اللّٰهِ . (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[1].
(۹) تاديبًا خپله ډنډه (همسا) د هغو نه مه پورته كوه (۱۰) او د الله تعالى په معامله كې هغوى وويروه.
(يعني كه په اهل او عيال كې يو چا ته سزاءً تاديبًا يو څه وهل ټكول ضروري شي نو په دې كې سستيا مكوه د

(۱) أخرجه احمد في المسند ۵/۲۳۸.

ښو ښو خبرو نصیحت او تلقین ورته کوه د دین د احکامو او مسائلو تعلیم ورکوه او د ناروا خبرو نه د هغو د ساتلو کوشش کوه).

توضیح : اوصاني: تاکیدي حکم او د مهم بیان وصیت ته ویل کیږي لکه قریب الموت کس چې خپلو پس ماندګانو ته د مهمو او ضروري خبرو یادونه او وصیت کوي. (المرقات ۱/۲۳۵).

وان قتلت وحرقت : سوال دا دی چې په قرآن کریم کې د اکراه په صورت کې د کفر او شرک زباني او په ظاهري طور باندې ارتکاب روا ګرځول شوی ترڅو چې ځان وساتل شي، لیکن دلته د حدیث نه معلومه شوې ده چې د اکراه په حالت کې هم اجازه نشته، د دې جواب دا دی چې دغه کلام په فرضي طور باندې دی، یعنې شرک مکوه، فرض کړه که وسوځول هم شې یا د قتل دپاره وړاندې هم شې خو د شرک نه ځان وساته، دویم جواب دا دی چې یو عزیمت دی یو رخصت دی، رخصت خو دا دی د کوم ذکر چې په قرآن کې دی چې په زړه سره مؤمن وي صرف په ژبه د اکراه په صورت کې د کفر کلمه ووایي نو د ځان ساتلو دپاره رخصت دی اجازت دی، بل طرف ته په حدیث کې رسول الله ﷺ صحابي ته په عزیمت باندې د عمل کولو حکم کړی دی چې ځان ورکړه خو د شرک ارتکاب مه کوه، نو په عزیمت باندې عمل کول د صحابي جدا شان دی. (المرقات ۱/۲۳۵).

ولاتعقن والدیک : په عقوق والدین کې دا تفصیل دی چې که چیرته د والدینو حکم د شرعي امر د کولو سره متعلق وي نو په هغه کې د والدینو اطاعت فرض دی، او که چیرته د کوم منکر کار سره د والدینو حکم متعلق وي نو د هغوی نه اطاعت کول فرض دي، او که چیرته د کوم مباح کار سره متعلق وي نو اطاعت کولی شي په دې شرط چې په اطاعت سره به د فتنې راپورته کیدو خطر نه وي. (المرقات ۱/۲۳۵).

برأت منه ذمة الله : ای امن الله : شیخ عبدالحق رحمه الله لیکلي دي چې قصدا د مونځ د پرېښودونکي نه د الله تعالی د حفاظت ذمه واري پورته کیږي، یعنې دا وخت دغه انسان محفوظ الدم نه پاتې کیږي، بلکې مهدور الدم کیږي، په دې کې بیا د فقهاء کرامو رأیې مختلفې دي، د حضرت امام شافعي رحمه الله او امام مالک رحمه الله په نزد قصدا د مونځ پرېښودونکی مرتد نه دی، البته واجب القتل دی او دغه سزا د هغه د دغه عمل رد عمل دی، امام احمد رحمه الله ویلي دي چې تارک صلوة دې ووژل شي او دغه د ارتداد یو شکل دی، امام ابو حنیفة رحمه الله ویلي دي چې تارک صلوة دې په قید خانه کې واچول شي تردې پورې چې یا توبه وکړي یا په قید خانه کې مړ شي، بعضو اهل الله ویلي دي هغه څوک چې مونځ نه کوي د مسلمانانو په هدیره کې دې نه ښخول کیږي، بابا سعدي رحمه الله ویلي دي چې بیلمازه ته قرض مه ورکوئ، ځکه څوک چې د الله تعالی قرض نه اداء کوي هغه به ستاسو حق څنګه اداء کړي. (اشعة اللمعات ۱/۸۴، المرقات ۱/۲۳۶).

فانه رأس كل فاحشة: ځکه چې د شرابو په څکلو سره عقل نابود کيږي، او کله چې عقل لاړ شي نو بيا د ګناه لار خلاصه شي. (المرقات ۱/۲۳۶). **اذا فاتك الحياء فافعل ماشئت**: يعنې اوس په فاحشه او غير فاحشه کې تميز کول ختم دي ځه چې غواړې کوه يې.

واذا اصاب الناس موت: يعنې چيرته چې طاعون يا وبائي مرضونه وي هلته ورتلل شرعًا روا نه دي او د هماغه ځای نه تښتيدل هم روا نه دي، دا داسې ناروا دي لکه د جنګ په ميدان کې چې د دښمن نه تښتيدل ناروا دي. (المرقات ۱/۲۳۶). **وانفق على عيالك من طولك**: طول د طاقت قدرت او وسعت په معنی سره دی، يعنې واجبي نفقات خو په ذمه باندې دي، په زائدو نفقاتو سره هم په اهل او عيال باندې مصرف وکړئ خو د خپل طاقت مطابق. (المرقات ۱/۲۳۷).

عصاك ادبا: يعنې د تاديب او تهذيب دپاره ضروري دي چې هر وخت همسا په اوږه باندې وي او په هغې سره د ښځې او د ماشومانو اصلاح جاري وي، مګر دغه وهل ټکول به د ادب دپاره وي نه د عذاب او تعذيب په شکل، خلاصه دا ده چې د هغوی د تاديب او ښه تعليم دپاره زجر توبيخ وهل ټکول په کار دي. (المرقات ۱/۲۳۷).

اوس يا كفر دي يا ايمان

﴿۱۲﴾ وَعَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ إِنَّمَا النِّفَاقُ كَانَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د حضرت حذيفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې د نفاق حکم د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په عهد سره ختم شوی،
فَأَمَّا الْيَوْمَ فَإِنَّمَا هُوَ الْكُفْرُ أَوِ الْإِيمَانُ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)(۱).
لهذا اوس دوه صورتونه دي يا به کفر وي يا ايمان.

توضيح: **فاما اليوم**: د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په مبارک عهد کې د يو شمير مصلحتونو د وجې منافقين د مسلمانانو په حکم کې ساتل شوي وو او د هغوی ټول سازشونه برداشت کړی شوي وو، حضرت حذيفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ويلي دي: اوس هغه معامله نه ده پاتې شوې، اوس که چيرته معلومه شي چې کوم کس منافق دی، نو په هغه دې د ارتداد حکم جاري شي او اسلامي حکومت دې هغه ته د مرګ سزا ورکړي. (المرقات ۱/۲۳۷).

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۶۹/۱۳ رقم الحديث: ۷۱۱۴

۱ محرم الحرام ۱٤۰۹ هـ

بَابٌ فِي الْوَسْوَسَةِ

وسوسه په لغت کې نرم آواز او د سرو زرو خختې ته ویل کیږي. لکه شاعر وایي:

ضَوْءُ الْجَبِيْنِ وَوَسْوَاسُ الْحُلِيِّ وَمَا ❁ يَفُوْحُ مِنْ عَرَقٍ كَالْعَنْبَرِ الْعَبِقِ

وسواس او وساوس هم د وسوسه په معنی سره دي، بیا وسواس وسوسه اچونکي شیطان ته ویل شوي د زید عدل په شان، یعنې د مبالغې په طور شیطان ته وسواس ویل شوی، ځکه چې شریعت د هرې بدۍ نسبت شیطان ته کړی دی ترڅو چې د دغه خطرناک دشمن نفرت او دشمنۍ په زړونو کې کینې، او د هر خیر نسبت یې د الله تعالی طرف ته کړی دی، اګر که د خیر او شر خالق الله دی، بهرحال فاسد خیالونه او بیکاره فکرونه کوم چې د شیطان په مداخلې سره انسان د کفریا معصیت پورې رسوي د هغونوم وسوسه ده. دویم تعریف داسې دی: کوم قلبي فکرونه(خیالات) چې د رذائلو طرف ته بلنه کوي هغه وسوسه ده، او کوم قلبي فکرونه(خیالات) چې د فضائلو طرف ته داعي وي هغه الهام دی، د غیر معصوم کس الهام حجت نه دی، هو که چیرته د شریعت موافق وو نو د تسلی وړ دی. (المرقات ۱/۲۳۸).

ددې سره ورته یو تعبیر داسې دی چې کوم سوچونه(خیالات) د شرک وي هغه وسوسه ده، او په زړه باندې کوم راتلونکي سوچونه(خیالات) چې د خیر دي هغه الهام دی، د وسوسې پنځه اقسام دي چې یو شاعر په دې شعر کې راجمع کړې دي:

مراتب القصد خمس هاجس ذکروا ❁ فخاطر فحدیث النفس فاستمعا

یلیه هم فعزم کلها رفعت ❁ سوی الاخیر ففیه الاخذ قد وقعا

(۱) **هاجس**: کوم خیالات چې په زړه باندې یو ځل راشي او بیا رفع شي دا هاجس دی. (۲) **خاطر**: کوم خیال چې زړه ته بار بار راځي او قرار نه نیسي هغه ته خاطر ویل کیږي. (۳) که چیرته ددې خیالات استقرار په زړه کې راشي مګر دومره ضعیف وي چې د کار په کولو او نکولو کې کوم طرف ته ترجیح نوي نو دې ته **حدیث النفس** ویل کیږي (۴) او که چیرته خیالات په زړه کې دومره مضبوط او قوي شي چې موجب فعل شي، مګر د فعل جانب مرجوح وي نو دا د (هم) درجه ده(۵) او که چیرته د (هم) درجه په زړه کې دومره قوي شي چې د فعل جانب راجح شي یعنې صرف د موقع انتظار وي نو دا (عزم) دی.
په اولنیو دریو قسمونو باندې نه ثواب شته نه عذاب بالکل معاف دي، ځکه چې دا غیر اختیاري دي. د (هم) په درجه کې چې کومه وسوسه ده دا په سیئه او د شر په کار کې معاف ده، دا د دې امت اعزاز دی، او د خیر او د ثواب په کار کې د لسو پر ځای یوه نیکي ورکول کیږي. او په (عزم) کې که چیرته د ګناه

عزم وي نو د عذاب مستحق کیږي، او که چیرته د حسنې او د نیکۍ عزم وي نو ﴿مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا﴾ د وعدې مطابق لس چنده ثواب ورکول کیږي. یا قلبیه عزائم ښه عقائد دي نو په هغو باندې ثواب دی، او په بدو عقائدو کې عذاب دی په دې کې اتفاق دی. او که چیرته دغه قلبیه عزائم د اخلاقیاتو د قبیلې نه وي نو په ښو اخلاقو او صفاتو باندې ثواب ورکول کیږي، او په بدو باندې عذاب شته، او په دې باندې هم اتفاق دی، ښه اخلاق صبر، شکر، د آخرت فکر، تواضع وغیره دي، ناکاره اخلاق تکبر، عجب، کینه، حسد او وغیره دي، او که چیرته دغه قلبیه عزائم له جوارحو (اندامونو) سره متعلق وي نو په دې کې اختلاف دی، بعضو د عزم په درجه کې د مؤاخذې قول کړی او بعضو د عدم مؤاخذې قول کړی، راجح دا ده چې مواخذه شته، والله اعلم. (المرقات ۱/۲۳۹).

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ

دوسوسو معافي

(۱) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللهَ
د حضرت ابو هریره رضي الله عنه روایت دی چې رسول الله ﷺ و فرمایل: حقیقت دا دی چې الله تعالی
تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي مَا وَسْوَسَتْ بِهِ صُدُورُهَا مَا لَمْ
زما امت ته د هغو وسوسو معافي کړې ده کوم چې د هغو په زړونو کې پیدا کیږي، ترڅو پورې چې هغوي
تَعْمَلْ بِهِ أَوْ تَتَكَلَّمْ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]
په دغو وسوسو باندې عمل ونه کړي او هغه په ژبه باندې را نه وړي.

توضیح: ما وسوست به صدورها: صدورها مرفوع دی کوم چې د وسوست فاعل دی او دا راجح دی، یا منصوب دی د ظرفیت په بناء باندې او فاعل محذوف دی (**ای ما وسوست الشیاطین به فی صدورها**) د **ها** ضمیر امت طرف ته راجع دی، او د امت نه مراد امت اجابت دی امت دعوت یعنې کفار مراد نه دي.

---

(۱) اخرجه البخاري في صحيحه ۱۶۰/۵، رقم الحديث :۲۵۲۸، ومسلم في صحيحه ۱۱۶/۱ رقم الحديث : ۲۰۲-۱۲۷، واخرجه ابوداود في السنن ۶۵۷/۲، رقم الحديث : ۲۲۰۹، والنسائي ۱۵۶/۶ ، رقم الحديث :۳۴۳۴ ، والترمذي ۴۸۹/۳، رقم الحديث :۱۱۸۳، وابن ماجه في السنن ۴۸۹/۳، رقم الحديث : ۲۰۴۰، واحمد في مسنده ۳۹۳/۲ .

شیخ عبدالحق محدث دهلوي رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې دلته د عزم نه بغیر وسوسه مراد ده، په عزم باندې مواخذه د نورو نصوصو د وجې ده مثلا والاثم ما حاک في نفسک وتردد او یا حدیث فالقاتل والمقتول في النار قیل الخ په دغه حدیث کې مقتول هم مجرم ګرځول شوی، ځکه چې هغه هم حریص وو د خپل ورور په وژلو باندې کومه چې د عزم درجه ده، خلاصه دا چې د ذکر شوي حدیث نه په ظاهر د عزم درجه هم معاف ده مګر د نورو نصوصو په وجه د عزم درجه مستثنی شوې ده. (اشعة اللمعات ۱/۸۵، المرقات ۱/۲۳۹).

ما لم تعمل به : که چیرته هغه کار د فعل سره تعلق لرلو نو ترڅو پورې یې چې د فعل ارتکاب نه وي کړی نو معاف دی. (المرقات ۱/۲۳۸).

او تتکلم : ای لم تتکلم : یعنې که چیرته هغه کار د قول سره متعلق وو نو چې ترڅو پورې یې کلام نوي کړی صرف وسوسه ده نو معاف دی، معلومه شوه چې کوم اقوال افعال او اعمال د جوارحو نه په غیر قلبي عقائد و وغیره سره متعلق وي هغه هر وخت ګناه دي. (المرقات ۱/۲۳۸).

وسوسه راتلل د ایمان دلیل دی

﴿۲﴾ وَعَنْهُ قَالَ جَاءَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې یو ورځ د نبي عَلَيْهِ السَّلَام صحابه کرام رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ د رسالتپمدربار کې حاضر
فَسَأَلُوهُ إِنَّا نَجِدُ فِي أَنْفُسِنَا مَا يَتَعَاظَمُ
شوا وعرض یې وکړه چې مونږ په خپلو زړونو کې څه داسې وسوسې موندلې دي د کومو چې په ژبه باندې
أَحَدُنَا أَنْ يَتَكَلَّمَ بِهِ قَالَ أَوَقَدْ وَجَدْتُمُوهُ
راوړل هم مونږ بد ګڼو نبي عَلَيْهِ السَّلَام تپوس وکړو آیا تاسو په رښتیا هم داسې موندلي (چې کله کومه داسې
وسوسه په تاسو کې د ننه پیدا شي کومه چې ستاسو زړونه په خپله هغه نه خوښوي او د هغې په ژبه باندې
قَالُوا نَعَمْ قَالَ ذَلِكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ. (۱) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ).
راوړل هم تاسو بد ګڼئ؟) صحابه کرامو عرض وکړو آو! بیا نبي عَلَيْهِ السَّلَام وویل دا ښکاره ایمان دی.

توضیح : ما یتعاظم : یعنې د هغو تصور او د هغو په ژبه باندې راوړل هم مونږ دیر غټ جرم ګڼو لکه

---

(۱) اخرجه مسلم في صحیحه ۱/۱۱۹، رقم الحدیث : ۲۰۹-۱۳۲.

څوک چې ووايي (من خلق الله كيف هو؟ اين هو؟) تعاظم د باب تفاعل نه د مبالغې دپاره راغلی دی (اى نستعظم غاية الاستعظام) قاعده دا ده چې کله د مفاعلې باب د مبالغې یعنې د جانبینو دپاره استعمال هم نه شي بیا هم مبالغه په هغه کې وي نو دلته د مبالغې دپاره شوه. (المرقات ۱/۲۴۱).

او قد وجدتموه: دا په مقدر باندې عطف دی (اى اوقد حصلتموه وقد وجدتموه). (المرقات ۱/۲۴۱).

ذلک صريح الايمان: وسوسه راتلل صریح ایمان نه دی بلکې د وسوسې د ومره غټ او بدګڼل دا صریح ایمان دی یعنې چې په ژبه باندې نه شي راوړل کیدی نو په زړه کې به څومره متنفره وي. په دغه جمله کې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ امت ته تسلي ورکړې او ګویا چې د وسوسې علاج دی چې وسوسه راشي او که لاړه شي که هر څه وي نو ستاسو ایمان ته نقصان نه شي رسولی تاسو هیڅ پروا مه کوئ. ځکه چې خالي کور چې وران پزوت وي نو هیڅوک نه ورځي، یادا چې بې میوې ونه په کانو نه ویشتل کیږي بلکې کومه ونه چې میوه داره وي هغه په کانو ویشتل کیږي او چیرته چې څه موجود وي هلته غل راځي (المرقات ۱/۲۴۱)

د شیطاني وسوسو نه په الله تعالی سره پناه وغواړئ

﴿۲﴾ وَ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِي الشَّيْطَانُ أَحَدَكُمْ
دابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمایل: په تاسو کې د بعضو کسانو خواته شیطان راځي
فَيَقُولُ مَنْ خَلَقَ كَذَا حَتَّى يَقُولَ مَنْ خَلَقَ رَبَّكَ
او داوايي چې فلاني فلاني شیان چا پیدا کړي؟ تردې چې بیا هغه داسې وایي چې ستاسو پروردګار چا پیدا
فَإِذَا بَلَغَهُ فَلْيَسْتَعِذْ بِاللهِ وَلْيَنْتَهِ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ). (۱)
کړی؟ کله چې خبره تردې ځایه راشي نو هغه ته په کار دي چې په الله سره پناه وغواړي.

توضیح: فاذا بلغه: په دې کې د فاعل ضمیر مرفوع دی کوم چې احدکم طرف ته راجع دی او ه ضمیر د مفعول به دی اى اذا بلغ احدکم هذا القول یا ضمیر مرفوع شیطان طرف ته راجع دی یعنې کله چې شیطان په دې کې تردې ځایه ورسیږي نو ته د مردود شیطان نه په الله پناه وغواړه (المرقات ۱/۲۴۲)

فليستعذ بالله: علامه خطابي رَحِمَهُ اللهُ ویلي چې شیطاني اغواء او د هغه وسوسې غیر متناهي دي که چیرته

(۱) اخرجه البخاري في صحيحه ۳۳۶/۶، رقم الحديث ۳۲۷۶، ومسلم في صحيحه ۱۲۰/۱ رقم الحديث: ۲۱۴-۱۳۴.

هغو ته مهلت ورکړی شي نو معامله نه ختميږي، بلکې خطرناکه جوړيږي. لهذا پناه دې وغوښتل شي او معامله دې ختمه کړی شي، ځکه چې په تعوذ سره هغه تښتي. يعنې اعوذ بالله او معوذتين دې ووايه دا تصور وکړه چې د لوی بادشاه په پناه کې راغلم هغه د شيطان نه زما حفاظت کوي په دې سره وسوسه ختميږي علامه ابن قيم رَحِمَهُ اللهُ تعوذ ذاتو دپاره لس وظيفې معلومې کړې (۱) تعوذ بالله (۲) قرائت معوذتين (۳) آية الکرسي (۴) قرائت سورة بقرة (۵) د امن الرسول لوستل (۶) حم المؤمن واليه المصير پورې لوستل (۷) کثرت ذکر الله (۸) په کثرت سره د لا اله الا الله ويل (۹) په اودس کې اوسيدل (۱۰) په اجنبياتو باندې د غلط نظر نه د خپلو سترګو ښکته ساتل. په دې سره د وسوسو دروازه بنديدلی شي.

د وسوسو دفع کولو وظيفه

(۴) وَ عَنْهُ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَزَالُ النَّاسُ
دابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل: خلک هميشه (په خپلو زړونو کې د مخلوقاتو
يَتَسَاءَلُوْنَ حَتّٰى يُقَالَ هٰذَا خَلَقَ اللهُ الْخَلْقَ
وغيره باره کې) د خيالاتو پوښتنې کوي تردې چې ووايې چې دغه ټول مخلوقات خو الله تعالى پيدا کړي
فَمَنْ خَلَقَ اللهَ فَمَنْ وَجَدَ مِنْ ذٰلِكَ شَيْئًا
نو خدای چا پيدا کړی دی؟ پس د کوم کس په زړه او دماغو کې چې دا قسم خيال او وسوسه پيدا شي نو هغه
فَلْيَقُلْ آمَنْتُ بِاللهِ وَ رُسُلِهِ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]
دې داسې ووايي چې ما په خدای تعالى باندې او دهغه په رسول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې ايمان راوړی دی.

توضيح: يتساءلون: يعنې انسانان په خپل مينځ کې د يو بل نه پوښتنې کوي يا مراد دا دی چې انسان د شيطان سره معامله کوي مګر دغه احتمال بعيد دی چې د انسان او د شيطان په مينځ کې دغه مکالمه وشي دريم احتمال دا چې انسان د خپل نفس نه سوال کوي **يقال هذا خلق الله الخلق هذا** مبتداء ده خبر محذوف دی کوم چې معروف يا مشهور دی **(يعني هذا القول مشهور ومسلم وهو ان الله خلق الخلق فما تقول فی الله فان الله شیء وكل شيء مخلوق فمن خلق الله؟ (طيبي) فليقل آمنت بالله ورسله**

---

(۱) الحديث ليس بموجود في صحيح البخاري إنما الموجود رواية أنس لن يبرح الناس يتساءلون حتى يقولوا هذا الله خالق كل شيء فمن خلق الله. رقم الحديث ۷۲۹۶، ومسلم في صحيحه ۱۱۹/۱ رقم الحديث ۲۱۲-۱۳۴، واخرجه ابوداود في السنن ۹۱/۵، رقم الحديث ۴۷۲۱، واحمد في مسنده ۲۸۲/۲

يعنې دغه سوال جواب او دغه خيال د كفر دى، ددې وجې نه مسلمان ته په كار دي چې سمدستي ووايي آمنت بالله ورسله ترڅو چې په دې سره د هغه د ايمان تجديد وشي، د وسوسې دفع كولو يو علاج دا هم دى چې د هر مونځ نه وروسته ۷ ځلې دا آيت كريمه ولوستل شي او دم كړى شي نو وسوسه به نه راځي. هغه آيت دا دى: ﴿وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَن يَحْضُرُونِ﴾ (المرقات ۱/۲۴۳)

د هر انسان سره پيرى او فرښته مقرر دي

(۵) وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ
د ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دى چې نبي عليه السلام ارشاد وفرمايلو: په تاسو كې هيڅ كس داسې نشته
إِلَّا وَ قَدْ وُكِّلَ بِهِ قَرِينُهُ مِنَ الْجِنِّ وَ قَرِينُهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ
د كوم سره چې يو ملګرى د پيريانو (شيطان) نه او يو ملګرى د فرښتو نه مقرر شوى نه وي صحابه كرامو
قَالُوا وَ إِيَّاكَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ وَ إِيَّايَ وَ لَكِنَّ
عرض وكړو، يارسول الله! آيا د تاسو سره هم شته؟ نو نبي عليه السلام وفرمايل: هو! زما سره هم شته، ليكن
اللهَ أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ
ليكن خداى تعالى ماته د شيطان سره په مقابله كولو كې مرسته راكړې ده نو ځكه زه د هغه مكر فريب او
فَلَا يَأْمُرُنِي إِلَّا بِخَيْرٍ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1]
د هغه د ګمراهۍ نه محفوظ يم (بلكې تردې پورې چې) هغه هم ماته د نيكۍ مشوره راكوي

توضيح: وكل به قرينه: دا د مجهول صيغه ده قرين ملګري ته ويل كيږي كوم چې د پيدائښت د وخت نه د انسان سره وي ترڅو چې هغه مسخر كړي او د ځان تابع يې جوړ كړي، كوم چې انسان پيدا شي نو د هغه د پاره يو شيطان يو فرښته مقرريږي. فرښته (**ملهم الخير**) او شيطان (**وسواس الشر**). (المرقات ۱/۲۴۴)

اعانني عليه: يعني د هغه په مقابله كې الله زما مرسته او نصرت كړى دى. (المرقات ۱/۲۴۵).

فأسلم: د اسلم دغه لفظ د **ميم** په فتحې سره د ماضي صيغه هم ويل شوې ده او د **ميم** په ضمې سره د

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۲۱۶۷/۴ رقم الحديث ۶۹، وأحمد في مسنده ۳۸۵/۱

متكلم صيغه هم ويل شوې ده، اوس سوال دا دی چې اسلم كه د ماضي صيغه ده نو بيا شيطان څنګه مسلمان شو؟ نو ددې اعتراض د وجې علماو ددې لفظ په مفهوم كې اختلاف كړې دی. علامه خطابي رَحِمَهُ اللَّهُ هغه د متكلم په معنی سره اخستلی دی، يعني زه د هغه د شر نه محفوظ كړی شوی يم، او بعضو علماؤ د ماضي صيغه راجحه ګرځولې ده، او د اسلام راوړلو مطلب دا دی چې هغه منقاد مطيع او فرمانبردار شوی دی دا رأيه د قاضي عياض رَحِمَهُ اللَّهُ او نورو ده، ابن تيميه رَحِمَهُ اللَّهُ ددې نه په غير نور توجيهات تحريف ګڼلي دي، هغه ويلي دي چې اسلم بمعنی استسلم او انقياد دی او **فلا يأمرني الا بخير** هم په دې باندې دلالت كړی دی. (المرقات ۱/۲۴۵).

شيطان د انسان په رګونو كې ګرځي راګرځي

(۶) وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ الْإِنْسَانِ
د انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل چې په انسان كې د ننه شيطان داسې منډې رامنډې
مَجْرَى الدَّمِ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
وهي لكه څنګه چې په رګونو كې وينه ګردش كوي.

توضيح: يجري مجرى الدم: وينه چې په رګونو كې كوم كوم ځای ګرځي راګرځي هغو ته مجرى الدم ويل شوي دي، يا كلام يا خو تشبيه ده نو په مجاز باندې محمول دی او مجرى به مصدر ميمي شي، يعنې شيطان هلته وسوسې اچوي چيرته چې وينه ځي، او يا دا كلام په حقيقت باندې بناء دی چې شيطان په خپله د ننه ننوځي د وينې سره ګرځي چيرته چې وينه ځي هلته شيطان ځي، بيا كلام داسې شو **(يجري من الانسان كجريان الدم او يجري في مجاري الدم)** نو په خپله د ننه ځي وسوسې اچوي، دا دې خبې ته الله تعالی يو قوت او په انسانانو باندې د قابو موندلو اختيار وركړی دی كوم چې ازمايښت دی. (المرقات ۲۴۵-۱/۲۴۶).

شيطان د ماشومانو د پيدايښت په وخت كې چک لګوي

(۷) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ بَنِي آدَمَ مَوْلُودٌ
د حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل: د بني آدم چې دلته كوم بچي پيدا كيږي

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۳۳۶/۶، رقم الحديث ۳۲۸۱، ومسلم في صحيحه ۱۷۱۲/۴ رقم الحديث ۲۳، وأخرجه ابوداود في السنن ۸۳۴/۲، رقم الحديث ۴۷۰۰، وابن ماجه في السنن ۵۶۶/۱، رقم الحديث ۱۷۷۹، واحمد في مسنده ۱۵۶/۳

إِلَّا يَمَسُّهُ الشَّيْطَانُ حِينَ يُولَدُ فَيَسْتَهِلُّ صَارِخًا مِنْ مَسِّ الشَّيْطَانِ غَيْرَ مَرْيَمَ وَابْنِهَا (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ). [1]
شيطان په هغه چک لګوي د کوم د وجې چې ماشوم چغه کوي بغير د مريم او د هغې د زوي (حضرت عيسى) نه.

توضيح : **يستهل صارخا** : شيطان که چيرته په ظاهري طور ماشوم ته ټونګه ورکوي نو د دغې ټونګې په لګولو سره ماشوم چيغه وهي. او که چيرته ظاهري مسه نه ده بلکې باطني ده نو چونکه ماشوم معصوم او پاک طينت دی د شيطان د وسوسو نه ناخبره دی نو دا غير مانوس وګڼي او چغه کړي. استهلال د نوي پيدا شوي ماشوم چيغې ته ويل کيږي. (المرقات ۱/۲۴۶).

غير مريم وابنها : د حضرت مريم عَلَيْهَا السَّلَام مور دا دعا غوښتې وه ﴿ وإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴾ الله تعالى دې دعا قبوله کړې وه نو محفوظ شول. باقي متکلم عادةً د کلام د محاورې نه په خپله خارج دی که نه نو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم ددې مس نه محفوظ وو دا جزئي فضيلت دی په کوم سره چې هيڅ اعتراض واقع کيدلی نه شي. (المرقات ۱/۲۴۷).

(۸) وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صِيَاحُ الْمَوْلُودِ حِينَ يَقَعُ
دابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل: د پيدا ينت په وخت کې ماشوم ځکه چغه
نَزْغَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ). [2]
کوي چې شيطان په هغه باندې چک لګوي.

د کورني ژوند تباه کول د شيطان خوښ عمل دی

(۹) وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ إِبْلِيسَ يَضَعُ عَرْشَهُ عَلَى الْمَاءِ						
دجابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل: ابليس د خپل حکومت تخت په سمندر باندې ايښې						
ثُمَّ يَبْعَثُ سَرَايَاهُ يَفْتِنُونَ النَّاسَ						
وي بيا د هغه ځای نه خپل فوځونه وليږي ترڅو چې هغوی خلک په فتنو او ګمراهۍ کې مبتلا کړي دابليس په						
فَأَدْنَاهُمْ	مِنْهُ	مَنْزِلَةً	أَعْظَمُهُمْ	فِتْنَةً	يَجِيءُ	أَحَدُهُمْ
فوځ کې هغه ته ترټولو نږدې هغه دی کوم چې د ټولو نه د زيات فتنوا چوونکی وي په هغوکې چه يو واپس راشي						

فَيَقُولُ فَعَلْتُ كَذَا وَ كَذَا فَيَقُولُ مَا صَنَعْتَ شَيْئًا

وبه وايي مافلانى فلانى فتنې پيدا كړې.ابليس دهغه په جواب كې وايي تاهيڅ نه دي كړي نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ

قَالَ ثُمَّ يَجِيءُ أَحَدُهُمْ فَيَقُولُ مَا تَرَكْتُهُ حَتَّى

وفرمايل چې بيا به په هغو كې يو راشي او وبه وايي ما (ديو بنده گمراه كول شروع كړل) اوتر هغه وخته

فَرَّقْتُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ امْرَأَتِهِ قَالَ

په دغه كس پسې نښتى وم ترڅو چې دهغه او دهغه د ښځې په مينځ كې جدائي رانه ولم نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل

فَيُدْنِيهِ مِنْهُ وَ يَقُولُ نِعْمَ أَنْتَ

چې ابليس دا (واوري) هغه له ځان سره نږدې كښينوي او ورته وايي چې تا ښه كار كړى (د حديث يو راوي)

قَالَ الْأَعْمَشُ أُرَاهُ قَالَ فَيَلْتَزِمُهُ. [1]

اعمش ويلي دي چې جابر په ځاى د فيدنيه فيلتزمه (پس ابليس هغه ته غاړه وركړي) الفاظ نقل كړي وو

توضيح: يضع عرشه على الماء: يو شمير حضراتو په اوبو باندې د ابليس د تخت مكمل صورت په مجاز باندې حمل كړى دى چې دلته تسلط او قدرت مراد دى، مگر راجح نه دى،نور وشارحينو دا كلام په حقيقت باندې حمل كړى ، چې ابليس په سمندر باندې تخت وغوړوي په هغه باندې ناست وي خپل اولاد د كار په كولو پسې وليږي گويا چې دغه خبيث خپل حيثيت د الله تعالى په مقابله كې وړاندې كوي ددې تاييد په دې روايت سره شوى دى كوم چې د مشكوة په ۴۷۸ صفحه كې دى، په هغه كې دي كله چې ابن صياد د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه تپوس وكړو: (**ماذا ترى قال عرشًا على الماء فقال ترى عرش ابليس على البحر**). (مشكوة ص ۴۷۸، المرقات ۱/۲۴۸).

فرقت بينه وبين امرأته: په دې سره ابليس زيات ځكه خوشحاله كيږي چې د ښځې او ميړه په مينځ كې جنجال داسې متعدي عمل دى په كوم سره چې په طرفينو كې پراخ جنجالونه او جگړې پيدا كيږي، نو يو فساد نه دى بلكې د ډيرو زياتو فسادونو خيمه ده، په كوم سره چې شيطان خوشحاليږي.او نن صبا د اين جي اوز بنيادي مقصد هم د ابليس دغه خوبن عمل دى كوم چې كورنى تباه كړي (المرقات ۱/۲۳۹)

نعم انت: يعنې ابليس وايي چې هو كار خو تا كړى، په دغه صورت كې دا حرف ايجاب د هو په معنى

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۲۱۶۷/٤ رقم الحديث ۶۷. وأحمد في مسنده ۳۱٤/۳

سره دي. یا دا د افعال مدح و نه دي یعني (نعم الولد انت) ته څو مره نه بچی یې؟ څو مره ښه یې؟ او یا هغه له سینې سره جوخت و نیسي. (المرقات ۱/۲۳۹).

د عربو د جزیرې نه شیطان مایوسه شوی دی

(۱۰) وَ عَنْهُ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ أَيِسَ مِنْ أَنْ
د حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل : شیطان د دې خبرې نه مایوسه شوی دی
يَعْبُدَهُ الْمُصَلُّونَ فِيْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَ لَكِنْ
چې په جزیره عرب کې مصلین (یعني مسلمانان) د هغه عبادت وکړي .لیکن د هغوی په مینځ کې د فساد او
التَّحْرِيشِ بَيْنَهُمْ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ).[1]
فتنې د خورولو نه مایوسه شوی نه دی.

توضیح : **المصلون** : یعني د مونځ کوونکي دې نه مراد مسلمون دي نو د اسلام مهم عبادت او د اسلام مهم جزء مونځ ذکر شوی او دا اشاره شوې چې مسلمان هغه دي کوم چې مونځ کوي، د شیطان د عبادت نه مراد شرک او د بتانو عبادت دی. (المرقات ۲۴۹-۱/۲۵۰).

سوال : شبه دا کیږي چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د وفات نه وروسته په جزیره عرب کې ۷۵ فیصده خلق د اسلام نه ګرځیدلي وو چا له زکوة نه انکار وکړ څوک د مسیلمه کذاب یا اسود عنسي یا سجاح په شان د دروغژنو مدعیانو د نبوت سره ملګري شول او د ارتداد فتنه عامه شوه بیا دا یې څنګه فرمایلي دي چې شیطان مایوس شوی دی چې بیا په جزیره عرب کې د هغه عبادت شروع شو؟ **جواب** :ددې آسان جواب دا دی چې دغه مایوسي د بت پرستۍ د عبادت نه ده چې په جزیره عرب کې بیا دبتانو عبادت شروع شي اودا عمل ترننه پورې نه دی شوی چې هلته دې یوچا بت ودرولی وي، په هماغه د ارتداد په دورکې هم هیچا دکفراوشرک دا قسم خپل کړی نه وو. **دویم جواب**:داچې په جزیره عرب کې دا سلام د انقلاب نه وروسته دکفرد انقلاب نه مایوسي ده چې اوس دلته دجاهلیت ددوراودکفرانقلاب نه شي راتللی اګرکه فساد او ګناه وي،د جزیرې قید څکه لګول شوی دی چې دا وخت اسلام صرف هلته وو.

في جزیرة العرب : جزیره د زمکې د هغې وچې برخې نوم دی د کومې چې څلور واړه طرفونه اوبو راګیر کړي وي، چونکه د عربو دریو طرفونو ته اوبه دي نو څکه د اکثر حکم په اعتبار سره جزیره ورته ویل

(۱) أخرجه ومسلم في صحيحه ۲۱۶۶/٤ رقم الحديث ۶۵، والترمذي ۲۹۱/٤، رقم الحديث :۱۹۳۷، واحمد في مسنده ۳۱۳/۲ .

شوې ده. ځکه چې د عربو په شمال کې د شام هیواد واقع دی کوم چې د اوبو نه خالي دی. هو په زیاتره برخو باندې د اوبو احاطه ده. مثلاً بحر هند. بحر قلزوم. دجله او فرات په دغه ملک باندې احاطه کړې. څلور واړه حدود په دې شکل دي د عربو په مشرقي طرف کې خلیج فارس او بحر عمان واقع دي. په مغربي طرف کې بحیره قلزوم او نهر سویز واقع دي په جنوب کې بحرهند واقع دی او په شمال کې د شام هیواد دی. د عربو جزیره په پنځو برخو باندې مشتمله ده (١) تهامه (٢) نجد (٣) حجاز (۴) عروض (۵) یمن. کله چې جزیره عرب وویل شي نو د هغې اطلاق په اوږدوالي کې له عدن نه تر عراق پورې دی او په پلنوالي کې د جدې نه تر شام پورې ده. (الکاشف ١/٢٢۵. المرقات ١/٢۵٠).

لکن في التحریش: یعنې په خپل مینځ کې د جګړو فتنو او فساد اچولو نه مایوس شوی نه دی. بلکې په دې کې مصروف دی، چنانچه د حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په شهادت د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په شهادت او نورو جنګونو کې همدې شیطاني اغواء کار کړی وو، نن صبا د یهودو او نصاراو په شکل کې جزیرې ته ابلیس راغلی دی، تحریش: فریب او دوکې ته ویل شوي دي. (المرقات ١/٢۵٠).

٣ محرم الحرام ١٤٠٩هـ

اَلْفَصْلُ الثَّانِي

په وسوسې سره مه پریشانه کیږئ

(١١) عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ جَاءَهُ رَجُلٌ
د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خدمت کې یو صحابي حاضر شو
فَقَالَ إِنِّي أُحَدِّثُ نَفْسِي بِالشَّيْءِ لَأَنْ أَكُونَ
عرض یې وکړو یا رسول الله! ما په خپل ځان کې دننه داسې بد خیال موندلی چې په ژبه د هغه بنکاره کولو په
حُمَمَةً أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَتَكَلَّمَ بِهِ قَالَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ
ځای سوځیدل ما ته زیات خوښ دي، نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ چې (دا واوریدل) وې فرمایل: د الله شکر اداء کړه
الَّذِي رَدَّ أَمْرَهُ إِلَى الْوَسْوَسَةِ (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)[1].
کوم چې همدا خیال د وسوسې تر حده وساتلو.

توضیح: احدث نفسي بالشيء: اى في شأن الله ووجوده وصفاته. دا هاجس غیر اختیاري دی.

(١) أخرجه ابوداود في سننه ٥/٢٣٦، رقم الحديث ٥١١٢، واحمد في المسند ١/٣٤٠

حمة: يعنې د کونلې په شان سوخېدل ما ته خوښ دي ليکن د دغې وسوسې تصور کول نه خوښوم. په دې کې د هوا جس نه د سخت نفرت اظهار دی کوم چې د ايمان د پوخوالي نښه ده (المرقات ۲۵۰-۱/۲۵۱)

ردّ امره: د ضمير مجرور مرجع شيطان دی، نو مطلب دا شو چې الحمد لله د شيطان معامله او س صرف په وسوسه کې د ننه منحصر شو ې ساتل شوې، اول خو هغه په کفر کې مبتلا کول کړي وو او س د ايمان په مقاومت او مزاحمت سره صرف وسوسه اچولی شي، کومه چې معاف ده او ددې نه وړاندې هيڅ نه شي کولی يعنې دهم او عزم معامله نه ده پاتې شوې بلکې صرف قلبي خطرات پاتې شوي **مع الاستقباح و الکراهية وذاک صريح الايمان**، يا داسې پوهه شئ چې دامره مجرور ضمير هغه راتلونکي انسان ته راجع دی يعنې الحمد لله چې د دغه سړي معامله تر وسوسې پورې محدود د ساتل شوې ده او وسوسه معاف ده. (المرقات ۱/۲۵۱). شاه ولي الله رَحِمَهُ اللهُ ويلي چې د شيطان دوسوسو او دهغود تاثير صورتونه مختلف دي او دا تغير د وسوسه زده کس دوجې دی غته وسوسه داده چې د کفر القاء وکړي کله چې په دې کې ناکام شي او وسوسه زده کس په ايماني قوت سره خپل ځان وساتي، نو او س د شيطان وسوسه د عام فساد طرف ته راځي او تدبير منزل خرابوي، سياست مدني خرابوي، که چېرته دغه کس ددې نه هم ځان وساتي بياد خواطرو (ناکاره خيالات) په صورت کې شيطان تاثير کوي په زړه کې خيال راځي او دا معاف دي په نفوس قدسيو باندې دغه اثر هم نه شي اچولی.

په خپل ځان کې د ننه د نيکۍ په حرکت باندې د الله شکر اداء کړه

(۱۲) وَ عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِنَّ
د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل: حقيقت دا دی چې په هر انسان باندې يو
لِلشَّيْطَانَ لَمَّةً بِابْنِ آدَمَ وَ لِلْمَلَكِ لَمَّةً فَأَمَّا لَمَّةُ الشَّيْطَانَ فَإِيعَادٌ بِالشَّرِّ
تصرف خود شيطان وي، او يو تصرف د فرښتې، د شيطان تصرف خو دا دی چې هغه يې بدۍ ته مائل کوي
وَ تَكْذِيبٌ بِالْحَقِّ وَ أَمَّا لَمَّةُ الْمَلَكِ فَإِيعَادٌ بِالْخَيْرِ وَ تَصْدِيقٌ بِالْحَقِّ
او حق دروغ ور ته ښکاره کوي او د فرښتې تصرف دا دی چې هغه يې نيکۍ ته مائل کوي او د حق تصديق کو:
فَمَنْ وَجَدَ ذٰلِكَ فَلْيَعْلَمْ أَنَّهُ
لهذا کوم کس چې (د نيکۍ طرف ته د مائل کېدو) د غه کيفيت په خپل ځان کې د ننه پيدا کړي نو هغه ته پوهېدل
مِنَ اللّٰهِ فَيَحْمَدُ اللّٰهَ وَ مَنْ
په کار دي چې دا د الله تعالی د طرفه هدايت دی په دې باندې هغه ته د الله شکر کول په کار دي او کوم کس

وَجَدَ الْأُخْرَى
چې دويم كيفيت (يعنې د شيطاني وسوسو اچول) په ځان كې دننه پيدا كړي هغه ته په كار دي چې د مردود
فَلْيَتَعَوَّذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ثُمَّ قَرَأَ : ﴿ الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ
شيطان نه په الله پناه وغواړي، بيا يې دغه قرآني آيت تلاوت كړ (ترجمه) شيطان تاسو د فقر نه ويروي
وَ يَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ ﴾ . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1] وَقَالَ : هٰذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ).
او د ګناه د پاره مو آماده كوي، دغه روايت ترمذي نقل كړى او ويلي يې دي چې دا حديث غريب دى.

توضيح: **لمة : بالفتح من الالمام**، نزول خفيف ته ويل شوي دي د دې نه مراد د خاطر د درجې وسوسه ده كومه چې غير مستقره وي، بيا كه چيرته دغه المام او لمه د فرښتو له طرفه وي نو هغه ته الهام ويل كيږي او كه د شيطان د طرفه وي نو وسوسه ده. (المرقات ۱/۲۵۱).

بابن آدم : يعنې د هغه د جنس نه مراد انسان دى، علماؤ ليكلي دي چې په الهام او وسوسه كې فرق د حرامو خوړونكي خلك نه شي كولى. (المرقات ۱/۲۵۱).

فايعاد بالشر : د شر نه كفر شرك او نور معاصي مراد دي د وعد او ايعاد سره متعلق فراء نحوي ويلي دي چې د (وعد) لفظ د خير او شر دواړو د پاره استعمال شويدى لكه چې ويل شوي دي (**وعدته خيرا**، **وعدته شرا**) خو كه چيرته مفعول به مذكور نه وو لكه (**وعدته**) نو په دې صورت كې د (**وعد**) لفظ صرف د خير د پاره استعماليږي. او **ايعاد** او **وعيد** د شر د پاره استعمال شويدي، البته شاذ او نادر ايعاد چيرته د خير د پاره هم استعمال شوى دى، د وعده خلافي چې څومره وعيدونه دي دا په هغه صورت كې دي چې د وعده كوونكي سره د وعدې كولو په وخت كې د مخالفت اراده ولري. (المرقات ۱/۲۵۱).

فليحمد الله : يعنې د الله په نعمت د ايمان په كمال او قوت باندې د الله شكر اداء كړه، فليتعوذ يعنې د علاج په طور اعوذ بالله ووايه.

مطلب: د فرښتې د مائل كيدو مطلب دا دى چې هغه د نيكۍ جذبه د هغې اهميت او په هغې باندې د انعام او اكرام شعور په زړه كې اچوي چې د الله تعالى په دين كې كاميابي ده او په الهي احكامو باندې په تلو كې د آخرت كاميابي پته ده، كه چيرته كاميابي غواړې نو د نيكۍ په لاره راشه، او د شيطان لخوا

---

(۱) أخرجه الترمذي ۲۰٤/۵ ، رقم الحديث ۲۹۸۸

په شر باندې د آماده کولو مطلب دا دی چې حق ورته تیاره ښکاره کړي په عقیده کې شک اچوي. بدې ډیره ښایسته جوړوي او وړاندې کوي یې هغه انسان ویروي چې که د نیکۍ په لاره لاړ شې نو همیشه به په پریشانیو کې اخته شې. ګویا چې هغه وایي :

بابر بعیش کوش که عالم دوباره نیست

اهل تصوف علماؤ ویلي دي چې د زړه په دننه برخه کې واړه واړه سوري او د غوښې خانې جوړې شوي دي دغه ځایونه د خیر او د شر د غوړخیدو ځایونه دي، په هغو باندې چې کوم کس قابض شي نو ټول زړه او بدن د هغه شي، په هغه باندې که شیطان غالب راشي یا فرښتې، کله دا او کله هغه نو ځکه د زړه احوال بدلیدلی شي. (المرقات ۱/۲۵۲).

د شیطان د وسوسو نه د ځان ساتلو درې طریقې

(۱۳) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ
د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل: خلکو ! (اول به د مخلوقاتو وغیره په
لَا يَزَالُ النَّاسُ يَتَسَاءَلُونَ حَتَّى يُقَالَ هٰذَا خَلَقَ اللهُ الْخَلْقَ
باره کې) پوښتنه کوي بیا به په آخر کې دا سوال راپورته کړي چې ټول مخلوقات خو الله پیدا کړي دي په
فَمَنْ خَلَقَ اللهَ فَإِذَا قَالُوا ذٰلِكَ فَقُولُوا اللهُ أَحَدٌ اللهُ الصَّمَدُ
خپله الله چا پیدا کړی دی؟ کله چې دغه سوال راپورته کړي نو تاسو ووائي چې الله یو دی، الله بې نیازه دی
لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ثُمَّ يَتْفُلْ عَنْ يَسَارِهِ ثَلَاثًا
نه د هغه نه څوک پیدا دي او نه هغه د چا نه پیدا دی، او هیڅوک د هغه مثال نشته. بیا خپل چپ طرف ته درې
وَلْيَسْتَعِذْ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد)[1].
ځلې لاړې وتوکئ او د مردود شیطان نه په الله سره پناه وغواړئ.
وَسَنَذْكُرُ حَدِيثَ عَمْرِو بْنِ الْأَحْوَصِ فِي بَابِ خُطْبَةِ يَوْمِ النَّحْرِ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.
او زړه دی چې مونږ به ذکر کړو حدیث د عمرو بن الاحوص په باب د خطبې د یوم النحر کې ان شاء الله.

توضیح : فقولوا الله الصمد : چونکه دغه وسوسه د توحید منافي وه نو د تنزیه او تقدیس دپاره د تحمید او توحید دپاره حکم وشو چې سورت اخلاص ووایي. (المرقات ۱/۲۵۳).

---

(۱) أخرجه أبو داود في سننه ۵/۹۲، رقم الحديث ۱۷۲۲

ثم ليتفل : دا د نصر ينصر نه دى د پوكي سره خفيف لاړو توكولو ته ويل كيږي. دا د شيطان نه د نفرت ښكاره كولو دپاره دي، د هغه د قبيح او بد ګڼلو دپاره كيږي په كوم سره چې هغه تښتي. همدارنګه زړه چپ طرف ته دى او د شيطان حمله هم چپ طرف ته په زړه باندې وي، كله چې فرښته ښي طرف ته ده. بهر حال د توحيد اعلان او د شيطان اقرار نه د نفرت عملي اظهار، د تعوذ وظيفه، دغه درې شيان د شيطاني وسوسو نه د ځان ساتلو علاج دى. (المرقات ۱/۲۵۳).

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ

د شيطاني وسوسو نه په څنګ واوسئ

(۱۴) عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَنْ يَبْرَحَ النَّاسُ يَتَسَاءَلُونَ

دانس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دى چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل: خلك به په خپل مينځ كې پوښتې سره كوي (يعني

حَتَّى يَقُولُوا هٰذَا اللهُ

د شيطاني وسوسو په صورت كې په هغوى كې د ننه داسې خيالات به پيدا شوي وي) وايي چې الله تعالى

خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَمَنْ خَلَقَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)

چې هر شى پيدا كړي نو الله تعالى چا پيدا كړى دى؟

وَ لِمُسْلِمٍ قَالَ قَالَ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ

د مسلم روايت همداسې دى، انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ويلي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل : الله تعالى فرمايلي دي چې

إِنَّ أُمَّتَكَ لَا يَزَالُونَ يَقُولُون مَا كَذَا مَا كَذَا

ستا امت خلك (كه چيرته د شيطاني وسوسو د اچولو نه په څنګ نه شي) نو اول به دا وايي چې دا فلاني فلاني

حَتَّى يَقُولُوا هٰذَا اللهُ خَلَقَ الْخَلْقَ فَمَنْ خَلَقَ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ. (مسلم)[1]

شيان چا پيدا كړي؟ تر دې چې وبه وايي چې دا هر څه چې الله پيدا كړي نو الله تعالى چا پيدا كړى دى؟.

توضيح : **يقولون ما كذا ما كذا** : دغه الفاظ د كثرت سوال نه كنايه ده يعني د كائناتو او شيانو په باره كې به سوال او تحقيق كوي كوي بيا به د الله په باره كې سوال وكړي چې هر كله ټول شيان الله پيدا كړي دي نو الله چا پيدا كړى دى؟. شيطان په تدريج سره په زړونو كې دغه سوال د وسوسې په طور **اچوي چې**

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱۳/۲۶۵، رقم الحديث ۷۲۹۶، ومسلم في صحيحه ۱/۱۲۱ رقم الحديث ۲۱۷-۱۳۶

کله د نورو ځیزونو دپاره خالق الله دی نو د الله دپاره هم خالق په کار دی؟ دغه وسوسه چونکه د کفر طرف ته بیونکې وه نو ځکه وویل شول چې استغاثه وکړئ او په آئنده کې د تصوراتو او خیالاتو او د دا قسم وسوسو سلسله بنده کړئ، توجه بل طرف ته وګرځوئ. ځکه چې بنده ته دا حق حاصل نه دی چې هغه په خالق کې سوچونه وکړي، بلکې هغه ته په کار دي چې په مخلوق کې سوچونه وکړي د وسوسو نه د ځان ساتلو دپاره د الله ذکر غوره نسخه ده. (المرقات ۱/۲۵۴).

د مونځ په دوران کې د شیطان خلل اچول

(۱۵) وَعَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ حَالَ
د عثمان بن ابی العاص رضي الله عنه نه روایت دی چې ما عرض وکړو : یا رسول الله! شیطان حائل واقع کیږي
بَيْنِي وَبَيْنَ صَلَاتِي وَبَيْنَ قِرَاءَتِي يَلْبِسُهَا عَلَيَّ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاكَ شَيْطَانٌ
زما د مونځ او د قرائت په مینځ کې او په دغو شیانو کې شبه اچوي، نبي علیه السلام وفرمایل دا هغه شیطان دی
يُقَالُ لَهُ خِنْزَبٌ فَإِذَا أَحْسَسْتَهُ
کوم ته چې (خنزب) ویل کیږي، پس کله چې تاسو ته د هغه احساس وشي نو تاسو د دغه (مردود شیطان)
فَتَعَوَّذْ بِاللهِ مِنْهُ وَاتْفُلْ عَلَى يَسَارِكَ ثَلَاثًا
نه په خدای سره پناه وغواړئ او چپ طرف ته درې ځلې لاړې وتوکوئ، حضرت عثمان رضي الله عنه ویلي دي
فَفَعَلْتُ ذَلِكَ فَأَذْهَبَهُ اللهُ عَنِّي . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
چې (د نبي علیه السلام د دې ارشاد مطابق) ما هم دا سې وکړل نو الله تعالی زه د دې وسوسو او شبهاتو نه وساتلم

توضیح : بيني وبين صلاتي : مراد دا دی چې ما د مونځ د کولو نه راګرځوي، د هغه د وسوسو د چې زه مونځ شروع کولی هم نشم، دغه توجیه د ملا علي قاري رحمه الله د تشریح مطابق ده هغه ویلي دي چې دلته د درې ځلې توکولو حکم په حدیث کې دی او مسلسل درې ځلې په مونځ کې توکول روا ندي، لهذا د دغه حدیث تعلق د هغې وسوسې سره دی کومه چې د مونځ د شروع نه مخکې وي. (المرقات ۱/۲۵۴).

وبين قراءتي : یو مطلب دا دی چې د قراءت د شروع کولو نه مې راګرځوي، دویم مطلب دا دی چې د قرائت د شروع کولو نه وروسته په زړه کې تشویش پیدا کوي نو په قراءت کې ګډ وډي راځي، د دغه تشویش او تشکیک پیدا کیدو دوه طریقې دي کومې چې شیطان استعمالوي. اول دا چې د قرائت په

---

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۱۷۲۸/٤ رقم الحديث ٦٨ ، وأحمد في المسند ٢١٦/٤

وخت کې په قرائت کې داسې کيفيت پيدا کوي چې وړاندې قرائت کول سخت شي. دويم دا چې ترديد (شک) پيدا کړي داسې وايي چې کوم دې وويلو هغه غلط دی. اوس دغه کس سوچ کوي چې ما څه وويل هغه صحيح وو که غلط وو. (المرقات ۱/۲۵۵).

خنزب: په لغت کې خنزب د جری علی الشر په معنې دی، د خا او زاء په کسرې سره (خِنزب) او د دواړو فتحه هم شته (خَنزَبْ).

سوال: شبه دا ده چې د مونځ او قرائت په حالت کې د توکولو او تعوذ حکم څنګه شوی دی کله چې دا د مونځ سره منافي دي؟. **اول جواب**: دغه حکم د هغه کس دی کوم چې تراوسه مونځ شروع کړی نه دی. **دويم جواب**: دا چې دا حکم هغه وخت وو کله چې په مونځ کې خبرې کول روا وو بيا دا منسوخ او موقوف شول. **دريم جواب**: دا چې دا حکم هغه مونځ کوونکي دپاره دی کوم چې د مونځ نه فارغ شوی دی چې شيطان تا سره کوم قسم لوبه کړې ده هغه ښکاره ده اوس په راتلونکي کې ځان وساته او د دويم مونځ دپاره تيار شه. (المرقات ۲۵۴-۱/۲۵۵).

دوسوسې خيال مه کوئ مونځ وکړئ

(۱۲) وَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَهُ فَقَالَ إِنِّي أَهِمُ فِي صَلَاتِي
حضرت قاسم بن محمد ته يو کس عرض وکړو چې ماته په خپل مونځ کې وهم پيدا کيږي (يعنې کله خو داشک وي چې زما مونځ سم اداء شوی نه دی کله دا وهم وي چې يو رکعت د کولو نه رانه پاتې شوی دی)
فَيَكْثُرُ ذٰلِكَ عَلَيَّ فَقَالَ لَهُ امْضِ فِي صَلَاتِكَ
ددې وجې نه په ما باندې سخت تماميږي؟ هغه وويل (ته دې قسم خيال ته نظر مه کوه) او خپل مونځ پوره
فَإِنَّهُ لَنْ يَذْهَبَ ذٰلِكَ عَنْكَ حَتّٰى تَنْصَرِفَ وَ أَنْتَ تَقُولُ مَا
کړه ځکه هغه (شيطان) به له تا نه هغه وخت لرې شي کله چې ته خپل مونځ پوره کړې او ووايه چې آو ما
أَتْمَمْتُ صَلَاتِي (رَوَاهُ مَالِكٌ)[1]
خپل مونځ پوره نه کړ.

توضيح: **انی اهم فی صلوتی**: ددې نه مراد په مونځ کې وهم دی چې آيا يو رکعت وشو که دوه وشول، مونځ کم شو که زيات شو. (المرقات ۱/۲۵۵).

---

(۱) أخرجه مالک في الموطأ ۱/۱۰۰، رقم الحديث ۳ من کتاب السهو

فيكثر على ذلک: په يوه نسخه کې يكبر هم شته، د اولې نسخې او تلفظ مطلب دا دی چې دا صورت په کثرت سره راځي، د دويمې مطلب دا چې په ما باندې دغه کيفيت ډير سخت تماميږي او ډير سخت سخت يې محسوسوم. (المرقات ۲۵۵-۱/۲۵۶).

فقال امض في صلوتک: دا اسلوب د حکيم په طور جواب دی چې ته خپل مونځ جاري وساته، دغه وساوس او اوهام تر هغه وخته ختميدلی نه شي ترڅو چې ته د مونځ نه فارغ او شيطان ته دا خطاب ونه کړې چې که چيرته وايې چې زما مونځ نه دی شوی نو پوهه شه چې صحيح دی زما مونځ نه دی شوی مگر زه يې دوباره نه کوم، په دې عزم سره وسوسې ختمې شي. (المرقات ۱/۲۵۶).

خلاصه: د حضرت علي رضي الله عنه نه منقول دي چې په مسلمانانو او يهوديانو کې دا فرق دی چې د هغوی په مونځونو کې وسوسې نه راځي او زمونږ په مونځونو کې وسوسې راځي. په دې سره يې د رضي الله عنه دې خبرې طرف ته اشاره کړې چې د مسلمان عمل ژوندی او قانوني دی، د کوم د خرابولو دپاره چې شيطان وسوسې اچوي. او د يهوديانو عمل د کار نه دی نو په هغه کې چې شيطان وسوسې واچوي نوره به څه خرابي په کې راولي، عاقلانو ويلي دي چې په کومه ونه کې ميوه وي خلق په هغې باندې کاڼي وروي، خالي ونه عقلمند په کاڼو باندې نه ولي، شيطان هم په خالي او ورانو کوڅو کې خپل محنت نه ضائع کوي. بلکې چيرته چې ايمان دی هلته د ده حمله ده. قاسم ابن محمد رحمه الله د سيدنا ابو بکر رضي الله عنه لمسی وو، د محمد بن ابی بکر صاحبزاده دی، دا جليل القدر تابعي دی په (۱۰۱ هجري کې د ۷۰ کلونو په عمر وفات شوی) دی د مدينې منورې د مشهورو فقهاؤ نه وو. (المرقات ۱/۲۵۵).

د هغه فقهاوو نومونه دا دي چې يو شاعر په شعر کې راجمع کړي دي:

الا كل من لا يقتدى بأيمة ❁ فقسمته ضيزیٰ من الحق خارجه

فخذهم عبيدالله عروة قاسم ❁ سعيد ابي بكر سليمان خارجه

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

٤ محرم الحرام ١٤٠٩هـ

بَابُ الْاِيمَانِ بِالْقَدَرِ
د تقدير بيان

د تقدير مفهوم : **القدر** : دال متحرک هم دی او ساکن هم دی، دا د کوم شي اندازه کولو او په کوم شي کې د تنګی کولو په معنی سره استعمال شوی دی ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾ دا د همدې اندازې او تقدير طرف ته اشاره ده، نو په لغت کې تقدير د اندازې په معنی سره دی او په اصطلاح کې د تقدير سره متعلق د علماء کرامو تعبيرات مختلف دي، (المرقات ١/٢٥٦).

چنانچه په شرح فقه اکبر کې دي :(١) **القدر تعيين كل مخلوق بمرتبته التي توجد من حسن وقبح ونفع وضرر.** (**شرح فقه اکبر ص ١٥**).يعني تقدير د هر مخلوق د هر حيثيت او وصف د تعين نوم دی، برابره خبره ده که د نفع يا د ضرر وصف وي يا د حسن او قبح وصف وي.

(٢) يو شمير نورو علماء کرامو داسې ويلي دي چې الله تعالى د عالم (دنيا) په پيدا ابنت نه مخکې چې د کومو شيانو اندازه کړې ده او په لوح محفوظ کې هغه مقرر کړي دي د هغه مطابق د هغو تفصيلي وجود ښکاره شي دا تقدير دی، په دې کې دا نه شي کيدلی چې مخکې د کوم شي اندازه نوې شوې او په تقدير کې ليکل شوي نه وي او په تفصيل کې هغه شی راشي، پس کوم څيزونه چې د کائناتو په تفصيل کې جاري دي هغه له پخوا نه په تقدير کې عند الله معلوم او مقرر دي، تاسو داسې پوهه شئ مثلا د زيد تفصيلي حالات د پيدا ابنت نه نيولې تر وفات پورې د الله تعالى په علم کې راغلي يا الله تعالى هغه د ده په تقدير کې وليکل، اوس د زيد په پيدا کيدو نه وروسته د ده ټول حرکات او سکنات د همدغه اجمالي خاکې مطابق ترسره کيږي، ليکن تقدير هغه مجبور کړی نه دی بلکې اختيار يې ورکړی دی د همدغه ازادانه اختيار سره هغه چې څه وکړل او د الله په علم کې راغلل د هغه مطابق د ده تفصيلي حالات ښکاره شول(٣) ملا علي قاري رَحِمَهُ اللَّهُ دا تعريف کړی: **هو مايقدره الله من القضايا**(المرقات ١/٢٥٦)

په تقدير باندې د ايمان مطلب : په شرح السنه کې ليکل شوی دی چې په تقدير باندې ايمان راوړل فرض دي او هغه داسې چې بنده دا عقيده ولري چې الله تعالى د بندګانو د افعالو خالق دی برابره خبره ده که هغه عمل د خير وي که د شر وي، او دا هر څه د بندګانو د پيدا ابنت نه مخکې الله تعالى په لوح محفوظ کې ليکلي دي. اوس چې کوم څه ښکاره کيږي ټول د الله تعالى په فيصلې او ارادې سره ترسره کيږي، الله تعالى په کفر سره ناراضه کيږي په همدې وجه د کفر او معصيت د پاره يې د سزا وعده کړې ده، په ايمان او اطاعت باندې د ثواب وعده کړې. د حضرت جعفر صادق رَحِمَهُ اللَّهُ مقوله ده : **لا جبر ولا قدر**

ولکن الامر بین الامرین.

حضرت حسن بصري رَحِمَهُ اللّٰهُ د حضرت حسن بن علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه د تقدیر متعلق سوال وکړ نو هغه وفرمایل **(من لم یؤمن بقدره من خیر وشر فقد کفر)**.

تقدیر څه شی دی؟ تقدیر د الله تعالی د رازونو نه یو راز دی په کوم باندې چې الله تعالی کومه مقربه فرښته یا کوم مقرب رسول هم نه دی خبر کړی، لهذا په هغه کې عقلي بحث روا نه دی . بلکې دا عقیده لرل واجب دي چې الله تعالی مخلوق پیدا کړه په دوو ډلو یې تقسیم کړه، یوه ډله یې د خپل رحمت فضل او کرم لاندې د جنت دپاره جوړه کړه او دویمه ډله یې د خپل عدل لاندې د دوزخ دپاره جوړه کړه. دواړو ته اختیار ورکړی شو څوک یې مجبور کړي نه دي، یو کس د حضرت علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه په تقدیر باندې د پوهیدو دپاره پوښتنه وکړه نو هغه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ داسې جواب ورکړ :**طریق مظلم فلا تسلکه** یوه تیاره لاره ده په هغې باندې مه ځه. هغه بیا پوښتنه وکړه ده ورته وفرمایل :**بحر عمیق فلا تلجه** یو ژور سمندر دی هغه ته مه ورکوزیږه. هغه بیا پوښتنه وکړه ده ورته وفرمایل: **سر الله قد خفی علیک فلا تفشه** د الله تعالی یو پټ راز دی د هغه د معلومولو کوشش مه کوه. (المرقات ۱/۲۵۶). یو چا ښتیا ویلي دي:

هزار نکتهٔ باریک تر ز مو این جا است ❁ نه هر که سر بتراشد قلندری داند

نه هر جای مرکب توان تاختن ❁ که جاها سپر باید انداختن

د تقدیر نه د منکرینو فتنه د کوم وخت نه شروع شوه؟ د صحابه کرامو په زمانه کې هیچا د تقدیر نه انکار نه دی کړی او نه چاته په هغه کې شک (تردد) وو، د صحابه کرامو بالکل په آخري دور کې بعضې خلکو په دې مسئله کې بحث شروع کړ، په بصره کې یو کس معبد جهنی وو هغه دا ویل شروع کړل چې الله تعالی ته د مستقبل امورو علم د هغو له ښکاره کیدو نه مخکې نشته. کله چې کوم عمل ښکاره شي بیا الله تعالی ته د هغه علم وشي، دا تعبیر د هغه په نزد دا وو **(الامر اُنف ای مستأنف)** یعنې د مخکې نه کوم نظام لوح محفوظ وغیره نشته دی کوم چې کیږي د هغو نه تقدیر جوړیږي. د دغه کس رد په خپله په صحابو کې عبدالله بن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ کړی. دغه عنوان چونکه غلط بلکې بیخي گمراه کوونکی وو په دې وجه په هغه باندې د تردید د راتلو وروسته په دغه عنوان سره دغه مسئله وړاندې ونه چلیدله. معتزلو دې ته بل رنګ ورکړ او هغه یې پرمخ روانه کړه او هغه عنوان دا وو چې آیا په بندګانو کې د خپلو افعالو د اختیار ولو قدرت شته او که نشته. یعنې بندګان د خپلو افعالو په خپله خالق دي .لهذا د **خلق افعال العباد** په عنوان سره د تقدیر مسئله د بنوعباس خلفاو په دور کې ډیره مخکې لاړه او د هغې په فروعو او اصولو باندې ډیرې جګړې شوې. د هغو نه د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللّٰهُ او د معتزلو هغه مشهوره جګړه

هم د دکومه چې ترڅو کلونو پورې د ازمايښت ميدان جوړ شوی وو. دمعبد جهني استاذ سوسن يهودي ؤ کوم چې دتقدير دغه جګړه راپورته کړه. بيامعبد جهني او دده نه وروسته عيلان نومي همداعقيده ترعراق او حجاز پورې خوره کړه، عمرو بن عبد چې کله دغه مسئله ښکاره کړه نو حجاج بن يوسف هغه ووژلو.

په تقدير او قضاء کې څه فرق دی؟ شيخ عبدالحق محدث دهلوي رَحِمَهُ اللّٰهُ ويلي چې د قضاء او قدر معنی مشترکه ده د يو اطلاق په بل باندې کيدلی شي او کله کله په بيله بيله معنی سره هم استعمال شوي دي.
هغه داسې چې قدر خود الله تعالی هغه ازلي او ابدي فيصله ده کومه چې د الله تعالی په علم کې متعينه شوې ده او قضاء د هغې خارجي تفصيلي خاکه ده يا د هغې خارجي تکميل دی لکه ﴿فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ﴾ دغه اوه آسمانونه د خپل وجود په اعتبار سره ددغه اجمالي تقدير دپاره خارجي تفصيلي خاکه ده، او بعضې وخت د قضاء نه مراد علم ازلي اجمالي وي او د قدر نه مراد په خارج کې د هغې تفصيلي وجود وي. (اشعة اللمعات ۱/۹۲).

يو شمير عارفانو په دغه مسئله کې په يو مثال پوهول کړي دي لکه د يو مصور انجنير په ذهن کې يوه نقشه ده بيا په خارج کې دا د هغې يوه نقشه جوړه کړي بالکل په همدې شان د الله تعالی په ازلي علم کې يو معهود صورت دی هغه ته قدر ويل کيږي د هغې مطابق په خارج کې يو صورت راشي هغه قضاء ده، ددې قضاء تابع بنده د قدر مطابق چې کوم عمل کوي هغه ته کسب ويل کيږي.

مثال داسې دی چې يو مصور انجنير د خپل ذهن مطابق په کاغذ او قلم يوه نقشه جوړه کړي شاګرد په دغه نقشه کې د خطونو لحاظ کوي په رنګ سره يې ډکوي نو صورت ذهنيه قدر دی په خارج کې د هغه نقشه قضاء ده او په نقشه کې د رعايت سره په رنګ ډکول د بنده کسب دی، نو لکه څرنګه چې دا په رنګ سره ډکول د صورت ذهنيه عين مطابق دي همدارنګه د بنده کسب د الهي تقدير عين مطابق دی او بنده د تقدير خلاف نه شي کولی، خلاصه دا چې د کور د جوړولو نه مخکې کومه خاکه چې په ذهن کې راغلې ده دا په منزله د قدر ده او ددغې نقشې مطابق چې کوم کور تيار شي او موجود في الخارج شي دا قضاء ده. د زياترو علماؤ رأيه همدا ده چې په قضاء او قدر کې ترادف دی دواړه يو دي.

دتقدير په مسئله کې مختلف مذاهب: دتقدير په مسئله کې ټول درې مذاهب دي: يو داهل حقو او دوه داهل باطلو دي. اهل حق اهل السنة والجماعة دي او اهل باطل جبريه او معتزله دي، تفصيل يې داسې دی:

(۱) د جبريو مذهب: د تقدير متعلق د جبريو مذهب دا دی چې انسان په خپلو افعالو کې مجبور محض د جماد په شان دی. د هغه افعالو لره اعتبار نشته او د تقدير پر ورانديې دا بې وسه او بې حسه کاڼی دی.
دغه خلک په هغو نصوصو سره استدلال کوي په کومو کې چې د تقدير ذکر دی لکه: ﴿وَمَا تَشَاؤُونَ إِلاَّ أَن يَشَاء اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾.

جواب: د جبريو مذهب صريح البطلان يعني په واضح طور باطل دی. ځکه چې په دې کې د الله تعالی

طرف ته د ظلم نسبت لازم راځي. ځکه کله چې انسان مجبور محض دی او د هغه په خپل فعل کې هیڅ هم په اختیار کې نشته بلکې څه یې چې کړي دي هغه الله کړي دي نو بیا د انسان د جزاء او سزاء میدان ته راوستل کوم انصاف دی، نو د کوم مذهب او عقیدې د وجهې چې د الله طرف ته د ظلم نسبت لازم راځي د هغه په باطل کیدو کې څه شک دی. د جبریو مذهب د باطل کیدو دویم دلیل دا دی چې هر عقلمند کس په خپل وجدان سره په دې باندې پوهیږي چې په افعال اختیاري او غیر اختیاري کې فرق دی. مثلا وجدان دا فیصله کوي چې حرکت ارتعاش یعنې د شل لاس حرکت کول غیر اختیاري دی او حرکت بطش یعنې چې قصدا حرکت کوي اختیاري دی، ددې نه معلومه شوه چې انسان په خپلو افعالو کې تر یوه حده اختیارمند دی او د یو حد نه وړاندې بې اختیاره دی، د جبریو لخوا انسان بالکل مجبور، معذور، بې وسه او بې حسه ګڼل ضلالت هم دی او حماقت هم دی، که چیرته همداسې مجبور وی نو بیا الله تعالی د افعالو د کولو او د نه کولو حکم ولې ورته کړی؟ حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ داسې کس ته وویل چې پښې پورته کړه او ودریږه، هغه پښې پورته کړې، حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وویل دویمه پښه هم پورته کړه او ودریږه، هغه وویل دا خو ممکن ندي، نو حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وویل بس انسان دومره اختیارمند دی او دومره بې اختیاره دی، نو خلاصه دا ده چې تر کومه حده انسان تللی شي تر هماغه حده دا مکلف او جواب ورکوونکی دی، او د کوم ځایه چې وړاندې نه شي تللی د هماغه ځای جواب ورکوونکی نه دی. همدارنګه د اختیار او بې اختیاره فیصله خو بې عقله سپی هم کولی شي. او ګورئ کله چې کوم انسان هغه په کاڼي باندې وولي نو هغه کاڼي پریږدي په ویشتونکي انسان پسې شاته منډې وهي او ورته غفیږي، ځکه چې هغه پوهیږي چې د بې روحه کاڼي څه قصور دی، اصل قصور خو د بااختیاره انسان دی کوم چې په خپل فعل سره کاڼی وویشتلو.

اختیار څنګه دی؟ کله چې دا معلومه شوه چې سلیم عقل او روغ وجدان قاطع فیصله ده او د دنیا لیدل دي چې یو شمیر افعال اختیاري هم دي نو دغه اختیار څه قسم دی حالانکه ﴿وَمَا تَشَاؤُونَ إِلاَّ أَن يَشَاء اللَّهُ﴾ آیت ویلي دي چې د انسان اراده نشته دی هر څه د الهي مشیئت ماتحت چلیږي.

جواب: د دې جواب دا دی چې انسان ته توجیه الارادة اختیار ورکړی شوی دی، یعنې کله چې هغه اراده کوي او توجه وکړي نو له الهي مشیئت سره د هغه موافقت راځي. په دغه توجه او اراده کې انسان بااختیاره دی او همدا د هغه دپاره قدر متوهمه دی او په همدغه قدر متوهمه باندې مواخذه ده. یعنې همدغه انسان چې کله د کوم فعل کول او نه کول وغواړي او قدم پورته کړي نو هیڅ خنډ نشته انسان ارادي حرکت کوي او بل طرف ته د الله د طرفه توفیق راځي نو په دې کې دا مختار دی مجبور نه دی. دا د هغه خپل فعل دی. هو کوم څه چې کوي د هغو لیکل د پخوا نه شوي دي، ځکه چې د الله علم ازلي دی، هغه د همدغه کس د دغه بااختیاره فعل مخکې معلوم کړی دی او بیا یې لیکلی دی کوم چې ښکاره کیږي

دا د همدغو نیکلو مطابق دي. د دې یو مثال دا ژده کړئ چې یو ډاکټر کوم ناروغ ته ووایي چې فلانی شی وخوري نو مړ کیږي. دغه کس همدغه شی وخوړ او مړ شو. نو ډاکټر په علامات اجمالیو وجودیو سره دو رته ویلي وو چې مړ کیږې اوس چې مړ شو نو د ډاکټر په قول سره خو نه دی مړ شوی او نه د ډاکټر په نیکلو مړ شوی. بلکې په خپل هغه فعل مړ شو د کوم نه چې ډاکټر منعه کړی وو.

بعینه همدا شان د الله تعالی په علم کې چې کوم اجمال دی د کوم نوم چې تقدیر دی هغه د پخوا نه موجود دی. په خارج کې موندونکی فعل د بنده خپل فعل دی. دا بیشکه د تقدیر موافق دی. لیکن دغه کس تقدیر مجبور کړی نه دی. بلکې د تقدیر د نیکلو مخکې الله تعالی د هغه احوال په آزاد ماحول کې ولیدل بیا یې ولیکل. لهذا اوس چې څه کیږي د هغه مطابق کیږي.

د دې دویم مثال دا سې دی مثلا د یو ریلوې تقسیم اوقات دی په کوم کې چې لیکل شوي دي چې فلانی موټر په فلاني وخت کې د فلاني ځای نه فلاني ځای ته ځي فلانی به موټروان وي په فلاني ځای کې به دومره څند کیږي فلاني ځای ته به په دومره وخت کې رسیږي وغیره وغیره. په همدې قسم د ټولې ورځې او ټول سفر تقسیم اوقات تیار او مرتب شوی مخکې موجود دی. اوس ګورو چې همدغه موټر بالکل دهمدې تقسیم اوقات مطابق او د هغه هدایاتو مطابق چلیږي. لیکن دغه تقسیم اوقات خو دغه موټر نه چلوي بلکې په موټروان یا د موټر چې کوم سستم دی په هغه سره چلیږي. بالکل همدا قسم لوح محفوظ دی په کوم باندې چې د انسان تقدیر لیکل شویدی. هغه د انسان د ژوند تقسیم اوقات دی (د کوم نوم چې قدر او تقدیر دی) د کوم مطابق چې د انسان ژوند په خپل کسب او اختیار سره سفر کوي، فرق بس دومره دی چې د الله تعالی علم چونکه محیط دی او انساني موټر د دې علم او تقدیر نه مخالف کیدلی نه شي. او د ریل موټر په پروګرام کې تخالف او تغیر راتللی شي، کله آرام کله څنګه او کله څنګه.

د دې تشریحاتو او توضیحاتو نه وروسته دا خبره واضحه شوه چې د جبریو مذهب باطل محض دی. او دوی چې په کوم آیت سره استدلال کړی دی اهل السنة والجماعة ویلي دي چې په هغه کې د انسان د پاره د مستقل اختیار نفې ده لکه څرنګه چې معتزله د انسان د پاره د مستقل اختیار قائل دي. په دې آیت کې د هغه ضعیف غیر مستقل او محدود اختیار نفې نه ده شوې کوم چې په نورو نصوصو عقل سلیم او صحیح وجدان سره انسان ته حاصل دی.

(۲) د معتزله قدریه مذهب: د دوی مذهب دا دی چې انسان په خپلو افعالو کې آزاد دی د هیڅ تقدیر پابند نه دی. بلکې د خپلو افعالو خالق په خپله انسان دی. د پخوا نه هیڅ لیکل شوي نه دي که نه نو مواخذه به محاله شي. دغه مذهب هم صریح البطلان دی او د جبریو په شان دغه خلک هم اهل باطل دي. د دوی دغه مذهب د جبریو ضد دی. د دوی د مذهب په باطل کیدو باندې ډیر نصوص موجود دي.

څو آیتونه وګورئ: (۱) ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ (دهر آیت: ۳۰) د دې نه واضحه

معلومه شوه چې انسان د خپلو افعالو خالق نه دی.

(۲) ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾. (قمرآیت:۴۹) په دې سره د تقدیر ثبوت شوی دی.

(۳) ﴿قُل لَّا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ﴾. (اعراف آیت: ۸۸)

په دې سره هم د تقدیر وجود ثابت شوې دی.

اول جواب: اهل حقو معتزلو ته ډېر جوابونه ورکړي دي، اول جواب دا دی چې ستاسو عقیده د صریحو نصوصو نه خلاف ده. **دویم جواب**: داچې ستاسو عقیدې ته په کتلو انساني تخلیقات د الله د تخلیقاتو نه زیاتیږي او دا باطل دي لهذا ستاسو عقیده باطله ده. ځکه چې د طاعاتو نه معصیات زیات دي نو انساني تخلیقات زیاتیږي. **دریم جواب**: داچې ستاسو په عقیده سره لازم راځي چې یو شمیر معاصي د الله تعالی د مشیئت نه په غیر موجود شوي دي کوم چې موجب عجز یا نقص دي، حالانکه معاصي په طاعاتو باندې غالب دي نو اکثره افعال د الله تعالی د مرضۍ نه په غیر راغلل او دا عقیده غلطه ده. اصل خبره داده چې معتزلو ته ددې خبرې نه ځان ساتل په کار دي چې د شر نسبت د الله تعالی طرف ته وکړی شي. نو عجیبه خبره داده چې دګناه طرف ته د نسبت د بچ کیدو په کوشش کې په ښکاره کفر کې لویږي او وایي چې: خالق په خپله انسان دی، دغه خلق د دې مثال مصداق دی چې: **فر من المطر ووقف تحت المیزاب** مونږ په الزامي جواب کې لیکلي دي چې ابلیس د شر او شرارت ډانچه ده هغه چا پیدا کړ؟ آیا د الله تعالی نه په غیر د هغه کوم بل خالق شته دی کوم چې هغه پیدا کړی دی؟ نو د شر تخلیق کمال دی لکه څنګه چې د خیر تخلیق کمال دی، خو د شر کسب مذموم دی. بیا هم عمومًا د شر نسبت شیطان طرف ته شوې یا د نفس طرف ته نسبت شویدی تر څو چې د الله تعالی په شان کې بې آدبي او ګستاخي ونه شي.

زړه راخکونکي مکالمه: عبدالجبار همداني معتزلي د ابواسحاق اسفرائني په مجلس کې وو چې وې ویل **سبحان من تنزه عن الفحشاء** یعنې د ګناه نسبت د الله په حق کې فحشاء ده ددې نه الله پاک دی.

استاذ اسفرائني وویل **سبحان من لایجری في ملکه الا مایشاء** همداني وویل **ایشاء ربنا ان یعصی**

استاذ وویل **ایعصی ربنا قسرا**، **فبهت** د همداني مطلب دا وو چې آیا الله تعالی غواړي چې د هغه نافرماني دې وکړی شي، نو استاذ اسفرائني په جواب کې وویل چې آیا دغه د الله نافرماني په جبري طور باندې ده؟ په دې سره همداني لا جوابه شو. د قرآن کریم په ډېرو آیتونو سره د تقدیر ثبوت تر لاسه شویدی په کومو سره چې په واضح طور د معتزلو مذهب باطل شویدی، چنانچه ارشاد دی:

﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾ (قمر: ۴۹) ﴿يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ﴾. (رعد: ۳۹)

﴿وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ ۔ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌ﴾. (قمر: ۵۲/۵۳)

د دې واضحو آیتونو او احادیثو د تصریحاتو نه وروسته د معتزلو د تقدیر نه انکار محض خرافات او د عقل فقدان دی.

د شر په تخلیق کې حکمت: ټول عاقلان او حکیمان په دې باندې متفق دي چې په دنیوي بادشاه کې د دوو صفتونو موجود کېدل ضروري دي، یو صفت د لطف او کرم او دویم صفت د قهر او د جلال. اول د دې دپاره چې په خپلو باندې رحم وکړي، مهرباني وکړي، که چیرته دا صفت په کې نه وي نو داسې بخیل او کنجوس به څوک خپل بادشاه جوړ کړي او د هغه بادشاهي به څوک ومني. که چیرته بادشاه هم جوړ شي نو دغه عیب او نقص به ډیر زر د هغه نه بادشاهي واخلي، دویم صفت قهر هم ضروري دی، ترڅو چې خلق بې ځایه زور زیاتی او ظلم ونه کړي او بې ځایه جرئت ونه کړي. یو چا ویلي دي:

لطف سجن دم بدم قہر سجن گاہ گاہ ۞ یہ بھی سجن واہ واہ وہ بھی سجن واہ واہ

الله تبارک وتعالی علی الاطلاق بادشاه دی د هغه د لطف او کرم صفت مظهر فرښتې دي او د قهر او غضب مظهر شیطان دی، همدا رنګه په انسانانو کې ابرار د لطف او کرم صفت مظهر دي او فجار د صفت قهر مظهر دي. دا د دې دپاره ضروري دي ترڅو چې دواړه صفتونه ښکاره شي. همدا قسم یو داسې ځای موجودیدل هم پکار دي چیرته چې د صفت لطف کرم او جمال ظهور وشي او هغه ځای جنت دی، همدا رنګه یو داسې ځای هم په کار دی چیرته چې د صفت قهر او غضب ظهور وشي او هغه ځای دوزخ دی. نو د دوزخ او جنت وجود، د ابرارو (نیکانو) او اشرارو وجود، د مطلق بادشاه دپاره ضروري دي ترڅو چې د دنیا موټر د ازمایښت په میدان کې د خیر او شر په دوو پهلیو باندې تلونکې راتلونکې وي او د حق او باطل مقابله ګرمه وي ځکه چې:

ستیزہ کار رہا ہے ازل سے تا امروز ۞ چراغ مصطفوی سے شرار بولہبی

د کلام خلاصه دا راووتله چې یو دی تخلیق او دویم دی کسب، د شر تخلیق محمود دی او د شر کسب مذموم دی، د دواړو جدا احکام دي مګر د دواړو تخلیق کمال دی، د عالم (دنیا) په ترتیب کې حسن هغه وخت راتلی شي کله چې په هغې کې د خیر او شر دواړو رنګ موجود وي.

گلہائے رنگ رنگ سے ہے رونق چمن ۞ اے ذوق اس جہان کو ہے زیب اختلاف سے

بهر حال د علی الاطلاق بادشاه رب تعالی د شئون مختلفو او صفات متنوعو غوښتنه وه چې خیر هم وي او شر هم وي، ابرار هم وي او اشرار هم وي، جنت هم وي او دوزخ هم وي او د هر یوه دپاره افراد هم وي.

در کارخانہ عشق از کفر ناگزیر است ۞ دوزخ کرا بسوزد گر بولہب نہ باشد

تنبیه: د تقدیر دوه قسمونه دي: یو تقدیر معلق دی او دویم تقدیر مبرم دی، په تقدیر معلق کې تغیر راتلی شي. خو په تقدیر مبرم کې هیڅکله فرق او تغیر نه شي راتلی. دې دواړو ته اجل معلق او اجل مبرم هم ویل شوي دي.

د اجل معلق مطلب دا شو چې الله تعالى په تقدير کې يوه فيصله ليکلې وه مګر د هغې سره يې يو شمير شرطونه هم لګولي وو . مثلاً داسې ليکل شوي وو چې د فلاني انسان به شپيته کلونه عمر وي . ليکن که چيرته هغه د والد خدمت وکړه يا متقي او پرهيزګار پاتې شو نو د هغه عمر به اتيا کلونه شي . دويم قسم اجل مبرم دی ، دا د الله تعالى هغه غوڅه فيصله ده په کومه کې چې کوم څه مقرر او متعين دي په هغه کې هيڅکله هم تغير ممکن نه دی . کومه فيصله چې په تقدير مبرم کې شوېده هماغه به کيږي.

۵ محرم الحرام ۱۴۰۹ھ

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

(۱) عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَبَ اللهُ مَقَادِيرَ
دعبدالله بن عمرو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې : نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل: الله تعالى ليکلې دي تقدير د
الْخَلَائِقِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ بِخَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ قَالَ وَ كَانَ
مخلوقاتو د زمکې او آسمانونو د پيدا کولو نه پنځوس زره کاله مخکې ، او وې فرمايل (هغه وخت) د الله
عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
تعالى عرش په اوبو باندې ؤ.

توضيح : كتب الله : دا ليکل په کوم خاص ديوان کې وو که نه تقدير خو د الله تعالى د علم ازلي ابدي او اجمالي نوم دی کوم چې د وخت پابند نه دی ، همدارنګه ددې ليکلو نه مخکې د الله تعالى علم په راتلونکو حالاتو باندې محيط وو ، هغه علام الغيوب دی ، هغه د تفصيلي حالاتو د ليدلو نه وروسته دغه اجمالي نقشه ليکلې ده . يا ددې کتاب مطلب دانه دی چې الله تعالى په لاس سره ليکلې دی ، بلکې قلم ته يې د ليکلو حکم کړی دی ، بعضو د کتب مطلب دا اخيستی چې الله تعالى د مخلوق دپاره تقدير مقرر کړی ، په عربي لغت کې کتب په معنی د تعين او تقرر سره راغلی دی . (المرقات ۱/۲۵۷).

خمسين الف سنة : سوال دا دی چې په بعضو روايتونو کې د څلويښت زره کلونو ذکر دی کوم چې په ظاهره ددې حديث سره متعارض دي ، د دې جواب دا دی چې دغه فرق د مختلفو امورو په اعتبار سره دی . بعضې امور پنځوس زره کاله او ځينې امور څلويښت زره کاله مخکې ليکل شوي دي.

اوس يو بل سوال پيدا کيږي چې په دغه وخت کې خو زمکه او آسمان نه وو ، زمانه نه وه ، نو د پنځوس

---

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۲۰۴۴/۴ ، رقم الحديث ۱۶ ، من غير كان

زره کلونو تعین څنګه وشو؟ د دې جواب دا دی چې دا کلام د تخمین په طور دی. یوه اندازه ده. چې که چېرته زمانه وی نو همدومره وخت به وو. (المرقات ۲۵۷-۱/۲۵۸).

وکان عرشه علی الماء : علامه بیضاوي رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د دې مطلب دا نه دی چې عرش په اوبو باندې ایښودل شوی وو. بلکې مراد دا دی چې د دواړو په مینځ کې حائل نه وو. په دې سره د الله تعالی د یوه قدرت ښودل مقصود دي چې پورته عرش دی لاندې اوبه دي او د اوبو لاندې هوا ده او دا هر څه د الله په قدرت باندې قائم دي، حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې دلته د دنیا اوبه مراد نه دي. بلکې د عرش لاندې دریاب مراد دی د کوم نه چې باران وریږي. (المرقات ۱/۲۵۸).

په بعضو کتابونو او حاشیو کې لیکل شوي دي چې د ټولو نه مخکې الله تعالی یوه ملغلره جوړه کړه. بیا یې د هیبت نظر په هغې باندې واچولو هغه اوبه شولې، اوس لاندې صرف اوبه وې او پورته عرش وو،

وکان عرشه علی الماء منظر وو، بیا الله تعالی د غضب په نظر سره دې اوبو ته وکتل نو اوبه وچې شوې ښکته یو ککړ وچ تل پاتې شو او پورته یو لوګی (بخار) پورته شو د هغه نه وروسته آسمان جوړ شو ارشاد دی ﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ﴾ (حم سجده:۱۱) بیا ښکته د دغه آسمان نه زمکه وغوړول شوه ارشاد عالي دی ﴿وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا﴾. (النازعات:۳۰)

هر شی د تقدیر لاندې دی

(۲) وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّ شَيْءٍ بِقَدَرٍ
د حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: هر شی په تقدیر سره
حَتَّى الْعَجْزُ وَالْكَيْسُ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
شوی دی تر دې چې پوهه او بې عقلي.

توضیح : د دې حدیث مطلب دا شو چې د هوښیارتیا او کمزورتیا چې کوم صفات دي دا هم د تقدیر د احاطې نه بهر نه دي، بلکې قدر او قضاء د انسان په ټولو اړخونو باندې محیط دي، صرف تر دوزخ پورې تقدیر محدود نه دی، بلکې د دنیا او آخرت ټولې فیصلې او ټول معاملات د همدې قدر او قضاء ماتحت دي. اوس دلته سوال دا دی چې دلته په حدیث کې د **عجز** په مقابل کې د **کیس** لفظ راغلی دی، حالانکه د قاعدې مطابق د **عجز** مقابله د قدرت سره ده او د **کیس** مقابل بلادة دی نو دلته داسې ولې شوي دي؟. د

---

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۲۰٤٤/٤، رقم الحديث ۱۸، وأخرجه الإمام مالك في الموطأ ۸۹۹/۲، كتاب القدر، رقم الحديث ٤. وأحمد في مسنده ۱۱۰/۲

دې جواب دادی چې دلته دبلاغت دفن داصولو ماتحت داحد الضدین نه یوذکرشوی دی او په دې باندې په اعتماد کولو سره بل پرېښودل شویدی نو دلته د صنعت احتیاط نه کار اخیستل شوی چې د **العجز** په ذکر کولو [redacted] ښبودل شوی دی، او **الکیس** په ذکر کولو سره بلادت پرېښودل شوی. مراد احاطه او استغراق دی. عبارت داسې دی **العجز والقدرة او الکیس والبلادة من قدرة الله** (المرقات ۱/۲۵۸) یعنې ضعف قدرت ذکاوت او بلادت ټول د الله په نزد مقدر دي او د هغه مطابق ښکاره شوي دي. حافظ تورپشتي رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د **العجز** نه مراد عجز کمزوري او ضعف دی. (المرقات ۱/۲۵۸).

او د **الکیس** نه مراد هوښیار خلک دي، یعنې کوم چې کمزوري في العقل والرأیه دي هغو هم الله تعالی د تقدیر لاندې پیدا کړیدي او کوم چې **الکیس** هوښیار چالاک او مکار دي هغوی هم د تقدیر لاندې پیدا کړی شوي دي، په هیڅ کمزوري او طاقتور کې خپل کوم طاقت نشته دی ټول د الله تعالی سره دي (**لاحول ولا قوة الا بالله**). (المرقات ۱/۲۵۸).

په تقدیر کې د دوو نبیانو بحث

(۲) وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

دحضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: (چې په عالم ارواح کې)

احْتَجَّ آدَمُ وَ مُوسَى عِنْدَ رَبِّهِمَا فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى

آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ او موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ د خپل پروردګار پروړاندې مناظره وکړه او غالب شو آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ په موسی

قَالَ مُوسَى أَنْتَ آدَمُ الَّذِيْ خَلَقَكَ اللهُ بِيَدِهِ وَ

عَلَيْهِ السَّلَامُ باندې موسی عَلَيْهِ السَّلَامُ وویل ته هغه آدم یې چې الله تعالی په خپل لاس سره جوړ کړی وې په تا کې یې

نَفَخَ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ وَأَسْجَدَ لَكَ مَلَائِكَتَهُ وَأَسْكَنَكَ فِي جَنَّتِهِ ثُمَّ أَهْبَطْتَ النَّاسَ بِخَطِيئَتِكَ

خپل روح پو کلی وو فرښتو تا ته سجده کړې وه او په خپل جنت کې یې ته ساتلې وې او بیا تا خلک په خپلې خطا

إِلَى الْأَرْضِ

سره زمکې ته رابښکته کړل (یعنې که چیرته تا خطا نه وی کړې نو دلته په زمکه باندې به نه رابښکته کیدلې

قَالَ آدَمُ أَنْتَ مُوسَى الَّذِيْ

اوستا اولاد به په دې دنیا کې نه خوریدلو بلکې په جنت کې به اوسیدلو) آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ وویل: ته هغه موسی

اصْطَفَاكَ اللهُ بِرِسَالَتِهٖ وَ بِكَلَامِهٖ

يې کوم چې خداى تعالى په خپل منصب رسالت سره ونازولو مشرف يې کړې او د خپل مينځي خبرو په شرف

وَ أَعْطَاكَ الْأَلْوَاحَ فِيهَا تِبْيَانُ كُلِّ شَيْءٍ وَ

سره يې مشرف کړې، او تاته يې هغه تختې درکړې وې په کومو کې چې د هر شي بيان وو او بيايې تاته په

قَرَّبَكَ نَجِيًّا فَبِكَمْ وَجَدْتَ اللهَ كَتَبَ التَّوْرَاةَ قَبْلَ أَنْ أُخْلَقَ

غوږکې د خبرو د پاره د نزديکت عزت درکړى وو پس ته پوهيږې چې الله تعالى ليکلى وو تورات زما د پيدايښ

قَالَ مُوسَى بِأَرْبَعِينَ عَامًا قَالَ آدَمُ فَهَلْ

نه څه موده مخکې، موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ وويل څلويښت کاله مخکې، آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ پوښتنه وکړه آيا تا په تورات

وَجَدْتَ فِيهَا وَ عَصَى آدَمُ رَبَّهٗ فَغَوَى قَالَ

کې دا الفاظ نه دي موندلي (ترجمه) يعنې آدم د خپل رب نافرماني وکړه او خطا شو. موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ وويل

نَعَمْ قَالَ أَفَتَلُومُنِي عَلَى أَنْ عَمِلْتُ عَمَلًا كَتَبَهُ اللهُ

او. آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ وويل: بيا نو ته ما ولې زما په دې عمل باندې ملامته کوې کوم چې خداى تعالى زما د

عَلَيَّ أَنْ أَعْمَلَهٗ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِي بِأَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَجَّ

پيدايښت نه څلويښت کاله مخکې زما د پاره ليکلى وو، نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل: په دې دليل سره آدم

آدَمُ مُوسَى. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].

عَلَيْهِ السَّلَامُ په موسى عَلَيْهِ السَّلَامُ باندې غالب شو.

توضيح: **احتج آدم وموسى**: يعني د دواړو مناظره وشوه او س سوال دادى چې دا بحث مباحثه او مناظره په کوم ځاى کې وشوه؟ نو يو احتمال دا دى چې دا مناظره په عالم ارواح کې په تجليات د رب کې وشوه، په حديث کې د **عند ربهما** لفظ موجود دى، دويم احتمال دادى چې دا مناظره په **ليلة الاسراء** کې وشوه.

بيده: او (**من روحه**) کې اضافت تشريفيه دى. (المرقات ۱/۲۵۹).

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱۱/۵۰۵، رقم الحديث ۶۶۱۴، وأخرجه مسلم في صحيحه ۴/۲۰۴۳، رقم الحديث ۱۵، وأخرجه ابو داود في سننه ۵/۷۶، رقم الحديث ۴۷۰۱، والترمذي ۴/۳۸۶ رقم الحديث ۲۱۳۴، وابن ماجه في مقدمته ۱/۳۱ رقم الحديث ۸۰.

فحج آدم موسی:یعني آدم عَلَیۡہِالسَّلَامُ په موسی عَلَیۡہِالسَّلَامُ باندې په دې مناظره کې غالب راغی. (المرقات ۱/۲۵۹)

فبکم:یعني زما د پیدا ایښت نه څومره کلونه مخکې الله تعالی د تورات لیکلو حکم کړی وو. (المرقات ۱/۲٦۱).

جواب: دلته شبه داده چې آدم عَلَیۡہِالسَّلَامُ د موسی عَلَیۡہِالسَّلَامُ د اعتراض جواب د الله تعالی په مخکې د تقدیر په حواله ورکړی، یا په دې سره د ګناهونو دروازه پرانستلې شوې، ځکه چې هرمجرم د تقدیر حواله ورکوي چې څه کوم ه ګناه مې چې کړې په تقدیر کې همداسې لیکل شوې وه زما په دې کې څه قصور دی؟.
جواب:ددې سوال په حقیقت باندې مبني جواب دادی چې تقدیر د مصیبتونو دراتلو نه وروسته د تسلی، اطمینان او سکون دپاره شوی دی، نو موسی عَلَیۡہِالسَّلَامُ د خپل درد او مصیبتونو اظهار وکړ چې وګوره تالغزش وکړ ټول عالم دې په مصیبتونو کې مبتلا کړو، حضرت آدم عَلَیۡہِالسَّلَامُ جواب ورکړ چې هو همداسې شوي، لیکن څه وکړم په تقدیر کې همداسې لیکل شوي وو، اوس په دې مصیبتونو باندې صبر کول په کار دي، ګویا چې د موسی عَلَیۡہِالسَّلَامُ په عمل باندې یې اعتراض ونه کړ صرف د همدردی او مصیبت اظهار یې وکړو مګر په ظاهري نظر کې چې کله لیدل کیږي او آوریدل کیږي نو هغه داسې ګڼل کیږي چې اعتراض دی نو د دې جواب په دریو مقدماتو باندې په پوهیدلو سره موقوف دی: **اوله مقدمه**: داده چې دا سوال په عالم ارواح کې شوی دی په عالم اسباب کې نه دی شوی. **دویمه مقدمه**: داده چې په ځ هره دا اعتراض د قبولیت توبې نه وروسته شوی دی. **دریمه مقدمه**: دا چې د مجرم ملامت کول په عالم اسباب کې دي، ترڅو چې مجرم په خپله توبه وکړي او راوګرځي او نور خلق عبرت واخلي. کله چې دغه درې مقدمات تیار شول نو اوس جواب واوره، په عالم ارواح کې د قبولیت توبې نه وروسته د مجرم د بیرته راګرځیدو د امکان نه بغیر یا د کومې فایدې یا عبرت حاصلولو نه بغیر د حضرت موسی عَلَیۡہِالسَّلَامُ دا کلام په ظاهره محض الزام وو د کوم په جواب کې چې حضرت آدم عَلَیۡہِالسَّلَامُ هم احتجاج بالقدر جواب ورکړ چې زما څه قصور وو په تقدیر کې لیکل شوی وو. ګویا چې ده اشاره وکړه چې په عالم ارواح کې د توبې د قبلیدو نه وروسته د اصلاح د غرض نه بغیر په مخکنی ګناه باندې د ملامت کولو نکي همدغه جواب کیدلی شي. د **عصی آدم** او **غوی آدم** چې کوم الفاظ دي دا الله تعالی د خپل یو منتخب بنده دپاره د**حسنات الابرار سیئات المقربین** د اصولو ماتحت په معمولي لغزش باندې د شدید نکیر په طور استعمال کړي دي، هیڅ انسان دې په دې سره دو که نه شي او په خپله دا رنګه تبصرې دې د دې نفوس قدسیو په خلاف شروع نه کړي(المرقات ۱/۲٦۲).

د تقدير ليکل شوي غالب راځي

(۵) وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ

د ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دی چې صادق او مصدق سرکار دو عالم صلى الله عليه وسلم مونږ ته وفرمايل

إِنَّ خَلْقَ أَحَدِكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا نُطْفَةً

په تاسو کې د هر يو کس تخليق په دې شان شوی چې (اول) د هغه نطفه د مور په خيټه کې څلويښت ورځې جمع

ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذٰلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذٰلِكَ

وي بيا پس د څلويښتو ورځو هغې نه ټينګه وينه جوړه شي بيا پس د دې ورځو نه هغه د غوښې ټوټه جوړه شي.

ثُمَّ يَبْعَثُ اللهُ إِلَيْهِ مَلَكًا بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ فَيَكْتُبُ عَمَلَهُ وَ أَجَلَهُ

بيا الله تعالى هغه ته يوه فرښته د څلورو خبرو د ليکلو د پاره وليږي لهذا فرښته د هغه عمل د هغه د مرګ (وخت)

وَ رِزْقَهُ وَ شَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ

د هغه رزق اندازه د هغه بدبخت او نيک بخت کيدل (د خداى په حکم سره) د هغه په تقدير کې وليکل شي.

ثُمَّ يَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ فَوَ الَّذِي لَا إِلٰهَ غَيْرُهُ إِنَّ

بيا به پوک وهلی شي په دې کې روح نو قسم دی په هغه ذات د کوم نه بغير چې هيڅ معبود نشته په تاسو کې

أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتّٰى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ

يو انسان د جنتيانو عمل کوي تردې چې د هغه او د جنت په منيځ کې ديولاس په اندازه فاصله پاتې وي چې

فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا

ليکل شوی تقدير غالب شي او هغه د دوزخيانو د اعمالو په کولو شروع وکړي او دوزخ ته داخل کړی شي

وَ إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتّٰى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ

او په تاسو کې يو انسان د دوزخيانو عمل کوي تردې چې د هغه او د دوزخ په مينځ کې ديولاس په اندازه فاصله

فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا. (بخاري، مسلم)[1]

پاتې وي چې د تقدير ليکل غالب شي او هغه د جنتيانو په کار لاس پورې کړي او جنت ته داخل کړی شي.

---

[1] اخرجه البخاري في صحيحه ۳۰۳/۶، رقم الحديث ۳۲۰۸. ومسلم في صحيحه ۲۰۳٦/٤، رقم الحديث ۱. واخرجه ابو داود في سننه ۸۲/۵، رقم الحديث ٤۷۰۸. واخرجه الترمذي ۳۸۸/٤ رقم الحديث ۲۱۳۷. وابن ماجه في مقدمته ۲۹/۱ رقم الحديث ۸٦

توضيح : حدثنا رسول الله ﷺ : دلته د حدثنا مبارک لفظ حضرت ابن مسعود ﷺ استعمال کړی دی، کوم چې په لکونو اولياء کرامو او محدثينو عظامو حرز جان(د ځان ملغلره) جوړ کړی دی. بيا خوندوره دا ده چې محدث د رسول الله ﷺ ذات بابرکت دی. همدارنګه د دجال د واقعې په حديث کې رسول الله ﷺ همدا مبارک لفظ **حدثني تميم الداري** استعمال کړی . دا د محدثينو کرامو او شيخ الحديث دپاره لوی اعزاز دی.

وهو الصادق المصدوق : بعضې وخت يو انسان رشتينی وي ليکن خلق د هغه رشتينو الی نه پيژني. نو وې فرمايل چې رسول الله ﷺ رشتينی هم دی او د دنيا خلک يې رشتينی هم منلي دي. لهذا د قريشو کفارو به ورته صادق الامين ويله او د مکې نه د هجرت تر اخيرنۍ ورځې پورې خپل امانتونه يې دده ﷺ سره ايښي وو. دشمني او زباني عداوت په خپل ځای وو مګر د زړه او دماغو په اعتبار سره دا ﷺ يې د ټولو رشتيني ګڼلی وو. دا جمله معترضه ده حاليه نه ده ، ځکه حال خو د يو حالت سره تړل شوی وي، دلته صدق ټولو شعبو ته عام دی،ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ ويلي چې د **الصادق** مطلب دا دی چې رسول الله ﷺ په خپلو ټولو افعالو کې رشتينی وو تردې چې د نبوت نه مخکې هم رشتينی وو او د **المصدق** مطلب دا دی چې په راتلونکو ټولو واقعاتو او دوحې په ټولو تفصيلاتو کې رشتينی وو، په دغه ځای دا سوال دی چې د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په نورو حديثونو او روايتونو کې دا جمله نشته نو دلته ولې ذکر کړی شوه؟.(المرقات ۱/۲۶۲).

علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ او ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې په دغه حديث کې چونکه په باطني امورو باندې خبره وه او دپټو شيانو سره متعلق خبرې اترې وې دهيچادپاره يې مشاهده ممکن نه وه، همدارنګه يو شمير اطباؤ دغه کلام د خپلو قواعدو خلاف منلی نو حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ويلي دي چې د شک ګنجايش نشته، ستاسو قواعد که هر څنګه هم وي مګر دا د صادق او مصدوق کلام دی، حقيقت هماغه دی کوم چې صادق او مصدوق بيان کړی،علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ ويلي: **فما احسن موقعه هنا.**

يجمع في بطن امه : حافظ توربشتي رَحِمَهُ اللهُ د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يو روايت ذکر کړی دی په کوم کې چې مذکور دي چې نطفه تر څلويښت ورځو پورې د ماشوم د مور په ټول جسم کې حتی چې د هر ويښته او هر نوک لاندې حرکت کوي او ددې نه وروسته د وينې په شکل په رحم کې قرار نيسي، دا حقيقت په دې روايت کې په (**يجمع في بطن امه**) کې ذکر شوی دی. (المرقات ۱/۲۶۳).

ليعمل : د الله تعالی په علم کې د پخوا نه دا وو چې دغه انسان به په خپل کسب او اختيار سره دا فعل کوي د کوم دوجې چې يا به مستحق جنت يا مستحق د دوزخ جوړ شي، ددې نه وروسته په لوح محفوظ

کې د تقدیر په شکل ولیکل شول. فرښتې د مور په خیټه کې د ماشوم متعلق چې څه لیکي هغه د همدې تقدیر مطابق د لوح محفوظ نه راوړي او لیکي یې، په فیعمل سره اشاره وشوه چې د بنده کسب د دخول جنت او دخول دوزخ دپاره ضروري سبب دی، صرف د تقدیر په لیک باندې دخول نشته نو انسان نه مجبور شو نه مختار شو. دلته شبه دا ده چې په بعضې روایتونو کې د پنځو کلمو ذکر دی، دلته د څلورو ذکر دی، د دې جواب دا دی چې دغه اختصار د راوي د وجهې دی، چا څلور او چا پنځه ذکر کړې دي.باقي د ماشوم د پیدایښت او تخلیق دغه مرحله او ترتیب او دغه تدریجي عمل د دې خبرې طرف ته اشاره ده چې بنده ته هم د هر عمل کول په تدریج سره په کار دي، همدارنګه په دې کې حکمت دا دی چې په تدریجي عمل سره د ماشوم په مور باندې یو دم بوج نه راځي. (المرقات ۱/۲۶۷).

فیسبق علیه الکتاب: معلومه شوه اعمال امارات او علامات او اسباب دي اصل فیصله د الهي تقدیر د وجهې ده نو بالاخر د هغه طرف ته ورتلل دي. (المرقات ۱/۲۶۷).

فیدخلها: په دغه حدیث کې د سالک دپاره تنبیه ده چې په هر وخت دې په خوف او رجاء کې اوسي، د عجب تکبر او ناکاره اعمالو نه دې پرهیز وکړي اصل اعتبار خاتمې لره دی. (المرقات ۱/۲۶۷).

خاتمې لره اعتبار دی:

(۵) وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْعَبْدَ
د حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: بنده د
لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ النَّارِ وَ إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَ يَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ الْجَنَّةِ
دوزخیانو په شان کار کوي لیکن هغه جنتي وي، او د جنتیانو په شان کار کوي لیکن هغه دوزخي وي،
وَإِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ وَإِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالْخَوَاتِيمِ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]
ځکه چې د نجات او عذاب دار مدار د اعمالو په خاتمه باندې دی.

توضیح: **لیعمل**: یعنې د الله تعالی په علم کې وو چې هر انسان به په خپل کسب او اختیار سره دا فعل کوي. نو اګر که په ظاهره هغه د اهل جنت نه معلومیده لیکن د الله تعالی د علم مطابق هغه دوزخي وو، او په آخر کې هغه د اهل دوزخ عمل په خپل کسب او اختیار سره وکړه نو د اهل دوزخ نه شو. همدارنګه معامله د دویم اړخ هم شوه، د اعمالو دارو مدار په خاتمه باندې دی، نو په عالم غیب کې د هیچا متعلق دا فیصله نه شي کیدلی چې دا دوزخي یا جنتي دی، دا مطلب نه دی چې کوم مسلمان د خاتمې په

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱۱/۴۹۹، رقم الحديث: ۶۶۰۷، ورواه مسلم في صحيحه ۱/۱۰۶، رقم الحديث (۱۷۹- ۱۱۲).

اعتبار سره مسلمان وویل شي او پرینبودل شي، کله چې هغه د شریعت پابند دی نو معامله به د مسلمان وي ، هو د عالم غیب خبره جدا ده همدارنګه د ظاهري اعمالو دوجې نه په یوچاباندې د اهل جنت یا اهل دوزخ حکم نه شي لګول کیدی ، ظاهري اعمال صرف علامات دي اصل فیصله هغه ده کومه چې تقدیر کړې ده . (المرقات ۱/۲٦۸).

په چا باندې یقیني حکم لګول نه دي په کار

﴿٦﴾وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ دُعِيَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى جِنَازَةِ صَبِيٍّ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقُلْتُ
حضرت عائشې رضي الله عنها ویلي دي چې د یو انصاري ماشوم جنازې ته نبي علیه السلام وبلل شو ما وویل
يَا رَسُولَ اللهِ طُوبَى لِهَذَا عُصْفُورٌ مِنْ عَصَافِيرِ الْجَنَّةِ لَمْ يَعْمَلِ السُّوءَ
یارسول الله! دې ماشوم ته زیری دی هغه خود جنت د مرغیو نه یوه مرغۍ ده کوم چې هیڅ بد کاریې نه دی کړی
وَ لَمْ يُدْرِكْهُ فَقَالَ أَوَ غَيْرُ ذَلِكِ يَا عَائِشَةُ
او نه د بدۍ ترحده رسیدلی دی نبي علیه السلام وفرمایل: عائشې! آیا د هغه نه بغیر بل څه کیدلی شي؟ یعنې
إِنَّ اللهَ خَلَقَ لِلْجَنَّةِ أَهْلًا خَلَقَهُمْ لَهَا وَ هُمْ فِي
د هغه د جنتي کیدو یقین مه کوه ځکه چې الله تعالی د جنت دپاره مستحق خلک پیدا کړي دي کله چې هغوی
أَصْلَابِ آبَائِهِمْ وَ خَلَقَ لِلنَّارِ أَهْلًا خَلَقَهُمْ لَهَا وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1]
پلرونو په شاګانو کې وو او د دوزخ دپاره یې هم مستحق خلک پیدا کړي کله چه هغوی د پلرونو په شاګانو کې وو

توضیح : **عصفور من عصافیر الجنة** : دا تشبیه نه ده ځکه چې په جنت کې د مشبه به دپاره د عصافیرو مرغیو وجود نشته، همدارنګه دا کومه استعاره وغیره هم نه ده ، بلکې دغه کلام په یوه دعوی ادعاء باندې مبني دی چې لومړی دعوه وکړی شوه چې په جنت کې مرغۍ شته دي او بیا د هغې سره تشبیه ورکړی شوه، د حضرت عائشې رضي الله عنها خیال وو چې هغه جنتي دی، ملا علي قاري رحمه الله ویلي چې دا بلیغه تشبیه ده او په جنت کې د مرغیو شتون په ﴿وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ﴾ سره ثابت دی(المرقات ۱/۲٦۹)

فقال او غیر ذلک: ملاعلي قاري رحمه الله ویلي چې د مشهور روایت مطابق دا عبارت د واو په فتحه د را په ضمه او د **کاف** په کسرې سره دی، ګویا که **واو** حالیه دی اصل عبارت داسې دی :**اتعتقدین ما قلت**

(۱) اخرجه مسلم في صحيحه ۲۰۵۰/٤، واخرجه النسائي في سننه ٥٧/٤ رقم الحديث ۱۹٤۷،، وابن ماجه ۳۲/۱ رقم الحديث : ۸۲ . واحمد في مسنده ۲۰۸/٦.

والحق غیر ذلک، او هغه دا چې په یقیني طور دا نه شي ویل کیدی چې دغه ماشوم د اهل جنت نه دی. دا د هغه وخت خبره ده کله چې په رسول الله ﷺ باندې د ماشومانو په باره کې کومه وحې نه وه راغلې، وروسته وحې راغله چې ماشومان به په جنت کې وي، یا رسول الله ﷺ دلته حضرت عائشې رضي الله عنها ته دا تعلیم ورکړی چې بغیر د کوم قطعي علم نه قطعي حکم او **قطعي فیصله مناسبه نه ده**، ځکه چې ماشوم د والدینو تابع دی، کیدی شي چې د پلار خاتمه یې بالخیر نه شي بلکې بل څه شي.

علامه طیبي رحمه الله په وغیر ذلک کې واو د او په معنی سره اخیستی یعنې **الواقع هذا او غیر ذلک** یو احتمال دا هم دی چې دغه واو د بل په معنی سره شي. (المرقات ۱/۲۷۰، الکاشف ۱/۲۴۱).

اصلاب ابائهم: یعنې د الله تعالی په ازلي علم کې د پخوا نه معلومه وه چې دغه خلک دوزخیان دي یا جنتیان دي، د **اصلاب آباء** د وخته نه معلومه وه او همدارنګه په لوح محفوظ کې هم لیکل شوي وو. لیکن دا هر څه د همدغه کس تفصیلي اعمالو ته په تفصیل سره په کتو لیکل شوي دي. بالآخر همدغه خلک په خپل کسب او اختیار سره او د خپلو اعمالو او افعالو په وجه خپل خپل ځای ته ورځي.

په جنت او دوزخ کې د هر چا ځای لیکل شوی دی

(۷) وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ
د حضرت علي رضي الله عنه روایت دی چې نبي علیه السلام وفرمایل: په تاسو کې د هر کس ځای الله تعالی په دوزخ
وَ مَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ
او جنت کې لیکلی دی (یعنې دا معلوم شوي دي چې کوم خلک جنتیان او کوم دوزخیان دي) صحابه کرامو
قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ أَفَلَا نَتَّكِلُ عَلَى كِتَابِنَا وَ نَدَعُ الْعَمَلَ
عرض وکړ یا رسول الله! آیا مونږ په خپل لیکل شوي تقدیر باندې یقین وکړو کښېنو او عمل کول پرېږدو.
قَالَ اعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ
نبي علیه السلام وفرمایل: تاسو عمل وکړئ ځکه کوم کس چې د کوم شي د پاره پیدا شوی دی هغه ته د هغه آساني
أَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ فَسَيُيَسَّرُ لِعَمَلِ السَّعَادَةِ
او توفیق ورکول کیږي لهذا کوم کس چې د نیک بختۍ اهل دی خدای تعالی هغه ته د نیک اعمالو توفیق
وَ أَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ فَسَيُيَسَّرُ لِعَمَلِ الشَّقَاوَةِ ثُمَّ
ورکوي او کوم کس چې د بدبختۍ اهل دی هغه ته د بدبختۍ د اعمالو موقع ورکوي، بیا د دې نه وروسته

قَرَأَ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ دا آيت كريمه تلاوت كړ (ترجمه) چا چې د الله په لار كې څه وركړل او پرهيزګاري يې وكړه

وَ صَدَّقَ بِالْحُسْنَى الْآيَةَ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ). (۱)

او ښه خبره (د اسلام دين) يې رښتيا ومنلو دهغه د پاره مونږ د اساني ځاى (جنت) اسان كړو ليكن چا چې

بخل وكړ او په نفساني خواهشاتو او د دنيا په رنګ روغن كې ګير شو د آخرت د نعمتو نو نه يې بې پرواهي وكړه

همدا رنګه د غوره خبرې (د اسلام دين) يې دروغ وبللو نو دهغه د پاره مونږ مشكل ځاى (د دوزخ لار) آسانه كړه

توضيح : كتب مقعده من النار : يعني الله تعالى په خپل ازلي محيط علم كې ليكلي چې د دغه كس به د خپل كسب او اختيار سره خاتمه په كفر وي نو د هغه ځاى د اوسيدو دوزخ ليكل شوى، يا به يې په خپل كسب او اختيار سره خاتمه په ايمان وي نو د اوسيدو ځاى يې جنت ليكل شوى. (المرقات ۱/۲۷۲).

قال اعملوا : د علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ د قول مطابق د صحابه كرامو د سوال منشاء دا وه چې هغوى ګمان وكړ چې كله د هر كس د اوسيدو ځاى جت يا دوزخ دى نو اعمالو ته څه ضرورت پاتې شو له همدې امله هغوى د ترك عمل اجازه وغوښته، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په جواب كې د عمل كولو ترغيب وركړه او اهميت يې بيان كړه چې عمل، عبادت او معبوديت د الوهيت حق دى، نو د عبديت تقاضا دا ده چې په عمل كې مشغول وه اوسى او د دې نه په خپل ځان د بریٔ الذمه ګمان ونه كړې، اګر كه الله تعالى د هر يوه د پاره د اوسيدو ځاى ليكلى دى، ليكن ستاسو اعمال هماغه د اوسيدو ځاى ته د رسيدو د پاره ظاهري اسباب دي او هر كس ته د هماغه ځاى مطابق د اعمالو كولو توفيق وركول شوى دى، نو اعمال علت نه دي مګر علامات خامخا دي چې دغه كس د كوم قسم ځاى په تياري كې مصروف دى نو د هر كس په عمل سره د هغه د سفر د انتهاء پته لګيږي (ان خيرا فخير وان شرا فشر) نو تقدير د اعمالو د تعطل ذريعه نه ده بلكې د اعمالو د تيزى سبب دى. (الكاشف ۲۴۳-۱/۲۴۴).

د علامه خطابي رَحِمَهُ اللهُ رأيه ده چې دلته په اصل كې دوه شيان دي، يو الهي تقدير دى كوم چې باطني امر دى او دغه شى مؤثر حقيقي دى او د دخول جنت يا دوزخ ذريعه ده، دويم امر ظاهري دى كوم چې د بنده اعمال دي، كوم چې په تقدير باندې د مرتب كيدو د پاره د امارات ظاهريو او علامات ظاهريو حيثيت لرلى دى او په خپله في نفسه علت ندي، صحابه كرامو غوښتل چې دغه ظاهري امر پريږدي په باطني امر يعنې تقدير باندې اكتفاء وكړي، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل : دا صحيح نه ده ، بلكې

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۳/۲۲۵، رقم الحديث :۱۳۶۲،واخرجه مسلم في صحيحه ۴/۲۰۳۹، رقم الحديث ۶، والترمذي ۴/۳۸۷ رقم الحديث ۲۱۳۵، وابن ماجه ۱/۳۱ رقم الحديث : ۳۱ .

همدغه ظاهري امر غوره کړئ، ځکه چې په دې سره د باطني امر د پاره آساني پيدا کيدی شي او دغه امر په باطني امر باندې د دليل او قرينې په طور وړاندې کيدلی شي.

د بدکارۍ مراتب

(۸) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللهَ كَتَبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ

د ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل: خدای تعالی چې د انسان په تقدير کې څومره

حَظَّهُ مِنَ الزِّنَا أَدْرَكَ ذَلِكَ لَا مَحَالَةَ فَزِنَا الْعَيْنِ النَّظَرُ وَ زِنَا

برخه زنا ليکلې ده هغه به خامخا د هغه په عمل کې راځي، د سترګو زنا (د نامحرمو طرف ته) کتل دي او زنا

اللِّسَانِ الْمَنْطِقُ وَ النَّفْسُ تَمَنَّى وَ تَشْتَهِي وَ الْفَرْجُ يُصَدِّقُ ذَلِكَ

د ژبې (د نامحرمو ښځو سره د شهوت) خبرې دي او نفس آرزو او خواهش کوي او شرمګاه د دې آرزو تصديق

وَيُكَذِّبُهُ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ) وَفِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ قَالَ كُتِبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ نَصِيبُهُ مِنَ الزِّنَا

کوي يا تکذيب، او د مسلم يو روايت دی چې د انسان په تقدير کې چې د زنا څومره حصه ليکل شوې ده

مُدْرِكٌ ذَلِكَ لَا مَحَالَةَ الْعَيْنَانِ زِنَاهُمَا النَّظَرُ وَ الْأُذُنَانِ

هغه به خامخا په عمل کې راځي د سترګو زنا (د نامحرمو طرف ته) کتل دي د غوږونو زنا (د نامحرمې ښځې)

زِنَاهُمَا الِاسْتِمَاعُ وَ اللِّسَانُ زِنَاهُ الْكَلَامُ وَ الْيَدُ

نه د شهوت اچوونکو خبرو آوريدل دي د ژبې زنا (د نامحرمې ښځې سره د شهوت) خبرې کول دي او د لاسونو

زِنَاهَا الْبَطْشُ وَ الرِّجْلُ زِنَاهَا الْخُطَا وَ الْقَلْبُ

زنا (د نامحرمې ښځې په بدې ارادې سره) لمس کول دي او د پښو زنا (د بدکارۍ طرف ته) تلل دي او زړه

يَهْوَى وَ يَتَمَنَّى وَ يُصَدِّقُ ذَلِكَ الْفَرْجُ وَيُكَذِّبُهُ. (بخاري، مسلم)[1]

خواهش او آرزو کوي او شرمګاه د هغه تصديق يا تکذيب کوي.

توضيح: **ان الله کتب الخ**: حافظ توربشتي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې کتب د ثبت په معنی دی د فرض او واجب په معنی نه دی، مراد دا دی چې الله تعالی په ابن آدم کې داسې حواس پيدا کړي دي د کومو په ذريعه چې هغه د زنا لذت (خوند) محسوسوي او د هغه نه وروسته د فرج په ذريعه د هغه تکميل کوي،

---

(۱) اخرجه البخاري في صحيحه ۲۶/۱۱، رقم الحديث :۶۲۴۳، ومسلم في صحيحه ۲۰۴۶/۴، رقم الحديث ۲۰، واخرجه ابو داود في سننه ۶۱۱/۲، رقم الحديث ۲۱۵۲، واحمد في مسنده ۲۷۶/۲.

اوس که چیرته هغه عملا زنا وکړه نو د حواسو د همدې خوندونو په باره کې دا د فرج د طرفه تصدیق شو، او که چیرته یې د زنا ارتکاب اصلا ونه کړ نو د حواسو په باره کې دا د فرج د طرفه تکذیب شو (والفرج یصدق ذلک ویکذبه) همدا مطلب دی. (المرقات ۱/۲۷۴).

بعضو حضراتو کتب د **قدر** په معنی اخیستی ای **قدر في الازل ان یجري علی ابن آدم الزنا** په ازلي تقدیر سره انسان په خپل کسب او اختیار سره د زنا ارتکاب کوي، ددې حدیث نه معلومه شوه چې د زنا ډیر مراتب دي کوم چې زنا دون زنا ده، یوه زنا **حظ العین** دی، یوه **حظ اللسان** دی، یو **حظ القلب** دی، یو زنا **حظ الاذنین** دی، د دې ټولو په آخر کې د زنا آخرنۍ او عملي درجه ده کومې ته چې زنا بالفرج ویل شوي، په دغه اخیرنۍ درجه کې چې څوک مبتلا شول نو دا د **الفرج یصدقه** مصداق دی، او څوک چې په اخیرنۍ مرتبه کې له مبتلا کیدو ساتل شول نو دا د **الفرج یکذبه** مصداق دی.

خلاصه دا ده چې د همدې اخیرنۍ عملي زنا نه مخکې وسائل ذرائع او اسباب دي کوم چې په صغائرو کې داخل دي، بیا هم که چیرته اخیرنۍ درجه متحقق شي نو د وسائلو ټول درجات په کبائرو کې شمارل کیږي، د دې مثال داسې دی چې یو غل جومات ته د غلا د پاره لاړو مګر بیا یې خپله اراده بدله کړه توبه یې وکړه، نو د مخکنۍ درجې ټول وسائل معاف شول او که چیرته غلا وکړي نو مخکنۍ ټول وسائل هم له ده سره په غلا کې شمارل کیږي، په دې حدیث سره د قرآن کریم د دې آیت ﴿الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ﴾ (النجم آیت: ۳۲) تفسیر مفسرینو کړی دی، ابن عباس رضی الله عنه ویلي دي چې د **اللمم** د ټولو نه ښه تفسیر د حضرت ابو هریره رضی الله عنه حدیث دی.

المنطق: د اجنبیاتو سره زړه ترل د شهوت را پاروونکې خبرې مراد دي. (المرقات ۱/۲۷۴).

دا حدیث مسلمانانو ته د سترګو، ژبې، لاسونو او د زړه د زنا نه د ساتلو تعلیم ورکړی دی، حالانکه خلق دغه شیان په زنا کې نه شماري، بلکې صرف عملي زنا جرم ګڼي.

لیکل شوی تقدیر د واقعاتو د ښکاره کیدو نه مخکې دی

(۹) وَ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ مُزَيْنَةَ
د عمران بن حصین رضی الله عنه روایت دی چې یو ځل د قبیلې مزینه دوه کسان د رسالت په دربار کې حاضر شول
قَالَا يَا رَسُولَ اللهِ أَرَأَيْتَ مَا يَعْمَلُ النَّاسُ الْيَوْمَ وَ يَكْدَحُونَ فِيهِ
او عرض یې وکړو یا رسول الله! مونږ ته وښایه چې نن (په دنیا کې) خلک عمل کوي او دا عمالو په کوشش کې

أَشَيْءٌ قُضِيَ عَلَيْهِمْ وَ مَضَى فِيهِمْ مِنْ قَدَرٍ سَبَقَ

دي آیا دا هغه شی دی د کوم چې حکم شوی دی او لیکل شوی تقدیر ګرځیدلی دی یا که دا عمل د هغو احکامو

أَوْ فِيمَا يَسْتَقْبِلُونَ بِهِ مِمَّا أَتَاهُمْ بِهِ نَبِيُّهُمْ وَ ثَبَتَتِ الْحُجَّةُ عَلَيْهِمْ

موافق دی کوم چې په راتلونکي کې کیدونکي دي او دوی ته نبي را وړي دي په کوم باندې چې دلائل قائم

فَقَالَ لَا بَلْ شَيْءٌ قُضِيَ عَلَيْهِمْ وَ مَضَى فِيهِمْ

شوي دي، نبي علیه السلام وفرمایل: نه دا هغه شی دی د کوم چې فیصله شوې ده او لیکل شوی تقدیر جوړ شوی

وَتَصْدِيقُ ذَلِكَ فِي كِتَابِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].

دی او د هغه تصدیق د کتاب الله په دې آیت سره شوی دی ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾.

توضیح: ارأیت: دا کلمه د اخبرني په معنی سره ده. (المرقات ۱/۲۷۶).

یکدحون: کدح هغه محنت او مشقت ته ویل کیږي په کوم سره چې په بدن کې نښان جوړ شي. (المرقات ۱/۲۷۶).

من قدر سبق: په دغه جمله کې د **من** کلمه راغلې ده په دې کې دوه احتماله دي: اول احتمال دا دی چې دا د بیان د پاره دی، په دې صورت کې به قضاء او قدر دواړه هم معنی شي او هم دغه معنی راجح هم ده، یا به دا **من** تعلیلیه شي (**ای قضی علیهم القضاء لاجل قدر سبق او فیما یستقبلون به**) د **یستقبلون** صیغه په مشکوة شریف کې معروف ویل شوې ده، خو په مسلم کې مجهول ویل شوې ده.

مما اتاهم نبیهم: **ای من الاحکام الشرعیة التکلیفیة وثبتت الحجة علیهم من الشارع**. د دې دوو کانو د سوال د دوو شقونو نه رسول الله صلی الله علیه وسلم اول شق غوره کړ جواب یې ورکړه چې کوم څه په آئنده کې را روان دي هغه د مخکني قدر او قضاء ماتحت را روان دي، په دې باندې د دلیل په طور رسول الله صلی الله علیه وسلم دا آیت کریمه وړاندې کړه ﴿فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا﴾ په دې کې **الهمها** د ماضي صیغه ده په کومې سره چې د قضاء او قدر سابقیت طرف ته اشاره ده. (المرقات ۱/۲۷۶).

د دې روایت په ابتدائي عبارت کې د ترکیب پوهیدو د پاره عبارت دا رنګه شو: (**اخبرني اي ما یعمل**

---

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۲۰۴۱/۴، رقم الحديث ۱۰

اليوم يجتهدون فيه اشيء يعلي اهو شيء قطى الخ) نو هو مبتداء ده او شيء د هغه خبر دى، د حديث حاصل دا شو چې تپوس كوونكو دا پوښتنه وكړه چې د مخكې نه څه ليک يا د تقدير فيصله شوې ده او كه معامله نوې ده؟ رسول الله ﷺ په جواب كې وفرمايل : هو د مخكې نه ليكل شوې ده، بيا رسول الله ﷺ په آيت سره استدلال وكړ چې الله تعالى په ازلي علم كې د پخوا نه هر څه مقدر كړي دي او د ماضي صيغه په هغه باندې دليل دى.

په تقدير كې چې څه ليكل شوي هغه به كيږي

(۱۰) وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي
د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى چې ما رسول الله ﷺ ته عرض وكړو : يارسول الله! زه
رَجُلٌ شَابٌّ وَ أَنَا أَخَافُ عَلَى نَفْسِي الْعَنَتَ وَلَا أَجِدُ مَا
ځوان سړى يم او زه په خپل نفس ويريږم چې د بد كارى طرف ته مائل نه شي او په ما كې د ننه د ومره طاقت نشته
أَتَزَوَّجُ بِهِ النِّسَاءَ كَأَنَّهُ يَسْتَأْذِنُهُ فِي الْإِخْتِصَاءِ
چې د كومې ښځې سره واده وكړم ګويا چې ابو هريره رضي الله عنه خپل ځان د دننه نه د مردانه قوت د ختمولو
قَالَ فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذٰلِكَ
اجازه غوښتې وه ابو هريره رضي الله عنه ويلي دي چې نبي عليه السلام دا واوريدل سكوت يې وكړ ما دوباره همداسې
فَسَكَتَ . عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذٰلِكَ
وويل، نبي عليه السلام بيا خاموش شو ما بيا عرض وكړو دا ځل بيا هم نبي عليه السلام څه و نه فرمايل، ما بيا همدا شان
فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ
عرض وكړو نو نبي عليه السلام وفرمايل: ابو هريره كوم څه چې شويدي (همداسې ستا په تقدير كې ليكل شوي)
جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقٍ فَاخْتَصِ عَلَى ذٰلِكَ أَوْ ذَرْ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1].
قلم وچ شوى دى، لهذا تا ته اختيار دى چې قوت مردانه ختموې او كه يې نه ختموې.

توضيح : العنت : د ګناه فجور او زنا په معنى سره دى. (المرقات ۱/۲۷۶).

ولا اجد ما اتزوج : د دې نه مراد واجبي نفقه ده **(كأنه يستأذنه فى الاختصاء)** دا په مينځ كې د راوي

---

(۱) اخرجه البخاري في صحيحه ۱۱۷/۹، رقم الحديث :۵۰۷۶، والنسائي في سننه ۸۹/۶ رقم الحديث ۳۲۱۵.

کلام دی.

الاختصاء: د خصیتینو د ویستلو په معنې سره دی. (المرقات ۱/۲۷۶).

د ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د بار بار سوال باوجود د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د طرفه جواب نه ورکول د اظهار کراهیت دپاره او د قباحت عمل د وجهې وو، مګر په اخیر کې د اسلوب حکیم په شکل یې وفرمایل.

جف القلم بما انت لاق: علامه توریشتي رَحِمَهُ اللهُ وېلي دي چې **جف القلم** کنایه ده چې د مقدراتو د کتابت نه قلم فارغ شوی او وچ شوی دی، اوس هغه شی په تفصیل کې راځي کوم چې پخوا په تقدیر کې لیکل شوی دی، په دې وجه ستا اختصاء (خصي کیدل) بیکاره او لایعني دي.

اختص علی ذلک اوذر: په دې کلام کې د اختصاء اجازه نشته، بلکې زجر توبیخ، ملامتیا او ناراضګي ده چې په تقدیر کې څه لیکل شوي هماغه به کیږي نو چې څه غواړې وې کړه، اوذر کې او د تسویه او برابری دپاره دی چې د تقدیر پر وړاندې دواړه برابر دي، د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سکوت (خاموشي) هم په ناراضګۍ باندې دلالت کوي. (المرقات ۱/۲۷۶).

انسان هر وخت په خطر کې دی

(۸) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ قُلُوبَ بَنِي آدَمَ كُلَّهَا
د عبدالله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې نبي کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: د ټولو انسانانو زړونه
بَيْنَ أُصْبُعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ كَقَلْبٍ وَاحِدٍ
د خدای د ګوتو نه د دوو ګوتو په مینځ کې داسې دي لکه چې د یوه انسان زړه دی او هغه (په خپلو ګوتو سره)
يُصَرِّفُهُ كَيْفَ يَشَاءُ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
چې څنګه وغواړي زړونه په ګردش کې راولي، ددې نه وروسته نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ (د دعا په طور دا) وفرمایل
اللّٰهُمَّ مُصَرِّفَ الْقُلُوبِ صَرِّفْ قُلُوبَنَا عَلَى طَاعَتِكَ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
ای د زړونو په ګردش کې راوستونکیه خدایه زمونږ زړونه د خپل اطاعت طرف ته وګرځوه.

توضیح: د **کلها** ضمیر **قلوب** طرف ته راجع دی، په دې حدیث کې تعمیم دی چې انبیاء اولیاء صلحاء ابرار او اشرار د ټولو زړونه د الله په قبضه کې دي. (المرقات ۱/۲۷۹).

---

(۱) اخرجه مسلم في الصحیح ۴/۲۰۴۵، رقم الحدیث ۱۵، واحمد في مسنده ۲/۱۶۸.

بین اصبعین : متشابهات په دوه قسمه دي: یو معلوم المعنی غیر معلوم المراد دي، لکه ید، وجه، اصبع، دویم غیر معلوم المعنی والمراد لکه حروف مقطعات کوم چې د سورتونو په اول کې راغلي دي.
په دواړو قسمونو کې د متقدمینو مذهب دا دی چې په هغو کې د هیڅ تاویل ضرورت نشته، بلکې د هغو معنی او مفهوم مفوض الی الله دی، یعنې (**الله اعلم بمراده بذلک**) د امام مالک رحمه الله قول دی (**الاستواء معلوم والکیفیة مجهولة والسوال عنها بدعة**) امام ابوحنیفة رحمه الله هم ویلي دي چې د ید تاویل په قدرت سره کول په صفاتو کې تحریف دی، متاخرینو اهل سنتو مناسب تاویلات کړي دي، ځکه چې خلق د شکونو او شبهاتو ښکار شوي. د شیطان وسوسې عامې شوې نو د عوامو د ایمان بچ کولو په غرض متاخرینو مناسب تاویلونه کړي دي، نو دلته مناسب تاویل قبضه او قدرت دی چې هر څه د الله په قبضه او قدرت کې دي، لکه څرنګه چې د کوم شي په مکمل واک کې راوستو دپاره کوم شی په دوو ګوتو کې ونیول شي نو په اسانۍ سره تاویدلی شي همدارنګه دلته دي.

کقلب واحد : یعني لکه څرنګه چې د یو زړه هر طرف ته تاوول آسان دي همدارنګه دا هم آسان دي چې ټول زړونه په دوو ګوتو کې کېږدي، یعنې د الله تعالی دپاره په ډیرو زړونو او یوه زړه کې انقلاب راوستل برابر دي، یا رسول الله صلی الله علیه وسلم د حفاظت دپاره وظیفه وښودله چې هغه ولولئ. (المرقات ۱/۲۸۰)

۷ محرم الحرام ۱٤۰۹هـ

هر ماشوم د اسلام په فطرت باندې پیدا شوې دی

(۱۲) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى
د ابوهریره رضي الله عنه نه روایت دی چې نبي علیه السلام وفرمایل: کوم ماشوم چې پیدا کیږي هغه پیدا کیږي په
الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ
فطرت باندې (یعنې د حق امر قبلولو په هغه کې صلاحیت شته دی) بیا د هغه مور پلار هغه یا یهودي یا
يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ كَمَا تُنْتَجُ الْبَهِيمَةُ بَهِيمَةً جَمْعَاءَ هَلْ تُحِسُّونَ فِيهَا مِنْ جَدْعَاءَ
نصراني یا مجوسي جوړوي لکه څنګه چې یو څناور ټول څناور بچیان زیږوي آیا تاسو په هغو کې کوم کمی
ثُمَّ يَقُولُ فِطْرَةَ اللهِ الَّتِي
موندلی شی بیا نبي علیه السلام دا آیت کریمه تلاوت کړه (ترجمه) دا د الله تعالی د هغه فطرت موافق دی په

فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللهِ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]
کوم باندې چې الله تعالی انسانان پیدا کړي دالله په خلقت کې تغیراو تبدیل نشته دا دین مستحکم دی.

توضیح : یولد علی الفطرة : د علماؤ په دې کې اختلاف دی چې د **الفطرة** نه دلته په حدیث کې څه مراد دي، د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ حافظ ابن عبد البر رَحِمَهُ اللهُ او ابن قیم رَحِمَهُ اللهُ په نزد د فطرت نه مراد د اسلام دین دی، دې حضراتو یو استدلال د قرآن کریم په آیت سره کړی چې ﴿ **فِطْرَةَ اللهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا** ﴾ کې بالاجماع د فطرت نه مراد د اسلام دین دی او د هغه نه په ﴿ **ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ** ﴾ سره تعبیر شوې دی، معلومه شوه چې فطرت او دین قیم یو شی دی.

جواب : په دغه توجیه باندې دوه اعتراضونه دي، اول دا چې که چیرته د فطرت نه مراد اسلام دی او هر ماشوم مسلمان دی نو بیا د جهاد په میدان کې د جنګ په وخت کې نیول شوی ماشوم ولې غلام جوړولی شي او د کافر د ماشوم د جنازې مونځ ولې نه شي اداء کیدلی؟ او هغو ته د **خیر الابوین** تابع ولې ویل شوي کله چې هغه په هر حال کې د تخلیق او فطرت په اعتبار سره مسلمان دی؟ همدارنګه حضرت خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ ولې هغه معصوم ماشوم قتل کړ؟.

دویم اعتراض دا دی چې په ذکر شوي حدیث کې **فأبواه یهودانه** راغلی دی د کوم نه چې معلومیږي چې دغه فطرت سلیمه مور پلار بدل کړه یهودي، نصراني یا مجوسي یې ترې جوړ کړه، حالانکه په همدې ځای کې کوم آیت چې په استشهاد کې وراندې شوی په هغه کې ﴿ **لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللهِ** ﴾ جمله ده چې د اسلام په فطرت کې تغیر نه شي راتللی، نو په آیت او حدیث کې تعارض راغی، امام احمد رَحِمَهُ اللهُ او نورو حضراتو د خپل موقف دپاره په یوه قدسي حدیث سره هم استدلال کړی دی چې د حضرت عیاض بن حمار مجاشعي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د الله تعالی دغه ارشاد نقل کړه :**اني خلقت عبادي حنفاء کلهم فاجتالتهم الشیاطین عن دینهم**،چې ما ټول انسانان په خالص دین باندې پیدا کړي وو مګر شیطان هغوی د دین نه ګمراه کړل، معلومه شوه چې له فطرت نه دین مراد دی.

همدارنګه حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ هم ویلي دي چې امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ په سورت روم کې د دغه آیت لاندې د فطرت نه د اِسلام دین مراد کړی دی (**والفطرة الاسلام**).دامام احمد رَحِمَهُ اللهُ او نورو حضراتو دا ټول دلائل په خپل ځای،لیکن په پورته ذکرشویو څو شقونو باندې دوو اعتراضونو ددې حضراتو دا

---

(۱) اخرجه البخاري في صحيحه ۲۱۹/۳، رقم الحديث :۱۳۵۸،واخرجه مسلم في الصحيح ۲۰٤۷/٤، رقم الحديث ۲۲، واحمد في مسنده ۲۵۱/۲.

توجیه (چې د فطرت نه مراد اسلام دی) په مشکل کې اچولي، ددې وجې حافظ توربشتي رَحِمَهُ اللهُ علامه طیبي رَحِمَهُ اللهُ او شاه ولي الله رَحِمَهُ اللهُ او نورو علماء کرامو ویلي دي چې په حدیث کې د فطرت نه مراد د قبول حق استعداد او صلاحیت قابلیت او لیاقت دي، هو که چیرته هغه ماشوم په غلط ماحول کې ولويږي نو دغه استعداد خراب کړي او د هغه نه ناکاره فائده پورته کړي، نو دا د شاو خوا ماحول قصور دی، مګر بیا هم د قبول حق استعداد باقي پاتې دی، اوګورئ فرعون چې کله له غلط ماحول نه جدا شو نو د هغه د قبول حق اقرار وکړ، همدا هغه فطري نعره وه کومه چې د همدغه استعداد د وجود نتیجه وه، اګر که دغه اقرار هغه ته ګټه ونه رسوله ځکه چې دګټې وخت تیر شوی وو، داسې یې وفرمایل ﴿لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ﴾ چې د هغه استعداد په غلطه استعمالولو سره د جباریت مهر ولګیږي مګر استعداد بیا هم موجود پاتې وي، هو د جباریت مهر په لګیدلو سره د اسعداد نه فائده پورته کول ختم شي او د هغه نه فائده ممکنه نه شي پاتې کیدی، د اصل استعداد موجود پاتې کیدل خو جدا شی دی، شیخ عبدالحق محدث دهلوي رَحِمَهُ اللهُ او علامه قرطبي رَحِمَهُ اللهُ هم دغه رأیه ده چې فطرت کوم چې د تخلیق په معنی سره دی د هغه نه مراد همدا د قبول حق استعداد دی. (الکاشف ۱/۲۵۴، اشعة اللمعات ۱/۱۰۲)

جواب : دلته که چیرته څوک دا اعتراض وکړي چې حضرت خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ چې کوم ماشوم وژلی وو د هغه متعلق په روایاتو کې راغلي (طبع یوم طبع کافر) که چیرته استعداد باقي وی نو څنګه هغه ته (مطبوع علی الکفر) ویل شوي؟.

جواب : دا د عالم غیب په اعتبار سره ویل شوي اګر که د عالم شهادت په اعتبار سره په هغه کې استعداد وو مګر د الله تعالی د ازلي علم مطابق د انجام په اعتبار سره د هغه کافر کیدل وو او د دې تذکره په (طبع یوم طبع کافر) کې شوې ده.

مثال : د همدغه تخلیقي او فطري استعداد مثال حضرت شاه ولي الله رَحِمَهُ اللهُ په دې طریقه ورکړی دی چې مثلا د رجولیت صفت په ټولو افرادو د رجالو کې شته دی، مګر ددې نه هغه افراد مستثنی شوي دي کومو چې رهبانیت غوره کړی دی دغه مردانه توب صفت ضایع کړي، ښکاره ده چې هغو ته داسې نه شي ویل کیدای چې په هغو کې دغه صفت نه وو، بعینه همداسې د قبول حق استعداد دی کوم چې الله تعالی په ټولو انساني افرادو کې ساتلی دی، لیکن د هغه والدینو د هغه یهودي یا نصراني جوړول داسې آفت دی په کوم سره چې د هغه د استعداد مصرف تبدیل شو مګر دا نه شي ویل کیدی چې دغه کس د هغه استعداد نه محروم وو. البته بعضې وخت الله تعالی د خپل کامل قدرت ښکاره کولو دپاره ماشوم په اول وخت کې د استعداد نه محروم او مسلوب کړي، لکه څرنګه چې خضر عَلَيْهِ السَّلَامُ کوم ماشوم وواژه ګویا چې هغه ددې عامې قاعدې نه مستثنی دی.

کما تنتج: دا د نتاج نه دی د ماشوم پیدا کیدل، **البهیمة**: څناور او حیوان ته ویل کیږي.

جمعاء: ددې نه مراد تام الخلقة او سلیم الاعضاء حیوان دی د کوم چې هیڅ اندام غوڅ شوی نه وي.

الجدعاء: دا هغه حیوان ته ویل کیږي د کوم چې غوږ غوڅ شوی وي یا یې پوزه غوڅه شوې وي ناقص الخلقة وي، د غوږ په غوڅیدو سره دیته هم اشاره وشوه چې دغه کافر خلق د حق د آوریدو نه داسې محروم دي ګویا چې غوږونه یې غوڅ شویدي، د حق د اوریدو اله یې نشته، یعنې لکه ځرنګه چې د یوه څناور نه یو صحیح سالم بچی پیدا کیږي هیڅ غوږ یې غوڅ شوی نه وي همدا شان د اسلام فطرت صحیح سالم وي، مګر خلق په خپل کسب او اختیار سره دغه فطرت برباد کړي (**اي یولد على الفطرة ولادة مثل نتاج البهیمة ویغیر انه تغییرا مثل تغییرهم البهیمة**). (المرقات ۱/۲۸۲).

اوده کیدل د الله تعالی د شان سره مناسب نه دي

(۱۳) وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَامَ فِينَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ

دابو موسی رضی الله عنه نه روایت دی چې (یوه ورځ) نبي علیه السلام خطبه ورکړه او پنځه خبرې یې ارشاد کړې،

فَقَالَ إِنَّ اللهَ لَا يَنَامُ وَلَا يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَنَامَ يَخْفِضُ الْقِسْطَ وَ يَرْفَعُهُ

الله تعالی نه اوده کیږي او اوده کیدل د الله د شان سره مناسب نه دي، الله تعالی تله ځکته کوي او پورته کوي یې (کنایه ده د رزق زیاتولو او کمولو نه)

يُرْفَعُ إِلَيْهِ عَمَلُ اللَّيْلِ قَبْلَ عَمَلِ النَّهَارِ وَ عَمَلُ النَّهَارِ قَبْلَ عَمَلِ اللَّيْلِ

د ورځې د عمل نه مخکې د شپې عمل او د شپې د عمل نه مخکې د ورځې عمل هغه ته رسولی شي او د

حِجَابُهُ النُّورُ لَوْ كَشَفَهُ لَأَحْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهِ مَا انْتَهَى إِلَيْهِ بَصَرُهُ مِنْ خَلْقِهِ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].

هغه حجاب نور دی که چیرته هغه پورته کړي نو د هغه د پاک ذات نور به د کائناتو ټول شیان وسوځي.

توضیح: **قام فینا**: دا د وعظ او بیان نه کنایه ده (**ای قام خطیبا مذکرا لنا**). (المرقات ۱/۲۸۴).

بخمس کلمات، **ای متلبسا بخمس او قائلا بخمس کلمات لاینام**) مراد تکاسل او ضعف دی په خوب کې دا پوره وي. (المرقات ۱/۲۸۴).

ولاینبغي له: ځکه چې هغه حاجت روا او مشکل کشا دی، خالق او مالک دی، که چیرته هغه اوده شي

---

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۱۶۱، رقم الحديث: ۲۹۳–۱۷۹، وابن ماجه ۱/۷۰ رقم الحديث: ۱۹۵، واحمد في مسنده ۴/۴۰۵.

نو دوه نيمې بجې د مصيبت زده فرياد به بيا څوک واوري؟.(المرقات ۱/۲۸۴).

﴿أَمَّن يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ﴾ الاية يخفض القسط : يحفض د ښكته كيدو او پورته كيدو په معنى سره دى او د قسط نه مراد برخه او رزق دى او د يرفعه نه مراد د رزق زياتول دي. (المرقات ۲۸۴-۱/۲۸۵).

يرفع اليه عمل الليل : د رفع د اعمالو نه مراد د اعمالو قبوليت دى، د استمرار طرف ته اشاره شوې ده، ځكه چې ټول اعمال هر وخت د الله په وړاندې مستحضر دي، په هغو كې د شپې او د ورځې د اعمالو د نومونو ذكر شوى دى.

حجابه النور : د حجاب نه مراد مانع دى، كوم حسي مادي حجاب مراد نه دى ، ځكه چې په الله تعالى باندې هيڅ شى محيط نه دى ، بلكې دا حجاب نوري دى كوم چې د مخلوق دپاره د خالق د ليدلو نه مانع دى لكه څرنګه چې حسي حجاب مانع كيدى شي، امام نووي رحمه الله ويلي دي چې د حجاب نه مراد د الله تعالى صفت جلال دى او د هغه نور او عظمت دى، كوم چې د الله تعالى د ليدو دپاره مانع جوړ شوى دى، مثلاً د الله تعالى د انواراتو يوه ذره په لمر باندې لويدلې ده يو څوک دې ورته وګوري وبه ګوري چې د هغه په شعاعو كې څومره زور دى.

سبحات وجهه : جمع دسبحة ده لكه غرفات جمع دغرفة ده ددې نه الهي تجليات مراد دي، يا مخصوص صفات دي كوم چې په الهي انوارو او تجلياتو باندې مشتمل دي.

بصره : اى نظره ما يليق بشانه : نو نظر په عالم باندې محيط دى، لهذا ټول عالم به وسوځل شي، د ذات اقدس د انواراتو دغه حجاب اويا زره دى كله چې فرښتې هغه ويني نو په تسبيح او تهليل كې مشغولې شي. (المرقات ۱/۲۸۶).

په دغه حديث كې د شپې اودورځې دكومو اعمالو چې ذكر شوى قرآن كريم هغه په ﴿إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ﴾ سره بيان كړى، بعضو د القسط نه ميزان مراد اخستى او د ميزان نه مراد رزق دى.

د الله تعالى د سخاوت خزانې ډكې شوې دي

(۱۴) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدُ اللهِ مَلْأَى
دابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى چې نبي عليه السلام وفرمايل: دالله تعالى لاس (يعنې د هغه خزانه) ډكه ده،
لَا تَغِيضُهَا نَفَقَةٌ سَحَّاءُ اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْفَقَ مُذْ
شپه او ورځ هر وخت مصرف كول هم په هغې كې كمى نه پيدا كوي، آيا تاسو نه دي ليدلي؟ چې د كله نه هغه

خَلَقَ السَّمَاءَ وَ الْأَرْضَ فَإِنَّهُ

زمکه او آسمان پیدا کړي دي، او کله چې د هغه عرش (هم) په اوبو باندې وو څومره مصرف یې کړی، لیکن

لَمْ يَغِضْ مَا فِيْ يَدِهِ

(د دومره زیات) مصرف کولو باوجود کوم څه چې د هغه په لاس کې دي په هغې کې کمی نه دی شوی،

وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ وَ بِيَدِهِ الْمِيزَانُ يَخْفِضُ وَيَرْفَعُ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]

او عرش یې په اوبو باندې دی، او دده په لاس کې تله ده کومه چې هغه او چتوي او لاندې کوي.

وَ فِيْ رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ يَمِينُ اللهِ مَلْأَى قَالَ ابْنُ نُمَيْرٍ مَلْآنُ سَحَّاءُ

او د مسلم روایت دی، د الله ښی لاس ډک دی، او د ابن نمیر په روایت کې دي د خدای لاس ډک دی او همیشه

لَا يَغِيضُهَا شَيْءٌ اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ.

ورکوونکی دی، شپه او ورځ (د مصرف باوجود) په هغې کې کوم شی کمی نه کوي.

توضیح : يدالله : ای مايليق بشانه، **ملأى** : ای من الخزائن، یعني د خزانو نه یې لاس ډک دی، (المرقات ۱/۲۸۶)

په قرآن کریم کې دي: ﴿وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ﴾ (سورة الحجر:۲۱).

لايغيضها اى لاتنقصها سَحَّاءُ الليل: یعني د اوبو په شان طبعًا د اسخاوت څڅیږي، دا د زیات سخاوت نه کنایه ده ځکه چې سحا په بیابانونو او صحراګانو کې او ریدونکي باران ته ویل کیږي، د **ها** ضمیر **يدالله** طرف ته راجع دی د کوم نه چې مراد د الله خزانې دي (المرقات ۱/۲۸۷) چې هغه لفظ (**کن فیکون**) دی.

الليل والنهار : دواړه منصوب دي او ظرف واقع دي، د روایت په آخر کې **يمين الله** هم د مسلم په روایت کې شته ، **يمين الله** ادبًا ویل شوی دی او په آخر کې (**لايغيضها**) دی نو **شيء** فاعل دی او **الليل والنهار** د هغه نه بدل واقع دی. (المرقات ۱/۲۸۷).

ملأى : د **مملوة** په معنی دی، خلاصه دا چې د الله تعالی سخاوت د باران په شان دی دائم الصب دی، د پیوسته او مسلسل باران په شان زمان او مکان یې عام دی، او په ارأیتم سره د هغه عملي صورت ښودل

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۳۵۲/۸، رقم الحديث :۶۸۴ ۱واخرجه مسلم في الصحيح ۶۹۱/۲، رقم الحديث ۳۷، والترمذي ۲۳۴/۴ رقم الحديث ۳۰۴۵، وابن ماجه ۷۱/۱ رقم الحديث : ۱۱۷ . واحمد في مسنده ۳۱۳/۲.

شوي دي.

د مشرکینو اولاد به چیرته وي؟

(۱۵) وَ عَنْهُ قَالَ سُئِلَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَرَارِيِّ الْمُشْرِكِيْنَ
او ابوهریره رضي الله عنه نه روایت دی چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه د مشرکینو د اولاد په باره کې پوښتنه وشوه
قَالَ اللّٰهُ أَعْلَمُ
(چې د مرینې وروسته دوزخ ته به ځي که جنت ته) نبي علیه السلام وفرمایل: خدای تعالی ښه پوهیږي، که
بِمَا كَانُوْا عَامِلِيْنَ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]
چیرته هغوی ژوندي پاتې وی نو څه عمل به یې کوه.

توضیح: **الله یعلم بما کانوا عاملین**: یعنې الله ته معلومه ده تاته څه معلومه ده او ستا څه سوال؟ دا جمله د مشرکینو د اولاد د صحیح حقیقت د ښودلو یو انداز دی او د هغه نه د بې علمی اظهار دی.

جواب: شبه دا ده چې نبي علیه السلام د مشرکینو د اولاد متعلق کومه حتمي خبره ولې ښکاره نه کړه؟.

ترجمه: اول دا چې تر دې وخته نبي علیه السلام ته د الله تعالی د طرفه کوم واضح حکم نه وو راغلی.

ترجمه: دا چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خو معلومه وه مګر په اظهار کې یې توقف وکړ چې تر اوسه پورې اجازه نه وه، په دغه مسئله کې د نصوصو د اختلاف د وجې د اسلام په فقهاؤ کې هم اختلاف راغلی دی، څو اقوال ملاحظه کړئ:

(۱) د مشرکینو اولاد کوم چې په ماشومتوب کې مړه شي د هغو متعلق د ابن حجر رحمه الله رأیه دا ده چې هغوی جنتیان دي او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د نوې وحې په ذریعه د دې علم شوی.

(۲) په جنت کې داخل دي مګر مستقل نه دي، بلکې د جنتیانو خادمانو په حیثیت دي او د دوي د حیثیت په تابع کېدو سره دي.

(۳) نه په جنت کې دي نه په دوزخ کې دي بلکې په اعراف کې دي.

(۴) د والدینو په تابعدارۍ کې دوزخ ته به ځي.

(۵) د امام ابو حنیفة رحمه الله او زیاترو فقهاؤ په نزد راجح دا ده چې د مشرکینو په اولاد کې توقف وکړی شي. (المرقات ۲۸۸-۱/۲۸۹).

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۲۴۵/۳، رقم الحديث ۱۳۸۴، واخرجه مسلم في الصحيح ۲۰۴۹/۴، رقم الحديث ۲۶، واخرجه ابو داود في سننه ۸۴/۵، رقم الحديث ۴۷۰۱، واحمد في مسنده ۳۹۳/۲.

اَلْفَصْلُ الثَّانِي

الله تعالى د ټولو نه مخکې کوم شی پیدا کړی؟

﴿۱۲﴾ وَعَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

د حضرت عباده بن الصامت رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : خدای تعالی

إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللهُ الْقَلَمَ فَقَالَ لَهُ اكْتُبْ فَقَالَ

چې د هر څه نه مخکې کوم شی پیدا کړو هغه قلم وو ، بیا یې هم دغه (قلم) ته د لیکلو حکم وکړ ،قلم ووېل

مَا أَكْتُبُ قَالَ اكْتُبِ . الْقَدَرَ فَكَتَبَ مَا

یا الله څه ولیکم؟ د بارګاه الوهیت نه جواب ورکړی شو چې تقدیر ولیکه لهذا هم دغه قلم هغه څیزونه ولیکل

كَانَ وَمَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى الْأَبَدِ . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1]

کوم چې (تر اوسه پورې) شوي دي او هغه څیزونه یې ولیکل کوم چې په آئنده کې کیدونکي دي، امام

وَ قَالَ هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ إِسْنَادًا .

ترمذي رحمه الله دا حديث روايت کړی او ويلي يې دي چې دا حديث د سند په اعتبار سره غريب دی.

توضيح : ان اول ما خلق الله القلم : په دې روايت کې د قلم د تخليق ذکر دی چې د هر څه نه مخکې قلم پيدا شوی دی، په نورو روايتونو کې (اول ما خلق الله نوري) هم شته او (اول ما خلق الله العقل) هم شته نو په روايتونو کې تعارض راغی.د دې جواب دا دی چې دلته اوليت او اضافي دی د نور د پاره اوليت حقيقي دی او د نورو د پاره اضافي دی، يعنې د نور نه وروسته د هر څه نه مخکې قلم پيدا شوی، او يا د هر څه نه مخکې عقل پيدا شوی دی نو د اوليت نسبت په دې اعتبار سره صحيح شو.

دويم جواب دا دی چې د خپلې خپلې نوعې په اعتبار سره د اوليت حکم لګول شوی دی نو د انوارا تو په قسمونو کې د ټولو نه مخکې نور محمدي صلى الله عليه وسلم پيدا شوا و د قلمونو په اقسامو کې د ټولو نه مخکې د تقدير قلم پيدا شو، او په عقلي آلاتو کې د ټولو نه مخکې عقل پيدا شوی.

اكتب : الله تعالى چې کائنات په کوم ترتيب سره پيدا کړي دي مثلا آسمان دی، ځمکه ده، عرش دی، کرسي ده، د باطني نظام چلولو د پاره فرښتې دي د همدې ټولو څيزونو په هغه ترتيب سره ليکل مناسب

---

(۱) اخرجه الترمذي في السنن ۳۹۸/۴ ، رقم الحديث : ۲۱۵۵، واخرجه احمد في المسند ۳۱۷/۵.

وو د کوم چې قلم ته حکم وشو چې ولیکه قلم ولیکل، همدا قضاء او قدر دی، اګر که د الله تعالی د [1] طرف ته محتاج نه وو مګر دا یو نظام دی د کوم چې کیدل ډیر مناسب دي. (المرقات ۱/۲۹۰).

فکتب ماکان وماهو کائن: دلته سوال دادی چې د تقدیر قلم په ازل کې څه ولیکل حالانکه دهغه خو مخکې زمانه نه وه لهذا د ماکان الفاظو استعمال صحیح نه شو؟ جواب دادی چې د ماضي نه مراد د نبي ﷺ نه مخکې زمانه ده یعنې نبي ﷺ فرمایلي دي چې کوم څه د نن نه مخکې شوي هغه هم قلم لیکلي دي. (المرقات ۱/۲۹۰).

۹ محرم الحرام ۱۴۰۹ هـ

د انسان د ابتدائي پیدایښت قصه

﴿۱۷﴾ وَعَنْ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سُئِلَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ هٰذِهِ الْآيَةِ
د حضرت مسلم بن یسار رضي الله عنه نه روایت دی چې د حضرت عمر رضي الله عنه نه د دې آیت په باره کې (ترجمه)
وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَ أَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ
او کله چې ستا رب د آدم د ملا نه د هغه اولاد را وویستلو او (د هر څه پوهه یې ورکړه) د هغو نه د هغو متعلق اقرار
أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا
واخیست چې آیا زه ستاسو رب نه یم؟ تولو جواب ورکړ چې ولې نه یې مونږ ټول (د دې واقعې) شاهدان یو
أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلِينَ الْآيَةَ.
ترڅو چې خلک د قیامت په ورځ داسې ونه وایې چې مونږ خو د دغه توحید نه محض بې خبره وو، د دې متعلق
قَالَ عُمَرُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُسْأَلُ عَنْهَا
حضرت عمر رضي الله عنه وایې چې ما د نبي ﷺ نه واوریدل چې کله د دغه آیت باره کې سوال تري وشو
قَالَ إِنَّ اللهَ خَلَقَ آدَمَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِيَمِينِهِ
نو نبي ﷺ وفرمایل: الله تعالی آدم پیدا کړ بیا یې د هغه په شا باندې لاس را اخکه او د هغه نه یې د هغه اولاد
فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً فَقَالَ خَلَقْتُ هٰؤُلَاءِ لِلْجَنَّةِ وَ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَعْمَلُونَ
را وویستو او وې ویل چې ما دوی د جنت د پاره او د جنتیانو په شان د اعمالو کولو د پاره کوم به چې دوی کوي
ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِيَدِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً فَقَالَ
پیدا کړل، بیا یې خپل لاس د آدم په شا باندې را اخکه او د هغه نه یې د هغه اولاد را وویستلو او وې فرمایل ما

خَلَقْتُ . هٰؤُلَاءِ لِلنَّارِ وَ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ يَعْمَلُونَ

دوی د دوزخ دپاره او د دوزخیانو په شان د اعمالو کولو دپاره کوم به چې دوی کوي پیدا کړي دي دا یې چې

فَقَالَ رَجُلٌ فَفِيمَ الْعَمَلُ يَا رَسُولَ اللهِ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللهَ

وا وریده یو کس وویل یا رسول الله! بیا عمل ته څه ضرورت دی؟ نبي عليه السلام وفرمایل: کله چې الله تعالی

إِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلْجَنَّةِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَمُوتَ

کوم بنده د جنت دپاره پیدا کړی نو دهغه نه د جنتیانو په شان عمل صادر وي تردې چې دهمدغه بنده مرګ

عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيُدْخِلُهُ بِهِ الْجَنَّةَ

د جنتیانو په شان په اعمالو سره وشي، لهذا الله تعالی د دې اعمالو په بناء باندې هغه جنت ته داخل کړي

وَ إِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلنَّارِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى

او کله یې چې کوم بنده د دوزخ دپاره پیدا کړی دی نو دهغه نه د دوزخیانو په شان اعمال صادر وي تردې چې

يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ النَّارِ فَيُدْخِلَهُ بِهِ النَّارَ. (رَوَاهُ مَالِكٌ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَبُودَاوُدَ)[1]

هغه د دوزخیانو په شان په اعمالو باندې مړ شي، لهذا هغه د دې اعمالو په بناء باندې دوزخ ته اچوي.

توضیح : **واذا اخذ ربک** : په دغه ځای کې ډیر بحثونه دي : **اول بحث** : د آدم اولاد د هغه له شا نه چیرته راوویستل؟ (۱) بعضو ویلي دي چې په عالم ارواح کې راوویستل (۲) بعضو ویلي دي چې دنیا ته دراتلو وروسته راوویستل. (۳) بعضو ویلي دي چې د عرفات سره د نعمان غر باندې دا واقعه وشوه، د حضرت ابن عباس رضي الله عنه یو روایت په دې باندې هم دلالت کړی دی. (المرقات ۱/۲۹۳)

دویم بحث : د آدم د پشت نه دغه اولاد څنګه راووت؟ امام عبدالوهاب شعراني رحمه الله ویلي دي چې د آدم عليه السلام په شا کې د موري نه راووت، بعضو ویلي چې د بدن د ویښتانو د سورو (مسامات) نه راووت، بعضو ویلي چې هریو د خپل پلار د خیټې نه راووت او دا مکالمه وشوه. (المرقات ۱/۲۹۳).

دلته یو مشهور اشکال دی چې د قرآن کریم په آیت کې **من ظهورهم** لفظ دی د کوم نه چې معلومه شوې

ده چې ټول اولاد د خپلو پلرونو د شاګانو نه راوتلي دي او په ذکر شوي حدیث کې **ثم مسح ظهره بيمينه** کې تصریح ده د اولاد راوتل د آدم د پشت نه شوي دي.

---

(۱) اخرجه مالک في المو" ۸۹۸/۲ رقم الحدیث : ۲ من کتاب القدر، والترمذي ۲۴۸/۵ رقم الحدیث ۳۰۷۵، ۸۰ . واحمد في مسنده ۴۴/۱ وابو داود في السنن ۷۹/۵ رقم الحدیث : ۴۷۰۳.

د دې جواب دا دی چې د اولاد د استخراج دوه مرحلې دي، یوه د آدم له پشت نه د وتلو مرحله ده او دویمه د بني آدم نه د وتلو مرحله ده، په حدیث کې د آدم د پشت نه د وتلو مرحله ذکر ده، او په آیت کې د بني آدم نه د وتلو مرحلې ذکر دي نو په آیت او حدیث کې هیڅ تعارض نشته، په یوه کې بلا واسطه اخراج دی او په دویم کې د بالواسطه اخراج ذکر دی. (الکاشف۱/۲۶۶)

دریم بحث: واشهدهم علی انفسهم سره متعلق دی چې د دغه اشهاد نه څه مراد دي؟ قاضي بیضاوي رَحِمَهُ اللهُ دا ټوله معامله په یوه تمثیل باندې محمول کړې ده چې الله تعالی د ربوبیت دلائل قائم کړل او بل طرف ته یې د عقل یوه ماده پیدا کړه کومه چې په اقرار توحید او د ربوبیت په منلو باندې انسان تیارکړي نو انسان **قالوا بلی** وویل، د قاضي بیضاوي رَحِمَهُ اللهُ نه بغیر ټولو صوفیانو کرامو، محدثینو عظامو او د اهل حقو په نزد حق دا دی چې دا اشهاد حقیقةً فی الواقع شوی دی، هغه داسې چې الله تعالی هم دا ټول بندګان د آدم د ملا نه وویستل د ټولو سره یې خبرې وکړې قولاً یا یې اقرار واخیست او ټولو د اقرار په کولو سره وعده کړې ده، د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په روایت کې دي **فکلمهم قبلا** یعني الله تعالی مخامخ ددې خلکو سره خبرې او کلام وکړ، دا روایت ددې حضراتو دلیل دی او دا مسلک په حق باندې دی، د قاضي بیضاوي رَحِمَهُ اللهُ تمثیل په دې روایت کې نه شي چلیدلی. (المرقات ۱/۲۹۲).

جواب: اوس شبه دا ده چې مونږ ته دغه قول او اقرار په یاد ولې نه دی؟.

جواب: تاسو ته په یاد دی لکه ذوالنون مصري رَحِمَهُ اللهُ چې ویلي دي **(کانه الان في اذني)** حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ویلي دي چې زه هلته ښي او چپ طرف ته ولاړ خلق هم پیژنم چې څوک وو، عبدالله تستري رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې ماته د عهد الست شاګردي په یاد ده، څه که چیرته له تاسو هیر شوی هم وي نو دا هیڅ تعجب نه دی، غټ غټ انقلابونه راغلي دي، انسان اول نطفه وه، بیا علقه بیا مضغه بیا عظام بیا په لحم شحم بدل شو بیا په وجود کې راغی نو آیا ستاسو په هیریدلو سره د هغه د تفصیل حقیقت ختمیدلی شي؟ هیڅکله نه! ستاسو په هیریدلو سره په عهد الست باندې هیڅ اثر نه شي غورځیدلی، ځکه تاسو ووائې چې تاسو کوم چې د خط لیکل پیژنئ د قرآن لوستل پیژنئ نو خامخا شروع مو په کوم ځای کړیوه اوس تاسو وښائې چې د هغو ابتدائي حروف او کلمات کوم وو، چاته په یاد دي حالانکه هغه هم یو حقیقت دی.په آخر کې دا واورئ چې نبي آخر الزمان صادق او مصدوق دا ویلي دي نو آیا په رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې اعتماد مو په خپل ځان باندې د اعتماد نه کم دی؟ اوس که چیرته څوک ووایي چې مونږ جواب څنګه ورکړو؟ نو مونږ وایو چې په ژبه یې ورکول آیا محال دي، که چیرته څوک ووایي چې بیا د اقرار نه وروسته انکار ولې کوي؟ نو مونږ وایو چې دا خو یو مصیبت دی، بیا هم مجبور خو نه دي د انکار طاقت نشته بلکې بااختیاره دي که څوک یې مني او که څوک یې نه مني.

مسح بيده: ددې نه مخکې يې **مسح بيمينه** ويلي دي ځکه چې هلته مؤمن وو نو په اعزازي طور د يمين ذکر شوی، او دلته يې بيده وويله ځکه چې دا کافر دی د هغه دپاره د يمين اعزازي لفظ ويل مناسب نه وو او د شمال تصور نه وو نو **بيده** يې وويله.

استعمله: يعنې د اهل جنت په عمل کې مشغول شي، يعنې توفيق ورکړی شي.

د تقدير دوه مکتوبونه

(۱۸) وَعَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ خَرَجَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي يَدَيْهِ
د عبدالله بن عمرو رضي الله عنه نه روايت دی چې (يوه ورځ) نبي عليه السلام بهر تشريف راوړو او په لاسونو کې يې
كِتَابَانِ فَقَالَ أَتَدْرُونَ مَا هَذَانِ الْكِتَابَانِ
دوه کتابونه وو نبي عليه السلام (صحابه کرامو ته په خطاب کولو سره) وفرمايل پوهيږئ چې دا دوه کتابونه څه دي؟
قُلْنَا لَا يَا رَسُولَ اللهِ إِلَّا أَنْ تُخْبِرَنَا
مونږ عرض وکړو يا رسول الله! مونږ ته څه معلومه ده، ته يې راته وښايه (چې دا د څه شي کتابونه دي)
فَقَالَ لِلَّذِي فِي يَدِهِ الْيُمْنَى هَذَا كِتَابٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ
نبي عليه السلام دې کتابونو په باره کې وفرمايل: کوم چې په ښي لاس کې وو دا د خدای د طرفه دی په کوم
فِيهِ أَسْمَاءُ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَ أَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَ قَبَائِلِهِمْ ثُمَّ أُجْمِلَ عَلَى آخِرِهِمْ
کې چې د اهل جنت، د هغو د پلرونو او د هغو د قبيلو نومونه ليکل شوي دي بيا په آخر کې جمع بندي شوې ده
فَلَا يُزَادُ فِيهِمْ وَلَا يُنْقَصُ مِنْهُمْ أَبَدًا ثُمَّ قَالَ لِلَّذِي فِي شِمَالِهِ هَذَا كِتَابٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ
لهذا په هغه کې کمی زياتی نه کيږي، ددې نه وروسته يې د چپ طرف کتاب متعلق وفرمايل: دا د خدای د
فِيهِ أَسْمَاءُ أَهْلِ النَّارِ وَ أَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَ قَبَائِلِهِمْ ثُمَّ
طرفه يو داسې کتاب دی په کوم کې چې د اهل دوزخ، د هغو د پلرونو او د قبيلو نومونه ليکل شوي دي، بيا په
أُجْمِلَ عَلَى آخِرِهِمْ فَلَا يُزَادُ فِيهِمْ وَلَا يُنْقَصُ مِنْهُمْ أَبَدًا
آخر کې جمع بندي شوې ده، لهذا اوس په هغه کې نه کوم کمی کيږي او نه کوم زياتی (دا يې چې واوريدل)
فَقَالَ أَصْحَابُهُ فَفِيمَ الْعَمَلُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنْ كَانَ أَمْرٌ قَدْ فُرِغَ مِنْهُ
صحابه کرامو رضي الله عنهم عرض وکړنو بيا عمل ته څه ضرورت دی يا رسول الله؟ که چيرته دا کار د پخوا نه شوی

فَقَالَ

وي (چې دجنت او دوزخ مدار په لیکل شوي تقدیر باندې دی) نبي علیه السلام وفرمایل: (د دین او شریعت

سَدِّدُوا وَ قَارِبُوا فَإِنَّ صَاحِبَ الْجَنَّةِ يُخْتَمُ لَهُ

مطابق خپل اعمال) په ښه شان مضبوط کړئ او د (حق تعالی) تقرب حاصل کړئ ځکه چې د جنتي خاتمه د

بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَ إِنْ عَمِلَ أَيَّ عَمَلٍ وَ

اهل جنت په اعمالو باندې وي برابره خبره ده که (په ژوند کې) هغه هر رنګه (نیک یا بد) عمل کړی وي، او

إِنَّ صَاحِبَ النَّارِ يُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ وَ إِنْ عَمِلَ أَيَّ عَمَلٍ ثُمَّ

د دوزخي خاتمه د اهل دوزخ په عمل باندې وي برابره خبره ده که د هغه اعمال هر رنګه هم وي، بیا نبي علیه السلام

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِيَدَيْهِ فَنَبَذَهُمَا ثُمَّ قَالَ

په خپلو دواړو لاسونو سره اشاره وکړه او کتابونه یې کېښودل یعنې شاته یې کېښودل او وې فرمایل: ستاسو

فَرَغَ رَبُّكُمْ مِنَ الْعِبَادِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَ فَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].

پروردګار د بندګانو په باره کې دا فیصله کړې چې یوه ډله جنتي ده او یوه ډله دوزخي ده.

توضیح: وفي يديه كتابان: په دې کې د علماؤ اختلاف دی چې آیا دغه دوه کتابونه حسي وو او که د تمثیل یا تصویر په طور باندې ښودل مقصود وو، اهل تاویل علماو ویلي دي چې دا کوم محسوس مشاهده او مخصوص کتابونه نه وو، بلکې د یوه مثال او یوه تصویر بیانول مقصود وو، دوی ویلي دي چې نبي رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې کتابونو متعلق کامل یقین او قطعي علم وو کوم چې د حسي مشاهدې نه هم ډېر زیات قوي وو نو رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه غیر حسي کتابونه حسي جوړ کړل او وړاندې کړل، لیکن جمهور محدثین، علماء اهل الله او اهل باطن ټولو ویلي دي چې دغه دواړه حسي کتابونه وو د کومو طرف ته چې اشاره وشوه، علامه توربشتي رحمه الله ویلي دي کومې هستۍ ته چې په تسلسل سره وحې را روانه وه که هغه ته دوه حسي کتابونه راوړل شي نو دا څه استبعاد او استعجاب دی؟ او چونکه دا د عالم الغیب کتابونه وو لهذا د هغو په ضخامت (غټوالي) دې اعتراض ونه شي، په یوه کتاب کې د اهل جنت نومونه لیکل شوي وو، او په دویم کې د اهل نار نومونه وو، په نوي دور کې په دې خبره پوهېدل نور آسانه شوي چې غټې غټې تفصیلات په څومره ورو ورو آلو کې راټول شوي دي، او

د کوتې په یوې اشارې سره د نظرونو په وړاندې راتلی شي. (المرقات ۲۹۴-۱/۲۹۵).

ثم اجمل علی آخرهم: د دې مطلب دا دی چې له تفصیلي فهرست وروسته د هغه مجموعي تعداد لیکل شوی وو کوم ته چې میزان او میزانیه ویل شوي دي. (المرقات ۱/۲۹۶).

فقال سددوا وقاربوا: حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د دې مطلب دا دی چې مکمل عمل وکړئ، او که نه نو نژدې نژدې به لاړ شئ، علامه طیبي رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د دې مطلب دا دی چې تاسو عباد او بندګان یاست تاسو ته د سوال کولو حق نشته، بلکې سم سم او نیغ نیغ عمل وکړئ او د الله تعالی د قرب حاصلولو د پاره مخکې لاړ شئ. (المرقات ۱/۲۹۶).

ثم قال بیدیه: د **قال** په صله کې د مختلفو حروفو په راتلو سره د هغه معنی بدله شوې ده **قال عنه** ای روی عنه، **قال فیه** ای عاب علیه، **قال برأسه** ای **قال نعم** واجاب، **قال بیدیه** ای اشار بیدیه دلته همدې اشارې په معنی سره راغلی، **قال بثوبه** ای رفعه، **قال برجله** ای مشی **قالت عینه** ای اومأت کما قیل:

و قالت له العینان سمعًا و طاعةً و حدرتا کالدر لما یثقب (المرقات ۱/۲۹۷).

فنبذهما: په دې غورځولو کې د توهین کوم صورت نه نشته، بلکې د عالم غیب کتابونه وو، د عالم غیب لفظ ددې وجې وپېژنئ چې عوالم درې دي، یو عالم مشاهده دی په کوم کې چې جسم او روح دواړه فعال دي له جسم سره صورت هم دی، دویم عالم مثال دی په کوم کې چې صرف صورت وي جسم نوي، دریم عالم ارواح دی په کوم کې چې صرف روح وي. (المرقات ۱/۲۹۷).

دلته **قال بیدیه فنبذهما** په حقیقت کې **جف القلم بما انت لاق** په شان دی، معنی دا ده چې کوم څه چې شوېدي هغه کېدونکي وو او **فرغ ربکم** په دې باندې دال دی.

دوا او علاج هم د تقدیر لاندې دي

(۱) وَ عَنْ أَبِي خِزَامَةَ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ
حضرت ابو خزامة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د خپل پلار نه روایت کړی دی هغه ویلي دي چې ما نبي عَلَيْهِ السَّلَام ته عرض وکړو
يَا رَسُولَ اللهِ أَرَأَيْتَ رُقًى نَسْتَرْقِيهَا وَ دَوَاءً
یا رسول الله هغه عملیات کوم چې مونږ (د شفا د پاره) وایو او هغه دوا ګانې کومې چې مونږ (د حصول صحت
نَتَدَاوَى بِهِ وَ تُقَاةً نَتَّقِيهَا
د پاره) استعمال کړې دي او هغه شیان په کومو سره چې مونږ ته حفاظت حاصل دی (مثلاً دال، زغره وغیره)

هَلْ تَرُدُّ مِنْ قَدَرِ اللهِ شَيْئًا

په دې باره کې ماته وښايه چې دغه ټول شيان د تقدير په نوشته کې څو مره اثرا چولی شي؟ نبي عليه السلام

قَالَ هِيَ مِنْ قَدَرِ اللهِ (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَهْ).[1]

وفرمايل: دغه شيان هم د تقدير د نوشتې مطابق دي.

توضيح: رقى: جمع يې رقية ده دم او تعويذاتو ته ويل کيږي. (المرقات ۱/۲۹۸).

تقاة: هغه شی په کوم سره چې ځان ساتل حاصليدی شي برابره خبره ده که ډال وي که اسلحه وي، ديوال وي که انسان وي، د دم او تعويذ تفصيلي مسائل به په دويم جلد کې راشي ان شاء الله، دلته دومره زده کړئ چې په کوم دم او تعويذ کې د الفاظو معنی معلومه نوې يا په هغو کې شرکيه الفاظ ذکر شوي وي د هغو استعمال حرام دی، او د کوم چې معنی صحيح وي په شريعت کې هغه دم د استعمال دپاره موجود وي هغه روا دی او د کوم چې معنی خو معلومه نه وي مگر رسول الله صلی الله عليه وسلم يې اجازه ورکړې وي هغه هم روا دی لکه **هجة قرنية ملحة بحر**، د مارچيچلو دپاره يو منتر دی دا هم روا دی بهرحال د صحابي د پوښتنې او سوال کولو منشأ دا ده چې کله ټول امور د مقدراتو نه دي نو بيا د دم، تعويذ، دواګانو او د ځان ساتلو شيانو د استعمال فائده څه ده؟ رسول الله صلی الله عليه وسلم جواب ورکړو چې دغه شيان هم په تقدير کې دي د تقدير نه بهر ندي، نو استعمال او اشتغال بالاسباب روا دی، اتکال بالاسباب ناروا دی، روا تعويذات هم هغه وخت ممنوع کيږي کله چې خلک د هغو موثر بالذات منل شروع کړي.

۱۰ محرم الحرام ۱۴۰۹هـ

په تقدير کې بحث مه کوئ

(۲۰) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ نَتَنَازَعُ فِي

دابوهريره رضی الله عنه روايت دی چې (يوه ورځ) نبي عليه السلام په مونږ باندې راووتو او مونږ بحث کولو د قضاء

الْقَدَرِ فَغَضِبَ حَتَّى احْمَرَّ وَجْهُهُ حَتَّى كَأَنَّمَا فُقِئَ فِي وَجْنَتَيْهِ حَبُّ الرُّمَّانِ

او قدر په مسئله کې د نبي عليه السلام مبارک مخ د غصې د وجې سور شو او داسې معلومې ده لکه د انار دانې

[1] اخرجه احمد في السنن ۳/۴۲۱، والترمذي ۴/۳۴۹، حديث الرقم ۲۰۶۵ وقال حديث حسن صحيح، وابن ماجه في السنن ۱۱۳۷، حديث الرقم: ۳۴۳۷.

فَقَالَ

چې دهغه صلی الله علیه وسلم په مخ باندې نچوړ شوې دي (په همدې حالت کې) نبي علیه الصلاة والسلام وفرمایل:

أَبِهٰذَا أُمِرْتُمْ أَمْ بِهٰذَا أُرْسِلْتُ إِلَيْكُمْ

آیا تاسو ته ددې شي حکم شوی دی او زه ددې دپاره تاسو ته (رسول جوړ شوی) رالیږل شوی یم؟

إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حِيْنَ

پوهه شئ! دتاسو نه مخکې خلک ددې وجې نه هلاک شول او په کندو کې واچول شول چې هغوی په دغه

تَنَازَعُوا فِي هٰذَا الْأَمْرِ عَزَمْتُ عَلَيْكُمْ عَزَمْتُ عَلَيْكُمْ

باره کې بحث کول خپله مشغله جوړه کړې وه، لهذا زه تاسو ته ددې خبرې قسم درکوم (بیا دوباره) قسم

أَلَّا تَتَنَازَعُوا فِيهِ رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ رَوَى ابْنُ مَاجَهْ نَحْوَهُ. عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ،

درکوم چې تاسو به په دې مسئله کې بحث نه کوئ، او ابن ماجه همدارنګې روایت دعمرو بن شعیب نه نقل

عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ).(ترمذي، ابن ماجه)[1].

کړی دی کوم چې هغه دخپل پلار نه او هغه دخپل نیکه نه روایت کړی.

توضیح: لتنازع: یعني همدا بحث وو یو دلې ویل چې هرکله هرڅه دکائناتو په دې نړۍ کې دالله تعالی دمقررشوي تقدیر لاندې شویدي نو بیا ګناه ګارانو ته عذاب ولې ورکول کیږي، دویمې دلې ویل چې په دې کې څه حکمت دی چې یو شمیر بندګان دجنت دپاره او یو شمیر بندګان ددوزخ دپاره پیدا شوي دي. (المرقات ۱/۲۹۹).

فغضب: د رسول الله صلی الله علیه وسلم ناراضي ددې وجې وه چې د تقدیر مسئله (سر من اسرار الله) یو پټ راز دی چیرته چې د انساني عقل رسیدل ناممکن دي، په دې کې کوشش کول ګمراهي ته رسوونکې دی، همدارنګه کوم شی چې د انساني عقل د دائرې نه بهر وي په هغه کې بحث مباحثه کول بې ګټې دی، بیا انسان د الله تعالی بنده او غلام دی نو که چیرته غلام د خپل اقا د حکمتونو تلاش شروع کړي چې دا یې ولې وکړل دا یې ولې ونه کړل دا څنګه کوي دارنګه سوالونه غټه بې آدبي هم ده او د دې نتیجه یا جبري ده یا قدري ده یا کفري ده. (المرقات ۱/۲۹۹).

---

(۱) اخرجه الترمذي ۳۸۶/۴، رقم الحدیث ۲۱۳۳.

نو ځکه رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سخت ناراضه شو، د دې په مثال داسې پوهه شئ چې يو نوکر خپل اقا ته وويل نن به ته کوم کار کوې؟ چيرته به يې کوې؟ ولې يې کوې؟ او په بنار کې چيرته کوې او کله يې کوې؟ په دې سوالونو سره آقا هغه د کار نه فارغوي چې ته خو ما په چوکيدارۍ باندې مقرر کړې وې زما په کارونو کې د حکمتونو او علتونو لټولو دپاره مې نه يې ساتلی، حضرت مولانا اشرف علي تهانوي رَحِمَهُ اللّٰهُ ويلي دي چې د تقدير په مسئله کې مسلم او غير مسلم ټول برابر دي. لهذا د تقدير اثبات صرف د مسلمانانو په ذمه نه دی، بلکې دا مسئله عقليه ده په هغې پوهيدل د ټولو په ذمه دي.

كانما فقئ فى وجنتيه: ګويا چې د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په رخسار باندې د انار دانې نچوړ شوې دي، دا د غضب او غسې د وجې شوي وو، په صفا زړونو خلکو باندې همداسې اثر وي او اثر يې په مخ باندې ښکاره کيږي. (المرقات ۱/۲۹۹).

عزمت عليكم: يعني زه تاسو ته قسم درکوم چې داسې به نه کوئ، په عربي محاوره کې همداسې ده چې زه تاسو ته قسم درکوم، په پښتنو کې هم همدا دستور دی چې ميلمه ته قسم ورکوي چې نوره هم وخوره. (المرقات ۱/۲۹۹).

په انسان کې د خاورو صفات ښکاره دي

﴿۲۱﴾ وَعَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ آدَمَ
دابو موسى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روايت دی چې ده د نبي عَلَيْهِ السَّلَام نه دا اوريدلي دي چې فرمايل يې الله تعالى د آدم عَلَيْهِ السَّلَام
مِنْ قَبْضَةٍ قَبَضَهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ فَجَاءَ بَنُو آدَمَ
تخليق د يوې ختې نه وکړو کومه چې د هر ځای د زمکې نه اخستل شوې وه، لهذا د آدم عَلَيْهِ السَّلَام اولاد د
عَلَى قَدْرِ الْأَرْضِ مِنْهُمُ الْأَحْمَرُ وَ الْأَبْيَضُ وَ الْأَسْوَدُ وَ بَيْنَ ذٰلِكَ
زمکې موافق پيدا شوي لهذا په (انسانانو کې) بعضې سره، بعضې سپين، بعضې تور بعضې د درميانه رنګ
وَالسَّهْلُ وَالْحَزْنُ وَالْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ)[1].
بعضې نرم مزاج، بعضې تند مزاج، بعضې پاک او بعضې ناپاک دي.

توضيح: فجاء بنو آدم: يعني د آدم عَلَيْهِ السَّلَام اولاد د زمکې د هغو کيفياتو نه پيدا شوي دي د کوم نه چې د حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَام خمير تيار شوی وو، علامه طيبي رَحِمَهُ اللّٰهُ ويلي دي چې په انسان کې دغه څلور

---

(۱) اخرجه ابن ماجه في المقدمة ۱/۳۳، رقم الحديث: واحمد في المسند ۲/ ۱۷۸.

رنګونه مشهور دي نو ځکه د هغو ذکر وکړی شو، يعنې سور، سپين، تور او بين بين، دا د انسان ظاهري اوصاف دي، د دوی مطابق انسان پيدا شوی دی، يعنې د ځمکې کيفيات او خورين خصوصيات په حضرت آدم عليه السلام کې راغلل نو بيا د حضرت آدم عليه السلام په اولاد کې هم راغلل، د همدې ظاهري اوصافو په مقابل کې څلور باطني اوصاف هم ذکر شوي دي، (الکاشف ۱/۲۷۵، المرقات ۱/۳۰۱).

کوم چې د **والسهل والحزن** نه شروع شوي سهل نرمې ځمکې ته او حزن سختې زمکې ته ويل کيږي، دلته د سهل نه د نرمو اخلاقو څښتن کس مراد دی، او د **الحزن** نه د تند مزاجه او د سخت بد اخلاقه کس مراد دی.(المرقات ۱/۳۰۱).

الخبيث نهايت بد بوی لرونکي شي ته ويل کيږي ددې نه مراد نهايت شرير او بد بوی لرونکی کافر دی،(المرقات ۱/۳۰۱).

الطيب خوشبودار او د ښه بوی لرونکې شي ته ويل کيږي، دلته ترې نه مراد د خير او اصلاح لرونکی مؤمن دی. (المرقات ۱/۳۰۱).

اوس د هدايت نور صرف په اسلام کې دی

﴿۲۲﴾ وَعَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ اللهَ

د عبدالله بن عمر رضي الله عنه نه روايت دی چې ما دنبي عليه السلام نه دا آوريدلي چې فرمايل يې: الله تعالى خپل

خَلَقَ خَلْقَهُ فِي ظُلْمَةٍ فَأَلْقَى عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ فَمَنْ

مخلوق(انسانان او پيريان) په تياره کې پيدا کړل بيا يې په هغو باندې د خپل نور پرده واچوله لهذا چاته چې

أَصَابَهُ مِنْ ذَلِكَ النُّورِ اهْتَدَى وَ مَنْ أَخْطَأَهُ

د همدغه نور رڼائي ورسيده هغه په سمه لار لاړل او څوک چې د همدې مقدسو شعاعو محروم پاتې شول

ضَلَّ فَلِذَلِكَ أَقُولُ جَفَّ الْقَلَمُ عَلَى عِلْمِ اللهِ. (رَوَاهُ أَحْمَدُ. وَالتِّرْمِذِيُّ)[1].

هغوی په ګمراهۍ کې ولويدل، د همدې وجې نه زه وايم چې په الهي تقدير باندې قلم وچ شوی دی.

توضيح : في ظلمة : حافظ توربشتي رحمه الله ويلي دي چې د ظلمة نه مراد هغه خواهشات او شهوات دي کوم چې د انسان په طبيعت کې دي او د انسان د تخليق په وخت کې د هغه سره دي او د (**خلق خلقه**) نه

(۱) اخرجه احمد في المسند ۴/۰۰ ۴، واخرجه ابوداود في سننه ۵/ ۶ ، رقم الحد : ۴۶۹۳ ، اخرجه الترمذي ۵/۱۸۷، رقم الحديث:۲۹۵۵.

مراد انسانان او پیریان دي، فرښتې ترې خارج دي او د (من نوره) نه شریعت او هغه دلائل مراد دي په کومو سره چې د هدایت رباني ترلاسه کیږي. شیخ عبدالحق محدث دهلوي رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د ظلمة نه مراد د ماشومتوب زمانه ده په کومه کې چې انسان پیدا شوی دی، او د نور نه مراد دادی چې لوی (غټ) شي نو د شریعت براهین خپل کړي نو دا د هغه دپاره د هدایت نور دی، بهر حال انسان بالطبع د هدایت او شریعت محتاج دی، که نه نو د یو سپي پشان درنده دی. (اشعة اللمعات ۱/۱۱۰).

من نوره: کې اضافت تشریفي دی او د نور نه مراد د الله پیدا کړی د هدایت نور دی د الله جزء مراد نه دی.

انسان هر وخت په خطر کې دی

(۲۲) وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكْثِرُ أَنْ يَقُولَ يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ
دانس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به اکثره وخت دا دعا کوله: ای د زړونو اړونکیه
ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ فَقُلْتُ يَا نَبِيَّ اللهِ آمَنَّا بِكَ
زما زړه په خپل دین باندې قائم وساته، ما وویل یا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! ما په تا باندې ایمان راوړی
وَ بِمَا جِئْتَ بِهِ فَهَلْ تَخَافُ عَلَيْنَا
او ستا لخوا په راوړل شوي شریعت باندې مې هم ایمان راوړی آیا اوس هم زمونږ په باره کې تاسو ویریږئ
قَالَ نَعَمْ إِنَّ
(چې هسې نه مونږ چیرته ګمراه نه شو) نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمایل: آو! په تاسو باندې ویریږم، ځکه چې بیشکه
الْقُلُوبَ بَيْنَ اصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ اللهِ
زړونه د الله تعالی د ګوتو نه په دوو ګوتو کې دي (یعنې د هغه په تصرف او اختیار کې دي) او هغه چې
يُقَلِّبُهَا كَيْفَ يَشَاءُ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَهْ)[1].
څه قسم وغواړي په هغه قسم یې اړوي.

توضیح: فهل تخاف علینا: یعنې ته خو معصوم یې، تا خو د نورو د هدایت دپاره دین او شریعت وړاندې کړی دی، ستا په باره کې خو احتمال نشته چې د هدایت نه وګرځي، نو اوس ښکاره ده چې تاسو دا دعا زمونږ دپاره کوئ، نو آیا په شریعت باندې د ایمان راوړو باوجود ستاسو په موجودیت کې هم

(۱) اخرجه احمد في المسند ۳/۱۱۲، واخرجه الترمذي ۴/۳۹۰، رقم الحديث: ۲۱۴۰، واخرجه ابن ماجة في السنن ۲/۱۲۶۰، رقم الحديث: ۳۸۳۴.

زمونږ د گمراه کېدو احتمال شته دی؟ رسول الله ﷺ په جواب کې وفرمایل: (نعم) آو! ستاسو په بیرته گرځېدو وېرېږم، ځکه چې د انسان زړه د رحمٰن د دوو گوتو په مینځ کې دی، لهذا هر وخت هم د گرځېدو خطر شته دی په همدې وجه هر وخت د ایمان د حفاظت دعاء کول په کار دي. (المرقات ۱/۳۰۳)

(۲۴) وَعَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُ الْقَلْبِ
د حضرت ابو موسی رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: د زړه مثال داسې دی
كَرِيشَةٍ بِأَرْضٍ فَلَاةٍ يُقَلِّبُهَا الرِّيَاحُ ظَهْرًا لِبَطْنٍ (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[۲].
لکه یو وزر چې په میدان کې لوېدلی وي او هواگانې هغه په یو اړخ او بل اړخ باندې اړوي راړوي.

توضیح: کریشة: ریشه د مرغۍ وزر ته وېل کېږي، په دې حدیث کې د داسې انسانانو د زړونو حال بیان شوی دی چې کله د بدۍ نه د نیکۍ طرف ته مخه کوي او کله د نیکۍ نه د بدۍ طرف ته ځي، لکه چې په یوه چټل میدان کې د هواگانو مخته د مرغۍ وزر پروت وي کوم چې د هواگانو د وجهې په اړخ او په بل اړخ اوړي را اوړي، دا د زړه د ډېر زر بدلېدو بیان دی چې د خواهشاتو د وجهې د وسوسو او خطراتو د وجهې هر وخت یو څه کېدلی شي، لهذا انسان ته بیدار او سېدل په کار دي. (المرقات ۱/۳۰۴).

ظهرًا لبطن: یعنې بنکته پورته کېږي، کله په خېټه او کله په شا اوړي را اوړي. (المرقات ۱/۳۰۴).

په څلورو شیانو ایمان راوړل فرض دي

(۲۵) وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ
د حضرت علي رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: هیڅ کس تر هغه مؤمن نه دی
حَتَّى يُؤْمِنَ بِأَرْبَعٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا
تر څو چې هغه په څلورو شیانو ایمان رانه وړي (۱) د دې خبرې شاهدي ورکول چې نشته بل معبود په غیر
اللهُ وَ أَنِّي رَسُولُ اللهِ بَعَثَنِي بِالْحَقِّ
د الله تعالی نه (۲) او زه د شک نه بغیر د الله تعالی د طرفه رالیږل شوی رسول یم او حق (د اسلام دین) مې
وَ يُؤْمِنُ بِالْمَوْتِ وَ الْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ
راوړی دی د نیا ته راغلی یم (۳) د مرگ او مرینې نه وروسته (په میدان حشر کې) پېرا پورته کېدو باندې ایمان

(۲) اخرجه ابن ماجه ۱/۳۱، رقم الحدیث: ۸۸، واحمد في المسند ۴/۴۰۸.

وَيُؤْمِنُ بِالْقَدَرِ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَهْ)[1].

(۴) او په تقدير باندې ايمان راوړل.

توضيح: **يؤمن بأربع**: د شهادتينو د اقرار سره تقدير يو ځای شوی دی، په دې سره دا اشاره سوې ده چې د تقدير منلو د شهادت او وحدانيت منلو مقام يو دی، شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې دا نه شي کيدلی چې د مؤمن جوړيدو دپاره شهادتين ضروري شي او په تقدير باندې ايمان راوړل ضروري نه شي، لکه څرنګه چې د ايمان تحقق د شهادتينو په منلو سره کيدی شي همدارنګه د تقدير منل د حقيقت ايمان دپاره ضروري دي، داسې نه ده که چيرته په تقدير باندې ايمان نه وي نو ايمان نه کامليږي بلکې ناقص کيږي، فرمايلي دي داسې نه ده بلکې که چيرته په تقدير باندې ايمان نشته نو ايمان نشته، د اِيْمَانٌ بِالْمَوت مطلب دا دی چې دا دنيا فاني ده ټول شيان عارضي او فاني دي او د هر ذی روح دپاره مرګ لازمي او يقيني دی، او دغه مرګ په حقيقت کې د الله تعالی په لاس کې دی اګر که نسبت يې خارجي حوادثو طرف ته کيږي.

سوال: دلته د پنځو شيانو ذکر شوی دی او حکم د څلورو وو؟. (اشعة اللمعات ۱/۱۱۱).

جواب: د دې جواب دا دی چې په شهادتينو کې (اني رسول الله) جدا نمبر نه دی، بلکې دا د شهادتينو په ضمن کې دی.

والبعث: يعني چې په دې باندې ايمان وي چې قيامت راشي نو د ذرې ذرې حساب به وي، انسان به د جسد عنصري سره هلته حاضريږي حساب به ورکوي، که چيرته کامياب شي نو جنت ته به ځي او که کامياب نه شي نو دوزخ ته به ځي (**ويؤمن بالله ايمان بالقدر**) کې چې کوم بحثونه وو هغه په ابتداء کې ليکل شوي دي، الله تعالی تقدير مقرر کړه د صبر او تسلی ډير سامان يې تيار کړی دی، پس کوم خلق چې تقدير مني هغوی په هر مصيبت کې داسې وايي چې بس په تقدير کې داسې ليکل شوي وو د تقدير فيصله وه، ليکن کوم خلق چې تقدير نه مني لکه کافران يا د تقدير نه منکرين نو دوی به د حادثې په وخت کې د غم، درد او افسوس نه بغير څه حاصل کړي، د دوی سره د تسلی دپاره هيڅ هم وجود نه لري، لهذا د غم په برداشت کولو سره پاګل شي. (المرقات ۱/۲۰۵).

۱۱ محرم الحرام ۱٤۰۹ھ

قدریه جبریه څوک دي؟

(۲٦) وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي
دابن عباس رضي الله عنهما نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: زما په امت کې دوه فرقې داسې دي
لَيْسَ لَهُمَا فِي الْإِسْلَامِ نَصِيبٌ الْمُرْجِئَةُ وَ الْقَدَرِيَّةُ (رواه الترمذي
کوموته به چې د اسلام هیڅ برخه هم په نصیب نه شي او هغه مرجئه او قدریه دي ترمذي دا حدیث نقل کړی دی
وَ قَالَ : هٰذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ).
او ویلي یې دي چې دا حدیث غریب دی.

توضیح : صنفان من امتي : په دې حدیث کې د دوه قسمه خلکو بدي بیان شوې ده، او دا بنودل شوي دي چې اګر که دغه خلق خپل ځانونه د اسلام طرف ته منسوب کوي، لیکن په اسلام کې د دوی برخه نشته، یوه قدریه ډله ده او دویمه مرجئه ډله ده.

امتي : د امت دوه قسمه دي: امت دعوت او امت اجابت، په امت دعوت کې هغه ټول انسانان او پیریان داخل دي کوم چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د بعثت نه تر قیامته پورې راتلونکي دي او کومو چې تراوسه پورې اسلام قبول کړی نه دی، ترڅو پورې چې دوی په کفر باندې قائم پاتې شي په امت دعوت کې شمارل کیږي، د امت اجابت نه مراد هغه خلق دي کومو چې اسلام قبول کړی. (المرقات ۱/۳۰٦).

مرجئه : نه مراد جبریه دي کوم چې داسې وایي چې بنده مجبور محض دی، دا خلق وایي چې د ایمان سره هیڅ ګناه ضرر رسوونکې نه ده، لکه څرنګه چې د کفر سره هیڅ نیکي معتبره نه ده، د دوی په نزد انسان مجبور محض دی او په خپلو اعمالو کې بې وسه دی، دا خلق د اسبابو قائل ندي، ویلي یې دي چې د اعمالو نسبت د انسان طرف ته داسې دی لکه د ونې یا د کاڼي طرف ته چې د کوم عمل نسبت وکړی شي، د مرجئه نه مشهوره فرقه مرجئه مراد نه ده. (المرقات ۱/۳۰٦).

قدریه : دې فرقې ته یا د دې وجهې قدریه ویل کیږي چې دا د تقدیر نه منکر دي، یا د دې وجهې ورته قدریه ویل کیږي چې دوی زیاتره بحث په تقدیر کې کوي، یا د دې وجهې ورته قدریه ویل کیږي چې د دوی وینا ده چې مونږ ته الله تعالی د خپلو افعالو د تخلیق قدرت راکړی دی، د افعالو په باره کې د دوی

(۱) اخرجه الترمذي في السنن ۳۹۵/٤، رقم الحدیث : ۲۱٤۹ واخرجه ابن ماجه ۱/ ۲٤ رقم الحدیث : ٦۲.

عقیده دا ده چې د افعال خیر خالق الله دی، او د افعال شر خالق نفس اماره یا شیطان دی، د بعضې علماو خیال دی چې د قدریو عقیده دا ده چې د افعال خیر خالق لمر دی او د افعال شر خالق ظلمت دی، په بل حدیث کې دوی د همدې امت مجوسیان ګرځول شوي، ځکه چې مجوسیان هم د افعالو دوه خالقه منلي دي، د خیر د افعالو خالق د دوی په نزد (یزدان) او د شر خالق (اهرمن) دی، بهر حال همدا دواړه فرقې تریوه حده ګمراه دي. (المرقات ۳۰۶-۱/۳۰۷).

نور او ظلمت ته طرف ته افعال منسوبولو په باره کې متنبي وايي :

وکم لظلام اللیل عندي لعمة ✿ تخبر ان المانویة تکذب

لیس لهما في الاسلام نصیب : د جبریو او قدریو په باره کې د سلف صالحینو دوه رأیې دي :بعضو دوی کافر ګرځولې دي، او بعضو ورته کافر نه دي ویلي، بلکې مبتدعین، فاسقان او فاجران یې ورته ویلي، په دواړو قولونو باندې د همدې مذکور حدیث د وجهې اعتراض شوی دی، که چیرته دوی ته کافر وویل شي نو اعتراض دا دی چې په حدیث کې دوی ته (**من امتي**) ویل شوي، که چیرته هغوی ته صرف فاسق او فاجر وویل شي نو اشکال دا دی چې په حدیث کې د هغو متعلق ویل شوي (**لیس لهما في الاسلام نصیب**) د کوم نه چې معلومیږي چې دا خلک کافر دي د اسلام نه وتلي دي.علامه توربشتي رحمه الله ویلي دي چې دا خلک اهل تاویل دي، د هغو تکفیر کول نه دي په کار، جمهور اهل السنتو هم ویلي دي چې د هغوی د تکفیر نه دې ژبه وساتل شي، ځکه دا خلق صریح د کفر اقرار نه کوي او نه د کفر اراده لري اګرکه د هغوی عقیدې ترخطرناک حد پورې رسیدلې دي،لیکن هغوی د کفر اراده نه ده کړې، د همدې وجې نه د هغو متعلق په احادیثو کې چې وعیدات دي یا د تکفیر اشارات دي علماء او محدثین په هغو کې تاویل کوي، مثلا په ذکر شوي حدیث کې د نصیب نه مراد دا دی چې د اسلام کامله برخه به هغو ته ورنه کړی شي، ناقص مسلمانان دي، یا نصیب د بخت او قسمت په معنی سره دی چې دوی بدبخته دي بد نصیبه دي، یا په تغلیظ او تشدید باندې محمول دی، اوس پاتې شو په ذکر شوي حدیث باندې دوه قسمه اشکال نو د هغو جواب دا دی لکه څنګه چې پورته تیر شول چې امت په دوه قسمه دی امت اجابت او امت دعوت، په حدیث کې چې دوی په امتې سره یاد شوي دد دې نه امت دعوت مراد کولی شي،او دا د هغو خلکو د رأیې مطابق دی کوم چې د هغوی تکفیر کوي، او کوم خلق یې چې تکفیر نه کوي دوی په نصیب کې هغه تاویل کوي کوم چې پورته په متعدد و اقوالو کې تیر شول. (المرقات ۱/۳۰۶).

د تقدير منکرينو ته سزا

(۲۷) وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُوْلُ يَكُوْنُ فِيْ أُمَّتِيْ

د ابن عمر رضي الله عنه نه روايت دی چې ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه اوريدلي دي چې فرمايل يې زما په امت کې

خَسْفٌ وَ مَسْخٌ وَ ذٰلِكَ فِيْ

(د خدای دردناک عذاب) په زمکه کې ننوتل او د صورتونو مسخ کیدل به وي او دا عذاب به په هغو خلکو

الْمُكَذِّبِيْنَ بِالْقَدَرِ. (رَوَاهُ أَبُوْ دَاوُدَ، وَ رَوَى التِّرْمِذِيُّ نَحْوَهُ). (ابوداؤد، ترمذي)[1]

باندې وي کوم چې د تقدير نه منکرين دي (ابوداؤد) امام ترمذي هم دارنګه روايت نقل کړی دی.

توضيح: خسف: په زمکه کې ننوتلو ته خسف ویلي کيږي، مسخ د شکل بدليدو ته ويل کيږي هو تحويل صورة الى ما هو اقبح منها د ي مسخ دوه صورتونه کيدي شي: اول دا چې ابدان اجسام او مخونه هر څه د خنزيرانو او شادوګانو په شکل بدل کړی شي، لکه د داؤد علیه السلام او حضرت عیسی علیه السلام په قومونو کې چې شوي وو، بعضو حضراتو د خسف نه د مخونو توريدل او د مسخ نه د زړونو توريدل مراد کړي دي، دا خسف او دا مسخ د رښتيا ورځې په شان په دې امت کې عام دی. (المرقات ۱/۳۰۷).

سوال: سوال دا دی چې د خسف او مسخ عذابونه په مخکنيو امتونو باندې راغلي وو، د دې امت د پاره رسول الله صلی الله علیه وسلم دعا کړې ده کومه چې قبوله شوې بيا نو خسف او مسخ څنګه؟.

جواب: د دې يو جواب دا دی چې په مخکنيو امتونو باندې دا عذاب د عموم په شکل کې راغلی وو، هغه د دې امت د پاره اوس هم منفي دی، په حديث کې چې د کوم عذاب ذکر دی هغه د يوې مخصوصې فرقې د پاره په مخصوصو احوالو کې دی. (المرقات ۱/۳۰۷).

د دې امت مجوس

(۲۸) وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقَدَرِيَّةُ مَجُوْسُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ

د ابن عمر رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: فرقه قدريه د دې امت مجوس دي،

إِنْ مَرِضُوْا فَلَا تَعُوْدُوْهُمْ وَ إِنْ مَاتُوْا فَلَا تَشْهَدُوْهُمْ. (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُوْ دَاوُدَ)[2].

که چيرته هغوی ناروغه شي نو د هغوی پوښتنې ته مه ځئ او که چيرته مړه شي نو په جنازه کې يې مه شريکيږئ.

---

(۱) اخرجه الترمذي في السنن ۴/۳۹۷، رقم الحديث: ۲۱۵۲ واحمد في المسند ۲/ ۱۰۸.
(۲) اخرجه احمد في المسند ۲/ ۸۶ واخرجه ابوداود ۵/۶۶، رقم الحديث: ۴۶۹۱، واخرجه ابن ماجه ۱/۳۵، رقم الحديث: ۹۲.

توضيح : القدرية مجوس هذه الامة : قدريو ته ځكه مجوس ويل شوي چې مجوسيان هم د تعدد خالق قائل دي د دوی په نزد يو خالق خير دی كوم ته چې دا خلق (يزدان) وايي او دويم خالق د شر دی كوم ته چې همدا خلق (اهرمن) وايي، يزدان سويا چې د دوی په نزد رحمٰن دی او اهرمن شيطان دی، قدريه چونكه د تقدير نه منكرين دي او د بندګانو د افعالو خالق بندګان ګڼي نو ځكه دوی د همدې امت مجوسيان ګرځول شوي، ليكن دوی د مجوسيانونه هم بدتر دي، ځكه چې مجسويان صرف د دوه خدايانو قائل دي مګر قدريو او معتزلو بيشماره خدايان منلي دي. (المرقات ۱/۳۰۸).

فلاتعودوهم : يعنې د هغوی پوښتنه مه كوئ، كومو خلكو چې قدريه كافر ګرځولي دي د هغوی په نزد دا خبره په حقيقت باندې مبني ده چې دوی كافر دي نو د هغوی پوښتنه مه كوئ، بلكې اجتماعي تعلق ورسره ختم كړئ، او كوم خلق چې قدريو ته د تكفير نسبت نه كوي د هغوی په نزد دا كلام په تغليظ تشديد او زجر باندې مبني دی. (المرقات ۱/۳۰۹).

وان ماتوا : يعني له مركيدو وروسته د هغوی په جنازه كې ګډون مه كوئ، د دې مطلب هم هغه دی كوم چې د مخكنی جملې دی. (المرقات ۱/۳۰۹).

د اهل باطلو سره راشه درشه مه كوئ

(۲۹) وَعَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُجَالِسُوا أَهْلَ الْقَدَرِ
د حضرت عمر رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: د قدريو سره ناسته غوره نه
وَلَا تُفَاتِحُوهُمْ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)[1].
كړئ او نه هغوی خپل دريم ګري جوړ كړئ.

توضيح : لاتجالسوا : دا يوه نمونه ده په كومې سره چې امت ته دا تعليم وركړی شوی دی چې د اهل باطلو او د اهل نفاقو او د بدعقيده او د ګمراه خلكو د مجالسو نه پرهيز وكړئ او د هغوی سره اختلاط مه كوئ، په خصوصي طور ځوک چې د اسلام په دين پسې تيوقې كوي له هغو سره تګ راتګ ساتل په حقيقت كې د هغوی په اعمالو كې شريكيدل دي. (المرقات ۱/۳۰۹).

ولاتفاتحوهم : د دې جملې ډير مطالب دي (۱) هغوی ته فيصلې مه وروړئ، د فتاحه معنی فيصله ده (۲) له هغو سره په ابتداء كې سلام كلام مه كوئ (۳) د هغو سره مناظره مه كوئ، ځكه چې وخت ضايع

---

(۱) اخرجه احمد في المسند ۱/۳۰ ، واخرجه ابو داود ۵/۸۴، رقم الحديث : ۱۷۱۰

کیږي او د فائدې امید نشته، بلکې د نقصان خطر دی. (المرقات ۱/۳۰۹).

په شپږ قسمه خلکو لعنت ویل شوی

(۳۰) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ سِتَّةٌ

د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: شپږ کسان داسې دي په

لَعَنْتُهُمْ وَ لَعَنَهُمُ اللهُ وَ كُلُّ نَبِيٍّ يُجَابُ

کوموباندې چې ما لعنت لیږلی دی او الله تعالی هم ملعون ګرځولي دي او د هر نبي دعا قبوله شوې (اول)

الزَّائِدُ فِي كِتَابِ اللهِ وَ الْمُكَذِّبُ بِقَدَرِ اللهِ وَ الْمُتَسَلِّطُ

په کتاب الله کې زیاتی کوونکي (دویم) دالهي تقدیر دروغ بلونکي (دریم) هغه کس کوم چې په زوره د

بِالْجَبَرُوتِ لِيُعِزَّ مَنْ أَذَلَّهُ اللهُ وَ يُذِلَّ مَنْ

غلبې په پیدا کولو باندې داسې کس معزز جوړ کړي کوم چې الله تعالی ذلیله کړی وي او هغه کس ذلیل کړي

أَعَزَّهُ اللهُ

کوم چې الله تعالی د عزت او عظمت په دولت سره نازولی وي (څلورم) هغه کس کوم چې د حدود د الله نه تجاوز

وَ الْمُسْتَحِلُّ لِحَرَمِ اللهِ وَ الْمُسْتَحِلُّ مِنْ عِتْرَتِي

وکړي هغه شی حلال وګڼي کوم چې الله حرام کړی وي (پنځم) هغه کوم چې زما د اولاد نه هغه شی (قتل)

مَا حَرَّمَ اللهُ وَ التَّارِكُ لِسُنَّتِي .[1] (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي الْمَدْخَلِ وَرَزِينٌ فِي كِتَابِهِ).

حلال وګڼي کوم چې الله حرام کړی دی او (شپږم) هغه کس کوم چې زما سنت پرېږدي.

توضیح: وکل نبي یجاب: یعنې د هر نبي دعا قبوله شوې ده نو زما هم قبوله شوې ده. (المرقات ۱/۳۱۰).

لعنتهم: لعنت په دوه قسمه دی: (۱) لعنت کفر هغه **ابعاد من رحمة الله** دی کوم چې د کفارو سره خاص دی (۲) لعنت فسق دی کوم چې **ابعاد من رضاء الله** دی دا د مسلمان دپاره دی، په شریعت کې چې کوم کس په قطعي طور په کفر باندې مړ شي په هغه باندې لعنت روا دی، لیکن د کوم کس چې په یقیني طور مرګ په کفر باندې نه وي په هغه باندې لعنت ویل روا نه دي، مثلاً د فرعون او ابوجهل مرګ په کفر باندې یقیني دی او د یزید مرګ په کفر باندې یقیني نه دی، نو په اول باندې لعنت روا دی او په دویم

---

(۱) اخرجه الترمذي في السنن ۳۹۷/۴، رقم الحديث: ۲۱۵۴.

باندې روا نه دی ، همدارنګه په اسلام کې کوم معلوم کس ملعون نه شي ګرځول کیدی، هو ! د اعمالو او افعالو د وجهې په اجمالي طور لعنت په احادیثو کې راغلی. په ذکر شوي حدیث کې دغه شپږ خبرې که چیرته د کفارو د پاره دي نو دا د کفر لعنت دی، او که چیرته دغه خلق د اسلام په دائره کې دي نو دا د فسق لعنت دی، حافظ توربشتي رَحِمَهُ الله ویلي دي چې دا تغلیظًا او تشدیدًا دی. (المرقات ۱/۳۱۰).

(۱) **الزائد في كتاب الله** : که چیرته یې د کتاب الله په الفاظو کې کوم زیاتی کړی دی یا د دې قائل دی نو هغه کافر دی، او که چیرته په معنوي طور تاویل او تحریف یې کړی دی نو هغه مبتدع فاسق او فاجر دی چې د شرع مخالف تاویل یې کړی دی. (المرقات ۱/۳۱۰).

(۲) **المكذب بقدر الله** : دا هماغه معتزله قدریه او خوارج دي.

(۳) **المتسلط بالجبروت** : یعني انتهائي په کبر غرور او جبر سره په حکومت باندې غالب کیدونکي

(**ليعز**) یعني کومو خلکو ته چې الله تعالی د تقوی د وجې عزت ورکړی دی هغه ذلیل کړي او کومو ته چې الله د فسق د وجې ذلت ورکړی دی هغو ته عزت ورکړي. (المرقات ۱/۳۱۰).

(۴) **والمستحل لحرم الله** : ای بیت الله، چې د کعبې په حرم کې قتل وکړي، ښکار وکړي او وابنه (ګیاه) پرې کړي. (المرقات ۱/۳۱۱).

(۵) **والمستحل من عترتي** : یعني چې د اهل بیتو احترام پایمال کړي، د هغوی په تعظیم کې کوتاهي وکړي، د هغوی حقوق غصب کړي او هغوی ته ضرر ورسوي. (المرقات ۱/۳۱۱).

(۶) **التارک لسنتي** : ترک سنت (**على طريق الاهانة**) مراد ده لکه په بیره کې ملنډې وهي نو ورح د ایمان نه پاتې کیږي اګر که کلمه ګو دی. (المرقات ۱/۳۱۱).

چیرته چې مرګ راځي انسان به هلته ورځي

(۲۱) وَعَنْ مَطَرِ بْنِ عُكَامِسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ .قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا
د حضرت مطر بن عکامس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: کله چې الله تعالی
قَضَى اللهُ لِعَبْدٍ أَنْ يَمُوتَ بِأَرْضٍ جَعَلَ لَهُ إِلَيْهَا حَاجَةً . (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ)[1].
کوم کس ته سرګ په کوم ځمکه باندې مقدر کړی وي نو د هماغې زمکې طرف ته د هغه حاجت هم پیدا کړی
شي (ترڅو چې هلته تللو ته مجبور شي) او هلته چې لاړ شي نو د مرګ ښکار شي.

(۱) أخرجه احمد في المسند ۲۲۷/۵ ، والترمذي ۳۹۴/۴، رقم الحديث : ۲۱۴۶

توضیح: جعل له الیها حاجة: لکه څنګه چې زیاتره خلک وایي چې زه دلته خاورې راوستلی یم، نو د تقدیر ماتحت انسان هغه ځای ته رسیږي چیرته چې د هغه مرګ مقدر شوی وي، د حضرت سلیمان عَلَیْهِ السَّلَام د وزیر قیصه مشهوره ده چې ملک الموت هغه ته بد بد وکتل، **هغه وویرېده** حضرت سلیمان عَلَیْهِ السَّلَام ته یې وویل چې ما لرې د کومې جزیرې طرف ته ولیږه، کله چې **دا جزیرې ته** ورسیدلو ملک الموت یې روح واخستلو، د حضرت سلیمان عَلَیْهِ السَّلَام په پوښتنه فرښتې وښودل چې د هغه مرګ همدلته مقدر وو، وخت کم وو ددې ځای نه سوونه میله لرې ناست وو نو ما دا حربه استعمال کړه، دا وویرېده دلته راغی نو مرګ هم ورته راغی. (المرقات ۱/۳۱۲).

د وفات شوو ماشومانو حکم

(۳۲) وَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ
د حضرت عائشې رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا نه روایت دی چې ما رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته عرض وکړو چې یا رسول الله!
ذَرَارِيُّ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ مِنْ
(د جنت او دوزخ په باره کې) د مسلمانو ماشومانو څه حکم دی؟ رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: د
آبَائِهِمْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ بِلَا
خپلو پلرونو تابع دي (یعنې نغوي د خپلو پلرونو سره په جنت کې دي) ما عرض وکړو یا رسول الله! بغیر د کوم
عَمَلٍ قَالَ اللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ
عمل نه؟ رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: الله تعالی ښه پوهیږي چې هغه ماشومان څه کوونکي وو، ما بیا
قُلْتُ فَذَرَارِيُّ الْمُشْرِكِينَ قَالَ
پوښتنه وکړه: ښه د مشرکینو د اولاد په باره کې څه حکم دی؟ رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: هغوي هم
مِنْ آبَائِهِمْ قُلْتُ بِلَا عَمَلٍ قَالَ
د خپلو پلرونو تابع دي ما (په تعجب سره) پوښتنه وکړه په غیر د کوم عمل؟ رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل
اَللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ . (رَوَاهُ دَاوُدَ)[1].
الله تعالی ته ښه علم دی د هغه ماشومانو کوم چې څه کوونکي وو.

---

(۱) أخرجه ابو داود في السنن ۵/۸۵، رقم الحديث ۴۷۱۲.

د خپل بچي دوژونکې مور سزا

(۳۳) وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : (د ژوندي ماشوم)
اَلْوَائِدَةُ وَ الْمَوْءُودَةُ فِي النَّارِ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)[1].
خښونکې (ښځه) او هغه کوم چې خخه کړی شوې ده دواړه په دوزخ کې دي.

توضيح : الوائدة : د جاهليت په زمانه کې د اولاد ژوندي خښولو عمل د عربو په امير او غريب دواړو ډلو کې موجود وو، مګر د دوه قسمه نظرياتو ماتحت دا عمل ترسره کيده (۱) د فقر او بې وسۍ نه يا دا چې په راتلونکي کې به راشي (۲) چې دا زما بچۍ ده سبا به د بل چا ښځه وي دا څنګه برداشت کړی شم دا خو د شرم او بېغور خبره ده (حالانکه په خپله هم د کومې ښځې پيدا شوي وو). (المرقات ۱/۳۱۲).

جواب : شبه دا ده چې وائدة د ژوندي خښونکې ښځې دوزخي کيدل دا خو ښکاره خبره ده چې قاتله ده، ليکن موؤدة مقتوله ولې د دوزخ مستحق جوړه شوې؟ د مظلومې مقتولې قصور څه دی؟.

ترجمه : د **الوائدة** نه مراد قابله دايه ده او د **الموؤدة** نه مراد **موؤدة لها** ده کومه چې مور ده نو دغه دايه او مور دواړه په دغه جرم کې شريک دي نو ځکه اصحاب نار دي.

ترجمه : دا چې د حديث د ظاهر نه د اولاد تبعيت معلوم شوی چې کافره مور دوزخۍ ده نو ماشوم هم همدا سې دی.

ترجمه : د دې نه ژوندۍ په خاورو کې خښونکې بالغه جينۍ مراد ده نو دا وخت هغه په خپله هم کافره وه. (المرقات ۱/۳۱۳).

اَلْفَصْلُ الثَّالِث

د پنځو شيانو فيصله شوې ده

(۳۴) عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ
د حضرت ابو درداء رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : الله تعالى د خپل هر يو
فَرَغَ إِلَى كُلِّ عَبْدٍ مِنْ خَلْقِهِ مِنْ خَمْسٍ مِنْ أَجَلِهِ وَ
بنده متعلق د پنځو خبرو (د تقدير د ليکلو) نه فارغ شوی دی (۱) د هغه مرګ (چې کله به راځي) (۲) د هغه نيک

(۱) اخرجه أبوداود في السنن ۸۹/۵، حديث الرقم ۴۷۱۷

عَمَلِهٖ وَ مَضْجَعِهٖ وَ أَثَرِهٖ وَ رِزْقِهٖ .(رَوَاهُ أَحْمَدُ)[1].
او بد اعمال (۳) د هغه د اوسیدو ځای (۴) د هغه د بیرته واپس کیدو ځای (۵) او د هغه رزق.

توضيح : فرغ الى كل عبد : فرغ د **الى** معنى لره متضمن دی نو ځکه یې په صله کې د **الى** کلمه راغلې ده، مراد دا چې الله تعالى په خپل مخلوق کې د هر یوه بنده متعلق د پنځو خبرو تقدیر په لیکلو سره فارغ شوی دی او د الله تعالى علم تر همدې پنځو خبرو پورې منتهي شوی دی.(المرقات ۱/۳۱۶).

خلقه :د تخليق په معنى سره دی یعني د هربنده د تخلیق د پنځو کارونو نه فارغ شوی، یعنې په دنیا کې چې کوم شیان په کوم طور راتلونکي دي په ازل کې د هغو فیصله شوې ده په هغو کې اوس هيڅ کمی او زياتی نه شي کیدلی او نه په هغو کې کوم تغیر راتلی شي لهذا د هر انسان په تقدیر کې لیکل شوي دي:

(۱) چې د هغه عمر څومره دی او مرګ به کله ورته راځي، په دې کې د یوې دقیقې(منټ) تبدیلي ممکن نه ده.

(۲) همدارنګه د انسان د ښه او ناکاره اعمالو په باره کې د هغه د پیدا ینبت نه مخکې لیکل شوي دي

چې د هغه انجام به په خير باندې وي که په شر به وي، بعضو ويلي چې د **مضجع** نه مراد سکون او قرار دی او د اثر نه مراد حرکت دی، د انسان ټول کیفیات په دې دوو جملو کې راغلي، یا د اثره نه اقدام مراد دی چې په تقدیر کې لیکل شوي دي چې د هغه قدم به چیرته چیرته کیښودل کیږي، آیت ﴿ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ ﴾ په دې باندې دلالت کړی دی.

(۵) همدارنګه دانسان د رزق مسئله په تقدیر کې مخکې لیکل شوې ده چې څومره رزق به هغه ته ورکول کیږي، له کوم کوم ځای به یې ګټي، کم به ورته ملاویږي که زیات، حلال به وي که حرام هر څه په تقدیر کې مخکې لیکل شوي دي. (المرقات ۱/۳۱۶).

په تقدیر کې خبرې مه کوئ

(۲۵) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ
د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روایت دی فرمایي چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه اوریدلي چې فرمایل یې
مَنْ تَكَلَّمَ فِي شَيْءٍ مِنَ الْقَدَرِ سُئِلَ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ مَنْ
کوم کس چې د تقدیر په مسئله کې بحث او مباحثه وکړي د قیامت په ورځ به د هغه نه پوښتنه کیږي او کوم

(۱) أخرجه احمد في المسند :۵/۱۹۷.

لَمْ يَتَكَلَّمْ فِيهِ لَمْ يُسْأَلْ عَنْهُ . (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ)[1].
(کس چې په هغه باندې ايمان راوړ) خاموشي يې غوره کړه هغه ددې مواخذې نه وساتل شو.

توضيح: من تكلم: غير ضروري مباحثه مراد ده ځکه چې د هغې انجام يا قدري دی يا جبري دی يا کفري دی نو ځکه په دې کې د خبرواترونه منع شوې ده خو چا ته چې اعتماد وي او هغه ته د علم پوخ مقام حاصل وي او د تردد نه پاک وي نو دداسې کس د پاره د باطلو ډلو د شکونو او شبهاتو لرې کولو د پاره او د هغو سره د بحث کولو د پاره تر ضروري حده مباحثه روا ده، ترڅو چې حق واضح شي. علماء کرام په دې پوخ مقام باندې وو ځکه يې په علم کلام کې کلام کړی او کتابونه يې تصنيف کړي دي. (المرقات ۱/۳۱۶).

هغه به کيږي کوم چې په تقدير کې ليکل شوي وي

(۳٦) وَ عَنِ ابْنِ الدَّيْلَمِيِّ قَالَ أَتَيْتُ أُبَيَّ بْنَ كَعْبٍ
دابن ديلمي رَحِمَهُ اللهُ (تابعي) نه روايت دی ويلي دي چې زه دابي بن کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په خدمت کې حاضر شوم
فَقُلْتُ لَهُ قَدْ وَقَعَ فِي نَفْسِي شَيْءٌ مِنَ الْقَدَرِ
او عرض مې وکړو چې زما په زړه کې د تقدير په باره کې څه شبهات پيدا شوي دي (چې کله ټول شيان د تقدير
فَحَدِّثْنِي لَعَلَّ اللهَ
د ليکلو مطابق دي نو بيا دا ثواب او عذاب څنګه دی؟) نو په دې باره ته ما ته څه راوښايه شايد الله تعالى
أَنْ يُذْهِبَهُ مِنْ قَلْبِي فَقَالَ لَوْ أَنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ عَذَّبَ
زما زړه د همدې شبهاتو نه پاک کړي (دا يې چې واوريدل) هغه وفرمايل: که چيرته الله تعالى په عذاب کې
أَهْلَ سَمَاوَاتِهِ وَ أَهْلَ أَرْضِهِ عَذَّبَهُمْ وَ هُوَ غَيْرُ ظَالِمٍ لَهُمْ
مبتلا کړي د آسمان او زمکې والا نو هغه په دوي باندې هيڅ قسمه ظلم کوونکی نه دی (يعني هغه چې
وَ لَوْ
ځمکې والاو او اهل آسمان ته څومره عذاب ورکړي هغه ته ظالم نه شي ويل کيدی) او که چيرته په هغوی
رَحِمَهُمْ كَانَتْ رَحْمَتُهُ خَيْرًا لَهُمْ مِنْ أَعْمَالِهِمْ وَ لَوْ أَنْفَقْتَ مِثْلَ أُحُدٍ
باندې خپل رحم وکړي نو د هغه رحمت د هغوی د اعمالو نه يقينا بهتر دی، او که چيرته مصرف وکړې د احد د

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۲۳ رقم الحديث : ۸٤.

ذَهَبًا فِي سَبِيلِ اللهِ مَا قَبِلَهُ اللهُ مِنْكَ حَتّٰى

غره په اندازه سره زرد خدای په لاركې نوستا دا د خير عمل د خدای په نزد تر هغه وخته قبول نه دی تر څو چې

تُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ وَ تَعْلَمَ أَنَّ مَا أَصَابَكَ

ته په تقدير باندې كامل اعتقاد او ايمان ونه لرې او په دې پوهه شې چې كوم څه تاته رسيدونكي دي (هغه

لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ وَ أَنَّ مَا أَخْطَأَكَ لَمْ يَكُنْ

ايسا ريدونكي) او خطا كيدونكي نه وو او كوم څه چې ايسار شوي او تاته نه دي رسيدلي (پوهه شه چې)

لِيُصِيبَكَ وَ لَوْ مُتَّ عَلَى غَيْرِ هٰذَا

هغه ستا په مقدر كې نه وو او كه چيرته ته په داسې حالت كې مړ شې چې د هغه خلاف دې عقيده وه (يعنې

لَدَخَلْتَ النَّارَ قَالَ

په تقدير باندې دې كامل اعتقاد نه وو) نو يقيناً دوزخ ته به لاړ شې، ابن ديلمي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې كله

ثُمَّ أَتَيْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ مَسْعُودٍ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ

مې دا بيان واوريدو نو زه د عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په خدمت كې حاضر شوم نو هغه هم دغه بيان وكړ

قَالَ ثُمَّ أَتَيْتُ حُذَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ. فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ أَتَيْتُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ

بيا د حذيفه بن يمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ طرف ته لاړم نو هغه هم داسې وويل، او بيا زه د زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په خدمت

فَحَدَّثَنِي عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَ ذَلِكَ (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَهْ)[1].

كې حاضر شوم هغه هم دا شان حديث د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه روايت كړ.

توضيح: شيء من القدر: يعنې زما په زړه كې د تقدير په باره كې څه شبهات پيدا شوي دي، چې هر كله هر څه د پخوا نه په مقدر كې ليكل شوي دي نو بيا د ثواب او د عذاب قانون د چا د پاره دی؟. يعنې دغه اضطرابي حالت كوم چې د پريشانۍ باعث دی اګر كه باعث مواخذه نه دی. (المرقات ۱/۳۱۸).

فحدثني: يعنې كومه د تسلی والا خبره بيان كړه يا كوم نبوي حديث بيان كړه. (المرقات ۱/۳۱۸).

وهو غير ظالم لهم: ځكه چې ټول كائنات د الله تعالى ملكيت دی نو ځكه په هغو كې د الله تعالى د پاره د

---

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۵/۷۵، رقم الحديث ۴۶۹۹، وأخرجه ابن ماجه ۱/۲۹ رقم الحديث ۷۷، وأحمد في المسند ۵/۱۸۹.

تصرف حق حاصل دی او په خپل ملکیت کې هر قسم تصرف کول ظلم نه دی. په دې سره د فرقه قدریه او خوارجو تردید مقصود دی چې دوی هر تصرف د الله تعالی د پاره روا نه ګڼي. د حضرت زید بن ثابت رضي الله عنه نه چې کله هم دغه تابعي تپوس وکړه نو هغه ورته دغه حدیث د مرفوع حدیث په طور بیان کړ. (المرقات ۱/۳۱۸)

ولو رحمهم : ددې نه معلومه شوه چې د دخول جنت دپاره علت اعمال نه دي. بلکې د خدای تعالی رحمت دی اعمال صرف علامات دي.

وتعلم : دا د **توقن** په معنی سره دی یعني یقین وکړه. (المرقات ۱/۳۱۸).

لم یکن لیخطئک : یعني هغه شی دا سې نه وو کوم چې تاته ورسیده نو دا خیال مکوه چې دا ماته د خپل محنت او کوشش له وجې رسیدلی دی، بلکې هغه په تقدیر کې مخکې لیکل شوی وو، ددې حدیث نه معلومه شوه چې د ایمان نه بغیر هیڅ عمل قبول نه دی او انساني محنت او کوشش د تقدیر ماتحت دي. (المرقات ۱/۳۱۹).

د تقدیر په منکرینو باندې به کانړي وریږي

(۲۷) وَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ رَجُلًا أَتَى ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فَقَالَ إِنَّ
د نافع رحمه الله نه روایت دی چې یو کس د حضرت ابن عمر رضي الله عنه په خدمت کې حاضر شو او وې ویل چې
فُلَانًا يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ فَقَالَ إِنَّهُ بَلَغَنِي أَنَّهُ
فلاني کس تاته سلام ویلو حضرت ابن عمر رضي الله عنه وویل: ماته معلومه شوې ده چې هغه کس په دین کې
قَدْ أَحْدَثَ فَإِنْ كَانَ قَدْ أَحْدَثَ
(کومه) نوې خبره پیدا کړې ده که چیرته په رښتیا هغه په دین کې کومه نوې خبره پیدا کړې وي نو زما د طرفه
فَلَا تُقْرِئْهُ مِنِّي السَّلَامَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ
(په جواب) کې هغه ته سلام مه رسوه. ځکه چې ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه اوریدلي چې فرمایل یې
يَكُونُ فِي أُمَّتِي أَوْ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ خَسْفٌ أَوْ مَسْخٌ أَوْ قَذْفٌ
په دې امت کې (د خدای) دردناک عذاب په زمکه کې ننوتل او د صورت مسخ کیدل یا سنګساري ده

فِي أَهْلِ الْقَدَرِ . وَ قَالَ التِّرْمِذِيُّ هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ[1].
او دا به په اهل قدر (د تقدير په منكرينو) باندې وي. امام ترمذي ويلي دا حديث حسن صحيح او غريب دى

توضيح : فلا تقرئه مني السلام : د سلام فضائل او مسائل به انشاء د مشكوة شريف په باب السلام كې راشي، دلته حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د يو كس د سلام پيغام په جواب كې قاصد ته وويل چې ماته معلومه شوې ده چې د سلام راليږونكي يو شمير نوي نظريات او نوي بدعات پيدا كړي دي، كه چيرته همداسې ده نو زما سلام هغه ته مه وايه، ددې نه معلومه شوه چې د اسلام په دين كې د بدعت پيدا كوونكو ته سلام نكول روا دي، د همدې وجهې فقهاو د اهل بدعتو سره اختلاط د هغوى اكرام او عزت كول مكروه گڼي. (المرقات ۱/۳۱۸).

او قذف : يعني د تقدير په منكرينو باندې د آسمان نه كاڼي را وريږي، د لوط عَلَيْهِ السَّلَامُ په قوم د لواطت د وجې په هغه قوم باندې د آسمان نه د كاڼو بمباري شوې وه، دلته د تقدير نه د منكرينو په باره كې د كاڼو وريدو ذكر شوى، د كوم نه چې معلوميږي همدا قبيح عمل د تقدير نه په منكرينو كې هم په زياته پيمانه كې موندلى كيږي. (المرقات ۱/۳۲۰).

د خپلو بچيانو په باره كې د حضرت خديجې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا سوال

(۳۸) وَ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَأَلَتْ خَدِيجَةُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى چې حضرت خديجې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا پوښتنه وكړه د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه
عَنْ وَلَدَيْنِ مَاتَا لَهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ
د خپلو هغو دوو بچيانو په باره كې كوم چې د جاهليت په زمانه كې (د اسلام نه مخكې) وفات شوي وو چې
فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ هُمَا فِي النَّارِ
هغوي جنتي دي كه دوزخي؟ نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل: هغه دواړه (ماشومان) دوزخي دي حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ
فَلَمَّا رَأَى الْكَرَاهَةَ فِي وَجْهِهَا
ويلي دي چې كله نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د خديجې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د مخ رنګ (چې د خپلو بچيانو په باره كې دا واوريدل) بدل

(۱) اخرجه الترمذي في السنن ۳۹۷/۴، رقم الحديث ۲۰۶۱، واخرجه ابن ماجه في السنن ۱۲۵۰/۲، رقم الحديث: ۴۰۶۱، واخرج أبوداود ونحوه ۲۰/۵، رقم الحديث : ۴۶۱۳، واحمد في المسند :۱۳۶/۲

قَالَ لَوْ رَأَيْتِ مَكَانَهُمَا ،
شو (هغه يې خپه وليدله) نو وې فرمايل : كه چيرته ته دې (ماشومانو) ځاى او د هغوى حال وګورې
لَأَبْغَضْتِهِمَا
چې هغوى د خداى د رحمت نه څومره لرې دي نو ستا نه د هغو ماشومانو نه نفرت وشي. بيا خديجې رَضِيَ اللهُ عَنهَا
قَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ فَوَلَدِي مِنْكَ
عرض وکړو يا رسول الله! بنه زما هغه اولاد کوم چې د تاسو نه پيدا شوى دى (يعني قاسم او عبد الله) رسول
قَالَ فِي الْجَنَّةِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِنَّ الْمُؤْمِنِينَ وَ
الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل : دوى په جنت کې دي، ددې نه وروسته نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل : چې مؤمنان او
أَوْلَادَهُمْ فِي الْجَنَّةِ وَ إِنَّ الْمُشْرِكِينَ وَ أَوْلَادَهُمْ فِي النَّارِ ثُمَّ قَالَ
د دوى اولادونه په جنت کې دي، مشرکين او د دوى اولادونه په دوزخ کې دي، ددې نه وروسته تلاوت کړو
رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ﴿وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم
رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا آيت کريمه (ترجمه) کوم خلک چې ايمان راوړي او د هغوى اولادونه د دوى اطاعت
بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ﴾ . (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[1].
وکړي نو مونږ به د دوى اولادونه په جنت کې د دوى سره يو ځاى کړو.

توضيح : عن ولدين : حضرت خديجه رَضِيَ اللهُ عَنهَا د خپلو هغو دوو ماشومانو په باره کې پوښتنه وکړه کوم يې چې د مخکني خاوند نه پيدا شوي وو او په جاهليت کې مړه شوي وو، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په جواب کې وفرمايل : هغه دواړه په دوزخ کې دي، په دې روايت سره هغو خلکو استدلال کړى کومو چې ويلي دي چې اولاد د خپلو والدينو تابع وي، دا مسئله تيره شوې ده. (المرقات ۱/۳۲۱).

لو رأيت مكانهما : يعنې د هغو بچيانو مستقبل که تا ليدلى وى او د هغو عند الله مبغوض کيدل تا ته معلوم وى نو تا به په خپله هغوى مبغوض ګرځولي وو، ځکه چې د هغوى مستقبل د تقدير په حواله انتهائي تياره او ويرونکى وو. (المرقات ۱/۳۲۱).

واتبعتهم ذريتهم : رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د استشهاد په طور دا آيت کريمه تلاوت کړ چې د مسلمانانو

---

(۱) احمد في المسند ۱/۱۳٤.

سره به د هغو هغه اولاونه یو ځای کیږي کومو بچیانو چې د والدینو اطاعت وکړه ترڅو چې په جنت کې والدینو ته کامله خوشحالي ترلاسه شي، او د مشرکینو اولاد به په دوزخ کې د هغو سره یو ځای شي ترڅو چې کفار په دوزخ کې کامل غم ترلاسه کړي، اوس سوال دا دی چې د ښځې او بچیانو په دې یو ځای کیدو کې خو د الله تعالی رحمت او شفقت د کمال درجې دی لیکن غیر نبي د نبي مقام ته څنګه رسیدی شي مثلا د انبیاءکرامو زوجات محترمې او د هغوی اولاد ته برابره درجه څنګه حاصلیږي؟ ددې جواب دا دی چې دالله په رحمت سره درجات لوړیږي، مګرپه خوند(لذت)او استلذاذ کې فرق وي مثلاحضرت عائشې رضي الله عنها د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره په خوراک کې هغه خوند (لذت)نه موندلو چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د نبوت د درجې د وجهې حاصل شوی دی. (المرقات ۱/۳۲۲).

حضرت آدم علیه السلام حضرت داؤد علیه السلام ته خپل څه عمر ورکړی دی

(۲۹) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا خَلَقَ اللهُ آدَمَ						
دابو هریره رضي الله عنه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: کله چې الله تعالی آدم علیه السلام پیدا						
مَسَحَ	ظَهْرَهُ	فَسَقَطَ	عَنْ	ظَهْرِهِ	كُلُّ	
کړنو دهغه په شاپې لاس ووهه (یعني فرښتې ته یې د لاس تیرولو حکم وکړ) لهذا د هغه د شا نه هغه ټول						
نَسَمَةٍ	هُوَ	خَالِقُهَا	مِنْ	ذُرِّيَّتِهِ	إِلَى	يَوْمِ الْقِيَامَةِ
روحونه ووتل د کومو چې د آدم علیه السلام په اولاده کې الله تعالی ترقیامته پورې پیدا کوونکی وو او په هغو						
وَجَعَلَ بَيْنَ عَيْنَيْ كُلِّ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ وَبِيصًا مِنْ نُورٍ ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى آدَمَ						
کې یې دهریو کس دد واړو سترګو په منځ کې دنور ځلا کینبوده بیایې هغه ټول د آدم علیه السلام پرو ړاندې مخامخ						
فَقَالَ	أَيْ	رَبِّ	مَنْ	هٰؤُلَاءِ	فَقَالَ	
ودرول(هغه یې چې ټول ولیدل)آدم علیه السلام پوښتنه وکړه پروردګاره!دا څوک دي؟ پروردګار وفرمایل						
ذُرِّيَّتُكَ	فَرَأَى	رَجُلًا	مِنْهُمْ	فَأَعْجَبَهُ	وَبِيصُ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ	
داټول ستا اولاد دي آدم علیه السلام په هغو کې یو کس ولید د کوم د سترګو په منځ کې چې غیر معمولي چمک و						
قَالَ	أَيْ	رَبِّ	مَنْ	هٰذَا	قَالَ	دَاوُدُ
ده ته دیر ښائسته ښکاره شو پوښتنه یې وکړه پروردګاره دا څوک دی؟ ورته وې فرمایل (داؤد علیه السلام)						

فَقَالَ رَبِّ كَمْ جَعَلْتَ عُمُرَهُ قَالَ سِتِّينَ سَنَةً
دی، آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ عرض وکړو: زما پروردګاره! تا ده ته څومره عمر مقرر کړی؟ ورته وې فرمایل: شپیته کلونه
قَالَ رَبِّ زِدْهُ مِنْ عُمُرِي أَرْبَعِينَ سَنَةً
حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ عرض وکړو: زما پرودرګاره! دهغه په عمرکې زما د عمر نه څلویښت کلونه زیات کړه
قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَلَمَّا انْقَضَى عُمُرُ آدَمَ إِلَّا أَرْبَعِينَ
(راوي ویلي چې) نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمایل: کله چې د آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ په عمر کې څلویښت کلونه پاتې شول نو
جَاءَهُ مَلَكُ الْمَوْتِ فَقَالَ آدَمُ أَوَ لَمْ يَبْقَ مِنْ عُمُرِي أَرْبَعُونَ سَنَةً
د مرګ فرښته ورته راغله، آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ ورته وویل: آیا تر اوسه زما په عمرکې څلویښت کلونه لا پاتې نه دي؟
قَالَ أَوَ لَمْ تُعْطِهَا ابْنَكَ دَاوُدَ فَجَحَدَ
ملک الموت وویل: آیا تا د خپل عمر نه څلویښت کلونه داؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ ته نه وو ورکړي؟ نو انکار وکړو
آدَمُ فَجَحَدَتْ ذُرِّيَّتُهُ وَ نَسِيَ آدَمُ فَأَكَلَ مِنَ الشَّجَرَةِ
آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ د دې نه او د هغه اولاد به هم انکار کوي او د آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ خپل عهد هیر شو هغه ممنوعه ونه یې وخوړه
فَنَسِيَتْ ذُرِّيَّتُهُ وَ خَطِئَ وَ خَطِئَتْ ذُرِّيَّتُهُ. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].
او د هغه اولاد به هم هیرول کوي، او حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ خطا کړې وه او د هغه اولاده به هم خطا کوي.

توضیح: **وبیصًا: ای لمعانا وشعاعا من نور،** د نور د دغه چمک نه د هدایت هغه استعداد مراد دی کوم چې الله تعالی ټولو انسانانو ته ورکړی دی، په حضرت داؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ کې دغه نور د زیات چمک او پړق سره روښانه وو، او س سوال دا دی چې د استعداد دا رڼائي که چیرته په حضرت داؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ کې زیاته وه نو بیا د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ متعلق څه ویل کیدی شي.؟ د دې جواب دادی چې دا یو جزئي فضیلت وو او رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته کلي فضیلت حاصل دی، دویم جواب دادی چې د کلام د محاورې دستور دی چې متکلم د خپل کلام نه خارج او مستثنی شوی دی نو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د نورو د رڼائي ذکر کړی دی په خپله د ده صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رڼائي اعلی او ارفع شوه، مګر هغه د بحث محل نه وو نو ځکه د هغې د ذکر کولو ضرورت نه وو. (المرقات ۱/۳۲۳).

---

(۱) أخرجه الترمذي ۲٤۹/٥، رقم الحدیث: ۳۰۷٦.

قال داؤد: یعني داستعداد دغه رېاني د حضرت داؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ په تنـدي کې د ټولو نه زیاته وه. نو حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ هغه خوښ کړ او د هغه په باره کې یې سوال وکړ. په جواب کې الله تعالی وفرمایل چې دا داؤد دی، په حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ او حضرت داؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ کې د خلافت ارضي قدر مشترک مناسبت موجود وو او دوی دواړه د خلیفه په لقب سره داسې یاد شوې دي ﴿ يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ ﴾ او ﴿ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ﴾ د همدې مناسبت د وجهې د حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ سترګې په حضرت داؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ باندې ولګیدې. (المرقات ۱/۳۲۳).

اربعین سنة: په دغه حدیث کې د حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ متعلق راغلي چې ده د خپل عمر نه څلويښت کلونه حضرت داؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ ته ورکړي وو، او د حضرت داؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ عمر شپېته کلونه وو، لیکن د مشکوة شریف په دویم جلد باب السلام دریم فصل کې د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت داسې راغلی دی چې د حضرت داؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ عمر څلويښت کاله وو او حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ هغه ته شپېته کلونه ورکړل نو د دواړو حدیثونو په مینځ ښکاره او واضح تعارض او تضاد دی؟. (المرقات ۱/۳۲۴).

د دې په جواب کې علماؤ لیکلي دي چې ذکر شوی حدیث او د هغه عدد صحیح دی او په دویم جلد کې د کوم راوي نه سهوه شوې ده، هغه څلويښت د شپېتو پر ځای ویلي دي او شپېته یې د څلويښتو پر ځای بیان کړي دي.

فجحد آدم: دا جحود عنادي نه وو بلکې جحود نسیاني وو، چونکه د عالم ارواح معامله وه نو د زمانې په تیریدو سره هیر شول، باقي دا خبره هم د غور قابل ده چې دا معامله د عالم ارواح وه اوس په عالم شهود کې که چیرته کوم کس خپل عمر بل چا ته ورکول وغواړي نو دا ناروا هم ده او ناممکن هم ده، ځکه چې د عمر تعین او د مرګ تعین دا د تکویني امورو نه دي په هغو کې هیچا ته د مداخلې کولو اجازه نشته.

نکته: د حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ نه وروسته په انبیاء کرامو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ کې نبوت او خلافت الله تعالی جدا جدا ساتلی وو چې څوک به نبي شو هغه به خلیفه کیدی نه شو او چې څوک به خلیفه شو هغه به نبي کیدی نه شو. الله تعالی نبوت او خلافت د آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ نه وروسته په حضرت داؤد عَلَيْهِ السَّلَامُ کې جمع کړي وو. (المرقات ۱/۳۲۴).

د حضرت آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ اولاد

(۴۰) وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَلَقَ اللهُ آدَمَ حِينَ خَلَقَهُ
دابو درداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل کله چې الله تعالی آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ پیدا

فَضَرَبَ كَتِفَهُ الْيُمْنَى فَأَخْرَجَ ذُرِّيَّةً بَيْضَاءَ

کړونو دهغه په ښي اوږه باندې يې لاس د قدرت وواهه (يايې دوهلو حکم وکړ) او دهغه نه سپين اولاد راووت

كَأَنَّهُمُ الذَّرُّ وَ ضَرَبَ كَتِفَهُ الْيُسْرَى فَأَخْرَجَ ذُرِّيَّةً سَوْدَاءَ كَأَنَّهُمُ الْحُمَمُ

ګوياچې هغه ميږيان دي بيايې په چپه اوږه باندې لاس ووهلو دهغه نه تور اولاد راووت ګوياچې هغه سکاره

فَقَالَ لِلَّذِي فِي يَمِينِهِ إِلَى الْجَنَّةِ وَلَا أُبَالِي وَ

دي بيا الله تعالى د ښي طرف اولاد په باره کې وفرمايل چې دا جنتي دي او ما ته د دې هيڅ پروا نشته او

قَالَ لِلَّذِي فِي كَتِفِهِ الْيُسْرَى إِلَى النَّارِ وَلَا أُبَالِي. (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[1].

د آدم عَلَيْهِ السَّلَام د چپ طرف اولاد په باره کې يې وفرمايل چې دا دوزخي دي او ماته د دې هيڅ پروا نشته.

توضيح : فضرب على كتفه : دا د رباني تجلياتو د القاء يو صورت وو لکه د لمر پلوشې چې په کوم شي باندې ولويږي نو د هغو اثر وي.

بيضاء : دا سپينوالى او دا رڼائي د ايمان نور او د پوره استعداد نښه وه چې دنيا ته د راتلو نه وروسته به دغه کس د ايمان نور خپلوي او په هدايت به راځي، د دې برعکس د ظلمت او توروالي پلوشې وې کومې چې د کفر نښانې وې چې دنيا ته له راتلو وروسته به دا کس په خپل اختيار سره کفر، ظلمت او ګمراهي کې لويږي، لهذا دغه دواړه تصويرونه په عالم ارواح کې د ايمان او کفر نښانې جوړې شوې. (المرقات ۱/۳۲۴).

فقال : دا د اشار په معنى سره دى. **الى الجنة** : معلومه شوه چې د الله په ذمه باندې هيڅ شى لازم او واجب نه دى، او نه کوم کس د الله تعالى د کوم فعل د مقاصدو او اغراضو په باره کې سوال کولى شي، هغه بې نيازه دى، د يو چا دوزخ ته په تلو سره هغه ته ويره نشته، او نه د يو چا جنت ته په تلو سره د هغه کوم غرض او مطلب تړل شوى دى، بس هغه (**فعال لما يريد**) دى. (المرقات ۱/۳۲۶).

الذر : **بضم الذال وفتحها** وړو ميږانو ته ويل کيږي، دا تشبيه يا په وړوکوالي کې ده يا په سپينوالي او صفا والى کې ده. (المرقات ۱/۳۲۵).

الحمم : جمع د **حممة** ده د تورې کويلې (سکارو) په معنى سره ده (يعنې د لرګي د سوځيدو نه وروسته

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۵/۴۴.

پاتې تو ته، یا د غوږ نه رواتلې توره ماده). (المرقات ۱/۳۲۵).

د تقدير په معامله کې ويره په کار ده

(۴۱) وَ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَالُ لَهُ
د ابو نضره رَحِمَهُ اللهُ نه روايت دی چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د صحابه کرامو نه يو کس د کوم نوم چې
أَبُو عَبْدِ اللهِ دَخَلَ عَلَيْهِ أَصْحَابُهُ يَعُودُونَهُ وَ هُوَ يَبْكِي
ابو عبد الله ؤ هغه ته د هغه دوست د هغه د پوښتنې د پاره ورغلو هغه وليده چې ابو عبد الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ژړلي وو
فَقَالُوا لَهُ مَا يُبْكِيكَ أَلَمْ يَقُلْ لَكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
هغه وويل : ته کوم شي ژړا ته مجبور کړی یې، تا ته رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا ارشاد نه وو فرمايلی چې
خُذْ مِنْ شَارِبِكَ ثُمَّ أَقِرَّهُ حَتَّى
ته د خپلو شونډو (بريتو) ويښتان پرې کوه او په دې باندې قائم اوسه، تر دې چې ته د ما سره په (جنت کې)
تَلْقَانِي قَالَ بَلَى وَ لَكِنْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ
ملاقات وکړې، ابو عبد الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وويل آو ليکن ما د نبي عَلَيْهِ السَّلَام نه دا هم آوريدلي دي چې فرمايل يې :
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَبَضَ بِيَمِينِهِ قَبْضَةً وَ أُخْرَى بِالْيَدِ الْأُخْرَى وَ قَالَ هٰذِهٖ
الله تعالى په خپل ښي لاس کې يو جماعت ونيوه او بل يې په بل لاس کې ونيوه او وې فرمايل: چې دا (د ښي
لِهٰذِهٖ وَ هٰذِهٖ لِهٰذِهٖ وَلَا أُبَالِي
لاس جماعت) د جنت د پاره دی او د چپ لاس جماعت د دوزخ د پاره دی او ما ته د دې پروا نشته، دا یې چې
وَلَا أَدْرِي فِي أَيِّ الْقَبْضَتَيْنِ أَنَا. (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[1].
وويل ابو عبد الله وويل زه نه پوهېږم چې زه د کوم طرف نه يم (د ښي لاس په ډله کې يم او که د چپ لاس په ډله کې).

توضيح : ثم اقره : يعنې د شونډو ويښتان پرې کړه په دې باندې قائم دائم اوسه، معلومه شوه چې په سنت باندې قائم دائم اوسيدل ډير مفيد دي اګر که معمولي سنت ولې نه وي، او د سنت نه اعراض کول د زنديقيت طرف ته بيول کوي. (طيبي) (الکاشف ۱/۲۹۷)

(۱) أخرجه احمد في المسند ۵/۶۸

حتی تلقاني : یعنې چې د ما سره ستا ملاقات وشي په حوض کوثر باندې یا په کوم بل ځای باندې. په دې جمله کې د دخول جنت بشارت دی ځکه چې د کافرانو سره د رسول الله ﷺ ملاقات نه شي کیدی. (المرقات ۱/۳۲۷).

ولا ادري : یعنې زه نه پوهیږم چې زه له کومې دلې یم نو ځکه ژاړم. دا د (الایمان بین الخوف والرجاء) نقشه ده. (المرقات ۱/۳۲۷).

مطلب : د دغه حدیث مطلب او خلاصه دا ده چې ابو عبد الله رضی الله عنه یو صحابي وو، هغه ناروغه شو، نور حضرات د هغه د پوښتنې دپاره ورغلل نو هغه ژړل. هغوی د ده په ژړلو باندې په تعجب کولو سره وویل چې ته ولې ژاړې سره ددې چې تاسو ته رسول الله ﷺ د جنت زیری درکړی وو؟ په دې باندې صحابي قیصه واورېله او دده دلو خبره یې بیان کړه او د پریشانۍ وجه یې وښودله چې **(الایمان بین الخوف والرجاء)** کې بې خوف نه شي کیدلی. (المرقات ۱/۳۲۷).

سوال : اشکال دادی چې کله د نبي علیه السلام زیری هغه ته ورکړی شو نو بیا ژړا او په هغه زیري کې شک کولو ته څه ضرورت وو؟.

جواب : ډیره ممکنه ده چې د ده په دې وخت کې همدا بشارت هیر شوی وي، مګر ددې نه بهتر جواب دا دی چې الله تعالی قادر مطلق او مختار علی العموم بادشاه دی، د هغه وعدې او تمام معاهدې له شک نه بغیر رښتیا دي لیکن هغه د کوم شي پابند نه دی او نه کوم شی په هغه باندې واجب العمل دی، د هغه احسان په خپل ځای مګر د هغه جلال شان جبروت او کبریائي داسې شی دی کوم چې هر فرد په هیبت کې اچولی دی، صحابي د الله تعالی همدې بې نیازۍ طرف ته اشاره وکړه. (المرقات ۱/۳۲۷).

د عهد اَلَسْتُ قیصه

﴿۲۲﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَخَذَ اللّٰهُ الْمِيثَاقَ
ابن عباس رضی الله عنه د رسول الله ﷺ نه روایت کړی چې فرمایل یې: الله تعالی واخیسته وعده د
مِنْ ظَهْرِ آدَمَ بِنَعْمَانَ يَعْنِي عَرَفَةَ فَأَخْرَجَ مِنْ صُلْبِهِ
آدم علیه السلام د شاه نه په نعمان کې یعنې د عرفات میدان سره نژدې نورا ووېستو د شا د آدم علیه السلام نه دده
كُلَّ ذُرِّيَّةٍ ذَرَأَهَا فَنَثَرَهُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ كَالذَّرِّ
ټول اولاد چې دازل نه ترابد پورې پیدا کول وو او هغوی ټول د میږیانو په شان د آدم علیه السلام پروړاندې خواره

ثُمَّ	كَلَّمَهُمْ	قِبَلًا	قَالَ	أَلَسْتُ	بِرَبِّكُمْ

شول، بيا خداى تعالى د هغو سره مخامخ خبرې وكړې او ورې فرمايل: آيا زه ستاسو رب نه يم؟ د آدم عَلَيْهِ السَّلَام

قَالُوا	بَلَى	شَهِدْنَا	أَنْ

اولادو ويل: بيشكه ته زمونږ رب يې بيا خداى تعالى وفرمايل: دغه شهادت ما د تاسو نه دد دې دپاره اخيستى

تَقُولُوا	يَوْمَ	الْقِيَامَةِ	إِنَّا	كُنَّا	عَنْ	هَذَا	غَافِلِينَ	أَوْ	تَقُولُوا

دى چې هسې نه تاسو د قيامت په ورځ داسې ونه وايى چې مونږ د دې نه نا خبره او غافل يو يا تاسو دا او وايى

إِنَّمَا	أَشْرَكَ	آبَاؤُنَا	مِنْ	قَبْلُ	وَ	كُنَّا	ذُرِّيَّةً	مِنْ	بَعْدِهِمْ

چې زمونږ پلار نيكه زمونږ نه مخكې شرك كړې وو، او مونږ خو د هغو اولاده وو، مونږ د هغو اطاعت كړې

أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ. (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[1].

نو د باطل پرستو د اعمالو په سبب مونږ هلاكولى شو.

توضيح: **بنعمان**: علامه جوهري رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې نعمان د نون په فتحې سره د يوې كندې نوم دى كومه چې له طائف نه عرفات ته د تلو په لار كې واقع ده، د قاموس صاحب ليكلي دي چې نعمان د عرفات شا ته د يوې كندې نوم دى هغې ته نعمان الاراک ويل شوي دي. (المرقات ۱/۳۲۸).

لكه يو شاعر وايي:

امأ و الراقصات بذات عرق ۞ و من صلى بنعمان الاراك

ابن اثير رَحِمَهُ اللهُ ويلي چې نعمان د عرفات سره د يو غر نوم دى كوم ته چې نعمان سحاب ويل كيږي، د همدې احتمالاتو په نظر كې نيولو سره په حديث كې د تعين دپاره أي عرفة ويل كيږي.

ذرأ: د خلق په معنى سره دى. **لذر**: خورولو ته ويل كيږي.

قبلا: مخامخ، د دې نه معلومه شوه چې دا واقعه كوم تمثيل يا تشبيه نه ده. بلكې دا واقعي او حقيقي امر دى، د قبلا الفاظ په هغې باندې دال دي. (المرقات ۱/۳۲۸).

قالوا بلى شاهدنا: يعنې ارواحو د ربوبيت اقرار وكړو بيا الله تعالى وفرمايل چې دا د ربوبيت اقرار او شهادت د دې دپاره واخيستل شو چې د قيامت په ورځ دا ونه وايى چې مونږ نا خبره وو دا توجيه او مفهوم

(۱) اخرجه احمد في المسند ۱/۲۷۲.

په هغه صورت کې اخیستل کیږي کله چې **شهدنا** هم مقوله د **قالوا بلی** شي (**ای قالوا بلی وقالوا شهدنا**). (المرقات ۱/۳۲۸).

دویم احتمال دا دی چې شهدنا استینساف شي نوی کلام شي او د الله تعالی کلام شي دکوم مفهوم به چې داسې شي چې ارواحو د ربوبیت اقرار وکړ او بیا مونږ په هغه د ربوبیت په اقرار باندې ګواه جوړ شولو (**ان تقولوا ای لئلا تقولوا یوم القیامة انا کنا عن هذا غافلین**). (المرقات ۱/۳۲۸).

غریب او مالدار ولې؟ د اقرار نه وروسته انکار ولې؟

(۴۲) وَ عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ

د حضرت ابی بن کعب رضي الله عنه نه روایت دی چې دا آیت (ترجمه) کله چې ستاسو پروردګار د آدم اولاد د

ظُهُوْرِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ قَالَ جَمَعَهُمْ فَجَعَلَهُمْ أَزْوَاجًا

هغه د شانه را وویستلو) په تفسیر کې ویلي دي چې الله تعالی د آدم اولاد جمع کړ او هغه یې جوړه جوړه کړل

ثُمَّ صَوَّرَهُمْ

(یعني بعضو ته یې د مالدارۍ او بعضو ته یې د غربت اراده وکړه) بیا یې هغو ته شکل او صورت ورکړل

فَاسْتَنْطَقَهُمْ فَتَكَلَّمُوا ثُمَّ أَخَذَ عَلَيْهِمُ الْعَهْدَ وَ الْمِيثَاقَ وَ

او بیا یې ګویائي ورکړه او هغوی خبرې وکړې بیا یې د هغو سره عهد او پیمان وکړو او بیا یې دوی په خپل

أَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى

ځان باندې ګواه جوړ کړل پوښتنه یې ترې وکړه چې زه ستاسو رب نه یم؟ د آدم اولادو ویل: بیشکه! ته زمونږ

قَالَ فَإِنِّي أُشْهِدُ عَلَيْكُمُ السَّمٰوَاتِ السَّبْعَ وَالْأَرَضِينَ السَّبْعَ وَأُشْهِدُ عَلَيْكُمْ أَبَاكُمْ

رب یې، خدای تعالی وفرمایل زه اوه آسمانونه او اوه زمکې ستاسو پرواندې ګواه جوړوم او ستاسو پلار

آدَمَ أَنْ تَقُوْلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَمْ نَعْلَمْ بِهٰذَا

آدم شاهد جوړوم (ځکه چې د قیامت په ورځ) هسې نه تاسو داسې ونه وایی چې مونږ د دېنه ناخبره وو (دا

اعْلَمُوا أَنَّهُ لَا إِلٰهَ غَيْرِي وَلَا رَبَّ غَيْرِي

وخت) تاسو په ښه شان پوهه شئ چې نه دمانه بغیر کوم معبود شته دی او نه دمانه بغیر کوم پروردګار شته

وَلَا تُشْرِكُوا بِي شَيْئًا إِنِّي سَأُرْسِلُ إِلَيْكُمْ رُسُلِي

دی (او خبردار) څوک دماسره شریک نه کړئ، زه به تاسو ته په نږدې وخت کې رسول ولیږم کوم به چې تاسو

يُذَكِّرُونَكُمْ عَهْدِي وَ مِيثَاقِي وَ أُنْزِلُ عَلَيْكُمْ كُتُبِي قَالُوا

ته زما عهد او پیمان در په یاد کړي او په تاسو به خپل کتابونه نازل کړم (دا یې چې وا وریدل) د آدم اولادو ویل

شَهِدْنَا بِأَنَّكَ رَبُّنَا وَ إِلٰهُنَا لَا رَبَّ لَنَا

مونږ ددې خبرې ګواهي ورکوو چې ته زمونږ رب یې او ته زمونږ معبود یې ستا نه بغیر زمونږ هیڅ پروردګار

غَيْرُكَ وَلَا إِلٰهَ لَنَا غَيْرُكَ فَأَقَرُّوا بِذٰلِكَ

نشته. او نه د ستانه بغیر زمونږ کوم معبود شته دی، لهذا د آدم ټولې اولادې ددې اقرار وکړ او آدم عَلَيْهِ السَّلَام

وَ رُفِعَ عَلَيْهِمْ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ

یې په دوی باندې لوړ کړ (خپلې نظرې پورته کړ) چې دا منظر یې ولید و آدم عَلَيْهِ السَّلَام وویل چې په دوی کې

فَرَأَى الْغَنِيَّ وَ الْفَقِيرَ وَ حَسَنَ الصُّورَةِ وَ دُونَ ذٰلِكَ

خوامیران هم شته او فقیران هم شته، ښکلې هم په کې شته او بدرنګه هم په کې شته (دا یې چې ولیدل) عرض

فَقَالَ رَبِّ لَوْلَا سَوَّيْتَ بَيْنَ عِبَادِكَ قَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ أَنْ

یې وکړو پروردګاره! ټول بندګان دې یو رنګ ولې نه دي پیدا کړي؟ الله تعالی وفرمایل: زه دا خوښوم چې

أُشْكَرَ وَ رَأَى الْأَنْبِيَاءَ فِيهِمْ مِثْلَ السُّرُجِ عَلَيْهِمُ

زما بندګان زما شکر اداء کړي بیا آدم عَلَيْهِ السَّلَام انبیاؤ عَلَيْهِمُ السَّلَام ته وکتل کوم چې د چراغانو په شان پرې قید ونکي

النُّورُ خُصُّوا بِمِيثَاقٍ آخَرَ فِي الرِّسَالَةِ وَ النُّبُوَّةِ

وو او نورېږي راتاو شوي وو دوی نه یې په خصوصیت سره د رسالت او نبوت عهد او پیمان واخیست لکه

وَ هُوَ قَوْلُهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى وَ إِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ

چې د الله تعالی قول دی (ترجمه) او کله چې مونږ د پیغمبرانو نه د هغوی عهد او پیمان واخیست او د تاسو نه

إِلٰى قَوْلِهِ وَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ كَانَ فِي تِلْكَ الْأَرْوَاحِ

او د نوح نه او د ابراهیم نه د موسی او عیسی بن مریم نه هم عهد او پیمان واخیستل شو د هغه د روحونو په مینځ

فَأَرْسَلَهُ إِلٰى مَرْيَمَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ

کې عیسی عَلَيْهِ السَّلَام هم وو . لهذا د هغه روح الله تعالی د جبریل عَلَيْهِ السَّلَام په ذریعه مریم عَلَيْهَا السَّلَام ته ورساوه

فَحُدِّثَ عَنْ أُبَيٍّ أَنَّهُ دَخَلَ مِنْ فِيهَا . (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[1].

ابن كعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بيان كړى دى چې دا روح مريم عَلَيْهَا السَّلَامُ ته د خولې د طرفه د هغې بدن ته داخل شو.

توضيح: **خصوا بميثاق آخر**: دا عهد او پيمان او دا ميثاق ميثاق نبوت وو كوم چې د خاص خدمت يعنې د تبليغ رسالت دپاره واخيستل شو. (المرقات ۱/۳۳۳).

فرأى الغني والفقير: آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ په تعجب كې شو چې دده په اولاد كې دومره فرق ولې دى چې يو سرمايه دار دويم دوډۍ غوښتلو ته محتاج لهذا آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ د دې د سبب پوښتنه وكړه. (المرقات ۱/۳۳۲).

غر ګرځي خو عادت نه پرېښودل كېږي

(۴۴) وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د ابو درداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى چې مونږ د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ سره ناست وو چې په راتلونكو پېښېدونكو

نَتَذَاكَرُ مَا يَكُونُ . إِذْ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَمِعْتُمْ بِجَبَلٍ

مو مجلس كولو ، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (زمونږ خبرې واوريدې) وې فرمايل: كله چې تاسو واورئ

زَالَ عَنْ مَكَانِهِ فَصَدِّقُوهُ وَإِذَا سَمِعْتُمْ بِرَجُلٍ تَغَيَّرَ عَنْ خُلُقِهِ

چې كوم غر د خپل ځاى نه تللى نو دا رښتيا وګڼئ ليكن كله چې تاسو دا واورئ چې د كوم كس عادت بدل

فَلَا تُصَدِّقُوا بِهِ فَإِنَّهُ يَصِيرُ إِلَى مَا جُبِلَ عَلَيْهِ . (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[2].

شوى نو په دې اعتبار مه كوئ ځكه چې انسان د هغه شي طرف ته ورځي په كوم باندې چې هغه پيدا شوى.

توضيح: **اذا سمعتم**: ددې حديث نه معلومه شوه چې د غره د خپل ځاى نه منتقل كيدل او زائل كيدل ممكن دي په دې شرط چې د هغه متعلق يو څوك ووايي او څوك د انكار قرينه هم ونه كړي نو وې منه. لهذا د بعضو غربي ملكونو يو شمير غرونه د خپل ځاى نه ښويدلي دي. د دې په مقابل كې كه چيرته يو څوك تاسو ته ووايي چې فلانى كس د خپل عادت نه ګرځيدلى دى نو د هغه تصديق مه كوئ، ځكه چې د طبيعت او عادت نه ګرځيدل ممكن نه دي. هو ظاهري عارضي بدلون راتلى شي. مګر حقيقي بدلون نه شي په كې راتلى. (**جبل ګردد جبلت نه ګردد**). (المرقات ۱/۳۳۴).

(۱) اخرجه احمد في المسند ٥ ١٣٥
(۲) اخرجه احمد في المسند ٦ ٤٤٣

(۴۵) وَ عَنْ أُمِّ ۔ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ ا

دام سلمه رضي الله عنها نه روايت دی دا وايي چې ما رسول الله صلی الله علیه وسلم ته عرض وکړو چې يا رسول الله!تا

لَا يَزَالُ يُصِيبُكَ فِي كُلِّ عَامٍ وَجَعٌ مِنَ الشَّاةِ الْمَسْمُومَةِ الَّتِي أَكَلْتَ

ته هر کال تکليف دررسي د ګډ د هغه غوښې نه چې په زهرو ککړه شوې وه چې تا خوړلې وه (کومه چې په

قَالَ مَا أَصَابَنِي شَيْءٌ مِنْهَا

خيبر کې يوې يهودی ورباندې خوړلی وه) نبي علیه السلام وفرمايل: کوم تکليف يا ناروغي چې ما ته رسيدلې

إِلَّا وَ هُوَ مَكْتُوبٌ عَلَيَّ وَ آدَمُ فِي طِينَتِهِ (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ)[1].

ده هغه زما د پاره هغه وخت ليکل شوي وو کله چې آدم علیه السلام په خاورو کې دننه وو (يعنې زما په تقدير

کې هغه وخت ليکل شوي وو کله چې آدم علیه السلام د خپل تخليق په مراحلو کې وو).

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۲/۱۱۷۴ه رقم الحديث : ۳۵۴۶

۱۳ محرم الحرام ۱٤۰۹هـ

بَابُ إِثْبَاتِ عَذَابِ الْقَبْرِ

په قبر کې لکه څرنګه چې ګناهګارانو ته عذاب دی همدارنګه هلته نیکانو خلکو ته ثواب هم شته دی، حضرت مصنف رَحِمَهُ اللّٰهُ یوازې د عذاب ذکر کړی او د ثواب ذکر یې نه دی کړی د دې جواب دا دی چې چونکه د کفارو او فاسقانو شمیر زیات دی نو ځکه یې د هغوی د جزاء او سزا ذکر کړی په متن او عنوان کې اهمیت ورکړی، دویم جواب دا دی چې د لفظ عذاب القبر په ذکر کولو سره ثواب القبر خود بخود په پوهه کې راځي، ځکه چې دا دواړه ضدین دي نو د یو ضد په ذکر کولو سره د دویم ضد ذکر چې ثواب القبر دی خود بخود په پوهه کې راځي، او همدا لامل دی چې د عذاب قبر په احادیثو کې یوازې د عذاب ذکر نشته بلکې د ثواب ذکر عموما اول راغلی دی او بیا د عذاب راغلی دی.

القبر: د قبر د لفظ اطلاق حقیقةً په هغې ظاهري حسي ژور ځای باندې شوی دی په کوم کې چې مړی دفن کولی شي، قرآن کریم هم همدې ژور ځای ته قبر ویلی دی ﴿وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ﴾ او ﴿ثُمَّ أَمَاتَهٗ فَأَقْبَرَهٗ﴾ په مجازي طور د قبر په مفهوم کې پراخي پیدا شوې له مرینې وروسته ټول برزخي مقام ته قبر ویل شوی دی، لیکن په دې سره د ظاهري قبر نفې نه شي کیدی، بلکې د قبر نه نیولې وراندې ټول مراحل تر قیام قیامت پورې برزخ دی، لهذا که چیرته کوم انسان وسوځیږي یا وخوړل شي یا په فضا کې تبا شي هغه د برزخ نه غائب کیدی نه شي، بلکې هلته به حاضریږي او د هغه به حساب کتاب کیږي.

عوالم: عالم ټول درې دي (اول) عالم دنیا (دویم) عالم برزخ (دریم) عالم آخرت. په عالم دنیا کې د احکامو تعلق اولاً او بالذات د بدن سره دی او تبعًا د روح سره دی، همدا وجه ده که چیرته چا څوک په دنیا کې په مراقبه او روحاني تصرف سره ووژلو نو نه قصاص کیږي، ځکه چې بدن یې هیڅ کردار نه دی اداء کړی. په عالم برزخ کې د احکامو تعلق اولاً او بالذات د روح سره دی او ثانیا او تبعا د بدن سره دی.

دریم عالم آخرت دی هلته د احکامو تعلق د بدن او روح سره دی ځکه چې روح راکب او بدن مرکوب دی.

او په دنیا کې عمل د دواړو په اشتراک پوره کیږي نو د حکم اجراء هم په دواړو باندې کیږي، داسې نه شي ویل کیدی چې زه خو د عالم بالا نه راغلی یم زه مجرم نه یم بلکې مجرم بدن او جسم دی، د دې دواړو د عمل اشتراک د ګوډ او ړوند غل په شان دي چې ګوډ تللی نه شي مګر لیدلی شي او ړوند هیڅ نه شي کولی مګر تللی شي لهذا په دواړو کې اتفاق وشو ګوډ په ړانده باندې سور شو او لار یې ور وښودله او ړانده هغه پورته کړ تردې چې هغه یې باغ ته ورسولو او بیا ګوډ ښې ډیرې میوې را پرې کړې او بیا دواړو په ګډه وخوړلې، اوس چې د باغ والا کله دواړه نیولي دي نو دواړو ته به سزا ورکوي، نه ګوډ بچ کیدی شي او نه ړوند د بهانې په کولو سره بچ کیدی شي، همدارنګه کله چې په آخرت کې د

بدن او روح معامله وړاندې کړې شي نو دواړه مجرم کیږي. دواړو ته به ثواب او عذاب وي. همدا لامل دی چې په مراقبه او روحاني تصرف سره که چیرته یو څوک بل څوک ووژني نو په آخرت کې بدله اخیستل کیږي. **د عالم برزخ مثال** : د عالم برزخ د ټولو نه زیات مناسب حسي مثال خوب او د خوب کیفیت دی، مثلا دوه کسان یو ځای اوده شوي دي، یوه ته په خپل خوب کې راحت او بل ته تکلیف دی. دوی دواړه په خپل خپل خوب کې د مختلفو ځایونو سیلونه کوي، څوک مکه، څوک مدینه. څوک زمکه. **څوک** آسمان کې ګرځي، څوک راحت او څوک زحمت محسوسوي، لیکن د دوی سره په خوا کې ناست کس هیڅ هم نه محسوس کوي چې کوم یو ته راحت دی او کوم یوه ته زحمت دی، په دې خوب کې کله ویده شوی خاندي او کله ژاړي، کله منډه وهي او کله ښکته رالویږي مګر هیچا ته هیڅ نه محسوسیږي چې د اوده شوي څه کیفیت دی، هو کله کله څه حرکات مثلا خندل خبرې کول معلومیدی هم شي. بعینه همدا شان د عالم برزخ معامله د بدن روح سره ده، هلته هر څه کیدی شي مګر لیدونکو ته نه محسوسیږي. بس صرف مړي ته محسوسیږي، په عام حالت کې بدن بیخي بې حسه معلومیږي. خو کله کله د روح اثر په بدن باندې ظاهریدی هم شي.

په قبر کې د بدن سره د روح تعلق : په قبر کې د بدن سره د روح تعلق په درې قسمه دی : **اول قسم** : دا چې د روح تعلق د بدن سره دومره مضبوط دی چې د بدن صحیح سالم پاتې کیدو سره سره د هغه اثر په دنیا باندې هم غورځیږي، لکه د انبیاء کرامو روحونه دي، د دوی د ارواحو تعلق د بدن سره دومره مضبوط دی چې د قبر نه په تجاوز کولو سره په دنیا باندې هم اثر انداز کیدی شي د کوم چې نتیجه دا ده چې د انبیاء کرامو مالونه د میراث په طور نه شي ویشل کیدی، د هغو د ازواجو مطهراتو سره د هیچا نکاح نه شي کیدی. او مبارک بدن په قطعي طور د خاورو متاثر کیدی نه شي. **دویم قسم** : دا چې د روح تعلق د بدن سره دومره دی چې د هغه بدن د خاورو متاثر کیدی نه شي لیکن د هغه اثر په دنیا باندې نه لویږي لکه د شهیدانو روحونه چې د دوی جسم خو سلامت پاتې کیدی شي لیکن میراث یې ویشل کیږي او د هغو د ښځو سره نکاح هم کیدی شي. **دریم قسم** : دا دی چې د روح تعلق د بدن سره کمزوری وي کوم چې نه په دنیا اثر کولی شي او نه په قبر کې بدن محفوظ ساتلی شي. دا د عامو مسلمانانو د ارواحو تعلق د دوی د بدنونو سره دی. هو د یو شمیر مؤمنانو د روح تعلق قوي وي په کوم سره چې د دوی بدنونه محفوظ ساتل کیدی شي. لیکن دا ډیر کم شوي دي، که چیرته د کوم شهید بدن خاورې خراب کړي نو د دې په وجه به یا په شهادت کې کوم نقصان وي او یا به د موسمي او زمکني حالاتو نه د متاثر کیدو په وجه بدن خراب شوی وي. دا یوه عارضي معامله ده.

د عذاب قبر په کیفیت کې اختلاف : عذاب قبر او یا راحت د قبر په تعین او د هغو په کیفیت کې کافي اختلاف دی. څو اقوال او ګورئ : **اول قول** : دا چې په قبر کې چونکه جسد دی او هغه د جماد په مثل دی لهذا په قبر کې نه عذاب شته نه ثواب شته. ځکه چې ثواب او عذاب په ژوند باندې متفرع دی او هغه

ژوند په قبر کې نشته، دا عقیده د خوارجو د بعضو معتزلو او د بعضو مرجئو ده. دا عقیده او دا مسلک دقرآن او حدیث او اجماع د ښکاره نصوصو خلاف ده لهذا قابل التفات نه ده. **دویم قول**: دا دی چې په قبر کې د ثواب او عذاب تعلق صرف د بدن او جسم سره دی د روح سره یې هیڅ تعلق نشته. دا مسلک د محمد بن جریري کرامي او عبدالله بن کرام دی. علامه خیالي ویلي دي چې د روح نه په غیر د خالي جسم د عذاب خبره محض د حماقت خبره ده. لهذا هغه لیکلي دي: **جوز بعضهم تعذیب غیر الحي ولا شک أنه سفسطة** بعضو د غیر ژوندیو عذاب منلی دی په دې کې شک نشته چې دا یوه احمقانه نظریه ده.
دریم قول: دا دی چې په قبر کې عذاب صرف روح ته دی، ځکه اجسام زیاتره ذره ذره کیږي یا سوځول شوي یا ځناورو خوړلي دي دا مسلک د بعضو صوفیانو او د ابن حزم ظاهري دی. مګر په احادیثو سره د دې هم تردید شوی دی. **څلورم قول**: دا دی چې په قبر کې ثواب او عذاب بدن او روح دواړو لره دی. او د روح چې د بدن د کوم جزء سره اتصال دی دا اتصال د لمر د شعاعو په شان د اشراق او اشراف په طور هم کیدی شي چې د روح اثر د بدن په جزء باندې کیدلی شي. او دا هم ممکن ده چې د روح د بدن د کوم جزء سره تعلق او اتصال دی په کوم سره چې بدن راحت او درد محسوسوي او په هغه سره فرښتو ته جواب ورکوي. دا مسلک د اهل حق اهل السنة والجماعة دی.
د اهل حقو دلائل: اهل السنة والجماعة د قبر په عذاب باندې د قرآن کریم په څو آیتونو سره استدلال کړی دی مثلا: (۱) ﴿النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ﴾ **(سورة المؤمنون آیت: ٤٦)** په دې آیت کې په ښکاره طور د دوه عذابونو ذکر دی، یو د قیامت عذاب او د قیامت نه مخکې عذاب او همدا د قبر عذاب دی.
(۲) ﴿مِمَّا خَطِيئَاتِهِمْ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا فَلَمْ يَجِدُوا لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ أَنصَارًا﴾ (سورة نوح آیت:۲۵)
دلته **فاء** د تعقیب مع الوصل دپاره ده یعنې د نوح قوم یو خو په اوبو کې غرق شو او بل په اور کې داخل شو. ظاهره دا ده چې د قیامت نه مخکې برزخي عذاب دی او همدا د قبر عذاب دی، ځکه چې قبر د برزخ لومړۍ مرحله ده.
(۳)﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ﴾ **(سورة الانعام آیت: ۹۳)** د دې آیت تعلق هم د هغه عذاب سره دی کوم چې د روح وتلو په وخت کې فرښتې انسان ته ورکوي. ښکاره ده چې دا د قیامت نه مخکې د قبر عذاب دی.
(۴)﴿وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾(السجدة آیت:۲۱)

عذاب اکبر یعني د آخرت لوی عذاب نه مخکې د دنیا وړوکی عذاب مراد دی، په هغه کې د عالم برزخ عذاب (کوم چې د لوی عذاب په مقابل کې کم دی) هم د آیت په مصداق کې راتلی شي.
(۵) جلال الدین سیوطي رَحِمَهُ اللهُ د قبر په عذاب باندې د امت اجماع نقل کړې ده.
(۶) د ذکر شوي باب ټول احادیث په اثبات عذاب قبر باندې دال دي د کومو نه چې انکار نه شي کیدی، ځکه په هغو کې که څېرته لفظي تواتر نشته نو معنوي تواتر خو یقینا په کې شته ، لهذا حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ د عذاب قبر په اثبات باندې ۳۵ روایتونه نقل کړي دي.
جلال الدین سیوطي رَحِمَهُ اللهُ تر ۷۰ پورې روایتونه نقل کړي دي، امام بخاري شپږ روایتونه جمع کړي دي، په مجموعي طور دا یو سل یوولس روایتونه جوړ شوي دي.
سوال: شبه دا ده چې د دومره روایتونو او نصوصو منکرینو ته کافر ولې نه شي ویل کیدی؟.
جواب: بعضو تکفیر کړی دی، لیکن امام ابوحنیفة رَحِمَهُ اللهُ کف لسان فتوی ورکړې ده چې تاویل کوي نو ځکه متاولینو ته کافر مه وایی.

د عذاب قبر نه د منکرینو شبهات او د هغو جوابات:

اول سوال: اولنی شبه او اعتراض ددې خلکو دا دی چې اوګورئ د عذاب قبر چې کوم کیفیتونه په احادیثو کې ذکر دي چې مار لړم به هلته چیچل کوي فرښتې به وهل ټکول کوي، مړی به را کښینوي او هغه د چیغې وهي او مونږ هیڅ هم نه آورو، د مړي په سینه باندې سامان کیږدي او هغه به په همدې شان تر دیره وخته پورې اوسي، د هغه سره چې په قبر کې تیپ ریکارډ کینبودل شي نو د هیڅ معلومات نه کیږي نو دا څه دول عذاب دی؟.
جواب: مونږ مخکې د دې جواب ورکړی دی چې د برزخ معامله د خوب په شان ده، هغه په دنیا باندې قیاس کیدلی نه شي، همدارنګه د عذاب اولا او اصلا تعلق د روح سره دی بدن د هغه تابع دی، درد او تکلیف خو بدن محسوسوي لیکن په اصل کې عذاب د روح سره متعلق دی، نو په بدن باندې اثرات هم نه شي محسوس کیدی، کله کله په بدن باندې اثرات محسوس شي، مګر په عام طور داسې نه شي کیدی، لهذا د دنیا نه د برزخ مشاهده نه شي کیدی نو د انکار هیڅ وجه نشته.
دویم سوال: دویمه شبه دا ده چې مونږ دا عذاب لیدلی نه دی که یې وینو نو وبه یې منو او چې لیدلی مو نه دی نو نه یې منو؟؟
جواب: کوم شی چې تاسو لیدلی نه دی آیا د هغه نه انکار کوی، سره ددې چې الله تعالی خبر درکړی دی او د الله رسول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خبر درکړی دی او د امت اجماع درته ښودلی دی بیا هم انکار کوئ نو بیا خو پیریان تاسو نه دي لیدلي د هغوی نه هم انکار وکړئ ترڅو چې کافر شئ، ځکه چې په قرآن کریم کې یې ثبوت شته دی، فرښتې هم تاسو نه دي لیدلي او د هغو له وجود نه منکر کافر دی، د انسان په بدن کې اوسپنه ده، چونا ده، تاسو نه دي لیدلي نو آیا د هغو نه انکار کوئ، د ماچس په تیلي کې بارود دي په

هغه کې اور دی تاسو کله لیدلی دی، په شیدو کې کوچ دي تاسو کله لیدلي دي نو انکار کوئ؟ د بې هوشه انسان حال تاسو ته څه معلوم دی نو د هغه نه انکار کوئ چې نه لیدل کیږي. دا خو یوه بیکاره عقیده ده کومه چې سرسید احمد خان ایجاد کړې ده او خلک یې دهریان جوړ کړي دي.

دریم سوال: دریمه شبه داده چې دانسان اجزاء کله د درنده ګانو خوراک کیږي، کله د سمندر د ماهیانو خوراک کیږي، کله سوځیږي خاورې ایرې کیږي نو د قبر عذاب څنګه ورکول کیدی شي؟.

جواب: مونږ مخکې ویلي وو چې د قبر نه مراد عالم برزخ دی صرف دا مخصوص ژور ځای نه دی. بلکې ددې قبر نه شروع تر قیامته پورې ټول عالم برزخ دی، چیرته چې د هر ساه لرونکي تلل او رسیدل ضروري دي هغه که په هر څنګه صورت کې وي، لهذا مړی چې چیرته هم وي د برزخي عذاب دپاره د هغه کوم نه کوم جزء موجودیږي لیکن مونږ ته په نظر نه راځي، مګر الله تعالی ته معلومه ده، لکه چې د یوه سوځیدونکي کس واقعه په مشکوة شریف کې راتلونکې ده، چې هواګانو او سمندر د هغه بدن په اجزاو کې پورته کړو بیا حساب وشو هغه وصیت کړی وو چې ما د مرګ نه وروسته وسوځوئ او ایره مې په سمندر او صحراء کې وشیندئ.

څلورم سوال:څلورمه شبه داده چې نورځناورستاسودوینامطابق دقبر د عذاب ادراک کولی شي نوانسانان اوپیریان یې ولې نه شي کولی؟که چیرته عذاب په ربښتیاوي نوانسان اوپیري هم بایدمحسوس کولی؟. **جواب** : انسانان او پیریان چونکه په ایمان بالغیب باندې مکلف دي نو ځکه د دوی نه دا عذاب پټ ساتل شوی دی، که دوی ته ښکاره شوی وی نو ایمان بالغیب به بیا څنګه وو، دارنګه د ویرې د وجې به یې د خپلو مړو خښول بند کړي وی.

پنځم سوال : پنځمه شبه دا ده: چې په یو وخت کې په لکونو انسانان خښول کیږي نو فرښتې ټولو ته عذاب څنګه ورکوي؟. **جواب** : منکر نکیر د څو فرښتو نوم نه دی بلکې دا د یوې محکمې د نوعې نوم دی، د هغه لاندې بې شماره فرښتې دي کومې چې همدا کار ترسره کوي لکه څرنګه چې د روح په قبض کولو بې شماره فرښتې مقرر شوې دي، دا د عذاب قبر ابتدائي بحثونه وو آئنده دسماع موتی مسئله په مختصر طور راتلونکې ده.

١٤ محرم الحرام ١٤٠٩هـ

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

د شهادت په کلمې سره په قبر کې استقامت پیدا کیږي

(۱) عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمُسْلِمُ
د براء بن عازب رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: کوم وخت چې د مسلمان نه

إِذَا سُئِلَ فِي الْقَبْرِ؟ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَ
پوښتنه کيږي په قبر کې نو هغه ګواهي ورکوي چې د الله تعالی نه بغير بل هيڅ معبود نشته دی او د شک

أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ فَذٰلِكَ قَوْلُهُ يُثَبِّتُ
نه بغير محمد ﷺ د الله رسول دی او همدا مطلب دی د الله تعالی د دې ارشاد (ترجمه) ثابت او

اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
قائم ساتي الله تعالی هغه خلک کومو چې ايمان راوړی دی په مضبوطه طريقه باندې د دنيا په ژوند کې

وَ فِي الْآخِرَةِ وَ فِي رِوَايَةٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ يُثَبِّتُ اللهُ الَّذِينَ
او په آخرت کې. او په يو روايت کې دي چې نبي عليه الصلاة والسلام و فرمايل: چې دا آيت ﴿يُثَبِّتُ اللهُ الَّذِينَ

آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ نَزَلَتْ فِي عَذَابِ الْقَبْرِ يُقَالُ لَهُ
آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ﴾ د عذاب قبر په بيان کې نازل شوی دی (لهذا په قبر کې د مړي نه) پوښتنه کيږي چې

مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ رَبِّيَ اللهُ، وَ نَبِيِّي مُحَمَّدٌ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
ستا رب څوک دی؟ هغه ورته وايي چې زما رب الله دی او زما نبي محمد رسول الله ﷺ دی.

توضيح: مسلمان که نر وي که ښځه وي په قبر کې د نکير منکر د پوښتنې په جواب کې د شهادتينو اقرار کوي او منافق وايي ﴿لا ادري اقول مايقول الناس﴾ او کافر ﴿هاه هاه لا ادري﴾ به وايي. د علامه سيوطي رحمه الله ابن قيم رحمه الله او ابن عبدالبر رحمه الله د کلام نه معلومه شوې ده چې دا پوښتنه به د منافق او کافر نه په قبر کې کيدلی شي د خالص کافر نه به نه شي کيدلی، ځکه دا پوښتنه د امتياز دپاره کيدی شي او کافر خو په کفر کې ممتاز دی هلته د امتياز ضرورت نشته، او چيرته چې په احاديثو کې راغلي دي چې د کافر نه په قبر کې پوښتنه کيدی شي هلته منافق مراد دی، مګر شاه انور شاه کشميري رحمه الله او نورو محققينو ويلي دي چې دا پوښتنه له ټولو کيږي، او د کافر د ملزم کولو دپاره همدا پوښتنه کيږي کوم چې ذليل شي او ووايي ﴿هاه هاه لا ادري﴾. (المرقات ۱/۳۳۸).

دلته سوال دا دی چې په قيامت کې به کفار او منافقين قسما قسم بهانې جوړې کړي او انکار به کوي

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۳۱/۳، رقم الحديث ۱۳٦۹، ومسلم في الصحيح ۲۲۰۱/٤، وأبو داود ۱۱۲/۵ رقم الحديث ٤۷۵۰، والنسائي ۱۰۱/٤، رقم الحديث ۲۰۵۷، والترمذي ۲۷٦/۵ رقم الحديث ۳۱۲۰ وابن ماجة ۱٤۲۷/۲، رقم الحديث ٤۲٦۹.

حالانکه هغه معامله به د الله تعالی پر وړاندې وي نو په قبر او برزخ کې په دې قسم صفائي سره په جواب ورکولو سره اقرار شوی دی؟. د دې جواب دا دی چې چونکه په قبر کې معامله د فرښتو سره کیږي، نو په تکویني طور دلته به په رښتیا ویلو باندې مجبور شوی وي، کفار او منافقین دروغ نه شي ویلی ترڅو چې په فرښتو باندې معامله پټه او مبهم نه شي، او د حشر په میدان کې که چیرته د الله تعالی په وړاندې دروغ ووایي نو الله تعالی علام الغیوب دی اعمال نامه موجوده ده، د بدن اعضاء هم د ګواهي دپاره موجود دي په دې وجه هلته میدان خلاص ساتل شوی دی. (المرقات ۱/۳۳۸).

بالقول الثابت: ددې نه مراد د توحید کلمه او شهادتین دي، په دنیا کې هم الله تعالی ددې په ذریعه مسلمانانو ته استقامت ور په برخه کړی دی او په آخرت کې هم د هغې په قوت او توانائي استقامت او رحمت ورکړی دی.

نزلت: دلته په ظاهره دا اعتراض راغلی دی چې په دې آیت کې د اهل ایمانو دپاره د عذاب قبر هیڅ ذکر نشته بیا داسې څنګه ویل شوي دي چې دا آیت د عذاب قبر په باره کې نازل شوی دی؟. د دې جواب دا دی چې په آیت کې د یثبت ذکر دی او تثبیت فرعه ده د تعذیب نو مطلب دا شو چې کله مسلمان د عذاب قبر سره مخامخ شوی دی نو الله تعالی هغه ته د قول ثابت سره ثبات ورکړی دی. (المرقات ۱/۳۳۸).

مړی د پیزار آواز آوري

﴿۲﴾ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ
د انس رضي الله عنه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: کله چې بنده په قبر کې کیښودل شي او د
وَ تَوَلَّى عَنْهُ أَصْحَابُهُ وَ إِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نِعَالِهِمْ أَتَاهُ مَلَكَانِ
هغه خپلوان او دوستان ترې راواپس شي نو مړی د هغوی د پیزار آواز آوري او ده ته په قبر کې دوه فرښتې راشي
فَيُقْعِدَانِهِ فَيَقُولَانِ مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هٰذَا الرَّجُلِ ؟ لِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
هغه یې کینوي او پوښتنې ترې کوي چې تا ددې کس محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم په باره کې څه ویلي وو
فَأَمَّا الْمُؤْمِنُ فَيَقُولُ أَشْهَدُ أَنَّهُ عَبْدُ اللهِ
د هغو په جواب کې به مؤمن بنده ووایي چې زه ددې خبرې ګواهي ورکوم چې محمد صلی الله علیه وسلم د الله بنده
وَ رَسُولُهُ فَيُقَالُ لَهُ انْظُرْ إِلَى مَقْعَدِكَ مِنَ النَّارِ قَدْ أَبْدَلَكَ اللهُ
او دده رسول دی. بیا به دې بنده ته وویل شي ته خپل ځای په دوزخ کې وګوره کوم چې الله تعالی بدل کړی

بِهٖ مَقْعَدًا مِنَ الْجَنَّةِ فَيَرَاهُمَا جَمِيعًا

او دهغه په ځای یې تا ته په جنت کې ځای درکړی لهذا هغه بنده به دواړه ځایونه (جنت او دوزخ) وویني او

وَ أَمَّا الْمُنَافِقُ وَ الْكَافِرُ فَيُقَالُ لَهُ مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هٰذَا الرَّجُلِ ؟

کوم مړی چې منافق یا کافر وي دهغه نه به هم دا پوښتنه وکړی شي تا څه ویلي وو ددغه کس (یعني محمد

فَيَقُولُ لَا أَدْرِي كُنْتُ أَقُولُ مَا يَقُولُ النَّاسُ

ﷺ) په باره کې دوی دهغو په جواب کې وایي چې زه هیڅ نه پوهیږم کومه خبره چې نورو مؤمنانو کړې

فَيُقَالُ لَا دَرَيْتَ وَلَا تَلَيْتَ

وه زه هم هغسې وایم دوی ته به وویل شي چې نه تاسو په عقل سره وپیژاند او نه تاسو قرآن شریف ولوست

وَ يُضْرَبُ بِمَطَارِقَ مِنْ حَدِيدٍ ضَرْبَةً فَيَصِيحُ صَيْحَةً يَسْمَعُهَا مَنْ يَلِيهِ

دا به ورته و وایي او د وسپنې په ګورزونو به یې ووهي چې دهغه د چغو آواز به اوري د انسانانو او پیریانو نه

غَيْرَ الثَّقَلَيْنِ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ وَلَفْظُهُ لِلْبُخَارِيِّ)(1).

بغیر شاو خوا ټول څیزونه (الفاظ د بخاري دي).

توضیح : وتولی: د مړي د ښخولو وروسته عادتًا خلک ترې ځي نو ځکه یې **وتولی** وفرمایل، که چیرته خلک لاړ هم نه شي بیا هم مړی د پیزارونو د کړپا آواز آوري، دلته د سماع موتی بحث ځیرل شوی دی، حالانکه عامو شارحینو دلته دا مسئله نه ده ذکر کړې، زه به یې د باب په آخر کې په مختصر طور إن شاء الله بیان کړم. (المرقات ۱/۳۳۹).

مولانا رشید احمد ګنګوهي رَحِمَهُ اللهُ دلته د **(اتاه ملکان)** عجیب مفهوم بیان کړی ویلي یې دي چې د اسرعت د ملک د راتلو طرف ته اشاره ده **﴿انه لیسمع قرع نعالهم اتاه ملکان﴾** یعني وخت به دومره نږدې شي چې ګویا چې اوس مړی د پیزارونو آواز آوري چې فرښتې به د سوال او جواب د پاره راشي.

في هذا الرجل: په دې جمله کې اشاره د رسول الله ﷺ طرف ته ده او اشاره د حاضر او محسوس د پاره کیدی شي، لهذا د فرښتو پوښتنې په قبر کې په یو وخت کې د لکونو انسانانو نه کیدی شي او

رسول الله ﷺ به هلته په هر قبر باندې حاضر وي، لهذا هر ځای حاظر او ناظر شو. دا استدلال بریلوي حضراتو په دې جملې سره کړی دی او د حاضر ناظر مسئله یې ثابته کړې ده، د دې استدلال ډیر جوابونه دي: **اول جواب**: دا دی چې دا اشاره ذهنیه ده او د کافیه صاحب د اشاره ذهنیه ذکر کړې ده، هرقل ابوسفیان ته وویل **(ماتقول في هذا الرجل)** د عربو په کلام کې دا عامه محاوره ده په دې سره هیڅ څوک حاضر ناظر نه شي ګڼل کیدی.

دویم جواب: دا دی چې په قبر کې د رسول الله ﷺ شبیه وړاندې کیږي د هغه طرف ته اشاره کیږي. **دریم جواب**: دا دی چې هذا الرجل سره یو څه زیات تفصیل هم شته دی یعنې **(الذي بعث فیکم)** یعنې کوم کس چې په تاسو کې رسول لیږل شوی وو د هغه په باره کې ته څه وایې، وروسته دا لفظ په حدیث کې په صریح طور راغلی دی.

څلورم جواب: دا دی چې د مړي او د رسول الله ﷺ په مینځ کې حجابات پورته کړی شي براه راست رسول الله ﷺ ورته ښکاره کړی شي او سوال ترې وکړی شي، حافظ ابن حجر رحمه الله دا جواب رد کړی دی چې دا محض یو احتمال دی، بهر حال شارحینو دا جوابونه د دې دپاره ورکړي دي چې قرآن کریم د حاضر ناظر عقیده صرف د الله تعالی دپاره بیان کړې ده. (المرقات ۱/۳۴۰).

مقعدك: مفسرینو لیکلي چې د هرمؤمن او کافر دپاره په جنت او دوزخ دواړو ځایونو کې یو ځای تیار کړی که چیرته کوم کس جهنم ته لاړ شي نو د جنت ځای یې خالي شي کوم بل چاته په میراث کې ورکړی شي او که جنت ته لاړ شي نو د دوزخ ځای یې خالي شي او کوم بل چاته په میراث کې پاتې شي د هر انسان او مکلف دپاره یو ځای په جنت کې او یو ځای په دوزخ کې د کیدو خبره شیخ عبد الحق رحمه الله په لمعات کې لیکلې ده کومه چې د مشکوة د ۴۸۵ صحفه په ۴ حاشیه کې هر کتونکی کتلی شي (اشعة اللمعات ۱/۱۲۴)

غیر الثقلین: د عالم په کائناتو باندې دوه قسمه مخلوق قائم شوی دی، یو انسان دویم پیریان دي، دوی ته ثقلین ویل شوي دي، د مړو چغې سورې او د فریاد آواز انسانان او پیریان د دې وجې نه، نه شي اوریدلی چې که چیرته هغه واوري نو ایمان بالغیب به ختم شي کله چې دا مخلوق په ایمان بالغیب باندې مکلف دي. دویمه وجه دا ده چې که چیرته د قبر دا حالت واوري نو د ویرې د وجې یا به مړه شي یا به کورونه پریږدي او په صحراګانو کې به ورک شي او یا به د مړو ښخول پریږدي. (المرقات ۱/۳۴۳).

مابین المشرق والمغرب: الفاظ هم راغلي دي، د هغو نه هم مراد همدا ثقلین دي.

مطارق: جمع د **مطرقة** ده، ګورزونه.

حدید: اوسپنې ته ویل شوي دي، یعنې دا ګورزونه د لرګي او بل څه نه دي بلکې دا ګورزونه به د

رسېني وي. (المرقات ۱/۳۴۲).

لا دريت ولا تليت: د لغت او قياس مطابق د تلوت لفظ راتلل په کار وو، مګر د دريت ګاونډيتوب او د دنه د اثر د وجې تليت راوړل شوی دی لکه چې د غشايا له وجې غدايا راوړل شوی دی، او د خزايا په زن باندې ندامی راوړل شوی دی، لکه چې د وفد عبدالقيس په حديث کې تشريح تېره شوې ده.

مړي ته خپل د اوسېدو ځای ښکاري

(۳) وَعَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا مَاتَ

د عبدالله بن عمر رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: په تاسو کې چې څوک مړشي

عُرِضَ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بِالْغَدَاةِ وَ الْعَشِيِّ إِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ

نو په ... کې د ده)سهار او ماښام د هغه د اوسېدو ځای ورته مخامخ راوړل کېږي که چېرته هغه جنتي وي

فَمِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَ إِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَمِنْ أَهْلِ النَّارِ

نو په جنت کې د هغه د اوسېدو ځای ورته ښودل کېږي او که دوزخي وي نو په دوزخ کې د هغه د اوسېدو ځای

فَيُقَالُ هٰذَا مَقْعَدُكَ حَتّٰى

ورته ښودل کېږي او هغه ته ويل کېږي چې: دا ستا د اوسېدلو ځای دی انتظار ورته وکړه، تر دې چې د

يَبْعَثَكَ اللّٰهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[۱].

قيامت په ورځ الله تعالی تا راپورته کړي او هلته دې ولېږي.

د قبر عذاب حق دی

(۴) وَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ يَهُوْدِيَّةً دَخَلَتْ عَلَيْهَا فَذَكَرَتْ عَذَابَ الْقَبْرِ

د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت دی چې يوه يهودي ښځه ورته راغله او هغې د قبر د عذاب يادونه وکړه

فَقَالَتْ لَهَا أَعَاذَكِ اللّٰهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ

او بيا هغې حضرت عائشې رضي الله عنها ته وويل: (عائشې!) الله تعالی دې تا د قبر د عذاب نه وساتي.

۱. اخرجه البخاري في الصحيح ۳/۲۴۳، رقم الحديث ۱۳۷۹. ومسلم في الصحيح ۴/۲۱۹۹ رقم الحديث ۶۵-۲۸۸۶. والنسائي ۴/۱۰۶، رقم الحديث ۲۰۷۰. والترمذي ۴/۳۸۴ رقم الحديث ۱۰۷۲. وابن ماجة ۲/۱۴۲۷، رقم الحديث ۴۲۷۰. ومالک في الموطا ۱/۲۳۹ رقم الحديث ۴۷. واحمد في المسند ۲/۱۶

فَسَأَلَتْ عَائِشَةُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ عَذَابِ الْقَبْرِ فَقَالَ
عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه د قبر د عذاب پوښتنه وكړه. رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل
نَعَمْ عَذَابُ الْقَبْرِ حَقٌّ قَالَتْ عَائِشَةُ فَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدُ
د قبر عذاب حق دى عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ويلي دي چې دد ې واقعې نه وروسته ما كله هم نبي عَلَيْهِ السَّلَام نه دى ليدلى
صَلَّى صَلَاةً إِلَّا تَعَوَّذَ بِاللهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ .(مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
چې هغه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كوم مونځ كړى وي او بيا ئې د قبر له عذاب نه پناه نه وي غوښتې.

توضيح : فقال نعم : يعني يهودۍ ښځې كله چې حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ته وويل چې تا دې الله تعالى د قبر د عذاب نه وساتي نو په دې باندې حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه پوښتنه وكړه نو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته وفرمايل چې آو! د قبر عذاب حق دى، اوس سوال دا دى چې دې يهودۍ ښځې ته د قبر د عذاب علم د كومه شو او حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ته څنګه نه وو معلوم؟.د دې جواب دا دى چې يهودۍ ته د دې علم د تورات نه شوى وو د تورات علم همداسې وو او عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ته ځكه معلوم نه وو چې تر دې وخته پورې په اسلام كې د قبر د عذاب حكم د وحې په ذريعه په نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام باندې نه وو راغلى ،بلكې د مسند احمد او مسلم شريف په يو روايت كې خو داسې دي چې نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام وفرمايل :**(كذب يهود لا عذاب دون عذاب يوم القيامة وانما تفتن اليهود)** بيا كله چې د وحې په ذريعه رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته د قبر عذاب معلوم شو نو ده تعوذ ويلى وو دا تعوذ امت ته د تعليم د پاره وو كه نه نو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته په خپله د قبر د عذاب كومه خطره نه وه.

د عذاب قبر مشاهده

(۵) وَعَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ بَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَائِطٍ لِبَنِي النَّجَّارِ عَلَى
د زيد بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې (يوه ورځ) رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د بني نجار په باغ كې په
بَغْلَةٍ لَهُ وَ نَحْنُ مَعَهُ إِذْ حَادَتْ بِهِ فَكَادَتْ
قچر باندې سور ؤ او مونږ هم د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره يو ځاى وو چې يو ناځاپه قچر وترېده نزدې وه چې

تُلْقِيهِ وَ إِذَا أَقْبُرٌ سِتَّةٍ أَوْ خَمْسَةٍ فَقَالَ

نبي علیه السلام يې غورځولی وو يوناڅاپه مونږ شپږ يا پنځه قبرونه وليدل رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل د

مَنْ يَعْرِفُ أَصْحَابَ هٰذِهِ الْأَقْبُرِ ؟ قَالَ رَجُلٌ أَنَا قَالَ فَمَتٰى مَاتُوا ؟

دې قبرونو والا څوک پيژني ؟ يو کس وويل: زه يې پيژنم ، نبي علیه السلام وفرمايل: دوی کله مړه شوي دي

قَالَ

(يعنې د کفر په حالت کې مړه شوي دي او که د ايمان سره د دنيا نه رخصت شوي دي)هغه کس عرض وکړو

فِي الشِّرْكِ فَقَالَ إِنَّ هٰذِهِ الْأُمَّةَ تُبْتَلٰى فِي قُبُورِهَا

چې دوی خود شرک په حالت کې مړه شوي ،نبي علیه السلام وفرمايل: دا امت په خپلو قبرونو کې ازمايل کيږي

فَلَوْلَا أَنْ

(يعنې په دې خلکو باندې د دوی په قبرونو کې عذاب روان دی) که چيرته د ماسره دا ويره نه وی چې تاسو

لَا تَدَافَنُوا لَدَعَوْتُ اللّٰهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ

به د مړو ښخول پريږدئ نو ما به خامخا الله تعالی ته دا سوال کړی وی چې تاسو هم د عذاب قبر آواز واوري

الَّذِي أَسْمَعُ مِنْهُ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَقَالَ

کوم چې زه آورم ، ددې نه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم زمونږ طرف ته متوجه شو او وې فرمايل : د

تَعَوَّذُوا بِاللّٰهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ قَالُوا نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ عَذَابِ

اور عذاب نه په خدای سره پناه وغواړئ صحابه کرامو رضي الله عنهم وويل مونږ پناه غواړو په الله سره د عذاب

النَّارِ قَالَ تَعَوَّذُوا بِاللّٰهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ قَالُوا

د اور نه نبي علیه السلام وفرمايل: د قبر د عذاب نه په خدای سره پناه وغواړئ صحابه کرامو رضي الله عنهم وويل

نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ فَقَالَ تَعَوَّذُوا بِاللّٰهِ مِنَ

چې مونږ د قبر د عذاب نه په خدای سره پناه غواړو نبي علیه الصلاة والسلام وفرمايل: پناه وغواړئ په الله سره د

الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ قَالُوا نَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ

ظاهري او باطني فتنو نه صحابه کرامو رضي الله عنهم وويل مونږ د ظاهري او باطني فتنو نه په خدای سره پناه غواړو

قَالَ	تَعَوَّذُوا	بِاللهِ	مِنْ	فِتْنَةِ	الدَّجَّالِ	قَالُوا

نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وفرمايل: دد جال د فتنې نه په خداى سره پناه وغواړئ، صحابه كرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ ووېل

نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].

مونږ د دجال د فتنې نه په خداى تعالى سره پناه غواړو.

توضيح: من الفتن ماظهر منها ومابطن: ظاهري فتنه هغه ده كومه چې محسوس كيږي او د كومې چې اسباب هم معلوم وي او باطني فتنه هغه ده كومه چې نه محسوس كيږي او نه د هغې اسباب ښكاره وي، يا د دې جملې مطلب دا دى چې ظاهري فتنه هغه كيدى شي كومه چې د ظاهري بدن سره متعلق وي او باطني فتنه هغه كيدى شي كومه چې د ايمان او عقيدې له فساد سره متعلق وي. (المرقات ۱/۳۴۷).

اَلْفَصْلُ الثَّانِي

په قبر كې د نكير منكر پوښتنه

﴿۶﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أُقْبِرَ الْمَيِّتُ

دابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: كله چې مړى په قبر كې كيښودل شي

أَتَاهُ مَلَكَانِ أَسْوَدَانِ أَزْرَقَانِ يُقَالُ لِأَحَدِهِمَا الْمُنْكَرُ وَ الْآخَرُ النَّكِيرُ

نو هغه تور رنګې د شنو سترګو والا دوه فرښتې راشي په كومو كې چې يو ته نكير او بل ته منكر ويلى كيږي

فَيَقُولَانِ مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هٰذَا الرَّجُلِ ؟

هغه دواړه به د مړي نه پوښتنه وكړي چې تا د هغه كس يعني محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په باره كې څه ويلې وو؟

فَيَقُولُ هُوَ عَبْدُ اللهِ وَ رَسُولُهُ

كه چيرته دغه كس مؤمن وي نو ورته وبه وايي چې هغه د الله بنده او د هغه لخوا رالیږل شوی رسول دی،

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا

اوزه ګواهي وركوم چې د خداى تعالى نه بغير بل هيڅ معبود نشته او د شك نه بغير چې محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

---

(۱) أخرجه المسلم في الصحيح ۲۱۹۹/۴ رقم الحديث: ۶۷-۲۸۸۶، وأحمد في المسند: ۱۹۰/۵.

عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ فَيَقُولَانِ قَدْ كُنَّا نَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُولُ هٰذَا

دا ئې بنده او د هغه رسول دی (چې دا اوواوري) دواړه فرښتې به و وايي: مونږ پوهيدلو چې ته به همداسې وايې

ثُمَّ يُفْسَحُ لَهُ فِي قَبْرِهِ سَبْعُونَ ذِرَاعًا فِي سَبْعِينَ ثُمَّ يُنَوَّرُ لَهُ فِيهِ

دده نه وروسته به د هغه د قبر اوږدوالی او پلنوالی اویا اویا گزه پراخ کړی شي بیا به یې قبر رڼا کړی شي

ثُمَّ يُقَالُ لَهُ نَمْ فَيَقُولُ أَرْجِعُ إِلَى أَهْلِي

او مړي ته به و وايي چې اوده شه مړی به ورته و وايي زه غواړم چې خپل اهل او عيال ته واپس ورشم ترڅو

فَأُخْبِرُهُمْ فَيَقُولَانِ نَمْ كَنَوْمَةِ الْعَرُوسِ الَّذِي

چې هغوی د خپل دې حال نه خبر کړم. فرښتې به ورته و وايي: ته د هغې ناوې په شان اوده شه کومه چې

لَا يُوقِظُهُ إِلَّا أَحَبُّ أَهْلِهِ إِلَيْهِ

يوازې هغه کس ويښولی شي کوم چې هغې ته زيات محبوب او خوښ وي (يعنې د هر کس ويښول پرې

نه نه لګيږي ځکه چې د هغه نه وحشت وي، البته څوک چې ورته خوښ وي نو د هغه ويښول نه لګيږي)

حَتَّى يَبْعَثَهُ اللهُ مِنْ مَضْجَعِهِ ذٰلِكَ وَ إِنْ كَانَ مُنَافِقًا قَالَ

ترڅو چې الله تعالی یې د دې ځای نه راپورته کړي او که چیرته مړی منافق وي نو وايي به ما چې د خلکو

سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ قَوْلًا فَقُلْتُ مِثْلَهُ لَا أَدْرِي

خبرې اوریدلي وې زه هم هغسې وايم لیکن زه (په دې حقیقت باندې) نه پوهیږم (د منافق چې دا جواب

فَيَقُولَانِ قَدْ كُنَّا نَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُولُ ذٰلِكَ فَيُقَالُ

واوري) فرښتې به ورته و وايي: مونږ پوهیدلو چې ته به یقینا همداسې وايې (دده نه وروسته به) حکم

لِلْأَرْضِ الْتَئِمِي عَلَيْهِ فَتَلْتَئِمُ عَلَيْهِ

وکړی شي زمکې ته دیو ځای کیدو لهذا زمکه به په دغه مړي باندې داسې راشي چې د هغه ښي پوښتې

فَتَخْتَلِفُ أَضْلَاعُهُ فَلَا يَزَالُ فِيهَا مُعَذَّبًا

به چپ طرف ته او چپې پوښتې به یې ښي طرف ته وویستل شي او په دا رنګه همیشني عذاب کې به مبتلا

حَتّٰى يَبْعَثَهُ اللهُ مِنْ مَضْجَعِهٖ ذٰلِكَ .(رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].
او سي تردې چې الله تعالى هغه د همدې ځاى نه راپورته کړي.

توضيح:اذا اقبر الميت: دا د عام عادت مطابق ويل شوي دي که نه نو د قبر نه مراد برزخ دى. او س که څوک دفن وي او که دفن نه وي فرښتې به په برزخ کې هغه مړي موندلى شي او هغه ته راځي (المرقات ۳۴۷/ ۱)

المنکر والنکير : يعنې نا اشنا مکروه او ناخوښې، دا صفتونه د هغو د ويرونکې شکل ښکاره کولو د پاره دي. د کافر او منافق د پاره همدغه فرښتې راځي او د مؤمن د پاره چې کومې راځي په هغو کې د يوې نوم بشير دى او د بلې نوم نذير دى. **اسودان** : تورې. **ارزقان** : د شنو سترګو والا. دا صفت د عربو په نزد نهايت بد او هيبتناک دى. (المرقات ۱/۳۴۸).

سبعون : دا د پراخئ نه کنايه ده تعين مراد نه دى . په **مد بصر** او **سبعون** کې تعارض نشته دى. ځکه چې په سبعون کې تکثير او د وسعت طرف ته اشاره شوې ده کوم چې له مد بصر سره منافي نه دى.

سبعون في سبعين : کې عدد د بل عدد د پاره ظرف دى د کومو چې د هر ځلورو اطراف مراد دي. د قبر وسعت د اشخاصو په اعتبار سره هم شوى دى. (المرقات ۱/۳۴۸).

کنا نعلم : يعنې له مخونو نه مونږ ته اندازه شوې وه يا د الهام په طور معلومه شوې وه چې ته به همداسې جواب راکوې. (المرقات ۱/۳۴۸).

نم : دا د توجه بدلولو د پاره ويل کيږي چې ځه آرام وکړه. (المرقات ۱/۳۴۸).

په قبر کې سوال او جواب

(۷) وَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ عَنْ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ
براء بن عازب رضي الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه نقل کړي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : (په
يَأْتِيهِ مَلَكَانِ فَيُجْلِسَانِهٖ فَيَقُوْلَانِ لَهٗ مَنْ رَبُّكَ ؟ فَيَقُوْلُ
قبر کې) مړي ته دوه فرښتې راځي هغه کينوي او ترې پوښتنې کوي چې ستا رب څوک دى؟ هغه به جواب
رَبِّيَ اللهُ فَيَقُوْلَانِ لَهٗ مَا دِيْنُكَ ؟ فَيَقُوْلُ
ورکوي زما رب الله دى بيا فرښتې ترې پوښتنه کوي چې ستا دين څه دى؟ هغه په جواب کې ورته وايي چې

(۱) أخرجه الترمذي في ۳/۳۸۳ رقم حديث ۱۰۷۱

دِينِيَ الْإِسْلَامُ فَيَقُولَانِ مَا هٰذَا الرَّجُلُ الَّذِي بُعِثَ فِيكُمْ ؟

زما دین اسلام دی بیا فرښتې ترې پوښتنه کوي چې دا کوم سړی چې د الله د طرفه رالیږل شوی وو هغه څوک

فَيَقُولُ هُوَ رَسُولُ اللهِ فَيَقُولَانِ لَهُ مَا يُدْرِيكَ ؟

دی؟ دا به ورته وایي چې هغه د خدای رسول دی بیا به فرښتې د ده نه پوښتنه وکړي چې دا تا ته چا درښودلي

فَيَقُولُ قَرَأْتُ كِتَابَ اللهِ فَآمَنْتُ بِهِ وَ صَدَّقْتُ

دي؟ هغه به ورته وایي چې ما د خدای تعالی کتاب لوستلی او په هغه مې ایمان راوړي او هغه مې منلی

(څوک چې په کلام الله باندې ایمان راوړي هغه په رسول الله باندې ایمان راوړی) نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل

فَذٰلِكَ قَوْلُهُ يُثَبِّتُ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا

دا مطلب دی د الله تعالی د دې قول (ترجمه) ثابت او قائم ساتي الله هغه خلک کوم چې ایمان راوړی دی

بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ الْاٰيَةَ . قَالَ فَيُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ

په مضبوطه طریقه باندې نبي عَلَيْهِ السَّلَام ویلي دي چې د آسمان نه آواز کوونکی (یعني الله تعالی یا د هغه په حکم

أَنْ صَدَقَ عَبْدِي فَأَفْرِشُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَ

سره فرښته) به آواز وکړي چې زما بنده رښتیا وویل لهذا د هغه د پاره د جنت فرش وغوړوئ او هغه ته د جنت

أَلْبِسُوهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَ افْتَحُوا لَهُ بَابًا إِلَى الْجَنَّةِ فَيُفْتَحُ قَالَ

جامې ور واغوندئ او د هغه د پاره د جنت یوه دروازه راخلاصه کړئ رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل (د جنت

فَيَأْتِيهِ مِنْ رَوْحِهَا وَطِيبِهَا وَ يُفْسَحُ لَهُ فِيهَا مَدَّ بَصَرِهِ

د همدې دروازې نه به) هغه ته د جنت هوا گانې او خوشبوي راځي او د نظر تر رسیده پورې به د هغه قبر پراخ

وَ أَمَّا الْكَافِرُ فَذَكَرَ مَوْتَهُ قَالَ

کړی شي او س پاتې شو کافر نو نبي عَلَيْهِ السَّلَام د هغه د مړي ذکر وکړه او د دې نه وروسته یې وویل: بیا به د هغه

وَ يُعَادُ رُوحُهُ فِي جَسَدِهِ وَ يَأْتِيهِ مَلَكَانِ فَيُجْلِسَانِهِ فَيَقُولَانِ

روح د هغه په بدن کې واچول شي او هغه ته به دوه فرښتې راشي کومې چې هغه کښینوي او پوښتنې به ترې

مَنْ رَبُّكَ ؟ فَيَقُولُ هَاهْ هَاهْ لَا أَدْرِي فَيَقُولَانِ لَهُ مَا دِينُكَ ؟

کوي چې ستا رب څوک دی؟ هغه به وایي هاه هاه زه نه پوهیږم. بیا به ترې پوښتنه وکړي چې ستا دین څه دی؟

فَيَقُولُ هَاهْ هَاهْ لَا أَدْرِي فَيَقُولَانِ مَا هٰذَا الرَّجُلُ الَّذِي

هغه به وايي هاه هاه زه نه پوهيږم بيا به پوښتنه تري وکړي چي دا کس څوک دی کوم چي (د خدای د طرفه)

بُعِثَ فِيكُمْ ؟ فَيَقُولُ هَاهْ هَاهْ . لَا أَدْرِي فَيُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ

تاسو ته رالیږل شوی وو هغه به وايي هاه هاه زه يې نه پیژنم بیا به دآسمان نه يو آواز کوونکی آواز وکړي او

أَنْ كَذَبَ فَأَفْرِشُوهُ مِنَ النَّارِ وَ أَلْبِسُوهُ مِنَ النَّارِ

وبه وايي چي دا دروغژن دی دهغه دپاره داور فرش وغوړوئ داور لباس ورواغوندئ او دهغه دپاره يوه

وَ افْتَحُوا لَهُ بَابًا إِلَى النَّارِ قَالَ فَيَأْتِيهِ مِنْ حَرِّهَا وَ

دروازه ددوزخ طرف ته خلاصه کړئ نبي عليه السلام فرمايلي دي چي ددوزخ نه به دهغه خوا ته ګرمي هواګاني او

سَمُومِهَا قَالَ وَ يُضَيَّقُ عَلَيْهِ قَبْرُهُ حَتّٰى تَخْتَلِفَ فِيهِ أَضْلَاعُهُ

لوګي راځي اووي فرمايل چي دهغه دپاره به دهغه قبر تنګ کړی شي تر دي چي د يو طرف پوښتي به يې

ثُمَّ يُقَيَّضُ لَهُ أَعْمٰى أَصَمُّ مَعَهُ مِرْزَبَّةٌ

دبل طرف ه پوښتيو ته ورشي بيا به په هغه باندي يوه ړنده او کڼه فرښته مقرره کړي د کومي سره به چي ګورزوي

مِنْ حَدِيدٍ لَوْ ضُرِبَ بِهَا جَبَلٌ لَصَارَ تُرَابًا فَيَضْرِبُهُ بِهَا ضَرْبَةً

داوسپني که په هغه غرووهل شي نو خاوري به شي او هغه فرښته به دا په همدي ګورز باندي داسي ووهي

يَسْمَعُهَا مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ إِلَّا الثَّقَلَيْنِ

چي د هغه (د چغو او سورو آواز به) د مشرق نه تر مغرب پوري ټول مخلوق واوري په غير د انسانانو او

فَيَصِيرُ تُرَابًا ثُمَّ يُعَادُ فِيهِ الرُّوحُ . (رَوَاهُ أَحْمَدُ . وَأَبُو دَاوُدَ)(۱).

پيريانو نه او په همدي وهلو سره به هغه مړی خاوري شي ددي نه وروسته به په هغه کي دننه روح واچول شي.

توضيح : **ومايدريک** : ددي جملي نه معلومه شوه چي په قبر کي فرښتي څو مختلفي پوښتني کوي، يوازي هغه دری مشهوري پوښتني نه دي کومي چي مشهوري دي.

مد بصره : يعني د سترګو تر نظر پوري به په قبر کي پراخي راشي، په دنيا کي د هغه مثال د شيش محل د سرو دوکانو نه دي په کومو کي چي انسان د سترګو تر نظر پوري پراخي محسوسوي، سره ددي چي هغه

---

(۱) أخرجه احمد في المسند: ۲۸۷/۴، وأخرجه أبو داود في السنن ۱۱۴/۵، رقم الحديث: ۴۷۵۳.

دري فوته دکان وي. (المرقات ۱/۳۵۲).

هاه هاه : دا په عربي لغت کې يو لفظ دی کوم چې انتهائي د ويرې د حيرانتيا او تحسر په وخت کې يې انسان وايي. لکه په اردو کې هائې وائې الفاظ راغلي دي لا ادری د هغو بيان دی. (المرقات ۱/۳۵۳).

الذی بعث فیکم : کومو خلکو چې رسول الله ﷺ منلی دی د رسول الله ﷺ په شريعت باندې عمل کړی په سنتو باندې يې تګ کړی هغوی سمدستي پوهيږي چې د همدې مبعوث نه مراد محمد عربي ﷺ دی. او کوم خلک چې په دنيا کې د بعثت او شريعت نه رانده پاتې شوي او سيدلي هغوی به هلته هم همداسې رانده پاتې وي. (المرقات ۱/۳۵۳).

فینادی مناد: لکه څنګه چې په راډيو باندې اعلان سمدستي رسيدلی شي همداسې به دا اعلان وي.

ان کذب : يعني دا کس په باطل باندې وو همدا مطلب دی که نه نو دلته دروغ نښته دی او نه هغه دلته دروغ ويلي دي. (المرقات ۱/۳۵۳).**اعمی اصم** : يعني په منزله د رانده ده چې خوف يې نه راځي او په منزله د کوڼ دی ګويا چې نه آوري. دا د دې دپاره چې په مجرم باندې نه ويره (زړه سوځيدل) راشي نه يې احساس وشي. **مرزبة** : ګورز ته ويل کيږي، کوم چې د اوسپنې وي. **ثم یعاد** : يعني روح بيا تازه کړی شي. ددې نه دا هم معلومه شوه چې روح دوباره اچول کيږي. (المرقات ۱/۳۵۴).

قبرستان د ژړا ځای دی

(۸) وَ عَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ إِذَا وَقَفَ عَلَى قَبْرٍ
د حضرت عثمان رضي الله عنه نه روايت دی چې کله به هغه د کوم قبر خواته ودريده نو (د خدای د ويرې به يې)
بَكَى حَتَّى يَبُلَّ لِحْيَتَهُ فَقِيلَ لَهُ تُذْكَرُ الْجَنَّةُ وَ النَّارُ
دومره وژړل چې د هغه ږيره به د (اوښکو دوچې) لمده شوه هغه ته وويل شو کله چې تاسو د جنت او دوزخ ذکر
فَلَا تَبْكِي وَ تَبْكِي مِنْ هَذَا ؟ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ
کوئ نو نه ژاړئ او دلته چې ودريږئ نو ژاړئ (ددې په جواب کې) هغه وويل چې نبي عليه السلام فرمايلي د
إِنَّ الْقَبْرَ أَوَّلُ مَنْزِلٍ مِنْ مَنَازِلِ الْآخِرَةِ فَإِنْ نَجَا مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَيْسَرُ مِنْهُ وَ
آخرت د منزلونو نه قبر اول منزل دی لهذا چا چې ددې منزل نه نجات پيدا کړ هغه ته وروسته آساني ده او چا
إِنْ لَمْ يَنْجُ مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَشَدُّ مِنْهُ قَالَ
چې ددې منزل نه نجات پيدا نه کړ هغه ته ددې نه وروسته ډيره سختي ده حضرت عثمان رضي الله عنه ويلي دي

وَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَارَأَيْتُ مَنْظَرًا قَطُّ إِلَّا وَالْقَبْرُ أَفْظَعُ مِنْهُ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَهْ)
چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و فرمايل: ما کله هم هيڅ منظر د قبر نه ډير سخت نه دی ليدلی.
وَ قَالَ التِّرْمِذِيُّ هٰذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.[1]
او ترمذي ويلي دي چې دا حديث غريب دی.

توضيح : بكى : الايمان بين الخوف والرجاء : په بنياد باندې حضرت عثمان ذوالنورين ژړلي وو. د الهي دربار مقربين دې ته ژړا کوي، دا ژړا ددې سره منافي نه ده چې حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د عشره مبشرو نه وو، بلکې د زيري والا خو په عبادت او اعمالو کې لا زيات چست کيږي. او په هره موقع او مقام کې د هغه حق اداء کوي نه دا چې په عباداتو او اعمالو کې سستي کوي. قبرستان خو يو داسې ځای دی کوم چې ټول خوندونه هيروي. (المرقات ۱/۳۵۵).

فما بعده اشد منه : ويل شوي دي چې د دنيا ۹۰۰ مصيبتونه او د حالت نزع يو مصيبت سره برابر دي. او د نزع ۹۰۰ مصيبتونه او د قبر يو مصيبت برابر دي. د قبر ۹۰۰ مصيبتونه او د محشر يو مصيبت او د محشر ۹۰۰ مصيبتونه او د دوزخ يو مصيبت برابر دي. (المرقات ۱/۳۵۵).

د تدفين نه وروسته د دعاء ثبوت :

(۹) وَ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا فَرَغَ مِنْ دَفْنِ الْمَيِّتِ
دحضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به د کوم مړي د تدفين نه فارغ شو نو د
وَقَفَ عَلَيْهِ فَقَالَ اسْتَغْفِرُوْا لِأَخِيكُمْ ثُمَّ
قبر په خوا کې به ودريده (خلکو ته به يې) وفرمايل : د خپل ورور دپاره استغفار وکړئ او د هغه دپاره د
سَلُوا لَهُ بِالتَّثْبِيتِ فَإِنَّهُ الْآنَ يُسْأَلُ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)[2].
ثابت قدم او سيدو دعا وکړئ د دې دپاره چې دا وخت د هغه نه پوښتنه کيدلی شي.

توضيح : استغفروا لاخيكم : د حديث په دې جملو سره په قبرباندې استغفار او په قبرستان کې د دعا مسئله ثابته شوې ده. لهذا د مړي د دفن کولو نه وروسته په عام طور دعا غوښتل شوې ده. رباني علماؤ په دې دعا کې د لاس پورته کول خلاف اولی ليکلي دي. ځکه چې د مړي نه د غوښتلو شبه کيدی

شي، هو که چیرته د لاس نه پورته کولو د وجې فتنه راپورته کیدله نو لاس دې پورته کړي او دعا دې وغوښتل شي، لیکن د مړي په برابر دې نه ودریږي، که چیرته په خپل ماحول کې د خپلو دوستانو سره وي نو هغو ته دې د ارسال یدین حکم وکړي، ځکه چې دا افضل دي. (المرقات ۱/۳۵۶).

بالتثبیت : د تثبیت دعا داسې ده **(اللّٰهم ثبته اللّٰهم اغفرله اللّٰهم ارحمه)** وغیره ، دا د حنفیانو مسلک دی، شافعیانو ددې حدیث نه مړي ته د تدفین نه وروسته د تلقین مسئله هم راویستلې ده، بیا هم د تلقین مسئله په سماع موتی باندې متفرع ده، کوم حضرات چې د سماع موتی قائل دي هغوی د تلقین هم قائل دي او کوم حضرات چې د سماع موتی قائل نه دي هغوی د همدې تلقین هم قائل نه دي کوم چې د تدفین نه وروسته په قبر باندې کیدلی شي د سورت بقرې د ابتداء او انتهاء نه د یوې یوې رکوع لوستل اتفاقي مسئله ده.د تلقین قائلینو د حضرت ابو امامه رحمه الله په یو حدیث سره هم استدلال کړی کوم چې علامه سیوطي رحمه الله په جمع الجوامع کې د طبراني نه نقل کړی او ابن نجار، ابن عساکر رحمه الله او دیلمي رحمه الله هم هغه ذکر کړی د کوم چې خلاصه داسې ده چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي کله چې په تاسو کې یو څوک وفات شي او تاسو هغه دفن کړئ نو یو کس دې د قبر سر ته ودریږي او ودې وایي :ای فلان ! بن فلانه ای فلان بن فلانه ! مړی جواب ورکوي اگر که تاسو یې نه اورئ بیا دې ووایي ای فلان ! دا کلمه په یاد کړه په کومه باندې چې ته د دنیا نه رخصت شوی وې او هغه د **(اشهد ان لا اله الاالله وان محمد عبده ورسوله)** گواهي ده، همدارنگه ته په دې باندې راضي شه چې خدای تعالی ستا پروردگار دی او محمد صلی الله علیه وسلم ستا پیغمبر دی او قرآن ستا رهبر او امام دی، کله چې دا وویل شي نو نکیر منکر د یوه بل لاس ونیسي چې څه چې ددې مړي نه بهر وو څو زمونږ دده سره څه کار دی،ځکه چې دالله د طرفه هغه ته تلقین جاري دی (مظاهر حق ج۱ ص ۱۴۹) (المرقات ۱/۳۵۶).

دا حدیث ضعیف دی او په دې تلقین کې اختلاف دی، لیکن یو بل تلقین دی په کوم کې چې د هیچا اختلاف نشته، د مشکوة په ۱۴۹ صفحه کې د حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه روایت دی چې ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه آوریدلي دي چې فرمایل یې : چې ستاسو یو څوک مړ شي نو هغه په کور کې مه ساتئ بلکې زر هغه په قبر کې د دفن کولو دپاره یوسئ، بیا ددې مړي د قبر په سر باندې د سورت بقره ابتداء ولولئ، او د پښو طرف ته یې د سورت بقرې آخري (آمن الرسول) ولولئ، بیهقي د دې روایت تخریج کړی دی مگر صحیح دا ده چې دا موقوف دی، یو تلقین د نزع په حالت کې د شهادتینو تلقین دی ترڅو چې مرگ ته نزدې انسان یې په آوریدلو سره ووایي لهذا حکم دی **(لقنوا موتاکم الخ)**.

په قبر كې ۹۹ اژدهاګانې

(۱۰) وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيُسَلَّطُ عَلَى الْكَافِرِ فِي
حضرت ابو سعيد رضي الله عنه ويلي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: مسلط كيږي په كافر باندې په
قَبْرِهِ تِسْعَةٌ وَ تِسْعُونَ تِنِّينًا تَنْهَسُهُ وَ تَلْدَغُهُ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ لَوْ أَنَّ تِنِّينًا مِنْهَا
قبر كې ۹۹ اژدهاګانې كومې به چې هغه ترقيامته پورې غوڅوي او چيچي او هغه اژدهاوې داسې دي كه
نَفَخَ فِي الْأَرْضِ مَا أَنْبَتَتْ خَضِرًا . (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ)
چېرته په هغو كې يوه اژدها په زمكه باندې چک ولګوي نو زمكه به د شنو درازرغونولو نه محرومه شي
وَ رَوَى التِّرْمِذِيُّ نَحْوَهُ وَ قَالَ سَبْعُونَ بَدَلَ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ . (ترمذي و الدارمي)[1].
او د ترمذي هم دا رنګه روايت منقول دى ليكن په هغه كې د ۹۹ په ځاى د اويا و ذكر دى.

توضيح: تنينا : هغه لوى مار ته ويل شوي دي كوم ته چې اژدها ويل كيږي، **تنهسه وتلدغه** : بعضو شارحينو د همدې دواړو الفاظو يوه معنى ښودلې ده يعنې غوڅول او چيچل، بعضو شارحينو يې فرق كړى دى چې تنهسه هغه غوڅولو ته ويل كيږي په كوم سره چې ځرمنه غوڅه شي او تلدغه صوف چيچلو ته ويل شوي دي. (المرقات ۱/۳۵۷).

اوس دلته سوال دا دى چې د ۹۹ اژدهاو په مسلط كيدو كې حكمت څه دى؟.

اول جواب : خو دا دى چې دا د شارع كلام دى په هغو كې د خصوصياتو شمير يا د حكمتونو لټون ته ضرورت نشته. **دويم جواب** : دا دى چې د الله تعالى ۹۹ نومونه دي د هر نوم جدا جدا خصوصيت دى، كافر چې كله كفر كړى دى نو د ټولو نه يې انكار كړى دى لهذا د هر نوم په انكار باندې يوه يوه اژدها مقرره شوې ده. **دريم جواب** : دا دى چې د الله تعالى يو رحمت په كائناتو كې ويشل شوى دى او ۹۹ رحمتونه د الله تعالى سره خاص دي كوم به چې په عالم آخرت كې ښكاره شي او د مؤمنانو سره خاص شوي دي، كافر چونكه د همدې ټولو انكار كړى نو د مؤمنانو برعكس په كفارو به ۹۹ اژدهاګانې مسلط كړى شي. د ترمذي په روايت كې د ۹۹ پر ځاى د اويااو ذكر راغلى دى كوم چې په عربي كلام كې د تكثير دپاره راغلى دى مراد هماغه ۹۹ دي.

---

(۱) أخرجه الدارمي في السنن ۲/۴۲۶ رقم الحديث: ۲۸۱۵، وأخرجه أحمد في المسند ۳/۳۸، والترمذي ۴/۵۵۱ رقم الحديث: ۲۴۶۰.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

د قبر تنګيدل

(۱) عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ حِينَ تُوُفِّيَ

د جابر رضي الله عنه نه مروي دي چې مونږ لاړو د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره د سعد بن معاذ رضي الله عنه جنازې ته

فَلَمَّا صَلَّى عَلَيْهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ وُضِعَ فِي قَبْرِهِ

کله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د هغه د جنازې مونځ اداء کړ او حضرت سعد رضي الله عنه قبر ته ورکوز کړی شو

وَ سُوِّيَ عَلَيْهِ سَبَّحَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَسَبَّحْنَا طَوِيلًا

د قبر خاورې برابرې کړی شوې نو نبي عليه السلام تسبيح (سبحان الله) ويل نو مونږ هم تر ډيره وخته پورې تسبيح

ثُمَّ كَبَّرَ فَكَبَّرْنَا فَقِيلَ

وويله بيا رسول الله صلى الله عليه وسلم تکبير (الله اکبر) وويله مونږ هم تکبير وويله، بيا د نبي عليه السلام نه پوښتنه

يَا رَسُولَ اللهِ لِمَ سَبَّحْتَ ثُمَّ كَبَّرْتَ ؟ قَالَ لَقَدْ تَضَايَقَ

وشوه چې يا رسول الله! تاسو تسبيح ولې وويله او بيا مو تکبير ولې وويلو؟ وې فرمايل: تنګ شوی وو قبر

عَلَى هٰذَا الرَّجُلِ الصَّالِحِ قَبْرُهُ حَتّٰى فَرَّجَهُ اللهُ عَنْهُ . (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[1].

په دغه صالح بنده باندې بيا خدای تعالى (زمونږ په تسبيح او تکبير سره) هغه پراخه کړو.

(۱۲) وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ هٰذَا

د ابن عمر رضي الله عنه نه مروي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: دا (يعنې سعد بن معاذ رضي الله عنه)

الَّذِيْ تَحَرَّكَ لَهُ الْعَرْشُ

هغه کس دی د کوم د پاره چې عرش حرکت وکړ (يعنې د ده پاک روح کله چې آسمان ته ورسيده نو اهل عرش

وَ فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ شَهِدَهُ

د خوښۍ او خوشحالتيا اظهار يې وکړ) او د هغه د پاره د آسمان دروازې خلاصې شوې او حاضرې شوې د هغه

سَبْعُونَ أَلْفًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ لَقَدْ ضُمَّ ضَمَّةً ثُمَّ فُرِّجَ عَنْهُ (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ)[1].

جنازې ته اويازره فرښتې (ليکن بيا هم) د هغه قبر تنګ کړی شو بيا دغه تنګي لرې شوه (او د رسول الله ﷺ په برکت سره د هغه قبر پراخه کړی شو).

توضيح: **تحرک له العرش**: په دواړو حديثونو کې اشاره ده د حضرت سعد بن معاذ رضي الله عنه طرف ته. کوم چې د خندق د جنګ په موقع زخمي شوی وو او وروسته شهيد شوی وو. د عرش حرکت د خوښۍ په طور وو چې د همدې عظيم الشان روح سره به د عرش ملاقات اوشي. عرش اګر چه جماد دی مګر په خپل انداز سره آسمان هم ژاړي او نورو جماداتو هم ژړلي دي کله چې کوم نيک بنده د زمکې نه پورته شي، لهذا د عرش خوشحاله کيدل او حرکت کول کوم بعيد امر نه دی. علامه طيبي رحمه الله ويلي دي چې ممکنه ده د حضرت سعد رضي الله عنه په وفات باندې د غم او افسوس په طور عرش دا حرکت کړی وي او دا د غم نه کنايه وي. (المرقات ۱/۳۵۹)

لقد ضم ضمة: دا د قبر د تنګيدو نه کنايه ده. په دې حديث کې د قبر د هيبتناک او ويرونکي منظر نه ويرول مقصود دي چې د دومره لوړو درجاتو او د دومره لوی شان والا صحابي ته ګورئ چې عرش د هغه د پاره په حرکت کې شو، اويا زره فرښتې يې په جنازه کې شريکې شوې، د شهادت لوړه مرتبه يې مونده او د آسمان ټولې دروازې يې د استقبال د پاره خلاصې شوې بيا هم قبر يې د تنګيدلو کوشش کوي نو د نورو به څه حال وي؟ د همدې امله هيڅوک ته د خپل انجام نه بې پروا کيدل نه دي په کار. بعضو ويلي دي چې قبر د محبت د وجې تنګ شو. ظاهري تکليف وو مګر په باطن کې خوندونه دي. د احبو او ابرارو سره داسې معامله شوې ده اګر که د فاجرانو سره د ضرر معامله شوې ده. دا کلام ډير بعيد دی، د حديث سياق او سباق دا نه قبلوي، بعضو ويلي چې په ابتداء کې يې د څه زحمت اشاره وکړه تر څو چې وروسته د سرور او راحت په ښه طور احساس وکړی شي. والله اعلم (المرقات ۱/۳۶۰، الکاشف ۱/۳۲۰)

د قبر فتنه د دجال د فتنې سره برابره ده

(۱۲) وَعَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ قَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطِيبًا

اسماء بنت ابي بکر رضي الله عنها روايت کړی دی چې يوه ورځ رسول الله ﷺ د خطبې د پاره ودريده او د

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۴ : ۱۰۰ رقم الحديث ۲۰۵۵

فَذَكَرَ فِتْنَةَ الْقَبْرِ الَّتِي يُفْتَنُ فِيهَا الْمَرْءُ فَلَمَّا ذَكَرَ ذٰلِكَ ضَجَّ الْمُسْلِمُونَ

قبر د فتنې ذکر يې وکړه کومه کې چې انسانان مبتلا شوي لهذا په همدې ذکر سره مسلمانان په ويره کې شول

ضَجَّةً. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ ۲/۱۲۳). هٰكَذَا وَ زَادَ النَّسَائِيُّ

وی ژړل او لاړل دا روايت بخاري کړی، او نسائي دومره نور زيات بيان کړي چې د (ويرې او دهشت دوچې)

حَالَتْ بَيْنِي وَ بَيْنَ أَنْ أَفْهَمَ كَلَامَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَلَمَّا سَكَنَتْ ضَجَّتُهُمْ

د مسلمانانو د چغو او سورو په سبب ما د نبي عليه السلام خبرې نه شوې اوريدلی کله چې دا چغې سورې بندې

قُلْتُ لِرَجُلٍ قَرِيبٍ مِنِّي أَيْ بَارَكَ اللهُ فِيكَ

شوې نو د ما د يوه نزدې ناست کس نه پوښتنه وکړه: خدای تعالی دې تا ته برکت درکړي (يعني ستا په

مَاذَا قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِي آخِرِ قَوْلِهِ

علم او فضل کې دې زياتوالی وشي) په آخر کې رسول الله صلی الله عليه وسلم څه وفرمايل؟ هغه کس ووېل

قَالَ قَدْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّكُمْ تُفْتَنُونَ فِي الْقُبُورِ

رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: په ما باندې دا وحې راغلې چې تاسو به په قبرونو کې د ننه په فتنه کې

قَرِيبًا مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ. (نسائي)[1]

واچول شئ (يعني تاسو به وه ازمايل شئ) او دا ازمايښت او فتنه به د دجال فتنې ته نزدې نزدې وي.

په قبر کې د مونځ کولو خواهش

(۱۴) وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا أُدْخِلَ الْمَيِّتُ الْقَبْرَ

د جابر رضي الله عنه نه مروي دي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم ارشاد وفرمايه کله چې مړی په قبر کې دفن کړی شي

مُثِّلَتْ لَهُ الشَّمْسُ عِنْدَ غُرُوبِهَا فَيَجْلِسُ يَمْسَحُ عَيْنَيْهِ

نو د هغه مخ ته د غروب افتاب وخت پيش کړی شي نو هغه مړی په لاسونو سره سترګې ومښي راکيني

(۱) أخرجه البخاري ۲/۲۳۲ رقم الحديث: ۱۳۷۳، والنسائي مع الزيادة ۴/۱۰۳ رقم الحديث: ۲۰۶۲.

وَ يَقُوْلُ دَعُوْنِي أُصَلِّي . (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ)[1].
او وايي ما پرېږدئ ترڅو چې زه مونځ وكړم.

توضيح : **دعوني اصلي** : دا د مداومت صلوة دليل دى چې كوم خلك په پابندۍ سره مونځ كوي هغو ته په هوش بې هوشۍ مرګ او ژوند په هره لمحه كې د مونځ فكر ورسره وي او دا د كامل ايمان نښه ده.

مثلت له الشمس : يعني د لمر لويدو نظاره ورته وړاندې كړى شي او مړي ته په نظر ورشي، دا وخت د مسافر دپاره پريشانوونكى دى، هغه سوچ كوي چې شپه به كوم ځاى كې تيروم، دا كس هم د عالم شهود عالم دنيا نه د عالم غيب او عالم آخرت طرف ته مسافر دى هغه ته به پريشاني وي چې لمر لوېږي د مونځ كولو همدا وخت دى، د ځاى لټون كوي شپه تيروي د چا سره بلد نه دى او ژبه هم نا اشنا ده مكان هم نا اشنا دى خلك هم نا اشنا دي او جواب هم نا اشنا دى كتاب هم نا اشنا دى او امتحان هم نا اشنا دى، (المرقات ۱/۳۶۱).

د پښتو متل دى :

نا اشنا وطن نا اشنا مكان دى ❁ نا اشنا كتاب نا اشنا تپوس رانه كوينه

يو شاعر په فارسي كې ويلي :

توزلف را كشادى وتاريك شد جهان ❁ اكنون فتاد شام، عنبر يان كجا روند

د قبر احوال

(۱۵) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْمَيِّتَ يَصِيرُ								
ابوهريره رضي الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه روايت كړى دى چې نبي عليه السلام وفرمايل: چې مړى كلمو رسيږي								
إِلَى	الْقَبْرِ	فَيَجْلِسُ	الرَّجُلُ	فِي	قَبْرِهِ			
قبر ته دننه (يعني دفن كړى شي) نو (نيك) بنده په قبر كې دننه داسې راپورته شي او كيني چې نه هغه								
غَيْرَ فَزِعٍ وَلَا مَشْغُوبٍ ثُمَّ يُقَالُ فِيمَ كُنْتَ ؟ فَيَقُولُ كُنْتُ فِي الْإِسْلَامِ								
ويريدونكى وي او نه ويرېږي بيا هغه نه پوښتنه كيږي چې ته په كوم دين وې؟ هغه وايي د اسلام په دين								
فَيُقَالُ	مَا	هٰذَا	الرَّجُلُ ؟	فَيَقُولُ	مُحَمَّدٌ	رَسُولُ	اللّٰهِ	
بيا ترې پوښتنه كيږي چې دا كس څوك دى؟ هغه وايي: محمد صلى الله عليه وسلم د خداى رسول دى كوم چې								

(۱) أخرجه ابن ماجه ۲/۱۴۲۸ رقم الحديث : ۴۲۷۲.

جَاءَنَا بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ عِنْدِ اللهِ فَصَدَّقْنَاهُ فَيُقَالُ لَهُ

خداى تعالٰى مونږ ته د ښكاره دليلونو سره راليږلى او مونږ د هغه تصديق كړى بيا ترې پوښتنه كيږي چې

هَلْ رَأَيْتَ اللهَ ؟ فَيَقُوْلُ مَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَرَى اللهَ

آيا تا الله تعالٰى ليدلى؟ هغه په جواب كې وايي چې مناسب نه دي هيچا ته چې الله تعالٰى ووينې ددې نه

فَيُفْرَجُ لَهُ فُرْجَةٌ قِبَلَ النَّارِ فَيَنْظُرُ إِلَيْهَا

وروسته بيا د هغه دپاره يو روښاندان د دوزخ طرف ته پرانستلى شي او هغه اخوا او ديخوا گوري او د اور

يُحَطِمُ بَعْضُهَا بَعْضًا فَيُقَالُ لَهُ انْظُرْ إِلَى مَا وَقَاكَ اللهُ

شغلې وينې چې يو بله خوري او هغه ته ويل كيږي چې دې ته او گوره چې الله تعالٰى ته ترې ساتلى يې.

ثُمَّ يُفْرَجُ لَهُ فُرْجَةٌ قِبَلَ الْجَنَّةِ فَيَنْظُرُ إِلَى زَهْرَتِهَا وَمَا فِيهَا

بيا د هغه دپاره يو كړكۍ د جنت طرف ته خلاصه كړى شي هغه به د جنت تروتازه گي او د هغه شيان وگوري

فَيُقَالُ لَهُ هٰذَا مَقْعَدُكَ عَلَى الْيَقِيْنِ كُنْتَ

بيا به ورته وويل شي دا ستا داوسيدو ځاى دى ځكه (ستا اعتقاد مضبوط او په هغه باندې) ستا كامل يقين

وَ عَلَيْهِ مِتَّ وَ عَلَيْهِ

وو او د همدې (يقين او اعتماد) په حالت كې ته وفات شوى وې او په همدې حالت كې به ته (د قيامت په

تُبْعَثُ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى وَ يَجْلِسُ الرَّجُلُ السُّوْءُ فِي قَبْرِهٖ فَزِعًا

ورځ) راپورته كړى شي كه الله تعالٰى وغواړي، او بدكاره انسان په خپل قبر كې ويريدونكى راپورته

مَشْغُوْبًا فَيُقَالُ فِيمَ كُنْتَ ؟ فَيَقُوْلُ لَا أَدْرِي

او كينول شي. بيا د هغه نه پوښتنه كيږي چې ته په كوم دين وې؟ هغه به وايي زه نه پوهيږم. بيا به د هغه

فَيُقَالُ لَهُ مَا هٰذَا الرَّجُلُ ؟ فَيَقُوْلُ سَمِعْتُ النَّاسَ

نه پوښتنه وكړى شي چې دا كس (محمد ﷺ) څوك دى؟ هغه به وايي ما چې د خلكو نه څه آوريدلي

يَقُوْلُوْنَ قَوْلًا فَقُلْتُهُ فَيُفْرَجُ لَهُ فُرْجَةٌ قِبَلَ الْجَنَّةِ

هغه زه هم وايم. ددې نه وروسته به د هغه دپاره د جنت طرف ته يو روښندان خلاص كړى شي دا به د همدې

فَيَنْظُرُ إِلَى زَهْرَتِهَا وَمَا فِيهَا فَيُقَالُ لَهُ انْظُرْ إِلَى مَا
جنت ترو تازګي او د هغه شيان وګوري بيا به ورته وويل شي د همدې شيانو طرف ته اوګوره کوم چې الله
صَرَفَ اللهُ عَنْكَ ثُمَّ يُفْرَجُ لَهُ فُرْجَةٌ إِلَى النَّارِ فَيَنْظُرُ إِلَيْهَا
تعالى د تا نه منعه کړي دي بيا به د هغه د پاره د دوزخ طرف ته يو کړکۍ خلاصه کړی شي او دا به ويني چې د
يُحَطِّمُ بَعْضُهَا بَعْضًا فَيُقَالُ لَهُ هٰذَا مَقْعَدُكَ عَلَى الشَّكِّ كُنْتَ
اور تيزې شغلې يوه بله خوري او ورته به ويل شي دا ستا د اوسيدو ځای دی د هغه شک په وجه په کوم کې
وَ عَلَيْهِ مِتَّ وَ عَلَيْهِ تُبْعَثُ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى .(رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ)[1].
چې ته مبتلا وې او په کوم باندې چې ته مړ شوې او په هغه باندې به راپورته کړی شي که الله تعالى وغواړي.

توضيح : غير فزع : بغير د ويريدو .**ولا مشغوب** : بغير د فتنې د رسيدو دا دويمه کلمه د اولې د پاره تاکيد هم جوړيدی شي. **هل رأيت ربک** : چونکه د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ متعلق سوال په جواب کې فرښتو مړي ته ويلي وو (**جاءنا بالبينات**) نو ځکه فرښتو سوال وکړ چې آيا تا خپل رب ليدلی دی چې **من عندالله** وايې؟ ددې نه معلومه شوه چې په قبر کې د مشهورو دريو سوالونو په ضمن کې څه نور سوالونه هم کيدی شي لکه چې دا مذکور سوال دی (**على اليقين كنت**) يعنې ستا عقيده مضبوطه وه. په ايماني کيفياتو کې کوم تزلزل نه وو. او په هغه به راپورته کړی شي. ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې دا جدا يوه مستقله جمله ده. (المرقات ۳۲۲-۱/۳۲۳).

۱٦ محرم الحرام ۱٤٠٩هـ

د سماع موتی (د مړي آوريدو) مسئله : باب اثبات عذاب القبر : په بعضو احاديثو کې داسې جملې راغلې دي په کومو سره چې په قبرونو کې د مړو آوريدل ثابت شوي دي په ځانګړي طور ددې باب دويم حديث کوم چې په **حديث قرع النعال** په نوم سره مشهور دی په هغه کې د مړو آوريدل په واضح طور ذکر شوي دي. په دې وجه ددې مسئلې په مختصر طور باندې ذکر کول به د فائدې نه خالي نه وي. ليکن دلته په دې خبره پوهيدل ضروري دي چې د سماع موتی نه د هغو مړو سماع يا عدم سماع مراد ده کوم چې د انبياء کرامو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ نه بغير دي. ځکه چې د انبياء کرامو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ په سماع کې هيڅ قابل ذکر

اختلاف نشته دی، بلکې د انبیاء کرامو په خپلو قبرونو کې آوریدل د اهل السنة والجماعة د ټولو ائمو په نزد متفق علیه دي. مولانا رشید احمد گنگوهي رَحِمَهُ اللهُ په دې مسئله کې د بحث په کولو کې لیکلي: انبیاء ددې وجې مستثنی شوي چې دهغو په سماع کې دهیچا اختلاف نشته. (فتاوی رشیدیه ص۵۹، بحواله اشرف التوضیح)

بنده چې کله په دې مسئله بحث کړی دی نو خپلو شاگردانو ته یې ویلي دي او اوس هم وایم چې د انبیاء کرامو نه بغیر د مړو په سماع او عدم سماع کې چې کوم بحث کوئ هغه وکړئ مگر د انبیاء کرامو په سماع کې د خدای دپاره بحث ونه کړئ، ځکه چې د بې آدبۍ خطره ده. کله چې په یو حدیث سره ثابته ده چې ﴿من صلى عليّ عند قبري سمعته ومن صلى علي نائيا ابلغته﴾ (مشکوة ص ۸۷)

اوس دا یو حدیث دی د هغه خامخا د ضعیف کیدو مجبوري شوېده، آیا کوم داسې روایت یا صحیح حدیث یا د امت اجماع شته کوم چې مونږ په عدم سماع النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندې مجبور کړي د کوم د وجې چې مونږ مذکور روایت پرېږدو او هغه حدیث یا اجماع ونیسو. د مشکوة شریف په ۱۲۰ او ۱۲۱ صفحه کې هم دوه حدیثونه دي کوم چې په حیات النبي باندې دال دي، بهر حال د انبیاء کرامو نه بغیر په مړو کې د سماع او عدم سماع بحث دی، که چیرته کوم کس د هغو قبرونو ته ورشي یو څه ووایي نو آیا هغه مړی د ده خبرې آوریدلی شي او که نه په دې مسئله کې د صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ د زمانې نه تر نن پورې اختلاف را روان دی، لهذا په صحابه کرامو کې حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او د نورو صحابو یوه طبقه د دې قائله ده چې مړي آوري، او حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا او د صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ یوه طبقه د دې قائله ده چې مړي نه آوري، په فتاوی رشیدیه کې حضرت مولانا گنگوهي رَحِمَهُ اللهُ بار بار لیکلي دي هغه دې وکتل شي.

سوال: سماع موتی ثابته ده او که نه؟ د جواز یا عدم جواز په صورت کې راجح قول کوم دی او د تلقین وروسته دفن ثابت دی او که نه؟. **جواب:** دا مسئله د صحابو د زمانې نه مختلف فیها ده د دې فیصله هیڅوک نه شي کولی، تلقین کول وروسته د دفن نه په هم دې باندې مبني ده په کوم چې عمل وکړي ضحیح ده.

سوال: مړی په قبر کې آوریدلی شي او که نه؟

جواب: د مړو په آوریدلو کې اختلاف دی، د بعضو په نزد یې آوریدلی شي او د بعضو په نزد یې نه شي آوریدلی. حضرت تهانوي رَحِمَهُ اللهُ په امداد الفتاوی کې د دې قریب قریب خبره ده، خلاصه دا ده چې په دې مسئله کې یو طرفه جزمي فیصله او حتمي حکم نه شي لگول کیدی.

د طرفینو دلائل: د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او نورو قائلینو د سماع موتی استدلالات دا دي: **اول:** **باب عذاب القبر** دویم حدیث دی کوم چې د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه مروي دی په کوم کې چې **انه ليسمع**

قرع نعالهم الفاظ راغلي دي. دويم : دقليب بدر واقعه او تفصيلي حديث دى چې الفاظ يې داسې دي والذي نفس محمد بيده ما انتم باسمع لما اقول منهم وفي رواية ما انتم باسمع منهم (مشکوة ۳۴۵) دريم : د مړو قبرونو ته سلام کول. ابن عبدالبر رَحِمَهُ اللّٰهُ د ﴿السلام عليكم يا اهل القبور﴾ والا حديث صحيح کړی دی. څلورم : طبراني يو حديث نقل کړی دی چې مړی څوک وينځي هغه پيژني. علامه ابن کثير رَحِمَهُ اللّٰهُ دا رنګه احاديث په خپل تفسير کې جمع کړي دي د کومو چې يو اوږد فهرست دی. پنځم : علامه تفتازاني رَحِمَهُ اللّٰهُ په عالم برزخ کې د مړو په علم باندې اجماع نقل کړې ده، دا اګر که محل نظر ده مګر هغه په شرح مقاصد کې ليکلي دي. شپږم : ملا علي قاري رَحِمَهُ اللّٰهُ ويلي دي چې د احاديثو نه ثابته ده چې مړي پوهيږي چې څوک هغه ته کفن ور اغوندي، څوک مونځ ورباندې کوي، څوک هغه پورته کوي، څوک يې دفن کوي، ابن ملک رَحِمَهُ اللّٰهُ ويلي دي چې مړی تک تک آواز آوري او په دې کې د دې خبرې دليل دی چې په قبر کې مړی ژوندی دی که نه نو د احساس نه بغير ژوند محال دی، بعضو ويلي دي چې روح راګرځول کيږي او مړی ژوندی کيږي، دا د سماع موتی د قائلينو دلائل دي.

حضرت عائشې رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا او نورو د عدم سماع قائلينو د قرآن کريم په دريو آيتونو سره استدلال کړی :

اول : د سورت نمل آيت ﴿ إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴾ سره يې استدلال کړی دی. دويم : د سورت روم آيت ﴿ فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴾ سره يې استدلال کړی دی. دريم : د سورت فاطر آيت ﴿ وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ ﴾ سره يې استدلال کړی دی. څلورم : په عدم سماع اموات باندې يې د امام ابوحنيفة رَحِمَهُ اللّٰهُ طرف ته د سماع اموات نه انکار يا د توقف په قول باندې استدلال کړی دی. پنځم : د فقه يوه مسئله ده که يو کس قسم وکړه چې د فلاني سره به خبرې نه کوم هغه د مرګ نه وروسته د هغه سره خبرې وکړې نو نه حانث کيږي، ځکه چې مړی نه شي آوريدلی. دا مسئله په مسئلې د ايمان سره ياده شوې ده په همدې يې استدلال کړی دی چې مړی نه آوري، شيخ ابن همام رَحِمَهُ اللّٰهُ د عدم سماع موتی ښه کوشش کړی دی.

يو بل ته جوابونه : قائلينو د سماع موتی ويلي دي چې د امام ابوحنيفة رَحِمَهُ اللّٰهُ طرف ته د عدم سماع موتی نسبت صحيح نه دی ، او حنفي فقهاؤ د مړي سره د خبرو د وجې د نه حانث کيدو چې کومه مسئله ليکلې ده هغه د قسم او ايمان مسئله ده د کومې مدار چې په عرف باندې دی په کومې سره چې په عدم سماع موتی استدلال نه شي کيدلی.

د قرآني آيتونو په باره کې: سماع موتی قائلينو ويلي دي چې په همدې درېواړو آيتونو کې د اسماع يعني آورولو نفې ده چې ته يې آورولی نشې د نفس سماع نفې نه ده شوې چې هغوی يې آوريدی نه شي، آوريدل په خپل ځای باندې دي، البته د آورولو نفې شوې ده.

سوال: شبه دا ده کله چې مړی آوريدلی شي نو بيا د اسماع او آورولو نفې په قرآن کې ولې شوې ده؟.

جواب: هر هغه عمل کوم چې خارق عادت يا فوق العادت وي الله تعالی د هغه نسبت د ځان طرف ته کړی دی او د مخلوق نه يې د هغه نفې کړې ده، مثلا يو کس څوک په ګولۍ وويشتلو او هغه مړ شو نو نسبت يې د مړ کوونکي طرف ته کيدی شي چې هغه وويشت او وې وژلو، ځکه چې د عادت مطابق همدې کس ويشتلی دی او مرګ واقع شوی دی، ليکن د بدر په ميدان کې رسول الله ﷺ ډک موټی خاورې د کفارو طرف ته وړ وشيندلې په کومو سره چې د عادت مطابق مرګ نه شي واقع کيدی ليکن همدې خاورو مافوق العادة اثر وکړ نو الله تعالی د هغو نسبت د ځان طرف ته وکړ او د رسول الله ﷺ نه يې نفې وکړه او وې فرمايل: ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَـٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ﴾.

همدارنګه د عادت مطابق مړی په قبر کې د ظاهري اسبابو ماتحت آوريدی نه شي نو ځکه د اسماع نفې شوې ده. علامه سيوطي رحمه الله د همدې آيتونو په تفسير کې ويلي دي چې په دوی کې د سماع او عدم سماع خبره نشته، بلکې دا د عدم انفاع او عدم انتفاع نفې ده چې نه د آورولو والا په اورولو سره دې کفارو ته فائده شته او نه په آوريدو سره ورته فائده شته، ځکه دوی د دار العمل نه تللي دي، په همدې وجه عامو علماؤ تصريح کړې ده چې په همدې آيتونو کې د اسماع چې کومه نفې شوې ده دا تشبيه ده چې په عدم انتفاع کې دا کفار د مړو په شان دي دا کافر آوريدی خو شي مګر فائده نه شي ترې اخستلی نو مړی هم آوريدی شي مګر فائده نه شي اخستلی، باقي د حضرت عائشې رضي الله عنها په روايت کې ﴿يعلمون﴾ هم راغلی دی د کوم چې مطلب دا کيدی شي چې دې مړو ته د هغه د آورولو علم شته نو ﴿يسمعون﴾ او ﴿يعلمون﴾ کې تعارض راغی لهذا استدلال تام پاتې نه شو.

ابن کثير رحمه الله ليکلي دي چې په قرآن کريم کې ﴿إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ﴾ هم د آيت برخه ده نو کومو خلکو چې د عامې سماع نفې ددې آيتونو نه کړې ده هغوی ددې آيت سره څه کوي، آيا هغوی دا سې وايي چې کفار نه آوري او مؤمنان په قبرونو کې آوريدی شي؟ دا خو د تعجب خبره ده.

غلطه نتيجه: د مثبتونو د سماع موتی پورته ذکر شوي دلائل يې چې وليدل نو د کمزورې عقيدې يوې طبقې مړو ته خطاب کول شرع کړل او د هغو نه يې قسم قسم حاجتونه غوښتل شروع کړل او مړي يې د حاجتونو مرجع او ګرځول، سره ددې چې دا يو علمي بحث دی کوم چې پر خپل ځای دی. د غير الله نه مرسته او په غائبانه حاجتونو کې هغو ته آواز کول د قرآن او حديث د مخې هسې هم حرام دي،

همدارنګه دا څه ضروري ده چې څوک آوري هغه دې د حاجتونو پوره کوونکی هم شي. په ژوندو خلکو کې څومره دي کوم چې ښه آوري مګر بې وسه دي. بل طرف ته کله چې د سماع موتی منکرينو د قرآن آيتونه وليدل چې په هغو کې په ظاهري طور عدم سماع ده همدارنګه د امام ابو حنيفة رَحِمَهُ اللهُ طرف ته يې د عدم سماع نسبت وليده او د ايمان مسئله يې وليدله او د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا واضح انکار يې وليده نو دوی مطلقا د سماع موتی نه انکار وکړ، همدا خلک د قرآن په مقابل کې د احاديثو وړاندې کول مناسب نه ګڼي په همدې وجه د سماع موتی د ثبوت په احاديثو کې دوی تاويل کړی او ويلي يې دي چې قليب د بدر والا روايت ياخو د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ معجزه وه نو دا د پيغمبر خصوصيت وو، او ياد تبکيت او تذليل د پاره هغوی ژوندي کړی شول او دا خصوصي جزوئي واقعه ده په کومه چې نور مواقع قياس کيدلی نه شي.

قرع نعال: والا روايت په باره کې دوی د ابن منير د قول مطابق ويلي دي چې په هغه کې ذاذان راوي ضعيف دی، يا د قرع نعال والا روايت د ملائکو د سرعت اتيان نه کنايه ده او دا يو تشبيهي کلام دی کوم چې د دفن د وخت سره خاص دی، همدارنګه د سماع موتی په نورو روايتونو کې يا يې تاويل کړی يا يې هغه ضعيف کړی دی او د معاملې د صفا کولو يې دا کوشش کړی دی چې د سماع موتی په نفې سره د شرک دروازه بنده کړی شي، او حضرت تهانوي رَحِمَهُ اللهُ هم ويلي دي چې چيرته د شرک خطر وي هلته د سماع موتی نفې ضروري ده، همدې حضراتو دا هم ويلي دي چې اصل عدم سماع موتی ده، چيرته چې سماع موتی ثابته ده هغه عارضي ده اصل په خپل ځای باندې برقرار ساتل شوی دی.

دويمه غلطي: د عدم سماع موتی دلائل چې وليدل شول يو طبقې مړي د جماداتو د قبيلې نه وګڼل د قبر د عذاب نه يې انکار وکړ، کله چې ژوند نشته آوريدل نشته نو بيا عذاب څنګه ورکول کيدی شي؟ په همدې نظريه باندې معتزله او يو شمير نور خلک ټينګ ودريدلي دي او دوی د قبر د عذاب نه انکار کړی دی، سره ددې چې د قبر عذاب په قرآن او حديث سره په قطعي طور ثابت دي او د هغه نه انکار کول ګمراهي ده.

د سماع موتی د بحث خلاصه: د کلام خلاصه داده چې په کومو کومو ځايونو کې په صحيحه احاديثو سره سماع موتی ثابته ده د هغو منل په کار دي لکه چې سلام عند القبور دی، او د مدفون د دفن په وخت کې په هغه کې د سماع ثبوت حاصل شوی دی، همدارنګه په قليب بدر کې سماع ثابته شوې ده نو منل يې په کار دي، ليکن چيرته چې د سماع موتی ثبوت نشته هلته يې نه منل په کار دي، لکه يو څوک چې سلام کوي او مونږ وايو چې وامو اوريدلو او کله چې کلام او غوښتنه شروع کړي نو مونږ وايو چې نه يې آورو، ځکه چې د مړو سماع نص غير معقول المعنی او خلاف القياس دی نو د دې په خپل مورد کې بندول په کار دي، لکه چې د اصولو قاعده ده، حضرت ګنګوهي رَحِمَهُ اللهُ په خپله رساله لطائف رشيديه

کې په دې باندې اوږد بحث کړی دی، دا بحث په تالیفات رشیدیه کې شامل دی او د تالیفات رشیدیه په ۲۷۶ صفحه کې همدا مسئله ذکر ده، حضرت گنگوهي رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د سماع موتی مسئله اول قرون کې مختلف شوې ده اوس د هغې فیصله کول ممکن ندي، مگر تقلید د خپل مقلد مجتهد کوم د ترجیح جانب ته که چیرته میلان وکړي نو څه خبره نشته، الی ان قال ، الحاصل راجح مذهب عدم سماع موتی ده د قواعدو مطابق، پس د سماع په احادیثو کې تاویل مناسب دی، که نه نو د دویم جانب مذهب هم قوي دی (تالیفات رشیدیه ۲۷۶).

که چیرته په سماع موتی کې دا طریقه غوره کړی شي چې فی الجمله سماع موتی ثابت ده او فی الجمله نه ده نو په دې سره په ټولو نصوصو کې تطبیق کیږي او په اختلاف کې نرمي راځي، او که یو طرف ته راجمع شي او د بل طرف تذلیل او تضلیل که چیرته شروع کړی شي نو د حق علماؤ په نزد او د سلف صالحین په نزد شاید دا طریقه مناسبه نه شي، نن سبا اسلام د څومره غټو غټو خطرو سره مخامخ دی مگر اهل حق په سماع موتی کې داسې ناقراره لیدل کیږي گویا چې چې په اسلام کې که چیرته اختلافي مسئله ده نو هغه همدا ده او په هغې باندې جګړه کول فرض دي، حالانکه په یوه طرف باندې راټولیدل د دویم طرف د بزرگانو د بې آدبۍ خطره ده.

په دې مسئله کې شیخ القرآن حضرت مولانا غلام الله خان رَحِمَهُ اللهُ څومره د اعتدال لار غوره کړې ده په جواهر القرآن کې یې ویلي دي : د سماع موتی مسئله د صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ په زمانه کې مختلف فیه راروانه ده، دا مسئله د ضروري اعتقادیاتو نه نه ده په کومې باندې چې د کفر یا د اسلام مدار دی، بلکې دا یو علمي او تحقیقي بحث دی په کومې کې چې د بحث، تمحیص، نظر او تحقیق گنجایش شته . د امت محمدیه علی صاحبها الصلوة والسلام د علماؤ په مینځ کې همیشه په هندې مسئله کې لیرې والی شته دی، د څه علماء کرامو رآیه دا ده چې مړي آوریدی شي، کله چې نورو علماء کرامو د خپل تحقیق په بنیاد باندې د سماع موتی نفې کړې ده.د علماء کرامو د هندې دواړو ډلو سره دلائل شته دی کومو چې په هغو باندې خپلې خپلې رآیې او د تحقیق بنیادونه برابر کړي دي.کومو علماء کرامو چې د سماع موتی نفې کړې د هغوی استدلالات د قرآن د ظاهر نه او د صحیحه احادیثو نه دي، کله چې د سماع قائلینو هم په صحیحه احادیثو استدلال کړی دی (جواهر القرآن ج۲ص۹۰۲).

شیخ الاسلام حضرت مولانا شبیر احمد عثماني رَحِمَهُ اللهُ د سورت روم د ۵۳ آیت په تفسیر کې لیکلي دي : اوس د نصوصو نه د کومو خبرو په غیر معمولي طریقې سره آوریدل ثابت شي تر هغه حده مونږ ته د سماع موتی قائلیدل په کار دي، محض د قیاس په کولو سره نورې خبرې د سماع لاندې نه شي راوړل کیدی. بهر حال په آیت کې دا سماع په نفې سره مطلقا د سماع نفې نږده شوې والله اعلم (تفسیر عثماني ص۵۴۵).

د مولانا شبیر احمد عثماني رَحِمَهُ اللّٰهُ تحقیق او فیصله هم دا ده چې فی الجمله دې سماع موتی ومنل شي او في الجمله دې عدم سماع موتی ومنل شي، په دې سره په ټولو نصوصو کې تطبیق راتلی شي.

مفتي اعظم پاکستان مفتي محمد شفیع دیوبندي رَحِمَهُ اللّٰهُ د احکام القرآن په نوم په عربي ژبه د قرآن عظیم الشان یو تفسیر لیکلی دی کوم چې د حکیم الامت حضرت تهانوي رَحِمَهُ اللّٰهُ فوائد دي او د هغه په حکم سره لیکل شوي دي. په هغه کې حضرت مفتي صاحب په ډیر تفصیل سره د سماع موتی مسئله بیان کړې ده او اثبات د سماع موتی یې راجح بللی دی. لیکن په یوه ځای کې یې لیکلي دي د کوم چې خلاصه دا ده کله چې ما د طرفینو دلائل وکتل نو پریشانه شوم، په همدغه پریشانۍ کې ما ته په خوب کې یو بزرګ وویل چې ته ولې په دې مسئله پسې لګیدلې یې، عالم برزخ یو مستقل عالم دی، کله چې الله تعالی وغواړي نو د ژوندو خبرې به مړو ته ورسوي او که یې ونه غواړي نو نه به یې رسوي، حضرت مفتي صاحب ددې خوب وروسته لیکلي دي **(فاصحبت منشرحًا صدری)** یعنې زه د شرح صدر په حالت کې راپورته شوم چې یقینا د عالم برزخ فیصله دلته په دنیا کې نه شي کیدلی. ددې خبرې نه دا خبره ثابته شوې ده چې فی الجمله سماع ده او في الجمله عدم سماع ده، لهذا په یو طرف کې ودریدل او د بل طرف تضلیل او تجهیل کول مناسب نه دي، اګر که په مسئله کې اختلاف دی خو اختلاف په مرګ کې هم شته دی.

تخالف الناس حتی لا اتفاق لهم ❁ الا علی شجب والخلف في الشجب

فقیل تخلص نفس المرأ سالمة ❁ وقیل تشرک نفس المرأ في العطب

یعنې د انسانانو د مرګ نه علاوه په هر شي کې اختلاف دی لیکن په مرګ کې هم اختلاف دی، ځکه چې بعضې وایي روح نه مري او بعضې وایي چې د جسم سره روح هم مرکیږي.

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

۱۷ محرم الحرام ۱۴۰۹ هـ

بَابُ الِاعْتِصَامِ بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ
په کتاب او سنت منګولې لګول

اعتصام د باب افتعال نه د پنجې وهلو او په منګول کې په مضبوطۍ سره د يو شي نيولو په معنی سره راځي. (المرقات ۱/۳٦۵).

د الله تعالی ارشاد دی: ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا﴾ (ای تمسکوا بالقرآن والسنة). (المرقات ۱/۳٦۵).

يعنې د قرآن کريم او سنت نبويه اوامر او نواهي او د هغو ټول احکام په زړه او روح سره ومنئ په هغو باندې عمل کول اعتصام بالکتاب والسنة دی. **الکتاب**: مراد ترې وحې متلو او وحې جلي ده.

والسنة: د سنت نه مراد وحې غير متلو او وحې خفي ده، نو کتاب په معنی د قرآن مجيد دی او سنت په معنی د سيرت سره دی، دا د رسول الله ﷺ د هغو مسلو د مسنونې طريقې نوم دی په کومو باندې چې رسول الله ﷺ مواظبت کړی دی يا د سنت نه مراد **اقوال النبي ﷺ وافعاله واحواله المعبر عنها بالشريعة والطريقة والحقيقة وما سلک عليها الصحابة والتابعون**(المرقات ۱/۳٦۵).

په دې خبره پوهيدل په کار دي چې د شريعت مدار د رسول الله ﷺ په ذات باندې دی، لهذا کله احکام وروسته راغلي دي او د رسول الله ﷺ د ذات عمل د وجې مخکې شوي دي لکه د اودس مسئله چې د هغه حکم څو کلونه وروسته راغی او په هغه باندې د رسول الله ﷺ د ذات عمل د پخوا نه شوی وو، د کتاب او سنت مثال د متن او د شرحې دی، کتاب محمل متن دی او سنت د هغه تفصيل او شرح ده، اوس که چيرته د دې متن نه همدا شرح جدا وګڼل شي نو کتاب مجمل بلکې مهمل پاتې کيږي. څکه چې د حج، زکوة، روژې او مونځ حکم خو په کتاب الله کې شته دی ليکن د هيئت او کيفياتو تفصيلات او تشريحات خو يې په سنت سره ثابت شوي دي.

يا ددې دواړو د ظاهري احکامو دپاره دستور العمل په کار دی هغه فقه ده کومه چې د جدا جدا عملي دفعاتو نوم دی او د همدې قرآن او سنت نه مستنبط شوې ده کوم جدا شی نه دی، اوس که چيرته فقه د قرآن او حديث نه جدا کړی شي نو همدا دواړه ادله به د دستور نه بغير پاتې شي او د باطني احکامو دپاره دستور العمل تصوف سلوک او احسان دی نو همدا شريعت حقيقت او طريقت دی.

د همدې باب روايتونه نهايت واضح او مؤثر انداز سره ترغيب الى السنة او تحذير عن البدعة په تعليم باندې مشتمل دي، په دين کې د نوو شيانو بدعاتو د بيخ ويستلو دپاره ددې نه بهتره کومه بله نسخه نشته.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

په دين کې د نوو خبرو پيدا کول بدعت دی

(۱) عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَنْ أَحْدَثَ
د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت دی فرمايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : چا چې پيدا کړه
فِي أَمْرِنَا هٰذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1]
زمونږ په دين کې يوه داسې نوې خبره کومه چې زمونږ په دين کې نه وي نو هغه مردوده ده.

توضيح: **من احدث**: (اى اوجد وابتدع وزعم كونه ديناً). (المرقات ۱/۳۶۵).

في امرنا: ددې نه د اسلام دين او شريعت مطهره مراد دي.

هذا: دلته د اشاره قريب صيغه استعمال شوې ده اګر چه دين محسوس او مبصر نه دی، په دې سره د دين اسلام نهايت واضح او رونبانه کيدو طرف ته اشاره ده چې د دلائلو او يقينياتو په اعتبار سره دا دين داسې رونبانه دی لکه کوم محسوس او مبصر شی چې وي. (المرقات ۱/۳۶۵).

د بدعت تعريف: **احدث** او **احداث في الدين** د بدعت په معنی سره دی، په لغوي طور بدعت نوي شي او د نوي کار کولو ته ويل شوي دي، او د شريعت په اصطلاح کې بدعت د هغه کار نوم دی کوم چې په خير القرون کې نوي او سلف او خلف د هغه طرف ته محتاج وي، او کوم کس يې د ثواب حاصلولو په نيت وکړي. د بدعت ددې شرعي تعريف په نظر کې نيولو د وجې د هغه هيڅ فرد حسنه نه دی بلکې د هغه هر فرد قبيح او سيئه دی، هو د بدعت په لغوي مفهوم کې هر نوی شی داخل شوی دی د کومو نه چې د بدعت ډير قسمونه جوړيدی شي، ليکن هغه د ايجاداتو د قبيلې نه دي اصطلاحي او شرعي بدعت نه دي. ددې تعريف نه عادات ووتل لکه د نوي ډيزائن جامې، د خوراک څښاک او ځان جوړونې نوې نوې طريقې وغيره. همدارنګه په وسائلو او ذرائعو کې بدعات نه راځي، بلکې په مقاصدو کې راځي، لهذا

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۳۰۱/۵،رقم الحديث ۲۶۹۷، ومسلم في الصحيح ۱۳۴۳/۳ رقم الحديث ۱۷-۱۷۱۸، وابو داود ۱۲/۵ رقم الحديث ۴۶۰۶، وابن ماجة ۷/۱، رقم الحديث: ۱۴، واخرجه احمد في المسند ۲۷۰/۶

که چیرته کوم کس د مونځ دپاره سور ځي، یا پیاده ځي یا د منډې په وهلو سره ځي د کومې وسیلې او ذریعې استعمال چې وغواړي کولی یې شي. سلف یعنې صحابه کرام رضي الله عنهم په وروسته کې د راتلونکو په شان د همدې کار طرف ته محتاج شوی دی او بیا یې هم نه دي کړي.

او که چیرته صحابه د کوم خصوصي طرز طرف ته محتاج شوي نه وي او په وروسته کې راتلونکي خلک هغه ته محتاج شي مثلا په خصوصي طور د مدارسو جوړول. په جوماتو کې دننه د صرف او نحو وغیره فنونو تعلیم، دا ایجاد هم بدعت نه دی، ځکه چې د سلفو په نزد د همدې شیانو وجود ځکه نه وو چې هغوی دې طرف ته محتاج نه وو، که چیرته په دې خاص انداز او طریقه کار کې ثواب وی نو هغوی به هم خپل کړی وو ځکه چې د ثواب طرف ته هغوی هم محتاج وو، د ثواب نیت شرط دی ځکه بدعت ددې ثواب د نیت نه جوړ شوی دی، شرک او بدعت همیشه د محبت او ثواب د لارې راغلي دي. د شرک او کفر نه وروسته د بدعت نمبر دی.

په همدې وجه اوس ویل شوي دي البدعة شرک الشرک یعنې بدعت د شرک یوه تسمه او شاخ دی. د دې وجه دا ده چې د اسلام دین اوس مکمل شوی دی ﴿اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِيْنَكُمْ﴾ قرآني آفاقي اعلان شوی دی، اوس چې کوم کس په دین کې کومه نوې جزیه راوړي نو مونږ د هغه نه پوښتنه کوو چې د همدې ایجاد د ثواب کار رسول الله صلی الله علیه وسلم ته معلوم وو او که نه؟ که چیرته هغه ووایي چې معلوم نه وو نو په علم کې د افضلیت دعوې کولو د وجې دا کس کافر کیږي، او که ووایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته معلوم وو نو مونږ ترې پوښتنه کوو چې امت ته یې د هغه تعلیم ورکړی او که نه؟ که چیرته هغه ووایي چې نه یې دی ورکړی نو بیا هم کافر کیږي، ځکه چې د رسالت په فریضه باندې یې اعتراض وکړ او که ووایي چې تبلیغ یې کړی نو ووایه چیرته دي؟ چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د میلاد حکم کړی دی یا یې د جلوس حکم کړی یا یې د اذان نه مخکې د خاص نمایشي ورد حکم کړی. یا یې د عرسونو او د میلو حکم کړی، یا یې د جمعه نه وروسته د حلقه په جوړولو سره په ولاړه د خود ساخته سلام ویلو حکم کړی دی وغیره وغیره.

که چیرته هغه ووایي چې مونږ په عموماتو سره استدلال کړی دی چې د درود ویلو عام حکم دی نو د دې جواب دا دی چې ﴿الاستدلال بالعمومات عند وجود سنة مخصوصة باطل﴾ یعنې د مخصوص سنت په موجودګی کې په عموماتو او عامو نصوص سره استدلال کول باطل دي.

بنه مونږ ته دا وښایه چې تاسو په کومو عموماتو سره استدلال کړی دی آیا رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د هماغو عموماتو علم وو او که نه؟ او هغه پیژندل او که نه؟ که یې پیژندل نو ووایی چې عمل یې په همدې عموماتو باندې چیرته کړی دی؟ نو په کومو عموماتو چې رسول الله صلی الله علیه وسلم استدلال نه دی کړی بلکې د عموماتو برعکس د رسول الله صلی الله علیه وسلم خاص سنت موجود دي نو تاسو ولې د

عموماتو په بدعاتو کې اخته شوي یاست؟ دلته په دې خبره پوهيدل ضروري دي چې په بدعت او رسم کې فرق دی چې بدعت د ثواب په نیت سره کیدلی شي او د رسم (رواج) په اداء کولو کې د ثواب نیت نشته دی. دویم فرق دا دی چې په بدعت کې د عمل او عقیدې دواړو خرابي ده او په رسم کې صرف د عمل خرابي ده، د بدعت د پورته ذکر شوو تشریحاتو دپاره علامه ابن کثیر رَحِمَهُ اللهُ یو تفسیري عبارت د تائید په طور ډیر زیات مناسب دی، ویلي دي **﴿واما اهل السنة والجماعة فيقولون في كل قول وفعل لم يثبت عن الصحابة رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ هو بدعة لانه لو كان خيرا لسبقونا اليه لانهم لم يتركوا خصلة من خصال الخير الا وقد بادروا اليها﴾ (تفسير ابن كثير ج ۲ ص ۱۵۶).**

علامه جرجاني رَحِمَهُ اللهُ سرسيد شريف په خپل کتاب (التعريفات) کې د بدعت تعريف داسې کړی دی **﴿البدعة هي الامر المحدث الذي لم يكن عليه الصحابة والتابعون ولم يكن مما اقتضاه الدليل الشرعي﴾ (التعريفات ص ۳۷).**

یعنې بدعت د هغه نوي ایجاد نوم دی کوم چې نه صحابو کړی دی او نه تابعینو کړی دی او نه کوم شرعي دلیل د هغه غوښتنه کړې دی، د بدعت دې شرعي تعریفاتو ته چې وکتل شي هر کس دا فیصله کولی شي چې بدعت یو قبیح عمل دی، او د هغه هیڅ فرد ښه او حسنه کیدی نه شي، هو لغوي مفهوم کوم چې د مطلق ایجاد په معنی سره دی په هغه کې اقسام جوړ شوي دي، لیکن په شرعي بدعت کې هیڅ تقسیم نشته دی. کومو حضراتو چې تقسیم کړی دی هغه یې د شرعي بدعاتو تقسیم نه دی کړی بلکې د لغت په حواله سره دی، شیخ احمد سرهند مجدد الف ثاني رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي: **اما این فقیر درین مسئله بایشان موافقت ندارد و هیچ فرد بدعت را حسنه نمي داند وجز ظلمت وکدورت درآن احساس نمي نمايد. ﴿قال عليه وعلى آله الصلوة والسلام كل بدعة ضلالة﴾ (مکتوبات ج ۲ ص ۳۸)**

ترجمه: بهر حال دا فقیر د تقسیم بدعت په مسئله کې ددې خلکو سره موافقت نه لري او د بدعت هیڅ فرد او قسم حسنه نه ګڼي، بلکې په بدعت کې د تاریکۍ نه بغیر بل هیڅ نشته دی، د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارشاد دی چې هر بدعت ګمراهي ده. د مجدد الف ثاني رَحِمَهُ اللهُ د مبارک کلام مطلب دا شو چې په اصطلاحي او شرعي بدعت کې هیڅ تقسیم نشته چې بدعت هم وي او ښه هم وي، بلکې د شرعي بدعت هر هر فرد په اعتبار سره ګمراهي ده.

هر بدعت ګمراهي ده

(۲) وَ عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَمَّا بَعْدُ
د جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي دي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په یوه خطبه کې وفرمایل: وروسته ددې نه

فَإِنَّ	خَيْرَ	الْحَدِيثِ	كِتَابُ	اللهِ	وَ	خَيْرَ	الْهَدْيِ	هَدْيُ	مُحَمَّدٍ

پو هيدل په كار دي چې بيشكه د ټولو نه بهتره خبره د الله تعالى د كتاب ده او د ټولو نه بهترينه لار د محمد

وَ	شَرَّ	الْأُمُورِ	مُحْدَثَاتُهَا	وَ	كُلَّ	بِدْعَةٍ

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لار ده او د ټولو بدترين شى هغه دى كوم چې په دين كې نوى را وويستل شي او هر بدعت (د خپل

ضَلَالَةٌ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].

ځان د طرف نه په دين كې نوې پيدا شوې ده) گمراهي ده.

توضيح : امابعد : رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شايد خطبه ويلي وه نو ځكه يې **امابعد** كلمه وويله، ددې كلمې متعلق په شروع كې پوره تفصيل تير شوى دى. (المرقات ۱/۳۶۷).

وكل بدعة ضلالة : په يوه روايت كې راغلي دي **(وكل ضلالة في النار)** يعني د گمراهى اهل خلك به ټول په دوزخ كې وي، د اسلام په دين كې بدعت يو خطرناک شى دى په كوم سره چې د دين د مسخ كيدو خطره ده او دين ورباندې فاسد كيدى شي، (المرقات ۱/۳۶۷). امام مالك رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي :

و هل افسد الدين الا الملوک ❁ و احبار سوء و رهبانها

بې دينه ملحد بادشاهان او علماء سوء او د جهالت نه ډک باطل پرست درويشان د دين د خرابيدو ذمه وار دي.

و خير امور الدين ما كان سنة ❁ وشر الامور المحدثات البدائع

د ټولو نه زيات مبغوض خلك

﴿۲﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبْغَضُ

دابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى وايي چې : رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: د ټولو نه زيات مبغوض

النَّاسِ	إِلَى	اللهِ	ثَلَاثَةٌ	مُلْحِدٌ	فِي	الْحَرَمِ	وَ	مُبْتَغٍ	فِي	الْإِسْلَامِ

خلك الله تعالى ته درې كسان دي : (۱) په حرم كې كجروي كوونكى، (۲) رواج كوونكى په اسلام كې

سُنَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَ مُطَّلِبُ دَمِ امْرِئٍ بِغَيْرِ حَقٍّ لِيُهْرِيقَ دَمَهُ . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[2].

طريقې د جاهليت د زمانې (دريم) د كوم مسلمان په ناحقه د وينو غوښتونكى چې د هغه وينه توى شي.

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۱۱۴

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۲/۲۱۰، رقم الحديث ۶۸۸۲

توضیح : **ملحد في الحرم** : الحاد د سمې لارې نه کږېدو او کږروۍ کولو ته ویل کیږي او ملحد فی الحرم هغه کس دی کوم چې په حرم شریف کې د شریعت د احکامو خلاف ورزي کوي. د خدای تعالی د حرم بې حرمتي کوي، او هلته بد امني خوروي، جګړه کوي او هلته ښکار کوي. ویل شوي دي چې په حرم شریف کې د ګناه تصور کول هم ګناه ده، او صغیره هم کبیره شمارل کیږي. (المرقات ۱/۳۷۰).

سنة الجاهلية : یعنې د اسلام د قبلولو نه وروسته د بدبختۍ د وجې نه د جاهلیت زماني رسم او رواج په اسلام کې رواج کوي، مثلا نوحه کول، د ګریوان څیرې کول، ویښتان ویستل، قومي تعصب ته هوا ورکول او د جاهلیت بدعت په اسلام کې داخلول وغیره وغیره. (المرقات ۱/۳۶۹).

مطلب دم امرء : یعنې چې په ناحقه د یو مسلمان د وینو تویولو په لټون کې وي او دا لویه ګناه ده، علماؤ لیکلي دي چې ددې جملې او د ماقبل جملې مطلب دا دی چې دا کس ددې ګناهونو د لټون له وجې ګنهګار جوړ شوی دی نو کوم خلک چې ددې ګناهونو کوونکي شي د هغو د اوسیدو ځای به کوم وي؟. همدا دری خویونه یې خاص کړل ځکه چې په اول کې د مرکز تخصیص او د هغه احترام دی. په دویم کې د اسلام د حدودو رعایت دی او په دریم کې د امن عامه خصوصیت دی، یا داسې که وویل شي چې په اول کې قباحت او شناعت د محل په وجه دی، په دویم کې شناعت د فاعل د وجې دی او په دریم کې شناعت د فعل د وجې دی، نو فعل فاعل او محل درې واړه راغلل. (المرقات ۱/۳۶۹).

(۲) وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّ أُمَّتِي					
او د حضرت ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دی ویلي دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: زما ټول امت					
يَدْخُلُونَ	الْجَنَّةَ	إِلَّا	مَنْ	أَبٰى	قِيلَ
به جنت ته داخل شي مګر هغه کس کوم چې انکار وکړ او سرکشي یې وکړه (جنت ته به نه داخلیږي) پوښتنه					
وَ مَنْ أَبٰى قَالَ مَنْ أَطَاعَنِي					
وشوه هغه کوم کس دی؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: کوم کس چې زما اطاعت او فرمانبرداري وکړه					
دَخَلَ الْجَنَّةَ وَ مَنْ عَصَانِي فَقَدْ أَبٰى . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1].					
هغه جنت ته داخل شو او چا چې زما نافرماني وکړه هغه انکار وکړ او سرکشي یې وکړه.					

(۱) اخرجه البخاري في صحيحه ۱۳/۲۴۹، رقم الحديث ۷۲۸۰ . واحمد في المسند .

توضیح: **الا من ابی**: دلته که د امتي نه که چیرته امت دعوت یعنې کفار مراد کړی شي نو د الا من ابی نه به مراد کافر شي، په دې صورت کې به استثناء متصله شي، یعنې کومو کافرانو چې د ایمان نه انکار کړی دی هغوی به جنت ته نه ځي. او که د امت نه مراد امت اجابت یعنې مسلمان امت شي نو بیا په الا من ابی کې تفصیل دا دی چې که چیرته یې اعتقاداً انکار وکړ نو هغه کافر شو او استثناء منقطع شوه، یعنې ټول مسلمان امت به جنت ته ځي مګر د جنت عقیده نه لرونکي به جنت ته نه ځي، او که چیرته عصیانًا انکار دی نو بیا استثناء متصله ده یعنې ټول مسلمان امت به جنت ته ځي مګر انکار کوونکي مسلمانان به نه ځي، یعنې په اول دخول سره به نه ځي ځکه چې د ګناه ارتکاب یې کړی دی د سزا د تیرولو نه وروسته به ځي. (المرقات ۱/۳۷۰).

فرښتو د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حیثیت واضح کړو

﴿۵﴾ وَ عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَتْ مَلَائِكَةٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

د جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې څه فرښتې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته په داسې وخت کې راغلې چې

وَ هُوَ نَائِمٌ فَقَالُوا إِنَّ لِصَاحِبِكُمْ هٰذَا

هغه اوده ؤ فرښتو په خپل مینځ کې سره وویل: ستاسو د دې دوست (یعنې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) متعلق

مَثَلًا فَاضْرِبُوا لَهُ مَثَلًا قَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّهُ نَائِمٌ

یو مثال دی هغه د ده په وړاندې بیان کړئ نورو فرښتو وویل: دا خو اوده دی (لهذا د بیانولو فائده څه ده؟)

وَ قَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّ الْعَيْنَ نَائِمَةٌ وَ الْقَلْبَ يَقْظَانُ فَقَالُوا مَثَلُهُ

او بعضو وویل بیشکه سترګې یې ویدې دي لیکن زړه خو یې ویښ دی بیا هغې وویل: د ده مثال د هغه

كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى دَارًا وَ جَعَلَ فِيهَا مَأْدُبَةً وَ

کس دی کوم چې کور جوړ کړ او خلکو ته د خوراک د پاره یې دسترخوان خور کړو او بیا یې د خلکو په رابللو

بَعَثَ دَاعِيًا فَمَنْ أَجَابَ الدَّاعِيَ دَخَلَ الدَّارَ وَ أَكَلَ مِنَ الْمَأْدُبَةِ وَ مَنْ

پسې کسان ولیږل لهذا کومو چې د بلونکو خبره ومنله هغوی کور ته داخل شو او خوراک یې وکړ او کومو

لَمْ يُجِبِ الدَّاعِيَ لَمْ يَدْخُلِ الدَّارَ وَ لَمْ يَأْكُلْ مِنَ الْمَأْدُبَةِ

چې د بلونکو خبره ونه منله هغوی نه کور ته داخل شو او نه یې خوراک وکړ. دا یې چې واوریدل فرښتو

فَقَالُوا أَوِّلُوهَا لَهُ يَفْقَهُهَا قَالَ بَعْضُهُمْ
په خپل مینځ کې وویل هغه ته یې (د وضاحت سره) بیان کړه تر څو چې ورباندې پوهه شي بعضو فرښتو
إِنَّهُ نَائِمٌ وَ قَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّ الْعَيْنَ نَائِمَةٌ
وویل (دیبانولو فائده څه ده ځکه) چې هغه خو اوده شوی دی، نورو وویل بیشکه سترګې یې ویدې دي
وَ الْقَلْبَ يَقْظَانُ فَقَالُوا الدَّارُ الْجَنَّةُ وَ الدَّاعِي مُحَمَّدٌ
لیکن زړه خویې ویښ دی او بیایې وویل: د کور نه مراد جنت دی او دبلونکي نه مراد رسول الله ﷺ
فَمَنْ أَطَاعَ مُحَمَّدًا فَقَدْ أَطَاعَ اللهَ وَ مَنْ عَصَى
دی چاچې د محمد ﷺ فرمانبرداري وکړه هغه د الله فرمانبرداري وکړه او چاچې نافرماني وکړه د
مُحَمَّدًا فَقَدْ عَصَى اللهَ وَ مُحَمَّدٌ فَرْقٌ بَيْنَ النَّاسِ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1].
محمد ﷺ هغه د الله نافرماني وکړه او محمد ﷺ د خلکو په مینځ کې فرق کوونکی دی.

توضیح: فاضربوا له مثلا: دا خبرې اترې د فرښتو خپلمنځي خبرې دي د مثال په طور دا حدیث بیان شوی دی نو دا مرفوع حدیث دی. (المرقات ۱/۳۷۱).

والقلب یقظان: د عامو خلکو د خوب اثر په ظاهري او باطني ټولو اندامونو باندې وي او د سترګو سره زړه یې هم اوده وي د ادراک او شعور نه غافل وي، لیکن د نبي خوب صرف ظاهري اندامونه متاثر کوي د زړه په ادراک او شعور باندې خوب اثر نه کوي. د ډیرو احادیثو نه ثابته ده چې د انبیاؤ زړه نه اوده کیږي، ځکه د نبي په زړه باندې هر وخت د عالم بالا نه د وحې نزول کیږي، نو په خوب او بیدارۍ کې د وحې د علومو حاصلولو د پاره د هغه د زړه تیار ساتل ضروري دي، همدا وجه ده چې د نبي خوب د وحې یو مستقل قسم دی کوم چې قطعي او یقیني دی، حضرت ابراهیم علیه السلام د خوب د وجې د اسماعیل علیه السلام د ذبحه کولو فیصله وکړه، که چیرته د خوب حیثیت قطعي او یقیني نه وی نو د قتل په شان د یو عمل ارتکاب به یې څنګه کړی وو؟ همدا وجه ده چې د نبي د خوب نه بیدارول روا ندي، ممکن ده چې وحې را روانه وي، او همدا وجه ده چې د انبیاء کرامو علیهم السلام خوب د اودس ماتوونکی نه دی. (المرقات ۱/۳۷۱).

سوال: دلته دا سوال شوی دی چې په راتلونکي کتاب الصلوة کې د (**ليلة التعريس**) په نوم يو حديث راروان دی په هغه کې راغلي دي چې رسول الله ﷺ په يو ځای کې پړاو واچولو او د لښکر ټول خلک اوده شول، رسول الله ﷺ هم ويده شو. او د لمر د راختلو وروسته يې سترګې خلاصې شوې او د سهار مونځ قضاء شوی وو، د رسول الله ﷺ زړه که ويښ وی نو مونځ ولې قضاء شو؟ او په خپل وخت باندې ولې را بيدار نه شو؟.

جواب: د همدې سوال زياتره شارحينو دا جواب ورکړی دی چې په انساني جسم کې د هر اندام خپل جدا کار او ذمه واري ده، د سحر ادراک کول او د هغه ليدل دا د زړه ذمه واري نه ده ،بلکې د سترګو ذمه واري ده، همدا وجه ده که چيرته کوم کس سترګې بندې کړي لو د بيدارۍ په حالت کې هم هغه د صبح صادق ادراک نه شي کولی سره ددې چې زړه يې بيدار دی، مګر سترګې يې بندې دي، دلته هم دا شان معامله ده، چې د رسول الله ﷺ زړه بيدار وو ليکن د سهار ادراک د زړه کار نه وو بلکې د سترګو وو او په ظاهري طور باندې سترګې د خوب د وجې متاثره شوې وې، نو د سهار ادراک هغه وخت وشو کله چې نرم جسم د احساس سره متاثر کړ او د جسم قوت حاسې محسوس کړه چې د سحر وخت تير شوی بلکې ګرمي را پورته شوې ده.

أولو هاله: يعني د همدې مثال تفسير بيان کړه ترڅو چې رسول الله ﷺ هم پرې پوه شي. (المرقات ۱/۳۷۲).

"داعي محمد: په بعضو نورو روايتونو کې د داعی نه مراد الله تعالی دی، او د **مأدبة** نه مراد جنت دی، او د دار نه مراد اسلام اخيستل شوی دی، د کوم چې په ظاهره تعارض معلوم شوی دی، شارحينو ليکلي دي چې په دې کې هيڅ تعاروض نشته دی، ځکه چې اصل او بلا واسطه داعي الله تعالی دی، او رسول الله ﷺ بالواسطه داعي دی، نو کله نسبت بلا واسطه او کله بالواسطه شوی دی.

همدا رنګه اسلام چونکه د جنت دپاره سبب دی او په خپله جنت مسبب دی نو د دار تفصيل کله په اسلام سره شوی کوم چې د جنت دپاره سبب دی او کله د دار تفصيل په جنت سره شوی کوم چې مسبب دی، او د سبب اطلاق په مسبب باندې او د مسبب اطلاق په سبب باندې مشهور دی.

ومحمد فرق بين الناس: يعني رسول الله ﷺ د مؤمن او کافر په مينځ کې فارق دی چې د ده ﷺ منونکی مؤمن او نه منونکی کافر دی، کوم چې محمدي دی هغه مؤمن دی او کوم چې محمدي نه دی هغه مسلمان نه دی. ځکه چې د حقانيت په ميدان کې اوس د محمديت د دور دوره ده. (المرقات ۱/۳۷۲).

په عمل کې د خپل نبي نه وړاندې مه ځئ

﴿٦﴾ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ ثَلَاثَةُ رَهْطٍ إِلَى أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د انس رضي الله عنه روايت دی چې دری کسان د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ازواج مطهراتو په خدمت کې حاضر
يَسْأَلُونَ عَنْ عِبَادَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا أُخْبِرُوا بِهَا
شو تر څو چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د عبادت کولو حال معلوم کړي او کله چې يې د عبادت پوښتنه وکړه
كَأَنَّهُمْ تَقَالُّوهَا فَقَالُوا أَيْنَ نَحْنُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
نو د نبي علیه السلام په عبادت يې د کم ګمان وکړ او په خپل مينځ کې سره وويل: د نبي علیه السلام په مقابل کې
وَقَدْ غَفَرَ اللهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ فَقَالَ أَحَدُهُمْ
کې مونږ څه شی يو الله تعالی خو هغه ته مخکني او وروستني ټول ګناهونه معاف کړي دي په هغو کې يو وويل
أَمَّا أَنَا فَأُصَلِّي اللَّيْلَ أَبَدًا وَقَالَ الْآخَرُ أَنَا أَصُومُ النَّهَارَ أَبَدًا وَلَا أُفْطِرُ
اوس به زه ټوله شپه عبادت کوم، دويم وويل: زه به د ورځې هميشه روژه نيسم هيڅکله به افطار نه کوم،
وَقَالَ الْآخَرُ أَنَا أَعْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلَا أَتَزَوَّجُ أَبَدًا
دريم وويل: زه به د ښځو نه جدا او سيږم او هيڅکله به نکاح نه کوم (په دوی کې همدا خبرې رواني وې) چې
فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ أَنْتُمُ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا أَمَا
رسول الله صلی الله علیه وسلم تشريف راووړ او وې فرمايل: تاسو خلکو داسې ويلي دي، خبردار! زه د تاسو نه
وَاللهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلّٰهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ
زيات د خدای نه ويريږم او د تاسو نه زيات تقوی غوره کوم ليکن (د دې باوجود) زه روژه هم ساتم او افطار
وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ فَمَنْ
هم کوم زه (په شپه کې) مونځ هم کوم او اوده کيږم هم او د ښځو سره نکاح هم کوم (دا زما طريقه ده) کوم کس
رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
چې زما د طريقې نه انحراف وکړي هغه زمونږ نه دی (زما د ډلې نه وتلی دی).

(١) اخرجه البخاري في الصحيح ٩/١٠٤، رقم الحديث ٥٠٦٣، ومسلم في الصحيح ٤/١٠٢٠ رقم الحديث ٥-١٤٠١.

توضیح: جاء ثلاثة رهط: دې درېو کسانو ته کله چې د رسول الله ﷺ د عبادت علم وشو نو دوی داګمان وکړچې رسول الله ﷺ خو معصوم دی او مونږ ګناه ګار یو. رسول الله ﷺ مامون العاقبة دی او مونږ د خپل انجام په باره کې مامون نه یو، لهذا مونږ ته په عبادت کې د زیات کوشش کولو ضرورت دی. چنانچه ددې محنت ذکر وړاندې را روان دی چې یوه وویل زه به ټوله شپه مونځ کوم، دویم وویل زه به همیشه روژه نیسم، ولا افطر، یعنې د ممنوعه او منهیه ورځو نه بغیر روژه به نیسم او کله به هم افطار نه کوم، دریم وویل ما د نکاح نه کولو عهد وکړو. (المرقات ۱/۳۷۴).

فلیس مني: ای لیس من اشیاعي ولا تعلق له مني بشئ.

سوال: ددې قسم جملو متعلق یو مشهور سوال دی چې کله رسول الله ﷺ وفرمایل چې هغه زما نه یا د موتږ نه ،نه دی نو ددې خو ظاهري مطلب دا راووتلو چې ددې کار د کولو وروسته هغه کس مسلمان پاتې نه شو بلکې د اسلام نه ووتلو؟.

جواب: ددې سوال خو یو جواب دا دی چې دا کلام د اسلوب حکیم په طریقه باندې دی چې دا رنګه د بیزارۍ اعلان کله چې یو مسلمان واوري نو هغه چغه کړي او ژاړي چې زه د نبي او خپلې عقیدې نه ووتم لهذا توبه کوي او هغه معصیت ته بیا نزدې هم نه ورځي.

دویم جواب دادی چې د **فلیس مني** چې کومه جمله ده د هغې تعلق د عام اسلام او ایمان سره نه دی بلکې هغه دا ده چې په دې جزیه او دې عمل کې دا کس د ما نه نه دی او نه د مسلمانانو په طریقه باندې دی بلکې په دغه جزئیه کې دا کس د کوم بل مذهب والاو په شان دی د مسلمانانو په شان نه دی.

د انبیاء کرامو عليهم السلام د عصمت مسئله: وقد غفر الله له: ددې جملې نه د عصمت انبیاء مطلب راوتلی دی. د اشارې په شکل یو څو جملې وړاندې کوم، عصمت د هغه حفاظت نوم دی چې د قدرت او اختیار په شتون کې د یو چا بالفعل د ګناه نه محفوظ کیدل، د علماو په دې باندې اتفاق دی چې له انبیاء کرامو نه **قبل النبوة** او **بعد النبوة** د شرک او کفر صدور نه دی شوی ددې نه هغوی معصوم دي، او د کبائرو په باره کې بعد النبوة په معصوم کیدو کې د اهل السنة اجماع ده، او **قبل النبوة** د بعضو علماؤ په نزد د کبائرو صدور ممکن دی لیکن دا مسلک مرجوح دی ارجح نه دی، او دصغائرو په باره کې اشاعرو ویلي چې د هغو صدور قبل النبوة او بعد النبوة روا دی. لیکن ماتریدیو مطلق نفې کړې ده او همدا د عامو علماؤ په نزد راجح دی. ځکه چې نبي د عامو انسانانو او ګناه ګارانو د هدایت دپاره راغلی کله چې په خپله هغه د ګناهونو نه محفوظ نه دی نو نورو ته به څه راهنمائي وکړي؟. (المرقات ۳۷۳-۱/۳۷۴).

عالم کردن آسانی وتن پروری کند ۞ او خویشتن گم است کرا رهبری کند

فرقه حشویه انبیاء کرام معصوم نه ګڼي.

د انبیاء کرامو طرف ته په قرآن کریم کې د ذنب او معصیت چې کوم نسبتونه شوي دي هغه د **(حسنات الابرار سیئات المقربین)** په طور دي، دارنګه د هغو د عالي شان پیش نظر کله کله الله تعالی تر همدې الفاظو پورې سخت الفاظ استعمال کړي دي، دا د خپلو په مینځ کې د خپل انداز خبرې دي، بل هیچاته د دې اجازت نشته، بلکې د قرآن کریم د تحقیق او تفسیر په ضمن کې که چیرته د همداسې لغزشونو ذکر راغلی دی نو بیو کس په هغو باندې کلام کولی شي، که نه نو مستقلاً د انبیاء کرامو د لغزشونو قیصې بیانول روا نه دي. (المرقات ۱/۲۷۳).

په سورت طه کې د حضرت آدم علیه السلام د لغزش په تذکره کې مفسرینو لیکلي دي: **(قال ابوبکر بن العربي في احکام القرآن واضعا اساسا لادب الانبیاء وقاعدة غریبة. یقول لایجوز لاحدنا الیوم ان یخبر بذلک عن آدم الا اذا ذکرناه في اثناء قوله تعالی عنه او قول نبیه. فاما ان یبتدأ ذلک من قبل نفسه فلیس بجائز في آبائنا الادنین الینا المماثلین لنا فکیف في ابینا الاقدم الاعظم الاکرم النبي الاقدم الذي عذره الله سبحانه وتاب علیه وغفر له)** (قرطبي، بحر محیط، معارف القرآن).

یو جواب دا هم دی چې د ذنب د نسبت مختلف درجات دي د نبي طرف ته چې نسبت وشي نو د خلاف اولی ارتکاب مراد شوی دی، یا ذنوب د امت مراد دي.

د رسول الله صلی الله علیه وسلم په اطاعت کې کامیابي ده

(۷) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ صَنَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا فَرَخَّصَ فِيهِ
د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم یو کار وکړو او د هغه اجازت یې ورکړو
فَتَنَزَّهَ عَنْهُ قَوْمٌ فَبَلَغَ ذَلِكَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَطَبَ
لیکن یو شمیر خلکو د هغه نه پرهیز وکړو کله چې نبي علیه السلام خبر شو نو رسول الله صلی الله علیه وسلم خطبه ورکړه
فَحَمِدَ اللهَ ثُمَّ قَالَ مَا بَالُ أَقْوَامٍ
د الله تعالی د حمد او تعریف نه وروسته یې وفرمایل: د هغه خلکو په باره کې ستاسو څه خیال دی چې
يَتَنَزَّهُونَ عَنِ الشَّيْءِ أَصْنَعُهُ فَوَاللهِ إِنِّي لَأَعْلَمُهُمْ بِاللهِ
هغوي د همدې شي نه پرهیز کوي کوم چې زه کوم، په الله قسم! زه د الله مرضي او نامرضي د دوی نه ښه پیژنم

وَأَشَدُّهُمْ لَهُ خَشْيَةً (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].

او د دوی نه زیات د خدای نه ویریږم.

توضیح: یعنې رسول الله ﷺ یو کار وکړ او خلکو ته یې هم د کار کولو اجازه ورکړه مګر یو شمیر خلکو د احتیاط په نظر کې نیولو د وجې د هغه نه پرهیز وکړو په کوم باندې چې رسول الله ﷺ د ناراضګي ښکاره کړه. ممکن ده چې ددې کار نه مراد د روژې په حالت کې د ښکلولو او غیږ کې د نیولو اجازت وي رسول الله ﷺ په خپله عمل وکړ خلک یې په رخصت باندې پرېښودل مګر یو شمیر خلکو ددې نه پرهیز کول احتیاط ویله رسول الله ﷺ وفرمایل. (المرقات ۱/۳۷۶).

اني لاعلمهم: یعنې زه د دوی ټولو نه زیات پوهیدونکی، د ټولو زیات متقي او د ټولو نه زیات د خدای نه ویره لرونکی هم یم، حقوق الله او حقوق العباد هم اداء کوم، او دا کار او دا شی د خوف خدا تقوی سره منافي نه دی، یو شمیر خلکو په عمل کې د رسول الله ﷺ نه وړاندې کیدل غوښتې وو او د رخصت پرېښودل په عزیمت باندې عمل کولو اراده یې کړې وه نو ملامته شو، ځکه چې کثرت عبادت مطلوب او مقصود نه دی، بلکې شدت اطاعت مطلوب او مقصود دی. (المرقات ۱/۳۷۶).

۱۸ محرم الحرام ۱۴۰۹هـ

په تابیر نخل کې د رسول الله ﷺ یو حکم

(۸) وَعَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د رافع بن خدیج رضي الله عنه روایت دی وایي چې (کله) نبي علیه الصلاة والسلام مدینې منورې ته تشریف راوړنو
وَهُمْ يُؤَبِّرُونَ النَّخْلَ فَقَالَ
دې وخت کې د مدینې خلکو په کجورو کې تابیر (قلم) کړی وو نبي علیه الصلاة والسلام چې (دا ولیدل) وې فرمایل
مَا تَصْنَعُونَ قَالُوا كُنَّا نَصْنَعُهُ قَالَ
دا تاسو څه کړي دي؟ د مدینې اوسیدونکو عرض وکړومونږ همدا سې کړي دي، نبي علیه السلام وفرمایل
لَعَلَّكُمْ لَوْ لَمْ تَفْعَلُوا كَانَ خَيْرًا فَتَرَكُوهُ
که چیرته تاسو دا سې نه وی کړي شاید بهتره به وه (نو خلکو د نبي علیه السلام خبره واوریده) او دا کار یې پرېښود

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱۰/۵۱۳، رقم الحديث ۶۱۰۱، ومسلم في الصحيح ۴/۱۸۲۹ رقم الحديث: ۱۲۷-۲۳۵۶.

فَنَقَصَتْ	قَالَ	فَذَكَرُوا	ذٰلِكَ	لَهٗ					
او په دې کال کې ميوه کمه وشوه ، راوي وايي چې : ددې تذکره نبي عَلَيْهِ السَّلَام ته وکړې شوه نو نبي عَلَيْهِ السَّلَام									
فَقَالَ	إِنَّمَا	أَنَا	بَشَرٌ	إِذَا	أَمَرْتُكُمْ	بِشَيْءٍ	مِنْ	أَمْرِ	دِيْنِكُمْ
وويل زه هم يو انسان يم لهذا کله چې زه تاسو ته د يوې داسې خبرې حکم کومه چې ستاسو د دين وي نو									
فَخُذُوا بِهٖ وَ إِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ مِنْ رَأْيِيْ فَإِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].									
قبول يې کړئ او کله چې کومه خبره د خپل عقل نه وښايم نو پوه شئ چې زه هم انسان يم.									

توضيح : **تأبير** د باب افتعال نه د اصلاح په معنی کې راځي، همدارنګه د تلقيح او پيوند په معنی سره هم راغلی دی، د هغې دوه طريقې دي، يوه طريقه يې دا ده چې د نر ونې ولې د ښځې ونې د ولې سره جوړه کړي، دويمه طريقه دا ده چې د نر ونې ميوه د ښځې ونې په ميوې باندې راځوړندې کړې شي ترڅو چې زياته ميوه وکړي، د مدينې منورې خلکو په باغونو کې همداسې کړي وو ځکه چې د کجورې ونه د آدم عَلَيْهِ السَّلَام د خاورو د پاتې حصې جوړه شوې ده په همدې وجه په هغې کې هغه عادتونه دي کوم چې د انسان په نر او ښځه کې دي، په کوم باغ کې چې نر کجور نه وي هلته ميوه نه کيږي، يا د تابير په همدې عمل سره په فصل کې زياتوالی راځي، او ميوه هم ډيره ښه راځي. (المرقات ۱/۳۷۷)

لعلکم لو لم تفعلوا : رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ګمان وکړ چې دا هم د جاهليت طريقه ده الله تعالی چې څنګه ليکلي هماغسې به کيږي، نو ددې طريقې کارولو ته څه ضرورت دی؟ همدارنګه په دې کې تکليف او محنت هم دی، رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه نفي کړې نه يې منعه کړې بلکې ددې عمل ضرورت يې سلب کړی جواز خو يې هم باقي دی، بل طرف ته د الله تعالی په نزد په تکويني طور په عالم اسباب کې ددې عمل او دې محنت ته هم ضرورت وو نو ځکه ددې عمل په پرېښودلو سره ميوه هم کمه راځي.(المرقات ۱/۳۷۷)

انما انا بشر : يعني زه يو انسان يم او کله چې زه کوم حکم د دين سره متعلق تاسو ته وکړم نو هغه غوره کړئ، ځکه چې هغه به خامخا وحې وي، او کله چې زه تاسو ته کوم حکم په خپله رايه او اجتهاد سره وکړم نو کيدلی شي چې په هغه کې خطا راشي، ځکه چې زه بشر يم نو د صحيح او خطا دواړو احتمال بهر حال موجود دی. (المرقات ۱/۳۷۷)

---

(۱) اخرجه مسلم في صحيحه ۱/۱۳۵ رقم الحديث : ۱۴۰ - ۲۳۶۲.

امر تکم بشيء من رأيي: يوه سلسله د تشريعاتو او شرعي امورو ده په هغه کې د رسول الله ﷺ نه د غلطۍ امکان نشته ځکه چې ﴿وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ﴾ آيت موجود دی. دويمه سلسله د دنيوي معاملاتو او د اسبابو سلسله ده نو په هغو کې د خطا احتمال کيدی شي. ځکه کله چې ټول توجيهات د آخرت طرف ته شي نو د دنيا په پريشانيو کې اخته کيدو فرصت له کومه شي؟ بل طرف ته دنيوي مشقتونه له دنيا سره لګيدلي دي کوم چې په دنيا داری پوهيدل هغوی ته رسول الله ﷺ وفرمايل: ﴿انتم اعلم بامور دنياکم﴾ يعنې داد سبب او مسبب يو ځای کول د محنت او مشقت په پرېښودلو باندې نقصان ښکاره کيدو باندې تاسو دنيا دار ښه پوهيږئ.

ددې حديث مطلب هيڅکله دا نه دی چې رسول الله ﷺ خپل امت ته د اقتصاد په ميدان کې او په معاملاتو کې د شريعت د قواعدو نه د ازادۍ اعلان کړی دی، لکه چې ځينې ملحدينو په دې سره د خلکو د ګمراه کولو کوشش کړی دی، که چيرته د رسول الله ﷺ مقصد دا وو نو بيا رسول الله ﷺ د معاملاتو خريد او فروخت په زرګونو مسائل ولې بيان کړي دي؟

د رسول الله ﷺ مثال

(۹) وَعَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا مَثَلِي وَمَثَلُ مَا
دابو موسی رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې رسول الله ﷺ وفرمايل: زما او د هغه شي مثال کوم
بَعَثَنِيَ اللهُ بِهِ كَمَثَلِ رَجُلٍ أَتَى قَوْمًا فَقَالَ
چې خدای راکړی او راليږلی يې يم (دين او شريعت) د هغه کس په شان دی کوم چې يو قوم ته راشي او ووايي
يَا قَوْمِ إِنِّي رَأَيْتُ الْجَيْشَ بِعَيْنَيَّ وَ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْعُرْيَانُ
ای قومه! ما په خپلو سترګو يو لوی لښکر ليدلی او زه ښکاره (يعنې بې غرضه) ويرونکی يم، لهذا تاسو
فَالنَّجَاءَ النَّجَاءَ فَأَطَاعَهُ طَائِفَةٌ مِنْ قَوْمِهِ فَأَدْلَجُوا فَانْطَلَقُوا عَلَى مَهْلِهِمْ
د خپل نجات ولټوئ چنانچه د همدې قوم يوې ډلې د هغه فرمانبرداري وکړه او شپه په شپه آرام آرام ووتل
فَنَجَوْا وَ كَذَّبَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ فَأَصْبَحُوا مَكَانَهُمْ
او نجات يې ترلاسه کړو په هغوکې يوې ډلې هغه دروغژن کړو او تر سبا پورې په خپلو کورنو کې پاتې شول
فَصَبَّحَهُمُ الْجَيْشُ فَأَهْلَكَهُمْ وَاجْتَاحَهُمْ
سهار لښکر راغی هغوی يې ونيول او هلاک يې کړل (تردې چې) د هغو بيخ يې ويستلو (يعنې هغوی يې

فَذٰلِكَ مَثَلُ مَنْ أَطَاعَنِي

ترنـل پوري ختم کړل)لهذا همدا مثال د هغه کس دی کوم چې زما فرمانبرداري وکړه او کوم (احکام) چې

فَاتَّبَعَ مَا جِئْتُ بِهِ وَ مَثَلُ مَنْ عَصَانِيْ

زه راوړم د هغو پیروي وکړي او د هغه کس مثال هم دا دی کوم چې زما نافرماني وکړه او کومې حق خبرې

وَكَذَّبَ مَا جِئْتُ بِهِ مِنَ الْحَقِّ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].

(یعنې دین او شریعت) چې ما راوړی دی د هغو تکذیب یې وکړ.

توضیح: واني انا النذیر العریان: زه لوڅ ویرونکی یم، دا یو عام ضرب المثل دی، عرب یې د سختې ویرې او د نږدې آفت او مصیبت په وخت کې وایي، صورت یې داسې دی چې کوم کس خپلې جامې ځیرې کړي په سر باندې یا په لرګي باندې یې وتړي بربنډ چغې سورې وهي ترڅو چې خلک د هغه طرف ته متوجه شي د هغه خبره په غور واوري وروسته دا صرف ضرب المثل پاتې شوی دی کوم چې د واضح اعلان دپاره استعمال شوی دی. د رسول الله ﷺ د فرمان مقصد دا دی لکه څرنګه چې هغه کس د ویرې د وجهې خپل قوم خبر کړی دی زه هم تاسو دارنګه خبروم، په سر زمین عرب په ځانګړي طور په قریشو کې د نذیر لفظ له رسول زیات مشهور وو، کاهنانو به ډیر زیات استعمال کړی وو، یوې کاهنې ښځې کله چې د رسول الله ﷺ والده ولیدله نو وې ویل چې دا ښځه یا خو په خپله نذیره ده یا د نذیر زیږوونکې ده، په دې وجه په قرآن کریم کې د نذیر لفظ په کثرت سره د رسول الله ﷺ دپاره استعمال شوی دی. (المرقات ۱/۳۷۸).

النجاء النجاء: منصوب علی الاغراء دی ای اطلبوا النجاة یعنې نجات ولټوئ دېچ کید وکوشش وکړئ. (المرقات ۱/۳۷۹).

فادلجوا: د شپې په اوله برخه په پټه وتلو ته ویل شوي دي. (المرقات ۱/۳۷۹). یو ساحر شاعر وایي:

فالحمد قبل له والحمد بعد لها ۞ وللقنا ولا دلاجی و تأوبي

اجتاح: د بیخه د ویستلو په معنی سره دی. (المرقات ۱/۳۷۹).

مهلهم: بمعنی مهلت، اطمینان او سکون. (المرقات ۱/۳۷۹).

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱۳/۲۵۰، رقم الحديث: ۷۲۸۳، ومسلم في الصحيح ۴/۱۷۸۸ رقم الحديث: ۱۶-۲۲۸۳.

فذلک مثل من: په دې مثال کې هيئت د تشبيه او د تمثيل صورت جوړ شوی دی، چې يو هيئت تشبيه د بل هيئت سره ورکړی شوی دی. (المرقات ۱/۳۸۰).

لکه ويلی شوي دي:

كأن مثار النقع فوق رؤسنا ❁ واسيافنا ليل تهاوى كواكبه

د هدايت د پاره د حضور اکرم ﷺ مثال

(۱۰) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلِي كَمَثَلِ رَجُلٍ
د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دی، چې رسول الله ﷺ وفرمايل: زما مثال د هغه کس په شان دی
اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهَا جَعَلَ الْفَرَاشُ وَ هٰذِهِ الدَّوَابُّ الَّتِي
کوم چې اور بل کړه کړلهذا کله چې د اور څلورو طرفونو ته رڼائي خوره شوه نو پتنګان او نور هغه جاندار
تَقَعُ فِي النَّارِ يَقَعْنَ فِيهَا وَ جَعَلَ يَحْجُزُهُنَّ
کوم چې په اور کې لوېږي راشي او په اور کې غورځيږي روښانه کوونکی کس د هغو منعه کول شروع کړي
وَ يَغْلِبْنَهُ فَيَتَقَحَّمْنَ فِيهَا
ليکن (هغه يې نه شي منعه کولی بلکې د هغه په کوشش باندې) غالب راشي او په اور کې ورلوېږي
فَأَنَا آخِذٌ بِحُجَزِكُمْ عَنِ النَّارِ وَ أَنْتُمْ تَقَحَّمُونَ فِيهَا . هٰذِهِ رِوَايَةُ
همدارنګه ما ستاسو ملاګانې نيولې دي او تاسو د اور نه منعه کوم او تاسو په اور کې ولېږئ، دا روايت
الْبُخَارِيِّ وَ لِمُسْلِمٍ نَحْوَهَا وَ قَالَ فِي آخِرِهَا
بخاري کړی دی او په مسلم کې هم داسې روايت شته، البته د مسلم د روايت آخرني الفاظ داسې دي چې
قَالَ فَذَلِكَ مَثَلِي وَ مَثَلُكُمْ أَنَا آخِذٌ بِحُجَزِكُمْ
رسول الله ﷺ وفرمايل چې بالکل همداسې مثال زما او ستاسو دی، ما ستاسو ملاګانې نيولې
عَنِ النَّارِ هَلُمَّ عَنِ النَّارِ هَلُمَّ عَنِ النَّارِ فَتَغْلِبُونِي
دي چې تاسو د اور نه بچ کړم او دا وايم چې د دوزخ نه ځان وساتئ زما طرف ته راشئ ليکن په ما باندې

تَقَحَّمُونَ فِيهَا (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]
تاسو غالب شئ او په اور کې ولیږئ.

توضيح: كمثل رجل: د كمثل كاف زائد دی، يعني: **مثل مثل رجل.**

استوقد: د اور روښانه کولو په معنی سره دی، سين تاء د مبالغې دپاره دي په اصل کې (**اوقد**) وو د اور د روښانه کولو نه هدايت او د هغه د تبليغ رڼائي مراد دی، يعني اور د رڼائي سبب دی او په تياره کې گټه رسوونکی شی دی، ليکن کله چې د هغه نه اعراض وکړی شي نو د هلاکت سبب جوړ شي. لکه څرنگه چې چراغ د پتنگانو دپاره د رڼائي او راهنمائي سبب دی مگر بيا همدا مفيد شی د هغوی دپاره د هلاکت ذريعه جوړه شوې ده، نو رسول الله ﷺ د اسلام چې کوم نور وړاندې کړی دی هغه خالص گټه رسوونکی شی دی، کوم څوک چې اعراض وکړي نو همدا شی د هغه د هلاکت باعث هم جوړيدی شي.(المرقات ۱/۳۸۰).

فأنا اخذ بحجزكم: حجز د حجزة جمع ده، معقد الازار: د پرتوگ تړلو ځای يعني نری ملا ته ويل کيږي، **حجز يحجز د نصر** نه د راګرځولو او منعه کولو په معنی سره دی.

الفراش: پروانو (پتنگانو) ته ويل کيږي. (المرقات ۱/۳۸۱).

فيتقحمن: تقحم په کوم مشکل کار کې د پريوتلو په معنی سره دی، دلته په اور کې غورځيدل مراد دي، دلته هم تمثيل دی، يعني د يو هيئت د بل هيئت سره تشبيه ورکړی شوې، چې د يو کس اور بلول بيا د خلکو راتلل او په هغه کې ليدل يو هيئت دی او د محمد ﷺ په لار کې ودريدل او خلک د ملاګانو نه نيول شاته تيل وهل او بچ کول دا دويم هيئت دی. (المرقات ۱/۳۸۱).

هلم عن النار اى هلم الى وابعد عن النار: زما طرف ته راشئ او د اور نه لرې شئ د ځان بچ کولو کوشش وکړئ. (المرقات ۱/۳۸۱).

دوهم مثال

(١١) وَعَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُ مَا
د ابو موسی رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: رسول الله ﷺ وفرمايل: د هغه شي مثال کوم چې

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱۱/۳۱٦،رقم الحديث ٦٤٨٣، ومسلم في صحيحه ۱۷۸۹/٤ رقم الحديث :۱۸-۲۲۸٤، والترمذي ۱٤۲/٥ رقم الحديث ۲۸۷٤ ، واحمد في المسند۲/۲٤٤

بَعَثَنِي اللّٰهُ بِهٖ مِنَ الْهُدٰى وَ الْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِيْرِ أَصَابَ أَرْضًا

الله تعالی ما ته راکړی دی او رالیږلی یم یعنې علم او هدایت د زیات باران په شان دی کوم چې په زمکه

فَكَانَتْ مِنْهَا طَائِفَةٌ طَيِّبَةٌ قَبِلَتِ الْمَاءَ فَأَنْبَتَتِ الْكَلَأَ وَ الْعُشْبَ الْكَثِيْرَ

باندې وشي لهذا د زمکې ښه برخه هغه قبول کړي (د ننه یې جذب کړي) او دهغې نه زیات وچ او شنه واښه

وَ كَانَتْ مِنْهَا أَجَادِبُ أَمْسَكَتِ الْمَاءَ فَنَفَعَ اللّٰهُ

پیدا شي او د زمکې یوه ټوټه داسې سخته وه چې په هغې باندې د پاسه او به جمع شوې الله تعالی په هغو

بِهَا النَّاسَ فَشَرِبُوْا وَ سَقَوْا وَ زَرَعُوْا

سره هم خلکو ته فائده ورسوله خلکو هغه وڅکلې او نورو ته یې ورکړې او فصلونه یې پرې خړوب کړل او

وَ أَصَابَ مِنْهَا طَائِفَةً أُخْرٰى إِنَّمَا هِيَ قِيْعَانٌ لَا تُمْسِكُ مَاءً

همدا (د باران او به) د زمکې داسې ټوټې ته (هم) ورسیدې کومه چې هوار میدانونو هغې نه او به وساتلې

وَلَا تُنْبِتُ كَلَأً فَذٰلِكَ مَثَلُ مَنْ

او نه یې واښه را زرغون کړل لهذا همدا (ټول ذکر شوي مثالونه) دهغه کس مثال دی کوم چې د خدای دین

فَقُهَ فِيْ دِيْنِ اللّٰهِ وَ نَفَعَهُ مَا بَعَثَنِي اللّٰهُ بِهٖ

زده کړ او کوم شی چې خدای تعالی زما په واسطه رالیږلی و دهغه نه یې فائده پورته کړه پس هغه په

فَعَلِمَ وَ عَلَّمَ وَ مَثَلُ مَنْ

خپله هم زده کړل او نورو ته یې هم ورزده کړل او دهغه کس مثال کوم چې دخدای د دین زده کولو دپاره (د تکبر

لَمْ يَرْفَعْ بِذٰلِكَ رَأْسًا وَ لَمْ يَقْبَلْ هُدَى اللّٰهِ الَّذِيْ أُرْسِلْتُ بِهٖ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].

د وجې) سر را پورته نه کړ او د الله تعالی هدایت کوم یې چې زما په واسطه رالیږلی و و هغه یې قبول نه کړ.

توضیح : الکلاء : کلاء عشب، حشیش د وښو درې قسمونه دي، کلاء د شنو او وچو دواړو دپاره استعمال شوی دی او عشب صرف شنو وښو ته ویل کیږي. (المرقات ۱/۳۸۳) او حشیش صرف وچو وښو ته ویل کیږي. (المرقات ۱/۳۸۳)

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۷۵، رقم الحديث ۷۹، ومسلم في الصحيح ۴/۱۷۸۷ رقم الحديث : ۱۵-۲۲۸۲ ، واخرجه احمد في المسند ۴/۳۹۹.

الغيث : هغه باران ته ويل کيږي کوم چې د ډيرې بې حده زياتې وچکالۍ او قحط نه وروسته ووريږي. (المرقات ۱/۳۸۳)

اجادب: هغې سختې زمکې ته ويل کيږي چې ته چې او به خو جمع کيدی شي ليکن شنه وا بنه نه رازرغونوي

طائفة : د زمکې يوه حصه او ټوټه مراد ده. (المرقات ۱/۳۸۳).

قيعان : دا د **قاع** جمع ده او **قاع** صفا ميدان ته ويل کيږي دلته داسې خوشې آوار ميدان مراد دی چې ته چې او به نه شي ودريدلی او واښه نه را زرغونيږي. **لاتمسک ماء** : دا د **قيعان** تفسير دی. (المرقات ۱/۳۸۵).

د حديث مطلب : په دې حديث کې بليغه تشبيه ده چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د بعثت نه مخکې د کفر او د جهالت وچکالي وه د رشد او هدايت تنده وه، د رسول الله صلی الله علیه وسلم لخوا راوړل شوی اسلام د هغو دپاره د داسې باران کار ورکړو کوم چې مړو زمکو ته نوی ژوند ورکړی دی نو ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم د دين د باران سره تشبيه ورکړې ده.

د مثال او ممثل دوضاحت : په دې حديث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د زمکې د دريو برخو ذکر کړی:
(**اول**) اول قسم د ممسک ماء سره سره منبت کلاء ده.(**دويم**) دويم قسم ممسک ماء ده ليکن منبت کلاء نه ده .(**دريم**) دريم قسم نه ممسک ماء ده او نه منبت کلاء ده.دا دريواړه قسمونه دلته مثال يا بالفاظ ديگر د مشبه به په حيثيت سره يې پيژندل په کار دي، ددې نه وروسته د ممثل د يا د مشبه ذکر رسول الله صلی الله علیه وسلم کړی دی کوم چې دوه قسمه انسان دی. (المرقات ۳۸۴-۱/۳۸۵).

سوال : اوس دلته دا شبه کيدی شي چې په دغه تشبيه کې مشبه به يعنې د ځمکې درې اقسام دي او د مشبه يعنې انسان دوه قسمه دی، نو په مشبه او مشبه به مطابقت کې نشته، يا داسې ووايه چې په ممثل له او مثال کې توافق نشته؟.

جواب : حافظ توربشتي رحمه الله ويلي دي چې په مشبه به کې دوه څيزونه دي :**اول** : ارض نافع ده د کومې چې دوه صورتونه دي، يوه په اعلی درجه کې نافع ده او يوه په ادنی درجه کې نافع ده، مگر نافع په هر صورت کې ده.**دويم** : ارض غير نافع ده، اوس په مشبه به کې دوه څيزونه دي يو استفاده کونکي انسان کوم چې نافع دی او دويم د استفادې نه محروم انسان کوم چې غير نافع دی، او په مشبه به کې هم دوه شيان دي نو هيڅ اعتراض نشته.

دويم جواب: دادی چې په مشبه کې هم درې قسمه انسانان دي،اول هغه انسان کوم چې په خپله هم **متعلم** او **منتفع** دی، او د نورو دپاره هم **معلم** او نافع دی، دا **فقهاء** کرام دي. د دوی په مثال کې د زمکې د اول قسم بيان شوی دی، دويم انسان هغه دی کوم چې د ځان دپاره خو نافع دی د نبې ذخيرې

جمع کوونکی دي مگر د نورو دپاره نه دي، یعني متعلم خو دی لیکن معلم نه دی، دا د محدثینو کرامو ډله ده، کومو چې احادیث جمع کړي دي مگر استدلال او استنباط يې نه دي کړی، همدې طرف ته امام اعمش رحمه الله اشاره کړې ده او ویلي یې دي **(یامعشر الفقهاء انتم الاطباء ونحن الصیادلة)** اې فقهاؤ! ستاسو مثال د طبیب او د ډاکټر دی کوم چې نسخه تجویز کوي، او زمونږ مثال د دوائي خرڅونکو دی. (المرقات ۱/۳۸۵).

دریم هغه خلک دي کوم چې نه په خپله د همدې دولت نه منتفع شوي دي او نه د نورو دپاره نافع دي، دا هغه خلک دي کومو چې د سترگو په پورته کولو سره يې شریعت ته کتل هم نه دي خوښ کړي.

اوس تشبیهات داسې شول چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په منزله د وریځې دی، آسماني وحې په منزله د باران ده، عام باران کله چې په کومه زمکه اوشي نو د ځمکې درې قسمونه جوړېږي، یا خو بیخي شاړه او بیکاره زمکه وي د هغې نه هیڅ هم نه جوړېږي. (المرقات ۱/۳۸۵). يو چا ویلي دي:

زمین شوره سنبل بر نیارد درو تخم عمل ضائع مگردان

یا هغه زمکه ذخیره وي کومه چې اوبه د ډنډونو په شکل محفوظې وساتي د کومو نه چې خلک فائده پورته کولی شي، دریم قسم هغه زمکه ده کومه چې اوبه ښکته جذب کړي او قسما قسم سبزي جات رازرغون کړي او براه راست نورو ته هم فائده ورسوي. د زمکې ددې اختلافي تقسیم په باره کې شیخ سعدي رحمه الله څه ښه ویلي دي:

باران که درلطافت طبعش خلاف نیست ❁ درباغ لاله روئید ودر شوره بوم وخس

اوس دا تشبیهات داسې وېژنئ چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم ذات په منزله د سحاب فیاض دی، او آسماني وحې په منزله د رحمت دباران ده، د وحې د تعلیماتو د راتلو نه وروسته خلک په درېو قسمونو ویشل شوي دي، یو قسم اعلی او نافع فقهاء دي، دویم قسم نافع محدثین دي او دریم قسم محروم دي کوم چې د رحمت ددې میدان نه بهر دي. د فقهاؤ محدثینو او کفارو په مینځ کې چې کوم خلک دي د هغوذکر په دې حدیث کې نشته، که چیرته هغوی نیک شي نو په اول قسم کې دي که نه نو بیا په دویم قسم کې په عارضي طور شمار شوي دي. (المرقات - ۱/۳۸۶۳۸۵).

۱۹ محرم الحرام ۱٤۰۹هـ

د محکماتو او متشابهاتو بحث

(۱۲) وَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ تَلَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ هُوَ
د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دا آیت تلاوت کړ (ترجمه) الله تعالی

الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ

هغه (الله) دی کوم چې په تا ﷺ باندې کتاب نازل کړی دی د کوم چې بعضې آیاتونه محکم دي

وَ قَرَأَ إِلَى وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ قَالَتْ

او وې لوستو تر (ترجمه) او نصیحت نه تر لاسه کوي مګر صاحب عقل، بورې عائشې رضي الله عنها وېلي دي

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَإِذَا رَأَيْتَ وَ عِنْدَ مُسْلِمٍ

چې رسول الله ﷺ وفرمايل: کوم وخت چې تاسو ووينئ، او د مسلم په روايت کې دي چې کله

رَأَيْتُمُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ

تاسو وويني چې خلک په هغه دې آيتونو پسې ترشا لګيدلي دي کوم چې متشابهات دي (نو تاسو پوهه شئ)

فَأُولَئِكَ الَّذِينَ سَمَّاهُمُ اللهُ فَاحْذَرُوهُمْ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].

چې دا هغه خلک دي د کومونو چې الله تعالى (د ګمراهانو) ايښى .لهذا د دې خلکو نه ځان وساتئ.

توضيح : منه آيات محكمات : په قرآن کريم کې دوه قسمه آيتونه دي: اول محکمات دي دا هغه آيتونه دي د کومو چې معنى او مطالب مضبوط، واضح غير منسوخ او ظاهر شوي دي، په کومو کې چې هيڅ قسم ابهام او اخفاء نه شي کيدلى ،دويم قسم آيات متشابهات دي، متشابهات بيا په دوه قسمه دي. يو قسم هغه آيتونه دي کوم چې معلوم المعنى دي مګر معلوم المراد نه دي. لکه **يدالله. وجه الله. استوى على العرش. جاء ربک** وغيره.د دې قسم متشابهاتو متعلق د علماء سلف صالحينو عقيده دا ده چې په دې کې هيڅ تاويل نه شي کيدى، بلکې چې کوم الفاظ دي هغه بغير د تاويل نه هماغسې ساتل شوي دي، خو د مايليق بشانه الفاظ دې ورسره ملګري کړى شي، يعنې **يدالله مايليق بشانه. استوى مايليق بشانه**، يعنې کوم چې د الله تعالى شايان شان دى، د امام مالک رحمه الله نه چې کله د استوى على العرش متعلق پوښتنه وشوه نو هغه وفرمايل : **(الاستواء معلوم والكيفية مجهولة والسؤال عنها بدعة)**.امام ابو حنيفة رحمه الله ويلي دي چې په **يدالله** کې د **يد** ترجمه په قدرت سره کول د الله

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۰۹/۸،رقم الحديث :۴۵۴۷، ومسلم في الصحيح ۲۲۵۳/۴ رقم الحديث۱-۲۶۶۵ . وأبو داود ۶/۵ رقم الحديث : ۴۵۹۸، وابن ماجة ۱۸/۱، رقم الحديث ۱۷

تعالى په صفاتو کې تحريف دی، لهذا کوم چې الفاظ دي هماغسې دې ترجمه وکړی شي او مايليق بشانه دې وويل شي. دويم قسم د متشابهاتو نه هغه آيتونه دي د کومو چې نه لفظي معنی معلومه ده او نه يې مرادي معنی معلومه ده لکه حروف مقطعات کوم چې د سورتونو په اول کې راغلي دي. د هغو متعلق علماو ويلي دي ﴿الله اعلم بمراده بذلک﴾ د سلفو صالحينو عقيده دې وساتل شي او هيڅ قسم تاويل دې ونه کړی شي. کوم خلک چې نيکان او صالحان دي او د کومو زړونه چې په ايمان سره منور دي هغه خلکو په آيات محکماتو باندې هم ايمان راوړی دی، او هغه يې د احکامو مدار ګرځولې دی او متشابهات يې د محکمات په رڼا کې ليدلي او منلي دي، مثلا قرآن اعلان کړی چې رسول الله ﷺ بشر دی او په دې باندې آيات محکمات موجود دي مثلا ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾ محکم آيت دی د دې په مقابل کې که چيرته وويل شي د (لور) لفظ راغلی دی نو هغه ذو معاني دی کوم چې متشابه دی، نو هغه ته ددې محکم په رڼا کې ګوري، بهر حال د صفا زړونو خلکو متشابهات منلي دي مګر د هغه معنی يې الله تعالى ته سپارلې ده.او د کومو خلکو په زړونو کې چې کوږوالی دی دوی په متشابهاتو پسې تر شا لګيدلي دي او په هغو کې يې بې ځايه تاويلونه کړي دي، ددې حديث نه معلومه شوه چې کوم خلک په متشابهاتو کې عقلي اسونه ځغلولي دي او د هغو د اصلي معناګانو د موندلو کوشش ونه يې کړي دي هغوی الله تعالى کجرو او ګمراه ګرځولې دي.
د حروف مقطعاتو معناګانې الله تعالى رسول الله ﷺ ته وربنودلې دي، ګويا چې چې دادالله او د رسول الله ﷺ په مينځ کې يو راز دی په کوم چې بل هيڅوک خبر کړی شوی نه دی، دلته دا خبره زده کړئ چې د اعجاز په اعتبار سره ټول قرآن متشابه يعنې متشابه في الفصاحة والبلاغة والحسن دی او د تاويل او تفسير په اعتبار سره بعضې محکم او بعضې متشابه دی مګر مدار د حکم په محکم باندې دی.(المرقات ۳۸۷-۱/۳۸۸).

(۱۳) وَعَنْ عَبْدِاللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ هَجَّرْتُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا							
د عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما نه روايت دی وايي چې زه د نبي عليه الصلاة والسلام په خدمت کې يو ورځ حاضر شوم							
قَالَ	فَسَمِعَ	أَصْوَاتَ	رَجُلَيْنِ	اخْتَلَفَا	فِي	آيَةٍ	
عبدالله رضي الله عنه وايي چې نبي عليه السلام د دوه کسانو اوازونه واوريدل کوم چې په متشابه کې اختلاف کړی							
فَخَرَجَ	عَلَيْنَا	رَسُولُ	اللهِ	صَلَّى اللهُ	عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ	يُعْرَفُ فِي	وَجْهِهِ الْغَضَبُ
وونبي عليه السلام په مونږ باندې راووتو (داوخت) د نبي عليه السلام په مخ مبارک باندې غصه ښکاره شوې وه							

فَقَالَ إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِاخْتِلَافِهِمْ فِي الْكِتَابِ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
نبي عليه السلام وفرمايل: ستاسو نه مخکې خلک په الهي کتاب کې د اختلاف کولو د وجې هلاک شوي دي.

توضيح : هجرت : اى ذهبت وقت الهجيرة. يعنې زه عين د غرمې په وخت کې حاضر شوم.

فسمع اصوات رجلين : يعنې دوه کسانو د قرآن کريم په يو آيت کې اختلاف کړې وو ددې نه د هغوی د رايې اختلاف مراد دی په کوم کې چې په يو بل باندې اعتراض وشو، په کوم سره چې په قرآن کريم کې تردد او شک پيدا شو، او په قرآن باندې اعتراض لازم راغی، تر بدعت او کفر پورې خبره ورسيده، دا اختلاف د هلاکت باعث دی، کوم چې ممنوع دی، او د اختلاف منشاء منعه ده، کومه چې مجتهدينو د آيتونو معناګانو ته په کتلو سره کړې وه، هغه خو احسن ده او د **اختلاف امتي رحمة** په درجه کې ده.

په غير د ضرورت نه په مسائلو کې بحث کول نه دي په کار

(۱۴) وَعَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه نه روايت دی وايي چې: رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: په
إِنَّ أَعْظَمَ الْمُسْلِمِينَ فِي الْمُسْلِمِينَ جُرْمًا مَنْ سَأَلَ عَنْ شَيْءٍ لَمْ يُحَرَّمْ
مسلمانانو کې د ټولو غټ ګناهګار هغه کس دی کوم چې د کوم داسې شي پوښتنه وکړه کوم چې حرام نه وو
عَلَى النَّاسِ فَحُرِّمَ مِنْ أَجْلِ مَسْأَلَتِهِ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[2].
مګر د هغه د پوښتنې کولو د وجې هغه حرام شو.

توضيح : ان اعظم المسلمين جرمًا : علامه طيبي رحمه الله ويلي چې ددې نه مراد دادی چې بلا ضرورته د کوم شي سوال وکړي د همدې حرمت نازلوونکی کس د مسلمانانو دپاره بدترين مجرم دی، ځکه د نزول وحې په وخت کې ضروري احکام په خپله رسول الله صلی الله عليه وسلم بيان کړي وو، سکوت په هغې خبرې باندې وو کومه چې معاف او غير ضروري وه، نو په دې شان خبرو کې پوښتنې کول منع شوي ترڅو چې په عامو مسلمانانو باندې تنګي رانه شي، لکه چې بني اسرائيلو د غوا متعلق د پوښتنو په کولو کولو سره تنګي پيدا کړه نو په همدې شان تصنع او سرکشی باندې مبني سوال منعه شوی دی، که

---

(۱) اخرجه مسلم في صحيحه ۲۰۵۳/۴ رقم الحديث: ۲-۲۶۶۶.

(۲) اخرجه البخاري في الصحيح ۲۶۴/۱۳، رقم الحديث . ۷۲۸۹، ومسلم في الصحيح ۱۸۳۱/۴ رقم الحديث : ۱۳۲-۲۳۵۸-۲۸۷۰، وابو داود ۱۶/۵ رقم الحديث : ۴۶۱۰

نه نوښه سوال خو قرآن كريم په ﴿ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ ﴾ سره روا كړى دى .رسول الله ﷺ ښه سوال نيم علم بللى دى، هغه منعه نه دى .(الكاشف ۱/۳۴۶، المرقات ۱/۳۸۹).

د دجالانو هوښيار او سيدل په كار دي

(۱۵) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ					
د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې: رسول الله ﷺ وفرمايل: په آخره زمانه كې					
دَجَّالُونَ	كَذَّابُونَ	يَأْتُونَكُمْ	مِنَ	الْأَحَادِيثِ	بِمَا لَمْ
به داسې چل كوونكي او دروغژن خلك وي چې تاسو ته به داسې حديثونه راوړي كوم به چې نه تاسو او					
تَسْمَعُوا	أَنْتُمْ	وَلَا	آبَاؤُكُمْ	فَإِيَّاكُمْ	وَإِيَّاهُمْ
نه به ستاسو پلارانو اوريدلي وي، لهذا د هغوى نه ځان وساتئ او هغوى د خپل ځان نه وساتئ ترڅو چې					
لَا يُضِلُّونَكُمْ وَلَا يَفْتِنُونَكُمْ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].					
هغوى نه تاسو ګمراه كړي او نه مو په فتنه كې واچوي.					

توضيح: دجالون: دجال د دجل نه د مبالغې صيغه ده يعني ډير غټ دوكه باز او فريب والا، دجل د هغه تلبيس نوم دى په كوم كې چې د حق او باطل په مينځ كې فرق كول سخت وي، ددې نه مراد هغه خلك دي كوم چې د اسلام په دين كې د صحيح منشاء نه بغير محض په خپله رأيه اختراع كوي، په اخيره زمانه كې به داسې خلك ډير زيات وي، ځكه چې دا به د فتنو زمانه وي.په همدې دجالانو كې هغه تش په نوم علماء سوء او مصنوعي مشائخ هم داخل دي كوم چې خلكو ته وايئ چې مونږ علماء او مشائخ يو تاسو د دين طرف ته رادعوت كوو مګر دې خلكو حديثونه خراب كړي دي، او د خلكو پر وړاندې يې په بيانولو سره د غلطو عقيدو ترويج كوي او عجيبه عجيبه نوې نوې خبرې كوي، كوم چې د غير دينو طرف ته بيول كوي، د داسې خلكو نه ځان وساتئ ترڅو چې هغوى په خپل مكر او فريب سره تاسو ګمراه نه كړي.(المرقات ۱/۳۹۰).

خلاصه دا چې د دين په معامله كې داحتياط نه كار اخيستل په كار دي همدارنګه د بدعتي او په دين كې د دهوكه كوونكو د مجلس نه لرې اوسيدل په كار دي (مظاهر حق د تغير سره).

---

(۱) اخرجه مسلم في مقدمة صحيحه ۱/۱۲ ، رقم الحديث: ۷، ۷ ، واخرجه احمد في المسند ۲/۳۴۹.

(۱۶) وَ عَنْهُ قَالَ كَانَ أَهْلُ الْكِتَابِ يَقْرَءُونَ التَّوْرَاةَ بِالْعِبْرَانِيَّةِ
دابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې اهل کتابو تورات په عبراني ژبه کې لوستلو (کومه چې ديهودو
وَ يُفَسِّرُونَهَا بِالْعَرَبِيَّةِ لِأَهْلِ الْإِسْلَامِ
ژبه ده) او دمسلمانانو دپاره يې دهغه تفسير په عربي ژبه کې بيانولو رسول الله صلی الله علیه وسلم (چې ددوی دا
فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَا تُصَدِّقُوا أَهْلَ الْكِتَابِ وَلَا تُكَذِّبُوهُمْ
عمل وليد) صحابه کرامو رضي الله عنهم ته يې وفرمايل: تاسو اهل کتاب مه رښتيني ګڼئ او مه يې دروغژن
وَ قُولُوا آمَنَّا بِاللهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1].
ګڼئ صرف داسې ووايي چې مونږ په الله او په هغه شي کوم چې په مونږ باندې نازل شوی دی ايمان راوړی

توضيح: لاتصدقوا: ځکه کيدی شي چې هغه دروغ وي محرف وي لکه څنګه چې تحريف د دوی عادت دی. (المرقات ۱/۳۹۱).

ولاتکذبوهم: ځکه کيدی شي چې هغه رښتيا وي منزل من الله وي. (المرقات ۱/۳۹۱).

وقولوا امنا بالله: يعني مخکني ټول اديان کوم چې د الله د طرفه نازل شوي وو مونږ په هغو باندې ايمان راوړي او اوس صرف د اسلام دين د عمل د پاره پاتې دی ﴿إِنَّ الدِّينَ عِندَ اللهِ الْإِسْلَامُ﴾ (المرقات ۱/۳۹۲).

علامه ابن کثير رحمه الله ويلي دي چې د مخکنيو اديانو روايت که چيرته زمونږ د دين سره موافق دي نو هغه په حقيقت کې زمونږ د دين نه دي د هغه طرف ته محتاج نه دي او که مخالف دي نو مونږ د خپل معصوم نبي اطاعت کړی دی.

ملا علي قاري رحمه الله ويلي دي: چې په کومو امورو کې په انسان باندې اشتباه راشي او د علمي مسئلې حل مشکل شي نو هغه دې توقف وکړي. (المرقات ۱/۳۹۲).

دهرې اوريدونکې خبرې نقل کول صحيح نه دي

(۱۷) وَ عَنْهُ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَفَى
د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی ويلي يې دي چې: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمايلي دي: کافي کيږي د

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۵۱۶/۳، رقم الحديث ۷۵۴۲.

بِالْمَرْءِ كَذِبًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].

يو انسان د دروغژن کيدو د پاره دا چې هغه کومه خبره واوري (د تحقيق نه په غير) هغهٔ نقل کړي.

توضيح : **كفى بالمرأ** : يعني دغه کس هر كله چې هره آوريدل شوې خبره نقل کوي نو يقينا په هغو كې ډيرې زياتې خبرې غلطې هم راځي او دغه نقل کوونکی که د دروغو اراده کړې هم نه وي بيا بلا تصديق د خبرې په نقل کولو باندې دروغژن شمارل کيږي. په دې حديث کې مسلمانانو ته تعليم ورکړی شوی دی چې هره خبره د تحقيق نه بغير بيان نه کړي، او په دغه حديث کې سخت زجر او وعيد دی د هغه کس د پاره کوم چې همداسې خبرې نقل کوي د کومو چې هغه ته تحقيق او تصديق نه وي شوی په خاص طور كله چې نبوي احاديث نقل کوي. (المرقات ۱/۳۹۲).

دوخت د تيريدو سره سم دجال خلك پيدا کيږي

(۱۸) وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دی، وبلي يې دي چې : رسول الله صلى الله عليه وسلم و فرمايل : زما

مَا مِنْ نَبِيٍّ بَعَثَهُ اللّٰهُ فِي أُمَّتِهِ قَبْلِي إِلَّا كَانَ لَهُ فِي أُمَّتِهِ حَوَارِيُّونَ وَ أَصْحَابٌ

نه مخکې په کوم قوم کې خدای تعالی هيڅ کوم نبي داسې نه دی ليږلی د کوم چې مدد کوونکي دوستان

يَأْخُذُونَ بِسُنَّتِهِ وَ يَقْتَدُونَ بِأَمْرِهِ

د همدې قوم نه، نه وي کوم چې د دغه نبي طريقې غوره کړې وي او د هغه د احکامو پيروي يې کړې وي

ثُمَّ إِنَّهَا تَخْلُفُ مِنْ بَعْدِهِمْ خُلُوفٌ يَقُولُونَ

بيا د دې دوستانو نه وروسته داسې نالائق خلك پيدا شوي دي کوم چې خلکو ته داسې خبرې کولې کومې

مَا لَا يَفْعَلُونَ وَ يَفْعَلُونَ مَا لَا يُؤْمَرُونَ

بې چې نه په خپله کولې او نه يې هغه کار کولو د کوم چې هغوی ته حکم ورکړی شوی وو (لکه چې د علماء

فَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِيَدِهِ

سوء اميرانو او سردارانو طريقه ده) لهذا (په تاسو کې) چې يو شوک د دې خلکو سره په خپل لاس جهاد

---

[1] أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۱۰ رقم الحديث ۵.

فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَ مَنْ جَاهَدَهُمْ بِلِسَانِهٖ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَ مَنْ
وکړي هغه مؤمن دی، او کوم خلک چې د هغوی سره په خپله ژبه جهاد وکړي هغه مؤمن دی او کوم خلک
جَاهَدَهُمْ بِقَلْبِهٖ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَ لَيْسَ وَرَاءَ ذٰلِكَ
چې د هغوی سره په خپل زړه جهاد وکړي هغه مؤمن دی او ددې نه بغیر (د هغوی خلاف همدومره هم ونه کړي
مِنَ الْإِيْمَانِ حَبَّةُ خَرْدَلٍ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
نو) په هغه کې د مالوچو د دانې برابر ایمان هم نشته دی.

توضیح: حواریون: ددې نه مراد خاص ملګري مدد کوونکي او ناصرین دي او داسې مخلص دوست مراد دی د کوم چې زړه د عیب او خیرو نه خالي وي، بعضو خاص راز دار خلک مراد کړي دي. (المرقات ۱/۳۹۳، الکاشف ۱/۳۵۰).

خلوف: جمع خلف د خا فتحه او لام ساکن دی دا د نامناسبه ځای ناستي په معنی سره ده، که چیرته لام مفتوح شي نو غوره ځای ناستي ته ویلی شي. **فمن جاهدهم**: په لاس سره جهاد خو مشهور دی، او په ژبه جهاد دا دی چې هغه پوهه کړی شي په هغه باندې رد وکړی شي او په زورور انداز په هغه باندې تنقید وکړي، او په زړه سره جهاد دا دی چې هغه بد وګڼي او اراده وکړي چې که د لاس موقع راشي نو د لاس نه به کار اخلي، په دوی کې د لومړۍ درجې والا د کس ایمان کامل دی، د دویم ایمان متوسط دی او د دریم ایمان ناقص دی او ددې نه وروسته ایمان نشته. (المرقات ۳۹۳-۱/۳۹۴).

ولیس وراء ذلک: یعنې د مالوچ د دانې برابر ایمان هم نشته، ځکه چې د غه کس راضي بالمعاصي شو، او د ګناه سره یې د مباح په شان معامله وکړه په کوم سره چې انسان د ایمان نه ووځي، یعنې دا وخت د هغه احساس دومره مړ شوی وو چې نامناسبه شیان یې په زړه سره هم بد ونه ګڼل نو د دې مطلب دا شو چې د هغه د ایمان بیخ وتلی دی، لهذا د هغه په زړه کې د ایمان رڼائي پاتې شوې نه ده. (المرقات ۱/۳۹۴).

د هدایت یا ګمراهۍ طرف ته د بلونکي حکم

(۱۹) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ
د ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: کوم کس چې یو څوک د

(۱) أخرجه مسلم في الصحیح ۶۹/۱ رقم الحدیث: ۸۰-۵۰، وأخرج أحمد في المسند: ۱/۴۵۸.

دَعَا إِلَى هُدًى كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أُجُورِ مَنْ تَبِعَهُ

هدایت طرف ته را وبلل نو هغه ته دومره ثواب ورکول کیږي څومره چې هغه ته ملاویږي چا چې دده تابعداري

لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا وَ مَنْ دَعَا إِلَى ضَلَالَةٍ

کړي او د همدغه تابعداري کوونکي په ثواب کې به هیڅ کمی نه راځي او چا چې یو څوک را وبلل ګمراهۍ

كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ تَبِعَهُ لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ

طرف ته نو دومره ګناه یې ده څومره چې د هغه چا ده چا چې دده تابعداري کړې وي او نه به کمیږي دده

آثَامِهِمْ شَيْئًا (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)(1).

د ګناهونو نه هیڅ شی.

توضیح: مثل اجور من تبعه: یعني په یو نیک کار یې په خپله هم عمل وکړو او نور یې هم را وبلل کومو چې په دې کار کې د هغه تابعداري وکړه نو د هغه د عمل ثواب هم بلونکي ته ورکول کیږي او په دې سره د تابعدارۍ کوونکي په عمل کې هیڅ کمی هم نه راځي، ځکه چې **(الدال علی الخیر کفاعله)** ددې اندازه لګیدی شي چې رسول الله ﷺ ته د امت د ټولو اعمالو نه هغه خزانه ورکړی شوې ده کومې چې حساب نه شي کیدی.

همدارنګه د صحابو د طبقې نه وروسته د عمل کوونکو په عمل سره چې څومره ثواب رسیږي، دارنګه د سلفو حال د خلفو په اعتبار سره څومره اوچتیږي، او همدارنګه د ائمه مجتهدینو درجات هم اوچتیږي بلکې د هر راتلونکي په نسبت د تلونکي به څومره لوړ درجات وي دا د الله په علم کې دي. (المرقات ۱/۳۹۴).

اسلام ګمنام خلک خپلوي

(۲۰) وَ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بَدَأَ الْإِسْلَامُ

د ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی ویلي یې دي چې: رسول الله ﷺ وفرمایل: د اسلام شروع

(۱) اخرجه مسلم في الصحيح ۴/۲۰۶۰ رقم الحديث :۱۶-۲۶۷۴، وأبوداود في السنن ۵/۱۵ رقم الحديث :۴۶۰۹ ، واخرجه الترمذي في السنن ۵/۴۲ رقم الحديث: ۲۶۷۴.

غَرِيبًا وَ سَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ فَطُوْبٰى لِلْغُرَبَاءِ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[۱].
شوي په غربت کې او په آخر کې به هم داسې شي، لهذا د غریبانو دپاره زيرى دى.

توضيح: بدأ الاسلام غريبًا: غريب په عربۍ ژبه کې نا اشنا او غير مشهور ته ويل کيږي، نو په شروع کې د اسلام حاملين په معاشره کې غريبان وو او ټول د معاشرې نه شړل شوي ګرځول شوي وو، نه په غم کې او نه په خوښۍ کې شريک کولى شو ماو نه کوم قومي يا اجتماعي کار ورته سپارل کيده، په راتلونکي کې به همداسې وشي، لهذا اوس همدا حال دى چې په کلي کې هر کس په غم او خوشحالۍ کې يادولى شي ليکن اهل دين هميشه نظر انداز شوي دي. ددې حديث دويم مفهوم دادى چې دا خلک کم وو، کمزوري وو، چا نه پېژندل هيچا به يې د حال پوښتنه نه کوله، همدې خلکو په همداسې کمزوري حالت کې اسلام خپل کړى وو او په راتلونکي کې به همداسې خلک په اسلام باندې وي. هغو ته دې مبارک وي، البته په وروسته زمانو کې الحمدلله اسلام ډيره ترقي وکړه لهذا په مشرق او مغرب کې د اسلام بيرغ د خلفاء راشدينو او د خلفاء بنو اميو او په آخر کې د خلفاء بنو عباس په زمانه کې د دنيا په زياتره برخه کې اوچت شو، الحمد لله. (المرقات ۲۹۵-۱/۳۹۶).

په آخر وخت کې به اسلام په مدينه کې پناه واخلي

﴿۲۱﴾ وَ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِنَّ الْإِيمَانَ
د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى ويلي يې دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: چې ايمان به د
لَيَأْرِزُ إِلَى الْمَدِينَةِ كَمَا تَأْرِزُ الْحَيَّةُ إِلَى جُحْرِهَا . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[۲].
مدينې طرف ته داسې غونډ لکه څرنګه چې مار د خپل سورې طرف ته ورغونډيږي.
وَ سَنَذْكُرُ حَدِيثَ أَبِي هُرَيْرَةَ ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ فِي كِتَابِ الْمَنَاسِكِ وَ حَدِيثَيْ
او د ابو هريره رضي الله عنه حديث ﴿ذروني ما تركتكم﴾ به په كتاب المناسك (حج) كې ذكر كړو، او دواړه حديثه د

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱/۱۳۰ رقم الحديث: ۲۳۲-۱۴۵، وأخرجه الترمذي ۵/۱۹، رقم الحديث: ۲۶۲۹ وابن ماجه ۲/۱۳۱۹ رقم الحديث: ۳۹۸۶.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۴/۹۳، رقم الحديث: ۱۸۷۶، ومسلم في الصحيح ۱/۱۳۱ رقم الحديث: ۲۳۳-۱۴۷، والترمذي رقم الحديث: ۱۷۰، وابن ماجة ۲/۱۰۳۸، رقم الحديث: ۳۱۱۱.

مُعَاوِيَةَ وَ جَابِرٍ لَا يَزَالُ مِنْ أُمَّتِي وَ الْآخَرُ لَا يَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي فِي بَابِ ثَوَابِ
معاویه رضی الله عنه او جابر رضی الله عنه (لایزال من امتي الخ) او (لایزال طائفة من امتي) هم په باب د ثواب
هٰذِهِ الْأُمَّةِ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.
ددې امت کې ذکر کړو ان شاء الله (یعني همدا حدیثونه د مشکوة صاحب په دې باب کې ذکر کړي وو
لیکن مونږ په هغو بابونو کې ذکر کړي دي).

توضیح: لیأرز: أرَزَ یأرِزُ ضرب یضرب نه په معنی د ښویدلو سره خپل ځای ته تللو ته ویل شوي دي، زیاتر د مار دپاره استعمال شوی دی، کله چې هغه په ښویدو خپلې سوړې ته ورځي، مار په تیزۍ مندې خپل غار ته په داخلیدو کې مشهور دی نو ځکه له هغه سره تشبیه ورکړی شوې ده.د اسلام دا حالت یا خو د هجرت په شروع کې وو، د مکې او نورو ځایونو ټول مسلمانان مدینې منورې ته جمع شوي وو او ایمان هلته مرکز جوړ کړ، یا ددې نه مراد اخیرنی زمانه ده کله چې مسلمانان کم پاتې شي او ټول په ښویدو ښویدو مدینې منورې ته لاړشي او بیا د حضرت مهدی علیه السلام ظهور هم وشي (المرقات ۱/۳۹۶) شیخ محدث دهلوي رحمه الله لیکلي دي: چې د نصوصو نه معلومه شوې ده چې دا به د خروج دجال وخت وي، بهر حال په حدیث کې د مدینې منورې طرف ته اشاره ترلاسه شوې ده چې مدینه منوره به په مشکل وخت کې هم د اسلام دین دپاره مرکز جوړیږي. (اشعة اللمعات ۱/۱۴۶).

صاحب مشکوٰة ویلي دي چې باب ثواب هذه الامة لاندې دوه حدیثونه راوړل شوي دي، یو د حضرت معاویه رضی الله عنه او بل د حضرت جابر رضی الله عنه حدیث دی، لیکن هلته صاحب مشکوة د حضرت جابر رضی الله عنه د حدیث ذکر نه دی کړی، بلکې هیر شوی یې دی، ځکه چې ﴿ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴾ د مشکوة ۵۸۳ صفحه وګورئ.

۲۰ محرم الحرام ۱۴۰۹هـ

اَلْفَصْلُ الثَّانِي

د حضور اکرم صلی الله علیه وسلم مثال

(۲۲) عَنْ رَبِيعَةَ الْجُرَشِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أُتِيَ نَبِيُّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
د حضرت ربیعه الجرشي رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په خوب کې فرښتې ولیدې

فَقِيلَ لَهُ لِتَنَمْ عَيْنُكَ وَ لِتَسْمَعْ أُذُنُكَ وَ
اورسول الله ﷺ ته (فرښتو) وويل غواړي چې ستا سترګې ويدې شي اوستا غوږونه واوري او
لِيَعْقِلْ قَلْبُكَ قَالَ فَنَامَتْ عَيْنِي وَ سَمِعَتْ أُذُنَايَ وَ
ستا زړه پوهه شي، رسول الله ﷺ وفرمايل: زما سترګې اودې شوې، زما غوږونو واوريدل او زما
عَقَلَ قَلْبِي قَالَ فَقِيلَ لِي
زړه پوهه شو بيانبي عليه السلام وفرمايل: چې ماته وويل شول (يعني د مثال په طور فرښتو زما په وړاندې بيان
سَيِّدٌ بَنَى دَارًا فَصَنَعَ فِيهَا مَأْدُبَةً وَ أَرْسَلَ دَاعِيًا
کړل) چې يو سردار کور جوړ کړ او خوراک يې تيار کړ بيا يې يو بلونکي وليږه (تر څو هغه خلک راد عوت کړي)
فَمَنْ أَجَابَ الدَّاعِيَ دَخَلَ الدَّارَ وَ أَكَلَ مِنَ الْمَأْدُبَةِ وَ رَضِيَ عَنْهُ السَّيِّدُ
لهذا چاچې دبلونکي دعوت قبول کړ هغه کورته داخل شو او خوراک يې وخوړو او سردار د هغو نه راضي شو
وَ مَنْ لَمْ يُجِبِ الدَّاعِيَ لَمْ يَدْخُلِ الدَّارَ وَ لَمْ يَأْكُلْ مِنَ الْمَأْدُبَةِ وَ سَخِطَ عَلَيْهِ
او چاچې دبلونکي دعوت قبول نه کړو او کورته داخل نه شو نو د خوراک نه خوراک ونه کړو او ناراضه شو
السَّيِّدُ قَالَ فَاللهُ السَّيِّدُ وَ مُحَمَّدٌ الدَّاعِي
ورنه سردار نبي عليه السلام وفرمايل: په دغه مثال کې د سردار نه مراد الله دى، دبلونکي نه محمد ﷺ
وَ الدَّارُ الْإِسْلَامُ وَ الْمَأْدُبَةُ الْجَنَّةُ. (۱)
مراد دى، د کور نه مراد اسلام دى او د خوراک نه مراد جنت دى.

توضيح : لتنم عينك ولتسمع : دا کلمات په لفظونو کې انشاء ات دي او په معنى کې اخبارات دي، يعني غواړي چې ستا سترګې ويدې شي، مطلب دا دى چې په خپلو سترګو سره بل څه ونه ويني او په غوږونو باندې بل څه وا نه آوري، يعني په غور سره د دې مثال آوريدل غواړي، دا د خوب معامله وه فرښتو په يوه مثال سره د پوهولو دپاره پوره کلام واورولو، دلته دا هم ممکن ده چې دا کلام د الهام په طور شوى وي او دا هم ممکن ده چې فرښتو حقيقةً دا کلام د رسول الله ﷺ په مخاطب جوړولو سره کړى وي، بهر حال رسول الله ﷺ په قال سره جواب ورکړو چې زه د آوريدو دپاره مکمل

---

(۱) اخرجه الدارمي في السنن ۱/۱۸ رقم الحديث : ۱۱.

تیار یم، دلته سوال دا دی چې په دغه باب کې دديے نه مخکې پنځم نمبر حدیث تیر شوی دی، د ذکر شوي حدیث په ظاهره د هماغه حدیث سره تعارض معلوم شوی دی، ځکه هلته (دار) ته جنت ویل شوي او دلته (دار) ته اسلام وویل شول؟. د دې جواب دا دی چې اسلام د جنت دپاره یو سبب دی او جنت مسبب دی، نو چیرته په مسبب باندې ذکر دی او چیرته په سبب باندې ذکر راغلی دی، دا تعارض نه دی ، همدارنګه په بعضو روایتونو کې د السید لفظ راغلی دکوم نه چې مراد الله تعالی دی او داعي لفظ د رسول الله ﷺ دپاره استعمال شوی دی، او چیرته د داعي نه مراد الله تعالی دی، نو په دې کې هم تعارض نشته ځکه اصلا خو داعي الله تعالی دی کوم چې بې نیازه دی او بالواسطه داعي رسول الله ﷺ دی. (المرقات ۱/۳۹۷).

د منکرینو حدیث تردید

(۲۲) وَ عَنْ أَبِيْ رَافِعٍ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

د ابو رافع رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې: نبي علیه السلام وفرمایل: زه دې په تاسو کې یو څوک په داسې

لَا أُلْفِيَنَّ أَحَدَكُمْ مُتَّكِئًا عَلَى أَرِيْكَتِهٖ

حال کې پیدا نه کړم چې هغه په خپل چپرکټ باندې تکیه لګولې وي او زما د هغو احکامو نه د کومو چې

يَأْتِيْهِ أَمر مِمَّا أَمَرْتُ بِهٖ أَوْ نَهَيْتُ عَنْهُ فَيَقُوْلُ

ما حکم کړی یا مې د کومو نه منع کړې ده کوم حکم هغه ته ورسيږي او هغه همدا واوري دا وايي چې زه

لَا أَدْرِيْ مَا وَجَدْنَا فِيْ كِتَابِ اللهِ اتَّبَعْنَاهُ (رَوَاهُ أَحْمَدُ وَأَبُوْ دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَهْ وَالْبَيْهَقِيُّ فِيْ دَلَائِلِ النُّبُوَّةِ)[1].

هیڅ نه پیژنم، کوم څه چې ماته د خدای په کتاب کې پیدا شوي دي ما د هغه تائید کړی.

توضیح: لا الفین احدکم: یعنې تاسو په داسې حالت کې مبتلا نه شی چې زه تاسو په همداسې حالت کې پیدا کړم.

متکأ على اریکته: د شاهي تخت ته اریکة ویل کیږي د کوم چې جمع ارائک ده، هغه ته چپرکټ هم ویل شوي دي، دا د هغه کس نهایت د غرور او د تکبر بیان دی همدارنګه په دې کې د عیش ناز او نعمتونو او ترفه طرف ته هم اشاره ده. (المرقات ۱/۳۹۹).

---

(۱) اخرجه احمد في المسند ۸/۶، واخرجه ابو داود في السنن ۱۲/۵ رقم الحديث: ۴۶۰۵، واخرجه الترمذي في السنن ۳۶/۵، رقم الحديث: ۲۶۶۳، واخرجه ابن ماجه في سننه ۶/۱ رقم الحديث: ۱۳.

امر: دلته مطلق د اسلام دين مراد دی، که امر وي که نهي يا کوم بل حکم وي. (المرقات ۱/۳۹۹).

په دغه حديث کې په منکرينو حديث باندې بليغ ترديد شوی دی، کوم چې خپلو ځانونو ته اهل قرآن وايي او د جهالت د وجې نه يې د احاديثو نه انکار کړی دی، په نهايت غرور او تکبر سره يې ويلي دي چې زمونږ د پاره بس صرف قرآن کافي دی، د دې مشاهده حق علماؤ هغه وخت وکړه کله چې دوی د وفد په صورت کې عبدالله چکړالوي منکر حديث ته ورغلي وو، هغه په تخت باندې ناست وو او په غرور سره يې علماؤ ته وويل ﴿حسبنا كتاب الله﴾ چې بس زمونږ د پاره صرف قرآن کافي دی.

د قرآن په شان احاديث هم واجب العمل دي

﴿۲۲﴾ وَ عَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِيْكَرِبَ عَنْ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنَّه قَالَ أَلَا
او حضرت مقدام بن معديکرب رضي الله عنه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: خبردار او سئ
إِنِّيْ أُوْتِيْتُ الْقُرْآنَ وَ مِثْلَهُ مَعَهُ أَلَا يُوْشِكُ رَجُلٌ شَبْعَانٌ عَلَى أَرِيْكَتِهِ
ما ته قرآن راکړی شوی دی او د هغه سره د هغه مثل، خبردار! په نزدې وخت کې به په خپل چپرکټ باندې ناست
يَقُوْلُ عَلَيْكُمْ بِهٰذَا الْقُرْآنِ
يو کس وايي چې همدا قرآن په خپل ځان باندې لازم وګڼئ (يعني فقط قرآن ومنئ او په هغه باندې عمل
فَمَا وَجَدْتُّمْ فِيْهِ مِنْ حَلَالٍ فَأَحِلُّوْهُ وَمَا وَجَدْتُّمْ فِيْهِ مِنْ
وکړئ) او کوم شی چې تاسو په قرآن کې حلال پيدا کړی دی هغه حلال وګڼئ او کوم شی چې تاسو پيدا کړي
حَرَامٍ فَحَرِّمُوْهُ وَ إِنَّ مَا حَرَّمَ رَسُوْلُ اللهِ كَمَا
په قرآن کې حرام هغه حرام ګڼئ، حالانکه کوم څه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم حرام کړي دي دا په شان د هغه
حَرَّمَ اللهُ أَلَا لَا يَحِلُّ لَكُمُ الْحِمَارُ الْأَهْلِيُّ وَلَا كُلُّ ذِيْ نَابٍ مِنَ السَّبُعِ
څه دي کوم چې خدای حرام کړي دي، خبردار ستاسو د پاره نه کورنی خر حلال دی او نه څيرونکي درنده ګان
وَلَا لُقَطَةُ مُعَاهِدٍ إِلَّا أَنْ
او نه ستاسو د پاره د معاهد (يعني هغه قوم د کوم سره چې معاهده شوې) لقطه حلاله شوې ده مګر هغه لقطه
يَسْتَغْنِيَ عَنْهَا صَاحِبُهَا وَ مَنْ نَزَلَ بِقَوْمٍ فَعَلَيْهِمْ
حلاله ده د کومې پروا چې د هغې مالک ته نه وي او کوم کس چې د کوم قوم ميلمه شي په هغه قوم باندې لازمه

أَنْ	يُقْرُوهُ	فَإِنْ	لَمْ	يَقْرُوهُ	فَلَهُ	أَنْ
ده چې د هغه میلمه پالنه وکړي، که چیرته هغه یې میلمستیا ونه کړي نو د هغه د پاره جائز دي چې هغه د						
يُعْقِبَهُمْ بِمِثْلِ قِرَاهُ (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ) (وَرَوَى الدَّارِمِيُّ نَحْوَهُ وَكَذَا ابْنُ مَاجَهْ إِلَى قَوْلِهِ كَمَا حَرَّمَ اللهُ)[1].						
مهمانوازي په رنګ د هغه نه حاصل کړي.						

توضیح: **اوتیت القرآن ومثله**: یعني د قرآن په شان د احکامو د اثبات دپاره ماته احادیث هم راکړل شوي دي، هو فرق دومره دی چې قرآن وحي متلو ده او احادیث وحي غیر متلو ده، واجب العمل دواړه دي، حلت او حرمت په دواړو سره ثابت شوی دی. (المرقات ۱/۴۰۰).

رجل شبعان: په دغه لفظ سره د هغه کس حماقت جهالت عیش او عشرت طرف ته اشاره شوې ده، ځکه چې د ډکې خیټې والا بلید او بې وقوف دی، لهذا هغه د همدې جهالت د وجې د احادیثو نه انکار کوي. (المرقات ۱/۴۰۱).

وان ماحرم: ای والحال **أن ما حرم رسول الله كما حرم الله**: یعني د رسول الله صلی الله علیه وسلم په فرمان سره هغه رنګه شیان حرام شوي دي لکه څرنګه چې الله تعالی حرام کړي، لهذا د رسول الله صلی الله علیه وسلم ذات په حقیقت کې داسې شارع دی لکه څرنګه چې الله تعالی شارع دی، ځکه چې ﴿ وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴾ واضح آیت دی. (المرقات ۱/۴۰۲).

الا لایحل: ددې ځای نه د هغو څیزونو بیان شروع شوی دی د کومو حرمت چې په سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم کې مذکور دی او په قرآن کریم کې نشته، دا ټول څلور اشیاء دي:

اول: ساتل شوی خر نه وحشي خر، ځکه چې هغه صحرائي دی او حلال دی، کوم ته چې زیبرا ویل کیږي. اوس د ساتل شوي خره د حرمت حکم په حدیث کې دی او په قرآن کریم کې نشته دی.

دویم: **ذی ناب**: یعني په داړو او نوکانو سره د ښکار کوونکي ځناورو حرمت په قرآن کریم کې نه دی ذکر شوی بلکې په احادیثو کې ذکر شوی دی.

دریم: د معاهد د لقطې استعمالول، معاهد که ذمي دی که حلیف کافر دی. ددې نه معلومه شوه چې د غیر ذمي د مسلمان لقطه استعمالول په طریقه اولی حرامه ده، هو معمولي شی کوم چې یو څوک په

---

(۱) اخرجه احمد في المسند ۱۳۲/٤، وأخرجه ابو داود في السنن ۱۰/٥ رقم الحديث: ٤٦٠٤، واخرجه الترمذي في السنن ۳۷/٥ رقم الحديث: ۲٦٦٤، واخرجه ابن ماجه في سننه ٦/۱ رقم الحديث: ۱۲.

خپله وغورځوي يا د غورځيدو وروسته د هغه د پورته کولو ضرورت محسوس نه کړي نو هغه مستثنی دی. (المرقات ۱/۴۰۳).

ځلورم :ومن لزل : دا څلورم شی دی چې کوم مسلمان په کوم قوم باندې راغی نو په دې قوم باندې د هغه میلمستیا واجب ده، که نه نو میلمه دې د میلمستیا په څیر د دې خلکو نه د هغه عوض واخلي.

سوال : دلته شبه دا ده چې د یو چا په مال باندې تعرض کول یا یې په زوره اخیستل روا نه دي، په دغه حدیث کې اجازت څنګه ورکول شوی دی؟.

جواب: د دې سوال څوجوابونه دي:اول جواب دا چې په اصل کې دادا اهل کتابو سره دجزیې معاهده شوې وه په دغه معاهده کې دا فیصله شوې وه چې که چیرته مسلمان ستاسو په کلي باندې تیریږي نو هغه ته خوراک ورکړئ لهذا داد جزیې او ټیکس برخه وه د نه ورکولو په صورت کې یې په زوره اخیستل روا وو.

دويم جواب : دا دی دا د اضطراري حالت حکم دی،چې کوم کس په مخمصه او اضطرار کې وي هغه یې د ځان دبچ کولو دپاره اخیستلی شي، بیا دې عوض واپس کړي همدا مطلب د اعقاب دی.

دريم جواب : دادی چې داحکم داسلام د ابتداء وو بیا منسوخ شو،رومبی جواب واضح دی او راتلونکی روایت هم په هغه باندې محمول دی، کوم چې د حضرت عرباض رضي الله عنه نه مروي دی، په یاد ولرئ چې دحدیث په حجیت باندې کلام په ابتداء کې شوی دی. (المرقات ۱/۴۰۳).

د ډکې خيټې والا غافل خلک د احاديثو نه انکار کوي

﴿۲۵﴾ وَعَنِ الْعِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَامَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ
دعرباض بن ساریه رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د خطبې دپاره ودرېدو او وې فرمایل
أَيَحْسَبُ أَحَدُكُمْ مُتَّكِئًا عَلَى أَرِيكَتِهِ يَظُنُّ أَنَّ اللهَ لَمْ يُحَرِّمْ شَيْئًا
آیا په تاسو کې کوم کس په خپل پالنګ باندې د تکیه په لګولو سره دا ګمان کوي چې خدای هغه شی حرام کړی
إِلَّا مَا فِي هٰذَا الْقُرْآنِ أَلَا وَ إِنِّي وَاللهِ قَدْ أَمَرْتُ وَ وَعَظْتُ وَ
کوم چې په قرآن کې ذکر شوی خبردار !په خدای قسم !دشک نه بغیر ما حکم ورکړی ما نصیحت کړی او
نَهَيْتُ عَنْ أَشْيَاءَ إِنَّهَا لَمِثْلُ الْقُرْآنِ أَوْ أَكْثَرُ وَ إِنَّ اللهَ
ما منعه کړې ده د څو شیانو نه کوم چې د قرآن په شان دي بلکې زیات دي، بیشکه الله تعالی ستاسو دپاره
لَمْ يُحِلَّ لَكُمْ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتَ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا بِإِذْنٍ وَلَا
حلال کړي نه دي چې تاسو د اهل کتابو کورونو ته د اجازت نه بغیر لاړ شئ، او نه ستاسو دپاره د هغوی

ضَرْبَ نِسَائِهِمْ وَلَا أَكْلَ ثِمَارِهِمْ إِذَا أَعْطَوْكُمُ الَّذِيْ

د ښځو وهل (وژل) حلال دي او نه د هغوی د میوو خوړل درته روا دي کله چې هغوی مطالبه اداء کړه کومه چې

عَلَيْهِمْ (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)[1]

د هغوی په ذمه وه.

او په سند کې اشعث بن شعبه حصیصي دی د کوم په باره کې چې کلام دی چې هغه ثقه دی او که نه دی؟.

توضیح: او اکثر: او په معنی د بل دی، د شک د پاره نه دی بلکې د ړومبي وحې سره متصل چې دویمه وحې راغلې نو بل اکثر وبل شوی، د اصولو علماؤ لیکلي دي چې په احکامو باندې مشتمل قرآني آیتونه پنځه سوه دي او دارنګه احادیث هم پنځه سوه دي. (المرقات ۱/۴۰۵).

ولا ضرب نسائهم: ددې نه مراد د مفتوح قوم د ښځو د وژلو ممانعت دی، همدارنګه د هغو د کورونو د بې حرمتۍ ممانعت دی، لکه چې د عامو فاتحینو عادت دی، د دواړو حدیثونو خلاصه دا ده چې داسې احکام ډیر زیات دي، د کومو ذکر چې په قرآن کریم کې نشته لیکن په احادیثو سره ثابت دي، د کومو تفصیل چې د حجیت حدیث په ضمن کې تیر شوی دی. (المرقات ۱/۴۰۶).

هر بدعت ګمراهي ده

﴿۲۶﴾ وَعَنْهُ قَالَ صَلَّى بِنَا رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهٖ

د عرباض بن ساریه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونږ ته مونځ راکړ بیا زمونږ طرف ته متوجه

فَوَعَظَنَا مَوْعِظَةً بَلِيْغَةً ذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُوْنُ

شو کیناست او مونږ ته یې په نهایت مؤثر انداز کې نصیحت وکړ چې زمونږ د سترګو نه اوښکې رواني شوې

وَ وَجِلَتْ مِنْهَا الْقُلُوْبُ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُوْلَ اللهِ كَأَنَّ هٰذِهٖ

او په زړونو کې موویره پیدا شوه، یو کس عرض وکړه یا رسول الله! (داسې معلومیږي) ګویا چې دا د

مَوْعِظَةُ مُوَدِّعٍ فَأَوْصِنَا قَالَ أُوْصِيْكُمْ

نصیحت کوونکي آخرنی نصیحت دی لهذا مونږ ته هم وصیت وکړه نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمایل: زه تاسو ته وصیت

(۱) اخرجه ابوداود ۳/۱۳٦ رقم الحدیث: ۳۰۵۰.

بِتَقْوَى اللهِ وَ السَّمْعِ وَ الطَّاعَةِ

کوم چې د خدای نه ویره کوئ، او تاسو ته د مسلمان سردار د حکم آوریدو او پر ځای کولو وصیت کوم

وَ إِنْ كَانَ عَبْدًا حَبَشِيًّا فَإِنَّهُ من يَعِشْ مِنْكُم فَسَيَرَى

اگرکه هغه سردار حبشي غلام وي په تاسو کې چې څوک زمانه وروسته ژوندی پاتې شي هغه به ویني

اِخْتِلَافًا كَثِيرًا فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَ سُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ

اختلافات، په داسې حالت کې په تاسو باندې لازمه ده چې تاسو زما او د هدایت موندونکو خلفاء راشدینو

تَمَسَّكُوا بِهَا وَ عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ وَ

طریقه لازمه ونیسئ او په همدې طریقه باندې یقین وساتئ، او هغه په غاښونو سره مضبوط ونیسئ، او

إِيَّاكُمْ وَ مُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَ كُلَّ بِدْعَةٍ

تاسو په دین کې د نویو نویو خبرو د پیدا کولو نه ځان وساتئ ځکه چې هره نوې خبره بدعت دی او هر بدعت

ضَلَالَةٌ . (رَوَاهُ أَحْمَدُ ، وَ أَبُودَاوُدَ ، وَ التِّرْمِذِيُّ وَ ابْنُ مَاجَهْ . إِلَّا أَنَّهُمَا لَمْ يَذْكُرَا الصَّلَاةَ)[1].

ګمراهي ده، مګر په دې روایت کې ترمذي او ابن ماجه مونځ کولو ذکر نه دی کړی (یعنې د دوی په روایتونو

کې د حدیث دا الفاظ صلی بنا رسول الله ذکر شوي نه دي، بلکې حدیث د وعظنا موعظة نه شروع شوی.

توضیح: ذرفت: د سترګو نه اوښکې بهیدلو په معنی سره دی. **وجلت:** د زړه درزیدا خشوع او خوف ته ویل شوي دي. (المرقات ۱/۴۰۷).

موعظة مودع: جامع نصیحت ته موعظة مودع وویل شو چې په هغه کې یې ټولې داسې خبرې ذکر کړې ګویا چې رسول الله صلی الله علیه وسلم تلونکی دی، په دې وجه صحابي د زیات وصیت او نصیحت غوښتنه وکړه. (المرقات ۱/۴۰۷).

بتقوی الله: ظاهرًا او باطنًا د خپلې معاملې د خپل رب سره صفا ساتلو نوم تقوی دی، حضرت عمر فاروق رضي الله عنه کله چې د تقوی متعلق د حضرت ابی بن کعب رضي الله عنه نه پوښتنه نو هغه ورته وفرمایل

(۱) اخرجه احمد في المسند ۱۲۶/۴، واخرجه ابو داود في السنن ۱۳/۵ رقم الحديث : ۴۶۰۷ ، واخرجه الترمذي في السنن ۴۳/۵، رقم الحديث : ۲۶۷۶، واخرجه ابن ماجه في سننه ۱۵/۱ رقم الحديث: ۴۲.

ای امیر المؤمنیه ! د تقوی مثال داسې دی کله چې کوم کس په ازغنه لار باندې روان وي خپل ځان او خپلې جامې د ازغو نه ساتي بس د احتیاط همدا صورت تقوی ده. (المرقات ۱/۴۰۷).

عبدا حبشیاً : سوال دا دی چې په اسلام کې غلام بادشاه نه شي جوړیدی، بلکې په حدیث کې خو راغلي چې **الائمة من قریش** نو بیا د حبشي غلام بادشاهي څنګه واجب الاطاعت ګرځول شوې؟.د دې اول جواب دا دیٰ چې دا **علی سبیل المبالغة** ده ګویا چې معمولي انسان هم وي د کوم سر چې د کشمش دانې برابر ولې نه وي مګر تاسو یې اطاعت وکړئ تر څو چې انتظام باقي پاتې شي او انتشار رانه شي.دویم جواب دا چې بادشاه جوړیدل علی سبیل المبالغه دی چې دا حبشي غلام په تاسو باندې په زوره مسلط شي نو بیا اطاعت وکړئ، دا د وخت ضرورت دی صبر وکړئ، په دې شرط چې دا غلام د الله تعالی د کتاب مطابق فیصلې کوي نه دا چې په خپل حکم باندې چلیږي ای **ما لم یأمر بمعصیة**.(المرقات ۱/۴۰۸).

وسنة الخلفاء الراشدین د خلفاء راشدینو نه مراد څلور خلفاء دي مشهور همدغه څلور دي د دوي نه وروسته حضرت حسن رضي الله عنه او حضرت معاویه رضي الله عنه هم خلافت کړی دی دوی هم خلفاء وو، حضرت عمر بن عبدالعزیز هم علماء کرامو په خلفاء راشدینو کې شمار کړی دی، دلته د څلورو خلفاو امتیازي شان بیان شوی ، په دې سره د هغوی تخصیص مراد دی، د نورو خلفاؤ نفي کول مراد نه دي تر قیامت پورې خلفاء راځي مګر دلته د خلافت علی منهاج النبوة تذکره شوې ده. (المرقات ۴۰۸-۱/۴۰۹).

عضوا علیها : په غاښونو سره نیول په اهتمام سره د عمل کولو نه کنایه ده، یعنې په غاښونو سره د هغو فرمانونه مضبوط ونیسئ، ځکه چې دا خلک په حقه دي او د دوی نه په غیر له بدعتونو نه ځان وساتئ، ځکه چې هر بدعت ګمراهي ده، په دې حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلو سنتو سره سره د خلفاء راشدینو د سنتو د راتینګولو هم حکم کړی دی، د کوم نه چې معلومه شوه چې د خلفاء راشدینو سنت هم معیار حق دی،حضرت شاه صاحب ویلي دي چې دخلفاء راشدینو مقام د تشریع او اجتهاد په مینځ کې دی، تشریع د نبي مقام کیدی شي او اجتهاد د ائمه مجتهدینو کار دی، د خلفاء راشدینو کار نه د تشریع والا دی بلکې د هغه نه ښکته دی او نه د مجتهدینو والا دی ځکه چې د هغوي نه پورته دی، بلکې د دواړو په مینځ کې دی. (المرقات ۱/۴۱۰).

د سنت په روښانه لار لاړ شئ :

(۲۷) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُوْدٍ قَالَ خَطَّ لَنَا رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم زمونږ د پوهیدو د پاره یو سیده کرخه

خَطًّا ثُمَّ قَالَ هٰذَا سَبِيلُ اللهِ ثُمَّ

رابنکله او وي فرمايل دا دالله لار ده بيا نبي عليه السلام د همدې خط ښي او چپ طرف ته يو شو نورې وړې او کږې

خَطَّ خُطُوطًا عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ وَقَالَ هٰذِهِ سُبُلٌ عَلَى كُلِّ سَبِيلٍ مِنْهَا شَيْطَانٌ

کرخې رابنکلې او وې فرمايل: دا هم لارې دي په کومو کې چې په هره يوه لار باندې شيطان ناست دی کوم

يَدْعُو إِلَيْهِ ثُمَّ قَرَأَ وَأَنَّ

چې دخپلې لارې طرف ته بلنه ورکوي بيا رسول الله صلى الله عليه وسلم دا آيت کريمه تلاوت کړ او بيشکه دا زما

هٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ الْآيَةَ. (رَوَاهُ أَحْمَد. وَ النَّسَائِيُّ. و الدارمي)[1].

سيده لار ده لهذا دهغې تابعداري وکړئ د نورو لارو تابعداري مه کوئ ترڅو چې ډيرې لارې تاسو منتشر نه کړي

توضیح: د پوهيدو د پاره خطونه کش کولی شي ترڅو چې انسان د افراط او تفريط نه وساتل شي، ځکه چې د اسلام خط په مينځ کې مستقيم او معتدل دی او دا د شريعت لويه لار ده، ددې نه په غير کږې کرخې بدعات او د ګمراهۍ دي، کومې چې د شيطان لارې دي. (المرقات ۱/۴۱۱).

دين د اطاعت نوم دی

(۲۸) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رضي الله عنهما قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُؤْمِنُ

د عبد الله بن عمرو رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: پوره مؤمن نه شي کيدی په

أَحَدُكُمْ حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ تَبَعًا

تاسو کې هيڅ يو کس ترهغه وخته پورې چې دهغه خواهشات دهغه شي (يعنې د شريعت دين) تابع نه شي

لِمَا جِئْتُ بِهِ. رَوَاهُ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ وَ قَالَ النَّوَوِيُّ فِي أَرْبَعِينِهِ هٰذَا حَدِيثٌ

کوم چې ما دخدای د طرفه راوړی دی، او امام نووي په خپل څلويښت احاديثو کې ليکلي دي چې دا حديث

صَحِيحٌ رَوَيْنَاهُ فِي كِتَابِ الْحُجَّةِ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ). (البغوي في شرح السنة ۱/۲۱۳)[2].

صحيح دی، کوم چې مونږ په کتاب الحج کې په صحيح سند سره ذکر کړی.

(۱) اخرجه احمد في المسند ۱/۴۳۵، والدارمي ۱/۷۸ رقم الحديث: ۲۰۲، واخرجه ابن ماجه ۱/۶ رقم الحديث: ۱۱.

(۲) البغوي في شرح السنة ۱/۲۱۳ رقم الحديث: ۱۰۴.

توضيح: **لايؤمن احدكم**: علامه توربشتي رَحِمَهُ اللهُ ويلي چې داد كمال نفي ده چې د انسان طبيعت داسې دي چې هغه د خپل خواهش اتباع كوي او هغه ته په هر شي باندې ترجيح وركوي ترڅو چې هغه خپل طبيعت او خواهش د شريعت تابع نه كړل تر هغه وخته كامل مؤمن كيدى نه شي. (المرقات ۱/۴۱۲).
ليكن شيخ مظهر وغيره ويلي دي چې دلته د اصل ايمان نفي شوې ده، يعنې د ايمان مدار په اتباع شريعت باندې دى، نو كوم كس چې اطاعت كوي هغه يې د دې دپاره كوي چې دا د هغه دين دى اګر كه طبيعت يې نه غواړي په دې باندې هغه ته ثواب وركول كيږي. ليكن كه چيرته كومه مسئله داسې ده چې هغه د خواهش مطابق ده او زړه وغواړي چې په هغې باندې عمل وكړي او هغه كس عمل وكړي مګر د اتباع اراده يې نه وه كړې بلكې د خواهش پوره كولو اراده يې كړې وه نو ددې كس همدا عمل دين پاتې نه شو لهذا هغه مؤمن نه شو، خلاصه دا ده چې د شريعت اتباع اصل مقصود دى. (المرقات ۱/۴۱۲).

۲۱ محرم الحرام ۱۴۰۹هـ

د سنت د ژوندي كولو ثواب

(۲۹) وَعَنْ بِلَالِ بْنِ الْحَارِثِ الْمُزَنِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسلم مَنْ أَحْيَا
دبلال بن حارث المزني رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: چاچې ژوندي كړو زما
سُنَّةً مِنْ سُنَّتِي قَدْ أُمِيتَتْ بَعْدِي فَإِنَّ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ
داسې سنت (يعنې رواج يې كړو) كوم چې د ما نه وروسته پريښودل شوي وو نو هغه ته د ومره ثواب وركول
مِثْلَ أُجُورِ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ غَيْرِ أَنْ
كيږي څومره چې په دې سنت باندې عمل كوونكي ته وركول كيږي، بغير ددې نه چې په دې سنت باندې
يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا وَ مَنِ ابْتَدَعَ بِدْعَةً ضَلَالَةً
د عمل كوونكي د ثواب نه هيڅ هم نه كميږي، او كوم كس چې د ګمراهۍ كومه داسې نوې خبره راوباسي
لَا يَرْضَاهَا اللهُ وَ رَسُولُهُ كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ مِثْلُ آثَامِ
په كومې سره چې الله او د هغه رسول نه خوشحاله كيږي نو هغه ته د ومره ګناه وركول كيږي څومره چې په
مَنْ عَمِلَ بِهَا
دې بدعت باندې عمل كوونكي ته وركول كيږي، په غير ددې نه چې په دې بدعت باندې د عمل كوونكي
لَا يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهُ عَنْ كَثِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ
په ګناه كې كوم كمى راشي او ابن ماجه همدا روايت د كثير بن عبد الله بن عمرو نه او كثير د خپل پلار عبد الله

بْنِ عَمْرٍو عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ) .(ترمذي، ابن ماجه)[1].
نه او عبد الله د كثير د نيكه عمرو بن العاص نه روايت كړى .

توضيح: د سنت نه د اسلام مطلق حكم مراد دى، برابره خبره ده كه د فرضو د جملې نه وي يا د واجباتو او د سنتو د قبيلې نه وي، د هغه د ژوندي كولو مطلب دا دى چې په خپله هم په هغه باندې عمل وكړي او نورو ته هم د هغه بنه تبليغ وكړي، د ې كس ته د خپل عمل او د ېو بل د پاره د سبب جوړيدو ثواب وركول كيږي.

بدعة: د بدعت سره چې كوم قيودات لګول شوي دي دا احترازي ندي، بلكې د مزيد تقبيح د پاره د صفات كاشفه دي.

د اسلام دين به په حجاز كې ځاى ونيسي

(۳۰) وَعَنْ عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الدِّينَ
د عمرو بن عوف رضي الله عنه نه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : بلا شبه دين (اسلام) به د
لَيَأْرِزُ إِلَى الْحِجَازِ كَمَا تَأْرِزُ الْحَيَّةُ إِلَى جُحْرِهَا
حجاز (مكې او مدينې او د دې متعلقاتو) طرف ته داسې بنوېږي لكه څنګه چې مار د خپل غار طرف ته بنوېږي
وَ لَيَعْقِلَنَّ الدِّينُ مِنَ الْحِجَازِ مَعْقِلَ الْأُرْوِيَّةِ مِنْ رَأْسِ الْجَبَلِ إِنَّ الدِّينَ
او دين به په حجاز كې داسې ځاى نيسي لكه څنګه چې پسه د غره په څوكه باندې ځاى نيولى دى او دين
بَدَأَ غَرِيبًا وَ سَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ فَطُوبٰى
په شروع كې غريب پيدا شوى وو او په آخر كې به هما غسې شي لكه څرنګه چې په شروع كې وو لهذا زيرى
لِلْغُرَبَاءِ وَهُمُ الَّذِينَ يُصْلِحُونَ مَا أَفْسَدَ النَّاسُ مِنْ بَعْدِي مِن سنّتي. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)(۲).
دى د غريبانو د پاره چې د وى به زما سنت سم كړي كوم چې به څه زمانه وروسته خلكو خراب كړي وي.

توضيح: **جحرها**: جحر سوري (غار) ته ويل كيږي او ضمير حية طرف ته راجع دى، مار د خپل غار طرف ته په واپس كيدو په تيزتګ او په محفوظه ناسته كې مشهور دى نو ځكه د هغه سره تشبيه وركړى شوې ده.

وليعقلن: د ځاى نيولو په معنى سره دى، په اصل كې د عقال نه دى او عقال رسۍ ته ويل كيږي او بن

---

(۱) اخرجه الترمذي ۴۴/۵ رقم الحديث : ۲۶۷۷، اخرجه ابن ماجه ۷۶/۱ رقم الحديث : ۲۱۰.

(۲) اخرجه الترمذي ۱۹/۵ رقم الحديث : ۲۶۳۰.

چې په کومه رسۍ سره تړل کیږي هغې ته هم عقال وايي. (المرقات ۱/۴۱۴).

الحجاز: مکه مدینه او د دوی قرب او جوار سیمو ته حجاز ویل کیږي، دلته مراد مکه او مدینه دي. (المرقات ۱/۴۱۴).

معقل: د عقل نه یا خو مصدر میمي دی یا د ظرف مکان صیغه ده، دلته د غره په څوکه باندې محفوظ ځای مراد دی او په کلام کې تشبیه ده. (المرقات ۱/۴۱۴).

الاروية: غرنۍ ګډ ته ارویه ویل کیږي، منجد چې د اروېه کوم عکس ورکړی دی د هغه نه معلومیږي چې دا مشک نافه ده، او د وعل یې چې کوم عکس ورکړی دی د هغه اندازه کیږي چې دا غرنی پسه دی، د کوم چې سم او نیغ ښکرونه دي، او نهایت په سختو غرنیو سیمو کې اوسیږي، انسان ته داسې محسوسیږي چې د هغه په پښو کې د کاڼو او پرښو سره د تیز تګ ماده او مصالحه لګول شوي دي، دوی د سهار په وخت کې د څریدو دپاره ځر ځای ته راځي او په تیاره کې نیغ په یو کتار کې بیرته واپس ځي، ښکاري خلکو یې ډیر زیات خصوصیات ذکر کړي دي او په پښتو کې ورته غرڅه ویل کیږي. نبي علیه السلام دلته اروېه مؤنث ذکر کړې ده ځکه چې دا په ځای نیولو کې د نر او مذکر نه زیاته محتاطه وي، په دې حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم دا پیشنګوئي کړې ده چې قیامت ته په نږدې زمانه کې به فتنې ډیرې زیاتې شي، د همدې فتنو په زمانه کې به دین په ښوېدلو سره بیرته د مقدس حجاز طرف ته راوګرځي او په حجاز کې به د هغه دپاره د پناه اخیستو او حفاظت دپاره محفوظ ځای پیدا شي، د حضرت مهدي علیه الرضوان په زمانه کې به ددې واقعاتو ظهور وشي چې د ټولنې سره به په هر لحاظ مقاطعه وشي، نه به په کومه خوشحالۍ کې د دوی څوک پوښتنه کوي او نه په کوم غم کې. (المرقات ۱/۴۱۵).

فطوبى للغرباء: یعني دوی ته دې مبارک وي او دوی ته د جنت طوبی زیرې دی. (المرقات ۱/۴۱۵).

وهم الذين: دا د دوی نښه دی چې په سنت باندې به عمل کوونکي شي، او خلکو چې په دین کې کوم خرابی پیدا کړي وي د هغه اصلاح به کوي، الحمد لله په دې نقشه باندې د دیوبند علماء قائم دي.

د **غرباء** په لفظ سره غیر مقلدینو خپل یو ګروپ ته د **غرباء اهل الحديث** نوم ایښی دی، مګر په نوم سره کار نه چلیږي، بلکې په عمل او کردار سره تاریخ جوړیږي. (المرقات ۱/۴۱۷).

دا امت به په درې اویا ډلو تقسیم شي:

﴿۲۱﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د حضرت عبد الله بن عمرو رضي الله عنه نه روایت دی چې: رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: د شک نه بغیر

لَيَأْتِيَنَّ عَلَى أُمَّتِي مَا أَتَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ

زما په امت باندې به داسې زمانه راشي کومه چې په بني اسرائیلو باندې راغلې وه (او په دواړو کې به يو

حَذْوَ النَّعْلِ بِالنَّعْلِ حَتَّى إِنْ كَانَ

مماثلت راشي) لکه چې د دواړو پیزارو بالکل برابر او یو شان ته شي تردې چې په بني اسرائیلو کې که چیرته

مِنْهُمْ مَنْ أَتَى أُمَّهُ عَلَانِيَةً لَكَانَ فِي أُمَّتِي مَنْ يَصْنَعُ ذَلِكَ

کوم کس د خپلې مور سره بد فعلي کړې وي نو زما په امت کې به هم داسې خلک پیدا شي چې هم داسې به

وَإِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ تَفَرَّقَتْ عَلَى ثِنْتَيْنِ وَسَبْعِينَ مِلَّةً وَتَفْتَرِقُ أُمَّتِي عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ مِلَّةً كُلُّهُمْ

وکړي او بني اسرائیل په دوه اویا ډلو ویشل شوي وو زما امت به په دري اویا ډلو تقسیم شي او هغه ټولې ډلې

فِي النَّارِ إِلَّا مِلَّةً وَاحِدَةً قَالُوا وَ مَنْ هِيَ

به دوزخي وي په هغو کې به صرف یوه ډله جنتي وي، صحابه کرامو رضي الله عنهم عرض وکړو چې هغه جنتي

يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ مَا أَنَا عَلَيْهِ وَ أَصْحَابِي . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1]

ډله کومه یوه ده یا رسول الله؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: په کومه کې چې زه او زما صحابه وي.

وَ فِي رِوَايَةِ أَحْمَدَ وَ أَبِي دَاوُدَ عَنْ مُعَاوِيَةَ ثِنْتَانِ وَ سَبْعُونَ

او د احمد او ابو داؤد چې کوم روایت د حضرت معاویه رضي الله عنه نه نقل دي د هغه الفاظ دا دي چې دوه اویا

فِي النَّارِ وَ وَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ وَ هِيَ الْجَمَاعَةُ وَ إِنَّهُ سَيَخْرُجُ فِي أُمَّتِي أَقْوَامٌ

ډلې دوزخي دي او یوه ډله به جنت ته ځي او هغه ډله (جماعت) دی او زما په امت کې به ډیر قومونه پیدا شي

تَتَجَارَى بِهِمْ تِلْكَ الْأَهْوَاءُ كَمَا يَتَجَارَى الْكَلْبُ

د کومو په خواهشاتو (یعنې عقائدو او اعمالو کې به بدعات) داسې سرایت وکړي لکه د لیوني سپي بیماري

بِصَاحِبِهِ لَا يَبْقَى مِنْهُ عِرْقٌ وَلَا مَفْصِلٌ . إِلَّا دَخَلَهُ).

چې سرایت وکړي په چیچل شوي کس کې به هیڅ رګ او هیڅ بند روغ ترې پاتې نه شي.

توضیح: بني اسرائیل: ددې نه یهود او نصارى مراد دي.

---

(۱) أخرجه الترمذي ۵/۲۶ رقم الحديث : ۲۶۴۲.

امتي: ددې نه مراد امت اجابت دی نه امت دعوت. (المرقات ۱/۴۱۸).

حذو النعل بالنعل: يعني لکه څرنګه چې يوه څپلی د بلې څپلۍ سره بالکل برابره شي همداسې به امت محمدي د يهودو او نصاراو سره مشابهت غوره کړي، دا محاوره د کمال مطابقت او کمال مشابهت په وخت کې ويل شوې ده. (المرقات ۱/۴۱۷).

اتی امه علانية: ددې نه ميرنۍ مور مراد ده، ځکه چې د حقيقي مور سره د بدکارۍ کولو نه طبعيت مانع دی، علامه طيبي رحمه الله ليکلي دي چې شايد ددې نه ميرنۍ مور مراد وي، د همدې حضراتو خبره په خپل ځای صحيح ده ليکن د نن سبا واقعات دا په ګوته کوي چې ددې نه حقيقي او ميره دواړه مينديې مراد کيدی شي، ځکه چې د يورپ فحاشي د انسان نه حيوان جوړ کړی دی، چيرته چې د مور، لور او ښځې فرق پاتې نه دی. (المرقات ۱/۴۱۸، الکاشف ۱/۳۶۸).

وتفترق امتي: ددې نه مراد امت اجابت دی، ځکه چې امت دعوت يعني د غير مسلمانانو خو بيشماره ډلې دي، يعني امت اجابت به درې اويا ډلې جوړې شي، دا افتراق او فرقه بازي به د فروعاتو په اعتبار سره نوي بلکې د بنيادي عقائدو په اعتبار سره مراد دي نو ځکه په همدې فرقو باندې د دوزخ حکم لګول شوی چې همدا خلک به د بد اعتقادۍ او د غلطو نظرياتو د وجې دوزخ ته ځي (المرقات ۱/۴۱۸)
دلته دا خبره په ذهن کې وساتئ چې د ناجيه فرقې نه بغير همدا دوه اويا فرقې د خپلو اصولو او عقائدو په اعتبار سره شپږ دي، بيا په هغو کې د فروعاتو په اعتبار سره دوه اويا فرقې راوتلې دي، هغه شپږ دا دي: (۱) معتزله (۲) مرجئه (۳) مجسمه (۴) جبريه (۵) شيعه (۶) خوارج. په معتزلو کې د نه دولس فرقې دي. په شيعوو کې دوه ديرش فرقې دي، په خوارجو کې پنځلس فرقې دي (المرقات ۱/۴۱۹).
په جبريو يعني جهميو کې ۳ دي، په مرجئو کې ۵ دي او په مجسمو کې هم ۵ دي، نو دا ټولې ۷۲ فرقې شوې، او يوه د اهل السنت والجماعة ده نو ټولې په درې اويا و فرقو کې امت ويشل شوی دی.

سوال: دا څنګه معلومه شوه چې ناجيه ډله صرف اهل سنت ده او پاتې نورې غير ناجيه دوزخي دي؟

جواب: دا امتياز په عقلي دلائلو سره شوی دی په نقلي دلائلو او علاماتو سره هم شوی، هغه داسې چې ددې ناجيه ډلې به دا شان وي چې د قرآن حافظان به په دوی کې وي، محدثين به په کې زيات وي، فقهاء به هم په دوی کې وي، باعمله علماء، اهل تصوف او د خدای نه ويريدونکي متقيان او پرهيزګاران به په دوی کې وي او صحابه کرام همداسې وو، په نورو فرقو کې داشيان نه موجوديږي نو د صحابه کرامو په نقش قدم باندې نه شول، او رسول الله صلی الله عليه وسلم **ما أنا عليه وأصحابي** ويلي دي. (المرقات ۱/۴۱۹).

د بدعت مثال: **وهي الجماعة**: په دې سره جماعت حقه د ناجيه فرقې طرف ته اشاره ده. بيا د هغې پوره نوم اهل السنة والجماعة ايښودل شوی، همدا پوره نوم په اصل کې د ذوی نه وو بلکې د بنو عقائدو

نیکو اعمالو او افعالو، نیه کردار او په سمه لار باندې د تلو د وجې د دوی نوم په وروسته کې اهل السنة و الجماعة کیښودل شو، داهل سنت مطلب دادی چې په سنت نبوي ﷺ باندې ټلونکي خلک او د الجماعة مطلب دادی چې دصحابه کرامو دجماعت پیروي کوونکي او د هغوی په نقش قدم باندې تلونکي خلک اهل السنة والجماعة دي کوم خلک چې په سنتو باندې تلونکي نه وي یا دصحابه کرامو سره مینه ونه لري هغوی د اهل السنت والجماعت نه وتلي دي برابره خبره ده که هغوی خپلو ځانونو ته هر څه هم وایي. (المرقات ۴۱۹-۱/۴۲۰).

تتجاری بهم: یعنې خواهشات او بدعات په دوی کې داسې جاري شوي لکه د لیوني سپي مرض کوم ته چې **داء الکلب** ویل شوی دی، **الکلب**: د کاف اولام فتحه د هغې ویروونکي ناروغۍ نوم دی کومې چې د لیوني سپي د وجې په ټول بدن کې سرایت کړی دی. (المرقات ۱/۴۲۰).
د حدیث مطلب دا دی چې ددې امت داهل باطلو په جسم او روح کې او د هغوی په رګونو کې خواهشات او بدعات داسې داخل شوي دي لکه څرنګه چې د لیوني سپي مرض د هغه په ریشه کې داخل شوی دی. نو هغه سپی لیونی کیږي، د کومې د وجې چې هغه د اوبو نه تښتي، نه اوبه لیدلی شي او نه اوبه څکلی شي او څوک چې وخوري هغه هم د ده په څېر لیونی کیږي، همدارنګه بدعتي دی چې په خپله د بدعت ناروغي د هغه په رګونو او وریشه کې داخل شوېده نو هغه حق ته نزدې نه شي ورتللی بلکې د حق نه لرې تښتي، او کله چې د بل چاسره یو ځای شي نو د بدعت همدا مرض په هغه کې هم داخلیږي او هغه هم بدعتي جوړیږي، په دې وجه بدعتي واجب الاجتناب دی. (المرقات ۱/۴۲۰).

ما أنا علیه وأصحابي: داد ناجیه فرقې وضاحت دی، د **ما أنا علیه** نه اشخاص مع القانون مراد دي، الله تعالی چې څومره آسماني مذاهب رالیږلي دي د هغوی سره یې د نمونې په طور انبیاء کرام هم رالیږلي دي د آسماني قانون نه په غیر د اشخاصو پیروي شرک دی، او اشخاص د قانون نه بغیر هم معتبر نه دي. (المرقات ۱/۴۱۹).

د امت اجماع حجت دی

(۳۲) وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللهَ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي أَوْ
دابن عمر رضي الله عنه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: الله تعالی زما امت نه یا (پر ځای زما
قَالَ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ عَلَى ضَلَالَةٍ وَ يَدُ اللهِ عَلَى الْجَمَاعَةِ
دامت) داویلي چې همدا امت محمدي پر ګمراهۍ باندې نه جمع کیږي او دالله تعالی لاس په جماعت باندې

وَ مَنْ شَذَّ شُذَّ فِي النَّار . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيّ)[1].

دی او کوم کس چې د جماعت نه جدا دی هغه به د جنتیانو د جماعت نه جدا کیدی شي تنها به په دوزخ کې اچول کیږي

توضيح: لايجمع امتي: یعني ددې امت د افرادو رأیې خو غلطیدی شي مګر په کومه خبره باندې چې ټول علماء فقهاء او مجتهدین سره راټول شي هغه خبره غلطه کیدی نه شي، د امت نه مراد امت اجابت دی ځکه چې امت کفر یه خود **(الکفر ملة واحدة)** د اصولو ماتحت ټول په کفر باندې یو ځای شوي دي.

امتي: په دې کې اضافت تشریفیه دی د کوم نه چې د امت شرافت معلوم شوی دی، دارنګه په دې کې اشاره ده چې د امت د اجماع شرف صرف د رسول الله ﷺ امت ته حاصل شوی دی، مخکنیو امتونو ته دا امتیاز نه وو حاصل شوی، بیا ددې اجماع نه د علماؤ فقهاؤ اجماع مراد ده، د عوامو اجماع ته هیڅ اعتبار نشته دی.د احادیثو شارحینو لیکلي دي چې د حدیث نه د امت د اجماع ثبوت حاصل شوی دی، دا وجه ده چې اجماع د ادله اربعوو نه یو دلیل دی، د امت د اجماع حجیت په قرآن کریم سره هم ثابت شوی دی، الله تعالی فرمایلي دي: ﴿وَ مَنْ يُّشَاقِقِ الرَّسُوْلَ مِنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَ يَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى وَ نُصْلِهٖ جَهَنَّمَ﴾ (سورة النساء آیت :۱۱۵) دلته د سبيل المؤمنين د ټولو نه غټ مصداق اجماع ده.

د اجماع په حجیت کې دا حکمت خامخا شته چې د اسلام په دین کې د اختلاف په صورت کې د دین د حفاظت دپاره د یو قوت حافظه او قوت معصومه وجود ضروري دی، د کوم خبره چې حرف آخر شي او په هغې کې د غلطۍ احتمال نه وي، په اصل کې دا قوت معصومه د نبوت دی، په مخنیو امتونو کې موقع په موقع نبي راغلی وو او دا ضرورت یې پوره کړی وو، لیکن په دې امت کې د ختم نبوت د وجې نوی نبي نه شي راتلی نو ددې ضرورت د پوره کولو دپاره د قرآن او حدیث په رڼا کې د امت د اجماع وجود دی، ددې امت په دې اوږده دوران کې د حالاتو د بدلون د وجې چې کومې نوې نوې مسئلې راپورته کیږي نو د شریعت په رڼا کې د هغو حل د امت د علماؤ اجماع ده، ترڅو چې د شریعت د حفاظت دپاره د اجماع دا قوت حافظه هر وخت د نویو مسائلو حل وړاندې کړي.ددې ضرورت په نظر کې نیولو سره دې امت ته رسول الله ﷺ د اجماع دا قانون ورکړی دی او بیایې د هغه محفوظ او مامون حیثیت طرف ته اشاره کړې چې الله تعالی دا امت په ګمراهۍ باندې نه جمع کوي د اجماع دا امتیازي شان صرف دې امت ته د ختم نبوت په برکت ورکړی شوی دی.(المرقات ۴۲۰-۱/۴۲۱).

---

(۱) اخرجه الترمذي ۴/ ۳۰۵ رقم الحدیث : ۲۱۶۷.

يدالله على الجماعة: يعني دالله تعالى کومک دحق جماعت سره دی،يعني جماعت من حيث الجماعت کله چې په حق باندې قائم اوسي په کتاب الله باندې محکم اوسي نو دالله تعالى دطرفه دهغه مدد کېږي. (المرقات ۱/۴۲۱).

ومن شذ: يعني د حق جماعت نه جدا شوي د عقائدو او خيالاتو په اعتبار سره د کتاب او سنت نه لرې وتلي دي. (المرقات ۱/۴۲۱).

شذ في النار: يعني د جنتيانو له جماعت نه جدا په جهنم کې تنها اچول کېږي. (المرقات ۱/۴۲۱).

د سواد اعظم نه مطلب څه دی

﴿۳۲﴾ وَ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ اتَّبِعُوا السَّوَادَ الْأَعْظَمَ
د ابن عمر رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: د لوي جماعت تابعداري وکړئ
فَإِنَّهُ مَنْ شَذَّ شُذَّ فِي النَّارِ .(رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ)[1].
ځکه څوک چې د جماعت نه جدا شو هغه تنها په اور کې اچول کېږي.

توضيح :السواد الاعظم: د دې مطلب دا دی چې په اصولو او قواعدو کې د هغو اعتقاداتو او نظرياتو تابعداري کول په کار دي کوم چې د زياتره علماو په نزد حق وي د هغو اقوالو او افعالو قبلول په کار دي کوم چې د امت د جمهورو علماو نه ثابت شوي، په فروعاتو کې اختلاف خو روا دی ليکن په اصولو کې نه دی روا. (المرقات ۱/۴۲۱).

سوال: اهل حق په هره زمانه کې داهل باطلو په مقابل کې کم وي يا هغوته سواداعظم يعني لوي جماعت څنګه ويل شوی دی؟ **جواب**: د سواد اعظم نه صرف د يوې زمانې خلک مراد نه دي بلکې د حضرت آدم علیه السلام نه رانيولې تر نن پورې څومره خلک چې په حق باندې چليدونکي راغلي دي هغه اهل حق سواد اعظم دی، او ښکاره ده چې دا لوی جماعت دی او د هرې زمانې د اهل باطلو نه زيات دي، ددې برعکس کفر يو جماعت نه دی ، بلکې د هرې زمانې هر جماعت په جدا جدا کفر کې مبتلا شوي دي، په کوم کې چې تسلسل نشته نو هغه سواد اعظم نه دی ، په همدې توجيه د اهل بدعاتو سوال هم ختم شو کوم چې وايي چې مونږ زيات يو نو مونږ سواد اعظم يو ، خلاصه دا ده چې اهل بدعت سواد اعظم نه دی، ځکه چې د دوی د جماعت تسلسل نشته،ځکه چې دهرې زمانې اوهرې علاقې مطابق دبدعت جدا جدا اصورتونه مخته راروان دي مګر اهل حق د حق سره تړل شويدي د هغوی داسې تسلسل

---

(۱) اخرجه ابن ماجه ۱۳۰۳/۲ رقم الحديث : ۳۹۵۰.

دی کوم چې د ټولو نه زیات دی، همدا وجه ده چې حضرت سفیان ثوري رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي که چیرته د غره په سر باندې یو کس هم د اهل حقو سره تعلق ولري نو هغه تنها کس هم سواد اعظم دی.

زړه د کینې نه پاک ساتل ډیر مهم دي:

(۲۴) وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ لِيْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا بُنَيَّ ! إِنْ
د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې ماته رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: ای زما زویه! که چیرته
قَدَرْتَ أَنْ تُصْبِحَ وَ تُمْسِيْ لَيْسَ فِيْ قَلْبِكَ
ته په دې باندې قدرت ولرې چې د سهار نه تر ماښام پورې په داسې حالت کې تیر کړې چې ستا په زړه کې
غِشٌّ لِأَحَدٍ فَافْعَلْ ثُمَّ قَالَ يَا بُنَيَّ وَ ذٰلِكَ مِنْ سُنَّتِيْ وَ مَنْ
د چا سره کینه نه وي نو همداسې وکړه بیا یې وفرمایل: ای زما زویه! همدا زما سنت دی لهذا کوم کس چې
أَحْيَا سُنَّتِيْ فَقَدْ أَحَبَّنِيْ وَ مَنْ أَحَبَّنِيْ كَانَ مَعِيَ فِي الْجَنَّةِ. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].
زما سنت محبوب وګڼل هغه زه محبوب وګڼلم او چا چې زه محبوب وګڼلم هغه به زما سره جنت ته داخل شي.

توضیح: غش: ضد الصلاح دی په دې کې د زړه کینه بغض حسد وغیره ټول داخل دي. (المرقات ۱/۴۲۲)

کان معي في الجنة: یعني د سنتو محبوب ګڼل او د هغو خوښول د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ محبوب ګڼل دي. او د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره محبت په جنت کې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره معیت لازم کړی دی، د سنتو سره د محبت دا مقام دی نو په سنتو باندې د عمل کولو به څه مقام وي؟. (المرقات ۱/۴۲۲)

د یو سنت په ژوندي کولو سره د سلو شهیدانو ثواب تر لاسه کیږي

(۲۵) وَعَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ تَمَسَّكَ بِسُنَّتِيْ
د ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: چا چې زما سنت دلیل جوړ کړو زما
عِنْدَ فَسَادِ أُمَّتِيْ فَلَهُ أجر مائة شَهِيد. (رواه البيهقي).
زما امت د خرابیدو په وخت کې هغه ته د سلو شهیدانو ثواب ورکول کیږي.
بیهقي دا روایت په کتاب الزهد کې د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه نقل کړی دی.

---

(۱) أخرجه الترمذي ۵/۴۴، رقم الحديث ۲۶۷۸.

توضیح: **عند فساد امتي**: اغلبًا او اکثراً په خلکو کې به جهالت خور شي او هر طرف ته به د بدعاتو او شرکیاتو تیاره خوره وي، او ګنا د خدای بنده سنت په مضبوطۍ سره ونیسي په هغه باندې عمل کوي او د هر طرفه دا کس ته خلکو نشانه جوړه شوې وي نو شهید د یو غشي یا ګولۍ په لګیدلو سره شهید شوی دی مګر په دغه عاجز باندې به د غشو باران وي او چې داسې مضبوط یې نیولې وي نو عادةً به سل اعتراضونه کیږي، نو سل غشي په ده باندې چلیدلي دي نو د سلو شهیدانو برابر ثواب ورکول کیږي، په یاد ولرئ دا د آخرت او د ثواب شهید دی، په ده باندې د شهید دنیوي احکام نه شي جاري کیدی، لهذا هغه ته دې غسل ورکړی شي او کفن دې ور واغوستل شي. دارنګه ددې سنت نه مراد داسې سنت دي د کومو په ژوندي کولو کې چې په دنیا کې د خلکو سره جګړې پیښیږي، باقاعده د اهل باطلو سره مقابله کول دي خلک دا سنت نه ژوندي کوي مګر دا کس زړوره مقابله کوي او سنت ژوندي کوي، او د ټولنې پروا نه کوي لکه د ږیرې ساتل او د جهاد ژوندي کولو سنتو همدا حیثیت دی. (المرقات ۴۲۲-۱/۴۲۳).

د قرآن او حدیث په موجودیت کې د تورات او انجیل کتل منع دي

(۳۶) وَ عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حِينَ أَتَاهُ عُمَرُ
جابر رضي الله عنه رسول الله صلی الله علیه وسلم نه روایت کړی چې حضرت عمر رضي الله عنه رسالت په دربار کې حاضر
فَقَالَ إِنَّا نَسْمَعُ أَحَادِيثَ مِنْ يَهُودَ تُعْجِبُنَا
شو او عرض یې وکړو چې مونږ د یهودو حدیثونه آوریدلي دي او هغه مونږ ته ښه معلوم شوي دي آیا ته
أَفَتَرَى أَنْ نَكْتُبَ بَعْضَهَا فَقَالَ
مونږ ته اجازت راکوې چې مونږ د هغې نه بعضې ولیکو؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: آیا تاسو هم
أَمُتَهَوِّكُونَ أَنْتُمْ كَمَا تَهَوَّكَتِ الْيَهُودُ وَ النَّصَارَى لَقَدْ
هغه شان حیران یئ لکه څنګه چې یهود او نصاری حیران دي؟ (پوه شئ) چې ما د شک نه بغیر تاسو ته صفا
جِئْتُكُمْ بِهَا بَيْضَاءَ نَقِيَّةً وَلَوْ كَانَ مُوسَى حَيًّا مَا وَسِعَهُ إِلَّا اتِّبَاعِي (رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ)[1]
او روښانه شریعت راوړی که چیرته موسی ژوندې وي نو هغه به هم زما په اتباع کولو مجبور شوې وي.

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۳/۳۸۷.

توضیح: إنا نسمع: د حضرت عمر رضي الله عنه خواهش صرف په دې وجه وو چې هغه ته کلمه د خیر او حکمت ملاو شي. (المرقات ۱/۴۲۳).

امتهوکون: دا صیغه د باب **تَفَعُّلْ** نه ده او په ابتداء کې الف استفهام لګول شوی، داد حیرانتیا په معنی سره ده، یعنې د هغوی کتابونه د منحرف کیدو د وجې هغوی حیران او پریشان کړي دي اوس هغوی احکامات د خپلو رأیونه اخیستي دي،آیا تاسو د هغوی په رنګ د خپل دین او خپل کتاب په باره کې حیران او پریشان یې چې هغه پریږدئ د بل کتاب لوستل شروع کول غواړئ،تاسو خو قرآن کریم د ځان سره ساتلی آیا تاسو په هغه کې پریشان او حیران شوي یې چې آیا دا هغه آسماني کتاب دی او که نه ؟ د دې تمهید نه معلومه شوه چې اوس خیر او هدایت تر قیامته پورې په قرآن کریم کې منحصر دی. (المرقات ۱/۴۲۳).

بیضاء نقیة: یعني رڼائي، بې عیبه، واضح، د افراط تفریط، شک او شبهې او هر قسم عیب نه پاک دی. (المرقات ۱/۴۲۳).

۲۲ محرم الحرام ۱٤۰۹هـ

د کامیابۍ درې خبرې

(۲۷) وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَكَلَ طَيِّبًا
د ابو سعید خدري رضي الله عنه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: کوم کس چې حلال رزق وخوري
وَ عَمِلَ فِي سُنَّةٍ وَ أَمِنَ النَّاسُ بَوَائِقَهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ فَقَالَ
او په سنت طریقه یې عمل وکړ او خلک د هغه د زیاتیو نه په امن کې شول نو هغه به جنت ته داخل شي نو وویل
رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ هٰذَا الْيَوْمَ لَكَثِيرٌ فِي النَّاسِ قَالَ
یو کس یا رسول الله صلی الله علیه وسلم! دا سې خلک خو نن سبا ډیر زیات دي؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل
وَسَيَكُونُ فِي قُرُونٍ بَعْدِي (رَوَاهُ التِّرْمِذِيّ)[1].
او زمانه وروسته به هم داسې خلک وي.

توضیح: من اکل طیبًا: په دې حدیث کې حلال رزق مقدم شوی دی او په سنت باندې عمل کول وروسته

(۱) اخرجه الترمذي ٤/٥٧٧ رقم الحدیث: ۲٥۲۰.

شوي دي، په دې کې د هغه حقیقت طرف ته اشاره شوې ده چې په سنت باندې عمل هغه کس کولی شي کوم چې حلال رزق خوري، د الله تعالی ارشاد دی: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا﴾ دلته د **طیبات** لفظ استعمال شوی د **حرام** لفظ نه دی ویل شوی، ځکه چې **طیبا** خوشبوي لره متضمن دی، او د حلال رزق نه هم د تقوی خوشبوي راپورته کیږي، په **طیبا** سره دا اشاره هم ده چې هغه کس د مشتبه څیزونو هم ځان ساتي، په دې حدیث کې دوه عجیبه جملې دي په کومو کې چې په **(اکل طیبا)** سره د ټولو حقوق الله طرف ته اشاره شوې ده او په **(وامن الناس بوائقه)** سره د ټولو حقوق العباد طرف ته اشاره شوې ده او د حقوق الله او حقوق العباد د مجموعي نوم اسلام او شریعت دی او په شریعت باندې په عمل کولو سره جنت ملاویږي. (المرقات ۱/۴۲۴).

بوائقه: د **بائقة** جمع ده چې لوي مصیبت او ضرر رسولو ته ویل کیږي. (المرقات ۱/۴۲۴).

دخل الجنة: یعني د دخول جنت حکم شوی، دلته د ماضي صیغه راوړل شوې ده د دخول یقیني جوړ شوی.

فقال رجل: یعني نن سبا خو د نبوي عهد په برکت سره همداسې خلک ډیر زیات دي، آیا په آئنده کې به هم داسې خلک وي که کم به شي او ختم به شي؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: په آئنده کې به هم تر یوې مودې پورې داسې خلک وي، یعني صرف ستاسو تر زمانې پورې خاص ندي. بلکې تر خیرون القرون زمانې پورې به هم وي. شیخ عبد الحق رحمه الله په اشعة اللمعات کې لیکلي دي ددې نه معلومه شوه چې خیر او نیکي به تر قیامته پورې باقي پاتې وي. (المرقات ۱/۴۲۴، اشعة اللمعات ۱/۱۵۵).

په اول وخت کې د تبلیغ ضرورت زیات ؤ:

(۲۸) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّكُمْ فِي زَمَانٍ							
د ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: تاسو به په داسې زمانه کې یاستئ							
مَنْ	تَرَكَ	مِنْكُمْ	عُشْرَ	مَا	أُمِرَ	بِهِ	هَلَكَ
که چیرته ستاسو نه کوم کس د هغو احکامو لسمه حصه هم پریږدي کوم چې درکړی شوي دي نو هغه به هلاک							
ثُمَّ	يَأْتِي	زَمَانٌ	مَنْ	عَمِلَ	مِنْهُمْ	بِعُشْرِ	مَا أُمِرَ بِهِ
شي، لیکن یوه زمانه داسې هم راتلونکې ده چې که چیرته کوم کس ددې احکامو په لسمه حصه هم عمل							

نَجَا . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].

وكړي نو نجات به ترلاسه كړي.

توضيح: عشر ما امر به: ددې حديث په مطلب باندې د پوهيدو نه مخكې په دې سوال پوهيدل ضروري دي چې كه چيرته دلته د مامور به نه مراد د اسلام فرائض شي نو د حديث لومړى جزء خو به صحيح شي چې كه چيرته صحابه كرام د فرائضو لسمه برخه هم پريږدي نو د هلاكت ويره ده، مگر د حديث دويم جزء نه صحيح كيږي، ځكه په وروسته كې د راتلونكو خلكو دپاره هم د اسلام د فرائضو د يوه جزء پريښودل هم روا نه دي دا خو لا بيله خبره ده چې ۹ برخې پريږدي او په لسمه باندې عمل وكړي نو نجات به ترلاسه كړي، او كه چيرته د مامور به نه مستحبات او سنن مراد كړى شي نو د حديث دويمه برخه به صحيح شي چې د سنتو په لسمه برخه باندې عمل كوونكى به هم كامياب شي، مگر د حديث اوله برخه نه صحيح كيږي، ځكه چې صحابه كرام هم د سنتو په معامله كې د عام امت په شان وو ځكه چې د سنتو په پريښودلو كې انسان د وعيد او تهديد په همدې درجه كې نه شي راتلى برابره ده كه هغه د اول دور خلك وي او كه د دويم دور خلك وي.د دې سوال جواب شارحينو دا وركړى دى چې دلته د ماموراتو نه عام مامورات او فرائض مراد نه دي، بلكې دلته امر بالمعروف او نهى عن المنكر مراد دي، كوم چې په نورو الفاظو كې د تبليغ په امورو سره ياد شوي دي، نو ويل شوي دي چې د امر بالمعروف او تبليغ په حواله تاسو په داسې زمانه كې يئ چې كه چيرته يو جزء هم پريښودل شي نو هلاك به شئ، ځكه چې دا وخت د حق حاميان زيات دي او د نبوي عهد مبارك دور دى، كه چيرته تاسو د دين په خورولو كې سستيا وكړئ نو اسلام به د عربو تر جزيرې پورې محدود پاتې شي. (المرقات ۱/۴۲۵).

خلاصه دا ده چې د اسلام انصار هم زيات وو او مخلص هم وو او د تبليغ ضرورت هم زيات وو او د صحابه كرامو رضي الله عنهم شان هم لوړ وو نو د هغوى نه د لس په لسو كې غوښتنه وكړى شوه، په وروسته كې به د اسلام حاميان براى نام پاتې شي، اخلاص او قرباني به هم كمه شي، اعمال به هم كمزوري شي او د اسلام انصار به د صحابه كرامو په رنگ پاتې نه شي نو ويل شوي دي چې هغه خلك كه چيرته د دين په دې شعبه كې د امر بالمعروف لسمه حصه باندې هم عمل وكړي نو كامياب به شي.

كه چيرته هدايت په لاس سره وچليږي نو جگړې به ختمې شي

(۲۹) وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى

د ابو امامه رضي الله عنه نه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: نه گمراه كيږي يو قوم پس د هدايت

(۱) أخرجه الترمذي ۴/۴۵۹ رقم الحديث ۲۲۶۷

كَانُوا	عَلَيْهِ	إِلَّا	أُوتُوا	الْجَدَلَ	ثُمَّ	قَرَأَ
موندلونه چې په هدايت باندې قائم وي مگر (هغه وخت كله) چې په هغوكې جگړه پيدا شي . بيا ولوسته						
رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هٰذِهِ الْآيَةَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ						
رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا آيت (ترجمه) هغوى ستا سو دپاره نه بيانوي مثال مگر د جگړې دپاره بلكې هغه						
قَوْمٌ خَصِمُونَ[1].						
جگړه مار قوم دى.						

توضيح : الجدل : يعني خلک كله چې د سنتو پرېښودو د وجې گمراه شي نو د سزا او عذاب په قسم دوى ته جدل، جگړې او منازعې په بدله کې ورکول شوي بيا هغوى په عناد او تعصب سره د خپل موقف بې ځايه حمايت کوي، په مکابره او محاربه باندې لاس پورې کوي کوم چې حرام دي، علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې د جدل نه مراد عناد او جگړې دي، او دارنگه د خپل مذهب او مسلک رائج کولو دپاره تعصب کول جدل دی، د خپلو مشائخو او بزرگانو په رأيه او اقوالو باندې په سختۍ سره پابند کيدل کله چې د دوى افعال او اقوال د شريعت تائيد نه کوي دا جدل دی کوم چې حرام دی. خو که چيرته د کومې مسئلې د وضاحت دپاره يا د صحيح صورتحال پيژندلو دپاره يا په معلوماتو کې د زياتوالي د وجې يا سامعينو ته د تعليم ورکولو دپاره يا يې د خبرولو په نيت اوشي نو په دې کې کومه خبره نشته، دا په ممنوع جدال کې داخل نه دي. (المرقات ۱/۴۲۶، الکاشف ۱/۳۷۶).

ماضربوه لک الا جدلا : يعني ستا په مقابله کې وايي چې ﴿أَآلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ﴾ الله تعالى فرمايي چې دا دوى د جدال په طور يوه جگړه راپورته کړې ده. (المرقات ۱/۴۲۶).

په اعمالو کې د سختۍ اختيارولو نه پرهيز وکړئ

(۴۰) وَعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ لَا تُشَدِّدُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ							
دانس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: تاسو په خپل نفس باندې سختي مه کوئ							
فَيُشَدِّدُ	اللهُ	عَلَيْكُمْ	فَإِنَّ	قَوْمًا	شَدَّدُوا	عَلَى	أَنْفُسِهِمْ
ځکه چې بيا خداى هم په تاسو باندې سختي کوي يو قوم (بني اسرائيلو) په خپلو نفسونو باندې سختي کړې							

(۱) رواه أحمد ۵/۲۵۲، والترمذي ۳۲۵۳، وابن ماجه ۴۸.

فَشَدَّدَ	اللهُ	عَلَيْهِمْ	فَتِلْكَ	بَقَايَاهُمْ	فِي	الصَّوَامِعِ	وَ	الدِّيَارِ	
وهلذا الله تعالى هم په هغوی باندې سختي وکړه پس نن چې کوم خلک په ګرجو او ډيارو کې پاتې کېږي دا									
رَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد ٤/٤٧٨)[1].									
همدې خلکو پيدا کړې دي مونږ په دوی باندې نه دې فرض کړې.									

توضيح: لاتشددوا: يعنې د مستحباتو په ترک باندې تشدد او سختي مه کوئ ځکه چې د وحې په زمانه کې د تشدد په غوره کولو سره دا نتيجه راوتلی شي چې هغه حکم به فرض شي او بيا به د هغه د پوره کولو طاقت هم نوي، لهذا رسول الله صلى الله عليه وسلم د يهودو او نصارا و مثال هم ورکړ چې هغوی په خپل ځان باندې سختي وکړه رهبانيت يې غوره کړو واړه ماشومان يې وتښتول هغه يې په خپله نګرانۍ کې وساتل او راهبان يې ترې جوړ کړل او په زمکه باندې په ښځو سره د تلو پر ځای په خاپوړو ګرځيدلي وو، د ښځو سره نزديکت يې ګناه او لوی معصيت بللی وو. او د ويښتو نه يې هره ورځ خپل ځانونه په چت پورې ترلي وو دلذائذو اکل او شرب او د ښځو سره د کوروالي نه يې ځان لرې کړی وو (المرقات ۱/۴۲۷).

صومعه: د نصاراو د راهب جونګړې ته ويل کيږي جمع صوامع، ديار جمع د دير ده، د يهودو په اصطلاح کې د دوی عبادت خانې ته ويل کيږي. (المرقات ۱/۴۲۸).

بقاياهم يعني ذريتهم وبقيتهم: يعنې په خالي ځايونو او غارونو کې د قديمه اثارو په شان يو شمير راهبان باقي پاتې وو نور ټول ملت ختم شوی وو. (المرقات ۱/۴۲۷).

رهبانية: دا لفظ د ابتدعوا عامل د وجې منصوب دی، د ښځو ماشومانو او عامې معاشرې پريښودل او په غارونو کې د عبادت دپاره تنها ژوند تيرولو عمل ته رهبانيت ويل شوی دی، عيسايانو دا بدعت د خپله ځانه جوړ کړی دی، اسلام د دامې ژوند تيرولو اجازت نه ورکوي. (المرقات ۱/۴۲۷).
يو شاعر دير ښه ويلي دي:

مصلحت در دين ما جنګ و شکوه ❁ مصلحت در دين عيسى غار و کوه

په قرآن باندې د عمل کولو طريقه

(۴۱) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَزَلَ الْقُرْآنُ عَلَى
د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: نازل شوی دی قرآن کريم په

(۱) اخرجه ابو داود ۵/۲۰۹ رقم الحديث ۲۹۰۴.

خَمْسَةِ أَوْجُهٍ حَلَالٍ وَ حَرَامٍ وَ مُحْكَمٍ وَ مُتَشَابِهٍ وَ أَمْثَالٍ فَأَحِلُّوا الْحَلَالَ
پنځوصورتونو باندې(١)حلال(٢)حرام(٣)محكم(۴)متشابه(۵)امثال،لهذا تاسو حلال حلال وګڼئ،
وَ حَرِّمُوا الْحَرَامَ وَ اعْمَلُوا بِالْمُحْكَمِ وَ آمِنُوا بِالْمُتَشَابِهِ وَ اعْتَبِرُوا بِالْأَمْثَالِ
حرام حرام وګڼئ، په محكم باندې عمل وكړئ، په متشابه باندې ايمان راوړئ او د امثالو (قيصو) نه عبرت
(هٰذَا لَفْظُ الْمَصَابِيحِ وَ رَوَى الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ وَ لَفْظُهُ
واخلئ، دا الفاظ د مصابيح دي او بيهقي چې كوم روايت په شعب الايمان كې نقل كړى د هغه الفاظ دا دي
فَاعْمَلُوا بِالْحَلَالِ وَ اجْتَنِبُوا الْحَرَامَ وَ اتَّبِعُوا الْمُحْكَمَ).(١)
لهذا په حلال باندې عمل وكړئ، د حرام نه ځان وساتئ، او د محكم اتباع وكړئ.

توضيح: د متشابه نه كه چيرته مراد د محكم مقابل شي نو په محكم باندې عمل كول او د متشابه بلاتفتيش او بلا كيف منل دي او دا ويل دي چې **مايليق بشانه** او كه چيرته د متشابه نه مراد دا شي چې نه صريح امر دى نه صريح نهي ده په دلائلو كې تشابه ده چې څه دلائل د حلت طرف ته مشير دي او څه په حرمت باندې دلالت كوي نو، وس د هغه فيصله مجتهد كولى شي چې كوم يو ته د اجتهاد په بنياد ترجيح وركوي عامو خلكو ته په هغو كې د توقف حكم دى په متشابهاتو باندې كلام د دې باب نه مخكې باب كې شوى. (المرقات١/۴٢٨).

دين اسلام واضح مذهب دى

(۴٢) وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَمْرُ ثَلَاثَةٌ
د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: امر په درې قسمه دى:
بَيِّنٌ رُشْدُهُ فَاتَّبِعْهُ وَ أَمْرٌ بَيِّنٌ غَيُّهُ
(١) د هغه امر د كوم چې هدايت ښكاره دى د هغه تابعداري وكړئ (٢) د هغه امر د كوم چې ګمراهي ښكاره
فَاجْتَنِبْهُ وَ أَمْرٌ اخْتُلِفَ فِيهِ فَكِلْهُ إِلَى اللهِ عَزَّ وَ جَلَّ.(٢)
ده د هغه نه ځان وساتئ (٣) هغه امر دى كوم چې مختلف فيه دى هغه خداى ته وسپارئ.

---

(١) مصابيح السنة ١/١٦٤، رقم الحديث: ١۴۴.

(٢) رواه احمد.

توضیح : **امر بین رشده** : یعنې د کوم څه هدایت او رشد واضح وي لکه د روژې او مونځ فرائض. (المرقات۱/۴۲۹).

امر بین غیه: یعنې ممنوع او حرام کیدل یې بالکل ښکاره وي لکه شراب ، سود زنا وغیره. (المرقات ۱/۴۲۹).

وامر اختلف فیه : ددې نه مراد یا خو دا دی چې د هغه د حقیقت او ماهیت په باره کې اختلاف دی چې آیا دا د متشابهاتو نه دی او که د غیر متشابهاتو نه دی، یا ددې جملې مطلب دا دی چې خلکو په هغه کې د ځان نه اختلاف پیدا کړی وي د کوم د وجې چې د هغه په حقیقت باندې پوهیدل سخت شي، ځکه چې د هغه اصل حقیقت ورک شي هغه الله تعالی ته وسپارئ. (المرقات۱/۴۲۹، الکاشف ۱/۳۷۹).

اَلْفَصْلُ الثَّالِث

د اهل حقو نه د جدا کیدو نقصان

(۲۲) عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الشَّيْطَانَ ذِئْبُ الْإِنْسَانِ
د معاذ بن جبل رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : شیطان د انسان لیوه دی لکه
كَذِئْبِ الْغَنَمِ يَأْخُذُ الشَّاذَّةَ
څرنګه چې د ګډو بیزو لیوه وي چې دا هغه ګډه پورته کوي کومه چې د رمې نه وتښتي او ترې ووځي یا د
وَ الْقَاصِيَةَ وَ النَّاحِيَةَ وَ إِيَّاكُمْ وَ الشِّعَابَ وَ عَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ وَ
رمې نه لرې تلې وي یا د رمې په غاړه کې وي او تاسو د ګمراهۍ نه ځان وساتئ دا رنګه د جماعت او مجمع
الْعَامَّةِ .(رَوَاهُ أَحْمد)[1].
سره یو ځای اوسیږئ.

توضیح :**ذئب الانسان** : دا تشبیه په افساد اهلاک او د تباهۍ په خوریدو کې ده لکه څرنګه چې لیوه د ګډو دپاره د هلاکت او فساد سبب دی همدارنګه شیطان د انسان دپاره د لیوه په منزله دی، په ځانګړي طور کله چې ګډه د رمې نه جدا شوې وي نو بیا دا هلاکت او فساد زیات خطرناک صورت غوره کړي، همدارنګه کله چې کوم انسان د حق جماعت نه جدا شي د جمهورو لار پریږدي د حق لارې نه کوږ شي او

د ګمراهيو په کندو کې ور ولويږي نو شيطان ته بيا د هغه ښکار کول آسانه شي. لهذا هر کس ته په کار دي چې هغه د اهل حقو د افعالو سره مخ پر وړاندې لاړ شي ترڅو چې د شيطان د حملو نه وساتل شي. په نورو احاديثو کې د سواد اعظم په نوم چې د کوم جماعت ذکر راغلی دی حق جماعت د هغه نوم دی کوم چې د حضرت آدم عليه السلام نه رانيولې ترنن پورې په حق باندې تلونکی را روان دی. کوم چې د ټولو اهل باطلو نه زيات دی، ځکه چې حق او اهل حق له تسلسل سره را روان دي، اوس که کوم کس د صحابو جماعت د نظره وغورځوي نو هغه د تابعينو د جماعت نه هم محروم کيږي، او آرام آرام د حق جماعت نه ووځي لکه څرنګه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د ګډو درې قسمونه ذکر کړي دي.(المرقات ۱/۴۳۰).

الشاذة: هغې ګډې ته ويل کيږي کومه چې بغير مانوس طور د څناورو نه جدا شي. (المرقات ۱/۴۳۰).

القاصية: د ګياه او ونو په لټون کې لرې تلونکې ګډې ته قاصيه ويل کيږي. (المرقات ۱/۴۳۰).

الناحية: د غفلت او بې پرواهي د وجې کله چې ګډه درمې نه جدا شي هغې ته ناحيه ويل کيږي. (المرقات ۱/۴۳۰).

(۲۴) وَ عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَنْ

د حضرت ابوذر رضي الله عنه نه روايت دی ويلې يې دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: کوم کس چې د

فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شِبْرًا فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ . (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ)[1].

جماعت نه د لويشتې په اندازه (يعني د يوه ساعت د پاره) جدا شي هغه د اسلام حلقه د غاړې نه ويستله.

توضيح: من فارق الجماعة شبراً: يعني چې د حق جماعت نه يوه لويشت جدا شي مطلب دا دی چې په احکاماتو کې لږ شانته جدا شي يا د لږې زمانې د پاره جدا شي. (المرقات ۱/۴۳۱).

فقد خلع: يعني هغه د غاړې نه د اسلام حلقه وويستله، دا حکم په تغليظ او تشديد باندې محمول دی، يا د دې نه مراد دا دی چې کله جدا کيدل د هغه عادت وي نو يوه ورځ نه يوه ورځ به اسلام ته په مخه ښه دوايي، او حلقه به يې د غاړې پريوځي. (المرقات ۱/۴۳۱).

(۲۵) وَعَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ مُرْسَلًا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرَكْتُ

د حضرت مالک بن انس رضي الله عنه نه مرسلاً روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: ما پريښې دي

---

(۱) اخرجه ابوداود في السنن ۵/۱۱۸ ، رقم الحديث ۴۷۵۸، و احمد في المسند ۵/۱۸۰

فِيكُمْ	أَمْرَيْنِ	لَنْ	تَضِلُّوا	مَا	تَمَسَّكْتُمْ	بِهِمَا	كِتَابَ	اللهِ

ستاسو په مينځ کې دوه څيزونه ترڅو پورې چې تاسو هغه ونيسئ نو هيڅکله به ګمراه نه شئ هغه کتاب الله

وَ	سُنَّةَ	رَسُوْلِهِ . (رَوَاهُ فِي الْمُوَطَّأ)[1].

(قرآن مجيد) دی او سنت د رسول الله صلی الله علیه وسلم (احاديث) دي.

توضيح : مرسلاً : مرسل هغه روايت ته ويل کيږي چې کوم تابعي براه راست د رسول الله صلی الله علیه وسلم حديث نقل کړي لکه : ﴿قال الاعمش قال رسول الله صلی الله علیه وسلم﴾. اوس دلته دا سوال دی چې امام مالک خو تابعي نه دی بلکې تبع تابعي دی، اوس خو دې منقطع روايت ته مرسل ويل شوي دي؟.

خطيب بغدادي د دې دا جواب ورکړی دی چې دا توسعًا او مسامحةً ويل شوي دي.

د مرسل حديث په قبوليت کې داسې اختلاف دی چې کله چيرته د هغه نقل کوونکی راوي ثقه وي او هغه د ثقه راويانو نه روايت کړی وي نو د امام مالک، امام ابوحنيفة او امام احمد بن حنبل په نزد دا روايت مقبول دی. امام شافعي رحمه الله ويلي دي چې که د مرسل روايت په بل صحيح روايت سره توثيق شوی وي نو مقبول دی او که داسې نه وي بيا نه دی، يعنې په کوم بل روايت سره به يې توثيق او تاييد شوی وي برابره ده که هغه روايت مرسل ولې نه وي. (المرقات ۱/۴۳۱).

ماتمسكتم بهما : يعنې ترڅو پورې چې تاسو په مضبوط شکل کتاب الله او سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم ونيسئ نو هيڅکله به ګمراه نه شئ، الله تعالی د انسانانو سره د هدايت مهيا کولو وعده کړې ده اوس هدايت به په څه قسم مهيا کيږي؟ کله چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نبوت د آخيرني نبي نبوت دی، نوی کوم نبي نه شي راتلی، لهذا د هدايت جاري ساتلو رسول الله صلی الله علیه وسلم دا اعلان کړی چې قرآن کريم او زما سنت يعنې احاديث مقدسه زما نه وروسته د هدايت دپاره د هدايت اسباب دي او قرآن کريم چونکه د هر قسم تحريفاتو نه پاک دی، مبارک احاديث هم د قرآن کريم په برکت محفوظ دي نو څوک چې د هدايت دا دوه سرچشمې ونيسي هغه به د ګمراهۍ نه وساتل شي. (المرقات ۱/۴۳۱).

۲۴ محرم الحرام ۱۴۰۹هـ

د بدعت نحوست او څپيره والی :

(۲۶) وَعَنْ غُضَيْفِ بن الْحَارِثِ الثُّمَالِيِّ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

د غضيف بن حارث ثمالي رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: کله چې راوباسي

(۱) اخرجه مالک في الموطا ۸۹۹/۲ ، رقم الحديث : ۳ من کتاب القدر

مَا	أَحْدَثَ	قَوْمٌ	بِدْعَةً	إِلَّا	رُفِعَ	مِثْلُهَا

نوي خبره (يعنې داسې بدعت کوم چې د سنت مزاحم وي) کوم قوم (په دين کې) نو پورته کيږي د هغه په مثل

مِنَ السُّنَّةِ فَتَمَسُّكٌ بِسُنَّةٍ خَيْرٌ مِنْ إِحْدَاثِ بِدْعَةٍ. (رَوَاهُ أَحْمد)[1].

يو سنت لهذا د سنت مضبوط نيول د نوې خبرې د راويستلو (يعنې بدعت) نه بهتر دي.

توضيح: إلا رفع: يعنې د بدعت په راوړلو او د هغه په رواج کولو سره د هغه په شان يو سنت پورته کيږي ځکه چې بدعت د سنت ضد دی او کله چې د بدعت غلبه راشي نو سنت مخه کوي او ځي او دارنګه د دې عکس دی چې کله د غلبه په طريقې سره سنت عام شي نو بدعت ختميږي دوی دواړه ضدين دي کوم چې سره يو ځای کيدی نه شي. (المرقات ۱/۴۳۲).

فتمسک بسنة: يعنې د سنتو په مضبوطې سره نيول د بدعت د پيدا کولو نه بهتر دي، دلته د خير لفظ د اسم تفضيل په معنی سره نه دی بلکې د اصل صيغې په معنی سره استعمال شوی دی، لکه **الصيف احر من الشتاء** دلته د **مثلها** لفظ د ضدين په نسبت د تضاد د وجې ويل شوی دی. (المرقات ۱/۴۳۳).

دلته په سنة کې تنوين د تقليل دپاره دی، يعنې ورکوټی سنت يا کم سنت.

بدعة: يعنې لوی بدعت تنوين د تعظيم دپاره دی. (المرقات ۱/۴۳۳).

د بدعت خپلوونکو نه سنت بيزاره کيږي

(۲۷) وَ عَنْ	حَسَّانَ	قَالَ	مَا	ابْتَدَعَ	قَوْمٌ	بِدْعَةً	فِي	دِينِهِمْ

حضرت حسان رضي الله عنه وايي چې کله پيدا کړي کوم قوم په خپل دين کې نوې خبره (يعنې داسې بدعت سيئه

إِلَّا	نَزَعَ	اللهُ	مِنْ	سُنَّتِهِمْ	مِثْلَهَا

چې د سنت مزاحم وي) نو الله تعالی د سنتو نه د هغه په مثل وباسي (يعنې کله چې کوم بدعت سيئه پيدا شي

ثُمَّ لَا يُعِيدُهَا إِلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ)[2].

نو د هغه په مثل سنت د دنيا نه پورته کړی شي) او بيا هغه سنت تر قيامته پورې د هغه طرف ته واپس کيدی نه شي

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۴/۱۰۵.

(۲) أخرجه الدارمي ۱/ ۵۸ رقم الحديث ۹۸.

توضیح: ثم لایعیدها الیهم: ددې وجه داده چې دا سنت په خپل ځای باندې پائدار او برقرار وو او هغه د ونې په شان په زمکه کې جرړې کړې وې، پس کله چې هغه ویستل شو او زائل کړی شو نو هغه دوباره په هماغه شکل سره نه شي قائم کیدی لکه څرنگه چې یوې ونې په زمکه کې خپلې جرړې مضبوطې کړې وي نو د ویستلو نه وروسته هغه ونه او د هغې جرړې خپل پخواني حالت طرف ته نه شي واپس کیدی او نه هغه ونه مضبوطیدی شي، همدارنگه سنت د ویستلو نه وروسته دوباره د خپل پخواني حالت په شان مضبوط کیدی نه شي اگر که هغه دوباره ژوندی هم کړی شي. (المرقات ۱/۴۳۳).
بهر حال د سزا په طور د هغه نه د بې قدری د وجې نه همدا سنت بیزاره کیږي بیا دا بې قدري ددې نعمتونو نه د تل د پاره محرومیږي.

د بدعتي اکرام کول غټه گناه ده:

(۴۸) وَعَنْ إِبْرَاهِيمَ بنِ مَيْسَرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ وَقَّرَ صَاحِبَ بِدْعَةٍ
د ابراهیم بن میسرة رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: چا چې د بدعتي احترام وکړو
فَقَدْ أَعَانَ عَلَى هَدْمِ الْإِسْلَامِ (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ. فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ مُرْسَلًا)[1].
هغه د اسلام د ستنو په غورځولو کې د هغه سره مرسته وکړه.

توضیح: من وقر: یعني چې په خلکو کې یې هغه مقبول وگرځولو او د هغه احترام یې وکړه د هغه اکرام او تعظیم یې وکړو د کوم د وجې چې په هغه باندې د خلکو اعتماد پیدا کیږي نو دغه کس د اسلام د سرحداتو په ماتولو کې مرسته ورسره وکړه. (المرقات ۱/۴۳۳).

هدم الاسلام: هر شی په خپلو حدودو باندې قائم او سیږي، که چیرته حدود نوي نو هغه شی قائم نه شي پاتې کیدی بلکې غورځیږي، نو مبتدع انسان خپل بدعات او نوي نوي شیان په اسلام کې په داخلولو سره د اسلام بیخکندې کوي او د هغه حدود ورانوي. هغه د خپل جهالت په ذریعه سنت ماتوي او د هغه پر ځای بدعات راوړي، نو داسې بدعتي ته عزت ورکول بعینه د اسلام د عمارت ورانولو مترادف دي، لهذا دا کس هم د اسلام د حدودو په ورانولو کې ددې بدعتي مرسته کوونکی شو. (المرقات ۱/۴۳۴).

(۱) رواه البیهقي في شعب الایمان ۶۱/۷ رقم الحدیث: ۹۴۶۳.

په قرآن باندې عمل كوونكى ګمراه كيدى نه شي

(۴۹) وَ عَن ابْن عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ مَنْ تَعَلَّمَ كِتَابِ اللهِ ثُمَّ اتَّبَعَ

ابن عباس رضي الله عنه ويلي دي چې كوم كس د كتاب الله علم حاصل كړه او بيا يې د هغه شي تابعداري وكړه

مَا فِيهِ هَدَاهُ اللهُ مِنَ الضَّلَالَةِ فِي الدُّنْيَا

كوم چې په دې (كتاب الله) كې دننه دي نو الله تعالى به هغه په دنيا كې د ګمراهۍ نه وساتي هدايت به يې په نصيب شي (يعنې هغه به د هدايت په لار باندې ثابت قدم پاتې شي او د ګمراهۍ نه به وساتل شي) او

وَ وَقَاهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ سُوءَ الْحِسَابِ وَ فِي رِوَايَةٍ قَالَ مَنِ

په قيامت كې به د حساب نه وساتل شي (يعنې مواخذه به يې نه كيږي) او په يو روايت كې دي چې كوم كس

اقْتَدَى بِكِتَابِ اللهِ لَا يَضِلُّ فِي الدُّنْيَا وَلَا يَشْقَى فِي الْآخِرَةِ

د كتاب الله اتباع وكړه نو نه به په دنيا كې ګمراه شي او نه به په آخرت كې بدبخته شي (يعنې هغه ته عذاب

ثُمَّ تَلَا هٰذِهِ الْآيَةَ فَمَنِ

نه وركول كيږي) د دې نه وروسته ابن عباس رضي الله عنه دا آيت كريمه تلاوت كړو ترجمه: كوم كس چې زما

اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى [1]. (رَوَاهُ رَزِيْن).

د هدايت (قرآن) تابعداري وكړه نو نه به هغه (په دنيا كې) ګمراه شي او نه به (په آخرت كې) بدبخته شي.

د خپل ايمان ساتنه د هر انسان ذمه واري ده

(۵۰) وَ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ ضَرَبَ اللهُ مَثَلًا

د ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: الله تعالى يو مثال بيان كړى دى

صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا وَ عَنْ جَنْبَتَيِ الصِّرَاطِ سُورَانِ فِيهِمَا

(هغه دا دى چې) يوه نيغه لار ده او د هغې دواړو طرفونو ته ديوالونه دي، او په هغو ديوالونو كې

أَبْوَابٌ مُفَتَّحَةٌ وَ عَلَى الْأَبْوَابِ سُتُورٌ مُرْخَاةٌ وَ عِنْدَ رَأْسِ الصِّرَاطِ دَاعٍ

كولاو شوي دروازې دي په دروازو باندې پردې ځوړندې شوي او د لارې په سر باندې اواز كوونكى ولاړ

---

(۱) اخرجه البخاري ۱/۱۹۷ رقم الحديث: ۱۰۳، ومسلم ۴/۲۲۰۴، رقم الحديث: ۲۸۷۶.

يَقُولُ اُسْتَقِيمُوا عَلَى الصِّرَاطِ وَلَا تَعْوَجُّوا وَ

دى كوم چې په نعرو نعرو سره وايي: په نيغه لار باندې لاړ شئ په غلطه لار باندې مه ځئ او په دې نعره

فَوْقَ ذَٰلِكَ دَاعٍ يَدْعُو كُلَّمَا هَمَّ عَبْدٌ أَنْ

كوونكي باندې د پاسه (يعني د ده وړاندې لاړو) يو بل نعره كوونكى دى كله چې كوم بنده په دې دروازو

يَفْتَحَ شَيْئًا مِنْ تِلْكَ الْأَبْوَابِ قَالَ وَيْحَكَ

كې د كومې دروازې خلاصول وغواړي نو هغه (دويم نعره كوونكى) نعره وكړي: په تا افسوس دى! هغه

لَا تَفْتَحْهُ فَإِنَّكَ إِنْ تَفْتَحْهُ تَلِجْهُ

خلاصه نه كړې كه چيرته ته هغه خلاصه كړې نو ته به هغې ته دننه داخل شې (او هلته به په سخت تكليف كې

ثُمَّ فَسَّرَهُ فَأَخْبَرَ أَنَّ الصِّرَاطَ هُوَ الْإِسْلَامُ

شې) بيا رسول الله صلى الله عليه وسلم د همدې مثال وضاحت وكړه او ووې فرمايل: د نيغې لارې نه مراد اسلام دى

وَ أَنَّ الْأَبْوَابَ الْمُفَتَّحَةَ

(چې څوک يې غوره كړي نو جنت ته رسيږي) او د خلاصو دروازو نه مراد هغه شيان دي كوم چې الله تعالى

مَحَارِمُ اللهِ وَ أَنَّ السُّتُورَ الْمُرْخَاةَ

حرام كړي دي د كومو غوره كول چې د تكميل ايمان منافي دي او په (دروازو باندې) د ځوړند شوو پردو

حُدُودُ اللهِ وَ أَنَّ الدَّاعِيَ عَلَى رَأْسِ الصِّرَاطِ هُوَ

نه مراد د الله تعالى قائم شوي حدود دي او د لارې په سر باندې آواز كوونكى چې څوک ولاړ دى د هغه نه

الْقُرْآنُ وَ أَنَّ الدَّاعِيَ مِنْ فَوْقِهِ

مراد قرآن كريم دى او دويم آواز كوونكى كوم چې د هغه نه وړاندې ولاړ دى د هغه نه مراد د الله تعالى

وَاعِظُ اللهِ فِي قَلْبِ كُلِّ مُؤْمِنٍ.[1] (رَوَاهُ رَزِين وَأَحْمَدُ وَالْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ عَنِ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ وَكَذَا التِّرْمِذِيُّ عَنْهُ إِلَّا أَنَّهُ ذَكَرَ أَخْصَرَ مِنْهُ).

د طرف نه نصيحت كوونكې فرښتې دي كومې چې د هر مؤمن په زړه كې دي.

---

(۱) اخرجه احمد في المسند ۱۸۲/۴، البيهقي ۴۴۴/۵.

توضيح : **ستور** : پردو ته ويل کيږي، (المرقات ۱/۴۳۵). او مرخاة ځوړندو شوو ته ويل کيږي، يعنې ځوړندې شوې پردې په دروازو باندې غوړول شوې دي. (المرقات ۱/۴۳۵).

ولاتعوجوا : يعنې په غلطه لار باندې مه ځئ(المرقات ۱/۴۳۵).

تلجه : يعنې ته به هغې ته داخل شې. (المرقات ۱/۴۳۶).

واعظ الله : ددې نه مراد هغه فرښتې دي کومې چې د هر مؤمن په زړه کې دي او د مؤمن په زړه کې د خير او نيکۍ الهام کوي، د دې کامل تفصيل په **باب الوسوسة** کې تير شوی دی. (المرقات ۱/۴۳۶، الکاشف ۱/۳۸۴). بهر حال مکمل حديث مونږ ته دا تعليم راکړی دی چې د انسان يو پټ دښمن دی د کوم نوم چې شيطان دی، کوم چې هر وخت مونږ ته په کمين کې ناست اوسي چې يوه ذره دا مسلمان د حق نه آخوا ديخوا شي نو شيطان هغه په کامل طور هلاک کړي، الله تعالی ددغه پټ دشمن دپاره د فرښتو يوه پټه پيره کينولې ده، کومې چې د نيکۍ نصيحت او الهام کوي.

د صحابه کرامو رضي الله عنهم شان

(۵۱) وَ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ مَنْ كَانَ مُسْتَنًّا
دحضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دی چې کوم کس د کومې طريقې تابعداري کوي هغه ته په کار دي
فَلْيَسْتَنَّ بِمَنْ قَدْ مَاتَ فَإِنَّ الْحَيَّ لَا تُؤْمَنُ عَلَيْهِ الْفِتْنَةُ
چې د هغو خلکو لار غوره کړي کوم چې مړه شوي دي ځکه چې دژوندي انسان دين د فتنې نه محفوظ کيدی نه
أُولَئِكَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
شي او هغه خلک کوم چې مړه شوي دي(او تابعداري کول يې په کار دي) د رسول الله صلى الله عليه وسلم اصحاب
كَانُوا أَفْضَلَ هٰذِهِ الْأُمَّةِ أَبَرَّهَا قُلُوبًا وَ أَعْمَقَهَا عِلْمًا
دي کوم چه دا امت بهترين خلک وو د زړونو په اعتبار سره دا انتهائي درجې نيک وو د علم په اعتبار سره انتهائي
وَ أَقَلَّهَا تَكَلُّفًا اخْتَارَهُمُ اللهُ لِصُحْبَةِ نَبِيِّهِ وَ لِإِقَامَةِ
کامل وو او ډير کم تکلف کوونکي وو هغوي الله تعالی منتخب کړي وو د خپل نبي د ملګرتيا او په قائم کيدو
دِينِهِ فَاعْرِفُوا لَهُمْ فَضْلَهُمْ وَ اتَّبِعُوهُمْ عَلَى آثَارِهِمْ وَ
د خپل دين باندې لهذا تاسو د هغوی بزرګي وپيژنئ او د هغوی د نقش قدم تابعداري وکړئ او د دوي آداب

تَمَسَّكُوا بِمَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ أَخْلَاقِهِمْ وَسِيَرِهِمْ فَإِنَّهُمْ كَانُوا عَلَى الْهُدَى الْمُسْتَقِيمِ[1].

او اخلاق هم غوره کړئ تر څو چې کیدی شي (ځکه چې هما غه خلک) د هدایت په نیغه لار باندې تللي دي.

توضیح: مستنًا: استنان د یو چا تابعداري او د یو چا په نقش قدم باندې تلو ته ویل کیږي، همداسې سنت دي. (المرقات ۱/۴۳۷).

اعمقها علماً: ای اکثرها غوراً فی حقائق العلم: یعنې صحابه کرام رضي الله عنهم د علم د وسیع کیدو سره سره ژور او عمیق هم وو، هر صحابي د علم او معرفت، د فهم او فراست، د تدبر او تفکر، د عقل او پوهې د رڼا مناره وه، په کومې سره چې د دنیا ظلم وهلو او جهالت خوړلو انسانانو د تعلیم او ترقی، د تهذیب شرافت او د انساني عظمت درس اخیستی دی، لهذا یو صحابي به په تفسیر او حدیث کې امام وو بل به د فقه او قرائت امام وو یو به د تصوف نمونه وه بل به د علم الفرائض او علم الحلال والحرام امام وو. (المرقات ۱/۴۳۸).

واقلها تکلفًا: یعنې د علم او عرفان غرونه وو لیکن د دې سره سره د صحابه کرامو رضي الله عنهم د بې تکلفی دا حال وو هغه که په لوړ منصب باندې فائز ولې نه وو خو په لوڅو پښو ګرځیدو کې یې شرم نه محسوس کولو او نه یې د زمکې پر مخ باندې په مونځ کولو په ناسته پاسته کې کوم شرم محسوس کولو، په یو لوښي کې به لسو لسو یو ځای خوراک کولو او غټې غټې جامې به یې اغوستلې، حلال خوراک به چې هر قسم هم راغی نو بې تکلفه به یې خوړو او کومه جامه به چې په لاس ورغله اغوستله به یې، لنډه دا چې د تکلف نه دومره لرې وو د کوم چې نور د لرې کیدو تصور ناممکن وو. (المرقات ۱/۴۳۸).
بهر حال که عبادات وو که معاملات، اخلاق وو که عادات یا معشیت وو او که معاشرت، د ژوند په هره برخه کې د دوی خلوص بې تکلفي او سادګي وه.

فاعرفوا: یعنې د هغوی فضیلت وپیژنئ، د هغه اعتراف وکړئ او د هغو پیروي وکړئ ځکه چې هغوی د هدایت پر لاره باندې وو. دا د ابن مسعود رضي الله عنه ګواهي ده کومه یې چې د خپلو ملګرو او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صحابو په باره کې دیو شمیر صحابو او د عامو تابعینو پر وړاندې د معیار په طور وړکړې ده. (المرقات ۱/۴۳۹).

بمن قدمات: په دې سره ده رضي الله عنه هغه صحابه کرام مراد اخستل دي کوم چې د دنیا نه تللي دي، او د

---

(۱) رواه رزین.

(الحق) نه يې د خپلې زمانې تابعين مراد اخيستي دي، ددې گواهي نه بغير د هيڅ دښمن د صحابو په باره كې غلطې خبرې لره اعتبار نشته. (المرقات ۱/۴۴۰).

دا زمانه د اسلام زمانه ده

(۵۲) عَنْ جَابِرٍ أَنَّ عُمَرَبْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَتَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنُسْخَةٍ مِنَ التَّوْرَاةِ
د جابر رضي الله عنه نه روايت دى چې يو ځل حضرت عمر رضي الله عنه رسول الله صلى الله عليه وسلم ته د تورات يوه نسخه
فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ هٰذِهٖ نُسْخَةٌ مِنَ التَّوْرَاةِ فَسَكَتَ
راوړه او عرض يې وكړو: يا رسول الله ! دا د تورات نسخه ده، رسول الله صلى الله عليه وسلم چپ پاتې شو، بيا
فَجَعَلَ يَقْرَأُ وَ وَجْهُ رَسُوْلِ اللهِ يَتَغَيَّرُ
حضرت عمر رضي الله عنه د تورات لوستل شروع كړل نو د غسې د وجې نه د رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارك مخ بدل
فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ ثَكِلَتْكَ الثَّوَاكِلُ
شو (دا يې چې وليدل) حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه وويل: عمره! ورك كوونكې دې تا ورك كړي، ته د
مَاتَرَى مَابِوَجْهِ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَظَرَ عُمَرُ إِلَى وَجْهِ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
رسول الله صلى الله عليه وسلم مبارك مخ نه وينې؟ حضرت عمر رضي الله عنه وكتل مخ د رسول الله صلى الله عليه وسلم ته
فَقَالَ أَعُوْذُ بِاللهِ مِنْ غَضَبِ اللهِ وَ غَضَبِ رَسُوْلِهٖ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
او (د غسې نښې يې پرې وليدلې) وې ويل: زه د الله د غضب او د هغه د رسول د غضب نه پناه غواړم،
رَضِيْنَا بِاللهِ رَبًّا وَ بِالْإِسْلَامِ دِيْنًا وَ بِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا
زه د الله په رب كيدو، د اسلام په دين كيدو او د محمد صلى الله عليه وسلم په رسول كيدو باندې راضي يم، نو
فَقَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ الَّذِيْ نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهٖ
رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: قسم دى په هغه پاك ذات د كوم په قبضه كې چې د محمد روح دى !
لَوْ بَدَا لَكُمْ مُوْسٰى فَاتَّبَعْتُمُوْهُ وَ تَرَكْتُمُوْنِيْ
كه چيرته موسى ستاسو په مينځ كې ښكاره شي او تاسو د هغه تابعداري وكړئ او ما پرېږدئ نو تاسو به د
لَضَلَلْتُمْ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيْلِ وَ لَوْ كَانَ حَيًّا وَ أَدْرَكَ نُبُوَّتِيْ
نيغې لارې نه كاږه او گمراه به شئ او (حالانكه) كه چيرته موسى ژوندى وى او زما د نبوت زمانه يې موندلې

لَاتَّبَعَنِي.[1] (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ).

وی نو هغه (به هم) یقینا زما تابعداري کړي وه.

توضیح: **ثکلت الثواکل**: **ثکل** د **کاف** په کسرې سره د ورکیدو په معنی دی، **ثواکل** د **ثاکلة** جمع ده هغې ښځې ته ویل کیږي د کومې چې ماشوم ورک شوی وي یا هلاک شوی وي او هغه په چغو چغو ورپسې ژاړي، مطلب دا دی چې تا دې ورکه وونکې مور ورک کړي، یا دې خویندې یا وروڼه ورک کړي.

دا محاوره په عربو کې په عامو خبرو اترو کې ویل کیږي ددې نه حقیقي معنی نه شي مراد کیدی.

حضرت عمر رضي الله عنه حریص او شوقي وو، د حکمت او معرفت قدردان وو، یهودیانو ته به کله کله تلو راتلو، رومبی یې د یوشمیر نیکو خبرو آوریدو اجازت غوښتی وو اوس یې د څه ښو خبرو آوریدو گومان وکړو چې شاید دا غیر محرف او منزل من الله د تورات برخه وي، د ده دا خیال نه وو چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په غوسه شوی دی او حضرت عمر رضي الله عنه په بې خیالۍ کې پریوتلی وو، یا حضرت ابوبکر رضي الله عنه وویل چې ژړیدونکې ښځه دې په تا وژاړي یعنې تا دې ورک کړي، د کوم کار په بد گڼلو او د ناراضګۍ په وخت کې دا جمله د عربو په محاوره کې ویل کیږي، نو دلته صرف د انکار او تعجب دپاره استعمال شوې ده. (المرقات ۱/۴۴۰).

فنظر عمر: حضرت عمر خو بیا عمر وو، مُلهَم او محدث وو اشدهم فی امر الله عمر وو سمدستي یې توبه وکړه او د الهي غضب او د رسول الله د غضب نه یې پناه وغوښتله، د رسول الله صلی الله علیه وسلم غصه په دې باندې یخه شوه، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: که چیرته موسی ژوندی وی نو زما له اطاعت نه په غیر بله چاره به یې نه وه ځکه چې دا د اسلام زمانه ده. (المرقات ۱/۴۴۰).

۲۵ محرم الحرام ۱۴۰۹هـ

د ناسخ او منسوخ مسئله

(۵۲) وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَلَامِي لَا

د جابر رضي الله عنه نه روایت دی: چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: زما کلام د الله تعالی کلام نه شي

يَنْسَخُ كَلَامَ اللهِ وَكَلَامُ اللهِ يَنْسَخُ كَلَامِي وَكَلَامُ اللهِ يَنْسَخُ بَعْضُهُ بَعْضًا.[2]

منسوخ کولی او د الله کلام زما کلام منسوخ کولی شي، او د الله کلام بعضې نورو لره منسوخ کولی شي.

(۱) اخرجه الدارمي ۱/۱۲۶، رقم الحدیث: ۴۳۵، الدار قطني ۴/۱۴۵.

(۲) اخرجه الدار قطني في سننه ۴/۱۴۵، الدارمي ۴/۴۱۵.

توضيح: په لغت کې د نسخ معنی نقل کول، محوه کول، ليکل، وغيره راغلې ده، او په اصطلاح کې د نسخ تعريف داسې دی: ﴿رفع الحکم الشرعي بدليل شرعي متأخر﴾ يعنې د مخکني شرعي حکم په راتلونکي دليل سره ختمول او تلل.

کلامي لاينسخ کلام الله: د نسخ ټول څلور صورتونه دي: (۱) چې قرآن کريم د قرآن کريم دپاره ناسخ شي. (۲) چې حديث د حديث دپاره ناسخ شي. (۳) چې قرآن کريم د حديث دپاره ناسخ شي. (۴) چې حديث د قرآن کريم دپاره ناسخ شي. په اولنيو دريو صورتونو کې د امت اتفاق دی او په اخيرني صورت کې اختلاف دی.

د فقهاء کرامو اختلاف: د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ په نزد په حديث سره د قرآن نسخ روا نه ده. د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ او امام ابوحنيفة رَحِمَهُ اللهُ په نزد په حديث مشهور سره د قرآن نسخ واقع شوې ده، دا حديث په ظاهره د امام شافعي او امام احمد بن حنبل دليل دی، ليکن د هغه جواب دا دی چې دلته د کلامي نه مراد کلام اجتهادي دی، په کوم سره چې د کلام الله نسخ نه شي کيدی.
دويم جواب دا دی چې ددې نه مراد دا دی چې زما کلام د الله تعالی د کلام تلاوت نه شي منسوخ کولی حکم يې منسوخ کولی شي.
دريم جواب دا دی چې دا حديث په خپله منسوخ دی، څلورم جواب دا دی چې په دې روايت کې يو راوي جبران بن واقد دی کوم چې نهايت ضعيف دی بلکې متهم بالکذب دی، لهذا دا روايت ناقابل احتجاج دی، ځکه چې د جمهورو مسلک دا دی په سنت مشهوره متاخره سره په کلام الله کې نسخ راتلی شي. (المرقات ۱/۴۴۱).

سوال: يو شمير جاهلانو دا اعتراض کړی دی چې د نسخ په باره کې مونږ پوښتنه کوو چې مخکې نازل شوی حکم صحيح وو که غلط وو که چيرته صحيح وو نو منسوخ ولې شو؟ او که چيرته غلط وو نو بيا اول ولې نازليدو؟. **جواب**: د دې جواب واضح دی چې د نسخ مدار په حکمت باندې دی او د حکيم په حکمت باندې اعتراض کول د نادانو خلکو کار دی، وګورئ مثلا يو ناروغ ته يو حکيم په يو وخت کې يو نسخه ورکوي، او په بل وخت هماغه طبيب د هغه نسخه بدلوي نو آيا دا مخکنی نسخه غلطه وه او که غير مفيد وه؟ داسې نه ده بلکې طبيب د ناروغ د مزاج مطابق نسخه بدله کړې ده.
همدارنګه د حالاتو واقعاتو او ضرورت په تغير سره د وحې د نزول په وخت په حکم کې تغير راغلی دی، د روژې او مونځ په احوالو کې تغير راغلی دی، په جهاد کې د مقاتلينو په شمير کې تغير راغلی دی، نو دا تغير او نسخ زمونږ د علم په اعتبار سره وه د الله تعالی په نزد خو دا حکم د نزول د وخت نه د ومره وخت دپاره نازل شوی وو په کوم وخت کې چې هغه منسوخ شوی دی.

بهر حال نسخ زمونږ په نسبت سره ده، همدارنګه د نسخ ذکر الله تعالى په قرآن کې کړی دی او په هغې کې لوی حکمتونه دي.

(۵۲) وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَحَادِيثَنَا
د حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: زما (بعضو) احاديثو
يَنْسَخُ بَعْضُهَا بَعْضًا كَنَسْخِ الْقُرْآنِ.[1]
بعضې داسې منسوخ کړي دي لکه چې (قرآن بعضې نور) قرآن منسوخ کړی دی.

توضيح: كنسخ القرآن: د نسخ لفظ دلته مصدر واقع شوی دی کوم چې د قرآن طرف ته مضاف دی، اوس که چيرته دد ې مصدر اضافت د فاعل طرف ته شي نو ترجمه به داسې شي لکه څرنګه د قرآن بعضې برخه بعضې منسوخ کړې ده، او که چيرته اضافت د مفعول طرف ته شي نو ترجمه به داسې شي چې زما احايثو په خپل مينځ کې يوبل داسې منسوخ کړي دي.

كنسخ القرآن: لکه څرنګه چې دې حديثونو قرآن منسوخ کړی دی، ددې ترجمې مطابق دا حديث د مخکني حديث دپاره ناسخ جوړيږي، او بيا دا د احنافو او مالکيانو دليل جوړيږي، ليکن په دې روايت کې هم يو راوي محمد بن حارث کاذب دی. (المرقات ۱/۴۴۲).

د حدود الله نه تجاوز مه کوئ

(۵۴) وَعَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ الْخُشَنِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللهَ فَرَضَ فَرَائِضَ
دابو ثعلبه رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: الله تعالى څو فرائض فرض کړي دي
فَلَا تُضَيِّعُوهَا
لهذا هغه ضائع نه کړئ (يعنې هغه پرې نږدئ يا د هغو شرائط او امکانات ترک نه کړئ، يا په دې فرائضو کې
وَحَرَّمَ حُرُمَاتٍ
نمايش، ري، اشک، شبه غرور او تکبرونه کړئ) او څه څيزونه الله تعالى حرام کړي دي (يعنې د هغو اختيارول
فَلَا تَنْتَهِكُوهَا وَحَدَّ حُدُودًا
يې ګناه ګرځولې ده) لهذا تاسو هغو ته نږدې هم مه ورځئ، او څو حدود يې مقرر کړي (مثلاً حدود قصاص

---

(۱) الدار قطني ۴/۱۴۵.

فَلَا تَعْتَدُوهَا وَ
وغيره) لهذا تاسو د هغو نه تجاوز ونه کړئ (يعني په هغو کې د خپله ځانه کمي زياتي مه کوئ) او د ځو
سَكَتَ عَنْ أَشْيَاءَ
ځيزونو په باره کې سکوت غوره شوی (يعني يو شمير ځيزونه داسې دي د کومو په باره کې چې وضاحت
مِنْ غَيْرِ نِسْيَانٍ
نه دی شوی چې هغه حلال دي که حرام دي او که واجب دي) په غير د نسيان نه، لهذا په دې ځيزونو کې
فَلَا تَبْحَثُوا عَنْهَا . (رَوَى الْأَحَادِيثَ الثَّلَاثَةَ الدَّارَ قُطْنِيُّ).[1]
تاسو (د ځان د طرفه) بحث مه کوئ (ذکر شوي درې واړه حديثونه دارقطني روايت کړي دي).

د بدعت مثال : **باب الاعتصام بالکتاب والسنة** : دا آخرنی حديث دی، په دې ټولو احاديثو سره د رڼا ورځې په شان دا خبره واضحه شوې ده چې د اسلام په دين کې د خپلې خوښې شي داخلول لوی جرم دی، ځکه چې په هره زمانه کې يو شمير داسې خلک راغلي دي او په آئنده کې هم راتلونکي دي چې د خواهشاتو به مغلوب وي او د خپلې خوښې خواهشات به د اسلام سره د پيوند کوشش کوي، که چېرته اسلامي حدودو او سرحدات سره په سختۍ ونه ساتل شي نو معلومه نه ده چې د ځومره خواهش پرستانو خواهش به د دين برخه جوړه شي، ليکن الله تعالی د خپل دين د حفاظت ذمه واري اخستې ده.

لهذا په دې امت کې داسې علماء موجود دي کوم چې د هر بدعت خوښوونکي کس بدعت د قرآن او حديث په مضبوطو اصولو سره مسترد کړی دی، ځکه بدعت داسې جرم دی کوم چې د معافۍ لائق نه دی.

د دې په مثال باندې تاسو داسې پوهه شئ چې يو د خطونو ليږلو دفتر دی د هغه نه ډاکې په خطونو او رسيدونو باندې مشتمل يوه کڅوړه د يوې ډاکخانې نه بلې ډاکخانې ته رسوي او س که چېرته همدغه ډاکې همدا مهر شوې کڅوړه خلاصه کړي د هغې نه کوم خط راوباسي نو هم د وخت حکومت مجرم بللی دی، او که چېرته په هغه کڅوړه کې يو بل خط ور واچوي نو هم مجرم دی، ځکه چې په کڅوړه کې دننه په موجودو خطونو باندې د حکومت مهر (ټاپه) لګول شوی دی، ډاکې غير تصديق شده د مهر نه په غير لفافه هغې ته ور اچولې ده نو دا د بغاوت او خيانت په شان لوی جرم دی.

---

(۱) الدار القطني ۴/۱۸۴.

د بدعت دويم مثال تاسو داسې‌رزده کړئ چې که چيرته کوم کس په حکومت کې جعلي سکه جوړه کړي او بيا په هغې باندې تاپه ولګوي او په رائج الوقت حکومتي سکو کې يې داخله کړي او چليږي نو دا کس د حکومت او قانون د مخې څومره لوی مجرم بلل کيدی شي؟.
بالکل داسې يو بدعتي کس دی کوم چې په مستند شريعت کې د ځان د طرفه غير مستند عمل داخل کړی دی او بيا خلکو ته په دوکه ورکولو سره ددې مصنوعي عمل د اصلي عمل په صورت کې د رواج کولو کوشش کوي، نو تاسو په خپله اندازه ولګوئ چې دا کس د خدای او د خدای د رسول او د اسلام د قانون په نزد څومره لوی مجرم دی؟ لهذا هر مسلمان ته د بدعاتو د پيدا کولو نه ځان ساتل په کار دي.

وخير امور الدين ما كان سنة ❁ وشر الأمور المحدثات البدائع

ترجمه: په دين اسلام کې بهترين شيان هغه دي کوم چې سنت دي، او بد ترين شيان هغه دي کوم چې د ځان نه جوړ شوي بدعات دي.

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

۸ صفر ۱۴۱۰هـ (دمه ماهي ستهان نه پس)

كِتَابُ الْعِلْمِ
د علم او د هغه د فضيلت بيان

كتاب العلم اى تعلمه وتعليمه و فضله و فضل تعلمه .(المرقات ۱/٤٤٥).

د **باب الاعتصام بالكتاب والسنة** نه وروسته د **كتاب العلم** راوړل تعميم بعد التخصيص دى، ځکه چې په علم کې ډير زيات وسعت دى، د کوم په ضمن کې چې **اعتصام بالكتاب والسنة** هم شته دى، دلته د علم د ماهيت او حقيقت نه بحث نه کيږي، بلکې په احاديثو کې چې د علم کوم فضيلت او ضرورت راغلى د هغه نه بحث کيږي. (المرقات ۱/۴۴۵).

د علم تعريف: علم په لغت کې **دانستن** (پوهې) ته ويل کيږي او علم په اصطلاحي تعريف کې د علماؤ دوه رأيې دي، د علماؤ د يوې ډلې رأيه دا ده چې د علم تعريف يا خو ښيخي کيدلى نه شي او يا مشکل ترين شى دى، لهذا امام غزالي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي: **لعم تحقيق حقيقته عسير جدًا**. يعني د علم حقيت ته رسيدل ډير سخت دي.امام رازي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چونکه علم د **اجلى البديهيات** نه دى نو ځکه ناقابل تحديد او تعريف دى.د علماؤ د دويمې ډلې رأيه دا ده چې د علم تحديد او تعريف ممکن دى او د اوچتې مرتبې د وجې دا تعريفات تر اتلسو پورې رسيدلي دي، د کوم نه چې د علم د شان نه اندازه لګيدلى شي، لهذا د فلاسفو په نزد يو تعريف **حصول صورة الشيء** دى،يو تعريف **الصورة الحاصلة عند العقل** دى، يو تعريف **الحاضر عند المدرک** دى.

د اهل شرع په نزد هم د علم ډير تعريفات دي، لهذا ماتريديو د علم تعريف داسې کړى دى:

(۱) العلم صفة مودعة في القلب كالقوة الباصرة في العين والسامعة في الاذن.

(۲) علامه بدرالدين عيني رَحِمَهُ اللهُ يې داسې تعريف کړى: **العلم صفة توجب تميزاً لايحتمل النقيض.**

(۳) ملاعلي قاري رَحِمَهُ اللهُ د علم داسې تعريف کړى: **العلم نور في قلب المؤمن مقتبس من مصابيح مشكوة النبوة من الاقوال المحمدية والافعال الاحمدية يهتدى به الى الله وصفاته واحكامه.** (المرقات ۱/۴۴۵).

(۴) امام ابوحنيفة رَحِمَهُ اللهُ د علم داسې تعريف کړى دى: **معرفة النفس مالها وما عليها.**

په دغه تعریف کې علم فقه او تصوف هم داخل دي.

د علم اقسام: مطلق علم په دوه قسمه ده: اول مبادي، دویم مقاصد. **اول قسم**: لکه علم لغت، علم صرف، علم نحو، علم معاني او بیان، علم اشتقاق وغیره. **دویم قسم**: لکه علوم شرعیه، احکام عقائد وغیره.

دا شرعي علوم بیا په دوه قسمه دي: اول کسبي، دویم وهبي، وهبي هغه علوم دي د کومو په حصول کې چې د انسان کسب لره دخل نه وي، همدا وهبي علوم بیا په دوه قسمه دي: اول هغه کوم چې بلا واسطه د وحې په ذریعه حاصل وي دا علوم النبوة دي. دویم هغه کوم چې د کمال اتباع نبي د وجې ترلاسه شي، دا په الهام کشف او فراست باندې مشتمل علوم دي، د الهام دپاره علامات نشته مګر د کشف او فراست دپاره علامات شته. (المرقات ۱/۴۴۵).

دویم قسم کسبي علوم دي، دا د بشر په کسب سره د بشر نه حاصل شوي علوم دي، کومو ته چې علوم الشرعیات ویل شوي دي، په هغو کې یو علم الاحکام دی په کوم سره چې په مقبول او غیر مقبول کې امتیاز کیدلی شي، که یې قبولیت د ظاهر سره متعلق وو نو دا علم الفقه دی او که د باطن سره متعلق وو نو دا علم التصوف دی، نو علم تصوف هم په علوم کسبیو کې داخل دی.

بیا کوم شیان چې فرض دي د هغو علم هم فرض دی او کوم چې سنت دي د هغو علم هم سنت دی، او کوم اعمال چې واجب دي د هغو علم هم واجب دی، کوم شیان چې حرام دي د هغو علم فرض دی، کوم چې مکروه تحریمي دي د هغو علم واجب دی، او کوم چې مکروه تنزیهي دي د هغو علم سنت دی.

او د ﴿طلب العلم فریضة﴾ نه همدا ضروري علم مراد دی، باقي د دیني علومو ماهر یو لوی د دیني عالم وجود په یوه علاقه کې ضروري دی، یعنې د یوه جید دیني عالم وجود په علاقه کې شتون فرض کفایي دي، که چیرته ټولو خلکو دا ضرورت د نظر نه وغورځوه نو ټول ګناه ګار ېږي، د فرض درجې نه وړاندې په علومو کې کمال پیدا کول مستحب دي، بهر حال انسان چې په هر حالت کې هم وي د هماغه حالت علم چې آیا دا روا دی او که ناروا دی، هغومره اندازه علم په مسلمان سړي او ښځه باندې فرض دی، (المرقات ۱/۴۴۵).

د علم په فضیلت باندې د قرآن پاک آیتونه او مقدس احادیث او واضح فرمانونه په لوی شمیر کې موجود دي. څومره چې ممکن وي د هغو نه فائده اخیستل په کار دي.

د علم د فضیلت په باره کې حضرت سعدي بابا رحمه الله یو څو د شمار بیتونه ویلي دي:

صاحبدلی بمدرسه آمد ز خانقاه ❁ بشکست عهد صحبت اهل طریق را

گفتم میان عابد و عالم چه فرق بود ❁ که تو کردی اختیار از آن این فریق را

گفت آن گلیم خویش برون می برد ز موج ❁ واین جهد میکند که بگیرد غریق را

(المرقات ۱/۴۴۶).

۹ صفر ۱٤۱۰ هـ

اَلْفَصْلُ الْاَوَّلُ

علم عام کړئ او دروغ مه خورئ

(۱) عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَلِّغُوْا عَنِّيْ

د عبد الله بن عمرو رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: زما د طرفه يې ورسوئ

وَلَوْ آيَةً وَحَدِّثُوْا عَنْ بَنِيْ إِسْرَائِيْلَ وَلَا حَرَجَ

اګر که يو آيت وي او د بني اسرائيلو چې کومې قيصې واورئ د خلکو پر وړاندې يې بيان کړئ، دا ګناه نه

وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ ٤/٢٠٧)[1].

ده او کوم کس چې قصداً زما طرف ته دروغژنه خبره منسوب کړه هغه دا وسيد وځای په دوزخ کې جوړ کړو.

توضيح: بلغوا عني: يعنې علوم زما دي او خورول يې ستاسو کار دی، زما خبره په مستنده طريقه نورو ته ورسوئ. (المرقات ۴۴۶-۱/۴۴۷).

ولو آية: په دې جمله کې د آية لفظ دوه مفهومه دي، اول دا چې د دې آيت نه مراد قرآني آيت دی، يعنې زما د طرفه قرآني آيت هم ورسوئ، اګر که د هغه د حفاظت وعده الله تعالى کړې ده، او کله چې د داسې محفوظ آيت تبليغ ضروري دی نو بيا خو زما د احاديثو تبليغ د هغه نه هم زيات ضروري دي.
دويم مفهوم دا دی چې آيت په معنی د نښانې خبر، او کلام مفيد دی، د دې نه مراد د احاديثو نه په غير د دين ټولې خبرې دي، حسب موقع او ضرورت د هغو رسول په هر پېژندونکي باندې لازم دي، **آية (هو)** **قليلة** ويل کيږي يعنې که هر څومره لږ ولې نه وي هغه هم ورسوئ دا لفظ د **كان** محذوف د پاره خبر دی.
بهرحال تبليغ د باب **تفعيل** نه دی، د هغه مفعول ټول دين دی يعنې **تبليغ الدين**، او د رسولو لفظ په خپله دا ښودلې دي چې رسوونکی دې رومبی په خپله هغه ښه زده کړي بيا دې نورو ته ورسوي او کوم کس يې چې په خپله سم زده نه کړي نو نورو ته به يې څنګه په صحيح معنی ور ورسوي، **لكل فن رجال** بهر حال په حديث کې د علم د عام کولو ترغيب ورکړی شوی دی، او د دروغو د خورولو نه منعه شوې ده.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ٦/٤٩٦، رقم الحديث: ٣٤٦١، والترمذي ٥/٣٩ رقم الحديث: ٢٦٦٩، وأحمد في المسند ٢/١٥٩.

وحدثوا عن بني اسرائيل : په باب الاعتصام والسنة کې حديث نمبر ۳۶ سره په ظاهره د دې حديث تعارض دی، ځکه هلته په سختۍ سره حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د تورات د ورقود ويلو نه منعه کړی دی. ددې جواب دادی چې د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په حديث کې چې کوم ممانعت راغلی دی هغه د احکامو د نقل کولو متعلق دی، او دلته چې کومه اجازه ده داد قصصو او امثالو نقل کولو اجازه ده کوم چې په تاريخي اعتبار سره منقول دي، يا په قرآن او حديث کې د بني اسرائيلو د واقعاتو ذکر چې د عبرت او نصيحت دپاره راغلی دی د هغو د بيانولو اجازت دی، د احکامو د بيانولو نه دی ، ځکه چې هغه منسوخ دي، په حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ چې کومه سختي شوې ده هغه د دې دپاره وشوه چې هغه نسخه تحريف شوې وه.

د حديث ځان نه جوړولو سخت شديدوعيد : **فليتبوأ** : دا امر دی انشاء ده په معنی د خبر سره، يعني دې کس په دوزخ کې د ځان دپاره د اوسيدو ځای تيار کړ، په دغه حديث کې د احاديثو د بدلولو سخت وعيد راغلی دی، ددې په نظر کې نيولو د وجې علامه ابو محمد جويني رَحِمَهُ اللهُ د حديث بدلوونکي ته کافر ويلي، ليکن جمهور امت دا لويه ګناه ګرځولې ده، يعني که يو څوک د حديث بدلول روا وګڼي نو هغه کافر دی او که داسې نه وي بيا کافر نه دی. جمهور امت په دې باندې متفق دی چې وضع د حديث مطلقاناروا ده، برابره خبره ده که په نيکه اراده وي او که په کومه بله اراده وي، بعضو جاهلانو صوفيانو داسې ګڼلې دی چې د ترغيب او ترهيب دپاره د حديث بدلول روا دي، په دې کې د دين ګټه ده، خلکو ته ګټه ده هيڅ نقصان نشته. د دې جواب دا دی چې دين د هغې لارې راځي کومه چې د دين لار وي، د بې دينۍ د لارې دين نه راځي، نو کومه فائده چې په دين باندې د دروغو ترلو د وجې حاصله شي نو هغه څه فائده شوه؟ هغه خو سراسر نقصان دی، ذويمه خبره دا ده چې اسلام د يو چا فائدې ته نه ګوري بلکې هغې ته ګوري چې دده سره څه معامله کوي چې آيا د هغه ناپسته صورت پر ځای ساتي او که هغه خرابوي. د مرقات په يو ځای کې ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ ليکلي دي چې د حديث د عبارت لوستونکی طالب العلم کله چې د حديث په لوستلو کې غلطي کوي هغه هم ددې حديث په وعيد کې راغلی دی، ځکه هغه په دې خبره باندې پوهيږي چې د حديث په لوستلو کې غلطي ترې کيږي او بيا يې هم وايي، ددې حديث نه هم معلومه شوه چې د نيم حديث نقل کول روا دي لکه چې امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ کړي دي. (المرقات ۴۴۷-۱/۴۴۸).

متعمداً : ددې لفظ نه معلومه شوه ده چې دا د کذب عمد دپاره وعيد دی، که چيرته په غلطۍ سره وشي يا په کتاب کې عبارت غلط وي نو هغه ددې نه خارج دی، بعضو محدثينو ليکلي دي چې د متعمداً لفظ په بعضو روايتونو کې دی او په بعضو کې دا نشته، لهذا دا وعيد د عمد او غير عمد

دواړو صورتونو دپاره دی، علامه دار قطني رَحِمَهُ اللّٰهُ په دغه ځای کې لیکلي دي چې په حدیث کې د متعمداً لفظ نشته خلکو دا ورسره زیات کړی دی (بحواله مقدمه موضوعات کبیر).

علامه کرماني رَحِمَهُ اللّٰهُ لیکلي دي چې دا وعید عام دی، که د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په موافقت کې وي او که په مخالفت کې وي په دواړو صورتونو کې لویه ګناه ده، د حدیث په اوله جمله کې د تبلیغ ترغیب وو نو خطره وه چې څوک په جوش کې راشي بې سره او پښو روایات بیانول شروع نه کړي ، نو ځکه په دې جمله کې ووېل شول چې تبلیغ وکړئ مګر چا چې بې سنده خبره بیان کړه او په ما پورې یې دروغ وتړل نو دوزخ ته د تلو دپاره دې تیار شي.(المرقات ۱/۴۴۸).

په دروغو د حدیث بیانولو وعید

(۲) وَعَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ وَالْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَا قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د سمره بن جندب او حضرت مغیره بن شعبه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل :
مَنْ حَدَّثَ عَنِّي بِحَدِيثٍ يُرَى
کوم کس چې (زما طرف ته منسوب کوم داسې) حدیث بیان کړي د کوم په باره کې چې د هغه ګمان دا وي
أَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
چې هغه دروغژن دی نو دا د دروغژنو کسانو نه یو دروغژن دی.

توضیح : **يرى** : دا د مجهول صیغه د **يظن** په معنی ده، مجهوله مستعمل شوې ده او د **رؤيت** نه مراد رؤیت قلبي دی. (المرقات ۱/۴۴۹).

احد الكاذبين : دا د جمعې صیغه ده او همدا راجح ګڼل شوې ده، یعنې د نورو کذابینو نه یو دا کس هم دی، ځکه چې ده هم د هغوی د افتراء په نقل کولو سره د هغوی تایید کړی دی، بعضو دا د تثنیه صیغه منلې ده، چې یو دروغژن هغه دی کوم چې خراب کړی دی او دویم دروغژن همدا بیانوونکی دی، کوم چې د خرابوونکي سره ملګری شوی دی، علماو لیکلي دي چې د موضوعي حدیث بیانول حرام دي، هو که یو څوک یې نقل کړي د دې دپاره چې وښایي چې دا موضوعي دی نو دا طریقه صحیح ده، په موضوعاتو باندې علماؤ ډیر کتابونه لیکلي دي. (المرقات ۱/۴۴۹).

---

(۱) أخرجه المسلم في الصحيح ۹/۱ ،والترمذي ۳۵/۵ رقم الحديث : ۲۶۶۲ ، وأحمد في المسند ۱۴/۵ ، وابن ماجة ۱۵/۱، رقم الحديث: ۳۹.

علم لوی دولت دی

(۲) وَ عَنْ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُرِدِ اللهُ بِهٖ

د معاویه رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: کوم کس ته چې الله تعالی اراده

خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ وَ إِنَّمَا أَنَا قَاسِمٌ وَاللهُ يُعْطِي. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].

وکړي د خیر نو هغه ته د دین پوهه ورکړي او زه د علم تقسیمونکی یم، ورکوونکی خو خدای تعالی دی.

توضیح: يفقهه في الدين: د اسرارو د احکامو د علم نوم فقه دی، لهذا فقاهت د هغې ملکې او پوهې نوم شو د کومې په ذریعې سره چې انسان غیر حاصل معلومات راویستلی شي، او دا لوی نعمت دی ﴿ذَٰلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ﴾ ملا علی قاري رحمه الله ویلي دي چې دا حدیث د مشهورو فقهاؤ سره خاص نه دی بلکې د دې مفهوم عام دی. (المرقات ۱/۴۵۰).

حسن بصري رحمه الله ته چا وویل چې فقهاو داسې ویلي دي ولې تا نه هیر شوې دی یا تا کله یو فقیه لیدلې هم دی او که نه؟ فقیه خو هغه کیدی شي کوم چې زاهد عن الدنیا راغب في الآخرة شي، د خپل دین بصیرت ولري او همیشه د خپل رب په عبادت کې مصروف اوسي.

وانما انا قاسم: یعنې د وحې د علومو زه ویشونکی یم او زه علم تقسیموم، او الله تعالی هر انسان ته په هغه د پوهیدو فهم ورکوي، ددې حدیث تعلق د نبوت د علم د تقسیم سره دی، همدا وجه ده چې محدثینو دا حدیث په کتاب العلم کې راوړی دی. (المرقات ۱/۴۵۰).

والله يعطي: د دې مطلب دا دی چې یا الله تعالی انسانانو ته درجه په درجه فهم او ادراک هم ورکړی نو څوک داعلی درجې ذهین دی څوک د متوسطې درجې دی او څوک دادنی درجې دی(المرقات ۱/۴۵۰) دلته په دې حدیث سره بدعتیانو داثابتول غوښتي دي چې ددې تقسیم نه مراد تقسیم درزق اوارزاقو دی، نو د اهل بدعتو امام احمد رضا خان ویلي دي:

خلق کے حاکم ہو تم رزق کے قاسم ہو تم ❀ تم سے ملا جو ملا تم پہ کروڑوں درود

او دارنګه د شیخ عبدالقادر جیلاني رحمه الله په باره کې دا هم ویلي دي:

کیوں نہ قاسم ہو کہ تم ابن ابی القاسم ہو ❀ کیوں نہ قادر ہو کہ مختار ہے بابا تیرا

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۶۴، رقم الحديث: ۷۱، ومسلم في الصحيح ۲/۷۱۹ رقم الحديث: ۱۰۰-۱۰۳۷، واحمد في المسند ۴/۹۲، وابن ماجة ۱/۲۲۰، رقم الحديث: ۲۲۰.

دا هر څه د بدعتیانو د بدفهمي نتیجه ده، د احادیثو شارحینو دا شرحه نه ده کړې، او په احادیثو کې چې چیرته د تقسیم او قاسم کیدو نسبت رسول الله ﷺ ته شوی دی نو هغه د مال غنیمت د تقسیم خبره ده.

دانساني ملکاتو ذکر

(۲) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسُ مَعَادِنُ
د حضرت ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: دانسانانو داسې کانونه دي
كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ خِيَارُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ فِي
په شان د کانونو د سرو او سپینو، کوم خلک چې د جاهلیت په ورځو کې بهتر وو هغوی به بهتر وي په
الْإِسْلَامِ إِذَا فَقِهُوا .(رَوَاهُ مُسلم)[1].
زمانه د اسلام کې، مګر کله چې هغوی فقاهت حاصل کړي.

توضیح : النّاس معادن : دا د معدن جمع ده کان ته ویل کیږي، یعني لکه څرنګه چې په زمکه کې سره سپین شته دی تانبه، اوسپنه، زمرود، جواهروغیره شته دی همدارنګه انسانان هم د خپلو اخلاقو د وجې متفاوت دي، د انسان ښه اخلاق، شجاعت، مروت، سخاوت، علم، حیاء، ذکاوت، ذهانت وغیره دي.نو لکه څنګه چې په کانونو کې سره سپین او په نورو معدنیاتو کې اختلاف دی همدارنګه انسانان هم مختلف دي، په کانونو کې چیرته سره او سپین زیات او چیرته کم وي چیرته اعلی او چیرته ادنی وي همدارنګه انسان هم په خپلو خوبیانو کې اعلی او ادنی دي.

فخیارهم : یعني د اسلام په قبلولو سره د هغوی نسبي ترقي یا ختمیږي نه، بلکې په جاهلیت کې چې هغوی د نسب په لحاظ کومه برتري لرله او شرافت یې وو، چې اسلام قبول کړي او فقاهت حاصل کړي عالم جوړ شي نو هغه برتري به یې نوره هم زیاته شي، څکه چې په حدیث کې دي **الاسلام یزید الشرف شرفًا** اسلام خو انساني شرافت زیاتوي، هو دا برتري او شرافت په هغه وخت کې دي کله چې په اسلام کې فقاهت حاصل کړي، که چیرته د کوم اعلی خاندان انسان د اسلام د قبلولو نه وروسته علم دین او فقاهت حاصل نه کړي او بل د ادنی درجې انسان اسلام ته راشي او د فقه علم حاصل کړي نو د اعلی خاندان والا نه دا د ادنی خاندان والا اوچتیږي، څکه چې شرط فقاهت دی. (المرقات ۴۵۱-۱/۴۵۲).

---

(۱) اخرجه مسلم في الصحيح ۲۰۳۱/۴ رقم الحديث : ۱۶۰-۲۶۳۸.

اذا فقهوا : يعني دا ملکات پټ وو اسلام هغه روښانه کړل په دې شرط چې همدا انسان د تعليم په ښايست سره ښايسته شي، په دې حديث کې د سرو سپينو سره د انسان د خوبيانو تشبيه ورکړې شوې ده، د کوم نه چې دا معلوميږي لکه څرنګه چې د هغو محفوظو کانونو نه په راويستلو کې کوشش کولو ته ضرورت پېښيږي دارنګه د انساني خوبيانو په پيدا کولو کې هم کوشش کولو ته ضرورت پېښيږي. دارنګه چې سره او سپين اور ته واچول شي محنت ورسره وکړې شي نو زيور ترې جوړيږي، همدارنګه چې انسان په علمي کمالاتو کې محنت وکړي نو خپلې خوبيانې يې ښکاره کيږي، دغه حديث هر انسان ته د کمترۍ د احساس نه د ځان ساتلو تعليم ورکړى دى. (المرقات ۱/۴۵۲).

بے علم چون شمع باید گداخت ❁ که بے علم نتوان خدا را شناخت

دوه قابل فخر شيان

(۵) وَعَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ
د ابن مسعود رضي الله عنه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: د دوه کسانو په باره کې حسد کول
رَجُلٌ آتَاهُ اللهُ مَالًا فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكَتِهِ فِي الْحَقِّ
صحيح دي يو هغه کوم ته چې الله تعالى مال ورکړى دى بيا يې هغه ته د حق په لار کې د مصرف کولو توفيق
وَرَجُلٌ آتَاهُ اللهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِيْ بِهَا
ورکړى دى، دويم هغه کس دى کوم ته چې خداى تعالى علم ورکړى دى لهذا هغه د علم مطابق حکم کوي
وَيُعَلِّمُهَا (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]
او نورو ته يې ورزده کوي.

توضيح : **لاحسد** : د بل چا نعمت د زوال کولو تمنا کولو ته حسد ويل کيږي، برابره خبره ده که ده ته ورکړې شي او که نه، مګر د هغه بل نه زائل شي دا بالاتفاق حرام ده، دويم غبطه ده، هغه دا ده چې د بل چا نعمت وويني دا تمنا وکړي چې د ده په شان شيان ما ته هم راکړى شي او د هغه سره هم پاتې شي يعنې د بل چا د نعمت تمنا وکړي مګر د هغه نه زوال يې مقصود نه وي.

سوال:شبه داده چې حسد خو شرعا روا نه دى نو په دې دوو شيانو کې اجازت ولې ورکړى شوى دى؟

جواب : د دې سوال دوه جوابونه دي، رومبى جواب خو هغه دى چې دلته په دې حديث کې د حسد لفظ

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۶۵، رقم الحديث : ۷۱، ومسلم في الصحيح ۱/۵۵۹ رقم الحديث:۲۶۸-۸۱۶، واحمد في المسند ۱/۴۳۲ .

راغلی دی لیکن دا د غبطې په معنی سره مستعمل شوی دی، په دې جواب اعتراض کیدلی شي چې که چیرته د حسد نه مراد غبطه وه نو بیا صرف په دې دوو شیانو کې د اجازت مطلب څه دی؟ تمنا کول چې هر کله روا شی دی نو بیا خو هغه په هر شي کې روا ده.

لهذا دویم جواب دا دی چې دا کلام د فرض او تقدیر په طور دی، چې حسد په هیڅ شي کې روا نه دی، مګر دا دوه نعمتونه داسې دي چې که چیرته فرض کړو چې په کوم شي کې حسد روا شي نو په دې دوو شیانو کې به وي، چونکه هیڅ چیرته روا نه دی نو په دې دواړو کې هم روا نه دی. بعضو دا هم لیکلي دي چې دا دوه خصلتونه دومره لوی دي چې په هغو کې حسد کول روا دي، ګویا چې چې دا دوه شیان د حسد د عامې قاعدې نه مستثنی دي. (المرقات ۱/۴۵۲).

درې شیان صدقه جاریه دي

(۲) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ

د حضرت ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: کله چې انسان مړ شي

انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةِ أَشْيَاءَ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ

نو د هغه د ثواب د عمل سلسله ختمه شي مګر د درېو شیانو د ثواب سلسله باقي پاتې کیږي: یو صدقه جاریه

أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].

دویم علم په کوم سره چې فائده ورسوي دریم نیک اولاد کوم چې د هغه د مرګ نه وروسته دعا ورته کوي.

توضیح: **الا من ثلثة**: دنیا د عمل کور دی، آخرت د جزاء کور دی، انسان چې ترڅو پورې په دنیا کې اوسیږي نو د هغه ښه او بد عمل جاري وي، لیکن کله چې انسان مړ شي نو د هغه د عمل سلسله ختمه شي خو درې قسمه اعمال داسې دي چې د انسان د مرګ نه وروسته هم د هماغو اعمالو سلسله روانه وي.

اول: صدقه جاریه ده چې کوم کس مثلاً زمکه وقف کړي یا کوم کوهی یا ډنډ جوړ کړي او وقف یې کړي، او س د ده د مرګ نه وروسته خلک د دې شیانو نه فائده حاصلوي نو د هغو ثواب مرحوم ته رسیږي.

دویم: علم نافع دی، یعنې یو باعمله عالم وفات شو او په ژوند کې یې د خدای مخلوق ته فائده ورسوله او ثواب یې ترلاسه کولو تردې چې وفات شو نو شاته یې علمي ذخیره پرېښودله نو د خپلو تصنیفاتو یا تحریراتو نه او یا د قابل قدر شاګردانو په ذریعه یا د دیني کتابونو په وقف کولو سره او یا یې خپل اولاد

---

[1]) اخرجه مسلم في الصحيح ۳/۱۲۵۵ رقم الحديث: ۱۴-۱۶۳۱، وابوداود ۳/۳۰۰ رقم الحديث: ۲۸۸۰، والنسائي ۶/۲۵۱، رقم الحديث: ۳۶۵۱، والترمذي ۳/۶۶۰ رقم الحديث: ۱۳۷۶، واحمد في المسند ۲/۳۷۲

ته علم ورزده کړه او د علم نافع ذخیره یې شاته پرېښوده د کومې فائده چې هغه ته د وفات نه وروسته رسیږي.

دریم: کوم کس چې په خپله وفات شي خو شاته خپل صالح او نیک اولاد پرېږدي هغه د خپلو مرحومو والدینو د پاره دعاګانې کوي، سبق وایي ایصال ثواب ورته کوي، صدقات ورکوي، دا ټول شیان د مرګ نه وروسته د مړي د پاره د ثواب باعث دي. دلته په حدیث کې د يَدْعُوْا له الفاظ دي، د بعضو علماؤ وینا ده چې د نیک اولاد په نیکۍ کې د والدینو برخه ده، برابره خبره ده که هغه دعاء وکړي او که یې ونه کړي. (المرقات ۴۵۳-۱/۴۵۴).

اسلامي تعلیمات

(۷) وَ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُؤْمِنٍ

د ابوهریره رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: چا چې لرې کړه د یو مؤمن نه یوه

كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ الدُّنْيَا نَفَّسَ اللهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ مَنْ

سختي د سختۍ د دنیا نه نو الله تعالی به د قیامت په ورځ د هغه ځای سختۍ ترې لرې کړي، او چا چې

يَسَّرَ عَلٰى مُعْسِرٍ يَسَّرَ اللهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ

آساني راوسته په یو چاباندې په سختۍ کې نو الله تعالی به آسانتیا راولي په ده باندې په دنیا او آخرت کې

وَ مَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللهُ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ

او چا چې پرده واچوله په یو مسلمان باندې الله تعالی به په دنیا او آخرت کې د هغه پرده پوشي وکړي،

وَ اللهُ فِيْ عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِيْ عَوْنِ أَخِيْهِ

او الله تعالی تر هغه وخته پورې د بنده مرسته کوي ترڅو پورې چې هغه د مسلمان ورور سره مرسته کوي،

وَ مَنْ سَلَكَ طَرِيْقًا يَلْتَمِسُ فِيْهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللهُ لَهُ بِهٖ طَرِيْقًا إِلَى الْجَنَّةِ

او کوم کس چې د علم په لټون کې په کومه لار باندې لاړشي نو الله تعالی په هغه باندې د جنت لارې آسانه

وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِيْ بَيْتٍ مِنْ بُيُوْتِ اللهِ يَتْلُوْنَ كِتَابَ اللهِ وَ يَتَدَارَسُوْنَهٗ بَيْنَهُمْ

کړي، او کله چې کومه ډله د خداې په کور (جومات یا مدرسه) کې قرآن شریف وایي او ورزده کوي یې

إِلَّا نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِيْنَةُ وَ غَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ

نو په هغه باندې د خدای تعالی د طرف نه تسکین نازلیږي، خداوندي رحمت یې په خپل ځان کې پټوي،

وَ حَفَّتْهُمُ	الْمَلَائِكَةُ	وَ ذَكَرَهُمُ	اللهُ	فِيمَنْ	عِنْدَهُ
دارنګه الله تعالی د هغه جماعت ذکر په هغو (فرښتو) کې کړی کوم چې د هغوی سره پخوا کې اوسي،					
وَ مَنْ بَطَّأَ بِهٖ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهٖ نَسَبُهُ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)(۱).					
او چا چې په عمل کې تاخير وکړ نو په آخرت کې د هغه نسب کار نه ورکوي.					

توضيح: په دغه حديث کې د اسلام اخلاقي تعليمات او آفاقي هدايت ذکر شوی دی، اول تعليم دا دی چې که چيرته کوم مسلمان د خپل کوم مصيبت زده مسلمان ورور کوچنی شانته مصيبت لرې کړي نو الله تعالی به د قيامت په ورځ د هغه نه غټ مصيبت لرې کړي، دلته د مؤمن مسلمان د خدمت خبره ده د غير مسلم نه ده ، لهذا کوم خلک چې ايمان او اسلام د نظره وغورځوي يوازې د خلکو د خدمت جذبه په زړه کې ولري نو هغه که په خپل ځای کې هر څنګه وي مګر د همدغه حديث مصداق نه دی.دويم تعليم د کوم تنګدست د مرستې سره متعلق دی، يعنې چې د کوم غريب ضرورت په دنيا کې پوره کړي مثلا هغه قرضداری وي نو يا خو قرض ورته معاف کړي يا د هغه د ادا کولو انتظام وکړي نو الله تعالی به د آخرت د تنګيو نه هغه ته نجات ورکړي.دريم تعليم دا چې د کوم شريف انسان نه بشري کمزوري ښکاره شي او هغه د ګناه ارتکاب وکړي نو د هغه دغه ګرنه ښکاره نه کړي ، بلکې په هغه باندې د ستر پرده واچوي ترڅو چې د هغه ژوند وساتل شي که نه نو هغه ختمېږي، هو که چيرته هغه عادي مجرم دی او د هغه ګناه متعدي ده نو بيا د هغې پټول روا نه دي.څلورم تعليم دا دی چې ترڅو پورې د مسلمان مرسته کيدی شي نو الله تعالی هم د هغه مرسته کوي او د مرستې او نصرت دغه تسلسل جاري وي.پنځم تعليم دا دی چې کوم کس د ديني علم زده کولو پر لار لاړ شي او د علم حاصلولو دپاره محنت وکړي نو الله تعالی د هغه دپاره د جنت لار آسانه کړي.شپږم تعليم دا دی چې کله هم د مسلمانانو جماعت په جومات، مدرسه يا خانقاه وغيره کې کښيني او د الله تعالی کتاب تلاوت کوي او د هغه تعليم او تدريس کوي نو د الله تعالی خصوصي فرښتې په هغه باندې رحمت وروي، او الله تعالی په خپله د هغو ذکر کوي.اوم تعليم دا دی چې کوم کس همدا نيک اعمال شانته پرېښودل نو خاندان او ښکته پورته حسب نسب د هغه وړاندې کيدی نه شي. (المرقات ۴۵۴-۱/۴۵۵). يو چا رښتيا ويلي دي :

بنده عشق شدی ترک نسب کن جامی ❁ که درین راه فلان ابن فلان چیزے نیست

---

(۱) اخرجه المسلم في الصحيح ۴/۲۰۷۴رقم الحديث: ۳۸-۲۶۹۹، وابو داود ۵/۲۳۴ رقم الحديث: ۴۹۴۶، والترمذي ۵/۱۷۹ رقم الحديث: ۲۹۴۵، واحمد في المسند ۲/۲۵۲ ، وابن ماجة ۱/۸۲، رقم الحديث: ۲۲۵

۱۰ صفر ۱۴۱۰ھ

ریا کاري بده بلا ده

(۸) وَ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسلم إِنَّ أَوَّلَ النَّاسِ

دابوهریره رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: چې اولني کس چې (دخلوص نیت

يُقْضَى عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ اسْتُشْهِدَ

ترک کولو) حکم ولګول شي په هغه دقیامت په ورځ هغه څوک به وي کوم چې په دنیا کې شهید شوی وو لهذا

فَأُتِيَ بِهِ فَعَرَّفَهُ نِعَمَهُ فَعَرَفَهَا

(دحشر په میدان کې) هغه به وړاندې کړی شي او الله تعالی به هغه ته خپل (ورکړی شوي) نعمتونه وریاد

قَالَ فَمَا عَمِلْتَ فِيهَا

کړي کوم یې چې هغه ته ورکړي وي بیا به الله تعالی هغه ته ووایي تا ددې نعمتونو په شکر کې کوم کار وکړ؟

قَالَ قَاتَلْتُ فِيكَ حَتَّى اسْتُشْهِدْتُ قَالَ كَذَبْتَ

هغه به ووایي: زه ستا په لارکې وجنګیدم، تردې چې شهید شوم، الله تعالی به ورته ووایي ته دروغژن یې،

وَ لٰكِنَّكَ قَاتَلْتَ لِأَنْ يُقَالَ جَرِيءٌ فَقَدْ قِيلَ

ځکه چې ته خو ددې دپاره جنګیدلې چې تاته بهادر وویل شي، لهذا تاته بهادر وویل شول (اوستا اصل

ثُمَّ أُمِرَ بِهِ فَسُحِبَ عَلَى وَجْهِهِ حَتَّى

مقصد مخلوق سرته ورسوه) اوس زما نه څه غواړې؟ بیا به حکم وکړی شي چې داپرمخ کش کړئ تردې چې

أُلْقِيَ فِي النَّارِ وَ رَجُلٌ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ وَ عَلَّمَهُ وَ قَرَأَ الْقُرْآنَ

دوزخ ته واچول شي دویم کس هغه دی کوم چې علم حاصل کړ نورو ته یې تعلیم ورکړاو وي لوستو قرآن مجید

فَأُتِيَ بِهِ فَعَرَّفَهُ نِعَمَهُ فَعَرَفَهَا

لهذا هغه به هم دخدای تعالی حضور ته راوستل شي او الله تعالی به هغه خپل ورکړي نعمتونه ورپه یاد کړي

قَالَ فَمَا عَمِلْتَ فِيهَا

کوم چې هغه ته ورکړی شوي وو بیا به الله تعالی تری پوښتنه وکړي چې تا ددې نعمتونو په شکر کې څه عمل

قَالَ تَعَلَّمْتُ الْعِلْمَ وَ عَلَّمْتُهُ وَ قَرَأْتُ فِيكَ الْقُرْآنَ

كړي دي؟ هغه به ووايي: ما علم حاصل كړو، او نورو ته مې ور زده كړ او ستا د پاره مې قرآن كريم ولوست.

قَالَ كَذَبْتَ وَ لٰكِنَّكَ تَعَلَّمْتَ الْعِلْمَ لِيُقَالَ عَالِمٌ

الله تعالى به ورته ووايي ته دروغژن يې تا خو علم خالص ددې د پاره حاصل كړې ؤ چې تا ته عالم وويل شي

وَ قَرَأْتَ الْقُرْآنَ لِيُقَالَ هُوَ قَارِئٌ فَقَدْ قِيلَ ثُمَّ

او قرآن دې ددې د پاره لوستلى و وچې تا ته خلك قاري ووايي، لهذا تا ته عالم او قاري و ويل شول، بيا به

أُمِرَ بِهٖ فَسُحِبَ عَلٰى وَجْهِهٖ حَتّٰى أُلْقِيَ فِي النَّارِ وَ رَجُلٌ

حكم وكړى شي چې پر مخ دې راخكل كړى شي تردې چې اورته واچول شي، دريم كس به هغه وي كوم ته چې

وَسَّعَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ أَعْطَاهُ مِنْ أَصْنَافِ الْمَالِ كُلِّهٖ فَأُتِيَ بِهٖ

الله تعالى په ژوند كې پراخي وركړې وي او هر قسم مال يې وركړى وي هغه به هم د خداى حضور ته راوستل

فَعَرَّفَهٗ نِعَمَهٗ فَعَرَفَهَا

شي، الله تعالى به خپل وركړي نعمتونه ورپه ياد كړي كوم چې هغه ته وركړى شوي دي، بيا به الله تعالى

قَالَ فَمَا عَمِلْتَ فِيهَا قَالَ مَا تَرَكْتُ مِنْ سَبِيلٍ

هغه ته ووايي چې ددې نعمتونو په شكر كې دې څه اعمال كړي دي؟ هغه به ووايي: ما هيڅ داسې لار نه

تُحِبُّ أَنْ يُنْفَقَ فِيهَا إِلَّا أَنْفَقْتُ فِيهَا لَكَ

ده پرېښې په كومه كې چې تا ته مصرف كول خوښ وو او ستا د رضا د پاره ما په هغې كې مصرف نه وي كړى

قَالَ كَذَبْتَ وَ لٰكِنَّكَ فَعَلْتَ لِيُقَالَ هُوَ جَوَادٌ

الله تعالى به ورته ووايي چې ته دروغژن يې، تا خو مصرف د دې د پاره كولو چې تا ته سخي وويل شي او

فَقَدْ قِيلَ ثُمَّ أُمِرَ بِهٖ فَسُحِبَ عَلٰى وَجْهِهٖ ثُمَّ أُلْقِيَ فِي النَّارِ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].

تا ته سخي ويل شوي دي. بيا به حكم وكړى شي چې پر مخ دې راښكلى شي تردې چې اورته واچول شي.

---

(۱) أخرجه المسلم في الصحيح ۳/۱۵۱۳ رقم الحديث: ۱۵۲-۱۹۰۵، والنسائي ۶/۲۳، رقم الحديث: ۳۱۳۷ ، وأحمد في المسند ۲/۳۲۲

توضیح: اول الناس: دلته دا اشکال دی چې په دغه حدیث کې ویل شوي دي چې د قیامت په ورځ به د تولو نه مخکې حساب او فیصله به ددې نمائشي شهید وي، په نورو احادیثو کې راغلي دي چې د تولو نه مخکې فیصله به په ناحقه د وینو تویونکي قاتل او مقتول کیږي، په دریم حدیث کې ذکر شوي دي چې د تولو نه مخکې د قیامت په ورځ به د مونځ فیصله وي.
چنانچه په عامو جوماتونو کې به مخکې زمانه کې دا فارسي شعر په محراب کې لیکل شوی وو:

روز محشر که جان گداز بود ❁ اولین پرسش نماز بود

ددې اشکال او د احادیثو ددې ظاهري تعارض جواب ورکړی شوی دی چې د قیامت په ورځ به د معاملاتو او حقوق العبادو کې د تولو نه مخکې فیصله به د ناحقه وینو وي، د هغو یو صورت خو ناحقه قتل دی او دویم صورت یې ریا کاري او نمائشي وینه ده، لکه په دې حدیث کې د هغه ریا کار شهید وینه ده، لهذا په حقوق العباد کې د تولو نه مخکې به ددې قسم معاملاتو فیصله کیږي، او په حقوق الله او عبادت کې به د تولو نه اول فیصله به د مونځ کیږي، نو هیڅ تعارض نشته، نو په حدیث کې د اول الناس چې کوم اولیت دی په اعتبار د انواعو دی، دانواعو د عبادت فیصلې جدا شوې او د انواعو دمعاملاتو فیصلې جدا شوې. (المرقات ۱/۴۵۹).

فعرفه نعمته: په دغه جمله کې دا شبه کیدی شي چې د نعمتونو سلسله خو غیر متناهي ده هغه به څنګه یاد کړی شي؟ کله چې په حدیث کې راغلي دي چې هغه ته به عام نعمتونه ور په یاد کړی شي او هغه کس به یې په یادولو سره وپیژني، د دې جواب د نن سبا نوو آلاتو آسان کړی دی، ځکه چې په کمپیوټري سیستم او د تلویزیون په پروګرامونو کې اقوال افعال، حرکات او سکنات، مقامات او زمانیات ټول محفوظ کیدی شي او د ضرورت په وخت کې هر وخت کتلی شي، نو د قادر مطلق خدای دپاره د نعمتونو یادول څه مشکل دي. (المرقات ۱/۴۵۹).

قرأت فیک: یعنې ستا د رضا او خوشحالولو دپاره ما قرآن لوستلی او ښودلی وو، علم مې زده کړی وو او علم مې ښودلی وو، په دغه حدیث کې صرف دری کسان مراد نه دي بلکې دا دری قسمه خلک دي د کومو شمیر چې الله تعالی ته معلوم دی، ددې حدیث نه مونږ ته دا تعلیم راکړی شوی چې د هر عمل دپاره بنیادي شی خلوص نیت دی، که چیرته نیت خالص نه وي نو د غټ نه غټ عمل هم ضایع دی مثلاً د بدني قرباني په میدان کې د ځان قرباني کول ډیر لوی عمل دی، د الهي معرفت په میدان کې علم د تولو نه لوی عمل دی، او په مالي قرباني کې مال مصرف کول د تولو نه لوی عمل دی، لیکن که په اخلاص کې نقصان وو یا بیخي اخلاص نه وو نو همدومره ستر عملونه هم د منځه ځي. په دغه حدیث کې د ریاکاری بدې بیان شوې ده، بهر حال په حدیث کې د خراب نیت د خطراتو نه مسلمانان خبردار کړی

شوي دي، مګر دا حدیث بعضو حضراتو د اخلاص نیت دپاره د عوامو پر وړاندې پیش کړی دی د کوم نه چې دا تاثر ترلاسه کیږي چې شهید او شهادت هیڅ شی نه دی، علم او علماء د ریاکارۍ ښکار دي، دا قسم بیان ډیر خطرناک دی، حالانکه د اخلاص د ترغیب دپاره ددې حدیث نه غیر نور ډیر زیات احادیث دي. (المرقات ۱/۴۵۹).

علم د خلکو نه څنګه پورته کیږي

﴿۹﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللّٰهَ
د حضرت عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما نه روایت دی، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: الله تعالی به
لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ الْعِبَادِ وَ لٰكِنْ
علم (په آخرني زمانه کې) داسې نه پورته کوي چې د خلکو د زړونو او دماغونه نه هغه وباسي، بلکې علم داسې
يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ ، حَتّٰى إِذَا لَمْ يُبْقِ عَالِمًا
پورته کیدی شي چې علماء به (ددې دنیا نه) پورته کړی شي، تر دې چې هیڅ کوم عالم به پاتې نه شي نو
اتَّخَذَ النَّاسُ رُءُوْسًا جُهَّالًا فَسُئِلُوْا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ
خلک به جاهلان پیشواجوړ کړي د هغونه به د مسئلو پوښتنې کوي او هغوی به د علم نه بغیر فتوی ورکوي
فَضَلُّوْا وَأَضَلُّوْا. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
لهذا په خپله به هم ګمراه شي او خلک به هم ګمراه کړي.

توضیح: لا یقبض العلم: الله تعالی چونکه فیاض او سخي بادشاه دی او عام عادت دی چې سخي کله سخاوت وکړي په یو چا مهرباني وکړي نو بیا یې د هغه نه واپس بیرته نه اخلي، الله تعالی چې کله په یو چا باندې د علم انعام وکړي نو بیا د هغه اخیستل کیدی نه شي، هو د علم پورته کیدو او ختمیدو صورت دا کیدی شي چې الله تعالی علماء پورته کړي، نو هر کله چې لوی علماء پورته کړی شي نو د هغوی نه وروسته به د هغو ځای خالي پاتې شي، او چونکه خلک په مسائلو کې د علماؤ طرف ته رجوع کوي نو هر کله چې علماء د ټولې دنیا نه پورته کړی شي نو د مسائلو په معلومولو کې به خلک جاهلان خپل سر پیشوایان جوړ کړي، او هغوی چونکه جاهلان دي نو غلطې مسئلې به ورزده کوي، او غلطې فتوې به ورکوي، لهذا په خپله به هم ګمراه کیږي او نور به هم ګمراه کوي. (المرقات ۱/۴۶۱).

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۹٤، رقم الحديث: ۱۰۰، ومسلم في الصحيح ٤/۲۰۵۸ رقم الحديث: ۱۳-۲۶۷۳، والترمذي ۵/۳۰ رقم الحديث: ۲۶۵۲، وابن ماجة ۱/۲۰، رقم الحديث: ۵۲

رؤسا : يعنې جاهلان به پیشوایان جوړ کړي، دلته د سر لفظ عجیب معنی ورکوونکی لفظ دی، ځکه چې سر د انسان هغه برخه ده کومې ته چې بلد العلماء ویل شوي دي، ځکه چې د علم ټول وسائل او ذرائع په سر کې دي، مثلا قوت مدرکه او ادراک په سر کې دي، قوت باصره قوت شامه قوت سامعه قوت ذائقه قوت لامسه ټول په سر کې دي، نو دا د علماؤ ښار شو، ددې حدیث مطلب دا دی چې خلک به جاهلان دعلم مرکز جوړ کړي نو گمراه به شي، ځکه چې د جاهل دماغ چاته رڼائي نه شي ورکولی بلکه هم تیارې ورکولی شي. (المرقات ۱/۴۶۱).

هره ورځ وعظ او نصیحت مه کوئ

(۱۰) وَعَنْ شَقِيقٍ رحمه الله قال كَانَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ يُذَكِّرُ النَّاسَ فِي كُلِّ خَمِيسٍ
د شقيق رَحِمَهُ اللهُ روایت دی چې ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به دهرې پنجشنبې په ورځ د خلکو پروړاندې نصیحت
فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ لَوَدِدْتُ أَنَّكَ ذَكَّرْتَنَا فِي كُلِّ يَوْمٍ
کولو یو کس ورته وویل: ای ابوعبدالرحمن! زما خواهش دی چې ته زمونږ په مینځ کې هره ورځ نصیحت
قَالَ أَمَا إِنَّهُ يَمْنَعُنِي مِنْ ذَلِكَ أَنِّي أَكْرَهُ أَنْ أُمِلَّكُمْ
وکړې، ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وویل : زه داسې ځکه نه کوم چې په دې سره به تاسو خلک تنگ شئ، زه د
وَ إِنِّي أَتَخَوَّلُكُمْ بِالْمَوْعِظَةِ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ
نصیحت په معامله کې ستاسو خبر داسې اخلم لکه څرنگه چې زمونږ د نصیحت په معامله کې رسول الله
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَخَوَّلُنَا بِهَا مَخَافَةَ السَّآمَةِ عَلَيْنَا (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کړي وو، او زمونږ د زړه تنگیدو به یې هم خیال ساتلو.

توضیح : حضرت شقیق رَحِمَهُ اللهُ تابعي دی ده هره ورځ د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه د وعظ او نصیحت کولو غوښتنه وکړه، حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یې مطالبه رد کړه، په کومې سره چې امت ته دا تعلیم ملاویږي چې د وعظ نصیحت دعوت او تبلیغ په معامله کې د اعتدال او احتیاط نه کار اخیستل په کار دي، هر وخت په هر ځای کې وعظ او نصیحت کول نه دي کول په کار. ځکه چې په دې سره د خلکو زړونه تنگیږي او هغوی د دین خبره بوج محسوسوي، او د دین خبره بوج محسوس کول په حقیقت کې د نفرت ذریعه ده، او د دین د خبرې نه نفرت کول د کفر باعث دی، نو کثرت وعظ د یا د وعظ اوږدوالي انجام

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۶۲، رقم الحديث : ۶۸، ومسلم في الصحيح ۴/۲۱۷۳ رقم الحديث : ۸۳-۲۸۲۱.

ځو مره خطرناک شو او د رشد او هدايت پر ځای رحمت زحمت جوړ شي د ګمراهۍ ذريعه جوړه شي.
نن سبا خلک ددې خيال نه کوي او مسلسل په وعظ او نصيحت کولو کې اخته وي، د درس او تدريس معامله ددې نه جدا ده، په هغه کې تسلسل مستند او منقول دی، د پنجشنبې په ورځ ابن مسعود رضي الله عنه د جمعې ورځې د عظمت او قرب د وجهې منتخب کړې وه. (المرقات ۱/۴۶۱).

(۱۱) وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَكَلَّمَ بِكَلِمَةٍ أَعَادَهَا ثَلَاثًا
د انس رضي الله عنه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به کله کومه خبره کوله نو هغه به يې درې ځلې کوله
حَتَّى تُفْهَمَ عَنْهُ وَ إِذَا أَتَى عَلَى قَوْمٍ
تر دې چې خلک په هغې په ښه طور پوهه شي او کله به چې رسول الله صلى الله عليه وسلم کوم جماعت ته راتلو
فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ سَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثَلَاثًا . (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1].
او د سلام کولو اراده به يې وکړه نو درې ځلې به يې سلام کولو.

توضيح: اعادها ثلاثا: رسول الله صلى الله عليه وسلم هره خبره درې ځلې نه راګرځوله بلکې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته د درې ځلو ضرورت په هغه وخت کې پيدا کيده کله به چې نبي عليه السلام سره د آوريدونکو د نه پوهيدو ويره وه. د حديث دويم مطلب دا دی چې مهمه او علمي خبره به يې درې ځلې راګرځوله، ترڅو چې په اول ځل ذکي انسان پوهه شي په دويم وار د متوسط ذهن انسان او په دريم ځل غبي انسان پوهه شي، رسول الله صلى الله عليه وسلم هره خبره نه راګرځوله، په حديث کې قرينه هم موجوده ده، چې خلکو د نبي عليه السلام خبرې زده کولې، دا الفاظ د دې خبرې دليل دی چې هره خبره يې نه راګرځوله. (المرقات ۱/۴۶۲).

سلم عليهم ثلاثا: يعنې کله به چې مجلس ته راغی سلام به يې اچولو نو درې ځلې به يې سلام کولو، دا عادت شريفه يې هغه وخت وو کله به چې مجلس غټ وو، نو رومبی سلام به د ده صلى الله عليه وسلم په راتلو باندې وو، دويم سلام د مجلس ښي طرف ته او دريم سلام د مجلس چپ طرف ته.
يا دا مطلب دی چې د مجلس په اوله برخه کې اول سلام او د مينځ په برخه کې دويم سلام او مقام مقصود ته د رسيدو وروسته يا د رخصت په وخت کې دريم سلام وو، داسې نن سبا هم کيدی شي، د حديث هغه مطلب نه دی چې په يوه ځای کې دې درې ځلې سلام واچول شي. (المرقات ۱/۴۶۲).

(۱) اخرجه البخاري في صحيحه ۱/۱۸۸، رقم الحديث: ۹۵، واخرجه الترمذي ۵/۶۸ رقم الحديث: ۲۷۲۳.

د نیکۍ راهنمائي هم نیکي ده

(۱۲) وَعَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

دابو مسعود انصاري رضي الله عنه نه روایت دی چې یو کس د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شو

فَقَالَ إِنَّهُ أُبْدِعَ بِي فَاحْمِلْنِي فَقَالَ

او وې ویل چې زما سورلۍ د تللو نه عاجزه شوې ده تاسو ما ته سورلۍ راکړئ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل

مَا عِنْدِي فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ أَنَا أَدُلُّهُ عَلَى مَنْ

د ما سره سورلۍ نشته (چې تا ته یې درکړم) یو کس وویل یا رسول الله! زه به داسې کس ورته وښایم کوم

يَحْمِلُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ

به چې سورلۍ ورکړي، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې کوم کس د کومې نیکۍ طرف ته رهنمائي وکړي

فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)(۱).

نو هغه ته هغومره ثواب ورکول کیږي څومره چې دې راهنمائي باندې عمل کوونکي ته ورکول کیږي.

توضیح: ابدع بي: دا لفظ د ابداع نه ماخوذ دی بدیع نوي کار ته ویل کیږي، یعني د ما سره عجیبه لوبه وشوه عیجبه نوې خبره وشوه، په عربي محاوره کې دا لفظ د اوښ وغیره سورلۍ په لار کې د عاجز کیدو د وجې ویل کیږي، دا حدیث د الدال علی الخیر کفاعله په شان دی. (المرقات ۴۶۲-۱/۴۶۳).

د فقیرانو د پاره د چندې اعلان

(۱۳) وَعَنْ جَرِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا فِي صَدْرِ النَّهَارِ عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

د جریر رضي الله عنه نه روایت دی چې یو ورځ مونږ وو د ورځې په اوله حصه کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره،

فَجَاءَهُ قَوْمٌ عُرَاةٌ مُجْتَابِي النِّمَارِ أَوِ الْعَبَاءِ

نو راغې یو قوم نبي علیه السلام ته چې لغړ وو په څادرو او یا په عبا یا کمبلو کې یې ځان راتاو کړی وو او په

(۱) اخرجه مسلم في الصحيح ۱۵۰۶/۲ رقم الحديث: ۱۳۳-۱۸۹۳، وابو داود رقم الحديث: ۵۱۲۹، والترمذي ۴۰/۵ رقم الحديث: ۲۶۷۱، واحمد في المسند ۱۲۰/۴.

مُتَقَلِّدِي السُّيُوفِ عَامَّتُهُمْ مِنْ مُضَرَ بَلْ كُلُّهُمْ مِنْ مُضَرَ فَتَمَعَّرَ

غاړو کې يې توري راځوړندې کړې وې، په هغوی کې زياتره بلکې ټول د مضر قبيلې خلک وو نو بدل شو

وَجْهُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لِمَا رَأَى بِهِمْ مِنَ الْفَاقَةِ

رنګ د مخ مبارک د نبي عليه الصلاة والسلام کله يې چې ددوي دلوږې اثر وليد رسول الله ﷺ (هغوی

فَدَخَلَ ثُمَّ خَرَجَ

ته ددوی د پيدا کولو د پاره) کور ته تشريف ويووړ او (کله يې چې په کور کې څه پيدا نه کړه) بيرته يې تشريف

فَأَمَرَ بِلَالًا فَأَذَّنَ وَ أَقَامَ

راوړ او حضرت بلال رضي الله عنه ته يې (د اذان کولو) حکم وکړ حضرت بلال رضي الله عنه اذان وکړ او تکبير يې وويلو

فَصَلَّى ثُمَّ خَطَبَ فَقَالَ

او د (جمعه يا د ماسپښين) مونځ يې راکړو بيا رسول الله ﷺ خطبه وويله او دا آيت يې تلاوت کړ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ

(ترجمه) اې خلکو! د خپل پروردګار نه ووېرېږئ کوم چې تاسو د يو نفس (آدم) نه پيدا کړي ياست،

إِلَى آخِرِ الْآيَةِ إِنَّ اللهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا وَ الْآيَةُ الَّتِي

تر آيت يې تلاوت کړ چې آخرنۍ برخه داده: يقينًا الله تعالى ستاسو ساتونکی دی او بيا يې هغه آيت چې

فِي الْحَشْرِ اتَّقُوا اللهَ وَ لْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ

په سورت حشر کې دی (ترجمه) اې ايماندارو! د الله نه ووېرېږئ او هر کس د ځان د پاره سبا (د قيامت)

تَصَدَّقَ رَجُلٌ مِنْ دِينَارِهِ

د پاره چې کوم ذخيره ليږلې ده بيا رسول الله ﷺ وفرمايل: خيرات وکړئ هر کس د خپلو دينارونه

مِنْ دِرْهَمِهِ مِنْ ثَوْبِهِ مِنْ صَاعِ بُرِّهِ مِنْ صَاعِ تَمْرِهِ حَتَّى قَالَ

د خپلو درهمونه، د خپلو جامونه، د خپلو غنمو له پيمانو نه تر دې پورې چې رسول الله ﷺ وفرمايل

وَ لَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ قَالَ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ

خيرات وکړئ اګر که د کجورې ټوټه ولې نه وي. راوي وېلي دي چې يو انصاري کس راووړه (د دينارو يا

بِصُرَّةٍ	كَادَتْ	كَفُّهُ	تَعْجَزُ	عَنْهَا	بَلْ	قَدْ	عَجَزَتْ	ثُمَّ

درهمو نه ډکه خلته) د کومې د وزن نه چې د هغه لاس عاجز کېدو ته نزدې وو، بلکې عاجز شوی وو، بیا

تَتَابَعَ	النَّاسُ	حَتّٰى	رَأَيْتُ	كَوْمَيْنِ	مِنْ	طَعَامٍ	وَ	ثِيَابٍ	حَتّٰى	رَأَيْتُ

خلکو پیوسته د شیانو راوړل شروع کړل تردې چې ما دوه امبارونه د غلې او د جامو ولیدل بیا ما ولیدل

وَجْهَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَهَلَّلُ كَأَنَّهُ مُذْهَبَةٌ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

چې د نبي عليه الصلاة والسلام مبارک مخ (د خوشحالۍ د وجې) پرقیده، بیا رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل:

مَنْ	سَنَّ	فِي	الْإِسْلَامِ	سُنَّةً	حَسَنَةً	فَلَهُ	أَجْرُهَا	وَ	أَجْرُ	مَنْ

کوم کس چې په اسلام کې کومه نیکه طریقه رواج کړي د هغې هم ثواب ورکول کېږي او د هغه ثواب هم

عَمِلَ	بِهَا	مِنْ	بَعْدِهِ	مِنْ	غَيْرِ	أَنْ	يَنْقُصَ	مِنْ	أُجُورِهِمْ	شَيْءٌ ،

کوم چې دده نه وروسته په هغې باندې عمل وکړي، لیکن د عمل کوونکي په ثواب کې هیڅ کمی نه راځي

وَ	مَنْ	سَنَّ	فِي	الْإِسْلَامِ	سُنَّةً	سَيِّئَةً	كَانَ	عَلَيْهِ	وِزْرُهَا	وَ	وِزْرُ	مَنْ

او کوم کس چې په اسلام کې بده طریقه رواج کړه نو هغه ته د هغې هم ګناه شته، او د هغه کس هم کوم چې

عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].

د هغه نه وروسته عمل ورباندې وکړي، لیکن د عمل کوونکي په ګناه کې به هیڅ کمی رانه شي.

توضيح: قوم عراة: يعنې ديو قوم خلک راغلل او هغه خلک په بدن باندې لغړ وو یعنې جامه یې کمه وه، د ټول بدن دپاره یې جامه پوره نه وه، هغه جامه د وړې هم وه او څيرې شوې هم وه. (المرقات ۱/۴۶۳).

مجتابي النمار: اجتياب په جامه کې د تاویدو په معنی دی، او نمار د نمر نه دی دا هغې جامې ته ویل کېږي په کومه کې چې سپین خطونه وي، او کومه چې د ګډو او بزو د ویښتانو نه ګډه جوړه شوې وي، دا خلک بنو مضر وو کوم چې اول کافر وو او د قبیلې د عبدالقيس دشمنان وو، دې مجاهدینو جامې نه لرلې، مګر د جهاد دپاره یې توري ترلې وې، په کوم سره چې د نن ورځ د مسلمانانو سترګې خلاصیدل په کار دي، کوم چې د وسلو نه نفرت کوي او د دنیا د عیش سره محبت کوي. (المرقات ۱/۴۶۳).

فتمعر: د مخ تغیر کېدو ته ویل کېږي، رسول الله صلى الله عليه وسلم د دوی د لوږې د وجې په تکلیف کې شو.

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۲/۷۰٤ رقم الحديث: ۶۹-۱۰۱۷، والترمذي ۵/۷۵ رقم الحديث: ۲۶۷۵، وأحمد في المسند ٤/۳۵۹.

تصدق: دا د ماضي صيغه ده کومه چې خبر دی مګر دلته د انشاء په معنی سره راغلې ده. يعنې د هر انسان نه چې څه کيدی شي هغه دې صدقه کړي، علامه ابن انباري رَحِمَهُ اللهُ وايي دي چې دلته په تصدق کې لام امر محذوف دی، په اصل کې ليتصدق وو، لهذا دا د امر غائب صيغه شوه، يعنې هر انسان ته صدقه کول په کار دي. (المرقات ۱/۴۶۵، الکاشف ۱/۴۰۵).

رجل: نکره مفرد ده کومه چې د جمع په ځای راغلې ده: **(ای ليتصدق کل احد من درهمه من ديناره)**.

صرة: خلتې (کڅوړې) ته ويل کيږي، چونکه دا وخت درهم او دينار د سکې په صورت کې وو نو ځکه د خلتې پوره ته کول د دې کس د پاره مشکل شوي وو. (المرقات ۱/۴۶۶).

کومين: کوم ډيرې ته ويل کيږي، چونکه د غلې او جامو ډيرې جوړيدی شي نو ځکه دلته د ډيرې ذکر راغلی دی، او د درهم او دينار عادةً ډيرې نه وي نو ځکه يې د هغو ذکر هم نه دی کړی (المرقات ۱/۴۶۶).

د بدۍ بنياد ايښودل هم بدي ده

(۱۴) وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُقْتَلُ نَفْسٌ ظُلْمًا
د ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و فرمايل: کوم کس چې د ظلم په طريقه قتل
إِلَّا كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ الْأَوَّلِ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا لِأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ
کړی شي نو د هغه د وينې يوه برخه د آدم په لومړي زوی (قابيل) باندې ده ځکه چې هغه اولنی کس دی کوم
سَنَّ الْقَتْلَ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
چې د قتل طريقه راويستله.
وَ سَنَذْكُرُ حَدِيثَ مُعَاوِيَةَ لَا يَزَالُ مِنْ أُمَّتِي فِي بَابِ ثَوَابِ هٰذِهِ الْأُمَّةِ
او د معاويه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه حديث د کوم چې ابتداء دا ده: **لايزال طائفة من امتي**، په باب د **ثواب هذه الامة**
إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى.
کې بيان کړو ان شاء الله (مګر حضرت هير کړی دی).

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۳۶۱/۶، رقم الحديث: ۳۳۳۵، ومسلم في الصحيح ۱۳۰۳/۳ رقم الحديث: ۲۷-۱۶۷۷، والترمذي ۱/۵ رقم الحديث: ۲۶۷۳، وابن ماجة ۸۷۳/۲، رقم الحديث: ۲۶۱۶

۱۰ صفر ۱٤۱۰ھ

اَلْفَصْلُ الثَّانِي

دعالمانو او طالبانو فضيلت

(۱۵) عَنْ كَثِيرِ بْنِ قَيْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ جَالِسًا مَعَ أَبِي الدَّرْدَاءِ فِي مَسْجِدِ دِمَشْقَ

دكثيرابن قيس نه روايت دى چې زه د (صحابي) ابو الدرداء رضي الله عنه سره په دمشق كې په يو جومات كې ناست

فَجَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ إِنِّي جِئْتُكَ مِنْ مَدِينَةِ رَسُولِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَدِيثٍ

وم چې هغه ته يو كس راغى او وې ويل: ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ښار نه يو حديث در ته راوړى دى د

بَلَغَنِي أَنَّكَ تُحَدِّثُهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا جِئْتُ

كوم په باره كې چې ماته معلومه شوې ده چې هغه تا د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه نقل كړى دى تا ته زه ما د راتلو

لِحَاجَةٍ قَالَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ددې نه بغير بل هيڅ غرض نشته دايې چې واوريده ابو الدرداء رضي الله عنه وويل: ما د نبي عليه السلام نه آوريدلي

يَقُولُ مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا

چې فرمايل يې: كوم كس چې كوم لار (هغه كه اوږده وي كه لنډه وي) د علم دين حاصلولو د پاره غوره كړي

سَلَكَ اللهُ بِهِ طَرِيقًا مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا رِضًا لِطَالِبِ الْعِلْمِ

نو الله تعالى به هغه د جنت په لار روان كړي او فرښتې د طالب العلم د رضامندۍ د پاره خپل وزرونه غوړوي

وَإِنَّ الْعَالِمَ يَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ

او د عالم د پاره هر هغه شى كوم چې په آسمانونو كې دي (يعني فرښتې) او كوم چې په د ځمكې د پاسه دي

وَالْحِيتَانُ فِي جَوْفِ الْمَاءِ وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ

(يعني جن او انس) او ماهيان كوم چې په اوبو كې دننه دي د مغفرت دعاګانې كوي، او فضيلت د عالم

عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ وَإِنَّ الْعُلَمَاءَ

په عابد باندې داسې دى لكه د څوارلسمې سپوږمۍ چې په ټولو ستورو باندې فضيلت لري او علماء د

وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ وَإِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَإِنَّمَا وَرَّثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ

انبياو وارثان دي، انبياو په ميراث كې دينار او دراهم نه دي پرېښي، د هغو ميراث علم دى لهذا چا چې علم

أَخَذَ بِحَظٍّ وَافِرٍ.[1]
حاصل کړ هغه کامله برخه حاصله کړه.
وَ سَمَّاهُ التِّرْمِذِيُّ قَيْسَ بْنَ كَثِيرٍ.
اوترمذي دراوي نوم قيس بن کثير ذکر کړی ليکن صحيح کثير بن قيس دی لکه صاحب د مشکوة نقل کړی دی.

توضیح : في مسجد دمشق : دمشق د صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُم مرکز وو، او د دين د سپاهيانو شاهره او د فوځونو بندرګاه وه، ددې ځای نه صحابه کرام لاړل په افريقه کې يې جهاد کاوه، د صحابه کرامو دا طريقه امتيازي وه چې هغوی د علم او طلب علم دپاره هر رنګ مشکلات برداشت کول، په دغه باره کې د يوه صحابي دغه سفر دی، شوق او ذوق ته يې اوګورئ چې د مدينې نه تر شام پورې تقريبًا اته سوه کلوميټره سفر يې يوازې ددې حديث دپاره وکړو، بل مقصد يې نه وو. په بعضې روايتونو کې راغلي چې دا صحابي دسورلۍ نه لاندې هم نه دې راکوز شوې ددې د پاره چې دا سفر خالص د علم د پاره وګرځي سبحان الله ! د خلوص نيت يې کوم مقام وُ . (المرقات ۱/۴۶۹).

انک تحدثه : داسې معلوميږي چې مجملاً هغه ته حديث معلوم وو، د تفصيل معلومولو په غرض يې دا سفر وکړه، يا د حديث واسطه ورته معلومه وه او هغه غوښتل چې په خپله يې دابو الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه واوري د سند علو هم حاصله کړي او دسندواسطه هم ختمه شي **الاسناد من الدين ولولا الاسناد لقال من شاء ماشاء**. حضرت ابو الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ چې د هغه د علم شوق وليده نو هغه ته يې دا حديث د زيرې په شکل واورولو ترڅو چې هغه خوشحاله شي، او د هغه مطلوبه حديث شايد کوم بل يو وُ، او دا احتمال هم شته چې د کوم حديث د آوريدو دپاره دغه صحابي د دمشق په اوږده سفر باندې تلی وو دا هماغه حديث وي، که چيرته همداسې وي نو دا عجيب اتفاق شو چې حديث هم په لاس ورغی او د حال مناسب زيری هم په لاس ورغی **وهذا هو اعجب واغرب والاول هو اقرب** (ملا علي قاري).(المرقات ۱/۴۶۸).

يطلب فيه علماً : اى علم الدين لوجه الله لا لاجل الدنيا. (المرقات ۱/٤٦٨).

لتضع : د اعزاز اکرام او تواضع په طور فرښتې وزر ورته غوړوي لکه د کوم بادشاه د اعزاز دپاره چې د هغه موټر ته ترڅو ميله پورې قالين غوړول کيږي په کومو باندې چې د هغه موټر روان وي. علامه حافظ توربشتي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې په دې کې هيڅ استبعاد نشته چې دا کلام په حقيقت باندې محمول کړی

---

(۱) رواه أحمد ۵/۲۹۶، والترمذي ۵/۴۷، رقم الحديث : ۲۶۸۲، وابو داود ۳۶٤۱، وابن ماجه ۲۲۳، والدارمي.

شي او مونږ دې هغه نه وینو، ویل شوي دي چې کوم طالب العلم خپله پښه په زوره په زمکه وهله چې د فرښتې وزر چیرته دی چې زه هغه چکنی کړم نو د هغه پښې شلې شوې.
دا احتمال هم شته چې دا حدیث په مجاز باندې محمول شي، یعنې فرښتې تواضع او انکسار کوي، یعني د وزر غوړول د علم په طلب باندې د الهي رحمت د نزول نه کنایه ده. (المرقات ۱/۴۶۹).

یستغفر له من في السموات : په دې کې د فرښتو او د مؤمنانو ارواح داخل دي، دا مغفرت د جنس علماو دپاره غوښتل کیږي.

سوال . دلته دا سوال پیدا کیږي چې دغه شیان مثلا **حشرات الارض بهائم او حیتان في البحر** وغیره غیر ذي عقل دي (یعنې عقل نه لري) نو دوی ته د علماؤ څه معلومات وشو چې د هغوی دپاره استغفار وکړي، همدارنګه هغوی د علماؤ دپاره د استغفار او دعا دا تکلیف ولې کوي؟.
جواب : د سوال د لومړي شق جواب دا دی چې کومو شیانو ته وجود ورکړی شوی دی د هغو د وجود سره سره په محدوده پیمانه باندې یو څه علم هم ورکړی شوی دی، لکه څرنګه چې کاڼو په رسول الله ﷺ باندې سلام اچولی دی.
ځناورو او حیواناتو ته د خپل خالق او مالک علم شته دی، دارنګه هغوی ته د مرګ او د قیامت اجمالي علم هم شته، د هغوی په اجمالي علم کې دا هم شته چې د دوی بقاء او د کائناتو بقاء د دین د بقاء سره تړل شوې دي، او د دین اسلام بقاء په علم او علماؤ پورې تړل شوې ده که چیرته دین پاتې نه شي نو د کائناتو وجود به هم پاتې نه شي. د همدې وجې نه هر مرغه او غیر مرغه د علماؤ د بقاء دپاره دعا غواړي.

علماء په درې قسمه دي : (۱) **عالم بامر الله** (۲) **عالم بالله** (۳) **عالم بالله وعالم بامر الله**. اول قسم هغه دی کوم چې په مسائلو کې دیر ماهر دي لیکن د رب العلمین مظهر جلال او جمال جوړ شوي نه دي. دویم هغه دي چې فرضي احکام پیژني مګر د احکامو مصادر او مناشي نه پیژني، هو د رب العلمین مظهر جلال او جمال جوړ شوي دي. دریم هغه دي چې د احکامو ماهر هم دي او د احکامو مصادر او مناشي هم پیژني، او د رب العلین مظهر جلال او جمال هم جوړ شوي دي. د اول قسم عالم نه دې صرف د مسائلو تپوس وشي د هغه په مجلس کې کیناستل نه دي په کار. د دویم قسم نه دې د مسائلو تپوس نه کیږي، خو د هغو په مجلس کې کیناستل خامخا په کار دي. او دریم قسم کبریت احمر دي، د هغوی نه د مسائلو تپوس کیږي او د هغوی په مجلس کې کیناستل هم په کار دي، د کائناتو حشرات او حیوانات ددې دریم قسم علماؤ دپاره دعاګانې کوي.

وان فضل العالم : یعنې کومو ته چې د احکامو د مناشي او مآخذ و معلومات هم وي او ورسره ورسره عالم بالله هم وي. (المرقات ۱/۴۷۱).

كفضل القمر : دا عجيبه تشبيه ده، څکه لکه څرنګه چې د سپوږمۍ په رڼائي سره ټول جهان منور وي د داسې عالم په علم سره هم جهان منور وي، او لکه څرنګه چې د سپوږمۍ رڼائي د نمر د رڼائي نه حاصله او مستفاده ده، د همداسې علماؤ د علم رڼائي د نبوت د علم نه مستفاده ده.

د عوامو مثال د ستورو په شان دی او علماء د سپوږمۍ په شان دي او د رسول الله ﷺ رسالت د لمر په شان دی، لکه څرنګه چې د سپوږمۍ پر وړاندې ستوري بې نوره کيږي او د لمر په شتون کې سپوږمۍ نه ښکاري همدارنګه د علماؤ په شتون کې د عوامو علم هيڅ حيثيت نلري، او د رسول الله ﷺ د علم پر وړاندې د علماؤ علم هيڅ حيثيت نه لري. (المرقات ۱/۴۷۱).

وان العلماء ورثة الانبياء : وارث هغه څوک کيدی شي کوم چې د مورث په ټول مال او جايداد کې برخه ولري، که چيرته يوائې په يوه شي کې برخه لرونکی وي هغه وارث کيدی نه شي بلکې قرض غوښتونکی دی، نو د رسول الله ﷺ وارث هغه علماء شول کوم چې د رسول الله ﷺ د اخلاقياتو، د هغه ﷺ د معاملاتو، د هغه ﷺ د علومو، اماناتو ديانا تو، معاشياتو او د معاشرت جامع وي، د رسول الله ﷺ د دعوت، جهاد او د هغه ﷺ د عباداتو او رياضاتو امين شي، په يوه شعبه پسې سريش شوی وارث کيدی نه شي، معلومه شوه چې د علماو نه دلته مراد عالم بامر الله او عالم بالله دي. (المرقات ۱/۴۷۱).

لم يورثوا ديناراً : ددې جملې نه معلومه شوه چې انبياء کرامو عليهم السلام مادي ميراث نه دی پريښی بلکې روحاني ميراث يعنې علم يې پريښی دی، نو روافض په خپل دې قول کې په غلطه دي چې حضرت فاطمې رضي الله عنها ته رسول الله ﷺ ميراث نه دی ورکړی، مونږ ترې تپوس کوو کله چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي چې زما ميراث نه شي ويشل کيدی **(ماتركناه فهو صدقة)** کوم څه چې ما پريښي دي هغه په ټولو مسلمانانو باندې صدقه دي نو ميراث د کومه پيدا شو؟ څه که فرض کړو چې ميراث وو نو رسول الله ﷺ په خپل ژوند کې ولې تقسيم نه کړو؟ يا حضرت علي رضي الله عنه چې کله خليفه جوړ شو نو هغه ولې تقسيم نه کړو؟ او د فدک باغ يې بيرته واپس ولې وانخستلو؟. (المرقات ۴۷۱-۱/۴۷۲).

په عابد باندې د عالم فضيلت

(۱۶) وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ ذُكِرَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلَانِ
دابو امامه باهلي رضي الله عنه نه روايت دی چې د رسول الله ﷺ پر وړاندې د دوه کسانو ياد ونه وشوه

أَحَدُهُمَا عَابِدٌ وَ الآخَرُ عَالِمٌ

په کوموکې چې يو عابد ؤ او بل عالم ؤ (يعنې دهغه ﷺ نه پوښتنه وشوه چې په دوی دواړو کې

فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي

کوم يو افضل دی؟) رسول الله ﷺ وفرمايل عالم ته په عابد باندې داسې فضيلت دی لکه زما فضيلت

عَلَى أَدْنَاكُمْ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

په هغه کس باندې کوم چې په تاسو کې دادنی درجې وي بيا دې نه وروسته رسول الله ﷺ وفرمايل

إِنَّ اللهَ وَ مَلَائِكَتَهُ وَ أَهْلَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ حَتَّى النَّمْلَةَ فِي جُحْرِهَا

د شک نه غير الله تعالى، فرښتې په آسمانونو او زمکه کې ټول مخلوقات تر دې چې ميږيان په خپلو سوړو کې

وَ حَتَّى الْحُوتَ لَيُصَلُّونَ عَلَى مُعَلِّمِ النَّاسِ الْخَيْرَ. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].

او ماهيان د هغه کس د پاره د خير دعا کوي کوم چې خلکو ته نيکي (يعنې د دين علم) ورزده کوي.

وَ رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ عَنْ مَكْحُولٍ مُرْسَلًا وَ لَمْ يَذْكُرْ رَجُلَانِ وَ

او دارمي داروايت د مکحول نه په مرسل طريقې سره نقل کړی په کوم کې چې د رجلان لفظ نشته دی، او

قَالَ فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ

ويل شوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل: په عابد باندې د عالم داسې فضيلت دی لکه څرنګه

كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ ثُمَّ تَلَا هٰذِهِ الْآيَةَ

چې زما ستاسو په ادنی کس باندې دی، بيا رسول الله ﷺ دا آيت کريمه تلاوت کړ: ترجمه: د

إِنَّمَا يَخْشَى اللهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ وَ سَرَدَ الْحَدِيثَ إِلَى آخِرِهِ.

الله تعالى په بندګانو کې علماء د الله نه ويريږي، او بيا يې ټول حديث تر آخره پورې په همدې طريقه بيان کړ.

توضيح: كفضلي على ادناكم: ددې نه مخکې چې کوم حديث تير شوی دی په هغه کې مکمله تشريح راغلې ده، دا حديث هم د هغه په شان دی صرف دا مذکوره جمله په جدا اندازه سره ده د هغې توضيح دا ده چې دا نسبت د غير متناهي نسبت دی، ځکه چې په کائناتو کې د نبي درجه او رتبه تر هغې اندازې

(۱) اخرجه الترمذي ۵/۴۸، رقم الحديث: ۲۶۸۵.

لوړه ده د کومې نه چې وروسته د الله تعالی شان دی، نو د رسول الله ﷺ د ادنی امتي او د خپلې لوړې مرتبې په تفاوت سره یې د عالم او عابد تشبیه ورکړې ده، لهذا لکه څرنګه چې د حدیث په تشبیه کې نسبت غیر متناهي دی همدارنګه د عالم او غیر عالم عابد نسبت هم غیر متناهي دی، نو لکه څرنګه چې د رسول الله ﷺ د فضیلت اندازه د یوه ادنی امتي په مقابل کې نه شي لګیدلی همدارنګه د یو عالم د فضیلت اندازه د یو غیر عالم په مقابل کې نه شي لګیدلی. (المرقات ۱/۴۳۳).

د دیني مدارسو طالبان د رسول الله ﷺ میلمانه دي

(۱۷) وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ النَّاسَ لَكُمْ
د حضرت ابو سعید خدري رضي الله عنه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: خلک ستاسو یعني
تَبَعٌ وَ إِنَّ رِجَالًا يَأْتُونَكُمْ مِنْ أَقْطَارِ الْأَرْضِ يَتَفَقَّهُونَ فِي الدِّينِ
د صحابو تابع دي او ډیر خلک د علم دین زده کولو د پاره د دنیا د اطرافو نه ستاسو طرف ته راځي،
فَإِذَا أَتَوْكُمْ فَاسْتَوْصُوا بِهِمْ خَيْرًا . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].
لهذا کله چې هغوی تاسو ته راشي نو د هغو سره د نیکۍ معامله وکړئ.

توضیح: ان الناس لکم تبع: یعني په دین کې ستاسو تابع دي، تاسو خلک به د راتلونکو خلکو د پاره متبوع یاست، هغوی به ستاسو په نقش قدم باندې ځي او ستاسو په زمانه کې به تاسو ته راشي هغوی به د تاسو نه علم زده کوي، د دې حدیث نه دا خبره په واضح طور ثابته شوې چې صحابه کرام د راتلونکي امت د پاره د حق معیار دی، مودودي صاحب په دې خبره کې د امت لار پریښې ده. (المرقات ۱/۴۷۳).

فاستوصوا: د دې جملې یو مطلب دا دی چې زه تاسو ته نصیحت کوم تاسو د هغوی په باره کې زما وصیت قبول کړئ او د هغوی سره نیکي وکړئ، دویم مطلب دا دی هغه خلک چې کله تاسو ته راشي نو هغوی ته د خیر او نیکۍ وصیت وکړئ په دې کې کوتاهي ونه کړئ، د هغو ښه تربیت وکړئ، د دې حدیث نه ثابته شوه چې د دیني مدارسو طالبان د رسول الله ﷺ میلمانه دي، لهذا د دوی بې قدري کول نه دي په کار، الحمد لله د حدیث دغه نقشه په مدارسو کې نن هم موجوده ده. (المرقات ۱/۴۷۵).

(۱) أخرجه الترمذي ۵/۳۰، رقم الحديث: ۲۶۵۰.

علمي نکته ورک شوی متاع دی

(۱۸) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَلِمَةُ الْحِكْمَةُ
د ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل : (په دین کې) د فایدې والا خبره
ضَالَّةُ الْحَكِيمِ فَحَيْثُ وَجَدَهَا فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَهْ)[1].
دعقلمند (اهل علم) مند مطلوب دی لهذا هغه یې چې چیرته هم پیدا کړي هغه یې مستحق دی.
وَ قَالَ التِّرْمِذِيُّ هٰذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ وَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْفَضْلِ الرَّاوِي
او امام ترمذي ویلي دي چې دا حدیث غریب دی او په دې حدیث کې یو راوي ابراهیم بن فضیل دی کوم
يُضَعَّفُ فِي الْحَدِيثِ).
ته چې (په روایت حدیث کې) دضعیف گومان شوی دی.

توضیح : الکلمة الحکمة : حافظ تورپشتي رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د حکمت نه مراد فقاهت دی، د دانائي خبره او علمي نکته او علمي مسئله ده. (المرقات ۱/۴۷۵).

فحیث وجدها : یعنې چې چیرته هم پیدا شي همدا کس زیات مستحق دی چې هغه قبوله کړي ، ځکه لومړی هغه د ناهله سره وه اوس اهل ورته پیدا شو نو د قدر دپاره یې واخیسته، مطلب دا دی چې د دین خبره ده د عمل دپاره نیک او مؤمن کس د هر چا چې هم ښه خبره واوري هغه قبلوي او عمل وربانديې کوي ﴿ انظروا الی ما قیل ولاتنظروا الی من قال﴾ داسوچ مه کوه چې دا خبره خودیو کمزوري کس نه آوریدل شوې ده په هغې باندې څنګه عمل وکړم؟ چې د کوم بزرګ نه یې واورم نو عمل به وکړم. (المرقات ۱/۴۷۵). شیخ سعدي رَحِمَهُ اللهُ دا حقیقت ښکاره کړی دی :

مرد باید کہ گیرد اندر گوش ✿ گر نوشت است پند بر دیوار

خلاست آنچه مدعی گوید ✿ خفته را خفته کے کند بیدار

یعنې انسان ته په کار دي چې هغه نصیحت قبول کړي اګر که هغه په دیوال باندې لیکل شوی وي، مدعي غلط ویلي دي چې ویده کس به ویده څنګه راپیدار کړي (اوګورئ د دیوال د نصیحت نه فایده وشوه ، خلاصه دا چې علمي نکته د مؤمن ورک شوی متاع دی).

(۱) اخرجه الترمذي ۴۹/۵ ، رقم الحدیث :۲۶۸۷.

يو عالم په زرو عابدانو باندې دروند دى

(۱۹) وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقِيهٌ وَاحِدٌ
دحضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: يو فقيه(يعني عالم دين)
أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].
په شيطان باندې د زرو عابدانو نه زيات سخت دى.

توضيح: فقيه واحد: يعني هغه عالم كوم چې احكام او مناشي هم پيژني عالم بالله او عالم بامر الله وي، د فقاهت نه مراد د اسلام په دين باندې پوهيدل دي، برابره خبره ده كه هرچيرته وي او په كومه شعبه كې چې هم وي، دعابد نه مراد هغه عابد دى كوم چې فرائض پيژني، مگر د احكامو مناشي نه پيژني، د عابد نه جاهل عابد مراد نه دى ځكه چې هغه خو ډير خطرناک دى. (المرقات ۱/۴۷۶) يو چا ډير ښه ويلي دي:

فساد كبير عالم متهتک ❁ واكبر منه جاهل متنسک

يوه قيصه ليكل شوې ده چې يو ځل په خپله ابليس حضرت عبد القادر جيلاني رحمه الله ته په شپه كې راغى او فضاء يې په مختلفو رنگونو روښانه كړه او وې ويل زه فرښته يم او الله تعالى زه را ليږلې يم چې عبد القادر ډير عبادت كړى دى او اوس هغه معاف دى هغه ته د زيات عبادت كولو ضرورت نشته.
شيخ عبد القادر جواب وركړه چې ورک شه مردوده شيطانه: الله تعالى رسول الله صلى الله عليه وسلم د مرگ پورې د عبادت پابند جوړ كړى وو زه څوک يم كوم چې معاف شو، ابليس وويل اوس اوس ما څلويښت پيران په دې طريقه گمراه كړي دي مگر د تا سره لوى علم وو، علم وساتلې. شيخ ورته وويل: ځه مردوده په علم سره نه بلكې د خداى په فضل سره وساتل شوم. شيخ سعدي بابا رحمه الله ريښتيا ويلي دي:

صاحب دلے بمدرسه آمد ز خانقاه ❁ بشکست عهد صحبت اهل طریق را
گفتم میان عابد و عالم چه فرق بود ❁ که تو کردی اختیار از آن این فریق را
گفت آن گلیم خویش برون می برد ز موج ❁ واین جهد میکند که بگیرد غریق را

ترجمه: يو عارف خانقاه پريښوده او مدرسې ته راغلو او د تصوف مخكني شكل او طريقه يې ماته كړه، ما دده نه پوښتنه وكړه چې په عالم او عابد كې څه فرق وو چې تا صوفيان پريښودل او د علماو رفاقت دې اختيار كړو، هغه وويل چې صوفيان خلک په سمندري چپو او موجونو باندې صرف خپل څادر بچ كوي او علماء محنت كوي او ډوبيدونكي خلک بچ كوي.

---

(۱) أخرجه الترمذي ۴۶/۵، رقم الحديث ۲۶۸۱.

نا لائق ته د علم ور زده کول د علم توهين دی

(۲۰) وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى
د حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: علم حاصلول فرض دي په هر
كُلِّ مُسْلِمٍ وَ وَاضِعُ الْعِلْمِ عِنْدَ غَيْرِ أَهْلِهِ كَمُقَلِّدِ الْخَنَازِيرِ
مسلمان سړي او هرې مسلمانې ښځې باندې او نا اهل ته علم ورزده کول داسې دي لکه د خنزير په غاړه کې
الْجَوْهَرَ وَ اللُّؤْلُؤَ وَ الذَّهَبَ . (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ) وَرَوَى الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ إِلَى قَوْلِهِ مُسْلِمٍ
د جواهراتو، ملغلرو او د سرو امیل اچول، او بیهقي په شعب الایمان کې دا روایت تر مسلم پورې نقل کړی
وَ قَالَ هٰذَا حَدِيثٌ مَتْنُهُ مَشْهُورٌ وَ إِسْنَادُهُ ضَعِيفٌ وَ قَدْ رُوِيَ مِنْ أَوْجُهٍ
او ويلي يې دي چې ددې حديث متن مشهور او اسناد يې ضعيف دی او دا په مختلفو طريقو سره روايت
كُلُّهَا ضَعِيفَةٌ. (ابن ماجه)[1].
شوی دی چې ټول ضعيف دي.

توضيح: طلب العلم فريضة: ضروري علوم خو په هر مسلمان باندې فرض دي، يعنې هر عاقل بالغ مسلمان ښځه او سړي باندې تر حالت راهنه پورې علم فرض دی، د حالت راهنه مطلب دا دی چې په کوم حالت کې هم مسلمان دی د هماغه حالت د روا او ناروا تر حد پورې د علم حاصلول فرض دي، ددې نه په غير د مناشي او مصادرو او د ماخذونو معلومول فرض کفايي دي، چې په علاقه کې د دارنګه جيد عالم شتون فرض کفايي دي که نه نو ټول خلک ګناه ګار دي. (المرقات ۱/۴۷۷).

غير اهله: د نا اهل خلکو نه مراد هغه خلک دي کوم چې د دينار طلب کوونکي اهل هواء او اهل بدعت دي، يا د نا اهل نه مراد هغه نا لائق طالب العلم دی په کوم کې چې د علم دين د پوهې صلاحيت نه وي، نو د هغه پر وړاندې د علم وړاندې کول د علم بې قدري ده لکه د خنزير په غاړه کې د ګلونو امیل يا د جواهراتو يا د ملغلرو يا د سرو اميل اچول داسې دي. (المرقات ۱/۴۷۷).

په دغه حديث کې د علم نه مراد علم دين دی، کوم چې په مسلمانانو باندې فرض دی، ځکه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د مکتبونو او کالجونو د علم ترغيب نه دی ورکړی او نه دا علوم او فنون هغه وخت په دنيا کې موجود وو، کوم خلک چې همدا شان احاديث د مکتبونو او کالجونو د نوي انګريزي تعليم د حصول

---

(۱) اخرجه ابن ماجه ۸۱/۱، رقم الحديث: ۲۲۴.

دپاره استعمالوي هغوی د اسلام په دین کې تحریف کړی دی، هغوی ته د خدای نه ویره ګول په کار دي.
په اسلامي ملکونو کې چې څومره مکتبونه(سکولونه) او کالجونه دي دا د یهودو او نصارا و نظریاتي مدرسې دي، لکه څرنګه چې علماء کرام د دیني علومو د مدرسو حفاظت ضروري ګڼي یهود او نصاری په ټوله دنیا کې د همدې کالجونو پوهنتونونو او مکتبونو (سکولونو) حفاظت ضروري ګڼي. افسوس ! په دې باندې چې د انګریزي تعلیماتو دپاره د مسلمانانوم دروازې خلاصې دي او د اسلام د دین په تعلیماتو باندې ټولې دروازې بندې دي.

کمقلد الخنازير : په دې جمله کې د نا لائق او بې آدبه طالب العلم ته د علم ور زده کولو مثال بیان شوی دی، چې نا لائق او بې آدبه طالب العلم ته د علم ور زده کول داسې دي لکه یو کس چې د سرو زرو سپینو زرو امیل د ملغلرو او د جواهراتو امیل د خنزیر په غاړه کې ور واچوي، نو لکه څرنګه چې خنزیر یو نالائقه او مبغوض حیوان دی او هغه ته د جواهراتو امیل ور اچول د جواهراتو توهین دی، همدارنګه بې آدبه او ګستاخ طالب ته د علم ور زده کول د علم توهین دی، ځکه چې دین د آدب او احترام نوم دی، د عارفانو خبره ده : ﴿الدين كله أدب﴾.(المرقات ۱/۴۷۷).
په دې سلسله کې د شاعرانو یو څه اشعار لیکل هم مناسب دي. یو شاعر ویلي دي :

فَيَا عَجَبًا لِمَنْ رَبَّيْتُ طِفْلًا أُلَقِّمُهُ بِأَطْرَافِ الْبَنَانِ

های تعجب دی په هغه چا باندې چې ما یې په ماشومتوب کې داسې تربیه وکړه چې په خپلو ګوتو باندې به مې دده په خوله کې لقمه ورکوله.

أُعَلِّمُهُ الْمُرُوْءَةَ كُلَّ يَوْمٍ فَلَمَّا طَرَّ شَارِبُهُ جَفَانِيْ

ما هره ورځ ده ته انساني مروت ورښودلو مګر چې کله دده بریت وشو نو ده د ماسره هم بې مروتي وکړه.

أُعَلِّمُهُ الرِّمَايَةَ كُلَّ يَوْمٍ فَلَمَّا اشْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِيْ

ما به هره ورځ ده ته د غشو ویشتل ورزده کول مګر چې کله دده متې مضبوطې شوې نو ده زه وویشتم.

أُعَلِّمُهُ الْقَوَافِيْ كُلَّ يَوْمٍ فَلَمَّا قَالَ قَافِيَةً هَجَانِيْ

ما هره ورځ ده ته شاعري ورزده کوله مګر چې کله ده اولنی شعر وویلو نو ده زما بدې بیان کړه.

از خدا خواهیم توفیق ادب — بے ادب محروم گشت از فضل رب

زه د الله تعالی نه د ادب توفیق غوارم، ځکه چې بې ادبه د الله تعالی د رحمت نه محروم پاتې کیږي.

چون خدا خواهد که پرده کس درد — میلش اندر طعنه پاکان برد

کله چې الله تعالی د یو چا پرده شکول وغواړي ، نو هغه ته په نیکو خلکو باندې په طعن کولو طرف ته مائله کوي .

ہرچہ گیرد علتے علت شود کفر گیرد کاملے ملت شود

کوم کس چې د نورو خلکو عیبونه لټوي هغه په خپله عیب داره کیږي مگر د کامل انسان د ظاهري غلطي نه هم ملت جوړیږي .

کار پاکان بر قیاس خود مگیر در نوشتن گرچہ یکسان شیر وشیر

د نیکو خلکو کار په خپل کار باندې مه قیاس کوه اګر چې په لیکلو کې شیر کوم چې ځناور دی او شیر کوم چې پی دي یو شان دي .

کس نیاموخت علم تیر از من کہ مرا عاقبت نشانہ نہ کرد

هیڅ داسې یو چا د ما نه د غشو ویشتل نه دي زده کړي چې په آخر کې یې زه نښه نه یم گرځولی .

سعدیا شیراز یا پند مدہ کم زات را کم زات چون ملا شود دشنام داد استاد را

ای سعدي شیرازي ! کم اصله (او بد ذاته) ته علم مه زده کوه ځکه چې کم اصله چې کله عالم جوړ شي نو خپل استاد ته کنځلې کوي .

عاقبت گرگ زادہ گرگ شود گرچہ با آدمی بزرگ شود

د لیوه زوی په آخر کې هم لیوه جوړیږي اګر چې دده نه د انسانانو سره بزرګ جوړ شي .

چون بشنوی سخن اہل دل مگو کہ خطا است سخن شناس نہ ئے دلبرا خطا ای جا است

کله چې د عارفانو کلام واورې نو دې ته غلط مه وایه ای زما زړه ! غلطي په دې کې ده چې ته د الله والا خلکو په خبرو باندې نه پوهیږي .

ہزار نکتہ باریک تر ز مو این جا است نہ ہر کہ سر بتراشد قلندری داند

د قلندر جوړیدو د پاره دلته د ویختہ نه هم ډیرې باریکې زر نکتې دي صرف په سر خریلو سره څوک قلندر نه جوړیږي .

نہ ہر جائے مرکب توان تاختن کہ جاہا سپر باید انداختن

هر ځای کې آس نه شي زغلولی ځکه چې ډیر ځایونه داسې دي چې هلته سامان غورځول راځي .

اصیل مرغ سمجھے بھی ہیں اور ہیں خاموش سنو گے پٹنیوں میں چون چرا کا جوش وخروش

په بازار موندلی نه دی ❁ ډیر عالم مې دی په دې سترګو لیدلې

۱۲ صفر ۱٤۱۰هـ

د دين د پوهې نه منافق محروم وي

﴿۲۱﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَصْلَتَانِ
د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل : دوه خويونه داسې دي
لَا تَجْتَمِعَانِ فِي مُنَافِقٍ حُسْنُ سَمْتٍ وَلَا فِقْهٌ فِي الدِّينِ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].
کوم چې په منافق کې نه شي جمع کيدی يو نيک اخلاق او دويم ديني پوهه.

توضیح : حسن سمت : نيک اخلاق او غوره کردار ته حسن سمت ويل کيږي، د ښو اخلاقو مطلب دا دی چې د خدای تعالی د مخلوق دپاره د خير مجسمه جوړ شي د نيکی او اسانی ذريعه جوړ شي، دوست او دشمن ټول يې برابر په نظر ورشي، دا اسلامي ښه اخلاق دي کوم چې په منافق کې نه شي پيدا کيدی، يو تاجرانه اخلاق دي کوم چې يو تاجر د يو خريدار سره کوي، په حديث کې دا اخلاق مراد نه دي. دريم قسم د مشن اخلاق دي، لکه په انګريزانو کې چې د مشن اخلاق دي، په کوم کې چې هغوی هرې بې حيائي ته د اخلاقو نوم ورکړی مسلمانان يې ورباندې ګمراه کړي، دا خو اخلاق نه دي بلکې بداخلاقي ده.

طالب العلم د الله په لار کې وي

﴿۲۲﴾ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ خَرَجَ فِي
د حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل : څوک چې ووځي د کور نه د
طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ حَتَّى يَرْجِعَ .(رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ .وَالدَّارِمِيُّ).[2]
علم د حاصلولو پسې نو ترڅو پورې چې هغه (کور ته واپس را نه شي) د خدای په لار کې دی.

توضیح ،فهو في سبيل الله : يعني ترڅو پورې چې دا طالب العلم د علم د سفر نه واپسي ونه کړي دا د الله په لاره کې دی. د في سبيل الله تشريح او تفصيل به ان شاء الله په کتاب الجهاد کې راشي، دلته دومره خبره زده کړئ چې د في سبيل الله نه خاص د جهاد لار مراد ده، په دغه لار کې يوه روپۍ د اوه سوه نه تر اوه لکو پورې زياتيږي، طالب العلم چونکه د علم په سفر کې ډير غټې تکليفونه برداشت کوي نو څکه هغه ته د مجاهد فی سبيل الله ثواب ورکول کيږي، دا مطلب نه دی چې دا طالب العلم مجاهد فی سبيل

---

(۱) اخرجه الترمذي ٤٨/٥ ، رقم الحديث ۲٦٨٤

(۲) اخرجه الترمذي ۲۹/٥ ، رقم الحديث ۲٦٤۷

الله جوړ شو، بلکې مطلب دا دی چې د هغه د تکلیفونو او سختیو د وجې هغه ته د جهاد فی سبیل الله اجر او ثواب ورکول کیږي، دده حدیث د وجې یو شمیر فقهاؤ د زکوة مصرف په فی سبیل الله کې د مجاهدینو سره د علم طالبان هم داخل منلي دي. (المرقات ۱/۴۸۰).

د طالب العلم نه مخکني ګناهونه محوه کیږي

﴿۲۳﴾ وَعَنْ سَخْبَرَةَ الْأَزْدِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ
د سخبرة الازدي نه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: کوم کس چې د علم طلب کوي هغه
كَانَ كَفَّارَةً لِمَا مَضَى.[1] (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ) وَ قَالَ التِّرْمِذِيُّ هٰذَا حَدِيثٌ ضَعِيفُ
د ده د تیرو شویو (صغیره) ګناهونو د پاره کفاره کیږي، او امام ترمذي ویلي دي چې دا حدیث ضعیف
الْإِسْنَادِ وَ أَبُو دَاوُدَ الرَّاوِي يُضَعَّفُ).
الاسناد دی، یعنې دده حدیث یو راوي د (ابوداؤد په نوم) ضعیف شمار شوی دی.

توضیح: کان کفارة: که چیرته د همدې نیک عمل سره دې کس توبه هم ویستلې وي نو د هغه غټ او واړه ټول ګناهونه معاف کیدی شي، او که یې توبه نه وي ویستلې نو واړه ګناهونه د طلب علم په برکت سره معاف کیږي او غټ ګناهونه کمزوري کیږي. امام ترمذي دده حدیث سند ضعیف کړی دی او ویلي یې دي چې د ابوداؤد په نوم یو راوي ضعیف دی، په یاد ولرئ چې دا ابو داؤد د ابو داؤد شریف مؤلف نه دی بلکې کوم بل کس دی کوم چې ضعیف دی. (المرقات ۱/۴۸۰).

عالم کله هم په علم سره نه مړیږي:

﴿۲۴﴾ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَنْ يَشْبَعَ الْمُؤْمِنُ
دابو سعید الخدري رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: نه شي مړیدی یو مؤمن
مِنْ خَيْرٍ يَسْمَعُهُ حَتَّى يَكُونَ مُنْتَهَاهُ الْجَنَّةَ. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[2].
په نیکۍ (یعنې په علم) سره هغه یې اوري (یعنې حاصلوي یې) تردې چې د هغه انتهاء جنت شي.

---

(۱) أخرجه الترمذي ۵/۲۹، رقم الحديث: ۲۶۴۸.

(۲) أخرجه الترمذي ۵/۴۹، رقم الحديث: ۲۶۸۶.

د علم پټول ګناه ده :

(۲۵) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ
د ابوهریره رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : د کوم عالم نه چې پوښتنه وشي د
عَلِمَهُ ثُمَّ كَتَمَهُ أُلْجِمَ
یوې داسې خبرې چې دا هغه ته معلومه وي مګر پټه یې کړي (یعني ورته وې نه بنایي) نو ورته به واچولی
يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ[1].
شي په خوله کې لګام د اور نه د قیامت په ورځ ، او ابن ماجه همدا حدیث د انس رضي الله عنه نه نقل کړی.

توضیح : أُلجم : د اور د لګام مطلب دا شو چې دا کس به دوزخ ته ځي ، ځکه چې د اور لګام په کوم بل ځای کې نه شي اچول کیدی.(المرقات ۱/۴۸۱).

ثم کتمه:دا وعید د فرائضو او واجباتو متعلق دی، (المرقات ۱/۴۸۱).مګر یو شمیر شرطونه هم علماؤ ذکر کړي دي :**اوله خبره**: خو داده چې دا عالم د مسائلو دپاره متعین شوی وي او صرف دا وي بل نه وي.**دویمه خبره**: دا ده چې دې عالم ته به دا مسئله معلومه هم وي او پرې پوهیږي به هغه به یې پټوي.**دریمه خبره**: داده چې مسئله به د فرائضو او واجباتو سره متعلق وي او په نه ښودلو سره به شرعي حکم ته ضرر رسیږي، خلاصه دا ده چې دا وعید د مستحباتو او نوافلو له مسائلو سره متعلق نه دی.

د جګړو او ریا کاري علم وبال دی

(۲۶) وَعَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ
د کعب بن مالک رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: چا چې حاصل کړو علم په دې
لِيُجَارِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ أَوْ لِيُمَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ أَوْ يَصْرِفَ بِهِ وُجُوهَ النَّاسِ
غرض چې د هغه په ذریعه په علماؤ باندې فخر وکړي، د بې وقوفانو سره جګړې وکړي او خلک ځان طرف ته
إِلَيْهِ أَدْخَلَهُ اللهُ النَّارَ. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) وَ رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ عَنِ ابْنِ عُمَرَ.(ابن ماجه)[2].
متوجه کړي نو الله تعالی به هغه دوزخ ته داخل کړي، او ابن ماجه دا حدیث د ابن عمر رضي الله عنه نه روایت کړی.

---

(۱) مسند احمد ۲/۲۶۳، و ابوداؤد ۳۶۵۸.

(۲) اخرجه الترمذي ۵/۳۲، رقم الحدیث : ۲۶۵۴.

توضيح: من طلب العلم: علم يو نور دی او د الله د صفتونو نه يو صفت دی، د هغه په حصول سره د انسان په ظاهري او باطني حالت کې صالح انقلاب راوستل په کار دي، او د علم مقصد دا کيدل په کار دي چې دا کس د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نيابت او علمي وراثت کې د دين رهنائي د خدای تعالی د مخلوق په زړونو کې او د هغوی دماغونو ته ورسوي، ددې او چت مقصد برعکس که چيرته يو عالم د شروع نه علم فقط د دې دپاره حاصلوي چې دا سبا عالم جوړ شي د علماؤ سره مناظرې وکړي او د عوامو سره جګړې وکړي، د ده اولين مقصد دا دی چې د خلکو سره مناظره مقابله کول دي، ددې دپاره چې په همدې سره خپل شخصيت جوړ کړي او په خلکو کې سردار جوړ شي او د ده مقابل خلک ذليل وګمل شي، د علماؤ او عوامو سره جګړې وکړي او د هغو درنو خلکو سره کېنيني او په ټولو خلکو ځان ومني او بيا د دنيوي اغراضو او اموالو په حاصلولو کې کامياب شي نو داسې کس عالم نه دی، بلکې د الله تعالی په نزد جاهل دی او د دوزخ برغولی دی، د جنت خوشبويي پرې حرامه ده ځکه چې بنياد يې غلط دی:

خشت اول چون نهد معمار کج ❁ تا ثريا مي رود ديوار کج

ليکن که چيرته همدغه کس علم په ښه نيت سره حاصل کړ او عالم جوړ شو بيا د احقاق حق او ابطال باطل دپاره د اهل باطلو سره د مناظرې او مجادلې نوبت راغی نو دا ممنوع نه ده، بلکې مشروع او محمود ده، بلکې د علماء سوء د مفادو د ازالې دپاره ضروري هم ده.

ليجاري: د مجارات نه دی تکبر او تعلی فخر او مباهات ته ويل کيږي. (المرقات ۱/۴۸۲).

ليماري: داد ممارات نه دی جنګ کولو او مقابلې کولو ته وايي. (المرقات ۱/۴۸۲).

ويصرف: يعني د خلکو توجه ګانې د مدح او تعريف جذبات د ځان طرف ته رابنکل غواړي، ترڅو د دې په څنګ کې خپل فاسد اغراض حاصل کړي، د ديني سوچ او فکر دپاره نه بلکې د دنيوي مقصد دپاره او د خلکو د بې وقوف جوړولو په غرض سره يې علم حاصل کړی دی. (المرقات ۱/۴۸۲).
ګويا چې هغه وايي:

یا اللہ میرے پیری میں زور رہنے دے ❁ چشم عالم کو کور رہنے دے

د دنيا حاصلولو دپاره علم انسان د جنت نه محروموي:

(۲۷) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ تَعَلَّمَ عِلْمًا
د ابو هريره رضی الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: چا چې هغه علم حاصل کړو په کوم
مِمَّا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللهِ لَا يَتَعَلَّمُهُ إِلَّا لِيُصِيبَ بِهِ عَرَضًا مِنَ الدُّنْيَا
سره چې د الله تعالی رضا طلب کيدی شي په دې غرض چې د هغه په ذريعه د دنيا غرض او فائده حاصله کړي

لَمْ يَجِدْ عَرْفَ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَعْنِي رِيحَهَا(رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُد، وَابْنُ مَاجَهْ)[1].
نو د قيامت په ورځ به هغه د جنت خوشبويي هم ونه مومي.

توضيح : **علمًا** : يعني د علم حاصلولو سره غرض صرف او صرف دنيا وي نو د هغه دپاره دا وعيد دى. او كه چيرته د علم په حصول سره د دين ساتنه د الله تعالى رضا او خوشحالول وه او بيا په هغه باندې دنيا مرتب شوه او دنيا هم ورته حاصله شوه نو په دې كې هيڅ خبره نشته. او اكثر داسې شوي دي چې الله تعالى دين او دنيا همداسې عالم ته وركړي دي. (المرقات ۱/۴۸۳).

لم يجد عرف الجنة : يعني د جنت خوشبويي به هم پيدا نه كړي. (المرقات ۱/۴۸۴).

سوال : دلته دا شبه ده چې هر كله دا كس هيڅكله د جنت خوشبويي هم نه شي موندلى نو د دې مطلب خو دا شو چې دا كس كافر شو او شرعي قاعده خو داسې نه ده؟.

جواب : د دې شبهې دوه جوابونه دي، اول جواب دا دى چې په دخول اولى سره به د جنت خوشبوى پيدا نه كړي، بلكې د سزا د تيرولو نه وروسته به جنت ته ځي.

دويم جواب : دا دى چې كوم كس د الله تعالى د رضا دپاره علم حاصل كړى وي او د دنيوي اغراضو نه بې پروا وي د دين د خدمت دپاره وي هغه به په محشر كې د جنت د داخليدو نه مخكې د جنت خوشبويي پيدا كړي، ځكه چې د هغه مسامات به خلاص وي نو د محشر په ميدان كې به د هغه خوشبوى نه خوند اخلي، ليكن كوم كس چې دين د دنيوي اغراضو دپاره حاصل كړي او په هغه كې د الهي رضا شائبه نه وي نو په همدې فاسدو اغراضو سره د هغه د بدن مسامات بند شوي دي لهذا هغه به د محشر په ميدان كې د جنت خوشبوى پيدا نه كړى شي، دا جدا خبره ده چې هغه به په آئنده كې جنت ته داخل شي. مگر د محشر په ميدان كې به د جنت د خوشبوى نه محروم شي.

دريم جواب : دا دى چې دا **تغليظًا تشديدًا** او **تهديدًا** ويل شوي دي. (المرقات ۱/۴۸۴).

د احاديثو د ښودونكو فضيلت

(۲۸) وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَضَّرَ اللّٰهُ عَبْدًا
دابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: الله تعالى دې هغه بنده تازه ولري
(يعني د هغه قدر او منزلت دې ډير شي) او هغه دې د دين او دنيا په خوښۍ او خوشحالۍ سره وساتي)

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۲/۳۳۸، وأخرجه أبو داود في السنن ۴/۷۱ رقم الحديث ۳۶۶۴.

سَمِعَ مَقَالَتِي فَحَفِظَهَا وَ وَعَاهَا
څوک چې زما کومه خبره واوري او هغه یاده کړي او همیشه یې په یاد ولري او هغه چې یې څنګه اوریدلې
وَ أَدَّاهَا فَرُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ غَيْرُ فَقِيهٍ
وي هم هغه رنګ یې خلکو ته ورسوي ځکه چې بعضې د فقه او د علم دین حامل فقیه (یعني پوهه) نه دي
وَ رُبَّ حَامِلِ فِقْهٍ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ ثَلَاثٌ
او بعضې حامل فقه هغو خلکو ته رسولی شي کوم چې د دوي نه زیات فقهي دي او درې څیزونه داسې دي
لَا يَغِلُّ عَلَيْهِنَّ قَلْبُ مُسْلِمٍ إِخْلَاصُ الْعَمَلِ لِلّٰهِ وَ النَّصِيحَةُ لِلْمُسْلِمِينَ
په کوموکې چې د مسلمان زړه خیانت نه کوي یو خاص د خدای د پاره عمل کول، دویم د مسلمان خیرخواهي
وَلُزُومُ جَمَاعَتِهِمْ فَإِنَّ دَعْوَتَهُمْ تُحِيطُ مِنْ وَرَائِهِمْ (رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ وَالْبَيْهَقِيُّ فِي الْمَدْخَلِ وَرَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ
غوښتل او دریم د مسلمانانو جماعت لازم نیول ځکه چې د جماعت دعا د دوی څلور طرفه نیولې دي.
وَأَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَهْ، وَالدَّارِمِيُّ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، إِلَّا أَنَّ التِّرْمِذِيَّ، وَأَبَا دَاوُدَ لَمْ يَذْكُرَا ثَلَاثٌ لَا يَغِلُّ عَلَيْهِنَّ إِلَى آخِرِهِ).

توضیح :غیرفقیه : یعني د حدیث د الفاظو په حافظان یو شمیر علماء خو داسې دي کوم چې فقاهت او زیاته پوهه نلري، دوی په الفاظو کې ماهر دي لیکن د استنباط نه قاصر دي، او د مسائلو د استخراج نه عاجز دي، او د الفاظو په حافظانو کې یو شمیر علماء پوهه دي مګر دوی چې کله د کومو پر وړاندې حدیث بیان کړي نو هغه اوریدونکي د دې او رونکي نه زیات پوهه او فقیه کیدی شي، لهذا د حدیث په یاد ساتونکي ته په کار دي چې دوی حدیث د خپلو الفاظو سره په حفاظت سره نورو ته ورسوي. (المرقات ۱/۴۸۵).

په دې حدیث کې د **اداها** الفاظو د تبلیغ او وړاندې د رسولو ترغیب ورکړی دی، لیکن کله د همدې تبلیغ او خورولو په مقابل ډیر رکاوټونه(موانع) پیدا کیږي، مثلا ریا کاري یا حسد یا ګوشه نشیني د همدې تبلیغ نه مانع جوړیږي، د همدې د بیانیدو د پاره راتلونکې جمله ارشاد شوې ده.

ثلاث لایغل علیهن : که چیرته **لایغل** د **یاء** له زور سره شي او **غین** د زیر سره شي نو دا غل د حسد او کینې په معنی سره دی، په دغه صورت کې به د حدیث شریف مطلب دا شي چې د الله تعالی د رضا د پاره د عمل اخلاص او مسلمانانو ته د نیکی نصیحت، خیرخواهي او د مسلمانانو د جماعت سره او سیدل دا درې څیزونه داسې دي په کومو باندې چې د هیڅ مسلمان په زړه کې هیڅ قسم حسد او کینه نه شي پاتې کیدی، هیڅ مسلمان هم د دې شیانو په تبلیغ او خورولو کې کوتاهي نه کوي.

او که چیرته لایغل د یاء په پیش او د غین په کسرې سره د باب افعال نه وویل شي نو دا لفظ به د غلول نه شي او د خیانت په معنی به شي، غلول د غنیمت په مال کې خیانت ته هم ویل شوی دی. په دغه صورت کې به د حدیث شریف مطلب دا شي چې په دې دریو څیزونو کې د مسلمان زړه خیانت نه شي کولی، بلکې هر مسلمان د دې دریو شیانو په تبلیغ او خوړولو کې په غیر د خیانت نه دلچسپي لري. په دې تشریح سره د حدیث په ټولو جملو کې ربط پیدا شو. (المرقات ۱/۴۸۶).

فان دعوتهم : دا جمله د دې مخکې (**ولزوم جماعتهم**) دپاره تفصیل او علت دی. او **فاء** د تفصیل او تعلیل دپاره راوړل شوې ده. مطلب دا دی چې مسلمان ته په قلبي طور د مسلمانانو د جماعت سره اوسیدل په کار دي، ځکه چې د مسلمانانو د جماعت دعاګانې د ټولو دپاره عامې دي. هغه دې په جماعت کې شامل شي او د دې دعاګانو مستحق دې جوړ شي. (المرقات ۱/۴۸۶).

﴿۲۹﴾ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ
د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه روایت دی چې ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه آوریدلي دي چې فرمایل یې
نَضَّرَ اللهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا شَيْئًا فَبَلَّغَهُ
الله تعالی دې هغه کس تازه ولري (یعنې خوشحاله او باعزته دې ولري) چا چې زما کومه خبره واوریده
كَمَا سَمِعَهُ فَرُبَّ مُبَلَّغٍ
او څنګه یې چې آوریدلي وي هماغه شان یې نورو ته ورسوي، لهذا زیاتره هغه خلک کوم ته چې رسول
أَوْعَى لَهُ مِنْ سَامِعٍ . [(۱)]
شوې ده د آورونکي نه زیات په یاد ساتونکي دي، او دارمي دا حدیث د ابوداؤد نه روایت کړی دی.

په احادیثو کې دروغ ویل موجب د اور دي

﴿۳۰﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّقُوا الْحَدِيثَ عَنِّي
د ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې نبي علیه السلام وفرمایل زما د طرفه د حدیث د بیانولو نه ځان وساتئ
إِلَّا مَا عَلِمْتُمْ فَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا
مګر هغه حدیث بیان کړئ کوم چې تاسو ښه پېژني وګڼئ لهذا چا چې قصدا په ما پورې دروغ وویل نو هغه

(۱) أخرجه الترمذي ۵/۳۳، رقم الحديث ۲۶۵۷

فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1] وَ رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ
ته په کار دي چې د خپلو اوسيدو ځای په دوزخ کې ولټوي، او ابن ماجه دا حديث د ابن مسعود رضي الله عنه
وَ جَابِرٍ وَ لَمْ يَذْكُرِ اتَّقُوا الْحَدِيثَ عَنِّي إِلَّا مَا عَلِمْتُمْ).
او جابر رضي الله عنه نه روايت کړی دی خو د اتقوا الحديث عني الا ما علمتم الفاظ يې نه دي ذکر کړي.

د قرآن په تفسير کې رايه مه شاملوئ:

(۲۱) وَ عَنْه قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ
د ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: چاچې خبره وکړه په قرآن مجيد کې
بِرَأْيِهِ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ ، وَ فِي رِوَايَةٍ
د خپل عقل نه نو هغه ته په کار دي چې خپل د اوسيدو ځای په اور کې ولټوي. په يو بل روايت کې دي: چې
مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[2].
کوم کس د علم نه بغير په قرآن کې څه ووايل هغه ته په کار دي چې هغه خپل د اوسيدو ځای په اور کې ولټوي.
(۲۲) وَعَنْ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ
د جندب رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: چاچې خبره وکړه په قرآن مجيد کې
بِرَأْيِهِ فَأَصَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ. وَ أَبُو دَاوُدَ)[3].
د خپلې رأيې نه او هغه د حقيقت او واقعې مطابق هم وو نو هغه بيا هم غلطي وکړه.

توضيح: **برأيه**: تفسير هغې ته ويل شوی دی چې د قرآن مطلب د مفسرينو صحابه کرامو رضي الله عنهم احاديثو او د اهل لغتو د لغت مطابق وي، تاويل هغې ته ويل کيږي چې د کوم آيت معاني او مطالب د احتمال په شکل بيان کړی شي، چې زه کومه معنی کوم ممکن ده چې مطلب يې همدا سې وي، دا تاويل هغه وخت روا دی کله چې د هغه مطلب د لغت او شريعت د قواعدو مطابق وي، او کوم کس چې نه د علماؤ تفسير ليدلی او نه يې د احاديثو او د شريعت او د لغت لحاظ ساتلی محض د خپل عقل او پوهې

---

(۱) أخرجه الترمذي ۱۸۳/۵ . رقم الحديث ۲۹۵۱

(۲) أخرجه الترمذي ۱۸۳/۵ . رقم الحديث ۲۹۵۱

(۳) أخرجه الترمذي ۱۸۳/۵ . رقم الحديث ۲۹۵۲. وأبوداود في السنن ۶۳/۴ رقم الحديث ۳۶۵۲

په زور د آيت تفسير وكړي دا غلط او ناروا ده، اګر كه په اتفاقي طور هغه تفسير صحيح هم وي. ځكه همدې كس د ابتدا، نه چې كوم مطلب بيان كړی دی د هغه بنياد صحيح نه وو دا تفسير بالرأيه شو كوم چې صحيح نه دی. (المرقات ۱/۴۹۱).

په قرآن كې جګړه كول كفر دی

﴿۲۳﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِرَاءُ فِي الْقُرْآنِ كُفْرٌ [1].
د ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: په قرآن كې جګړه كول كفر دی.

توضيح :**المراء في القرآن كفر** : مراء د جګړې كولو په معنی دی. يعنې كوم كس چې د خپل خواهش پوره كولو په غرض د قرآن كريم آيتونه او نصوص په خپل مينځ كې سره ټكر كوي او په هغو كې بې ځايه تاويل كوي يو آيت پرېږدي او يو قبلوي دا كفر دی، مثلا دغه كس آيت ﴿مَا أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ آيت د ﴿وَمَا أَصَابَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ﴾ سره متعارض جوړوي او جګړه راپورته كوي، يوه ډله يو آيت نيسي او بله ډله بل آيت نيسي، نو دا صورت د جانبينو دپاره د خطر او كفر باعث دی، ځكه دا يو داسې خطرناک عمل دی چې په آرام آرام د دې نمبر كفر ته رسيږي.(المرقات ۱/۴۹۲-۴۹۳).

﴿۲۴﴾ وَعَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ سَمِعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
عمروبن شعيب د خپل پلار نه او هغه د خپل نيكه نه روايت كړی دی چې واوريده نبي كريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ديو
قَوْمًا يَتَدَارَءُونَ فِي الْقُرْآنِ
جماعت په باره كې چې هغوی په خپل مينځ كې د قرآن كريم په باره كې بحث او جګړې كوي، لهذا رسول
فَقَالَ إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِهٰذَا
الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: بيشكه د تاسو نه مخكني خلک د همدې وجې نه هلاک شوي وو چې هغوی د
ضَرَبُوا كِتَابَ اللهِ بَعْضَهُ بِبَعْضٍ
كتاب الله بعضې حصې په بعضو نورو باندې ويشتلې (يعنې په آيتونو كې يې اختلاف ثابت كړو چې فلانی

[1] أخرجه أحمد في المسند ۲: ۱۸۵

وَ	إِنَّمَا	نَزَلَ	كِتَابُ	اللهِ	يُصَدِّقُ	بَعْضُهُ	بَعْضًا	

آيت د فلاني آيت مخالف دى) او بيشكه د كتاب الله بعضې حصې د بعضو تصديق كړى دى. لهذا تاسو

فَلَا	تُكَذِّبُوا	بَعْضَهُ	بِبَعْضٍ	فَمَا	عَلِمْتُمْ	مِنْهُ	فَقُولُوا	

د قرآن بعضې حصې په بعضو نورو سره دروغژنې نه كړئ او په دې باره كې چې څومره پوهيږئ هغه بيان كړئ

وَمَا جَهِلْتُمْ فَكِلُوهُ إِلَى عَالِمِهِ. (۱)

او په كوم چې نه پوهيږئ هغه د پيژندونكو طرف ته وسپارئ.

توضيح: يتدارئون: دا درءٌ ذ دفع كولو په معنى سره دى مراد بحث او جګړه كول او د قرآن كريم د آيتونو په خپل مينځ كې ټكر كول دي، په دغه حديث كې ښودل شوي دي چې يو شمير كم فهمه او كج فهمه خلك د خپلې نااهلۍ او ناروغه ذهنيت د وجې په قرآن كې اختلاف پيدا كوي د حق نه سرغړونه او په باطل باندې ټينګ پاتې كيدل غواړي، داسې خلكو ته په كار دي چې كله د قرآن كريم په آيتونو باندې نه شي پوهيدلى نو هغه دې د علم خاوندانو ته پريښودل شي او د علماؤ نه دې پوښتنه وكړى شي، د دغه حديث نه د تقليد ښكاره ثبوت ترلاسه شوى دى. (المرقات ۱/۴۹۳).

د قرآن په اوو لغاتو باندې د نازليدو مطلب

(۳۵) وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُنْزِلَ الْقُرْآنُ عَلَى سَبْعَةِ

د ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: نازل شوى دى قرآن كريم په اوه

أَحْرُفٍ لِكُلِّ آيَةٍ مِنْهَا ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَلِكُلِّ حَدٍّ مُطَّلَعٌ. (رَوَاهُ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ).

قسمه باندې د هر يو آيت د پاره ظاهر دى او باطن دى او د هر حد د پاره يو ځاى د خبردار كيدو دى.

توضيح: انزل القرآن على سبعة احرف: دا حديث د مشكل ترينو احاديثو نه دى، تر دې پورې چې په دې باندې د پوهيدو د پاره په دې كې څلويښت توجيهات شوي دي، دا منل شوى حقيقت دى چې د دنيا په هره ژبه كې د فصاحت بلاغت او د لهجې په اعتبار سره مختلفې طريقې او مختلف لغات وي، همدارنګه په عربي ژبه كې هم اوه لغات په عربي كې مشهور وو، د دې حديث په تشريحاتو كې د ټولو نه اسانه تشريح او توجيه حضرت شاه ولى الله رَحِمَهُ اللهُ كړې ده، زه د هغې خلاصه ليكم ځكه چې هغه د حديث د مفهوم سره زياته نزدې او موافق ده، لهذا شاه ولي الله رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي: احرف: داد حرف

---

(۱) اخرجه احمد في المسند ۲/۱۸۵.

جمع ده کوم چې د لغاتو په معنی سره دی (ای سبعة لغات) د قرآن نزول د قریشو په لغت سره شوی وو مګر د هغو نه علاوه په عربو کې شپږ لغات مشهور وو کوم چې دا دي :(۱) لغت قریش (۲) لغت بنوطی(۳) لغت بنو تمیم (۴) لغت هوازن (۵) لغت اهل یمن (۶) لغت ثقیف (۷) لغت هذیل، ددې قبائلو لغات چونکه مختلف وو او هره قبیله د هغې بلې قبیلې په لغت باندې نه پوهیدله د قرآن کریم یادول او لوستل مشکل شوي وو، رسول الله ﷺ د الله تعالی نه دعا وغوښتله نو الله تعالی تر اوو لغاتو پورې آساني وفرمایله او تر اوو لغاتو پورې د لوستلو اجازت ورکړی شو .(المرقات ۱/۴۹۶) دا اجازت داسې نه وو چې په هر لغت کې دې اوه قسمه وویل شي بلکې په مجموعي اعتبار سره ددې لغاتو شمیر اوو ته رسیدلی وو، د قبائلو دا اختلاف داسې وو لکه څرنګه چې په پښتو ژبه کې د مختلفو قومونو په نزد د لحاف مختلف نومونه دي مثلا :(۱)برستن(۲)رضائي(۳) تلتک (۴) ترنګړ (۵) نالی وغیره. دا د یوې ژبې ویونکو قبائلو په ژبه کې اختلاف دی.

د اوو لغاتو مصداق د قراء سبعو اوه قراءتونه نه دي، ددې آسان یو مثال هغه واقعه ده چې یوه کوچي عرب ته حضرت ابن مسعود رضی الله عنه دا آیت لوستلی وو ﴿طَعَامُ الْأَثِيمِ﴾ هغه کس د اثیم لفظ په ژبه باندې نه شو اداء کولی، حضرت ابن مسعود رضی الله عنه وویل ﴿طعام الفاجر﴾ ووایه چې بیا هغه په همدې طور وویل شو، دا طریقه د رسول الله ﷺ او حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه له زمانې نه را روانه ده.(المرقات ۴۹۷-۱/۴۹۸).

بیا د حضرت عمر رضی الله عنه په ټینګار باندې حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه ته حکم وکړ چې قرآن کریم ولیکه او یو ځای یې محفوظ کړه، په دې لحاظ سره حضرت عمر رضی الله عنه په جامع قرآن سره مشهور شو، بیا د حضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کې مختلف قبائل په اسلام کې داخل شول او د قرآن د همدې اوو لغاتو له وجې هغوی په خپل مینځ کې منازعات شروع کړل نو د عراق والي حضرت حذیفه بن یمان رضی الله عنه حضرت عثمان رضی الله عنه ته وویل چې دا امت د اختلاف او افتراق نه مخکې مخکې بچ وساته، بیا حضرت عثمان رضی الله عنه وویل چې قرآن کریم په اول کې د قریشو په لغت کې نازل شوی وو، لهذا د هماغه لغت مطابق دې قرآن جمع کړی شي او د قریشو د لغت نه په غیر نور دې ختم کړی شي، لهذا همداسې وشول او په همدې باندې د صحابه کرامو رضی الله عنهم اجماع هم وشوه، او حضرت عثمان رضی الله عنه په جامع قرآن سره مشهور شو .په دې کې د قرآن کریم هیڅ حکم یا هیڅ آیت بدل شوی نه دی لکه څرنګه چې شیعه ګانو غلط فهمي کړې ده، بلکې د اوه قسمه ویلو پر ځای د یو قسم ویلو حکم شوی ترڅو چې اختلاف او افتراق ختم کړی شي.

لكل آية منها ظهر وبطن: د دې جملې یو مطلب دادی چې د هر آیت یوه ظاهري معنی ده او یوه یې

تاویلي او باطني معنی ده. نو تاویل باطن دی او ظاهر ظاهر دی. دویم مطلب دا چې د هر آیت یوه ظاهري معنی ده کومه چې ټولو اهل زبانو او علماو ته رسیدلې ده اویوه باطني معنی ده په کومه چې اهل باطن علماء او اهل معرفت او طریقت پوهیږي. دریم مطلب دا چې د هدایت یو ظاهر دی یعنې د هماغو معناګانو تعلق د ظاهري اعمالو سره دی او یو باطن دی یعنې د باطني احکامو سره هم د هغو تعلق دی. (المرقات ۱/۵۰۰).

ولکل حد مطلع: یعنې د هر حد او سرحد دپاره د خبردار کیدو او اطلاع موندلو ځای دی. **حد** د نهایت او طرف په معنی سره دی او **مطلع** د رسیدو مقام ته ویل کیږي، ددې جملې مطلب دا شو چې هر آیت د ظاهر او باطن یو حد او طرف دی، او ددې حد او طرف یو داسې مقام دی کوم ته چې د رسیدو او حاصلیدو نه وروسته انسان په همدې حد او نهایت باندې خبریدی شي، نو د آیت په ظاهر باندې د خبریدو مطلب دا دی چې د عربي ژبې اصول او قواعد زده کړي په علم صرف، نحو او لغت باندې پوهه شي او د آیت د شان نزول ناسخ او منسوخ علم حاصل کړي دا ظاهر ته د رسیدو مطلع او مقام دی او د باطن مطلع دا دی چې ریاضت او مجاهده وکړي د قرآن حکیم په احکامو او معناګانو باندې عمل وکړي، په عبادت سره خپل زړه او دماغ روښانه کړي د قرآن کریم معارف او اسرار حاصل کړي. (المرقات ۱/۵۰۱).

۱۳ صفر ۱۴۱۰ھ

اصل علم د کوم شي نوم دی

﴿۳۶﴾ وَعَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ آيَةٌ
د عبد الله بن عمرو رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې علم درې شیان دي
مُحْكَمَةٌ أَوْ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ أَوْ فَرِيضَةٌ عَادِلَةٌ وَمَا كَانَ سِوَى ذٰلِكَ فَهُوَ فَضْلٌ.[1]
(۱) آیت محکم (یعني مضبوط) (۲) سنت قائمه (۳) فریضه عادله، او ددې نه بغیر چې څه دي هغه زائد دي.

توضیح: العلم: ددې نه مراد علم دین دی نو علم دین په درې قسمه دی. (المرقات ۱/۵۰۱).

(۱) **آیة محکمة**: دا هغه احکام دي کوم چې محکم باتردد او واضح وي او په هغو کې د نسخې امکان نه وي او نه په هغو کې اشتباه وي، لهذا د متشابهاتو رجوع ددې محکماتو طرف ته کیدی شي په دې جملې سره د کتاب الله د حیثیت طرف ته اشاره ده. (المرقات ۱/۵۰۱).

(۱) اخرجه أبوداود في السنن ۳/۳۰۶ رقم الحديث ۲۸۸۵، وابن ماجه ۲۱/۱، رقم الحديث ۵۴.

(۲) او سنة قائمة : د سنت قائمه نه مراد غير منسوخ سنت دي . په دې جملې سره سنت رسول الله صلى الله عليه وسلم طرف ته اشاره ده. (المرقات ۱/۵۰۱).

العلم ما قال الله و قال الرسول به ❁ وما سوى ذاك وسواس الشياطين

(۳) فريضة عادلة : يعني هغه احکام کوم چې د استنباط په طريقه د قرآن او حديث دواړو نه مستخرج شوي دي. (المرقات ۱/۵۰۱).

عادلة : يعني معادلة مساوية کوم چې د کتاب او سنت مساوي وي ددې نه مراد اجماع او قياس دي. دا مساوات په نفس وجوب عمل کې دی په مرتبه او وجوب کې نه دی. (المرقات ۱/۵۰۱).

د شرعي منصبدار نه بغير د بل چا وعظ جائز نه دی

(۲۷) وَعَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَقُصُّ
د عوف بن مالک شجعي رضي الله عنه روايت دی وايي چې نبي عليه السلام و فرمايل: درې کسان دې قصه بيان
إِلَّا أَمِيرٌ أَوْ مَأْمُورٌ أَوْ مُخْتَالٌ [1] (رَوَاهُ أَبُو دَاوُد) وَ رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ. عَنْ
کړي حاکم يا محکوم يا تکبر کوونکی، او دارمي دا روايت د عمرو بن شعيب نه روايت کړی دی هغه د
أَبِيهِ . عَنْ جَدِّهِ . وَ فِي رِوَايَةٍ أَوْ مُرَاءٍ بَدَلَ أَوْ مُخْتَالٌ .
خپل پلار نه او هغه د خپل نيکه نه روايت کړی او د دارمي په روايت کې د مختال په ځای مراء (رياکار) دی

توضيح : **لايقص** : **قص يقص قصاص** او **قاص** د واعظ په معني سره دی، مطلب دا دی چې د جمعې اخترونو او نورو خطبو حق غير ذمه دار افرادو لره نشته. (المرقات ۱/۵۰۲).

الا امير: يعني هغه امير کوم چې شرعًا د مسلمانانو خليفه او بادشاه وي او په شرعي طور هم ذمه واروي (المرقات ۱/۵۰۲).

او مامور : يعني کوم کس چې د شرعي امير او حاکم له طرفه مامور او مقرر وي يا براه راست د الله تعالى د طرفه مقرر وي لکه چې علماء کرام دي، کله چې حکام په خپله نااهله يا جاهلان وي لکه چې نن سبا د مسلمانانو حاکمان دي، يا خو جاهلان او منافقان دي يا په پټه کافر دي په داسې حالاتو کې د اسلام د دين د احکامو سمبالولو ذمه واري د الله تعالى د طرفه علماء حقو ته سپارل شوې ده.

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۱۸۳/٤ رقم الحديث . ۳۶۶۵

او مختال: دلفظ د اختیال نه د تکبر په معنی سره دی، یو لفظ مراء هم دی د کوم معنی چې ریا کاري ده، خلاصه دا ده چې وعظ او نصیحت درې کسان کولی شي، مګر د دوو دپاره روا دي او دریم متکبر دی او ځان ښودونکی دی نن سبا چې کوم خلک د علماو نه په غیر وعظ او بیان کوي او ګرځي هغه په دې دریم قسم کې داخل دي. (المرقات ۱/۵۰۲).

د علم نه بغیر فتوی ورکول جائز نه دي

(۳۸) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أُفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ
دابوهریره رضي الله عنه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: چاته چې د علم نه بغیر فتوی ورکړی
كَانَ إِثْمُهُ عَلَى مَنْ أَفْتَاهُ وَ مَنْ أَشَارَ عَلَى
شوه نو د هغه ګناه په هغه باندې شوه کوم چې ده ته غلطه فتوی ورکړې ده، او چا چې مشوره ورکړه خپل
أَخِيهِ بِأَمْرٍ يَعْلَمُ أَنَّ الرُّشْدَ فِي غَيْرِهِ فَقَدْ خَانَهُ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)[1].
ورور ته داسې مشوره د کوم متعلق چې هغه پوهیدلو چې د هغه خیر په دې کې نشته نو هغه خیانت وکړو.

توضیح: **من افتی**: د فتوی په پوښتونکي مستفتي باندې لازمه ده چې هغه د عالم او ماهر مفتي نه د مسئلې تپوس وکړي دې دپاره چې هغه سمه مسئله ورونبايي، که چیرته پوښتنه کوونکی د کوم نا اهله نه پوښتنه وکړه او هغه غلطه مسئله ورونبودله نو په دغه غلطۍ کې مفتي او مستفتي دواړه ګناه ګار شول. او که پوښتنه کوونکی د ښه تفتیش او تحقیق او اعتماد نه وروسته د یو چا نه د مسئلې پوښتنه وکړه او هغه عالم نما صاحب چپنه او پګړۍ خو یې وه مګر په حقیقت کې سور جاهل وو او هغه ورته غلطه مسئله بیان کړه نو ګناه ګار صرف همدا غیر عالم مفتي صاحب دی، نن سبا دارنګه ناخبره جاهلان هم فتوې ورکوي او خلک د مستندو علماؤ طرف ته رجوع نه کوي. (المرقات ۱/۵۰۳).

د مشکلو خبرو او معمی حکم

(۳۹) وَعَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْأُغْلُوطَاتِ (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)[2]
د حضرت معاویه رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د مغالطې ورکولو نه منعه کړې ده.

توضیح: **اغلوطات**: د اغلوطة جمع ده په هره ژبه کې په خپل خپل انداز سره پیچلې خبرې او معماګانې

---

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۶۶/۴ رقم الحديث: ۳۶۵۷

(۲) أخرجه أبوداود في السنن ۶۵/۴ رقم الحديث: ۳۶۵۶.

دي، د دارنګه مغالطو نه منعه شوې ده، مطلب دا شو چې د علماؤ په مغالطه کې د اچولو دپاره د هغوی نه دې د داسې مسائلو تپوس نه کیږي کوم چې د پیچیده والي او ذو معنی والي د وجې د ضرر او تکلیف رسولو سبب جوړیږي، مثلا یو چا د بل چا نه پوښتنه وکړه چې ته په فرعون باندې ایمان راوړې او که یې نه راوړې؟ اوس که هغه وایي چې زه په هغه باندې ایمان راوړم نو سائل ورته وایي چې ته خو کافر شوې، او که چیرته هغه وایي چې زه ایمان ورباندې نه راوړم نو سائل ورته وایي چې د فرعون قیصه او ذکر خو په قرآن کریم ځای پر ځای راغلی دی تا خو د قرآن نه انکار وکړو، یا یو انسان وایي **(من قال قال الله فقد کفر)** اوس اوریدونکي **قال** د **قول** نه ګڼلی دی او ویونکي د هغه نه قیلوله اخلي په دې کې د ایمان دپاره خطرات دي نو ددې نه منعه شوې ده.(المرقات ۱/۵۰۳).

خلاصه دا ده چې پیچیده والی که چیرته د بل چا د تذلیل او توهین دپاره وو نو منعه دی، خو که یې یو ځوک د خوش طبعی او د اذهانو د روښانه کولو دپاره وکړي نو هغه روا دی لکه **قال زید تحت الشجرة فنقض وضوءه یا النار في الشتاء خیر من الله و رسوله دلته من** د قسم دپاره دی، یا **اَنَّ زَیْدٌ کَرِیْمٍ** وغیره وغیره.

د علم میراث ویلو اهمیت

(۴۰) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ
د ابو هریره رضي الله عنه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: تاسو زده کړئ فرائض علم میراث
وَ الْقُرْآنَ وَ عَلِّمُوا النَّاسَ فَإِنِّي مَقْبُوضٌ . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].
او قرآن کریم او نورو ته یې ور وښایئ ځکه چې زه تلونکی یم (یعني ددې دنیا نه پورته کیدونکی یم).

توضیح: الفرائض: ددې نه مراد په قرآن او حدیث شریف ثابت شوي احکام دي، یا د میراث علم مراد دی، ځکه چې علم الفرائض د علم میراث نوم دی، او دا منل شوی امر دی چې په علومو کې د ټولو نه مخکې پورته کیدونکی علم د میراث علم دی. (المرقات ۱/۵۰۴).

فإني مقبوض: په دویمه توجیه باندې همدا قرینه ده، چې زه د دنیا نه تلونکی یم نو د میراث د علم ډیر زیات اهتمام وکړئ، او نورو ته یې ور زده کړئ.

والقرآن: یعنې د قرآن مجید د زده کولو اهتمام وکړئ، ځکه چې د امت دپاره زما نه وروسته قرآن

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۴/۳۶۰، رقم الحديث: ۲۰۹۱

مجید د هدایت منفرده ذریعه ده، که چیرته د الفرائض نه احکام فرضیه مراد شي نو بیا والقرآن د تاکید په طور ذکر شوی دی، تر څو چې د هغه اهمیت واضح شي. (المرقات ۱/۵۰۴).

(۴۱) وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د ابو الدرداء رضي الله عنه نه روایت دی چې یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم د مونږ سره وو چې هغه صلی الله علیه وسلم
فَشَخَصَ بِبَصَرِهِ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ قَالَ هٰذَا أَوَانٌ يُخْتَلَسُ فِيهِ الْعِلْمُ مِنَ النَّاسِ
خپل نظر د آسمان طرف ته پورته کړ او وې فرمایل: دا وخت دی چې علم به د انسانانو نه پورته کړی شي
حَتّٰى لَا يَقْدِرُوا مِنْهُ عَلٰى شَيْءٍ. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[1].
تر دې پورې چې هغوی به د علم په ذریعه په هیڅ شي باندې قدرت و نه لرلی شي.

توضیح: **یختلس**: اختلاس تختولو ته ویل کیږي، او د علم نه مراد د وحې علم دی. (المرقات ۱/۵۰۴).
د رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک عادت وو چې د وحې په انتظار کې به زیاتره وخت رسول الله صلی الله علیه وسلم د آسمان طرف ته کتل، دا ځل د کتلو په وخت کې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د وحې په ذریعه دده د وفات کیدو خبر ورکړی شو نو رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: اوس وخت راغلی دی چې د وحې راتلل بند کړی شي په دې سره رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپل وفات کیدو طرف ته اشاره وکړه.

د مدینې عالم به لوی عالم وي

(۴۲) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رِوَايَةً يُوشِكُ أَنْ يَضْرِبَ النَّاسُ أَكْبَادَ الْإِبِلِ
د ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی چې هغه زمانه نږدې ده چې کله خلک ښیرې کړي جګرونه د اوښانو د
يَطْلُبُونَ الْعِلْمَ فَلَا يَجِدُونَ أَحَدًا أَعْلَمَ مِنْ عَالِمِ الْمَدِينَةِ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[2]
علم د حاصلولو د پاره مګر د مدینې د عالم نه به زیات لوی عالم څوک پیدا نه کړي.
وَفِي جَامِعِهِ قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ إِنَّهُ مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ وَ
او په جامع ترمذي کې د ابن عیینه نه منقول دي چې: د مدینې هغه عالم مالک بن انس رحمه الله دی، او

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۵/۳۱ ، رقم الحديث ۲۶۵۳

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۵/۴۶ ، رقم الحديث ۲۶۸۰

مِثْلَهُ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ قَالَ إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى وَ سَمِعْتُ ابْنَ عُيَيْنَةَ
عبد الرزاق هم داسې نیکلي او د اسحق بن موسی بیان دی چې ما د ابن عیینه نه داسې آوریدلي دي چې
أَنَّهُ قَالَ هُوَ الْعُمَرِيُّ الزَّاهِدُ وَ اسْمُهُ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللهِ.
هغه عالم عمري زاهد دی (چې د عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خاندان نه دی) چې نوم يې عبد العزیز بن عبد الله دی.

توضیح :**يضرب الناس** : ضرب د وهلو په معنی سره راغلی دی. لیکن دلته مراد سفر دی. الضرب د سفر په معنی سره راغلی دی. (المرقات ۱/۵۰۴).

اكباد : د كبد جمع ده جگر ته ويل شوی دی. د اوښانو د جگر په لفظ کې د تيز تلو نه کنايه ده. ځکه کله چې ځناور تيز ځغلي نو د هغه په جگر کې حرکت راځي گويا چې جگر يې وهل کيږي. بهر حال ددې جملې نه لرې لرې سفر مراد دی. (المرقات ۱/۵۰۵).

من عالم المدينة : د حديث شريف دا پيشنګوئي د يوې خاصې زمانې د مخصوص عالم په باره کې ده کوم به چې په مدينه منوره کې اوسيدونکی وي. د همدې پيشنګوئي مصداق د زياتره علماؤ په نزد امام دار الهجرة امام مالک دی. سفيان بن عيينه رَحِمَهُ اللهُ او مشهور محدث شيخ عبد الزاق رَحِمَهُ اللهُ هم د حديث مصداق امام مالک ګرځولی دی. بعضو ويلي دي چې ددې نه مراد عمريٌ زاهدي دی د کوم نوم چې عبد العزيز بن عبد الله رَحِمَهُ اللهُ دی. بعضو ويلي دي چې ددې نه مراد خليفه راشد عمر بن عبد العزيز رَحِمَهُ اللهُ دی مګر راجح قول اول دی. ځکه چې د ټولې نړۍ د لرې لرې علاقو نه زرګونه شاګردان د اوښانو په کتارونو کې مدينې ته راغلي وو، او په خپله امام مالک واقعي د مدينې منورې عالم هم وو. ځکه چې د متيازو او قضاء حاجت نه په غير دا هيڅکله د مدينې منورې نه بهر نه دی تلی. داسې بل څوک کيدلی شي؟. (المرقات ۱/۵۰۵).

مجدد څوک کيدې شي؟

(۴۲) وَ عَنْهُ فِيمَا أَعْلَمُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
د ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه ما ته څه معلوم شوي دي هغه دا دي چې
قَالَ إِنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَبْعَثُ لِهٰذِهِ الْأُمَّةِ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةِ سَنَةٍ
رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و فرمايل: الله تعالى ددې امت د نفع د پاره په سلو کلونو باندې يو کس راليږي

مَنْ يُجَدِّدُ لَهَا دِينَهَا (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)[1].
کوم چې د هغوی دین تازه کوي.

توضيح: **يبعث**: د لیږلو او پیدا کولو په معنی سره استعمال شوی دی. (المرقات ۱/۵۰۷).

من يجدد: دا لفظ د **تجدید** نه د **جدت** په معنی دی، یعني د هرې صدی په موقع الله تعالی یو مجدد پیدا او رالیږلی دی، په هره صدی او سلو کلونو باندې یو قرن ختمیږي، کله چې لومړني علماء او صلحاء ختم شي یا کمزوري شي نو بدعات، رسومات او قسماقسم مفاسد په دین کې داخل کړی شي، د هغو د اصلاح دپاره الله تعالی علماء کرام او مجددین پیدا کړي دي کوم چې په دین او غیر دین کې امتیاز کوي رسومات او بدعات ختموي او د دین اصلاح کوي، د ټولې نړی دپاره د یو مجدد کیدل ضروري نه دي، بلکې په یو زمانه کې ډیر مجددین کیدلی شي، بلکې یوه صالح جماعت ته هم مجدد ویل کیدی شي، لیکن د مجدد دپاره دا ضروري دي چې د هغه حرکات سکنات اعمال او افعال به د رسول الله ﷺ د سنتو سره برابر وي او د هغو د وجې به په علمي او عملي اعتبار سره د دین غلبه حاصلیږي د کوم به چې په یو لاس کې قرآن او په بل لاس کې به یې احادیث وي او هر محرک مجدد کیدی نه شي. (المرقات ۱/۵۰۷). څکه یو شاعر وایي:

هزار نکته باریک‌تر ز مو این جا است ❁ نه هر که سر بتراشد قلندری داند

د دین ساتنه

(۴۴) وَعَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الْعُذْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د حضرت ابراهیم بن عبد الرحمن عذری رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: د
يَحْمِلُ هٰذَا الْعِلْمَ مِنْ كُلِّ خَلَفٍ عُدُولُهُ
هر راتلونکي جماعت نه دې د هغوی نیک (یعني ثقه او معتمد) خلک دا علم (کتاب او سنت) حاصل کړي
يَنْفُونَ عَنْهُ تَحْرِيفَ
او هم دا خلک دي چې لرې کړی یې دی د هم دې (علم) په ذریعه (په آیتونو او احادیثو) کې تحریف د حد نه د
الْغَالِينَ وَ انْتِحَالَ الْمُبْطِلِينَ وَ تَأْوِيلَ الْجَاهِلِينَ (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي كِتَابِ الْمَدْخَلِ)
تیریدونکو او د اهل باطله افتراء او د جاهلانو تاویلات، دا حدیث بیهقي په خپل کتاب مدخل کې د عذري نه

[1] اخرجه ابوداود في السنن ۴/۱۸۰ رقم الحديث ۴۲۹۱.

(و سنذکر حدیث جابر فانما شفاء العی السؤال في باب التیمم ان شاء الله تعالی).

بیان کړی دی او د جابر رضی الله عنه روایت فانما شفاء العی السؤال به په باب التیمم کې بیان کړو ان شاء الله

توضیح : **یحمل** : دا لفظ د پورته کیدو په معنی سره هم دی او د ده ترجمه په یحصل سره هم شوې ده، (المرقات ۱/۵۰۸).

د **هذا العلم** لفظ د **یحمل** دپاره مفعول دی او **عدوله** یې فاعل دی، او د **من کل خلف** سره متعلق دی. عدل د عادل نه معتدل د افراط او تفریط نه پاک ثقه او معتمد خلک مراد دي، ملاعلي قاري رحمه الله لیکلي دي چې که په **من کل خَلَفٍ** کې که چیرته **من** زائد شي نو دا د **یحمل** فاعل او **عدوله** یې بدل جوړیږي. (المرقات ۱/۵۰۸).

خلف: وروسته راتلونکو بنو خلکو ته ویل کیږي، دلته د بنو خلکو جماعت مراد دی (المرقات ۱/۵۰۸)

غالین : د غلو نه د غال جمع ده د حدنه د تیریدو په معنی دی، دلته په دین کې غلو کوونکي مبتدعین او اهل بدعت مراد دي. (المرقات ۱/۵۰۸).

انتحال : دروغژن نسبت ته ویل کیږي، یعنې د اهل باطل دروغژن نسبتونه کوم چې د علماؤ او بزرگانو طرف ته کوي او دروغژنې حوالې ورکوي. (المرقات ۱/۵۰۸).

وتأویل الجاهلین : یعنې په آیتونو کې همدا جاهل خلک بې ځایه تاویلونه کوي، او آیتونه د خپل مقصد دپاره بې ځایه استعمالوي.

په دغه حدیث کې د دین اسلام د ساتنې طرف ته اشاره ده، چې په هره زمانه کې به جید علماء کرام افراط او تفریط نه پاک د حق دین د سرحداتو د ساتنې دپاره به موجود وي، کوم به چې په دین کې د درې قسمه غلو سره مقابله کوي :د غلو اوله طبقه هغه ده کومه چې په قرآن او احادیثو کې د خپل مقصد دپاره تحریف کوي لکه قادیاني پرویزي وغیره. او د غلو دویمه طبقه هغه ده کومه چې په هغو کې دروغژنې قیصې او د بزرگانو طرف ته غلط خیالات منسوب کوي او خپل مقاصد حاصلوي، لکه روافض اهل بدعت وغیره.او د غلو دریمه طبقه هغه ده کومه چې جاهل دي او د خپل جهالت د وجې آیتونه د خپلو مقاصدو دپاره استعمالوي، نن سبا د دې مصداق عصري طبقه ده کومه چې په پوهانو، پروفیسرانو او قاضیانو باندې مشتمله ، کوم چې د قرآن او حدیث حکمونه د خپل عقل او پوهې تابع کول غواړي او په هغو کې قسما قسم مکروه تاویلات کوي. (المرقات ۱/۵۰۸). گویا چې :

خود بدلتے نہیں قرآن بدل دیتے ہیں

۱۲ صفر ۱٤۱۰ھ

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ

د طالب العلم انتهائي فضیلت

(٤٥) عَنِ الْحَسَنِ مُرْسَلًا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَنْ
د حسن بصري رَحِمَهُ اللهُ نه په مرسل طریقه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: کوم کس ته چې
جَاءَهُ الْمَوْتُ وَ هُوَ يَطْلُبُ الْعِلْمَ لِيُحْيِيَ بِهِ الْإِسْلَامَ
مرګ په داسې حال کې راشي چې هغه علم حاصلوي په دې غرض سره چې دا د دې علم په ذریعه اسلام رواج
فَبَيْنَهُ وَ بَيْنَ النَّبِيِّينَ دَرَجَةٌ وَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ. (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ)[1].
کړي نو په جنت کې به دده او د انبیاء کرامو په درجه کې صرف یو فرق وي (او هغه د نبوت مرتبه ده).

توضیح: **فبینه** :په جنت کې سل درجې دي کومې به چې انبیاء کرامو ته ورکول کیږي،او کوم چې دانبیاء کرامو نائبین علماء کرام دي هغو ته نهه نوي(۹۹) درجې ورکول کیږي، پهدې وجه ددوی او دانبیاء کرامو په مینځ کې یوه درجه فرق بنودل شوی او همدا د نبوت درجه ده، چې د علم دین د ژوندي کولو او خورولو دپاره کوم عالم او طالب محنت کوي او مړ شي نو د نبوت نه په غیر ټولې درجې هغه ته ورکول کیږي.

د حسن نه مراد حسن بصري رَحِمَهُ اللهُ دی، د تابعینو په طبقه کې کله چې د مطلق حسن نوم راشي د هغه نه مراد حسن بصري رَحِمَهُ اللهُ دی، او د صحابه کرامو په طبقه کې چې مطلق د عبد الله نوم راشي نو د هغه نه مراد ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دی.(المرقات ۱/۵۱۰).

په عابد باندې د عالم انتهائي فضیلت

(٤٦) وَ عَنْهُ مُرْسَلًا قَالَ سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنْ رَجُلَيْنِ
د حسن بصري رَحِمَهُ اللهُ نه مرسل روایت دی چې پوښتنه وشوه د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه د دوه کسانو په باره
كَانَا فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ أَحَدُهُمَا كَانَ عَالِمًا يُصَلِّي الْمَكْتُوبَةَ ثُمَّ يَجْلِسُ فَيُعَلِّمُ
کې د بني اسرائیلو نه په هغو کې یو عالم وو کوم چې فرض مونځ اداء کولو او بیا به کیناست او علم به یې

(۱) أخرجه الدارمي في السنن ۱/۱۱۲،رقم الحديث ـ ۳۵٤.

النَّاسَ الْخَيْرَ وَ الْآخَرُ يَصُومُ النَّهَارَ وَ يَقُومُ اللَّيْلَ

خلکوته ورزده کولو او دویم کس هغه ؤ کوم چې دورځې روژې نیولې او ټوله شپه یې عبادت کولو (لهذا د

أَيُّهُمَا أَفْضَلُ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ نه پوښتنه وشوه) چې په دې دواړو کې کوم یو بهتر دی؟ رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل

فَضْلُ هٰذَا الْعَالِمِ الَّذِي يُصَلِّي الْمَكْتُوبَةَ ثُمَّ يَجْلِسُ فَيُعَلِّمُ النَّاسَ الْخَيْرَ عَلَى الْعَابِدِ الَّذِي

فضیلت د هغه عالم کوم چې فرض مونځ ادآء کوي بیا کیني او خلکو ته علم ورزده کوي په هغه عابد باندې

يَصُومُ النَّهَارَ وَ يَقُومُ اللَّيْلَ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ. (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ)[1].

چې دورځې روژې نیسي او دشپې عبادت کوي داسې دی لکه زما فضیلت ستاسو په ادنی کس باندې.

عالم ته بې نیازه او سیدل په کار دي

(۴۷) وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِعْمَ الرَّجُلُ

د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: بهتر کس هغه دی کوم چې

الْفَقِيهُ فِي الدِّينِ إِنِ احْتِيجَ إِلَيْهِ نَفَعَ وَ إِنِ اسْتُغْنِيَ عَنْهُ

په دین باندې پوهیږي که چیرته هغه ته کوم حاجت راوړی شي نو فائده ور رسوي او که دده نه بې پروائي

أَغْنَى نَفْسَهُ.[2] (رَوَاهُ رَزِينٌ).

وکړی شي نو دا هم خپل نفس بې پرواه ساتي.

توضیح: ددې حدیث مطلب دا دی چې د یو عالم دین دا شان کیدل په کار دي چې هغه دې خپل ځان د خلکو محتاج وګرځوي او خپل حیثیت دې کمزوری نه کړي. او د خپلو غلطو مقاصدو او دنیوي اغراضو د وجې دې د عوامو او ظالمو جاهلانو طرف ته میلان ونه کړي او نه لالچ وکړي. لیکن د دې مطلب دا هم نه دی چې هغه خپل علوم پټ کړي د خدای تعالی د مخلوق نه بیخي جدا شي او دخپلو علومو نه هغوی محروم کړي، کله چې عوام الناس ته د هغه علم ته ضرورت وي او دویم کوم عالم نه وي نو په داسې صورت کې د عوامو سره ربط او رابطه ضروري ده.

(۱) أخرجه الدارمي في السنن ۱/۱۰۹ رقم الحديث ۳۴۰

(۲) أخرجه رزين

خو که چیرته عوام بالکل په هیڅ شي کې ددې عالم طرف ته توجه نه کوي او دهغه نه لاپرواهي غوره کوي د هغه نه علمي استفادې ته هیڅ ضرورت نه محسوسوي نو داسې عالم ته هم روا دي چې د هغوی نه مستغني او بې پروا شي، او په خپل عبادت او علمي مشاغلو کې مصروف شي، ځکه چې (لیس للمسلم ان یذل نفسه) هم یو حدیث دی. (المرقات ۱/۵۱۱).

زیات وعظ مه کوئ

(۴۸) وَ عَنْ عِكْرِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ قَالَ حَدِّثِ النَّاسَ كُلَّ
دعکرمه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عکرمه ته وویل: ته حدیث بیان کړه خلکو ته هره
جُمُعَةٍ مَرَّةً فَإِنْ أَبَيْتَ
جمعه یو ځل که چیرته هغه قبول نه کړې (یعني که په هفته کې یو ځل وعظ او نصیحت کافي ونه ګڼې) نو
فَمَرَّتَيْنِ فَإِنْ أَكْثَرْتَ فَثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَلَا تُمِلَّ
په (هفته کې) دوه ځلې نور هم وکړه او په هفته کې درې ځلې (وعظ او نصیحت کولی شی) او تاسو دې تنګ
النَّاسَ هٰذَا الْقُرْآنَ
نه کړئ خلک په همدې قرآن سره (په هفته کې د دریو ځلو نه زیات نصیحت کولو سره خلک ستړي نه کړئ)
وَلَا أُلْفِيَنَّكَ تَأْتِي الْقَوْمَ وَ هُمْ فِي حَدِيثٍ مِنْ
او زه دې تاسو په داسې حالت کې پیدا نه کړم چې تاسو د کوم قوم خواته ورشئ او هغوی په خپلو خبرو کې
حَدِيثِهِمْ فَتَقُصُّ عَلَيْهِمْ فَتَقْطَعُ عَلَيْهِمْ حَدِيثَهُمْ
مشغول وي او تاسو د هغوی خبرې پرې نه کړئ چې د هغو پر ورانډې وعظ او نصیحت شروع کړئ (او په
فَتُمِلَّهُمْ وَ لٰكِنْ أَنْصِتْ
همدې شان) تاسو هغوی خفه کړئ، په داسې موقع باندې تاسو ته په کار دي چې تاسو خاموش اوسئ،
فَإِذَا أَمَرُوكَ فَحَدِّثْهُمْ وَ هُمْ
البته که چیرته هغوی تاسو نه د وعظ او نصیحت کولو مطالبه وکړه نو تاسو ورته حدیث بیان کړئ ترڅو مره
يَشْتَهُونَهُ وَ انْظُرِ السَّجْعَ مِنَ الدُّعَاءِ فَاجْتَنِبْهُ فَإِنِّي
چې د هغوی خواهش وي او تاسو په دعاګانو کې د مقفی عبارت نه ځان وساتئ او ددې نه ځان وساتئ ځکه

عَهِدْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ أَصْحَابَهُ لَا يَفْعَلُونَ ذٰلِكَ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1].
ماته معلومه شوې ده چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او د هغه صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ هم داسې نه وو کړي
(یعنې په دعاګانو کې یې مقفی عبارت نه وو استعمال کړی).

توضیح : كل جمعة مرة : په دغه حدیث کې په دې خبره باندې زور شوی چې د وعظ او نصیحت په معامله کې د اعتدال د موقع او ماحول رعایت کول ضروري دي، ځکه چې د اثر اندازۍ په اعتبار سره د دعوت او تبلیغ همدا بنیادي کاڼي دي، په کوم باندې چې د تبلیغ د کامیابۍ مکمل دار مدار دی. په دغه حدیث کې ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خپل شاګرد ته لومړی خبره دا وښودله چې په جمعه کې د یو ځل نه زیات نه زیات درې ځلې د عوامو په وړاندې وعظ او نصیحت وکړه. دویمه خبره هغه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا وښودله چې د قرآن په ذریعه خلک تنګ نه کړئ. دریمه خبره یې دا وښودله چې داسې هیڅکله مه کوئ چې تاسو د کوم قوم خواته راشئ هغوی په خپلو خبرو اترو کې مصروف وي او تاسو سمدستي وعظ او نصیحت ورته شروع کړئ او د هغوی خبرې پرې کړئ، بلکې تاسو چوپ کینئ د هغوی خبرې واورئ، که چیرته هغوی تاسو ته د وعظ او نصیحت کولو وړاندیز وکړي نو تاسو د هغوی د وړاندیز مطابق مختصرې خبرې وکړئ. څلورمه خبره دا ده چې کله دعا غواړئ نو د سجعې او قافیې نه ځان وساتئ.

د انظر مطلب دا دی چې د سجعې نه د ځان ساتلو خیال وساتئ، دلته د کاهنانو په شان په تکلف سره د سجع په جوړولو سره د دعا د کولو نه منعه شوې ده، که نه نو بغیر د تکلف او تصنع نه که چیرته په دعا کې سجع راغله نو هغه منعه نه ده ، ځکه چې په احادیثو کې دغاګانې راغلې دي په هغو کې په کثرت سره سجع موجوده ده، کومه چې په طبعي کلام کې د تکلف نه په غیر راغلې ده، سجع مقفی کلام ته ویل شوي دي.(المرقات ۱/۵۱۲).

ناکام طالب العلم هم کامیاب دی

(۲۹) وَعَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ
د واثله بن اسقع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: کوم کس چې د علم طالب وي
فَأَدْرَكَهُ كَانَ لَهُ كِفْلَانِ مِنَ الْأَجْرِ فَإِنْ لَمْ يُدْرِكْهُ
او هغه ته علم حاصل هم شي نو هغه ته دوه چنده ثواب ورکول کیږي او که چیرته هغه ته علم حاصل نه شي

(۱) أخرجه البخاري ۱۱/۱۳۸، رقم الحديث : ۶۳۳۷، أخرجه أحمد في المسند ۶/۲۱۷.

كَانَ لَهُ كِفْلٌ مِنَ الْأَجْرِ (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ)[1].
نو هغه ته يوه حصه ثواب ورکول کيږي.

توضيح: **کفلان**: دوه ثوابونه داسې ورکول کيږي چې يو ثواب د طالب العلم په محنت او مشقت باندې ورکول کيږي او دويم ثواب د علم په حصول ورکول کيږي، ځکه چې د علم په حاصلولو سره د علم د خورولو لار خلاصيږي او په علم باندې د عمل کولو موقع هم پيدا کيږي، لهذا دوه چنده ثواب ورکول کيږي، او که چيرته د محنت او مشقت باوجود علم ورته حاصل نه شو نو يو ثواب خامخا ورکول کيږي. (المرقات ۱/۵۱۳).

ددې حديث نه معلومه شوه چې د علم دين طالب العلم ناکام کيدلی نه شي، په دې شرط چې هغه په سم نيت په علم کې مصروف شوی وي، بلکې په هر حالت کې کامياب دی. يو چا څه ښه ويلي دي:

گرچه نتوان بدوست ره بردن ❁ شرط ياری است در طلب مردن

د مړي دپاره صدقه جاريه

(۵۰) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ						
دابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: هغه څه چې رسي مؤمن ته دهغه د						
عَمَلِهِ	وَ	حَسَنَاتِهِ	بَعْدَ	مَوْتِهِ	عِلْمًا	عَلِمَهُ
کوم عمل يا د کومو نيکو ثواب د هغه د مرګ نه وروسته په هغو کې يو علم دی کوم چې هغه ورښودلی						
وَ	نَشَرَهُ	وَ	وَلَدًا	صَالِحًا	تَرَكَهُ	أَوْ مُصْحَفًا
او رواج کړی. دويم هغه نيک اولاد دی کوم چې ده د ځان نه وروسته پريښی دی، دريم قرآن مجيد دی کوم						
وَرَّثَهُ	أَوْ	مَسْجِدًا	بَنَاهُ			
يې چې د وارثانو دپاره پريښی دی، څلورم جومات دی کوم يې چې په خپل ژوند کې جوړ کړی دی، پنځم						
أَوْ بَيْتًا	لِابْنِ	السَّبِيلِ	بَنَاهُ	أَوْ نَهْرًا	أَجْرَاهُ	أَوْ
مسافرخانه ده کومه چې هغه په خپله جوړه کړې ده، شپږم هغه نهر دی کوم چې هغه جاري کړی دی، او						

(۱) أخرجه الدارمي في سننه ۱/۱۰۸ رقم الحديث ۳۳۵.

صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِيْ صِحَّتِهِ وَ حَيَاتِهِ

او هغه خیرات دی کوم چې هغه په خپل صحت او ژوند کې د خپل مال نه ویستلی دی. ددې ټولو شیانو

تَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِيْ شُعَبِ الْإِيْمَانِ)[1].

ثواب د هغه د مړینې نه وروسته هغه ته رسیږي.

توضیح: ان مما یلحق: انسان چې کله مړ شي نو د هغه د اعمالو سلسله قطعه شي هغه که چیرته د مرګ نه وروسته په عالم برزخ کې کوم نیک عمل ترسره کړی دی نو په هغه باندې ثواب نه شي ورکول کیدی، هو په حدیث کې یو څو اعسال ذکر شوي دي چې د هغو اعمالو ثواب مړي ته رسیږي. دلته حصر کول مقصود نه دي بلکې د خیر او نیکۍ چې کومه سلسله وي هغه مراد ده او د هغې ثواب مړي ته رسیږي، په دې سره د ایصال ثواب ثبوت راغلی دی، د کوم نه چې معتزلو انکار کړی دی. (المرقات ۱/۵۱۳).

د علم د طلب لارې د جنت لارې دي

(۵۱) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُوْلُ إِنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ

حضرت عائشه رضي الله عنها وایي چې ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه آوریدلي دي چې فرمایل یې: الله تعالی

أَوْحَى إِلَيَّ أَنَّهُ مَنْ سَلَكَ مَسْلَكًا فِيْ طَلَبِ الْعِلْمِ سَهَّلْتُ لَهُ

زما طرف ته دا وحي (خفي) رالیږلې چې څوک د علم د طلب دپاره لار غوره کړي نو زه آسانوم په هغه باندې

طَرِيْقَ الْجَنَّةِ وَ مَنْ سَلَبْتُ كَرِيْمَتَيْهِ

لارې د جنت او د کوم کس چې ما دواړه سترګې اخیستې (یعنې کوم کس روند شي نو د هغه د دنیوي نعمتونو

أَثَبْتُهُ عَلَيْهِمَا الْجَنَّةَ وَ فَضْلٌ

نه محرومي او په دې باندې صبر او شکر په بناء باندې) زه ددې بدله هغه ته په جنت کې ورکوم، او زیادت

فِيْ عِلْمٍ خَيْرٌ مِنْ فَضْلٍ فِيْ عِبَادَةٍ وَمِلَاكُ الدِّيْنِ الْوَرَعُ (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ ۵/۵۳، فِيْ شُعَبِ الْإِيْمَانِ).

په علم کې دا بهتر دی د زیادت نه په عبادت کې او د دین مهر پرهیزګاري ده.

توضیح: سلبت کریمتیه: سلب د راخکلو په معنی سره دی، کریمتیه دواړو سترګو ته ویل کیږي مراد د سترګو د نور تلل دي، ځکه چې د زیات کسب له وجې د نور پټې مړاوې کیږي. (المرقات ۱/۵۱۵).

---

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۸۸ رقم الحديث ۲۴۲ ، والبيهقي في شعب الإيمان ۳/۲۴۷ رقم الحديث ۳۴۴۸.

وفضل: ددې نه مراد په علم کې زياتوالی او زيادت دی، يعنې د علم زياتوالی د عبادت د زياتوالي نه بهتر دی. (المرقات ۱/۵۱۵).

وملاک: اصل بيخ او بنياد ته ملاک ويل شوي دي. (المرقات ۱/۵۱۵).

الورع: پرهيزګاری ته ويل شوي دي. (المرقات ۱/۵۱۵).

تدريس کول د تهجدو نه بهتر دی

(۵۲) وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ تَدَارُسُ الْعِلْمِ سَاعَةً مِنَ اللَّيْلِ
د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: په شپه کې لږ شان د علم درس ورکول
خَيْرٌ مِنْ إِحْيَائِهَا (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ ۶۱۷،۲۶۸)[1].
د ټولې شپې د ژوندی کولو نه بهتر دي.

توضيح: **تدارس العلم**: يعنې ديو ساعت دپاره د علمي درس او تدريس مشغله د ټولې شپې د عبادت نه بهتره ده ځکه چې د عبادت تعلق د دې کس د ذات سره تړل شوي او علمي مشغله درس تدريس تحرير او تصنيف د مسلمان امت عمومي خدمت دی، دارنګه عابد او د هغه عبادت يو وقتي او عارضي عمل دی، او علمي مشغله دائمي، متعدي او فائده رسونکی عمل دی، نو ځکه دا بهتر دی. (المرقات ۱/۵۱۵).

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د معلم په صفت راغلی ؤ

(۵۳) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِمَجْلِسَيْنِ							
عبد الله بن عمرو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وايي دي چې يو ځل د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په دوه مجلسونو باندې تيريدل وشو							
فِي	مَسْجِدِهِ	فَقَالَ	كِلَاهُمَا	عَلَى	خَيْرٍ		
کوم چې په مسجد نبوي کې جوړ شوي وو، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: دواړه په نيکۍ باندې دي،							
وَ	أَحَدُهُمَا	أَفْضَلُ	مِنْ	صَاحِبِهِ	أَمَّا	هَؤُلَاءِ	فَيَدْعُونَ
ليکن په دوی کې يو په (نيکۍ کې) د بل نه بهتر دی يو د له په عبادت کې مصروفه ده، دعاګانې غواړي د							

(۱) اخرجه الدارمي ۱/۱۵۷ رقم الحديث: ۱۴.

اللهَ وَ يَرْغَبُونَ إِلَيْهِ
الله تعالى نه او دغه سره د ډېل رغبت اظهار كوي (يعني د مقصد د حصول د پاره د الله طرف ته اميد لرونكي
فَإِنْ شَاءَ أَعْطَاهُمْ
دي او د مقصد حصول په الهي رضا باندې موقوف دى) لهذا كه يې خداى وغواړي نو وربه يې كړي او كه
وَ إِنْ شَاءَ مَنَعَهُمْ وَأَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَتَعَلَّمُونَ الْفِقْهَ أَوِ الْعِلْمَ وَيُعَلِّمُونَ الْجَاهِلَ فَهُمْ
وغواړي نو وربه يې نه كړي، او دويمه ډله فقه يا علم حاصلوي او جاهلانو ته علم ورزده كوي، لهذا دا خلک
أَفْضَلُ وَ إِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا ثُمَّ جَلَسَ فِيهِمْ . (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ)[1].
بهتر دي او زه د معلم په صفت رالېږل شوى يم او بيا رسول الله صلى الله عليه وسلم په خپله هم په هغو كې كيناست.

توضيح: فهم افضل: په دې سره د هغو حضراتو ترغيب مقصود دى كه نه په خير او نيكۍ كې خو دواړه دي، مګر د علم مجلس د نفع فائده وركونكى او متعدي دى، د همدې امله دا بهتر دى، د مجلس عبادت او د عابدينو د فضيلت نفي مقصود نه ده. (المرقات ۱/۵۱۶).

انما بعثت معلما: يو تعدادنا خبره خلكو ويلي دي چې په اسلام كې د تعليم او تعلم ذكر راغلى دى، د درس او تدريس نه دى راغلى، لهذا مونږ تعليم كړى دى نو مونږ د همدې فضائلو مستحق يو، دا لغوه او بې فائدې خبره ده، كومه چې د بې علمۍ د وجې د خولو وتلې ده، په قرآن كې د درس لفظ راغلى دى. (المرقات ۱/۵۱۶).

او ددې نه په مخكنې حديث كې د تدارس العلم لفظ راغلى دى، لهذا د درس تدريس او مدرسينو توهين كول نه دي په كار.

ثم جلس فيهم: ددې دلې د اهتمام شان، اكرام او د اعزاز ظاهرولو په غرض يې هغوى ته تشريف وروړلو، (المرقات ۱/۵۱۶). ځكه چې:

كلاه گوشهٔ دهقان به آفتاب رسيد ❁ كه سايه بر سرش انداخت چون تو سلطانى

همدارنګه رسول الله صلى الله عليه وسلم د علم په مجلس كې د دې دپاره كيناستلو چې شايد هغوى ته د ديني تعليم وركولو ضرورت پېښ شي.

---

[1] أخرجه الدارمي ۱/۱۱۱ رقم الحديث: ۳۴۹.

د څلویښتو احادیثو یادولو فضیلت

﴿۵۴﴾ وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا حَدُّ الْعِلْمِ
د ابو الدرداء رضي الله عنه نه روایت دی چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه پوښتنه وکړی شوه چې د علم مقدار څه دی
الَّذِي إِذَا بَلَغَهُ الرَّجُلُ كَانَ فَقِيهًا
چې کله انسان دومره علم حاصل کړي نو فقیه (عالم) شي (او په آخرت کې د هغه شمار په علماؤ کې وشي)
فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ حَفِظَ عَلَى أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا فِي
رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: چا چې یاد کړل زما امت ته د فایدې رسولو د پاره څلویښت حدیثونه د
أَمْرِ دِينِهَا بَعَثَهُ اللهُ فَقِيهًا وَكُنْتُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَافِعًا
امر دین نو په قیامت کې به هغه الله تعالی فقیه را پورته کړي او زه به په قیامت کې د هغه شفاعت کوونکی
وَشَهِيدًا.[1]
او (د هغه په اطاعت باندې) ګواه جوړ شم.

توضیح: من حفظ علی امتي: یعني زما امت ته د نیکۍ او خیرخواهۍ د پاره څلویښت حدیثونه ولولي او هغو ته یې ورسوي برابره خبره ده که یې ورباندې یاد کړي یا یې په تصنیف کولو سره ورسوي او یا یې په کومه بله ذریعه تر هغو پورې ورسوي، نو ټول په کې داخل دي، ددې حدیث د بشارت په نظر کې نیولو د وجې د امت محدثینو او علماؤ د اربعین یا اربعینات په نامه ډیر زیات کتابونه لیکلي دي.

امر دینها: یعني کوم احادیث چې د دین د احکامو سره متعلق وي یوازې د واقعاتو سره یې تعلق نه وي. (المرقات ۱/۵۱۷).

د علم دین عالم د هر چا نه زیات سخي دی

﴿۵۵﴾ وَعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د انس رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د (صحابه کرامو په مخاطب کولو سره) وفرمایل
هَلْ تَدْرُونَ مَنْ أَجْوَدُ جُودًا قَالُوا
آیا تاسو پوهیږئ چې د سخاوت په معامله کې تر ټولو زیات سخي څوک دی؟ صحابه کرامو عرض وکړ:

(۱) أخرجه البيهقي في شعب الايمان ۲/۲۷۰، رقم الحديث ۱۷۲۶

اللهُ	وَ	رَسُولُهُ	أَعْلَمُ	قَالَ	اللهُ	تَعَالَى	أَجْوَدُ

الله او دهغه رسول رضي الله عنه ښه پوهيږي، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: الله تعالى په سخاوت كوونكو

جُودًا	ثُمَّ	أَنَا	أَجْوَدُ	بَنِي	آدَمَ	وَ	أَجْوَدُهُمْ	مِنْ	بَعْدِي

كې تر ټولو لوى سخي دى او په بني آدمو كې د ټولو نه لوى سخي زه يم، بيا په خلكو كې زمانه تر ټولو لوى

رَجُلٌ	عَلِمَ	عِلْمًا	فَنَشَرَهُ	يَأْتِي	يَوْمَ	الْقِيَامَةِ	أَمِيرًا	وَحْدَهُ	أَوْ	قَالَ

سخي هغه دى كوم چې علم زده كړه او هغه يې خور كړه هغه كس به د قيامت په ورځ يو امير رايې وفرمايل

أُمَّةً وَاحِدَةً[1].

چې ديوې ډلې په شان به راځي.

توضيح: اجود جوداً: يعني په ټولو سخيانو كې د سخاوت په اعتبار سره الله تعالى تر ټولو لوى سخي دى، ځكه چې د دنيا د جوړيدو نه نيولې تر نن پورې ټولو جاندارو ټولو كفارو او ټولو ابرابرو ته خوراك وركوي او د نعمتونو دسترخوان يې غوړيدلى دى. (المرقات ۱/۵۱۸).

اميرًا واحداً: يعني تنها به وي مګر د امير په شكل كې به راځي د هغه لاندې به لويه ډله وي. ځكه هغه چې چاته ور زده كړي او كومو ته يې رسولي او هغوى بيا وړاندې نورو ته رسولي نو د لكهاو خلكو د عمل ثواب هغه ته وركول كيږي نو ځكه به هغه په تنهائي كې هم امير وي. (المرقات ۱/۵۱۸).

د علم حريص كله هم مړيدى نه شي

(۵۶)	وَ عَنْهُ	أَنَّ	النَّبِيَّ	صَلَّى	اللهُ	عَلَيْهِ	وَ	سَلَّمَ	قَالَ	مَنْهُومَانِ

دحضرت انس بن مالك رضي الله عنه نه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: حرص كوونكي دوه

لَا	يَشْبَعَانِ	مَنْهُومٌ	فِي	الْعِلْمِ	لَا

كسان دي د كومو خيټه چې نه شي ډكيدلى، يو په علم كې حرص كوونكى چې د هغه خيټه هيڅكله نه شي

يَشْبَعُ	مِنْهُ	وَ	مَنْهُومٌ	فِي	الدُّنْيَا	لَا	يَشْبَعُ	مِنْهَا

ډكيدلى د علم نه، دويم د دنيا حرص كوونكى چې د ده خيټه د دنيانه هم هيڅكله نه شي ډكيدلى (بره ذكر

---

(۱) أخرجه البيهقي في شعب الايمان ۲۸۱/۲ ، رقم الحديث ۱۷٦۷.

رَوَى الْبَيْهَقِيُّ الْأَحَادِيثَ الثَّلَاثَةَ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ وَقَالَ قَالَ الْإِمَامُ أَحْمَدُ فِي حَدِيثِ أَبِي الدَّرْدَاءِ

شوى حديث بيهقي په شعب الايمان كې روايت كړى دى، حضرت امام احمد رَحِمَهُ اللّٰهُ د ابو درداء رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ

هٰذَا مَتْنٌ مَشْهُورٌ فِيمَا بَيْنَ النَّاسِ وَ لَيْسَ لَهُ إِسْنَادٌ صَحِيحٌ)[1].

د روايت په باره كې ويلي دي چې د هغه متن په خلكو كې مشهور دى مګر د هغه اسناد صحيح نه دى).

توضيح: منهوم: د حريص په معنى سره دى، **شبع**: د خيټې ډكيدو په معنى سره دى، يعني دوه قسمه حريصان دي، يو د دنيا حريص دى كوم چې بد دى او دويم د علم حريص دى كوم چې محمود دى، ځكه چې د دنيا غوښتونكى د انجام په اعتبار د الله تعالى د رضا نه لرې هلاكيږي، او د علم غوښتونكى چې څومره وړاندې ځي هغه د الله تعالى د رضا طرف ته ورځي او د هغه انجام كاميابي ده.

د حضرت ابو الدرداء رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ د حديث متعلق امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللّٰهُ ويلي دي: په خلكو كې د دې حديث متن مشهور دى مګر د هغه سند صحيح نه دى، امام نووي رَحِمَهُ اللّٰهُ ويلي دي چې دا حديث د شك نه په غير ضعيف دى ليكن د هغه طرق متعدد دي، لهذا په هغه كې قوت شته.

بل طرف ته علماو كرامو تصريح كړې ده چې په فضائلو كې يو څه اندازه ضعيف حديث هم قبليدى شي، په دې شرط چې هغه د كوم حديث يا شرعي قاعدې سره متضاد نه وي. (المرقات ۱/۵۱۹).

(۵۷) وَ عَنْ عَوْنٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مَسْعُودٍ مَنْهُومَانِ

حضرت عون روايت كړى دى وايي چې حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وفرمايل: دوه حريصان دي د

لَا يَشْبَعَانِ صَاحِبُ الْعِلْمِ وَ صَاحِبُ الدُّنْيَا وَلَا يَسْتَوِيَانِ

كوم خيټه چې هيڅكله نه شي ډكيدلى صاحب د عالم او دويم دنيادار ليكن دوى په درجه كې برابر نه دي

أَمَّا صَاحِبُ الْعِلْمِ فَيَزْدَادُ رِضًا لِلرَّحْمٰنِ وَ أَمَّا صَاحِبُ الدُّنْيَا فَيَتَمَادَى فِي الطُّغْيَانِ ثُمَّ

ځكه چې عالم خو د الله تعالى رضا زياته كړي ده او دنيادار په سركشۍ كې زياتوالى كړى دى، بيا عبد الله

قَرَأَ عَبْدُ اللّٰهِ كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَى

بن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ د دنيادار په حق كې (د دليل په طور) دا آيت ولوست: ترجمه: خبردار! انسان البته سركشي

---

(۱) أخرجه البيهقي في شعب الإيمان ۲۷۱/۷، رقم الحديث: ۱۰۲۷۹.

أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى قَالَ

كوي كله چې هغه خپل ځان ته په خپله (د زيات مال په بناء باندې د خلكو نه) غني ووينې، عون رَحِمَهُ اللهُ ويلې

وَ قَالَ الآخَرُ إِنَّمَا يَخْشَى

چې عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د دويم (يعني عالم) په حق كې دا آيت ولوست (ترجمه) يقينا ويريږي د

اللهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ. (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ)[1].

الله تعالى نه د الله تعالى په بندګانو كې علماء.

توضيح: دا حديث مرفوع دی ليكن حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د حديث مضمون په خپلو الفاظو كې بيان كړی دی، ددې نه مخكې چې كوم حديث تير شوی دی د هغه تشريح او زير بحث حديث تشريح يو شان ده، هغه دې وكتل شي.

د دنيا دارو نه علماو لره لرې اوسيدل په كار دي

(۵۸) وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أُنَاسًا مِنْ أُمَّتِي

د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: زما په امت كې به ډير خلك په

سَيَتَفَقَّهُونَ فِي الدِّينِ وَ يَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ، وَ يَقُولُونَ نَأْتِي الأُمَرَاءَ

دين كې پوهه (يعني د دين علم) به حاصل كړي او قرآن مجيد به ولولي او وايي به چې مونږ د اميرانو خواته

فَنُصِيبُ مِنْ دُنْيَاهُمْ وَ نَعْتَزِلُهُمْ بِدِينِنَا وَلَا يَكُونُ ذَلِكَ

ورشو د هغوی دنيا او (دولت) نه خپله برخه حاصله كړو او خپل دين د هغوی سره يو شان كړو ليكن دا سې نه

شي كيدی (چې دين او دنيا يو ځای جمع شي ځكه چې د اميرانو په صحبت كې د فائدې په ځای نقصان دی)

كَمَا لَا يُجْتَنَى مِنَ الْقَتَادِ إِلَّا الشَّوْكُ كَذَلِكَ لَا يُجْتَنَى مِنْ قُرْبِهِمْ

لكه څنګه چې د ازغي لرونكې ونې نه يوازې ازغي حاصليدی شي دا رنګه نه شي حاصليدې د صحبت د

إِلَّا قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ كَأَنَّهُ يَعْنِي الْخَطَايَا. (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ)[2].

اميرانو نه مګر محمد بن صباح ويلې چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د الا د لفظ نه وروسته مراد خطايا وو.

---

(۱) أخرجه الدارمي ۱۰۸/۱ رقم الحديث ۳۳۲

(۲) أخرجه ابن ماجه ۹۳/۱ رقم الحديث ۲۵۵

توضيح: د حديث مطلب دا دی چې په دې امت کې به يو شمير داسې مطلب پرست علماء پيدا شي دكوم چې اصل مطلب يوازې د دنيا حاصلول وي، ددې غرض حاصلولو دپاره به دوی په سرمايه دارو مالدارو او جايداد لرونکو پسې تر شا گرځي او که چيرته دوی ته طعنه ورکړی شي(د اعتراض په شکل ورته وويل شي) نو وايي به چې وروره مونږ خو مالي گټې ترلاسه کوو ليکن خپل دين مو په خپل زړه کې محفوظ ساتلی دی. رسول الله ﷺ وفرمايل : داسې نه شي کيدی، دا ځکه محال دي لکه څرنګه چې د يوې ازغي لرونکې ونې نه د ميوې حاصلول، د هغې نه خو يوازې ازغي حاصليدی شي، او د ميوو ترلاسه کول خو محال دي.

الا: رسول الله ﷺ د الا نه وروسته کوم لفظ نه دی فرمايلی او په الا باندې يې کلام ختم کړی. د امام بخاري رحمه الله استاذ محمد بن صباح رحمه الله ويلي دي چې رسول الله ﷺ گويا چې د الخطايا لفظ اراده کړې وه مګر په ژبه يې نه دی اداء کړی، په دې کې دا نکته هم کيدی شي چې رسول الله ﷺ هم دا جرم مبهم پريخوده اشاره يې وکړه چې دا دومره لوی جرم دی کوم چې په ژبه باندې نه شي راوړل کيدی. (المرقات ۵۲۰-۵۲۱/۱).

عالم ته د خپل علم حفاظت کول په خپله په کار دي

(۵۹) وَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْعِلْمِ
د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه په باره کې منقول دي چې هغه ويلي دي : که چيرته اهل علم (يعنې
صَانُوا الْعِلْمَ وَ وَضَعُوهُ عِنْدَ أَهْلِهِ
علماء) د علم ساتنه وکړي او علم د هغه اهل ته (يعنې قدر کوونکو ته) وسپاري نو هغه به د شک نه بغير
لَسَادُوا بِهِ أَهْلَ زَمَانِهِمْ وَ لٰكِنَّهُمْ بَذَلُوهُ
د خپل علم په سبب د دنيا والو سردار جوړ شي ليکن (علماء داسې نه کوي بلکې) هغوی علم خرڅ کړي په
لِأَهْلِ الدُّنْيَا لِيَنَالُوا بِهِ مِنْ دُنْيَاهُمْ
دنيادارو باندې تر څو چې د هغه په ذريعه خپله دنيا (يعنې جاه او جلال) حاصل کړي (او د علم حقيقي مقصد
فَهَانُوا عَلَيْهِمْ
يعنې دنياداروته هدايت او نصيحت کول موقوف کړي) نو هغه د دنيادارو په نظر کې ذليل شي، ما د رسول
سَمِعْتُ نَبِيَّكُمْ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ مَنْ جَعَلَ الْهُمُومَ هَمًّا وَاحِدًا
الله ﷺ نه دا آوريدلي چې فرمايل يې : کوم کس چې په خپلو مقاصدو کې صرف يو مقصد يعنې

هَمَّ	آخِرَتِهٖ	كَفَاهُ	اللهُ	هَمَّ	دُنْيَاهُ	وَ	مَنْ	تَشَعَّبَتْ	بِهٖ	الْهُمُوْمُ

دآخرت مقصد غوره کړ نو الله تعالی به یې دنیوي مقصد پوره کړي، او دکوم کس چې مقاصد تیت پرک

فِيْ	أَحْوَالِ	الدُّنْيَا	لَمْ	يُبَالِ	اللهُ	فِيْ	أَيِّ	أَوْدِيَتِهَا

وي لکه څنګه چې د دنیا حالات دي نو الله تعالی ته بیا پروانشته چې هغه د دنیا په کوم ځنګل (صحرا) کې

هَلَكَ [1] (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ. وَرَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِيْ شُعَبِ الْإِيْمَانِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ مِنْ قَوْلِهٖ مَنْ جَعَلَ الْهُمُوْمَ إِلٰى آخِرِهٖ)

(یعني د دنیا په کوم حالت کې) کې هلاک شي.

توضیح: لو ان اهل العلم: د دغه روایت رومبئ حصه د حضرت عبدالله بن مسعود قول دی او د **(سمعت نبیکم)** نه تر آخره پورې مرفوع حدیث بیان شوی دی، د روایت مطلب ښکاره دی چې کله عالم د خپل علم قدر او عزت په خپله کوي او د هغه عزت او عظمت پر ځای وساتي نو هغه د دنیا والو په مخکې معزز او مکرم پاتې کیږي، او که چیرته هغه یې په خپله بې قدري وکړي نو د خلکو په مخکې په خپله ذلیله کیږي، او بې قدري یې دا ده چې د علم همدا لوی دولت **(نیابة عن رسول الله)** د دین د خدمت په ځای د خپل دنیوي مقصد دپاره استعمال کړي او د خدای تعالی د مخلوق راهنمائي د نظر نه لرې کړي په اغراضو پسې ترشا شي. (المرقات ۱/۵۲۱).

ومن تشعبت: د دې ترجمه تیت پرک کیدل، شاخ شاخ کیدل. (المرقات ۱/۵۲۲).

الهموم: دا د هم جمع ده د غم په معنی سره راغلی دی، دلته مقاصد او حالات مراد دي.

احوال الدنیا: د هغه نه بدل دی کوم چې د حالاتو او د مقاصدو په معنی سره دی، ترجمه داسې شوه چې مختلفو غمونو او حالاتو په مختلفو لارو باندې ولګوه. (المرقات ۱/۵۲۲).

د علم ضائع کیدو اسباب

(۲۰) وَعَنِ الْأَعْمَشِ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آفَةُ الْعِلْمِ النِّسْيَانُ وَ

داعمش رحمه الله نه روایت دی وایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: د علم آفت هیرول دي او د علم

(۱) أخرجه ابن ماجه ۱/۹۵ رقم الحديث ۲۵۷ ، والبيهقي في شعب الإيمان ۲ ۳۰۶ رقم الحديث ۱۸۸۸ .

إِضَاعَتُهُ	أَنْ	تُحَدِّثَ	بِهِ	غَيْرَ	أَهْلِهِ	. (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ ٦٢٢ مُرْسَلًا [1]).
ضائع کول دا دي چې هغه د نا اهله په مخکې بیان کړی شي (دارمي په طریقه د ارسال نقل کړی دی).						

توضیح: **آفة العلم** : د علم حاصلول یو لوی دولت دی او د هر دولت په حاصلولو کې تاخیر هم وي نو د علم په حصول کې لوی لوی موانع شته، لکه چې ویل شوي دي (**لكل شئ آفة وللعلم آفات**) نو د علم د ترلاسه کولو مخکې آفات دي مګر د علم د حصول نه وروسته لوی آفت راځي چې هغه د علم هیرول دي او نسیان دی، د علم د هیرولو ډیر اسباب دي، په هغو کې د ټولو نه لوی سبب دا دی چې د همدې علم بې قدري وکړی شي او د هغه غوښتنې پوره نه کړی شي، یا دا چې نا لائق ته علم ور زده کړی شي یا په هغه باندې عمل ونه کړی شي لکه چې ویل شوي دي (**هتف العلم بالعمل ان اجاب والا فارتحل**). (المرقات ۱/۵۲۳).

امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ خپل استاذ ته د حافظې د کمزورتیا شکایت وکړو نو استاذ ورته نسخه وښوده:

شَكَوْتُ إِلَى وَكِيعٍ سُوْءَ حِفْظِي ❁ فَأَوْصَانِيْ إِلَى تَرْكِ الْمَعَاصِيْ

فَإِنَّ الْعِلْمَ نُوْرٌ مِنْ إِلٰهٍ ❁ وَنُوْرُ اللهِ لَا يُعْطٰى لِعَاصِيْ

حقیقي عالم څوک کیدلی شي؟

(٦١)	وَ عَنْ	سُفْيَانَ	أَنَّ	عُمَرَ	بْنَ	الْخَطَّابِ	رَضِيَ اللهُ	عَنْهُ	قَالَ	لِكَعْبٍ
د سفیان رَحِمَهُ اللهُ نه روایت دی چې حضرت عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ته وفرمایل:										
مَنْ	أَرْبَابُ	الْعِلْمِ	قَالَ	الَّذِينَ	يَعْمَلُونَ	بِمَا	يَعْلَمُونَ			
(ستاسو په نزد) صاحب علم څوک دی؟ کعب جواب ورکړ: هغه خلک کوم چې د خپل علم موافق عمل وکړي										
قَالَ	فَمَا	أَخْرَجَ	الْعِلْمَ	مِنْ	قُلُوبِ	الْعُلَمَاءِ	قَالَ			
بیا حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پوښتنه وکړه چې کوم شي د عالمانو د زړونو نه علم ویستلی دی؟ کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ										
الطَّمَعُ. (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ [2]).										
جواب ورکړو چې هغه لالچ دی.										

(۱) اخرجه الدارمي في السنن ۱/۱۸۵ ، رقم الحديث ۶۲۴.

(۲) اخرجه الدارمي في السنن ۱/۱۵۲ ، رقم الحديث ۵۸۴.

توضيح: **الطمع**: طمع يو داسې بلا او آفت دی د کوم د وجې چې انسان د علم غوښتنې نه شي پوره کولی، کله چې په زړه کې هر وخت د دنيا دار نه د دنيا حاصلولو لالچ موجود وي نو داسې کس حق کله بيانولی شي، او کله چې حق پټ کړی شي نو د علم نور او د هغه عظمت او برکت د هغه د زړه نه محوه او ووځي، په يو حديث کې دي (**كن في الاياس مما في ايدى الناس تكن اغنى الناس**). (المرقات ۱/۵۲۴).

د علماء سوء نه ځان وساتئ

(۶۲) وَعَنِ الْأَحْوَصِ بْنِ حَكِيمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الشَّرِّ
احوص بن حكيم د خپل پلار نه روايت کړی دی چې يو کس د رسول الله ﷺ نه د شر په باره کې پوښتنه
فَقَالَ لَا تَسْأَلُونِي عَنِ الشَّرِّ وَ سَلُونِي عَنِ الْخَيْرِ
وکړه نو نبي عليه السلام ورته وفرمايل چې د ما نه د شر په باره کې پوښتنه مه کوئ بلکې د خير په باره کې پوښتنه
يَقُولُهَا ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ أَلَا إِنَّ شَرَّ الشَّرِّ شِرَارُ الْعُلَمَاءِ
وکړئ او دا جملې يې درې واري راوګرځولې بيا يې وفرمايل خبردار! په بدو خلکو کې بدترين بد علماء
وَإِنَّ خَيْرَ الْخَيْرِ خِيَارُ الْعُلَمَاءِ (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ)[1].
دي، او په نيکانو کې د ټولو بهتر نيک علماء دي.

توضيح: **لاتسئلونی عن الشر**: يعنې يوازې د شر او بدۍ په باره کې پوښتنه مکوه، مطلب دا دی چې دې کس د بدترين انسان متعلق معلومات غوښتل چې د ټولو نه بدترين انسان څوک دی نو رسول الله ﷺ همدا جواب ورکړ، د حديث د سياق او سباق نه دا مطلب ډير واضح دی. بهرحال رسول الله ﷺ ددې قسم پوښتنې کولو نه منعه کړې ده، چې دا ﷺ ټول رحمت وو نو دده ﷺ نه يوازې د بدۍ په باره کې نه بلکې د بدۍ او نيکۍ دواړو متعلق پوښتنه کول په کار وو. (المرقات ۱/۵۲۴).

شر الشر: يعنې د بدترين انسانانو نه بدتر خلک. (المرقات ۱/۵۲۴).

شر العلماء: يعنې بد علماء دي کوم چې خپل ځانونو ته علماء هم وايي او د ټولو نه بدتر هم دي، د دې

---

(۱) أخرجه الدارمي في السنن ۱/۱۱۶، رقم الحديث ۳۷۰

سبب دا دي چې د علماؤ شر او د دوی بدي متعدي ده لکه څرنگه چې د دوی خیر متعدی دی. ځکه چې په ټولنه(معاشره) کې د علماؤ ذات د یوې معیاري نمونې حیثیت لري. که چیرته علماء د اعلی معیار وو نو عوام به هم د دوی په تقلید کولو سره د یو بنه مثال قائمولو کوشش وکړي، که نه نو عامه تباهي به راشي، په دغه حدیث کې علماء سوء مرا دي. (المرقات ۵۲۴-۱/۵۲۵). یو چا ویلي دي :

فساد کبیر عالم متهتک ❁ واکبر منه جاهل متنسک

علماء که چیرته بدي وويني او چپ پاتې شي نو عوام به لا زیات په بدو باندې زړور شي. ددې مثال داسې دی مثلا یو کس یو څوک د گریوان نه نیولی دی هغه خپل یو زوی ولیده مگر جومات ته ولاړ هلته کیناست تسبیح ویل یې شروع کړل، دویم زوی یې راغی هغه هم ولید مگر هغه بده وگڼله او ورنه لاړو او په جومات کې په مونځ کولو شروع وکړه، دریم زوی یې راغی څه ناڅه فیصله یې وکړه او پلار یې په همدې حالت کې پرېښود او لاړو، څلورم راغی هغه ټول نفلونه پرېښودل هغه کس یې ونیو ټپل یې وهلو او پلار یې خلاص کړو، اوس تاسو ووایئ چې داسې پلار به د کوم زوی نه ډیر خوشحاله وي؟ همدا معامله د فساقو او فاجرانو ده، چې دوی د رسول الله ﷺ گریوان ته لاسونه وراچولي دي اوس چې کوم عالم دوی د لاسه ونیسي او ټپل یې وهي نو رسول الله ﷺ به د هغه نه خوشحاله شي. ددې حدیث نه وروسته راتلونکی حدیث هم د دې تشریح گڼل په کار دي، ددې حدیثونو مصداق که چیرته د اوسني دنیا هغه علماء شي کوم چې ددنیوي عدالتونوقاضیان دي اودمشرق اومغرب دنیادارو دوی علماء منلي دي نو بیا به مسئله ډیره واضحه شي.

د بې عمله عالم مذمت

(۶۳) وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ مِنْ أَشَرِّ النَّاسِ عِنْدَ اللهِ مَنْزِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ
د ابو درداء رضي الله عنه نه روایت دی چې د قیامت په ورځ د خدای په نزد په مرتبه کې تر ټولو بد هغه عالم دی
لَا يَنْتَفِعُ بِعِلْمِهِ . (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ)[1].
کوم چې د خپل علم نه گټه نه وي آخستې.

د دین نړوونکي شیان

(۶۴) وَ عَنْ زِيَادِ بْنِ حُدَيْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لِي عُمَرُ هَلْ تَعْرِفُ
د حضرت زیاد بن حدیر رحمه الله نه روایت دی چې ماته حضرت عمر رضي الله عنه وویل : آیا ته پوهیږې چې د

(۱) أخرجه الدارمي في السنن ۹۳/۱، رقم الحديث :۲۶۲

مَا	يَهْدِمُ	الْإِسْلَامَ	؟ قَالَ	قُلْتُ	لَا	قَالَ

اسلام عمارت غورځوونكې شې څه دى؟ ما وويل : ماته معلوم نه دى . حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وويل : د

يَهْدِمُهُ	زَلَّةُ	الْعَالِمِ	وَ	جِدَالُ	الْمُنَافِقِ

عالم بنوييدل (يعنې په كومه مسئله كې د عالم غلطي كول او د هغه ګناه كول) او جګړه كول د منافقانو

بِالْكِتَابِ	وَ	حُكْمُ	الْأَئِمَّةِ	الْمُضِلِّينَ	. (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ)[1].

په كتاب الله كې او د ګمراه سردارانو حكم جاري كول، د اسلام (عمارت) تباه كوي.

توضيح :زلة العالم : يعنې داسې لغزش كوم چې تول خلك ګمراه كړي او د اسلام بنيادي پنځه اركان هم پريوځي. (المرقات ۱/۵۲۵).

وجدال المنافق :يعنې په ژبه خود اسلام خبرې كوي او په باطني شكل د اسلام بيخ وباسي او د اسلام اصل شكل خرابوي او په نصوصو كې غلط تاويلونه كوي لكه روافض او خوارج او د نورو اهل بدعاتو طبقې كومې چې د علماو په شكل كې د جاهلانو نه بدترې دي، لكه چې ويل شوي دي: **ويل للجاهل مرة وللعالم سبع مرات** . (المرقات ۱/۵۲۵).

د علم نافع او غير نافع پيژندنه

(۶۵) وَعَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ الْعِلْمُ عِلْمَانِ فَعِلْمٌ فِي الْقَلْبِ

د حسن بصري رَحِمَهُ اللهُ نه روايت دى چې علم په دوه قسمه دى: يو هغه علم كوم چې په زړه كې دننه دى،

فَذَاكَ الْعِلْمُ النَّافِعُ وَعِلْمٌ عَلَى اللِّسَانِ فَذَلِكَ حُجَّةُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى ابْنِ آدَمَ (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ)[2].

دا علم نافع دى او دويم هغه علم دى كوم چې د ژبې د پاسه دى دا علم د الله تعالى حجت دى په انسان باندې.

توضيح : فعلم في القلب : حسن بصري رَحِمَهُ اللهُ علم په دوه قسمه بنودلى دى، په هغو كې يو علم ظاهري دى او دويم علم باطني دى، دا دواړه علوم د انجام د كاميابۍ دپاره ضروري دي په دوى دواړو كې ژور ربط دى، كوم چې ديو بل نه جدا كيدلى نه شي. (المرقات ۱/۵۲۶).

حضرت شيخ عبد الحق رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې علم نافع هغه دى په كوم سره چې زړه منور كيږي، بيا

---

(۱) أخرجه الدارمي في السنن ۸۲/۱ ، رقم الحديث : ۲۱۴.

(۲) أخرجه الدارمي في السنن ۱۱۴/۱ ، رقم الحديث : ۳۶۴.

همدا علم نافع په انساني معاملاتو باندې حاوي کيږي نو معاملات سميږي (اشعة اللمعات ۱/۱۹۰).
او دويم علم مکاشفه دی کوم چې د ظاهري اعمالو د اثراتو نه دی، د کوم تعلق چې د زړه او باطن سره دی، دويم علم زباني دی کوم چې نه په زړه باندې اثر اچولی شي او نه کوم بل څوک متاثر کولی شي.

علم چون بر دل زند یاری شود	علم چون بر تن زند ماری شود
عالم کر تن آسانی و تن پروری کند	او خویشتن گم است کرا رهبری کند

حجة الله: يعني بې عمله صرف زباني علم په بندګانو باندې د الله حجت او دليل دی، چې الله تعالی به بندګان پرې راګير کړي او ورته به وايي چې ما تا ته علم درکړی وو تا په هغه باندې عمل ولې و نه کړ؟.

هر ځای هره مسئله ظاهر کيدی نه شي

(۲۶) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وِعَاءَيْنِ
د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه ياد کړي دي د علم دوه لوښي (يعني
فَأَمَّا أَحَدُهُمَا فَبَثَثْتُهُ فِيكُمْ وَ أَمَّا الْآخَرُ فَلَوْ بَثَثْتُهُ
دوه قسمه علم) په هغو کې يو ما ستاسو په مينځ کې خور کړی دی او دويم علم هغه دی که چيرته زه هغه بيان
قُطِعَ هٰذَا الْبُلْعُومُ يَعْنِي مَجْرَى الطَّعَامِ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1].
کړم نو زما دا مرۍ به غوڅه کړی شي.

توضيح: وعائين: يعني له رسول الله صلى الله عليه وسلم نه ما د علم دوه لوښي په يادولو سره ډک کړي دي، يو علم خو ما په خلکو کې خور کړی دی د کوم تعلق چې د ظاهر او علم الاحکام سره دی. (المرقات ۱/۵۲۶)

واما الآخر: د دويم علم دوه مفهومه دي، يو دا چې دا علم د ظاهر په مقابل کې د علم باطن نه ما لوښی ډک کړی دی، دا د عارفانو او اهل الله سره متعلق علوم دي، که چيرته زه د هغو بيانول شروع کړم نو خلک به د نه پوهيدو له وجې زما مرۍ غوڅه کړي. دويم مطلب دا دی چې په هغو کې د دويم علم تعلق له راتلونکو فتنو اچوونکو فتنو جوړوونکو او فتنه ګرو حاکمانو سره دی، که چيرته زه د هغو فتنو نښاني بيان کړم او دا علم ښکاره کړم نو زما غاړه به والوزول شي، حضرت ابو هريره رضي الله عنه دعا غوښتې وه چې الله تعالی دې ما د فتنه ګرو حاکمانو نه مخکې وفات کړي، لهذا د يزيد حکومت د راتلو نه څه موده مخکې وفات شوی ؤ. (المرقات ۱/۵۲۷)

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱/۲۱۶ رقم الحديث: ۱۲۰.

پشت: دا د پشت پشت نه د خورولو په معنی دی. (المرقات ۱/۵۲۷).

الحلقوم :دا د حلقوم په وزن باندې دی، د حلقوم نه مراد غاړه (مری) ده. (المرقات ۱/۵۲۷).

والله اعلم ويل هم علم دی

(٦٧) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ عَلِمَ شَيْئًا
دعبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې: ای خلکو ! کوم کس چې کومه خبره پیژني نوپه کار
فَلْيَقُلْ بِهِ وَ مَنْ لَمْ يَعْلَمْ فَلْيَقُلِ اللهُ أَعْلَمُ
دي چې هغه بيان کړي او په کومه چې نه پوهيږي نو هغه ته په کار دي چې ووايي الله تعالى زيات پوهيږي
فَإِنَّ مِنَ الْعِلْمِ أَنْ تَقُولَ لِمَا لَا تَعْلَمُ اللهُ أَعْلَمُ
ځکه چې د کوم شي هغه ته علم نه وي د هغه په باره کې (والله اعلم) ويل هم د علم يو قسم دی (يعني د
قَالَ اللهُ تَعَالَى لِنَبِيِّهِ
معلوم د غير معلوم نه بيلول هم د علم يو قسم دی) لهذا الله تعالى د خپل نبي د پاره ويلي دي: ای محمده!
قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]
ووايه چې زه په دې قرآن ستاسو نه کومه بدله نه غواړم او زه د تکلف کوونکو خلکو نه نه يم.

د هر قسم استاذ نه علم زده کول نه دي په کار

(٦٨) وَ عَنِ ابْنِ سِيرِينَ قَالَ إِنَّ هٰذَا الْعِلْمَ دِينٌ
د ابن سيرين رحمه الله نه روايت دی چې دا علم (يعني د کتاب او سنت علم) دين دی، لهذا کله (چې تاسو
فَانْظُرُوا عَمَّنْ تَأْخُذُونَ دِينَكُمْ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[2].
هغه حاصلوئ) نو دي ته اوګورئ چې خپل دين د چا نه حاصلوئ.

توضيح : **فانظروا** :يعني د علم دين د حصول د پاره ضروري ده چې د کوم علم حاصلول کيږي په هغه باندې دا اطمينان او اعتماد وي چې هغه متدين، متقي، پرهيزګار او د سمې عقيدې درلودونکی دی، د هر کس او ناکس په وړاندې د شاګردۍ زنګنونه وهل هوښياري نه ده ځکه چې دا استاذ اثروي لهذا په ديني

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۸/۵٤۷ رقم الحديث :٤۸۰۹
(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۱٤، وأخرجه الدارمي في السنن ۱/۱۲٤ رقم الحديث ٤۱۹

مدارسو کې استاذان دیندراه وي، نو د منطق او فلسفې ویلو سره سره تر نن پورې کوم طالب العلم گمراه شوی نه دی او په مکتبونو او کالجونو کې عمومًا استاذان بې دینه وي او ملحدان وي نو هلته د اسلامیاتو ویونکي استاذان گمراهان او ملحدان شوي دي ځکه چې د اسلامیاتو ویونکو په خپله د اسلامیاتو خلاف دی. (المرقات ۱/۵۲۸).

د غلطو قاریانو مذمت

(۶۹) وَ عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ يَا مَعْشَرَ الْقُرَّاءِ اسْتَقِيمُوا
د حذیفه رَضِیَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې ده (قاریان مخاطب کړل او وې فرمایل) ای د قاریانو ډلې! سم اوسئ،
فَقَدْ سَبَقْتُمْ سَبْقًا بَعِيدًا وَ إِنْ أَخَذْتُمْ يَمِينًا وَ شِمَالًا
د دې د پاره چې تاسو سبقت کوئ د منډې سبقت (که چیرته تاسو د سمې لارې نه کاږه شئ) آخوا او دیخوا شئ
لَقَدْ ضَلَلْتُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا [1].
نو خامخا به په لویه گمراهۍ کې پریوځئ.
(۷۰) وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
د ابو هریره رَضِیَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (صحابه کرام مخاطب کړل) او وې فرمایل
تَعَوَّذُوا بِاللهِ مِنْ جُبِّ الْحَزَنِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَمَا جُبُّ الْحَزَنِ
تاسو د الله نه پناه وغواړئ د غم د کوهي نه، صحابه کرامو عرض وکړو یا رسول الله! د غم کوهی څه دی؟
قَالَ وَادٍ فِي جَهَنَّمَ تَتَعَوَّذُ مِنْهُ جَهَنَّمُ كُلَّ يَوْمٍ أَرْبَعَمِائَةِ مَرَّةٍ
نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وفرمایل: هغه په دوزخ کې یوه نالی ده د کومې نه چې دوزخ په ورځ کې څلور سوه ځلې
قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ وَ مَنْ يَدْخُلُهَا قَالَ
پناه غواړي، صحابه کرامو وویل یا رسول الله! هغې ته به څوک داخلیږي؟ رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل
الْقُرَّاءُ الْمُرَاءُونَ بِأَعْمَالِهِمْ. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ) [2].
هغه د قرآن تلاوت کوونکي کوم چې اعمال د ځان ښودنې د پاره کوي.

---

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۳ ۱/ ۲۵۰ رقم الحديث: ۷۲۸۲.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۴/ ۵۱۲ رقم الحديث: ۲۳۸۳، وأخرجه ابن ماجه ۱/ ۹۴ رقم الحديث: ۲۵۶.

وَكَذَا ابْنُ مَاجَهُ . وَزَادَ فِيهِ وَإِنَّ مِنْ أَبْغَضِ الْقُرَّاءِ إِلَى اللهِ تَعَالَى الَّذِينَ يَزُورُونَ

او دابن ماجه په روايت کې دا الفاظ زيات دي: دخدای تعالی په نزد بدترين هغه قاري دی کوم چې ملاقات

الْأُمَرَاءَ قَالَ الْمُحَارِبِيُّ يَعْنِي الْجَوَرَةَ. (ابن ماجه).

کوي د سردارانو سره ، ددې حديث راوي محاربي ويلي دي چې د سردارانو نه مراد ظالمان سرداران دي.

د علماء سوء مذمت

(٧١) وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوشِكُ أَنْ يَأْتِيَ عَلَى النَّاسِ

د حضرت علي رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: نزدې ده چې را به شي په خلکو

زَمَانٌ لَا يَبْقَى مِنَ الْإِسْلَامِ إِلَّا اسْمُهُ وَلَا يَبْقَى مِنَ الْقُرْآنِ إِلَّا رَسْمُهُ

باندې داسې وخت چې په اسلام کې به صرف د هغو نوم پاتې شي او د قرآن به صرف د دوی سره نقوش پاتې

مَسَاجِدُهُمْ عَامِرَةٌ وَهِيَ خَرَابٌ مِنَ الْهُدٰى عُلَمَاؤُهُمْ

شي، د دوی جوماتونه به په ظاهره اباد وي، مګر په حقيقت کې به د هدايت نه خالي وي، د دوی علماء به

شَرُّ مَنْ تَحْتَ أَدِيمِ السَّمَاءِ مِنْ

د آسمان نه لاندې په مخلوق کې به د ټولو نه بدتر وي، د دوی (د ظالمانو د حمايت او د کومک د وجهې به) په

عِنْدِهِمْ تَخْرُجُ الْفِتْنَةُ وَفِيهِمْ تَعُودُ . (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ ٢/٣١١، فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ).

دين کې فتنه پيدا شي او په دوی به را وګرځي (يعنې په دوی به ظالمان مسلط کړی شي).

توضيح: الا رسمه: يعنې مفاهيم به وي مصاديق به نه وي، مثلاً د تقوی لفظ به وي خو تقوی به نه وي، د علم لفظ به وي مګر د علم حقيقت او د هغه وجود به نه وي، د امانت لفظ به وي مګر امانت به نه وي، د خير لفظ به وي مګر خير به پاتې نه شي، د هدايت لفظ به وي خو هدايت به نه وي، نوم به وي کار به نه کيږي. جوماتونه به آباد وي مګر په هغو کې به د شريعت مطابق عبادت نه کيږي، اصل جوماتونه د اصل مقصد نه خالي شول، علماء به خپلو ځانونو ته د امت راهنما او پيشوا وايي ليکن هغه به د ټولو انسانانو نه زيات بد تر وي، ځکه چې هغه به تفرقه پيدا کوي، او د ظالمانو سره به مرسته او حمايت به يې کوي. د خپل باطل مقصد دپاره به قسما قسم فتنې راپورته کوي، ددې نه د آخرې زمانې علماء مراد دي، که چيرته د اوسني دور علماء مراد کړی شي نو مطلب به ډير واضح شي، ځکه چې په اوسنی زمانه کې قاضيانو ته خلک عالمان وايي. (المرقات ٥٣١/، الکاشف ١/٢٦٣).

چونکه په حدیث کې د عُلَمَاءُ هُمْ یعنې د دوی علماء جمله راغلې ده، او نن سبا د مدارسو فاضلانو ته عصري طبقه عالمان نه وایي، ځکه چې د دوی په نزد قاضیان علماء دي، پروفیسران علماء دي، د اصل علماو د علم دوی تصور هم نه شي کولی، همدارنګه د دوی د علماو متعلق که داسې وویل شي بیخي په ځای ده او ددین د غلطو فیصلو د وجې راتلونکې ورځ چې فتنې راپیدا شي بیا دغو فتنو دوی په غیږ کې نیولې وي.

د علم د زوال لوی سبب عمل نه کول دي

(۷۲) وَ عَنْ زِيَادِ بْنِ لَبِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ ذَكَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا
د زیاد بن لبید رضي الله عنه روایت دی وایي چې نبي علیه الصلاة والسلام د کوم شي (یعنې د فتنې او ابتلاء) ذکر وکړه
فَقَالَ ذَاكَ عِنْدَ أَوَانِ ذَهَابِ الْعِلْمِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ!
بیا یې وفرمایل: دا به هغه وخت وي کله چې علم لاړ شي (دامې چې واورېده نو) عرض مې وکړو یا رسول الله!
وَ كَيْفَ يَذْهَبُ الْعِلْمُ وَ نَحْنُ نَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَ نُقْرِئُهُ أَبْنَاءَنَا
علم به څنګه لاړ شي؟ حالانکه مونږ قرآن مجید لولو او خپلو بچیانو ته موهم ور ښودلی دی او زمونږ بچیان
وَ يُقْرِئُهُ أَبْنَاؤُنَا أَبْنَاءَهُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَقَالَ
به یې خپلو بچیانو ته ورزده کړي او دا سلسله به تر قیامته پورې روانه وي، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل
ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ زِيَادُ إِنْ كُنْتُ لَأُرَاكَ مِنْ أَفْقَهِ رَجُلٍ بِالْمَدِينَةِ أَوَلَيْسَ هَذِهِ الْيَهُودُ وَ النَّصَارَى
زیاده! تا دې ستا مور ورک کړي، ما خو د مدینې په خلکو کې ته ډیر پوهه بللی وې، آیا یهود او نصاری
يَقْرَءُونَ التَّوْرَاةَ وَ الْإِنْجِيلَ
تورات او انجیل نه لوستلو؟ لیکن د هغوی په کتابونو کې د دننه چې کوم څه وو (یعنې احکام) په هغو کې
لَا يَعْمَلُونَ بِشَيْءٍ مِمَّا فِيهِمَا (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَابْنُ مَاجَهْ)[1]
هغوی په کوم شي باندې عمل کاوه؟
(وَ رَوَى التِّرْمِذِيُّ عَنْهُ نَحْوَهُ وَ كَذَا الدَّارِمِيُّ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ). (الدارمي ۲٤۸).
او ترمذي همدارنګه روایت کړی د زیاد نه او همدارنګې دارمي دابو امامه نه نقل کړی.

---

(۱) اخرجه احمد في المسند ١٦٠/٤ ،واخرجه ابن ماجه في سننه ١٣٤٤/٢ رقم الحديث : ٤٠٤٨.

توضيح:لايعلمون: يعنې د تورات او انجيل تعليم روان دى مګر د هغو په مندرجاتو او احكامو باندې عمل كول ختم شوي دي، په دې وجه ددوى د علم عمارت په زمكه باندې پريوتلى دى، كتابونه شته دى د تعليم انتظام هم موجود دى مګر علم لاړ، ځكه چې عمل نشته، ددې حديث نه په واضح طور معلومه شوه چې د عمل په انحطاط سره د علم انحطاط راغلى دى،فكر مند علماء د نصاب د اصلاح كوشش كوي، په مشورو باندې مشورې رواني دي مګر د اصلي ناروغۍ طرف ته د هيڅ سترګې نه ور پورته كيږي، چې په ادارو كې صرف عمله او طالبان نه دي بلكې تر انتظاميه او مربي استاذ پورې په مونځونو كې سستيا كوي او په عملي ميدان كې شاته پاتې دي نو هلته چې علمي انحطاط نه راځي نو چيرته به راځي؟ د رسول الله صلى الله عليه وسلم پيشنګوئي بالكل رشتيني ثابته شوې ده، مونږ ته د عمل اصلاح كول په كار دي. (المرقات ۱/۵۳۳).

د ميراث علم به د ټولو نه مخكې ضائع شي

(۴۷) وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ وَعَلِّمُوهُ
دابن مسعود رضي الله عنه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ماته وفرمايل: علم زده كړه او ور وي ښايه
النَّاسَ تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَ عَلِّمُوهَا النَّاسَ تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ وَ
خلكو ته، علم فرائض (يا فرضي احكام) زده كړه او خلكو ته يې ور وښايه (همدا رنګه) قرآن زده كړه او
عَلِّمُوهُ النَّاسَ فَإِنِّي امْرُؤٌ مَقْبُوضٌ وَ الْعِلْمُ سَيَنْقَبِضُ بَعْدِي
خلكو ته يې ور وښايه، ځكه چې بيشكه زه يو كس يم كوم چې تلونكى يم او علم هم پورته كيدونكى دى،
وَ تَظْهَرُ الْفِتَنُ حَتَّى يَخْتَلِفَ اثْنَانِ فِي فَرِيضَةٍ لَا يَجِدَانِ أَحَدًا
او فتنې به ښكاره شي تر دې چې دوه كسان به په يوه فريضه كې اختلاف وكړي او هيڅوك به دا سې پيدا نه
يَفْصِلُ بَيْنَهُمَا. (رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ ,وَ الدَّارَ قُطْنِيُّ ,ترمذي)[1].
كړي چې ددوى دواړو منځ كې فيصله وكړي (يعنې د علم كموالي او د فتنو د زياتوالي د وجې به دا حال شي)

د بې عمله علم مثال

(۴۸) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُ عِلْمٍ لَا يُنْتَفَعُ
د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: د هغه علم مثال د كوم نه چې فائده

(۱) أخرجه الدارمي ۸۳/۱، رقم الحديث : ۲۲۱ ، وأخرجه الدار قطني ۸۱/۴ رقم الحديث : ۴۵.

بِهِ كَمَثَلِ كَنْزٍ
وانه خيستل شي (يعنې چې نه نورو ته وررزده کړل شي او نه پرې عمل وکړی شي) د هغې خزانې په شان دی
لَا يُنْفَقُ مِنْهُ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ [1].
د کومې نه چې د خدای په لار کې هيڅ هم مصرف نه شي کيدی.

توضيح : **مثل علم** : يعنې د هغه علم مثال د کوم نه چې فائده پورته نه کړی شي د هغې بې فايدې ساتل شوې خزانې په شان دی د کومې نه چې هيڅ روپۍ د خير په کوم کار کې مصرف نه کړی شي. چې نه يې په خپل اهل او عيال باندې مصرف کړي او نه يې په خپلو ځانونو باندې مصرف کړي، او نه يې په اجتماعي کارونو کې مصرف کړي او نه يې په في سبيل الله جهاد کې مصرف کړي. علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې په دې تشبيه سره صرف دومره ښودل مقصود دي چې د علم نه افاده او استفاده نه کول داسې دي لکه د خزانې نه مصرف کول، علامه طيبي مزيد ويلي دي چې که چيرته ددې تشبيه نه عامه تشبيه مراد کړی شي نو بيا د علم تشبيه د خزانې سره نه صحيح کيږي، ځکه چې علم په مصرف کولو سره زياتيږي او خزانه کميږي، علم باقي پاتې کيدونکی دی او خزانه فاني ده، د علم غلا نه شي کيدی او خزانه غلا کيدی شي. (المرقات ۱/۵۳۸، الکاشف ۱/۴۶۵)

يو چا د بر بنه ويلي دي:

رضينا قسمة الجبار فينا ❁ لنا علم وللجهال مال

فان المال يفني عن قريب ❁ وان العلم باق لايزال

د کتاب العلم په اختتام باندې د اکبر اله ابادي يو څو اشعار نقل کول به خالي د فائدې نه ، نه وي :

يہ بات تو کھری ہے ہرگز نہیں ہے کھوٹی ☆ مغربی میں تکلم ملت بی اے میں صرف روٹی

کیا کہیں احباب کیا کار نمایاں کر گئے ☆ بی اے کیا نوکر ہوئے پنشن ملی اور مر گئے

بچوں میں کیا آئے خو ماں باپ کے اطوار کی ☆ دودھ تو ڈبے کا ہے تعلیم ہے سرکار کی

مسٹر فضلی کو عقبی میں سزا کیسے ملی ☆ شرح اس کی نامناسب ہے ملی جیسے ملی

اس نے بھی لیکن ادب سے کر دیا یہ التماس ☆ چارہ ہی کیا تھا خدا تعلیم ہی ایسی ملی

الحمد لله نن ۱٦ شعبان ۱۴۰۲ هـ د مشکوة شريف د ابتداء نه د کتاب العلم پورې د توضيحات کار مکمل شو آئنده به د کتاب الطهارة نه شروع کيږي ان شاء الله .

---

(۱) احمد في مسنده ۲/۴۹۹، واخرجه الدارمي ۱/۱۴۸ رقم الحديث : ۵۵۶.

۱۶ صفر ۱۴۱۰ھ

كِتَابُ الطَّهَارَةِ
د پاکۍ بیان

طهارت په لغت کې نظافت او پاکوالي ته ویل کیږي، او د شرع په اصطلاح کې یې تعریف داسې دی:

(**غسل اعضاء مخصوصة بصفة مخصوصة (كذا في التعريفات)**.

صاحب مشکوة د ټولو نه مخکې کتاب الایمان راوړی دی ځکه چې د ایمان نه بغیر هیڅ شي لره اعتبار نشته دی، بیا د علم درجه ډېره مهمه وه، ځکه چې علم د هر شي بنیاد دی. لهذا د کتاب الایمان وروسته یې کتاب العلم راوړو، د علم او ایمان نه وروسته د ټولو مهمه درجه د مونځ وه، ځکه چې شریعت د ایمان نه وروسته مونځ راوړی دی، دارنګه مونځ د کائناتو ټولو عباداتو لره شامل دی په هغه کې د قیام په حالت کې د ونې سره مشابهت دی، په رکوع کې د حیواناتو د عبادت سره او په سجده کې د تمامو سر بسجود شیانو او فرښتو سره مشابهت دی، او په قعود (ناسته) کې د غرونو د عبادت سره مشابهت دی. یا داسې پوهه شئ چې په مونځ کې د قبلې طرف ته په مخ کولو سره د حج سره یې مشابهت راغلی دی، ځکه چې د حج تعلق د بیت الله سره دی او د نفس د تزکیې حاصلولو د وجې مونځ د زکوة عبادت لره جامع دی، او په مونځ کې د خوراک او څښاک بندیدو د وجې د روژې سره یې مشابهت راغلی دی، او د انتهائي تعظیم او عظمت کیدو د وجهې توحید ته هم شامل دی.

لهذا مونځ جامع العبادات دی نو د ایمان نه وروسته د هغه رتبه او مقام دی، لیکن چونکه طهارت د مونځ دپاره شرط دی او د شرط درجه په مشروط باندې مقدمه ده لهذا د **كتاب الصلوة** نه مخکې یې **كتاب الطهارة** راوړ، دویمه وجه دا ده چې طهات د تخلیې مقام دی او مونځ د تحلیې مقام دی او تخلیه په تحلیه باندې مقدمه ده، نو ځکه یې طهارت مقدم کړی.

امام غزالي رَحِمَهُ اللهُ طهارت څلورو قسمونو ته تقسیم کړی، ترتیب او تقسیم داسې دی:

(۱) **طهارت البدن من الاخباث والأنجاس**. (۲) **طهارت الجوارح من الاثام**.

(۳) **طهارت القلب من الرذائل والمأثم**. (٤) **طهارت السر عما سوى الله**.

یعنې د زړه احساسات خیالات او تصورات د الله تعالی نه په غیر د هر شي نه پاکول ترڅو چې د محبت مرکز صرف د الله تعالی ذات شي او په ما سوی الله هیڅ نظر نه وي، دا د **طهارت السر عما سوى الله** درجه ده.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ

پاکي نيم ايمان دی

(۱) عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَلطُّهُوْرُ شَطْرُ الْإِيْمَانِ

دابو مالک اشعري رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: پاک اوسيدل نيم ايمان دی

وَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ تَمْلَأُ الْمِيْزَانَ وَ سُبْحَانَ اللهِ وَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ تَمْلَآنِ أَوْ

او الحمد لله ويل (داعمالو) تله ډکوي او سبحان الله والحمد لله يې ډکوي يايې وفرمايل چې هره يوه کلمه

تَمْلَأُ مَا بَيْنَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ الصَّلَاةُ نُوْرٌ وَ الصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ وَ الصَّبْرُ

يې ډکوي هغه شی کوم چې د آسمان او د زمکې په مينځ کې دي، مونځ نور دی، صدقه دليل دی، صبر کول

ضِيَاءٌ وَ الْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ كُلُّ النَّاسِ يَغْدُوْ

رڼا ده او قرآن ستا سو د پاره يا په تا سو باندې دليل دی، هر کس کله چې سبا کوي يعني د خوب نه راپورته کيږي

فَبَائِعٌ نَفْسَهُ فَمُعْتِقُهَا أَوْ مُوْبِقُهَا . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ).

نو خپل ځان په خپلو کارونو کې مصروف کوي لهذا هغه خپل ځان ازادوونکی دی او يا هلاکوونکی دی.

وَ فِيْ رِوَايَةٍ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَ اللهُ أَكْبَرُ تَمْلَآنِ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ

او په يوه روايت کې دي چې لا اله الا الله والله اکبر ډکوي هغه شی کوم چې د آسمان او د زمکې په مينځ کې دي

لَمْ أَجِدْ هٰذِهِ الرِّوَايَةَ فِي الصَّحِيْحَيْنِ وَلَا فِيْ كِتَابِ الْحُمَيْدِيِّ وَلَا فِي الْجَامِعِ

(صاحب د مشکوة ويلي) چې ما دا روايت په بخاري او مسلم کې او کتاب حميدي کې نه دی موندلی او جامع

وَ لٰكِنْ ذَكَرَهَا الدَّارِمِيُّ بَدَلَ سُبْحَانَ

جامع الاصول کې ماته دا روايت په لاس را غلی، ليکن ذکر کړي دی دارمي د همدې روايت پر ځای سبحان

اللهِ وَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ .(مسلم)[1].

الله والحمد لله (لهذا د صاحب مصابيح د همدې روايت په اولني فصل کې ذکر کول صحيح نه دي).

(۱) اخرجه مسلم ۲۰۳/۱ رقم الحديث: ۱-۲۲۳، واخرجه احمد في المسند ۳۴۲/۵، واخرجه الدارمي ۱۷۴/۱ ، رقم الحديث: ۶۵۳، والترمذي ۵۰۱/۵ ، رقم الحديث :۳۵۱۷، والنسائي بنحوه ۵/۵ رقم الحديث :۲۴۳۷.

توضیح: الطهور شطر الایمان: د طهارت دوه طرفونه دي، یعنې طهارت ظاهر او طهارت باطن. او د هر طرف دوه قسمونه دي مثلاً طهارت البدن او طهارت الجوارح دداړو تعلق د ظاهري طهارت سره دی. او په باطني طهارت کې **طهارة القلب عن الرذائل** یو قسم دی او **طهارة السر عما سوی الله** دویم قسم دی کوم چې په حقیقت کې خالص ایمان دی، اوس ظاهري طهات نیم ایمان دي او باطني طهارت هم نیم ایمان دی لهذا د دې ظاهري او باطني طهارتونو په یو ځای کولو سره مکمل ایمان جوړیږي (المرقات ۷،٦/۲)

ځکه چې د ظاهري طهارت متعلق ویل شوي چې **(الطهور شطر الایمان)** او د باطني طهارت متعلق هم تاسو ویلی شئ چې **(الطهور شطر الایمان)** نو صرف په یو قسم طهارت سره ایمان مکمل کیدی نه شي. امام غزالي رَحِمَهُ اللهُ د طهارت پورته ذکر شوو څلورو درجو ته نیم ایمان ویلی دی، ځکه چې هغه ویلي دي چې د طهارت څلور قسمونه په مقام تخلیه کې دي، یعنې د صفائي او پاکۍ درجه ده د هغې نه وروسته د تحلیه مقام دی نو چې تخلیه او تحلیه سره یو ځای کړی شي نو مکمل ایمان جوړیږي. بعضو علماو شطر د نیم په معنی سره نه دی اخستلی بلکې یوازې د برخې په معنی سره یې اخیستی دی نو مطلب دا شو چې طهارت د ایمان یوه برخه ده، نو دا اعتراض ختم شو چې طهارت نیم ایمان څنګه شو. (المرقات ۲/٦).

الحمد لله تملأ المیزان: یعنې د ثواب تللو چې کوم ترازو دی هغه د الحمد لله په ثواب سره ډکیږي. اوس دلته دا سوال پیدا کیدی شي چې ثواب خو د اعراضو نه دی د هغه نه د ترازو ډکیدو مطلب څه کیدی شي؟ د دې جواب د تیرې شوې زمانې د علماو د پاره څه قدرې مشکل وو مګر نن سبا د اعراضو تللو مسئله بیخي مشکله نه ده، ځکه چې د اعراضو تلل په مشاهده کې راغلي دي، مثلاً په تهرما میټر سره د بخار درجات تلل کیږي په بعضو آلاتو سره نظر تلل کیږي، د برودت او حرارت درجه معلومیدی شي، د دې جدا ترازو دی او په جهاز کې د ارتفاع او انخفاض او د مسافې اوږدوالی او نزدې والی تلل کیدی شي، هر کله چې یو کمزوری انسان دومره څه کولی شي نو د قادر مطلق بادشاه د پاره د اغراضو تلل څه مشکل دي؟. د پخوانۍ زمانې علماو دا جواب ورکړی دی چې دا اعراض په دنیا کې اعراض دي په عالم آخرت کې به مجسم شي بیا به هغه وتلل شي. بعضو د اعمالو نه دفاتر او د عملنامې رجسټر مراد کړی دی، چې د ګناه او ثواب بنډل به تلل کیږي. (المرقات ۲/۷).

والصلوة نور: د څرنګه چې پورته بیان شوي دي چې مونځ د ټولو عباداتو د پاره جامع دی نو هغه د عالم دنیا عالم برزخ او عالم آخرت د هرې تاریکۍ د پاره نور دی بس نور دی. (المرقات ۲/۸).

والصدقة برهان: یعنې په ایمان باندې دلیل دی، ځکه چې د ایمان ښکاره کیدو د پاره تر ټولو معیاري

نمونه مالي قرباني ده، د ښکاره ایمان والا قرباني ورکولو ته تیار وي او ناچل خو هسې هم ناچل دی. د صدقې دغه قرباني فرض، نفل، واجب ټولو قربانیو ته شامل ده او مالي قرباني ډیره مشکله ده. (المرقات ۲/۸). یو شاعر وایي:

گر جان طلبی بتو بخشم گر سر طلبی بتو بخشم ❁ وگر زر طلبی سخن درین است

الصبر : د صبر لفظ ټول شریعت ته شامل دی، ځکه چې د صبر درې قسمونه دي : **صبر علی المصیبة**، **صبر علی الطاعة** او **صبر عن المعصیة**، په دې دریو قسمونو کې ټول شریعت راغی. (المرقات ۲/۸).

القرآن حجة : یعني که قرآن یې ولوست او د هغه په احکامو یې عمل وکړ نو دا د لوستونکي او د عمل کوونکي دپاره دلیل او حجت دی چې هغه مؤمن مسلمان او د جنت مستحق دی، که نه نو همدا قرآن په بد عمله باندې دلیل جوړیږي او د هغه خلاف به شکایت کوي نو هغه به ناکامه شي. (المرقات ۲/۹).

یغدو : صبا کې وتل، **بائع نفسه** : یعني خپل ځان یې خرڅ کړی دی د عمل په بدل کې د نیک عمل په بدل کې یا د ناکاره عمل په بدل کې په دې باندې راتلونکې جمله متفرع ده. (المرقات ۲/۹).

فمعتقها : یعني چې نیکي وکړي نو خپل ځان به د دوزخ نه ازاد کړي، او **موبقها** یعني د بدۍ په مقابل کې یې خپل ځان په هلاکت کې اچولی دی. (المرقات ۲/۹).

په دریو څیزونو سره ګناه ختمیږي

(۲) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
دابو هریره رضي الله عنه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د (صحابه کرامو په مخاطب کولو سره) وفرمایل
أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى مَا يَمْحُو اللهُ بِهِ الْخَطَايَا وَ
آیا زه تاسو ته هغه شی درونه ښایم چې په هغې سره الله تعالی ستاسو ګناهونه لرې کړي او د کوم په (سبب)
يَرْفَعُ بِهِ الدَّرَجَاتِ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ
چې په جنت کې ستاسو درجات لوړ کړي؟ صحابه کرامو وویل ولې نه یا رسول الله! رسول الله صلی الله علیه وسلم
قَالَ إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ وَ كَثْرَةُ الْخُطَى
وفرمایل: د سختۍ په وخت (یعني په ناروغۍ یا سخته یخنۍ کې) د اودس پوره کول او ډیر قدمونه اخیستل
إِلَى الْمَسَاجِدِ وَ انْتِظَارُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ
جومات طرف ته (د کور د لرې والي د وجې) او د (یو) مونځ نه وروسته د بل انتظار کول بس همدا رباط دی،

وَفِي حَدِيْثِ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ فَذَالِكُمُ الرِّبَاطُ فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ رَدَّدَ مَرَّتَيْنِ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَفِي رِوَايَةِ الترْمِذِيِّ ثَلَاثًا)[1].

اودمالک بن انس رضي الله عنه په روايت کې بس همدا رباط دی بس همدا رباط دی دوه ځلې دي او په روايت د ترمذي کې درې ځلې دي.

توضيح: الا ادلکم: دلته **همزه** د استفهام دپاره ده او د لا کلمه د نفي دپاره ده د تنبيه دپاره نه ده ځکه چې د هغې په جواب کې د (**بلی**) کلمه راغلې ده کومه چې په نفي باندې دليل ده. (المرقات ۲/۱۰).

يمحو: د محوه کولو نه مراد معاف کول دي يا د عمل نامې نه ختمول دي. (المرقات ۲/۱۰).

اسباغ الوضوء: يعنې پوره اودس کول چې درې ځلې اوبه وبهول شي اندام په مکمل طور ووينځل شي او د محل په وينځلو کې د تعويل د غړې نه کار واخيستل شي. (المرقات ۲/۱۰).

على المكاره: د **مکره** جمع ده د مشقت په معنی سره دی چې په سخته يخنی کې يا په سخته ګرمی کې يا د ناروغی په حالت کې اودس وکړی شي او محنت وکړی شي، يا دا چې د اوبو پيدا کول مشکل وي يا دا چې په ډيره ګرانه پيدا کيدی شي دا ټول د مکاره صورتونه دي. (المرقات ۲/۱۱).

وكثرة الخطا: **خطوة** د قدم پورته کولو په معنی سره دی مراد په کثرت سره جوماتونه تلل راتلل دي چې د مونځ دپاره يا هسې د عبادت دپاره يا د جوماتونو سره د محبت دپاره بار بار جوماتونه ځي راځي، يو مطلب دا هم دی چې ډيرې ليرې علاقه نه جوماتونه راځي نو قدمونه زيات پورته کيدی شي په کومو سره چې په ثواب کې زياتوالی کيږي. (المرقات ۲/۱۱).

انتظار الصلوة بعد الصلوة: د دې مطلب دا دی چې يو مونځ وکړي او د دويم مونځ دپاره په جوماتونو کې کيني انتظار کوي، دويم مطلب دا دی چې يو مونځ وکړي کورېا بل طرف ته لاړ شي ليکن زړه يې د بل مونځ سره لګيدلی وي لکه چې په حديث کې دي **(ورجل قلبه معلق بالمساجد)**.(المرقات ۲/۱۱).

فذالكم: دلته په دې خبره پوهيدل په کار دي چې **ذا** اسم اشاره ده او **کم** د ضمير مخاطب په اعتبار سره راغلی دی، که چيرته مخاطب مفرد دی نو **ذالک** راځي که تثنيه وي نو **ذالکما** راځي او که جمع وي نو

---

(۱) اخرجه مسلم ۲۱۹/۱ رقم الحديث : ۴۱-۵۱، واخرجه احمد في المسند ۲۷۷/۲، واخرجه مالک في الموطا ۱۶۱/۱ ، رقم الحديث : ۵۵ ، والترمذي ۷۲/۱ ،رقم الحديث :۵۱، والنسائي ۸۹/۱ رقم الحديث :۱۴۳.

ذالکمر راځي، د دې ترجمه داسې شوه چې دغه کوم کار چې دی، تاسو يو يا تاسو دوه يا تاسو ټولو ته وايم فذالکن زليخا وويل چې دغه کوم کار چې دی تاسو ټولو ښځو ته وايم، رسول الله ﷺ وفرمايل : کيف تيکن : يعني دا عائشه څنګه ده تاسو چيرته ياست.

الرباط : په اسلامي سرحدونو باندې د کفر په مقابل کې پيرې کولو ته رباط ويل کيږي، ځکه همدې کس خپل ځان او خپل اسونه هلته پابند کړي دي ګويا چې ترلي يې دي، نو ځکه دا د رابط اصل مفهوم او مصداق دی، بيا چونکه د هغه زيات ثواب ترلاسه کيږي لهذا هغه ثواب دلته د هغه په انتظار کې الله تعالی په خپل فضل او کرم سره ورکړی دی نو دا د ثواب په اعتبار سره رباط دی او اصل رباط په سرحد باندې کيدلی شي. (المرقات ۲/۱۱).

۱۷ صفر ۱۴۱۰هـ

په اودس سره ګناه ختميږي

(۲) وَعَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ				
دعثمان رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل : کوم کس چې اودس وکړي او په ښه				
الْوُضُوءَ	خَرَجَتْ	خَطَايَاهُ	مِنْ	جَسَدِهِ
طريقه اودس وکړي (يعني د هغه د سننو او مستحباتو د رعايت سره) نو وبه وېستلی شي د ده د بدن نه				
حَتّٰى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِهِ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].				
د هغه (صغيره) ګناه تردې پورې چې د هغه د نوکانو لاندې نه به هم ګناه وېستلی شي.				

توضيح : فأحسن الوضوء :يعني چې په ښه طريقه اودس وکړي، د ښه اودس نه مراد دادی چې د فرائضو سنتو مستحباتو او آدابو پوره پوره خيال وساتي او په هغې کې د هيڅ کراهيت ارتکاب ونه کړي. (المرقات ۲/۱۲).

خرجت خطاياه : په دغه ځای کې هم هغه اعتراض راتلی شي چې ګناه خو د اغراضو د قبيلې نه ده او د خروج لفظ خو د اجسامو او اجرامو دپاره استعمال شوی دی نو ددې سوال هم هماغه جوابونه دي کوم چې ددې نه په مخکښې حديث نمبر (اول) کې تير شوي دي، چې نن سبا اعراض تلل کيدی شي، لهذا

---

(۱) اخرجه مسلم ۱/۲۱۶ رقم الحديث : ۳۳-۲۴۵، واخرجه احمد في المسند ۱/۶۶.

اوس دا مسئله مشكله نه ده پاتې، دلته دويم جواب دا دی چې د خطايا نه مراد دهغه اثرات دي چې دهغوګناهونوداغ ختميږي،يادا چې په عالم مثال کې د معاصيو يو مجسم شکل دی د هغه په اعتبار سره د خروج لفظ استعمال شوی دی.

من جسده: يعنې د ټول بدن نه يا د اودس د اندامونو نه خارجيږي. (المرقات ۲/۷).

من تحت اظفاره: دا د مبالغې په طور ويل شوي دي چې ګناه بالکل ختميږي تردې پورې چې د نوکانو د بيخونو نه هم ووځي او ختميږي، دا محاوره داسې ده کله چې وويل شي : ستا شيخي د پوزې د لارې ويستل شوې ده.اوس دلته يو سوال دی هغه دا دی چې ددې خطايا نه کوم ګناهونه مراد دي، آيا کبيره ګناهونه هم معاف کيدی شي.نو علماو جواب ورکړی دی چې ددې نه صغيره ګناهونه مراد دي، کبيره خو د توبې نه بغير نه معاف کيږي، ځکه چې په حديث کې د **(ما لم يؤت کبيرة)** قيد صراحةً موجود دی، هو که چيرته د اودسونو په کولو سره توبه هم وکړي نو کبائر هم معاف کيدی شي، او که توبه ونه کړي نو صغائر ټول معاف کيږي او کبائر کمزوري کيږي.دلته دويم سوال دا شوی دی چې کله په اودس سره صغائر معاف کيدی شي نو شريعت نصوص مطلق ولې پريښي دي د صغائر د قيد په لګولو سره يې د هغو ذکر ولې نه دی کړی؟.د دې جواب دادی چې د شريعت په نظر کې د مسلمان شان داسې دی چې د هغه په ذمه به هيڅکله کبيره ګناه نوي، يا دا چې د کبيرې ارتکاب به يې نه وي کړی، يا د ارتکاب سره ناقراره شوی به وي او توبه به يې کړې وي، لهذا د اودس په وخت کې صغائر وي کبائر نه وي.
اوس دلته يو بل سوال واردېږي چې کله په اودس سره ټول صغائر ختميږي بيا نو جومات ته په تللو نفلونو او نورو مونځونو سره کوم ګناهونه معاف کيدی شي سره ددې چې هلته هم د صغائرو د معاف کيدو ذکر راغلی دی؟ نو جواب دادی چې د صغائرو ارتکاب په هر وخت کې کيدی شي نو په نورو اعمالو سره هغه معاف کيږي، يا د اودس نه وروسته په نورو اعمالو سره درجات اوچتيږي او په اودس سره صغائر معاف کيږي، يا خاص قسم ګناهونه په اودس سره معاف کيږي او نور قسمونه صغائر په مونځ سره معاف کيږي. (المرقات ۲/۱۲).

(۲) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ
د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل : کله چې د اودس اراده وکړي يو
الْعَبْدُ الْمُسْلِمُ أَوِ الْمُؤْمِنُ فَغَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَ مِنْ وَجْهِهِ كُلُّ خَطِيئَةٍ
مسلمان بنده يا يې وفرمايل مؤمن او خپل مخ وينځي نو وځي دده د مخ نه هغه ګناهونه کوم ته چې ده

نَظَرَ إِلَيْهَا بِعَيْنَيْهِ مَعَ الْمَاءِ أَوْ
په سترګو کتلي وي (يعنې کوم ګناهونه چې په سترګو سره کېدلی شي هغه ختمېږي) په اوبو سره يا يې
مَعَ آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَ مِنْ يَدَيْهِ كُلُّ
وفرمايل چې د آخرني څاڅکي سره هغه بيا کله چې دواړه لاسونه ووينځي نو وځي د ده د لاسونو نه ټول
خَطِيئَةٍ كَانَ بَطَشَتْهَا يَدَاهُ
هغه ګناهونه کوم چې د ده لاسونو نيولي وو (يعنې هغه ګناهونه چې په لاسونو سره کيدی شي هغه ختمېږي)
مَعَ الْمَاءِ أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَ كُلُّ
په اوبو سره يا يې وفرمايل چې د آخرني څاڅکي سره ، بيا کله چې هغه دواړه خپې ووينځي نو وځي ټول
خَطِيئَةٍ مَشَتْهَا رِجْلَاهُ مَعَ الْمَاءِ أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ
هغه ګناهونه د کوم طرف ته چې په خپو باندې تلی وو د اوبو سره يا يې وفرمايل چې د آخرني څاڅکي سره
حَتّٰى يَخْرُجَ نَقِيًّا مِنَ الذُّنُوبِ (رواه مسلم)[1].
تردې پورې چې هغه د ګناهونو نه پاک شي.

توضيح : خرج من وجهه : علامه طيبي رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې غوږونه او خوله دواړه هم په مخ کې داخل دي مګر د هغو ذکر يې دلته نه دی کړی حالانکه د هغو نه هم ګناه کيدلی شي، يوازې د سترګو د ګناه ذکر شوی دی ځکه چې سترګې په بدن کې د زړه د پاره تر ټولو دير جاسوسي کوونکي دي او د ګناهونو په کولو کې هغو ته امتيازي شان حاصل دی، کله چې د سترګو ګناه په اودس سره ختمه شي نو د پاتې اندامونو مثلاً د پوزې خولې او د ژبې ګناهونه خو په طريقه اولی ختمېږي؛ دويمه وجه دا ده چې د خولې او د پوزې ګناه خو په مضمضه او استنشاق سره ختمېږي، او د غوږونو ګناه د مسح په ذريعه ختمېږي، نو ځکه دلته يوازې د سترګو د ګناهونو ذکر شوی دی. (الکاشف ۲/۱۰).

او مع آخر قطر الماء : يعني د اوبو په اخيرنی قطرې سره ګناه ختمېږي، دلته (او) د راوي د شک د پاره هم کيدی شي، او بعضو ويلي دي چې (او) د تنويع د پاره هم کيدی شي.

حتى يخرج: دلته سوال دا دی چې کله د ټولو ګناهونو نه پاک شي نو بيا **مشي الى المسجد** او مونځ د کوم

---

(۱) اخرجه مسلم ۱/۲۱۵ رقم الحديث : ۳۲-۲۴۴، واخرجه الدارمي ۱/۱۹۷ ، رقم الحديث :۷۱۸ ، والترمذي۱/۶ ،رقم الحديث :۲.

کوم شي دپاره کفاره جوړیږي؟ ددې جواب دادی چې ممکن ده چې یو قسم صغائرپه اودس سره محوه کیږي او بعضې په مونځ سره محوه کیږي. دویم جواب دا دی چې ممکن چې ده مونځ د کبائرو دپاره کفاره جوړیږي کله چې د توبې سره وي. یا دا چې مونځ د کبائرو د کمزورۍ کولو کار کوي یا د رفع درجاتو کار کوي. (المرقات ۲/۱۳). **نقیا**: د پاک او صاف په معنی سره راغلی دی. دا حال واقع دی که چیرته د اودس په شروع کې بسم الله وویل شي، بنه نیت وکړي نو ټول بدن پاکیږي که نه نو د اودس اندامونه پاکیږي، لکه چې په بل حدیث کې راغلي دي. (المرقات ۲/۱۳).

ښه اودس او ښه مونځ د ګناهونو کفاره ده

(۵) وَعَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنِ امْرِئٍ مُسْلِمٍ
د حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې: رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: کوم مسلمان چې د
تَحْضُرُهُ صَلَاةٌ مَكْتُوبَةٌ فَيُحْسِنُ وُضُوءَهَا وَ خُشُوعَهَا وَ رُكُوعَهَا
فرض مونځ دوخت راتللو سره ښه اودس وکړي او په مونځ کې خشوع وکړي او رکوع په ښه شان ادا کړي
إِلَّا كَانَتْ كَفَّارَةً لِمَا قَبْلَهَا مِنَ الذُّنُوبِ مَا لَمْ
نو دده دا مونځ د هغو ګناهونو کفاره کیږي کوم چې هغه د مونځ نه مخکې کړي وو په دې شرط چې هغه
يُؤْتِ كَبِيرَةً وَ ذٰلِكَ الدَّهْرَ كُلَّهُ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
کبیره نه وي کړي او داسې همیشه کوي(دا فضیلت په هره زمانه کې قائم وي).

توضیح: **فیحسن وضوءها**: ضمیر د مونځ طرف ته راجع دی، چې ښه اودس وکړي په کوم کې چې د فرائضو، سنتو او مستحباتو پوره خیال وساتل شي. **وخشوعها**: یعني د ظاهري او باطني عاجزۍ سره مونځ اداکړي اندامونه یې په سکون وي، زړه یې متوجه وي او نظر یې د سجدې په ځای وي (المرقات ۲/۱۴)

ورکوعها: د رکوع ذکر یې وکړه د سجدې یې ونه کړه ځکه چې د رکوع نه وروسته سجده راځي نو د جدا ذکر ضرورت نه وو، همدارنګه رکوع د سجدې نه زیاته مشکله وه نو ځکه یې د خصوص سره د هغې ذکر وکړ، قاضي عیاض رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د رکوع ذکر یې په خصوصي طور د دې دپاره وکړ چې دا د مسلمانانو خصوصي شعار دی، **من الذنوب**: ددې نه صغائر مراد دي. (المرقات ۲/۱۵).

مالم يؤت كبيرة: دا داستثنا په ځاى كې دى يعنې **الا الكبيرة** د كبيرې نه غير ګناهونه معاف كيږي ځكه چې د كبائرو د مغفرت دپاره توبه كول ضروري دي، بعضو علماؤ ليكلي دي چې د كبائرو او صغائرو معامله الله تعالى ته پريښودل په كار دي او د احاديثو ظاهري معنى خپلول په كار دي. لهذا متقدمينو علماؤ ويلي دي چې دا معامله الله تعالى ته سپارل شويده، مګر متاخرينو د صغائرو او كبائرو كې فرق كړى ځكه چې په احاديثو كې يې ذكر راغلى دى، لهذا صغائر معاف كيږي كبيره نه.بعضو تطبيق كړى چې د لغت په اعتبار سره د ذنوبو او سيئاتو فرق كول په كار دي، يعنې لكه څرنګه چې په لغت كې ذنب هغې ګناه ته ويل كيږي كومه چې باعث د عيب وي **الذنوب العيوب** او **الخطايا** هغې ګناه ته ويل كيږي كومه چې د صحيح برعكس غلطي وي **معصيت** نافرمانۍ ته ويل كيږي او **سيئات** د بدۍ په معنى سره دي نو د تولو د اعلى درجې ګناه **المعاصي** دي ددې نه وروسته په دويم نمبر كې **الاثم** دى ددې نه وروسته په دريم نمبر كې **السيئات** دي يا څلورم نمبر **الخطايا** دي او په پنځم نمبر كې **الذنوب** دي، نو كوم لفظ چې چيرته په احاديثو كې راغلى د هغه د مفهوم په اعتبار سره يې معنى اخيستل په كار دي، كه چيرته د صغيره لفظ وو نو صغيره اخيستل په كار دي او كه د كبيره ذكر وو نو كبيره مراد اخيستل په كار دي.

وذلک الدهر كله: يعنې د مونځ كفاره كيدل د كومې زمانې سره خاص نه دي او نه د كوم خاص فرض مونځ سره خاص دي، بلكې دا د هرې زمانې دپاره دي او د هر فرض مونځ دپاره دي. (المرقات ۱۵-۲/۱۶).

د اودس كولو طريقه

(٦)	وَ	عَنْهُ	أَنَّهُ	تَوَضَّأَ	فَأَفْرَغَ عَلَى
د حضرت عثمان رضي الله عنه په باره كې منقول دي چې هغه يو ځل اودس وكړ، نو اول يې اوبه واچولې په					
يَدَيْهِ	ثَلَاثًا	ثُمَّ	تَمَضْمَضَ	وَاسْتَنْثَرَ	
خپلو لاسونو باندې درې ځلې، بيا يې درې ځلې په خوله كې اوبه واچولې بيا يې پوزې ته اوبه واچولې					
ثُمَّ	غَسَلَ	وَجْهَهُ	ثَلَاثًا	ثُمَّ	
(يعنې په پوزه كې د اوبو اچولو نه وروسته يې پوزه سوڼ كړه) بيا يې درې ځلې مخ ووينځلو، بيا يې					
غَسَلَ	يَدَهُ	الْيُمْنٰى	إِلَى	الْمِرْفَقِ	ثَلَاثًا ثُمَّ غَسَلَ
درې ځلې خپل ښى لاس تر څنګلو پورې ووينځلو (يعنې د څنګلو سره يې ووينځل) بيا يې ووينځلو خپل					

يَدَهُ الْيُسْرَى إِلَى الْمِرْفَقِ ثَلَاثًا ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَهُ الْيُمْنٰى ثَلَاثًا

چپ لاس تر څنګلو پورې درې ځلې بيا يې په خپل سر باندې مسح وکړه بيا يې درې ځلې ښى پښه وينځله

ثُمَّ الْيُسْرَى ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

بيا يې چپه پښه وينځله درې ځلې او بيا حضرت عثمان رضي الله عنه ووېل: ما ليدلى وو رسول الله صلى الله عليه وسلم

تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي هٰذَا ثُمَّ قَالَ مَنْ تَوَضَّأَ وُضُوئِي هٰذَا

چې اودس يې کولو زما دا اودس په شان، بيا يې ووېل کوم کس چې زما ددې اودس په شان اودس وکړي

ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ

(يعنې د فرائضو، سنتو، مستحباتو او د آدابو د رعايت سره) بيا دوه رکعته مونځ وکړي او په مونځ کې

لَا يُحَدِّثُ نَفْسَهُ فِيهِمَا بِشَيْءٍ غُفِرَ لَهُ مَا

دننه د خپل زړه سره کومې خبرې ونه کړي (يعنې په پوره پام سره مونځ وکړي) نو بخښل کېږي دده ټول

تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ وَلَفْظُهُ لِلْبُخَارِيِّ)[1].

مخکنې ګناهونه، د دې روايت الفاظ د صحيح بخاري دي.

توضيح: ثم مسح برأسه: په دغه حديث کې د اودس د اندامو سره د درې ځله وينځلو لفظ راغلى دى، ليکن د مسح کولو سره د درې وارې لفظ نه دى راغلى، ددې نه په واضح طور معلومه شوې ده چې درې ځلې مسح کول او په مسح کې تثليث کول هيڅ مسنون حکم نه دى، او دا داحنافو مسلک دى د کوم تفصيل چې په وروسته کې راتلونکى دى، د لاس او مخ په وينځلو کې هيڅ اختلاف نشته، خو په مضمضه او استنشاق کې اختلاف شته دى کوم چې وروسته را روان دى.

لايحدث نفسه: يعنې چې دوه رکعته داسې وکړي په کومو کې چې دنيوي خيالات په زړه کې را نه ولي، ددې نه هغه خيالات مراد دي کوم چې اختياري وي غير اختياري خيالات مراد نه دي، ځکه داسې وساوس او خيالات کوم چې د حديث النفس په درجه کې وي هغه شرعًا معاف دي، بهر حال ددې عظيم فضيلت د حاصلولو دپاره د زړه حضور ضروري شرط دى، بعضې اهل الله ددې دوو رکعتونو د فضيلت د حاصلولو دپاره دوه دوه سوه رکعتونه مسلسل کړي دي. (المرقات ۲/۱۷).

(۱) أخرجه البخاري في صحيحه ۱/ ۲۹۵ رقم الحديث ۱۵۹، و مسلم ۱/ ۲۰۴ رقم الحديث ۳-۲۲۶، و أحمد في المسند ۱/ ۶۶.

د اودس کولو نه وروسته د دوه رکعاته نفلو کولو ثواب

(۷) وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَتَوَضَّأُ
د عقبه بن عامر رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: کوم مسلمان چې اودس وکړي
فَيُحْسِنُ وُضُوءَهُ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ مُقْبِلًا عَلَيْهِمَا بِقَلْبِهِ وَ وَجْهِهِ
او ښه اودس وکړي بیا ودریږي او دوه رکعته نفل وکړي زړه او مخ متوجه کړي (یعنې په ظاهر او باطن سره
إِلَّا وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
متوجه شي) نو د هغه دپاره جنت واجب شوی دی.

توضیح: رکعتین: د مضمون په اعتبار سره دا حدیث او ددې نه مخکې حدیث یو شان دي. د دوه رکعتونو نه مراد یا خو **تحیة الوضوء** دی او یا **تحیة المسجد** دی.

وجبت له الجنة: یعنې ددې دوو رکعتونو خصوصیت دا دی چې جنت واجبیږي، لیکن په آخرت کې فیصله په معجون مرکب باندې شوې ده، صرف دې دوو رکعتونوته نه شي کتل کیدی بلکې نور حسنات او سیئات ورسره یو ځای کیدی شي حد اوسط ترې را ویستل کیږي بیا فیصله کیږي، بهر حال د دنیوي خیال نه پاک د دوو رکعتونو کول هم آسانه کار نه دی، **الا من رزقه الله**. (المرقات ۲/۱۸).

د اودس نه وروسته دعاء

(۸) وَعَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْكُمْ
د حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: په تاسو کې چې
مِنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُبْلِغُ أَوْ فَيُسْبِغُ الْوُضُوءَ
کوم کس اودس وکړي او دهغه (خوبیانې) آخرته ورسوي یا یې دا الفاظ وویل چې پوره اودس یې وکړه
ثُمَّ يَقُولُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَ
بیا وواییې: زه ددې خبرې ګواهي ورکوم چې د واحد خدای نه بغیر بل هیڅوک د عبادت لائق نشته او

---

(۱) أخرجه مسلم ۲۰۹/۱ رقم الحدیث ۷ ۱-۲۳٤، وأخرجه أحمد في المسند ۱۵۳/٤.

أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ فِيْ رِوَايَةٍ أَشْهَدُ

محمد ﷺ د خدای بنده او دهغه رسول دی) او په یو روایت کې دي چې (داسې ووایي) (اشهد

أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ فُتِحَتْ لَهُ

ان لا اله الا الله وحده لا شریک له و اشهد ان محمدا عبده و رسوله) نو خلاصې به شي دده د پاره

أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةُ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ.

دروازې د جنت اته واړه په کومه دروازه چې د هغه زړه وغواړي جنت ته دې داخل شي.

هٰكَذَا رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِيْ صَحِيْحِهِ وَالْحُمَيْدِيُّ فِيْ أَفْرَادِ مُسْلِمٍ وَكَذَا ابْنُ الْأَثِيرِ فِيْ جَامِعِ الْأُصُوْلِ.

وَ ذَكَرَ الشَّيْخُ مُحْيِي الدِّيْنِ النَّوَوِيُّ فِيْ آخِرِ حَدِيْثِ مُسْلِمٍ عَلَى مَا رَوَيْنَاهُ وَ زَادَ

او ذکر کړي امام نووي رَحِمَهُ اللهُ د مسلم د حدیث په آخر کې کوم چې مونږ روایت کړی دی او زیات کړي دي

التِّرْمِذِيُّ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِيْ مِنَ التَّوَّابِيْنَ وَ اجْعَلْنِيْ مِنَ الْمُتَطَهِّرِيْنَ

ترمذي (په شهادتینو باندې د دعا) دا الفاظ ای الله! ما د توبه کوونکو نه جوړ کړه او په پاکي کوونکو کې

وَ الْحَدِيْثُ الَّذِيْ رَوَاهُ مُحْيِي السُّنَّةِ فِي الصِّحَاحِ مَنْ تَوَضَّأَ

مې شامل کړه او هغه حدیث کوم چې امام محی السنه په صحاح کې نقل کړی دی یعنې چاچې اودس وکړو

فَأَحْسَنَ الْوُضُوْءَ إِلَى آخِرِهِ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ فِيْ جَامِعِهِ بِعَيْنِهِ

او ښه اودس یې وکړو تر آخره پورې، هغه امام ترمذي په خپل جامع کې بعینه همدا رنګې نقل کړی دی،

إِلَّا كَلِمَةَ أَشْهَدُ فِيْ أَنَّ مُحَمَّدًا. (مسلم)[1].

صرف هغه د ان محمد نه مخکې اشهد ذکر کړی نه دی.

توضیح: **اللهم اجعلني**: په دغه حدیث کې د اودس په وخت کې په روایتونو کې مختلفې دعاګانې او مختلف الفاظ راغلي دي، په کومو سره چې په ظاهر کې د تضاد او اضطراب خیال تیر شوی دی، لیکن حقیقت دا دی چې د صاحب مشکوة د مختلفو روایاتو الفاظ یو ځای کولو سره اشاره کړې چې کوم کس

(۱) أخرجه مسلم ۲۰۹/۱ رقم الحديث: ۲۲۳/۱، واخرجه احمد في المسند ۳٤۲/۵، واخرجه الدارمي ۱۷٤/۱ ،رقم الحديث: ٦٥۳ ، والترمذي ۵۰۱/۵ ، رقم الحديث ۳۵۱۷، والنسائي بنحوه ۵/۵ رقم الحديث ۲٤۳.

په دې دعاګانو کې د کومې کول وغواړي نو هغه کولی شي، په بعضو روایتونو کې په تقدیم او تاخیر سره هم ددې دعاګانو ذکر راغلی دی، په بعضو کې د شهادتینو ذکر شته او په بعضو کې نشته، مطلب دا دی چې کوم کس دا دعا ولولي نو سنت اداء کیږي، په اخیر کې د مشکوة صاحب په مصابیح باندې اعتراض کړی دی چې ده په صحاح کې کوم روایت ذکر کړی دی هغه دلته نشته ، بلکې د هغو الفاظو سره دا حدیث ترمذي ذکر کړی دی. **ثمانیة ابواب**: داخلیږي خو به په یوې دروازې مګر دداسې جنتیانو داکرام او تعظیم دپاره به اته دروازې خلاصې شي په کومې سره چې تلل وغواړي ځي به(المرقات۲/۱۹)

په قیامت کې به د اودس اندامونه ځلیږي

(۹) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ					
د حضرت ابو هريره ﷺ نه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل : زما امت به راوبلل شي					
يَوْمَ	الْقِيَامَةِ	غُرًّا مُحَجَّلِينَ	مِنْ	آثَارِ	الْوُضُوءِ
دقیامت په ورځ په داسې حال کې چې داودس په وجه به دهغوی تندي روښانه وي او اندامونه به یې پرقیږي					
فَمَنِ	اسْتَطَاعَ	مِنْكُمْ	أَنْ	يُطِيلَ	غُرَّتَهُ
لهذا په تاسو کې چې کوم کس غواړي چې هغه د خپل تندي روښنائي زیاته کړي نو هغه ته په کار دي					
فَلْيَفْعَلْ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].					
چې همداسې وکړي.					

توضیح : **غراً**: دا د اغر جمع ده او غرة په اصل کې هغه سپین داغ ته ویل کیږي کوم چې د آس په تندي باندې وي مراد مخ دی یا د هر روښانه او مشهور شي دپاره استعمال شوی دی. **محجلین** : دا د تحجیل او تحجل نه مشتق دی. کوم اطلاق چې د ځناورو د پښو په سپینوالي باندې شوی دی کوم چې نهایت ښایسته وي او دا په منزله د قید دی، ځکه دا سپینوالی په پښو باندې د قید په شان محیط شوی دی. په دې جمله کې د **یدعون** لفظ د **یسمون** په معنی سره دی، یعنې دوی چې د قیامت په روځ کله را وبلل شي نو له داسې ځلا او پرقیدو سره به وي لکه څرنګه چې د ځناورو د پښو او تندي سپینوالی پرقیږي، ملا علي قاري رحمه الله لیکلي دي چې هغوی ته به داسې نعره وکړی شي **ایها الغر المحجلون**.

(۱) اخرجه البخاري في صحيحه ۲۳۵/۱ ، رقم الحديث ۱۳۶ ، ومسلم ۲۱۶/۱ رقم الحديث : ۳۵- ۲۴۶ واحمد في المسند ۳۳۴/۲.

بعضو په دې حدیث سره استدلال کړی دی چې اودس صرف د دې امت د خصوصیاتو نه دی، ځکه چې په دې سره به د قیامت په ورځ د دوی پیژند ګلوي وي. لیکن علامه ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې دا خبره صحیح نه ده، ځکه چې اودس په مخکنیوامتونو کې هم وو، خو! دا روښانه تندی او دا د پښو سپینوالی په دومره لویه پیمانه د دې امت خاصه ده. (المرقات ۲/۲۰).

فمن استطاع : دا جمله د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د طرفه مدرجه ده او هغه په خپله په دې باندې عمل کړی وو، د رڼا د اطالت نه مراد دا دی چې کوم اندام دی هغه د معلوم مقدار نه زیات ووینځل شي مثلاً لاسونه تر ترخ پورې ووینځل شي او پښې تر ګونډو پورې ووینځل شي، دلته د اطالت رڼا نه د دریو وارو نه د زیات وینځل نه دي مراد ځکه چې هغه اسراف دی کوم چې روا نه دی. (المرقات ۲/۲۱).

(۱۰) وَ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبْلُغُ الْحِلْيَةُ مِنَ الْمُؤْمِنِ
د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل : رسیدی شي زیور مؤمن
حَيْثُ يَبْلُغُ الْوَضُوءُ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
ته په جنت کې تر هغه ځای پورې تر کومه ځایه چې د اودس اوبه ورسول شي.

توضیح : **الحلیة** : په معنی د زیور ده دلته رڼائي مراد ده د کوم ذکر چې د دې نه په مخکني حدیث کې تیر شو، چې مسلمان څومره زیات په اودس کې د اندامونو مقدار نه وړاندې ووینځي هغومره به د هغه برخه زیاته روښانه کړی شي. (المرقات ۲/۲۳).

الْفَصْلُ الثَّانِي

د استقامت فضیلت

(۱۱) عَنْ ثَوْبَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَقِيمُوا وَ							
د حضرت ثوبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وایي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل : سم اوسئ او تاسو د							
لَنْ	تُحْصُوا	وَ اعْلَمُوا	أَنَّ	خَيْرَ	أَعْمَالِكُمُ	الصَّلَاةُ	وَلَا
سم اوسید و هیڅکله طاقت نه لرئ او پوهه شئ چې ستاسو په اعمالو کې بهترین شی مونځ دی او نه کوي							

(۱) اخرجه مسلم ۲۱۹/۱ ، رقم الحدیث . ۴۰- ۲۵۰ واخرجه النسائي في السنن ۹۳/۱ رقم الحدیث :۱۴۹ ،واخرجه احمد في المسند :۳۷۱/۲.

يُحَافِظُ عَلَى الْوُضُوءِ إِلَّا مُؤْمِنٌ (رَوَاهُ مَالِكٌ وَأَحْمَدُ. وَابْنُ مَاجَهُ وَالدَّارِمِيُّ)[1].

حفاظت د اودس مګر مؤمن يې کوي.

توضيح: **استقيموا**: يعنې د افراط او تفريط نه پاک د اعتدال په لار باندې سم او برابر اوسئ او په نيکو اعمالو باندې قائم او دائم اوسئ، د استقامت متعلق رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ويلي دي **شيبتنى هود و اخواتها** او حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ويلي دي استقامت هغې ته ويل کيږي چې **لا يروغون روغان الثعالب** يعنې د ګيدړانو په شان چلبازي ونه کړي بلکې په حق باندې کلک اوسي، حضت ابو بکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او نورو په فرضي اعمالو باندې قائم اوسيدو ته استقامت ويلى دى او امام غزالي رَحِمَهُ اللهُ هغه ته د پل صراط نوم ورکړى دى، همدا وجه ده چې صوفيانو ويلي دي **(الاستقامة فوق الف كرامة)** چونکه دغه کار ډير زيات مشکل وو نو ځکه رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل **(ولن تحصوا)** يعنې دغه کار ستاسو دپاره ډير مشکل دى، که چيرته تاسو دا نه شئ کولى نو دومره خو وکړئ چې په اودس باندې دوام وکړئ ځکه چې دا د مؤمن شان دى او د محافظ على الصلوة دپاره معاون دى، دويم مطلب ددې حديث دا دى چې په دين باندې د افراط او تفريط نه په غير لاړ شئ کامل حقوق ادا کړئ، چې داخلاقو استقامت راشي د عقائدو او عباداتو استقامت راشي مګر دا مشکل دى محنت او کوشش ته په کې ضرورت شته دى. (المرقات ۲/۲۲).

د يو اودس په حالت کې د بل اودس فضيلت

(۱۲) وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ تَوَضَّأَ

د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: کوم کس چې اودس وکړي

عَلَى طُهْرٍ كُتِبَ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[2].

په اودس باندې د هغه دپاره لس نيکۍ ليکل کيږي.

توضيح: **على طهر**: دا په اودس باندې دا اودس مسئله ده په دې کې د لس چنده ثواب ورکولو وعده شوې ده مګر په دې کې ځو شرطونه دي يو دا چې په اول اودس سره څه عبادت وکړي يا د کوم دنيوي کار په کولو

(۱) اخرجه مالک في الموطا ۳٤/۱ رقم الحديث . ۳٦ .واخرجه احمد في المسند ۲۸۲/۵، وأخرجه ابن ماجه في السنن ۱۰۱/۱، رقم الحديث : ۲۷۷ . واخرجه الدارمي ۱۷٤/۱ رقم الحديث : ٦۵۵.

(۲) اخرجه الترمذي ۸۷/۱ رقم الحديث : ۵۹ . وأخرجه ابوداود في السنن ۵۰/۱ رقم الحديث :٦۲ . وابن ماجه في السنن ۱۷۰/۱ رقم الحديث : ۵۱۲.

سره فاصله پیدا کړي په کوم سره چې حد فاصل جوړشي او د مجلس تبدیلي هم راشي که چیرته داسې نه وو نو په یو مجلس کې دا ودس د کولو نه وروسته د نیک کار د کولو نه په غیر بل اودس کول د تحصیل حاصل او د اسراف په زمره کې راغلي دي کوم ته چې د فتح القدیر صاحب مکروه لیکلي دي. (المرقات ۲/۲۳).

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ

اودس د مونځ چابي (کنجي) ده

(۱۲) عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِفْتَاحُ الْجَنَّةِ الصَّلَاةُ
د حضر جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی وايي چې: رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: د جنت چابي مونځ دی
وَمِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطَّهُورُ (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[1].
او د مونځ چابي اودس دی.

توضیح: مفتاح الجنة: دا تشبیه ده چې مونځ د یوې خزانې په شان دی او اودس د هغه د پاره د تالې په شان دی، او دارنګه جنت یوه خزانه ده او مونځ د هغې چابي ده، او قاعده ده چې د خزانې قلف د چابي نه بغیر نه شي خلاصیدی، لهذا مونځ د اودس نه بغیر ممکن نه دی او جنت د مونځ نه بغیر ممکن نه دی. (المرقات ۲/۲۳).

د مقتدي خراب اودس د امام مونځ خرابولی شي

(۱۳) وَعَنْ شَبِيبِ بْنِ أَبِي رَوْحٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
حضرت شبیب بن ابی رواح د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په صحابو کې د کوم صحابي نه روایت کړی دی
أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى صَلَاةَ الصُّبْحِ فَقَرَأَ الرُّومَ
چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (یو ځل) د سهار مونځ اداء کړو او په هغې کې یې سورت روم ولوست (په مینځ
فَالْتَبَسَ عَلَيْهِ فَلَمَّا صَلَّى قَالَ مَا بَالُ أَقْوَامٍ
کې) هغه ته تشابه وشوه لهذا کله چې هغه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونځ وکړو نو وې فرمایل په خلکو څه شوي دي
يُصَلُّونَ مَعَنَا لَا يُحْسِنُونَ الطُّهُورَ وَ إِنَّمَا يَلْبِسُ عَلَيْنَا الْقُرْآنَ
چې د مونږ سره مونځ کوي او په ښه طریقه اودس نه کوي او اشتباه اچوي په مونږ باندې په قرآن کریم کې

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۳/۳٤۰.

أُو لَيْلَةً. (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ)[1].
د همدې وجې.

پاکي نيم ايمان دی

(۱۵) وَ عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ قَالَ عَدَّهُنَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
دبنو سليم دقبيلې نه يو کس روايت کړی دی چې د رسول الله ﷺ خوځبرې (کومې چې وړاندې ذکر
فِيْ يَدِيْ أَوْ فِيْ يَدِهِ قَالَ التَّسْبِيحُ
شوې دي) زما په لاس باندې يا يې په خپل لاس باندې شمار کړې (لهذا) هغه وفرمايل: سبحان الله ويل
نِصْفُ الْمِيزَانِ وَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ يَمْلَؤُهُ
(يعني ددې ثواب) نيمه تله ډکوي او الحمد لله (د سبحان الله سره) ويل (يا صرف الحمد لله) پوره تله ډکوي
وَ التَّكْبِيرُ يَمْلَأُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ وَ الصَّوْمُ نِصْفُ الصَّبْرِ
او الله اکبر ويل يې هم ډکوي هغه شی کوم چې د زمکې او د آسمان په مينځ کې دي، او روژه نيم صبر دی
وَ الطُّهُورُ نِصْفُ الْإِيمَانِ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ. وَ قَالَ هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ)[2].
او پاک او سيدل نيم ايمان دی (ترمذي ددې حديث روايت کړی او ويلي يې دي چې دا حديث حسن دی).

توضيح: التسبيح نصف الميزان: ځکه تسبيح د صفات سلبيو نه د تنزيه لو پاکۍ نوم دی او صفات سلبيه د صفات ثبوتيو مقابل کې نيم دي او الحمد لله له صفات ثبوتيو نه دي، لهذا د دواړو په جمع کيدو سره تله ډکيږي.

والصوم نصف الصبر: په روژې سره د فرج شهوت او د خيټې د شهوت ټول مرغوبات ختميږي ليکن صبر د دريو شيانو د مجموعې نوم دی يعني **صبر على الطاعة صبر على المصيبة** او **صبر عن المعصية** لهذا په روژه کې د صبر دا ټول اجزاء نه شي موندل کيدی بلکې دوه لوی لوی اجزاء يعني صبر عن شهوة البطن او صبر عن شهوة الفرج په کې موندل کيږي، لهذا صوم ته نيم صبر ويل شوی دی. (المرقات ۲/۲۵).

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۱۵۶/۲ ، رقم الحديث :۹۴۷ أخرجه أحمد في المسند ۳۶۳/۵.

(۲) أخرجه الترمذي ۵۰۱/۵ رقم الحديث :۳۵۱۹ ، أخرجه أحمد في المسند ۳۶۳/۵.

(۱٦) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ الصُّنَابِحِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ

عبد الله صنابحي رضي الله عنه روایت کړی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: کله چې اراده وکړي داودس

الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ فَمَضْمَضَ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ فِيهِ وَإِذَا اسْتَنْثَرَ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ أَنْفِهِ

مؤمن بنده او غرغره هم کوي نو ګناه د هغه د خولې نه وځي او کله چې پوزه سوڼ کړي نو وځي ګناه د ده د پوزې نه

وَإِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ وَجْهِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَشْفَارِ عَيْنَيْهِ فَإِذَا

او کله چې مخ ووینځي نو ګناه د هغه د مخ نه وځي تردې چې د هغه د سترګو د بڼو نه هم ګناه ووځي او کله

غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ يَدَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ

چې خپل دواړه لاسونه ووینځي نو ګناه د هغه د لاسونو نه وځي تردې چې ووځي ګناه د هغه د دواړو لاسونو

أَظْفَارِ يَدَيْهِ فَإِذَا مَسَحَ بِرَأْسِهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ رَأْسِهِ حَتَّى

د نوکانو نه او کله چې هغه په خپل سر باندې مسح وکړي نو ګناه د هغه د سر نه ووځي تردې چې د هغه د

تَخْرُجَ مِنْ أُذُنَيْهِ فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ رِجْلَيْهِ

دواړو غوږونو نه هم ګناه ووځي او کله چې هغه خپلې دواړه پښې ووینځي نو ګناه د هغه د دواړو پښو نه ووځي

حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ رِجْلَيْهِ ثُمَّ كَانَ مَشْيُهُ إِلَى الْمَسْجِدِ وَصَلَاتُهُ

تردې چې د هغه د پښو د نوکانو د لاندې نه هم ګناه ووځي بیا د جومات طرف ته د هغه تلل او د هغه مونځ

نَافِلَةً لَهُ.[1]

د هغه د پاره (په اعمالو کې) زیادت دی.

توضیح: حتى تخرج من اذنيه: د سر په مسح کولو سره چې کومه ګناه ووځي د هغو لار غوږونه ښودل شوي دي، معلومه شوه چې دواړه غوږونه په مسح کې د سر تابع دي، لهذا د هغو د پاره د نويو اوبو را اخیستل ضروري نه دي، مخکې همدا مسئله را روانه ده. (المرقات ۱/۲۷).

---

(۱) اخرجه مالک في الموطا ۳۱/۱، رقم الحديث ۳۰، واخرجه النسائي في السنن ۷٤/۱ رقم الحديث: ۱۰۳، واحمد في المسند ۳٤۹/٤.

اودس کوونکي خلک به د قيامت په ورځ پر قيږي

(۱۷) وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَتَى الْمَقْبَرَةَ

د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی چې (يوه ورځ) رسول الله صلی الله عليه وسلم په مقبره (يعني جنت البقيع) کې

فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ

(د مغفرت د دعا د پاره) تشريف ويووړ (هلته چې ورسيد) نو وې فرمايل: ای د مؤمنانو ډلې! په تاسو دې سلام

وَ إِنَّا إِنْ شَاءَ اللهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ وَدِدْتُ أَنَّا قَدْ رَأَيْنَا إِخْوَانَنَا

وي او مونږ هم ان شاء الله تاسو سره يو ځای کيدونکي يو او زه د دې خبرې آرزو لرم چې مونږ خپل ورونه وګورو

قَالُوا أَوَلَسْنَا إِخْوَانَكَ يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ

صحابه کرامو عرض وکړو: يا رسول الله! آيا مونږ ستا ورونه نه يو؟ رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل:

أَنْتُمْ أَصْحَابِي وَ إِخْوَانُنَا الَّذِينَ لَمْ يَأْتُوا بَعْدُ فَقَالُوا

تاسو زما دوستان يئ او زما ورونه هغه دي کوم چې اوس (دنيا ته) نه دي راغلي صحابه کرامو وويل

كَيْفَ تَعْرِفُ مَنْ لَمْ يَأْتِ بَعْدُ مِنْ أُمَّتِكَ يَا رَسُولَ اللهِ

يا رسول الله! ستا په امت کې چې کوم خلک تر اوسه نه دي راغلي هغه به تاسو د قيامت په ورځ څنګه وپيژنئ؟

فَقَالَ أَرَأَيْتَ لَوْ أَنَّ رَجُلًا لَهُ خَيْلٌ غُرٌّ

رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: ما ته دا ووائي چې که چيرته د يو چا سره د سپين تندي او سپينو خپو والا آس

مُحَجَّلَةٌ بَيْنَ ظَهْرَيْ خَيْلٍ دُهْمٍ بُهْمٍ أَلَا يَعْرِفُ خَيْلَهُ

وي او هغه ييخي د تورو رنګو والا آسونو سره يو ځای شوي وي نو آيا هغه به خپل آسونه و نه پيژني؟ صحابه

قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ

کرامو وويل چې آو يا رسول الله! په دې امتيازي صفتونو سره د شک نه بغير به يې هغه وپيژني، نبي عليه السلام

قَالَ فَإِنَّهُمْ يَأْتُونَ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنَ الْوُضُوءِ

وفرمايل: هغوی به (د قيامت په ورځ) د اودس د اثره سپين تندي، سپين لاسونه او سپينې پښې راشي

وَ	أَنَا	فَرَطُهُمْ	عَلَى	الْحَوْضِ	.	(رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
(لهذا په دي نبه به هغوی وپیژندل شي) او زه به په حوض کوثر باندې د دوی په کار شم.						

توضیح: **السلام علیکم**: په قبرستان کې مړو ته سلام کول ثابت دي او مسنونه طریقه ده، مړي سلام آوري په دې باندې د ډیرو شیانو قیاس کول قیاس مع الفارق دی، د سماع موتی متعلق انکار کول تفریط دی او بالکل هر وخت د هرې خبرې آوریدلو عقیده لرل افراط دی، اعتدال دا دی چې په کومو نصوصو سره سماع موتی ثابت ده هلته سماع شته او چیرته چې نشته هلته نشته، د سماع نصوص هم خلاف عقل دي، کوم چې په خپل مورد پورې خاص دي په هغو باندې نور شیان قیاس کیدی نه شي.(المرقات ۲/۲۷).

انتم اصحابي: یعني تاسو زما د ورونو سره سره ملګري هم یې او په وروسته کې راتلونکي صرف ورونه دي د ملګري کیدو وصف په هغو کې نشته نو ځکه یې اخواننا وویل، دهم بهم: یعني تک تور. (المرقات ۲/۲۸).

(۱۸) وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا أَوَّلُ مَنْ								
دابو الدرداء رضي الله عنه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: زه به اول هغه کس یم هغه خلکو کې								
يُؤْذَنُ	لَهُ	بِالسُّجُودِ	يَوْمَ	الْقِيَامَةِ	وَ	أَنَا	أَوَّلُ	مَنْ
کوموته به چې د سجدې اجازت ورکړی شي د قیامت په ورځ او بیا په هغو خلکو کې اول کس زه یم کوموته								
يُؤْذَنُ	لَهُ	أَنْ	يَرْفَعَ	رَأْسَهُ	فَأَنْظُرُ	إِلَى	مَا	بَيْنَ يَدَيَّ
چې به د سجدې نه د سر پورته کولو اجازت ورکړی شي نو زه به د هغه شي طرف ته وګورم کوم به چې زما وړاندې								
فَأَعْرِفُ	أُمَّتِي	مِنْ	بَيْنِ	الْأُمَمِ	وَ	مِنْ	خَلْفِي	مِثْلُ ذٰلِكَ
وي (یعني د مخلوق مجمع) او زه به د امتونو په مینځ کې خپل امت وپیژنم بیا به زه د خپل شا طرف ته همداشان								
وَ	عَنْ	يَمِينِي	مِثْلُ	ذٰلِكَ	وَ	عَنْ	شِمَالِي	مِثْلُ ذٰلِكَ
او خپل ښي او چپ طرف ته (هم) همداشان وګورم (یعني څلورو طرفونو ته به د خلکو ازدحام وګورم او زه								

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه ۲۱۸/۱ رقم الحديث . ۳۹- ۲۴۹ ،وأخرجه النسائي في السنن ۹۳/۱ رقم الحديث : ۱۵۰ ، وأحمد في المسند :۲/۳۰۰.

فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ تَعْرِفُ أُمَّتَكَ مِنْ بَيْنِ الْأُمَمِ فِيمَا بَيْنَ نُوحٍ إِلَى

به خپل امت پېژنم) يو صحابي وويل يا رسول الله! ته به څنګه خپل امت وپېژني د نوح عَلَيْهِ السَّلَام د امت نه تر

أُمَّتِكَ قَالَ هُمْ غُرٌّ مُحَجَّلُونَ مِنْ أَثَرِ الْوُضُوءِ

خپل امت پورې؟ رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: زما د امت خلک به د اودس د اثرد وجې سپين تندي

لَيْسَ أَحَدٌ كَذَلِكَ غَيْرَهُمْ وَ أَعْرِفُهُمْ أَنَّهُمْ

سپين لاسونه او سپينو خپو سره وي ددې امت نه بغير بل امت به دا شان نه وي او زه به خپل امت په دې هم پېژنم

يُؤْتَوْنَ كُتُبَهُمْ بِأَيْمَانِهِمْ وَ أَعْرِفُهُمْ

چې (زما د امت خلکو ته) د دوی اعمال نامه به په ښي لاسونو کې ورکړی شي او دا رنګه په دې يې هم پېژنم

تَسْعَى بَيْنَ أَيْدِيهِمْ ذُرِّيَّتُهُمْ . (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[1].

چې د هغوی وړوکي اولادونه به د هغوی مخې ته منډې وهي.

توضيح : بأيمانهم : سوال دا دی چې په آخرت کې څومره مسلمانان او مؤمنان وي نو ټولو ته به عمل نامه په ښي لاس کې ورکول کيږي بيا نو ددې امت د مؤمنانو څه خصوصيت پاتې شو؟.

ددې جواب دا دی چې اګر که د نورو امتونو افرادو ته به هم عمل نامه په ښي لاس ورکړی شي مګر دغه امت ته به له يوه ځانګړي شان او اعزاز سره ورکړی شي.(المرقات ۲/۳۰).

تسعى بين ايديهم : يعني د هغو اولادونه به د هغو مختې مختې ته د جنت طرف ته منډې وهي، يا مطلب داده چې هغوی به ددوی مخې ته لوبې کوي او منډې به وهي،داد فراخي،خوشحالي او بې خوفي طرف ته اشاره ده، شايد د نورو امتونو خلک د خوشحالي په همدې کيفيت کې نه وي. (المرقات ۲/۳۰).

---

(۱) اخرجه احمد في المسند ۵/۱۹۹.

۱۸ صفر ۱۴۴۰

بَابُ مَا يُوجِبُ الْوُضُوءَ
د اودس ماتوونکو شیانو بیان
اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ
د اودس نه په غیر مونځ نه صحیح کیږي

(۱) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ مَنْ أَحْدَثَ
د ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : بې اودسه مونځ نه قبلیږي ترڅو
حَتَّى يَتَوَضَّأَ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
چې اودس ونه کړي .

توضیح : باب ما یوجب الوضوء ای باب أسباب وجوب الوضوء والا فالموجب حقیقة هو الله تعالی.

لاتقبل صلوة : د لاتقبل یو مطلب او معنی **لاتصح** ده، دویم مطلب او معنی یې **لایترتب علیه الثواب** ده، دلته اوله مراد ده، یعني چې د اودس نه بغیر مونځ نه صحیح کیږي. (المرقات ۲/۳۰).

په دې خبره اجماع ده چې د بې اودسۍ په حالت کې مونځ کول حرام دي، که چیرته کوم کس د طهارت نه په غیر قصدا مونځ وکړي او هغه روا وګڼي نو د فقهاو په نزد د داسې کس د کافر کیدو ویره ده ، **ای یخشی علیه الکفر**. د اودس په موجباتو کې بعضې داسې دي په کومو باندې چې د صحابه کرامو اتفاق دی، دارنګه د تابعینو او فقهاؤ هم پرې اتفاق دی، لکه متیازې (غټې وړې) د هوا وتل، د مذي وتل وغیره، په دې سره د ټولو په نزد اودس ماتیږي. (المرقات ۲/۳۱).

او د اودس په موجباتو کې بعضې داسې دي په کومو کې چې د روایتونو د اختلاف د وجې د صحابه کرامو او تابعینو اختلاف دی، بیا د فقهاء کرامو هم اختلاف پاتې شوی، لکه د وینې وتل، د ښځې مسه کول د ذکر مسه کول او ماخرج من غیر السبیلین وغیره، ددې اسبابو جدا جدا تفصیل راتلونکی دی، ځینې موجبات وضوء داسې دي کوم چې د اسلام په اوائلو کې موجبات وضوء وو بیا په آخر کې نواقض

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۲۳۴، رقم الحديث: ۱۳۵، ومسلم في الصحيح ۱/۲۰۴ رقم الحديث: ۷۰-۲۸۷۰، وابو داود ۱/۴۹ رقم الحديث: ۶۰، والترمذي ۱/۱۱۰ رقم الحديث : ۷۶ ، واخرجه أحمد في المسند ۲/۳۰۳.

وضوء پاتې نه شول، یا هغه هیڅ وخت هم موجبات وضوء نه وو لیکن په روایتونو کې د شبهې د وجې هغه موجبات وضوء ګڼل شوي دي، لکه په (**ما مست النار**) سره د اودس کولو مسئله ده. اوس دا شیان د جمهور امت په نزد موجبات وضوء ندي، د مشکوة مصنف ددې دریو اقسامو ذکر په دې باب کې کړی دی، په پورته ذکر شوي حدیث کې د (**لاتقبل صلوة**) لفظ راغلی دی او لکه چې لیکل شوي دي چې د قبول نه لاتصح او عدم جواز مراد دی، اوس دلته د **صلوة** لفظ راغلی دی او ترجمه یې دا ده چې هیڅ مونځ د اودس نه په غیر نه روا کیږي، نو کتل دې ته دي چې آیا د **صلوة** دا لفظ د جنازې مونځ او سجده تلاوت ته هم شامل دی او که نه دی ، نو د جمهور امت په نزد د جنازې مونځ او سجده تلاوت دپاره اودس کول شرط دي، د دې دواړو دپاره د **صلوة لفظ** ستعمال شوی دی اګر که دغه **اطلاق خفي دی**.د شیخ شعبي رَحِمَهُ اللهُ په نزد د **صلوة** لفظ د جنازې مونځ او سجده تلاوت دواړو ته شامل نه دی . ځکه چې د ده په نزد ددې دواړو دپاره اودس ضروري نه دی،اودامام بخاري رَحِمَهُ اللهُ په نزد د **صلوة** اطلاق په سجده تلاوت باندې نه شي کیدلی، ځکه چې په هغې کې نه رکوع شته او نه هغه مونځ دی، لهذا د امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ په نزد سجده تلاوت د اودس نه په غیر روا ده، امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په روایت سره هم په عدم وضوء باندې استدلال کړی دی **کان یسجد علی غیر وضوء** جمهور امت په **لاتقبل صلوة** سره استدلال کړی دی برابره ده که اطلاق خفي وي که جلي وي، لهذا د جنازې او سجده تلاوت دپاره اودس ضروري دی، په جنازه باندې خو په واضح طور په (**صلوة علی اخیکم**) کې د صلوة یعنې د مونځ اطلاق شوی دی، او په سجده تلاوت کې ځکه اودس ضروري دی چې سجده د مونځ رکن اعظم دی، کله چې د مونځ دپاره طهارت شرط دی نو د هغه د رکن اعظم دپاره هم شرط دی، او د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په روایت کې تعارض دی، په بعضو نسخو کې **کان یسجد علی طهور** الفاظ راغلي دي، لهذا **اذا تعارضا تساقطا** په قاعده سره دا روایت قابل استدلال نه دی او سجده تلاوت د اودس نه په غیر روا نه ده.

د فاقد الطهورین مسئله: د دې باب د حدیث نمبر (اول) او حدیث نمبر (دویم) دواړو نه د فاقد الطهورین مسئله راوتلې ده، مثلا یو کس د شیشې په محل کې یا په داسې محل کې بند شوی دی چیرته چې نه اوبه شته چې اودس وکړي او نه خاوره شته چې تیمم ووهي او په هغه باندې د مونځ وخت راغلی دی اوس د مونځ کولو دپاره داسې کس څه وکړي، داسې کس ته فاقد الطهورین ویل کیږي، د داسې کس په مونځ کولو او نکولو کې د فقهاؤ اختلاف دی.

د فقهاؤ اختلاف : د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ څلور اقوال منقول دي. اول دا دی چې فی الحال واجب دی او وروسته د اوبو په پیدا کولو سره یې قضاء هم واجب ده. دا صحیح قول دی. دویم قول دا دی چې فی الحال دې نه کوي وروسته یې قضاء واجب ده. دریم قول دا دی چې فی الحال یې کول مستحب دي او وروسته یې قضائي راوړل واجب دي. څلورم قول دا دی چې فی الحال یې کول واجب دي او وروسته هیڅ هم نشته دي. د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نزد نه یې فی الحال کول واجب دي او نه یې په وروسته کې قضائي شته، بلکې دغه کس معاف دی، امام ابو حنیفة رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې فی الحال دې مونځ نه کوي او وروسته دې وجوبًا قضائي راوړي، د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ یو قول همدا رنګې دی، په احنافو کې صاحبینو ویلي دي چې فی الحال دې تشبیه بالمصلین وکړي او بیا دې په وروسته کې قضائي راوړي. د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ اصح قول هم دا شان دی، او امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ هم ددې قول طرف ته رجوع کړې ده، دا د جمهورو مسلک شو او په همدې باندې فتوی ده. (المرقات ۲/۳۱).

دلائل : جمهورو یعنې شافعیانو او صاحبینو ویلي دي چې طهارت بشرط الاستطاعت فرض دی، مګر کله کله فرض هم ساقط کیدی شي لکه قرائت چې د مونځ د فرائضو نه دی مګر د اخرس او ګونګې په حق کې دغه فرض ساقط شوی دی، په مونځ کې قیام فرض دی مګر کله کله د عجز له وجې دغه فرض ساقط شوی دی، دارنګه طهارت هم فرض دی لیکن د مجبورۍ په وخت کې ساقط کیدی شي. لهذا کول واجب دي او قضائي راوړل یې هم واجب دي. امام ابوحنیفه رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې په فاقد الطهورین کې د مونځ اهلیت نشته دی، لکه څرنګه چې حائضه ښځه د حیض په حالت کې مونځ او روژه نه شي نیولی د هغې همدا کار کول او نکول برابر دي، دارنګه د فاقد الطهورین کول او نه کول برابر دي. (المرقات ۲/۳۱).

جواب : جمهورو چې په قیاس کې کوم تمثیلات وړاندې کړي د هغو جواب دادی چې داقیاس مع الفارق دی ځکه هلته په دواړو مسئلو کې نائب موجود دی داخرس په حق کې نائب تسبیحات دي یادزړه تصورات دي او په ولاړه (قیام) باندې چې کوم قادرنه دي نو ناسته د هغه نائب دی که نه نو اضطجاع (څملاستل) دي. دلته په **فاقدالطهورین** کې نائب نشته دی لهذاپه هغه یې قیاس کول روانه دي بهرحال امام ابوحنیفه رَحِمَهُ اللهُ په دغه مسئله کې د جمهورو طرف ته رجوع کړې ده لهذ مسئله متفق علیها شوه.

ولاصدقة من غلول : غلول د غنیمت په مال کې خیانت ته ویل کیږي. دلته د غلول نه مراد حرام مال دی. بهر حال د مال نه صدقه کول د الهي رحمت مظهر دی او د حرام مال نه صدقه کول د الهي قهر مظهر دی نو ځکه قبوله نه ده . که چیرته د یو چا لاسته حرام مال راغی نو د ثواب په نیت دې هغه نه صدقه کوي. ځکه چې په دې کې د کافر کیدو خطر دی. خو ددې نه د فارغیدو په نیت یې چې مصرف کړي یعنې چې یو چاته یې د ثواب له نیت نه په غیر ورکړي.

د غلول په لفظ سره اشاره وکړی شوه چې د غنیمت په مال کې اګر که د مجاهدینو حق دی بیا هم په هغه کې خیانت کول او د هغه نه صدقه کول دومره لوی جرم دی نو له هغه نه په غیر خالص د حرامو به څه حال وي؟ په یاد ولرئ چې همدا تشریح دراتلونکي حدیث هم ده او همدا اخیرني الفاظ ددې دویم نمبر حدیث دي کوم چې راتلونکی دی. (المرقات ۲/۳۲).

(۲) وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ بِغَيْرِ طُهُورٍ
د ابن عمر رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: د طهارت نه بغیر مونځ نه قبلیږي
وَلَا صَدَقَةٌ مِنْ غُلُولٍ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
او د حرام مال نه خیرات نه قبلیږي.

د مذي حکم

(۲) وَ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ رَجُلًا مَذَّاءً
حضرت علي رضي الله عنه ویلي دي چې زما مذي ډیره زیاته راتلله چونکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم لور (فاطمه
فَكُنْتُ أَسْتَحْيِي أَنْ أَسْأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لِمَكَانِ ابْنَتِهِ
رضي الله عنها) زما په نکاح کې وه نو ځکه زه د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه ددې حکم په تپوس کولو کې شرمیدم (چې آیا په دې سره غسل واجبیږي او که اودس) نو ځکه ما (ددې مسئلې د پوښتنې دپاره)
فَأَمَرْتُ الْمِقْدَادَ فَسَأَلَهُ
حضرت مقداد رضي الله عنه ته حکم وکړو، لهذا هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه پوښتنه وکړه (چې یو
فَقَالَ
کس داسې دی د هغه په باره کې څه حکم دی؟) نو رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: (چې د مذي په وتلو
يَغْسِلُ ذَكَرَهُ وَ يَتَوَضَّأُ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[2].
سره) یوازې د متیازو ځای دې وینځل شي او اودس دې وکړی شي.

---

(۱) أخرجه المسلم في الصحيح ۲۰٤/۱ رقم الحديث ۱-۲۲٤، وأبو داود ٤۸/۱ رقم الحديث ۵۹، والنسائي ۸۷/۱، رقم الحديث ۱۳۹، والترمذي ۵/۱ رقم الحديث ۱، وابن ماجة ۱۰۰/۱، رقم الحديث ۲۷۲، وأخرجه أحمد في المسند ۳۹/۲

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۳۰/۱، رقم الحديث ۱۳۲، ومسلم في الصحيح ۲٤۷/۱ رقم الحديث ۱۷-۳۰۳، وأخرجه احمد في المسند ۸۰/۱.

توضیح: **کنت رجلا مذاء**: مذي د سپینو اوبو په شان یوه بهیدونکې (سیاله) ماده ده کوم چې د ښځې سره د مستۍ یا د محبوبې سره د لوبو یا د جماع د ذکر په وخت کې د شوق او شهوت د وجې خارجیږي، د مذي په وتلو سره یوازې اودس ماتیږي نو ځکه اودس واجب او غسل نه واجبیږي، په دې مسئله کې د ټولو اتفاق دی خو په دې کې اختلاف دی چې د اودس په وخت کې څو ځلې د ذکر وینځل ضروري دي، د جمهورو په نزد د نجاست ځای وینځل ضروري دي او د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللّٰهُ په نزد د ټول ذکر وینځل ضروري دي، او د امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ په نزد ذکر مع الانثیین (هګکی) وینځل ضروري دي. امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ د ابوداؤد په دې روایت سره استدلال کړی دی په کوم کې چې د مذاکیر او انثیین (هګیو) ذکر راغلی کوم چې د اول جلد په ۲۸ صفحه کې ذکر دی. امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللّٰهُ په دې روایت سره استدلال کړی **واغسل ذکرک** الفاظ راغلي او د ذکر اطلاق په ټول باندې کیدلی شي (المرقات ۳۲-۲/۳۳)

جمهورو ویلي دي چې اصل قاعده او قانون د نجاست لیرې کول دي نو ترکوم ځایه چې نجاست دی تر هماغه ځایه یې وینځل واجب دي د دې نه په غیر د زیات ذکر چې راغلی یا د **انثیین** (هګیو) ذکر چې راغلی چې د زیاتو اوبو په اچولو سره یخوالی راځي په کوم سره چې د مذي ماده وتل بندیږي دا حکم د مسئلې په توګه نه دی، یا دا چې دغه حکم استحبابي دی وجوبي نه دی.

لمکان ابنته: یعني فاطمه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا زما په نکاح کې وه، او س د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په مخکې د مذي ودي او مني په شان د پټو شیانو ذکر کولو نه حیاء مانع وه، د دې حدیث په دې جملې سره دیو دیرو باریکو اخلاقو تعلیم ترلاسه کیږي چې زوم ته د سخرپر وړاندې د شهوت سره د متعلق خبرو یادول مناسب نه دي (المرقات ۲/۳۲).

فأمرت المقداد: یعني ما حضرت مقداد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ ته عرض وکړ چې دا مسئله ته تري معلومه کړه.

سوال: دلته دا سوال ذهن ته راتلی شي چې په دغه حدیث او نورو احادیثو کې تعارض دی، ځکه چې په یوه روایت کې دي چې حضرت علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ حضرت مقداد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ ته د سوال کولو او د مسئلې معلومولو دپاره وویل، مګر په یو بل روایت کې ذي چې د حضرت عمار رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په ذریعه یې ددې مسئلې پوښتنه وکړه، په دریم روایت کې دي چې حضرت علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په خپله ددې مسئلې پوښتنه وکړه لکه چې د دویم فصل په (اول) نمبر حدیث کې راغلي دي.

جواب: د دې جواب دا دی چې حضرت علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په مجلس کې ذکر کړه نو حضرت مقداد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ هم پوښتنه وکړه او په مجلس کې ناست حضرت عمار رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ هم پوښتنه وکړه نو روایتونه دوه شول او حضرت علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په شروع کې د حیاء د وجې بالواسطه پوښتنه وکړه بیا یې د اطمینان حاصلولو دپاره له واسطې نه په غیر پوښتنه وکړه چې وروسته حضرت علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ سوچ وکړ چې که چیرته په

دیني مسائلو کې همدا حیاء مانع شي نو دیرې زیاتې مسئلې به نقصاني شي نو ځکه یې په وروسته کې په خپله په ښتنه وکړه ﴿ان الله لایستحي من الحق﴾ حکم دی.

په ما مست النار سره د اودس مسئله

(۲) وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ
د حضرت ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه یې دا آوریدلي دي چې فرمایل یې
تَوَضَّئُوا مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)(۱).
کوم شی چې په اور باندې پوخ شي د هغه د خوړلو نه وروسته اودس وکړئ.
قَالَ الشَّيْخُ الْإِمَامُ الْأَجَلُّ مُحْيِ السُّنَّةِ رَحِمَهُ اللّٰهُ هٰذَا مَنْسُوخٌ بِحَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ
امام محی السنه ویلي دي: چې دا حکم د حضرت ابن عباس رضي الله عنه په دې حدیث باندې منسوخ شوی
قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكَلَ كَتِفَ شَاةٍ ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ .(مسلم)(۲)
چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د پسه ولی وخوړه بیا یې مونځ وکړ او اودس یې ونه کړ.

توضیح: توضئوا مما مست النار: په اور سره د پاخه شوي شي په خوړلو او استعمالولو سره اودس ماتیږي او که نه په دې باره کې د صحابه کرامو په ابتدائي دور کې لږ شانته اختلاف وو.

اختلاف: ابو هریره رضي الله عنه وغیره او بعضې صحابه کرام د دې قائل وو چې اودس ماتیږي لهذا د نوي اودس کول په کار دي لیکن په وروسته کې صحابه کرام هم په عدم وضوء باندې متفق شول نو د جمهورو صحابو جمهورو تابعینو او جمهورو ائمو په نزد ﴿اکل ما مست النار﴾ د اودس ماتوونکي نه دي.

دلائل: حضرت ابو هریره رضي الله عنه او نورو د دې حدیث په ظاهري الفاظو باندې استدال کړی دی په کوم کې چې د **توضئوا** د امر صیغه راغلې ده، جمهورو چې په کومو احادیثو سره په عدم وضوء باندې استدلال کړی دی هغه ډیر زیات دي. یو حدیث خو د حضرت سوید بن نعمان رضي الله عنه دی کوم چې د مشکوة په څلویښتمه صفحه باندې دی، دویم حدیث د حضرت ابن عباس رضي الله عنه دی په یو څلویښتمه صفحه باندې، د هغه سره په همدې صفحه کې د حضرت ام سلمه رضي الله عنها حدیث دی، بیا په دریم فصل

(۱) اخرجه المسلم في الصحیح ۱/۳۱۰ رقم الحدیث:۲۰۷، والترمذي ۱/۱۱٤ رقم الحدیث . ۷۹ ، واخرجه احمد في المسند۲/۲٦٥.

(۲) اخرجه البخاري في الصحیح۱/۳۱۰،رقم الحدیث:۲۰۷،ومسلم في الصحیح ۱/۲۷۳ رقم الحدیث:۹۱-۳٥٤، وابو داود۱/۱۲۳ رقم الحدیث ۱۹۰، واخرجه احمد في المسند۱/۲٦۷.

کې د حضرت رافع بن خدیج رضي الله عنه حدیث په ۴۱ صفحه باندې دی، یا د هغه سره ملګری روایت هم د حضرت رافع نه دی په کوم کې چې قیصه هم شته او نهایت ډیر وضاحت هم شته، د هغه سره د حضرت انس رضي الله عنه حدیث په ۴۱ باندې دی. (الکاشف ۲۶-۲/۲۷).

په دې ټولو روایتونو کې په نهایت وضاحت سره ویل شوي دي چې په **(ما مست النار)** سره د اودس حکم نشته.

جوابونه: اوس د حضرت ابو هریره رضي الله عنه روایت ته علماؤ ډیر جوابونه ورکړي دي:

اول جواب: خو په همدې روایت کې صاحب مصابیح ورکړې دی چې د حضرت ابن عباس رضي الله عنه په راتلونکي روایت سره د ابو هریره رضي الله عنه روایت منسوخ شوی دی، د ابن عباس رضي الله عنه په روایت سره دا نسخه پر ځای ده مګر په هغه کې دومره تصریح نشته څومره تصریح چې د حضرت جابر رضي الله عنه په روایت کې ده کوم چې په ابوداؤد شریف کې دی، هغه رضي الله عنه ویلي دي **(ان آخر الامرین من النبي صلی الله علیه وسلم ترک الوضوء مما مست النار)** د همدې آخر الامرین نه د ټول ژوند دوه آخیرني عملونه مراد دي لهذا دا په واضح طور د مخکني حکم دپاره ناسخ دی په دې کې هیڅ شک نشته.

دویم جواب: دا دی چې د اودس حکم اوس هم شته مګر دا حکم استحبابي دی، ځکه چې اور مظهر د غضب الهي دی نو خواص اودس کوي، هسې هم په پخیدو کې ډیر مصیبتونه راغلي دي د اور له تپ نه، خوله ده، د پوزې نه ګرنګ څڅیږي، خیرې میرې جدا دي، بدبویي جدا ده، دود جدا دی نو د پخوونکي او د پاخه خوړونکي دپاره اودس مستحب دی.

دریم جواب: دا دی چې د اودس نه مراد لغوي اودس دی کوم چې د لاس وینځل او مضمضه کول دي، او د ترمذي په دویم جلد کتاب الاطعمه کې حضرت عکراش رضي الله عنه ته رسول الله صلی الله علیه وسلم ویلي دي **(یا عکراش هذا وضوء مما مست النار)** هلته رسول الله صلی الله علیه وسلم صرف لاسونه وینځل په خوله کې یې اوبه غرغره کړې چې د اودس نه مراد لغوي اودس دی، اصطلاحي شرعي اودس نه دی.

د اوښ غوښې د خوړلو دوجې نه د اودس کولو مسئله

(۵) وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د حضرت جابر بن سمره رضي الله عنه نه روایت دی چې یو کس د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه پوښتنه وکړه چې آیا
أَنَتَوَضَّأُ مِنْ لُحُومِ الْغَنَمِ قَالَ إِنْ
مونږ د ګډو د غوښې د خوړلو نه وروسته اودس وکړو؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: که چیرته

شِئْتَ فَتَوَضَّأْ وَ إِنْ شِئْتَ فَلَا تَتَوَضَّأْ قَالَ
ستا زړه يې وغواړي نو اودس وکړه او که يې ونه غواړي نو مه يې کوه . بيا هغه کس پوښتنه وکړه چې آيا
أَنَتَوَضَّأُ مِنْ لُحُومِ الْإِبِلِ قَالَ نَعَمْ
د اوښ غوښې د خوړلو نه وروسته مونږ اودس وکړو ؟ رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته وفرمايل : آو ! د
فَتَوَضَّأْ مِنْ لُحُومِ الْإِبِلِ قَالَ أُصَلِّي فِي مَرَابِضِ
اوښ غوښې د خوړلو نه وروسته اودس وکړه . بيا دې کس پوښتنه وکړه چې آيا زه مونځ وکړم په ځای د
الْغَنَمِ قَالَ نَعَمْ قَالَ
د اوسيدو د ګډو کې ؟ رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته وفرمايل : آو . بيا دې کس پوښتنه وکړه چې آيا زه
أُصَلِّي فِي مَبَارِكِ الْإِبِلِ قَالَ لَا . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].
د اوښانو ترلو ځای کې مونځ وکړم؟ رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ورته وفرمايل: نه.

توضيح : **انتوضأ من لحوم الابل** : د اوښ غوښې د خوړلو نه وروسته آيا اودس واجب دی او که نه په دې مسئله کې د فقهاؤ اختلاف دی :

د فقهاؤ اختلاف : د جمهورو مسلک دا دی د اوښ غوښې په خوړلو سره اودس نه واجبيږي. البته امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ د حديث ظاهر ته په کتلو سره د جمهورو خلاف دا فيصله کړې ده چې د اوښانو غوښې د خوړلو نه وروسته اودس واجبيږي، هغه ويلي دي چې د **(ما مست النار)** حکم عام وو د لحوم الابل حکم خاص دی د ده د **(ما مست النار)** سره هيڅ تعلق نشته دی په دواړو کې فرق دی، لهذا په لحوم الابل سره اودس واجب دی او د **(ما مست النار)** حديث په ناسخ کيدو سره د لحوم الابل والا حديث منسوخ کيدی نه شي، د اسحق بن راهويه هم دا مسلک دی. (المرقات ۲/۳۴).

جواب : جمهورو د حضرت جابر بن سمره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روايت جواب ورکړی دی چې دلته استحبابي اودس مراد دی وجوبي اودس نه دی مراد، استحبابي اودس د دې دپاره چې د اوښ په غوښه کې سخت غوړوالی او بدبوی او سختوالی دی، نو ځکه اودس کول مستحب ګڼل شوي، دويم جواب دا دی چې دا حکم په ابتداء کې وو بيا د **(ما مست النار)** په منسوخ کيدو سره دا هم منسوخ شو ځکه چې د هغه د

(۱) اخرجه مسلم في صحيحه ۱/۲۷۵ رقم الحديث :۹۷-۳۶۰، واخرجه احمد في المسند ۵/۸۶.

عموم لاندې دا هم داخل دی هيڅ فرق نشته.

في مرابض الغنم: يعنې د ګډو، بيزو په غوجل کې که چيرته کوم صفاځای وي نو په هغه کې د مونځ کول جائزدي او که نه؟رسول الله ﷺ وفرمايل: چې روا دی او د اوښانو په غوجل کې جائزنه دی، په دوی دواړو کې فرق دادی چې ګډې يومسکين ځناور دی هغې ته نزدې د مونځ په کولو کې هيڅ د تشويش خبره نشته دارنګه هغه زياتره په ملاسته متيازې کوي نو دڅاڅکو رسيدو ويره نشته، ياهغه په شګلنه زمکه کې اوسيږي هلته متيازې په زمکه کې جذب کيږي او خوريږي نه، ددې برعکس اوښ يو متوحش ځناور دی هغه ته نزدې د مونځ په کولو کې تشويش وي، دارنګه هغه د آسمان نه بره داسې متيازې کوي په کوم سره چې دڅاڅکو رسيدو ويره شته هغه په نرمه زمکه کې اوسيږي نو متيازې په جذب کيدو سره خوريږي اوبل دا چې متيازې يې زياتې هم دي لهذا د اوښانو په غوجل کې د مونځ کولو نه منعه شوې ده، هسې هم د عربو په نزد د اوښانو غوجل په ناپاک ځای کې وي خلک په خپله هم هلته متيازې کوي. (المرقات ۳۴-۲/۳۵).

د شک په بنياد فيصله مه کوئ:

(۲) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا وَجَدَ أَحَدُكُمْ

دابوهريره رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: کله چې پيدا کړي يوکس په تاسو

فِي بَطْنِهِ شَيْئًا فَأَشْكَلَ عَلَيْهِ أَخَرَجَ مِنْهُ شَيْءٌ أَمْ لَا

کې په خپله ګېډه کې کوم څه او په هغه باندې دا خبره مشتبه شي چې کوم شی خارج شوی او که نه؟ نو

فَلَا يَخْرُجَنَّ مِنَ الْمَسْجِدِ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا أَوْ يَجِدَ رِيحًا. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].

تر هغه وخته دې د اودس دپاره د جومات نه نه وځي ترڅو چې آواز وانه وري يا بوی محسوس نه کړي.

توضيح: حتی يسمع صوتاً او ريحاً: دا دوه شيان د نمونې او تمثيل په طور ذکر شوي دي په دې دواړو کې حصر کول ندي، دارنګه په دې کې هم حصر نشته دی چې د آواز آوريدل شرط دي يا د بوی راتلل شرط دي، بلکې اصل مقصد د يقين حاصلول دي، ځکه ترڅو پورې چې يقين رانه شي چې په رښتيا هوا وتلې ده نو د شک په بنياد باندې کومه فيصله کول نه دي په کار، اصل شی يقين راتلل دي که نه نو که چيرته ديره هوا وي او آواز يې وا نه آوريدل شي يا د هغه قوت شامه خرابه وي نو آيا اودس نه شي ماتيدی؟ خلاصه دا چې ديقين په راتلو سره د اودس ماتيدو حکم لګول کيږي، غير مقلدين په دې کې نقصان کوي

(۱) اخرجه المسلم في الصحيح ۲۷۶/۱ رقم الحديث ۹۹-۳۶۲، وابو داود ۱۲۳/۱ رقم الحديث ۱۷۷، واخرجه احمد في المسند ۴۱۴/۲.

چې دوی د هوا د وتلو نه وروسته بیا هم د بد بویې یا د آواز آوریدو ته انتظار کوي. (المرقات ۲/۳۵).

د غوړ لرونکي شي د خوړلو نه وروسته غرغره کول ضروري دي

﴿۷﴾ وَعَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَرِبَ لَبَنًا
د ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دی چې یو ځل رسول الله صلی الله علیه وسلم شودې (پی) وڅکل (د هغې نه وروسته)
فَمَضْمَضَ وَ قَالَ إِنَّ لَهُ دَسَمًا. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
یې غرغره وکړه او وې فرمایل په شودو کې غوړ شته.

توضیح: ان له دسما: یعنې په شودو کې غوړ دی د هغو د لرې کولو د پاره یې غرغره وکړه، د دې حدیث نه معلومه شوه چې هر هغه شی کوم چې په خوله کې خنډ جوړوي د مونځ نه مخکې د هغه لرې کول ضروري دي که نه نو د مونځ په وخت کې به مونځ کوونکی د هغه خوند محسوس کوي څه برخه به یې خیټې ته لاړ شي نو هغه به په مونځ کې خوراک کوونکی شمار شي کوم چې ناروا دي، علماؤ د دې احتمال د پاره غرغره کول مستحب بللي، د یقیني اجزاو لرې کولو د پاره خو غرغره کول ضروري دي، د دې حدیث په راوړلو باندې دا اعتراض دی چې دلته یې د راوړلو مناسبت څه دی؟.

د دې جواب دا ورکړی شوی دی چې غرغره کول د اودس د اعمالو نه یو عمل دی، ځکه چې غرغره کول د اودس د مکملاتو او متمماتو نه ده نو ځکه دا حدیث په نواقض وضوء کې ذکر کړی شو. (المرقات ۲/۳۶)

په یو اودس سره ډیر مونځونه کیدلې شي

﴿۸﴾ وَعَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الصَّلَوَاتِ يَوْمَ الْفَتْحِ
د بریده رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې د فتح مکې په ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم ادا کړل څو مونځونه
بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ وَ مَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ
په یو اودس سره (یعنې په یو اودس یې پنځه مونځونه وکړل) او په موزو یې مسح وکړه (دا یې چې ولیدل)
فَقَالَ لَهُ عُمَرُ لَقَدْ صَنَعْتَ الْيَوْمَ شَيْئًا
حضرت عمر رضي الله عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې عرض وکړ چې نن تاسو هغه څه وکړل کوم چې

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۳۱۳، رقم الحديث: ۲۱۱، ومسلم في الصحيح ۱/۲۷٤ رقم الحديث: ۹۵-۳۸۵، وابو داود ۱/۳۵ رقم الحديث: ۱۹۶، والنسائي ۱/۱۰۹، رقم الحديث: ۱۸۷، والترمذي ۱/۱۳۹ رقم الحديث: ۸۹، وابن ماجة ۱/۱۶۷، رقم الحديث: ۵۰۱، واخرجه احمد في المسند ۱/۲۲۳.

لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ فَقَالَ عَمْدًا صَنَعْتُهُ يَا عُمَرُ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].

تاسو هيڅكله نه وو كړي، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: عمره! ما داسې قصدًا كړي دي.

توضيح: يوم الفتح: ددې نه مراد د مكې فتحه ده او د شكر په طور د فتحې مونځ اته ركعته شوي. دلته حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د دوو نويو خبرو د وجې سوال كړی دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خو د هر مونځ دپاره نوی اودس كولو دا ځل يې څو مونځونه په يو اودس سره وكړل، دويمه وجه د سوال داوه چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په ميزو باندې مسح وكړه نو د حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د سوال په جواب كې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل چې ما قصدًا همداسې كړي دي چې د امت دپاره ضابطه جوړه شي او د دين په امورو كې پراخي راشي.

د هر مونځ دپاره اودس كول د جمهورو په نزد باندې مستحب دي، كه چيرې يې مخكنی اودس وي او كوم كس كه نوی اودس كول وغواړي نو د مستحبو ثواب وركول كيږي، داؤد ظاهري ويلي دي چې د هر مونځ دپاره نوی اودس كول ضروري او واجب دی او په دې باندې مذكور حديث حجت دی. (المرقات ۲/۳۶).

د مامست النار په استعمال سره اودس نه ماتيږي

(۱) وَعَنْ سُوَيْدِ بْنِ النُّعْمَانِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ خَيْبَرَ

د سويد بن نعمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې دی د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره د خيبر (د فتح) په كال په سفر لاړو

حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالصَّهْبَاءِ وَ هِيَ مِنْ أَدْنَى خَيْبَرَ صَلَّى الْعَصْرَ

كله چې صهباء مقام ته ورسيدو كوم چې د خيبر سره نزدې دی هلته رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مازديگر مونځ

ثُمَّ دَعَا بِالْأَزْوَادِ فَلَمْ يُؤْتَ إِلَّا بِالسَّوِيقِ

ادا كړ او بيا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ توښه (زادراه) وغوښتله لهذا د ستو نه غير بل څه نه وو كوم چې حاضر

فَأَمَرَ بِهِ فَثُرِّيَ فَأَكَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ أَكَلْنَا

كړی شول او ده صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په حكم سره لامده كړی شول او بيا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او مونږ هغه وخوړل

---

(۱) أخرجه المسلم في الصحيح ۱/۲۳۲ رقم الحديث ۸٦-۲۷۷، وابو داود ۱/۱۲۰ رقم الحديث :۱۸۲، والنسائي ۱/۸٦، رقم الحديث. ۱۳۳ ، والترمذي ۱/۸۹ رقم الحديث :٦۱ ،واخرجه احمد في المسند ۵/۳۵۱

ثُمَّ قَامَ إِلَى الْمَغْرِبِ فَمَضْمَضَ وَ مَضْمَضْنَا ثُمَّ صَلَّى وَ لَمْ يَتَوَضَّأْ. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[1].

بيا د ماښام مونځ د پاره ودريدو رسول الله ﷺ غرغره وکړه مونږ هم وکړه او اودس مو ونه کړو

(معلومه شوه چې په مامست النار سره اودس ضروري نه دی).

توضيح: صهباء: خيبر ته نزدې د يو ځاى نوم دى، سويق ستوانو ته ويل کيږي.

فائده: دا د **تثريه** نه دى لمدې ختې ته ويل کيږي، دلته د ستوانو په اوبو کې لامده کول مراد دي ترڅو چې خوراک يې آسانه شي. (المرقات ۲/۳۷).

اَلْفَصْلُ الثَّانِيْ

د هوا په خارجيدو سره اودس ماتيږي

(۱۰) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا وُضُوءَ إِلَّا مِنْ صَوْتٍ

د حضرت ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى وايي چې رسول الله ﷺ وفرمايل: اودس کول په آواز

أَوْ رِيحٍ[2].

يا بد بويي سره واجب شوى دى.

توضيح: دا حصر اضافي دى، يعنې په جومات کې دننه خو دا حدث کيدلى شي چې هوا په آواز يا بغير د آوازه خارجه شي، يا دا حصر د کوم سائل د سوال په جواب کې راغلى يعنې (**ما الحدث فى المسجد يا ابا هريرة قال لا وضوء الا من صوت او ريح**).

(۱۱) وَ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمَذْيِ

حضرت علي رضي الله عنه ويلي دي چې ما دمقداد په واسطه د رسول الله ﷺ نه د مذي په باره کې پوښتنه

فَقَالَ مِنَ الْمَذْيِ الْوُضُوءُ وَ مِنَ الْمَنِيِّ الْغُسْلُ. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[3].

وکړه نو رسول الله ﷺ وفرمايل چې د مذي په وتلو سره اودس او د مني په وتلو سره غسل لازميږي.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۱۲/۱، رقم الحديث ۲۰۹، وابن ماجة ۱۶۵/۱، رقم الحديث ۴۹۲، وأخرجه احمد في المسند ۴۸۸/۳.

(۲) أخرجه احمد في المسند ۴۷۱/۲، والترمذي ۱۰۹/۱ رقم الحديث ۷۴، وأخرجه ابن ماجه ۱۷۲/۱ رقم الحديث: ۵۱۵.

(۳) أخرجه احمد في المسند ۱۰۹/۱ رقم الحديث: ۱۱۰، والترمذي ۱۹۳/۱ رقم الحديث: ۱۱۴، وأخرجه ابن ماجه ۱۶۸/۱ رقم الحديث: ۵۰۴.

۱۹ صفر ۱۴۱۰ھ

د تکبیر تحریمه مسئله

(۱۲) وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ وَ
د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: د مونځ چابي اودس دی او د
تَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ وَ تَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ [1] وَ رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ
مونځ تحریم تکبیر (یعنې د الله اکبر ویل) دي، او د مونځ تحلیل سلام ګرځول دي (ابن ماجه دا حدیث د
عَنْهُ وَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ).
حضرت علي او حضرت ابو سعید نه روایت کړی).

توضیح: **وتحريمها التكبير**: په خبر باندې د الف لام په داخلیدو سره مسند په مسند الیه کې محصور شوی دی یعنې د مونځ ټول تحریمات صرف له تکبیر سره تړل شوي دي. کله چې تکبیر وویل شي نو د مونځ نه بهر ټول روا شیان حرامیږي، د دې حدیث درې اجزاء دي، اول جزء (**مفتاح الصلوة الطهور**) کې هیڅ اختلاف نشته، په نورو دوو اجزاؤ کې د فقهاء کرامو اختلاف وګورئ: (المرقات ۲/۳۹).

د فقهاء کرامو اختلاف: په دې کې اختلاف دی چې د دخول صلوة دپاره چې کوم تکبیر تحریمه دی آیا صرف د **الله اکبر** د لفظ سره خاص دی او که په نورو الفاظو سره هم **دخول في الصلوة** جائز دی خو تکبیر تحریمه د ټولو په نزد فرض دی، په خالي نیت سره دخول صحیح نه دی اګر که ابن شهاب زهري رَحِمَهُ اللهُ صرف په نیت سره هم **دخول في الصلوة** روا بللی دی مګر د جمهورو په دې کې هیڅ اختلاف نشته دی. اختلاف صرف د الفاظو په تخصیص کې دی، لهذا د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ او امام احمد رَحِمَهُ اللهُ په نزد د **دخول في الصلوة** دپاره صرف د **الله اکبر** لفظ خاص دی ددې نه بغیر بل هیڅ لفظ جائز نه دی، په ذکر شوي حدیث کې حصر دی. د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نزد صرف دوه لفظونه **الله اکبر** او **الله الاکبر** جائز دي ددې نه بغیر نور جائز نه دي، ده ویلي دي چې د **الله الاکبر** معرفه باللام سره زیات حصر راغلی دی نو دا هم روا دی، ځکه چې په کبریائي کې زیاتوالی دی، د امام ابویوسف رَحِمَهُ اللهُ په نزد **الله اکبر الله**

---

[1] أخرجه ابوداود في السنن ۱/۴۹، رقم الحديث ۶۱. وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۸ رقم الحديث: ۳. وأخرجه الدارمي في السنن ۱/۱۸۶ رقم الحديث: ۶۸۷، وأخرجه احمد في المسند ۱/۱۲۳.

الاكبر الله كبير او الله الكبير دا څلور الفاظ جائز دي ددوي نه په غير روا نه دي، ده ويلي دي چې الله اكبر د صفت مشبه صيغه ده د كوم چې معنى ده چې الله ډير لوى دى، دا اسم تفضيل نه دى نو دا صيغه د كبريائي دپاره راغلې ده كومه چې د كبير په معنى سره ده، هر كله چې الله كبير روا شو نو بيا د دې د مادې نور الفاظ هم روا دي كوم چې په لا زياتې كبريائي باندې دال دي.

د امام ابوحنيفة رَحِمَهُ اللَّهُ او امام محمد رَحِمَهُ اللَّهُ په نزد هر هغه وصف كوم چې لويې لره مستلزم وي هغه جائز دى په هغه سره د تكبير تحريمه فرض پوره كيږي، خو په خاص طور د الله اكبر ويل واجب دي، لهذا كوم لفظ چې مشعر د تعظيم وي هغه روا دى لكه الله اعظم يا الله عظيم وغيره الفاظ.

دلائل: د امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ او امام احمد رَحِمَهُ اللَّهُ يو دليل خو ذكر شوى حديث دى په كوم كې چې حصر دى چې د تكبير تحريمه دپاره صرف الله اكبر خاص دى، دويم دليل ﴿وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ﴾ دى، دريم دليل دا دى چې رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په ټول ژوند كې په الله اكبر باندې مداومت كړى دى كوم بل لفظ يې نه دى اداء كړى، د شافعيانو حضراتو هم هماغه دلائل دي كوم چې د مالكيو او حنابلو دي، خو په الله الاكبر كې د كبريائي زياتوالى دى هغه هم روا دى. امام ابويوسف رَحِمَهُ اللَّهُ هم د مالكيو او حنابلو په دليل سره د نورو صيغو نفي كړې ده مگر اكبر د كبير په معنى سره دى، لهذا څلور صيغې روا شوې، ځكه كله چې كبير جائز شو نو الكبير او الاكبر هم جائز شو ځكه چې دا ټول هم معنى (د يوې معنى) الفاظ دي.

د امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ لومړى دليل ﴿وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى﴾ دى چې دا د تكبير تحريمه دپاره دى او د اسم ربه په لفظ كې عموم دى نو په كوم لفظ سره چې د اسم رب تعظيم وي هغه جائز شو او په هغه سره فرض اداء شول، دلته ددې آيت نه يوه بله مسئله پيدا شوې ده او هغه دا چې د احنافو په نزد تكبير تحريمه د مونځ ركن نه دى بلكې د مونځ شرط دى، او د نورو ائمو په نزد تكبير تحريمه د مونځ ركن دى، شرط په خپل مشروط باندې مقدم وي او ركن داخل صلوة وي. دلته په آيت كې (فصلى) كې فاء د تعقيب مع الوصل دپاره راغلې ده نو وذكر ربه بل شى دى او فصلى د هغه نه وروسته بل شى دى نو تحريمه ركن نه شوه بلكې د مونځ نه خارج د شرط په درجه كې شوه.

جواب: احنافو د نورو ائمو د دليل په جواب كې مالكيه او حنابلو ته دا جواب وركړى دى چې په وتحريمها التكبير كې د حصر چې كومه قاعده بيان شوې ده دا قاعده اكثريه ده قاعده كليه نه ده ، او

علامه تفتازاني هم ذكر كړې ده، لهذا په زيد العالم كې حصر نشته چې په دنيا كې صرف زيد عالم دى بلكې دا كله كله د اهتمام شان دپاره او د كامل فرد بيانولو دپاره هم راغلى دى. باقي ﴿وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ﴾ خو د احنافو دليل دى ځكه چې په دې كې د تعظيم حكم وركړى شوى دى چې لويي بيان كړه په هغه كې خصوصيت د الله اكبر نه دى ، د مالكيو دريم دليل چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په الله اكبر مداومت كړې دى ددې جواب دادى چې په مداومت سره وجوب ثابت شوى دى او د الله اكبر د تخصيص وجوب د توهم هم قائل دى هغه خو ورته فرض ويلي دي حالانكه د فرض د ثبوت دپاره د قطعي الثبوت او قطعي الدلالة نص ضرورت دى ځكه چې د احكامو په اعتبار سره د اثبات دلائل هم په څلور قسمه دي :

(۱) **قطعي الثبوت قطعي الدلالة**، په دې سره فرض ثابت شوي دي. (۲) **قطعي الثبوت ظني الدلالة**.

(۳) **ظني الثبوت قطعي الدلالة**، په دې دواړو سره واجب ثابت شوي دي.

(٤) **ظني الثبوت ظني الدلالة**، په دې سره سنن مؤكده او مستحباب ثابت شوي دي.

د دې تفصيل داسې دى چې شارع كه چيرته مداومت كړې دى مګر كله كله يې ترك كړى هم دى نو دا سنت مؤكده دي او چې كله يې كړي وي او كله يې پرېښي وي نو هغه مستحب دى او چې يو ځل يې د جواز دپاره كړي وي نو هغه مباح دى د جواز د بيان دپاره كله كله د مكروه تنزيهي ارتكاب هم شوى دى. خلاصه دا چې ذكر شوى حديث خبر واحد دى په دې سره فرض نه شي ثابت كيدى، دا تفصيل ددې دلائلو او نصوصو د اثبات په جانب كې شوى او د نفي او عدم په جانب كې په اول قسم سره حرام ثابت شوي او په دويم او دريم قسم سره مكره تحريمي ثابت شوي او په څلورم قسم سره مكروه تنزيهي وغيره ثابت شوي دي.

امام ابويوسف رَحِمَهُ اللهُ ته جواب دا دى لكه څرنګه چې تاسو د الله اكبر لفظ كې تعميم لفظي كړى دى څلور الفاظ مو روا ګرځولي دارنګه تاسو معنوي تعميم هم وكړئ هر هغه لفظ روا وګڼئ كوم چې مشعر تعظيم وي تعميم لفظي چې كله شوى دى نو تعميم معنوي هم بايد وكړى شي.

وتحليلها التسليم : د مونځ نه د وتلو دپاره چې كوم لفظ غوره شوى دى په دې كې د فقهاؤ اختلاف دى، د دريو ائمو او د جمهورو په نزد صرف د سلام په لفظ سره مونځ كوونكى د خپل مونځ نه وتلى شي كه نه نو مونځ يې نه كيږي، د دوى دليل همدا حديث او همدا الفاظ دي، د امام ابوحنيفة رَحِمَهُ اللهُ په نزد خاص د سلام په لفظ سره د مونځ نه وتل واجب دي او د صنع مصلي سره عمدًا د مونځ نه وتل فرض دي برابره ده كه هر عمل او هر لفظ هم وي، او دا وتل په حقيقت كې د دويم مونځ دپاره د تياري او كولو د وجې فرض شوي دي، مثلا يو چا د ماښام مونځ دوه مره اوږد كړه چې د ماسخوتن وخت راشي نو اوس

وتل فرض دي ترڅو چې د ماسخوتن مونځ وکړي. (المرقات ۲/۳۹).
امام ابو حنیفة رَحِمَهُ اللهُ د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په هغه حدیث سره هم استدلال کړی دی په کوم کې چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هغه ته وویل (**فان شئت ان تقوم فقم. رواه ابوداؤد**) دارنګه اعرابي ته د تعلیم په وخت کې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د فرض سلام ذکر نه دی کړی، د تکبیر تحریمه په بحث کې چې کوم جوابات شوي دي هغه جوابونه دلته هم چلیږي، بهر حال مداومت د سلام د وجې مونږ هم د سلام لفظ ته واجب ویلي دي د فرض قاعده جدا ده.

د ښځې ښځي سره اغلام بازي (لواطت) کول حرام دي

(۱۳) وَعَنْ عَلِيِّ بْنِ طَلْقٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا فَسَا أَحَدُكُمْ
دعلي بن طلق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: کله چې بې اودسه شي يو څوک
فَلْيَتَوَضَّأْ
په تاسو کې (یعنې چې د آواز نه بغیر یې هوا خارجه شي) نو هغه ته اودس کول په کار دي، او تاسو د
وَلَا تَأْتُوا النِّسَاءَ فِي أَعْجَازِهِنَّ[1].
ښځو سره (خلاف فطرت) (یعنې د غائطو په ځای) کې جماع مه کوئ.

توضیح: اذا فسا احدکم: فسوة د هوا خارج کیدو ته ویلی شي، یعنې کله چې په یقیني طور هوا خارجه شي نو اودس وکړئ، ځکه چې په دې هوا سره ممکن ده چې د دننه نه ذرات وتلي وي، یا دا په خپله ګندګي ده په کومې سره چې اودس ماتیږي، هو له قبل او ذکر نه که چیرته هوا خارجه شي نو په هغې سره اودس نه ماتیږي مګر دا که ښځه مفضاة(مینځنی پرده یې ختمه وي) بیا پته نه لګیږي چې دا هوا د قبل نه راغله او که له دبر نه راغله نو اودس ماتیږي.

ولاتاتوا النساء في اعجازهن: اعجاز د **عجز** جمع ده شاته برخې ته ویل کیږي مراد **مقعد** او **دُبر** دی. او س سوال دا دی چې د دې مسئلې ذکر کولو ته دلته څه ضرورت وو او د دې ددې ځای سره څه مناسبت دی؟ نو علماء کرامو دا جواب ورکړی دی چې کله د هوا خارج کیدو سره د دبر ذکر راغلی دی نو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په همدې مناسبت سره په دې مهمه مسئله باندې تنبیه ورکړه. (المرقات ۲/۴۰).

(۱) اخرجه ابوداود في السنن ۱۴۱/۱ رقم الحدیث ۲۰۵، والترمذي ۶۹۳/۳ رقم الحدیث ۱۱۶۶

۲۰ صفر ۱٤۱۰هـ

مسئله : خوب اودس ماتوونکی دی او که نه ؟

(۱۲) وَعَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّمَا الْعَيْنَانِ وِكَاءُ السَّهِ
معاويه بن ابی سفيان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مروي دي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: سترګې د کوناټو سربند
فَإِذَا نَامَتِ الْعَيْنُ اسْتَطْلَقَ الْوِكَاءُ(۱).
دی لهذا چې سترګې اوده شي نو سربند خلاص شي.

توضيح :**وكاء السه** : **وكاء** او کيه هغې تسمې ته ويل کيږي په کومې سره چې لفافه ترل کيږي او السه د سين په فتحې او د **هاء** په سکون سره **دُبر** او **مقعد** ته ويل کيږي، دا په اصل کې **سته** وو **تاء** حذف کړی شوه نو **سه** پاتې شو، د دې دليل **استاه** دی چې هلته **تاء** موجوده ده، بهر حال **وكاء** سربند او د لفافې تسمې ته ويل کيږي، دلته د انسان تشبيه د يوې مشکيزې سره ورکړی شوې ده د کومې تسمه چې د انسان سترګې دي، کله چې سترګې خلاصې وي نو مشکيزه بنده وي او کله چې سترګې پټې شي نو ګويا چې خوله يې خلاصه شي او مشکيزه غير محفوظه شي او د مقعد د خولې نه د هوا وتلو قوي احتمال پيدا شي، اګر چه خوب په خپله ناقض وضوء نه دی ليکن د خوب د وجې په بدن کې د اندامونو ستيا راځي اندامونه ستيږي او د مفاصلو ستيا د هوا وتلو موجب ده او د هوا پته خو نه لګيږي، لهذا شريعت خوب د هوا وتلو قائمقام ګڼلی دی، اوس که هوا خارج وي او که خارج نه وي محض خوب د اودس ماتيدو نښه او علامه جوړه شوې ده. (المرقات ۲/۴۰).

د فقهاء کرامو اختلاف : د خوب په دغه مسئله کې څلور قسمه احاديث راغلي دي او د څلورو واړو رنګ جدا جدا دی، لهذا په فقهاء کرامو کې هم د دې روايتونو د وجې اختلاف راغلی دی، دلته ډير مذاهب دي ليکن مشهور مذاهب پنځه دي :

اول مسلک: د ابو موسی اشعري، امام اوزاعي او شعبه دی چې خوب که کم وي که ډير وي چې په هر حالت کې وي هغه مطلقا ناقض الوضوء نه دی .

دويم مسلک: د اسحق بن راهويه اهل ظواهرو او د ابو عبدالرحمن مزني دی چې خوب مطلقا ناقض الوضوء دی.

دريم مسلک د امام مالک او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُمَا اللهُ دی چې کم خوب ناقض نه دی او زيات ناقض دی.

څلورم مسلک: د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دی چې هغه خوب کوم چې جالسًا قاعداً معتمداً مقعده على الارض وی هغه ناقض نه دی دداې نه بغیر په هر حالت کې ناقض الوضوء دی.
پنځم مسلک: د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ دی هغه ویلي دي که انسان په یو هیئت من هیئت الصلاة کې وي نو ناقض نه دی لکه **قائمًا راکعًا جالسًا غیر معتمد على شيء لو ازیل لسقط** دداې هیئتونو نه بغیر ناقض الوضوء دی.
دلائل : د حضرت ابو موسی اشعري، امام اوزاعي او د شعبه دلیل د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ظاهري روایت دی (**حتى تخفق رؤسهم**) او د ترمذي روایت په (**ينامون**) سره یې استدلال کړی دی چې دومره اندازه اوده شوی وو، بیا یې هم د اودس کولو نه بغیر مونځ کړی وو، د ترمذي روایت داسې دی: (**كان اصحاب النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ينامون ثم يصلون ولايتوضؤن**) دابوداؤدروایت داسې دی: (**كان اصحاب النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ينتظرون العشاء حتى تخفق رؤسهم ثم يصلون ولا يتوضؤن**).
اسحق بن راهویه، اهل ظواهرو او ابو عبیده مزني تر نظر لاندې روایت (**انما العينان وكاء السه**) سره استدلال کړی دی.
امام مالک رَحِمَهُ اللهُ او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ په احادیثو کې د تطبیق او جمع بین الاحادیث لار غوره کړې ده، چې چیرته د نقض وضوء حکم دی هلته زیات خوب مراد دی او چیرته چې د عدم نقض وضوء حکم دی هلته کم خوب مراد دی.
امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په (**انما الوضوء على من نام مضطجعا**) سره استدلال کړی دی کوم چې د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه مروي دی، ده د مفهوم مخالف په طور ویلي دي چې له اضطجاع نه بغیر په بل هر صورت کې هم خوب د اودس ماتوونکی نه دی.
امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ هم د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په دې روایت سره استدلال کړی دی لیکن په دې حدیث کې چې کوم علت بیان شوی دی احنافو هغه علت بنیاد جوړ کړی دی، هغه علت دا دی (**فانه اذا اضطجع استرخت مفاصله**) نو د اودس ماتیدو دپاره د اندامونو سست کیدل ضروري دي، یعنې د بندونو سست کیدل علت دی او انسان چې کله د مونځ په کوم هیئت باندې ویده شي نو قوت ماسکه یې نه ختمیږي د کوم نه چې واضح کیږي چې د مفاصلو استرخاء نه ده شوې لهذا اودس نه ماتیږي.
جوابونه : کومو حضراتو چې مطلقا خوب ته ناقض وضوء نه دی ویلی لکه ابو موسی اشعري امام اوزاعي او شعبه نو د دوی مستدل په کم خوب باندې محمول دی په کوم کې چې د مفاصلو سستیا نه وي.

او د دويم مسلک والاؤ جواب دا دی چې د دوی دا مسلک چې خوب بالکل ناقض وضوء نه دی دا صحيح نه دی ځکه دا مسلک صريحا د رسول الله ﷺ د قولي او فعلي روايتونو سره په ټکر کې دی په کومو کې چې رسول الله ﷺ د اودس حکم کړی دی يا يې په خپله اودس کړی دی.

د امام مالک رحمه الله او امام احمد رحمه الله جواب دا دی چې تاسو کومه جمع بين الاحاديث کړې ده دا صحيح ده ليکن د قليل او کثير تحديد ضروري دی ترڅو چې په هغه باندې عمل وکړی شي صرف د قليل او کثير په ويلو سره مسئله حل کيدی نه شي.

باقي امام شافعي رحمه الله چې کوم قاعدا والا خوب دی د مونږ سره ملګری دی او ددې نه بغير په نورو حالتونو کې مخالف دی د ده جواب دا دی چې **(انما الوضوء على من نام مضطجعا)** جمله د سائل په جواب کې واقع شوې ده چې د رسول الله ﷺ نه سوال شوی وو چې ته اوده شوی وې اودس کول غواړې نو رسول الله ﷺ ورته وفرمايل چې زه خو په ناسته اوده شوی وم او اودس خو د ځملاستو په ويده کيدونکي باندې ضروري دی، نو دلته د سائل په جواب کې دا جمله واقع شوې ده په دې کې هيڅ حصر نشته دی چې ددې نه بغير د کوم بل هيئت خوب معاف نه دی بلکې په حديث کې واضح علت موجود دی چې اصل علت د مفاصلو سستيا ده.

نو احنافو ټول حديث ته په کتلو سره عمل کړی دی او شافعيانو وسيع حکم تر يوه لفظ پورې محدود کړی دی کوم چې مناسب نه دی، دا تفصيل د راتلونکو دوو روايتونو د پاره هم کافي شافي دی.

(۱۵) وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وِكَاءُ السَّهِ الْعَيْنَانِ
د حضرت علي رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: د کوناتو سربند سترګې دي
فَمَنْ نَامَ فَلْيَتَوَضَّأْ [1].
لهذا کوم کس چې اوده شي هغه ته په کار دي چې اودس وکړي.
وَقَالَ الشَّيْخُ الْإِمَامُ مُحْيِي السُّنَّةِ رَحِمَهُ اللهُ هٰذَا فِيْ غَيْرِ الْقَاعِدِ
او امام محي السنه رحمه الله ويلي چې دا حکم د هغه کس د پاره دی کوم چې ناست نه وي (بلکې په ملاسته
لِمَا صَحَّ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ
اوده شوی وي) ځکه چې د حضرت انس رضي الله عنه نه په صحيح طور ثابت شوي دي چې ده ويلي دي چې د

---

(۱) أخرجه ابوداود في السنن ۱/۱۴۰ رقم الحديث ۲۰۳، وابن ماجه ۱/۱۶۱ رقم الحديث ۱۶۱، وأحمد في المسند ۱/۱۱۱

كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَنْتَظِرُونَ الْعِشَاءَ حَتَّى

رسول الله ﷺ صحابو رضی الله عنهم د ماسخوتن مونځ ته په ناسته انتظار کولو تردې چې د خوب د

تَخْفِقَ رُءُوسُهُمْ ثُمَّ يُصَلُّونَ وَلَا يَتَوَضَّئُونَ[1].

وجې د هغوی سرونه ښکته شوي وو په دې حالت کې هغوی راپورته شو مونځ یې وکړ او دسونه یې ونه کړه

إِلَّا أَنَّهُ ذَكَرَ فِيهِ يَنَامُونَ بَدَلَ يَنْتَظِرُونَ الْعِشَاءَ حَتَّى تَخْفِقَ رُءُوسُهُمْ. (ترمذي ۷۸، ابوداؤد ۲۰۲)

مګر ترمذي په خپل روایت کې د ینتظرون العشاء حتی تخفق رؤسهم په ځای د ینامون لفظ ذکر کړی.

(۱۶) وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْوُضُوءَ عَلَى مَنْ

د ابن عباس رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: اودس په هغه کس باندې لازم دی

نَامَ مُضْطَجِعًا فَإِنَّهُ إِذَا اضْطَجَعَ اسْتَرْخَتْ مَفَاصِلُهُ[2].

کوم چې په ملاسته اوده شي، ځکه کوم وخت کې چې انسان څملي نو د هغه د بدن بندونه سست شي (او

دهوا خارج کیدو ویره وي).

مسئله: د ذکر د مسه کولو د وجې اودس کول:

(۱۷) وَعَنْ بُسْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَسَّ أَحَدُكُمْ

د بسره رضی الله عنها نه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: کله چې مسه کړي په تاسو کې کوم

ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ[1] (رَوَاهُ مَالِكٌ، وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ، وَالدَّارِمِيُّ).

کس خپل ذکر (خاص اندام) په لاس باندې نو هغه ته په کار دي چې اودس وکړي.

توضیح: اذا مس احدکم ذکره: د ذکر مسه کولو په مسئله کې د فقهاء کرامو اختلاف دی چې آیا په دې اودس ماتیدی شي او که نه؟

د فقهاؤ اختلاف: د دریو ائمو په نزد د ذکر مسه کول ناقض وضوء دی، البته د دوي په مینځ کې د هغه په کیفیاتو کې اختلاف دی، د شافعیانو په نزد چې د ذکر دا مسه بلا حائل وي او د ورغوي په باطن سره

(۱) اخرجه ابوداود في السنن ۱۳۷/۱ رقم الحدیث: ۲۰۰، والترمذي ۱۱۳/۱ رقم الحدیث: ۷۸.

(۲) اخرجه ابوداود في السنن ۱۳۹/۱ رقم الحدیث: ۲۰۲ والترمذي في السنن ۱۱۱/۱ رقم الحدیث: ۷۷، واحمد في المسند ۲۵۶/۱.

(۳) اخرجه مالک ۴۲/۱ رقم الحدیث: ۵۸، ابوداود في السنن ۱۲۵/۱ رقم الحدیث: ۱۸۱، وابن ماجه ۱۶۱/۱ رقم الحدیث: ۴۷۹، واحمد في المسند ۴۰۶/۶.

وي د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نزد د **بشهوة** قید ملحوظ دی، البته د امام احمد رَحِمَهُ اللهُ په نزد هیڅ قید نشته.

د **مس الذكر** مطلب دا شو چې په لاس سره د عضو تناسل په مږلو اودس ماتیږي، د جمهورو په نزد د فرج مسه کولو مسئله د ښځو په حق کې د مس الذکر په شان ده چې د ښځو اودس ماتیږي، ائمه احنافو وېلي دي چې د نجاست د وتلو نه بغیر اودس نه واجبیږي. (المرقات ۱/۴۲).

دلائل: ائمه ثلاثو په خپل استدلال کې د حضرت بسره رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت وړاندې کړی دی په کوم کې چې د **مس الذكر** نه وروسته د اودس حکم شوی دی (**اذا مس احدكم ذكره فليتوضأ**) ائمه حنافو په خپل دلیل کې د حضرت طلق بن علي روایت وړاندې کړی دی (**قال وهل هو الا بضعة منه**) جمهورو او ائمه احنافو دواړو د یو بل په دلائلو باندې اعتراضونه کړي دي. (المرقات ۴۳-۱/۴۴).

لهذا ائمه احنافو د حضرت بسره رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په روایت باندې دا اعتراض کړی دی چې عروه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا روایت براه راست د بسره نه نه دی آوریدلی بلکې د عروه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او بسره رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په مینځ کې یا مروان بن الحکم راوي دی او یا د مروان کوم شرطي یعنې عسکر په مینځ کې واسطه دی کوم چې مجهول دی. که چیرته مروان په مینځ کې دی نو په حکومت کې د راتلو نه وروسته د دې قابل نه دی پاتې شوی چې د هغه نه دې روایت واخیستل شي او که چیرته عسکریې په مینځ کې دی نو هغه د مجهول الحال کیدو نه بغیر له مروان نه هم بد حاله دی لهذا دا روایت د استدلال وړ نه دی.

جمهورو د طلق بن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په روایت باندې دا اعتراض کړی دی چې دا منسوخ دی چې د بسره رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هم نقل کړی دی او حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په اوم هجري سنه کې مسلمان شوی وو او طلق بن عَلي چې اسلام قبول کړ په اوله هجري کې ملاقات وکړ د هغه نه وروسته مدینې ته نه دی راغلی نو د متاخر الاسلام راوي روایت د متقدم الاسلام راوي د روایت دپاره ناسخ جوړیږي لهذا د طلق روایت منسوخ او د ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت ناسخ دی.

اصل جواب: لیکن صحیح خبره دا ده چې دواړه حدیثونه صحیح دي، ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ وېلي دي چې دا دواړه حدیثونه د حسن نه د کمې درجې ندي، د بسرې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت په څوارلسو وجوهو سره منقول دی نو کوم کوم ته به ضعیف وویل شي؟ او د حضرت طلق بن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت ته د کوم واضح دلیل نه بغیر منسوخ ویل صحیح نه دي د نسخ قول بلا دلیل دی، ځکه ممکن ده چې د طلق بن علي ملاقات دوباره شوی وي محض تقدم اسلام د راوي د تقدم روایت دلیل نه شي جوړیدی، د نسخ همدا ظابطه که چیرته واخستل شي نو د بسرې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت په خپله منسوخ جوړیږي، ځکه چې بسرې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په مکې کې اسلام راوړی وو او طلق بن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ څو کلونه وروسته په اول هجري کې په مدینه کې مسلمان شوی وو لهذا د تقدم او تاخر خبره نه چلیږي، بلکې د دې ثابتول دي چې د اول هجري وروسته د

طلق بن علي ملاقات نه دی شوی حالانکه طلق بن علي په نهمه هجري کې په سنة الوفود کې راغلی وو او د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره يې ملاقات کړی وو کوم چې طبقات ابن سعد صراحةً ذکر کړي دي، په همدې تقرير سره د محی السنة رَحِمَهُ اللهُ خبره هم ختمه شوه چې د طلق روايت منسوخ دی، د پورته ذکر شوي تقرير نه معلومه شوه چې دواړه حديثونه صحيح دي اوس به فيصله د ترجيحاتو په بنياد باندې وي نو د طلق بن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روايت يوه ترجيح دا ده چې قياس ورسره موافق دی، ځکه کله چې په احاديثو کې تعارض راشي نو د قياس طرف ته رجوع کولی شي او قياس وايي کله چې د سبيلينو نه د نجاست خروج نه وي شوی اودس نه واجبيږي او دلته د سبيلينو نه هيڅ هم نه دي خارج شوي. دويمه د ترجيح وجه دا ده چې د بسرې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روايت محتمل دی ځکه کيدی شي چې د ذکر مسه د متيازو کولو نه کنايه وي او په عربي کې داسې اطلاق کيدی شي، دريمه د ترجيح وجه دا ده چې د بسرې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په روايت کې چې د اودس ذکر راغلی هغه استحبابي اودس دی د کوم نه چې احناف انکار نه کوي او د طلق بن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په روايت کې چې کوم د عدم وضوء ذکر راغلی هغه قاعده او ظابطه ده.

په آخر کې الزامي جواب دا دی چې د بسرې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په روايت باندې تاسو هم براه راست عمل نه دی کړی، ځکه په تاسو کې بعضو بباطن کف قيد لګولی، او بعضو د بشهوة قيد لګولی نو تاسو کله په دې حديث باندې روايت کړی دی؟. يو بل الزامي جواب داسې دی چې په لاس سره د ذکر مسه کول که چيرته د اودس ماتوونکی دی نو بيا خو دا ذکر د مونځ په دوران کې عورت غليظه يعني د ورون سره لګيږي نو په هغه سره بيا ولې اودس نه ماتيږي؟.

د ترجيح د وجوهاتو نه اخيرنی وجه دا ده چې د طلق بن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت او د هغه د علت په تاييد کې د صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ ډير آثار وارد شوي دي.

(۱) حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ويلي دي **(ما ابالي مسسته اوطرف انفي)**.

(۲) حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د يو سائل په جواب کې ويلي دي **(ان كنت تستنجسه فاقطعه)**.

(۳) حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د يو کس په جواب کې وويل **(الا قطعته)** يعني کله چې دا نجس دی او د لاس په لګولو سره اودس ماتيږي نو تاسو بيا هغه پريکوئ ولې نه؟.

(۴) د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه دا روايت هم منقول دی **(ما ابالي انفي مسست او اذني او ذكري)**.

(۵) حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ داسې ويلي دي **(وما ابالي ذكري مسست في الصلوة او اذني او انفي)**

لهذا په دې تحقيق سره د تير شوي حديث او د راتلونکي حديث تشريح شوې ده.

(۱۸) وَعَنْ طَلْقِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حضرت طلق بن علي رضي الله عنه ويلي دي چې (يو ځل) د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه پوښتنه وکړی شوه چې

عَنْ مَسِّ الرَّجُلِ ذَكَرَهُ بَعْدَ مَا يَتَوَضَّأُ قَالَ

داودس کولونه وروسته که چیرته کوم کس خپل ذکر مسه کړي (نو څه حکم دی) نبي عليه الصلاة والسلام وفرمايل

وَهَلْ هُوَ إِلَّا بَضْعَةٌ مِنْهُ[1] (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ) (وَرَوَى ابْنُ مَاجَهْ نَحْوَهُ)

هغه هم د انسان د غوښې يوه ټوټه ده ، او ابن ماجه هم دا رنګې روايت کړی دی.

وَقَالَ الشَّيْخُ الْإِمَامُ مُحْيِي السُّنَّةِ هٰذَا مَنْسُوخٌ لِأَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَسْلَمَ بَعْدَ

امام محی السنة رحمه الله ويلي چې دا حديث منسوخ دی ځکه چې ابو هريره رضي الله عنه اسلام راوړی دی پس

قُدُومِ طَلْقٍ وَقَدْ رَوَى أَبُو هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

دطلق بن علي رضي الله عنه د راتلو نه او دابو هريره رضي الله عنه نه د رسول الله صلى الله عليه وسلم دا روايت منقول دی چې

إِذَا أَفْضَى أَحَدُكُمْ بِيَدِهِ إِلَى ذَكَرِهِ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا شَيْءٌ

کله په تاسو کې د چا لاس خپل ذکر ته ورسيږي او د لاس او د ذکر په مينځ کې کوم شی حائل نه وي نو

فَلْيَتَوَضَّأْ . (رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ وَالدَّارَقُطْنِيُّ) (وَرَوَاهُ النَّسَائِيُّ عَنْ بُسْرَةَ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ

هغه ته په کار دي چې اودس وکړي، او نسائي د بسره رضي الله عنها نه روايت نقل کړی مګر نه يې دي ذکر کړي په

لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا شَيْءٌ). (ابو داؤد ۱۸۲، ترمذي ۸۶، نسائي ۱/۱۰۱).

کې چې ﴿ليس بينه وبينها شیء﴾.

۲۱ صفر ۱۴۱۰ھ

د ښځې د ښکلولو (مچو کولو) مسئله

(۱۹) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَبِّلُ بَعْضَ أَزْوَاجِهِ ثُمَّ

حضرت عائشې رضي الله عنها ويلي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم خپلې بعضې ښځې ښکل کړې وې او بيا يې

يُصَلِّي وَلَا يَتَوَضَّأُ . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَهْ) وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ لَا يَصِحُّ

بغير داودس (په مخكني اودس سره) يې مونځ كړى ؤ او امام ترمذي ويلي دي چې صحيح نه دى زمونږ د

عِنْدَ أَصْحَابِنَا بِحَالٍ إِسْنَادُ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ وَ أَيْضًا إِسْنَادُ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ

علماؤ په نزد په هيڅ حال كې د عروه سند د حضرت عائشې رضي الله عنها او همدارنګې اسناد د ابراهيم تيمي هم [illegible]

عَنْهَا وَ قَالَ أَبُو دَاوُدَ هٰذَا مُرْسَلٌ ، وَ إِبْرَاهِيمُ التَّيْمِيُّ

د حضرت عائشې رضي الله عنها نه صحيح نه دى او ابوداؤد ويلي چې دا مرسل دى ، او ابراهيم تيمي د حضرت

لَمْ يَسْمَعْ عَنْ عَائِشَةَ) .[1]

عائشې رضي الله عنها نه آوريدلي نه دي.

توضيح: يقبل بعض ازواجه : دا مسئله د مس الذكر په شان د مس المرأة ده كومې ته چې **تقبيل المرأة** هم ويل شوي دي، د مس الذكر په شان په دې كې هم ډير غټ اختلاف دى چې آيا د ښځې په مسه كولو سره اودس ماتيږي او كه نه ماتيږي؟ په روايتونو كې د اختلاف د وجې په صحابه كرامو بيا په تابعينو او فقهاؤ كې اختلاف شوى دى.

د فقهاء كرامو اختلاف: د جمهورو فقهاو په نزد مس المرأة ناقض الوضوء دى، البته شافعيانو د بلا حائل قيد زيات كړى دى، امام مالک رحمه الله درې قيدونه زيات كړي دي، يعنې چې ښځه اجنبيه وي، بالغه وي او مسه كول په شهوت سره وي، د احنافو ائمو په نزد د ښځې مسه كول او د ښځې خكلول مطلق ناقض الوضوء نه دي، هو كه چيرته فاحش ملاعبت او مباشرت وو يا صرف په خكلولو سره د نجاست وتل وو نو بيا ناقض وضوء دي. (المرقات ۲/۴۵).

دلائل : د جمهورو سره هيڅ مرفوع حديث نشته، ألبته دوى د قرآن كريم د آيت نه د مسئلې د ويستلو كوشش كړى دى او د احنافو په دليل كې چې كوم حديث دى د هغه د كمزوري كولو كوشش يې كړى دى، لهذا دوى حضراتو په آيت ﴿او لامستم النساء﴾ سره په دې شان استدلال كړى دى چې د دې لمس نه په لاس سره لمس كول مراد دي، جماع مراد نه ده ، لهذا د ښځې په مسه كولو سره اودس لازميږي. جمهورو د مشكوة د ۴۱ صفحه په اخير كې د حضرت ابن عمر رضي الله عنه په اثر سره هم استدلال كړى دى او

(۱) اخرجه ابوداود في السنن ۱/۱۲٤ رقم الحديث :۱۷۹، والترمذي في السنن ۱/۱۳۳ رقم الحديث :۸٦.

بیا یې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه په اثر او د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه په اثر او موقوفو روایتونو استدلال کړی دی، احنافو تر نظر لاندې د حضرت عائشې رضي الله عنها په مرفوع روایت سره استدلال کړی دی، د احنافو دویم دلیل په بخاري شریف کې د حضرت عائشې رضي الله عنها حدیث دی ویلي دي : **(كنت انام بين يدى رسول الله صلى الله عليه وسلم ورجلاى فى قبلته فاذا سجد غمزنى فقبضت رجلى فاذا قام بسطتها والبيوت يومئذ ليس فيها مصابيح)** (بخاري ج ۱ ص ۵۲).

دا حدیث بخاري ډیر ځایه په مختلفو الفاظو سره روایت کړی دی بیا هم دا الفاظ د مسلم دي، د احنافو دریم دلیل د مسلم شریف روایت دی کوم چې حضرت عائشې رضي الله عنها داسې نقل کړی دی : **(فقدت رسول الله صلى الله عليه وسلم ليلة من الفراش فالتمسته فوقعت يدى على بطن قدمه وهو فى المسجد)**.

د احنافو څلورم دلیل د حضرت ابو امامه رضي الله عنه روایت دی کوم چې ابن عدي په کامل کې ذکر کړی دی، ابو امامه ویلي دي **(قلت يارسول الله صلى الله عليه وسلم الرجل يتوضأ ثم يقبل اهله ويلاعبها اينقض ذلك الوضوء قال لا)**.

جمهورو د حضرت عائشې رضي الله عنها په زیر بحث حدیث باندې اعتراض کړی دی کوم چې دصاحب مشکوة نقل کړی دی چې زمونږ د ملګرو په نزد د عروه اسناد د حضرت عائشې رضي الله عنها نه په هیڅ حالت کې صحیح نه دی .د مرقاة صاحب ملا علي قاري رحمه الله د صاحب مشکوة دې قول ته غیر صحیح ویلي دي ځکه امام ترمذي اګر که دې سند ته ضعیف ویلي دي لیکن هغه د حضرت عائشې رضي الله عنها نه د عروه د سماع نه انکار نه دی کړی او دا انکار هغه کولی هم نه شي، ځکه چې په بخاري او ترمذي کې ځای په ځای د حضرت عائشې رضي الله عنها نه د عروه سماع صراحةً موجوده ده، البته دا اعتراض صحیح دی چې د حبیب بن ثابت سماع د عروه نه ثابته نه ده .د دې حدیث په سند باندې د اعتراض صحیح کېدو توجیه په کار ده ترڅو چې د صاحب مشکوة طرف ته د دومره غټې غلطۍ نسبت ونه کړي شي، هغه توجیه دا ده چې د عروه په نوم دوه کسان دي، یو عروه بن زبیر دی کوم چې د حضرت عائشې رضي الله عنها خوری دی او دویم عروه بن مزني دی، دلته که چیرته عروه بن زبیر مراد کړی شي نو د هغه سماع خو د حضرت عائشې رضي الله عنها نه ثابته ده، لیکن د حبیب بن ثابت سماع د عروه بن زبیر نه ثابته نه ده نو حدیث منقطع شو، او که چیرته دلته عروه بن مزني مراد کړی شي نو د حبیب سماع خو ددې عروه نه شته مګر د حضرت عائشې رضي الله عنها نه یې سماع نشته بیا هم په حدیث کې انقطاع راغله، بهر حال دا حدیث منقطع دی، احنافو د دې اعتراض دا جواب ورکړی دی چې په دې حدیث کې د عروه نه مراد عروه بن زبیر دی مزني نه دی، او په دار قطني او د احمد په روایت کې د دې تصریح هم موجوده ده چې د عروه نه مراد د حضرت

عائشې رضي الله عنها خوري ابن زبير دی، بل طرف ته د ابوداؤد په يو روايت کې يوه مضبوطه قرينه ده چې مراد عروه بن زبير دی، ځکه چې هلته داسې الفاظ دي ﴿من هي الا انت فضحکت﴾(المرقات ۲/۴۵).

په بې تکلفۍ سره دا الفاظ عروه بن زبير ته ويل شوي دي ځکه چې دا د حضرت عائشې رضي الله عنها خوري دی او عروه بن مزني خو يو اجنبي کس دی هغه ځنګه دا الفاظ ويلی شي؟ اوس دا خبره پاتې شوه چې د حبيب سماع او لقاء د عروه سره نشته نو د دې جواب دا دی چې امام ابوداؤد واضحه کړې ده چې د حبيب سماع د عروه بن زبير نه ثابته ده او عامو محدثينو هم دا سماع منلې ده، اوس د جمهورو لومړی اعتراض ختم شو.

ليکن جمهورو دويم اعتراض کړی دی چې دا حديث د ابراهيم تيمي د وجې نه د مرسل يو قسم منقطع دی، نو د دې جواب دا دی چې مرسل روايت د جمهورو په نزد قابل استدلال دی، صرف شافعيان په دې کې اختلاف لري نو زمونږ په نزد هم مرسل مقبول دی، همدارنګه په طبراني کې عن ابراهيم التيمي عن عائشة سند دی اوس نو دا حديث مرسل هم پاتې نه شو ارسال هم ختم شو، جمهورو د آيت الوضوء په لفظ (لامستم) سره استدلال کړی دی آيت داسې دی: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوْا وُجُوْهَكُمْ وَ اَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَ امْسَحُوْا بِرُءُوْسِكُمْ وَ اَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ ؕ وَ اِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوْا ؕ وَ اِنْ كُنْتُمْ مَّرْضٰۤى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَآءَ اَحَدٌ مِّنْكُمْ مِّنَ الْغَآئِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوْا مَآءً فَتَيَمَّمُوْا صَعِيْدًا طَيِّبًا﴾.(المائدة آيت: ٦).

جواب: د قرآن په دې آيت سره جمهورو استدلال کړی دی او ويلي يې دي چې احنافو د آيت په مقابل کې حديث ولې راوړی دی، نو د دې جواب دا دی چې حضرت ابن عباس رضي الله عنه د ﴿أَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاء﴾ تفسير په جماع سره کړی دی.

دويم جواب: دا دی چې باب مفاعله اغلبًا د جانبينو نه د فعل د صدور په معنی استعمال شوی دی او د جانبينو نه تحقق د جماع په صورت کې کيدی شي.

دريم جواب: دا دی چې په آيت کې د تيمم ذکر دی د اوبو نه پيدا کيدو په صورت کې د طهارت دپاره تيمم کافي دی، اوس تيمم د حدث اصغر او اکبر دواړو دپاره عام کول په کار دي او دا هله کيدی شي چې د ﴿أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ﴾ نه حدث اصغر او د ﴿أَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاء﴾ نه حدث اکبر مراد واخيستل شي ترڅو چې تيمم د دواړو حدثونو دپاره طهارت جوړ شي او د تاکيد پر ځای په آيت کې تاسيس راشي کوم چې د تاکيد نه افضل دی، لهذا د ﴿أَوْ لٰمَسْتُمُ﴾ نه جماع مراد کړی شوه.

دارنګه لمس د عربو په محاوره کې د جماع دپاره استعمال شوی دی په خصوصي طور کله يې چې

مفعول به لفظ نساء شي لکه په پښتو کې چې ويل کيږي (په ښځه يې لاس ولګولو).
باقي جمهورو چې په کومو آثارو سره استدلال کړی دی هغه د مرفوع احاديثو په مقابل کې نه شي وړاندې کيدی، هسې هم د شافعيانو په نزد په مجتهدينو باندې لازمه نه ده چې هغوی دې د صحابه کرامو د اجتهادي اقوالو پابند وي دوی ويلي دي (نحن رجال وهم رجال).

په اور باندې د پاخه شوي شي په استعمال سره اودس نه ماتيږي

(۲۰) وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أَكَلَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتِفًا ثُمَّ مَسَحَ
دابن عباس رضي الله عنه روايت دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د ګډ د ولې غوښه وخوړله بيا يې پاک کړو
بِيَدِهِ بِمِسْحٍ كَانَ تَحْتَهُ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى [1].
خپل لاس په ټاټ سره کوم چې د نبي عليه السلام شا ته غوړول شوی وو او بيا اودريدو مونځ يې وکړ.
(۲۱) وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ قَرَّبْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَنْبًا مَشْوِيًّا
حضرت ام سلمه رضي الله عنها ويلي دي چې: ما رسول الله صلی الله عليه وسلم ته يو پوخ کړی شوی طرف ور وليږلو
فَأَكَلَ مِنْهُ ثُمَّ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ وَ لَمْ يَتَوَضَّأْ [1].
لهذا رسول الله صلی الله عليه وسلم ترې خوراک وکړ بيا د مونځ دپاره ودريده او اودس يې ونه کړه.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

(۲۲) عَنْ أَبِي رَافِعٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أَشْهَدُ لَقَدْ كُنْتُ أَشْوِي لِرَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
ابورافع رضي الله عنه روايت دی وايي چې د دې خبرې قسم کوم چې ما رسول الله صلی الله عليه وسلم ته پخه کړې وه
بَطْنَ الشَّاةِ ثُمَّ صَلَّى
د ګډ خيټه (يعني په خيټه کې د ننه شيان لکه ينه زړه وغيره) نبي عليه السلام (د هغې خوراک وکړه) بيا د مونځ
وَ لَمْ يَتَوَضَّأْ [3].
دپاره ودريدو او اودس يې ونه کړو.

(۱) أخرجه ابوداود في السنن ۱۳۲/۱ رقم الحديث: ۱۸۹، وابن ماجه ۱۶۴/۱ رقم الحديث: ۴۸۸.
(۲) أخرجه أحمد في المسند ۳۰۷/۶، والترمذي في السنن ۲۴۰/۴ رقم الحديث ۱۸۲۹.
(۳) أخرجه مسلم في صحيحه ۲۷۴/۱ رقم الحديث ۹۴-۳۵۷.

(۲۲) وَعَنْهُ قَالَ أُهْدِيَتْ لَهُ شَاةٌ فَجَعَلَهَا فِي الْقِدْرِ

ابو رافع رضي الله عنه راوي دی چې يوه ورځ ماته هديه کړې شوه ګډ نو ما (د هغه غوښه د پخيد و دپاره) په کټوئ

فَدَخَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا هٰذَا يَا أَبَا رَافِعٍ

کې واچوله (په دې وخت کې) رسول الله صلی الله علیه وسلم تشريف راوړه او وې فرمايل: ابو رافعه دا څه دي؟

فَقَالَ شَاةٌ أُهْدِيَتْ لَنَا يَا رَسُولَ اللهِ فَطَبَخْتُهَا فِي الْقِدْرِ

ما عرض وکړ: يارسول الله! دګډ غوښه ده کومه چې ماته د هديې په طور راغلې وه هغه ما په کټوي کې پخه

قَالَ نَاوِلْنِي الذِّرَاعَ يَا أَبَا رَافِعٍ فَنَاوَلْتُهُ الذِّرَاعَ

کړې ده رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: يو لاس يې ماته هم راکړه لهذا ما يې يو لاس د رسول الله صلی الله علیه وسلم

ثُمَّ قَالَ نَاوِلْنِي الذِّرَاعَ الْآخَرَ فَنَاوَلْتُهُ الذِّرَاعَ الْآخَرَ

په خدمت کې پيش کړ، بيا رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: يو بل لاس هم راکړه ما دويم لاس هم ورکړو

ثُمَّ قَالَ نَاوِلْنِي الذِّرَاعَ الْآخَرَ فَقَالَ لَهُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّمَا لِلشَّاةِ ذِرَاعَانِ

رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: يو لاس بل هم راکړه، ما عرض وکړ يا رسول الله! دګډ خو دوه لاسونه وي

فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(او دواړه مې ستاسو په خدمت کې پيش کړل اوس بل له کومه پيدا کړم) رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل

أَمَا إِنَّكَ لَوْ سَكَتَّ لَنَاوَلْتَنِي ذِرَاعًا فَذِرَاعًا مَا سَكَتَّ

ابو رافعه! که چيرې ته خاموش پاتې شوې وې نو ماته به په لاس باندې لاس راکول کيدو تر څو چې ته خاموش

ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَتَمَضْمَضَ فَاهُ وَغَسَلَ أَطْرَافَ أَصَابِعِهِ

وې بيا نبي عليه الصلاة والسلام اوبه وغوښتې او خوله مبارکه يې وو ينځله (غرغره يې وکړه) بيا يې ګوتې پوره

ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى ثُمَّ عَادَ إِلَيْهِمْ فَوَجَدَ عِنْدَهُمْ لَحْمًا بَارِدًا

وو ينځلې او دريدو او مونځ يې وکړو ابو رافع ته يې تشريف راووړ او د هغه سره يې تازه غوښه وليدله

فَأَكَلَ ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ

لهذا رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه وخوړله، ددې نه وروسته يې جومات ته تشريف ويووړ او (شکرانه)

فَصَلَّى وَ لَمْ يَمَسَّ مَاءً [1].
مونځ يې بيا اداء کړ او اوبه يې هم وانه اچولې يعني نه يې اودس وکړو او نه يې غرغره وکړه.
وَ رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ إِلَى آخِرِهِ).
(روايت کړې دارمي د دې حديث د ابو عبيد نه مګر ثم دعا بماء نه تر آخره پورې يې نه دی ذکر کړې).

توضيح : الذراع : د ګډ مخکينو دواړو پښو ته ذراع ويل شوی دی کوم ته چې په اردو کې دست يا دستي ويل کيږي، رسول الله ﷺ ته د دې ځای غوښه ډيره خوښه وه ځکه چې د غوښې دا برخه خوندوره هم ده او قوت ورکوونکې هم ده. (المرقات ۲/۴۷).

ذراعاً فذراعاً : يعنې زما په غوښتنه باندې که چيرته ته خاموش پاتې شوی وې نو په معجزاتي طور به د الله تعالى د طرفه د ډيرو لاسونو (ذراع) انتظام به شوی وی، مګر کله چې تا د ظاهري اسبابو تصريح او تشريح شروع کړه نو بيا د غيب پرده موقوفه کړی شوه. (المرقات ۲/۴۸).

ولم يمس ماء : يعنې رسول الله ﷺ په دې صورت کې اوبه په لاس هم ونه لګولې ځکه چې دا وخت رسول الله ﷺ تازه غوښه خوړلې وه، په لاسونو يې هيڅ هم ونه لګول، نه يې وينځل او نه يې اودس وکړو دا ټول حديثونه د جمهورو دلائل دې چې په اور سره د پاخه شوو شيانو په خوړلو سره اودس نه ماتيږي. (المرقات ۲/۴۸).

(۲۲) وَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ أَنَا وَ أُبَيٌّ وَ أَبُو طَلْحَةَ جُلُوسًا
حضرت انس بن مالک رضي الله عنه ويلي چې ما او ابي بن کعب رضي الله عنه او ابو طلحه رضي الله عنه ناست وو مونږ
فَأَكَلْنَا لَحْمًا وَ خُبْزًا ثُمَّ دَعَوْتُ بِوَضُوءٍ
غوښه او ډوډی خوړله (د خوراک نه فارغ شولو) ما د اودس د پاره اوبه وغوښتې، ابي بن کعب رضي الله عنه
فَقَالَا لِمَ تَتَوَضَّأُ فَقُلْتُ لِهَذَا الطَّعَامِ الَّذِي أَكَلْنَا
او ابو طلحه رضي الله عنه وويل ته اودس ولې کوې؟ ما وويل: دغې خوراک د وجې کوم چې ما اوس کړی دی
فَقَالَا أَتَتَوَضَّأُ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَمْ يَتَوَضَّأْ مِنْهُ
دوی دواړو وويل آيا د پاکو شيانو د خوړلو د وجې اودس کوې؟ د دې شيانو په خوړلو سره هغه کس اودس نه

---

(۱) اخرجه احمد في المسند ۶/۳۹۲.

مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْكَ[1].
دی کړی کوم چې د تانه بهتر دی یعني رسول الله ﷺ.
﴿۲۵﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ قُبْلَةُ الرَّجُلِ امْرَأَتَهُ
د حضرت ابن عمر رضي الله عنه په باره کې مروي دي چې هغه ویلي دي چې که یو سړي خپله ښځه ښکل کړه
وَجَسُّهَا بِيَدِهِ مِنَ الْمُلَامَسَةِ وَمَنْ قَبَّلَ امْرَأَتَهُ أَوْ جَسَّهَا بِيَدِهِ
یا د هغې په خپل لاس سره مسه کول ملامست دی او کوم کس چې خپله ښځه ښکل کړه یا یې مسه کړه په
فَعَلَيْهِ الْوُضُوءُ.[2]
لاس سره نو په هغه باندې اودس واجب دی.
﴿۲۶﴾ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ يَقُولُ مِنْ قُبْلَةِ الرَّجُلِ امْرَأَتَهُ الْوُضُوءُ[3].
د ابن مسعود رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې د خپلې ښځې په ښکلولو سره سړي باندې اودس لازمي دی.
﴿۲۷﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ الْقُبْلَةَ مِنَ اللَّمْسِ
د ابن عمر رضي الله عنه نه روایت دی چې حضرت عمر رضي الله عنه ویلي دي چې خکلول په لمس کې داخل دي
فَتَوَضَّئُوا مِنْهَا[4].
(کوم چې په قرآن کې ذکر شوي) لهذا د خکلولو نه وروسته اودس وکړئ.

توضیح: فتوضؤا: دا روایت او ددې نه مخکې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه روایت او د هغه نه مخکې د حضرت ابن عمر رضي الله عنه روایت نه معلومه شوې ده چې د ښځې په لمس کولو سره اودس لازم دی، شافعیانو دا د دلیل په طور اخیستي دي، احنافو ویلي دي چې لومړی خو دا روایتونه موقوف دي او د صحابو اقوال دي کوم چې د مرفوع احادیثو مقابله نه شي کولی، دویم دا چې که چیرته دا قوي او قابل استدلال وګڼل شي نو ممکن ده چې مرفوع احادیث د دوی دپاره ناسخ شي، د ابن عباس رضي الله عنه په مرفوع حدیث کې دي چې رسول الله ﷺ وفرمایل: **لیس في القبلة وضوء (کذا في مسند ابي**

---

(۱) اخرجه احمد في المسند ۳۹۲/۶.

(۲) اخرجه مالک في الموطا ۴۳/۱ ، رقم الحدیث : ۶۳ .

(۳) اخرجه مالک في الموطا ۴۳/۱ ، رقم الحدیث : ۶۵ .

(۴) اخرجه الدار قطني في السنن ۱۴۴/۱ رقم الحدیث : ۳۷.

حنیفة رَحِمَهُ اللهُ تفصیل به مخکې تیر شوی دی.

د هرې بهیدونکې وینې د وجې د اودس مسئله

(۲۸) وَعَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
عمر بن عبد العزیز رَحِمَهُ اللهُ د تیمیم داري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت کړی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمیلي دي
اَلْوُضُوءُ مِنْ كُلِّ دَمٍ سَائِلٍ (رَوَاهُمَا الدَّارُ قُطْنِيُّ وَ قَالَ
د هرې بهیدونکې وینې د وجې اودس لازم دی. همدا دواړه روایتونه دارمي نقل کړي دي او ویلي یې دي
عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ وَلَا رَآهُ.
چې حضرت عمر بن عبد العزیز رَحِمَهُ اللهُ د تمیم داري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه، نه آوریدلی دی او نه یې هغه لیدلی دی.
وَ يَزِيدُ بْنُ خَالِدٍ، وَ يَزِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ مَجْهُولَانِ)[1].
همدا رنګه د دې روایت دوه راویان یزید بن خالد او یزید بن محمد مجهول دي.

توضیح: د فقهاو اختلاف: د دې حدیث نه مخکې په دې پوهیدل په کار دي چې د سبیلینو نه بغیر د نجاست په وتلو سره اودس ماتیږي او که نه؟ په دې مسئله کې د فقهاو اختلاف دی. بیا د دې عامې قاعدې لاندې د دې حدیث د وینې د وتلو په باره کې یوه اختلافي مسئله پیدا شوې ده. د مالکیانو او شافعیانو په نزد خروج دم سائل ناقض وضوء نه دی، بیا د شافعیانو په نزد که چیرته دا وینه د غیر سبیلینو نه وه نو ناقضه نه ده او که د سبیلینو نه وه یعني د قبل او دبر نه وه نو د اودس ماتوونکې ده برابره ده که دا وینه معتاد وي او که نوي، د حیض او نفاس وینه معتاده ده. د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نزد د غیر سبیلنو نه وتونکې وینه مطلقا ناقض وضوء نه ده او د سبیلینو نه که چیرته په غیر معتاد طور راشي مثلا استحاضه وغیره شي نو هغه هم د اودس ماتوونکې نه ده، او که چیرته ما خرج من سبیلین معتاد وي لکه د حیض او نفاس وینه نو هغه د اودس ماتوونکې ده. امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ، صاحبین، امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ او سفیان ثوري رَحِمَهُ اللهُ د ټولو فقهاؤ په نزد د بهیدونکې وینې وتل مطلقا د اودس ماتوونکې ده، برابره خبره ده که د سبیلینو نه وي که د بدن د کومې بلې حصې نه وي، خو په دې شرط چې وینه د زخم شا و خوا وبهیږي.

د فقهاؤ دلائل: د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او امام مالک رَحِمَهُ اللهُ دلیل د دوو صحابه کرامو واقعه ده کومه

---

(۱) أخرجه الدار قطني في السنن ۱/۱۵۷ رقم الحديث ۲۷

چې ابو داؤد د اول جلد په ۲٦صفحه باب الوضوء من الدم کې بیان کړې ده چې عمار بن یاسر رضي الله عنه مهاجر او عباد بن بشر رضي الله عنه انصاري په غزوه ذات الرقاع کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په فرمان په شپه کې د اسلام په فوجونو باندې په پیره باندې مقرر شول عمار بن یاسر رضي الله عنه د شپې په اوله برخه کې آرام کولو او عباد بن بشر رضي الله عنه پیره کوله، هغه مونځ کولو چې یو مشرک ویشتو ده مونځ جاري وساته نو ښکاره ده چې وینه بهیدله که چیرته اودس ماتیدلی نو مونځ به یې پریښي وی، معلومه شوه چې د وینې په وتلو سره اودس نه ماتیږي، او د ذکر شوي حدیث په باره کې دوی ویلي دي چې په دې کې انقطاع هم ده او د دې دوه راویان یزید بن خالد او یزید بن محمد مجهول هم دي.

ائمه احنافو او جمهورو د فاطمې بنت ابی حبیش بخاري والا روایت سره استدلال کړی دی په کوم کې چې فاطمې بنت حبیش په پوښتنه باندې رسول الله صلی الله علیه وسلم جواب ورکړ حدیث دا دی : ﴿عن عائشة رضي الله عنها جاءت فاطمة بنت ابی حبیش الی النبي صلی الله علیه وسلم فقالت انی امرأة استحاض فلا اطهر أفأدع الصلوة قال لا انما ذلک دم عرق ثم توضی لکل صلوة﴾.(المرقات ۲/۵۱).

او د بخاري د بعضو روایتونو الفاظ داسې دي ﴿توضیٔ ما بین ذلک حتی یجیء ذلک الوقت﴾.

ددې حدیث نه واضحه شوه چې وینه ناقض الوضوء ده ځکه چې د استحاضې د وینې په وتلو سره د هر مونځ دپاره د اودس کولو حکم شوی دی، دا دلیل په شافعیانو باندې حجت نه دی بلکې په مالکیانو باندې حجت دی کوم چې د سبیلین او غیر سبیلین فرق نه کوي ، خو دم عرق په لفظ کې کله چې عموم دی نو بیا په شوافعو باندې حجت دی، احنافو او حنابلو ددې روایت د دې عموم په نظر کې نیولو سره پیش کړی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دم عرق ویلی دی نو د بدن د هرې برخې نه چې وینه وبهیږي ټولو له شامل دی. د احنافو او حنابلو دویم دلیل د حضرت عائشې رضي الله عنها مرفوع حدیث دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : ﴿من اصاب قیء او عارف او قلس او مذی فلینصرف فلیتوضأ ثم لیبن علی صلوته وهو فی ذلک لایتکلم﴾ (رواه ابن ماجه في باب ما جاء في البناء علی الصلوة ص ۸۵).

په دې حدیث کې د نکسیر وینه(پوزه ماتیدل) او قئ ناقض الوضوء ګرځول شوي دي او دغه دواړه شیان خارج من غیر السبیلین دي.

د احنافو دریم دلیل هغه استنباطي دلیل دی کوم چې د هغه حدیث نه مستنبط دی په کوم کې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي د کوم چا چې په مونځ کې اودس مات شي نو هغه دې په پوزه باندې لاس کیږدي د باندې دې لاړ شي .

د استدلال طرز داسې دی چې داسې کس د شرم کولو د وجې بهر وتلی نه شي ځکه چې بیا به خلک وايي چې د ده باد وتلی دی، ددې شرم نه د ځان ساتلو دپاره دا په پوزه باندې لاس کيږدي او خلکو ته دې دا ورښايي چې زما اودس د باد وتلو د وجهې نه دی مات شوی بلکې د پوزې نه د وينې د بهيدو د وجې مات شوی دی، که چيرته د وينې په وتلو سره اودس نه ماتيدلی نو همداسې کس ته بيا رسول الله ﷺ داسې تدبير ولې ورښودلو؟.

د احنافو څلورم دليل همدا د بحث نه لاندې حديث دی، په دې باندې د کتاب صاحب دوه اعتراضونه راپورته کريدي، لومړی اعتراض دا دی چې دا حديث دار قطني نقل کړی دی او بيا يې ويلي دي چې د عمر بن عبدالعزيز رحمه الله د تميم داري رضي الله عنه نه نه روايت ثابت دی او نه رؤيت ثابت دی لهذا حديث منقطع او مرسل دی.

د دې جواب دا دی چې زيلعي تصريح کړې ده چې ابن عدي دا حديث د سند متصل سره نقل کړی دی، دارنګه مصنف ابن ابی شيبة هم دا حديث په سند متصل سره مذکور دی نو انقطاع او ارسال ختم شوی دی، همدارنګه د کثرت طرق او تعدد سند د وجې په حديث کې قوت راغلی دی، ددې وجې ترمذي ورته د حسن درجه ورکړې ده، هسې هم که دا حديث منقطع شي يا ضعيف شي نو د احنافو د دليل مدار په دې حديث باندې نه دی، ددوي ددليل مدارخود فاطمې بنت ابی حبيش اوحضرت عائشې رضي الله عنها د رعاف والا حديث باندې دی، دارنګه دا هم شرعي ضابطه ده چې د نجاست وتل موجب اودس دی او وينه په اتفاقي طور نجسه ده،صاحب دکتاب په زيرنظر حديث باندې دويم اعتراض دا کړی دی چې ددی حديث دوه راويان يزيد بن خالداو يزيد بن محمد مجهول دي لهذا حديث قابل استدلال نه دی، د دې جواب دا دی چې زيلعي د صحيح سند سره د زيد بن خالد نه د دې روايت کړی دی لکه چې په کتاب (کامل ابن عدي) کې دی، او يزيد بن محمد او يزيد بن خالد مجهول الحال خو دي مګر مجهول الذات نه دي او د دوی نه ډيرو ثقه راويانو روايتونه کړي دي لهذا دوی مجهول هم پاتې نه شول.

جواب: امام مالک رحمه الله او امام شافعي رحمه الله چې د صحابي په کومې واقعې سره استدلال کړی دی چې وينه يې بهيدله او هغه مونځ کولو نو د دې جواب دا دی چې دا د يوه صحابي جذبات، استغراق او د غلبه حال واقعه ده او د چا په غلبه حال او استغراقي کيفيت سره استدلال نه شي کيدلی، او په دې طاريه جزئيه سره قواعد کليه نه شي جوړيدلی، همدارنګه په دې باندې د رسول الله ﷺ تقرير او تصويب ثابت نه دي، دارنګه په دومره وينې بهيدو سره خو جامې هم سرې کيدلې (پاکې نه پاتې کيدلې) حالانکه د شافعيانو په نزد په نجاست کې کمه اندازه هم معاف نه ده ، ددې وجې علامه خطابي شافعي ويلي دي چې په دې حديث سره شافعيان هغه وخت استدلال کولی شي کله چې وينه د فوارې په شکل کې بهر وتله او جامې محفوظې پاتې شوي وي مونږ ورته وايو چې واه واه.

حضرت علامه ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې دا توجیه غلطه ده، بلکې حقیقت دا دی چې ددې صحابي سره نورې جامې وې کومې چې پاکې وې هغه هماغه واغوستې بیا یې مونځ وکړ مونږ وایو شاباس.
کوم وخت چې د همدې صحابي ملګري دا په وینو کې لت پت ولیده نو ورته یې وویل چې زه دې ولې نه راپورته کولم، ده ورته وویل ما سورت کهف شروع کړی وو ما مناسبه ونه ګڼله چې مونځ پرېږدم، معلومه شوه چې په وینو سره هغه جامې لمدې شوې وې په کومو کې چې یې مونځ وکړو.
په دې حدیث کې چې کومه برخه ده د هغې خلاصه داده چې په غزوه ذات الرقاع کې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عباد بن بشر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او عمار بن یاسر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په پیره باندې مقرر کړي وو، حضرت عباد خو اوده شوی وو او حضرت عمار بن یاسر په خپل نوبت کې پیره کوله او په مونځ کې مشغول شو، بل طرف ته یو کافر وو د کوم ښځه چې د جنګ په میدان کې وژل شوې وه هغه قسم کړی وو چې د محمد په ملګرو کې به کوم یو قتل کوم او د خپلې ښځې بدل به اخلم، د شپې په وخت کې راغی او په همدغه صحابي یې په غشي وویشته صحابي په مونځ باندې قائم پاتې شو، بیا حضرت عمار راپورته شو نو کافر ته معلومه شوه چې اوس به دې دا خلک لټوي نو وتښتیدو.

بَابُ آدَابِ الْخَلَاءِ
بيت الخلاء ته د تللو د آدابو بيان

آداب د ادب جمع ده په شرعي طور د دې اطلاق په مستحب باندې هم شوی دی او **(اعطاء كل شئ حقه)** يعنې شی ته د هغه د روا او مناسب ځای ورکولو ته ويل کيږي. ملا علي قاري رَحِمَهُ اللَّهُ د ادب تعريف داسې کړی دی : **((الادب استعمال ما يُحمدُ قولا او فعلا))** (المرقات ۲/۵۲).

يعنې ادب د هغو شيانو استعمال ته ويل کيږي د کوم استعمال چې ښه وګڼل شي برابره ده که د هغه تعلق د افعالو سره وي او که د اقوالو سره وي، لهذا په دې باب کې د هغو شيانو ذکر کيږي کوم چې د استنجاء په حواله ممنوع او مکروه دي، او د هغو شيانو ذکر هم کيږي کوم چې په استنجاء کې مستحب محمود او مطلوب دي.

الخلاء : د خاء په فتحې او مد سره خلاء هر هغه ځای ته ويل کيږي کوم ته چې انسان د قضاء حاجت دپاره ځي، يا دا د **خالي** په معنی سره دی ځکه انسان هم هلته د ټولو نه خالي او تنها ځي، يا داسې هم ويل شوي دي چې کله انسان هلته نه ورځي نو په عامو وختونو کې هغه مکان خالي پاتې وي. يا دا چې انسان هلته خپله خېټه خالي کوي.

يوولس آداب : په دې ځای کې شاه ولی الله محدث دهلوي رَحِمَهُ اللَّهُ يو شمير شيان د خلاء په آدابو کې بيان کړي دي : (۱) د قضاء حاجت په وخت کې د بيت الله او د قبلې د عظمت لحاظ ساتل په کار دي.

(۲) د صفائي خيال دې وساتل شي، لهذا د دريو کاڼو دې کم نه وي ترڅو چې ښه صفائي راشي.

(۳) خلکو ته د نقصان رسولو دې ځان وساتل شي، لهذا په لار يا د سوري لرونکې ونې يا د ميوې لرونکې ونې لاندې دې قضاء حاجت نه دې کول په کار.

(۴) د خپل نقصان نه دې پرهيز وکړي ، په کومه سوړه (سوري) کې دې متيازې نه کوي .

(۵) د ګاونډي او وروڼو د حقوقو لحاظ دې وساتل شي په همدې وجه د پيريانو په خوراک هډوکو غوشايو وغيره دې استنجاء نه کوي.

(۶) د نفس د حقوقو لحاظ دې وکړی شي لهذا په چپ لاس سره دې استنجاء وکړی شي.

(۷) د وسوسې نه د ځان ساتلو په خاطر دې په غسل خانه کې متيازې نه کوي.

(۸) د خلکو د سترګو نه دې ستر او حجاب غوره کړي.

(۹) د دخول او خروج په وخت کې دې مسنون دعاګانې ووايي.

په دې باب کې د پورته ټولو ذکر شويو آدابو متعلق احاديث راغلي دي.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ

قبلې ته د مخ او شا کولو مسئله

(۱) عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَيْتُمُ
ابو ايوب انصاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت کړی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: کله چې تاسو لاړ شئ بيت
الْغَائِطَ فَلَا تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ وَلَا تَسْتَدْبِرُوهَا وَلَكِنْ شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).
الخلاء ته نو د قبلې طرف ته مخ مه کوئ بلکې د مشرق او مغرب طرف ته مخ او شا کړئ.
قَالَ الشَّيْخُ الْإِمَامُ مُحْيِي السُّنَّةِ رَحِمَهُ اللهُ هٰذَا الْحَدِيثُ فِي الصَّحْرَاءِ وَأَمَّا فِي الْبُنْيَانِ فَلَا بَأْسَ
امام محی السنة رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې دا د صحراء حکم دی په آبادۍ کې په داسې کولو کې څه خبره نشته
لِمَا رُوِيَ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ ارْتَقَيْتُ فَوْقَ بَيْتِ حَفْصَةَ لِبَعْضِ حَاجَتِي
ځکه چې عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ويلي دي چې زه د کوم ضرورت په خاطر د حفصې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا کور ته ورغلم نو
فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْضِي حَاجَتَهُ مُسْتَدْبِرَ الْقِبْلَةِ
ما رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وليدو په (بيت الخلاء) کې د قضاء حاجت په حالت کې چې شا يې کړې وه قبلې
مُسْتَقْبِلَ الشَّامِ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
طرف ته او د شام طرف ته يې مخ کړی وو.

توضيح: لاتستقبلوا القبلة: د غټو او وړو بولو په وخت کې د قبلې طرف ته په مخ او شا کولو کې د فقهاء کرامو اختلاف دی، مشهور او غير مشهور ټول مسلکونه اته دي، ليکن مشهور او متبوعه مسلکونه څلور دي هغه بيانولی شي، چونکه روايتونه مختلف دي نو ځکه په فقهاء کرامو کې هم اختلاف راغلی دی اګرکه دا فيصله شوې ده چې د ټولو په نزد **اصح مافي الباب** همدا حديث د ابو ايوب انصاري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دی کوم چې په نفې باندې دال دی، او دويم حديث د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دی کوم چې په جواز باندې دال دی. (المرقات ۲/۵۲)[1].

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۹۸، رقم الحديث: ۳۹۴، ومسلم في الصحيح ۱/۲۲۴ رقم الحديث: ۵۹-۲۶۴، وابو داود ۱/۱۹ رقم الحديث: ۹، والنسائي ۱/۲۱، رقم الحديث: ۲۰-۲۱، والترمذي ۱/۱۳ رقم الحديث: ۸.

د فقهاؤ اختلاف: (۱) د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نزد قبلې ته مخ کول او شا کول په آبادۍ کې مطلقا روا دي او په صحراء کې مطلقا ناروا دي، ګویا چې دوی د جمع بین الاحادیث کوشش کړی دی چې د جواز احادیث په آبادۍ باندې محمول دي او د عدم جواز او نهي احادیث په صحراء باندې محمول دي.

(۲) امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ استدبار قبله په صحراء او بنیان دواړو کې ناروا ګرځولی دی او استقبال یې په دواړو کې روا ګرځولی دی، کوم احادیث چې د نهي دي هغه په استقبال باندې محمول دي او د کومو احادیثو چې جواز معلوم شوی دی هغه د استدبار دي.

(۳) امام ابوحنیفة رَحِمَهُ اللهُ سفیان ثوري رَحِمَهُ اللهُ جمهور صحابو او جمهورو فقهاؤ په نزد استقبال او استدبار په آبادۍ او صحراء دواړو کې ناروا دي او هیڅیرته یې ګنجایش نشته دی.

(۴) د داؤد ظاهري او د ربیعه الرائي په نزد استقبال او استدبار مطلقا روا دي که په بنیان کې وي که په صحراء کې وي، دوی د حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روایت نه د استقبال د جواز اخذ کړی دی او د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روایت نه یې د استدبار جواز اخذ کړی دی، ددې حضراتو وینا ده دا چې روایات متاخر دي لهذا دا ناسخ دي نو د استقبال او استدبار دواړو اصل جواز باقي پاتې شو، په همدې څلورو مذاهبو کې د دلائلو په اعتبار سره د شافعیانو، احنافو او اهل ظواهرو اختلاف ښکاره دی نو ځکه بیان کړی شول. (المرقات ۲/۵۴).

دلائل: شافعیانو او مالکیانو د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تر بحث لاندې حدیث باندې استدلال کړی دی په کوم کې چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فعل **(مستدبر القبلة مستقبل الشام)** ښودل شوی دی.

ددې حضراتو دویم دلیل د حضرت عراک رَحِمَهُ اللهُ د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی په کوم کې چې راغلي چې کله رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته وویل شول چې خلکو د قضاء حاجت په وخت کې استقبال قبله مکروه ګڼلی دی نو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: زما خیال دی چې خلکو همداسې شروع کړي دي تاسو خلک زما د قضاء حاجت ځای د قبلې طرف ته وګرځوئ، د حدیث الفاظ اوګورئ: **(عراک عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت ذکر عند رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قوم یکرهون ان یستقبلوا بفروجهم القبلة فقال أُراهم قد فعلوها استقبلوا بمقعدتي القبلة)** (سنن ابن ماجه).

ددې حضراتو دریم دلیل د مروان اصفر د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه هغه روایت دی کوم چې د مشکوة په څلور څلویښتمه صفحه کې ذکر دی په کوم کې چې حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ویلي دي چې په ښکاره میدان کې استقبال قبله منعه دی مګر کله چې کوم حائل په مینځ کې وي نو بیا هیڅ پروا نشته.

اهل ظواهرو په خپل استدلال کې د حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت وړاندې کړی دی کوم چې ابو داوُد په

دريمه صفحه کې نقل کړې دی الفاظ يې داسې دي: **(عن جابر قال نهى رسول الله ﷺ ان نستقبل القبلة ببول فرأيته قبل ان يقبض بعام يستقبلها)** (ترمذي وابو داؤد).

د دې حضراتو دويم دليل هماغه د عراک بن مالک روايت دی په کوم چې شافعيانو هم استدلال کړی دی او د ابن عمر رضي الله عنه په روايت سره هم دې خلکو داستدبار د جواز دپاره استدلال کړی دی. لهذا د دوی په نزد استقبال او استدبار دواړه مطلقا روا دي. د ائمه احنافو، د جمهور فقهاو او د تابعينو يو دليل خو همدا تر بحث لاندې د ابو ايوب انصاري رضي الله عنه حديث دی کوم چې اصح مافی الباب دی په کوم کې چې **مطلقا** د استقبال او استدبار نه منعه شوې ده. د جمهورو دويم دليل د سلمان فارسي رضي الله عنه روايت دی کوم چې د مشکوة په دوه څلويښتمه صحفه کې ذکر شوی دی د کوم الفاظ چې داسې دي: **(قال نهانا رسول الله ﷺ ان نستقبل القبلة لغائط او بول)** (مسلم).

دجمهورو دريم دليل دابوهريره رضي الله عنه روايت دی کوم چې دمشکوة په همدغه (۴۲) صفحه کې ذکر شوی دی د کوم الفاظ چې داسې دي: **(اذا اتيتم الغائط فلا تستقبلوا القبلة ولا تستدبروها)** (دارمي ابن ماجه).

د جمهورو څلورم دليل د عبدالله بن الحارث بن جزء مرفوع حديث دی کوم چې ابن ماجه او ابن حبان روايت کړی چې الفاظ يې داسې دي: **(لايبولن احدکم مستقبل القبلة)** (ابن حبان ابن ماجه).

د جمهورو پنځم دليل د ابو ايوب انصاري رضي الله عنه دويم مرفوع حديث دی په کوم کې چې نهايت واضح بيان شوی دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل کله چې تاسو د قضاء حاجت دپاره لاړ شئ نو د متيازو او بولو په وخت کې د قبلې طرف ته مخ نه کړئ، بلکې د مشرق او مغرب طرف ته مخ کړئ (ابو ايوب انصاري رضي الله عنه ويلي دي) چې کله مونږ شام ته راغلو نو هلته مونږ بيت الخلاګانې د قبلې طرف ته وليدې پس مونږ د استعمال په وخت کې د قبلې نه منحرف قضاء حاجت کولو او په (څه کوتاهي باندې) مو د الله تعالى نه بخښنه غوښتله (ابو داؤد ص ۳).

د احنافو د مسلک ترجيحات: د استقبال قبله په مسئله کې د احنافو مسلک په ډير وجوهاتو سره راجح دی يو شمير وجوهات وګورئ:

(۱) د حنفي مسلک دلائل قولي احاديث دي د نورو مسلکونو روايتونه فعلي دي، او د قول او د فعل چې کله تعارض راشي نو ترجيح قولي حديث ته ورکولی شي، ځکه چې په فعل کې د خصوصيت احتمال دی او دلته د خصوصيت احتمال قوي دی، ځکه چې د محققينو علماو په نزد په روضه مطهره کې د رسول الله ﷺ مبارک جسد چې د ځمکې د کومې برخې سره چې لګول شوی دی هغه

برخه له عرش نه بهتره ده نو د کعبې سره د نوراني جسد څه نسبت د ی. نو خصوصیت پیغمبري شو، دارنګه د ټولو ائمو په دې باندې اتفاق دی چې د انبیاء کرامو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ فضلات پاک دي او نهې د ناپاک کیدو د وجې ده نو دا هم خصوصیت دی. حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ویلي دي چې زه کله د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وروسته بیت الخلاء ته داخله شوم نو ما ته هلته هیڅ فضله په نظر رانغله او خوشبویي را پورته کیدله. ما د دې یادونه وکړه نو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: آیا تاته معلومه نه ده چې د انبیاء کرامو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ جسم د جنت د ارواح طیبه نه جوړ شوی دی کوم څه چې د دوی د جسم نه خارجیږي زمکه هغه ننباسي (شفاء قاضي عیاض) دارنګه د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د وینځې واقعه ده چې هغې یو ځل په غلطۍ سره د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ متیازې اوبه وګڼلې او وې څښلې او هغه هیڅ منعه ونه کړه نو دا د فضلاتو د پاکوالي علامه ده. شیخ عبد الحق محدث دهلوي رَحِمَهُ اللهُ په خپله شرحه لمعات کې د انبیاء کرامو عَلَيْهِمُ السَّلَامُ فضلات پاک لیکلي دي. (اشعة اللمعات).

(۲) احنافو چې کوم دلائل وړاندې کړي دي دا ټول محرِم دي یعنې حرمت یې ثابت کړی دی، او کله چې په مبیح او محرم کې تعارض راشي نو ترجیح محرم ته ورکول کیږي ترڅو چې د حرمت نه وساتل شي.

(۳) احنافو چې په کومو احادیثو استدلال کړی دی هغه د عام قانون او تشریع حیثیت لري په کومو کې چې د شریعت قاعده او ظابطه کلیه بیان شوې ده، او باقي حضراتو چې په کومو روایتونو سره استدلال کړی دی د هغوی حیثیت جزئي واقعات دي او د جزئي واقعې په مقابل کې قاعده کلیه آختل کیږي، د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په ژوند کې دوه څلور ځلې نه دي صرف یو ځل یې استدبار کړی دی او په هغه کې هم اختلاف دی.

(۴) د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت په خپل مقصود او مطلوب باندې په دلالت کولو کې قطعي او یقیني نه دی ځکه چې د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په لیدلو کې د غلطۍ احتمال کیدی شي چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نوراني څیره یو طرف ته وي او متیازې بل طرف ته وي. همدارنګه کیدلی شي چې د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ آواز یې اوریدلی وي رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مخ مبارک بل طرف ته اړولی وي یا کوم بل عذر وي. د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په دې روایت باندې دا شبه ده چې په هغه کې د ابادۍ ذکر نشته نو صرف په چت باندې قضاء حاجت او صحراء کې یو شانته دي، نو په دې حدیث سره د بنیان په جواز باندې استدلال نه شي کیدی او د چت چاردیوالي ثابتول مشکل دي نو دلیل د دعوه مطابق نه دی. ځکه چې د چت کولاو فضاء بنیان نه دی. (المرقات ۲/۵۳).

الزامي جواب: احنافو د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وغیره روایاتو دا جواب ورکړی دی چې ووایې په احادیثو کې د **نهی عن استقبال القبلة** علت څه دی نو ښکاره خبره ده چې د کعبې ادب علت دی، که چیرته علت همدا دی نو بیا په صحراء او بنیان کې فرق ولې کوئ؟ یا دواړه ځایونه روا وګڼئ یا دې دواړه ناروا

وګڼي، که چیرته تاسو دا فرق کوئ چې په بنیان کې حائل دی او په صحراء کې نشته نو په ادب سره عرض دی چې که چیرته څلور لویشتې دیوال حائل جوړیدی شي نو آیا د صحراء او بیت الله ترمینځ دا دومره لوی لوی غرونه او ځنګلات حائل نه شي جوړیدلی؟ دارنګه که چیرته د کعبې دادب د وجې په زرګونو میله لرې صحراګانو، غرونو او آبادیو کې توکول منعه دي نو آیا متیازې او بولې کول به منعه نه شي؟د کلام خلاصه داده چې په دې مسئله کې شافعیان او مالکیان ډیر کمزوري دي وجه داده چې حافظ مغرب ابن حرم اندلسي رَحِمَهُ اللّٰهُ د حنفیانو قول خپل کړی دی.قاضي ابوبکر مالکي رَحِمَهُ اللّٰهُ هم دا قول نیولی دی، ابن قیم حنبلي رَحِمَهُ اللّٰهُ هم دا مسلک خپل کړی دی، باقي کومو حضراتو چې د حضرت جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په روایت سره اُستدلال کړی دی او د هغه د وجې یې د نهې ټول احادیث منسوخ ګرځولې دي نو دا ډیره دافسوس خبرهٔ ده، ځکه چې د حضرت جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روایت د زیاتره محدثینو په نزد ضعیف دی، په هغه کې یو راوي محمد بن اسحاق دی، دویم ثوبان بن صالح دی او دوی دواړه ضعیف دي، نو دا روایت د شیخینو د ابو ایوب انصاري رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ د صحیح تر روایت دپاره څنګه ناسخ جوړیدی شي؟ اګر که حسن هم وګڼل شي، همدارنګه په دې کې هم هغه احتمالات دي کوم چې د ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په روایت کې دي.کومو حضراتو چې د عراک بن مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ په روایت سره استدلال کړی دی نو د دوی جواب دا دی چې هغه ته اګر که بعضو حضراتو حسن ویلي دي لیکن زیاتره محدثینو وربانديې کلام کړی دی، لهذا علامه ذهبي، ابن حزم، ابو حاتم، احمد بن حنبل او امام بخاري رَحِمَهُمُ اللّٰهُ په هغه کې کلام کړی دی، ځکه چې خالد بن ابی الصلت منکر الحدیث مجهول او ضعیف دی، دوه ځایه په هغه کې

انقطاع هم ده، او بعضو **موقوف علی عائشة** رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا ویلي دی، شیخ الهند رَحِمَهُ اللّٰهُ د دې عجیب جواب ورکړی دی هغه دا چې د استقبال او استدبار ممانعت یې چې واوریده نو خلکو په هر ځای کې د بیت الله طرف ته په شا کولو کې غلو کوله او په هره ناسته کې به یې شا ګرځول حرام ګرځول نو رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل چې زما نشست د قبلې طرف ته مخ کړئ ترڅو چې شا د قبلې طرف ته وي او په خلکو کې اعتدال راشي، دلته د بیت الخلاء مقعد مراد نه دی بلکې د عامو مجالسو خبره ده.

الغائط : علامه طیبي رَحِمَهُ اللّٰهُ ویلي دي چې غائط په اصل کې د ځمکې ځانله برخې ته ویل کیږي په همدې اعتبار سره د قضاء حاجت ځای او بیت الخلاء ته غائط ویل شوي ، ځکه د عادت مطابق خلک جدا ځای د قضاء حاجت دپاره لټوي ځکه چې په هغه کې پرده زیاته وي بیا په کې توسیع وکړی شوه او بولو ته غائط وویل شول (**تسمية الحال باسم محله**).

ولکن شرقوا او غربوا : دا حکم د اهل مدینو او د بیت الله جنوب یا په شمال کې د اوسیدونکو سره خاص دی، ځکه د دوي سره د بیت الله د جنوب طرف واقع دی او د مشرق او مغرب طرف ته بیت الله

نشته، په خلاف زمونږ د ملکونو کوم چې په مشرق کې واقع دي دا حکم دديې ځايونو دپاره نه دی ، ځکه دلته په مغرب کې بيت الله واقع دی، هو کوم ممالک چې د بيت الله په جنوب يا شمال کې واقع دي دا حديث هغوی لره هم شامل دی، په شريعت کې ځينې احکامات د بعضو خلکو سره خاص شوي راغلي دي دا حکم د همدې قسم نه دی، د استقبال او استدبار دا حکم د راجح قول مطابق د بيت الله سره خاص دی او د بيت المقدس حکم داسې نه دی .

۲۲ صفر ۱۴۱۰هـ

په کاڼو باندې د استنجاء مسئله

(۲) وَعَنْ سَلْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ نَهَانَا يَعْنِي رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ
د حضرت سلمان رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم مونږ منعه کړي يو ددې نه چې مونږ د
نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ لِغَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ أَوْ أَنْ نَسْتَنْجِيَ بِالْيَمِينِ أَوْ أَنْ
متيازو يا دبولو په وخت کې د قبلې طرف ته مخ کړو او ددې نه چې مونږ په ښي لاس سره استنجاء وکړو او ددې
نَسْتَنْجِيَ بِأَقَلَّ مِنْ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ أَوْ أَنْ نَسْتَنْجِيَ بِرَجِيعٍ أَوْ بِعَظْمٍ [1].
نه چې مونږ د دريو کاڼو نه په کمو استنجاء وکړو او ددې نه چې مونږ په غوشايو او هډوکي سره استنجاء وکړو

توضيح: ان نستقبل القبلة: په دې حديث کې د دريو مهمو خبرو طرف ته اشاره شوې ده او په دريواړو کې د جدا جدا حقوقو ذکر شوی دی، ددې نه په ماقبل جمله کې د استقبال قبله مسئله ده د هغې تفصيل ددې نه مخکې تير شوی دی په دې جمله کې د حق الله بيان راغلی دی.

ان نستنجي باليمين: يعني مونږ رسول الله صلى الله عليه وسلم ددې نه منعه کړي يو چې مونږ په ښي لاس سره استنجاء وکړو، په دې جمله کې د حق العبد بيان راغلی دی او په دې کې دويمې مهمې مسئلې طرف ته اشاره ده چې ښی لاس په استنجاء کې استعمال نه کړئ، د اهل ظواهرو او د بعضې شافعيانو په نزد په ښي لاس په استنجاء کولو سره طهارت نه حاصليږي، ليکن د جمهورو مسلک دا دی چې دا ممانعت د ښي لاس د شرافت د وجې دی که نه نو اصل مقصود خو صفائي حاصلول دي او هغه په ښي او چپ دواړو سره حاصليدی شي، شريعت ښی لاس د ښو کارونو دپاره او چپ لاس يې د نامناسبه او مکروه کارونو دپاره مقرر کړی دی، نو استنجاء هم مکروه کار دی د کوم چې په چپ لاس کول په کار دي ترڅو چې د خوراک څښاک په وخت کې انسان ته کرکه رانه شي چې همدا اوس اوس مې همدا لاس په متيازو

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/ ۲۵۰، رقم الحديث ۱۴۸، ومسلم في الصحيح ۱/ ۲۲۵ رقم الحديث ۶۲-۲۶۶، والترمذي ۱/ ۱۶ رقم الحديث : ۱۱ .

باندې ککړ کړو او اوس پرې دو دی خورم او خولې ته یې پورته کوم. بهر حال صفائي خو په هر لاس سره کیدی شي خو ښي لاس د استنجاء نه ساتل د هغه د شرف د وجې دي.

ان نستنجي باقل من ثلاثة احجار: په دې جمله کې د حق النفس بیان راغلی دی او په دې کې دریمې مهمې مسئلې طرف ته اشاره شوې ده د کومې عنوان چې **استنجاء بالاحجار** دی او په دې کې د فقهاؤ اختلاف دی.

د فقهاء کرامو اختلاف: دلته درې شیان قابل لحاظ دي: (۱) **انقاء محل** یعنې د محل صفا کول (۲) **تثلیث** یعنې د دریو د شمیر لحاظ کول (۳) **ایتار** یعنې د طاق شمیر رعایت کول. په دې باندې د ټولو اتفاق دی چې د دریواړو رعایت کول په کار دي، مګر اختلاف په دې کې دی چې د دې حیثیت څه دی؟ د امام شافعي رَحِمَهُ ٱللَّٰهُ او د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ ٱللَّٰهُ په نزد تثلیث هم واجب دی ایتار هم واجب دی او انقاء یعنې د صفائي حاصلول هم واجب دي، د امام مالک رَحِمَهُ ٱللَّٰهُ او امام ابو حنیفة رَحِمَهُ ٱللَّٰهُ په نزد تنقیه یعنې صفائي واجب ده تثلیث او ایتار مستحب دي. (المرقات ۲/۵۵).

د اختلاف ثمره: د اختلاف ثمره هغه وخت ښکاره کیږي مثلا چې یو کس چې په دوه لوټو سره انقاء وکړي اوس د دریمې لوټې استعمال واجب دی او که نه؟ نو د شافعیانو او حنابلو په نزد واجب دی تر څو چې تثلیث حاصل شي، او د مالکیانو او حنفیانو په نزد واجب نه دی.

او که چیرته په څلورو لوټو سره تنقیه راغله نو د شافعیانو او حنابلو په نزد د ایتار د حصول د پاره د پنځمې استعمالول واجب دي، د حنفیانو او مالکیانو په نزد واجب نه دي.

دلائل: د شافعیانو او حنبلیانو اول دلیل زیر بحث د سلمان فارسي رَضِيَ ٱللَّٰهُ عَنْهُ حدیث دی په کوم کې چې د دریو کاڼو نه په کمو باندې د اکتفاء کولو نه منعه شوې ده د دوی دویم دلیل د مشکوة شریف په ۴۲ صفحه کې د ابو هریره رَضِيَ ٱللَّٰهُ عَنْهُ روایت دی **من استجمر فلیوتر** په دې کې د ایتار ذکر دی بیا په دې صفحه کې د ابو هریره رَضِيَ ٱللَّٰهُ عَنْهُ روایت د دې حضراتو دریم دلیل دی په کوم کې چې د **وامر بثلاثة احجار** الفاظ راغلي دي، د دې حضراتو څلورم دلیل د مشکوة په څلور څلویښتمه صفحه کې د سلمان فارسي رَضِيَ ٱللَّٰهُ عَنْهُ روایت دی په کوم کې چې د **ولا لکتفي دون ثلاثة احجار** الفاظ راغلي دي. ائمه احناف او مالکیو د حضرت ابو هریره رَضِيَ ٱللَّٰهُ عَنْهُ په روایت سره استدلال کړی دی کوم چې د مشکوة په درې څلویښتمه صفحه کې مذکور دی په کوم کې چې د **من فعل فقد احسن ومن لا فلا حرج** الفاظ راغلي دي د کوم نه چې اباحت او استحباب معلوم شوی دی.

دي حضراتو دويم دليل د حضرت عائشې رضي الله عنها روايت دی کوم چې د مشکوة په دوه شلوېښتمه صفحه کې راغلی دی (فانها تجزئ عنه) الفاظ راغلي دي په کوم سره چې احناف په دې شان استدلال کوي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم تجزئ ويلي دي، يعنې درې کاڼي کفايت کوي، يعنې د تنقيه دپاره کافي دي، دلته اصل مقصود د انقاء بيانول دي د عدد ايتار او تثليث ضرورت محسوس شوی نه دی، په همدې طرز دا حديث زمونږ دليل جوړيږي که نه په ظاهره د شوافعو دليل دی.

جواب: شوافعو حضراتو چې په کومو احاديثو سره استدلال کړی دی هغه د دريو کاڼو په ثبوت باندې دال او د دريو نه د کمو په ممانعت باندې دال دي، د دې جواب دا دی چې همدا درې او طاق زمونږ په نزد هم مستحب دي نو دا احاديث دې په استحباب باندې حمل کړی شي ترڅو چې په ټولو احاديثو کې تطبيق راشي او تعارض ختم شي. او د دريو نه د کمو کاڼو استعمال دې مکروه تنزيهي وګرځول شي نو تعارض به ختم شي.

الزامي جواب: اصل مقصود تنقيه او صفائي ده، درې والی يا طاق والی هيڅ مقصود ندي، که چيرته تثليث يا ايتار په وجوبي طور مقصود وی نو بيا د شافعيانو په نزد يو داسې کاڼی د کوم چې درې طرفونه وي او هر طرف يې جدا جدا استعمال کړی شي او صفائي حاصله شي بيا د دوی په نزد دا روا ولې وی سره ددې چې په هغې کې نه تثليث شته او نه په کې ايتار شته، معلومه شوه چې دا شان ضروري نه دي مستحب دي.

رجيع: خوشايانو ويل کيږي، رجيع د فعيل په وزن باندې د اسم مفعول مرجوع په معنی سره دی. په خوشايانو سره استنجاء ددې وجې نه روا نه ده چې دا موجب تلويث دي او د پيريانو خوراک هم دی. (المرقات ۲/۵۵).

بعظم: هډوکي ته عظم ويل کيږي، په هډوکي سره استنجاء روا نه ده ،يا خو په دې وجه چې ککړ وي او د غوښې پوټې ورباندې لګيدلي وي او بل په هډوکي سره صفائي نه حاصليږي، او که چيرته وچ پخواني هډوکي دی نو د ملاست(خويوالی) د وجې صفائي نه حاصليږي، او يا چې د سرلرونکي هډوکي د وجې د زخمي کيدو خطر دی. ليکن په حديث کې د ممانعت سبب دا ښودل شوی دی چې دا د پيريانو خوراک دی او همدا ډيره واضحه ده، په استنجاء کې د استعماليدونکو شيانو او د استعمال شوو شيانو دپاره ظابطه او قاعده د عربي په دې عبارت کې ويل شوي ده (کل هئ طاهر قالع للنجاسة غير محترم) چې د دې تفصيل مخکې را روان دی. (المرقات ۲/۵۵).

بیت الخلاء ته د تللو دعاء

(۳) وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ
حضرت انس رضي الله عنه ويلي دي كوم وخت به چې رسول الله صلى الله عليه وسلم بيت الخلاء ته داخليدو (يعنې د
يَقُولُ اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبُثِ وَ الْخَبَائِثِ .(مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
داخليدو اراده به يې وكړه) نو دا دعا به يې ويله: اى الله! زه په تاسره پناه غواړم د نرانو او ښځو پيريانو نه.

توضيح : اذا دخل : يعنې بيت الخلاء ته كله چې انسان د داخليدو اراده وكړي نو دا دعاء دې ووايي او چه پښه دې لومړى د ننه كړي او كه چيرته په صحراء كې وي نو د عورت د ښكاره كولو نه مخكې دې دا دعا ووايي يا هم قلبي ذكر هر ځاى كې روا دى. (المرقات ۲/۵۵).

الخبث : د **خاء** او **باء** په ضمې سره يا د **باء** په سكون سره دا د **خبيث** جمع ده ددې نه پيريان او سركش شياطين مراد دي د كومو تعلق چې د هغو د ښځو او نرانو سره دى. (المرقات ۲/۵۶).

الخبائث : دا د **خبيثة** جمع ده مراد د پيريانو ښځې دي نو د دواړو لفظونو ترجمه (اى ذكورهم واناثهم) ده، پيريان طبعا د مردارى ځايونه خوښوي او په داسې ځايونو كې سره جمع كيږي، نو ځكه په داسې ځايونو كې د هغو نه ځان ساتلو دپاره د داسې دعاء تعليم وركړى شوى دى. (المرقات ۲/۵۶).

په قبرونو باندې د ګلانو خورولو حكم

(۴) عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِقَبْرَيْنِ
د ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دى چې يو ځل رسول الله صلى الله عليه وسلم د دوه قبرونو په خوا كې تيريدو نو
فَقَالَ إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ
هغه (چې دا وليدل) نو وې فرمايل چې په دې دواړو قبرونو والا باندې عذاب نازل شوى دى او عذاب
فِي كَبِيرٍ أَمَّا أَحَدُهُمَا . فَكَانَ لَا يَسْتَتِرُ مِنَ الْبَوْلِ
هم په كوم غټ شي باندې نه دى نازل شوى (چې بچ كيدل ترې مشكل وي) په دوى كې يو د متيازو نه ځان نه

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۲٤۲، رقم الحديث :۱٤۲، ومسلم في الصحيح ۱/۲۸۲ رقم الحديث:۱۲۲-۳۷۵، وابو داود ۱/۱۵ رقم الحديث :
والنسائي ۱/۲۰، رقم الحديث: ۱۹ ، والترمذي ۱/۱۰ رقم الحديث :٥ ، وابن ماجة ۱/۱۰۹، رقم الحديث: ۲۹۸.

وَ فِيْ رِوَايَةِ الْمُسْلِمِ لَا يَسْتَنْزِهُ مِنَ الْبَوْلِ وَ أَمَّا الْآخَرُ فَكَانَ يَمْشِيْ بِالنَّمِيمَةِ

ساتلو، د مسلم ديو روايت الفاظ داسې دي: چې د متيازو سره يې احتياط نه کولو او دويم چغل خور وو

ثُمَّ أَخَذَ جَرِيدَةً رَطْبَةً فَشَقَّهَا بِنِصْفَيْنِ

بيا نبي عَلَيهِ السَّلَامُ د کهجورې يو لمده څانګه راواخستله او هغه يې په منځ باندې نيمه کړه يو يوه حصه يې کړ

ثُمَّ غَرَزَ فِيْ كُلِّ قَبْرٍ وَاحِدَةً قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ لِمَ صَنَعْتَ هٰذَا

په دواړو قبرونو باندې يې ناله کړه (داچې وليدل شول) پوښتنه وشوه يا رسول الله! تاسو داسې ولې وکړل؟

فَقَالَ لَعَلَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْهُمَا

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: شايد (په دې عمل سره) د دوی په عذاب کې څه تخفيف وشي (تر هغه

مَا لَمْ يَيْبَسَا. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].

وخته پورې) تر څو چې دا خاخونه وچ شوي نه وي.

توضيح :مر بقبرين: په دې کې بحث دی چې همدا دواړه قبرونه د مسلمانانو وو او که دا خلک کافر وو بعضو علماؤ ليکلي دي چې دا دواړه کافر وو، ځکه چې په بعضو روايتونو کې د **قبرين** سره د **قديمين** لفظ هم موندل شوی دی، يعنې د پخواني جاهليت قبرونه وو، ليکن حافظ ابن حجر رَحِمَهُ اللهُ ددې دواړو مسلمان کيدو ته ترجيح ورکړې ده، او د ابن ماجه په حديث کې دي **(مر النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بقبرين جديدين)** ددې نه معلومه شوه چې دا خلک مسلمانان وو، په بعضو روايتونو کې دي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د صحابو پوښتنه وکړه تاسو نن دلته څوک ښخ کړي دي، ددې هم معلومه شوه چې مسلمانان وو، په بعضو روايتونو کې حصر دی چې **(وما يعذبان الا في الغيبة والبول)** معلومه شوه چې د کفر د وجې عذاب نه وو بلکې دوی مسلمانان وو، د کفر نه بغير د دوو ګناهونو د وجې عذاب شوی وو.

وما يعذبان في كبير : يعنې دوی دواړو ته د کومې غټې ګناه د وجې عذاب نه دی رسيدلی.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۱۷/۱، رقم الحديث: ۲۱٦، ومسلم في الصحيح ۲٤۰/۱ رقم الحديث: ۱۱۱-۲۹۲، وابوداود ۲۵/۱ رقم الحديث: ۲۰، والنسائي ۲۸/۱، رقم الحديث: ۳۱، والترمذي ۱۰۲/۱ رقم الحديث: ۷۰، وابن ماجة ۱۲۵/۱، رقم الحديث: ۳٤۷

سوال: اوس دلته دا اعتراض راغلی دی چې د متیازو نه ځان نه ساتل او چغلخوري کول خو کبیره دي دلته نفي څنګه شوې ده؟ دارنګه په بعضو روایتونو کې (بلی انه لکبیر) الفاظ راغلي دي نو دلته څنګه د کبیره نفي شوې ده؟.

جواب: ددې یو جواب دا دی چې کبیر د شاق په معنی سره دی لکه چې په قرآن کې دي **(وانها لکبیرة الا علی الخاشعین)** هلته د کبیره نه شاق او ګران مراد دی، مطلب دا دی چې دا ګناه اګر که د نورو ګناهونو په نسبت دومره غټې نه دي مګر في نفسه غټې دي، یا دا مطلب دی چې ستا په نزد خو دا کار او دا ګناه دومره غټه نه ده مګر د الله په نزد غټه ده په ځانګړي طور کله چې پرې مداومت وکړی شي.

اوس دا شبه ده چې ددې ګناهونو د قبر د عذاب سره څه تعلق دی چې په قبر کې پرې عذاب مسلط کړی شو؟.د دې جواب دادی چې د متیازو نه ځان نه ساتل مونځ خرابوي، ځکه هر کله چې ظاهري طهارت نه وي نو مونځ نه کیږي او د مونځ حساب کتاب په قیامت کې د ټولو نه مخکې کیږي، او قبر د آخرت پیش خیمه او لومړی منزل دی نو د قبر نه عذاب شروع شو، همدارنګه د چغلخوری نه ځان ساتل باطني طهارت دی کله چې طهارت ضایع شو نو د قبر نه عذاب شروع شو، یا داسې پوهه شئ چې د چغلخوری نه فساد او فتنه راپورته کیږي د کوم د وجې چې قتل او قتال واقع کیږي او په قیامت کې د ټولو نه مخکې په حقوق العباد کې د ناحقه وینو حساب کیږي او قبر د آخرت لومړی منزل دی نو ددې ځای نه د حقوق الله او حقوق العباد حساب شروع شو. (المرقات ۵۶-۲/۵۷).

ثم اخذ جریدة رطبة: قاضي عیاض مالکي رحمه الله ویلي دي چې د کجورې شاخ یې دوه ټوټې کړ رسول الله صلی الله علیه وسلم یو یو په قبر باندې خښه کړه دا پیغمبري شفاعت مخکې یو عمل وو چې ترڅو پورې خاځ لوند وي زما شفاعت به وي نو عذاب به نوي، نو دا پیغمبري خصوصیت شو، او د مسلم شریف په روایت کې دهغه تصریح ده چې دا شفاعت وو بل چا لره اختیار نشته چې دا عمل وکړي.علامه ابن حجر رحمه الله ویلي دي چې د خابنو دا کرل په یو سبب باندې محمول دي او د هغه یو علت وو لهذا دا پیغمبري خصوصیت نه وو، بعضو علماو لیکلي دي چې لوند خاځ د وچیدو پورې تسبیح وایي د کوم اثر چې د صاحب قبر په عذاب باندې شوی دی او تخفیف راغلی دی.همدارنګه بریده بن الخصیب رضي الله عنه د لوند خابن په خپل قبر باندې د کرلو وصیت کړی وو لهذا دا په یوه سبب باندې محمول دی، نو دا یو علمي بحث وو لیکن نن سبا خلک چې په قبرونو باندې ګل شیندنه کوي او د ګلانو څادرونه ورباندې غوړوي دا هیڅکله هم ثابت نه دي، دا د نن سبا داسې رواجونه دي چې غیر مسلم خلک هم د مشهورو خلکو په قبرونو باندې ګلان اچوي یا د مسلمانانو مشران د غیر مسلمو په قبرونو باندې ګلان اچوي. دا ټول فضول او لغوه عمل دی ددې حدیث سره یې هیڅ تعلق نشته دی. (المرقات ۵۷-۲/۵۸).

علامه خطابي رَحِمَهُ اللّٰهُ ویلي دي: **(ما یفعله الناس علی القبور لا اصل له)** (نووي) (المرقات ۲/۵۸).
اوس خو په خلکو کې دومره غلو پیدا شوې چې کوم خلک دا کار نه کوي هغو ته وهابیان ویل کیږي او طعن وربانديې ویل کیږي، حالانکه که چیرته د رسول الله اتباع مقصود وي نو بیا د شاخ لګول په کار دي د ګلانو غوړول د کومه ځایه راغلي دي، رسول الله صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ خو د معذبینو په قبرونو باندې دا عمل کړی وو او نن سبا د مقربینو سره دا عمل کول کیږي، دارنګه د رسول الله صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ اصل متبعین صحابه کرام وو د هغوی نه د ګلانو غوړول او اچول هیڅکله ثابت نه دي، همدارنګه دا عمل د دې قبرونو نه بغیر رسول الله صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ بل هیچیرته نه دی کړی، د دې وجې نه د بدعاتو دروازې بندولو د پاره او د دې نه د ځان ساتلو د پاره علماو منعه کړې ترڅو چې خبره ګلونو . شالونو ، امیلونو او دیوالونو ته و نه رسیږي.

د خلکو په لار کې متیازې کول د لعنت موجب دي

(۵) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّقُوا					
دابوهریره رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روایت دی چې رسول الله صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: تاسو د هغو دوه شیانو نه ځان وساتئ					
اللَّاعِنَيْنِ	قَالُوا	وَمَا	اللَّاعِنَانِ	يَا	رَسُولَ اللّٰهِ
کوم چې د لعنت سبب دي، صحابه کرامو عرض وکړو یا رسول الله ! هغه دوه شیان کوم دي؟ رسول الله					
قَالَ الَّذِي يَتَخَلَّى فِي طَرِيقِ النَّاسِ أَوْ فِي ظِلِّهِمْ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].					
صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: یو د خلکو په لاره کې متیازې کول، دویم د خلکو د سوري لاندې متیازې کول.					

توضیح: اللاعنین : یعني هغه دوه کارونه کوم چې د لعنت د پاره سبب او ذریعه جوړ شوي دي ګویا چې همدا دوه کارونه په خپله لعنت کوونکي جوړ شوي دي، په همدې وجه حامل او باعث ته د فاعل درجه ورکړی شوې ده که نه نو په اصل کې خو لعنت کوونکي هغه خلک دي کوم چې د تکلیف په رسیدو سره کنځل کوي او لعنت وایي نو دا **(اسناد الی غیر ما هو له)** جوړ شو، صاحب ازهار لیکلي دي چې **(لاعن)** بروزن **(فاعل)** **ملعون** بر وزن **(مفعول)** په معنی سره دی. (المرقات ۲/۵۸).

الذی یتخلی : دلته مضاف محذوف دی اصل عبارت داسې دی **(ای تخلی الذی یتخلی)** او **تخلی** خالي کولو ته ویل کیږي مراد متیازې کول دي. (المرقات ۲/۵۹).

(۱) أخرجه المسلم في الصحيح ۱ ۲۲۶ رقم الحديث ۶۸-۲۶۹، و ... د ۱ ۲۸ رقم الحديث ۲۵، وأخرجه أحمد في المسند ۲/۳۷۲

في طريق الناس : ددې نه مراد عامې لارې دي په کومو باندې چې خلک تګ راتګ کوي. که چیرته په صحراء کې کومه لار وه هغه مراد نه ده، دارنګه په دې سره هغه لار مراد ده کومه چې عامه وي ځکه چې دیو چا په مملوک لار کې د هغه د اجازې نه بغیر متیازې کول حرام دي. (المرقات ۲/۵۸).

او في ظلهم : دلته او د تنویع دپاره دی او **ظل** د **مستظل** په معنی سره دی. یعنې د سوري لرونکې ونې لاندې چیرته چې خلک سوري ته کیني هلته قضاء حاجت کول د لعنت باعث دی، یعنې که کوم کس داسې حرکت کوونکي ته کنځل کوي یا په هغه باندې لعنت وایي نو دا کس د دې مستحق دی. د سوري لرونکې ونې نه په غیر د میوه دارې ونې هم دا حکم دی، دارنګه ددې نه هغه ځایونه هم مراد دي چیرته چې خلک د ګرمۍ نه د بچ کیدو دپاره په سوري کې کیني، یا د عامو مجلسونو دپاره هلته کیني، دارنګه د اوبو ځایونه (ګودر) پارکونه وغیره همدا طور تهول ځایونه مراد دي، بعضو علماؤ لیکلي دي چې په دې کې هغه بیت الخلاء هم راغلي ده په کومه کې چې د فلش سسټم نه وي او متیازې په هغې پرتې وي په کومو سره چې نورو ته ضرر رسیږي، هو کله چې مجبوري وي نو بیا په دې کې تخفیف د مجبورۍ د وجې دی. (المرقات ۲/۵۹).

په ښي لاس سره د ذکر مسه کول منعه دي

(۶) وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا شَرِبَ أَحَدُكُمْ
دابو قتاده رضي الله عنه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: کله چې اوبه وڅکي په تاسو کې کوم
فَلَا يَتَنَفَّسْ فِي الْإِنَاءِ وَ إِذَا أَتَى الْخَلَاءَ فَلَا يَمَسَّ ذَكَرَهُ
کس نو (داوبو څکلو) په لوښي کې دې ساه نه اخلي او کله چې متیازو ته لاړ شي نو نه دې مسه کوي ذکر
بِيَمِينِهِ وَلَا يَتَمَسَّحْ بِيَمِينِهِ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
خپل په ښي لاس سره او نه دې په ښي لاس استنجاء کوي.
(۷) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ تَوَضَّأَ
دابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: کوم کس چې اودس کوي نو هغه
فَلْيَسْتَنْثِرْ وَ مَنِ اسْتَجْمَرَ
ته په کار دي چې هغه پوزه هم سونږ کړي، او کوم کس (چې د بولو کولو وروسته په لوټه) استنجاء کوي

(۱) اخرجه البخاري في الصحیح ۱/۲۵۳، رقم الحدیث: ۱۵۳، ومسلم في الصحیح رقم الحدیث ۶۳-۲۶۷، وابو داود ۱/۳۱ رقم الحدیث: ۳۱.

فَلْيُوتِرْ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
هغه ته په کار دي چې طاق لوټې را واخلي (يعنې درې يا پنځه يا اوه).
(۸) وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْخُلُ الْخَلَاءَ
حضرت انس رضي الله عنه نه روايت چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به چې کله د متيازو کولو دپاره تشريف وړلو
فَأَحْمِلُ أَنَا وَ غُلَامٌ إِدَاوَةً مِنْ مَاءٍ وَ
نو ما او يوه هلک (يعنې حضرت بلال رضي الله عنه يا حضرت ابن مسعود رضي الله عنه) به په يوه لوټه کې اوبه او
عَنَزَةً يَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[2].
نيزه اخيستله رسول الله صلى الله عليه وسلم (په لوټو باندې د صفائي کولو نه وروسته) په اوبو باندې استنجاء کوله

توضيح: **غلام**: ددې نه حضرت ابن مسعود رضي الله عنه مراد دی. (المرقات ۲/۶۱).

اداوة: د څرمنې لوټې ته ويل کيږي، يعنې د څرمنې لوښی. (المرقات ۲/۶۱).

عنزة: دا هغه امسا ته ويل کيږي کومه چې د لښتي نه لږ غټه او د نيزې نه وړه وي، هغه د کوم ضرورت دپاره يا د مونځ په وخت کې د سترې دپاره به موړله. (المرقات ۲/۶۱).

ددې حديث نه معلومه شوه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم کله اوبه استعمال کړې او کله يې صرف لوټې استعمال کړې او کله يې دواړه استعمال کړي، دلته د اوبو وضاحت دی باقي ټول جائز دي البته **جمع بين الماء والحجر** افضل دي، بيا د اوبو استعمال افضل دی او په آخر کې صرف لوټې دي کوم خلک چې صرف په اوبو باندې استنجاء کول ناجائز ګڼي هغوی په غلطه دي.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۶۲/۱ ،رقم الحديث ۱۶۱، ومسلم في الصحيح ۲۱۲/۱ رقم الحديث: ۲۲-۲۳۷، والترمذي ۴۰/۱ رقم الحديث ۲۷، وابن ماجة ۱۴۳/۱، رقم الحديث ۴۰۹

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۵۰/۱ ،رقم الحديث ۱۵۰، ومسلم في الصحيح ۲۲۷/۱ رقم الحديث: ۷۰-۲۷۱، والنسائي ۴۲/۱، رقم الحديث: ۴۵.

اَلْفَصْلُ الثَّانِي

قابل احترام شی بیت الخلاء ته مه وړئ

(۹) عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ
د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې کله به رسول الله صلی الله علیه وسلم بیت الخلاء ته تشریف وړلو
نَزَعَ خَاتِمَهُ . (۱)
نو خپله ګوتمه به یې لرې کوله
وَقَالَ هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ وَقَالَ أَبُو دَاوُدَ هٰذَا حَدِيثٌ مُنْكَرٌ وَفِي رِوَايَتِهِ وَضَعَ بَدَلَ نَزَعَ.
او ترمذي ویلي دي چې دا حدیث منکر دی دا رنګه د دې روایت کې د **نزع** لفظ په ځای د **وضع** لفظ دی.

توضیح: لزع خاتمه: په بعضو روایتونو کې د **وضع خاتمه** الفاظ راغلي دي په دې کې هیڅ فرق نشته.

د رسول الله صلی الله علیه وسلم په ګوتمه کې **محمد رسول الله** عبارت په دې شان نقش شوی وو چې په پورتني سطر کې د الله لفظ وو بیا د رسول لفظ وو او د ټولو نه لاندې د محمد لفظ وو. نو ځکه یې د قضاء حاجت په وخت کې ویستله، د دې نه معلومه شوه چې هر هغه شی په کوم چې آیت لیکل شوی وي یا د کوم رسول یا فرښتې نوم وي یا د قرآن یا د الله د نومونو نه کوم نوم وي د هغه بیت الخلاء ته وړل مکروه دي، خو که چیرته د تعویذ په شکل کې کوم شی پټ شوی وي نو د هغه جدا حکم دی، ابو داؤد د دې حدیث ته منکر ویلي دي مګر علماؤ ویلي دي چې دا حدیث د دلیل د پاره صحیح دی. (المرقات ۲/۶۲).

(۱۰) وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ الْبَرَازَ
د حضرت جابر رضي الله عنه نه روایت دی چې کله به رسول الله صلی الله علیه وسلم صحراء ته د قضاء حاجت د پاره تلو
انْطَلَقَ حَتَّى لَا يَرَاهُ أَحَدٌ (۲).
نو دومره لرې به تلو چې دوي صلی الله علیه وسلم به هیچا نه لیدلو.

---

(۱) أخرجه ابو داود في السنن ۲۵/۱ رقم الحديث ۱۹، واخرجه الترمذي في السنن ۲۰۱/٤، رقم الحديث ۲۰، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱۱۰/۱ رقم الحديث: ۳۰۳.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱٤/۱ رقم الحديث : ۲، وأخرجه الترمذي في السنن ۳۱/۱، رقم الحديث ۲۰، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱۲۱/۱ رقم الحديث: ۳۳۵.

توضیح: البراز : دا لفظ د باء په فتحې سره دی په خلاصه فضاء ته د وتلو په معنی دی، دا د قضاء حاجت نه کنایه ده، د بولو لفظ چونکه پسندیده نه دی لهذا په هره ژبه کې خلک دا په کنایه الفاظو سره استعمالوي بلکې د قضاء حاجت د وجې د هغه ځای نوم هم بدلوي مثلا پخوا یې نوم تښی وه هغه مکروه شو نو بیت الخلاء شوه، بیا طهارت خانه بیا سنداس بیا باتهروم شو اوس لترین پاتې شو، براز د باء د کسرې سره ویل بعضو ورته غلط ویلي دي چې هغه د جګړې په معنی دی مګر هغه هم صحیح دی، هو فتحه دیره بهتره ده، د قضاء حاجت دپاره لرې تلل د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حیاء او کریمانه اخلاقو برخه وه کله به چې بیت الخلاء په کور کې نه وه. (المرقات ۲/۶۲).

په نرم ځای کې د متیازو کول په کار دي

(۱۱) وَعَنْ أَبِي مُوسٰى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ
د ابو موسی رضي الله عنه نه روایت دی چې یوه ورځ زه د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره وم رسول الله صلی الله علیه وسلم
فَأَرَادَ أَنْ يَبُولَ فَأَتٰى دَمِثًا فِي أَصْلِ جِدَارٍ
د متیازو کولو اراده وکړه نو راغې نبي علیه السلام د یو دیوال په بیخ کې (یعنې هغه ته نږدې) نرمې ځمکې
فَبَالَ قَالَ إِذَا
ته او متیازې یې وکړې بیا (د متیازو نه د فارغیدو نه وروسته) رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل کله چې په
أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَبُولَ فَلْيَرْتَدْ لِبَوْلِهِ [1].
تاسو کې یو څوک د متیازو کولو اراده وکړي نو هغه ته په کار دي چې هغه د متیازو دپاره نرمه ځمکه وګوري

توضیح: **دمثا** : د دال په فتحې او د **میم** په کسرې سره د **سمع یسمع** نه نرمې ځمکې ته ویل کیږي، دا لفظ صفت دی او موصوف یې مکانا دی، (المرقات ۲/۶۴).

فلیرتد : دا د ارتاد یرتاد نه د طلب کولو په معنی سره دی، د نرم ځای لټول د دې دپاره وو چې څاڅکي په بدن باندې ونه لګیږي او د لوروالي نه متیازې د پښو طرف ته رانه شي، د دې وجې نه په لرګي سره به رسول الله صلی الله علیه وسلم سخته ځمکه نرمه کړه او بیا به یې متیازې کولې، دلته دا شبه ده چې د بل چا د دیوال خواته متیازې کول روا نه دی په دې سره د دیوال بیخ او بنیاد خرابیږي نو دوي صلی الله علیه وسلم څنګه وکړې؟

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۱۵ رقم الحديث: ۳. وأحمد في المسند ۴/۳۹۶

د دې جواب دا دی چې دا عام ځای وو ټولو خلکو دلته متیازې کولې. یا شاید د دیوال نه همدغه ځای په یو څه فاصله کې وو. یا دا جواب دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په فاصله کې متیازې وکړې. (المرقات ۲/٦۴).

(۱۲) وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ الْحَاجَةَ
د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی، چې کله به رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د استنجاء کولو اراده وکړه نو
لَمْ يَرْفَعْ ثَوْبَهُ حَتَّى يَدْنُوَ مِنَ الْأَرْضِ [1].
تر څو به چې (د کښیناستو د پاره) زمکې ته نږدې نه شو نو جامې به یې نه اوچتولې.
(۱۳) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
دابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: (د تعلیم او نصیحت په باره کې)
إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ لِوَلَدِهِ أُعَلِّمُكُمْ إِذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ
زه ستاسو د پاره داسې یم لکه پلار د زوی د پاره لهذا زه یې در زده کوم چې تاسو کله متیازو ته لاړ شئ نو
فَلَا تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ وَلَا تَسْتَدْبِرُوهَا وَ أَمَرَ
د قبلې طرف ته مه مخ کوئ او مه ورته شا کوئ او امر وکړو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (د متیازو وروسته) د
بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ وَ نَهَى عَنِ الرَّوْثِ وَ الرِّمَّةِ
استنجاء کولو په دریو لوټو (کاڼړو) سره او منع یې وکړه دغو شایو او هډوکو سره د استنجاء کولو نه
وَ نَهَى أَنْ يَسْتَطِيبَ الرَّجُلُ بِيَمِينِهِ [2].
دارنګه رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د دې نه هم منعه وکړه چې کوم کس په ښي لاس سره استنجاء وکړي.

ښي لاس نه د متیازو د پاره نه دي د خوراک د پاره دي

(۱۴) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَتْ يَدُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْيُمْنَى لِطُهُورِهِ وَطَعَامِهِ
د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ښي لاس دا و دس کولو او خوراک د پاره

---

(۱) أخرجه الترمذي ۲۱/۱، وأخرجه أبو داود عن ابن عمر ۲۱/۱ رقم الحديث ۱۴، والدارمي ۱۷۸/۱، رقم الحديث ٦٦٦.

(۲) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱۱۴/۱ رقم الحديث ۳۱۳، وأخرجه أبو داود في السنن ۱۸/۱، رقم الحديث ۸

وَ كَانَتْ يَدُهُ الْيُسْرَى لِخَلَائِهِ وَمَا كَانَ مِنْ أَذًى[1]

وو او چپ لاس يې د استنجاء او هر مکروه کار د استعمال د پاره وو.

توضيح اليمنى لطهوره: اسلام يو جامع مذهب دى او د کامل مکمل ځلکې د ژوند کمله ظ بطه ده، په هغه کې د ژوند د هرې شعبې د هرې مسئلې حل موجود دی. په دې سلسله کې په ډېرو احاديثو کې ويل شوي دي چې د انسان د ښي او چپ لاس جدا جدا فرائض دي. لهذا حضرت عائشه رضي الله عنها ويلي دي چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم ښى لاس د خوراک څښاک او هر نيک او ښه کار د پاره وو او چپ لاس يې د استنجاء او هر هغه کار د پاره وو کوم به يې چې نه خوښولو. (المرقات ۲/ ۶۵).

شريعت مطهره د انساني طبيعت سره برابر تللې دی. ځکه طبعاً انسان په خوراک څښاک کولو کې فرق کول غواړي او د هيڅ انسان طبيعت دا نه غواړي چې هغه لاس اوس مې چې کوم لاس په متيازو ککړ کړى وو اوس چې هغه خوله ته داخلوم نو د خوراک خوند په دې سره تبه کيږي. په دې وجه چپ لاس د نخوښۍ د وجې ورته د شيطان لاس ويل شوى دى، يعنې د شيطان په خوښو کارونو کې همدغه لاس استعمالولى شي. اوس د متيازو، بولو، د پوزې پاکوالې او د بل گنده شي په پورته کولو کې چپ لاس ستعمالولى شي او ښى لاس د نورو ښو کارونو د پاره دى ترڅو چې د هر اندام د پاره جدا جدا کار وي. د کومو خلکو چې طبيعت شيطاني وي هغوى ښى لاس خوښوي په خوراک څښاک او متيازو کې برابر استعمالوي هغوى په گنده او ښو کارونو کې د ښي او گس لاس فرق نه کوي. شريعت د انساني شرافت ډيرزيات خيال ساتلى دى، د رحمن ټول نظام د طهارت دى او رحمن د هغه حکم ورکړى دى او د شيطان ټول نظام نجاست دى او هغه خبيث د دې حکم ورکړى دى.

(۱۵) وَ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى

دابو هريره رضي الله عنه نه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: کله چې لاړ شي يو په تاسو کې د

الْغَائِطِ فَلْيَذْهَبْ مَعَهُ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ يَسْتَطِيبُ بِهِنَّ فَإِنَّهَا تُجْزِئُ عَنْهُ.[1]

متيازو د پاره نو هغه دې ويسي د ځان سره درې کانړي (يا لوټې) ځکه چې دا کانړي کافي کيږي دا وبونه.

[1] أخرجه أبو داود في السنن ۱/ ۳۲، رقم الحديث ۳۳، وأحمد في مسنده ۶/ ۲۶۵

[1] أخرجه أبو داود في السنن ۱/ ۳۷، رقم الحديث ۴۰، وأحمد في مسنده ۶/ ۱۰۸

په کومو شیانو استنجاء روا او په کومو نارواده

(۱۲) وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَسْتَنْجُوا بِالرَّوْثِ وَلَا بِالْعِظَامِ فَإِنَّهَا زَادُ إِخْوَانِكُمْ مِنَ الْجِنِّ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ. إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ زَادُ إِخْوَانِكُمْ مِنَ الْجِنِّ)[1].

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: تاسو استنجاء مه کوئ په غوشایو او هډوکو سره ځکه چې (هډوکي) ستاسو د ورونو پیریانو خوراک دی. مګر نسائي نه دی ذکر کړي (زاد اخوانکم من الجن) الفاظ.

توضیح: روث او رجیع د خوشایانو په معنی سره دی مګر روث لید یعني د آسونو فضلاتو ته ویل کیږي او بعرة د میږو، بزو او اوښانو فضلاتو ته ویل کیږي او سرقین د میښو، غواګانو وغیرو فضلاتو ته ویل کیږي، د رجیع تشریح تیره شوې ده چې دا عام دی. (المرقات ۶۶-۲/۶۷).

په خوشیانو سره د استنجاء ممانعت خو یوه وجه دا ده چې په حدیث کې راغلي دي چې ستاسو د ورونو پیریانو خوراک دی، په دې کې دا وضاحت هم راغلی دی چې په خوشیانو کې دتنه چې کومې دانې پیدا کیږي هغه پیریان خوري، یا په بعضو احادیثو کې راغلي دي چې خوشایي د پیریانو د څناورانو ګیاه او وابنه دي نو دلته د پیریانو طرف ته نسبت د ادنی ملابست د وجې دی، دلته دا شبه کیدی شي چې هر کله د پیریانو او انسانانو شریعت یو دی نو بیا د پیریانو دپاره خوشایي څنګه روا شول کوم چې حرام شی دی، د دې خو دوه جوابونه پورته تیر شوي دي، دریم جواب دا دی چې په بعضو روایتونو کې راغلي دي چې خوشایي ورته په کجورو باندې بدلیږي، شیخ الهند رحمه الله دا جواب ورکړی دی چې په یو شریعت کې د مختلفو اصنافو خلکو په حق کې حکم بدل شوی دی لکه څرنګه چې د سړیو دپاره وریښمین لباس حرام دی او د ښځو دپاره روا دی نو همدارنګه د پیریانو دپاره خوشایي روا دي، د انسانانو دپاره حرام دي.

فائده: د دې ضمیر په مرجع کې کلام دی چې ضمیر مفرد ولې دی، سره د دې چې مخکې دوه شیان دي، د دې یو جواب دا دی چې ضمیر د عظام طرف ته راجع دی او عظام اګر که جمع ده لیکن د طعام په معنی سره دی نو د ضمیر راجع کول صحیح شول، دویم دا دی چې د هر یوه ته ضمیر راجع شوی دی یعني د هر یوه مذکور همدا حکم دی. بل دا چې په مرقاة کې ملا قاري رحمه الله کومه نسخه چې نقل کړې ده په هغې

---

(۱) اخرجه الترمذي في السنن ۱/۲۹ رقم الحديث : ۱۸ . والنسائي في السنن ۱/۳۷ رقم الحديث : ۳۹ .

کې انها ضمیر مؤنث دی. (المرقات ٢/٦٦، الکاشف ٢/٤٩).

ولا بالعظام: په هډوکي سره د استنجاء کولو د ممانعت وجوهات او شرح د دې باب په دویم نمبر حدیث کې تیر شوي دي، دلته دا خبره په یاد ولرئ چې له بعضو روایتونو نه معلومه شوې ده چې د پیریانو دپاره په دې هډوکو باندې نوې غوښه پیدا کیږي او دوی یې هماغه خوري، او په بعضو روایتونو کې صرف د بوی کولو ذکر راغلی دی، په سوات کې زما محترم استاذ مولانا فضل محمد رحمه الله د مشکوة شریف د درس په وخت کې ویل چې ما د یو پیري نه پوښتنه وکړه نو هغه وویل چې مونږ صرف په بوی کولو سره مړیږو نوې غوښه نه راځي. (المرقات ٦٦-٢/٦٧).

په بعضو روایتونو کې د کوټلې (سکرو) نه هم منعه راغلې ده لکه چې د همدې باب په اخیرني حدیث نمبر نهه دیرش کې دي، په هغه کې کوټله د پیریانو خوراک ګرځول شوی دی نو د دې مطلب دا دی چې هغوی ترې فائده اخلي لکه څرنګه چې دخوراک په پخولوکې داور بلولو او رڼائي کولوکې استعمالولی شي نو رزقا په معنی د انتفاعا دی، پیریان هم عجیب مخلوق دی.

قاعده: یوه جامع قاعده زده کړئ چې استنجاء په کومو کومو شیانو سره روا ده نو فرمایي: **یجوز الاستنجاء بکل جامد طاهر منق قالع للنجاسة غیر موذ لیس بذی حرمة ولا شرف ولا یتعلق به حق الغیر**(شرح نقایه ملا علي قاري رحمه الله ج١ ص٤٩). په دې عبارت کې په **لیس بذی حرمة** قید سره هغه کیږه ووتله کومه چې د یو چا په کار راتلی شي همدارنګه مالوچ هم ووتل، همدارنګه د یو قسم غله د پخو شوو دانو نه خالي برخه هم ووتله په کومو سره چې عموما ښځې ماشومان صفا کوي، همدارنګه هغه ټول کاغذونه هم ووتل کوم چې په یو لحاظ قابل احترام وي، خو کوم کاغذونه چې د صفائي دپاره جوړ شوي وي لکه نن سبا ټوائلټ پیپر وغیره هغه د دې قاعدې نه مستثنی دي.

ګیره کې غوټه جوړول منعه دي

(١٧) وَعَنْ رُوَيْفِعِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا رُوَيْفِعُ لَعَلَّ
د حضرت رویفع بن ثابت رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: اې رویفعه! شاید
الْحَيَاةَ سَتَطُولُ بِكَ بَعْدِي فَأَخْبِرِ النَّاسَ أَنَّ مَنْ عَقَدَ لِحْيَتَهُ أَوْ تَقَلَّدَ
ستاژوند اوږد شي لهذا ته خلک خبردار کړه چې کوم کس په خپله ږیره کې غوټه جوړوي یا واچوي په غاړه
وَتَرًا أَوِ اسْتَنْجَى بِرَجِيعِ دَابَّةٍ أَوْ عَظْمٍ
کې د تار امیل (هار) واچوي یا د څناور په نجاست (خوشائی وغیره) او هډوکي سره استنجاء وکړي نو

فَإِنَّ مُحَمَّدًا مِنْهُ بَرِيءٌ [1].
محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د هغه نه بیزاره دی.

توضیح: من عقد لحیة: په جاهلیت کې د کفارو عادت وو چې کوم کس به واده وکړو نو ږیرې ته به یې یوه غوټه واچوله، په دویم واده به یې بله غوټه ور واچوله ددې نه منعه شوې ده چې دا د جاهلیت یو بې بنیاده رواج دی او د هغو سره مشابهت دی، یا به په جاهلیت کې خلکو ږیرې تخته کړې ښکته به یې نتویستلې ددې نه منعه شوې ده، ځکه چې په ږیره کې سنت طریقه د هغې خلاص پرېښودل دي. لهذا نن سبا د مسلمانانو او د سیکهانو ترمینځ همدا فرق دی او په همدې تناظر سره همدا حکم یو عالمي حیثیت جوړ شوی دی او د مسلمانانو پېژندنه په مسنونه ږیرې سره کیدلی شي. (المرقات ۲/۶۷).

عقد وترا: د دې یو مطلب دا دی چې په جاهلیت کې خلکو د نظر او آفاتو دفع کولو دپاره په غاړه کې تارونه اچول او ګنده تعویذونه به یې د آسونو او ماشومانو په غاړو کې اچول ددې نه منعه راغلې ده، ځکه چې په دې کې د عقیدې ضعف او د شرک قوي امکان وو او د اهل شرک سره مشابهت هم وو. بعضو علماؤ د وتر نه د کمان هغه چلی مراد کړی دی کوم چې د تسمو نه جوړ شوي وو او هغه د آسونو په غاړو کې د دفع آفات دپاره اچول شوي وو په هغه کې خالص شرک وو نو منعه ترې وشوه. (المرقات ۲/۶۸).

بريء: یعنې ددې کس سره د محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او شریعت هیڅ علاقه نشته بلکې د هغه نه بیزار دي، او که چیرته هغه یې حلال وګڼي نو کافر شو که نه نو صرف په یوه عمل سره رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د هغه نه بیزاره دی د ټول اسلام بیزاري مراد نه ده. (المرقات ۲/۶۸).

په استنجاء کې د دریو کانو استعمال مستحب دی

(۱۸) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنِ اكْتَحَلَ
دابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: کوم کس چې رانجه لګوي هغه ته
فَلْيُوتِرْ مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ
په کار دي چې طاق سلائي ولګوي چا چې همداسې وکړو (یعنې طاق سلائي یې ولګونه) هغه ښه وکړل

[1] اخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۴، رقم الحديث ۳۶، والنسائي ۸/۱۳۵ رقم الحديث ۵۰۶۷.

وَ مَنْ لَا فَلَا حَرَجَ وَ مَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ

او چا چې همداسې ونه کړل نو هیڅ ګناه نشته او کوم کس چې استنجا کوي هغه ته په کار دي چې طاق لوټې

مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَ مَنْ لَا

استعمال کړي (یعنې درې یا پنځه یا اوه) چا چې داسې وکړل هغه ښه وکړل او چا چې داسې ونه کړل نو

فَلَا حَرَجَ وَ مَنْ أَكَلَ فَمَا تَخَلَّلَ

هیڅ ګناه نشته او کوم کس چې کوم شی خوري نو کوم شی چې د خلال په ذریعه ووځي نو هغه ته په کار دي

فَلْيَلْفِظْ وَ مَا لَاكَ بِلِسَانِهِ فَلْيَبْتَلِعْ مَنْ فَعَلَ

چې هغه وغورځوي او کوم شی چې په ژبې سره ووځي نو هغه ته په کار دي چې تیر یې کړي چا چې داسې

فَقَدْ أَحْسَنَ وَ مَنْ لَا فَلَا حَرَجَ وَ مَنْ أَتَى الْغَائِطَ

وکړل ښه یې وکړل او چا چې داسې ونه کړل نو هیڅ ګناه نشته، او کوم کس چې د قضاء حاجت د پاره لاړ شي

فَلْيَسْتَتِرْ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ إِلَّا أَنْ يَجْمَعَ

نو هغه ته په کار دي چې پرده وکړي او که چیرته د پردې کولو کوم شی پیدا نه شي (نو کم از کم شګه دې جمع

كَثِيبًا مِنْ رَمْلٍ فَلْيَسْتَدْبِرْهُ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَلْعَبُ بِمَقَاعِدِ بَنِي آدَمَ مَنْ

کړي) د هغې توپې دې شا ته کړي ځکه چې شیطان د انسان د متیازو د ځای سره لوبې کوي چا چې داسې

فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ [1].

وکړل نو ښه یې وکړل او چا چې داسې ونه کړل نو هیڅ ګناه نشته.

توضیح: من استجمر: استجمار د استنجاء بالحجر په معنی دی او استجمار د رمی جمرات د پاره هم راغلی دی او چې په ګوتو کې عود و اچول شي د خوشبویي کولو په معنی سره هم راغلی دی د لته په استنجاء کې د کاڼو استعمالول مراد دي. (المرقات ۲/۶۹).

تخلل: یعنې د لرګي په استعمالولو سره چې کومه بوټی بهر راووځي هغه دې نه خوري (المرقات ۲/۶۹)

یلفظ: د غورځولو په معنی سره دی او (لاک) یعنې چې په ژبه راویستل شي نو هغه دې وخوري، ځکه

چې په اول صورت کې بوتي. دغابنونو په ککړوالي سره ککړه شوې ده په زوررا ویستل شوې ده او په دویم صورت کې داسې نه ده، نو ککړه شوې بوتي. دې نه خوري غیر ککړه دې وخوري(المرقات ۲/۶۹)

کثیبا: د شګو توپې مراد ده دې دپاره چې پرده وکړی شي. (المرقات ۲/۶۹).

یلعب: یعنې شیطان د متیازو کونکي په زړه کې وسوسه اچوي چې اوګوره! د شا نه هغه کس راغی او د بل چا په زړه کې وسوسه اچوي چې وګوره دې څنګه لوڅ لغړ ناست دی. (المرقات ۲/۷۰).

په غسل خانه کې د متیازو کولو حکم

(۱۹) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُغَفَّلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَبُولَنَّ
د عبدالله بن مغفل رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: متیازې دې نه کوي کوم
أَحَدُكُمْ فِي مُسْتَحَمِّهِ ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ أَوْ يَتَوَضَّأُ فِيهِ
کس په خپله غسل خانه کې په کومه کې چې بیا هغه لامبي یا اودس په کې کوي (یعنې داد عقل نه لرې
فَإِنَّ عَامَّةَ
ده چې انسان دلامبلو په ځای کې متیازې وکړي او بیا هلته لامبي او اودس په کې کوي) ځکه چې زیاتره
الْوَسْوَاسِ مِنْهُ[1]. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، إِلَّا أَنَّهُمَا لَمْ يَذْكُرَا ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ أَوْ يَتَوَضَّأُ فِيهِ).
وسوسې ددې نه پیدا کیږي، ترمذي او نسائي د ثم يغتسل فيه او يتوضأ فيه الفاظ نه دي ذکر کړي.

توضیح: في مستحمه: مستحم د حميم نه مشتق دی د کوم معنی چې د ګرمو اوبو ده او چونکه په غسل خانه کې عموما ګرمې اوبه وي نو ځکه ورته مستحم وویل شول، بیا دا اطلاق عام شو او هر رنګه غسل خانې دپاره دپاره استعمال شو برابره خبره ده که اوبه ګرمې وي که یخې وي. (المرقات ۲/۷۰).

فان عامة: عامه د کوم شي غټې برخې یا د ټول شي دپاره استعمالیږي، نحاة ددې لفظ د حال په طور استعمال کړی دی او د اضافت سره د هغه استعمال نه دی منل شوی، لیکن صاحب شریعت افصح العرب صلی الله علیه وسلم هغه استعمال کړی دی نو بیا د نحاتو خبرې کولو ګنجایش نشته، علامه تفتازاني رحمه الله د شرح مقاصد په خطبه کې لیکلي دي چې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه هم هغه د اضافت سره استعمال کړی دی. (المرقات ۲/۷۱).

---

(۱) اخرجه أبو داود في السنن ۲۹/۱، رقم الحديث: ۲۷، وابن ماجه ۱۱۱/۱، رقم الحديث ۳۰۴.

الوسواس: قلبي وسوسې او حديث النفس ته ويل شوي دي، بعضو حضراتو د الوسواس نه يو قسم ليونتوب مراد کړی دی کوم ته چې ماليخوليا (جنون، وحشت، خفقان) ويل شوی دی، بعضو ددې نه نسيان مراد کړی دی، حضرت شاه انور شاه کشميري رَحِمَهُ اللّٰهُ يې ترجمه د پيريانو په چيړ چاړ سره کړې ده، په غسل خانه کې د متيازو سره متعلق د فقهاو درې قولونه دي :(۱) د ابن سيرين رَحِمَهُ اللّٰهُ په نزد په غسل خانه کې مطلقا د متيازو کول ناروا دي.(۲) او د بعضو علماؤ په نزد مطلقا مکروه دي.(۳) د جمهورو په نزد په دې کې تفصيل دی چې که چيرته په غسل خانه کې منفذ وو چې سمدستي اوبه وتلې او زمکه هم پخه شوې وه نو په هغې کې متيازې کول روا دي او که چيرته زمکه نرمه او خامه وه او د متيازو وتلو دپاره لار او منفذه هم نه وه نو په هغې کې بيا متيازې کول مکروه تحريمي دي، ځکه چې په بدن باندې د څاڅکو لګيدلو خطر دی، د محاکمې او پريکړې والا خبره دا ده چې په کوم صورت کې د څاڅکو الوتلو ويره وي هلته د متيازو کول مکروه تحريمي دي، او چيرته چې انديښنه نشته هلته مکروه تنزيهي دي، ځکه چې په حديث کې د کوم تفصيل نه بغير ممانعت راغلی دی نو د يو نه يو قسم کراهيت نه خالي نه دي ځکه چې داموجب نسيان دی اودې ته تاثيربالخاصه ويل شوي چې ددې عمل اثرهمدا دی، اوس که چيرته سبب ظاهر شو لکه د اور اثر سوځول دي نو د هغه سبب طرف ته نسبت کول روا دي او که چيرته سبب خفي وُنو دهغه طرف ته نسبت کول روانه دي بلکې دشرک خطر دی(المرقات۲/۷۱)

ربنا الله لاشريک له: دا جمله په مشکوة کې نشته بلکې په ترمذي کې ده او دا ابن سيرين رَحِمَهُ اللّٰهُ د دې روايت د اوريدو نه وروسته ارشاد کړې، مطلب دا دی چې په غسل خانه کې د متيازو کول د وسوسې پيدا کيدو کې حقيقي سبب ګڼل شرک دی او زمونږ د رب سره هيڅ شريک نشته ، اوس په دې صورت کې د حديث سره معارضه ده مګر حقيقةً معارضه نشته، ځکه چې هغه خو ناروا نه ده بلکې صحابو او تابعينو خو صورةً معارضه هم برداشت کړې نه ده او د داسې کس سره يې مقاطعه کړې دی، امام ابن سيرين رَحِمَهُ اللّٰهُ ته شايد حديث رسيدلی نه وي نو ځکه يې داسې وفرمايل، يا د ده د قول مطلب دا دی چې که چيرته بول فی المغتسل مؤثر حقيقي وګڼل شي نو دا شرک دی او الله تعالی د شرک نه پاک دی.

ثم يغتسل فيه: په دې حديث کې دا ثم استبعاديه دی چې عجيبه خبره ده اول په دې کې متيازې کوي بيا په هغې کې اودس هم کوي او غسل هم په کې کوي لکه څرنګه چې په آيت ﴿ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ﴾ کې ثم د استبعاد او تعجب په ځای کې استعمال شوی دی.

اويتوضأ: دلته او د تنويع د پاره دی. (المرقات ۲/۷۰).

(۲۰) وَعَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ سَرْجِسَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَبُولَنَّ

د عبد الله بن سرجس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل : متیازې دې نه کوي په

أَحَدُكُمْ فِي جُحْرٍ[1].

تاسو کې کوم کس په سوري (سوړه) کې.

توضیح : في جحر : جحر ، ضمې جیم بیا حاء ده سوري (سوړې) ته ویل کیږي، په سوري کې د متیازو کولو ممانعت ددې وجې نه دی چې هلته ډیر خطرونه دي، مثلا هسې نه چې مار لړم وغیره د سوري نه راووځي او ټک ورکړي،دا ځکه په دې سوړو کې زیاتره وخت د پیریانو کورونه وي هغوی بیا د ضرر رسولو د وجې نه را ووځي، لکه چې سعد بن عباده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په دارنګه واقعه کې پیریانو په غیشي وویشتلو او شهید یې کړو (المرقات ۲/۷۲). او بیا یې په غائبانه طوز وویل :

نحن قتلنا سید الخزرج سعد بن عباده ❁ رمیناه بسهم فلم نخطئ فؤاده

مونږ د خزرج قبیلې سردار سعد بن عباده ووژلو مونږ هغه داسې په غیشي وویشتلو کوم چې نیغ په زړه ولګیده او په کې ننوت. (المرقات ۲/۷۲).

(۲۱) وَعَنْ مُعَاذٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّقُوا الْمَلَاعِنَ الثَّلَاثَةَ

د معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل : تاسو ځان وساتئ د هغه دریو شیانو

الْبَرَازَ فِي الْمَوَارِدِ وَ قَارِعَةِ الطَّرِيقِ وَ الظِّلِّ[2].

نه چې قابل دلعنت وي: په ګودرونو کې دمتیازو کولو نه، دلارې په مینځ کې، په سوري کې دمتیازو کولو نه

د قضاء حاجت په وخت کې خبرې کول منعه دي

(۲۲) وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَخْرُجِ الرَّجُلَانِ

د ابو سعید خدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل : نه دې وځي دوه کسه (یو

يَضْرِبَانِ الْغَائِطَ كَاشِفَيْنِ عَنْ عَوْرَتِهِمَا يَتَحَدَّثَانِ

ځای) د متیازو دپاره (په داسې حالت کې) چې دواړو خپلې شرمګاه لغړې کړې وي او خبرې سره کوي

(۱) اخرجه ابو داود في السنن ۳۰/۱ ، رقم الحدیث ۲۹ ، واحمد في مسنده ۸۲/۵.

(۲) اخرجه ابو داود في السنن ۲۸/۱، رقم الحدیث ۲۶ ، وابن ماجه في السنن ۱۱۹/۱.

فَإِنَّ اللّٰهَ يَمْقُتُ عَلَىٰ ذٰلِكَ[1] (رَوَاهُ أَحْمَدُ ٣/٣٦، وَأَبُو دَاوُدَ ١٥، وَابْنُ مَاجَةَ ٣٤٢).
ځکه چې په دې سره الله تعالی غصه کيږي.

توضيح: يضربان الغائط: يعنې چې د متيازو دپاره روان وي نو يضربان د ضرب نه تللو ته ويل کيږي.

ضرب في الارض اى ذهب: کله ورسره الغائط راغى نو دا د يفعلان په معنى سره شو يعني يفعلان الغائط. بعضو علماؤ يضربان د تللو په معنى سره اخستلي دى. ليکن الغائط د للغائط بنزع الخافض په معنى سره نو معنى دا شوه چې دواړه يو ځاى د متيازو دپاره ځي او شرمګاه ښکاره کړي او کيني. (المرقات ٢/٧٣).

يتحدثان: او خبرې سره کوي دا د الهي غضب موجب دي، په دې کې سړي هم په کومه زمانه کې مبتلا وو ليکن ښځې خو نن سبا په کلو کې د يوې بلې سره کيني او بې خبرې سره کوي او په دې سره نه شرميږي دا ډيره لويه بې حيائي ده او الهي غضب ته دعوت ورکولو مترادف کار دی (المرقات ٢/٧٤)

بيت الخلاء ته د تللو دعاء

(٢٣) وَعَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ هٰذِهِ
د زيد بن ارقم رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: د متيازو ځايونه د شيطان نو
الْحُشُوشَ مُحْتَضَرَةٌ فَإِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الْخَلَاءَ
او پيريانو د حاضريدو ځايونه دي په دې وجه کله چې په تاسو کې څوک بيت الخلاء ته ځي نو هغه ته په
فَلْيَقُلْ أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الْخُبُثِ وَالْخَبَائِثِ[2].
کار دي چې دا دعاء ووايي: يعنې زه د ناپاکو پيريانو او پيريو نه په الله تعالى سره پناه غواړم.
(٢٤) وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَتْرُ مَا بَيْنَ أَعْيُنِ
د حضرت علي رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: پرده په مينځ د سترګو د پيري

(١) اخرجه ابو داود في السنن ١/٢٢، رقم الحديث ١٥، واحمد في مسنده ٣/٣٦، وابن ماجه في السنن ١/١٢٣ رقم الحديث ٣٤٢.
(٢) اخرجه ابو داود في السنن ١/١٦، رقم الحديث ٦، واحمد في مسنده ٤/٣٦٩

الْجِنِّ وَ عَوْرَاتِ بَنِي آدَمَ إِذَا دَخَلَ أَحَدُهُمُ الْخَلَاءَ أَنْ يَقُولَ بِسْمِ اللهِ[1]

(شیطان)او دعورت دانسان کې داده چې کله کوم کس دمتیازو ځای ته داخل شي نو بسم الله دې ووایي.

(رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ . وَ قَالَ هٰذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ وَ إِسْنَادُهُ لَيْسَ بِقَوِيٍّ).

دا حدیث ترمذي روایت کړی دی او ویلي یې دي چې دا حدیث غریب دی او سند یې قوي نه دی.

د بیت الخلاء نه د وتلو دعاء

(۲۵) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَرَجَ مِنَ الْخَلَاءِ

د حضرت عائشي رضي الله عنها نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به چې کله د بیت الخلاء نه بهر تشریف

قَالَ غُفْرَانَكَ.[2] (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ . وَابْنُ مَاجَةَ . وَالدَّارِمِيُّ).

راوړلو نو فرمایل به یې: ای الله زه ستا د بخشش غوښتونکی یم.

توضیح : غفرانک : دا لفظ د **اغفر** امر دپاره مفعول مطلق دی ای اغفرغفرانک او د صاحب کافیه ویلي دي چې په داسې ځایونو کې د فعل حذف کول واجب دي، اوس دلته سوال دا دی چې ددې عمل نه وروسته د استغفار ضرورت ولې پیښ شو؟ آیا هغه بیت الخلاء ته په تلو سره کومه ګناه وکړه، د دې جواب دا دی چې ترڅو پورې انسان په بیت الخلاء کې وي نو هغه د شیطان په ګاونډ کې وي او دنه د ذکر د کولو نه محروم وي په دې کوتاهۍ باندې استغفار کوي.(المرقات ۲/۷۵).

دویم جواب : دا دی چې غذاء وخوړل شي هضم کړی شي او بیا په اسانه متیازې وکړی شي په دې سره انسان ته ډیر راحت ملاویږي، د دې ډیر شکر کول په کار دي، په دې لوی شکر کې د کوتاهي کولو له وجې استغفار ویل کیږي ترڅو چې د کوتاهۍ اثر هم د منځه لاړ شي، یا دا چې په بیت الخلاء کې قلبي ذکر جاري وو په هغه کې بغیر اختیاري بې ادبي باندې استغفار غوښتلی شي.

(۲۶) وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَى الْخَلَاءَ

ابو هریره رضي الله عنه روایت کړی دی چې کله به رسول الله صلی الله علیه وسلم د قضاء حاجت دپاره تللو نو ما به د هغه

(۱) اخرجه الترمذي في السنن ۲/۵۰۴، وابن ماجه ۱/۱۰۹ رقم الحديث : ۲۹۸.

(۲) اخرجه الترمذي في السنن ۱/۱۲ رقم الحديث ۷ ، واخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۱۱۰ ، رقم الحديث : ۳۰۰. واخرجه الدارمي في السنن ۱/۱۸۳ رقم الحديث : ۶۸۰ ، واخرجه ابو داود ۱/۳۰ ، رقم الحديث : ۳۰

أَتَيْتُهُ	بِمَاءٍ	فِي	تَوْرٍ	أَوْ	رَكْوَةٍ	فَاسْتَنْجَى	ثُمَّ
دپاره په پیاله یا د څرمنې په لوټه کې اوبو ورته راوړلې هغه ﷺ به په هغو سره استنجاء کوله بیا به یې							
مَسَحَ يَدَهُ عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ أَتَيْتُهُ بِإِنَاءٍ آخَرَ فَتَوَضَّأَ (۱) (رَوَاهُ أَبُودَاوُدَ وَرَوَى الدَّارِمِيُّ وَالنَّسَائِيُّ مَعْنَاهُ).							
لاس په ځمکه باندې مږلو بیا مې د دې نه وروسته د اوبو دویم لوښی راوړلو او هغه ﷺ به اودس کولو							

توضیح: في تور: دا د پیتلو لوښي او لوټې ته ویل کیږي، (او) دا لفظ د راوي د شک په بنیاد باندې دی چې د اوبو هغه لوښی د پیتلو وو او د کانړي وو که د څرمنې نه جوړ شوی لوښی وو، دلته (او) د تنویع دپاره هم راوړل کیدی شي چې هغه لوښی د کومې نوعې وو. (المرقات ۲/۷۶).

ثم مسح: یعنې د بد بویي لرې کولو دپاره د استنجاء نه وروسته رسول الله ﷺ په ځمکه باندې لاس مښلو دا امت ته د تعلیم دپاره وو، که نه د رسول الله ﷺ په قضاء حاجت کې بد بویي نه وه. (المرقات ۲/۷۶).

بإناء آخر: علماؤ لیکلي چې د اودس او استنجاء دپاره که چیرته دوه جدا جدا لوښي وي نو دا بهتره او مستحب ده، دلته همدې طرف ته اشاره ده، یا دا چې په رومبي لوښي کې اوبه دومره وې په کومو چې صرف استنجاء کیدلی شوه نو ځکه د اودس دپاره په بل لوښي کې اوبه راوړل شوې. (المرقات ۲/۷۶).

شرمګاه ته د اوبو ورشیندلو مطلب

(۲۷) وَعَنِ الْحَكَمِ بْنِ سُفْيَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَالَ تَوَضَّأَ
د حکم بن سفیان رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله ﷺ به متیازې وکړې نو اودس به یې وکړه
وَنَضَحَ فَرْجَهُ(۲).
او په خپله شرمګاه به یې اوبه وشیندلې.

توضیح: ونضح فرجه: انتضاح د شیندلو په معنی سره دی، د دې اول او واضح مطلب دا دی چې کله اودس کولی شي نو د مخې طرف ته چې کوم ازار یا پرتوګ وي په هغه دې اوبه وشیندل شي ترڅو چې د متیازو د څاڅکو وسوسه رانه شي او مزه مزه انسان شکي او وسوسې جوړ نه شي، نو کله چې هغه ته شک راځي چې دا لوندوالی د متیازو د څاڅکو نه دی نو وایي به چې دا خو د شیندل شوو اوبو څاڅکي

(۱) اخرجه ابو داود في السنن ۳۹/۱، رقم الحديث: ۴۵، واخرجه ابن ماجه ۱۲۸/۱، رقم الحديث: ۳۵۸.
(۲) اخرجه ابو داود في السنن ۱۱۷/۱، رقم الحديث: ۱۶۶، واحمد في مسنده ۴۱۰/۳.

دي کومې چې ما اوس شيندلې دي، دا انتضاح د اودس نه د فارغيدو نه وروسته دی. په راتلونکو حديثونو کې هم دا حکم ذکر شوی دی، د صوفيانو په نزد د دې نوم (بل السراويل) دی په دې عمل سره وسوسه ختميږي، بعضو د نضح نه په شرمګاه باندې د اوبو شيندلو مطلب اخستلی دی ترڅو چې په دې سره د متيازو څاڅکي دفعه کړی شي، بهر حال کومو خلکو ته چې په يقيني طور د همدې څاڅکو د راتلو ناروغي وي هغوی دې داسې نه کوي بلکې د څاڅکو تر بنديدلو پورې دې انتظار وکړي. (المرقات ۲/۷۷).

د ناروغي يا د مجبوري دوجې په لوښي کې متيازې کول

(۲۸) وَعَنْ أُمَيْمَةَ بِنْتِ رُقَيْقَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدَحٌ مِنْ عَيْدَانٍ
داميمة بنت رقيقه رضي الله عنها نه روايت دی چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم سره د لرګي يو پياله وه کومه به چې
تَحْتَ سَرِيرِهِ يَبُولُ فِيهِ بِاللَّيْلِ [1].
د رسول الله صلی الله عليه وسلم د کټ لاندې ايښې وه رسول الله صلی الله عليه وسلم به په شپه کې په هغې کې متيازې کولې

توضيح : من عيدان: دا لفظ صاحب ازهار د عود نه اخستلی دی يعنې دا پياله به په لرګو کې د کوم لرګي نه جوړه شوې وه، علامه ميرک رحمه الله هم داسې ويلي دي چې عيدان د عود جمع ده او د عود نه مراد لرګی دی، علامه طيبي رحمه الله ويلي دي چې د لرګو د مختلفو اجزاؤ د وجې د جمع صيغه راوړل شوې ده، په دې ټولو صورتونو کې عيدان د عين په کسره سره شو، ملا علي قاري رحمه الله ويلي دي چې محققينو کومه خبره ليکلې ده هماغه صحيح ده او هغه دا ده چې عيدان د عين فتحې سره دی په کسرې سره نه دی، لهذا د قاموس صاحب ليکلي دي چې عيدان د فتحې سره د کجورې اوږدې (لوړې) ونې ته ويل کيږي مفرد يې عيدانه دی او د هغې د لرګي نه همدا پياله جوړه شوې وه. (المرقات ۲/۷۷).

تحت سريره: په دا رنګه احاديثو باندې بعضو شک کړی دی يا يې عجيب او غريب ګڼلي دي حالانکه دوی ته دا سوچ کول په کار دي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د ټولې دنيا د ښمن وو دوی صلی الله عليه وسلم ته په شپه کې په وتلو کې د ځان ډېر خطر وو په دې وجه چې هغه صلی الله عليه وسلم په کور کې د ننه د متيازو انتظام کړی وو نو دا څه د تعجب خبره ده، آيا نن سبا خلک په نهايت ډېر اعلی کمرو کې تشناب نه دی جوړ کړی؟ چېرته چې متيازې نه بلکې غائط هم په کې کوي، همدا رنګه په شپه کې په وتلو کې د يخنۍ ډېره تکليف وو. دا رنګه د مار او لړم چيچلو ويره ډېره زياته وه، او کيدی شي چې دا معامله د

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۲۸/۱، رقم الحديث ۲۴. وأخرجه النسائي في السنن ۳۱/۱ رقم الحديث ۳۲.

ناروغي په زمانه کې شوې وي بيا خو هيڅ خبره نشته، بهر حال ددې وجوهاتو په بنياد باندې د رسول الله ﷺ د کټ لاندې پياله ايښودل شوې وه او سهار به هغه متيازې غورځول کيدې، د مظاهر حق صاحب ليکلي دي چې يو چا په غلطۍ سره دا متيازې وڅکلې نو د هغه د بدن نه خوشبويي را پورته کيدله. سرير لفظ نه ثابته شوه چې په کټ باندې ويده کيدل روا دي. رسول الله ﷺ کټ استعمال کړی دی اگر که دا به ځله ګله وو. (المرقات ۲/۷۷).

په ولاړه د متيازو کولو حکم

(۲۹) وَعَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ رَآنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ أَنَا أَبُولُ قَائِمًا.
دعمرفاروق رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله ﷺ (يو ورځ) زه په ولاړه په متيازو کولو وليدم
فَقَالَ يَا عُمَرُ لَا تَبُلْ قَائِمًا فَمَا بُلْتُ قَائِمًا بَعْدُ. [1] (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ. وَابْنُ مَاجَهْ)
نو وې فرمايل عمره! په ولاړه متيازې مه کوه لهذا ددې نه وروسته ما هيڅکله په ولاړه متيازې ونه کړې.
قَالَ الشَّيْخُ الْإِمَامُ مُحْيِي السُّنَّةِ رَحِمَهُ اللهُ قَدْ صَحَّ عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أَتَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
امام محی السنة رحمه الله وايي چې د حذيفة رضي الله عنه نه منقول دي چې رسول الله ﷺ راغلو د يو
سُبَاطَةَ قَوْمٍ فَبَالَ قَائِمًا. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ) (قِيلَ
قوم د ګندګۍ (ډيران) ځای ته او هلته يې په ولاړه متيازې وکړې (بخاري او مسلم) ويل شوي دي چې د
كَانَ ذَلِكَ لِعُذْرٍ [2].
دې ﷺ دا فعل په ولاړه د متيازو کول د کوم عذر د وجې وو.

توضيح : ياعمر لاتبل قائما : عربو په ناسته د متيازو کولو نه ځان ساتلو او دا يې د ښځو عمل ګڼلو او سرو بلندي او شهامت په دې کې ګڼه چې دوی په ولاړه متيازې وکړي، ددې اصولو ماتحت حضرت عمر رضي الله عنه په ولاړه متيازې وکړې چې رسول الله ﷺ هغه وليد نو منعه يې کړ، حضرت عمر رضي الله عنه وايي دي چې بيا عمر ټول عمر هم داسې ونه کړل، اوس فقهي مسئله دا ده چې په متفقه طور په ولاړه متيازې کول مکروه دي، هو په کې اختلاف دی چې مکروه تحريمي دي او که مکروه تنزيهي دي، د بعضو علماؤ په نزد مکروه تحريمي دي او د بعضو په نزد مکروه تنزيهي دي، ظابطه او قاعده دا ده

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱۰/۱۷، وابن ماجه ۱/۱۱۱ ، رقم الحديث ۳۰۵
(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۳۲۸، رقم الحديث ۲۲۴، ومسلم في الصحيح ۱/۲۲۸ رقم الحديث ۷۳-۲۷۳، وأبو داود ۱/۲۷ رقم الحديث ۲۳.

هو که چیرته د رسول الله ﷺ په ولاړه د متیازو کولو ذکر راغلی دی نو هغه دې په عذر باندې محمول کړی شي، د امام محمد رحمه الله نه د جواز یو قول منقول دی، پورته چې کومه مسئله بیان شوه دا د جمهورو مسلک دی، شاه انور شاه کشمیري رحمه الله ویلي دي چې په ولاړه متیازې کول نن سبا د کفارو د شعائرو نه دی لهذا حرام دي، د زیات تفصیل دپاره راتلونکی روایت وګورئ (المرقات ۲/۷۸)

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ

په ناسته متیازې کول سنت دي

(۳۰) عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ مَنْ حَدَّثَكُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د عائشې صدیقې رضي الله عنها نه روایت دی چې کوم کس دا حدیث بیان کړي چې رسول الله ﷺ په
كَانَ يَبُولُ قَائِمًا فَلَا تُصَدِّقُوهُ مَا كَانَ يَبُولُ إِلَّا قَاعِدًا[1]
ولاړه متیازې کړې وې نو هغه رښتونی ونه منئ رسول الله ﷺ همیشه په ناسته متیازې کولې.

توضیح: فلا تصدقوه: په دې روایت کې او د حضرت حذیفة رضي الله عنه د (سباطة قوم) په روایت کې په ظاهره تعارض دی، په هغه کې د رسول الله ﷺ په ولاړه متیازې کول منقول دي او دلته یې حضرت عائشې رضي الله عنها بالکل نفې کړې ده.

ددې جواب او په دواړو حدیثونو کې تطبیق په دې شان دی چې حضرت عائشې رضي الله عنها د خپلو معلوماتو او د کور د اعمالو او عاداتو متعلق خبره کړې ده دا په خپل ځای کې صحیح ده، او د حضرت حذیفه رضي الله عنه خبره بهر ماحول متعلق ده هغه په خپل ځای سهي ده، یا داسې ووائي چې د حضرت عائشې رضي الله عنها خبره د عام عادت متعلق ده او د حضرت حذیفه رضي الله عنه روایت د یوې نادرې واقعې سره متعلق دی، او نادر د معدوم په حکم کې دی، یا دا چې د حضرت حذیفه رضي الله عنه روایت په استثنائي صورت باندې محمول دی او حضرت عائشې رضي الله عنها قاعده کلیه بیان کړې ده نو هیڅ تعارض نشته دی. په ولاړه په متیازو کولو کې د رسول الله ﷺ عذر څه وو نو بعضو علماو لیکلي دي چې بیان یې د جواز دپاره وشو اګر که کراهیت تنزیهي شو ځکه چې دامت د سهولت دپاره یې کله کله د کراهیت تنزیهي والا کار کړی دی ترڅو چې خلک یې حرام ونه ګڼي نو د رسول الله ﷺ دپاره کراهیت هم نه وو. بعضو لیکلي دي چې د رسول الله ﷺ په زنګون کې تکلیف وو کیناستل ورته مشکل وو،

(۱) اخرجه احمد في المسند ۱۹۲/۶، واخرجه الترمذي في السنن ۱۷/۱ رقم الحديث: ۱۲، والنسائي ۲۶/۱ رقم الحديث: ۲۹، وابن ماجه ۱۱۲/۱، رقم الحديث: ۳۰۷.

بعضو ويلي دي چې د کښيناستو ځای نه وو مجبوري وه، بعضو ويلي دي چې د رسول الله ﷺ په ملا کې تکليف ؤ او دغه د درد علاج په ولاړه په متيازو کولو کې وو. (المرقات ۲/۷۹، الکاشف ۵۸).

(۲۱) وَ عَنْ زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ جِبْرِيلَ

زيد بن حارثه رضي الله عنه د رسول الله ﷺ نه روايت کړی دی چې حضرت جبرئيل عليه السلام کله چې د

أَتَاهُ فِي أَوَّلِ مَا أُوحِيَ إِلَيْهِ فَعَلَّمَهُ الْوُضُوءَ

تولو نه مخکې د وحې په موقع نبي عليه الصلاة والسلام ته تشريف راوړ نو نبي عليه السلام ته يې اودس ورزده کړو

وَ الصَّلَاةَ فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ الْوُضُوءِ أَخَذَ غُرْفَةً مِنَ الْمَاءِ

يا يې د مونځ کول ورزده کړل لهذا کله چې د اودس نه فارغ شو نو يوه لپه اوبه يې واخيستې او هغه يې

فَنَضَحَ بِهَا فَرْجَهُ [1] (رَوَاهُ أَحْمَدُ ۴/۱۶۱، وَالدَّارَقُطْنِيُّ).

په خپله شرمگاه باندې وشيندلې.

(۲۲) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَنِي جِبْرِيلُ

د ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: ما ته جبرئيل عليه السلام راغی او وې

فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِذَا تَوَضَّأْتَ فَانْتَضِحْ. [2] (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)

ويل ای محمده! کله چې ته اودس کوې نو لږې اوبه په شرمگاه باندې د وسوسې دفع کولو د پاره وشينده

وَ قَالَ هٰذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ وَ سَمِعْتُ مُحَمَّدًا يَعْنِي الْبُخَارِيَّ يَقُولُ

او امام ترمذي ويلي چې دا حديث غريب دی او ما د محمد (يعنې امام بخاري) نه اوريدلي دي چې ويل يې

الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْهَاشِمِيُّ الرَّاوِي مُنْكَرُ الْحَدِيثِ.

چې حسن بن علي هاشمي راوي منکر الحديث دی.

(۲۳) وَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ بَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت دی چې (يو ځل) رسول الله ﷺ متيازې کولې نو حضرت عمر

---

(۱) أخرجه أحمد في المسند ۶/۱۹۲، وأخرجه الدارقطني في السنن ۱/۱۱۱،، وابن ماجه ۱/۱۵۷، رقم الحديث :۴۶۲.

(۲) أخرج الترمذي في السنن ۱/۷۱ رقم الحديث ۵۰، وأخرج ابن ماجه ۱/۱۵۷ رقم الحديث :۴۶۳.

فَقَامَ عُمَرُ خَلْفَهُ بِكُوزٍ مِنْ مَاءٍ فَقَالَ

فاروق رضي الله عنه په لوټه كې اوبه راوړې دهغه صلى الله عليه وسلم شاته او دريده رسول الله صلى الله عليه وسلم پوښتنه وكړه

مَا هٰذَا يَا عُمَرُ فَقَالَ مَاءٌ تَتَوَضَّأُ بِهِ قَالَ مَا أُمِرْتُ

عمره داڅه دي؟ عمر رضي الله عنه وويل اوبه دي ستا اودس دپاره، هغه صلى الله عليه وسلم وفرمايل ماته دا حكم نه

كُلَّمَا بُلْتُ أَنْ أَتَوَضَّأَ وَ لَوْ فَعَلْتُ لَكَانَتْ سُنَّةً [1]. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَ ابْنُ مَاجَهْ).

دى شوى چې كله هم متيازې وكړم نو اودس به هم كوم كه چيرته زه همدا سې وكړم نو زما (دا كار) به سنت شي.

د استنجاء آداب

﴿۳۴﴾ وَ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ وَ جَابِرٍ وَ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ أَنَّ هٰذِهِ الْآيَةَ لَمَّا نَزَلَتْ

دابوايوب انصاري، حضرت جابر او حضرت انس رضي الله عنهم نه روايت دى چې كله دا آيت نازل شو (ترجمه)

﴿ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَ اللهُ

يعني په مسجد قباء كې داسې خلك دي كوم چې دا خبره خوښوي چې ښه پاكي حاصله كړي او الله تعالى

يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴾ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! إِنَّ اللهَ

دښې پاكي حاصلونكي خوښوي نو رسول الله صلى الله عليه وسلم ارشاد وفرمايلو اى دانصارو ډلې! الله تعالى

قَدْ أَثْنَى عَلَيْكُمْ فِي الطُّهُورِ فَمَا طُهُورُكُمْ قَالُوا

دپاكۍ په معامله كې ستاسو تعريف كړى دى، وواييې ستاسو پاكي څه ده؟ هغوى عرض وكړو چې مونږ

نَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ وَ نَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ وَ

مونځ دپاره اودس كوو او د جنابت (ناپاكي) نه غسل كوو (لكه څرنګه يې چې نور مسلمانان كوي) او د

نَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ قَالَ فَهُوَ ذَاكَ فَعَلَيْكُمُوهُ [2]. (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ).

لوټو نه وروسته په اوبو سره استنجاء كوو نبي عليه السلام وفرمايل: او! هغه همدا ده لهذا هغه لازم ونيسئ.

توضيح: ددې حديث نه معلومه شوې چې په اوبو سره استنجاء افضله ده، د استنجاء ټول درې صورتونه دي: (۱) چې صرف په لوټه او كاڼي سره استنجاء وكړى شي. (۲) چې صرف د اوبو په استعمال سره

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۳۸، رقم الحديث ۴۲، وأخرج ابن ماجه ۱/۱۱۸، رقم الحديث ۳۲۷، وأخرج احمد في المسند ۶/۹۵

(۲) أخرجه ابن ماجه ۱/۱۱۵، رقم الحديث ۳۱۶، واحمد في المسند ۵/۴۳۹.

استنجاء وکړی شي.(۳) چې کاڼي او اوبه دواړه استعمال او استنجاء وکړی شي. د فقهاؤ په نزد همدا دریواړه صورتونه روا دي اګر که بعضو مالکیو او سعید بن المسیب رَحِمَهُ اللّٰهُ په اوبو سره صفائي کول ناروا ګرځولي دي خو د جمهورو فقهاؤ په نزد روا او افضل ده، ځکه چې په قرآن کریم او حدیث کې د دې تصریح موجوده ده او د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه مداومت په دې باندې ثابت دی. اوس د فقهاء کرامو او جمهور امت په نزد چې اوبه او کاڼي جمع کړی شي نو د استنجاء دا صورت د ټولو نه بهتر دی او په ډیرو احادیثو سره همدا جمع کول ثابت دي او د طرقو په تعدد سره په حدیث کې قوت راغلی دی، همدارنګه د فقهاؤ په تعامل سره هم حدیث قوي شوی دی ددې نه وروسته په اوبو سره استنجاء بهتره ده او بیا صرف د کاڼي درجه ده.

مسلمان په خپلو معاملاتو کې هیچا ته محتاج نه دی

(۲۵) وَ عَنْ سَلْمَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ بَعْضُ الْمُشْرِكِينَ وَ هُوَ يَسْتَهْزِئُ إِنِّي لَأَرَى
د سلمان رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روایت دی چې په مشرکانو کې یو کس د استهزاء په طور وویل چې ما ولیدو ستاسو
صَاحِبَكُمْ يُعَلِّمُكُمْ حَتَّى الْخِرَاءَةَ
سردار (محمد صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چې هغه تاسو ته هر شی درزده کوي تر دې چې په متیازو د کیناستو صورت
قُلْتُ أَجَلْ أَمَرَنَا أَنْ لَا نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ
هم (درزده کوي) ما وویل آو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ مونږ ته حکم کړی دی چې د استنجاء په وخت قبلې طرف ته مخامخ
وَلَا نَسْتَنْجِيَ بِأَيْمَانِنَا وَلَا نَكْتَفِيَ بِدُونِ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ
مه کیېئ په خپلو ښي لاسونو سره استنجاء مه کوئ د دریو کاڼو نه په کمو باندې استنجاء مه کوئ
لَيْسَ فِيهَا رَجِيعٌ وَلَا عَظْمٌ[1].
چې هغو کاڼو کې نجاست (خوشایي وغیره) نه وي او نه به هډوکی وي. الفاظ د احمد دي.

توضیح : **الخراءة** : د خاء کسره او د راء د مد سره د متیازو دپاره د کیناستلو کیفیت ته ویلې شي او په نفس بولو باندې یې اطلاق د تاء د حذف په وخت کې کیدی شي یعنې **الخِراء والخُراء**.
لیکن زیاتره محدثینو خاء مفتوح او د مد نه بغیر ویلی دی یعنې خرا، په اصل کې دا لفظ د مرغانو د ګندګی دپاره استعمال شوی دی مګر دلته د قضاء حاجت دپاره استعمال شوی دی، ددې لفظ نه

مخکې مضاف محذوف دی یعنې ادب الخراء مطلب دا چې تاسو ته دا نبي د متیازو ادب درزده کوي، د وړو وړو شیانو تعلیم درکوي اوداد بدیهي شیانو بلا ضرورت تعلیم ورکول دي. دمشرک دطرفه دا خبره داستهزاء او توقې په طور وه چې دمتیازو طریقه درزده کوي ستاسو نه یې ماشومان جوړ کړي دي. (المرقات ۲/۸۳).

قلت اجل: یعنې هو مونږ ته دا نبي دغه شیان را زده کوي. اوس سوال دا دی چې دغه مشرک دین ته وقه وبللو او اعتراض یې وکړو او حضرت سلمان رضي الله عنه اجل ورته وویل دا یې ورسره ومنله آیا دا جائزوو؟ (المرقات ۲/۸۳).

جواب دا دی چې حضرت سلمان رضي الله عنه دحکیم اسلوب په طریقه جواب ورکړی دی کوم ته چې دعلم المعاني والا **مماشات مع الخصم** او **ارخاء العنان** وایي ترڅو چې هغه د جواب اوریدو د پاره بنه تیار او آماده شي ګویا چې سلمان فارسي رضي الله عنه وویل چې ای څناوره! واوره دا تعلیمات آسماني دي کوم چې په عقل سره نه دي درک کړی شوي، دا بدیهیات نه دي ته بې وقوفه یې چې د هغو د عقل په دائره کې د راوستلو کوشش کوې او ګوره! مونږ ته نبي علیه السلام حکم کړی چې مونږ د قضاء حاجت کولو په وخت کې د قبلې طرف ته مخ نه کړو دا حق الله دی.

یا حکم دی چې په ښي لاس سره استنجاء ونه کړئ دا حق النفس دی او یا حکم دی چې په هډوکي او غوشایو سره استنجاء ونه کړئ دا حق الاخوان دی نو په دې تعلیم کې حق الله حق النفس او حق العباد درې واړه راغلل کوم چې مکمل شریعت دی په دې پورې توقې کول حماقت دی.

﴿۳۶﴾ وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ ابْنِ حَسَنَةَ قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د عبدالرحمن بن حسنه رضي الله عنه نه روایت دی چې (یوه ورځ) رسول الله صلی الله علیه وسلم د (کور نه) راووتلو
وَ فِيْ يَدِهٖ الدَّرَقَةُ فَوَضَعَهَا
او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په لاس کې ډال وُ رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه (د ځان مخامخ) په زمکه کیښود
ثُمَّ جَلَسَ فَبَالَ إِلَيْهَا فَقَالَ بَعْضُهُمْ انْظُرُوا إِلَيْهِ
بیا هغه مخامخ یې په ناسته متیازې وکړې یو مشرک چې دا ولیدل نو وې ویل وګورئ د هغه طرف ته دا سې
يَبُوْلُ كَمَا تَبُوْلُ الْمَرْأَةُ فَسَمِعَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ
متیازې کوي لکه څنګه چې ښځې متیازې کوي دا خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم واوریده او وې فرمایل

وَيْحَكَ أَمَا عَلِمْتَ مَا أَصَابَ صَاحِبَ بَنِي إِسْرَائِيلَ
په تا باندې افسوس دی، آيا ته هغه شی نه پېژنې کوم چې دبني اسرائيلو ملګري ته ورسيده (يعني عذاب)
كَانُوا إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَوْلُ
بني اسرائيلو به (چې کله متيازې کولې او هغوی) په بدن او جامو به چې متيازې ولګيدې نو هغه به يې په
قَرَضُوهُ بِالْمَقَارِيضِ فَنَهَاهُمْ
قينچې سره غوڅولې لهذا (دبني اسرائيلو نه) يو کس (د همدې حکم د منلو نه) خلک منعه کړل لهذا هغه
فَعُذِّبَ فِي قَبْرِهِ [1].
دقبر په عذاب کې مبتلا کړی شو (اونسائي دا حديث دعبد الرحمن نه او هغه دابو موسی نه روايت کړی).

توضيح: الدرقة: دا داسې ډهال ته ويل کيږي کوم چې خالص د پوستکي او څرمنې نه جوړ شوی وي په کوم کې چې اوسپنه او لرګی نه وي. (المرقات ۲/۸۴).

بعضهم: ددې نه يا کوم مشرک مراد دی يا کوم منافق وو دويم واضح دی. (المرقات ۲/۸۴).

کمايبول المرأة: ښځه په ناسته متيازې کوي ځکه چې په ولاړه متيازې نه شي کولی، په عربو کې سړو په ولاړه متيازې کولې او دا يې د سړي نښه بلله. (المرقات ۲/۸۴).

ويحک: دا کلمه واضع د بد دعاء دپاره وضع کړې ده، ليکن د دې زياتره استعمال د بد دعاء نه په غير په نورو کې شوی دی. (المرقات ۲/۸۵).

قرضوه بالمقاريض: د بني اسرائيلو د سختو او مشکلو احکاماتو نه يو حکم دا وو چې که چيرته به د بدن د کومې برخې سره نجاست ولګيده نو د بدن هغه برخه به غوڅيدله او که به جامې پليتې شوې نو هغه به هم پرېکول کيدلې، په دغه زمانه کې يو کس ددې حکم نه انکار وکړو او خلک يې هم منعه کړل نو دغه کس ددې بې احتياطۍ د وجې په قبر کې په عذاب شو، ځکه چې هغه د متيازو نه ځان نه ساتلو. دلته د رسول الله ﷺ د متيازو په وخت کې په کښيناستو باندې اعتراض کوونکی او د بني اسرائيلو په کس کې څه مناسبت دی چې رسول الله ﷺ د هغه کس مثال ورکړه، نو اصل خبره دا شوه چې وګوره د بني اسرائيلو کس د دوی د شريعت د يوه مشهور او ښه کار نه د منعه کولو کوشش وکړو نو انجام يې څومره بد شو چې په عذاب کې مبتلا شو، همدارنګه ته هم د يو نيک کار نه د منعه

[1] اخرجه ابوداود في السنن ۱/۲٦ رقم الحديث :۲۲، ابن ماجه ۱/۱۲٤ ، رقم الحديث :۳٤٦.

کولو کوشش کوي نو تا ته به هم د هغه په شان د قبر عذاب وي ځکه چې بې احتياطي کوي او چې متيازې دربانده ي ولګيږي نو بيا به په عذاب شي. (المرقات ۲/۸۵).

﴿۲۷﴾ وَ عَنْ مَرْوَانَ الْأَصْفَرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ أَنَاخَ
د مروان اصفر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې ما (يو ځل) حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وليده چې کينوه يې خپل
رَاحِلَتَهُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ ، ثُمَّ جَلَسَ يَبُوْلُ إِلَيْهَا فَقُلْتُ
اوښ قبلې طرف ته بيا په خپله کيناسته او اوښ طرف ته يې متيازې وکړې ما چې دا (وليده) عرض مې وکړه
يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ ! أَلَيْسَ قَدْ نُهِيَ عَنْ هٰذَا
ابو عبد الرحمن ! (دا د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ کنيه وه) چې آيا منع نه ده کړې شوې د داسې کولو نه د قبلې طرف
قَالَ بَلْ إِنَّمَا نُهِيَ عَنْ ذٰلِكَ فِي الْفَضَاءِ فَإِذَا كَانَ بَيْنَكَ وَ بَيْنَ الْقِبْلَةِ
ته په مخ کولو سره؟ هغه وفرمايل په صحراء کې ددې نه منعه شوې ده ليکن کله چې په مينځ ستا او د قبلې
شَيْءٌ يَسْتُرُكَ فَلَا بَأْسَ [1] (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ).
کې کوم څيز حائل شي نو بيا څه خبره نشته.

توضيح: دا د يو صحابي خپله رأيه او د هغه عمل دی، د مرفوع احاديثو مقابله نه شي کولی، تفصيل يې تير شوی دی.

﴿۲۸﴾ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَرَجَ مِنَ الْخَلَاءِ
د حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی ، چې کله به رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د بيت الخلاء نه را ووتلو نو دا
قَالَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي
دعاء به يې کوله: يعنې ټول تعريفونه هغه الله تعالی لره دي چا چې لرې کړه د ما نه ګندګي او تکليف
الْأَذٰى وَ عَافَانِي .[2] (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ).
رسوونکي شيان (يعنې غائط) او ما ته يې عافيت راکړ.

---

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۱/۲۰ رقم الحديث : ۱۱

(۲) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۱۱۰ رقم الحديث . ۳۰۱

په هډوکي او خوشيانو سره د استنجاء نه ممانعت

(۳۹) وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا قَدِمَ وَفْدُ الْجِنِّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د ابن مسعود رضي الله عنه نه روايت دی چې کله د پيريانو ډله د رسول الله صلى الله عليه وسلم خدمت کې حاضره شوه
قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ انْهَ أُمَّتَكَ أَنْ يَسْتَنْجُوا
نو هغوی رسول الله صلى الله عليه وسلم ته عرض وکړو يا رسول الله! منع کړه خپل امت د دې نه چې استنجاء وکړي
بِعَظْمٍ أَوْ رَوْثَةٍ أَوْ حُمَمَةٍ فَإِنَّ اللهَ جَعَلَ لَنَا فِيهَا رِزْقًا
په خوشايو، هډوکو او وسپنې سره، ځکه چې الله تعالى پيدا کړی دی زمونږ د پاره په دې شيانو کې رزق.
فَنَهَانَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ.[1] (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ).
لهذا رسول الله صلى الله عليه وسلم مونږ (د دې شيانو) د استعمال نه منعه کړو.

(۱) اخرجه أبوداود في السنن ۱/۳٦ رقم الحديث: ۳۹

۲۳ صفر ۱٤۱۰هـ

بَابُ السِّوَاكِ
د مسواک بیان

سواک: د مسواک استعمالولو ته هم ویلی شي او د مسواک لرګي ته هم ویل شوی دی، ابن مالک ویلي دي چې سواک د مسواک وهلو ته ویل کیږي او مسواک لرګي ته هم ویل کیږي، مسواک د هغه لرګي نوم دی په کوم سره چې د غابښونو صفائي کولی شي مایدلک به الاسنان عربو ویلي دي ساک فاه یسوکه کله یې چې مفعول به ذکر وي نو ساک فاه ویل کیږي او کله چې مفعول به ذکر نه وي نو استاک ویل کیږي، سواک د کتاب په شان دی د کوم جمع چې سُوُکٌ د کُتُبٌ په شان راغلې ده، او د مسواک جمع مساویک هم راځي.(المرقات ۲/۸۷).

چنانچه امرءالقیس د خپلې محبوبې د ګوتو په تعریف کې وایي:

وَتَعْطُوْا بِرَخْصٍ غَيْرِ شَثْنٍ كَأَنَّهَا ... أَسَارِيْعُ ظَبْيٍ أَوْ مَسَاوِيْكُ أَسْحَلِ

د ټولو نه بهترین مسواک د زیتون دی بیا د پلوشې دی، یعنې په کوم لرګي کې چې تریخوالی زیات وي هغه به دی، خو د مسواک هم ملاویږي کوم چې زیات خوندور وي، په برش او ټوټه پیسټ سره د مسواک سنت نه شي اداء کیدلی اګر که غابښونه پرې صفا کیدی شي، علامه نووي رَحِمَهُ اللهُ د مسواک په سنتیت باندې اجماع نقل کړې ده او په مسواک باندې تواتري عمل دی، علماؤ د مسواک د اویا (۷۰) نه زیاتې فایدې لیکلې، یوه لویه فائده یې داده چې د مرګ په وخت کې به یې د شهادت کلمه په نصیب شي، د مسواک وهلو مستحبه طریقه په پلنوالي استعمالول دي اګر چې په اوږدوالی یې استعمال هم جائز دی مګر په دې سره د زخم پیدا کیدو ویره ده، د کوم کس چې غابښونه، نه وي د هغه د پاره ګوته د مسواک قائمقام ده، ښځې هم مسواک کولی شي مګر د هغوی د پاره دنداسه هم مسواک ده کومه چې زیاته مناسب ده د چا سره چې مسواک نه وي نو په روایت سره ثابت دي چې ګوته د مسواک پر ځای استعمالولی شي. (المرقات ۲/۸۷).

د مسواک مقدار: د مسواک مقدار یوه لویشت په کار دی، په غټوالي کې به د ګوتې برابر وي، که چیرته د لویشتې نه اوږد وو نو که اخیستل شوی وي نو د هغه پریکول صحیح نه دي چې اسراف دی، که چیرته چا عطیه نه وي ورکړی نو زیات چې پریکړل شي ضایع به کړی شي، د استعمال نه وروسته کله چې د څلورو ګوتو برابر پاتې شي نو په کوم ځای کې دې خښ کړی شي، د استعمال نه وروسته د مسواک ساتلو ادب دا دی چې هغه سرچپه کینودل شي ترڅو چې په خوله کې استعمال شوې برخه په ځمکه

باندې راشي، په دې سره په هغه کې دننه موجودې اوبه بهر نچوړ کړی شي نو بیا نه بدبویه کیږي، دارنګه په څمکه کې د نوشادر اجزاء دي د هغو سره د لګیدو د وجې د مسواک جراثیم مړه کیږي.
جمهورو مسواک سنت بللی دی، صرف داؤد ظاهري ورته واجب ویلي دي(المرقات ۲/۸۷).
د فتح القدیر په پنځو ځایونو کې یې مسواک وهل سنت او ضروري ګڼلي دي :(۱) کله چې غاښونه خیرن شي(۲) کله چې د خولې نه بد بویي راځي(۳) کله چې انسان د خوب نه راپورته شي(۴) کله چې مونځ شروع کوي(۵) کله چې اودس کوي. (المرقات ۸۸-۲/۸۹).

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ

د مسواک مسئله

(۱) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي
دابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: که چیرته نه سختیدلی زما په امت
لَأَمَرْتُهُمْ بِتَأْخِيرِ الْعِشَاءِ وَ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
باندې نو ما به امر کړی وی په وروسته کولو د ماسخوتن مونځ سره او په مسواک کولو سره هر مونځ ته.

توضیح : لو لا ان اشق : لو لا د انتفاء ثاني دپاره راغلی دی په سبب د وجود د اول حالانکه وجود اول یعني مشقت متحقق شوی نه دی ، د دې جواب دا دی چې لو لا سره د **(خشیة)** عبارت محذوف شوی دی، یا دلته دویم اشکال دا دی چې انتفاء د ثاني متحقق شوې نه ده ځکه چې د مسواک حکم ختم شوی نه دی بلکې په مسنون طریقه باندې موجود دی او د ماسخوتن د تاخیر حکم هم بر قرار دی، د دې جواب دا دی چې په **امرتهم** کې فرضیت او وجوبي طور باندې د حکم نفي شوې ده او هغه نفي موجوده ده چې مسواک وهل نه فرض دي او نه واجب دي، ترجمه دا شوه چې که چیرته ما ته د امت په مشقت کې د لویدلو ویره نه وی نو ما به په فرض او وجوبي طور باندې د مسواک حکم کړی وی، چونکه د امت په مشقت کې د لویدو ویره شته نو ځکه ما په وجوبي طور د مسواک حکم نه دی کړی بلکې د مسنون طریقې حکم مې کړی، همدارنګه د ماسخوتن په تاخیر کې هم دی. (المرقات ۲/۸۸).

عند کل صلوة: په دویم روایت کې **(عند کل وضوء)** الفاظ راغلي دي او په دریم روایت کې **(مع کل**

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۲/۳۷۵،رقم الحديث : ۸۸۷، ومسلم في الصحيح ۱/۲۲۰ رقم الحديث:۴۲-۲۵۲، وابو داود ۱/۴۰ رقم الحديث :۴۶،والترمذي ۱/۳۴ رقم الحديث : ۲۲ ، وابن ماجة ۱/۱۰۵، رقم الحديث: ۲۸۷.

وضوء) الفاظ راغلي دي، ددې الفاظو د اختلاف د وجې د فقهاء کرامو په مینځ باره کې اختلاف پیدا شوی دی چې آیا مسواک د اودس د سنتو نه دی او که د مونځ د سنتو نه دی. (المرقات ۲/۸۸).

د فقهاء کرامو اختلاف: د ائمه احناف په نزد د اودس د سنتو نه دی، او د شوافعو په نزد د مونځ د سنتو نه دی، د اختلاف ثمره هغه وخت ښکاره کیږي مثلا یو کس د اودس سره مسواک وکړو او بیا یې په دې اودس سره ډیر مونځونه وکړل نو د احنافو په نزد دا ټول مونځونه د مسواک والا شول لیکن د شوافعو په نزد د مسواک والا نه شول.

دلائل: شافعیانو په خپل استدلال کې هغه روایتونه وړاندې کړیدي په کومو کې چې **عند کل صلوة** الفاظ راغلي دي، زیر بحث حدیث هم د دوي دپاره دلیل دی، ائمه احناف **کثر الله سوادهم** په هغو روایاتو سره استدلال کړی دی په کومو کې چې د **عند کل وضوء** الفاظ راغلي دي یا د **مع کل وضوء** الفاظ راغلي دي، په موطا امام مالک کې د **مع کل وضوء** الفاظ موجود دي، درانګه په مسند احمد او سنن کبری کې هم دا الفاظ موجود دي او دا روایت د ابوهریره رضي الله عنه دی، لهذا کله چې په **مع کل** وضوء کې د ضراحت سره د مقارنت ذکر دی نو په هغه باندې د **عندکل صلوة** حمل کول هم په کار دي او د **عند کل** وضوء الفاظ هم په **مع کل وضوء** باندې حمل کول په کار دي ترڅو چې په ټولو احادیثو کې تطبیق راشي، او د **عند کل صلوة** احتمالي الفاظ د **مع کل وضوء** په یقیني الفاظو باندې محمول کړی شي ترڅو چې اختلاف ختم شي اتفاق راشي، د ائمه احنافو دویم دلیل په دویم فصل کې د حضرت عائشې رضي الله عنها روایت دی **السواک مطهرة للفم ومرضاة للرب** د استدلال طرز داسې دی چې د مسواک تعلق د طهارت سره ورکړی شوی دی او طهارت د اودس سره تړل شوی دی دا نقلي دلیل هم دی، په عقلي دلیل کې لیدل شوي دي چې آیا مسواک مقصودي عبادت یعني مونځ ته نزدې دی او که د هغه وسیله اودس ته ډیر نزدې دی، د کتلو نه وروسته معلومه شوه چې د مسواک تعلق د وسیلې سره زیات دی یعني د اودس سره زیات دی، او دې حدیث د دې تصریح هم کړې ده چې **مطهرة للفم** دارنګه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په مسواک باندې مداومت د اودس په وخت کې وو، دارنګه مونږ **قبل الصلوة** هم مسواک منلی دی او **فتح القدیر** په پنځو ځایونو کې **قبل الصلوة** د مسواک ذکر کړی دی، لیکن چونکه د احنافو په نزد د وینې وتل د اودس ماتوونکی دی نو احناف **عند الصلوة** د مسواک نه ددې ویرې بچ شوي دي که نه نو مستحب په هغه ځای هم دی، کله چې احنافو په پنځو ځایونو کې مسنون

ومنلو نو بيا خو په مسئله کې اختلاف پاتې نه شو، همدا وجه ده چې امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ د مسواک اختلاف په خپل کتاب شرح معاني الآثار کې نه دی ذکر کړی په کوم سره چې هغه اشاره کړې ده چې په دې کې اختلاف نشته ځکه چې هغه اعرف بالخلافيات دی. (المرقات ۸۸-۸۹/۲).

د مسواک استعمالولو ځايونه

(۲) وَعَنْ شُرَيْحِ بْنِ هَانِئٍ رَحِمَهُ اللهُ قَالَ سَأَلْتُ عَائِشَةَ بِأَيِّ شَيْءٍ
د شريح بن هاني رَحِمَهُ اللهُ نه روايت دی چې ما د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه پوښتنه وکړه چې په کوم څيز سره
كَانَ يَبْدَأُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ بَيْتَهُ قَالَتْ
به شروع کوله رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چې کله به يې کور ته تشريف راوړلو؟ هغې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا راته وويل:
بِالسِّوَاكِ.[1]
تو لو نه مخکې به رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مسواک وهلو.

توضيح: اذا دخل: يعنې کور ته د راتلو په وخت کې د ټولو نه اولنی کار مسواک وهلو وو، دا امت ته تعليم ورکړی شوی دی چې کور ته د داخليدو نه وروسته د خپلې ښځې سره د مچو (خکلو) او غيره نيونې موقع راځي نو که چيرته د خولې نه بد بويي راپورته شي نو دا د نفرت باعث کيدی شي او د ښځې او ميړه په مينځ کې نفرت د جدائي باعث جوړيدی شي نو ځکه کور ته د راتلو په وخت کې به مسواک وهل په کار دي ترڅو چې د ممکنه بد بويي راتلو امکان ختم شي.

(۳) وَعَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ لِلتَّهَجُّدِ مِنَ اللَّيْلِ
د حذيفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به چې کله په شپه کې د تهجد د پاره پورته
يَشُوصُ فَاهُ بِالسِّوَاكِ.[2] (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).
شو نو وينځله به يې خوله خپله په مسواک سره.

(۱) أخرجه المسلم في الصحيح ۲۲۰/۱ رقم الحديث ۴۳-۲۵۲، وابو داود ۱۱/۱ رقم الحديث ۵۱، والنسائي ۱۳/۱، رقم الحديث ۸، وابن ماجة ۱۰۶/۱، رقم الحديث ۲۹۰

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۳۵۲/۱،رقم الحديث ۲۴۵، ومسلم في الصحيح ۲۲۰/۱ رقم الحديث.۴۶-۲۰۵، وابو داود ۱۷/۱ رقم الحديث ۵۵، والنسائي ۸/۱، رقم الحديث ۲.

د ږيرې اوږدول او لس فطري شيان

(۲) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ
د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: لس شيان د فطرت نه دي
قَصُّ الشَّارِبِ ، وَ إِعْفَاءُ اللِّحْيَةِ ، وَ السِّوَاكُ ، وَ اسْتِنْشَاقُ
(يعنې د دين خبرې دي)(۱) د بريتونو وينبتان پريكول(۲) د ږيرې اوږدول(۳) مسواک وهل(۴) په پوزه کې
الْمَاءِ ، وَ قَصُّ الْأَظْفَارِ ، وَ غَسْلُ الْبَرَاجِمِ ، وَ نَتْفُ الْإِبِطِ ، وَ حَلْقُ
اوبه اچول(۵) د نوكانو پريكول(۶) د بندونو ځايونه وينځل(۷) د تخرګونو وينبتان صفا كول(۸) خريل د
الْعَانَةِ ، وَ انْتِقَاصُ الْمَاءِ يَعْنِي الِاسْتِنْجَاءَ ، قَالَ الرَّاوِي : وَ نَسِيتُ
نامه لاندې د وينبتانو(۹) په اوبو سره استنجاء كول راوي يعنې د مصعب ياد ذكر يابيان دی چې هېر شوې دی
الْعَاشِرَ إِلَّا أَنْ تَكُونَ الْمَضْمَضَةُ. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ) وَ فِي رِوَايَةٍ اَلْخِتَانُ بَدَلَ إِعْفَاءُ اللِّحْيَةِ
لسم شی د مانه ممكن ده چې هغه غرغره كول ؤ، او په يو روايت كې د ږيرې اوږدولو په ځای ختنه كول دي
لَمْ أَجِدْ هٰذِهِ الرِّوَايَةَ فِي الصَّحِيحَيْنِ وَلَا فِي كِتَابِ الْحُمَيْدِيِّ
او صاحب د مشكوة وېلي چې ما دا روايت نه په صحيحينو كې پيدا كړی او نه مې په كتاب الحميدي كې
وَ لٰكِنْ ذَكَرَهَا صَاحِبُ الْجَامِعِ وَ كَذَا الْخَطَّابِيُّ فِي مَعَالِمِ السُّنَنِ
البته دا روايت صاحب د جامع الاصول په خپل كتاب كې ذكر كړی، همدارنګه خطابي په معالم السنن كې
عَنْ أَبِي دَاوُدَ بِرِوَايَةِ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ[1]. (مسلم).
د ابو داود په حواله د حضرت عمار بن ياسر په روايت سره نقل كړی.

توضيح: الفطرة: د دې لفظ يو مطلب سنن الانبياء دی يعنې د هغوي په خلقت كې داخل وو نو زمونږ په خلقت كې هم داخل دی، د دې دويم مطلب سنن الدين دی، د دې لفظ دريم مطلب انساني فطرت خلقت او طبيعت دی. يعنې دا لس خصلتونه انساني طبيعت او فطرت دی، دا شيان انساني هيئت پر ځای ساتي كه نه نو د انسان هيئت غير فطري كيږي. (المرقات ۲/۹۰).

---

(۱) اخرجه المسلم في الصحيح ۲۲۳/۱ رقم الحديث ۵۶-۲۶۱، وابو داود ۴۴/۱ رقم الحديث :۵۳، والترمذي ۸۵/۵، رقم الحديث:۲۷۵۷، والنسائي ۱۲۶/۸ رقم الحديث : ۵۰۴۰، وابن ماجة ۱۰۷/۱، رقم الحديث:۲۹۳.

قص الشارب : حديث په ټولو الفاظو سره د بريتونو د ويښتانو پرې کولو اشاره حاصله شوې ده، د خريلو اشاره نه ده حاصله شوې ، اگر که فتاوى عالمگيري ورته جائز ويلي، د بريتونو بالکل صفا کول اصل سنت دي د شونډو سره يې برابر اخيستل هم جائز طريقه ده، د پوزې سره د څه ويښتانو پريښودل او نور صفا کول د مستحبو چرچل طريقه ده، او د مينځ نه د څه ويښتانو پريکول دواړو طرفونو ته د کافي ويښتانو پريښودل د مانکى د شيخانو نا مناسبه طريقه ده. (المرقات ۲/۹۱).

اعفاء اللحية : د باب افعال نه د معاف کولو په معنى سره دى، يعنې معاف کولو سره ښه يې پرېږدى او په تراشلو او خريلو سره يې مه چيړئ، د ږيرې اوږدولو هيڅ اندازه نشته، هو که چيرته مخ وړوکى وي او د صلحاو په نزد مخ بد ښکاري نو د ږيرې دومره کمول جائز دي چې بد ه نه ښکاري، ليکن د يو موټې نه کمول يې جائز نه دي، تر يو موټې پورې کمول د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه ثابت دي که نه نو په احاديثو کې د اوږدولو حکم دى، ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ په مرقاة کې ليکلي دي چې د ږيرې کمول د عجمو عمل دى او نن سبا دا د ډيرو مشرکانو او فرنگيانو (انگريزانو)، يهودو، ملحدانو خلکو شعار جوړ شوى دى او د قلندريه طائفه هم دا شعار جوړ شوى دى د کوم چې د دين سره هيڅ تعلق نشته، هو که چيرته د ښځې ږيره راشي نو هغې لره يې خريل مستحب دي د ږيرې ساتل واجب دي، هغې ته د سنت ويلو مطلب دا دى چې په سنت طريقې سره ثابت ده، حضور صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هر نبي او هر صحابي د ږيرې په ساتلو باندې مداومت کړى دى کوم چې د وجوب دليل دى. (المرقات ۲/۹۱).

وقص الاظفار : يعنې د نوکانو پريکول يو فطري عمل دى او کوم کسان چې نوکان غټوي دوى د غير فطري او غير انساني عمل مرتکب کوونکي دي، د نوکانو پريکول په هره طريقه جائز دي ليکن بهترينه طريقه داسې ده چې د ښي لاس د شهادت د گوتې نه شروع کړى شي تر کچې گوتې پورې پريکړل شي او بيا دې د چپ لاس د کچې گوتې شروع کړي تر غټې گوتې پورې دې پريکړي، بعضو ويلي دي چې د ښي لاس گوتې دې پرېږدي د چپ لاس دې شروع کړي تر کچې دې پريکړي او په اخير کې دې د ښي لاس په غټې گوتې ختم کړي، او په پښو کې د ښي پښې د کچې گوتې نه نيولې د چپې تر اخيره پورې پريکول عامه او مروجه طريقه ده. (المرقات ۲/۹۱).

وغسل البراجم : دا د برجمة جمع ده د گوتو په بندونو کې چې کومې کرخې دي هغو ته ويل کيږي، ليکن دا حکم هر هغه ځاى ته عام دى چيرته چې خيرى جمع کيدى شي، مثلا د غوږ چار چاپيره او د هغه دننه برخه په پوزه کې دننه چې کوم خيرى جمع کيږي يا د بدن باقي برخو کې چيرته چې خيرى جمع کيږي ټول په کې داخل دي. (المرقات ۲/۹۱).

ولتف الابط : يعنې د تخرګونو ويښتان صفا کول، نتف د ويستلو په معنی سره دی لهذا همدا لفظ ويل شوی دی چې تخرګونه دې په چاړې سره نه صفا کيږي ځکه چې په هغې سره ويښتان ډير او ځنګلي کيږي او بيا بد بويي پيدا کيږي، په ګوتو سره ويستل کله چې عادت جوړ شي نو بيا په اسانی سره دا ويښتان ويستل کيدی شي. (المرقات ۲/۹۱).

وحلق العانة : يعنې د نامه د لاندې ويښتانو خريل، ابن مالک (کوم چې يو فقهي دی) ويلي دي چې د نامه نه د لاندې ويښتانو خريل سنت دي، په کومه بله طريقه سره په صفا کولو سنت نه پوره کيږي، ځينې خلکو يې په بال صفا او چونې سره صفا کول هم جائز ګرځولي دي مګر په قينچې سره يې پرې کول جائز نه دي.

د سړو دپاره په چاړې (پتري) سره په خريلو کې قوت باه ده او د ښځو دپاره د نامه نه د لاندې ويښتانو ويستل ډير بهتر دي، په دې سره د هغوی شهوت کنټروليږي خو بيا ښځې بال صفا او چونه استعمالولی شي مګر د دوي دپاره يې خريل خلاف سنت دي.د مسلم شريف په روايت کې دي چې رسول الله ﷺ د صحابه کرامو دپاره د شونډو ويښتانو صفا کول د نوکانو پريکول د تخرګونو صفا کول او د نامه نه د لاندې ويښتانو خريلو دپاره زيات نه زيات څلويښت ورځې وخت ورکړی وو، نو د ټول امت د پاره همدا تعليم دی.

علماؤ دا ترتيب ښودلی دی چې هفته واره صفائي وکړی شي که نه نو په پنځلس ورځو کې دې وکړی شي که نه نو په څلويښتو ورځو کې دې وکړی شي ددې نه زيات وروسته کول مکروه تحريمي دي، په بعضې روايتونو کې راغلي دي چې دا لس شيان هغه وو د کومو په ذريعه چې الله تعالی د حضرت ابراهيم رضي الله عنها امتحان اخيستی وود کومو طرف ته چې په دې آيت کريمه کې اشاره ده ﴿ وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ﴾ نو دا د هغه سنت وو بيا د ټولو انبياء کرامو سنت پاتې شو او د امتونو د فطرت برخه جوړه شوه. (المرقات ۲/۹۲).

اَلْفَصْلُ الثَّانِي

د مسواک وهلو فايدې

(۵) عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السِّوَاكُ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ

د عائشې رضي الله عنها نه روايت دی چې رسول الله ﷺ و فرمايل: مسواک وهل د خولې د پاکوالي سبب

مَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ[1].

دی او د پروردګار د خوشحالی باعث دی، او امام بخاري دا حدیث په (بخاري) کې د سند نه په غیر نقل کړی

(۶) وَعَنْ أَبِي أَيُّوبَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ

د ابو ایوب رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: څلور شیان د رسولانو د طریقو نه دي

الْحَيَاءُ وَ يُرْوَى الْخِتَانُ

(۱) حیاء کول، په یو روایت کې ختنه کول مروي دي (یعني په دې روایت کې د الحیاء لفظ راغلی او په

وَ التَّعَطُّرُ، وَ السِّوَاكُ وَ النِّكَاحُ[2].

بعضو روایتونو کې د دې په ځای د الختان لفظ راغلی) (۲) خوشبو لګول (۳) مسواک وهل (۴) نکاح کول

(۷) وَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَرْقُدُ مِنْ

د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به چې کله را پورته شو د خوب نه د

لَيْلٍ وَلَا نَهَارٍ فَيَسْتَيْقِظُ إِلَّا يَتَسَوَّكُ قَبْلَ أَنْ يَتَوَضَّأَ[3].

شپې او یا په ورځ کې نو د اودس کولو نه مخکې به یې مسواک وهلو.

(۸) وَ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَسْتَاكُ فَيُعْطِينِي السِّوَاكَ

د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم مسواک و وهلو بیا یې ما ته راکړ تر څو

لِأَغْسِلَهُ فَأَبْدَأُ بِهِ فَأَسْتَاكُ

چې زه هغه و وینځم لهذا ما (د دوی صلی الله علیه وسلم مسواک واخیست) اول مې په خپله په هغه سره مسواک

ثُمَّ أَغْسِلُهُ وَ أَدْفَعُهُ إِلَيْهِ. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)[4].

وکړ بیا مې و وینځلو او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته مې ورکړ.

---

(۱) أخرجه الشافعي في مسنده ص ۱٤ ، وأحمد في المسند ٤٧/٦ ، والدارمي في السنن ١٨٤/١ ، رقم الحديث ٦٨٤ ، والنسائي في السنن ١٠/١ ، رقم الحديث ٦

(۲) الترمذي في السنن ٣٩١/٣ ، رقم الحديث ١٠٨٠ ، وأحمد في المسند ٤٢١/٥.

(۳) أخرجه أبو داود في السنن ٤٧/١ ، رقم الحديث ٥٧ ، وأخرجه أحمد في المسند ٦ ١٦٠

(٤) أخرجه أبو داود في السنن ٤٤/١ ، رقم الحديث ٥٢

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ

د مسواک اهمیت

(۹) عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَرَانِي فِي الْمَنَامِ
د ابن عمر رضي الله عنه روایت دی چې یو ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم و فرمایل: ما خپل ځان په خوب کې ولیدو
أَتَسَوَّكُ بِسِوَاكٍ فَجَاءَنِي رَجُلَانِ أَحَدُهُمَا أَكْبَرُ مِنَ الْآخَرِ
چې زه مسواک وهم (په دې وخت کې) دوه کسان ماته راغلل په هغوی کې یو کس د هغه بل نه مشر ؤ ما په
فَنَاوَلْتُ السِّوَاكَ الْأَصْغَرَ مِنْهُمَا فَقِيلَ لِي كَبِّرْ
هغوی کې وړوکي ته د مسواک ورکولو اراده وکړه مګر ماته وویل شول چې مشر ته مسواک ورکړه لهذا
فَدَفَعْتُهُ إِلَى الْأَكْبَرِ مِنْهُمَا (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
په هغوی کې مې مشر ته مسواک ورکړو.

توضیح: اراني: یعني ما په خوب کې خپل ځان ولیدو، د انبیاء کرامو خوب د وحې درجه لري نو کوم عمل چې دوی په خوب کې کړی دی هغه د امت دپاره شریعت جوړ شوی دی، ګویا چې مسواک د اکرام او اعزاز سبب دی نو رسول الله صلی الله علیه وسلم مشر په همدې اکرام سره مشرف کړو، ددې حدیث نه وروسته د حضرت عائشې رضي الله عنها په حدیث نمبر ۱۲ کې همدارنګه قیصه د بیدارۍ په حالت کې ذکر شوې ده چیرته چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د وحې په ذریعه حکم اوشو چې مسواک مشر ته ورکړئ.

ددې حدیث نه وروسته په ډیرو احادیثو کې د مسواک نهایت ترغیب ورکړی شوی دی لهذا په حدیث نمبر لسم کې د **لقد خشیت ان احفی مقدم فی** الفاظ راغلي دي، رسول الله صلی الله علیه وسلم ویلي دي چې جبرئیل امین په مسواک باندې دومره زور ورکولو چې ما سره ویره پیدا شوه چې زه د خولې مخکنی برخه غوڅه نه کړم، **فی فمر** یو لغت دی د شد سره خولې ته ویل کیږي. (المرقات ۲/۹۷).

(۱۰) وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا جَاءَنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ
د ابو امامة رضي الله عنه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم و فرمایل جبرئیل علیه السلام چې کله هم ماته راغلی

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۳۵۶/۱ رقم الحديث: ۲۴۶، ومسلم في صحيحه ۷۷۹/۴، رقم الحديث: ۱۰- ۲۲۷۱.

إِلَّا أُمِرْنِي بِالسِّوَاكِ لَقَدْ خَشِيتُ

نو ماته یې د مسواک وهلو حکم کړی (تردې چې) ماسره ویره پیدا شوه (چې د مسواک په زیات وهلو سره)

أَنْ أُحْفِيَ مُقَدَّمَ فِيَّ. (رَوَاهُ أَحْمَدُ)[1].

زه د خپلې خولې مخکنۍ برخه غوڅه نه کړم.

(۱۱) وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَدْ أَكْثَرْتُ عَلَيْكُمْ

د حضرت انس رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل: ما ډیر څه بیان کړي دي تاسو

فِي السِّوَاكِ (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ)[2].

ته د مسواک وهلو متعلق.

(۱۲) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَنُّ وَعِنْدَهُ

د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روایت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم مسواک وهلو او دوی صلى الله عليه وسلم

رَجُلَانِ أَحَدُهُمَا أَكْبَرُ مِنَ الْآخَرِ فَأُوحِيَ إِلَيْهِ فِي فَضْلِ

سره دوه کسان وو په کوموکې چې یو د بل نه مشر وو لهذا دوی صلى الله عليه وسلم ته داوحي وشوه په فضیلت د

السِّوَاكِ أَنْ كَبِّرْ أَعْطِ السِّوَاكَ أَكْبَرَهُمَا. (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ)[3].

مسواک کې چې مشر مقدم وساته یعنې په دوی دواړو کې مشر ته مسواک ورکړئ.

د مسواک لوی فضیلت

(۱۳) وَعَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَفْضُلُ الصَّلَاةُ الَّتِي

د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روایت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل: فضیلت د هغه مونځ د کوم

يُسْتَاكُ لَهَا عَلَى الصَّلَاةِ الَّتِي لَا يُسْتَاكُ لَهَا

د پاره چې مسواک ووهلی شي (یعنې د اودس په وخت کې) په هغه مونځ باندې د کوم د پاره چې مسواک نه

---

(۱) أخرجه ابن ماجه من حديث طويل ۱/۱۰٦ رقم الحديث ۲۸۹، وأحمد في المسند ۵/۲٦۳.

(۲) أخرجه البخاري في صحيحه ۲/۳۷٤، رقم الحديث: ۸۸۸. وأخرجه النسائي في السنن ۱/۱۱، رقم الحديث: ٦.

(۳) أخرجه أبو داود في السنن ۱/٤۳، رقم الحديث: ۵۰.

سَبْعِينَ ضِعْفًا. (رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ)[1].

وي وهل شوی اویا (۷۰) درجې فضیلت حاصل دی.

(۱۴) وَعَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ابو سلمه د زید بن خالد جهني رضي الله عنه نه روایت کړی چې ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه دا آوریدلي دي

يَقُولُ لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ

چې فرمایل یې که چیرته نه سختیدو زما په امت باندې نو ما به هغوی ته حکم کولو د هر مونځ د پاره د مسواک

وَ لَأَخَّرْتُ

وهلو (یعنې دا اعلان به مې کړی وی چې د هر مونځ په وخت کې مسواک وهل واجب دي) او وروسته کولو

صَلَاةَ الْعِشَاءِ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ قَالَ فَكَانَ زَيْدُ بْنُ خَالِدٍ

به مې د ماسخوتن مونځ د شپې تر دریمې برخې پورې د راوي بیان دی چې (د دې نه وروسته) زید بن خالد

يَشْهَدُ الصَّلَوَاتِ فِي الْمَسْجِدِ وَ سِوَاكُهُ عَلَى أُذُنِهِ

رضي الله عنه د مونځ د پاره جومات ته راتلو نو مسواک به د هغه په غوږ نو کې تومبلی وو لکه څنګه چې کاتب

مَوْضِعَ الْقَلَمِ مِنْ أُذُنِ الْكَاتِبِ لَا يَقُومُ إِلَى الصَّلَاةِ إِلَّا اسْتَنَّ

قلم په غوږ نو کې تومبلی وي هغه به چې کله د مونځ د پاره و دریده نو سمدستي به یې مسواک وهلو او

ثُمَّ رَدَّهُ إِلَى مَوْضِعِهِ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ) إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ وَلَأَخَّرْتُ صَلَاةَ الْعِشَاءِ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ وَ

بیا به یې په غوږ کې کینبود، ابو داؤد د لاخرت صلوة العشاء الی ثلث اللیل الفاظ ذکر کړي نه دي او

قَالَ التِّرْمِذِيُّ هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ[2].

امام ترمذي ویلي دي چې دا حدیث حسن صحیح دی.

---

(۱) اخرجه احمد في المسند ۲۷۲/۶ .

(۲) اخرجه الترمذي ۱/ ۳۵ رقم الحديث :۲۳ ، وابوداود ۱/ ۱۰ رقم الحديث :۴۷ ، وأحمد في المسند : ۱۱۶/۴ .

بَابُ سُنَنِ الْوُضُوءِ
داودس دسنتو بیان

علامه طیبي رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د سنن الوضوء د عنوان نه صرف د اودس سنت نه دي مراد بلکې دلته د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقوال، افعال او تقریرات ټول مراد دي هغه که واجب وي که فرض وي او که سنت وي لکه څرنګه چې کله کله د فرضو او واجبو په باره کې هم راغلي چې په سنت کې داسې راغلي دي حالانکه هلته صرف سنت مراد نه دي، بلکې په سنت طریقې سره د شریعت حکم مراد دی لهذا په دې باب کې سنت، فرائض، آدب او مستحبات ټول بیانیږي.(الکاشف۲/۷۱،المرقات۲/۱۰۱).

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ
په لوښي کې د لاس ننویستلو مسئله

﴿۱﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ
دابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: کله چې راپورته شي یو په تاسو کې
مِنْ نَوْمِهِ فَلَا يَغْمِسْ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى
دخوب نه(نو هغه ته په کار دي)چې خپل لاس دا وبو په لوښي کې دننه نه کړي ترڅو چې هغه تر مروندونو
يَغْسِلَهَا فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
پورې درې ځلې ونه وینځي ځکه چې هغه ته معلومه نه ده چې چیرته تیره کړې ده شپه لاسونو ده.

توضیح : فلا یغمس یده في الاناء : دلته د اودس د آدابو نه یو ادب بنودل شوی دی چې کله ویده کس راپورته شي نو د اوبو په لوښي کې د لاس د دننه کولو نه مخکې دې هغه درې ځلې وینځي د وینځلو نه په غیر دې لاس په کې نه ننباسي، اوس د دې لاس وینځل واجب دي او که سنت دي په دې کې تفصیل دی چې که چیرته په لاس باندې د ګندګۍ لګیدلو یقین یا غالب ګمان وو نو بیا یې وینځل واجب دي او که چیرته صرف شک او احتمال وو نو بیا د لاس وینځل سنت دي یا مستحب دي.

امام نووي رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې اهل حجاز زیاتره وخت په کاڼو باندې استنجاء کوي او هلته ډیره سخته ګرمي وه هم دارنګه هغو خلکو د پرتوګ پر ځای لنګ تړلو په دې وجه قوي احتمال وو چې د خوب په

(۱) اخرجه البخاري في الصحیح ۱/۲۶۳،رقم الحدیث :۱۶۲، ومسلم في الصحیح ۱/۲۳۳ رقم الحدیث:۸۷-۲۷۸، وابو داود ۱/۷۸ رقم الحدیث :۱۰۵، والنسائي ۱/۶، رقم الحدیث: ۱ ، والترمذي ۱/۳۶ رقم الحدیث :۲۴ ، وابن ماجة ۱/۱۳۸، رقم الحدیث: ۳۹۳.

حالت کې به لاس د نجاست پر ځای باندې لګېدلی وي او د خولو د وجې به په نجاست سره لاس لوند شوی وي یا به یې بوی ورباندې لګېدلی وي، نو ځکه رسول الله ﷺ حکم وکړو چې د لاس د ږینځلو نه بغیر لاس په لوښي کې دننه نه کړئ ځکه چې د نجاست احتمال دی، ددې عبارت نه معلومه شوه چې که چیرته په اوبو سره یو څوک استنجاء کوي یا د لنګ پر ځای پرتوګ اغوندي او علاقه هم یخه وي نو د لاس د وینځلو نه بغیر هم لاس په لوښي کې دننه کولی شي.

بهر حال چیرته چې د نجاست توهم وي هلته هم د لاس په ننویستلو سره اوبه نه ناپاکه کیږي ځکه چې (الیقین لایزول بالشک) یوه منل شوې قاعده ده، خو د پاکوالي خلاف ده، بهر حال په دغه مسئله کې د فقهاء کرامو اختلاف هم دی د کوم تفصیل چې په لاندې طور دی . (المرقات ۲/۱۰۲).

د فقهاء کرامو اختلاف : د اهل ظواهرو او امام احمد بن حنبل رحمه الله په نزد که چیرته د خوب نه راپورته شوی کس په اوبو کې لاس ننباسي نو اوبه ناپاکه کیږي، البته امام احمد رحمه الله یو تعداد قیدونه زیات کړي دي چې د خوبه راپورته شي لهذا د بیهوشه انسان د لاس په ننویستلو سره هیڅ فرق نه راځي، دویم قید دا دی چې د شپې اوږد خوب به وي لهذا د ورځې د کم خوب همدا حکم نه دی ، دریم قید دا دی چې په لوښي کې به یې لاس ننویستلی وي لهذا د لوښي نه بغیر د بل شي همداسې حکم نه دی ، ده ویلي دي چې په حدیث کې دا قیودات احترازي دي.

د جمهورو فقهاؤ په نزد دا فعل اګر که مکروه دی لیکن د نجاست د احتمال د وجې اوبو ته ناپاکه نه شي ویل کیدی، ځکه چې اوبه په یقیني طور پاکې وې (الیقین لایزول بالشک) یوه قاعده ده، خو که چیرته ظاهري نجاست لګیدلی وي بیا ناپاکه کیږي، جمهورو هم داسې ویلي دي چې په حدیث کې کوم قیودات دي هغه احترازي نه دي بلکې اتفاقي دي، لهذا که چیرته بیهوشه انسان د غفلت د وجې په اوبو کې لاس دننه کړي نو دا عمل هم مکروه دی ځکه چې دا هم د غفلت نتیجه ده او (فانه لایدري این باتت یده) سره ددې علت طرف ته اشاره شوې ده، که چیرته لوښی غټ دی نو اول دې د یوه لاس په ګوتو سره اوبه را واخیستل شي دویم لاس دې ووینځل شي او بیا دې په دې لاس سره دویم لاس ووینځل شي او بیا دې په دواړو لاسونو سره لوټه دکه کړي او اودس دې وکړي، او که چیرته لوښی وړوکې دی نو په څنګ دې کوږ کړی شي او که چیرته جدا لوټه ده نو په غټ لوښي کې دې واچوي اوبه دې ترې را واخلي. (المرقات ۲/۱۰۲).

د مضمضې او استنشاق مسئله

(۲) وَ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ
دابوهریره رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: کله چې راپورته شي یو کس په تاسو

مِنْ نَوْمِهٖ فَلْيَسْتَنْثِرْ ثَلَاثًا
کې د خوب نه او د اودس اراده وکړي نو درې ځلې دې (په پوزه کې اوبه واچوي) ګندګي دې پاکه کړي
فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَبِيتُ فِيْ خَيْشُومِهٖ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
ځکه چې شیطان شپه تیره کړې ده د ده د پوزې په نرمیو کې.

توضیح : **فلیستنشر ثلاثا** : یعنې درې ځلې دې په پوزه کې اوبه واچوي او سونړ دې کړي کوم ته چې استنشاق هم ویل شوی دی، په مضمضه او استنشاق کې د فقهاؤ اختلاف هم دی.

د مضمضې او اشتنشاق په اودس او غسل کې څه حیثیت دی په دې کې د فقهاؤ اختلاف دی، د امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ او امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ په نزد مضمضه او استنشاق دواړه په اودس او غسل کې سنت دي، د اهل ظواهرو او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللّٰهُ په نزد مضمضه خو په دواړو کې سنت ده لیکن استنشاق په اودس او غسل دواړو کې فرض دی، یعنې د شافعیانو او مالکیانو په نزد په دواړو ځایونو کې سنت دي او د حنابلو په نزد مضمضه په دواړو ځایونو کې سنت او استنشاق فرض دی، د ائمه احنافو په نزد په اودس کې دواړه سنت دي او په غسل کې دواړه فرض دي.

دلائل : د امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ او امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ اول دلیل خو د اودس آیت دی په کوم کې چې د اودس ټول فرائض ذکر شوي، هلته د مضمضې او استنشاق ذکر نه دی شوی، نو که چیرته مونږ په حدیث سره فرضیت ثابت کړو نو دا به په خبر واحد سره په کتاب الله باندې زیادت راشي کوم چې ناروا دی لهذا فرض نه دي لکین سنت دي.ددې حضراتو دویم دلیل د حضرت عائشې رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا روایت دی (**عشر من الفطرة**) او (**عشر من سنن المرسلین**) دی چیرته چې مضمضه او استنشاق ته سنت ویل شوي دي نو په اودس او غسل دواړو کې دواړه سنت دي. امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللّٰهُ او اهل ظواهرو د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په زیر بحث حدیث باندې استدلال کړی دی په کوم کې چې د (**لیستنثر**) د امر صیغه راغلې ده او په دې سره فرض ثابت شول، کله چې په حدث اصغر کې فرض شول په حدث اکبر کې په طریقه اولی فرض دي، ائمه احنافو ته د دوو جدا جدا دلیلونو ضرورت دی لهذا د دواړو په اودس کې په سنت کیدو باندې د احنافو دلیل هماغه ایت دی په کوم سره چې شافعیانو او مالکیانو استدلال کړی دی چې په **آیة الوضوء** کې که چیرته مضمضه او استنشاق ته فرض وویل شي نو په دې سره به په کتاب الله باندې زیادت راشي کوم چې ناروا دی، لیکن په غسل کې د دواړو په فرض کیدو

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۳۳۹/۶ ،رقم الحديث : ۳۲۹۵، ومسلم في الصحيح ۲۱۲/۱ رقم الحديث:۲۳-۲۳۸.

باندې احنافو د قرآن په آیت **فاطهروا** استدلال کړی دی کوم چې د مبالغې صیغه ده د کوم چې تقاضا دا ده چې په غسل کې دې د ډیرې زیاتې مبالغې نه کار واخیستل شي، د دې مبالغه تقاضا دا ده چې په بدن کې کومه برخه چې من وجه ظاهر او من وجه باطن ده هغه هم د غسل په حکم کې راغلې فرض ده، کله چې مونږ وکتل نو په بدن کې داسې ځایونه پوزه او خوله دي، ځکه خوله چې خلاصه کړی شي نو هغه حسًا د بدن ظاهر برخه ده دارنګه که چیرته کوم کس د روژې په حالت کې په خوله کې اوبه واچوي او د مرۍ نه بهر اوبه وساتي نو روژه نه ماتیږي، معلومه شوه چې دا حکمًا د بدن ظاهر دی او که چیرته د خولې نه روژه دار لاړې تیرې کړي نو په دې سره روژه نه ماتیږي دا د دې خبرې دلیل دی چې حکما خوله د بدن د باطن برخه ده، همدارنګه چې پوزه پورته کړی شي نو د ننه برخه یې تر سترګو کیږي دا د ظاهر بدن کیدو دلیل دی، او کله چې ښکته کړی شي نو د ننه هیڅ نه تر سترګو کیږي دا د باطن علامه ده، اوس آیت چې د کومې مبالغې ذکر کړی دی د هغه مقصد هلته پوره کیدی شي چې د بدن د ظاهر نه وړاندې لاړ شي هغه برخه هم وینځل شي کومه چې په یوه حیثیت سره باطن ګڼل کیږي لهذا د مضمضې او استنشاق الفاظ د قرآن مطابق په غسل کې فرض کیدل په کار دي دا په کتاب الله باندې زیادت نه دی، بلکې د آیت غوښتنه ده خو بیا هم مونږ د دې فرض نه منکر کافر نه جوړوو ځکه چې په دې کې اجتهاد لره دخل دی.

احنافو د دې نه بغیر په دې حدیث سره هم استدال کړی دی چې (**تحت کل شعرة جنابة**) ځکه چې په پوزه کې یو ویښته نه دی بلکې په سلګونو ویښتان دي او په جنسي تعلقاتو کې لمسوت قبلوت کې د خولې ډیر دخل وي نو مضمضه او اشتنشاق ضروري دي.همدارنګه په جماع کې د حیوانیت صفت د ی د شریعت په نظر کې په هغې کې ډیرکموالی کول په کار دي نو ځکه شریعت په غسل کې سختي کړې ده ترڅو چې حیوانیت کم شي، د دې هم تقاضا دا ده چې په غسل کې مضمضه او استنشاق فرض دي.

جواب: د اهل ظواهرو او حنابلو د دلیل جواب دا دی چې امر کله د قرینې نه خالي وي نو هلته د وجوب د پاره راځي دلته خو په عدم وجوب باندې قرینه صارفه مانعه موجوده ده چې په دې سره په آیت باندې زیادت لازمیږي.

الزامي جواب دا دی چې که (**فلیستنثر**) امر راغلی دی نو په حدیث کې (**مضمضه**) هم د امر صیغه ده نو مضمضې ته ولې فرض نه ویل کیږي؟ شوافعو او مالکیانو ته جواب دا دی چې په حدیث کې د اودس والا مضمضه او استنشاق مراد دي د غسل والا نه دي، یا د سنن المرسلین نه د هغوي طریقه مراد ده او طریقه فرض واجب او سنت ټولو لره شامله ده.

۲٤ صفر ۱٤۱۰هـ

د سر د مسح کولو مسئله :

وَ قِيلَ لِعَبْدِ اللّٰهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ

د عبدالله بن زيد بن عاصم رضي الله عنه نه پوښتنه وشوه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم څه قسم اودس کړی وو ؟

فَدَعَا بِوَضُوءٍ

(دا یې چې واوریدل) نو عبدالله رضي الله عنه د اودس اوبه را وغوښتلې (کله چې اوبه راوړل شوې) نو هغه

فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ فَغَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ مَضْمَضَ

په دواړو لاسونو باندې اوبه واچولې او هغه یې مړوندو پورې دوه دوه ځلې ووینځل بیا غرغره وکړه اوبه

وَ اسْتَنْثَرَ ثَلَاثًا ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ

یې واچولې پوزه یې سونړ کړه درې ځلې بیا یې خپل مخ درې ځلې ووینځلو بیا یې ووینځل دواړه لاسونه

مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ

ترڅنګلو پورې دوه دوه ځلې بیا یې په دواړو لاسونو سره د سر مسحه وکړه (داسې) چې دواړه لاسونه یې

فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَ أَدْبَرَ

دمخې د طرف نه د شا طرف ته ویوړل او د شا طرفه یې بیرته دمخې طرف ته راوړل، یعنې هغه د خپل سر د

بَدَأَ بِمُقَدَّمِ رَأْسِهِ ثُمَّ ذَهَبَ بِهِمَا إِلَى قَفَاهُ ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتّٰى رَجَعَ إِلَى

مخکنی برخې نه شروع کړه او دواړه لاسونه یې تر اوږو پورې ورسول بیا یې هغه (بیرته را وګرځول) هغه ځای

الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ . (رَوَاهُ مَالِكٌ وَالنَّسَائِيُّ).

ته یې واپس راوستل د کوم ځای نه یې چې شروع کړې وه بیا یې دواړه پښې ووینځلې.

وَلِأَبِي دَاوُدَ نَحْوُهُ ذَكَرَهُ صَاحِبُ الْجَامِعِ وَفِي الْمُتَّفَقِ عَلَيْهِ قِيلَ لِعَبْدِ اللّٰهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ

په بخاري او مسلم کې دا روایت داسې دی چې عبدالله بن زيد بن عاصم رضي الله عنه ته ووېل شو څه رنګه

تَوَضَّأَ لَنَا وُضُوءَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

چې رسول الله صلى الله عليه وسلم اودس کړی وو هماغسې تاسو زمونږ په وړاندې اودس وکړئ، لهذا عبدالله

فَدَعَا بِإِنَاءٍ

بن زيد رضي الله عنه د اوبو لوښی راوغوښت (کله چې د اوبو لوښی راوړی شو) نو ده هغه پورته کړ او د هغه نه

فَأَكْفَأَ مِنْهُ عَلَى يَدَيْهِ فَغَسَلَهُمَا ثَلَاثًا ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ

يې په خپل لاس باندې اوبه توی کړې درې ځلې يې وومينځل بيا يې لاس په لوښي کې داخل کړه او دهغه نه

فَاسْتَخْرَجَهَا فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كَفٍّ وَاحِدَةٍ

يې اوبه را واخيستې بيا ده په يوې لپې اوبو سره غرغره وکړه او په پوزه کې يې اوبه واچولې او همداسې

فَفَعَلَ ذٰلِكَ ثَلَاثًا ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَاسْتَخْرَجَهَا فَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا

يې درې ځلې وکړل بيا ده خپل لاس په لوښي کې داخل کړه او به يې ترې را واخيستې او درې ځلې يې مخ

ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَاسْتَخْرَجَهَا فَغَسَلَ يَدَيْهِ إِلَى

وومينځلو بيا ده خپل لاس په لوښي کې داخل کړاو به يې ترې را واخيستې او دواړه لاسونه يې ووينځل تر

الْمِرْفَقَيْنِ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَاسْتَخْرَجَهَا فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ

څنګلو پورې دوه دوه ځلې بيا يې لاس په لوښي کې داخل کړاو به يې ترې را واخيستې او د سر مسح يې داسې

فَأَقْبَلَ بِيَدَيْهِ وَ أَدْبَرَ

وکړه چې خپل دواړه لاسونه يې د مخې طرف نه د شا طرف ته ويوړل او بيا يې د شا طرف نه مخې طرف ته راوړل

ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ثُمَّ قَالَ هٰكَذَا كَانَ وُضُوءُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

او بيا يې خپلې دواړه پښې تر بښنګرو پورې ووينځلې بيا يې وويل د رسول الله ﷺ همدا اودس وو

وَ فِي رِوَايَةٍ فَأَقْبَلَ بِهِمَا

د بخاري او د مسلم په يو روايت کې داسې دي چې د (مسح د پاره يې) خپل لاسونه د مخې طرف نه شا طرف ته

وَ أَدْبَرَ بَدَأَ بِمُقَدَّمِ رَأْسِهِ

ويوړل او بيا يې د شا طرف نه مخې طرف ته راوړل يعنې د خپل سر د مخکنۍ برخې يې مسح شروع کړه او

ثُمَّ ذَهَبَ بِهِمَا إِلَى قَفَاهُ ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتّٰى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ

لاسونه يې د اوږو طرف ته ويوړل بيا يې د اوږو د طرفه هغه ځای ته راوړل د کوم ځای نه يې چې مسح شروع کړې

ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ . وَ فِي رِوَايَةٍ فَمَضْمَضَ

وه او بيا يې خپل لاسونه ووينځل، د صحيحينو په يو بل روايت کې دي چې غرغره يې وکړه په پوزه يې کې

وَاسْتَنْشَقَ وَاسْتَنْثَرَ ثَلَاثَ غَرَفَاتٍ مِنْ مَاءٍ وَ فِي رِوَايَةٍ أُخْرٰى فَمَضْمَضَ
او به واچولې اوپوزه یې درې ځلې سوڼ کړه په دریو لپو سره، دیوبل روایت الفاظ داسې دي چې پس غرغره
وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كَفَّةٍ وَاحِدَةٍ فَفَعَلَ ذٰلِكَ ثَلَاثًا وَ فِي رِوَايَةٍ لِلْبُخَارِيِّ
یې وکړه اوپه پوزه کې یې او به واچولې او همداسې یې درې ځلې وکړل، دبخاري در وایت الفاظ داسې دي
فَمَسَحَ رَأْسَهُ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَ
چې د سر مسح یې وکړه (داسې چې) خپل دواړه لاسونه یې د مخې د طرف نه شا طرف ته ویوړل او د شا د
أَدْبَرَ مَرَّةً وَاحِدَةً ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ
طرف نه یې د مخې طرف ته راوړل او دا یې یو ځل وکړل او بیا یې دواړه پښې تر ښنګرو پورې ووینځلې.
وَ فِي أُخْرٰى لَهُ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ غَرْفَةٍ وَاحِدَةٍ.(۱)
دبخاري دیو روایت الفاظ داسې دي چې غرغره یې وکړه او پوزه یې سوڼ کړه درې ځلې صرف په یوه لپه.

توضیح: ثم مسح برأسه بیدیه: د سر د مسح کولو حکم په قرآن سره ثابت دی د هغې په فرضیت کې د هیچا اختلاف نشته دی، هو په مقدار کې اختلاف شته چې څومره اندازه فرض ده، په هغې کې د څلورو امامانو اختلاف دارنګه دی:

د فقهاء کرامو اختلاف: د امام مالک رحمه الله په نزد د ټول سر مسح یو ځل ده، د امام احمد بن حنبل رحمه الله په نزد د سر زیاتره برخه مسح کول فرض دي، د امام شافعي رحمه الله په نزد هیڅ خاص مقدار نشته بلکې (**أدنی مایطلق علیه المسح**) فرض ده هغه که یو څه ویښتان هم وي، هو د ده په نزد په مسح کې تثلیث سنت دی، یعنې درې ځلې یې تکرارول سنت دي.

د احنافو په نزد د ناصیه په مقدار فرض ده کوم چې د سرڅلورمه برخه د څلورو ګوتو په اندازه ده، استیعاب سنت دی او په مسح کې تکرار نشته دی، د مسح تعریف یې داسې کړی دی (**إمرار الید المبتلة العضو**) یعنې په اوبو سره د لامده لاس په کوم اندام باندې د تیرولو نوم مسح دی.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحیح ۲۸۹/۱، رقم الحدیث: ۱۸۵، ومسلم في الصحیح ۲۱۰/۱ رقم الحدیث: ۱۸-۲۳۵، وأبوداود ۸۹/۱ رقم الحدیث: ۱۱۸، والنسائي ۷۱/۱، رقم الحدیث: ۹۷.

دلائل: د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ دلیل د قرآن کریم آیت دی ﴿وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾ دی چې دلته باء زائده ده نو (وامسحوا رؤسكم) سره د ټول سر مسح فرض شوه، دلته باء داسې زائده ده لکه څرنګه چې د تیمم په آیت ﴿فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ﴾ کې زائده ده هلته ټول مخ مراد دی.
د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ نه ډیر روایتونه منقول دي مګر مشهور یې دا دي چې دا د سر زیاتره برخې مسح کول فرض ګڼي، د ده دلیل هم د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په شان دا آیت دی لیکن د (للاکثر حکم الکل) قاعدې مطابق د سر زیاتره برخې مسح کول فرض ګڼي، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې په آیت کې د مطلق مسح ذکر دی او په یوه فرد باندې په عمل کولو سره په مطلق باندې عمل شوی دی لهذا په څو ویښتانو باندې د مسح په کولو سره د مطلق حق اداء کیدی شي.د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ دلیل هم همدا آیت دی په کوم کې چې ﴿وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾ دی، د استدلال د طرز یوه طریقه داسې ده چې کله د کوم فعل نه وروسته د هغه مفعول به راشي نو دا ضروري نه ده چې فعل په ټول مفعول به باندې واقع شي بلکې فعل که چیرته د مفعول به په څینې حصه باندې واقع شي نو مقصود پوره کیدی شي مثلا (اضرب زیدا) کې دا مراد نه ده چې د زید دې هر جزء ووهل شي بلکې د زید د بدن په هره برخه باندې چې ضرب واقع شي نو مقصود پوره کیږي اود امر امتثال کیږي، همدارنګه (وامسحوا) کې د امر صیغه صرف دومره غواړي چې د سر په کومه حصه باندې مسح وکړی شي هغه که کمه ولې نه وي نو د مسح په اعتبار سره دا آیت مجمل شو چې څومره برخه مراد ده او د مجمل دپاره د شارع د طرفه تفسیر کول په کار دي، لهذا مغیره بن شعبه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په روایت سره د دې تفسیر شوی دی په کوم کې چې د ناصیه مقدار متعین شوی دی،الفاظ داسې دي (فمسح بناصیته) د ناصیه مقدار او اندازه د سر څلورمه ده یا د څلورو ګوتو برابر برخه نو همدومره فرض ده.

د اصولو په کتابونو کې د استدلال طرز داسې هم لیکل شوی دی چې ﴿وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾ کې باء د آلې دپاره ده کومه چې په ذی آله او محل باندې داخله ده د کومې نه چې استیعاب د محل مقصود نه دی ، مثلا د عربو محاوره ده (مسحت الجدار بالید) نه د ټول جدار مسح کول مراد شوي دي او څه برخه د لاس مراد شوې ده او په (مسحت بالجدار) کې د څه جدار مسح مراد شوې ده څکه چې دلته باء په آله باندې داخله نه ده بلکې په محل باندې داخله ده،په آله یا ذی الآله په کومه باندې چې هم داخله شي د هغې بعضې مدخول مراد کیدی شي او په آیت کې باء په ذی الآله او محل باندې داخله ده لهذا

بعضې محل مراد دی او هغه مجمل برخه ده د کومې تفسیر چې د مغیره بن شعبة رضي الله عنه په روایت سره شوی دی کوم چې ناصیه ده د کوم اندازه چې د سر یوه څلورمه ده او همدا فرض ده.

اول جواب: امام مالک رحمه الله ته خو جواب دا دی چې د بآء زائده ګرځول خلاف اصل ده، کله چې بآء موجوده ده نو هغې ته ولې زائده ویل کیږي، باقي د تیمم په آیت باندې د مسح آیت قیاس کول صحیح نه دي، ځکه چې تیمم د اودس قائمقام دی او په اودس کې ټول مخ فرض دی، لهذا په قائمقام او نائب کې هم د ټول مخ مراد کول ضروري دي ترڅو چې په اصل او نائب کې اختلاف رانه شي.

دویم جواب: دا چې که استیعاب ته فرض وویل شي نو د رسول الله صلی الله علیه وسلم د عمل سره تعارض راځي ځکه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه همیشه استیعاب ثابت نه دی، دا جواب امام احمد ته هم دی او هغه ته دویم جواب دا دی چې (للاکثر حکم الکل) په هلته وی کله چې بآء موجوده نه وی کله چې بآء راغلې ده نو د څه برخې مراد کول ضروري دي کوم چې مجمل ده او د هغې تفسیر د مغیره بن شعبة رضي الله عنه په روایت کې دی. شافعیانو ته جواب دا دی چې آیت مطلق نه دی، ځکه چې د مطلق او مقید مسئله په مفاهیمو او افرادو کې ده په مقادیرو کې نه ده او دلته د مقادیرو بحث دی.

لهذا آیت مطلق نه دی بلکې مجمل دی د کوم چې تفسیر ته ضرورت دی او هغه د مغیره بن شعبة رضي الله عنه روایت دی، همدارنګه که چیرته د شافعیانو مسلک واخیستل شي نو بیا خو په آیت کې د سر مسح یانولو ته ضرورت نه وو بلکې د اودس په وخت کې ممکنه نه ده چې په سلګونو ویښتانو مسح دې رانه شي نو همدا قسم مسح خو خود بخود حاصلیږي بیا قرآني حکم ته څه ضرورت وو، بهر حال د ټول بحث نه وروسته احتیاط د امام مالک رحمه الله او امام احمد رحمه الله په مسلک کې دی چې د ټول سر مسح وکړی شي ترڅو چې اختلاف ختم شي.

په مسح کې د تکرار حکم: اوس پاتې شوه دا چې د سر یو ځل مسح کول دي او که درې ځلې دي، په هغې کې تثلیث او تکرار مسنون دی که توحید او عدم تکرار په کې مسنون دی، نو د جمهورو علماؤ په نزد دا یو ځل ده او عدم تکرار مسنون دی، او د شافعیانو په نزد تثلیث او تکرار مسنون دی. امام شافعي رحمه الله د حضرت عثمان رضي الله عنه په بعضو روایتونو سره استدلال کړی دی په کومو کې چې درې ځلې د مسح کولو ذکر راغلی او د ابوداؤد شریف په ۱۴ صفحه باندې همدا حدیث ذکر دی. (المرقات ۲/۱۰۷).

د شوافعو دویم دلیل د مسح په اعضاء مغسوله باندې قیاس کول دي چې هر کله په اعضاء مغسوله کې درې ځلې غسل دی او تکرار دی نو په مسح کې هم تکرار کول په کار دي.

د جمهورو دلائل خو بې شماره احادیث دي په کومو کې چې د اعضاو د درې ځلې وینځلو ذکر دی او په مسح کولو کې د یو ځل ذکر راغلی دی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم اودس چیرته هم چې په احادیثو کې

ذکرشوی دی هلته تکرار نشته نو ځکه ابوداؤدشریف دا فیصله اوروليږ ده چې احاديث عثمان الصحاح كلها تدل على مسح الرأس انها واحدة.

په دې سره د شافعیانو د دلیل جواب وشو چې چیرته د تثلیث ذکرراغلی دی هغه روایت قابل استدلال نه دی ، دویم جواب دا دی چې کوم تکرار چې چا لیدلی دی هغه د مسح نه وروسته د ویښتانو جوړولو دپاره د لاس تیرول وو تکرار نه وو کتونکي هغه تکرار ګڼلی دی، دریم جواب دا دی چې که چیرته په مسح کې تکرار وکړی شي نو دا غسل جوړیږی حالانکه شریعت د سر دپاره مسح مقرر کړیده دې دپاره چې په هغې کې تخفیف وي، ځکه چې سر د بدن بادشاه دی او دا بلد العلماء دی، یعنې د علم چې څومره اسباب دي هغه په سر کې دي لکه قوت سامعه، قوت باصره، قوت شامه، قوت ذائقه او قوت لامسه، داټول په سر کې دي، لهذا د سر اعزاز دا دی چې په هغه باندې خفیفه شانته مسح وکړی شي، اوس که چیرته تثلیث راشي نو هغه غسل جوړیږي کوم چې د همدې تخفیف او اعزاز منافي دی.

باقي که چیرته تاسو سر د نورو اندامونو په وینځلو باندې قیاس کوئ نو دا قیاس مع الفارق دی او په دې سره پورته ذکر شوی حکمت هم نه حاصلیږي بلکه ختمیږي، او که چیرته د سر مسح په نورو ممسوحه ځایونو باندې قیاس کړي مثلا په جبیره او د زخم په پټۍ باندې نو دا قیاس هم د تکرار دپاره صحیح نه دی ، ځکه چې هلته خو صرف یو ځل مسح وي تکرار په کې نشته دی، فقهاو دا مسئله هم لیکلې ده چې په یوه اندام کې مسح او غسل دواړه نه شي جمع کیدلی.

فاقبل بهما وادبر : د دې جملې لفظي ترجمه داسې ده چې د سر د شا د طرفه په مسح کولو کې لاس راوړی شي او بیا د مخې د طرفه د شا طرف ته یووړل شي، ددې ترجمې مطابق بعضو سلفو عمل هم کړی دی او ویلي یې دي چې د سر د شا د طرفه دې مسح شروع کړی شي، لیکن احناف او جمهور د دې خلاف دي، دوي ویلي چې د سر د مخې طرف نه دې مسح شروع کړی شي او په شا برخه دې ختمه کړی شي. ددې مفهوم د واضح کولو دپاره ددې جملې تفسیر په **بدأ بمقدم رأسه** سره شوی دی ترڅو چې په خلاف واقع مفهوم کې څوک ونه لویږي، دارنګه کومو حضراتو چې د ظاهر الفاظو ترجمه کړې ده هغه ترجمه د عربیت او د عربو د محاورې خلاف ده، ځکه چې د عربو په محاوره کې همیشه د اقبال او اقبل لفظ لره مقدم ذکر کوي، لکه امرء القیس د خپل آس په تعریف کې د اقبال لفظ لره مخکې ذکر کړی دي:

مكر مفر مقبل مدبر معاً ❁ كجلمود صخر حطه السيل من عل

نو په فعل کې **ادبار** یعنې د شا طرف ته وړل مقدم شویدي او په قول کې **اقبال** یعنې د مخې طرف ته راوړل مقدم شوي دي، په دې تشریح سره هغه اعتراض هم ختم شو چې دا تفسیر د خپل مفسر خلاف دی

اعتراض ځکه ختم شو چې که چیرته محاورې ته وکتل شي نو دا تفسیر بالکل د خپل مفسر موافق دی.
د څټ مسح : چونکه د سر د مسحې بحث روان دی نو دا اشاره هم مناسبه شوه چې د څټ مسح په شریعت کې څه حیثیت لري د فقهاء کرامو په دې کې اختلاف دی، د احنافو نه بعضې حضراتو دا سنت او بعضو مستحب لیکلې ده، قاضي خان لیکلي چې د څټ مسح نه سنت ده او نه مستحب ده، هو بعضو ورته سنت ویلي او کله چې د فقهاؤ په اقوالو کې اختلاف پیدا شو نو اوس یې د نه کولو نه مسح کول بهتر شول.
(قاضي خان ج۱ ص ۱۷).
علامه نووي رَحِمَهُ اللهُ وغیره ورته بدعت ویلي دي، علامه ابن تیمیه رَحِمَهُ اللهُ او علامه ابن قیم رَحِمَهُ اللهُ لیکلي دي چې په دې باره کې هیڅ صحیح حدیث ثابت نه دی، لیکن د احنافو بعضو علماؤ او د شوافعو هم ډیرو علماؤ د غاړې مسح سنت یا مستحب ګرځولې ده.
نواب صدیق خان غیر مقلد د بدور الاهله په ۲۸ صفحه کې لیکلي دي چې د غاړې د مسحې حدیث ته غیر صحیح ویل صحیح نه دي، ځکه چې د څټ د مسحې روایتونه د تعدد د طرقو د وجې د استدلال قابل دي، د احنافو په کتابونو کې دا ذکر شوي چې د **حلقوم** (ستوني) مسح بدعت ده او د څټ مسح روا ده (بهر حال ما لوی لوی علماء د اودس کولو په وخت کې د څټ په مسح کولو نه دي لیدلي).

د مضمضې کیفیت : من کف واحدة : د حدیث مبارک د دې لفظ نه د مضمضې او استنشاق د کیفیت طرف ته اشاره شوې ده د هغه په کیفیت او طرز عمل کې احنافو او شوافعو په خپل خپل انداز سره جدا جدا طریقې افضل او اولی ګرځولې دي، په دې کې ټولې پنځه طریقې دي، احنافو پنځه واړه طریقې افضل او راجح ګرځولې دي او شوافعو څلورمه طریقه خوښه کړې ده خو جائز ټولې طریقې دي :
اوله طریقه دا ده چې یوه لپه اوبه په لاس کې واخیستل شي په یوه وار خولې او پوزې ته درې ځلې اوبه واچول شي، یعنې د یوې لپې څه اوبه خولې او څه په پوزه کې واچول شي. دویمه طریقه دا ده چې یوه لپه اوبه دې مګر اول په خوله کې د هغې څه برخه درې ځلې واچول شي او بیا پاتې برخه په پوزه کې درې ځلې واچول شي. دریمه طریقه دا ده چې په یوې لپې سره درې ځلې مضمضه وکړی شي بیا په دویمې لپې سره درې ځلې استنشاق وکړی شي. څلورمه طریقه دا ده کومه چې شافعیانو خوښه کړې ده هغه دا ده چې په یوې لپې سره اول مضمضه او استنشاق وکړی شي بیا دویمه لپه را واخیستل شي مضمضه او استنشاق وکړي بیا دریمه لپه را واخلي مضمضه او استنشاق وکړی شي. پنځمه طریقه دا ده چې په جدا جدا دریو لپو مضمضه وکړی شي بیا په جدا جدا دریو لپو سره استنشاق وکړی شي ګویا چې په شپږو لپو دا ړو کار وکړی شي دا طریقه د احنافو په نزد غوره ده.
په دې تفصیل باندې تاسو په لنډ طور داسې پوهه شئ چې د مضمضې په کیفیت کې څلور قولونه دي (۱) غرفة (۲) غرفتین (۳) ثلاث غرفات (۴) ست غرفات، دا څلورم قول د احنافو په نزد بهتر دی او

دریم قول د شافعیانو په نزد بهتردی. شافعي حضراتو په زیر بحث حدیث (**من کف واحدة**) الفاظو استدلال کړی دی چې په دې کې په غرفات کې د وصل بیان دی نو څلورمه طریقه د دې بهترین مصداق دی. ائمه احنافو په ډیرو روایتونو سره استدلال کړی دی لیکن د ترمذي روایت د ټولو نه واضح دی او هغه په ۱۴ صفحه باندې د عبدالله بن زید رضي الله عنه روایت دی (المرقات ۱۰۵-۱۰۶-۱۰۷/۲) **﴿قال رأیت النبي صلی الله علیه وسلم مضمض واستنشق من واحد فعل ذلک ثلاثا﴾** (رواه الترمذي).

اوپه ابوداؤد کې هم دا الفاظ دي چې صحابي وېلي **فرأیته یفصل بین المضمضة والاستنشاق** (ص۱۹)

ائمه احناف د (**من کف واحدة**) مطلب دا بیان کړی دی چې ددې نه مراد دا دی چې په مضمضه او استنشاق کې یو لاس په استعمال کې راوستل شي یو لاس په لپه کې په کار راوستل شي د مخ په شان دواړه لاسونه استعمال نه کړی شي. دویم جواب دادی چې په یوې لپې سره مضمضه او استنشاق د بیان جواز دپاره دي روا خو بې مونږ منو او د شوافعو په نزد افضل هم روا دی نو هیڅ اختلاف نشته، د اولی او غیر اولی مسئله ده، دارنګه د قیاس غوښتنه هم دا ده څکه چې د اودس د ټولو اعضاؤ دپاره جدا جدا داوبو راخیستل درې څلې استعمالول دي نو د پوزې اودخولې هم داسې حکم په کار دی، همدارنګه په زیر نظر روایت کې هم د ثلاث غرفات الفاظ موجود دي کوم چې د احنافو واضح دلیل دی.

دادنی درجې اودس

(۲) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ تَوَضَّأَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّةً مَرَّةً
د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم یو څل اودس وکړو (یعني
لَمْ يَزِدْ عَلَى هٰذَا [1].
د اودس ټول اندامونه یې صرف یو یو څل ووینځل) او په دې باندې یې زیادت ونه کړ.

توضیح: د ټولو نه افضل او اعلی اودس هغه دی په کوم کې چې درې څل په هر اندام باندې اوبه واچول شي. که چیرته اوبه کمې وې یا د بدن حالت یا مکان یا مقام یا د بیان جواز حالت تقاضا ددې نه کمه وه نو بیا دوه دوه څلې استعمالول روا دي، او که چیرته حالات داسې وو چې له یو څل نه د زیات ګنجایش نه وو نو د جواز په شکل یو څل هم کافي دي اودس کیږي، په راتلونکو حدیثونو کې همدا مسئله بیان شوې ده.

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحیح ۲۵۸/۱، رقم الحدیث: ۱۵۷، وابو داود ۹۵/۱ رقم الحدیث: ۱۳۸، والنسائي ۶۲/۱، رقم الحدیث: ۸۰، والترمذي ۶۰/۱ رقم الحدیث: ۴۲.

(۴) وَعَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ[1]

دحضرت عبد الله بن زید رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دوه دوه ځلې اودس وکړ (یعني د اودس اندامونه یې دوه دوه ځلې ووینځل).

داعلی درجې اودس

(۵) وَعَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ تَوَضَّأَ بِالْمَقَاعِدِ فَقَالَ

دحضرت عثمان رضي الله عنه په باره کې روایت دی چې هغه په مقام مقاعد کې اودس وکړو او وې ویل چې

أَلَا أُرِيكُمْ وُضُوءَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا. (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[2].

آیا تاسو د رسول الله صلی الله علیه وسلم اودس لیدلی دی لهذا هغه درې ځلې اودس وکړ (یعني هغه د اودس اندامونه درې درې ځلې ووینځل او وې ښودله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دا قسم اودس کولو).

مقاعد: د نبوي مسجد نه بهر د خبرو دپاره او د ناستې دپاره یو ځای وو مقاعد د هغه نوم وو، دا عمر فاروق رضي الله عنه جوړ کړی وو ترڅو چې خلک په جومات کې خبرې ونه کړي. (المرقات ۲/۱۰۸).

۲۵صفر ۱٤۱۰هـ

د خپو وینځلو مسئله

(۶) وَعَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ رَجَعْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مَكَّةَ

دعبدالله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دي چې مونږ را واپس شو د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره یو ځای د مکې نه

إِلَى الْمَدِينَةِ حَتّٰى إِذَا كُنَّا بِمَاءٍ بِالطَّرِيقِ عَجَّلَ قَوْمٌ

مدینې ته تر دې کوم وخت چې مونږ اوبو ته ورسیدو کومې چې په لار کې وې نو جلتي وکړه څه خلکو د

عِنْدَ الْعَصْرِ فَتَوَضَّئُوا وَهُمْ عُجَّالٌ فَانْتَهَيْنَا بِهِمْ

مازدیګر مونځ دپاره په اودس کولو کې او دا خلک ډیر جلتي کوونکي وو کله چې مونږ دې خلکو ته ورسیدو

وَأَعْقَابُهُمْ تَلُوحُ لَمْ يَمَسَّهَا الْمَاءُ

نو مولیدل چې د هغوی پوندې پرق وهې (یعني وچې پاتې شوې وې) چې هغو ته یې اوبه نه وې رسولې

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۲۸۵، رقم الحديث: ۱۵۸، وابو داود ۱/۹٤ رقم الحديث: ۱۳٦.

(۲) أخرجه مسلم في صحيحه ۱/۲۰۸ رقم الحديث: ۲۳۰.

فَقَالَ	رَسُولُ	اللهِ	صَلَّى	اللهُ	عَلَيْهِ	وَ	سَلَّمَ	وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ
(کله چې یې داوچې پوندې ولیدلې) رسول الله ﷺ وفرمایل هلاکت او خرابي ده دپوندو دپاره								
مِنَ النَّارِ أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].								
د اور نه اودس پوره کړئ.								

توضیح : ویل للاعقاب من النار : ټول اهل سنت ټول صحابه تابعین ټول فقهاء او صلحاء او علماء سلفًا او خلفًا په دې باندې متفق دي چې د پښو وظیفه په اودس کې غسل دی او د عدم تخفف په حالت کې په پښو باندې مسح کول بالکل جائز نه ده ، شیعه امامیو او روافضو په دې مسئله کې د ټول امت نه مخالفت کړی دی او ویلي یې دي چې د پښو ذمه واري صرف مسح ده غسل نه دی ، بعضو دا مسلک د ابن جریر طبري رحمه الله طرف ته منسوب کړی دی لیکن ابن جریر طبري دوه دي یو سني دی او یو شیعه دی، دلته سني مراد نه دی ، او که چیرته ابن جریر سني هم وي نو د هغه کلام په دې مسئله کې صریح نه دی صرف په کلام کې وهم دی.(المرقات ۲/۱۱۰).

د شیعه ګانو دلائل:شیعه روافض په آیة الوضوء کې په ﴿وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ کې د جر والا په قراءت سره استدلال کړی دی چې د جر په صورت کې په رؤسکم باندې عطف دی، یعنې په سر باندې مسح وکړئ او په پښو باندې هم مسح وکړئ،شیعو ویلي دي چې په أرجلکم کې د نصب والا قراءت بنزع الخافض دی یعنې أرجلکم د نصب په صورت کې په حقیقت کې بأرجلکم وو دباء لرې کیدو دوجې نصب راغلی دی. (المرقات ۲/۱۱۰).

د شیعو دویم دلیل د ابن عباس رضي الله عنه قول دی د کوم الفاظ چې کم وبیش داسې دي (**لایدل کلام الله الا بالمسح وأبی الناس الا الغسل**) بعضو دا الفاظ نقل کړي دي (**امر الله بالمسح وأبی الناس الا الغسل**) دارنګه شیعو د حضرت علي رضي الله عنه نه هم یو شمیر اقوال نقل کړي دي.

د اهل السنة دلائل : د اهل السنة والجماعة دلیل همدا د اودس آیت دی لیکن دوی په ﴿وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ کې د نصب والا قراءت اخستلی دی کوم چې په ﴿فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ﴾ باندې عطف دی

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۴۲،رقم الحديث:۶۰، ومسلم في الصحيح ۱/۲۱۴ رقم الحديث:۲۶-۲۴۱، وابو داود ۱/۷۳ رقم الحديث : ۹۷، والنسائي ۱/۷۷، رقم الحديث: ۱۱۱ .

کوم چې په وينځلو باندې واضح دليل دی، د جمهورو دويم دليل زير بحث حديث دی په کوم کې چې د پوندو په وچ پاتې کيدو باندې سخت وعيد راغلی دې د کوم نه چې معلومه شوه چې د پښو ذمه واري په مکمل طور وينځل دي. (المرقات ۲/۱۱۰).

د جمهورو دريم دليل د حضرت عمرو بن عبسه رضي الله عنه يو روايت دی کوم چې په حقيقت کې د آية الوضوء تفسير دی، حضرت عمرو بن عبسه ويلي دي چې ما د رسول الله صلی الله عليه وسلم نه د اودس متعلق پوښتنه وکړه هغه صلی الله عليه وسلم د جواب په ضمن کې وويل: ﴿ثم يغسل قدميه الى الكعبين كما امر الله تعالى﴾ (رواه ابن خزيمة وابو عوانة).

ددې روايت نه په واضح طور معلومه شوې ده چې د الله حکم ﴿وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ نه غسل او وينځل مراد دي، جمهورو په دې سره هم استدلال کړی دی چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم نه په ټول ژوند کله هم د لوڅو پښو مسح ثابته نه ده او نه صحابه کرامو داسې کړي دي، بلکې د ټولو عمل په غسل باندې وو ګويا چې همداسې اجماع ده په کومه کې چې اختلاف نه شي کيدی.

جوابات: جمهورو د شيعو شنيعو دلائلو ته دير جوابونه ورکړي دي:

اول جواب: دا دی په آيت کې چې د جر کوم قراءت راغلی دی دا جر جوار دی يعنې د يوې کلمې د ګاونډ د وجې کله کله د هغې اعراب دويمې کلمې ته ورکول کيږي، نو په آيت کې په بِرُءُوسِكُمْ کې جر وو او ﴿وَأَرْجُلَكُمْ﴾ ته هم د هغه د ګاونډ د وجې مجرور شو دا لفظونه د مسح سره دي ليکن د معنی په اعتبار سره د مغسول سره دي، د عربو په کلام کې د جر جوار اعتبار دی. لهذا عبد الرسول ليکي:

ګاه اسمی ميشود مجرور از بهر جوار ... هم ازين جائز د عامه جرار جل شد روا

يعنې کله کله کوم اسم د جر جوار د وجې مجرور کيدی شي په دې وجه د عامو علماؤ په نزد په ﴿وَأَرْجُلَكُمْ﴾ کې جر راغلی، جر جوار په قرآن کريم سره هم ثابت دی لکه ﴿عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ﴾ اليم د عذاب صفت دی کوم چې مرفوع په کار وو مګر د يوم د ګاونډ د وجې مجرور شوی دی. (المرقات ۲/۱۱۰).

او لکه ﴿عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ﴾ چې محيط د جر جوار د وجې مجرور دې، همدارنګه (جُحْرُ ضَبٍّ خَرِبٍ) (مَاءُ شَنٍّ بَارِدٍ) همدارنګه په حديث کې (مَنْ مَلَكَ ذَا رَحِمٍ مَحْرَمٍ) دلته محرم د جر جوار د وجې مجرور دی. د عربو او د عربيت مشهور شاعر امرء القيس وايي:

كأن ثبير في عرانين وبله ❁ كبير اناس في بجاد مزمل

دلته(مزمل) د کبیر الناس صفت دی دا مرفوع کیدل په کار دي لیکن(بجاد) د گاونډي د وجې نه مجرور گرځیدلی دی.

عبدالرسول کوم چې مشهور نحوي دی هغه دلته اعتراض کړی دی چې د جر جوار سلسله په محفوظاتو کې ممنوع ده او دلته په آیت کې ﴿وَأَرْجُلَكُمْ﴾ معطوف دی.

د دې جواب روح المعاني ورکړی دی چې د عبدالرسول دا خبره غلطه ده ځکه چې د عربو په محاوره کې د دې ډیر مثالونه موجود دي، په خپله په قرآن کریم کې د ﴿وَحُورٌ عِينٌ﴾ سلسله محفوظاتو کې د جر جوار سره راغلې ده پوره کلام داسې دی ﴿وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ وَحُورٌ عِينٌ﴾ (سورة واقعه:۲۲) دلته د کسائي حمزه او عاصم په قراءت کې په حور عین کې حور مجرور دی د جر جوار سره مجرور دی او د هغه گاونډ د لحم کلمه ده کومه چې د پخوا نه مجرور را روانه ده، په نورو قراءتونو کې دا مرفوع ده. (المرقات ۲/۱۱۰).

د جمهور امت د طرفه شیعو ته دویم جواب دا ورکړی شوی دی چې د عبدالرسول ددې اشکال د وجې ابن حاجب رَحِمَهُ اللَّهُ یو بله لار غوره کړې ده هغه لیکلي دي چې (وارجلکم) په اصل کې د فعل محذوفه د وجې منصوب دی اصل عبارت داسې دی (وامسحوا برؤسکم واغسلوا ارجلکم).

هغه ویلي دي چې دا د علفتها تبنا وماء باردا د قبیلې دی چې د موجوده عامل نه بغیر اصل عامل محذوف دی، ځکه چې موجوده عامل سره معنی صحیح نه پاتې کیږي یعنې ما په اوبو وابنه او یخې اوبه وخوړل حالانکه اوبه ځکل کیږي خوړل کیږي نه لهذا د معنی د درست کولو دپاره د مناسب فعل محذوف کیدلی شي او هغه سقیتها دی یعنې سقیتها ماء باردا، یو بل مثال دی:

وزججن الحواجب والعیونا

اذا ما الغانیات برزن یوما ❁ وزججن الحواجب والعیونا

ای واکتحلن العیونا: یعنې کله چې د سندرو ویونکې ښځې یوه ورځ بهر راووتلې نو هغوي ویښتان استرې کړي وو او په سترگو کې یې رانجه اچولې وو، نو دلته د معنی درست کولو دپاره واکتحلن فعل محذوف دی، ځکه چې په سترگو کې استرې نه شي چلیدلی بلکې رانجه په کې اچول کیدی شي، همدارنگه د یو شاعر دا شعر:

یا لیت بعلک في الوغی ❁ متقلدا سیفا ورمحا

اې کاشکې ستا خاوند د جگړې په ورځ توره او نیزه په غاړه کې ځوړند راشي.

دلته د رمځانه مخکې حاملا محذوف دی ترڅو چې مطلب درست شي. یعنې چې توره یې په غاړه کې او نیزه یې په اوږه وي راشي، نو لکه څرنګه چې چه دې ځایونو کې د معمول دپاره مناسب فعل محذوف منل شوی همدارنګه د وارجلکم دپاره د واغسلوا فعل محذوف منل شوی دی. او اول اغسلوا په دې باندې دلالت هم کړی دی، د واغسلوا فعل د دې دپاره محذوف منل کیږي چې د الی الکعبین لفظ کوم چې په آیت کې موجود دی دا قطعا مسح نه قبلوي، ځکه چې په مسح کې په هیچا باندې تر ښنګرو پورې مسح کول لازم نه دي نو معلومه شوه چې دلته د پښو وینځل مراد دي مسح مراد نه ده نو ځکه واغسلوا محذوف راوړل کیږي، همدارنګه د رسول الله ﷺ فعل د صحابه کرامو فعل او ټولو احادیثو هم دا ښودلي دي چې دلته د پښو مسح مراد نه ده، ددې وجوهاتو په بناء خامخا د جر په قراءت کې تاویل کول ضروري دي.

جمهور امت دریم جواب دا ورکړی دی چې د نصب په صورت کې واغسلوا فعل مقدر دی او د جر په صورت کې داسې ویل کیدی شي چې قرآن د تخفف حالت بیان کړی دی، یعنې که چیرته موزې اغوستل شوې وې نو بیا مسح کافي ده، لیکن الی الکعبین چې کوم تحدید کړی دی د هغه په نظر کې نیولو د وجې جواب کمزوری دی، ځکه چې په مسح کې تر کعبین پورې هیڅ قید نشته او قرآن مقید دی معلومه شوه چې د مسح صورت نه دی.

جواب: اوس پاتې شوه دا خبره چې شیعه ګانو د حضرت ابن عباس رضي الله عنه چې کوم روایت نقل کړی دی نو د اهل جرح او تعدیل او د محدثینو وینا ده چې دا روایت تحریف شوی دی کوم چې شیعه ګانو خراب کړی دی کوم لره چې هیڅ اعتبار نشته دی، یا دا چې د صحیح احادیثو په مقابل کې هیڅ هم نه دی، باقي د حضرت علي رضي الله عنه طرف ته منسوب روایت هم ثبوت ته نه دی رسیدلی، یا دا چې هغه د تخفف په حالت یعنې د موزو پښو کولو په حالت محمول دی یا په اودس باندې د اودس صورت دی.

شیخ عبدالحق رحمه الله په لمعات کې د طحاوي په حواله د پښو د مسح او غسل متعلق لیکلي دي چې په آیت کې د نصب او جر دواړه قراءتونه دي او مستند هم دي او په دواړو کې تعارض دی، هر کله چې هدا رنګې تعارض وي نو د دواړو حکم ساقط کیږي د حدیث طرف ته رجوع کولی شي او مشهورو زیاتره احادیثو هم د خپو د وینځلو حکم ورکړی دی لهذا وینځل متعین دي مسح نا جائز ده. امام طحاوي رحمه الله ویلي دي چې د مسح حکم که چیرته د محدودې زمانې دپاره وو نو بیا هم هغه منسوخ شوی دی، علماؤ لیکلي دي چې د پښو وینځل الله تعالی د مسحې سره راوړیدي ترڅو چې د پښو وینځلو په وخت کې د اسراف نه د ځان ساتلو احساس وکړی شي ځکه چې خلک په خپو باندې ډیرې زیاتې اوبه اچوي. (اشعة اللمعات ۱/۲۳۶).

بهر حال د احاديث صحيحه او صريحو دومره لويه خزانه موجوده ده بيا د رسول الله ﷺ د صحابه كرامو ﷺ دائمي اجماعي عمل موجود دی او بيا تابعين فقهاء كرام او د محمدي امت دا متفقه موقف موجود دی د دې باوجود شيعه او روافض د پښو په مسح كولو كې ښويدلي دي دا د دوي لويه ګمراهي ده، او په همداسې كولو سره د دوي هغه مونځونه د كار نه دي كوم يې چې آدا كړي دي.

ويل: دا كلمه د هلاكت، بد دعاء دپاره راغلې ده، بعضو ويلي چې په دوزخ كې ديوې خاصې كندې نوم دی. (المرقات ۲/۱۰۹).

الاعقاب: دا د عقب جمع ده پوندو ته ويل كيږي، دلته پوندې د امر واقعه د وجهې خاص شوي دي چې پوندې وچې پاتې شوې وې، يا د دې وجهې چې په عام طور پوندې وچې پاتې كيږي، د دې الف لام د استغراق عرفي دپاره دی، يعنې د ټولې دنيا د پوندو دپاره بد دعاء نه ده بلكې څوک چې پوندې وچې پريږدي د هغوي دپاره بد دعاء ده. (المرقات ۲/۱۰۹).

دلته مضاف محذوف دی يعنې د وچو پوندو والا دپاره ويل او سختي او مشقت او هلاكت دی.

۱۰ صفر ۱۴۱۰ھ

د پګړۍ د مسح مسئله

(۷) وَعَنِ الْمُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ
دمغيره بن شعبة ﷺ نه روايت دی وايي چې رسول الله ﷺ اودس وكړو لهذا نبي ﷺ
فَمَسَحَ بِنَاصِيَتِهِ وَعَلَى الْعِمَامَةِ وَعَلَى الْخُفَّيْنِ [1].
د خپل تندي په وېښتانو باندې دپاسه او پګړۍ باندې او په موزو باندې مسح وكړه.

توضيح: وعلى العمامة: په دغه روايت كې د **مسح على الناصية** سره د **مسح العمامة** ذكر راغلی دی په دې وجه د فقهاء كرامو په مينځ كې په **مسح على العمامة** مسئله كې اختلاف راغلی دی.

د فقهاء كرامو اختلاف: امام احمد بن حنبل، امام اوزاعي، داؤد ظاهري او د اسحاق بن راهويه په نزد په عمامه باندې مسح روا ده په دې باندې د سر د مسحې فرض پوره كيدی شي، البته امام احمد دا شرط لګولی دی چې پګړۍ به په طهارت باندې په سر كړی شوې وي، دويم شرط دا چې عمامه به محنكه وي يعنې يو څه به ښكته تړل شوې وي او په ټول سر باندې به حاوي او محيطه وي لكه څرنګه چې د موزو په

(۱) اخرجه مسلم في الصحيح ۲۳۱/۱ رقم الحديث: ۸۳-۲۷۴. والترمذي ۱۷۰/۱ رقم الحديث: ۱۰۰. والنسائي ۷۶/۱، رقم الحديث: ۱۰۷.

پښو باندې محیط کېدل ضروري دي، د امام مالک، امام ابوحنیفه او امام شافعي یعنې د جمهورو په نزد مسح علی العمامه روا نه ده په دې باندې فرض نه شي پوره کېدی.(المرقات ۲/۱۱۱).

دلائل: امام احمد بن حنبل او اهل ظواهر د حضرت مغیره بن شعبه رضي الله عنه په زیر بحث حدیث باندې استدلال کړی دی په کوم کې چې په عمامه باندې د مسحې ذکر موجود دی. ددې نه علاوه د حضرت بلال رضي الله عنه روایت او د حضرت ثوبان رضي الله عنه په روایت سره یې استدلال کړی دی په کوم کې چې عمامه ذکر ده. دې حضراتو په **مسح علی الخفین** باندې قیاس هم کړی دی چې کله د خپو په ځای په موزو باندې مسح جائز ده نو د سر په ځای په عمامه باندې هم مسح روا ده د دواړو حکم یو شان په کار دی. (المرقات ۲/۱۱۱).

د جمهورو اول دلیل خو د قرآن کریم هغه آیت دی په کوم کې چې د ﴿وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾ حکم دی چې په سر باندې مسح وکړئ او سر غیر دی او پګړۍ غیر ده د پګړۍ مسح کولو دپاره داسې نه دي ویل شوي د الله تعالی حکم په سر باندې د مسح کولو دی په پګړۍ باندې نه دی، د جمهورو دویم دلیل هغه صریح او صحیح احادیث دي کوم چې تقریبا د اتیا صحابو نه ثابت دي په کومو کې چې د سر د مسحې ذکر موجود دی او د عمامې هیڅ ذکر په کې نشته، جمهورو د **مسح علی العمامة** حدیث ته په ډېرو طریقو سره جواب ورکړی دی هغه هم وګورئ:

جواب: د کتاب الله آیت نص قطعي دی او د **مسح علی العمامة** روایات اخبار احاد دي، لهذا مونږ نه په **آیة الوضوء** کې ددې احادیثو محتملو د وجې تخصیص کړی دی نه مو په آیت کې تقیید کړی دی او نه مو په هغه کې تاویل کړی دی.همدارنګه د سر د مسح په مسئله کې د اتیا صحابه کرامو چې کوم روایات دي د آیت په موجودیت کې مونږ نه هغه پرېښودلی شو او د صحیح صریح او ډېرو احادیثو په موجودګۍ کې د مسح عمامه اخبار احاد او غرائب محتمل او مضطرب روایات څنګه واخلو.د مسح عمامه په روایاتو کې یو احتمال دا دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په مقدار ناصیه باندې د مسح کولو نه وروسته په پګړۍ باندې مسح کړې وه او په بعضو روایاتو کې د دې ذکر شوی دی نه صرف په عمامه باندې مسح.

دویم احتمال دا دی چې کېدی شي دا مسح په هغه نرمه کپړه باندې وه کومه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د پګړۍ نه لاندې استعمال کړې وه هماغه کپړه په عمامه سره یاده شوې ده اوداچې هغه کپړه ډېره باریکه وه نو په سرباندې مسح شوې ده.

دریم احتمال دا دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم اصل مسح په سر باندې کړې وه بیا یې په سر باندې د عمامې اېښودلو نه وروسته په هغې باندې لاس راتیر کړی وو دې دپاره چې عمامه سمه کړی شي د

دي ليدونکي په عمامه باندې د مسحې کولو خيال کړی دی.
څلورم احتمال دا دی چې کيدی شي چې دا د وضوء علی الوضوء په صورت کې شوې وي او هلته خو د سر مسح ته ضرورت هم نشته لهذا که يې په عمامه باندې مسح کړې وي نو څه وشول؟ پنځم احتمال دا دی چې د سر مسح په قصدي طور وه او د عمامې مسح په تبعي طور وه.
امام محمد رحمه الله ويلي دي چې په عمامه باندې د مسح حکم د اسلام په ابتداء کې وو بيا منسوخ شو. شيخ ابو عمر په تمهيد کې ليکلي دي د عمامې د مسحې ټول روايات معلول دي، عامو علماو ويلي دي چې د عمامې د مسحې روايات دومره قوي نه دي کوم چې د نورو صحيحو احاديثو مقابله وکړي شي په کومو کې چې د مسحې حکم موجود دی.

(۸) وَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُحِبُّ
د عائشې رضي الله عنها نه روايت دی ويلي يې دي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم به خوښول د خپلو ټولو کارونو کول
التَّيَمُّنَ مَا اسْتَطَاعَ فِيْ شَأْنِهِ كُلِّهِ فِيْ طُهُوْرِهِ وَ تَرَجُّلِهِ وَ تَنَعُّلِهِ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
په ښي لاس سره حتی الامکان (مثلا) په طهارت کې، د ګومنځې په وهلو کې، د خپل پيزار په خپو کولو کې

اَلْفَصْلُ الثَّانِيْ

(۹) عَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا لَبِسْتُمْ
د ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: کله چې تاسو اغوندئ (لباس
وَ إِذَا تَوَضَّأْتُمْ فَابْدَءُوْا بِأَيَامِنِكُمْ[2].
وغيره) يا اودس کوئ نو د خپل ښي طرف نه شروع وکړئ.

د اودس په وخت د بسم الله مسئله

(۱۰) وَ عَنْ سَعِيْدِ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
د سعيد بن زيد رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: کوم کس چې د (اودس په وخت)

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۲۵۳، رقم الحديث : ۴۲۶، ومسلم في الصحيح ۱/۲۲۶ رقم الحديث: ۶۷-۲۶۸، وأبو داود ۱/۳۷۸ رقم الحديث : ۴۱۴۰.

(۲) أخرجه ابوداود في السنن ۴/ ۳۷۹ ، رقم الحديث ۴۱۴۱، واحمد في المسند ۲/۳۵۴.

لَا وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَهْ) وَرَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ
د الله تعالى نوم وانه اخستلو د هغه اودس ونه شو، احمد او ابوداؤد دا روايت د ابو هريره رضي الله عنه نه او
وَ الدَّارِمِيُّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنْ أَبِيهِ وَ زَادُوا فِي أَوَّلِهِ
دارمي د ابوسعيد خدري نه او هغه د خپل پلار نه روايت کړی، همدارنګه همدې کسانو د خپل روايت په
لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَا وُضُوءَ لَهُ (۱).
شروع کې دا الفاظ زيات کړي چې ددې کس مونځ ونه شو چاچې اودس ونه کړو.

توضيح : لاوضوء : په دې باندې ټول امت متفق دی چې د اودس په شروع کې د بسم الله ويل مستحب دي او غوره کار دی، خو د بسم الله په قانوني حيثيت کې اختلاف دی.

د فقهاء کرامو اختلاف : د امام احمد بن حنبل رحمه الله د اسحاق بن راهويه او د اهل ظواهرو مسلک دا دی چې د اودس نه مخکې د بسم الله ويل فرض او واجب دي، البته امام احمد رحمه الله ويلي دي چې که يو کس يې په هيره پريږدي نو اودس يې کيږي، ليکن د اهل ظواهرو او وغيره په نزد په نسيانًا پريښودلو سره هم اودس نه کيږي. جمهورو فقهاؤ او ائمو ويلي دي چې په اودس کې بسم الله مسنون ده که چيرته بسم الله پريښودل شي اودس کيږي. (المرقات ۱۱۳-۲/۱۱۴).

دلائل : کوم حضرات چې په اودس کې د تسميه په فرضيت او وجوب باندې قائل دي د دوي دليل دا زير بحث حديث دی کوم چې د حضرت سعيد بن زيد رضي الله عنه حديث دی په کوم کې چې د **لاوضوء** لفظ موجود دی د کوم نه چې کلي نفي مراد ده چې د تسميې نه په غير اودس صحيح نه دی.

جمهورو د ټولو نه مخکې د قرآن په آية الوضوء سره استدلال کړی دی چې که چيرته تسميه فرض يا واجب وی نو په قرآن کې به يې ذکر راغلی وی لکه څرنګه چې د نورو فرائضو ذکر راغلی دی، کله چې قرآن تسميه د اودس په فرائضو کې نه ده شمار کړې نو په خبر واحد سره يې فرضيت يا واجبوالی اصولًا صحيح نه دی او دا په کتاب الله باندې د زيادت مترادف دي او د نسخ د قبيلې نه دي کوم چې جائز نه دي. د جمهورو دويم دليل د حضرت ابو هريره رضي الله عنه او ابن مسعود رضي الله عنه صريح حديث دی کوم چې د مشکوة شريف په اوه څلويښتمه (۴۷) صفحه کې ذکر دی په کوم کې چې ويل شوي دي چې چا د اودس سره بسم الله ويله نو دا اودس د ټول بدن له ګناهونو نه د پاکۍ دپاره ذريعه جوړيږي او چا چې په اودس کې بسم الله ونه ويله نو د هغه اودس صرف د مغسوله اندامونو د طهارت ذريعه جوړيږي.

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۳۷/۱ رقم الحديث : ۲۵ ، وابن ماجه ۱۴۰/۱ رقم الحديث : ۳۹۸ .

جواب: جمهورو د حضرت سعيد بن زيد رضي الله عنه د زير بحث حديث جواب ورکړی دی چې دلته په لا وضوء کې د لا کلمه د اصل شي د نفې د پاره نه ده راغلې بلکې د کمال د نفې د پاره راغلې ده د نفې د کمال مثال لکه (۱) لا ايمان لمن لا امانة له (۲) لا دين لمن لا عهد له (۳) لا صلوة لجار المسجد الا في المسجد (٤) ليس المسكين الذي ترده التمرة والتمرتان (٥) ليس المسلم الذي يبيت وجاره جائع إلى جنبه.

جمهورو ويلي دي چې ددې دلائلو په رڼا کې د بسم الله په اودس کې په سنت باندې حمل کول په کار دي نه دا چې فرض يا واجب ورته وويل شي.

دارنګه اودس په خپله مقصودي عبادت نه دی بلکې د هغه د پاره ذريعه او وسيله ده لهذا کله چې په دې طريقه غير مقصودي عبادت کې په خبر واحد سره کوم حکم ثابت شوی دی نو هغه په سنت باندې حمل کولی شي په فرض يا واجب باندې نه شي حمل کيدی همدا وجه ده چې په اودس کې واجب نه ده.

نوټ: ددې ځای نه ترنبيذ التمر مسئلې پورې ټول مباحث په حرمين شريفين کې د عمرې د زيارت په موقع په مکه مکرمه کې په ۱۷ رمضان ۱۴۲۲ه کې ليکل شروع کړل الحمد لله على ذلک (المرقات ۲/۱۱۴)

د ګوتو خلال

(۱۱) وَ عَنْ لَقِيطِ بْنِ صَبِرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ
د لقيط بن صبره رضي الله عنه نه روايت دی ويلي يې دي چې: ما عرض وکړو: يا رسول الله صلى الله عليه وسلم! ما
أَخْبِرْنِي عَنِ الْوُضُوءِ قَالَ أَسْبِغِ الْوُضُوءَ وَ خَلِّلْ بَيْنَ الْأَصَابِعِ وَ
د اودس په باره کې خبر کړه، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: ته اودس پوره کوه، د ګوتو خلال کوه او که
بَالِغْ فِي الِاسْتِنْشَاقِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا[1].
چيرته ستا روژه نه وه نو پوزې ته په ښه شان اوبه ورسوه.
(وَ رَوَى ابْنُ مَاجَةَ وَالدَّارِمِيُّ إِلَى قَوْلِهِ بَيْنَ الْأَصَابِعِ). (ابن ماجه ۳۹۹).
ابن ماجه او دارمي دا حديث تر بين الاصابع پورې روايت کړی دی.

توضيح: اخبرني عن الوضوء: دغه صحابي د اودس د مکملاتو او ادابو متعلق سوال وکړو ځکه چې نفس اودس خو د هغه په مخکې يو مشهور عمل وو، همدا وجه ده چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د اودس

(۱) اخرجه ابوداود ۱/۹۷ رقم الحديث: ۱٤۲، والترمذي ۳/۱۵۵، رقم الحديث: ۲۷۷.

مكملات او محسنات په جواب كې ورته وفرمايل. (المرقات ۲/۱۱۵).

الاصابع: ددې نه د پښو او دلاسونو ګوتې مراد دي، په حديث كې د دواړو ذكر دى، د دواړو خلال د جمهورو په نزد سنت دى، البته امام مالك رَحِمَهُ الله او نورو فقهاو قول دى چې خلال د پښو تر ګوتو پورې خاص دى، ځكه چې د لاس په ګوتو كې د پراخى د وجې نه د خلال ضرورت نشته، همدارنګه كه چيرته د پښو خلال هم پرېښودل شي نو پروا نشته، اوس دلته سوال پيدا شوى دى چې كه چيرته خلال سنت دى نو بيا په بعضو احاديثو كې په پرېښودلو باندې شديد وعيد ولې راغلى دى د كومو نه چې اندازه لګيږي چې واجب دى.

ددې جواب دا دى چې كه چيرته ګوتې پراخې وې نو خلال سنت دى او كه چيرته د پښو ګوتې په خپل مينځ كې سره نښتې وې نو بيا خلال واجب دى او د هغه په پرېښودلو باندې وعيد راغلى دى دې دپاره چې په مينځ كې يې وچ ځاى پاتې نه شي نو ځكه وعيد په وچ والي باندې راغلى دى. (المرقات ۲/۱۱۵)

(۱۲) وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأْتَ

دابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى ويلي يې دي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل كله چې تاسو اودس كوئ

فَخَلِّلْ بَيْنَ أَصَابِعِ يَدَيْكَ وَ رِجْلَيْكَ . (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ ۳۹) (وَ رَوَى ابْنُ مَاجَهْ نَحْوَهُ

د خپلو لاسونو ګوتې او د خپلو پښو د ګوتو په مينځ كې خلال وكړئ (او ابن ماجه هم دارنګه روايت كړى

وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ هٰذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ). (ابن ماجه ٤٤٧)[1].

او ترمذي ويلي دي چې دا حديث غريب دى).

توضيح: فخلل: د پښو په ګوتو كې د خلال كيفيت دا دى چې د چپ لاس كچې ګوته د ښى پښې د كچې ګوتې په مينځ كې داخل كړي په ترتيب سره د چپې پښې تر كچې ګوتې ورسيږي، او د لاس خلال دا دى چې د دواړو لاسونو ګوتې په يو بل كې سره وركړى شي او خلال كړى شي. (المرقات ۲/۱۱۶).

(۱۳) وَعَنِ الْمُسْتَوْرِدِ بْنِ شَدَّادٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ

د مستورد بن شداد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى چې ما رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وليدلو كله يې چې اودس كولو

---

(۱) أخرجه الترمذي ۵۷/۱ ، رقم الحديث : ۳۹ .

يُدَلِّكُ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ بِخِنْصَرِهِ.[1]
نو د خپلو پښو ګوتې يې (د چپ لاس) په کچې ګوتې سره مږلې (يعنې د پښو د ګوتو په مينځ کې د چپ لاس په کچې ګوتې سره خلال کولو).

د ږيرې خلال

(۱۴) وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ أَخَذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ
د انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی ويلې يې دي چې کله به رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او دس کولو نو يوه لپه اوبه به يې
فَأَدْخَلَهُ تَحْتَ حَنَكِهِ فَخَلَّلَ بِهِ لِحْيَتَهُ وَ قَالَ
واخستلې بيا به يې هغه لږ شا ته شکته حصې ته ورسولې او په هغو سره به يې ږيره خلال وله او بيا به يې فرمايل
هٰكَذَا أَمَرَنِي رَبِّي.[2]
چې زما پروردګار ماته (د وحې خفې په ذريعه) همداسې حکم کړی دی.

توضيح: فخلل لحيته: امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ، امام احمد رَحِمَهُ اللهُ او د اکثرو علماء کرامو په نزد په ږيره کې خلال کول سنت دي، امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د مستحب کيدو قول غوره کړی دی، د احناف ائمو په نزد د ږيرې خلال د راجح قول مطابق سنت دی، امام مزني او په يوه قول کې امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې دا خلال واجب دی، ټول حديث چې وکتل شي دا خبره لاس ته راځي چې د ږيرې خلال يو ښه کار دی او رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پرې عمل کړی دی.

په اودس کې د ږيرې حکم: اوس دا مسئله تر بحث لاندې ده چې د ږيرې څه حکم دی چې آيا وينځل يې دي او که د هغې مسح کول دي؟. جمهورو د کوم تفصيل نه په غير ويلي دي چې د ږيرې وينځل په اودس کې واجب دي، احنافو په دې کې د تفصيل نه کار اخستلی دی چې ږيره په دوه قسمه ده، يوه رنګې او بله ګڼه، رنګې هغه وي په کومه کې چې پوستکی ليدل کيږي او ګڼه هغه وي په کومه کې چې د مخ پوستکی نه ليدل کيږي، د ګڼې ږيرې حکم دا دی چې د هغې بيخ ته د اوبو رسول واجب او ضروري دي. د ګڼې ږيرې حکم داسې دی چې د هغې د ويښتانو بيخونو ته اوبو رسول ضروري نه دي د پاسه يې وينځل فرض دي او د ږيرې چې کوم ويښتان ښکته ځوړند وي د هغو وينځل ضروري نه دي او نه يې مسح کول ضروري دي، البته خلال کول يې او د خلال د پاره د نويو اوبو را اخيستل ضروري نه دي، د اودس زړې

---

(۱) أخرجه الترمذي ۵۷/۱، رقم الحديث : ۴، وابوداود ۱۰۳/۱، رقم الحديث : ۱۴۸.

(۲) أخرجه ابوداود ۱۰۱/۱ رقم الحديث : ۱۴۵.

اوبه کافي دي، د خلال د مسئلې په ضمن کې دا خبره بالکل واضحه شوه چې په شریعت کې د یوې قبضې نه د کمې ږیرې وجود نشته، ځکه چې په خشخشۍ (کمه) ږیره کې څرنګ خلال کیدلی شي، ځکه چې د ږیرې د خلال صورت داسې دی چې د ویښتو نه وروسته د لاس ګوتې د ږیرې د لاندې حصې نه داخلې کړی شي پورته طرف ته راکش کړی شي.

(۱۵) وَ عَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ
د حضرت عثمان رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم (د اودس کولو په وخت کې) په خپله
يُخَلِّلُ لِحْيَتَهُ[1].
ږیره کې خلال کړی وو.
(۱۶) وَ عَنْ أَبِي حَيَّةَ قَالَ رَأَيْتُ عَلِيًّا تَوَضَّأَ
دابو حیه رحمه الله نه روایت دی وېلې یې دي چې ما حضرت علي رضي الله عنه د اودس کولو په وخت کې ولیدو
فَغَسَلَ كَفَّيْهِ حَتَّى أَنْقَاهُمَا ثُمَّ مَضْمَضَ ثَلَاثًا وَ اسْتَنْشَقَ
نو هغه خپل لاسونه ووینځل تر دې پورې چې هغه یې پاک کړل، بیا یې درې ځلې غرغره وکړه او په پوزه
ثَلَاثًا وَ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا وَ ذِرَاعَهُ ثَلَاثًا
کې یې اوبه واچولې درې ځلې او درې ځلې یې خپل مخ ووینځلو درې ځلې یې دواړه لاسونه ترڅنګلو پورې
وَ مَسَحَ بِرَأْسِهِ مَرَّةً ثُمَّ غَسَلَ قَدَمَهُ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ثُمَّ قَامَ
ووینځل یو ځل یې په خپل سرباندې مسحه وکړه بیا یې دواړه پښې ترګیټو پورې ووینځلې بیا اودرېدو
فَأَخَذَ فَضْلَ طَهُورِهِ فَشَرِبَهُ وَ هُوَ قَائِمٌ ثُمَّ قَالَ أَحْبَبْتُ أَنْ أُرِيَكُمْ
اوداودس نه زیاتې شوې اوبه یې په ولاړه وڅکلې اوبیا یې وفرمایل ماته دا خوښه شوه چې تاسو یې وونیځ
كَيْفَ كَانَ طُهُورُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[2].
چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم اودس څرنګه وو.

(۱) أخرجه الترمذي ۱/۴۶، رقم الحديث: ۳۱، وابن ماجه ۱/۱۴۸.

(۲) أخرجه الترمذي ۱/۶۷ رقم الحديث: ۴۸، وأخرجه النسائي في السنن ۱/۷۰ رقم الحديث: ۹۶.

(۱۷) وَعَنْ عَبْدِ خَيْرٍ قَالَ نَحْنُ جُلُوسٌ نَنْظُرُ إِلَى عَلِيٍّ حِيْنَ

دعبد خير رحمه الله نه روايت دى وېلي يې دي چې مونږ ناست وو او كتل مو حضرت علي رضي الله عنه ته چې كله يې

تَوَضَّأَ فَأَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فَمَلَأَ فَمَهُ فَمَضْمَضَ

اودس كولو لهذا هغه د لوښي نه په ښي لاس باندې اوبه را واخستلې او په ډكه خوله يې غرغره وكړه او

وَاسْتَنْشَقَ وَ نَثَرَ بِيَدِهِ الْيُسْرَى فَعَلَ هٰذَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ قَالَ

په پوزه كې يې اوبه واچولې او په چپ لاس سره يې پوزه سونړ كړه دا يې درې ځلې وكړل بيا يې وفرمايل

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى طُهُوْرِ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

چا ته چې دا خبره خوښه وي چې هغه د رسول الله صلى الله عليه وسلم اودس ووينى نو (هغه دې وګوري چې) د

فَهٰذَا طُهُوْرُهُ [1].

رسول الله صلى الله عليه وسلم اودس دا دى (يعني همدا سې رسول الله صلى الله عليه وسلم اودس كړى وو).

(۱۸) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ رَسُوْلَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

د عبد الله بن زيد رضي الله عنه نه روايت دى چې ما رسول الله صلى الله عليه وسلم وليدلو چې هغه صلى الله عليه وسلم په

مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كَفٍّ وَاحِدَةٍ فَعَلَ ذٰلِكَ ثَلَاثًا [2].

يوې لپې سره غرغره وكړه او په پوزه كې يې اوبه واچولې او درې ځلې يې همدا سې وكړل.

(۱۹) وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ بِرَأْسِهِ وَأُذُنَيْهِ

د ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د خپل سر او دواړو غوږونو مسح وكړه او

بَاطِنَهُمَا بِالسَّبَّاحَتَيْنِ وَ ظَاهِرَهُمَا بِإِبْهَامَيْهِ [3]. (رَوَاهُ النَّسَائِيُّ).

په غوږونو كې د ننه مسح يې په خپلو شهادت ګوتو سره وكړه او د پاسه يې په غټو ګوتو سره وكړه.

(۱) أخرجه الدارمي في السنن ۱/۱۹۰.

(۲) أخرجه ابوداود ۱/۸۷ رقم الحديث: ۱۱۹، وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۴۱ رقم الحديث: ۲۸.

(۳) أخرجه النسائي من حديث طويل ۱/۷۴ رقم الحديث: ۱۰۲، والترمذي نحوه.

(۲۰) وَعَنِ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا رَأَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ

د ربیع بنت معوذ رضي الله عنها نه روايت دی چې دې رسول الله صلی الله علیه وسلم د اودس کولو په وخت کې وليدلو

قَالَتْ فَمَسَحَ رَأْسَهُ مَا أَقْبَلَ مِنْهُ وَمَا أَدْبَرَ وَ صُدْغَيْهِ وَ أُذُنَيْهِ

لهذا ويلي يې دي چې نبي عليه الصلاة والسلام د سر په مخکنی حصه باندې، په شاتنی برخه باندې او په غوږونو

مَرَّةً وَاحِدَةً وَ فِيْ رِوَايَةٍ أَنَّهُ تَوَضَّأَ

باندې يو ځل مسح وکړه او په يو روايت کې دي چې نبي عليه الصلاة والسلام اودس وکړو لهذا (د مسح د پاره) يې

فَأَدْخَلَ أُصْبُعَيْهِ فِيْ جُحْرَيْ أُذُنَيْهِ [1].

خپلې دواړه ګوتې د خپلو دواړو غوږونو په سورو کې داخلې کړې.

(وَرَوَى التِّرْمِذِيُّ الرِّوَايَةَ الْأُولَى وَأَحْمَدُ وَابْنُ مَاجَةَ الثَّانِيَةَ).

ترمذي اول حديث او ابن ماجه دويم حديث روايت کړي دي.

د سر مسح د پاره د نويو اوبو اخيستل

(۲۱) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ

د عبدالله بن زيد رضي الله عنه نه روايت دی چې ما رسول الله صلی الله علیه وسلم د اودس کولو په وخت کې وليدلو

وَ أَنَّهُ مَسَحَ رَأْسَهُ بِمَاءٍ غَيْرِ فَضْلِ يَدَيْهِ [2]. (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)

لهذا رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپل سر مسح په هغو اوبو سره وکړه کومې چې د لاسونو نه زياتې شوې نه وې

(وَ رَوَاهُ مُسْلِمٌ مَعَ زَوَائِدَ). [3]

(يعنې نوې اوبه يې رواخستلې مسح يې وکړه) او مسلم دا روايت زيادت سره نقل کړی (په کوم کې چې د نورو اندامونو د وينځلو ذکر هم شته).

توضيح : بماء غير فضل يديه : يعنې رسول الله صلی الله علیه وسلم د سر مسحې د پاره نوې اوبه را واخيستې او د لاس په لوند والي يې اكتفاء ونه كړه، د احناف ائمو په كتابونو كې دا مسئله ذكر ده چې د كوم اندام

(۱) أخرجه ابوداود في السنن ۱/۹۱ ، رقم الحديث : ۱۲۹ ، والترمذي ۱/۴۸ .
(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۵۰ ، رقم الحديث :۳۵
(۳) مسلم ۱/۱۴۵.

د وينځلو نه وروسته په لاس باندې چې كوم لوند والى پاتې شي هغه د كوم اندام د مسح كولو د پاره كافي دى د نوبو اوبو رااخيستو ضرورت نشته خو! كه چيرته په لاسونو سره د كوم اندام مسح وكړى شي نو ددې نه وروسته د لاس لوند والى د كوم بل اندام د پاره كافي نه دى، ددې وجه داده چې د مسح نه وروسته د لاس د لوند والي او به مستعملې او به ګرځي كومې چې بيا دوباره استعماليدى نه شي او د وينځلو نه چې كوم لوند والى پاتې شي هغه د مستعملو اوبو په حكم كې نه دى، ځكه چې مستعملې هغه كيدى شي كومې چې د كوم اندام په وينځلو كې وبهيول شي، دا حديث د احنافو نه په غير د نورو ائمو د پاره دليل دى كوم چې د سر د مسح د پاره د نوبو اوبو رااخيستل ضروري نه ګڼي، امام ترمذي رحمه الله دا روايت دا سې **بماء غير فضل يديه** نقل كړى، ليكن ددې سره يې دا هم ذكر كړي دي چې ابن لهيعه په روايت كې د **غير فضل يديه** الفاظ دي د كوم مطلب چې دا شو چې د لاسونو نه زياتې شوې اوبه رسول الله صلى الله عليه وسلم د سر په مسح كې استعمال كړې دي، كه چيرته دا روايت صحيح شي نو دا د احنافو دليل جوړيږي، ليكن امام ترمذي رحمه الله ويلي دي چې ددې روايت نه مخكنى روايت زيات صحيح دى، ځكه چې هغه مشهور دى .بهر حال كه چيرته نوې اوبه را واخيستل شي نو زياته بهتره ده دې د پاره چې د اختلافي صورت نه انسان وساتل شي. (اشعة اللمعات ۱/۲۴۲)

د غوږونو د مسح مسئله

(۲۲) وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ذَكَرَ وُضُوءَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ
د ابو امامه رضي الله عنه نه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د اودس ذكر كولو په وخت كې وويل چې
وَكَانَ يَمْسَحُ الْمَاقَيْنِ وَقَالَ الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ. (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ ٤٤٤، وَأَبُو دَاوُدَ ١٣٤، وَالتِّرْمِذِيُّ).
تاسو د سترګو كونجونه هم ورسره يو ځاى كړئ او وې فرمايل چې دواړه غوږونه په سر كې داخل دي.
وَ ذَكَرَا قَالَ حَمَّادٌ لَا أَدْرِي الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ
او ابوداؤد او ترمذي ذكر كړي دي چې حماد وويل: چې زه په دې نه پوهيږم چې (الاذنان من الرأس)
مِنْ قَوْلِ أَبِي أُمَامَةَ أَمْ مِنْ قَوْلِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ[1].
يعني دواړه غوږونه په سر كې داخل دي چې دا د ابو امامه قول دى او كه د رسول الله صلى الله عليه وسلم ارشاد دى

توضيح: الاذنان من الرأس: په اودس كې د غوږونو څه حكم دى آيا وينځل كيږي او كه مسح وربانديې

(۱) أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۱۵۲ رقم الحديث ۴۴۴، وأخرجه أبوداود ۱/۹۳ رقم الحديث: ۱۳۴.

کېږي نو په دې باره کې د علماؤ د رأيو اختلاف دی.

د فقهاؤ اختلاف: (۱) امام زهری رَحِمَهُ اللّٰهُ وېلي دي چې د مخ سره دې دواړه غوږونه مکمل ووينځل شي.

(۲) عامر شعبي رَحِمَهُ اللّٰهُ وېلي دي چې د غوږونو مخکنۍ حصه دې د مخ سره ووينځل شي او په شاتنۍ حصه دې د سر د مسحې سره مسح وکړی شي.

(۳) جمهور علماء په دې باندې متفق دي چې په غوږونو باندې د سر د مسحې سره مسح کول په کار دي، البته د دوي په خپل مينځ کې په دې باندې اختلاف دی چې آيا د غوږونو د مسح دپاره د نويو اوبو را اخيستل په کار دي او د لاسونو لوندوالی کافي دی، د مذهب په نقل کې هم اختلاف دی چې څوک په کوم طرف دي، مگر احناف او شوافع په هر حال کې د يو بل مقابل دي. لهذا د شافعيانو په نزد د نويو اوبو را اخيستل بهتر دي او د احنافو په نزد د نويو اوبو را اخيستل بهتر نه دي. (المرقات ۲/۱۲۳).

د فقهاؤ دلائل: په مذکور باب کې حديث د ائمه احناف دليل دی چې غوږونه د سر سره تړل شوي دي لهذا دنووا اوبو را اخيستلو ته ضرورت نشته، دسر په مسح کې دې د شهادت او بټې ګوتې نه استعماليږي هغه دې په غوږونو کې استعمال کړی شي. د احنافو دويم دليل هغه حديث هم دی په کوم کې چې د سر په مسحې سره د ګناهونو وتلو لار غوږونه ښودل شوي دي چې **خرجت خطاياه من اذنيه** معلومه شوه چې غوږونه په مسح کې د سر تابع دي نو د نوؤ اوبو ضرورت نشته. د احنافو دريم دليل د ابن خزيمه روايت دی کوم چې بحر الرائق نقل کړی دی په کوم کې چې راغلي دي (**أخذ غرفة فمسح بها رأسه واذنيه**) دارنګه په دې باب کې دذې نه مخکې د حضرت ربيع بنت معوذ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا روايت دی او همدارنګه د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روايت دی په کومو نه چې معلومه شوې ده چې د غوږونو مسح د سر سره ده او د هغه تابع دي، د شوافعو حضراتو په نزد په دغه مسئله کوم مرفوع حديث نشته، دوي صرف عقلي دليل وړاندې کړی چې غوږونه جدا اندامونه دي اودجدااندام دپاره دجدااوبوضرورت دی لهذادغوږونودپاره دنويو اوبو اخستل په کار دي، دغه حضراتو د احنافو د دليل کمزوري کولودپاره دابو امامه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په روايت باندې اعتراض کړی دی. ددوی لومړی اعتراض دا دی چې تراوسه پورې دا معلومه نه ده چې (**الاذنان من الرأس**) جمله آيا د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قول دی او که د ابو امامه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مقوله ده حماد وېلي دي چې ماته معلومه نه ده چې دا د چا قول دی؟.

جواب: ائمه احناف د دې اعتراض نه دا جواب ورکړی دی چې په ابن ماجه کې د دې تصريح شته چې (**قال قال رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الاذنان من الرأس**) او که چيرته بالفرض والمحال دا د ابو امامه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قول دی نو چونکه دا حکم غير مدرک بالقياس دی صحابي د خپله ځانه دا سې خبره نه شي کولی نو بيا هم دا د مرفوع حديث په حکم کې دی، دارنګه دا حديث صرف د ابو امامه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه مروي نه دی

بلكې حافظ جمال الدين زيلعي رحمه الله په نصب الراية كې د اتو (۸) صحابه كرامو نه تخريج كړې دى.
د شوافع حضراتو دويم اعتراض دا دى چې كه چيرته دا مرفوع حديث هم شي نو د دې مقصد د نويو اوبو را اخيستل او نه را اخيستل نه دي بلكې د رسول الله صلى الله عليه وسلم مقصود دا بيانول دي چې غوږونه د سر نه دي دوي د سر برخه دي ګويا چې دا كوم تشريعي بيان نه دى بلكې تخليقي بيان دى؟. د دې جواب دا دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم شارع دى د خلقت بيانول د دوي صلى الله عليه وسلم منصب او موضوع نه ده، بلكې د شريعت حكم بيانول د دوي صلى الله عليه وسلم مطلوب او مقصود دى، دا رنګه كه چيرته دا د خلقت او تخليق بيان شي نو هغه ته ضرورت څه وو دا خو يوه بديهي معامله ده په كومه چې هر څوك پوهيږي چې غوږونه د سر نه دي او دوه دي او سترګې دوه دي او د سر نه دي، پوزه او خوله د سر برخې دي د دې بيانولو ته څه ضرورت ؤ د رسول الله صلى الله عليه وسلم د بعثت د دې سره هيڅ واسطه نشته. (المرقات ۲/۱۲۳).

(۲۳) وَ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ

عمرو بن شعيب رضي الله عنه د خپل پلار نه او هغه د خپل نيكه نه روايت كړې چې هغه ويلي دي چې راغى يو

أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَسْأَلُهُ عَنِ الْوُضُوءِ

بانډه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته او د اودس د طريقې پوښتنه يې ترې وكړه لهذا رسول الله صلى الله عليه وسلم

فَأَرَاهُ ثَلَاثًا ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ هٰكَذَا الْوُضُوءُ

خپل د اودس اندامونه درې ځلې وينځل او ورته يې و ښودل او وې فرمايل چې (كامل) اودس دا رنګې دى

فَمَنْ زَادَ عَلَى هٰذَا فَقَدْ أَسَاءَ وَ تَعَدَّى

لهذا چې په دې باندې زيادت وكړو (يعني د درې ځلو نه يې زيات وينځل) هغه بد وكړل تجاوز يې وكړو

وَ ظَلَمَ[1].

او ظلم يې وكړو، او ابوداؤد هم د دې مطلب حديث روايت كړى.

توضيح : فمن زاد : دلته دا سوال دى چې اطالت غره خو مطلوب او مقصود دى حالانكه دلته په اودس كې زيادت ته ګناه او ظلم ويل شوي دي؟. د دې جواب دا دى چې د دې حديث مطلب دا دى چې چا د دې په تبليغ كې زيادت يا كمى وكړ هغه ظلم وكړ يا دا كه چا د دې خلاف عقيده ولرله نو هغه ظلم وكړ، يا دا چې چا د اودس په مراتو كې زياتى وكړو يعني د درې ځلو نه يې زيات وينځل نو هغه ظلم وكړو.

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۸۸/۱ رقم الحديث : ۱۴۰ ، وأخرجه ابن ماجه ۱۴۶/۱ رقم الحديث : ۴۲۲.

اسماء: یعنې د ترک سنت د وجې هغه گناه وکړه بد کاریې وکړو. (المرقات ۲/۱۲۳).

په دعاگانو کې تجاوز مه کوئ

(۲۲) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الْمُغَفَّلِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَهُ يَقُولُ اللّٰهُمَّ إِنِّي
د عبدالله بن مغفل رضي الله عنه نه روایت دی چې: د د خپل زوی نه داسې دعا کول واوریدل: ای الله! زه ستا
أَسْأَلُكَ الْقَصْرَ الْأَبْيَضَ عَنْ يَمِينِ الْجَنَّةِ قَالَ أَيْ بُنَيَّ سَلِ اللهَ الْجَنَّةَ وَ
نه غواړم د جنت ښي طرف ته سپین محل، نو ده ورته وویل: ای زویه! ته د خدای نه جنت وغواړه او (د دوزخ)
تَعَوَّذْ بِهِ مِنَ النَّارِ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّهُ فِي هٰذِهِ الْأُمَّةِ
داور نه پناه وغواړه، ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه داسې اوریدلي چې فرمایل یې نزدې ده چې په دې امت
قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الطُّهُورِ وَالدُّعَاءِ.[1]
کې به داسې خلک پیدا شي کوم به چې په طهارت او دعاگانو کې غلو او تجاوز کوي.

توضیح: القصر الابیض: سپین محل په انگریزي کې ورته وائټ هاؤس ویل کیږي، همدا لفظ د مشکوة شریف په نورو برخو کې هم راغلی، هلته د فارس بادشاه کسری محل او د هغو د خزانو د فتوحاتو ذکر دی لهذا د مدائن په فتوحاتو کې په ایوان کسری کې **القصر الابیض** هم فتحه شوی وو. (مشکوة ص۴۶۶)

یعتدون: اعتداء د تجاوز او زیاتي په معنی دی، په طهارت کې تجاوز دا دی چې د درې ځلو نه زیات وینځل شي، یا بیخي زیاتې او به د اسراف تر حده وبیهوي، یا په وینځلو کې د ومره مبالغه وکړي چې شک او وسوسې ته خبره ورسیږي دا ټول په طهور کې تجاوز دی، او په دعاء کې تجاوز دا دی چې یا خو ډیره اوږده وغوښتل شي، یا د تکلف سره په هغې کې د وزن سجع او تصنع الفاظ راوړی شي، یا د قیوداتو په لګولو سره تعین وکړی شي لکه په دې حدیث کې سپین محل او د جنت ښي طرف ته قیودات. یا داسې دعا وغوښتل شي د کومې چې قبلیدل محال وي مثلا یو غریب کوچی سړی د بادشاه جوړیدو دعا کوي دا ټول د تجاوز صورتونه دي. (المرقات ۲/۱۲۶).

(۱) اخرجه احمد في المسند ۸۷/۴، واخرجه احمد في المسند ۸۷/۴، واخرجه ابوداود في السنن ۷۳/۱ رقم الحديث: ۹۶، واخرجه ابن ماجه ۱۲۷۱/۲ رقم الحديث: ۳۸۶۴

شیطان په اودس کې وسوسه اچوي

(۲۵) وَعَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ لِلْوُضُوءِ شَيْطَانًا

دابی بن کعب رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: داودس یو شیطان دی کوم ته

يُقَالُ لَهُ الْوَلَهَانُ فَاتَّقُوا وَسْوَاسَ الْمَاءِ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَهْ) وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ هٰذَا حَدِيثٌ

چې ولهان ویل کیږي لهذا داوبو د وسوسې نه ځان وساتئ، او امام ترمذي رحمه الله ویلي دي چې دا حدیث

غَرِيبٌ، وَ لَيْسَ إِسْنَادُهُ بِالْقَوِيِّ عِنْدَ أَهْلِ الْحَدِيثِ لِأَنَّا لَا نَعْلَمُ أَحَدًا

غریب دی او د محدثینو په نزد د دې سند قوي نه دی ځکه چې مونږ ته معلومه نه ده چې د خارجه (دیو عالم)

أَسْنَدَهُ غَيْرَ خَارِجَةَ، وَ هُوَ لَيْسَ بِالْقَوِيِّ عِنْدَ أَصْحَابِنَا)[1].

نه په غیر بل چا دې د دې سند بیان کړی وي او هغه (خارجه) زمونږ د محدثینو په نزد قوي نه دی.

توضیح: الولهان: وَلَه صَدَفْ: په وزن باندې متحرک دی دالفظ د غم په معنی سره دی یاد غم د وجې د حیران او پاګل په معنی دی، **ولهان** د هغه شیطان نوم دی کوم چې د اودس په اوبو کې د اسراف دپاره حاضریږي، دا لفظ یا په خپله د همدې شیطان صفت دی یا دا د خلکو په وسوسې او شکي جوړولو کې سرګردان ګرځي، یا په حقیقت کې انسان یې په وسوسه کې اچولی دی.

ولهان: د همداسې شکي انسان صفت دی لیکن مجازا د دې نسبت د شیطان طرف ته شوی دی، ځکه چې د شیطان د وجې انسان په وسوسه کې غورځېدلی دی. (المرقات ۲/۱۲۶).

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۸٤، رقم الحدیث: ۵۷، وابن ماجه ۱/۱٤٦، رقم الحدیث: ٤۲۱.

د اودس نه وروسته د دست پاک (توليه) وغيره استعمال

(۲۶) وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ

د معاذ بن جبل رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې ما رسول الله صلی الله علیه وسلم وليده کله یې چې اودس وکړو

مَسَحَ وَجْهَهُ بِطَرَفِ ثَوْبِهِ.[1]

نو د خپلې جامې په کونج (څنډه) یې مخ پاکولو.

توضيح : رقة ينشف بها : د اودس د کولو نه وروسته د اندامونو وچولو دپاره د دسمال (توليه) استعمالول په کار دي او که نه؟ په دې سلسله کې د بعضو نه د اوبو وچول ثابت دي، په بعضو روايتونو کې راغلي دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د جامې له استعمال نه انکار کړی دی په دې وجه د فقهاء کرامو په اقوالو کې هم اختلاف راغلی دی. د امام شافعي رحمه الله نه درې قولونه زيات مشهور دي، يو قول دا دی چې همدا جامه استعمالول او د اوبو وچول مستحب دي، او دويم قول کې مکروه دي، دريم قول دا دی چې په يخنۍ کې استعمالول په کار دي او په ګرمۍ کې استعمالول نه دي په کار، په ائمه احنافو کې بعضو دا د اودس د آدابو ګڼلي دي، بعضو مستحب ليکلي دي او بعضو صرف د مباح قول غوره کړی دی. د احنافو او جمهورو معتمد قول دا دی چې د اودس نه وروسته د جامې (دسمال) استعمالول فقط مباح دي د مستحب کېدو دپاره هيڅ دليل نشته او په مکروه باندې هم هيڅ دليل نشته.
کومو حضراتو چې د اوبو نه وچولو خبره کړې ده چې دا اوبه د قيامت په ورځ په اعمال نامه کې تلل کيږي لهذا نه دې شي وچولی مګر دا هيڅ دليل نه دی، ځکه که چيرته په جامه باندې يې وچول نقصاني وي نو په بدن باندې هم دا اوبه وچيدلی شي، بهر حال دا يوه طبعي معامله ده کوم تشريعي حکم نه دی، په ګرمۍ کې ضرورت نه پېښيږي او په يخنۍ کې ضرورت پېښيږي، چا ته چې کوم آسان وي هماغه صورت دې غوره کړي.

(۲۷) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَتْ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِرْقَةٌ

د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت دی ويلي يې دي چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره يوه کپړه وه په

يُنَشِّفُ بِهَا أَعْضَاءَهُ بَعْدَ الْوُضُوءِ.[2] وَ قَالَ: هٰذَا حَدِيثٌ

کومې به يې چې د اودس نه وروسته خپل لامده شوي اندامونه وچول، او امام ترمذي ويلي دي چې دا حديث

(۱) اخرجه الترمذي في السنن ۷۵/۱، رقم الحديث : ۵۴ .

(۲) اخرجه الترمذي في السنن ۷۴/۱، رقم الحديث : ۵۳ .

لَيْسَ بِالْقَائِمِ، وَأَبُو مُعَاذٍ الرَّاوِي ضَعِيفٌ عِنْدَ أَهْلِ الْحَدِيثِ).

قوي نه دی ، او د دې يو راوي معاذ د محدثينو په نزد ضعيف دی.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ

(۲۸) عَنْ ثَابِتِ بْنِ أَبِي صَفِيَّةَ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ هُوَ

د ثابت بن ابي صفيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې: ما حضرت جعفر صادق رَحِمَهُ اللهُ ته د چا د پلار نوم چې

مُحَمَّدٌ الْبَاقِرُ حَدَّثَكَ جَابِرٌ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

محمد باقر رَحِمَهُ اللهُ دی وويل چې تا ته جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دا حديث بيان کړی دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً ، وَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ وَ ثَلَاثًا وَ ثَلَاثًا قَالَ نَعَمْ [1].

(کله) يو ځل او (کله) دوه ځلې او (کله) درې ځلې اودس کړی دی ؟ هغه وويل : چې آو.

(۲۹) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ

د عبد الله بن زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی ويلې يې دي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دوه ځلې اودس وکړو (يعنې

مَرَّتَيْنِ وَ قَالَ هُوَ نُورٌ عَلَى نُورٍ.

د اودس اندامونه يې دوه ځلې ووينځل) او بيا يې وفرمايل : چې دا په نور باندې د پاسه نور دی.

(۳۰) وَعَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا

د حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی ويلې يې دي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درې درې ځلې اودس وکړ

وَ قَالَ هٰذَا وُضُوئِي وَ وُضُوءُ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلِي وَ وُضُوءُ إِبْرَاهِيمَ

او بيا يې وفرمايل چې دا زما او زمانه د مخکنيو انبياو اودس دی او د حضرت ابراهيم اودس دی (دا دواړه

(رَوَاهُمَا رَزِينٌ وَ النَّوَوِيُّ ضَعَّفَ الثَّانِيَ فِي شَرْحِ مُسْلِمٍ).

حديثونه رزين روايت کړي او امام نووي رَحِمَهُ اللهُ د مسلم په شرح کې دويم حديث ته ضعيف ويلی دی).

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۶۵، رقم الحديث ۴۵ ، وابن ماجه ۱/۱۴۳ رقم الحديث : ۴۱۰ .

(۲۱) وَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ

د حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دى چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د هر (فرض) مونځ دپاره اودس كولو

وَ كَانَ أَحَدُنَا يَكْفِيهِ الْوُضُوءُ مَا لَمْ يُحْدِثْ.[1]

او مونږ ته يو اودس تر هغه پورې كافي وو ترڅو مو چې اودس مات شوى نه وو.

دوضوء على الوضوء په بدل كې د مسواك حكم

(۲۲) وَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حِبَّانَ قَالَ قُلْتُ لِعُبَيْدِ اللهِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ

دمحمد بن يحي رحمه الله نه روايت دى چې ما د عبد الله بن عمر رضي الله عنه زوى عبيد الله ته وويل چې ماته دا ووايه

أَرَأَيْتَ وُضُوءَ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ لِكُلِّ صَلَاةٍ طَاهِرًا كَانَ أَوْ

چې آيا عبد الله بن عمر رضي الله عنه د هر مونځ د پاره اودس كړى وو برابره خبره ده كه هغه په اودس كې وو او

غَيْرَ طَاهِرٍ عَمَّنْ أَخَذَهُ فَقَالَ حَدَّثَتْهُ أَسْمَاءُ

كه بې اودسه ؤ او هغه دا عمل د چانه حاصل كړى ؤ؟ عبيد الله رضي الله عنه وويل چې ماته حديث بيان كړى اسماء

بِنْتُ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ حَنْظَلَةَ بْنِ أَبِي عَامِرٍ الْغَسِيلِ حَدَّثَهَا أَنَّ

بنت زيد بن خطاب رضي الله عنه چې عبد الله بن حنظله ابو عامر الغسيل رضي الله عنه هغه نه دا حديث بيان كړى چې

رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ أُمِرَ بِالْوُضُوءِ لِكُلِّ صَلَاةٍ طَاهِرًا كَانَ أَوْ

رسول الله صلى الله عليه وسلم د هر مونځ دپاره د اودس كولو حكم كړى ؤ برابره خبره ده كه په اودس كې به ؤ او كه

غَيْرَ طَاهِرٍ فَلَمَّا شَقَّ ذَلِكَ عَلَى رَسُولِ اللهِ أُمِرَ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ

بې اودسه به ؤ كله به چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم دپاره دا مشكله وه نو د هر مونځ په وخت به يې د مسواك

وَ وُضِعَ عَنْهُ الْوُضُوءُ

وطلو حكم كولو او اودس به يې موقوف كولو (د هر مونځ دپاره تازه اودس كول واجب پاتې نه شول) ترڅو

إِلَّا مِنْ حَدَثٍ قَالَ فَكَانَ عَبْدُ اللهِ يَرَى أَنَّ بِهِ

چې اودس مات شوى نه وي، عبيد الله ويلي چې د عبد الله بن عمر رضي الله عنه دا خيال وو چې په ماكې د هر

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۳۱۵ رقم الحديث ۲۱٤ ، والنسائي ۱/۸۵ ، رقم الحديث :۱۳۱، وأخرجه الترمذي ۱/۸۸ رقم الحديث: ٦٠ .

قُوَّةً عَلَى ذَلِكَ فَفَعَلَهُ حَتَّى مَاتَ [1].

مونږ د پاره د تازه اودس کولو قوت شته دی لهذا ده په دې باندې د مرګ تر وخته پورې عمل وکړو.

په اودس کښې هم د اوبو اسراف منع دی

(۳۳) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِسَعْدٍ

د عبد الله بن عمرو بن عاص رضي الله عنه نه روايت دی چې يو ځل د رسول الله صلی الله علیه وسلم تير يدل په سعد رضي الله عنه

وَ هُوَ يَتَوَضَّأُ

باندې وشو کله چې هغه اودس کړی ؤ (او په اودس کې يې اسراف هم کړی ؤ) رسول الله صلی الله علیه وسلم چې

فَقَالَ مَا هٰذَا السَّرَفُ يَا سَعْدُ قَالَ أَفِي الْوُضُوءِ سَرَفٌ

(دا وليدل) وې فرمايل اې سعد! دا څه اسراف (زياتی) دی؟ سعد رضي الله عنه وويل آيا په اودس کې هم اسراف

قَالَ نَعَمْ وَ إِنْ كُنْتَ عَلَى نَهْرٍ جَارٍ [2].

شته؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: آو! اګر که ته په جاري نهر باندې اودس ولې نه کوې.

د بسم الله ويلو سره په اودس کولو باندې ټول بدن پاکيږي

(۳۴) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَابْنِ مَسْعُودٍ وَابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

ابو هريره رضي الله عنه، ابن مسعود رضي الله عنه او ابن عمر رضي الله عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه روايت کړی دی

قَالَ مَنْ تَوَضَّأَ وَ ذَكَرَ اسْمَ اللهِ •

چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: کوم کس چې اودس وکړو او د الله تعالی نوم يې واخيست (يعني

فَإِنَّهُ يُطَهِّرُ جَسَدَهُ كُلَّهُ وَ مَنْ تَوَضَّأَ وَ لَمْ يَذْكُرِ

بسم الله يې وويله) نو هغه خپل ټول بدن (د ګناهونو نه) پاک کړو او چاچې اودس وکړو او ياد يې نه کړو

اسْمَ اللهِ لَمْ يُطَهِّرْ إِلَّا مَوْضِعَ الْوُضُوءِ [3].

نوم د الله تعالی نو هغه صرف د اودس اندامونه پاک کړل.

---

(۱) اخرجه احمد في المسند ۲۲۵/۵، واخرجه ابوداود في السنن ۴۱/۱، رقم الحديث: ۴۸.

(۲) اخرجه احمد في المسند ۲۲۱/۲، وابن ماجه ۱۴۷/۱ رقم الحديث: ۴۲۵.

(۳) اخرجه الدار قطني ۷۴/۱، رقم الحديث: ۱۲.

ګوتمه و خوزوئ او دس وکړئ

(۲۵) وَعَنْ أَبِي رَافِعٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ وُضُوءَ الصَّلَاةِ
ابورافع رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به چې کله د مونځ دپاره اودس کولونو د
حَرَّكَ خَاتَمَهُ فِيْ أُصْبُعِهِ. [1] (رَوَاهُمَا الدَّارَ قُطْنِيُّ وَ رَوَى
خپلې ګوتې ګوتمه به یې هم په ګوته کې وخوزوله (دا دواړه حدیثونه دارقطني روایت کړي او روایت
ابْنُ مَاجَةُ الْأَخِيْرَ).
کړی دی ابن ماجه صرف دویم حدیث) .

توضیح : وضوء الصلاة : یعني د مونځ دپاره به چې کله رسول الله صلی الله علیه وسلم اودس کولونو نبه مبالغه به یې کوله او ددې نه بغیر جومات ته د ننوتلو یا د تلاوت یا د سجده تلاوت وغیره دپاره به یې چې اودس کولو نو بیا به یې دومره مقدار باندې مبالغه نه کوله، په دې صورت کې د **الصلاة** لفظ احترازي قید جوړ شوی دی.(المرقات ۲/۱۳۳).

حرک خاتمه : دا تحریک سنت او مستحب امر دی، علامه ابن همام په زاد الفقیر کې لیکلي دي چې که چیرته ګوتمه پراخه وه نو د هغې خوزول سنت دي او که تنګه وه نو د هغې ویستل او حرکت ورکول واجب دي ترڅو چې لاندې وچ ځای پاتې نه شي. (المرقات ۲/۱۳۳).

د دې حدیث د حکم لاندې په جسم کې د اودس اندامونه چې په کوم شي سره هم پټ شوي وي هغه ته حرکت ورکول ضروري دي هغه که ګهرې(ګینټه) وي یا بل شی، همدارنګه د اودس په اندامونو کې چې چیرته سورې وي لکه د ښځو په پوزه کې نو په هغه کې دې زیور ته حرکت ورکول او د لاندې اوبه رسول ضروري شول، همدارنګه د غوږونو په سوریو کې د غسل کولو په وخت کې په ښځو باندې لازم دي چې دننه اوبه ورته ورسوي او د غوږونو لښتیو ته ښه حرکت ورکړي.

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

---

(۱) أخرجه الدار قطني ۱/۷٤ ، رقم الحديث : ۱۲ .

۲۷ صفر ۱۴۱۰ھ

بَابُ الْغُسْلِ

د جنابت د غسل بیان

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ

(۱) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا جَلَسَ أَحَدُكُمْ

دابو هریره رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: کله چې کېنې په تاسو کې کوم کس

بَيْنَ شُعَبِهَا الْأَرْبَعِ ثُمَّ جَهَدَهَا فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ

د ښځې د څلورو شاخونو په مینځ کې بیا کوشش وکړي (یعنې جماع وکړي) نو په هغه باندې غسل واجب

وَإِنْ لَمْ يُنْزِلْ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1]

شو اګر که مني ونه وځي.

د انما الماء من الماء مسئله

(۲) وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)

ابو سعید رضی الله عنه ویلي دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: اوبه د اوبو نه دي (یعنې د مني په وتلو سره

قَالَ الشَّيْخُ الْإِمَامُ مُحْيِي السُّنَّةِ رَحِمَهُ اللهُ هٰذَا مَنْسُوخٌ وَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ

غسل واجبېږي) او امام محي السنة رحمه الله ویلي دي چې دا حکم منسوخ دی او ابن عباس رضی الله عنه ویلي دي

إِنَّمَا الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ فِي الْاِحْتِلَامِ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَ لَمْ أَجِدْهُ

چې اوبه د اوبو نه دي دا حکم د احتلام د پاره دی امام ترمذي روایت کړی. او ما دا روایت نه دی موندلی

فِي الصَّحِيحَيْنِ). (مسلم)[2].

په بخاري او مسلم کې.

(۱) رواه البخاري ۱/۳۹۵، رقم الحديث: ۲۹۱، ومسلم في الصحيح ۱/۲۷۱ رقم الحديث: ۸۷-۳۴۸، والنسائي ۱/۱۱۰، رقم الحديث: ۱۹۱ .

(۲) اخرجه المسلم في الصحيح ۱/۲۶۹ رقم الحديث: ۸۰-۳۴۳، وابو داود ۱/۱۴۸ رقم الحديث: ۲۱۷.

توضيح : **انما الماء من الماء : ای انما وجوب استعمال الماء بالمنی،** نو د اول اوبو نه د غسل اوبه مراد دي او د دويم ماء نه نطفه او د مني اوبه مراد دي، د دې حديث په الفاظو کې حصر دی چې غسل صرف په هغو صورتونو کې فرض دی کله چې د منی خروج وشي او د منی د خروج نه بغير غسل نه واجبيږي برابره خبره ده که حشفه غائبه شي او که نه شي او برابره ده که التقاء ختنين وي او که نوي که د مني انزال وي نو غسل شته دی او که نه وي نو غسل نشته دی.(المرقات ۲/۱۳۵).

د دې مسئلې عنوان **اکسال** هم دی، اکسال د کسل نه د سست کيدو په معنی دی، مطلب دا چې کله انزال وشي نو ذکر سست و غورځيږي که داسې نوي نو نه غورځيږي، او په زير بحث مسئله کې د اکسال مطلب دا دی چې يو کس د انزال نه په غير ذکر خارج کړي د سست کولو کوشش يې کوي اوس د ابو سعيد خدري رضي الله عنه روايت په ظاهر کې د دې مخکې د حضرت ابو هريره رضي الله عنه د روايت سره بالکل معارض دی په هغه کې په (**غيبوبت حشفه**) سره غسل واجب ګرځول شوی دی که انزال وي که نوي او دلته انزال د غسل د پاره شرط ګرځول شوی دی، دارنګه دا روايت د حضرت عائشې رضي الله عنها د روايت سره هم متعارض دی په کوم کې چې د (**اذا جاوز الختان الختان وجب الغسل**) الفاظ راغلي دي کوم چې په وروسته کې راتلونکی دی، دارنکه په دريم فصل کې د ابی بن کعب رضي الله عنه د روايت سره هم متعارض دی کوم چې د مشکوة په ۴۹ صفحه کې راغلی دی. (المرقات ۲/۱۳۵).
د احاديثو د دې تعارض د وجې د اسلام په ابتداء کې په صحابو کې په دغه مسئله کې ډير لوی اختلاف پيدا شوی وو، مهاجرينو صحابو د حضرت ابو هريره رضي الله عنه او د حضرت عائشې رضي الله عنها روايت نيولی وو په(غيبوبت حشفه) يې غسل کولو ،ليکن انصارو صحابو (**انما الماء من الماء**) د حضرت ابو سعيد خدري رضي الله عنه په روايت باندې عمل کولو، حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د خپل خلافت په دور کې په دغه مسئله کې د صحابه کرامو د متحد کولو کوشش وکړ ترڅو چې ټول مسلمانان په يو حکم باندې متحد شي، لهذا ده د صحابو نه مشوره واخستله نو دا فيصله وشوه چې د دې مسئلې تعلق د ازدواجي ژوند سره دی، لهذا د ازواج مطهراتو نه پوښتنه په کار ده، حضرت عمر رضي الله عنه حضرت ابو موسی اشعري رضي الله عنه حضرت عائشې رضي الله عنها ته ور وليږلو نو حضرت عائشې رضي الله عنها ورته د التقاء ختانين روايت بيان کړو بيا حضرت عمر فاروق رضي الله عنه حکومتي (سرکاري) فرمان صادر کړو او انصاريې د اکسال نه په سختی سره منعه کړل نو په دغه مسئله باندې اجماع منعقده شوه، او د داؤد ظاهري نه بغير په ټول امت کې د هيڅا اختلاف پاتې نه شو، اوس که انزال وي که نه وي د حشفې په غائبيدو سره غسل واجبيږي.

دابو سعید رضی الله عنه په روایت کې د صحابه کرامو داجماع او د نورو ډیرو احادیثو په نظر کې نیولو د وجې تاویل کول ضروري شول لهذا امام محی السنة رحمه الله یو تاویل دا کړی دی چې دا حکم منسوخ شوی دی، لهذا په راتلونکي کې د ابی بن کعب رضی الله عنه روایت په دې باندې صریح دلالت کړی دی چې دا حکم د اسلام په ابتداء کې وو بیا منسوخ شو، دویم تاویل ده د حضرت ابن عباس رضی الله عنه په حواله سره دا کړی دی چې ابن عباس رضی الله عنه ویلي دي چې ﴿انما الماء من الماء﴾ حکم د احتلام په باره کې دی. (المرقات ۲/۱۳۵).

لیکن په دې تاویل او توجیه سره د حدیث د شان ورود د وجې دا اعتراض شوی دی چې حضرت ابو سعید خدري رضی الله عنه ویلي دي چې عتبان بن مالک صحابي مسجد قباء ته نزدې اوسیدلو زه او رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوشنبې په ورځ هلته لاړو نو رسول الله صلی الله علیه وسلم دې خلکو ته د دوی د کورنو مخې ته آواز وکړو زا وی بلل هغوی په جماع کې مشغول وو هغه یې پرینښودله بهر راووتل رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې مونږ خلک په جلتۍ کې واچول بهر راغلل او په راتلو سره یې پوښتنه وکړه چې د انزال نه بغیر که چیرته اکسال وکړی شي نو څه حکم دی؟. رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل ﴿انما الماء من الماء﴾ یعنې د انزال نه په غیر غسل نه واجبیږي نو دا واقعه د بیدارۍ ده په دې کې د حضرت ابن عباس رضی الله عنه تاویل څنګه چلیدلی شي چې دا په احتلام باندې محمول دی؟.(المرقات ۲/۱۳۵).

علماو د حضرت ابن عباس رضی الله عنه د همدې تاویل د درستوالي دپاره یوه توجیه دا کړې ده چې د حضرت ابن عباس رضی الله عنه په نزد هم دا حدیث منسوخ دی لکه څرنګه چې د ټول امت په نزد منسوخ دی، مګر د ده په نزد د دې حدیث یو صورت داسې هم دی کوم چې اوس هم منسوخ نه دی او هغه د احتلام صورت دی چې په احتلام کې اوس هم ﴿انما الماء من الماء﴾ ضروري دی، یعنې د بیدارۍ په حالت کې حقیقةً او حکمًا دواړو صورتونو ته شامل دی، لیکن په خوب کې صرف حقیقي صورت ته شامل دی یعنې د مني وتل د غسل دپاره ضروري دي.بعضو علماو د دې حدیث دریم جواب دا ورکړی دی چې د حضرت ابو هریره رضی الله عنه او د حضرت عائشې رضی الله عنها روایتونه امر حکمي ته شامل دي، یعنې کله چې (غیبوبت حشفه) وکړی شي نو د شریعت حکم دادی چې غسل واجب دی، ځکه چې د حشفې د غیاب په وخت کې د مني وتل خو نه لیدل کیږي لهذا شریعت همدا غیبوبت حکمًا د انزال قائمقام بللی دی.او د ابو سعید خدري رضی الله عنه روایت په امر حقیقي او حکمي دواړو باندې محمول دی چې کله انزال وي نو ﴿انما الماء من الماء﴾ باندې عمل کیږي او چې کله انزال نه وي نو بیا په (غیبوبت حشفه)

باندې عمل کيږي، او د ﴿اذا جاوز الختان الختان﴾ نه مراد جماع ده، يعنې د ختنه شده ځايونو يو ځای کيدل. (المرقات ٢/١٣٦).

الختانان: دا د ختان تثنيه ده او ختان د ختن نه د ماشوم ختنه کولو ته ويل کيږي، مراد ختنه شده ځای دی، په هلکانو کې خو ختنه مشهوره ده او مسنون اسلامي طريقه ده مګر د جينکو ختنې ته هم دا حديث شامل دی او په آئنده کې د جينکو په ختنه کولو کې يو صريح حديث هم راتلونکی دی، حقيقت دا دی چې په خط استواء باندې قائم په ګرمو هيوادونو کې د دې رواج پخوا هم وو او اوس هم په بعضو هيوادونو کې شته دی، او شافعي حضرات په مصر وغيره کې دا ضروري ګڼي ځکه چې په دې ملکونو کې د جينکو په اندام نهاني کې د غوښې او چربۍ (وازدې) يوه ټوټه پيدا کيږي د هغې په پريکولو سره د طرفينو دپاره د جماع په خوند کې زياتوالی راځي، د غوښې او د چربۍ ددې ټوټې پريکولو نوم د ښځو ختنه کول دي، ليکن په ياد ولرئ چې دا مسئله د برصغير ملکونو دپاره نه ده، په دې سره د علماء حق خلاف د اهل بدعاتو لوی طوفان را پورته شوی دی لهذا ددې مسئلې ذکر کول نه دي په کار. (بخاري ١/۴۴، مسلم ١/١٣٢).

د ښځې د احتلام مسئله

(۳) وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ اللهَ

ام سلمه رضي الله عنها ويلي دي چې ام سليم رضي الله عنها رسول الله صلى الله عليه وسلم ته عرض وکړ يا رسول الله! الله تعالى

لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ فَهَلْ عَلَى الْمَرْأَةِ مِنْ غُسْلٍ إِذَا احْتَلَمَتْ

د حق په معامله کې حيا نه کوي (لهذا دا وايم) آيا په ښځه باندې غسل واجب دی کله چې هغه احتلام شي

قَالَ نَعَمْ إِذَا رَأَتِ الْمَاءَ

(يعنې په خوب کې کوروالی ووينې) رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: آو! کله چې هغه اوبه (مني) ووينې،

فَغَطَّتْ أُمُّ سَلَمَةَ وَجْهَهَا وَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ أَوَ تَحْتَلِمُ الْمَرْأَةُ

دا يې چې واوريده ام سلمه رضي الله عنها خپل مخ (د شرم د وجې) پټ کړ او وې ويل يا رسول الله آيا ښځو ته هم احتلام

قَالَ نَعَمْ

کيږي (يعنې آيا د سړي په شان د ښځې هم مني شته او وځي؟) رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: آو! په

تَرِبَتْ يَمِينُكِ فَبِمَ يُشْبِهُهَا وَلَدُهَا. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)

خاوره دې ککړ شي ستا ښي لاس (که چيرته همدا سې نه وی) بيا د هغې ماشوم (بچی) د هغې سره مشابه

وَ	زَادَ	مُسْلِمٌ	بِرِوَايَةِ	أُمِّ	سُلَيْمٍ
څنګه کيدی شو او امام مسلم رَحِمَهُ اللّٰهُ د ام سليم په روايت کې دا الفاظ زيات کړي چې (رسول الله ﷺ					

أَنَّ مَاءَ الرَّجُلِ غَلِيظٌ أَبْيَضُ وَ مَاءَ الْمَرْأَةِ رَقِيقٌ أَصْفَرُ فَمِنْ أَيِّهِمَا

داهم وفرمايل) د سړي مني ټينګه او سپينه وي او د ښځې مني زيړه او نرمه وي لهذا په دوی کې چې د چا

عَلَا أَوْ سَبَقَ يَكُونُ مِنْهُ الشَّبَهُ)[1].

مني غالبه شي يا سبقت وکړي نو (ماشوم) د هغه سره مشابه کيږي.

توضيح: او تحتلم المرأة: په دې حديث باندې په ظاهره دا اعتراض دی چې **او تحتلم المرأة** جملې نه معلومه شوه چې ښځو ته احتلام نه کيږي ځکه چې ام سلمه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا د استفهام په انداز کې پوښتنه وکړه چې داسې هم کيدې شي؟ يا ددې حديث په ابتدائي حصه کې ام سليم رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اقرار کړی چې **فهل على المرأة من غسل اذا احتلمت** دکوم نه چې معلومه شوې ده چې دې ښځو ته د احتلام علم وو يا هم ام سلمه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا پوښتنه وکړه، ددې شبهې د رفع کولو دپاره ډيرجوابات اوتوجيهات دي، ړومبی سرسري جواب دادی چې ام المؤمنين ته د باطن د صفائي د وجې احتلام نه وو شوی نو ام سلمه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا انکار وکړ، دارنګه په احتلام کې شيطان په متشکل شکل کې راځي او د رسول الله ﷺ په شکل کې د شيطان راتلل محال وو او د کوم بل کس په خوب کې د راتللو خو سوال نه پيدا کيږي نو ځکه ازواج مطهراتو ته د احتلام علم نه وو نو ام سلمه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا انکار وکړو او ام سليم رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا ته معلومه وه نو هغې اقرار وکړ، په دې جواب باندې دا اعتراض دی چې دا هلته صحيح کيدی شي چې په ازواج مطهراتو باندې کله د جاهليت زمانه نه وي راغلې يا يې مخکې د کوم خاوند سره نکاح نه وي کړې حالانکه په دواړو کې معامله برعکس ده نو څه تضمين شته چې د جاهليت په زمانه کې ورلره احتلام نه وو. همدارنګه احتلام خو صرف د شيطان د تشکل د صورت سره خاص نه دی بلکې کله کله د ستړيتوب د وجې هم کيږي، کله د خيټې سره د لګيدو د وجې هم کيږي او کله د مني د زياتيدو د وجې هم کيږي نو ځکه دويم صحيح جواب دا دی چې ام سلمه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا د ښځو د احتلام ددې عيب پټول غوښتل چې ام سليم هسې د فرضي خبرو پوښتنه کوي ښځولره کله احتلام شته. په دې حقيقت باندې د عائشې رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح۱/۲۲۶، رقم الحديث: ۱۳۰، ومسلم في الصحيح ۱/۲۵۱ رقم الحديث: ۳۲-۳۱۳، والنسائي ۱/۱۱۵، رقم الحديث: ۱۹۷.

روايت هم دلالت کړی دی هغې وويل چې **فضحت النساء** يعنې اې ام سليم تا د ښځو دغه پټ راز ښکاره کړو ښځې دې رسوا کړې، ام سلمه رضي الله عنها ددې حقيقت پټول غوښتل او دا وجه ده چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په سخته لهجه ووېل (**تربت يداک**) يعنې ستا دواړه لاسونه دې په خاورو ککړ شي که چيرته د ښځو نطفه نه وی نو بيا کله کله ماشوم مشابه کيدی شڼکه شي، په دې جملې سره بعضو هغو طبيبانو باندې رد شوی دی د کوم چې خيال دی چې د ښځو په ذات کې منويه ماده نشته منې صرف په سړو کې دي.(المرقات ۲/۱۳۷).

د غسل مسنون طريقه

(۲) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ
عائشې رضي الله عنها ويلي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به کله د جنابت غسل (يعنې د ناپاکۍ لرې کولو) اراده
بَدَأَ فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثُمَّ
وکړه نو (غسل) به يې داسې شروع کولو چې اول به يې دواړه لاسونه (ترمړوندونو پورې) ووينځل بيا به
يَتَوَضَّأُ كَمَا يَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ يُدْخِلُ أَصَابِعَهُ فِي الْمَاءِ
يې اودس وکړه لکه څنګه به يې چې د مونځ د پاره کولو بيا به يې ګوتې (د لمدولو د پاره) په اوبو کې دننه کړې
فَيُخَلِّلُ بِهَا أُصُولَ شَعْرِهِ
بيا به يې راويستلې د همدې (ګوتو په لوند والي) سره به يې د خپلو وېښتانو په بيخونو کې خلال کولو
ثُمَّ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثَ غُرَفَاتٍ بِيَدَيْهِ ثُمَّ
بيا به يې په خپلو دواړو لاسونو سره درې لپې (اوبه را واخيستې) په سر به يې واچولې او بيا به يې په خپل
يُفِيضُ عَلَى جِلْدِهِ كُلِّهِ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ) (۱) (وَ فِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ يَبْدَأُ
ټول بدن باندې اوبه تو ی کړې، او د مسلم په يو روايت کې دا الفاظ دي چې (کله به يې غسل) شروع کولو
فَيَغْسِلُ يَدَيْهِ قَبْلَ أَنْ يُدْخِلَهُمَا الْإِنَاءَ ثُمَّ يُفْرِغُ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ. يَغْسِلُ فَرْجَهُ
نو په خپل ښي لاس سره به يې په خپل چپ لاس باندې اوبه واچولې او بيا به يې خپله شرمګاه ووينځله

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۳۶۰، رقم الحديث : ۲۴۸، ومسلم في الصحيح ۱/۲۵۳ رقم الحديث: ۳۵-۳۱۶.

ثُمَّ يَتَوَضَّأُ).
او د دې نه وروسته به يې اودس وکړ.

توضیح: **كما يتوضأ للصلوة**: د دې تشبيه وجه دا ده چې وهم کيدی شو چې کله په غسل کې په سر باندې او به واچول شي نو شايد په دې اودس کې د سر مسحه نه وي شوې يا دا چې په غسل کې ټولې او به په پښو باندې راځي نو شايد په دې اودس کې پښې نه وي وينځل شوې نو ځکه حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وويل چې دا اودس بالكل د مونځ د اودس په شان وو. (المرقات ۱/۱۳۸).

دلته دا شبه هم شته چې په دې روايت کې د اودس سره د پښو وينځلو ذکر هم شته او وروسته د حضرت ميمونې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په روايت کې د غسل نه وروسته دپښو وينځلو ذکر نشته دی په دواړو کې تعارض دی؟. د دې جواب دا دی چې دواړه صورتونه روا دي هيڅ تعارض نشته دی، داسې د احنافو يو قول دی چې مطلقا دپښو نه وروسته وينځل په کار دي، شوافع وايي چې د غسل نه مخکې د اودس سره دې ووينځل شي، صاحب د هدايه ليکلي دي چې که چيرته د غسل په ځای کې د قدمينو د تلويث خطر وو نو په وروسته کې دې پښې ووينځل شي او که چيرته ځای صفا وو او مناسبه چوکۍ وغيره وو نو د اودس سره يې وينځل زيات بهتر دي، په غسل کې رومبی په سر باندې او به اچول کيږي يا په ښي اوږه باندې يا په چپه اوږه باندې اچول کيږي او يا په ټول بدن باندې اچول کيږي، د طبيبانو په نزد دا ښه طريقه ده.

(۵) وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَتْ مَيْمُونَةُ وَضَعْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ويلي دي چې ميمونې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ويلي دي، چې ما کيښودې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته
غُسْلًا فَسَتَرْتُهُ بِثَوْبٍ وَ صَبَّ عَلَى يَدَيْهِ
د غسل دپاره او به او کپړه مې واچوله پرده مې وکړه نو نبي عَلَيْهِ السَّلَام په دواړو لاسونو باندې او به واچولې
فَغَسَلَهُمَا ثُمَّ صَبَّ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ فَغَسَلَ فَرْجَهُ
هغه يې ووينځل، بيا يې په خپل ښي لاس سره په خپل چپ لاس باندې او به واچولې او شرمګاه يې ووينځله
فَضَرَبَ بِيَدِهِ الْأَرْضَ فَمَسَحَهَا ثُمَّ غَسَلَهَا
بيا يې خپل چپ لاس (په کوم يې چې شرمګاه وينځلې وه) په زمکه باندې ومرلو او هغه يې ووينځلو بيا يې
فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَ غَسَلَ وَجْهَهُ وَ ذِرَاعَيْهِ ثُمَّ صَبَّ عَلَى رَأْسِهِ وَ
غرغره وکړه، په پوزه کې يې او به واچولې او مخ او لاس يې ووينځل بيا يې په سر باندې او به واچولې او به

أَفَاضَ	عَلَى	جَسَدِهِ	ثُمَّ	تَنَحَّى	فَغَسَلَ	قَدَمَيْهِ

تول بدن یې وبهولې بیا چرته چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام غسل کړی ؤ د هغه ځای نه یو طرف ته شو خپې یې ووینځلې

فَنَاوَلْتُهُ	ثَوْبًا	فَلَمْ	يَأْخُذْهُ	فَانْطَلَقَ	وَ	هُوَ

ددې نه ورو سته ما بدن وچولو د پاره کپړه ورکړه لیکن دوي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کپړه وانخیستله بیا نبي عَلَيْهِ السَّلَام

يَنْفُضُ يَدَيْهِ.[1] (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ) (وَلَفْظُهُ لِلْبُخَارِيِّ).

لاسونه وڅنډل او د هغه ځای نه لاړو ، الفاظ د بخاري دي.

د حائضې د غسل طریقه

(۶) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ أَنَّ امْرَأَةً مِنَ الْأَنْصَارِ سَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ویلي دي چې (یوه ورځ) یوې انصاری ښځې پوښتنه وکړه د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه د

عَنْ	غُسْلِهَا	مِنَ	الْمَحِيضِ	فَأَمَرَهَا	كَيْفَ	تَغْتَسِلُ

خپل حیض د غسل په باره کې یې سوال وکړو لهذا نبي عَلَيْهِ السَّلَام هغې ته د غسل حکم وکړو چې څنګه غسل

وشي (یعنې په مخکنیو حدیثونو کې د غسل چې کوم کیفیت تیر شوی دی نبي عَلَيْهِ السَّلَام هغه بیان کړ)

ثُمَّ	قَالَ	خُذِي	فِرْصَةً	مِنْ	مِسْكٍ	فَتَطَهَّرِي	بِهَا

او بیا یې وفرمایل چې په مشک سره (په لمده شوې کپړه) یا یوه جامه را واخله په هغې سره پاکي حاصله

قَالَتْ كَيْفَ أَتَطَهَّرُ بِهَا قَالَ

کړه، هغې پوښتنه وکړه چې په هغې سره څنګه پاکي حاصلیږي؟ رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل چې ته

تَطَهَّرِي	بِهَا	قَالَتْ	كَيْفَ	أَتَطَهَّرُ	بِهَا

په هغې سره پاکي حاصله کړه، هغې بیا پوښتنه وکړه چې په هغې سره څه قسم پاکي حاصله کړې؟ رسول الله

قَالَ سُبْحَانَ اللهِ تَطَهَّرِي بِهَا

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل سبحان الله (یعنې الله پاک دی) ته په هغې سره پاکي حاصله کړه، عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۲۸۳، رقم الحديث: ۲۷۶، مسلم ۱/۲۵۴ رقم الحديث ۳۷-۳۱۷، وابوداود ۱/۱۶۹ رقم الحديث: ۲۴۵.

فَاجْتَذَبْتُهَا	إِلَيَّ	
ویلي دي چې (رسول الله ﷺ هم دا الفاظ بار بار وا ورول) ما هغه ښځه د خپل ځان طرف ته راکش کړه		

فَقُلْتُ	لَهَا	تَتَبَّعِي	بِهَا	أَثَرَ	الدَّمِ [1]. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).
او هغې ته مې وویل چې (ته هغه کپړه) د وینې په ځای (یعني شرمګاه کې) کیږده.					

توضیح: **المحیض** : د حیض په معنی سره دی، **فامرها** : یعني رسول الله ﷺ دې ښځې ته د غسل کیفیت او طریقه وښودله. (المرقات ۴۰-۲/۴۱).

فرصة : دا لفظ د **فاء** په کسرې سره دی دا د اون یا د وړی ټوټې ته ویل کیږي یا د کپړې وړې ټوټې ته ویل کیږي، په بعضو روایتونو کې دا لفظ قرصة د قاف سره راغلی دی د هغې نه هم ټوټه مراد ده. (المرقات ۲/۴۱).

من مسک : دا لفظ د میم په کسرې سره زیات مشهور دی، د ظاهر لفظ نه معلومه شوې ده چې په خپله د مشکو وړه ټوټه د اندام نهاني سره یو ځای کړه چې هلته د بد بویي اثر پاتې نه شي، یا د مشک نه مراد دا چې هغه دې په کومه کپړه باندې ومښل شي او بیا دې په هغې کپړه باندې اندام نهاني صفا کړی شي.

تطهري : مطلب دا دی چې صفائي حاصله کړه، مګر په بعضو روایتونو کې توضئي لفظ هم راغلی دی د هغه نه هم صفائي مراد ده. (المرقات ۲/۴۱).

قال سبحان الله : یعني رسول الله ﷺ چې دا ښځه ځومره پوهوله نه پوهیدله او پوښتنه به یې کوله بل طرف ته رسول الله ﷺ ته حجاب وو چې ښکاره الفاظ استعمال کړي په دې باندې یې د تعجب په انداز کې سبحان الله وویله، د دې حدیث نه معلومه شوه چې په دې شان د پرده په مسائلو کې ځومره چې ممکن وي د پردې والا الفاظ استعمال کړی شي او د شرم او حیاء لمن د ځان نه لرې نه کړی شي. (المرقات ۲/۴۱).

فاجتذبتها : دا د راخکلو په معنی سره دی، دا لفظ چې ځومره وارول راوارول شي معنی یې یوه پاتې کیږي، په بعضو روایتونو کې **فاجتبذتها** دی د هغه مطلب دا دی الله تعالی دې د حضرت عائشې رضي الله عنها درجات لوړ کړي هغې چې کله ولیدل چې دا ښځه نه پوهیږي او رسول الله ﷺ یې

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحیح ۱/۴۱۴، رقم الحدیث: ۳۱۴، ومسلم في الصحیح ۱/۲۶۰ رقم الحدیث: ۶۰-۳۳۲، وابو داود ۱/۲۲۲ رقم الحدیث: ۳۱۵، والنسائي ۱/۱۳۵، رقم الحدیث: ۲۵۱ .

پریشانه کړي دي نو هغه یې راخکله او په واضحو الفاظو یې پوهه کړه، ځکه چې د ښځو په مینځ کې د دارنګه خبرو کولو ګنجایش وي. (المرقات ۲/۴۲).

په غسل کې د سر دویښتانو مسئله

(۷) وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي امْرَأَةٌ أَشُدُّ ضَفْرَ رَأْسِي

ام سلمه رضي الله عنها وايلي چې ما وويل يا رسول الله زه يو داسې ښځه يم چې د خپل سر ويښتان ډير مضبوط کوځې

أَفَأَنْقُضُهُ لِغُسْلِ الْجَنَابَةِ فَقَالَ لَا

کړم، آيا د کوروالي نه وروسته د لامبلو دپاره هغه خلاصې کړم؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: نه (د

إِنَّمَا يَكْفِيكِ أَنْ تَحْثِي عَلَى رَأْسِكِ ثَلَاثَ حَثَيَاتٍ

ويښتانو خلاصولو ته ضرورت نشته) بلکې تا ته دا کافي دي چې درې لپې اوبه واخلې په سر يې واچوې

ثُمَّ تُفِيضِينَ عَلَيْكِ الْمَاءَ فَتَطْهُرِينَ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].

او بيا په ټول بدن باندې اوبه وبهيوې نو پاکيږې.

توضيح: اشد: شد يشد د مضبوطوالي او تړلو په معنی سره دی. (المرقات ۲/۴۲).

ضفر رأسي: ضفر د ضاد په فتح او د فاء په سکون سره زيات مشهور دی ضفر مفرد دی جمع يې ضفائر ده دا د کمځو په معنی سره دی، اوس هم په کلو کې شريفې ښځې د سر ويښتان ډير زيات پټوي او کوځې جوړوي او په دې کار باندې کافي وخت لګيږي نو د هر غسل دپاره د هغو خلاصول آسان کار نه دی، نو ځکه ام سلمه رضي الله عنها د مسئلې پوښتنه وکړه نو رسول الله صلى الله عليه وسلم ښځو ته د نه خلاصولو اجازت ورکړ اوس دا رخصت د ښځو سره خاص دی، په سړو کې کوم فقير ملنګ ته د دې اجازت نشته دی، ځکه چې د هغه دپاره د کمځو جوړول جائز نه دي، د ښځو په غسل کې د فقهاؤ اختلاف دی. (المرقات ۲/۴۲).

د فقهاؤ اختلاف: په دې مسئله کې د فقهاؤ اختلاف دی چې د ښځو دپاره د غسل په وخت کې د کوځيو خلاصول ضروري دي او که نه نو امام مالک رحمه الله او احمد بن حنبل رحمه الله په نزد د حيض په غسل کې د کوځيو خلاصول ضروري دي په باقي غسلونو کې ضروري نه دي، د جمهورو فقهاؤ په نزد په هر قسم غسل کې د ښځو دپاره د کمځو خلاصول ضروري نه دي، په دې شرط چې اوبه د ويښتانو بيخونو ته ورسول شي.

(۱) اخرجه المسلم في الصحيح ۱/۲۵۹ رقم الحديث:۵۸-۳۳۰، وابو داود ۱/۱۷۳ رقم الحديث :۲۵۱، والترمذي ۱/۱۷۵ رقم الحديث :۱۰۵.

دلائل: امام مالک او امام احمد رَحِمَهُ اللهُ د بخاري په دې روايت سره استدلال کړی دی کوم چې د حجة الوداع په قيصه کې دی په کوم کې چې حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ويلي دي چې ماته ماهواري راغله نو د غسل د پاره رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ماته وفرمايل: چې د سر ويښتان خلاص کړه ګومنځ يې کړه او غسل وکړه په مشکوة کې دا الفاظ دي **﴿فامرني النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ان انقض راسي وامتشط﴾** او چونکه دا د حيض نه وروسته غسل وو نو ځکه صرف د حيض په غسل کې د کوڅيو خلاصول دي، د جمهورو دليل زير نظر د حضرت ام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا صريح او صحيح حديث دی. (المرقات ۲/۴۲).

جواب: د مالکيو او حنابلو داستدلال جواب دادی چې داد کمڅود خلاصولو حکم د حج په موقع د نورو خيرو ميرو لرې کولو د وجې شوی وو، د حيض سره يې تخصيص نشته بلکې د حج د محل سره خاص دی.

په اودس او غسل کې د اوبو مقدار

(۸) وَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ بِالْمُدِّ وَيَغْتَسِلُ
دانس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په يو مد (اوبو) سره اودس کولو او غسل
بِالصَّاعِ إِلَى خَمْسَةِ أَمْدَادٍ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
يې کولو په يو صاع سره تر پنځو مدو پورې (اوبو) سره.

توضيح: **بالمد**: دا لفظ د **ميم** په ضمې او د **دال** په تشديد سره دی، دا دوه رطله يعنې د دوه پونډ پيمانه نوم دی او صاع د هغې پيمانې نوم دی په کومه کې چې څلور مده يعنې اته رطله راتلی شي دا د احنافو په نزد دي، آئنده به يې په کوم ځای کې تفصيل ان شاء الله راشي، ددې حديث او نورو احاديثو نه معلومه شوې ده چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په يو مد اوبو سره اودس او په يو صاع اوبو سره غسل کړی وو. د فقهاء کرامو په دې باندې اتفاق دی چې په اودس او غسل کې د اوبو په استعمال کې هيڅ پابندي نشته البته د اسراف او تقتير يعنې کمې نه ځان ساتل په کار دي.

د دې وجه دا ده چې دا امور عادي دي، د عادت د وجې بدليدی شي، کله د زمانې کله د مکان او مقام د وجې په دې کې فرق راتلی شي، کله د اوبو قلت او کثرت او کله د مزاج په تغير سره په دې کې تغير راتلی شي، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عمومًا دا مقدار استعمال کړی وو د کوم ذکر چې په دې حديث کې راغلی دی.(المرقات ۲/۱۴۳).

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۳۰۴، رقم الحديث :۲۰۱، و مسلم في الصحيح ۱/۲۵۸ رقم الحديث :۵۱-۳۲۵ ، و ابو داود ۱/۷۲ ، رقم الحديث :۹۴.

د ښځې او سړي یو ځای غسل کول

(۱) وَعَنْ مُعَاذَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَتْ عَائِشَةُ كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَرَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د معاذة رَضِيَ اللهُ عَنها نه روایت دی وایي چې عائشې رَضِيَ اللهُ عَنها وویل چې غسل کولو ما او رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ بَيْنِي وَ بَيْنَهُ
د یو لوښي نه چې د دواړو په مینځ کې ایښودل شوی ؤ او نبي عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ (داوبو په را اخیستو کې) د
فَيُبَادِرُنِي حَتَّى أَقُولَ دَعْ لِي دَعْ لِي قَالَتْ
ما نه جلتي کوله نو ما ورته وویل چې زما د پاره اوبه پرېږده! زما د پاره هم اوبه پرېږده، معاذې ویلي دي
وَ هُمَا جُنُبَانِ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
چې دا دواړه (رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنها) جنب (یعني د ناپاکۍ په حالت کې) وو.

توضیح: کنت اغتسل انا: ښځه او سړی کوم چې دواړه ښځه او خاوند وي که چیرته یو ځای غسل کوي نو اتفاقا دا روا دي، په دې کې هیڅ کراهیت نشته، او که چیرته سړي رومبی غسل وکړي او ښځه یې وروسته وکړي نو په دې کې هم هیڅ کراهیت نشته، که چیرته ښځه په تخلیه (ځانله) کې رومبی غسل وکړي او سړی وروسته د هغې نه په پاتې اوبو باندې غسل کول غواړي نو په دې کې د فقهاء کرامو اختلاف دی، د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ الله او د اهل ظواهرو په نزد دا صورت مکروه دی، د جمهورو فقهاؤ په نزد صرف د ښځې د رومبي غسل د وجې نه اوبه نه مکروه کیږي لهذا د سړي د پاره په هغو سره غسل کول مکروه نه دي، د دې حضراتو دلیل همدا مذکور حدیث دی، حنابله او اهل ظواهر په هغو روایتونو سره استدلال کړی دی په کومو کې چې د ښځو نه وروسته د سړو اغتسال ممنوع ګڼل شوی دی. جمهورو د دې روایتونو ته دا جواب ورکړی دی چې هغه د پردیو ښځو په استعمال شده اوبو باندې محمول دي، یعني د اجنبیت د وجې د غیر محرم د پاره د التذاذ له وجې منعه شوېده، یا هغه روایتونه د داسې ښځو په باره کې دي کومې چې د غسل کولو په صحیح طریقه باندې نه پوهیږي او په اوبو کې هر څه غورځوي نو هغه ممنوع او مکروه دي او که داسې نه وي بیا نه دي.

باقي حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنها چې کوم منظر بیان کړی دی د هغه پس منظر داسې دی چې په هغه وخت کې د اوبو هم کمی وو جدا جدا اوبه نه پیدا کیدې، همدا رنګه جدا جدا لوښي هم نه پیدا کیده، د تنګ ځای د وجې جدا جدا ځای هم نه پیدا کیده، یا د شپې په تیارې کې د یو بل بدن هم نه لیدل کیده په دې

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۳۶۳/۱ رقم الحديث: ۲۵۰، ومسلم في الصحيح ۲۵۷/۱ رقم الحديث: ۴۶-۳۲۱.

کې هیڅ خبره داسې نشته په کومه چې د حدیث منکرینو ته د اعتراض موقع په لاس ورشي. هو د خبث باطن خو هیڅ علاج نشته یو چا دیر ښه ویلي دي:

وعين الرضا عن كل عيب كليلة ❁ ولكن عين السخط تبدى المساويا

۲۸ صفر ۱٤۱۰هـ

الْفَصْلُ الثَّانِي

د احتلام مسئله

(۱۰) عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الرَّجُلِ
عائشې رضي الله عنها ویلي دي چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه د هغه کس په باره کې پوښتنه وشوه کوم چې (د
يَجِدُ الْبَلَلَ وَلَا يَذْكُرُ احْتِلَامًا
خوب نه دراپورته کیدو نه وروسته په کپړه باندې دمني) لوند والی محسوس کړي او ورته یاد نه وي خوب
قَالَ يَغْتَسِلُ وَ عَنِ الرَّجُلِ
(احتلام) رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې لامبل په کار دي، او د هغه کس په باره کې هم پوښتنه وشوه
يَرَى أَنَّهُ قَدِ احْتَلَمَ وَلَا يَجِدُ بَلَلًا
چې (کوم د خوب نه دراپورته کیدو نه وروسته) احتلام خو ورته یاد وي مګر لوند والی نه معلومیږي، رسول الله
قَالَ لَا غُسْلَ عَلَيْهِ قَالَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ هَلْ عَلَى الْمَرْأَةِ
صلی الله علیه وسلم وفرمایل په هغه باندې غسل واجب نه دی، ام سلیم رضي الله عنها پوښتنه وکړه که چیرته ښځه هم
تَرَى ذَلِكَ غُسْلٌ قَالَ نَعَمْ إِنَّ النِّسَاءَ
دا (لوند والی) ویني نو په هغې باندې غسل واجب دی؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: آو! ښځې هم
شَقَائِقُ الرِّجَالِ[1].
د سړو په شان دي. (ابن ماجه دا حدیث تر (لا غسل علیه، په دوم چې غسل واجب نه دی) ذکر کړي.

توضیح: یجد البلل: په دغه حدیث کې خو یو سوال د هغه کس په باره کې شوی دی کوم چې دراپورته

(۱) اخرجه ابوداود في السنن ۱/۱٦۱ رقم الحديث: ۲۳٦، والترمذي في السنن ۱/۱۷۹ رقم الحديث: ۱۱۳، وابن ماجه ۱/۲۰۰ رقم الحديث: ٦۱۲.

کېدو نه وروسته په بدن یا په جامه باندې لوندوالی لیدلی دی نو رسول الله ﷺ وفرمایل چې په هغه باندې غسل واجب دی، دویم سوال د هغه کس په باره کې شوی کوم چې خوب لیدلی احتلام هم ورته یاد دی مګر د راپورته کیدو نه وروسته لوندوالی بیخي په نظر نه ورځي نو رسول الله ﷺ وفرمایل چې په هغه باندې غسل واجب نه دی، په دغه مسئله کې د فقهاؤ خو کوم لوی اختلاف نشته، البته د احنافو په نزد په دې صورتونو کې کافي اوږد تفصیل دی هغه په لنډ (مختصر) طور وړاندې کېدلی شي. (المرقات۲/۱۴۴).

د احتلام صورتونه: که چیرته د احتلام نه وروسته د خوبه نه د راپورته کید نه و وروسته نه مني ویني او نه کوم لوندوالی په نظرورشي نوپه داسې صورت کې غسل نشته،اوکه چیرته څه وتلي دي او لوندوالی ولیدل شي نو بیا څوصورتونه کېږي:(۱) چې ددې کس یقین راشي چې دامني ده(۲) یایقین راشي چې مذي ده (۳) یایقین راشي چې ودي ده،بیادیقین په دې دریوصورتونوکې دې کس ته احتلام ورپه یاد وي یااحتلام په یادنه وي نودیقین داشپږصورتونه جوړشوپه دوي کې په دریوصورتونوکې غسل شته او په دریوصورتونوکې غسل نشته،هغه داسې چې دې کس ته یقین وي چې مني ده نواحتلام که یادوي که هیر وي غسل واجب دی،دادوه صورتونه شو،یا یقین وي چې ودي ده نو که احتلام یاد وي که هیر وي په دې کې غسل واجب نه دی ، یا یقین وي چې مذي ده نو که په دې کې احتلام په یاد دی نو غسل واجب دی او که په یاد نه دی نو هیڅ نشته، نو د مني دوه صورتونه او د مذي یو صورت په دې دریو صورتونو کې غسل دی او د ودي په دوه صورتونو او د مذي په یو صورت کې په دې دریو صورتونو کې غسل نشته.

اوس که چیرته دشک صورت وي نوددې تفصیل داسې دی:(۱) چې په دې کې شک وي چې مني ده که مذي(۲)په دې کې شک وي چې مني ده که ودي (۳)په دې کې شک وي چې مذي ده که ودي (۴) په مني مذي ودي درې واړو کې یو ځای شک دی نو د شک ټول څلور صورتونه جوړ شول.

اوس په همدې څلورو واړو صورتونو کې به احتلام په یاد وي یا به نوي نو دا ټول اته صورتونه شول، په دوي کې د احتلام د یاد په صورت کې د امام مالک رحمه الله او د امام ابو حنیفه رحمه الله په نزد غسل په څلورو صورتونو کې واجب دی، او د احتلام د نه یادیدو په څلورو صورتونو کې غسل نشته دی.د شک او یقین دا ټول څوارلس صورتونه جوړ شول، په اوو کې غسل واجب دی او په اوو کې نه دی واجب، دا تفصیل د احنافو په نزد دی، د باقي ائمو په نزد که چیرته مني دي نو غسل دی او که نه دي نو نشته.

ان النساء شقائق الرجال: یعنې په تخلیق او طبائعو کې ښځې او سړي یو شانته دي، کوم څه چې په ښځو کې ښکاره کېږي هغه په سړو کې هم ښکاره کېږي، کوم څه چې په یوه صنف کې موندل کېږي هغه

په بل صنف کې هم موندل کیږي، لهذا څرنګه چې احتلام په سړیو کې شته دی په ښځو کې هم شته . ددې جواب نه معلومه شوې ده چې په ښځو کې د احتلام د نادر او کموالي د وجې حضرت ام سلیم رضي الله عنها پوښتنه وکړه چې آیا د ښځو په احتلام کې هم کوم لوندوالی ښکاره کیږي؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم په اثبات سره جواب ورکړو، بعضې علماؤ د شقائق او شقیقه اشتراک في الاحکام معنی اخستې ده چې دواړه د شریعت په احکامو کې یو شان دي، دا مفهوم زیات آسان دی.(المرقات ۲/۱۴۵)

د حشفې په غائبیدو سره غسل واجبیږي

(۲) وَ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا جَاوَزَ الْخِتَانُ

عائشې رضي الله عنها ویلي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : کله چې تجاوز وکړي د نر دختنې ځای د

الْخِتَانَ وَجَبَ الْغُسْلُ

ښځې دختنې د ځای نه(یعنې چې حشفه غائبه شي نو په دواړو باندې) غسل واجبیږي(عائشې رضي الله عنها

فَعَلْتُهُ أَنَا وَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَاغْتَسَلْنَا(۱).

ویلي دي) چې ما او رسول الله صلی الله علیه وسلم همداسې وکړل او مونږ دواړو ولامبل.

توضیح: د دې حدیث تشریح د باب په ابتدائي حدیثونو کې تیره شوې ده (مؤلف).

د هر ویښته لاندې جنابت دی

(۳) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ

ابو هریره رضي الله عنه ویلي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : د هر ویښته لاندې (په بیخ کې) جنابت دی

فَاغْسِلُوا الشَّعْرَ وَأَنْقُوا الْبَشَرَةَ(رَوَاهُ أَبُوْدَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَهْ) وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ هٰذَا حَدِيْثٌ غَرِيْبٌ

لهذا ویښتان (به) وومینځئ او بدن پاک کړئ ، او امام ترمذي ویلي دي چې دا حدیث غریب دی . ځکه

وَ الْحَارِثُ بْنُ وَجِيْهِ الرَّاوِيْ وَ هُوَ شَيْخٌ . لَيْسَ بِذٰلِكَ(۲).

چې ددې حدیث یو راوي حارث بن وجیه یو داسې کس دی هغه معتبر نه دی (یعنې د زیات عمر او د نسیان د وجې د هغه روایت قابل اعتماد نه دی یعنې قوي نه دی بلکې ضعیف دی)

---

(۱) اخرجه الترمذي في السنن ۱/۱۸۰ رقم الحديث :۱۰۸ ، وابن ماجه ۱/۱۹۹ رقم الحديث :۶۰۸

(۲) اخرجه ابوداود في السنن ۱/۱۷۱ ورقم الحديث:۲۴۸ والترمذي في السنن ۱/۱۷۸ رقم الحديث:۱۰۶ وابن ماجه ۱/۱۹۶ رقم الحديث :۵۹۷

چې د يو ويښته ځای وچ پاتې شي غسل نه کيږي

(۱۳) وَ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَنْ تَرَكَ مَوْضِعَ شَعَرَةٍ مِنْ جَنَابَةٍ لَمْ يَغْسِلْهَا فُعِلَ بِهَا كَذَا وَ كَذَا ۔ مِنَ النَّارِ

حضرت علي رضي الله عنه وايي چې رسول الله ﷺ وفرمايل: کوم کس چې د جنابت په غسل کې د يو ويښته برابر ځای هم (وچ) پريښود چې ويې نه وينځلو نو په هماغه شان د اور عذاب ورکول کيږي،

وَ قَالَ عَلِيٌّ فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي

حضرت علي رضي الله عنه وايي چې د دې وجې نه ما د خپل سر سره دښمني کړې د همدې وجې نه ما د خپل سر سره

فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي ثَلاثًا . (رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَأَحْمَدُ وَالدَّارِمِيُّ، إِلَّا أَنَّهُمَا لَمْ يُكَرِّرَا فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي)[1].

دښمني کړې، د همدې وجې نه ما د خپل سر سره دښمني کړې (چې خريېم يې) درې ځلې يې داسې ووېل

مگر احمد او دارمي دا الفاظ چې د همدې وجې ما د خپل سر سره دښمني کړې مکرر نه دي ذکر کړي.

(۱۴) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَتَوَضَّأُ بَعْدَ الْغُسْلِ[2]

حضرت عائشې رضي الله عنها وايي چې رسول الله ﷺ د غسل کولو نه وروسته اودس نه وو کړی.

توضيح : لايتوضأ : يعنې د غسل کولو نه وروسته اودس يې نه دی کړی، ځکه چې د غسل نه مخکې دوی مکمل اودس کولو لکه چې د دې باب په څلورم نمبر حديث کې حضرت عائشې رضي الله عنها تصريح کړې ده، هسې هم کله چې انسان غسل وکړي نو د حدث اکبر نه پاکيږي نو د حدث اصغر نه پاکي د هغه په ضمن کې شته د هغه بيا راگرځولو ته څه ضرورت دی. (المرقات ۲/۱۴۸).

(۱۵) وَ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَغْسِلُ رَأْسَهُ بِالْخِطْمِيِّ وَ هُوَ جُنُبٌ

حضرت عائشې رضي الله عنها وايي چې رسول الله ﷺ به وينځلو سر خپل په خطمي سره د جنابت په

(۱) أخرجه ابوداود في السنن ۱/۱۷۳ ، رقم الحديث :۲۴۹ ، وابن ماجه ۱/۱۹۶ رقم الحديث :۵۹۹ .

(۲) أخرجه ابوداؤد في السنن ۱/۱۷۳ رقم الحديث: ۲۵۰، والترمذي في السنن ۱/۱۷۹ رقم الحديث:۱۰۷، وابن ماجه ۱/۱۹۱ رقم الحديث : ۵۷۹ .

يَجْتَزِئُ بِذَلِكَ وَلَا يَصُبُّ عَلَيْهِ الْمَاءَ [1].
حالت کې (د غسل په وخت) او په هغه باندې يې کفايت کولو او دوباره يې په سر باندې (خالص) اوبه اچولې

توضيح: الخطمي: د خاء په کسرې سره د يو بوټي نوم دی کوم چې د اوبو سره يو ځای کړی شي نو هغه د صابون کار ورکوي په کوم سره چې سر په خاص طور وينځل شوی وو. (المرقات ۲/۱۴۸).

يجتزئ بذلک: يعنې د کومو اوبو سره چې خطمي يو ځای کړی شوې وه د هغې استعمالول يې د غسل دپاره کافي ګڼلي وو او د خطمي د جدا وينځلو دپاره يې مزيد خالص اوبه نه استعمالولې، دا په هغه صورت کې کيدلی شي چې د اوبو سره خطمي په ډير کم مقدار کې يو ځای کړی شي نو هغه د خالص اوبو په شان وو او د مزيد خالص اوبو ضرورت نه پيدا کيدو. (المرقات ۲/۱۴۸).

په دغه حديث سره د احنافو د مسلک تاييد شوی دی چې که د اوبو سره کوم پاک شی يو ځای کړی شي او د هغه اثر په اوبو کې ښکاره شي او د اوبو طبيعت رقت او سيلان متاثر نه شي نو په هغو سره اودس ږوا دی شوافعو دا نه دي منلي.

(۱۲) وَعَنْ يَعْلَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا يَغْتَسِلُ بِالْبَرَازِ
حضرت يعلی رضي الله عنه ويلي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يو کس په ميدان کې لوڅ لغړ لمبيدونکی وليدو
فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ فَحَمِدَ اللهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ
نو رسول الله صلى الله عليه وسلم د (وعظ دپاره) ممبر ته وختلو اول يې د الله تعالی حمد او ثناء بيان کړه بيا يې
قَالَ إِنَّ اللهَ حَيِيٌّ
وفرمايل الله تعالی ډير زيات حياء دار دی (يعنې د خپلو بندګانو سره د حياء دارو معامله کوي دا رنګه چې
سِتِّيرٌ يُحِبُّ الْحَيَاءَ وَ
هغوي معاف کوي) او ډير زيات پرده پوش دی (يعنې د خپل بنده ګناه او عيبونه پټساتي) او خوښوي حياء او
التَّسَتُّرَ فَإِذَا اغْتَسَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَتِرْ [2].
پرده پوشي نو چې کوم کس لامبي په تاسو کې په (ميدان کې) نو هغه ته په کار دي چې هغه پرده وکړي.

(۱) اخرجه ابوداود في السنن ۱/۱۷۶، رقم الحديث: ۲۵۶.

(۲) اخرجه ابوداود في السنن ۴/۳۰۲، رقم الحديث: ۴۰۱۲.

وَ فِي رِوَايَتِهِ قَالَ إِنَّ اللهَ سِتِّيرٌ

او د نسائي په یو روایت کې دي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: الله تعالی پرده پوش دی لهذا

فَإِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَغْتَسِلَ فَلْيَتَوَارَ بِشَيْءٍ.

کله چې په تاسو کې کوم کس دلا مبلو اراده وکړي نو هغه ته په کار دي چې هغه په کوم شي سره پرده وکړي.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ

(١٧) عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّمَا كَانَ الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ رُخْصَةً فِي أَوَّلِ

حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه ویلي دي دا حکم چې غسل د انزال نه وروسته واجبېږي دا رخصت ؤ په اول

الْإِسْلَامِ ثُمَّ نُهِيَ عَنْهَا(١).

د اسلام کې بیا ددې نه منعه وکړی شوه (یعني دا حکم منسوخ کړی شو).

د جنابت په غسل کې باید د بدن کوم ځای وچ پاتې نه شي

(١٨) وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنِّي اغْتَسَلْتُ مِنَ الْجَنَابَةِ

حضرت علي رضی الله عنه نه روایت دی وایي چې یو کس راغی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته او وې ویل چې ما

وَ صَلَّيْتُ الْفَجْرَ فَرَأَيْتُ . قَدْرَ مَوْضِعِ الظُّفُرِ

غسل وکړو د جنابت وکړو او د سهار مونځ مې وکړو بیا ما ولیدل چې په (بدن باندې مې) د نوک په اندازه

لَمْ يُصِبْهُ الْمَاءُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَوْ كُنْتَ مَسَحْتَ

ځای وچ پاتې شوی ؤ چې هلته اوبه نه وې رسیدلې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل که چېرته تا مسح

عَلَيْهِ بِيَدِكَ أَجْزَأَكَ(٢).

کړې وو (هماغه ځای په لوند) په لاس سره هم نو کافي به وو.

توضیح: مسحت علیه: ددې نه مراد غسل او وینځل دي مسح د مږلو په معنی سره نه ده، او په وینځلو کې مږل شته دی، یعني که چېرته د غسل نه وروسته په همدغه وچ ځای باندې تا لږې شان اوبه اچولې

---

(١) اخرجه الترمذي في السنن ١/١٨٣ رقم الحديث: ١١٠، واخرجه ابوداود في السنن ١/١٤٦، رقم الحديث: ٢١٤.

(٢) اخرجه ابن ماجه في السنن ١/٢١٨ رقم الحديث: ٦٦٤.

وی نو دا به ستا دپاره جائز وو او مونځ به شوی وی، مګر تا داسې نه دي کړي لهذا فرض مونځ نه دی شوی، اوس یې دوباره وکړه، دا مسئله د غسل دپاره هم ده او د اودس د اندامونو دپاره هم ده چې که چیرته کوم ځای وچ پاتې شي یا رنګ پالش یا د پلاستک د وجې یا د تارکولو یا روغن وغیره د وجې او به د بدن مطلوبه برخې ته ونه رسول شي نو نه غسل صحیح کیږي او نه اودس صحیح کیږي، د رنګ روغن او پالش لګوونکو ښځو باندې په دغه مسئله کې احتیاط لازمي دی. (المرقات ۱/۱۵۱).

په څو احکامو کې تخفیف

(۱۹) وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَتِ الصَّلَاةُ خَمْسِينَ وَ الْغُسْلُ مِنَ
د ابن عمر رضي الله عنه نه روایت دی وایي چې (اول) پنځوس مونځونه فرض شوي وو او همدارنګې غسل د
الْجَنَابَةِ سَبْعَ مَرَّاتٍ وَ غَسْلُ الْبَوْلِ مِنَ الثَّوْبِ سَبْعَ مَرَّاتٍ فَلَمْ يَزَلْ
جنابت (دناپاکۍ) نه لامبل اوه ځلې وو او د کپړې نه د نجاست وینځل اوه ځلې وو بیا متواتر دعاګانې
رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُ حَتَّى جُعِلَتِ الصَّلَاةُ خَمْسًا وَ غُسْلُ
کولې رسول الله صلی الله علیه وسلم تر دې چې تخفیف راغې او پاتې شو مونځونه پنځه، او پاتې شو غسل
الْجَنَابَةِ مَرَّةً وَغَسْلُ الثَّوْبِ مِنَ الْبَوْلِ مَرَّةً[1].
کول د جنابت نه یو ځل او پاتې شو وینځل د کپړې د نجاست نه یو ځل.

توضیح : **خمسین** : یعنې د معراج په شپه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په امت باندې په شپه او ورځ کې پنځوس مونځونه فرض شوي وو او لیکن په هغو باندې د عمل کولو نه مخکې هغه منسوخ او موقوف کړی شول او صرف پنځه پاتې شول، معلومه شوه چې په کوم حکم باندې د عمل د کولو مخکې هغه منسوخ کیدلی شي، د نسخ تعریف او د هغې حکم د دې کتاب په ابتداء کې تیر شوي دي.

وغسل الثوب مرة : یعنې د نجاست د لګیدلو نه وروسته د هغه دلرې کولو دپاره اوه ځلې د وینځلو حکم وو بیا دیو ځل وینځلو حکم پاتې شو د امسلک د شوافعو دی چې په یو ځل وینځلو سره کپړه وغیره پاکیدلی شي خودرې ځلې وینځل یې مستحب دي لیکن د احنافو په نزد درې ځلې وینځل واجب دي کله چې نجاست غیر مرئیه وي. (المرقات ۲/۱۵۱).

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

---

(۱) اخرجه ابوداود في السنن ۱/۱۷۱ رقم الحديث : ۲۴۷.

بَابُ مُخَالَطَةِ الْجُنُبِ وَمَا يُبَاحُ لَهُ

د جنبي سره د اختلاط بيان

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ

(۱) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ لَقِيَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَأَنَا جُنُبٌ

ابو هريره رضي الله عنه وايلي دي چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره زما ملاقات وشو او زه د جنابت په حالت کې وم

فَأَخَذَ بِيَدِي فَمَشَيْتُ مَعَهُ حَتَّى قَعَدَ فَانْسَلَلْتُ

نبي عليه السلام زما لاس ونيولو او زه د نبي عليه السلام سره روان وم تر دې چې نبي عليه السلام کيناستلو نو زه په پټه

فَأَتَيْتُ الرَّحْلَ فَاغْتَسَلْتُ ثُمَّ جِئْتُ وَ هُوَ

راووتلم خپل مکان ته راغلم ومې لامبل او د نبي عليه السلام په خدمت کې حاضر شوم، رسول الله صلى الله عليه وسلم

قَاعِدٌ فَقَالَ أَيْنَ كُنْتَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ ؟ فَقُلْتُ لَهُ

ناست وو (چې زه يې وليدم) وې فرمايل ته چرته وې؟ ما ورته (اصل واقعه) ذکر کړه چې زه ناپاک وم نو ځکه

فَقَالَ سُبْحَانَ اللهِ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يَنْجُسُ . هٰذَا لَفْظُ الْبُخَارِيِّ

لاړم نبي عليه الصلاة والسلام وفرمايل: سبحان الله! مؤمن ناپاک کيدی نه شي، د روايت الفاظ د بخاري دي

وَ لِمُسْلِمٍ مَعْنَاهُ وَ زَادَ بَعْدَ قَوْلِهِ فَقُلْتُ لَهُ

مسلم د دې هم معنی روايت نقل کړی او د ابو هريره رضي الله عنه الفاظ يې زيات نقل کړي چې (هغه ووېل) زه

لَقَدْ لَقِيتَنِي وَ أَنَا جُنُبٌ فَكَرِهْتُ أَنْ أُجَالِسَكَ

چونکه د ناپاکۍ په حالت کې وم نو ځکه مناسبه راته معلومه نه شوه چې د دوي صلى الله عليه وسلم سره کېنم

حَتَّى أَغْتَسِلَ وَكَذَا الْبُخَارِيُّ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى[1].

ترڅو چې و نه لامبم، همدا رنګې د بخاري په دويم روايت کې هم دا الفاظ منقول دي.

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۳۹۱، رقم الحديث: ۲۸۵، ومسلم في الصحيح ۱/۲۰۷ رقم الحديث: ۱۲۱، وأبو داود ۱/۱۵٦ رقم الحديث: ۲۳۱، والنسائي ۱/۱٤٥، رقم الحديث: ۲٦۹، والترمذي ۱/۲۰۷ رقم الحديث: ۱۲۱، وابن ماجة ۱/۱۷۸، رقم الحديث: ٥۳٤.

د جنابت په حالت کې د اوده کيدو حکم

(۲) وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ ذَكَرَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ
ابن عمر رضي الله عنه ويلي دي چې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه رسول الله صلى الله عليه وسلم ته عرض وکړو چې زه
تُصِيبُهُ الْجَنَابَةُ مِنَ اللَّيْلِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
په شپه کې جنب شوم (يعني په احتلام يا جماع سره غسل واجب شوی وو) رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل
تَوَضَّأْ وَاغْسِلْ ذَكَرَكَ ثُمَّ نَمْ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[1]
چې (هغه وخت) اودس وکړه عضو تناسل ووينځه او اوده شه.

توضيح: توضأ: يعني اودس وکړه ذکر ووينځه او اوده شه. په شپه کې د جنابت په حالت کې د غسل نه بغير اوده کيدل د اهل ظواهرو په نزد ناروا دي، جمهورو ويلي دي چې غسل کول مستحب او بهتر دي، که نه نو بيا د اودس درجه ده او بيا صرف د استنجاء درجه ده، شاه انور شاه کشميري رحمه الله په فيض الباري کې ليکلي دي چې کوم کس هميشه د جنابت په حالت کې اوده کيږي نو د هغه په جنازه کې فرښتې نه شريکيږي، بهر حال په عامو احاديثو کې د غسل نه بغير د اوده کيدلو اجازه موجوده ده الله تعالى دې رحم وکړي، د غسل کولو په بهترۍ کې څه خبره کيدی شي. (المرقات ۲/۱۵۳).

جنب کس دې د خوراک څښاک او اوده کيدو دپاره اودس وکړي

(۳) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ جُنُبًا
د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به کله د ناپاکۍ په حالت کې وو
فَأَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ أَوْ يَنَامَ تَوَضَّأَ لِلصَّلَاةِ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).[2]
او اراده به يې وکړه د خوراک کولو يا د اوده کيدو نو د مونځ د اودس په شان به يې اودس کولو.

د دوباره صحبت کولو دپاره اودس کول مستحب دي

(۴) وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَى
د ابوسعيد خدري رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې کله راشي يو

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۳۹۳، رقم الحديث: ۲۹۰، ومسلم في الصحيح ۱/۲۴۹ رقم الحديث: ۲۵-۳۰۵.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۳۹۳، رقم الحديث: ۲۹۰، ومسلم في الصحيح ۱/۶۴۹ رقم الحديث: ۲۵-۳۰۵.

أَحَدُكُمْ	أَهْلَهُ	ثُمَّ	أَرَادَ	أَنْ	يَعُوْدَ	

کس په تاسو کې خپلې ښځې خواته (يعنې کوروالی وکړي) او بيا اراده وکړي هغې طرف ته دوباره دراتلو

فَلْيَتَوَضَّأْ بَيْنَهُمَا وُضُوءًا . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1].

(يعنې د کوروالي کولو) اراده وکړي نو هغه ته په کار دي چې د دواړو په مينځ کې اودس وکړي.

توضيح : وضوءا : په دې کې تنوين د تعظيم دپاره دی مراد کامل او مکمل اودس دی، دا حکم وجوبي نه دی بلکې استحبابي دی، په دې سره نشاط پيدا کيږي، که چيرته کوم کس په دې باندې عمل نه کوي نو هيڅ خبره نشته. (المرقات ۲/۱۵۴).

(۵) وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ بِغُسْلٍ وَاحِدٍ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[2]

انس رضي الله عنه وېلي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم صحبت کړی وُ په يو غسل سره د خپلو ازواجو مطهراتو سره

توضيح : **يطوف على نسائه** : په دغه حديث باندې په ظاهره دا شبه کيدلی شي چې قسم يعنې د نوبت مقررولو په احکامو کې دا ده چې يوه شپه او ورځ کم د کمه د نوبت دپاره ضروري دي نو دلته رسول الله صلى الله عليه وسلم قسم څنګه ترک کړی وو چې په يوه شپه کې ټولو ازواجو مطهراتو ته تشريف وړی وو نوبت يې کله کړی دی؟ د دې شبې ډير جوابونه دي :

اول : په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې قسم لازم نه وو .

دويم : د ازواج مطهراتو په خوښه همداسې شوي .

دريم : دا رنګه واقعې صرف دوه راغلې دي او دواړه د حجة الوداع په موقع د حج په دوارن کې راغلې دي، يوه واقعه د احرام نه مخکې وه دويمه زمانه د قيام د منی کې مخې ته راغلې ده، دا وخت رسول الله صلى الله عليه وسلم په سفر کې وو او په سفر کې نوبت ختميږي. (المرقات ۲/۱۵۵).

(۶) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَذْكُرُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ

د عائشې رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به د الله تعالی په ذکر کې مصروف وو

---

(۱) اخرجه المسلم في الصحيح ۱/۲۴۸ رقم الحديث:۲۲-۳۰۵، وأبو داود ۱/۱۴۹ رقم الحديث :۲۲۰، والنسائي ۱/۱۴۲، رقم الحديث:۲۶۲ ، والترمذي۱/۲۶۱ رقم الحديث : ۱۴۱ ، وابن ماجة ۱/۱۹۳، رقم الحديث: ۵۸۵.

(۲) اخرجه مسلم في الصحيح ۱/۲۴۹ رقم الحديث:۲۸-۳۰۹، وأبو داود ۱/۱۴۸ رقم الحديث :۲۱۸، والنسائي ۱/۱۴۳، رقم الحديث: ۲۶۴ .

عَلَى كُلِّ أَحْيَانِهِ (رَوَاهُ مُسْلِمٌ)[1] وَ حَدِيثُ ابْنِ عَبَّاسٍ
په ټولو وختو کې او حديث د ابن عباس رضي الله عنه کوم چې صاحب مصابيح په دې ځای کې نقل کړی مونږ
سَنَذْكُرُهُ فِي كِتَابِ الْأَطْعِمَةِ، إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى).
به يې ذکر کړو په کتاب الاطعمة کې ان شاء الله.

توضيح : على كل احيانه : په دغه حديث باندې په ظاهره دا اشکال دی چې په دې کې هر وخت د ذکر الله کولو بيان دی حالانکه په بعضو وختونو کې ذکر الله کول روا ندي، لکه په قضاء حاجت وغيره کې منع دي، د دې اشکال ډير جوابونه دي :

اول جواب : دا چې د **احيانه** نه **صالحة للذكر** مراد دی نو نامناسب وختونه يا مقامات د دې نه خارج دي.

دويم جواب: دا چې د **احيانه** ضمير د رسول الله صلی الله علیه وسلم طرف ته په رجع کولو سره دا اعتراض راغلی يعنې چې دوی په ټولو وختونو کې ذکر کړی وو مګر علامه سندهي رحمه الله ويلي دي چې د **احيانه** ضمير د ذکر الله طرف ته راجع دی کوم چې د دې نه مخکې مذکور دی نو مطلب دا شو چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د ذکر په وختونو کې هر وخت ذکر کولو او د ذکر وختونه هغه جائز وختونه دي.

دريم جواب : دا چې د ذکر نه مراد ذکر لساني نه دی بلکې ذکر قلبي دی او هغه هر وخت جاري کيدې شي ليکن شيخ عبدالحق رحمه الله په لمعات کې دا توجيه رد کړيده چې دا د شريعت او لغت دواړو منافي توجيه ده، ځکه چې شريعت او لغت لساني ذکر ته ذکر ويلی دی نه قلبي ذکر ته.(المرقات ۲/۱۵۶).

الْفَصْلُ الثَّانِي

(۷) عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ اغْتَسَلَ بَعْضُ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي جَفْنَةٍ
ابن عباس رضي الله عنه ويلي دي چې (يوه ورځ) غسل وکړو يوې بي بي د نبي کريم صلی الله علیه وسلم د لګن نه
فَأَرَادَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ يَتَوَضَّأَ
(يعنې په لګن کې د د کوشوا وبو نه او بهر او اخستې) نو اراده وکړه رسول الله صلی الله علیه وسلم چې اودس وکړي

(۱) اخرجه مسلم في الصحيح ۱۸۲/۱ ، رقم الحديث : ۱۱۷-۳۷۳، و أبو داود ۲۴/۱ ، رقم الحديث :۱۸، و الترمذي ۴۳۲/۵ ، رقم الحديث : ۳۳۸٤ .

مِنۡهُ فَقَالَتۡ يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي كُنۡتُ جُنُبًا

ددې لګن نه په زياتو شوو اوبو سره نو هغې وويل يا رسول الله ! زه جنبه وم (او ما په هغو اوبو سره غسل

فَقَالَ إِنَّ الۡمَاءَ لَا يُجۡنِبُ (1).

کړی دی) رسول الله ﷺ وفرمايل اوبه خو جنبې شوې نه وي (يعني د جنب په لامبلو يا د هغه کوم

وَ رَوَى الدَّارِمِيُّ نَحۡوَهُ وَ فِي شَرۡحِ

اندام په اوبو کې په لويدلو سره اوبه نه ناپاکې کيږي) او دارمي هم داسې روايت نقل کړی، او په شرح

السُّنَّةِ عَنۡهُ عَنۡ مَيۡمُونَةَ بِلَفۡظِ الۡمَصَابِيحِ).

السنه کې دابن عباس رضي الله عنه او هغه د ميمونې رضي الله عنها نه د مصابيح هم الفاظ روايت نقل کړی دی.

نوټ: ددې حديث سره متعلق تشريح د باب الغسل په نهم نمبر حديث کې تيره شوې ده.

(۸) وَعَنۡ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنۡهَا قَالَتۡ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ يَغۡتَسِلُ مِنَ الۡجَنَابَةِ

عائشې رضي الله عنها ويلي دي چې رسول الله ﷺ (د ما سره) د صحبت نه د فراغت نه وروسته غسل وکړو

ثُمَّ يَسۡتَدۡفِئُ بِي قَبۡلَ أَنۡ أَغۡتَسِلَ . وَ رَوَى التِّرۡمِذِيُّ نَحۡوَهُ

يا زما د لامبلو نه مخکې زما سره (پټ شو) ګرمي يې حاصلوله، او امام ترمذي هم داسې روايت نقل کړی

وَ فِي شَرۡحِ السُّنَّةِ بِلَفۡظِ الۡمَصَابِيحِ). (ترمذي)(2).

همدارنګه په شرح السنه کې د مصابيح هم لفظ روايت منقول دی.

بې اودسه انسان په يادو د قرآن تلاوت کولی شي

(۱) وَ عَنۡ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنۡهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيۡهِ وَ سَلَّمَ يَخۡرُجُ مِنَ الۡخَلَاءِ

حضرت علي رضي الله عنه ويلي دي چې رسول الله ﷺ د قضاء حاجت نه راووتلو (د اودس نه مخکې)

فَيُقۡرِئُنَا الۡقُرۡآنَ وَ يَأۡكُلُ مَعَنَا اللَّحۡمَ وَ لَمۡ يَحۡجُبۡهُ أَوۡ يَحۡجُزۡهُ عَنِ الۡقُرۡآنِ

يې مونږ ته قرآن کريم ولوستلو او (داوخت) يې د مونږ سره غوښه وخوړله او مانع نه وو د لوستلو د قرآن کريم

---

(۱) اخرجه ابو داود ۱/۵۵ رقم الحديث :۶۸، والنسائي ۱/۱۷۳، رقم الحديث: ۳۲۵ ، والترمذي ۱/۹٤ رقم الحديث : ۶۵، وابن ماجه ۱/۱۳۲ ، رقم الحديث : ۳۷۰ ، واخرجه الدارمي نحوه ۱/۲۰۳ رقم الحديث : ۷۳٤.

(۲) اخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۱۹۲ ، رقم الحديث : ۵۷۰ ، واخرج الترمذي نحوه ۱/۲۱۰ رقم الحديث :۱۲۳

شَيْءٌ لَيْسَ الْجَنَابَةَ .(1). (وَ رَوَى ابْنُ مَاجَهْ نَحْوَهُ).
نه هيڅ کوم شي په غير د جنابت نه ، او ابن ماجه هم دا روايت نقل کړی دی.

جنب او حائضې ته د قرآن کريم تلاوت کول

(۱۰) وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقْرَأُ الْحَائِضُ
دابن عمر رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم و فرمايل: نه دې لولي حائضه (دورخووالا
وَلَا الْجُنُبُ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ (2) (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ).
ښځه) او جنب د قرآن کريم هيڅ کومه برخه.

توضيح: لاتقرأ الحائض : د **لاتقرأ** په همزه باندې ضمه ده، دا د نفي صيغه ده کومه چې د نهي په معنی سره مستعمل شوې ده، بعضو حضراتو د جزم سره ويلې ده په دې صورت کې دا د نفي صيغه ده يعنې حائضه او جنب دې د قرآن نه هيڅ نه لولي.د امام مالک رحمه الله نه يو روايت داسې منقول دی چې د ځان ساتلو او حفاظت دپاره حائضه او جنب انسان قرآن لوستلی شي په دې شرط چې وړوکې آيت وي. دده نه دويم روايت داسې منقول شوی دی چې جنب انسان قرآن نه شي لوستلی د حائضې او نفاسې دپاره يې لوستل روا دي، د دې وجه داده چې جنابت خو هر وخت راتللی شي او د هغه وخت ډير کم دی نو غسل دې وکړی شي بيا دې تلاوت وکړي، د حيض او نفاس موده خو ډيره اوږده ده نو ځکه د دوی دپاره گنجايش شته دی.د جمهورو علماؤ او ټولو احنافو په نزد د جنب، حائضې او نفاسې دپاره د قرآن لوستل روا نه دي، د ټول آيت په نه لوستلو خو د ټولو اتفاق دی، البته مادون الآية يعنې د نيم آيت په لوستلو او نه لوستلو کې د امام طحاوي رحمه الله او د امام کرخي رحمه الله اختلاف دی، د علامه کرخي په نزد د **مادون الاية** لوستل هم روا نه دي، او د امام طحاوي رحمه الله په نزد د **مادون الاية** لوستل روا دي، ځکه چې په همدې قليل مقدار باندې د قرآن کريم حکم نه شي لګول کيدی، بعضو علماؤ د علامه کرخي رحمه الله قول ته ترجيح ورکړې ده چې په دې کې احتياط دی او بعضو د امام طحاوي رحمه الله قول راجح ګڼلی دی چې په دې کې سهولت او اساني ده، په دغه مسئله کې علماء کرام يعنې د جمهورو او نورو علماؤ په اقوالو کې کافي تفاوت دی خاص قاعده نشته په کومه چې اتفاق وکړی شي، نن سبا د

(۱) اخرجه ابو داود ۱/۱۵۵ رقم الحديث :۲۲۹، والنسائي ۱/۱٤٤، رقم الحديث:۲٦٥ ، والترمذي ۱/۱۷۳ رقم الحديث : ۱٤٦ ، وابن ماجة ۱/۱۹۵، رقم الحديث:۵۹٤.

(۲) اخرجه الترمذي ۱/۲۳٦ رقم الحديث : ۱۳۱ ، وابن ماجة ۱/۱۹٦، رقم الحديث:۵۹٦.

ښځو معلماتو دپاره دا مسئله د سر درد جوړه شوې ده نو علماء دې ورته د امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ قول وايي چې پوره آیت مه لولئ بلکې کټ یې کړئ او وی لولئ، بهر حال د حدیث په ظاهر کې ممانعت دی لهذا په حیله او بهانو کې یې لوستل نه دي په کار، د جمهورو علماؤ په نزد په عدم جواز باندې نتوی ده. (المرقات ۱/۱٦۰).

د جنب او حائضې جومات ته د داخلیدو مسئله

﴿۱۱﴾ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجِّهُوا هٰذِهِ الْبُيُوتَ
عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روایت دی وایي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: وګرځوئ د کورونو دا دروازې
عَنِ الْمَسْجِدِ فَإِنِّي لَا أُحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَلَا جُنُبٍ[1].
د جومات د طرف نه ځکه چې جائز نه دي جومات ته داخلیدل د حائضې او جنب دپاره (برابره خبره ده که .
هلته د پاتې کیدو دپاره وي یا د هغه ځای نه د تیریدو دپاره وي).

توضیح : فاني لا احل المسجد : د حائضې، نفساء او جنب دپاره په جومات کې پاتې کیدل یا په کې تیریدل روا دي او که نه؟ په دې کې د فقهاو اختلاف دی :

د فقهاء کرامو اختلاف : د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نزد صرف عبور او تیریدل روا دي او **مکث** یعنې پاتې کیدل ناروا دي، د امام احمد رَحِمَهُ اللهُ په نزد د اودس د کولو نه وروسته مکث او مرور جائز دی ځکه چې په اودس سره تقلیل د نجاست راغلی دی، د امام ابوحنیفه رَحِمَهُ اللهُ او امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نزد مرور، عبور، مکث او قعود مطلقا نا جائز دي.(المرقات ۲/۱٦۱).

دلائل : امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او امام احمد رَحِمَهُ اللهُ د سورة النساء په دې آیت کریمه سره استدلال کړی دی

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا﴾. (سورة النساء آیت : ٤۳).

د استدلال طرز یې داسې دی چې د **﴿لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ﴾** نه د مونځ ځایونه یعنې جوماتونه مراد دي، مطلب دا شو چې د نشې په حالت کې جومات ته نزدې مه ورځئ ترڅو چې نشه ختمه نه وي دارنګه کله چې تاسو په جنابت کې یاست نو جوماتونو ته نزدې لاړ نه شئ ترڅو چې غسل ونه کړئ.

﴿إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ﴾ خو ! که چیرته صرف د لارې عبور کول مقصود وي نو بیا ممانعت نشته، د جنابت

---

[1] أخرجه ابو داود ۱/۱۵۷ رقم الحديث ۲۳۲.

په حالت کې په مسجد کې عبور کولی شی نو دا استثنا، په **لاتقربوا الصلوة** سره ده او د **صلوة** نه مراد **مواضع الصلوة** دي نو صرف عبور روا شو. د احنافو او مالیکو دلیل زیر بحث صحیح او صریح حدیث دی په کوم کې چې د کوم قید نه په غیر مطلقا عبور او مرور ته ناروا ویل شوي دي.

جواب: شوافعو او حنابلو ته جواب دادی چې د **صلوة** نه د **مواضع الصلوة** مراد اخیستو ته هیڅ ضرورت نشته، د **صلوة** نه مراد مونځ دی کومه یې چې حقیقي معنی ده چې هغه پرینبودل شي مجازي معنی واخستل شي دا روا نه دي. همدارنګه په دې آیت کې دوه حکمونه بیان شوي دي. یو دا چې د نشې په حالت کې مونځ ته نزدې مه ورځئ ترڅو چې نشه لاړه شي، دویم حکم دا دی چې د جنابت په حالت کې مونځ مه کوئ ترڅو چې غسل ونه کړئ، ﴿إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ﴾ یعنې آو! که چیرته تاسو په لار باندې تیریدونکي مسافروئ او اوبه نه پیدا کیدلې نو بیا تاسو د غسل دپاره تیمم کولی شئ. خلاصه دا چې د همدې **عابري سبيل** تعلق د مسافر سره دی او مسافرتړ مراد دی، په جومات کې د تیریدونکي سره یې تعلق نشته، همدارنګه دا مسئله د مبیح او د محرم ده د مبیح او محرم چې کله تعارض راشي نو ترجیح محرم ته ورکول کیږي، لهذا مرور، عبور، مکث او قعود په جومات کې د جنب او حائضې دپاره روا نه دي. په صریح حدیث باندې عمل بهتر دی، دارنګه احتیاط د احنافو او مالکیو په مسلک کې دی. (المرقات ۲/۱۶۱).

د عکسونو ممانعت

(۱۲) وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا
حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ویلي دي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: نه داخلیږي ملائکې هغه کورته
فِيهِ صُورَةٌ وَلَا كَلْبٌ وَلَا جُنُبٌ(۱).
په کوم کور کې چې عکس یا سپی یا جنب وي.

توضيح: **لاتدخل الملائكة**: د فرښتو نه مراد د رحمت فرښتې دي ځکه چې د زحمت فرښتې خو هر ځای ته ورځي.

---

(۱) اخرجه ابوداود في السنن ۱ ۱۵۳ رقم الحديث ۲۲۷ . والنسائي في السنن ۱ ۱٤۱ رقم الحديث ۲٦۱ . وأخرجه ابن ماجه ۱۲۰۳/۲ . رقم الحديث ۳٦۵۰ . وأخرجه أحمد في مسنده ۸۳/۱

صورة: د عکس نه د جاندار او ذی روح عکس مراد دي. د عکس د حرمت په معامله کې يو څه شرطونه او تفصيل شته دی :(۱) د انسان د قد پوره عکس مراد دی یا کم د کم د هغو برخو عکس مراد دی د کومو سره چې د انسان د مرګ او د ژوند تعلق دی، لهذا په کوم عکس کې چې سر نوي یا د ټولې سینې او نامه نه لاندې اعضاء رئیسه نوي نو هغه عکسونه دد ې وعید نه خارج دي. (المرقات۲۶۱-۲/۲۶۲)
(۲)عکس به دومره وړوکي نه وي که چیرته هغه په زمکه باندې واچول شي او ولاړ کس چې ورته ګوري نو د هغه جنس او د هغه اعضاء نه شي معلومولی که چیرته دومره وړوکی وي نو هغه هم د وعید نه خارج دی.

ولاکلب: ددې نه شوقي او ساتل شوی سپی مراد دی دڅوکیدارۍ سپی او ښکاري سپی ددې نه مستثنی دي. (المرقات۲/۲۶۲)

ولا جنب : د جنب نه هغه جنب انسان مراد دی کوم چې په جنابت کې او سیدل یې خپل عادت جوړ کړی دی او غسل دومره وروسته کوي چې د سهار وغیره مونځونه قضاء کړی شي. صرف د غسل په وروسته کولو باندې وعید نه دی . (المرقات۲/۲۶۲)

(۱۳) وَ عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثٌ
حضرت عماربن یاسر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ویلي دي چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: درې کسان داسې دي چې د
لَا تَقْرَبُهُمُ الْمَلَائِكَةُ جِيفَةُ الْكَافِرِ وَ الْمُتَضَمِّخُ بِالْخَلُوقِ وَ الْجُنُبُ إِلَّا أَنْ يَتَوَضَّأَ .[1]
رحمت فرښتې د وي ته نزدې نه ورځي :د کافر بدن، د خلوق ملاوونکی، جنب ترڅو چې اودس ونه کړي .

د اودس نه په غیر د مصحف د مسح کولو حکم

(۱۴) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ أَنَّ فِي الْكِتَابِ الَّذِي
عبدالله بن ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حزم راوي دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کوم هدایت نامه د
كَتَبَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَمْرِو بْنِ حَزْمٍ أَنْ لَا يَمَسَّ الْقُرْآنَ إِلَّا طَاهِرٌ[2]
عمرو بن حزم د پاره لیکلې وه په هغې کې دا حکم هم لیکل شوی ؤ چې په قرآنکریم دې پاک خلک لاس لګوي

توضیح : د جمهورو علماو د محدثینو او د فقهاو په نزد د طهارت نه بغیر د قرآن کریم مسح کول او د هغه په لاس کې را اخیستل روا نه دي. د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ په نزد لکه څنګه چې د طهارت نه بغیر د قرآن

(۱) اخرجه ابوداؤد [illegible] رقم حدیث ۱۱۸۰
(۲) اخرجه مالک في موطا ۱۹۹ کتاب [illegible] رقم حدیث ۱

کریم لوستل روا دي دارنګه مسح کول یې هم روا دي. جمهورو په زیر بحث حدیث باندې استدلال کړی دی بیا کوم شی چې ملصق بالقرآن دی هغه هم په مسح کولو کې دقرآن په حکم کې دی مثلا قمیص وغیره خو کوم شی چې جدا دی او قرآن په هغه کې نغښتل شوی دی لکه غلاف څادر رومال وغیره نو د هغو سره یې مسح کول روا دي، دلستوني د انسان د بدن سره تعلق دی لهذا د هغه نه بغیر د کومې بلې کپړې استعمالول په کار دي، واړه ماشومان د ضرورت د وجهې ددې حکم نه مستثنی دي. جمهورو د قرآن کریم په دې آیت سره هم استدلال کړی دی ﴿ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ﴾ دلته ضمیر قرآن طرف ته راجع دی او د **مطهرون** نه مراد باوضوء خلک مراد دي،ددې تفسیر مطابق دا آیت د جمهورو دلیل دی.

بعضو مفسرینو د **لایمسه** ضمیر **کتاب مکنون** یعنې لوح محفوظ طرف ته راجع کړی او د **المطهرون** نه یې فرښتې مراد اخیستې دي، په دې صورت کې دا آیت د جمهورو دلیل نه پاتې کیږي، امام مالک رَحِمَهُ اللهُ همدا تفسیر اخیستی دی، بهر حال د صریح او صحیح حدیث د احتیاط او ادب تقاضا دا ده چې د جمهورو په مسلک باندې عمل وکړی شي، او د اودس نه په غیر قرآن ته لاس ور نه وړل شي، البته د یادو یې لوستلی شي. (المرقات ۲/۱۶۴).

د سلام د جواب د پاره اودس

(۱۵) وَ عَنْ نَافِعٍ قَالَ انْطَلَقْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ فِيْ حَاجَةٍ
حضرت نافع رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې یوه ورځ حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د استنجاء د پاره تللی وو ، زه هم د
فَقَضَى ابْنُ عُمَرَ حَاجَتَهُ وَ كَانَ مِنْ حَدِيثِهِ يَوْمَئِذٍ أَنْ
هغه سره یو ځای لاړم اول هغه استنجاء وکړه او ددې نه وروسته هغه په همدې ورځ دا حدیث بیان کړو چې
قَالَ مَرَّ رَجُلٌ فِيْ سِكَّةٍ مِنَ السِّكَكِ فَلَقِيَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ خَرَجَ مِنْ غَائِطٍ أَوْ
یو کس په کومه کوڅه کې روان ؤ نو مونږ ملاؤ شو د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره چې فارغ شوی ؤ د بولو او یا
بَوْلٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ حَتَّى إِذَا كَادَ الرَّجُلُ أَنْ
د غائطو نه او سلام یې وکړو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د سلام جواب ورنه کړو کله چې دغه کس په دویمه
يَتَوَارَى فِي السِّكَّةِ ضَرَبَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِيَدَيْهِ عَلَى الْحَائِطِ
کوڅه کې تاوید ونکی شو بیا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (د تیمم د پاره) خپل دواړه لاسونه په دیوال باندې ووهل
وَ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ ثُمَّ ضَرَبَ ضَرْبَةً أُخْرَى فَمَسَحَ ذِرَاعَيْهِ ثُمَّ
په مخ یې راخکل بیا یې (دویم ځل) ووهل په خپلو لاسونو تر څنګلو پورې یې راخکل ددې نه وروسته د

رَدَّ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ وَ قَالَ إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرُدَّ عَلَيْكَ السَّلَامَ

هغه کس سلام ته يې جواب ورکړواووې فرمايل: زه تاته د سلام د جواب دورکولو نه کوم شي نه وم منعه

إِلَّا أَنِّي لَمْ أَكُنْ عَلَى طُهْرٍ [1].

کړی فقط دا خبره وه چې زه بې اودسه وم.

توضیح: **ثم ضرب ضربة اخرى**: ددې حديث نه يوه خبره دا په واضح طور معلومه شوې ده چې د تيمم دپاره دوه ضربې دي، دا مسئله به په تيمم کې راشي چې د احنافو په نزد دوه ضربې ضروري دي، ددې نه وروسته ددې حديث نه دوه ظابطې مستنبط شوې دي:(۱) لومړی قاعده دا مستنبط شوې ده چې که چيرته د کوم عمل دپاره اودس ضروري شو ليکن هغه عمل داسې وو چې د هغه له فوت (قضاء) کيدو وروسته هغه په لاس نه راتلو او نه د هغه بدله وه مثلا جنازه ده يا د اخترونو مونځ دی چې د دوي په فوت کيدو سره نه د دوي بدله پيدا کيدی شي او نه يې قضائي راوړل کيدی شي نو که چيرته دا وخت انسان د لودس په کولو اخته شي او ددې عمل د فوت کيدو خطروي نو داسې کس ته په کار دي چې د اودس په ځای تيمم ووهي اگر که اوبه موجودې وي، لکه څرنگه چې دلته رسول الله ﷺ د سلام د جواب دپاره تيمم وکړه ځکه چې ددغه کس د تللو خطره پيدا شوې وه.(۲) دويمه قاعده دا مستنبط شوې ده چې د کوم کار دپاره طهارت شرط نه وي يا هغه عبادت غير مقصوده وي يعنې د غير دپاره وسيله وي د هغه دپاره تيمم وهل جائز دي اگر که اوبه نزدې موجودې وي.مثلا جومات ته دداخليدو دپاره يې تيمم ووهلو، په يادو (حفظ)تلاوت دپاره يې وکړ دفقه په کتابونو باندې د لاس لگولو دپاره يې تيمم ووهلو يا دشپې دويدو کيدو دپاره يې تيمم ووهلو دا ټول جائز او باعث ثواب اوبرکت دی رسول الله ﷺ صرف د سلام د جواب دپاره تيمم ووهلو حالانکه د هغه دپاره طهارت شرط نه دی ، درمختار همدغه ظابطه قبوله کړې ده،اگر که امام شافعي رحمه الله ورباندې رد کړی دی،حضرت شاه انورشاه رحمه الله ويلي دي چې دغه ظابطه او قاعده صحيح ده. (المرقات ۲/۱۶۵).

(۱۶) وَ عَنِ الْمُهَاجِرِ بْنِ قُنْفُذٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

دمهاجربن قنفذ رضي الله عنه نه روايت دی چې زه(يوه ورځ) رسول الله ﷺ ته راغلم په هغه وخت کې

وَ هُوَ يَبُولُ . فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ حَتَّى

حاضرشوکله چې دوي متيازې کړې وې هغه سلام وکړ رسول الله ﷺ جواب ورنه کړ تردې چې

---

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۱/۲۳۴ رقم الحديث : ۳۳۰.

تَوَضَّأَ ثُمَّ اعْتَذَرَ إِلَيْهِ وَ قَالَ إِنِّي كَرِهْتُ أَنْ أَذْكُرَ اللهَ إِلَّا عَلَىٰ طُهْرٍ [1].

نبي عَلَيْهِ السَّلَام او دس وكړاو بيايې دا عذر بيان كړچې ما دا بده كڼله چې بې اودسه دالله تعالى نوم واخلم او

(وَ رَوَى النَّسَائِيُّ إِلَىٰ قَوْلِهِ حَتَّى تَوَضَّأَ وَ قَالَ فَلَمَّا تَوَضَّأَ رَدَّ عَلَيْهِ).

نسائي دا روايت د حتى توضأ پورې نقل كړى او وايلي يې دي چې كله دوى اودس وكړنو د سلام جواب يې وركړ

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ

د جنابت په حالت كې انسان ويده كيدلى شي

(۱۷) عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللهِ يُجْنِبُ ثُمَّ يَنَامُ

د حضرت ام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روايت دى چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ناپاكى په حالت كې اوده شوى وو

ثُمَّ يَنْتَبِهُ ثُمَّ يَنَامُ [2].

بيا راپورته شو او ويده شو.

په اودس كې داوه ځلې اوبو بهيولو مطلب

(۱۸) وَعَنْ شُعْبَةَ قَالَ إِنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كَانَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ

د حضرت شعبه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى چې ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به كله چې د ناپاكى غسل كولو نو (اول)

يُفْرِغُ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى سَبْعَ مِرَارٍ ثُمَّ يَغْسِلُ فَرْجَهُ

به يې په خپل ښي لاس سره په چپ لاس باندې اوه ځلې اوبه اچولې بيا به يې خپله شرمګاه وينځله يو ځل

فَنَسِيَ مَرَّةً كَمْ أَفْرَغَ فَسَأَلَنِي فَقُلْتُ لَا أَدْرِي

دا يې هير شوي دي چې اوبه به يې څو ځلې اچولې لهذا هغه د ما نه پوښتنه وكړه ما وويل چې ما ته په ياد نه

فَقَالَ لَا أُمَّ لَكَ وَمَا يَمْنَعُكَ أَنْ تَدْرِيَ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ

دي هغه وفرمايل تا دې مور ورك كړي ته دياد ساتلو نه كوم شي راګرځولى يې؟ بيا يې د مونځ په شان اودس

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۱ ۲۳ رقم الحديث ۱۷

(۲) أخرجه أحمد في مسنده ٦ ۲۹۸

ثُمَّ يُفِيضُ عَلَى جِلْدِهِ الْمَاءَ ثُمَّ يَقُولُ هٰكَذَا كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَطَهَّرُ [1].
وكړې به خپل ټول بدن یې اوبه وبهیولې او وې ویل چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هم دا رنګې پاکي حاصلوله.

توضیح: سبع مرات: او ه ځلې دا وبو بهول دلاس وینځلو دپاره هیڅ حدیث نشته د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عمل د مطلق وینځلو هم دی او د دوه درې ځلو هم دی، د اوه ځلې ذکر نشته نو شاید حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د کوم مخصوص ضرورت د وجې داسې کړې وي، ددې نه شرعي ظابطه نه شي جوړیدلی دا کومه مخصوصه جزئي مسئله ده.(المرقات ۲/۱۶۷).

لا ام لک: دا کلمه په مذمت کې استعمال شوې ده او لا اب لک زیاتره وخت په مدح کې استعمال شوې ده، د اولې کلمه مطلب دا دی چې ته لقیط یې ستا مور ته معلومه نه ده او د دویمې کلمه مطلب دا دی چې ته په خپله یو مستقل انسان یې دپلار څه ضرورت دی که پلار هم نه وي ته پلار یې دا یو قسم مدح ده. (المرقات ۱۶۷-۲/۱۶۸).

(۱۹) وَعَنْ أَبِي رَافِعٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَافَ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى نِسَائِهِ
دحضرت ابو رافع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ یوه ورځ دخپلو ټولو ښځو خوا ته راغی
يَغْتَسِلُ عِنْدَ هٰذِهِ وَ عِنْدَ هٰذِهِ
(یعني دټولو سره یې کوروالی وکړ) او دهرې یوې بي بي (د کوروالي نه چې فارغ شو نو جدا جدا) یې غسل
قَالَ فَقُلْتُ لَهُ يَا رَسُولَ اللهِ أَلَا تَجْعَلُهُ غُسْلًا وَاحِدًا آخِرًا
وکړو ابو رافع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ویلي دي چې ما وویل یا رسول الله! تاسو په اخیر کې یو ځل غسل ولې ونه کړو؟
قَالَ هٰذَا أَزْكَى
رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: دا (یعني د هر کوروالي نه وروسته غسل کول) به پاکي ده (نفس)
وَأَطْيَبُ وَأَطْهَرُ [2].
ډیر خوشحالوي او (جسم) ډیر به صفا کوي.

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۱/۱۷۱ رقم الحديث ۲۴۶.
(۲) أخرجه أحمد في مسنده ۶/۸ . اخرجه أبوداود في السنن ۱/۱۴۹ رقم الحديث ۲۱۹ . وأخرجه ابن ماجه ۱/۱۹۴ . رقم الحديث ۵۹۰ .

د ښځې د غسل او اودس نه د زياتو شوو اوبو حکم

(۲۰) وَعَنِ الْحَكَمِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَتَوَضَّأَ
د حضرت حکم بن عمر رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم منع کړې ده چې اودس وکړي
الرَّجُلُ بِفَضْلِ طَهُورِ الْمَرْأَةِ (۱) وَالتِّرْمِذِيُّ وَزَادَ أَوْ قَالَ بِسُؤْرِهَا.
يو سړی په زياتو شوو اوبو باندې، او ترمذي دا الفاظ زيات نقل کړي دي چې دوي منع وکړه د ښځې د
وَ قَالَ هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ. (ترمذي ٦٤)
اودس په باقي مانده اوبو سره همدارنګه ترمذي ويلي دي چې دا حديث حسن صحيح دی.

ښځه او سړی دې د يو بل نه په زياتو شوو اوبو سره غسل نه کوي

(۲۱) وَعَنْ حُمَيْدٍ الْحِمْيَرِيِّ قَالَ لَقِيتُ رَجُلًا صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د حميد حميري رضي الله عنه نه روايت دی چې زه د يو کس سره مخامخ شوم کوم چې دابو هريره رضي الله عنه په شان
أَرْبَعَ سِنِينَ كَمَا صَحِبَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللهِ
څلور کلونه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې تير کړي وو، هغه وويل: چې منع کړې ده رسول الله
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَغْتَسِلَ الْمَرْأَةُ بِفَضْلِ الرَّجُلِ أَوْ يَغْتَسِلَ الرَّجُلُ
صلی الله علیه وسلم د دې نه چې ښځه د سړي (د غسل) نه په زياتو شويو اوبو باندې ولامبي يا غسل وکړي سړی
بِفَضْلِ الْمَرْأَةِ زَادَ مُسَدَّدٌ :
د ښځې د (غسل) نه په زياتو شوو اوبو باندې، مسدود رحمه الله دا الفاظ نقل کړي دي چې دواړه دې راپورته شي
وَلْيَغْتَرِفَا جَمِيعًا(۲).
(جدا جدا) بالټۍ را واخلي ولامبي (نو جائز دي).
وَ زَادَ أَحْمَدُ فِي أَوَّلِهِ فِي أَنْ
او امام احمد رحمه الله د همدې روايت په شروع کې دا الفاظ زيات کړي چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې نه

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۶۳/۱ رقم الحديث : ۸۱ ، والنسائي في السنن ۱۳۰/۱ رقم الحديث :۲۳۷ ، وأخرجه أحمد في مسنده :۶۶/۵.

(۲) أخرجه أبوداود في السنن ۶۳/۱ رقم الحديث :۸۱ ، والنسائي في السنن ۱۳۰/۱ رقم الحديث :۲۳۸ ، وأخرجه أحمد في مسنده :۱۱۰/۴.

يَمْتَشِطَ أَحَدُنَا كُلَّ يَوْمٍ أَوْ يَبُولَ فِيْ مُغْتَسَلِهِ وَ رَوَاهُ
هم منع کړي ده چې کوم کس هره ورځ ګومنځ وهي او د لامبلو په ځای کې متيازې وکړي، او روايت کړی
ابْنُ مَاجَهْ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَرْجِسَ).
دی ابن ماجه رَحِمَهُ اللّٰهُ دا روايت د عبدالله بن سرجس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه.

۲۹ صفر ۱٤۱۰هـ

بَابُ أَحْكَامِ الْمِيَاهِ

د اوبو مسائل

اسلام د ژوند یوه مکمله ظابطه ده، په هغه کې د ژوند د هرې شعبې مسائل موجود دي. او به د ژوند دپاره مهم ضرورت دی، د هغو د پاک کیدو او ناپاک کیدو او وړده او وړده مسائل دي. اسلام د مسلمانانو د راهنمائي دپاره د اوبو ټول مسائل فضائل آداب او مستحبات په واضح طور بیان کړي دي.

دلته میاه د جمع صیغه راوړل شوې ده په کومې سره چې اشاره شوې ده چې اوبه برابره خبره ده که د باران وي د کوهي وي د نهر وي که د سمندر وي که د دریاب یا د چینو نه راوتلې وې کمې وې که زیاتې وي مستعملې وي که غیر مستعملې وي د ټولو احکام بیانیږي. د اسلام په احکامو کې عجیب حکمت دی، مثلا د اودس په ابتداء کې د لاس وینځلو حکم دی ترڅو چې په لاسونو سره اندازه وکړی شي چې اوبه خو د هوا د وجې ډیرې ګرمي یا ډیرې یخې خو ندي، کله چې معلومې شي چې قابل استعمال دي نو بیا یې په خوله کې د اچولو حکم دی ترڅو چې معلومه شي چې اوبه دي ښورا یا شربت وغیره نه دي. بیا یې په پوزه کې د اچولو حکم دی ترڅو چې معلومه شي چې بد بویي لرونکې او خوسا شوې خو نه دي، کله چې ښه اطمینان وشي نو حکم دی چې اوس مخ وربانديې ووینځې.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

په اوبو کې متیازې کول نه دي په کار

(۱) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ
د ابو هریره رضي الله عنه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: متیازې دې نه کوي یو کس په تاسو
فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ الَّذِي لَا يَجْرِي ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ.[۱] (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)
کې په هغو ولاړو اوبو کې کومې چې روانې نه وي چې بیا په هغو غسل کوي (یعنې د کوم هو بنیار نه دا

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۳٦٤/۱، رقم الحديث ۲۳۹، ومسلم في الصحيح ۲۳۵/۱ رقم الحديث ۹۰-۲۸۲، وأبو داود ۵٦/۱ رقم الحديث ٦۹، والنسائي ٦٤/۱، والترمذي ۱۰۰/۱ رقم الحديث ٦۸

وَ فِيْ رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ
لري ده چې هغه په اوبو کې متيازې وکړي بيا په هماغو اوبو سره غسل وکړي)او د مسلم په روايت کې دي
قَالَ لَا يَغْتَسِلُ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ وَ هُوَ جُنُبٌ
چې رسول الله ﷺ وفرمايل: غسل دې نه کوي يو کس په تاسو کې په ولاړو اوبو کې چې دا جنب
قَالُوا كَيْفَ يَفْعَلُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ
وي (ترخو چې اوبه ناپاکې نه شي) خلکو وويل: اې ابو هريره رضي الله عنه! بيا نو څنګه لامبل په کار دي؟
قَالَ يَتَنَاوَلُهُ تَنَاوُلًا). (بخاري ۱/۶۸، مسلم ۱/۱۶۲).
هغه وويل: د هغو نه دې لږلږ اوبه په لوښي کې را واخستل شي (د اوبو نه بهر لامبل په کار دي).

توضيح: في الماء الدائم: په دغه روايت کې د **الدائم** لفظ دی او د حضرت جابر رضي الله عنه راتلونکي روايت کې د راکد لفظ راغلی دی، د عامو علماؤ په نزد د دائم او راکد مطلب **(الذي لايجري)** دی. د د دائم دپاره صفت کاشفه دی چې د دائم نه مراد غير جاري اوبه مراد دي. (المرقات ۱۷۰-۲/۱۷۱).

ليکن شاه انور شاه کشميري رحمه الله ويلي دي چې د ماء دائم او راکد نه مراد هغه اوبه دي کومې چې غير منقطع وي يعني دائمي نه وي نه ختميدونکې اوبه وي برابره ده که جاري وي که جاري نوي، نو دلته چې کوم **الذي لايجري** الفاظ راغلي دي دا کوم احترازي قيد نه دی دا د بيان تعريف دپاره دی.

بلکې د ماء دائم يو قسم دپاره دا قيد لګول شوی دی چې د دائم يو قسم هغه دي کومې چې **الذي لايجري** دي. (المرقات ۲/۱۷۱).

د قائم دائم او راکد اوبو کې د متيازو د کولو نه ځکه منعه شوې چې که چيرته هغه کمې اوبه وي نو د متيازو په کولو سره پليتيږي او که چيرته زياتې وي نو چې يو متيازې ووينې نو بل راځي متيازې په کې کوي. همدا رنګې بالاخر اوبه خرابيږي. هسې هم په اوبو کې متيازې کول د انساني شرافت منافي دي لهذا منعه دي.

ثم يغتسل فيه: د **يغتسل** صيغه د مشهور روايت مطابق مرفوع ده يعني **لايبل ثم هو يغتسل فيه.** نو دا د **لايبولن** په ټولې جملې باندې عطف دی، بعضو علماؤ دا صيغه په جزم سره ويلې ده او هغه يې د لا نهې ماتحت په **يبولن** باندې عطف کړې ده او داره جملې يې د نهې ماتحت داخل کړې دي.

بهر حال په اول صورت کې مفهوم دا شو چې کوم کس دې په ولاړو اوبو کې متیازې نه کوي او دا خومره غیر معقول خبره ده چې اول یې په کې متیازې وکړې او بیا په هغو سره غسل کوي، په دغه صورت کې ثم د استبعاد او تعجب دپاره کیدی شي، په دویم صورت کې د حدیث مفهوم داسې شو چې کوم کس دې نه په ولاړو اوبو کې متیازې کوي او نه دې په ولاړو اوبو کې غسل کوي، په دغه صورت کې د دواړو خبرو نه منعه شوې ده، بعضو علماؤ د ثم نه وروسته (ان) مقدر کړی دی منصوب یې ویلی دی. (المرقات ۲/۱۷۱).

(۲) وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُبَالَ فِي الْمَاءِ الرَّاكِدِ[1] (رَوَاهُ مُسْلِمٌ).
د جابر رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په ولاړو اوبو کې د متیازو د کولو منعه کړې ده.
(۳) وَعَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ ذَهَبَتْ بِي خَالَتِي إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د صائب بن یزید رضي الله عنه نه روایت دی چې زما خاله زه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر کړم
فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ ابْنَ أُخْتِي وَجِعٌ فَمَسَحَ رَأْسِي وَ
هغې وویل یا رسول الله ! (دا) زما خورې ناروغ دی لهذا هغه زما په سر باندې مبارک لاس را تیر کړ او
دَعَا بِالْبَرَكَةِ ثُمَّ تَوَضَّأَ فَشَرِبْتُ مِنْ وَضُوئِهِ ثُمَّ
زما دپاره یې د برکت دعا وکړه، بیا هغه اودس وکړو او ما د هغه د اودس اوبه وڅښلې د دې نه وروسته
قُمْتُ خَلْفَ ظَهْرِهِ ، نَظَرْتُ إِلَى خَاتَمِ النُّبُوَّةِ بَيْنَ كَتِفَيْهِ
بیا زه د هغه شاته ودریدم د نبوت مهر مې ولیدلو کوم چې د هغه صلی الله علیه وسلم د ولو په مینځ کې وو او د
مِثْلَ زِرِّ الْحَجَلَةِ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[2].
ناوې د پالنګ په شان یې (پرق وهلو).

توضیح : **فشربت من وضوئه** : په وضوء کې که چیرته د واو ضمه وویل شي نو د هغه نه د وضوء عمل او نوم مراد کیدی شي او که په واو باندې فتحه وویل شي د اودس لوبنې مراد کیدی شي، دلته که چیرته د واو فتحه ده نو مراد دا دی چې ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اودس نه زیاتې شوې اوبه د تبرک

---

(۱) اخرجه مسلم في الصحيح ۱/۲۳۵ رقم الحديث: ۹۴-۲۸۱.

(۲) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۲۹۶ رقم الحديث : ۱۹۰.

د پاره وځکلې په دې کې هيڅ قسم د قيل او قال ګنجايش نشته دی او د حديث د دې مطلب طرف ته ډير علماء کرام تللي دي. (المرقات ۲/۱۷۲).

شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ په لمعات کې ليکلي دي چې د دې حديث دويم مفهوم دا دی چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د اودس د اندامونو نه ښکته کومې اوبه څڅيدلې ما هغه ترلاسه کړې او ومې څکلې، شيخ ويلي دي چې ډيرو زياتو علماو دا مفهوم اخستی دی، د دې ځای نه د مستعملو اوبو په استعمال کې د فقهاو د اختلاف مسئله مختې ته راغلې ده د کومې تفصيل چې وروسته ان شاء الله راتلونکی دی.

دلته خو ماء مستعمل ويل هم مشکل دي ځکه چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ له مبارکو اندامونو نه جدا شوې اوبه خو د برکت باعث وې په کومو باندې چې صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ جګړې کولې دا د هغه خصوصيت وو، شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ د دې حديث په تشريح کې ليکلي دي چې د زياتره علماؤ په نزد د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فضلات پاک وو نو د مستعملو اوبو څه خبره ده. (اشعة اللمعات ۱/۲۶۱).

خاتم النبوة: دا د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د نبوت نښه وه هغه ته مهر نبوت او ختم نبوت ويل شوی دی، دا د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ولو په مينځ کې د چپ طرف غضروف هډوکي لاندې وو، دا د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مبارک بدن ډيره ښايسته او خوشنما برخه وه، په مخکنيو کتابونو کې يې ذکر موجود وو نو ځکه اهل کتابو په ځانګړي طور هغه کته.د بعضو علماو رأيه دا ده چې دا د نبوت مهر د پيدا ينبت په وخت کې د دوي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په پاک جسد باندې موجود وو يو ضعيف قول دی چې د نبوت په مهر باندې دا عبارت ليکل شوی وو (سرفانت منصور) د بعضو علماو خيال دی چې د شق صدر په وخت کې دا مهر ښکاره شوی وو او د وفات په وخت کې د بدن نه ورک شو. (المرقات ۲/۱۷۴).

زرالحجلة: حجله هغې تکيه ته ويل کيږي کومه چې د ناوې په مجلس کې د هغې د پاره تياره شوې وي، په هغه باندې ښايسته پردې لګول کيږي جمع يې ازرار ده. (المرقات ۲/۱۷۴). يو شاعر ويلي دي:

لا تعجبوا من بلى غلالته ✿ قد زر ازراره على القمر

بعضو دا لفظ د راء په تقديم سره رزالحجلة ويلی دی، رز هګۍ ته ويل کيږي او حجله زرک ته ويل کيږي يعني د زرک د هګۍ برابر ختم نبوت وو، د مهر نبوت د مقدار او حجم په باره کې مختلف الفاظ راغلي دي په ټولو کې تعارض معلوميږي ليکن دا کوم تعارض نه دی هر چا د خپلې خپلې اندازې مطابق د خيال اظهار کړی دی تشبيه يې ورکړې ده، زياترو د زرک او کبوترې د هګۍ سره تشبيه ورکړې ده.

اَلْفَصْلُ الثَّانِي

د بير بضاعة او حديث قلتين مسئله

(٤) عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنِ الْمَاءِ

د ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه د هغو اوبو متعلق پوښتنه وکړې شوه

يَكُونُ فِي الْفَلَاةِ مِنَ الْأَرْضِ وَمَا يَنُوبُهُ مِنَ الدَّوَابِّ وَ السِّبَاعِ

کومې چې په صحراء کې په زمکه کې جمع شوې وي او اکثر وخت ورته درنده ګان او ځناور ځي راځي

(يعنې ځناور همدې اوبو ته راځي او به ترې څښي او متيازې وغيره په کې کوي) رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

فَقَالَ إِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلِ الْخَبَثَ [1].

وفرمايل: که چيرته اوبه د دوو قلو برابرې وې نو هغه ناپاکي نه قبلوي (يعنې د نجاست وغيره په لويدو

وَ فِي أُخْرَى لِأَبِي دَاوُدَ فَإِنَّهُ لَا يَنْجَسُ). (احمد ٢/١٢، ابوداؤد ٦٤).

سره نه ناپاکې کيږي) (او د ابوداؤد د يو بل روايت الفاظ دا دي چې هغه نه ناپاکه کيږي).

(٥) وَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ

د ابو سعيد خدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته چا عرض وکړ چې يا رسول الله!

أَنَتَوَضَّأُ مِنْ بِئْرِ بُضَاعَةَ وَ هِيَ بِئْرٌ يُلْقَى فِيهَا الْحِيَضُ

آيا مونږ د بضاعه کوهي (په اوبو سره) اودس کولی شو کله چې دې کوهي کې د حيض (دوينو) کپړې،

وَ لُحُومُ الْكِلَابِ وَ النَّتْنُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِنَّ الْمَاءَ طَهُورٌ

د سپيو غوښې او ګندګي اچول کيږي، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: (د دې کوهي) اوبه پاکې دي

لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ [2].

(ترڅو چې د هغه په رنګ خوند او بوی کې فرق رانه شي) هغه هيڅ شی ناپاک کولی نه شي.

(١) أخرجه احمد في مسنده ٢/٢٧، وأبوداود ١/٥١ رقم الحديث: ٦٣، والنسائي ١/ ٦٤، رقم الحديث: ٥٢، وابن ماجة ١/ ١٧٢، رقم الحديث ٥١٧

(٢) أخرجه احمد في مسنده ٣/٣١، وأبو داود ١/٥٣ رقم الحديث ٦٦، والنسائي ١/ ١٧٤، رقم الحديث ٣٢٦.

توضیح: اذا کان الماء قلتین الخ: حدیث بئر بضاعه او حدیث قلتین چونکه دواړه په اوبو کښ د نجاست غورځیدو بیا د اوبو پاک کیدو او ناپاک کیدو سره متعلق دي نو ځکه په عمومي طور د دواړو تشریح یو ځای شوې ده او د ترتیب په اعتبار سره د حدیث بئر بضاعه تفصیل مخکښ شوی دی او د حدیث قلتین وروسته شوی دی، حالانکه په مشکوة کښ د ذکر کولو په اعتبار سره د قلتین حدیث مخکښ راغلی دی او د بئر بضاعه حدیث وروسته راغلی دی، لیکن ددې مشهور ترتیب په لحاظ سره دلته هم اول د بئر بضاعه په حدیث باندې بحث او تحقیق لیکل شوی دی د دې مسئلې عنوان داسې دی:

په اوبو کښ د نجاست غورځیدو مسئله: اوبه بالطبع طاهرې او مطهرې دي، ځکه چې د الله تعالی فرمان دی: ﴿وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا﴾ په دې وجه که چیرته د اوبو سره کوم پاک شی یو ځای شي او د اوبو رقت او سیلان باقي وي او د اوبو اسم زائل نوي او د پاک شي په اختلاط او غلبې سره د اوبو په طبیعت کښ تغیر رانه شي نو اوبه پاکې دي، د اوبو طبیعت رقت او سیلان دی او همدا د اوبو ماهیت او ذات دی، او که د اوبو سره کوم نجاست یو ځای شي نو بیا به کتلی شي که چیرته اوبه جاري دي یا د جاري په حکم کښ دي نو ترڅو چې **احد الاوصاف** کښ تغیر رانه شي اوبه نه نجسې کیږي بلکې پاکې پاتې کیږي. د **احد الاوصاف** مطلب دا دی چې د اوبو درې اوصاف دي، رنګ بوی خوند چې په دوی کښ په کوم یوه کښ تغیر رانه شي نو اتفاقًا پاکې پاتې کیږي په دې کښ د هیچا اختلاف نشته. او که چیرته اوبه کمې دي یعنې نه جاري دي او نه د جاري په حکم کښ دي او په هغو کښ نجاست وغورځیږي نو په دې کښ د فقهاء کرامو اوږد اختلاف دی، د اهمو او مشهورو مذاهبو په بیانولو باندې اکتفاء شوې ده.

د فقهاء کرامو اختلاف: د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ او د اهل ظواهرو په نزد د اوبو قلیل او کثیر کیدو لره اعتبار نشته د احد الاوصاف تغیر لره اعتبار دی، نو ترڅو پورې چې کوم وصف یعنې رنګ بوی او خوند کښ تغیر نه وي راغلی نو اوبه پاکې پاتې کیږي، ائمه جمهورو ویلي دي چې قلیل اوبه صرف د نجاست په لویدو سره ناپاکې او پلیتې کیږي د احد الاوصاف تغیر لره هیڅ اعتبار نشته، لیکن ددې حضراتو په خپل مینځ کښ د قلت او کثرت په تحدید او تعین کښ اختلاف دی، د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ په نزد کله چې اوبه د قلتین مقدار ته ورسیږي نو هغه کثیر دي که نه نو قلیل دي او په هغو کښ دوي دومره غلو او تجاوز کړی دی چې مثلا په قله یا مشک کښ نجسې اوبه دي او په دویمې کښ هم نجسې اوبه دي مګر کله چې دواړه سره یو ځای کړی شي او دوه قلي شي نو اوس پاکې شوې او کله چې جدا جدا کړی شي نو بیا نجسې کیږي. علامه نووي رَحِمَهُ اللهُ د مسلم شارح همداسې لیکلي دي.

د امام ابوحنيفة رَحِمَهُ اللهُ او امام ابويوسف رَحِمَهُ اللهُ په نزد د قلت او كثرت په فيصله كولو كې د هغه كس رأيې لره اعتبار دى كوم چې په دغه مسئله كې مبتلاء شوى وي، يعنې رأيه د مبتلى به لره اعتبار دى، كه چيرته د هغه يقين دى چې اوبه كثيرې دي او د يو طرفه حركت او نجاست بل طرف ته نه ځي نو كثيرې دي او كه داسې نه وي نو قليلې دي، د حنفي فقهې په كتابونو كې كوم چې دا مشهور دي چې **(عشر في عشر)** يعنې لس په لسو كې مقدار كثير دى كه نه نو قليل دى نو مدار د مذهب په اصل كې په دې باندې نه دى البته د هغه د شهرت د وجې داسې شوي دي چې امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په خپل نزد د اوبو د قلت او كثرت مسئله بيان كړې ده او د كثير اوبو باره كې يې ويلي دي **كحوض مسجدي هذا** يعنې د مسجد د حوض چې كومې اوبه دي دا كثيرې دي، سليمان جوزجاني رَحِمَهُ اللهُ د ده د تلو نه وروسته دا حوض ناپ كړ نو لس په لسو كې شو نو په عوامو كې دا مسئله مشهوره شوه او په دې كې د عوامو دپاره آساني هم ده.

د مالكيو دلائل : امام مالک رَحِمَهُ اللهُ او اهل ظواهرو د خپل مسلک په استدلال كې د بئر بضاعه حديث وړاندې كړى دى د كوم چې دا الفاظ دي **(ان الماء طهور لاينجسه شئ)** په دې كې **الف لام** د جنس دپاره دى او شئ نكره تحت النفى واقع ده په كوم كې چې عموم دى، مطلب دا شو چې جنس اوبه پاكې دي، كوم شى هغه ناپاكې كولى نه شي ترڅو چې د اوبو ذات باقي وي او تغير په كې رانه شي.

دې حضراتو د تغير احد الاوصاف د قاعدې دپاره د ابن ماجه په يو روايت سره استدلال كړى دى په كوم كې چې دا استثناء ده **(الا ما غير لونه او ريحه او طعمه)** دا دوي د امت په اجماع سره هم تغير احد الاوصاف اخيستى دى چې د رنگ بوى او خوند په بدليدلو سره اجماعًا اوبه ناپاكه كيږي.

ددې حضراتو دويم دليل د مشكوة شريف په يو پنځوسم فصل باندې د يحيى بن عبد الرحمن رَحِمَهُ اللهُ روايت دى او په دغه فصل كې د حضرت ابو سعيد خدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دى، په دغو روايتونو كې په واضح طور ذكر شوي دي چې اوبه درندگانو، خرو او سپيو استعمال كړې وي ليكن بيا هم صحابه كرامو بلكې حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه نجسې نه دي گرځولې.

د جمهورو دلائل : (۱) ائمه جمهورو د مشكوة شريف په پنځوسمه(۵۰) صفحه حديث **(لايبولن احدكم في الماء الدائم)** سره استدلال كړى دى هلته د اوصافو د تغير ذكر نشته بلكې صرف د وقوع نجاست ذكر دى معلومه شوه اصل مدار د نجاست په وقوع باندې دى د اوصافو تغير په كمو اوبو كې هيڅ اعتبار ورلره نشته.

(۲) جمهورو د مشکوة په پنځه څلویښتمه صفحه باندې مذکور حدیث ﴿اذا استیقظ احدکم من نومه فلا یغمسن یده في الاناء﴾ سره هم استدلال کړی دی، دلته هم په اوبو کې د لاس د ننویستلو نه منعه شوې ده چې د نجاست احتمال دی حالانکه په دې سره د اوصافو تغیر نه کیږي.

(۳) د جمهورو دریم دلیل د مشکوة په دوه پنځوسمه (۵۰) صفحه باندې د حضرت ابو هریره رضي الله عنه روایت دی: اذا شرب الکلب في اناء احدکم فلیغسله سبع مرات، ددې روایت نه صفا ښکاره شوې ده چې اصل اعتبار د نجاست وقوع ته دی د اوصافو تغیر ته نه دی، دلته په ولوغ کلب سره اوبه نجسې شوې او اوه ځلې د لوښي د وینځلو حکم شوی حالانکه په کوم وصف کې په دې سره تغیر نه دی راغلی او نه راتلی شي.

(۴) د جمهورو څلورم دلیل د مشکوة په درې سوه یو شپیتمه (۳۶۱) صفحه باندې د ابوهریره رضي الله عنه روایت دی د کوم الفاظ چې داسې دي ﴿اذا وقعت الفأرة في السمن فان کان جامدا فالقوها وما حولها وان کان مائعا فلا تقربوه﴾ (سنن ابو داؤد).

په دغه حدیث کې په واضح طور ذکر شوي دي چې غوړي که چیرته مائع (نرم) وي سیال وي نو د موږې په غورځیدو سره نجس کیږي حالانکه په دې سره د اوصافو تغیر نه شي کیدی، په دې باب مایحل ومایحرم کې د مشکوة صاحب د حضرت میموني رضي الله عنها روایت هم نقل کړی دی د کوم مضمون چې د ذکر شوي حدیث په شان دی کوم چې په درې سوه شپیتمه (۳۶۰) صحفه کې ذکر شوی.

جواب: د بئر بضاعه روایت ته جمهورو ډیر جوابونه ورکړي دي نمبر وار یې ملاحظه کړئ:

(۱) د بیربضاعه حدیث دصحت په اعتبار سره د هغو احادیثو مقابله نه شي کولی کوم چې جمهورو پیش کړي دي داوجه ده چې بخاري او مسلم د بیر بضاعه حدیث په خپلو کتابونو کې نه دی ذکر کړی.

(۲) د بیر بضاعه حدیث امام احمد رحمه الله وغیره اگر که صحیح کړی دی مگر یحیی بن سعد القطان رحمه الله د سند د اضطراب د وجې ضعیف کړی دی او کله چې په صحیح او ضعیف کې مقابله راشي نو ضعیف ته ترجیح ورکول کیږي.

(۳) دریم جواب د فتح القدیر صاحب ورکړی دی چې دا حکم د عامو اوبو نه دی بلکې سوال د بیر بضاعه سره متعلق وو جواب هم د هغه متعلق ورکړی شوی دی چې موجودې اوبه پاکې دي، د هغه نه د آینده دپاره عامه قاعده نه شي جوړیدی ځکه چې دلته الف لام عهدي دی خاص او معهود اوبه مراد دي.

د دې خبرې وضاحت د علامه تفتازاني رحمه الله په تحقیق سره هم شوی دی ده او میر سید سند رحمه الله دواړو لیکلي دي چې په الف لام کې اصل عهد خارجي دی که چیرته په هغه باندې عمل ممکن وي نو د

نورو طرف ته تلل مناسب ندي، د دې قاعدې مطلب هم دا شو چې دلته د خاصو اوبو متعلق سوال وو لهذا د خاصو اوبو متعلق جواب ورکړی شو لهذا دا عامه ضابطه نه ده.

(۴) د صحابه کرامو سوال د ماضي زمانې سره متعلق وو چې اول په هغه کې ګندګي اچول کیدله اوس نشته نو آیا مونږ اودس وربانديې کولی شو، رسول الله ﷺ وفرمایل چې اوبه طبعًا پاکې دي هغه هیڅ شی ناپاکې کولی نه شي.

(۵) بلاذري او علامه سیوطي رحمه الله لیکلي دي چې بیر بضاعه غدیر وو او غدیر لوی کوهي ته ویل کیږي یعنې دا کمې اوبه نوې بلکې ډیرې اوبه وې، په دې کې زمونږ هم کوم اختلاف نشته چې ډیرې اوبه ناپاکه کیدی نه شي.

(٦) امام طحاوي رحمه الله د امام التاریخ علامه واقدي رحمه الله په حواله لیکلي دي چې بیر بضاعه چشمه دار کوهی وو په هغه سره نزدې باغونه خړوب کولی شول، په دې قول دا خبره ثابته شوه چې د بیر بضاعه اوبه کمې نوې بلکې ډیرې او د جاري په حکم کې وې، په علامه واقدي باندې اګر که په روایت حدیث کې اعتراض دی لیکن په تاریخ کې دا امام عند الانام دی.

(۷) د سوچ خبره دا ده چې که چیرته د بیر بضاعه اوبه کمې وې نو د دومره نجاستونو باوجود رسول الله ﷺ د هغو د استعمال حکم څنګه ورکولو او هغه دوي ﷺ په خپله څنګه استعمالولې حالانکه دا بدیهي خبره ده چې د دومره ګندګۍ ولیدلو نه وروسته داسې اوبه څوک نه استعمالوي او نه په کې ډکې ډکې توکرۍ ګندګي اچولو سره اوبه د اوصافو د تغیر نه محفوظ کیدی شي.

همدارنګه کافر او مسلمان دواړه د اوبو په صفائي او پاکۍ باندې متفق دي، بیا د یو عقلمند په عقل کې دا خبره نه شي راتلی چې خلکو قصدا په هغه کې ګندګي اچوله او واقعي ګندګي په کې پرته وه او دوي هماغه اوبه استعمالولې، خامخا په دې روایت کې ډیر احتمالونه شته دی، په دغو ټولو احتمالاتو باندې غور کول په کار دي او بیر بضاعه د دې جزئي واقعې ضابطه جوړول نه دي په کار.

(۸) د صحابو دا سوال په توهم او وهم باندې بناء وو ځکه چې دا کوهی په نالۍ کې وو او د سیلاب د اوبو سره د ګندګي راتلو خطر وو نو رسول الله ﷺ د اسلوب حکیم په طور جواب ورکړ چې اوبه کوم شی ناپاکه کولی نه شي تاسو وهمونه او احتمالات پریږدئ ځکه چې (الیقین لایزول بالشک) یوه مسلمه قاعده ده.

(۹) شاه انور شاه کشمیري رحمه الله د بیر بضاعه په چشمه دار کوهي او ډیرو اوبو باندې د بخاري شریف په یوه حدیث سره داسې استدلال کړی دی چې هلته یوه زړه ښځه اوسیدله او بیر بضاعه ته نزدې د هغې د چقندرو باغ وو هغې به د غه باغ د دې کوهي په اوبو سره اوبه کولو او د جمعې د مونځ نه وروسته به یې ددې باغ چقندر پخول او په صحابه کرامو به یې خوړل، صحابه به د جمعې په انتظار کې اوسیدل ترڅو

چې د زړې مور چقندر وخوري، ددې واقعې نه ښکاره شوې چې بير بضاعه چشمه دار کوهی وو د کوم اوبه چې جاري وې نو ځکه رسول الله ﷺ وفرمايل چې د هغه اوبه پاکې دي هغه کوم شی ناپاکه کولی نه شي.

باقي په ابوداؤد کې مؤلف د بير بضاعه واقعه ليکلې ده په هغې کې څو راويان مجهول دي هغه قابل استدلال نه دي ، او په مشکوة شريف کې د حوضونو متعلق د حضرت عمر رضي الله عنه او د نورو چې کوم واقعات دي د هغو جواب دا دی چې هغه لوی حوض وو کوم چې د جاري اوبو په حکم کې وو، ځکه چې د مدينې منورې زمکې په نظر کې نيولو سره هلته واړه کوهيان باقي نشو پاتې کيدلی.

لغات: **بير بضاعه** د مشهور روايت مطابق د **باء** په ضمې سره دی، بعضو کسره هم روا ګرځولې ده، **ضاد** مشهور دی بعضو **صاد** هم ويلی دی ، دا په مدينه منوره کې د يو کوهي نوم دی کوم چې د مسجد نبوي سره د احد په طرف د حضرت حمزه رحمه الله د قبر سره په اولنۍ لارکې ښي طرف ته وجود لري په يو روايت کې راغلي دي چې رسول الله ﷺ په خپله د هغه د اوبو نه يو ډولچه ډکه کړه او په هغو سره يې اودس وکړاو بيايې دا ودس نه دزياتو اوبو سره د خولې لعاب ملګرې کړې او کوهي ته يې ور واچولې د صحابه کرامو په زمانه کې د هغه په اوبو سره د شفاء دپاره ناروغانو ته غسل ورکول کيده الله تعالی به شفاء ورکوله د بير بضاعه دمالک ابن سيد رحمه الله بيان دی چې کله رسول الله ﷺ د خولې لعاب دې کوهي ته واچول د هغې نه وروسته مونږ د هغه اوبه د تبرک په طور استعمالولې (كذا في اللمعات ج ۱ ص ۱۳۸).

الحيض: د **حاء** د کسرې او د **ياء** د فتحې سره دا د **حيضة** جمع ده ددې نه مراد په حيض کې استعمال شوې کپړې او ټوټې دي.

النتن: بد بويي ته ويل کيږي، دلته مراد بد بويي لرونکي شيان دي.

لحوم الكلاب: يعنې مړه شوي سپي او د هغو غوښ شوي اندامونه په کې غورځول شوي وو.

۳۰ صفر ۱٤۱۰هـ

د حديث قلتين بحث :**اذا بلغ الماء قلتين**: د جمهورو او مالکيانو په مينځ کې په ماء قليل او کثير کې د نجاست لويدلو متعلق اختلاف وو، اوس د ائمه احنافو، شوافعو او حنابلو ترمينځ د ماء قليل او کثير په تحديد او تعيين کې غټ اختلاف دی، شافعيانو د قليل او کثير دپاره قلتين معيار جوړ کړی دی، او احنافو د مبتلاء به کس رأيه معيار جوړه کړې ده، د دې تشريح په مخکنې درس کې تيره شوې ده، دلته ددې حضراتو دلائل وړاندې کولی شي.

دلائل : امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ په خپل استدلال کې د قلتين حديث وړاندې کړی دی چې د کثيرو اوبو حد قلتين دي او په حديث کې دي «اذا بلغ الماء قلتين لم يحمل الخبث، ای لم يقبل الخبث» يعنې د نجاست په پرېوتلو سره هغه نه ناپاکه کيږي.

د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ دليل د حضرت عبدالله بن زبير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت دی چې يو زنګي (حبشي) د زمزم په کوهي کې ولويده او مړ شو نو حضرت ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ او نورو صحابه کرامو د ټولو اوبو ويستلو حکم ورکړو، په روايت کې دي چې د زمزم کوهی چشمه دار وو اوبه يې نه ختميدلې او خلکو ويستلې او د ناپاکه ګڼلو په وجه يې کوهي خالي کولو په دغه کوهي کې په زرګونو بوقې اوبه وې بيا هم هغه ناپاک وګرځول شو او د ټولو صحابو په موجودګۍ کې په دې باندې عمل اوشو هيچا اعتراض ونه کړو نو دا يو قسم اجماع شوه او د قلتين حديث ګويا چې د اجماع خلاف دی هغه د اوبو د تحديد دپاره معيار نه شي جوړيدلی.

جواب : د قلتين حديث جواب احنافو داسې ورکړی دی چې دا حديث (۱) سندًا (۲) متنًا (۳) او معنًا مضطرب دی د کوم دوجې چې حديث ضعيف کيدلی شي،سندًا اضطراب دادی چې د دې حديث د روايت مدار په دريو کسانو باندې دی، اول محمدبن اسحاق، دويم وليد بن کثيراو دريم حماد بن سلمه.د محمد بن اسحاق په باره کې تقريبا ټول محدثين متفق دي چې هغه ضعيف دی، بلکې امام مالک د دجال من الدجاجلة په نوم سره ذکر کړی دی، لهذا د حديث د سند دا طريقه قابل استدلال پاتې نه شوه.د وليد بن کثير په طريق کې دوه اضطرابه دي، بعضې ځايونو د محمد بن جعفر ذکر دی او بعضو کې د محمد بن عبادبن جعفر ذکردی او بعضو ځايونو کې دعبدالله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ذکردی او څه ځايونو کې د عبيدالله بن عبدالله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ذکر دی، په دې وجه شيخينو دا روايت نه دی اخيستی او امام ابوداؤد په خپل کتاب کې دا اضطراب ذکر کړی کوم چې د هغه د عادت مطابق د حديث د ضعيف کيدو علامه ده.

دارنګه د ابوداؤد په زړو نسخو کې دا خبره ترلاسه شوې ده چې ابوداؤد ورته ضعيف ويلي دي، په معارف السنن کې د ابو داؤد په نسخو باندې محدث العصر حضرت بنوري رَحِمَهُ اللهُ خبره کړې ده او ويلي يې دي چې په مخکنيو نسخو کې دا خبره موجوده ده چې امام ابوداؤد دې حديث ته ضعيف ويلي دي، د هدايې صاحب د دوو وجوهاتو د وجې د ابوداؤد حواله ورکړې ده چې هغه د قلتين حديث ته ضعيف ويلي دي، د حماد بن سلمه په طريق کې د دې حديث په موقوف او مرفوع کې اختلاف دی دا جدا اضطراب دی،لهذا د قلتين حديث سندًا مضطرب دی او مضطرب ضعيف دی قابل استدلال نه دی.

متنًا اضطراب : دا چې په بعضو روايتونو کې د قلتين ذکر دی په بعضو کې د ثلاث قلال ذکر دی په بعضو کې د اربع قلال ذکر دی په بعضو کې اربعين قلة دی په بعضو روايتونو کې اربعين غربًا دی او په بعضو کې اربعين دلوًا دی او د مازاد الفاظ دي، لهذا دا روايت د متن په اعتبار سره هم مضطرب دی کوم چې د ضعيف کيدو دليل دی.

معنا اضطراب: داچې د قلة لفظ په ډيرو معناګانو سره استعمال شوی دی (۱) **قامة الرجل** (۲) **رأس الجبل** (۳) **الجرة الكبيرة** يعنې لويه جاتۍ، شوافعو ويلي دي چې مونږ چاتۍ مراد کړې ده، احنافو ويلي دي چې چاتۍ هم غټې او وړې وي، شوافعو ويلي دي چې د پنځو مشکيزو والا دوه چاتۍ مراد دي، يعنې يوه چاتۍ په دوه دوه نيمو مشکيزو سره ډکيږي په دوو کې پنځه مشکيزه کومې چې تقريبا پاو باندې شپږ منه اوبه جوړيږي، احنافو ويلي دي چې د مشک هم علم نشته چې د ميښې دی که د اوښ دی که د پسه دی، دوي ويلي دي چې په کوم مشک کې ديرش يا پنځوس استار اوبه راشي هغه مراد ده، احنافو ويلي دي چې په استار کې هم تفاوت دی، او که چيرته د **قلة** نه **رأس الجبل** مراد کړی شي نو دا ستاسو هم خلاف دی نو په جهالت کې جهالت راغی نو **فأين التحديد؟** يو اضطراب باعث تضعيف کيدی شي دلته خو درې اضطرابه راغلل.

دويم جواب دادی چې د دې حديث په صحت او عدم صحت کې هم د علماو اختلاف دی، ډيرو محققينو ورته صحيح ويلي دي، ليکن د مذاهب اربعو د علم غرونو يې تضعيف هم کړی دی، علي المديني ويلي دي چې دا حديث ثابت شوی نه دی ، امام ابن تيميه رحمه الله او امام ابن القيم رحمه الله کوم چې د علم اوچتې پايې دې دوي ورته ضعيف ويلي دي.بدرالدين عيني رحمه الله او د صاحب هدايه په شان محققينو ورته ضعيف ويلي، دارنګه په دې حديث کې يو علت قادحه هم شته په کوم سره چې حديث معلل جوړ شوی او هغه علت دا دی چې د اوبو استعمال کله چې په عامو شيانو کې روايت راغلی دی نو د صحابو په جماعت کې صرف عبدالله بن عمر رضي الله عنه روايت کړی دی کوم بل صحابي نه دی کړی، او بيا د ده په شاګردانو کې صرف عبدالله يا عبيدالله د ده نه روايت نقل کړی دی دا خفي علت دی په کوم سره چې حديث معلول جوړيږي، امام طحاوي دا ويلي دي چې حديث صحيح دی ليکن مونږ يې په معنی باندې نه پوهيږو ، حضرت ګنګوهي رحمه الله د دوه قلو اوبو دپاره يوه کنده ژوره کړه او بيا يې په هغې کې دوه قلې اوبه واچولې هغه ويلي دي چې دا دوه قلې اوبه لس په لسو کې اوبه وې، لهذا په دې کې د احنافو او شافعيانو اختلاف پاتې نه شو د دواړو په نزد دا د کثيرو اوبو په حکم کې شوې.

د حديث قلتين مصداق : بهر حال اګر که حديث ثابت شو او صحيح شو نو بيا د هغه اصل مصداق څه کيدل په کار دي؟ امام ابو يوسف رحمه الله همدا په زړه کې وساتل امام ابو حنيفه رحمه الله ته يې تشريف وروړلو او پوښتنه يې وکړه چې که چيرته دا حديث صحيح دی نو د دې اصل مصداق څه دی او د ده محمل څه کيدل په کار دي؟ امام ابو حنيفه رحمه الله وويل چې د دې مصداق د صحراء هغه لړ شاته اوبه دي کومې چې څاڅکی څاڅکی په يوه ژور ځای کې را څڅيږي او هلته جمع کيږي او له همدې ژور ځای نه همدا اوبه يو څه وړاندې چې لاړې شي نو وچيږي او عادةً په دغه ژور ځای کې دوه قلې اوبه جمع

کیږي نو دا نه نهر دی نه لوی حوض دی نه جاري چینه ده لیکن پلیتیږي ددې وجې نه چې په دې کې نجاست و دریدلی نه شي ځکه چې لږ لږ شاتته بهیږي نو د جاري په حکم کې دي، دا یې چې واوریدل امام ابویوسف رَحِمَهُ اللهُ ودریده امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ یې د خوشحالی د وجې نه په تندي باندې ښکل کړو او وې ویل تاته الله تعالی دیر لوی منصب درکړی دی.

بنده عاجز عرض کوي چې ما باربار همداسې اوبه او جمع شده ژورځایونه د ښکار کولو په موقع لیدلي دي هغه په رښتیا د دوه قلو برابر وي او په صحراء کې وجود لري جمع هم دي او جاري هم دي او دا حدیث نعرې وهي چې د قلتین نه دا رنګه کوهی مراد دی کوم چې په صحراء کې وجود لري او ښاري اوبه مراد نه دي ځکه چې په حدیث کې ددرندګانو تګ راتګ اود څښلو ذکر موجود دی نو آیا کوم درنده د کراچي امپریس مارکیټ راتلی شي بیا په منګي کې خوله ننویستې شي دکوم دوجې چې دامسئله راپورته شوې؟ الله تعالی دې په امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ باندې په کروړونو رحمتونه نازل کړي دا د نبوت د علومو امین وو.

۱ ربیع الاول ۱٤۱۰هـ

د دریاب د اوبو او د مردارې مسئله

(٦) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّا
دابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې یو کس د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه پوښتنه وکړه یا رسول الله! مونږ
نَرْكَبُ الْبَحْرَ ، وَ نَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ مِنَ الْمَاءِ ،
په (تروش) دریاب کې د کشتۍ په ذریعه سفر کولو او (خوږې) اوبه مود ځان سره اخیستې وی په دې وجه
فَإِنْ تَوَضَّأْنَا بِهِ عَطِشْنَا ، أَفَنَتَوَضَّأُ بِمَاءِ الْبَحْرِ ؟
که چیرته مونږ په دې اوبو سره اودس کوو نو تږي پاتې کیږو نو آیا مونږ د دریاب په اوبو سره اودس کولی
فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الْحِلُّ مَيْتَتُهُ[1]
شو (یا تیمم وو هو) رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: د سمندر اوبه پاکوونکې دي او مرداره یې حلاله ده.

توضیح: **سأل رجل**: بعضو ویلي دي چې د دغه کس نوم عبد وو کوم چې مدلجي وو کوم چې د سمندر اوبو متعلق پوښتنه کړې وه، بعضو ویلي دي د هغه نوم عبدالعزی وو، بعضو ویلي د هغه نوم عرکی

---

(۱) أخرجه أحمد في مسنده ۳٦۱/۲، وأبو داود ٦٤/۱ رقم الحديث: ۸۳، والنسائي ۵۰/۱ برقم الحديث: ۵۹، وابن ماجة ۱۳٦/۱، رقم الحديث: ۳۲٦.

وو، ویل شوي دي چې سوال کوونکی دغه کس په سمندر کې د کشتی بانی کار کولو.

سوال: المتوضأ بماء البحر: دلته قابل غور خبره دا ده چې د سمندر د اوبو سره متعلق دا پوښتنه دلته څنګه شوې ده د دې منشاء څه وه کله چې صحابه او عرب په ذهانت کې ډیر مخکې وو هغوی د وړو وړو کوهیانو متعلق علم لرلود نو د سمندر د پاک او ناپاک کیدو په باره کې ورته اشکال څنګه پیدا شو؟.

اول جواب: د سوال محرکات او اسباب دري وو، اول دا چې دا د ابوداؤد شریف په روایت کې دي چې (وان تحت البحر ناراً) دارنګه د قرآن کریم آیت ﴿وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ﴾ او ﴿وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ﴾ دا ټول په دې باندې دال دي چې د سمندر لاندې اور دی او د قیامت په ورځ به دا اور راپورته شي او همدا د سمندر لاندینی برخه به دوزخ جوړیږي، کله چې د همدې اوبو لاندې اور دی او اور مظهر د غضب الهي دی نو د سره په سمندري اوبو کې د پاکی او ناپاکی شائبه کیدی شي نو ځکه صحابي دا سوال وکړ بهر حال دا جواب ډیر کمزوری دی.

دویم جواب: دا چې په سمندر کې ډیر غټ غټ ځناور او سیړي کوم چې د غټو غټو غرونو برابر کیدی شي ځکه چې ماهیان د هغو حیواناتو نه دي د کومو د جسم د غټ کیدو چې هیڅ اندازه نه شي کیدی.
او ښکاره ده چې همدا حیوانات په سمندر کې مره کیږي هم نو د سمندر اوبو د نجس کیدو شائبه پیدا شوه نو سوال یې وکړ، دا وجه یو څه غنیمت ده.

دریم جواب: کوم چې قوي هم دی او په حقیقت باندې مبنی هم دی هغه دا ده چې د سمندر اوبه د خپلو دریو اوصافو رنګ، بوی، خوند کې د عامو اوبو نه مختلفې وي نهایت تروشې او بد بوی لرونکې وي نو ځکه صحابي ته شائبه پیدا شوه نو سوال یې وکړ د کوم په جواب کې چې رسول الله ﷺ د هغه د انکار صورت د نهایت حصر او تاکید سره رد کړو (**هوالطهور مائه**) یې وفرمایل چې که پاکې اوبه دي نو د سمندر اوبه دي.

سوال: رسول الله ﷺ د دې صحابي په جواب (نعم) مختصر لفظ پر ځای دومره اوږده جمله د څه د پاره وویله؟.

جواب: د نعم په ویلو سره خو د سوال کوونکي جواب کیدی شو چې اودس جائز دی مګر د اوبو حیثیت او په هغو سره د عموم طهارت د حصول حکم ظاهریدی نه شو او کله یې چې دا اوږده جمله وویله نو د شریعت یوه قاعده وړاندې راغله چې په دې اوبو سره اودس، غسل او د جامو وینځل ټول روا دي.

والحل میتته: په میتة کې ټول میتات البحر مراد نه دي بلکې د دې نه صرف انواع د سمک مراد دي، یعني دلته اضافت د استغراق د پاره نه دی، بلکې اضافت عهدي دی او صرف معهود حیوان یعنې ماهیان مراد دي.(المرقات ۲/۱۸۱).

سوال: دلته دا شائبه كيدى شي چې د رسول الله ﷺ نه دغه سوال كوونكي صرف د اوبو متعلق پوښتنه كړې وه نو دوي ﷺ داوبو متعلق جواب سره د سمندري ځناورو متعلق د جواب ضرورت ولې محسوس كړاو د دې جملې د ماقبل سوال سره څه ربط جوړ شوى دى؟

جواب: د دې سوال جواب دا دى چې كوم كس د سمندر په اوبو د اودس د مسئلې پوښتنه كړې وه هغه په سمندر كې د كشتۍ بان په شان كار وبار كولو او زياتره وخت به هغه په سمندر كې وو نو لكه څرنګه چې د اوبو د استعمال مسئله د هغه دپاره ضروري وه همدارنګه د خوراك مسئله هم د هغه دپاره ضروري وه نو رسول الله ﷺ د هغه د حالت او د هغه د ضرورت په نظر كې نيولو سره د سمندري ځناورو د حلت او حرمت متعلق مسئله بيان كړه چې په دغه سمندر كې ستا اوبه دي په دې كې ستا خوراك دى، همدارنګه د دې تفصيلي جواب نه دا هم معلومه شوه چې سمندري اوبه صرف د ضرورت په وخت كې نه دي بلكې هر وخت قابل استعمال دي.

د سمندري ځناورو شرعي حكم : ميتة البحر : يعنې د سمندري ځناورو په حل او حرمت كې د فقهاء كرامو اختلاف دى، د ماهيانو ټول اقسام حلال دي، په دې كې د هيڅ اختلاف نشته، د ماهيانو نه بغير په نورو ځناورو كې اختلاف دى.

ائمه ثلاثه يعنې مالک شافعي او د احمد بن حنبل رحمهم الله تعالى په دې مسئله كې درې اقوال دي:

اول قول : دادى چې كوم شيان په وچه كې حلال دي د هغو مثل په بحر كې حلال دي او كوم چې په وچه كې حرام دي د هغو مثل په بحر كې هم حرام دي.

دويم قول : دادى چې بحري شيان ټول حلال دي حتى چې بحري انسان بحري سپى او بحري خنزير هم حلال دي، يو چا د امام ملاک رحمه الله نه پوښتنه وكړه چې سمندري انسان كه چيرته خبرې كولې د هغه خوړل هم حلال دي؟ نو ده جواب وركړ (نعم ولو يتكلم بالعربية الفصحى) يعنې اګر كه فصيحه عربي هم كوي نو د هغه خوړل هم حلال دي، د دې حضراتو په نزد د سمندري ځناورو نه درې شيان د نصوصو د وجې مستثنى دي اول ضفدع چيندخ، دويم سلحفاة شمشتى او دريم تمساح مګر مچ، د دې حضراتو په نزد دا دويم قول د ټولو نه دير مختار دى.

د جمهورو دريم قول : دا دى چې كوم شيان زهر لرونكي دي هغه حرام دي باقي نور شيان حلال دي، بهر حال د جمهورو د دې دريو اقوالو كې كوم ضبط او انضباط نشته دى په كوم چې هر عام او خاص په اسانۍ سره پوهه شي او په هغه باندې عمل وكړي.

امام ابو حنيفه رحمه الله وايي دي چې د انواع سمک نه په غير ټول سمندري شيان حرام دي.

دلائل : (۱) د جمهورو اول دليل زير بحث حديث دى په كوم كې چې د (والحل ميتته) الفاظ راغلي

دي، دغو حضراتو په دې کې اضافت د استغراق دپاره اخستی دی یعنې د سمندر ټول میتات حلال دي.

(۲) د جمهورو دویم دلیل ﴿أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ﴾. (مائدة: ۹٦)

(۳) د جمهورو دریم دلیل د عنبر قیصه ده چې صحابه کرام رسول الله ﷺ په یوه سریه کې لیږلي وو کله چې د هغوی سره خوراک ختم شو نو د پاڼو په خوړلو یې شروع وکړه بیا الله تعالی یو سمندري (دابه) را ولیږله کومې ته چې عنبر ویل کیده صحابه کرامو هغه وخوړه، جمهورو ویلي دي چې دلته د دابه لفظ راغلی د کوم نه چې مراد ځناور دی او صحابه کرامو خوړلی دی، او په بخاري کې دا حدیث موجود دی، د امام ابو حنیفه رحمه الله دلیل د قرآن کریم آیت ﴿وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ﴾ (اعراف ۱۵۷) دی هغه ویلي دي چې د انواعو سمک نه په غیر ټول بحري شیان په خبائث کې داخل دي کوم چې ضرر رسونکي او خبائث دي بلکې ځینې خو دومره زهرجن دي چې د هغو په خوړلو سره انسان فورا مړ کیږي.

د چینجي حکم : دلته په مختصر طور په ضمني انداز سره د چینجیو متعلق هم یو څه اوګورئ، بیا به د جمهورو دلائلو ته جواب وشي. په چینجي کې د شوافعو، مالکیو او حنابلو نه بغیر د ائمه احنافو هم په خپل مینځ کې اختلاف دی، ځینې احناف کوم چې بالخصوص د ساحلي علاقو اوسیدونکي دي هغوی چینجي حلال ګڼي او اکثر حنفي علماء هغه حلال نه ګڼي، د اختلاف بنیاد دا دی چې آیا چینجی د ماهي په اقسامو کې داخل دی او که ورنه خارج دی، که چیرته د ماهي په اقسامو کې داخل دی نو بیا د هغه په حلال کیدو کې هیڅ شبه نشته، لیکن که چیرته د ماهي د اقسامو نه خارج دی نو بیا د هغه په حرام کیدو کې هیڅ شبه نشته، ځکه چې احناف د انواعو د سمک نه بغیر نور سمندري حیوانات حلال نه ګڼي نو بیا چینجي ته هم حلال ویل نه دي په کار، اوس دا مسئله د حیواناتو د علماؤ طرف ته لاړه چې د حیواناتو ماهرین دا فیصله وکړي چې چینجی ماهی دی او که بل څه دی، حضرت مولانا رشید احمد ګنګوهي رحمه الله هغه د وچې چینجی ګڼلی دی په فتاوی رشیدیه کې داسې لیکل شوي دي :

حضرت اشرف علي تهانوي رحمه الله حیواناتو علماو ته حواله کړی دی چې هغوی یې په کوم کې شماري که چیرته ماهي دی نو حلال دی او که نه دی نو حرام دی، د علماء حیواناتو خبره ده چې په ماهي کې د هډوکي وجود ضروري دی په چینجي کې هډوکي نشته همدرانګه په ماهي کې یو تعداد نورې علامې دي کومې چې په چینجي کې نشته د کوم نه چې معلومه شوې ده چې چینجی د ماهي د قسم نه نه دی کوم بل شی دی.

دلته دا خبره هم د یادولو ده چې د دې مسئلې تحقیق غیر جانبدار علماوته په کار دی کوم علماء چې سهار ماښام چینجي اخلي او په خوند سره یې خوري، ښکاره خبره ده چې دوی به د حلال جوړیدو دپاره هر قسم غوړ دلائل جوړوي، لهذا کتل کیږي به چې شوافعو حضراتو د کومو شیانو په حلت باندې

استدلال کړی دی دچینجیو خوړونکي حضرات دا دلائل د جواز د استدلال دپاره وړاندې کړي دي، حالانکه د زیر بحث حدیث په تشریح کې حنفي علماؤ په شد او مد سره د شافعي حضراتو همدې دلائلو ته په مدلل انداز سره د جوابونو په ورکولو سره را روان دي، په کومو کې چې د دې حدیث جواب هم دی، د چینجیو خواهشمند او شوقي حضرات زیاتره وخت د لغت کتابونو حواله وړاندې کړې ده چې چینجی حلال دی او ویلي یې دي چې اوګورئ د لغت فلاني فلاني کتاب ورته ماهي ویلي دي، نودلته دا خبره یاد ساتل په کار دي چې د لغاتو همدا زیاتره کتابونه د شافعي حضراتو د مسلک دي په هغو سره احناف څنګه استدلال وکړي، دارنګه دا د خوړلو او نه خوړلو حلال او حرام مقابله ده او په داسې صورتحال کې ترجیح حرام ته ورکول کیدی شي، ترڅو چې د حرامو په خوړلو کې د واقع کیدو نه انسان وساتل شي.دلته زه د لغت د علماو دوه درې حوالې هم درکوم ترڅو چې د چینجیو نه خوړونکو حضراتو ته تسلي اوشي او د خوړونکو دپاره د سوچ کولو څه اسباب برابر کړی شي.

جهینګا(کوني کبر) ته په عربي کې (روبیان) ویل کیږي لهذا د لغت والا هغه په باب الراء کې لیکلی دی په لغت کې ورته (اربیان) هم ویل کیږي لهذا د الف په باب کې یې هم ذکر موندل کیږي، لهذا مؤلف المنجد الابجدي په حرف الراء کې لیکلی دی: **الروبیان جنس سرطان بحري من القشریات العشاریة الاقدام ویعرف بالقریدس،** یعني جهینګا سمندري چینجی او سرطان دی او د هغه لسو ته نزدې پښې دي او قریدس یعنې د کوني کبر په نوم سره مشهور دی.

د لغت یو کتاب یعنې کتاب **المنجد في اللغة** په ۸ صحفه باندې د هغه مصنف لیکلي دي:**اربیان وروبیان جنس سرطان بحري من القشریات العشاریة الاقدام ویعرف بالقریدس اصناف عدیدة لذیذ الطعم**، په دې عبارت کې دا آخرني الفاظ زیات راغلي دي، چې د همدې چینجي ډیر زیات اقسام دي او دا یو خوندور شی دی.د لغت مشهور کتاب **المنجد في اللغة والادب والعلوم** کې د هغه عیسائي مصنف لویس معلوف د رویبان متعلق لیکلي دي : **اربیان نوع من السرطان بحري،** یعنې دا د چینجیو یو قسم دی (المنجد في اللغة والعلوم ص ۷).

د لغت یو بل کتاب د (**الاروس**) په ۵٦ صفحه کې لیکل شوي (**روبیان برغوث البحر**) یعنې دا یو وینه زبېښونکی چینجی دی.

خلاصه دا راووتله چې دې ته چینجی وویل شو ورته کوني کبر وویل شو د هغه خوړونکو ته اوس په خپله سوچ کول په کار دي چې دوی کوم شی خوري او خوړلي یې دي، په قیمت او خوند کې یې خبره

کول نه دي په کار، حضرت مولانا مفتي محمود رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې چینجي ته حرام نه وایم لیکن په دسترخوان یې زما پر ورانديې رانه وړئ، بهر حال خو ښه خپله خپله او نصیب خپل خپل اجتهادي مجاهده ده هر طرف ته د ګنجایش را ویستلو کوشش مسلسل روان دی څوک یې خوري او څوک یې بد ګڼي.

د احنافو د طرفه جمهورو ته جواب : بهر حال د چینجي د جملې معترضه نه وروسته اوس د زیر بحث حدیث **والحل میتته** جواب احنافو دا ورکړی دی چې دلته د **میتة** نه د سمندر عام ځناوران مراد نه دي بلکې ددې نه صرف ماهیان مراد دي او په ماهي باندې د **میتة** اطلاق ددې وجې شوی دی چې د هغه دپاره د ذبحې ضرورت نشته ، په حدیث شریف کې راغلي دي رسول الله ﷺ فرمایلي دي : **﴿احلت لنا المیتتان السمک والجراد والدمان الکبد والطحال﴾**.ترمذي دا روایت نقل کړی دی او ابن ماجه او نسائي هم دالفاظو د تغیر سره نقل کړی دی.

د جمهورو دویم دلیل **﴿أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ﴾** جواب دا دی چې دلته **صید** د **مصید** په معنی نه دی د کوم معنی چې د ښکار شده شي ده بلکې دا لفظ په خپله مصدري معنی **اصطیاد** د ښکار کولو په معنی دی نو د آیت نه د محرم (حالت احرام) دپاره د سمندري ښکار کولو اجازت حاصل شوی دی، د خوراک خبره دلته نشته او ښکار خو د حرامو ځناورو هم کیدی شي او که چیرته د ښکار کولو او خوراک هم خبره شي نو د **صید البحر** مصداق د ماهیانو ښکار دی کوم چې مشهور دی روا هم دی او حلال هم دی.

د جمهورو دریم دلیل د عنبر والا حدیث وو په دې کې چې د دابه والا لفظ راغلی دی د هغه جواب دا دی چې د بخاري په بعضو روایتونو کې په عنبر باندې د سمک اطلاق هم موجود دی، دابه ځکه ورته ویل شوې ده چې هغه ډیر غټ ماهي وو چې دریو سوه صحابو تر میاشتې پورې خوړلو د هغه د سترګې په خانه کې نهه کسان ناست وو او د هغه هډوکي یوه صحابي په زمکه کې خښ کړل په اوښ باندې سور شو د هډوکو لاندې په ارام سره تیر شو دومره غټ ماهي وو ځکه د دابه اطلاق ورباندې شوی دی، که نه نو د هغه نوم عنبر وو او عنبر د ماهیانو یو قسم دی.

د نبیذ التمر مسئله

(۷) وَعَنْ أَبِي زَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ
ابو زید د حضرت عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت کړی دی چې رسول الله ﷺ وویل ده ته د
لَيْلَةَ الْجِنِّ : مَا فِي إِدَاوَتِكَ ؟ قَالَ : قُلْتُ :
لیلة الجن (د پیریانو شپه) ستا په مشک کې څه دي؟ عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وایي چې ما ورته وویل

نَبِيذٌ . قَالَ : تَمْرَةٌ طَيِّبَةٌ ، وَ مَاءٌ طَهُورٌ[1].
نبيذ (يعني د كهجورو شربت) دى نبي عليه السلام و فرمايل: كهجوري پاكې دي او اوبه پاك كوونكې دي.
وَ زَادَ أَحْمَدُ ، وَ التِّرْمِذِيُّ : فَتَوَضَّأَ مِنْهُ . وَ قَالَ التِّرْمِذِيُّ :
امام احمد او امام ترمذي دا الفاظ زيات كړي پس هغه په هغو سره اودس وكړو او امام ترمذي دا هم ويلي
أَبُو زَيْدٍ مَجْهُولٌ وَ صَحَّ عَنْ عَلْقَمَةَ ، عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ،
چې ابوزيد ته معلومه نه ده چې دا څوك دى او علقمه په صحيح روايت سره د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه
قَالَ : لَمْ أَكُنْ لَيْلَةَ الْجِنِّ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . (رَوَاهُ مُسْلِمٌ ۱/۳۳۳)(احمد ۱/۴۰۲)
نه نقل كړي چې هغه ويل چې زه په ليلة الجن كې د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره نه وم.

توضيح : فتوضأ منه : ددې حديث نه د **نبيذ التمر** مسئله راوتلې ، **نبيذ فعيل بمعنى مفعول** يعني مليوذ دى دهغه معنى د غورزولو او غورزول شوي شي ده كه چيرته تمر وي نو **نبيذ تمر** ويل كيدى شي كه زبيب وي نو **نبيذ زبيب** ويل كيدى شي.په اصل كې په عربو كې د تريخوالي ختمولو او د خوندور كيدو دپاره كهجورې په خوراك كې ګډولى شي او دڅوورڅوورسته هغه اوبه استعماليدى شي داد نبيذ حقيقت دى، ليكن د هغه غټ قسمونه درې دي، دوه قسمه اتفاقي دي او په يو كې اختلاف دى.

(۱) چې كجورې په اوبو كې واچول شي د حلاوت د راتلو نه مخكې مخكې اودس وكړى شي دا د ټولو په نزد روا دى.(۲) كجورې په اوبو كې واچول شي د اوږدې مودې د وجې په هغو كې زګ راشي او د سكر حد ته ورسيږي نو بالاتفاق په هغو سره اودس كول ناروا دي.(۳) په اوبو كې كجورې واچول شي او په هغو كې حلاوت راشي ليكن تراوسه اوبه مزبد شوې نه دي او رقت يې هم پاتې دى پخې شوې هم نه دي نو په دې كې د فقهاء كرامو اختلاف دى. (المرقات ۲/۱۸۲)..

د فقهاء كرامو اختلاف : امام محمد رحمه الله ويلي دي چې د نبيذ التمر دا قسم كه چيرته موجود وي نو انسان دي په هغو سره اودس هم وكړي او بيا تيمم هم وكړي امام ابو يوسف رحمه الله د جمهورو فقهاؤ سره دى او د جمهورو مسلك دا دى چې ددې قسم د اوبو په شتون كې په هغو سره اودس كول روا نه دي بلكې تيمم وهل فرض دي.امام ابو حنيفه رحمه الله او سفيان ثوري رحمه الله ويلي دي چې په دې قسم اوبو سره اودس كول روا دي د هغو په موجودګۍ كې تيمم وهل روا نه دي، نوح بن ابى مريم د امام ابو حنيفه

---

(۱) أخرجه احمد في مسنده ۱/۴۵۰، وأبو داود ۱/۶۶ رقم الحديث : ۸۴.

رَحِمَهُ اللّٰهُ د جمهورو د قول طرف ته رجوع نقل کړې ده او د احنافو په نزد فتوی د عدم جواز ده لهذا اوس د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللّٰهُ او د جمهورو په مینځ کې کوم اختلاف پاتې نه شو، لیکن مخالفینو اعتراض کړی دی چې امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللّٰهُ دا فتوی سمه نه ده ورکړې ددې وجې د دلائلو بحث او تحقیق تر حده پورې د دې مسئلې بیان کیږي ترڅو چې د دلائل دنیا دلائلو ووینې. (المرقات ۱۸۳-۲/۱۸۴).

دلائل: جمهورو د قرآن کریم په ﴿ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا ﴾ آیت سره استدلال کړی دی د استدلال طریقه داسې ده چې کله مطلق اوبه نشته نو د تیمم طرف ته د تللو حکم قرآن ورکړی، د طهارت دپاره اوبه دي یا خاورې دي دا د نبیذ التمر واسطه په مینځ کې د کومه راغلې ده د هغې هیڅ حیثیت نشته.د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللّٰهُ دلیل د حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ زیر بحث حدیث دی د کوم د ظاهري الفاظو او ظاهري مطلب نه چې صفا ثابته شوې ده چې په نبیذ التمر سره اودس کول روا دي ځکه چې د حدیث الفاظ (**تمرة طيبة وماء طهور فتوضأ منه**) کې هیڅ قسم شائبه نشته. (المرقات ۲/۱۸۴).

اعتراض: جمهورو په دې حدیث باندې دوه اعتراضونه کړي دي، اول اعتراض دا دی چې د دې حدیث یو راوي ابو زید دی او هغه مجهول دی، دویم اعتراض دا دی چې په خپله حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ ددې واقعې نه انکار کړی دی چې (**ماشهدها منا احد**) یعنې د مونږ نه څوک هم په لیلة الجن کې د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره نه وو، کله چې په خپله د واقعې صاحب ترې انکار کړی دی نو تاسو په دې سره څنګه استدلال کولی شئ؟.

جواب: د اول اعتراض جواب دا دی چې مونږ ستاسو نه پوښتنه کوو چې که چیرته په ابو زید کې جهالت عینیه او ذاتیه دی چې د هغه ذات مجهول دی نو مونږ وایو چې د ترمذي مشهور شارح ابن عربي رَحِمَهُ اللّٰهُ لیکلي دي چې ابو زید د عمرو بن حریث غلام وو او رشاد بن کیسان رَحِمَهُ اللّٰهُ او ابو ورق رَحِمَهُ اللّٰهُ د هغه نه روایت کړی دی او د فن اصول حدیث قاعده ده چې کله د کوم کس نه دوه ثقه راویانو روایت کړی دی نو هغه مجهول الذات نه شي پاتې کیدی بلکې معلوم الذات جوړیږي، او که چیرته د اعتراض مطلب دا دی چې ابو زید معلوم الوصف نه دی یعنې مجهول الصفة دی نو معلومه نه ده چې ثقه دی او که نه دی؟ نو د دې جواب دا دی چې په دغه روایت کې ابو زید تنها نه دی بلکې څوارلس کسان د هغه متابع دي او څوارلس کسان چې د چا متابع وي نو هغه په خپله څنګه ثقه کیدلی نه شي او د هغه روایت لره اعتبار ولې کیدی نه شي.

پاتې شو د دویم سوال جواب چې حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په خپله ویلي دي چې په مونږ کې په لیلة الجن کې هیڅوک هم د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره نه وو نو د دې جواب دا دی چې ترمذي په ابواب الامثال دویم جلد کې تصریح کړې ده چې حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په لیلة الجن کې وو او دا روایت

يې حسن بللی دی، دويم جواب د دې سوال دا دی چې (آكام المرجان في أحكام الجان) کې علامه بدر الدين شبلي رَحِمَهُ الله ليکلي دي چې د ليلة الجن واقعه يو ځل نه ده بلکې شپږ ځلې د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په موجودګۍ کې مخته راغلې ده، تفصيل يې داسې دی :(۱) په مکه مکرمه کې پېښه شوې ده په کوم کې چې (اظليل واستطير) الفاظ راغلي دي رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په دې کې تنها وو. (۲) په مقام حجون کې پېښه شوې ده.(۳) په اعلی د مکه کې پېښه شوې ده.(۴) په مدينه منوره کې په بقيع الغرقد کې پېښه شوې ده.(۵) په خارج المدينه کې پېښه شوې ده په کومه کې چې زبير بن العوام رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ور سره ملګری وو.(٦) د سفر په حالت کې مخته راغلې ده په کوم کې چې حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وسره ملګری وه.نو په دريو ځايونو کې حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وو او په دريو ځايونو کې نه وو نو د لم اکن ليلة الجن نفي صرف د دريو واقعاتو سره متعلق ده مطلق نفي مراد نه ده . (المرقات ۲/۱۸۴).

يا جواب دا چې حضرت ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د ليلة الجن په واقعه کې وو ليکن د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره په خاص مقام کې نه وو، بلکې د حصار په کرښه کې دی رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بهر کېنولی وو او د جناتو سره د ننه په خپله تلی وو.باقي جمهورو چې په کوم آيت سره استدلال کړی دی چې مطلق اوبه کله نه وي نو تيمم وکړئ نو د هغه جواب دا دی چې د مطلق اوبو نه څه مراد دي؟ او د مقيد مطلب څه دی؟ که چيرته د اوبو اضافت د کوم طرف ته په کيدو سره تاسو هغه ته مقيد وايی مثل ماء النبيذ نو بيا ماء السماء ماء البحر، ماء البير وغيره د ټولو د اضافت د وجې هم د ټولو مقيد منل دي نو بيا خو هيڅ مطلق اوبه پاتې نه شوې حالانکه دا خو ستاسو په نزد هم مطلق اوبه دي او مقيد ندي.

او که د مطلق اوبو نه مراد دا چې کوم کس کومې اوبه غواړي او هغه کس اوبه وړاندې کړي او خلک دا کس په غلطه باندې و نه ګڼي بلکې دا تسليم کړي خو دا مطلق اوبه دي نو په نبيذ کې هم داسې صورت دی چې د هغه په وړاندې کولو د ټولنې خلک هغه په غلطۍ باندې نه ګڼي، لهذا لنبيذ التمر هم د مطلق اوبو په حکم کې دي، بهر حال د امام صاحب رجوع ثابته ده زيات شور کولو ته ضرورت نشته، احتياط د جمهورو په مذهب کې دی، دا رنګه دا اختلاف هم صرف په لنبيذ التمر کې دی زبيب شعير وغيره په نبيذ سره اودس اتفاقًا روا دی. (المرقات ۲/۱۸۳).

د سؤر الهرة مسئله

(۸) وَ عَنْ كَبْشَةَ بِنْتِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَكَانَتْ تَحْتَ ابْنِ أَبِي قَتَادَةَ أَنَّ
د حضرت کبشه بنت کعب بن مالک کومه چې د حضرت ابو قتاده د زوی ښځه وه، ددې نه روايت دی چې

أَبَا قَتَادَةَ دَخَلَ عَلَيْهَا . فَسَكَبَتْ لَهُ وَضُوءًا .
(یوورځ)دهغې خسرابو قتاده دهغې خواته راغی (کبشه وایي چې)ماهغه تهاوبه کېښودې داودس دپاره
فَجَاءَتْ هِرَّةٌ تَشْرَبُ مِنْهُ . فَأَصْغَى لَهَا الْإِنَاءَ
(په یولوښي کې)نویوه پیشو راغله دهغواوبو نه یې اوبه څکلې نوابو قتاده دهغې طرف ته لوښي ورکوږ
حَتَّى شَرِبَتْ . قَالَتْ كَبْشَةُ : فَرَآنِي
کړو(ترڅوچې په آسانۍ سره اوبه وڅکي)لهذاپیشواوبه وڅکلې کبشه وایي چې کله ابو قتاده ماته وکتل
أَنْظُرُ إِلَيْهِ . فَقَالَ : أَتَعْجَبِينَ يَا ابْنَةَ أَخِي ؟
چې زه په (تعجب سره) د هغه طرف ته ګورم نو هغه وویل زما وريرې آیا ته په دې باندې تعجب کوې؟ ما
قَالَتْ : فَقُلْتُ : نَعَمْ . فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجَسٍ. إِنَّهَا
ورته وویل چې آو ،ابو قتاده وویل رسول الله ﷺ فرمایلي چې پیشو ګانې ناپاکه نه دې څکه دوي
مِنَ الطَّوَّافِينَ عَلَيْكُمْ أَوِ الطَّوَّافَاتِ .[1]
په تاسو کې تلونکې راتلونکې دي یا یې دا فرمایلي چې د تلونکو او راتلونکو نه دي.

توضیح : یا ابنة اخي : حضرت ابو قتاده رضی الله عنه د عربو د عادت مطابق حضرت کبشې رضی الله عنها ته د ورور لور وویله ددې نه اسلامي وروروَلي مراد ده د رشته دارۍ خبره نه ده .(المرقات ۲/۱۸۴).

انها لیست بنجس : دلته سوال دا دی چې د **نجس** لفظ مذکر دی نو د **هرة** دپاره څنګه استعمال شوی ؟

ددې یو جواب په عام طور د لطیفې په طور داسې دی چې **زید ها هو** یعنې ددې نه که لفظ مراد کړی شي نو ضمیر د مذکر راوړی شي څکه چې زید مذکر دی لیکن د زید نه د (کلمة) اراده وکړی شي نو د مؤنث ضمیر هم روا دی دا لطیفه په هر ځای کې چلیږي، د سوال حقیقي جواب شیخ عبدالحق رحمه الله په لمعات کې ورکړی دی هغه ویلي دي چې د مشکوة او مصابیح په ټولو نسخو کې دا لفظ داسې مذکر دی لیکن

په شروحاتو کې **انها لنجسة** د تانیث سره راغلی ، شیخ ویلي دي چې د ترمذي په بعضو ورو نسخو کې دا لفظ د تذکیر سره راغلی دی داسې معلومه شوې ده چې د حدیث اصل لفظ نجس مذکر دی یو چا په کې تغیر کړی دی **لنجسة** کړی یې دی او شروحاتو هغه ذکر کړی دی د راتلونکي حدیث معامله هم داسې

---

(۱) اخرجه احمد في مسنده ۵/۳۰۳،وأبوداود ۱/۶۰رقم الحديث: ۷۵، والنسائي ۱/۵۵، رقم الحديث: ۶۸، وابن ماجة ۱/۱۳۱، رقم الحديث: ۳۶۷.

ده.شیخ رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د مؤنث دپاره د مذکر صیغه ددې وجې استعمال شوې ده چې د هرة نه پیشو مراد شوې ده په راتلونکې د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په قیصه کې لفظ هریسه راغلی دی چې د غوبنې ټوټې، مصالحه او څه نور شیان سره یو ځای کړی شي د یوې شیرې په رقم شي نوم یې (هریسه) دی په عربو کې اوس هم یو خوندور خوراک دی.(اشعة اللمعات ۲/۲۹۶).

په سؤر الهرة کې د فقهاؤ اختلاف : د پیشو په جوټه (پس خورده) کې دفقهاء کرامو اختلاف دی او د اختلاف منشاء د کراهیت علت دی چې د دې علت څه دی، بعضو چې د پیشو غوبنې ته په کتلو سره حکم ورکړی بعضو همدا علت بیان کړی چې پیشو په ناپاکو شیانو کې د خولې د ننویستلو سره احتیاط نه کوي نو د ناپاکی احتمال شته.

دریو امامانو او امام ابویوسف او امام محمد یعني د جمهورو په نزد که چیرته پیشو فی الوقت کوم نجس شی خوړلی نه وي او په کوم نجس شي کې یې خوله نه وي ننویستې نو جوټه یې پاکه ده.

امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ امام کرخي رَحِمَهُ اللهُ او د امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ په نزد د پیشو جوټه مکروه ده، بیا علت ته کتل شوي دي امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ د مکروه تحریمي قول غوره کړی دی، امام کرخي د مکروه تنزیهي قول غوره کړی دی او دا قول راجح او قابل فتوی دی، په دې سره د ټولو امامانو اختلاف ختم شوی ځکه چې د مکروه تنزیهي هیڅ حیثیت نشته. (المرقات ۲/۱۸۶).

دلائل : د جمهورو دلیل زیر بحث د حضرت کبشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا او بیا د حضرت عائشې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا حدیث دی دوي ویلي دي چې په طوافین او طوافات سره د علت طرف ته اشاره شوې ده کوم چې موجب تخفیف دی او هغه عدم کراهیت دی.امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د پیشو متعلق مختلف احادیث دي کوم چې په خپل مینځ کې متعارض دي، په یو حدیث کې دي (الهرة سبع) د کوم چې تقاضا ده چې د پیشو جوټه حرامه ده، ترمذي د اول جلد په ۲۷ صفحه باندې د ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د روایت په اخیر کې دا الفاظ راوړي دي :اذا ولغت فیه الهرة غسل مرة، دا هم د تنجیس دلیل دی چې د هغې جوټه ناپاکه ده نو ځکه د یو ځل وینځلو حکم شوی دی،امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ یو حدیث نقل کړی دي ویلي یې دي :طهور الاناء اذا ولغ فیه الهر ان یغسل مرة او مرتین، د دې حدیث تقاضا هم دا ده چې د پیشو جوټه ناپاکه ده.

همدارنګه د قیاس تقاضا هم ده ځکه چې د پیشو غوبنه اتفاقاً حرامه ده او لعاب د غوبنې نه پیدا کیږي نو قیاس ویلي دي چې د هغې پس خورده ناپاکه ده، لیکن چونکه په جواز او عدم جواز او پاک او ناپاک کیدو کې په روایتونو کې تعارض دی بیا په مجتهدینو کې هم د جواز او عدم جواز اختلاف شوی دی لهذا (اختلاف امتي رحمة) د قاعدې په برکت سره خبره د حرمت د طرفه د کراهیت طرف ته راغله.

مگر امام طحاوي رَحِمَهُ اللَّهُ قياس ته ترجيح ورکړې ده او ويلي يې دي چې د پيشو جوټه مکروه تحريمي ده، ځکه چې د غوښې نه پيدا شوې ده او غوښه حرامه ده لهذا جوټه حرامه ده، امام کرخي رَحِمَهُ اللَّهُ علت ته کتلي دي کوم چې طوافات دی نو په دې سره تخفيف معلوم شو نو ده د کراهيت تنزيهي فتوی ورکړې ده او دا قول راجح دی او په دې باندې فتوی ده، د طوافين او طوافات په علت سره د شريعت دا ضابطه حاصله شوه چې (الحرج مدفوع في الشرع) او **المشقة تجلب التيسير** يعنې حرج او مشقت آساني راکاږي. (المرقات ۱۸۶-۲/۱۸۷).

(۹) وَ عَنْ دَاوُدَ بْنِ صَالِحِ بْنِ دِينَارٍ ، عَنْ أُمِّهِ ، أَنَّ مَوْلَاتَهَا أَرْسَلَتْهَا بِهَرِيسَةٍ
داؤد بن صالح بن دينار رَحِمَهُ اللَّهُ د خپلې والدې نه روايت کړی چې (يو ورځ) د دې آزادونکي مالکې هريسه
إِلَى عَائِشَةَ . قَالَتْ : فَوَجَدْتُهَا
يعنې (حريره) ورکړه د عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا خدمت ته يې ورولېږله د هغه والده وايي چې زه هلته ورسيدم نو
تُصَلِّي ، فَأَشَارَتْ إِلَيَّ : أَنْ ضَعِيهَا.
عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مونځ کولو عائشې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا اشارې په کولو سره د هغې د ايښودلو د پاره ما ته وويل
فَجَاءَتْ هِرَّةٌ ، فَأَكَلَتْ مِنْهَا ، فَلَمَّا انْصَرَفَتْ
(لهذا ما د هريسې لوښی کيښودو دې وخت کې) پيشو راغله د هغې نه يې خوراک وکړ کله چې فارغه شوه
عَائِشَةُ مِنْ صَلَاتِهَا ، أَكَلَتْ مِنْ حَيْثُ أَكَلَتِ الْهِرَّةُ .
عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا د مونځ نه نو حريره چې پيشو د کوم طرف نه خوړلې وه د هماغه طرف نه دې هم وخوړله،
فَقَالَتْ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجَسٍ، إِنَّمَا مِنَ الطَّوَّافِينَ عَلَيْكُمْ
بيا يې وويل چې رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايلي چې پيشو ناپاکه نه ده او هغه په تاسو کې د تلونکو راتلونکو
وَ إِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ تَوَضَّأُ بِفَضْلِهَا[1].
نه ده او ما په خپله رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د پيشو په جوټه باندې د اودس په کولو ليدلی دی.

(۱) اخرجه ابوداود في السنن ۱/۶۱ رقم الحديث :۷۶ .

دوحشي څناورو د جوټې بيان

(۱۰) وَ عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : سُئِلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنَتَوَضَّأُ
د جابر رَضِيَاللّٰهُعَنْهُ نه روايت دی چې د رسول الله صَلَّىاللّٰهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ نه پوښتنه وشوه چې آيا مونږ او دس کولې شود
بِمَا أَفْضَلَتِ الْحُمُرُ ؟ قَالَ : نَعَمْ،
هغو اوبو نه کومې چې خرو جوټه کړي وي نو رسول الله صَلَّىاللّٰهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ وفرمايل آو (په هغو اوبو سره اودس
وَ بِمَا أَفْضَلَتِ السِّبَاعُ كُلُّهَا [1]. (رَوَاهُ فِي شَرْحِ السُّنَّةِ).
کول جائز دي) او په هغو اوبو سره هم (اودس کول جائز دي) کومې چې درندګانو جوټه کړې وي.

توضيح: السباع: درندګانو ته په عربي کې سباع ويل کيږي لکه زمري، پړانګ، ليوه ګيدړه وغيره ددې څناورو جوټه کې اختلاف دی. **د فقهاء کرامو اختلاف**: د ځنګلي درندګانو جوټه د مالکيو او شافعيو په نزد پاکه ده د احنافو او د يو قول مطابق د حنابلوؤ په نزد ناپاکه ده. (المرقات ۲/۱۸۸).

دلائل: شافعيانو په مذکور روايت استدلال کړی دی کوم چې په خپله مدعی باندې واضح دليل دی، همدارنګه په حديث نمبر دولسم او ديارلسم سره هم دوي استدلال کړی دی.

احنافو د شريعت په دې ضابطې سره استدلال کړی دی په کومه کې چې ليکل شوي دي چې د کوم شي غوښه حرامه وي د هغه جوټه هم حرامه ده، ځکه چې لعاب د غوښې نه پيدا کيږي، همدارنګه احنافو د مشکوة په دريم فصل کې د حضرت عمرو بن عاص رَضِيَاللّٰهُعَنْهُ په روايت سره هم استدلال کړی دی په کوم کې چې دا الفاظ دي (**هل ترد حوضک السباع**) دا سوال ددې خبرې دليل دی چې عمرو بن العاص رَضِيَاللّٰهُعَنْهُ د درندګانو جوټه ناپاکه ګڼلې وه که نه نو د سوال څه ضرورت وو، دا حديث د شافعيانو دليل دی اګر که په مذکور الفاظو سره احنافو استدلال کړی دی.

جواب: د شافعيانو د دلائلو جواب دا دی چې دلته د يقين خبره نه ده بلکې صرف يوه احتمالي خبره ده چې شايد درندګانو په اوبو کې خوله وهلې وي ده هغه رد کړې وي ځکه چې (**اليقين لايزول بالشک**) شيخ عبدالحق رَحِمَهُاللّٰهُ په لمعات کې دا جواب ورکړی دی چې په طهارت باندې دلالت کوونکي روايتونو کې کلام دی، دريم جواب دا دی چې دا روايتونه د غټو حوضونو سره متعلق دي په کومو کې چې ديرې اوبه وي او په هيڅ طور ناپاک کيدی نه شي. (المرقات ۲/۱۸۸، اشعة اللمعات ۱/۲۶۷).

---

(۱) رواه الشافعي في مسنده ص۸، شرح السنة ۲/۷۱ رقم الحديث : ۲۸۷.

بما أفضلت الحمر: د احنافو په نزد د خره جوټه مشکوک ده، يعني د دلائلو په تناظر کې چې کوم شک او شبه راغلې ده د هغې د وجې مشکوک ده، که نه نو د شريعت د حکم په اوريدلو کې هيڅ شک نشته، په پوهيدو کې شک داسې راغلی دی چې د خره غوښه حرامه ده د کوم چې تقاضا دا ده چې لعاب او خوله دواړه دې نجس شي، ليکن رسول الله ﷺ په خره باندې سورلي کړې ده نو خامخا به خوله ورباندې لګيدلې وي دوي ﷺ د هغې د نجاست هيڅ خبره نه ده کړې نو خوله پاکه شوه، او چونکه د خولې په شان لعاب هم د غوښې نه پيدا کيږي نو لعاب هم دا شان پاک په کار دي نو ځکه شک راغی نو مسئله مشکوکه شوه، لهذا د مشکوکو اوبو نه مخکې دې اودس وکړی شي بيا دې تيمم ووهل شي د موجوده حديث تعلق شايد د وحشي خر سره وي او هغه حلال دی. (المرقات ۲/۱۸۸).

(۱۱) وَعَنْ أُمِّ هَانِئٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: اغْتَسَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ وَمَيْمُونَةُ
دحضرت ام هاني رضي الله عنها نه روايت دی چې غسل وکړو رسول الله ﷺ او حضرت ميمونې رضي الله عنها
فِي قَصْعَةٍ فِيهَا أَثَرُ الْعَجِينِ [1].
په يوه داسې کاسه کې په کومه کې چې د لامده شوو (پاسته شو) اوړو څه اثر وو.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ

(۱۲) وَعَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: إِنَّ عُمَرَ خَرَجَ فِي رَكْبٍ فِيهِمْ
ديحيى بن عبد الرحمن رضي الله عنه نه روايت دی چې عمر فاروق رضي الله عنه يوې قافلې سره ووتلو په کومه کې
عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ حَتَّى وَرَدُوا حَوْضًا. فَقَالَ عَمْرٌو: يَا صَاحِبَ الْحَوْضِ. هَلْ تَرِدُ حَوْضَكَ
چې عمرو بن العاص رضي الله عنه هم ؤ ده ددنډ والانه پوښتنه وکړه چې ای دډنډ مالکه! آيا راځي ستادې ډنډ ته
السِّبَاعُ؟ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: يَا صَاحِبَ الْحَوْضِ. لَا تُخْبِرْنَا،
(د اوبو څښلو دپاره) درندګان هم دايې چې واوريدل عمر رضي الله عنه وويل ای د ډنډ مالکه د دې ښودلو ته
فَإِنَّا نَرِدُ عَلَى السِّبَاعِ وَتَرِدُ عَلَيْنَا [2].
ضرورت نشته ځکه چې مونږ په درندګانو باندې ورځو او درندګان په مونږ باندې راځي (يعني کله مونږ

(۱) أخرجه النسائي في السنن ۱/۱۳۱ برقم الحديث: ۲۴۰، وابن ماجه في السنن ۱/۱۳۴، رقم الحديث: ۳۷۸، وأخرجه أحمد في مسنده ۶/۳۴۲.

(۲) أخرجه مالک في الموطا ۱/۲۳، رقم الحديث: ۱۴ من كتاب الطهارة.

اوبو ته راځوا وکله درندګان اوبو ته راځي او په ډنډ کې اوبه زياتې دي نوځکه د درندګانو په څښلو نه ناپاکه

وَ زَادَ رَزِينٌ ، قَالَ : زَادَ بَعْضُ الرُّوَاةِ فِي قَوْلِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ :

کيږي) او زيات کړي زرين چې بعضو راويانو د حضرت عمر رضي الله عنه په دې قول کې دا الفاظ زيات کړي چې

وَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ : لَهَا مَا

(عمر رضي الله عنه ويلي دي) چې ما په خپله د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه اوريدلي وو چې درندګان کوم څه په خپلو

أَخَذَتْ فِي بُطُونِهَا ، وَمَا بَقِيَ فَهُوَ لَنَا طَهُورٌ وَ شَرَابٌ.

خېټو کې يوسي هغه د هغوي دي او کوم څه چې ترې پاتې شي هغه زمونږ د څښلو قابل او پاکوونکي دي.

(۱۳) وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الْحِيَاضِ الَّتِي

دابو سعيد خدري رضي الله عنه نه روايت دی چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه د هغو ډنډونو باره کې پوښتنه وشوه

بَيْنَ مَكَّةَ وَ الْمَدِينَةِ تَرِدُهَا السِّبَاعُ وَ الْكِلَابُ وَ الْحُمُرُ

کوم چې د مدينې او مکې په مينځ کې واقع دي او هغو ته د (اوبو څکلو دپاره) درندګان خره سپي راځي

عَنِ الطُّهْرِ مِنْهَا فَقَالَ : لَهَا مَا

چې آيا په هغو سره کوم شی پاک کيدلی شي او که نه؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: کوم څه چې هغوي

حَمَلَتْ فِي بُطُونِهَا ، وَ لَنَا مَا غَبَرَ طَهُورٌ . (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ ۵۱۹).

په خېټو کې يوسي هغه د هغوي دي او کوم څه چې باقي پاتې شي هغه زمونږ دپاره پاکوونکي دي.

(۱۴) وَ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ، قَالَ : لَا تَغْتَسِلُوا

دعمر بن الخطاب رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمايل: تاسې غسل مه کوئ په نمر

بِالْمَاءِ الْمُشَمَّسِ ، فَإِنَّهُ يُورِثُ الْبَرَصَ . (رَوَاهُ الدَّارَ قُطْنِيُّ)[1].

باندې ګرمو شوو اوبو سره ځکه چې دا د برص (يعنې د سپينوالي ناروغی) سبب کيدی شي.

(۱) اخرجه الدار قطني في سننه ۱/۳۹ رقم الحديث : ٤ باب الماء المسخن .

۲ ربیع الاول ۱۴۱۰هـ

بَابُ تَطْهِيرِ النَّجَاسَاتِ
د نجاستونو د پاکولو بیان

نجاسات د طهارت ضد ته ویل کیږي، **نجاسات** یې د جمع په صیغې سره ځکه ذکر کړي دي چې د نجاستونو ډیر زیات اقسام دي او د هغو جدا جدا احکام دي، د اوبو احکام او د نجاستونو پاکولو په احکامو کې په فقهي لحاظ سره د ټولو نه زیاتې اوږدې او لنډې مسئلې بیان شوې دي.

د **نجس** لفظ باب **سمع یسمع** او **کرم** دواړو نه راغلی دی، صاحب قاموس لیکلي دي چې د **نجس** په **جیم** باندې کسره او فتح دواړه ویل کیدی شي، د فقهاء کرامو په اصطلاح کې که چیرته د **جیم** کسره وه نو دا عین او ذات نجاست ته ویل کیږي او که د **جیم** فتحه وه نو دا عام دی نجاست ته هم ویل کیږي او هغه شي ته هم ویل کیږي د کوم سره چې نجاست لګیدلی وي.

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ
د سپي د جوټې مسئله

(۱) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا شَرِبَ الْكَلْبُ
دابوهریره رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: کله چې وڅکي سپی په تاسو کې
فِي إِنَاءِ أَحَدِكُمْ فَلْيَغْسِلْهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ) وَ فِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ:
دچا په لوښي کې نو هغه (لوښی) دې اوه ځلې ووینځي، او د مسلم په روایت کې دي: په تاسو کې چې
طُهُورُ إِنَاءِ أَحَدِكُمْ إِذَا وَلَغَ فِيهِ الْكَلْبُ أَنْ يَغْسِلَهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ
دچا په لوښي کې کوم سپي اوبه وڅکلې د هغه د پاکولو صورت دا دی چې هغه ووینځل شي اوه ځلې او
أُولَاهُنَّ بِالتُّرَابِ[1].
اول وار په خاورو سره ووینځل شي.

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۲۷۴/۱۰، رقم الحديث: ۱۷۲، ومسلم في الصحيح ۲۳۴/۱ رقم الحديث: ۹۰-۲۷۹، وأبو داود ۵۷/۱ رقم الحديث: ۷۱، والنسائي ۵۲/۱، رقم الحديث: ۶۳.

توضيح : اذا شرب الكلب : د سپي او د درندګانو په لوښي کې د خولې ننویستلو ته په عربي کې يو شمير مخصوص الفاظ راغلي دي :(**ولغ يلغ ولغا وولوغا اذا ادخل الكلب والسبع لسانه في الماء حركه فيه ولحس الكلب لحسًا فاذا كان الاناء خاليا فهو لحس واذا كان فيه شئ فهو ولغ**). يعنې د ژبې په څوکه چې سپی، درنده يا وغيره اوبه په څټلو سره وڅکي دې ته ولغ ويل شوي دي.

د سپي په جوټه کې اختلاف: دسپي دجوټې نه په پاکی کې مختلف احاديث راغلي دي په بعضو کې **دسبع مرات** ذکر دی په بعضو کې د اته ځلې وينځلو ذکر دی، په دارقطني کې د درې، پنځه او اوه ځلو روايت هم شته دی په کوم کې چې په هر يوه باندې عمل کول غوره شوي دي، په بعضو روايتونو کې د وينځلو سره د خاورو ذکر هم شته دی او په بعضو کې نشته، بيا په بعضو روايتونو کې په اول کې په خاورو سره د وينځلو ذکر دی، په بعضو کې په آخر کې دی، په بعضو کې اوه ځلې په خاورو سره د وينځلو تعليم دی، په بعضو کې اته وارې په خاورو سره د وينځلو خبره ده، د روايتونو ددې اختلاف د وجې په فقهاء کرامو کې هم اختلاف راغلی دی، ليکن دا په ياد لرئ چې دلته په دوه مسئلو کې جدا جدا اختلاف دی.يو اختلاف د سپي د جوټې په پاک او ناپاک کيدو کې دی او دويم اختلاف د هغه د نجس کيدو په صورت کې د لوښي د پاکولو په طريقه کې دی، په اوله مسئله کې جمهورو فقهاء يو طرف ته دي او امام مالک رَحِمَهُ اللهُ بل طرف ته دی، په دويمه کې د جمهورو په خپل مينځ کې اختلاف دی.

لهذا د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ او امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ مسلک دا دی چې د سپي جوټه پاکه ده، بيا په دې حضراتو باندې اعتراض شوی دی چې کله پاکه ده نو تاسو حضرات بيا د لوښي وينځل ولې ضروري ګڼئ؟ د دې جواب دې حضراتو دا ورکړی دی چې دا وينځل تعبدي حکم دی يعنې د شريعت حکم دی د نجاست د وجې نه دی ، بلکې شريعت د وينځلو خبره کړې ده نو مونږ يې وينځو ، دا شی په عقل کې راتلونکی نه دی او دا نص غير معقول المعنی او خلاف القياس دی.د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او امام احمد رَحِمَهُمَا اللهُ په نزد دسپي د جوټې تطهير په اوه ځلو وينځلو باندې موقوف دی ددېنه په کم وينځلو نه پاکيږي ، امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې د سپي د جوټې پاکي په درې ځلې وينځلو سره کيږي هو تر اوه وارې پورې په وينځلو کې مبالغه کول مستحب دي. (المرقات ۲/۱۹۳).

دلائل : د سپي د جوټې په پاک کيدو باندې امام مالک رَحِمَهُ اللهُ او امام بخاري رَحِمَهُ اللهُ د قرآن مجيد په آيت باندې استدلال کړی دی، د ښکاري سپيو په باره کې د قرآن حکم دی چې کوم سپی ښکار وکړي ستاسو دپاره يې وساتي تاسو هغه وخورئ.﴿ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ ﴾ د استدلال طرز داسې دی کله چې سپی ښکار په خوله کې نيولی دی نو دهغه لعاب ضرور ورباندې لګيدلي دي او په قرآن کې د هغه د خوړلو ذکر دی د وينځلو نه دی،معلومه شوه چې دسپي په جوټې سره هغه ښکار نجس نه شو نو د

هغه جوته پاکه شوه، دويم دليل د بخاري روايت دی کوم چې صاحب مشکوة په دريم فصل ۵۳ صفحه کې دابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په روايت سره نقل کړی دی چې: **كانت الكلاب تقبل وتدبر في المسجد في زمان رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فلم يكونوا يرشون من ذلك** (المرقات ۲/۲۱۲).

نو ښکاره ده کله چې سپي جومات ته تلل راتلل نو لعاب يې په جوماتٖ کې لويدل او د وينځلو ذکر نشته نو معلومه شوه چې د سپي جوته پاکه ده، دريم دليل د بخاري شريف هغه حديث دی په کوم کې چې د يوې فاجرې ښځې د مغفرت ذکر دی چې هغې په خپله موزه کې تږي سپي ته د کوهي نه اوبه را ويستلې پرې وی څکلې، د استدلال طرز داسې دی چې په دغه موزه کې دې ښځې مونځ وکړ او د وينځلو هيڅ ذکر نشته، معلومه شوه چې د سپي جوته پاکه ده. جمهورو د سپي د جوتې په نجاست باندې مذکور صريح او صحيحو احاديثو سره استدلال کړی دی، جمهورو ويلي دي چې د نجس کيدو د وجې نه د پاکي حاصلولو دپاره د غسل او وينځلو واضح الفاظ موجود دي د هغه په امر تعبدي باندې حمل کولو ته څه ضرورت دی په کوم کې چې تحصيل حاصل دی چې پاک خو دی مگر بيا يې هم وينځو، داسې ولې نه ويل کيږي چې نجس دی نو ځکه يې د وينځلو حکم شوی دی، جمهورو عقلي دليل هم وړاندې کړی دی چې سپی بدترين نجس دی د هغه غوښه بالاتفاق حرامه ده نو د هغه نه پيدا شوې لعاب څنگه پاک کيدی شي.

جواب: امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ او امام بخاري رَحِمَهُ اللَّهُ په قرآن سره چې کوم استدلال کړی دی د هغه جواب دادی چې که چيرته د (**كلوا**) امر د کوم قيد د لحاظ کولو نه غير مطلق واخلو نو بيا داسې ووائي چې خامه غوښه وخورئ او په وينو ککړه يې وخورئ؟ ځکه چې په قرآن کې (**كلوا**) راغلی دی يعنې وخورئ که چيرته د وينځلو قيد نشته نو د هغو ټولو شيانو هم قيد نشته حالانکه د آيت مطلب د اقتضاء النص په طور دادی چې د هغه ښکار غوښه جوړه کړئ، وی وينځئ، پخه يې کړئ او بيا يې وخورئ، نو بغير د وينځلو د خوړلو حکم د کومه راغلی، کله چې آيت په لازمي طور مقيد دی نو بيا د وينځلو قيد هم شته د کوم نه چې د جوتې نجاست ثابت شو. تر کومه ځايه چې جومات ته د سپو تلل راتلل او د لعاب لويدو دليل دی د هغه جواب دا دی چې هغه نوی جومات وو شگه په کې پرته وه کومه چارديوالي يې نه وه د شپې به سپي راغلل سهار به يې د لعاب او متيازو معلومات نه کيدو تلي به وو، گرم ملک وو د سختې گرمۍ د وجې څمکه پاکيدله او په **زكاة الارض يبسها** باندې عمل کيده. (المرقات ۲/۲۱۲).

مونږ دلته مالکيانو ته الزامي جواب ورکړی دی چې که چيرته لعاب لويدلي وي نو سپي خو متيازې هم کړې وې د هغو د وينځلو ذکر هم نشته هغه هم پاکې شوې؟ علامه خطابي رَحِمَهُ اللَّهُ ويلي دي کيدی شي چې هغو سپو متيازې بهر کولې بيا به دننه راتلل نو تاسو ورته ووايئ چې شاباس. باقي د هغې فاجرې

ښځې د موزې معامله هم مطلق نه ده بلکې د وینځلو سره مقیده ده که چیرته د وینځلو ذکر نشته نو د نورو شیانو ذکر هم هلته نشته، همدارنګه د هغې د مونځ ذکر هم نشته دی چې هغې د هغې سره مونځ کړی دی.

دتطهیر په طریقه کې اختلاف: د سپي د جوټې د تطهیر په طریقه کې د جمهورو په خپل مینځ کې اختلاف دی

دلائل: امام احمد رَحِمَهُ اللهُ او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې اوه ځلې وینځل یې واجب دي، دوي په مذکور حدیث سره استدلال کړی په کوم کې چې د اوه ځلې ذکر دی، امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ ویلي چې په درې ځلې وینځلو سره پاکي حاصلیږي، داعامه ضابطه ده کومه چې د سپي جوټې ته هم شامله ده.

احنافو د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په روایت سره استدلال کړی کوم چې ابن عدي په خپل کتاب **الکامل** کې ذکر کړی چې الفاظ یې داسې دي: **اذا ولغ الکلب في اناء احدکم فلیهرقه ولیغسله ثلاث مرات.**

دارنګه احنافو د ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په فتوی استدلال کړی دی په کومه کې چې د درې وارې وینځلو ذکر دی، طحاوي او دارقطني هغه نقل کړې ده، دوي دا هم لیکلي دي چې د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خپل عمل هم د درې وارې وینځلو وو، په دې روایتونو سره د شوافعو استدلالات منسوخ پاتې شول. (المرقات ۲/۱۹۳).

جواب: احنافو شافعیانو ته دا جواب ورکړی دی چې د اوه ځلې وینځلو حکم د اسلام په ابتداء کې وو ترڅو چې د سپو نفرت د خلکو په زړونو کې پیدا شي، وروسته په دې حکم کې تخفیف راغی، دا یو جواب شو د شوافعو د دلیل، دویم جواب دا دی چې د اوه ځلې وینځلو روایت په استحباب باندې محمول دی او د درې وارې وینځلو روایت په فرضیت باندې محمول دی په دې کې زمونږ هم اختلاف نشته دی. دریم جواب دا دی چې د بحث په ابتداء کې دا خبره تیره شوې ده چې په بعضو روایتونو کې درې وارې پنځه وارې اوه وارې وینځلو کې اختیار هم ورکړی شوی دی لکه چې د دارقطني په روایت کې دي کله چې اختیار دی نو اوه ځلې وینځلو ته واجب نه شي ویل کیدی. څلورم جواب دادی چې دا درې ځلې وینځل د حصول طهارت د پاره دي او اوه ځلې د طب او حکمت او د علاج د پاره دي د دې وجې نه په اخیر کې د خاورې ذکر شوی ځکه چې په خاوره کې د (المونیم وغیره) اجزاء شامل دي په کوم سره چې د سپي د خولې جراثیم ختمیدی (مره) شي، په همدې وجه د همدغه حکمت تحقیق کله چې یو ډاکټر وکړو نو مسلمان شو چې دا حکمت صرف په وحې سره معلومیدی شي. پنځم جواب دا دی چې اغلظ النجاسات د خنزیر جوټه او د هغه غلاظت په خپله د سپي غلاظت، د حیض وینه او نور نجاسات ټول په درې وارې وینځلو سره پاکیږي نو د سپي جوټه ولې پاکیدی نه شي؟ حالانکه په هغې کې خو اختلاف هم دی چې امام مالک رَحِمَهُ اللهُ ورته پاکه ویلې ده. په آخر کې الزامي جواب دا دی چې که یې نه منئ نو د حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په روایت کې د اتو ځلو ذکر دی د ترتیب ذکر هم دی نو تاسو په خپله په حدیث باندې پوره عمل نه دی کړی. (المرقات ۱۹۳-۲/۱۹۴).

لطیفه: که چیرته کوم سپي د چا کپړه په خوله کې ننویستله نو که یې د غسې په حالت کې ننویستله نو کپړه نه نجسه کیږي او که یې په مینه ننویستله نو نجسه کیږي، فرق دا دی چې د غسې په حالت کې لعاب وچیږي دا رنګه په غسه کې غابنونه کار کوي په کومو کې چې لعاب نشته او په مینه په ژبینلو کې لعاب هم زیات وي او په شونډو سره یې چې ژبینښي نو لعاب په کپړه باندې لګیږي نجسه کیږي.

دزمکې د پاکوالي مسئله

(۲) وَ عَنْهُ قَالَ : قَامَ أَعْرَابِيٌّ ، فَبَالَ فِي الْمَسْجِدِ ،
دابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې (یوه ورځ) یو بانډ چې جومات کې اودرید و متیازې یې وکړې (دا
فَتَنَاوَلَهُ النَّاسُ. فَقَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : (دَعُوهُ وَ هَرِيقُوا
یې چې ولیدل) خلک پسې ترشاه ولګیدل نو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل: هغه پریږدئ او واچوئ
عَلَى بَوْلِهِ سَجْلًا مِنْ مَاءٍ أَوْ ذَنُوبًا مِنْ مَاءٍ فَإِنَّمَا بُعِثْتُمْ مُيَسِّرِينَ،
دده په متیازو باندې یو ډولچه اوبه(بیایې وفرمایل)تاسو خلک د آسانۍ کولو دپاره رالیږل شوي یاست
وَ لَمْ تُبْعَثُوا مُعَسِّرِينَ[1].
او تاسې نه رالیږل شوي تنګي کوونکي.

توضیح: **قام اعرابي**: دعربو صحراء کې اوسیدونکوته اعراب ویل کیږي دهغه طرف ته نسبت اعرابي دی یعنې کلیوال کوچی، ددغه کوچي نوم بعضو ذوالخویصرة ښودلی دی دترمذي په روایت کې دي چې هغه په مسجدنبوي کې دمونځ کولو نه وروسته په دعا کې وویل :**اللهم ارحمنی وارحم محمدًا ولاترحم معنا احدًا**،رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمایل تا دپراخه رحمت بندلوکوشش وکړددې نه وروسته دغه کس پورته شوپه مسجد کې یې متیازې وکړې،داکس وروسته دخوارجوسردار جوړشو، بعضو ویلي چې نوم یې اقرع بن حابس وو.بهرحال همدې ته ورته حدیثونوباندې منکرین حدیث پرویزیان خلک ټوقې کوي اودصحیح احادیثو نه انکارکوي چې دا څنګه کیدلی شي چې کوم عقلمندپه جومات کې متیازې وکړي، بیا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دمتیازوکولو مهلت او اجازت څنګه ورکړه معلومه شوه دانقلونه دي حدیثونه نه دي.دې د عقل نه خلاصو د هغې پخوانۍ زمانې ماحول د نن ورځې په ماحول باندې قیاس کړی دی حالانکه په هغه وخت کې د جوماتونو کچه زمکې وې د

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۳۲۳،رقم الحديث : ۲۲۰، وابو داود ۱/۲۶۳ رقم الحديث : ۳۷۰.

مسجد او غیر مسجد د زمکې امتیاز ډیر مشکل وو د شګو او خاورو امبارونه به پراته وو دا کس د احکامو زده کولو په غرض نزدې ودریده چې زر فارغ شي هغه ته معلومه هم نوه چې دا مسجد دی، اوس که چیرته هغه رسول الله ﷺ پسې اخیستی وی نو نور ډیر ځایونه به یې هم لړلي وی او د متیازو بندولو د وجې د ناروغی خطره هم وه، ځای که ناپاک شي نو وینځل یې لازمي دي نو ځکه رسول الله ﷺ وفرمایل : اوس هغه مه منعه کوئ میتازې دې وکړي وروسته ځای ووینځئ دا سمه نقشه ده، اوس که چیرته کوم کس د نقشې خرابول غواړي د صحابو د زمانې مسئله او واقعه د نن ورځې په ماحول او زمانه قیاس کوي نو همدا د یو انسان د ګمراهي دپاره کافي دي.

تناوله الناس : یعني خلکو په ژبو سره هغه راګیر کړ په هغه باندې یې د منعه کیدو آوازونه وکړل. (المرقات ۲/۱۹۴).

مه مه : مه کوه مه کوه دا ټول د تناول مفهوم دی په لاس سره نیول وهل مراد نه دي، لکه په پښتو کې ویل کیږي : مه کوه مه کوه. (المرقات ۲/۱۹۴).

ذنوبا : غټې بوقې ته ذنوب ویل کیږي په کومه کې چې ښې اوبه ځایږي. (المرقات ۲/۱۹۴).

د زمکې د طهارت په طریقه کې د فقهاو اختلاف : جمهورو ویلي دي که چیرته زمکه ناپاکه شي نو د هغې د پاکولو صرف یوه طریقه ده چې په اوبو سره هغه و وینځل شي، امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د ناپاکې زمکې د پاکولو درې طریقې دي، اوله دا ده چې په اوبو سره و وینځل شي دا اتفاقي صورت دی، دویمه دا ده چې هماغه برخه زمکه ژوره کړی شي او هغه خاوره ویستل شي او نوې خاوره راوړل شي په هغه ژور ځای کې واچول شي، دریمه طریقه دا ده چې په ګرمي سره زمکه وچه کړی شي، په وچیدلو سره زمکه پاکیدی شي. اوس که چیرته د جومات په مینځ کې یو چا متیازې وکړې نو هغه ته به کتل کیږي که چیرته فرش غوړول شوی دی نو رومال یا کپړه به راواخستل شي اول به یې وچې کړي یا به یې په کپړه وینځي په اوبو به یې لمده کړي په هغه نجس ځای باندې به یې ومښي او په درې ځلې مښلو سره ځای پاکیږي، د جومات په مینځ کې اوبه اچول یایې په ټول فرش باندې خورول او بیا یې وینځل صحیح نه دي، او که چیرته متیازې د پاخه فرش په غاړه باندې دي نو داسې ځای په هر حال کې وینځل کیدی شي او اوبه یې بهر ویستلی کیدی شي، او که چیرته فرش کچه دی نو که چیرته خاوره مضبوطه ده نو هغه دې ژوره کړی شي بهر دې ویستل شي او پاکه خاوره دې هلته راوړل شي، او که چیرته خاوره شګلنه ده او اوبه په کې جذب کیدی نو په هغې دې اوبه واچول شي او تر جذب کیدو پورې دې انتظار وکړی شي درې ځلې په داسې کولو سره ځمکه پاکیږي، او که چیرته لمر (ګرمي) پرې ولګیږي نو په وچیدو سره هم زمکه پاکیدی شي، البته جمهورو انکار کړی دی.

دلائل: جمهورو په زیر بحث حدیث سره استدلال کړی دی په کوم کې چې د اوبو د استعمال ذکر دی، احنافو په هغه حدیث سره استدلال کړی دی په کوم کې چې ذکر شوي دي چې سپي مسجد نبوي ته تلل راتلل او هغه وینځل شوی نه وو، احنافو ویلي دي چې دا په (**زکاة الارض یبسها**) باندې عمل شوی وو، احنافو د مصنف ابن ابی شیبة رَحِمَهُ الله په یوه روایت سره هم استدلال کړی دی کوم چې د محمد بن حنفیه اثر دی ویلي یې دي چې (**اذا جفت الارض فقد ذکت**) یعنې کله چې زمکه وچه شي نو پاکیږي. خو په داسې زمکه باندې مونځ کیدلی شي، لیکن په هغې باندې تیمم نه شي وهل کیدی، ځکه چې په تیمم کې په قرآن کریم کې په قطعي نص سره د پاکې خاورې قید لګول شوی دی او (**ذکاة الارض یبسها**) خبر واحد دی کوم چې د تیمم د جواز د پاره کافي نه دی. (المرقات ۱۹۴-۱۹۵-۲/۱۹۶).

(۲) وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ فِي الْمَسْجِدِ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ،

د انس رَضِيَ الله عَنْه نه روایت دی چې (یوه ورځ) د رسول الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره په جومات کې ناست وو چې

إِذْ جَاءَ أَعْرَابِيٌّ، فَقَامَ يَبُولُ فِي الْمَسْجِدِ.

ناڅاپه یو بانډه چې راغی او په جومات کې یې په ولاړه متیازې وکړې (دا یې چې ولیدل) د رسول الله

فَقَالَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَهْ مَهْ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صحابه کرامو هغه ته ویل ودریږه ودریږه: رسول الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چې دا واوریدل وې فرمایل

لَا تُزْرِمُوهُ، دَعُوهُ".

دمتیازو د کولو نه یې مه منعه کوئ بلکې هغه پرېږدئ چې متیازې وکړي (ځکه چې رته هغه ستاسو په تنبیه باندې متیازې ودروي نو دا به د هغه د پاره تکلیف رسوونکې شي یا دا چې یا د هغه متیازې کومې چې اوس

فَتَرَكُوهُ حَتَّى بَالَ.

پرېږدئ دي ځوځایه به خورې شي) صحابه کرامو هغه پرېښود او دغه بانډه چې (کله چې تولې) متیازې

ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعَاهُ، فَقَالَ لَهُ: إِنَّ هٰذِهِ الْمَسَاجِدَ

وکړې نو رسول الله صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هغه را وغوښت او په (شفقت او مهربانۍ سره یې) وفرمایل چې مسجد

لَا تَصْلُحُ لِشَيْءٍ مِنْ هٰذَا الْبَوْلِ وَالْقَذَرِ، إِنَّمَا هِيَ لِذِكْرِ اللهِ، وَالصَّلَاةِ، وَقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ أَوْ

دمتیازو ګندګۍ وغیره د پاره نه دی بلکې دالهي ذکر مونځ او د قرآن تلاوت کولو د پاره دی یا یې داسې

كَمَا قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

داسې وفرمایل (یعنې راوي ته شک پیدا شوی چې دوي ﷺ باندې چې ته هغسې الفاظ وویل

قَالَ : وَ أَمَرَ

او که یې نور الفاظ وویل) حضرت انس رضي الله عنه ویلي دي چې ددې نه وروسته رسول الله ﷺ په

رَجُلًا مِنَ الْقَوْمِ فَجَاءَ بِدَلْوٍ مِنْ مَاءٍ ، فَسَنَّهُ عَلَيْهِ[1] . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).

مجلس کې یو کس ته یې حکم وکړو چې هغه یو دولچه اوبه راوړې په متیازو یې توی کړې.

(۴) وَعَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا ، قَالَتْ : سَأَلَتِ امْرَأَةٌ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ،

د اسماء بنت ابي بکر رضي الله عنها نه روایت دی چې یوې ښځې د رسول الله ﷺ نه پوښتنه وکړه او

فَقَالَتْ : يَا رَسُولَ اللهِ ، أَرَأَيْتَ إِحْدَانَا إِذَا أَصَابَ ثَوْبَهَا الدَّمُ مِنَ الْحَيْضَةِ ،

وې ویل یارسول الله! دا وښایه که چیرته په مونږ کې په چا باندې د حیض وینه په کپړه باندې ولګیږي نو

كَيْفَ تَصْنَعُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : إِذَا أَصَابَ ثَوْبَ إِحْدَاكُنَّ الدَّمُ مِنَ الْحَيْضَةِ

څه وکړي؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: که چیرته په تاسو کې د چا په کپړه باندې د حیض وینه ولګیږي

فَلْتَقْرُصْهُ ، ثُمَّ لِتَنْضَحْهُ بِمَاءٍ ، ثُمَّ

نو هغې ته په کار دي چې اول هغه د کوم شي څه سره ومږل شي بیا په اوبو سره ووینځل شي او په همدې

لِتُصَلِّي فِيهِ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[2].

کپړې سره (برابره خبره ده که لمدې ولې نوي) مونځ دې وکړي.

د مني مسئله

(۵) وَعَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ ، قَالَ : سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَنِ الْمَنِيِّ

د سلیمان بن یسار رضي الله عنه نه روایت دی چې ما پوښتنه وکړه د عائشې رضي الله عنها نه د هغه مني په باره کې

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/ ۳۲۲، رقم الحديث: ۲۱۹، ومسلم في الصحيح ۱/ ۲۳٦ رقم الحديث: ۹۹-۲۸٤، والترمذي ۱/ ۲۷٦ رقم الحديث: ۱٤۸.

(۲) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/ ٤۱۰، رقم الحديث : ۳۰۷، ومسلم في الصحيح ۱/ ۲٤۰ رقم الحديث: ۱۱۰-۲۹۱، وابو داود ۱/ ۲۵۵ رقم الحديث : ۳٦۱.

يُصِيبُ	الثَّوْبَ	فَقَالَتْ :	كُنْتُ	أَغْسِلُهُ	مِنْ	ثَوْبِ
چې په کپړه باندې لګېدلې وې، نو حضرت عائشې رضي الله عنها وفرمایل: چې ما وینځلې وه مني د کپړو د						
رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَيَخْرُجُ إِلَى الصَّلَاةِ وَ أَثَرُ الْغَسْلِ فِي ثَوْبِهِ[1].						
رسول الله صلی الله علیه وسلم نه نو کله به چې نبي علیه السلام مونځ ته وتلو نو په کپړه باندې یې د وینځلو نښه پاتې وه						
(٦) وَعَنِ الْأَسْوَدِ وَهَمَّامٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. قَالَتْ: كُنْتُ أَفْرُكُ الْمَنِيَّ مِنْ ثَوْبِ رَسُولِ اللهِ						
اسود او همام رحمهما الله روایت کړی چې عائشې رضي الله عنها وویل ما مږلې وه (وچه) مني د کپړو د رسول الله						
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ (وَ بِرِوَايَةِ عَلْقَمَةَ وَ الْأَسْوَدِ. عَنْ عَائِشَةَ نَحْوَهُ.						
صلی الله علیه وسلم نه، او مسلم دې نه بغیر د عائشې رضي الله عنها علقمه رحمه الله او اسود رحمه الله په شان یو روایت						
وَ فِيهِ ثُمَّ يُصَلِّي فِيهِ)[2].						
هم نقل کړی په کوم کې چې دا الفاظ هم شته چې دوی صلی الله علیه وسلم په همدې کپړه کې مونځ کړی وو.						

توضیح: سألت عائشه عن المني: د پورته ذکر شوو دواړو حدیثونو تعلق د مني سره دی چې آیا دا پاک دي او که نجس او د هغو د لرې کولو او تطهیر طریقه څه ده؟ سلیمان بن یسار رحمه الله چونکه د حضرت عائشې رضي الله عنها شاګرد دی نو ځکه ده د حضرت عائشې رضي الله عنها نه د مني متعلق پوښتنه وکړه او حضرت عائشې رضي الله عنها جواب ورکړی دی، د دواړو روایتونو تعلق د حضرت عائشې رضي الله عنها سره دی، دا خبره په پرده کې شوې وه.

د فقهاء کرامو اختلاف: د امام شافعي رحمه الله په نزد او د امام احمد رحمه الله د اصح قول مطابق مني پاک دي، د امام مالک رحمه الله او امام ابو حنیفه رحمه الله په نزد مني نجس دي، هو په دوی دواړو کې دومره فرق دی چې د امام صاحب په نزد که چیرته مني په کپړه باندې وچه شي او بیا ومګل شي نو کپړه پاکیږي دا هم د تطهیر یوه طریقه ده او که چیرته مني لمده وه نو په هر حال وینځل یې ضروري دي، لیکن امام مالک رحمه الله ویلي دي چې مني که لمده وه که وچه وه په هر حال کې د هغو وینځل فرض دي په مږلو سره کپړه نه پاکیږي. (المرقات ١٩٦-٢/١٩٧).

---

(١) اخرجه البخاري في الصحيح ٢٣٢/١، رقم الحديث: ٢٣٠، ومسلم في الصحيح ٢٣٩/١ رقم الحديث: ١٠٨-٢٧٩، وأبو داود ٢٦٠/١ رقم الحديث: ٣٠٣، والنسائي ١٥٦/١، رقم الحديث: ٢٩٥.

(٢) اخرجه مسلم في الصحيح ٢٣٨/١ رقم الحديث: ١٠٦-٢٨٨، والترمذي ١٩٨/١ رقم الحديث: ١١٦.

دلائل: امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او امام احمد رَحِمَهُ اللهُ په خپل استدلال کې ویلي دي: (۱) په حدیث کې د مني د ازالې په باره کې د (حکّ او حت) الفاظ راغلي دي کوم چې د مږلو په معنی دي او دا خبره واضحه او ښکاره ده چې په مږلو سره پوره نجاست لرې کیدی نه شي بلکې یو څه باقي پاتې کیدی شي او رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په مګلو باندې اکتفاء کړېده، معلومه شوه چې مني پاکه ده یا هم د هغو قلیل اجزاء برداشت کړی شوي دي.(۲) ګویا چې مني د تیونو د شیدو په شان دي.(۳) په مني سره د مور په خیټه کې ماشوم غذاء پیدا کوي نو هغو ته پاک ویل په کار دي.(۴) همدارنګه د هغو نه انبیاء او اولیاء پیدا شوي دي نو د انبیاؤ او اولیاؤ اصل ته څنګه نجس ویل کیدی شي؟.(۵) دابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت دارقطني داسې نقل کړی: ﴿سئل النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عن المني يصيب الثوب فقال انما هو بمنزلة المخاط والبذاق﴾.یعنې د مني تشبیه دوي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د پوزې د ګرنګو سره ورکړې ده ښکاره ده ګرنګ پاک دي نو مني هم پاکه ده. (المرقات ۲/۱۹۹).

امام ابوحنیفه رَحِمَهُ اللهُ او امام مالک رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې په هیڅ حدیث سره هیڅکله دا ثابته نه ده چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دې د مني سره مونځ کړی وي، هو د مني د ازالې طریقې مختلفې دي، کله په غسل او وینځلو سره زائل شوي دي، کله د وچیدو په صورت کې په مګلو سره او کله د فرک په طریقې سره د هغو ازاله شوې ده، د ازالې چې هر صورت هم وي دا خبره فیصله شوې ده چې د مني سره یې کله هم مونځ نه دی کړی کوم چې د هغو د نجاست غټ دلیل دی، که چیرته هغه پاک وی نو د بیان جواز دپاره یو نیم ځل به رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د ازالې نه بغیر د هغو سره مونځ کړی وی، معلومه شوه چې مني نجس ده.

که چیرته شوافع دا وایي چې په حک، فرک او حت سره د مني ازاله بالکل کیدی نه شي یو څه اجزاء یې باقي پاتې کیږي او رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په حک باندې اکتفاء کړې ده نو معلومه شوه چې پاک دي، د دې الزامي جواب احنافو دا ورکړی دی چې د قضاء حاجت نه وروسته په کاڼو سره استنجاء مکمل ازاله نه شي کیدی یو څه اجزاء خو پاتې کیدی شي کوم چې د قلیل کیدو د وجې برداشت شوي دي لهذا تاسو انساني غلاظت ته پاک ویلي دي.

دلته دا خبره هم په یاد ولرئ چې د احنافو په نزد د درهم د اندازې نه کم نجاست معاف دی، لیکن د شافعیانو په نزد هیڅ اندازه معاف نه ده په دې وجه دوي مجبور شوي دي او دوي ته ویلی شو چې مني پاک دي لیکن په کاڼو باندې په استنجاء کې دوي څه کوي، دا خبره په یاد ولرئ چې په نرمو شیانو سره نجاست ګرول کیږي او په مګلو سره د هغه ازاله کیدی شي لکه په آئینه چاقو وغیره ددې مائع شیانو په پاکي باندې شافعیان هم قائل دي نو دا ضروري نه ده چې ووینځل شي نو هغه پاک دي، احنافو او

مالکیانو د ترمذي په دې واضح روایت سره استدلال کړی دی د کوم چې الفاظ دا دي ﴿واغسله اذاکان رطباً وافرکه اذاکان یابسا﴾. شوافعو حضراتو چې کوم
دلائل وړاندې کړي دي د هغو جوابونه احنافو په دې طریقه ورکړي دي (المرقات ۲/۱۹۹).
جواب: د منې د تیونو په شیدو باندې قیاس کول قیاس مع الفارق دی، ځکه چې د شیدو د راوتلو لار بله ده او د منې د وتلو لار بله ده، د شیدو لار پاکه ده او د منیو د وتلو لار د میتازو، مذي، ودي او د نجسو شیانو د وتلو لار ده، همدارنګه کله چې یو حلال خوراک په خیټه کې منقلب شي خوشایي ترې جوړیږي نو هغه نجس ګڼل کیږي دارنګه منې هم د طعام نه جوړ شوې نجس دي، دارنګه منې موجب حدث دی او کوم شی چې موجب حدث وي هغه نجس وي نو منې هم نجس دي بلکې په دوی سره حدث اصغر نه واجبیږي بلکې حدث اکبر واجبیږي.
باقي د ماشوم د غذاء چې کوم جوابونه دي نو په هغو سره د منې په طهارت باندې دلیل نه شي راوړل کیدی، ځکه ماشوم خو د حیض په وینې سره هم غذاء حاصلوي نو آیا د حیض وینه هم پاکه شوه، باقي ددې حضراتو دا دلیل چې د منې نه انبیاء او اولیاء پیدا شوي دي نو واورئ چې د منې تحلیل د دم طرف ته دی د دم تحلیل د غوښې طرف ته دی او د غوښې تحلیل او تحویل د هډوکي طرف ته دی نو ددې تحویل تحول او تبدیل او د تبدل او ماهیت د تغیر د وجې شی پاکیدی شي.
باقي حضرت ابن عباس رضي الله عنه چې د منې تشبیه د ګرنګ سره ورکړې ده نو دا په پاکۍ کې نه ده بلکې د ازالې طریقه یې ښودل شوې ده چې زه هغه د ګرنګ په شان لرې کوم نو هغه زائلیږي، د ګرنګو په شان سخت دي غلیظ دي ځخیدونکی شی دی، په یاد ولرئ په موجوده زمانه کې د منې دا کیفیت نه دی پاتې شوی بلکې د چاې وغیره وغیره خوراکونو د وجې منې تینګ شوي دي نو اوس د هغو د ازالې دپاره د اوبو استعمالول په کار دي، هسې هم احتیاط د احنافو او مالکیانو په مسلک کې دی.

﴿۷﴾ وَعَنْ أُمِّ قَيْسٍ بِنْتِ مِحْصَنٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّهَا أَتَتْ بِابْنٍ لَهَا صَغِيرٍ لَمْ يَأْكُلِ الطَّعَامَ
دام قیس بنت محصن رضي الله عنها نه روایت دی چې دې خپل ورکوټې ماشوم کوم چې تردې وخته خوراک نه
إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . فَأَجْلَسَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حِجْرِهِ،
شو کولی د رسول الله صلی الله علیه وسلم خدمت ته راوړ نو نبي علیه السلام دغه ماشوم په خپله غیږ کې کښېنولو
فَبَالَ عَلَى ثَوْبِهِ ، فَدَعَا بِمَاءٍ ، فَنَضَحَهُ
ماشوم ددوي په کپړو باندې متیازې وکړې نبي علیه الصلاة والسلام اوبه وغوښتې او په کپړو باندې یې چهکاو

وَلَمْ يَغْسِلْهُ (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].
کړې او نبي يې ونه وينځلې.

توضيح : وړکوټي ماشوم يا ماشومه کوم چې ترديږ وخته د شودو نه بغير نور خوراک نه کوي د هغه د متيازو په باره کې د ټولو اتفاق دی چې ناپاکې دي، صرف داؤد ظاهري د ماشوم متيازو ته پاکې ويلي دي کوم لره چې هيڅ اعتبار نشته دی، هو په فقهاؤ کې د ماشوم د متيازو د تطهير په طريقه کې اختلاف دی په کوم سره چې وهم کيدی شي چې په نزد د شافعيانو د ماشوم متيازې پاکې دي دا وهم صحيح نه دی ځکه چې د شافعيانو په کتاب کې د هغو د ناپاکۍ تصريح موجوده ده. بول الغلام په باره کې د احاديثو مختلف الفاظ راغلي دي چيرته رشح الماء چيرته نضح الماء چيرته د رش الماء الفاظ ذکر دي، چيرته د اتباع الماء الفاظ او چيرته د صب الماء او چيرته د لم يغسله غسلا جمله ده د همدې اختلاف د وجې د فقهاء کرامو په مينځ کې هم اختلاف راغلی دی.

د فقهاء کرامو اختلاف : د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دا او امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ په نزد د غلام په بولو باندې صرف د اوبو شيندل کافي دي وينځلو ته يې ضرورت نشته، د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ او د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ په نزد يې وينځل ضروري دي، ليکن خفيف غسل کافي دی، د خفيف غسل ضرورت د دې وجې دی چې په احاديثو کې د رشح، رش، نضح، صب او لم يغسله غسلا الفاظ راغلي دي نو د هغو د پاره داسې معنی اخستل په کار دي کومه چې په ټولو الفاظو باندې صادقه راشي او هغه د غسل خفيف الفاظ دي کومه چې په ټولو الفاظو باندې صادقه راتلی شي او د ټولو روايتونو تعارض هم ورباندې ختم شوی دی، شوافعو او حنابلو ډير احتجاج کړی چې صريح حديث دی د کوم چې احناف او مالکيانو خلاف تللي دي. (المرقات ۲۰۰-۲/۲۰۱).

امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې د ماشوم متيازې پاکې دي او که نجسې دي؟ که چيرته نجسې ومنل شي نو بيا خو د اوبو په شيندلو سره لا زياتې خورېږي لهذا د دې الفاظو نه د خفيف غسل معنی اخستل ډير ضروري دي، شوافعو حضراتو دا اعتراض کړی دی چې د ام قيس رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په روايت کې فنضحه ولم يغسله الفاظ راغلي دي په کوم کې چې د نضح نه وروسته د وينځلو صريح نفې ده او نضح د اوبو د شيندلو نه په غير په کومه بله معنی کې نه شي اخستل کيدی دا ورته د يو بل مقابل دي.

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۳۲۶/۱، رقم الحديث : ۲۲۳، ومسلم في الصحيح ۲۳۸/۱ رقم الحديث: ۱۰۳-۲۸۷، وابو داود ۲۶۱/۱ رقم الحديث : ۳۷٤.

جواب: احنافو د دې دا جواب ورکړی دی چې د نضح نه مراد خفيف غسل دی او د **لم يغسله** نه مراد د مبالغې سره د وينځلو نفې ده ځکه چې د مسلم شريف په روايت کې د **لم يغسله غسلا** الفاظ راغلي دي نو دا مفعول مطلق د تاکيد دپاره راغلی دی او نفې د دې تاکيد طرف ته متوجه ده کومه چې د مؤکد او تاکيد مشهوره قاعده ده يعنې **لم يغسله غسلا مؤكدا** دارنګه د ابوداؤد شريف په روايت کې دي **فصب الماء ولم يغسله** او د صب لفظ په عربي کې د بهيولو دپاره استعمال شوی دی لکه په آيت کې دي ﴿**أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا**﴾ کله چې د بهيولو لفظ موجود دی نو بيا صرف په رش رشح يا نضح سره کار نه جوړيږي. دارنګه د نضح لفظ په عربي کې د وينځلو دپاره هم راغلی دی لهذا د دې نه مخکې د حضرت اسماء بنت ابی بکر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا په روايت کې د **ثم لتنضحه** لفظ د حيض وينې د وينځلو دپاره راغلی دی کله چې هلته د اوبو شيندلو معنی نه شي اخستل کيدی. بهر حال په غسل خفيف سره تولو احاديثو باندې عمل هم کيدی شي او د نجاست وينځلو شرعي ضابطه هم محفوظه پاتې کيدی شي او په احتياط باندې عمل هم کيدی شي نو دا بهتره ده، باقي د ماشوم د متيازو وينځلو ضابطه هغه ده کومه چې د عام نجاست ده، اوس سوال دادی چې د هلک او جينۍ په متيازو کې څه فرق دی چې شريعت په يو کې سهولت ورکړی او په دويم کې يې نه دی ورکړی په کوم باندې چې ښځو احتجاج کړی دی چې زمونږ حقوق ضايع شوي دي. علماؤ د دې يو جواب دا ورکړی چې د طبيعت او مزاج د فرق د وجهې د مسئلې په حيثيت کې فرق راغلی دی د جينۍ په متيازو کې تعفن او بد بويي ده او په هلک کې داسې نه ده . ليکن بهتر جواب هغه دی کوم چې شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللّٰهُ په لمعات کې ورکړی دی چې دا فرق په اصل کې د خلکو د عادت او مجبورۍ د وجې دی ځکه چې هلکان مجلس ته راوړل کيږي په اوږه باندې پورته کيږي په غيږ کې نيول کيږي نو په دې کې مشقت او حرج دی چې د هغو متيازې بار بار ووينځل شي لهذا شريعت په هلک کې سهولت ورکړی دی او په جينکو کې دا مشقت او مجبوري نشته نوځکه شريعت سهولت نه دی ورکړی، ښځو ته په خپله هره برخه او قسمت باندې صبر کول په کار دي کوم چې شريعت دوي ته ورکړي دي په هغو باندې شکر کول په کار دي. تقسيم کوونکي مونږ نه يو شريعت دی. (اشعة اللمعات ۲/۲۷۲).

د مردارو پوستکو د دباغت حکم

(۸) وَعَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ
دابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې ما د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه دا آوريدلي دي چې فرمايل يې

إِذَا دُبِغَ الْإِهَابُ فَقَدْ طَهُرَ[1].

چې کله څرمن دباغت کړی شي نو پاکیږي.

توضیح: **اذا دبغ الاهاب**: دباغت تعریف داسې دی: **الدباغ هو اصلاح الجلد بما یمنع النتن والفساد.** دباغت په ډیرو طریقو سره کیدلی شي، یعنې په خاورې سره، په لمر سره یعنې ګرمی ته په اچولو سره په تقریظ یعنې د بعضو ونو په پوستکي سره او د مالګې په یو ځای کولو سره. د دباغت دپاره ضروري ده چې پوستکی د دباغت قابل هم وي لهذا د مار او مږې پوستکی قابل دباغت نه کیدو د وجې ددې نه خارج دي، یا د حلت حرمت او دباغت دا حکم د مردارو ځناورو د پوستکو دپاره دی حلال خو حلال دي. د انسان پوستکی د عظمت او د خنزیر پوستکی د سخت نجاست د وجې قابل دباغت ندي.

د فقهاؤ اختلاف: د انسان او خنزیر د پوستکي نه بغیر د جمهورو فقهاؤ په نزد هر پوستکی په دباغت سره پاکیږي او دهغه نه فائده اخستل جائزدي د انسان پوستکی د انساني شرافت دوجې ممنوع دی او د خنزیر دنجس العین کیدو دوجې ممنوع اوناپاک دی.امام شافعي دسپي دپوستکي په باره کې لیکلي دي چونکه سپی نجس العین دی لهذا دهغه پوستکی په دباغت سره پاکیدی نه شي.دامام مالک رحمه الله په نزد په دباغت سره د مردار ځناور پوستکی پاکیدی نه شي لهذا د هغه نه فائده اخستل جائز نه دي.

دلائل: جمهورو د زیر بحث حدیث نه بغیر تقریبا په راتلونکو شپږو احادیثو سره استدلال کړی دی په کومو چې په واضح طور د مردار پوستکي نه انتفاع او استفاده جائز ګرځول شوی دی کله چې دباغت کړی شي. امام مالک رحمه الله د عبد الله بن حکیم رضي الله عنه په راتلونکي روایت سره استدلال کړی دی په کوم کې چې **(ان لاتنتفعوا من المیتة باهاب ولا عصب)** الفاظ راغلي دي. (المرقات ۲/۲۰۸).

جواب: جمهورو ددې داجواب ورکړی دی چې داد مردار ځناور هغه پوستکی دی کوم ته چې دباغت نه شي ورکول کیدی او اهاب په لغت کې داسې غیر مدبوغ پوستکي ته ویل کیږي.همدارنګه د امت تعامل هم په جواز باندې دی او د هغه د یو حدیث په مقابل کې ډیر زیات حدیثونه دي کوم چې تواتر ته نزدې دي دا حدیث د هغو سره معارض کیدی نه شي. (المرقات ۲/۲۰۸).

ولاعصب: د پلو (پټو) حکم هم د پوستکي په شان دی ځکه چې په پټو کې ژوند دی ځکه چې د هغې په پریکیدو سره درد وي او په هډوکي کې حیات نشته د هغه حکم د پوستکي په شان نه دی کومو حضراتو چې په پټو (پلو) کې د حیات نه انکار کړی هغه صحیح نه دی. (المرقات ۲/۲۰۸).

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحیح ۲۷۷/۱ رقم الحدیث: ۱۰۵-۳۶۶، وأبو داود ۳۶۷/۴ رقم الحدیث: ۴۱۲۳، والنسائي ۱۷۳/۷، رقم الحدیث: ۴۲۴۱، والترمذي ۱۹۳/۴ رقم الحدیث: ۱۷۲۸.

(۹) وَ عَنْهُ قَالَ : تُصُدِّقَ عَلَى مَوْلَاةٍ لِمَيْمُونَةَ بِشَاةٍ

دابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې ميمونې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا يوې ازادې شوې وينزې ته ګډه په صدقه کې ورکړې

فَمَاتَتْ . فَمَرَّ بِهَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ . فَقَالَ : هَلَّا

(اتفاقا) هغه ګډه مړشوه تيرشو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په دې ګډه باندې او وې فرمايل چې تاسو ولې نه دی

أَخَذْتُمْ إِهَابَهَا فَدَبَغْتُمُوهُ فَانْتَفَعْتُمْ بِهِ " .

ويستلې پوستکی ددې ګډه نه هغه پوستکي ته به دې دباغت ورکړې وو فائده به دې ترې اخيستې وه

فَقَالُوا : إِنَّهَا مَيْتَةٌ . فَقَالَ إِنَّمَا حَرُمَ أَكْلُهَا . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].

خلکو عرض وکړو دا خو مردار دی دوی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل صرف د هغه خوړل حرام دي.

(۱۰) وَعَنْ سَوْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا . زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ : مَاتَتْ لَنَا شَاةٌ .

د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د زوجې مطهرې سودې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روايت دی فرمايي چې زمونږ يو ګډه مړشوې وُ

فَدَبَغْنَا مَسْكَهَا ، ثُمَّ مَا زِلْنَا نَنْبِذُ فِيهِ

وومونږ د هغه نه پوستکی وويستلو او دباغت مو ورکړو او هميشه مو په هغه کې نبيذ (داوبو او د کهجورو

حَتَّى صَارَ شَنًّا [2].

شربت) جوړولو تردې چې هغه مشک زوړ شو.

الْفَصْلُ الثَّانِي

د جيني، متيازې مکمل وينځل کيږي

(۱۱) عَنْ لُبَابَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي حِجْرِ رَسُولِ اللهِ

د لبابه بنت حارث رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روايت دی ، وايي چې : حضرت حسين بن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په غيږ د رسول الله

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱/۳۵۵، رقم الحديث ۱۴۹۲. ومسلم في الصحيح ۱/۲۷۶ رقم الحديث: ۱۰۰-۳۶۳. وابو داود ۴/۳۶۵ رقم الحديث: ۴۱۲۰، والنسائي ۷/۱۷۲، رقم الحديث: ۴۲۳۶.

(۲) أخرجه البخاري في الصحيح ۱۱/۵۶۹، رقم الحديث ۲۲۸۶، والنسائي ۷/۱۷۳، رقم الحديث ۴۲۴۰.

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ . فَبَالَ عَلٰى ثَوْبِهٖ . فَقُلْتُ :

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کې وو چې هغه د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جامه باندې متيازې وکړې ما عرض وکړو چې تاسو

اِلْبَسْ ثَوْبًا ، وَ اَعْطِنِيْ اِزَارَكَ حَتّٰى اَغْسِلَهٗ ، قَالَ : اِنَّمَا يُغْسَلُ مِنْ بَوْلِ الْاُنْثٰى ،

بله جامه واغوندئ دا ماته راکړئ چې وې وينځم رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و فرمايل: د جينۍ متيازې وينځل

وَ يُنْضَحُ مِنْ بَوْلِ الذَّكَرِ.[1]

کيږي او د هلک په متيازو باندې د اوبو شيندل کافي دي.

وَ فِيْ رِوَايَةٍ لِاَبِيْ دَاوٗدَ ، وَ النَّسَائِيِّ ، عَنْ اَبِي السَّمْحِ قَالَ يُغْسَلُ مِنْ بَوْلِ الْجَارِيَةِ ،

په ابوداؤد او نسائي کې دابوسمح نه دا الفاظ نقل دي چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام و فرمايل د جينۍ متيازې وينځل

وَ يُرَشُّ مِنْ بَوْلِ الْغُلَامِ.

کيږي او د هلک په متيازو د اوبو شيندل کافي دي.

د لارې د ګندګي حکم

(۱۲) وَعَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا وَطِئَ اَحَدُكُمْ بِنَعْلِهٖ

دابوهريره رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روايت دی چې نبي عَلَيْهِ السَّلَام و فرمايل: څوک چې وخيجي په تاسو کې د خپلو چپړو

الْاَذٰى فَاِنَّ التُّرَابَ لَهٗ طَهُوْرٌ [2]. (وَلِابْنِ مَاجَةَ مَعْنَاهُ).

سر په ګندګۍ باندې نو خاوره د هغو پاکونکې ده. او ابن ماجه هم د دې هم معنی روايت نقل کړی.

توضيح : **اذا وطئ**: که چيرته په پيزار يا موزې باندې د لارې ګندګي ولګيږي نو : هغه په حکم کې د ائمو اختلاف دی. تفصيل يې داسې دی چې دا نجاست به يا جسم لرونکی وي يا به نرم وي، که چيرته د شرابو يا وينې يا د متيازو په شان نرم وي نو د ټولو په نزد د پيزار په اوبو سره وينځل دي د وينځلو نه په غير نه پاکيږي. او که چيرته نجاست جسم لرونکی وي نو په هغه کې خاورې واچول شي به جذب کړې شي او بيا ومګلې شي نو په دغه صورت کې د ائمو اختلاف دی.

د فقهاؤ اختلاف : د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللّٰهُ اوزاعي او امام ابويوسف رَحِمَهُ اللّٰهُ په نزد دا نجاست که

---

(۱) أخرجه أبوداؤد في السنن ۱/۲٦۱ رقم الحديث ۳۷۵. وأخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۱۷٤ رقم الحديث ۵۲۲ . وأخرجه أحمد في المسند ٦/۳۳۹.

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۲۲۷ رقم الحديث ۳۸۵ .

لوند وي او که وچ وي په دواړو صورتونو کې په مګلو سره پاکي حاصلیږي. د امام شافعي یو قول هم داسې دی. امام ابو حنیفه رحمه الله او په یوه قول کې د امام شافعي رحمه الله په نزد که چیرته د غه نجاست وچ وي نو په مګلو سره پاکي راځي او که لوند وي نو د وینځلو ضرورت دی. څرمنه او پیزار که چیرته نرم وو نو د کپړې په شان دي ځلې به وینځل او نچوړ کولی شي او که پیزار یا موزه سخته وه نو بیا په مګلو سره وینځل کیږي چې د پاسه پرې اوبه واچول شي او اوبه وبهیږي. د دې نه په غیر که چیرته نجاست د انسان په کپړه یا بدن باندې ولګیږي نو هغه په مسامانو کې ننوځي نو ځکه صرف وینځل دي. مرږل کافي نه دي. باقي مذکور حدیثونه د ټولو ائمو خلاف دي نو بعضو علماؤ جواب ورکړی دی چې دلته حقیقي خبره نشته بلکې دا احادیث په توهم نجست باندې محمول دي. بعضو ویلي دي چې دا حکم د وچ نجاست متعلق دی مګر د دریم فصل د روایت تفصیل د دې خلاف دی. بعضو ویلي دي چې د دې احادیثو تعلق د طین شارع یعنې د لارې د خټو سره دی. ځکه چې هغه د مجبورۍ د وجې د پاکو په حکم کې دي. په راتلونکي روایت کې هم دا رنګه تشریح ده. (المرقات ۲۰۴-۲/۲۰۵).

د نجاست توهم هیڅ شی نه دی

(۱۳) وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ لَهَا امْرَأَةٌ: إِنِّي امْرَأَةٌ أُطِيلُ ذَيْلِي، وَأَمْشِي فِي الْمَكَانِ الْقَذِرِ.
د ام سلمه رضي الله عنها نه روایت دی چې هغې ته یوې ښځې وویل زما لمن اوږده ده او زه په ناپاکه ځای کې ګرځم
قَالَتْ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ:
(په دې خیال چې په لمن مې ناپاکي لګیږي) ام سلمه رضي الله عنها وویل چې فرمایلي ؤ رسول الله صلی الله علیه وسلم
يُطَهِّرُهُ مَا بَعْدَهُ [1].
(د هم دا رنګه یو سوال په جواب کې) چې دا هغه شی پاکولی شي کوم چې په هغې پسې وروسته دی.
وَ قَالَا : الْمَرْأَةُ أُمُّ وَلَدٍ لِإِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ.
امام مالک، احمد، ترمذي، ابوداؤد او دارمي ویلي چې سوال کوونکې ښځه د ابراهیم بن عبد الرحمن بن عوف ام ولد وه چې نوم یې حمیده ؤ

د درنده په پوستکي باندې د کیناستلو حکم

(۱۴) وَعَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِ يكَرِبَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. قَالَ نَهَى رَسُولُ اللهِ عَنْ لُبْسِ جُلُودِ
د مقدام بن معدیکرب رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم منع کړې ده د اغوستلو د پوستکي

(۱) أخرجه مالک في الموطا ۲۴/۱ رقم الحديث ۱۶ من کتاب الطهارة، واخرجه احمد في مسنده ۶/ ۲۹۰، واخرجه الترمذي في السنن ۱/ ۲۶۶ رقم الحديث ۱۴۳، وابو داود في السنن ۱/ ۲۶۶، رقم الحديث ۳۸۳

السِّبَاعِ ، وَ الرُّكُوبِ عَلَيْهَا [1].

د درندګانو نه او په هغو باندې د سوریدلو نه.

(۱۵) وَعَنْ أَبِي الْمَلِيحِ بْنِ أُسَامَةَ عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ جُلُودِ السِّبَاعِ [2]. وَ زَادَ التِّرْمِذِيُّ ، وَ الدَّارِمِيُّ : أَنْ تُفْتَرَشَ).

ابو ملیح بن اسامه رضي الله عنه د خپل پلار نه روایت کړی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم منع کړې ده د پوستکو د درندګانو نه، امام ترمذي او دارمي په دې روایت کې دا الفاظ زیات نقل کړي چې (رسول الله صلی الله علیه وسلم ددې نه هم منعه کړې ده چې) د درندګانو له پوستکي فرش جوړ کړی شي.

توضیح : نهی عن جلود السباع: په دواړو حدیثونو کې د درندګانو په پوستکي باندې د کښیناستلو یا سوریدلو یا اغوستلو نه منعه شوې ده، په دې وجه د علماؤ د فتوی مطابق د درندګانو په پوستکي باندې کیناستل مکروه تحریمي دي، ځکه چې په هغه باندې په کیناستو سره د انسان په طبیعت کې د درندګانو صفت پیدا کیږي.

د درندګانو پوستکي د دباغت نه وروسته خرڅول کیدی شي او دا جائز دي لیکن د دباغت نه مخکې د هغې خرڅول او اخستل ناجائز دي، ښکاریانو خلکو ته سوچ کول په کار دي کوم چې د دباغت نه مخکې د زمري او نورو درندګانو پوستکي خرڅوي. (المرقات ۲/۲۰۷).

(۱۶) وَ عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ أَنَّهُ كَرِهَ عَنْ جُلُودِ السِّبَاعِ. [3]

د حضرت ابو المليح په باره کې منقول دي چې هغه د درندګانو د پوستکو قیمت هم مکروه بللی وه.

(۱۷) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُكَيْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: أَتَانَا كِتَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

د عبدالله بن عکیم رضي الله عنه نه روایت دی وايي چې راغی یو مکتوب د رسول الله صلی الله علیه وسلم د طرف نه

(۱) اخرجه ابو داود في السنن ۳۷۳/٤ رقم الحديث : ٤۱۳۱.

(۲) اخرجه ابو داود في السنن ۳۷٤/٤ رقم الحديث : ٤۱۳۲ ، واخرجه احمد في المسند ۷٤/٥.

(۳) ترمذي ۱۷۷۰.

أَنْ لَا تَنْتَفِعُوا مِنَ الْمَيْتَةِ بِإِهَابٍ وَلَا عَصَبٍ .[۱]

(په هغه کې دا ليکل شوي وو) چې تاسو د مردارو د څرمنو او د هغو د پلو نه فائده مه اخلئ.

(۱۸) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا . أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ أَنْ يُسْتَمْتَعَ

د عائشې رضي الله عنها نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې فائده اخيستل کيدې شي د

بِجُلُودِ الْمَيْتَةِ إِذَا دُبِغَتْ[۲]

څرمنې د مردارې نه د دباغت نه وروسته.

(۱۹) وَعَنْ مَيْمُونَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا . قَالَتْ : مَرَّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رِجَالٌ مِنْ قُرَيْشٍ

د ميمونې رضي الله عنها نه روايت دی چې تيريدل په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې څه کسان د قريشو نه چې خپل

يَجُرُّونَ شَاةً لَهُمْ مِثْلَ الْحِمَارِ . فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :

يو مړ شوی ګډې په اوږو باندې بار کړې ؤ رسول الله صلى الله عليه وسلم چې (دا وليدل) هغوي ته يې وفرمايل

لَوْ أَخَذْتُمْ إِهَابَهَا . قَالُوْا : إِنَّهَا مَيْتَةٌ .

کاش! تاسو ددې څرمنه ويستلې وی (نو هغه به مو په کار راغلې وه) هغوي وويل دا خو مرداره دی (يعنې

فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : يُطَهِّرُهَا الْمَاءُ وَ الْقَرَظُ (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ).

ذبحه شوی نه دی) نبي عليه السلام ورته وفرمايل د دغه کيکر پاڼې او اوبه يې پاکولی شي (يعنې ددې

دواړو شيانو په دباغت سره څرمن پاکيدلی شي).

(۲۰) وَعَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْمُحَبِّقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ

د سلمه بن محبق رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم راغلو د تبوک د جنګ په موقع باندې

عَلَى أَهْلِ بَيْتٍ ، فَإِذَا قِرْبَةٌ مُعَلَّقَةٌ . فَسَأَلَ الْمَاءَ .

يو کور ته نو يو ناڅاپه (سمدستي) يې نظر په يوه راځوړند شوي مشک باندې ولګيده دوی او به وغوښتلې

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱۹٤/٤، أخرجه أبوداؤد في السنن ۳۷۰/٤ رقم الحديث: ٤۱۲۷، وأخرجه ابن ماجه في السنن ۱۱۹٤/۲ رقم الحديث: ۳٦۱۳.

(۲) أخرجه مالک في الموطأ ٤۹۸/۲ رقم الحديث ۱۸ من كتاب الصيد، و أبو داود في السنن ۳٦۸/٤ رقم الحديث: ٤۱۲٤، وأخرجه ابن ماجه في السنن ۱۷٦/۷ رقم الحديث ٤۲٥۲.

فَقَالُوا : يَا رَسُولَ اللهِ ، إِنَّهَا مَيْتَةٌ . فَقَالَ :

خلکو عرض وکړ يارسول الله! دا (دباغت شوې دی) د مردارې پوستکی دی دوي ﷺ وفرمايل

دِبَاغُهَا طَهُورُهَا.[1]

په دباغت سره هغه پاک شوی دی.

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ

دوچې ګندګی په لګيدو سره اودس نشته

(۲۱) عَنِ امْرَأَةٍ مِنْ بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ : قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللهِ ،

د بنو عبد اشهل د يوې ښځې بيان دی چې ما رسول الله ﷺ ته عرض وکړو : چې يا رسول الله !

إِنَّ لَنَا طَرِيقًا إِلَى الْمَسْجِدِ مُنْتِنَةً ، فَكَيْفَ نَفْعَلُ إِذَا مُطِرْنَا ؟

جومات ته د راتلو زما چې کومه لار ده هغه ګنده ده کله چې باران وشي نو زه څه وکړم ؟ هغې وويل چې

فَقَالَ : أَلَيْسَ بَعْدَهَا طَرِيقٌ هِيَ أَطْيَبُ مِنْهَا ؟ قُلْتُ : بَلَى

رسول الله ﷺ وفرمايل : آيا د دې لارې نه وروسته کومه بله صفا لار نه شي راتلی ؟ ما وويل هو

قَالَ فَهٰذِهِ بِهٰذِهِ.[2]

وې فرمايل دغه پاکه لار د هغې ناپاکې لارې بدله ده.

(۲۲) وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ : كُنَّا نُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

عبدالله بن مسعود رضي الله عنه روايت کړی دی ويلي يې دي چې د رسول الله ﷺ سره مونږ مونځ کولو

وَلَا نَتَوَضَّأُ مِنَ الْمَوْطِئِ.[3]

او په زمکه باندې د تلو د وجې مو اودس نه وو کړی.

توضيح : لانتوضأ من الموطئ : علماؤ ليکلي دي چې دلته د وضوء نه مراد لغوي وضوء دی يعنې د پښو

(۱) رواه أحمد، وأبو داود ٤١٢

(۲) أخرجه أبو داود في السنن ۲٦٦/۱ رقم الحديث ۳۸٤ . وأخرجه ابن ماجه في السنن ۱ /۱۷۷ رقم الحديث ٥۳۳

(۳) أخرجه الترمذي ۲٦۷/۱ بعد الحديث ۱٤۳. وأخرجه أبو داود في السنن ۱ /۱٤۰ رقم الحديث ۲۰٤

وينځل نو په دې صورت کې مطلب دا شو چې که چيرته نجاست وچ وو نو په هغه وخت کې مونږ لغوي اودس هم نه دی کړی يعنې پښې مو نه دي وينځلې ځکه چې نجاست لګيدلی نه دی صرف په ټکر (ټېچ) کيدو سره مو پښې نه دي وينځلې. او که چيرته د اودس نه شرعي اودس مراد شي نو مطلب دا شو چې کله نجاست لوند وي نو د هغې ګندګۍ د لګيدو د وجې مونږ شرعي اودس نه دی کړی بلکې صرف پښې مو وينځلې ځکه چې د ګندګۍ په لګيدلو سره اودس نه ماتيږي. (المرقات ٢/٢١١).

﴿٢٣﴾ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَتِ الْكِلَابُ تُقْبِلُ وَتُدْبِرُ فِي الْمَسْجِدِ فِيْ زَمَانِ رَسُولِ اللهِ
د حضرت ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی وايي چې سپي به تلل راتلل په جوماتکې په زمانه د رسول الله
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ . فَلَمْ يَكُونُوا يَرُشُّونَ شَيْئًا مِنْ ذٰلِكَ [1]. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ).
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کې او صحابه کرامو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ د هغو د تلو راتلو د وجې نه هيڅ هم نه وو وينځلي. (ځکه
په ذكاة الارض يبسها باندې يې عمل کوه چې تفصيل يې مخکې تير شوی دی).

د مايؤكل لحمه د متيازو مسئله

﴿٢٤﴾ وَعَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا بَأْسَ
د براء بن عازب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمايلي وو هيڅ خبره نشته د هغه شي
بِبَوْلِ مَا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ ، وَ فِيْ رِوَايَةِ جَابِرٍ ، قَالَ : مَا
په متيازو کې د کوم شي چې غوښه خوړل کيږي او د جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په روايت کې داسې دي چې د کوم ځناور
أُكِلَ لَحْمُهُ فَلَا بَأْسَ بِبَوْلِهِ. (رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالدَّارَقُطْنِيُّ فِي سننه كتاب الطهارة).
غوښه خوړل کيدی شي د هغه په متيازو کې هيڅ خبره نشته.

توضيح: **لابأس ببول مايؤكل لحمه**: د غير ماكول اللحم ځناورو متيازې بالاتفاق ناپاکې دي. د ماكول اللحم ځناورو د متيازو په حکم کې د فقهاؤ اختلاف دی. (المرقات ٢/٢١١).

د فقهاء کرامو اختلاف: د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ او د امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نزد د ماكول اللحم ځناورو متيازې پاکې دي. د امام ابوحنيفه رَحِمَهُ اللهُ د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او د امام ابويوسف رَحِمَهُ اللهُ په نزد د ماكول اللحم ځناورانو متيازې نجسې دي. البته د امام ابويوسف رَحِمَهُ اللهُ په نزد د ماكول اللحم ځناورو په متيازو سره تداوي او علاج کول مطلقا جائز دي برابره خبره ده که د اختيار

حالت وي که د اضطرار حالت وي، مګر د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ په نزد په هغو سره علاج صرف د اضطرار په حالت کې جائز دی، يعنې د ځان د بچ کولو د پاره کله چې يې ماهر او ديندار طبيب ورته ووايي چې د متيازو په څکلو کې علاج دی نو جائز دي که داسې نه وي نو بيا ناجائز دي. په ياد لرئ کله چې د فقهاؤ د دلائلو په رڼائي کې د کوم شي په طاهر او نجس کيدو کې اختلاف را شي نو په هغه کې نجاست غليظه باقي نه پاتې کيږي لهذا د ماکول اللحم ځناورو متيازې ددې اختلاف د وجې د نجاست غليظه نه د نجاست خفيفه درجې ته راغلې دي دې ته ويل کيږي (اختلاف امتي رحمة).(المرقات ۲/۲۱۲).

دلائل: د اول فريق دليل زير بحث حديث دی په کوم کې چې **لابأس ببول مايوکل لحمه** الفاظ راغلي دي د دوي دويم دليل د عرنيين قصه ده په کومه کې چې **اشربوا من البانها وابوالها** الفاظ دي.

د دويم فريق اول دليل **استنزهوا عن البول فان عامة عذاب القبر منه** حديث دی په کوم کې چې **البول** عام دی برابره خبره ده که د انسان وي که د حيوان وي هر کله چې د هغو نه د دومره بچ کيدو حکم دی نو هغو ته پاک څنګه ويل کيدی شي.ددويم فريق دويم دليل دقرآن کريم په آيت کې اشارة النص دی: ﴿نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِن بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِّلشَّارِبِينَ﴾ (النحل: ٦١٦)
د استدلال طرز داسې دی چې د شودو د دوو نجسو شيانو دمينځ نه په صفا کيفيت د راوتلو ذکر دی نو دوه نجس شيان متيازې خوشايي او وينه دي. ددوی حضراتو دريم دليل کې استقذار طبعي دی چې فطرت سليمه او طبعيت د دې شي سوچ هم نه شي کولی.

جواب: د اول فريق د استدلال جواب دا دی چې زير بحث روايت قابل استدلال نه دی ځکه چې ابن حزم رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي (**هذا الخبر باطل موضوع، کذا في آثار السنن**).
دارنګه په دې کې د لابأس لفظ دی کوم چې د قاعدې مطابق د خلاف افضل طرف ته اشاره کړې ده، باقي د عرنيين حديث منسوخ دی ځکه چې په هغه کې د مثلې حکم وو کوم چې بالاتفاق منسوخ شوی دی نو د بولو حکم هم منسوخ شو په دې شرط چې دا فيصله وکړی شي چې په تاريخ کې د استنزهوا حديث متاخر دی.همدارنګې عرنيين ته رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د شودو څکلو ويلي وو او د بول نه يې ورته استنشاق ويلی وو هغوی څکل شروع کړل يا هغه خلک مرتد کيدونکي وو نو د وحې په ذريعه همدې نجسو ته د نجس څکل مقرر کړی شول.

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

٥ ربيع الاول ١٤١٠هـ

بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ
په موزو باندې د مسح بيان

په موزو باندې مسح کول چونکه د کتاب الله د آية الوضوء سره په ظاهري طور متعارضه وه ځکه چې په قرآن کريم کې د پښو د وينځلو سره د الى الكعبين لفظ راغلی دی او تر ښنګرو پورې مسح د هيچا په نزد نشته دې قيد د پښو د وينځلو نه بغير هر حکم رد کړی دی، په همدې وجه په پښو باندې د مسح کولو حکم امت په ډير سوچ او فکر سره قبول کړی دی، په صحابه کرامو کې په پښو باندې د مسح کولو روايت کوونکی صحابي حضرت جرير بن عبد الله رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه د تعجب په طور پوښتل شوي وو چې آيا په پښو باندې د مسح کولو حکم د سورة مائدې د آيت د نزول نه وروسته راغلی دی نو هغه ويلي وو چې وروره د سورة مائدې د نزول نه مخکې مونږ اسلام قبول کړی نه وو زه د هغه نه وروسته مسلمان شوی يم لهذا د رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په موزو باندې مسح کول د سورة مائدې نه وروسته دي.

ګويا چې د احاديث کثيرو مشهورو د وجې د قرآن په آيت کې تخصيص شوی او په موزو باندې مسح د هغه نه وروسته امت قبوله کړې ده، حضرت عبد الله بن مبارک رَحِمَهُ اللَّهُ ويلي دي چې ما د مسح على الخفين په باره کې په صحابه کرامو کې هيڅ اختلاف نه دی موندلی او نه په وروسته کې علماؤ په دې کې اختلاف کړی دی، بعضو د مسح على الخفين راويان جمع کړي دي نو معلومه شوه چې د اتياو (٨٠) نه زياتو صحابه کرامو د دې روايت کړی دی په کومو کې چې عشره مبشره بالجنة علماء هم شامل دي، حضرت حسن بصري رَحِمَهُ اللَّهُ ويلي دي چې زه د اويا (٧٠) نه د زياتو داسې صحابه کرامو سره ملاو شوی يم کومو چې په موزو باندې د مسح کولو عقيده لرله، حضرت ابن عبد البر ويلي دي چې په دغه مسئله کې په سلف صالحينو کې هيچا انکار نه دی کړی. د امام کرخي رَحِمَهُ اللَّهُ قول دی چې کوم کس په موزو باندې د مسح کولو نه انکار وکړي او دا ناجائز وګڼي ماته د هغه د کفر خطره ده ځکه چې په دې باره کې احاديث تواتر ته رسيدلي دي، امام نووي رَحِمَهُ اللَّهُ په موزو باندې د مسح کولو اجماع نقل کړي ده. (المرقات ٢/٢١٣).

امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللَّهُ ويلي دي چې ما په موزو باندې مسح کول هغه وخت قبول کړل کله چې د نيمې ورځې د واضح لمر په شان احاديث ماته ورسيدل بيا ده په موزو باندې مسح کول د اهل السنة والجماعة نښه وګڼله ده د اهل السنتو دپاره درې شيان لازمي و ګرځول اووې فرمايل: ان نُفَضِّلَ الشيخين ولحب الختنين ولرى المسح على الخفين په يوه روايت کې د نحب نه تر آخره پورې د مخاطب د

صيغې سره د تحب راغلی دی پر ځای حب یعنې د سنې کیدو د پاره دا ضروري دي چې تاسو د رسول الله ﷺ دوه زومانو د حضرت علي رضي الله عنه سره او د حضرت عثمان رضي الله عنه سره محب وساتئ او په موزو باندې مسح کول جائزوګڼئ او شیخین یعنې صدیق اکبر رضي الله عنه او عمر رضي الله عنه د ټولو نه بهتر وګڼئ، خلاصه دا ده چې په موزو باندې مسح کول شرعًا جائز دي د دې نه انکار کوم مبتدع او بد باطن کولی شي لکه روافضو خذلهم الله کړی دی او خوارجو هم کړی دی.بیا دا خبره یاد ولرئ چې په موزو باندې مسح کول رخصت دی او د پښو وینځل بهتر دي او عزیمت دی، لیکن که څوک تکلف کوي او د مشقت سره پښې وینځي نو دا قسم وینځل بهتر نه دي، هو که څوک یې د تکلف نه بغیر وینځي نو وینځل یې بهتر دي، د سفر السعادة صاحب لیکلي دي چې کوم عمل د رسول الله ﷺ پر واندې راغلی دی نو بغیر د کوم تکلف نه هغه وربانډې عمل کړی دی او ذره یې هم د تکلف نه کار نه دی اخیستی. (المرقات ۲/۲۱۳).

اَلْفَصْلُ الْأَوَّلُ

د توقیت في المسح مسئله

(۱) عَنْ شُرَيْحِ بْنِ هَانِئٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَأَلْتُ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ
د شریح بن هاني رضي الله عنه روایت دی چې ما تپوس وکړو د حضرت علي رضي الله عنه د مسحې کولو په موزو
فَقَالَ: جَعَلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَ لَيَالِيَهُنَّ
باندې هغه وفرمایل رسول الله ﷺ مقرر کړې ده موده د مسحې درې ورځې او درې شپې د
لِلْمُسَافِرِ، وَيَوْمًا وَلَيْلَةً لِلْمُقِيمِ [1] (رَوَاهُ مُسْلِمٌ).
مسافر د پاره او یوه ورځ او یوه شپه د مقیم د پاره.

توضیح : ثلاثة ایام : توقیت في المسح : دا چې شریعت کله په موزو باندې د مسح کولو حکم کړی نو اوس دا کتل په کار دي چې آیا دا مسح کول تر کوم معلوم وخت پورې دي یا دا چې د هغې د پاره کوم وخت مقرر شوی نه دی.دا مسئله د مسح د توقیت او عدم توقیت په عنوان سره بیان شوې ده په دې کې د فقهاء کرامو اختلاف دی.

---

(۱) أخرجه مسلم في الصحیح ۱/۲۳۲ رقم الحدیث ۷۵-۲۷۶.والنسائي ۱/۸٤، رقم الحدیث: ۱۲۸ ، وابن ماجة ۱/۱۸۳، رقم الحدیث: ۵۵۲.

د فقهاء کرامو اختلاف : د امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ په نزد **مسح على الخفين** غير موقت ده د هغې دپاره هيڅ وخت مقرر شوی نه دی انسان چې کله مسح کول غواړي کولی يې شي په دې کې د مقيم او د مسافر هم کوم فرق نشته، د ائمه ثلاثه او د جمهور محدثينو او د جمهورو صحابو په نزد **مسح على الخفين** موقت ده دمقيم دپاره يو ورځ او يو شپه ده او د مسافر دپاره درې ورځې او درې شپې ده. (المرقات ۲/۲۱۴).

د مالکيو دلائل : امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ او هغه حضرات کوم چې د مسح په عدم توقيت قائل دي دوي د ابوداؤد شريف په **باب التوقيت في المسح** په دوه روايتونو استدلال کړی دی، يو د حضرت خزيمة بن ثابت رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دی په کوم کې چې دا الفاظ موجود دي **(ولو استزدناه لزادنا)** يعني کله چې رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د **مسح على الخفين** مسئله بيان کړه نو د مقيم دپاره يې يوه ورځ او يوه شپه مقرر کړل او د مسافر دپاره يې درې ورځې او درې شپې مقرر کړې او که چيرته مونږ ددې نه د زياتو ورځو اجازت غوښتی وی نو دوي به د زياتو ورځو اجازت هم کړی وی.

د امام مالک رَحِمَهُ اللَّهُ دويم دليل هم د سنن ابو داؤد د ابی بن عماره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دی يوه صحابي پوښتنه وکړه **(امسح على الخفين؟ قال نعم قال يومًا قال يومين قال وثلاثة قال وماشئت)** د دې په اخيرنۍ جملې سره په عدم توقيت باندې مالکيانو استدلال کړی دی چې انسان څومره ورځې مسح کول وغواړي کولی يې شي(ابوداؤد ۱/۲۱)

په ابوداؤد کې دداسې يو حديث په سند کې ددې الفاظو زيادت هم شته **حتى بلغ سبعًا قال رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نعم مابدا لک** يعني تر څه وخته پورې چې وغواړې کولی شې.

د مالکيانو دريم دليل د حضرت عقبه بن عامر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قيصه ده، دغه صحابي ډير زيات تيز رفتاره وو د شام نه تر مدينې پورې د يوې مياشتې سفر يې په يوه هفته کې کړی وو صحابه کرامو د جنګ په دوران کې د بعضو ضرورياتو دپاره مدينې منورې ته دا ليږلی وو، يو ځل ده د حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته وفرمايل چې ما د يوې جمعې نه نيولې تر بلې جمعې پورې مسلسل مسح کړې ده.

د جمهورو دلائل : په دغه مسئله کې د جمهورو ډير زيات دلائل دي:(۱) په زير نظر د حضرت شريح بن هاني په حديث کې حضرت علي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ويلي دي چې رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مسافر دپاره درې ورځې او درې شپې او د مقيم دپاره يوه ورځ او يوه شپه مقرر کړي دي دا د مسلم روايت دی.

(۲) ددې سره د حضرت مغيره بن شعبه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دی هغه هم مسلم نقل کړی دی.

(۳) بيا د دويم فصل د حضرت ابوبکره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ صريح حديث او روايت دی په کوم کې چې د مسافر دپاره يوه ورځ او يوه شپه او د مقيم دپاره درې ورځې او درې شپې مقرر شوې دي دا روايت دارقطني او

ابن خزیمه نقل کړی دی.(۴) بیا د حضرت صفوان بن عسال دی په کوم کې چې تر دریو ورځو پورې د موزو نه ویستلو وضاحت او تصریح ده. ددې نه بغیر نور هم ډیر دلائل دي مګر دا کافي دي.(المرقات ۲۱۴-۲۱۵-۲/۲۱۶).

جواب: د امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ دلیل د حضرت خزیمه بن ثابت رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ د روایت جواب دا دی چې ابن دقیق العید تصریح کړې چې په دې روایت کې د (**لو استزدناه لزادنا**) جمله زیاتوالی ثابت نه دي ، او که چیرته دا جمله ثابته هم شي نو دا د صحابي یو خیال دی د هغه رأیه ده د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مرفوع حدیث نه دی ، بیا لو د انتفاء ثاني دپاره راغلی دی په سبب د انتفاء اول نو دلته د زیادت سوال هم نه دی شوی او نه زیادت شوی دی.باقي تر اوه ورځو پورې د مسحې د مودې والا حدیث ضعیف هم دی او په خپل مقصود کې متعین هم نه دی بلکې محتمل دی په هغه کې دوه راویان مجهول دي امام بخاري او بیهقي ورته ضعیف ویلي دي، او محتمل داسې دی چې تر اوه ورځو پورې یوه مسح کافي ګڼل شوې وه یا تر اوه ورځو پورې د ترتیب سره مسح شوې وه دا دواړه احتماله دي، یعنې د مسح د قاعدې مطابق په سفر کې د دریو ورځو نه وروسته موزې ویستل شوې پښې وینځل شوې بیا مسح شروع شوې نو اوه ورځې د یوې جمعې نه تر بلې جمعې پورې موزې په پښو کې وې او د ترتیب سره د قاعدې مطابق مسح وه لکه څرنګه چې د تیمم په باره کې حدیث دی :**الصعيد طيب طهور المسلم الى عشر سنين** نو تر لسو کلونو پورې یو تیمم نه شي چلیدلی بلکې مطلب دا دی چې که تر لسو کلونو پورې اوبه پیدا نه شي نو د قاعدې او ترتیب مطابق د تجدید سره په تیمم باندې تر لسو کلونو پورې عمل کیدلی شي، بالکل دا شان د مسح مذکور حدیث هم دی، دا جواب په همدې شان د عقبه بن عامر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ د روایت پوهیدو دپاره هم کافي دی، د دې مطلب دا هم دی چې د ترتیب او قاعدې مطابق تر اتو ورځو پورې په موزو باندې مسح کیدله، د راتلونکي روایت د تشریح دپاره همدا تشریح کافي ده.

د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه یو رکعت تلی ؤ

(۲) وَعَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ غَزَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزْوَةَ تَبُوكَ
د مغیره بن شعبه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روایت دی چې ده د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره د تبوک په غزا کې شرکت کړی ؤ
قَالَ الْمُغِيرَةُ : فَتَبَرَّزَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قِبَلَ الْغَائِطِ ،
لهذا هغه ویلي چې (په همدې ورځو کې یو ورځ) د سهار نه مخکې نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ د قضاء حاجت دپاره تشریف
فَحَمَلْتُ مَعَهُ إِدَاوَةً قَبْلَ الْفَجْرِ ، فَلَمَّا رَجَعَ
ویوړلو ما هم داوبو مشک راواخیستو او ددوي دپاره مې راوړو کله چې دوي (د قضا حاجت نه) واپس راغلل

أَخَذْتُ أُهَرِيقُ عَلَى يَدَيْهِ مِنَ الْإِدَاوَةِ . فَغَسَلَ يَدَيْهِ

(او اودس د پاره کیناست) نو ما د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په لاسونو اوبه وراچولې لهذا دوي خپل دواړه لاسونه ووينځل

وَ وَجْهَهُ ، وَ عَلَيْهِ جُبَّةٌ مِنْ صُوفٍ . ذَهَبَ يَحْسِرُ عَنْ ذِرَاعَيْهِ .

او مخ يې ووينځلو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ يو د وړۍ چوغه اغوستې وه د هغې لستوڼي يې را پورته کول غوښتل

فَضَاقَ كُمُّ الْجُبَّةِ . فَأَخْرَجَ يَدَيْهِ مِنْ تَحْتِ الْجُبَّةِ .

ليکن لستوڼي تنګ وو (نو ځکه پورته نه کړی شو) دوي خپل دواړه لاسونه د چوغې د دننه نه راوويستل

وَ أَلْقَى الْجُبَّةَ عَلَى مَنْكِبَيْهِ ، وَ غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ . ثُمَّ مَسَحَ بِنَاصِيَتِهِ

چوغې يې په اوږو باندې واچوله او دواړه لاسونه يې تر څنګلو پورې ووينځل بيا يې مسح وکړه د سر په څلورمه

وَ عَلَى الْعِمَامَةِ ثُمَّ أَهْوَيْتُ . لِأَنْزِعَ خُفَّيْهِ .

حصه او په پګړۍ باندې بيا (کله) چې ما د نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ نه د موزو ويستلو اراده وکړه چې خپې ووينځي نو

فَقَالَ : دَعْهُمَا ؛ فَإِنِّي أَدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ

نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ وفرمايل چې هغه پرېږده ځکه چې ما (د خپو) د پاکۍ په حالت کې په هغو باندې مسح کړې وه

فَمَسَحَ عَلَيْهِمَا ، ثُمَّ رَكِبَ وَ رَكِبْتُ .

(يعني د اودس د کولو نه وروسته مې اغوستې) او په دواړو موزو يې مسح وکړه بيا زه او نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ سواره

فَانْتَهَيْنَا إِلَى الْقَوْمِ ، وَ قَدْ قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ ، وَ يُصَلِّي بِهِمْ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ .

شو خلکو ته راغلو نو د سهار مونځ د پاره جماعت ودرول شوی ؤ او عبد الرحمن بن عوف رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مونځ ورکولو

وَ قَدْ رَكَعَ بِهِمْ رَكْعَةً . فَلَمَّا أَحَسَّ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

او يو رکعت يې کړی هم ؤ کله چې هغه ته د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د تشريف راوړلو احساس وشو نو هغه

ذَهَبَ يَتَأَخَّرُ ، فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ .

شاته راتللو (ترڅو چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امامت وکړي) مګر نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ هغه ته اشاره وکړه (چې

فَأَدْرَكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِحْدَى الرَّكْعَتَيْنِ مَعَهُ .

په خپل ځای اودرېږه او مونځ ورکړه) لهذا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مونځ يو رکعت د هغه سره وکړو (رسول

الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دويم رکعت د عبد الرحمن بن عوف رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په اقتداء کې اداء کړو) کله چې هغه سلام

فَلَمَّا قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ قُمْتُ مَعَهُ ، فَرَكَعْنَا الرَّكْعَةَ الَّتِيْ سَبَقَتْنَا [۱].

وکړ ځو لو نو نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ او دريده او زه هم ورسره او دريدم او کوم اول رکعت چې پاتې شوی ؤ هغه مو وکړو

اَلْفَصْلُ الثَّانِيْ

د مقيم او مسافر دپاره د مسحې موده

(۲) عَنْ أَبِيْ بَكْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : أَنَّهُ رَخَّصَ لِلْمُسَافِرِ

د ابوبکره رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روايت دی چې رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په موزو باندې د مسحې کولو اجازت د مسافر د

ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَ لَيَالِيَهُنَّ ، وَ لِلْمُقِيمِ يَوْمًا وَ لَيْلَةً ، إِذَا تَطَهَّرَ

پاره تر دريو ورځو او دريو شپو پورې او مقيم ته تر يوې ورځې او يوې شپې پورې ورکړی کله چې يې اودس

فَلَبِسَ خُفَّيْهِ أَنْ يَمْسَحَ عَلَيْهِمَا . [۲]

وي او په اودس کې يې موزې اغوستې وي.

وَ قَالَ الْخَطَّابِيُّ : هُوَ الْإِسْنَادُ ، هٰكَذَا فِي الْمُنْتَقٰى .

خطابي ويلي چې دا حديث د اسناد په لحاظه صحيح دی او په منتقی کې هم داسې منقول دي.

توضيح : **اذا تطهر** : د ابوبکره رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په دې روايت کې او ددې نه مخکې د مغيره بن شعبه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ په روايت کې داسې قسم الفاظ راغلي دي چې په موزو باندې مسح هغه وخت صحيح ده کله چې هغه په کامل طهارت کې اغوستل شوې وي يعني چې اودس وکړي او دا وخت په اودس کې وي او موزه په پښو کړي نو آينده مسح کولی شي ځکه چې موزه په طهارت باندې اغوستل شوې ده او د بهرنه چې نوی نجاست يا کوم حدث راغلی دی هغه په موزو کې د ننه سرايت نه دی کړی لهذا صرف مسح کافي ده، په دغه مسئله کې امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ ويلي دي چې تر څو پورې پوره اودس نه وي شوی تر هغه وخته مسح جائز نه ده بلکې په کامل طهارت باندې موزه اغوستل د آينده مسحې دپاره شرط دي. امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللّٰهُ ويلي دي که چيرته کوم کس د اودس کولو په موقع رومبی پښې ووينځي او بيا موزې په پښو کړي او باقي اودس مکمل کړي نو په دغه صورت کې هم آينده مسح جائز ده، ځکه چې ده د خپود طهارت په صورت کې موزې اچولي دي. په اصل کې دا اختلاف په هغه اختلاف باندې مبني دی چې آيا په اودس کې ترتيب

(۱) أخرجه مسلم في الصحيح ۱ ۳۱۷ رقم الحديث ۱۰۵-۲۷٤. وأبو داود ۱ ۱۰۳ رقم الحديث ۱٤۹. والنسائي ۱ ۸۳، رقم الحديث ۱۲۵.

(۲) أخرجه الدار قطني في السنن ۱/ ۱۹٤ ، وأخرجه ابن ماجه في السنن ۱ /۱۸٤ رقم الحديث ٥٥٦

يعني مرتب اودس فرض دی او كه ترتيب فرض نه دی ، نو د امام شافعي په نزد په اودس کې ترتيب فرض دی اوس چا چې رومبی پښې وینځلې نو هغه غیر مرتب اودس وکړ کوم چې صحیح شوی نه دی نو موزې یې په طهارت باندې کله اغوستې دي؟ لیکن د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللّٰهُ په نزد چونکه غیر مرتب اودس هم صحیح دی لهذا دغه موزې په طهارت باندې اغوستل شوې دي نو مسحه جائز شوه، احتیاط د شافعي په مسلک کې دی او د حدیث ظاهر هم دې طرف ته اشاره کړې ده. (المرقات ۲/۲۱۷).

(۴) وَعَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا إِذَا كُنَّا
د صفوان بن عسال رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روایت دی چې رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مونږ ته حکم کړی وُ چې کله به مونږ
سَفْرًا أَنْ لَا نَنْزِعَ خِفَافَنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَ لَيَالِيَهُنَّ
په سفر کې وو چې موزې مه وباسئ تر دریو ورځو او دریو شپو پورې (د اودس کولو په وخت د خپو وینځلو
إِلَّا مِنْ جَنَابَةٍ ، وَ لٰكِنْ
د پاره) البته د جنابت د وجې (یعني د غسل واجب کیدو په صورت کې د لامبلو د پاره یې وباسئ) خو مه
مِنْ غَائِطٍ وَبَوْلٍ وَنَوْمٍ[1].
یې وباسئ د بولو یاد متیازو او یا د خوب د وجې نه.

مسئلة محل المسح في الخف

(۵) وَ عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ قَالَ : وَضَّأْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيْ غَزْوَةِ تَبُوكَ.
د مغیره بن شعبه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه روایت دی چې ما په غزوه تبوک کې رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته اودس کولو
فَمَسَحَ أَعْلَى الْخُفِّ وَأَسْفَلَهُ (رَوَاهُ أَبُوْدَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَهْ) وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هٰذَا حَدِيْثٌ مَعْلُوْلٌ
او نبي عَلَيْهِ السَّلَامُ په موزو د لاندې او د پاسه مسح کړې وه ،او امام ترمذي ویلي چې دا حدیث معلول دی
وَ سَأَلْتُ أَبَا زُرْعَةَ وَ مُحَمَّدًا يَعْنِي الْبُخَارِيَّ عَنْ هٰذَا الْحَدِيثِ ،
او تپوس مې وکړو د ابو ذرعه رَحِمَهُ اللّٰهُ او د محمد یعني امام بخاري رَحِمَهُ اللّٰهُ نه د دې حدیث په باره کې نو

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۱۵۹ رقم الحديث ۹۶ ، والنسائي في السنن ۱/۸۳ ، رقم الحديث : ۱۲۷ ، وابن ماجه في السنن ۱/۱۶۰ رقم الحديث :۴۷۸ ، وأحمد في المسند ۴/۲۳۹.

فَقَالَا : لَيْسَ بِصَحِيْحٍ ، وَ كَذَا ضَعَّفَهُ أَبُو دَاوُدَ)[1].

دواړو وویل چې دا حدیث صحیح نه دی، همدارنګه امام ابوداؤد رَحِمَهُ اللهُ هم دا حدیث ضعیف کړی دی.

توضیح : فمسح اعلی الخف واسفله : په موزو باندې د مسحې د محل په باره کې اختلاف دی، ټول درې صورتونه دي په دوو کې اتفاق دی په یو کې اختلاف دی.

۱ **اختلاف** : په دې باندې د ټولو اتفاق دی چې اسفل خف یعنې لاندینۍ برخې په مسح باندې که چا نو اودس ونه شو لهذا مونځ هم ونه شو او په دې باندې هم د ټولو اتفاق دی چې که چیرته یو په برنۍ برخه باندې مسح کړې ده نو اودس اوشو او مونځ هم اوشو اګر که یې د موزو په باندې مسح نه وي کړې فریضه اداء شوه، اختلاف په دې دریم صورت کې دی چې د موزو باندې د مسحې سره د لاندینۍ برخې د مسح حیثیت او رتبه څه ده یعنې د دواړو په جمع ...لاف دی. دامام مالک او د امام شافعي رَحِمَهُمَا اللهُ په نزد په اعلی او اسفل دواړو باندې کار دي امام مالک رَحِمَهُ اللهُ ددې په وجوب باندې قائل دی لیکن امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په ...اندې د وجوب او په اسفل باندې د سنت کیدو قائل دی، امام ابوحنیفه رَحِمَهُ اللهُ او امام احمد رَحِمَهُ اللهُ او صاحبینو د موزو په برنۍ برخه باندې مسح کول فرض ګڼي او په اسفل باندې نه فرض ده نه واجب ده او نه سنت. (المرقات ۲/۲۲۱).

دلائل : دامام مالک رَحِمَهُ اللهُ اودامام شافعي رَحِمَهُ اللهُ دلیل زیربحث دحضرت مغیره بن شعبه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ د تبوک والاروایت دی، دامام ابوحنیفه رَحِمَهُ اللهُ اودامام احمد رَحِمَهُ اللهُ دلیل دهمدغه حدیث سره دمغیره بن شعبه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هغه حدیث دی په کوم کې چې په ظاهر الخف باندې دمسح ذکر دی، دارنګه د دې حضراتو مضبوط دلیل هغه روایت هم دی کوم چې حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نقل کړی دی او په کوم کې چې د مسئلې دعلت طرف ته هم اشاره شوې ده، دا حدیث ددې باب آخرنی حدیث دی چې دین که چیرته د عقل لاندې شي نو د موزو په لاندینۍ برخه دې مسح وکړی شي مګر رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ داسې نه دي کړي.

جواب : احنافو او حنابلو د دې حضراتو د روایت جواب دا ورکړی دی چې دا روایت معلول دی او امام بخاري او ابو زرعه ضعیف بللی دی لهذا هغه قابل استدلال نه دی . (المرقات ۲/۲۲۱).

(۲) وَ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَمْسَحُ

د حضرت مغیره بن شعبه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دی چې ما رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لیدلی دی چې مسح به یې

(۱) اخرجه ابو داود في السنن ۱/۱۱٦ رقم الحديث : ۱٦٥

عَلَى الْخُفَّيْنِ عَلَى ظَاهِرِهِمَا .[۱]
کوله په موزو باندې د پاسه .

په جورابو باندې د مسحې مسئله

(۷) وَ عَنْهُ ، قَالَ : تَوَضَّأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ، وَ مَسَحَ
د حضرت مغیره بن شعبه رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم اودس وکړو او مسح یې وکړه
عَلَى الْجَوْرَبَيْنِ وَالنَّعْلَيْنِ .[۲]
په جوربین او نعلین باندې.

توضیح : مسح علی الجوربین : جوربین تثنیه ده واحد یې **جورب** دی د کوم ترجمه چې جراب ده، جورب معرب دی دا په اصل کې فارسي لفظ ګورپ دی او د هغه اصل ګورپا دی د کوم معنی چې د پښو قبر دی، جورابې هم د پښو دپاره قبر دی، جوربین داسې تثنیه ده څرنګه چې خفین تثنیه ده مفرد یې خف دی او خف موزې ته ویل کیږي، د دوی دواړو تثنیه ځکه راوړل شوې چې دا مسئله د تثنیې سره خاص ده په یوه جورابه او یوه موزه باندې مسح نه شي کیدلی، بهر حال د خفینو او جرموقینو نه په غیر د یخنۍ نه د ځان ساتلو دپاره جورابې هم استعمالیدی شي، اوس سوال دا دی چې په هغو باندې مسح کیدی شي او که نه شي کیدی نو په دې باندې د پوهیدو دپاره د جوربینو په اقسامو پوهیدل ضروري دي، یا به د فقهاؤ اختلاف په پوهه کې راشي، په احادیثو کې د خفینو او جوربینو نه په غیر د جرموقینو نوم هم راغلی دی، دا د خفینو د حفاظت دپاره په خفینو دپاسه اغوستل کیدی شي او په جوربینو کې د فقهاؤ اختلاف وګوری، لیکن د جوربینو یو شمیر اقسام هم وګورئ. (المرقات ۲/۲۲۳).

د فقهاء کرامو اختلاف : د جوربینو څلور قسمه دي : (۱) جوربین مجلدین دا هغه دي د کومو چې دپاسه او بنکته څرمن لګول شوې وي د تمامو فقهاؤ اتفاق دی چې دا جوربین د خفینو په حکم کې دي په هغو باندې مسح جائزده.(۲) جوربین منعلین دا هغه جوربینو دي د کومو چې صرف په لاندې تلي باندې یا صرف په پورتنۍ برخه باندې څرمن لګول شوې وي په دې کې هم اتفاق دی چې په هغو باندې مسحه جائزده.(۳) جوربین رقیقین دا داسې جوربین دي چې دپاسه او د لاندې قدم ترېنه لیدل کیږي په کومو کې چې مسلسل انسان د پیزار نه په غیر نه شي ګرځیدلی نو په دې کې هم اتفاق دی چې په داسې

---

(۱) رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ ۹۸، وأبو داود ۱۶۱

(۲) اخرجه احمد في المسند ۴/۲۵۲ رقم الحديث : ۱۵۹ . وابن ماجه في السنن ۱/۱۸۵ رقم الحديث . ۵۵۹

جورابو باندې مسح جائزنه ده . (۴) او که چیرته جورابي نه منعلین وي او نه مجلدین وي او نه رقیق وي بلکې ثخینین وي نو په همدې ثخینینو کې اختلاف دی لیکن د ثخینینو دپاره د څلورو شرطونو موندل ضروري دي :(۱) چې دومره پیړې او مضبوطې وي چې د پیزار نه بغیر درې میله مسلسل د هغو سره تګ ممکن وي.(۲) د کوم طرف نه کاشف قدمین نه وي بلکې ساتر قدمین وي.(۳) داسې ثخینین وي چې په اوبو باندې د قدم په اینښودلو سره په هغو کې اوبه نه جذب کیږي.(۴) د کوم ربړ تسمې وغیره سره د هغو استمساک نه وي شوی بلکې په خپله جوختې وي داسې جورابي کومې چې ثخینین وي په هغو باندې د جمهورو او صاحبینو په نزد باندې مسح جائزده، امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ وایي دي چې ترڅو پورې جورابي مجلدین یا منعلین نه وي په هغو باندې مسح جائز نه ده ، ځکه چې د قرآن د آیت نه د پښو وینځل معلوم شوي دي لیکن په احادیثو مشهورو سره د خفینو مسحه هم منل شوې ده لهذا کله چې جورابي منعلین یا مجلدین وي نو هغه د خفینو په حکم کې راځي نو ددې مشهورو احادیثو د وجې د قرآن په حکم کې تخصیص شوی دی لیکن که چیرته جورابي همدا قسم منعلین یا مجلدین نه وي نو هغه بیا د خفینو په حکم کې نه شي راتلی لهذا د قرآن په آیة الوضوء باندې د جورابو په خبر واحد سره زیادت روانه دی، بیا په دې حدیث کې ابهام او ډیر احتمالونه هم شته چې رسول الله ﷺ په کوم قسم جورابو باندې مسح کړې وه آیا رقیق وې مجلدین وې که منعلین وې دا ټول تفصیل نامعلوم دی، بهر حال امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ قطع نظر د همدې دلائلو د ده رجوع د جمهورو مذهب طرف ته ثابته ده او په دې باندې فتوی ده چې په ثخینینو جورابو باندې مسح جائز ده، دلته دا افسوسناکه خبره هم اوریدل شوې ده چې اهل ظواهر حضرات کوم چې خپل ځانونه اهل حدیث شماري دوي د کوم شرط نه بغیر په هر قسم جورابو باندې مسح کوي او بنې مزې کوي حالانکه ټول امت په دې باندې متفق دی چې جورابي که چیرته رقیق وي نو په هغو باندې مسح جائزنه ده .

مادا مسئله ۲۶ رمضان ۱۴۰۲هجري کې مکه مکرمه کې لیکله چې ددې نه یو څوورځې مخکې مې حرم کې یو پولیس ولید وچې ډیرې نریو جورابو باندې مسحه کوله إنا لله وإنا الیه راجعون احتیاط، دعبادت، محنت، محبت او مشقت او دیانتداري چیرته لاړل.

والنعلین: په پیزار باندې په مستقل طور د هیچا په نزد مسح کول جائزنه دي لهذا ټولو فقهاؤ په دې روایت کې تاویل کړی بعضو ویلي دي چې اصل مسح په جورابین باندې وه مګر رسول الله ﷺ داسې پیزار په پښو کړی ؤ چې د هغه سره په جورابو باندې مسح کیدی شوه نو څه مسح په نعلین باندې تبعًا وشوه په دې وخت کې واو په معنی د مع شو بعضو دا حدیث منسوخ بللی لکه په سنن دارمي کې چې دي.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

(۸) عَنِ الْمُغِيرَةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: مَسَحَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَى الْخُفَّيْنِ.
د مغيره بن شعبه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په موزو باندې مسح وكړه (دامې چې
فَقُلْتُ : يَا رَسُولَ اللهِ ، نَسِيتَ ؟
وليدل) ما ووېل يارسول الله! ستاسو هير شوي دي (يعنې موزې موونه ويستلې او خپې موونه وينځلې)
قَالَ : بَلْ أَنْتَ نَسِيتَ،
رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل بلكې ستا هير شوي دي (چې زما طرف ته د نسيان نسبت كوې) ځكه
بِهٰذَا أَمَرَنِي رَبِّي عَزَّ وَ جَلَّ[1].
چې خداى عزوجل ماته همداسې حكم كړى دى.
(۹) وَ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ، أَنَّهُ قَالَ : لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ
د حضرت علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دى چې كه چيرته دين (صرف) په رأيه او عقل باندې موقوف شي نو
لَكَانَ أَسْفَلُ الْخُفِّ أَوْلَى بِالْمَسْحِ مِنْ أَعْلَاهُ ، وَ قَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ
واقعي چې په موزو باندې د پاسه نه د ښكته برخې مسح به بهتره واى ، او يقينا ما ليدلى دى رسول الله
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُ عَلَى ظَاهِرِ خُفَّيْهِ[2].
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د پاسه په موزو باندې مسح كوونكى.

الحمد لله حمدا كثيرا نن ۲۶ رمضان ۱۴۲۲هـ په مكه مكرمه كې تر دې ځاى پورې د مشكوة شرح مكمل شوه.

(۱) أخرجه ابوداود في السنن ۱۰۸/۱ رقم الحديث : ۱۵۶، واحمد في مسنده ۲۵۳/۴.

(۲) أخرجه ابوداود في السنن ۱۱۴/۱ رقم الحديث :۱۶۲.

٦ ربیع الاول ١٤١٠هـ

بَابُ التَّيَمُّمِ
د تیمم بیان

تیمم په لغت کې د قصد په معنی دی (المرقات ۲/۲۲۵) د قرآن کریم آیت ﴿وَلَا آمِّينَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ﴾ (مائدة: ۲) کې (امین ای قاصدین البیت الحرام) د قصد په معنی سره راغلی دی.

رمی بصدور العیس منخرق الصبا ۞ فلم یدر خلق بعده این یمما

د شرع په اصطلاح کې د تیمم تعریف داسې شوی: **(قصد التراب ومایقوم مقامه علی وجه مخصوص بنیة الطهارة)**. (المرقات ۲/۲۲۵)

بعضې علماو د تیمم د نیت الفاظ داسې نقل کړي دي **(نویت ان اتیمم لرفع الحدث واستباحة الصلوة)**. لیکن د دې داستان ویلو ته هیڅ ضرورت نشته، بلکې د زړه نیت کافي دی.

د تیمم حکم په پنځمه هجري کې هغه وخت راغلی وو کوم وخت چې رسول الله ﷺ د بنو مصطلق د غزا په سفر کې وو حضرت عائشې رضي الله عنها د دې ټوله قیصه په خپله اورولې ده امام بخاري هغه نقل کړې ده ترجمه یې اوګورئ: حضرت عائشې رضي الله عنها ویلي چې زه د رسول الله ﷺ سره د دوي په بعضو سفرونو کې وتلې وم مونږ مقام بیدا یا مقام ذات الجیش کې وو چې زما هار (امیل) مات شو کوم ځای کې ورک شو د هار موندلو دپاره رسول الله ﷺ هم پاتې شو او صحابه کرام هم پاتې شول د مونږ وخت شوی وو بل طرف ته د خلکو سره اوبه بالکل نوې خلکو د دې شکایت حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه ته وکړ چې د عائشې د وجې خلک پاتې شوي دي اورسول الله ﷺ هم پاتې شوی دی حالانکه د هیچا سره اوبه نشته په دې وجه حضرت ابو بکر صدیق رضي الله عنه ماته راغلی دا وخت رسول الله ﷺ ویده شوی وو او د دوي ﷺ مبارک سر زما په ورانه باندې وو حضرت ابو بکر صدیق رضي الله عنه ماته وویل چې تا رسول الله ﷺ او خلک را ایسار کړي دي او د هیچا سره اوبه نشته عائشې رضي الله عنها ویلي دي چې ابو بکر صدیق رضي الله عنه ماته ښه غوسه وکړه بیا یې زه په خپل لاس سره زه په ولو کې ووهلم ما حرکت د دې دپاره ونه کړو چې رسول الله ﷺ زما په پتون باندې مبارک سر ایښی وو چې هسې نه دوي ته تکلیف ونه رسیږي، په دې وخت کې رسول الله ﷺ راپورته شو او دا وخت اوبه بالکل نوې چې یو ناڅاپه الله تعالی د تیمم حکم نازل کړ او خلکو تیمم شروع کړ (دا سهولت یې چې ولید) حضرت اسید بن حضیر وفرمایل **(ماهی**

باول بزکتکم یا آل ابي بکر) ای د ابو بکر اولاده دا ستاسو لومړی برکت نه دی . په یو روایت کې د حضرت اسید بن حضیر داسې الفاظ دي ای عائشې! الله تعالی دې تا ته د خیر جزاء درکړي په خدای قسم په تا چې کله هم پریشانو ونکی حالت راغلی دی په هغه کې الله تعالی ستا سره د ټول امت دپاره نیکي اچولې ده. عائشې رضي الله عنها ویلي دي چې زه په کوم اوښ باندې سوره وم هغه ناست وو مونږ چې هغه پورته کړو نو د هغه لاندې هار (امیل) پیدا شو.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

په ټولو امتونو باندې د امت محمدیه فضیلت

(۱) عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ . قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : فُضِّلْنَا
د حذیفه رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم و فرمایل مونږ ته فضیلت راکړی شوی په مخکنیو
عَلَى النَّاسِ بِثَلَاثٍ : جُعِلَتْ صُفُوفُنَا كَصُفُوفِ الْمَلَائِكَةِ .
امتونو باندې په دریو شیانو سره (۱) ګرځول شوي زمونږ صفونه (په مونځ یا جهاد کې) د فرښتو د صفونو په
وَ جُعِلَتْ لَنَا الْأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدًا .
شان (۲) زمونږ دپاره ټوله زمکه مسجد (جومات) ګرځولې شوی دی (چې چیرته وغواړې مونځ کولی شې)
وَ جُعِلَتْ تُرْبَتُهَا طَهُورًا إِذَا لَمْ نَجِدِ الْمَاءَ [1].
(۳) کوم وخت چې مونږ اوبه پیدا نه کړو نو خاوره زمونږ دپاره پاکوونکې ده.

توضیح : فضلنا علی الناس بثلاث : دا فضیلت او دا خصوصیت د امت محمدیه علی صاحبها الف الف تحیة دی دلته. درې خصوصیتونه ذکر دي، په نورو روایتونو کې ددې نه زیات هم ذکر شوي دي لیکن په شمار او تعداد کې تعارض نه شي کیدی ځکه عدد اقل د عدد اکثر نفې نه شي کولی همدارنګه په فضائلو کې زیاتی د الله د طرفه نه دی، نو روستو ذکر راغلی بیا زیات شول.

الناس : ددې نه مراد د مخکنیو امتونو خلک دي ځکه راتلونکي خلک تر قیامته پورې ددې امت د اول دور د حضراتو صحابه کرامو تابع دي، لهذا د الناس نه مراد د امت راتلونکي خلک مراد کیدی نه شي. (المرقات ۲/۴۲۵).

(۱) اخرجه مسلم في الصحیح ۳۷۱/۱ ، رقم الحدیث ۴-۵۲۲، وأخرج احمد في المسند ۳۸۳/۵

د سید المرسلین ﷺ خصوصیات: دلته په دې پوهیدل ضروري دي چې د رسول الله ﷺ خصوصیت او د دوي د امت خصوصیات ډېر زیات دي لیکن دلته صرف د دریو ذکر شوی دی په باب هذه الامة او باب فضائل سید المرسلین کې د هغو ټولو خصوصیاتو ذکر دی د یو څو دلته هم ذکر کول مناسب دي چنانچه دوي ﷺ ویلي دي:

(۱) د یوې میاشتې تر مسافې پورې لرې په دښمن باندې د رعب اچولو خصوصیت راکړی شوی دی
(۲) غنیمتونه زما دپاره حلال شوي دي (۳) ماته د شفاعت کبری اعزاز راکړی شوی دی.
(۴) زه د ټولې نړۍ د انسانانو دپاره رسول جوړ شوی رالیږل شوی یم
(۵) زه خاتم النبیین یم (٦) زما په ذریعه د نبوت برکات پوره شوي دي
(۷) ماته جوامع الکلم راکړی شوي دي (۸) ماته د ټولې زمکې کونجیانې راکړی شوې دي
(۹) زما نوم احمد ایښودل شوی دی (۱۰) او زما امت د ټولو نه بهتر امت ګرځول شوی دی
(۱۱) زما مخکني وروستني ګناهونه (لغزشونه) معاف کړی شوي دي
(۱۲) د عرش عظیم لاندې خزانې نه ماته د سورة بقرې اخیرنې آیتونه راکړی شوي دي
(۱۳) ماته حوض کوثر راکړی شوی دی (۱۴) د قیامت په ورځ به ماته داسې بیرغ راکړی شي د کوم لاندې به حضرت آدم علیه السلام او د هغه نه بغیر ټول خلک وي.

ابو سعید نیشاپوري رحمه الله په خپل کتاب شرف المصطفی کې د رسول الله ﷺ شپیته خصوصیات ذکر کړي دي حقیقت دا دی چې:

فان فضل رسول الله لیس له ۞ حد فیعرب عنه ناطق بفم

صفوفنا: ددې نه د جنګ میدان او د معرکې د میدان صفونه مراد دي بعضو د مونځ د صفونو خبره هم کړې ده. (المرقات ۲/۲۲۵).

الارض کلها مسجداً: یعنې ټوله ځمکه ددې قابل جوړه شوې چې په هغې باندې مونږ مونځ کولی شو کله چې ځای پاک وي برابره خبره ده که هغه د مسجد خاوره وي او که د مسجد نه بغیر نوره وي، په بنی اسرائیلو باندې دومره تنګي وه چې هغوي د مسجد نه بهر په هیڅ ځای کې مونځ نه شو کولی او په مسجد کې هم د جماعت نه بغیر ورته جائز نه وو، د غنیمت مال به یې د خوړلو پر ځای سوځولو او د جامې نه به یې د نجاست لګیدو ځای غوځولو د شپې پټه ګناه به یې د ورځې په دروازه باندې لیکل شوې وه چې دغه کس دا ګناه کړې ده، په غوبنه کې یې وازده نه شوه خوړلی وغیره وغیره. (المرقات ۲/۲۲٦).

وجعلت تربتها لنا طهورا: یعنې د زمکې خاوره یې د اوبو قائم مقام ګرځولې ده یا لکه څرنګه چې په اوبو سره پاکي حاصلیدلی شي د تیمم په صورت کې په خاورو سره هم طهارت حاصلیدلی شي، په دې

حديث او دې نه وروسته په نورو احاديثو کې د تيمم فضائل او يو شمير اخلاقي مسائل وړاندې راغلي دي، د تيمم په مسائلو کې څلور داسې لوی مقامونه دي چېرته چې د فقهاء کرامو اختلاف دی. (المرقات ۲/۲۲۶).

د تيمم په مسائلو کې د فقهاء کرامو اختلاف: (۱) اول اختلاف په دې کې دی چې په کومو شيانو باندې تيمم جائز دی او په کومو باندې ناجائز دی نو د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نزد او د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ د مشهور قول مطابق تيمم صرف په تراب منبت يعنې زرخيزه خاوره باندې جائز دی، امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ وايي دي چې د تراب منبت سره سره په شګه باندې هم تيمم جائز دی، د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ امام مالک رَحِمَهُ اللهُ او امام محمد رَحِمَهُ اللهُ په نزد هر هغه شی کوم چې د زمکې د جنس نه وي په هغه باندې تيمم جائز دی، بيا امام مالک رَحِمَهُ اللهُ د جنس الارض متعلق وايي دي چې هر هغه شی کوم چې د زمکې سره متعلق وي هغه هم په جنس الارض کې شامل دی لهذا د ده په نزد په هغه لرګي باندې هم تيمم جائز دی د کوم چې يوه برخه د زمکې سره پيوسته وي.

امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ په **جنس الارض** کې دا قيد لګولی دی چې کوم شی په سوځولو سره نه سوځول کېږي په حل کولو سره نه حل کېږي په هغه باندې تيمم جائز دی، لهذا د ده په نزد په لرګي، سرو زرو، سپينو زرو، پيتل، اوسپنه، تانبا، مالګه وغيره شيانو باندې تيمم جائز نه دی، هو که چېرته په همدغو شيانو باندې ګرد او غبار پرېوځي نو بيا جائز دی او هغه د تراب منبت په حکم کې دي.(المرقات ۲/۲۲۶)

دلائل: د امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ، امام احمد رَحِمَهُ اللهُ او امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ دليل ﴿**فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا**﴾

ای ترابا منبتا په کوم کې چې صرف د زرخيزې ځمکې ذکر دی، هو امام ابو يوسف رَحِمَهُ اللهُ د يو حديث د وجې په شګه باندې هم تيمم وهل جائز ګرځولي دي، حديث داسې دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته يو وفد راغی او هغه عرض وکړو: (**فقالوا انا نكون بالرمال الاشهر الثلاثة والاربعة ويكون فينا الجنب والحائض والنفساء ولانجد الماء فقال عَلَيْهِ السَّلَامُ عليكم بالارض**) (**احمد بيهقي طبراني**).

د احنافو او مالکيانو دليل هم د قرآن دا آيت دی ﴿**فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا**﴾ ليکن د دوي په نزد صعيد عام دی د هغه نه د زمکې مخ مراد دی د تراب منبت سره خاص نه دی ځکه چې په دويم آيت کې ﴿**صَعِيدًا جُرُزًا**﴾ او ﴿**صَعِيدًا زَلَقًا**﴾ الفاظ راغلي دي کوم چې د **وجه الارض** دپاره عام دي د تراب منبت سره خاص نه دي.

دويم عقلي دليل دا دی چې د تيمم د جواز اصلي علت آساني او سهولت دی او په **تراب منبت** قيد سره يسر په عسر سره بدلېږي خصوصا د عربستان په ريګستان کې د تراب منبت پيدا کيدل د اوبو د پيدا

کولو نه ډیر زیات سخت دي.
دریم دلیل دا دی چې رسول الله ﷺ د تیمم د حکم د راتلو نه وروسته هم نه په حضر کې او نه په سفر کې د تراب منبت تلاش کړی دی او نه یې د دې حکم ورکړی دی، بعضو حضراتو د خاورو په شتون کې په خالص نرم ملائم کاڼي باندې تیمم وهلی دی که چیرته په خاوره باندې وکړی شي نو دا اختلاف به هم ووځي او په احتیاط به هم عمل وکړی شي.
(۲) اختلاف په دې کې دی چې تیمم طهارت مطلقه اصلیه دی که طهارت ضروریه دی، یعنې په یو تیمم سره ډیر مونځونه اداء کیدلی شي او که صرف یو مونځ په یوه تیمم سره اداء کیدلی شي.

امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ په نزد تیمم طهارت ضروریه دی (**والضرورة تقدر بقدر الضرورة**) لهذا په یو تیمم سره یو فرض مع لواحقه جائز دي نور نا جائز دي، ائمه احنافو ویلي دي چې تیمم د اودس قائمقام او خلیفه دی او دس اصل او تیمم د هغه فرع ده نو کوم کار چې د اصل وو هغه کار د قائم او خلیفه هم شو په اودس سره کله چې ډیر مونځونه کیدلی شي نو په یو تیمم سره ډیر مونځونه هم کیدلی شي دا د احنافو لومړی عقلي دلیل دی کوم چې د شرعي نص نه مستنبط دی، د احنافو دویم دلیل دا دی چې د تیمم والا سړي پسې شاته د اودس والا مونځ د شافعیانو په نزد هم جائز دی ددې نه دا خبره واضحه شوې ده او د ظابطې مطابق دا منلی شي چې د تیمم طهارت د اودس په شان طهارت مطلقه اصلیه دی هو یوه خبره شته چې که چیرته تیمم د عبادت غیر مقصوده دپاره وو نو په هغه سره عبادت مقصوده اداء کیدی نه شي.
دلته د لطیفې په طور دا مسئله هم زده کړې چې د عبادت غیر مقصوده دپاره د اوبو په موجودګۍ کې هم تیمم جائز دی ثواب ورکول کیږي مثلا یو کس جومات ته ځي صرف کیناستل غواړي نو اګرچې په حوض کې اوبه شته یا هم دغه کس د حصول برکت او طهارت دپاره تیمم کولی شي یا په شپه کې د خوب دپاره د اودس پر ځای تیمم وکړي نو جائز دی، یا د دیني او فقه کتابونو لمس کولو دپاره تیمم کول غواړي نو کولی یې شي او له ګناه نه بچ کیدی شي هغه که صغیره ولې نه وي او د تقوی مقام حاصلولی شي.
(۳) دریم اختلاف د تیمم په کیفیت کې دی چې آیا د تیمم په فعل کې ضربتین دي او که ضربة واحدة ده؟
نو د امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ، داؤد ظاهري، اسحاق بن راهویه او د اکثرو محدثینو په نزد په تیمم کې **ضربة واحدة** کافي ده یعنې یو ځل لاس په خاورو باندې ووهل شي په مخ او بازو باندې مسح وکړی شي، د امام ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ، امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او د صاحبینو یعنې د جمهورو په نزد په تیمم کې ضربتین ضروري دي، ضربة للوجه وضربة لليدين إلى المرفقين. (المرقات ۲/۲۲٦).
دلائل: احنافو مالکیو او شوافعو یعنې جمهورو یو دلیل د مسند بزار روایت دی په کوم کې چې حضرت عمار بن یاسر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ویلي دي: **قال كنت فى القوم حين نزلت الرخصة فى المسح بالتراب**

اذا لم نجد الماء فامرنا فضربنا بواحدة للوجه ثم ضربة اخرى لليدين الى المرفقين. (مسند بزار). (المرقات ۲/۲۲۷).

په دې روايت کې د تيمم دپاره دوه ضربونه په واضح طور ذکر شوي دي، د جمهورو دويم دليل هم د بزار د حضرت عائشې رضي الله عنها نه روايت دی په کوم کې چې دا الفاظ دي :**ان النبي صلى الله عليه وسلم قال التيمم ضربتان ضربة للوجه وضربة لليدين الى المرفقين**) نصب الرايه).

د جمهورو دريم دليل د حضرت جابر رضي الله عنه روايت دی د کوم تخريج چې حاکم کړی دی دارقطني هم نقل کړی دی په دې مرفوع حديث کې دا الفاظ دي :(**قال التيمم ضربتان ضربة للوجه وضربة للذراعين الى المرفقين**) نصب الرايه).

د جمهورو څلورم دليل د مشکوة شريف د باب التيمم فصل ثالث کې د حضرت عمار بن ياسر رضي الله عنه روايت دی په کوم کې چې د دوه ضربو تصريح موجوده ده (**ثم عادوا فضربوا فاكفهم**).

د جمهورو پنځم دليل د مشکوة په ۵۰ صفحه باندې د حضرت نافع روايت دی د کوم چې الفاظ دا دي :

ضرب رسول الله صلى الله عليه وسلم بيديه على الحائط ومسح بهما وجهه ثم ضرب ضربة فمسح ذراعيه.

د حنابلو اهل ظواهرو او د محدثينو دليل د حضرت عمار بن ياسر رضي الله عنه روايت دی په کوم کې چې د يوه ضرب ذکر دی او بيا په مخ او په کفينو باندې د مسح ذکر دی، همدارنګه د حضرت ابو جهيم رحمه الله روايت کې هم د يو ضرب ذکر دی، دې حضراتو د جمهورو په روايتونو باندې اعتراض هم کړی دی چې هغه ضعيف دي د کومو جواب چې راتلونکی دی. (المرقات ۲/۲۲۶).

جواب : جمهورو ويلي دي چې د عمار رضي الله عنه په روايت سره د يو ضرب په صراحت سره پته نه لګيږي دلته صرف دومره دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په مخ او لاسونو باندې په يو وار مسح وکړه دا چې په يو ضرب يې کړې ده که په دوه ضربونو يې کړې ده دا په حديث کې نشته، همدارنګه د تعليم په دوران کې رسول الله صلى الله عليه وسلم د نمونې په طور وښودل چې د غسل دپاره په خاورو رغښتلو ته ضرورت نشته بلکې دا ښودل وو چې د جنابت دپاره هم د اودس په شان تيمم کول کافي وو صرف همدا ښودل مقصود وو، باقي د جمهورو دلائل که څه هم کمزوي دي نو پروا نشته د کثرت رواياتو د وجې نه په هغو کې ډير زور شته، دويمه خبره دا هم ده چې د يو ضرب په حديث باندې په عمل کولو سره د دوه ضربونو په حديث باندې عمل نه شي کيدلی او که چيرته د دوو ضربونو په حديث باندې عمل وکړی شي نو د يو ضرب په حديث باندې خود بخود عمل راځي نو احتياط په دې کې دی.

دريمه خبره دا هم ده چې په تيمم کې خاوره استعماليږي کومه چې د اصل په اعتبار سره مطهره نه ده

بلکې ملوثه ده او اوبه د اصل په اعتبارسره مطهرې دي کله چې يو اوبه د استعمال نه وروسته بيا استعماليدی نه شي نو د يوې خاورې اثر او استعمال شده اجزاء تاسو د دويم اندام دپاره دوباره څنګه استعمالوئ بهر حال د جمهورو په مسلک کې ډير زيات احتياط دی. (المرقات ۲/۲۲۶).

(۴) اختلاف د تيمم په محل کې دی ځکه چې د يد لفظ په لغت کې د تخرګونو پورې ويل شوی دی او د الی المرافق قيد خو په قرآن کې د اودس دپاره شته دی د تيمم دپاره نشته نو ځکه په دې کې د فقهاء کرامو رايې مختلفې شوې دي، امام احمد بن حنبل رَحِمَهُ اللهُ او د اسحاق بن راهويه مسلک دا دی چې تيمم صرف تر مړوندونو پورې دی تهول لاس مراد نه دی. (المرقات ۲/۲۲۷).

د راجحو اقوالو مطابق د امام ابو حنيفه رَحِمَهُ اللهُ امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ او د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ يعنې د جمهورو په نزد د ټول لاس تر څنګلو پورې مسح ضروري ده، البته امام مالک رَحِمَهُ اللهُ يې تر مړوندونو پورې فرض ګڼي او تر څنګلو پورې يې سنت ګڼي، ابن شهاب زهری تر اوږو پورې د مسح قائل دی، بهر حال د دريو يا څلورو ضربونو او همدارنګه تر اوږو پورې د مسح کولو ائمه اربعو کې هيڅوک پرې قائل نه دي لهذا دارنګه روايات په ابتدائي دور باندې محمول دي کله چې د تيمم نوی نوی حکم راغلی

و او په تيمموا باندې هر صحابي د خپل خپل انداز موافق عمل کړی وو دا کومه ضابطه نه وه په وروسته کې ضابطه هغه جوړه شوه چې دوه ضربونه دي تر څنګلو پورې مسح ده په دې باندې د جمهورو عمل دی د حضرت عمار رَضِيَ اللهُ عَنْهُ په حديث کې اضطراب هم دی امام احمد رَحِمَهُ اللهُ تر مړوندونو پورې مسح کول په قطع يد باندې قياس کړي دي چې هلته هم د مطلق يد ذکر دی مګر امت تر مړوند پورې مراد اخستلی دی نو دلته هم داسې مراد اخستل په کار دي، د دې جواب جمهورو دا ورکړی دی چې قطع د يد د زجراتو نه دی او تيمم د عباداتو نه دی په زجراتو کې شريعت کم نه په کمې سزا باندې د عمل حکم کړی دی ليکن په عباداتو کې زيات نه په زيات باندې د عمل حکم شوی دی لهذا دا قياس مع الفارق دی.

د جنابت غسل دپاره تيمم

(۲) وَعَنْ عِمْرَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا فِي سَفَرٍ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
د حضرت عمران رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې (يو ځل) مونږ د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سره په سفر کې وو
فَصَلَّى بِالنَّاسِ ، فَلَمَّا انْفَتَلَ مِنْ صَلَاتِهِ ، إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ مُعْتَزِلٍ
خلکو ته يې مونځ ورکړو کله چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ د مونځ نه فارغ شو نو څه ګورو چې يو کس تنها ناست
لَمْ يُصَلِّ مَعَ الْقَوْمِ ، فَقَالَ : مَا مَنَعَكَ يَا فُلَانُ
دی د خلکو سره يې مونځ نه وو کړی لهذا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و فرمايل ای فلانيه! ته څه شي منع کړی يې

أَنْ تُصَلِّيَ مَعَ الْقَوْمِ ؟ قَالَ : أَصَابَتْنِي جَنَابَةٌ ، وَلَا مَاءَ .

د خلکو سره د مونځ کولو نه؟ هغه وويل چې ماته د لامبلو ضرورت وو او اوبه پيدا نه شوې رسول الله

قَالَ عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ فَإِنَّهُ يَكْفِيكَ . (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].

ﷺ وفرمايل (په داسې صورت کې) تاته په خاورو تيمم وهل لازم وو او تاته هغه کافي وو.

(۲) وَعَنْ عَمَّارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ: إِنِّي أَجْنَبْتُ

عمار رضي الله عنه ويلي دي چې يو کس حضرت عمر رضي الله عنه ته راغی او وې ويل ماته د لامبلو ضرورت دی او

فَلَمْ أُصِبِ الْمَاءَ .. فَقَالَ عَمَّارٌ لِعُمَرَ :

اوبه نه پيدا کيږي (نو او س زه تيمم وکړم او که نه؟) عمار رضي الله عنه چې دا او ريدل عمر رضي الله عنه ته يې وويل چې

أَمَا تَذْكُرُ أَنَّا كُنَّا فِي سَفَرٍ أَنَا وَ أَنْتَ ؟ فَأَمَّا أَنْتَ فَلَمْ تُصَلِّ ،

تاسو ته په ياد نه دي چې زه او ته په سفر کې وو (او دواړو ته د لامبلو ضرورت وو) نو تاسو مونځ نه وو کړی

وَ أَمَّا أَنَا فَتَمَعَّكْتُ فَصَلَّيْتُ ، فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

ما په زمکه باندې غښتلو راغښتلو سره مونځ کړی وو بيا مار سول الله ﷺ ته صورتحال ذکر کړو

فَقَالَ إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ هٰكَذَا " فَضَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ الْأَرْضَ

نونبي عليه السلام وفرمايل چې تاسو ته داسې کول کافي وُ لهذا دوي دواړه لاسونه په زمکه باندې ووهل بيا

وَ نَفَخَ فِيهِمَا ، ثُمَّ مَسَحَ وَجْهَهُ وَ كَفَّيْهِ[2]. (رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ) وَلِمُسْلِمٍ نَحْوُهُ، وَفِيهِ: قَالَ إِنَّمَا

يې هغه پوک کړل (يعنې خاورې يې پاکې کړې) په هغو سره يې په خپل مخ او لاسونو باندې مسح وکړه.

يَكْفِيكَ أَنْ تَضْرِبَ بِيَدَيْكَ الْأَرْضَ ثُمَّ تَنْفُخَ ثُمَّ تَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَكَ وَكَفَّيْكَ)

توضيح : اصابتني جنابة ولاماء : د پورته دواړو حديثونو نه دا خبره واضحه شوې ده چې تيمم لکه څرنګه چې په حدث اصغر کې د اودس قائمقام دی په حدث اکبر يعنې جنابت کې هم د غسل قائم مقام دی برابره ده که غسل د جنابت وي که د حيض يا د نفاس وي د جمهورو صحابو ، تابعينو او د ائمه اربعو دا مسلک دی چې د اوبو نه پيدا کيدو په صورت کې تيمم د غسل جنابت دپاره جائز دی، بيا کله چې

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۱۷ ،رقم الحديث : ۳۱۱، ومسلم في الصحيح ۱/۱۷۱ رقم الحديث:۳۱۲-۶۸۲.

(۲) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۱۱۳ ،رقم الحديث :۳۳۸، وابو داود ۱/۲۲۸ رقم الحديث :۳۲۲، والنسائي ۱/۱۶۵، رقم الحديث: ۳۱۲ .

انسان په اوبو باندې قادر شي نو غسل دې وکړي، پورته دواړه حديثونه د جمهورو دليل دی، دا رنګه د دې باب په اول حديث کې هم دا فرمايل شوي دي چې خاوره د هر نجاست دپاره پاکوالی دی لهذا د حدث اصغر او اکبر دواړو دپاره خاوره طاهره او مطهره ده، د صحابه کرامو په طبقه کې حضرت عمر رضي الله عنه او د حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه مسلک دا دی چې تيمم د جنابت غسل دپاره جائزنه دی ليکن د دومره صريح احاديثو په موجودګۍ کې د دوی قول پرېښودل شوی دی، دويم جواب دا دی چې د دوي رجوع نقل شوې ده کله چې رجوع وکړی شوه نو د ټولو صحابه کرامو او جمهورو مسلک يو شو. بعضو محققينو ويلي دي چې د دې حضراتو مسلک د اول نه د جمهورو سره دی ليکن دوي دا قول سدًا للذرائع لاندې غوره کړی دی ترڅو چې خلک د دې نه نامناسب ګټه پورته نه کړي چې معمولي شان عذر راشي او لږه شان يخني وي نو هغه به د جنابت غسل دپاره تيمم وهل شروع کړي د خلکو د دې ستيا د وجې دې حضراتو خلک د تيمم وهلو نه منعه کړي وو. (المرقات ۲/۲۲۶).

ابو موسی اشعري رضي الله عنه د بحث په دوران کې ابن مسعود رضي الله عنه ته اصل حقيقت داسې روښانه کړه او وی فرمايل: **لو رخصت لهم في هذا كان اذا وجد احدهم البرد هكذا يعني تيمم وصلى (بخاري ۱/۵۰)** د پورته حديث پس منظر داسې دی چې د سائل په جواب کې حضرت عمر رضي الله عنه هغه د تيمم نه منعه کړو نو حضرت عمار رضي الله عنه ټوله واقعه واوروله چې زما او ستا تنازع شوې وه مګر رسول الله صلى الله عليه وسلم تيمم جائز کړه لهذا همدې سائل ته هم د تيمم حکم کول په کار دي.

د سلام د جواب دپاره تيمم

(۴) وَعَنْ أَبِي الْجُهَيْمِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الصِّمَّةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ مَرَرْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
دابو جهيم بن حارث بن صمه رضي الله عنه نه روايت دی چې (يو ځل زه) د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره نزدې تيرېدم
وَ هُوَ يَبُولُ ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ
دوي داوخت متيازې کولې ما ورته سلام وکړو، دوي جواب رانه کړو (او چې د متيازو نه فارغ شو) د يو
حَتّٰى قَامَ إِلَى جِدَارٍ ، فَحَتَّهُ بِعَصًى كَانَتْ مَعَهُ ، ثُمَّ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى الْجِدَارِ،
ديوال سره ودريده او په يوه امسا سره کومه چې د دوي سره وه ديوال يې وربانډې وګرولو دواړه لاسونه يې
فَمَسَحَ وَجْهَهُ وَ ذِرَاعَيْهِ ، ثُمَّ رَدَّ عَلَيَّ
وربانډې ووهل بيا په خپل مخ او دواړو لاسونو بانډې ترڅنګلو پورې مسح وکړه زما د سلام جواب يې راکړه
(وَ لَمْ أَجِدْ هٰذِهِ الرِّوَايَةَ فِي الصَّحِيحَيْنِ وَلَا فِي " كِتَابِ الْحُمَيْدِيِّ ،
د مشکوة مصنف ويلي دي چې ما نه دی پيدا کړی دا روايت په صحيحينو کې او نه د حميدي په کتاب کې

وَ لَكِنْ ذَكَرَهُ فِيْ : شَرْحِ السُّنَّةِ " قَالَ : هٰذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ).
خو محي السنة په شرح السنه کې ذکر کړې او ويلي دي چې دا حديث حسن دی) لهذا صاحب مصابيح
ته په کار وه چې دا روايت يې په اول فصل کې ذکر کړی نه وی.

توضيح: فسلمت عليه: ددې نه مخکې دوه ځلې دا مسئله ليکل شوې ده چې د عبادت غير مقصوده د پاره کوم تيمم وکړی شي په هغه سره عبادت مقصوده اداء کيدلی نه شي، د مقصوده مطلب دا دی چې هغه عبادت په خپله اصل او مقصود وي او د کوم بل عبادت دپاره وسيله او ذريعه نه وي لکه مونځ تلاوت وغيره، او غير مقصوده هغه عبادت دی کوم چې د غير دپاره وسيله او ذريعه وي يا داسې پوهه شئ چې عبادت مقصوده هغه دی کوم چې په خپله مقصود او اصل وي او عبادت غير مقصوده هغه دی کوم چې په خپله اصل نه وي بلکې د کوم عبادت مقصوده په ضمن کې وي لکه تيمم اودس او غسل چې دي، دارنگه دا خبره مخکې تيره شوې ده چې تيمم د داسې عبادت دپاره هم کيدی شي د کوم چې د مکمل فوت کيدو خطر وي او د هغه کوم خليفه او نائب نه وي لکه د اخترونو او جنازې مونځ يا د سلام جواب، دلته د سلام د جواب دپاره رسول الله ﷺ تيمم د دې دپاره وکړو چې دجواب فوت کيدو خطره وه. (المرقات ۲۲۸-۲/۲۲۹).

اَلْفَصْلُ الثَّانِي

چې اوبه پيدا نه شي نو تيمم کوئ

(۵) عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ وَضُوءُ
دحضرت ابوذر رضي الله عنه نه روايت دی وايي چې رسول الله ﷺ وفرمايل: پاکه خاوره دا اودس
الْمُسْلِمِ وَ إِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ عَشْرَ سِنِينَ فَإِذَا وَجَدَ الْمَاءَ فَلْيُمِسَّهُ
دی د مسلمان دپاره اگر که هغه لس کاله اوبه پيدا نه کړي او کوم وخت چې اوبه پيدا کړي نو ودې وينځي
بَشَرَتَهُ فَإِنَّ ذَٰلِكَ خَيْرٌ[1].
بدن خپل ځکه چې دا بهتر دی.
(وَ رَوَى النَّسَائِيُّ نَحْوَهُ إِلَى قَوْلِهِ عَشْرَ سِنِينَ).
او نسائي هم دارنگه روايت تر عشر سنين پورې نقل کړی دی.

(۱) اخرجه الإمام احمد في المسند ۱۵۵/۵ ، واخرجه الترمذي في السنن ۱ ۲۱۱ رقم الحديث ۱۲٤.

د علم نه بغیر مسئله مه بیانوئ

(٦) وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ . قَالَ : خَرَجْنَا فِيْ سَفَرٍ . فَأَصَابَ رَجُلًا مِنَّا حَجَرٌ.

جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ ویلي دي چې مونږ په سفر روان وو چې په مونږ کې یو کس په کاڼي ولګیدو په کوم سره

فَشَجَّهُ فِيْ رَأْسِهِ . فَاحْتَلَمَ فَسَأَلَ أَصْحَابَهُ :

چې د هغه سر زخمي شو اتفاقًا هغه ته د لامبلو ضرورت هم پیښ شو نو د خپلو ملګرو نه یې پوښتنه وکړه چې

هَلْ تَجِدُوْنَ لِيْ رُخْصَةً فِي التَّيَمُّمِ ؟ قَالُوْا : مَا نَجِدُ لَكَ

ستاسو په نزد په هم داسي حالت کې ما ته تیمم کول جائز دي؟ هغوو رته وویل: مونږ نه شو پیدا کولی ستا د

رُخْصَةً وَ أَنْتَ تَقْدِرُ عَلَى الْمَاءِ . فَاغْتَسَلَ فَمَاتَ . فَلَمَّا

دپاره رخصت چې کله ته او به استعمالولی شې، لهذا هغه کس غسل وکړو او هغه مړ شو، کله چې مونږ د

قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أُخْبِرَ بِذٰلِكَ ،

سفر نه واپس راغلو د رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ په خدمت کې حاضر شو نو دا واقعه مو ورته بیان کړه نو نبي

قَالَ : قَتَلُوْهُ ، قَتَلَهُمُ اللّٰهُ .

عَلَيْهِ السَّلَام (په ډیر خفګان او تکلیف سره) وفرمایل: خلکو هغه وژلی دی، خدای دي هغوي ووژني (بیا یې

أَلَا سَأَلُوْا إِذَا لَمْ يَعْلَمُوْا ، فَإِنَّمَا

وفرمایل) هغوته چې کومه خبره معلومه نه وه هغوی د هغې پوښتنه د پوهیدونکي نه ولې نه کوله؟ ځکه

شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ . إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيْهِ أَنْ يَتَيَمَّمَ ، وَ يَعْصِبَ

چې د ناپوهی د بیماري علاج پوښتنه کول دي او هغه د پاره دا کافي وه چې تیمم یې کړی وی او تړلي یې

عَلٰى جُرْحِهِ خِرْقَةً ، ثُمَّ يَمْسَحَ عَلَيْهَا ، وَ يَغْسِلَ سَائِرَ جَسَدِهِ (١).

وي په زخم باندې پټي او په هغې یې مسح کړې وی او بیا یې ټول بدن وینځلی وی.

(وَ رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِيْ رَبَاحٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ).

ابن ماجه دا روایت د عطاء بن ابي رواح نه او هغه د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ نه نقل کړی دی.

---

(١) اخرجه ابوداود في السنن ٢٣٩/١ رقم الحديث ٣٣٦ ، واخرجه الدار قطني في السنن ١٨٨/١ رقم الحديث :٣ من باب جواز التيمم لصاحب الجرح .

توضیح : قتلوه قتلهم الله : دلته دا سوال پیدا شوی دی چې دې حضراتو دې مریض ته کومه مسئله چې بیان کړې وه په دې کې د هغوی غلطي وه او دا مسئله حضرت عمر رضی الله عنه او حضرت ابن مسعود رضی الله عنه ښودلې وه هلته هم د دوی نه غلطي شوې ده چې د جنابت غسل دپاره تیمم کافي نه دی .مګر دلته رسول الله صلی الله علیه وسلم همدا خلک وویرول داسې جمله یې وویله کومه چې پورته ذکر شوې ده او هلته حضرت عمر رضی الله عنه او حضرت ابن مسعود رضی الله عنه هیڅ ویرولي نه دي حالانکه په دواړو ځایونو کې یوه مسئله وه چې تیمم د غسل دپاره جائزنه دی او د حضرت عمر رضی الله عنه نه خو مونځ هم قضاء شوی وو، د دې جواب علماو دا ورکړی دی چې دا حضرات د اجتهاد اهل وو او صالح للاجتهاد کسان کله چې اجتهادي غلطي وکړي نو هغو ته یو اجر ورکول کیږي ویرول کیږي نه، او دلته د دې خلکو نه چې کومه غلطي شوې ده دا هم اجتهادي غلطي وه لیکن دا خلک صالح للاجتهاد نه وو کله چې دوي د اجتهاد قابل نه وو او په اجتهاد کې یې غلطي وکړه نو د هغوی ویرول ضروري وو.دا خلک څنګه اهل نه وو دا څنګه معلومه شوه نو په حدیث کې لفظ د العي راغلی دی د هغه ترجمه عاجز او علمي ده او مراد جهل دی، معلومه شوه چې دا خلک اهل نه وو او کله چې په خپله اهل علم نه وو اهل اجتهاد نه وو نو دوی ولې فتوی ورکړه په کومې سره چې انسان مړ شو، دوی به د کوم عالم نه پوښتنه کړې وی هغه به صحیح مسئله ور ښودلې وی ددې نه معلومه شوه کله چې مسئله په خپله درته معلومه نه وي نو د صاحب علم نه پوښتنه په کار ده او د هغه تقلید په کار دی او دا تقلید دی، مسلمانانو خپل ائمه شارعین نه دي جوړ کړي بلکې په خپله د نه پوهیدو د وجې یې د زمانې د ټولو نه د لوی عالم مجتهد خبره یې منلې ده، همدغه تقلید مونږ منلی دی، غیر مقلد هم یو څه همداسې کوي مګر خپل ځان ته مقلدین نه وایي، رسول الله صلی الله علیه وسلم ویرونه وکړه مګر تاوان یې د اجتهاد د وجې وانخیست.

تیمم یې ووهلو او مونځ یې وکړ بیا اوبه پیدا شوې نو څه دې وکړي؟

(۷) وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: خَرَجَ رَجُلَانِ فِي سَفَرٍ . فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ
دابوسعید خدري رضی الله عنه نه روایت دی چې دوه کسان په سفرروان شو (د سفرپه وخت کې) د مونځ وخت شو
وَ لَيْسَ مَعَهُمَا مَاءٌ . فَتَيَمَّمَا صَعِيدًا طَيِّبًا . فَصَلَّيَا .
مګر د دوي سره اوبه نه وې لهذا پاکې خاورې سره یې تیمم وکړو او مونځ یې اداء کړ (وراندې چې لاړل)
ثُمَّ وَجَدَا الْمَاءَ فِي الْوَقْتِ فَأَعَادَ أَحَدُهُمَا الصَّلَاةَ بِوُضُوءٍ . وَ
دوي اوبه پیدا کړې او د مونځ وخت هم پاتې وُ لهذا په دوی کې یوه اودس وکړ مونځ یې راوګرځولو مګر

لَمْ يُعِدِ الْآخَرُ . ثُمَّ أَتَيَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ، فَذَكَرَا ذٰلِكَ.

دویم را ونه ګرځولو کله چې دواړه د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر شو نو واقعه یې ذکر کړه

فَقَالَ لِلَّذِيْ لَمْ يُعِدْ :

رسول الله ﷺ (تو له واقعه واوریدله) هغه کس ته کوم چې مونځ نه وو راګرځولی وفرمایل: تا په

أَصَبْتَ السُّنَّةَ ، وَ أَجْزَأَتْكَ صَلَاتُكَ ، وَ قَالَ لِلَّذِيْ تَوَضَّأَ وَ أَعَادَ :

سنت باندې عمل کړی ستا دپاره هغه مونځ کافي دی او کوم کس چې اودس کړی وُ او مونځ یې راګرځولی

لَكَ الْأَجْرُ مَرَّتَيْنِ . [1]

وُ هغه ته یې وفرمایل: ستا دپاره دوه چنده اجر دی.

وَرَوَى النَّسَائِيُّ نَحْوَهُ وَقَدْ رَوَى هُوَ وَأَبُو دَاوُدَ أَيْضًا عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ مُرْسَلًا)

توضیح: مسئله داده که یو کس په تیمم سره مونځ وکړي وروسته او به پیدا شي نو مونځ کیږي او که چیرته د تیمم نه وروسته او د مونځ نه مخکې او به پیدا شي نو اودس دې وکړي په دواړو مسئلو کې اتفاق دی، او که یې تیمم وکړ او مونځ یې شروع کړ بیا په مینځ کې او به ولیدل شوې نو په دغه دریم صورت کې د فقهاؤ اختلاف دی، د احنافو او حنابلو په نزد مونځ باطلیږي دا کس دې اودس وکړي او مونځ دې اداء کړي، د امام مالک رحمه الله امام شافعي رحمه الله مسلک دا دی چې همدغه کس دې د تیمم سره مونځ پوره کړي، احنافو او حنابلو په هغو روایتونو سره استدلال کړی دی په کوم کې چې (ان لم یجد الماء) الفاظ د شرط په طریقه مذکور دي او (فاذا وجد الماء فلیمس بشرته) الفاظ دي نو کله چې هم او به پیدا شي تیمم ختمیږي نو د مونځ په دوران کې داوبو په لیدلو سره مونځ هم ختمیږي. (المرقات ۲/۲۳۳)

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ

(۸) عَنْ أَبِي الْجُهَيْمِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الصِّمَّةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَقْبَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

دابو جهیم بن حارث ابن صمه رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله ﷺ تشریف ویوړلو په مدینه

(۱) اخرجه ابوداود في السنن ۱/۲٤۰ رقم الحدیث ۳۳۸ ، واخرجه الدارمي في السنن ۱/۱۹۰ رقم الحدیث : ۷٤٤

مِنْ نَحْوِ بِئْرِ جَمَلٍ ، فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ ،

منوره کې د جمل کوهي طرف ته د دوي سره يو کس (يعني په خپله ابو جهيم) مخامخ شو او سلام يې وکړو

فَلَمْ يَرُدَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حَتّٰى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ ،

رسول الله ﷺ ورته د سلام جواب ورنه کړو او د يوه ديوال خواته يې تشريف يووړ لهذا اول

فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَ يَدَيْهِ ، ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ .(مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ)[1].

دوي مخ او لاسونه مسح کړل (يعني تيمم يې وکړ) بيا يې د سلام جواب ورکړ.

د تيمم دپاره د دوه ضربتينو ثبوت

﴿۹﴾ وَعَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يُحَدِّثُ أَنَّهُمْ تَمَسَّحُوا وَهُمْ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ

د حضرت عمار بن ياسر رضي الله عنه نه روايت دی بيان کوي چې: يو ځل يې تيمم وکړو او دوي د رسول الله

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِالصَّعِيدِ لِصَلَاةِ الْفَجْرِ ، فَضَرَبُوا بِأَكُفِّهِمُ الصَّعِيدَ ،

ﷺ سره وو په پاکو خاوروسره د سهر د مونځ دپاره اول يې خپل لاسونه په خاورو باندې ووهل په

ثُمَّ مَسَحُوا بِوُجُوهِهِمْ مَسْحَةً وَاحِدَةً، ثُمَّ عَادُوا، فَضَرَبُوا بِأَكُفِّهِمُ الصَّعِيدَ مَرَّةً أُخْرَى ، فَمَسَحُوا

خپلو مخونو يې راخکل يو ځل ، بيا يې په دويم ځل لاسونه په خاورو باندې ووهل نو مسح يې کړل خپل

بِأَيْدِيهِمْ كُلِّهَا إِلَى الْمَنَاكِبِ وَ الْآبَاطِ مِنْ بُطُونِ أَيْدِيهِمْ .[2].

پوره لاسونه يعني تر څنګلو او تخرګونو پورې کړل د لاسونو د ننه له طرف نه.

توضيح: ثم عادوا فضربوا: د غه حديث ډير وضاحت سره دا خبره ښودلې ده چې د تيمم دپاره دوه ضربونه دي. (المرقات ۲۳۴-۲/۲۳۵).

المناکب: تر اوږو پورې په تيمم کې مسح کول او د تخرګونو پورې تيمم کول دا د صحابه کرامو د آيت په ظاهر سره يو اجتهادي استنباطي حکم وو، يعني په (يد) سره دوي تول لاس تر تخرګونو پورې مراد کړو ځکه چې په لغت کې د يد اطلاق همدا سې شوی دي ليکن چونکه د شارع عليه السلام په فعل سره د

(۱) اخرجه البخاري في السنن ۱/۴۴۱، رقم الحديث: ۳۳۷، ومسلم في الصحيح ۱/۲۸۱ رقم الحديث: ۱۱۴-۳۶۹، وابوداود ۱/۲۳۳ رقم الحديث: ۳۲۹، والنسائي ۱/۱۶۵، رقم الحديث: ۳۱۱.
(۲) اخرجه ابوداود في السنن ۱/۲۲۴ رقم الحديث: ۳۱۸، واخرجه النسائي في السنن ۱/۱۶۷ رقم الحديث: ۳۱۴، واخرج احمد في مسنده ۴/۱۶۹.

ځنګلو پورې حکم ترلاسه شوی دی نو ځکه په هغه باندې عمل کیږي، دا دې نه معلومه شوه چې د لغت په زور سره او د عربیت په قوت سره په شریعت باندې په کامل طور پوهیدل انتهائي مشکل دي.
نن سبا یو څه په عربي باندې پوهیدونکي پروفیسرانو حضراتو هم دا مشکل په مشکل کې اچولی دی، دلته په دې هم پوهیدل په کار دي چې تیمم د اودس قائمقام دی کله چې په اودس کې لاسونه تر ځنګلو پورې وینځل کیدی شي نو د هغه په قائمقام کې هم داسې کول په کار دي، (المرقات ۲/۲۳۵).
د تیمم د جواز دپاره څلور شرطونه دي:
(۱) د اوبو استعمال نه حقیقةً یا حکمًا عاجز کیدل.
(۲) په کوم شي چې تیمم کولی شي د هغه پاکیدل.
(۳) د تیمم د اندامونو په ټولو برخو باندې په داسې کیفیت لاس راخکل چې کوم ځای د مسح کولو نه پاتې نه شي.
(۴) د عبادت مقصوده په نیت سره تیمم کول.

۷ ربیع الاول ۱٤۱۰ھ

بَابُ الْغُسْلِ الْمَسْنُوْنِ

د مسنون غسل بيان

صاحب مشکوة ددې نه مخکې د باب الغسل په عنوان سره يو باب راوړی دی ليکن د هغه نه وروسته يې د مسنون غسل په عنوان سره دلته يو بل باب راوړی دی په کوم سره چې اشاره حاصليږي چې اول د هغه غسل احکام وو کوم چې د فرض او واجب د قسم نه وو او دلته د هغه غسل بيان دی کوم چې د سنت يا مستحب د قسم نه دی، لهذا په دې باب کې صاحب مشکوة د څلور قسمه غسلونو ذکر کړی دی، اول د جمعې د ورځې غسل دويم مړي ته د غسل ورکولو نه وروسته په خپله غسل کول دريم د حجامې کولو نه وروسته غسل کول او څلورم د اسلام قبلولو په وخت کې غسل کول.

ددې نه په غير د اخترونو دپاره غسل کول فقهاؤ مسنون ليکلی دی مګر د هغه دپاره چې کوم دوه يا زيات روايتونه راغلي دي هغه ضعيف دي شايد په همدې وجه مصنف هغه ذکر کړي نه وي خو بيا هم د صحابه کرامو د وخت نه رانيولې په امت کې د اخترونو د غسل معمول را روان دی، دارنګه د يوم عرفې دپاره او د احرام په وخت کې غسل کول فقهاو مستحب ليکلي دي، د اسلام عام حکم ټولو مسلمانانو ته دا دی چې په يوه هفته کې کم نا کم يو غسل وکړي، الله تعالى مسلمانانو ته د پاکوالي دا لويه تحفه ورکړې ده د کومې نه چې غير مسلم محروم دي.

الغسل: د غين ضمه او د سين په سکون سره د جسم د سر نه نيولې تر پښو پورې د ټولو اندامونو وينځلو نوم غسل دی او د غين په فتحې سره د هر شي وينځلو ته غسل ويل شوي دي او د غين او سين د دواړو په ضمې سره نو دا غسل اوبو ته ويل کيږي او د غين کسره او د سين سکون سره په اوبو سره په وينځلو کې دننه د صابون استعمال يا سرف يا اشنان وغيره يو ځای کړی شوو شيانو ته ويل کيږي.

اَلْفَصْلُ الْاَوَّلُ

د جمعې په ورځ غسل

(۱) عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا ، قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ
دابن عمر رضي الله عنهما نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: کله چې راځي په تاسو کې يو څوک

الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ [1]. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).
د جمعې مونځ کولو دپاره نو هغه ته په کار دي چې غسل وکړي.
(۲) وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُسْلُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ
د ابو سعید خدري رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: غسل د جمعې په ورځ
وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ [2] (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).
واجب دی په هر بالغ باندې.

توضیح: اذا جاء احدکم الجمعة فلیغتسل: د جمعې دپاره د غسل کولو په باره کې د **فلیغتسل** لفظ هم راغلی دی کوم چې د امر صیغه ده د **حق** کلمه هم راغلې ده او د **واجب** لفظ هم موجود دی همدارنګه د تاکید نور الفاظ هم راغلي دي نو په همدې وجه د فقهاو اختلاف راغلو چې آیا دا غسل واجب دی که مسنون دی او که مستحب دی.

د جمعې په غسل کې د فقهاو اختلاف: د اهل ظواهرو په نزد د جمعې غسل فرض او واجب دی، د جمهورو فقهاؤ په نزد د جمعې غسل سنت دی، جمهور صحابه کرام هم د سنت کیدو قائل وو، بیا هم حضرت ابو هریره رضي الله عنه او حضرت عمار بن یاسر رضي الله عنه د واجب کیدو قائل وو او دا مسلک د حضرت ابو سعید خدري رضي الله عنه هم وو. (المرقات ۲۳۵-۲/۲۳۶).

دلائل: د اهل ظواهرو او د جمعې د غسل د وجوب دقائلینو دلیل د حضرت ابن عمر رضي الله عنه او د حضرت ابو سعید خدري رضي الله عنه او د حضرت ابو هریره رضي الله عنه حدیثونه دي د کومو د ظاهر نه چې د وجوب معلومات کیږي، بلکې د وجوب واضح الفاظ دي او دا دریواړه حدیثونه د **باب الغسل المسنون** په اول فصل کې دي. (المرقات ۲۳۵-۲/۲۳۶).

جمهورو فقهاؤ د مشکوة په پنځه پنځوسمه(۵۵) صفحه باندې د حضرت سمره بن جندب رضي الله عنه په روایت سره استدلال کړی دی کوم چې د دویم فصل اول حدیث دی په کوم کې چې د **(فالغسل افضل)** الفاظ راغلي دي او په همدغه صفحه باندې د حضرت عکرمه رضي الله عنه په روایت سره یې استدلال کړی

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۳۵۶/۲، رقم الحديث: ۸۷۷، ومسلم في الصحيح ۵۷۹/۲ رقم الحديث: ۱-۸۴۴، وابو داود ۲۴۲/۱ رقم الحديث: ۳۴۰، والنسائي ۹۳/۳، رقم الحديث: ۲۰۵۱، والترمذي ۳۶۴/۲ رقم الحديث: ۴۹۲، وابن ماجة ۳۴۶/۱، رقم الحديث: ۱۰۸۸.

(۲) اخرجه البخاري في الصحيح ۳۸۲/۲، رقم الحديث: ۸۹۵، ومسلم في الصحيح ۵۸۰/۲ رقم الحديث: ۵-۸۴۶، وابو داود ۲۴۳/۱ رقم الحديث: ۳۴۱، والنسائي ۹۳/۳، رقم الحديث: ۱۳۷۷.

دی ددې حضراتو دریم دلیل د حضرت عثمان بن عفان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ او د حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مکالمه ده چې حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د جمعې خطبه وویله چې په دې وخت کې حضرت عثمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تشریف راوړلو حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هغه په تاخیر سره په راتلو باندې تنبیه کړ نو ده په جواب کې وفرمایل چې ای امیر المؤمنین! ما اودس کولو ځکه تاخیر وشو حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وویل **(الوضوء ایضاً)** (اشعة اللمعات ۱/۲۸۷، ۲/۲۴۱) یعنې په تاخیر سره هم راغلې او غسل دې هم نه دی کړی صرف اودس دې کړی دی او راغلې؟ بس دومره مکالمه وه حضرت عثمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ کیناست او جمعه یې وکړه، جمهورو ویلي دي چې که چیرته غسل واجب یا فرض وی نو حضرت عثمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ به حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خامخا د غسل دپاره لیږلی وی، معلومه شوه چې واجب نه دی، جمهورو د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په دې تفصیلي خبرو سره هم استدلال کړی دی کوم چې د باب الغسل په اخیر کې راتلونکې دي او حضرت عکرمه رَحِمَهُ اللَّهُ کوم چې د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ شاګرد دی او تابعي دی هغه دا روایت نقل کړی دی، ددې ټولو روایتونو په رڼائي کې جمهورو د جمعې غسل مسنون او مستحب ګڼلی دی. (المرقات ۲/۲۴۱).

جواب: جمهورو د قائلین وجوب غسل دلائلو ته ډیر جوابونه ورکړی دي ویلي یې دي چې چیرته د امر صیغه راغلې ده هلته د غسل نورو روایتونو ته په کتلو سره امر په استحباب باندې حمل کړی شوی دی ځکه چې قرینه صارفه موجوده ده چې همدا امر په وجوب باندې حمل کیدی نه شي نو دا امر ﴿ وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا ﴾ د امر په شان په استحباب باندې محمول دی.

او چیرته چې په حدیث کې د **حق** یا د **واجب** لفظ راغلی دی هلته د ثابت په معنی سره دی یا د حق نه مراد د سنت مؤکده حکم اخستل شوی دی یا دا روایتونه موقوف او منسوخ دي، یعنې حکم ختم شو په سبب د ختمیدو د علت باندې، د هغه قیصه د حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت د مشکوة په پنځه پنځوسمه صفحه دریم فصل کې د همدې باب په اخیر کې په ډیر تفصیل سره ذکر ده، په کوم کې چې حضرت ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د هغې زمانې کامله نقشه وړاندې کړې ده، ګویا چې غسل واجب د اسلام په ابتداء کې وو بیا موقوف شو بهر حال دلائل که هر څنګه هم وي لیکن بهتر او افضل د غسل کول دي او احتیاط د هغو حضراتو په مسلک کې دی کوم چې د جمهورو نه بغیر دي، او د جمعې غسل یې ضروري ګڼلی دی.

د جمعې غسل دورځې دپاره دی او که د مونځ د پاره؟

(۲) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ
دابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: په هرعاقل بالغ مسلمان حق دی
أَنْ يَغْتَسِلَ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ يَوْمًا يَغْسِلُ فِيهِ رَأْسَهُ وَ جَسَدَهُ [1].
(يعنې ثابت لازم يالائق) دي چې په هفته کې يوه ورځ (يعنې په جمعه) ولامبي او خپل سرا وبدن ووينځي.

توضيح: د جمعې په غسل کې دويم اختلاف په دې کې دی چې آيا دا غسل د جمعې ورځې دپاره دی او که د مونځ دپاره دی د جمهورو په نزد د جمعې د ورځې دپاره دی او د احنافو په نزد د جمعې مونځ دپاره دی د امام مالک رَحِمَهُ اللهُ دوه قولونه مروي دي يو قول د جمهورو موافق دی دويم د احنافو سره دی.

داختلاف ثمره: د دې اختلاف ثمره هغه وخت ظاهريدی شي کوم حضرات چې غسل د جمعې مونځ دپاره سنت ګڼي د دوی په نزد دا سنت هلته پوره کيدی شي کله چې د دې غسل سره مونځ اداء کړی شي، که چيرته سهار وختي غسل وکړي بيا يې اودس مات شي او په دې غسل سره مونځ ونه کړي نو سنت نه پوره کيږي، او کومو حضراتو چې دا غسلْ د جمعې د ورځې دپاره ګڼلی دی د دوي په نزد که چيرته د جمعې په ورځ سهار غسل وکړی شي نو سنت اداء شول که مونځ په دې غسل سره وشي او که ونه شي، او که چيرته کوم کس له مونځ وروسته غسل وکړي نو هيچا په نزد سنت نه اداء کيږي.

په احاديثو کې **يوم جمعة صلوة جمعة** او هفته کې يو ځل د غسل کولو حکم راغلی دی نو په ظاهره په دې کې تعارض معلوميږي مګر په احاديثو کې تعارض نشته، بلکې درې قسمه غسل مستحب دی او د دريواړو دپاره مختلف احاديث راغلي دي، اوس د جمعې مونځ دپاره چې د کوم غسل حکم راغلی دی که چيرته په هغه کې دا نيت وکړی شي چې د جمعې د ورځې او د مونځ غسل هم کوم او دا نيت هم وکړي چې هفته وار غسل هم کوم نو هيڅ تعارض پاتې نه شو او په ټولو احاديثو باندې عمل وکړی شو.

---

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۳۸۲/۲، رقم الحديث: ۸۹۷، ومسلم في الصحيح ۵۸۲/۲ رقم الحديث: ۹-۸۴۹.

اَلْفَصْلُ الثَّانِي

د جمعې په غسل کې نرمي

(۴) عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ تَوَضَّأَ

د سمره بن جندب رضي الله عنه نه روايت دی، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: چا چې اودس وکړو د

يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَ نِعْمَتْ . وَ مَنِ اغْتَسَلَ

جمعې په ورځ نو هغه فرض اداء کړل او دا ډير ښه فرض دي او کوم کس چې د جمعې مونځ دپاره غسل

فَالْغُسْلُ أَفْضَلُ.[1]

وکړه نو دا غسل ډير ښه دی.

(۵) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ غَسَّلَ مَيِّتًا

دابوهريره رضي الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: کوم کس چې مړي ته غسل ورکړي

فَلْيَغْتَسِلْ . (رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ) وَ زَادَ أَحْمَدُ وَ التِّرْمِذِيُّ وَ أَبُو دَاوُدَ :

په خپله هم لامبل ورته په کار دي او زيات کړي احمد ترمذي او ابوداؤد په دې حديث کې دا الفاظ: چې رسول

" وَ مَنْ حَمَلَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ " [2].

الله صلى الله عليه وسلم دا هم فرمايلي کوم کس چې د جنازې پورته کولو ته اراده وکړي هغه ته اودس کول په کار دي

د څلورو شيانو د وجې غسل کول

(۶) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَغْتَسِلُ مِنْ أَرْبَعٍ:

دعائشې رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د څلورو شيانو د وجې نه د غسل کولو

مِنَ الْجَنَابَةِ، وَيَوْمِ الْجُمُعَةِ، وَمِنَ الْحِجَامَةِ، وَمِنْ غُسْلِ الْمَيِّتِ [3].

حکم کړی وو (۱) د جنابت (۲) د جمعې دپاره (۳) د حجامې نه (۴) او مړي ته د غسل ورکولو له وجې.

---

(۱) اخرجه احمد في المسند ۱۶/۵، واخرجه ابوداود في السنن ۲۵۱/۱ رقم الحديث: ۳۵۴، واخرجه الترمذي في السنن ۳۶۹/۲، رقم الحديث: ۳۹۷.

(۲) اخرجه ابن ماجه في السنن ۴۷۰/۱ رقم الحديث: ۱۴۶۳، واحمد في المسند ۳۵۴/۲.

(۳) اخرجه ابو داود في السنن ۲۴۸/۱ رقم الحديث: ۲۴۸.

توضيح : په دې حديث کې د څلورو شيانو د وجې نه د غسل کولو حکم شوی دی، مړي ته د غسل د ورکولو نه وروسته په غسل ورکوونکي باندې د جمهورو په نزد غسل نشته ، همدارنګه په هغه کس باندې هم غسل نشته کوم چې د مړي جنازه پورته کړې او نه په هغه کس باندې غسل شته کوم چې بنکر لګولی وي هو په جنابت والا باندې غسل شته.

د اهل ظواهرو په نزد د جنازې پورته کوونکي ته، مړي ته د غسل په ورکوونکي باندې په خپله غسل واجب دی، همدې حضراتو د حضرت ابو هريره رضي الله عنه په روايت سره استدلال کړی دی په کوم کې چې دي (**من غسل ميتاً فليغتسل**) الفاظ دي او دويم استدلال يې د حضرت عائشې رضي الله عنها په روايت سره کړی دی په کوم کې چې د (**من غسل الميت**) الفاظ دي، د جمهورو په نزد په دې خلکو باندې د دې وجې غسل نشته چې د غسل موجب کوونکی کوم شی موجود نه دی محض د دې وهم په بنياد باندې چې هسې نه د څاڅکو په الوتلو سره په بدن باندې نجاست نه وي لګيدلی دا د وجوب غسل د پاره کافي ندي، ځکه دا کومه يقيني خبره نه ده .(المرقات ۲/۲۳۹).

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه يو روايت دی :**﴿كنا نغسل الميت فبعضنا يغتسل وبعضنا لايغتسل﴾** **(اخرجه الخطيب)**.

د دې نه معلوميږي چې که چيرته نجاست ولګيږي نو غسل دې وکړي او که ونه لګيږي نو نه دې کوي.

د ابو هريره رضي الله عنه په روايت (**من حمله فليتوضأ**) کې د حمل نه مراد دا دی چې کله همدا کس جنازه پورته کوي او ور سره ځي نو هغه ته په کار دي چې اودس وکړي ځکه چې ور سره لاړ شي نو د هغه د جنازې مونځ به هم کوي نو تيار به وي، ابوداؤد ويلي دي چې دا روايت منسوخ دی يا امر استحبابي دی.

و من غسل الميت :يعني د مړي د لمبولو نه وروسته غسل يې کړی وو ،يا دولړئ رسول الله صلى الله عليه وسلم په تول ژوندکې مړي ته په خپله غسل نه دی ورکړی،دلته اسناد اونسبت مجازي دی لکه **بنی الامير القصر** کې **اسناد إلى غير ماهو له** ته دی يالکه حديث دی: **ان النبي صلى الله عليه وسلم رجم ماعزًا اى امر برجمه**. (المرقات ۲/۲۳۹).

(۷) وَ عَنْ قَيْسِ بْنِ عَاصِمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ، أَنَّهُ أَسْلَمَ ، فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ
د حضرت قيس بن عاصم رضي الله عنه په باره کې مروي دي چې کله ده اسلام راوړو نو حکم وکړو ده ته نبي کريم

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ يَغْتَسِلَ بِمَاءٍ وَ سِدْرٍ[1]

صلى الله عليه وسلم چې دا په اوبو او د بېرې په پاڼو سره ولامبي.

توضيح: اله اسلم: د اسلام نه مخکې که چیرته کافر د جنابت په حالت کې وي نو د اسلام د قبلولو نه وروسته په هغه باندې غسل کول فرض دي او که چیرته د اسلام د قبلولو نه وروسته هغه کس په جنابت کې نه وي نو غسل کول مستحب دي، خلاصه دا ده چې اسلام د غسل کولو نه بغیر هم قبلیدی شي. (المرقات ۲/۴۰).

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ

د جمعې د غسل پس منظر

(۸) عَنْ عِكْرِمَةَ قَالَ إِنَّ نَاسًا مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ جَاءُوا فَقَالُوا: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ أَتَرَى
د عکرمه رحمه الله نه روایت دی چې د عراق نه څو کسان راغلل او وي ویل چې یا ابن عباس! آیا ستا په رأیه
الْغُسْلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبًا؟ قَالَ لَا وَ لَكِنَّهُ أَطْهَرُ
کې د جمعې په ورځ لامبل واجب دي؟ هغه ورته وویل چې نه! مګر د جمعې په ورځ لامبل ډیره صفائي ده
وَ خَيْرٌ لِمَنِ اغْتَسَلَ، وَ مَنْ لَمْ يَغْتَسِلْ فَلَيْسَ عَلَيْهِ بِوَاجِبٍ.
او کوم کس چې غسل وکړي د هغه د پاره بهتر دي او کوم کس چې و نه لامبي په هغه باندې واجب هم نه دی
وَ سَأُخْبِرُكُمْ كَيْفَ بَدْءُ الْغُسْلِ:
اوزه تاسو ته وایم چې د جمعې په ورځ د غسل ابتدا مولې وشوه؟ (یعني د جمعې په ورځ غسل د کومې وجې
كَانَ النَّاسُ مَجْهُودِينَ يَلْبَسُونَ الصُّوفَ،
شروع شوی دی) نو اصل خبره دا وه چې د اسلام د شروع په زمانه کې بعضو غریبو صحابو وړی اغوستې وې
وَ يَعْمَلُونَ عَلَى ظُهُورِهِمْ، وَ كَانَ مَسْجِدُهُمْ ضَيِّقًا مُقَارِبَ السَّقْفِ، إِنَّمَا هُوَ عَرِيشٌ،
او په شا باندې د بوج پورته کولو کارونه به یې کول د هغوی جومات تنګ ؤ د کوم چت چې خکته او د کجورو

[1] اخرجه الترمذي في السنن ۲/۵۰۲، رقم الحديث: ۶۰۵.

فَخَرَجَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِي يَوْمٍ حَارٍّ ،
تنې وي يوه ورځ د جمعې په ورځ کله چې ډیره سخته ګرمي وه رسول الله ﷺ جومات ته تشریف
وَ عَرِقَ النَّاسُ فِي ذٰلِكَ الصُّوفِ ، حَتّٰى ثَارَتْ مِنْهُمْ رِيَاحٌ ،
راورو (د سختې ګرمۍ د وجې خلک په خولو کې لامده شوي وو چې د خولو بدبويي خوره وه د کومود
آذَى بِذٰلِكَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا . فَلَمَّا وَجَدَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ تِلْكَ الرِّيَاحَ ،
وجې چې خلکو په خپل مينځ کې تکليف محسوسولو کله چې رسول الله ﷺ ته دبدبويي احساس
قَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! إِذَا كَانَ هٰذَا الْيَوْمُ فَاغْتَسِلُوْا . وَلْيَمَسَّ أَحَدُكُمْ أَفْضَلَ مَا يَجِدُ مِنْ دُهْنِهِ وَطِيْبِهِ
وشونو وي فرمايل: اې خلکو! چې د جمعې ورځ شي نو غسل کوئ بلکې په تاسو کې چې د چاسره تيل يا
خوشبوي شتون ولري هغه هم ولګوئ (يعني په ويښتانو باندې تيل ولګوئ او په جامو باندې خوشبوي
" قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ : ثُمَّ جَاءَ اللهُ بِالْخَيْرِ ،
ولګوئ لکه عطر وغيره) ابن عباس رضي الله عنه ويلي چې ددې نه وروسته الله تعالى مال او دولت ډير کړل
وَ لَبِسُوا غَيْرَ الصُّوفِ ، وَ كُفُوا الْعَمَلَ ،
نو خلکو ورۍ پرېښودې د غوره جامو استعمال يې شروع کړ د محنت او مشقت کار نه يې هم پرېښودل،
وَ وُسِّعَ مَسْجِدُهُمْ ، وَ ذَهَبَ بَعْضُ الَّذِي كَانَ يُؤْذِي بَعْضُهُمْ بَعْضًا مِنَ الْعَرَقِ[1]
جومات هم پراخه شو او د خولو د وجې به چې خلکو ته کوم تکليف وو هغه هم د منځه لاړلو.

د شکريې اظهار :

الحمد لله د غسل دا توضيح او تشريح په ۲۹ رمضان ۱۴۲۲هـ د جمعې په ورځ په مسجد حرام کې بيت الله ته مخامخ ليکم.

الحمد لله على العامه

❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۱/۲۵۱ رقم الحديث : ۳۵۳.

۸ ربیع الاول ۱٤۱۰ هـ

بَابُ الْحَيْضِ

د حیض بیان

په فقهاؤ کې دا بحث روان دی چې حیض د انجاسو نه دی او که د احداثو نه دی دواړو طرفونو ته د فقهاؤ رأیې شته مګر ددې اختلاف د وجې په مسئله باندې کوم فرق نه دی غورزیدلی، البته د حیض په تعریف باندې یې اثر غورزیدلی دی، کومو حضراتو چې حیض په انجاسو کې شمار کړی دی د حیض یې چې کوم تعریف کړی دی هغه نقل شوی دی. (المرقات ۲/۲٤۳).

د حیض تعریف: د حیض لغوي معنی د بهیدولو ده عربو ویلي دي (**حاض الوادی ای سال**) او په دغه مفهوم سره حوض دی د کوم طرف ته چې اوبه بهیږي او په شریعت کې د حیض تعریف فقهاؤ داسې کړی دی (**هو دم ینفضه رحم امرأة بالغة من غیر داء**) په دغه مرض کې مبتلاء ښځې ته حایضه هم ویل کیږي او **حائض** هم ورته ویل کیږي، بعضو دا فرق کړی دی چې په **الحائض** کې د دوام مفهوم پروت دی او په **الحائضة** کې د حدوث او جدت مفهوم پروت دی **الحیضة** د حاء په فتحې سره یو ځل حیض راتلو ته ویل کیږي او که په حاء باندې کسره راشي نو دا د حیض نوم هم دی او هغه حالت هم دی په کوم حالت کې چې دا ښځه مبتلا ده. الله تعالی د ماشوم د غذاء دپاره د مور په رحم کې د وینې انتظام کړی دی لهذا د څلورو میاشتو نه وروسته په ماشوم کې روح راځي نو هغه ددې وینې نه غذاء حاصلوي، همدا وجه ده چې د څلورو میاشتو کومه وینه چې په رحم کې جمع شوې وې هغه د ماشوم د پیدا کیدو نه وروسته د نفاس په شکل کې بهر راووځي او د څلورو میاشتو نه وروسته وینه ماشوم خوري، لیکن الله تعالی د انسان خوله پاکه ساتلې ده دې دپاره چې په هغې باندې د الله تعالی پاک نوم یاد کړي، لهذا ماشوم د خولې د لارې نه بلکې د نامه د نالی د لارې دا غذاء حاصلوي او خوله د الله تعالی د مقدس نوم د یادولو دپاره پاکه ساتل شوې. یو چا ویلي دي:

هزار بار بشویم دهن بمشک وگلاب ❁ هنوز نام تو گفتن کمال بے ادبی است

د حیض پس منظر: د حیض ابتداء څنګه کیږي او دا ناروغي ښځو ته ولې لګیدلې، په دې باره کې یو خو د رسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث دی چې الله تعالی د حیض همدا ناروغي د آدم علیه السلام لوڼو ته لګولې ده (اشعة اللمعات ۲۸۹-۲/۲۹۰) ګویا چې حیض د ښځې طبیعت او بشري تقاضا ده او دا د دوي د فطرت حصه ده. بعضو دا هم ویلي دي چې د ټولو نه مخکې حیض د بني اسرائیلو ښځو ته راغلی وو، په مصنف عبدالرزاق کې د ابن مسعود رضی الله عنه یو حدیث دی چې د بني اسرائیلو ښځې او سړي به یو ځای

جومات ته تلل او مونځ به يې کولو نو ښځو دا شرارت شروع کړو چې د شا نه به يې د سړو مستور اندامونه بربنډول او کتل به يې ورته الله تعالی په دوی باندې د حيض ناروغي راوستله.
د ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې کله الله تعالی حوا عَلَيْهَا السَّلَام د جنت نه زمکې ته راوستله نو د هغې سره يې د حيض ناروغي ولګوله دا هر څه په لمعات کې شيخ عبدالحق رَحِمَهُ اللهُ ليکلي دي، په بعضو کتابونو کې دا هم شته چې په جنت کې کله چې حوا د غنم د بوټي نه د دانې حاصلول وغوښتل بې بې حوا چې کله هغه راونيوله نو هغه ماته شوه او د هغې نه وينې روانې شوې هغې څانګې ښيرې وکړې چې الله تعالی دې د ستا نه همداسې وينې روانې کړي لکه څرنګه وينې چې تا زما نه روانې کړې ددې ښيرو نه وروسته ښځو ته د حيض راتلل شروع شول، بهر حال حيض د ښځو د صحت دپاره ډير ضروري دی او د اولاد نظام هم د ښځو سره لګول شوی دی، کومې ښځې ته چې حيض نه راځي هغه ناروغه هم وي او اولاد يې هم نه کيږي، ګويا چې دا يو طبعي نظام دی کوم چې د ښځو د فطرت او تخليق برخه ده.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

د حيض مباحث

(۱) عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ . قَالَ : إِنَّ الْيَهُودَ كَانُوا إِذَا حَاضَتِ الْمَرْأَةُ فِيهِمْ
د انس بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نه روايت دی چې په يهودو کې به چې کله ښځې په حيض کې شوې نو خلکو به
لَمْ يُؤَاكِلُوهَا ، وَ لَمْ يُجَامِعُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ ، فَسَأَلَ
خوراک نه کولو ددوي سره او نه به ددوی سره په کورونو کې اوده کيدل او نه کيناستل ، نو تپوس وکړو
أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
اصحابو د رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه په دې باره کې (چې د ښځو په باره کې د يهودو همدا عمل مونږ وکړو)
فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى : ﴿ وَ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ﴾ الْآيَةَ .
نو نازل کړو الله تعالی دا آيت: يعني خلک ستا نه د حيض په باره کې پوښتنه کوي (د آيت د نازليدو نه وروسته)
فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ : اصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ إِلَّا النِّكَاحَ
رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل چې تاسو د خپلو ښځو سره چې حائضه وي بغير د کوروالي نه هر څه کولی شئ
فَبَلَغَ ذَلِكَ الْيَهُودَ . فَقَالُوا : مَا يُرِيدُ هٰذَا الرَّجُلُ أَنْ يَدَعَ مِنْ أَمْرِنَا شَيْئًا
نو چې دا خبر يهودو ته ورسيده نو وې ويل دا کس (رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) زمونږ په شان ديني امر طرف ته

إِلَّا خَالَفْنَا فِيهِ .

متوجه شوی په دې کې به زمونږ مخالفت خامخا وکړي (د یهودو د خولې نه دا خبرې د وه صحابه کرامو

فَجَاءَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ وَعَبَّادُ بْنُ بِشْرٍ ، فَقَالَا : يَا رَسُولَ اللهِ ،

واوریدې) نو راغلل اسید بن حضیر او عباد بن بشر رضي الله عنهما نبي علیه الصلاة والسلام ته وویل: یا رسول الله !

إِنَّ الْيَهُودَ تَقُولُ كَذَا وَ كَذَا ،

یهودو داسې ویلي دي (یعنې دوی د یهودو خبرې نقل کړې او بیایې داوویل) که چیرته اجازت وي

أَفَلَا نُجَامِعُهُنَّ ؟

(نو د یهودو د موافقت د پاره) مونږ د خپلو ښځو سره (د حیض په ورځو کې) او سیدل پریږدو دایې چې واوریده

فَتَغَيَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنْ قَدْ وَجَدَ عَلَيْهِمَا،

د رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک مخ متغیر شو او زمونږ دا ګمان شو چې نبي علیه السلام دې دواړو نه خفه شو

فَخَرَجَا ، فَاسْتَقْبَلَتْهُمَا هَدِيَّةٌ مِنْ لَبَنٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ،

لهذا دوی دواړه هم ووتل د دوي د تلو په وخت کې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د کوم ځای نه په تحفه کې پی

فَأَرْسَلَ فِي آثَارِهِمَا فَسَقَاهُمَا ،

راغلې دوي د دواړو شاته (د کوم کس د رابللو د پاره) ولیږلو کله چې دوي راغلل نو دوي ورباندې پی

وڅکلې (تر څو د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د لطف او کرم احساس وکړي لهذا دوي د پئو د څکلو نه وروسته)

فَعَرَفَا أَنَّهُ لَمْ يَجِدْ عَلَيْهِمَا [1].

پوهه شول چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د مونږ نه ناراضه نه دی .

توضیح : د حیض سره متعلق ډیر بحثونه دي او په اکثرو کې اخـ ـف دی :

اول بحث : د حیض سره متعلق اول بحث د هغه په موده کې دی نو په کمه موده د حیض او په زیاته موده د حیض د واړو کې اختلاف دی، لهذا د همدې اختلاف تفصیل داسې دی :

په حیض کې د فقهاو اختلاف : د امام مالک رحمه الله په نزد کمه موده د حیض د یو قول مطابق دفعة واحدة

(۱) اخرجه مسلم في الصحيح ۱/۲٤٦ رقم الحديث: ۱٦-۳۰۲، وابو داود ۱/۱۷۷ رقم الحديث :۲۵۷، والنسائي ۱/۱۵۲، رقم الحديث:۲۸۸.

ده یعني یو ځل د وینې روانیدل کافي دي، دویم یوم ولیلة ده، د امام شافعي او امام احمد قول هم یوم ولیلة ده، د امام ابویوسف رَحِمَهُ اللّٰهُ په نزد اقل د حیض دوه ورځې او د دریمې اکثر دی، د امام ابوحنیفه رَحِمَهُ اللّٰهُ او امام محمد رَحِمَهُ اللّٰهُ په نزد کمه موده د حیض درې ورځې او درې شپې ده نو په کمه موده د حیض کې ددې حضراتو احتلاف دی، اوس په اکثره موده د حیض کې هم اختلاف دی، د امام مالک رَحِمَهُ اللّٰهُ په نزد اکثره موده د حیض اوولس (۱۷) ورځې ده، د امام شافعي رَحِمَهُ اللّٰهُ او امام احمد رَحِمَهُ اللّٰهُ په نزد اکثر موده د حیض پنځلس ورځې ده او د احنافو په نزد اکثر موده د حیض لس ورځې ده.

دلائل: د امام شافعي او امام احمد سره د حیض کمې مودې دپاره د دلیل په طور هیڅ حدیث یا شرعي نص نشته او د اکثرې مودې د حیض دپاره یې په **تقعد احدا کن شطر عمرها لاتصلی ولاتصوم** باندې استدلال کړی، دا حضرات د شطر لفظ د نصف په معنی سره اخلي او د هرې میاشتې نصف پنځلس ورځې دي. د احنافو استدلال په هغو روایتونو سره دی کوم چې د حضرت انس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، حضرت معاذ بن جبل رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ او د حضرت عائشې رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا نه مرفوع روایت شوي دي.

د هدایې صاحب د دارقطني او طبراني په روایت سره استدلال کړی دی د کوم چې الفاظ دا دي:

(۱) **(اقل الحیض للجاریة البکر ثلاثة ایام ولیالیها واکثره عشرة ایام)** (۲) **(عن معاذ رفعه قال لاحیض دون ثلاثة ایام ولاحیض فوق عشرة ایام)** (اخرجه ابن عدی). عقیلي په یو بل سند سره برنی حدیث په مختصر متن سره داسې نقل کړی دی (۳) **(ولا حیض اقل من ثلاث ولا اکثر من عشر)**. همدارنګه د حضرت انس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ روایت هم دی: (۴) **(عن عائشة مرفوعا اکثر الحیض عشر واقله ثلاث)** (اخرجه ابن حبان فی الضعفاء).

جواب: د شوافعو دلیل ته احنافو دا جواب ورکړی دی چې شطر د نصف دپاره متعین نه دی بلکې د شطر اطلاق په جزء باندې هم شوی دی، همدارنګه په دې سره په اقل حیض یوم ولیلة باندې کوم ځای کې دلالت شوی دی نو تقریب تام نه دی همدارنګه دا روایت ضعیف دی.

له حایضې نه د استمتاع مسئله: دویم بحث: د نقهاء کرامو په مینځ کې دویم اختلاف په دې کې دی چې د حیض په حالت کې د ښځې سره څه قسم معامله کول په کار دي، کوم قسم تعلق جائز دی او کوم ناجائز دی ځکه چې یهودیانو د حیض په حالت کې ښځې ګڼلې او جدا کړې یې وې چې په کور کې ورسره اوسیدل، د هغوي سره ملاویدل، د هغوي په لاس د خوراکي شیانو پخول تول یې ناجائز او ممنوع ګڼل ګویا چې د حیض په ورځو کې یې د ښځو سره غوږ پریکون کړی وو، بل طرف ته عیسایانو دا هر څه جائز ګرځول تردې چې کوروالی یې هم ورسره جائز بللو او د حیض نه یې انکار کولو، اسلام چونکه معتدل د افراط او تفریط نه پاک مهذب مذهب دی نو ځکه یې مسلمانانو ته د اعتدال لار روښودله نه

يې غوښ پريکون وکړو او نه يې ورسره کوروالی کول جائز وبللو، رسول الله ﷺ په خپل قول او فعل سره د امت پر وړاندې يو معيار کېښود د کوم تفصيل چې فقهاء کرامو داسې بيان کړی دی:

د فقهاء کرامو اختلاف: د حيض په حالت کې د ښځو سره د راشه درشه او تعلق ساتلو څو صورتونه دي:

(۱) د حيض په حالت کې د خپلې ښځې سره غېږ نيول خوراک کول خکلول د ټولو په نزد جائز دي، په اهل اسلام کې د هيچا په دې کې اختلاف نشته.

(۲) د حيض په حالت کې د ښځې سره همبستري او کوروالی کول په اجماع سره حرام دي.

(۳) د حيض په حالت کې استمتاع ماتحت الازار بايد وکړی شي او که نه په دې کې د فقهاء کرامو اختلاف دی، د امام احمد بن حنبل رحمه الله د امام محمد رحمه الله او د سفيان ثوري رحمه الله په نزد دا استمتاع جائز ده په دې شرط چې د جماع نه انسان ځان وساتي او د وينې د ځای نه پرهيز وکړي، د جمهورو ائمو په نزد استمتاع ماتحت الازار نا جائز ده.(المرقات ۲/۲۴۴).

دلائل: امام احمد رحمه الله او امام محمد رحمه الله د حضرت انس رضي الله عنه په هغه روايت سره استدلال کړی دی په کوم کې چې داسې الفاظ راغلي دي **(اصنعوا کل شئ الا النکاح)** نو تحت الازار استمتاع جائز شوه ځکه چې د جماع نه بغير د هر څه اجازت ورکړی شوی دی. (المرقات ۲/۲۴۴).

د جمهورو دليل د مشکوة په ۵۶ صفحه باندې د حضرت عائشې رضي الله عنها روايت دی کوم چې په دريم فصل کې دی او الفاظ يې داسې دي **(فلم نقرب رسول الله ﷺ ولم ندن منه)**.(المرقات ۲/۲۵۲).

په دغه صفحه او همدغه فصل کې د حضرت زيد بن اسلم رضي الله عنه حديث دی په کوم کې چې دا الفاظ راغلي دي **ثم شأنک بأعلاها** يعني د بند ازار د پاسه فائده واخلئ د لاندې نه نه، دارنګه د حضرت معاذ رضي الله عنه روايت دی په کوم کې چې دا الفاظ راغلي: **قال مافوق الازار** دا حديثونه په اصل کې د سوال کوونکي د سوال په جواب کې دي د کوم انداز جواب چې نظر انداز کيدلی نه شي. (المرقات ۲/۲۵۲).

جواب: **اصنعوا کل شئ الا النکاح**، مطلب د يهودو د غلو ماتيدل وو کومو چې کلکه مقاطعه کړې وه نو رسول الله ﷺ وفرمايل: **اصنعوا کل شيء** يعني بالکل پريکون مه کوئ بلکې خکلول، غېږ نيونه، راشه درشه کوئ مګر کوروالی مه کوئ.

دويم جواب دادی چې په دې سره جماع او دواعيو د جماع د دوارو نفي او نهي مراد ده او تحت الازار چې کومه استمتاع ده هغه خو خالص د جماع د دواعيو نه ده لهذا ځکه چې جماع ممنوع ده دارنګه دواعي يې هم ممنوع دي. بهرحال د فوق الازار صريح حديثونه موجود دي او تحت الازار استمتاع کول يقينا داعي د جماع دی نو دا هم ناجائز ده، د نامه نه ښکته او د زنګنونو نه علاوه دې مينځ ته ماتحت

الازار ويل شوي دي او ددې نه بغير ورته فوق الازار ويل شوي دي، ځکه چې په شپه کې د ازار بندولو همدا ځای دی.

افلا تجامعهن : د دې دوه مطلبونه دي، يو دا دی چې آيا مونږ د هغوي سره جدا او سيدل غوره نه کړو ترڅو چې د يهودو سره موافقت راشي، د حديث په ترجمه کې همدا مطلب مراد دی.

دويم مطلب دا دی چې آيا مونږ ددې حائضو ښځو سره جماع ونه کړو ترڅو چې يهود وسوځول شي، علماؤ همدا دويم مطلب راجح بللی دی او په دې وجه رسول الله ﷺ ناراضه شوی وو. (المرقات ۲/۲۴۷).

د حائضې ښځې سره د ناستې ولاړې اجازت دی

(۲) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ
د عائشې رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې غسل به کولو ما او رسول الله ﷺ د جنابت په حالت کې د
إِنَاءٍ وَاحِدٍ ، وَ كِلَانَا جُنُبٌ ، وَ كَانَ يَأْمُرُنِي ، فَأَتَّزِرُ ،
يو لوښي نه لامبل او رسول الله ﷺ به ما ته حکم کولو (د ازار تړلو) کله به چې ما پرتوګ وتړلو نو
فَيُبَاشِرُنِي وَ أَنَا حَائِضٌ .
رسول الله ﷺ به زما سره (د نامه نه پورته) خپل بدن لګولو او زه به په حالت د حيض کې وم، او
وَ كَانَ يُخْرِجُ رَأْسَهُ إِلَيَّ وَ هُوَ مُعْتَكِفٌ ،
کله به چې نبي عليه السلام په اعتکاف کې ؤ او خپل مبارک سر به يې (د جومات نه) بهر را ويستلی ؤ نو ما
فَأَغْسِلُهُ وَ أَنَا حَائِضٌ[1]. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).
به د خپلو ورځو په د حالت د نبي عليه السلام سر مبارک وينځلو.
(۳) وَ عَنْهَا قَالَتْ : كُنْتُ أَشْرَبُ وَ أَنَا حَائِضٌ ، ثُمَّ أُنَاوِلُهُ النَّبِيَّ
د عائشې رضي الله عنها نه روايت دی چې ما د حيض په حالت کې او به و څکلې بيا مې ورکړو همدا لوښی نبي کريم
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَيَضَعُ فَاهُ عَلَى مَوْضِعِ فِيَّ ، فَيَشْرَبُ وَ أَتَعَرَّقُ الْعَرْقَ،
ﷺ ته بيا دوی په هغه ځای خوله کيخوده په کوم ځای چې ما خوله ايښې وه او اوبه يې و څکلې او

(۱) اخرجه البخاري في الصحيح ۱/۴۰۳، رقم الحديث : ۲۹۹-۳۰۰-۳۰۱، ومسلم في الصحيح ۱/۲۴۳ رقم الحديث ۵-۲۹۶.

وَ أَنَا حَائِضٌ ، ثُمَّ أُنَاوِلُهُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

كله به ما د حيض په ورځو كې د هډوكي غوښه وشكوله بيا به مې هماغه هډوكي نبي عَلَيْهِ السَّلَام ته وركړو نو

فَيَضَعُ فَاهُ عَلَى مَوْضِعِ فِيَّ [1].

دوى به هماغه ځاى خوله كيښودله او غوښه به يې وشكوله په كوم چې ما خوله اېښې وه او غوښه مې شكولې وه

(۴) وَ عَنْهَا قَالَتْ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَتَّكِئُ فِيْ حِجْرِيْ وَ أَنَا

د عائشې رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا نه روايت دى چې رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زما په غيږ كې تكيه كړې وه ناست ؤ او زه د

حَائِضٌ ، ثُمَّ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ .(مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ). (بخاري ١/٨٢، مسلم ١/١٦٩)

حيض په حالت كې وم او قرآن مجيد يې لوستلو.

(۵) وَ عَنْهَا ، قَالَتْ : قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : نَاوِلِيْنِي الْخُمْرَةَ مِنَ الْمَسْجِدِ.

د عائشې رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا نه روايت دى چې رسول الله صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ماته وفرمايل چې راپورته كړه جانماز د جومات

فَقُلْتُ : إِنِّيْ

نه او ماته يې راكړه (يعنې د جومات نه بهر او د ربړه لاس ور دننه كړه او جانماز راپورته كړه) ما ووېل چې زه

حَائِضٌ فَقَالَ إِنَّ حَيْضَتَكِ لَيْسَتْ فِيْ يَدِكِ [2].

خو حائضه يم (نو جومات ته لاس څنګه داخل كړم) نبي عَلَيْهِ السَّلَام وفرمايل ستا په لاس كې خو حيض نشته.

توضيح : د دې حديث نه دا قاعده راوتلې ده چې د هر انسان د قيام مقام او مكان اعتبار د هغه په قدمينو او پښو باندې دى په كوم باندې چې د هغه ټول بدن متوازن و دريدلى دى، اوس كه چيرته انسان په پښو باندې د جومات نه بهر ولاړ دى او د بدن بوج يې په پښو باندې دى نو دا كس د جومات نه بهر شمارل كيږي اگر كه د هغه لاس يا سر په جومات كې دننه ولې نه وي دا كس خارج مسجد دى، نو جنب سړى يا حائضه ښځه كه چيرته همداسې وكړي نو د دې گنجايش شته او كه مسجد ته د نه داخليدو كه كوم كس قسم وكړي او بيا همداسې عمل وكړي نو هغه نه حانث كيږي.

همدارنګې كه چيرته په جومات كې دننه ولاړ دى او سر بهر كړي يا لاس بهر كړي نو هغه لره اعتبار نشته اعتبار خپو لره او په هغو باندې قيام لره دى، پورتنيو حديثونو او راتلونكو حديثونو امت ته د

(۱) اخرجه مسلم في الصحيح ١/٢٤٥ رقم الحديث: ١٤-٣٠٠، وابو داود ١/١٧٨ رقم الحديث :٢٥٩، والنسائي ١/١٤٩، رقم الحديث: ٢٨٢ .

(۲) اخرجه مسلم في الصحيح ١/٢٤٢ رقم الحديث: ١١-٢٩٨، وابو داود ١/١٧٩ رقم الحديث :٢٦١، والترمذي ١/٢٤١ رقم الحديث : ١٣٤.

حائضې سره د ناستې ولاړې راشه درشه تعلیم ورکړی دی او د کوروالي نه یې منعه کړې دي، په یهودو او نصاراو دی د خدای لعنت وي.(المرقات ۲/۲۴۷)

(۶) وَعَنْ مَيْمُونَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي مِرْطٍ،
د میمونې رضي الله عنها نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په یو داسې څادر کې مونځ وکړلو د کوم
بَعْضُهُ عَلَيَّ وَ بَعْضُهُ عَلَيْهِ ، وَ أَنَا حَائِضٌ [1]. (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).
څه برخه په دوي باندې د پاسه وه او څه برخه یې په ما باندې وه او زه د حیض په ورځو کې وم.

الْفَصْلُ الثَّانِي

په دریو افعالو باندې د کفر حکم

(۷) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَتَى حَائِضًا،
د ابو هریره رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: چا چې کوروالی وکړو د حیض په
أَوِ امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا ، أَوْ كَاهِنًا ،
ورځو کې یا یې د ښځې سره د شا د طرف نه بد فعلي وکړه یا کوم کاهن ته د (غیبو خبرو د پوښتنې) د پاره ورغی نو
فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ . [2]
دغه کس (ګویا چې) په محمد صلی الله علیه وسلم باندې نازل شوي دین نه انکار وکړو.
وَ فِي رِوَايَتِهِمَا : " فَصَدَّقَهُ بِمَا يَقُولُ ؛
د ابن ماجه او دارمي په روایتونو کې دا الفاظ هم شته چې د کاهن لخوا د ویل شوو خبرو تصدیق هم وکړي
فَقَدْ كَفَرَ .وَ قَالَ التِّرْمِذِيُّ : لَا نَعْرِفُ هٰذَا الْحَدِيثَ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ حَكِيمٍ
نو هغه کافر دی، او امام ترمذي ویلي ما ته دا حدیث معلوم نه دی په غیر د هغه سند نه کوم چې حکیم

---

(۱) هذا الحديث غير موجود في الصحيحين ولا في احدهما وقد أخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۲۱۴ رقم الحديث : ۶۵۳.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۲۴۲، رقم الحديث :۱۳۵، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۰۹ رقم الحديث:۶۳۹، والدارمي في السنن ۱/۲۷۵ رقم الحديث : ۱۱۳۶.

الْأَثْرَمِ عَنْ أَبِي تَمِيمَةَ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ).[1]
اثرم د ابو تمیمه نه روایت کړی دی او هغه د ابو هریره نه.

توضیح: من اتی حائضا: یعنې چې د حیض په حالت کې جماع حلاله وګڼي نو هغه کافر دی، ځکه چې د دې حرمت په قطعي نص سره ثابت دی، همدا رنګه داد صحت دپاره تباهي ده. (المرقات ۲۴۸-۲/۲۴۹)

في دبرها: ددې نه د ښځې سره بد فعلي مراد ده ددې حلال ګڼونکی هم کافر دی، بعضو شعیو امامیو جائز ګڼلی څه خلکو ته یې د قرآن په آیت ﴿ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾ سره دوکه ورکړې ده دارنګه په هغه روایت سره یې هم دوکه ورکړې ده په کوم کې چې د آنی شئتم یو صورت ښودل شوی دی کوم چې د دبر د طرف نه په قبل کې جماع کول دي نو جماع په هر حال کې په قبل کې ده د کوم طرف پابندي او تعین نشته، روافضو همدا قبیح عمل د حضرت ابن عمر رضي الله عنه طرفته منسوب کړی دی حالانکه هغه رضي الله عنه ویلي دي آیا کوم مسلمان د بد فعلی همدا عمل کولی شي؟. (المرقات ۲/۲۴۸)

کاهنا: کاهن هغه دی کوم چې د غیبو راتلونکې خبرې خلکو ته بیانوي، کله کوم پیری هغه ته خبر راوړي نو دغه دروغجن کاهن د هغه سره ملاوشي د آئنده پیشنګویانې کوي دا هم حرام دي. (المرقات ۲/۲۴۸)

اقبال مرحوم وایي:

تیرے تقدیر کو انجم شناس کیا جانے | تو خاک زندہ ہے تو تابع ستارہ نہیں

سعدي شیرازي یو نجومي ته وویل:

تو بر اوج فلک چہ دانی چیست | چون نہ دانی کہ در سرائے تو کیست

فقد کفر: د دې یو مطلب دا دی چې دا حدیث په تشدید او تغلیظ باندې محمول دی ځکه چې د کبیرې مرتکب د اهل سنت په نزد کافر نه دی. (المرقات ۲۴۸-۲/۲۴۹)

(۸) وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، مَا يَحِلُّ لِي مِنِ امْرَأَتِي
د معاذ بن جبل رضي الله عنه نه روایت دی چې ما عرض وکړو یارسول الله! څه حلال دي زما د پاره زما د ښځې
وَهِيَ حَائِضٌ؟ قَالَ: مَا فَوْقَ الْإِزَارِ، وَالتَّعَفُّفُ عَنْ ذٰلِكَ أَفْضَلُ[2]. (رَوَاهُ رَزِينٌ)
سره د حیض په حالت کې؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل مافوق الازار او ددې نه ځان ساتل هم بهتر دي

---

(۱) ترمذي ۱۳۵، ابن ماجه ۶۳۹.

(۲) اخرجه ابوداود في السنن ۱/۱۴۶.

وَ قَالَ مُحْيِي السُّنَّةِ : إِسْنَادُهُ لَيْسَ بِقَوِيٍّ.
او محی السنه ویلي دي چې د دې حدیث سند قوي نه دی.

د حیض په حالت کې د جماع کفاره

(۹) وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا وَقَعَ الرَّجُلُ
د ابن عباس رضي الله عنه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي که چیرته کوم کس جماع وکړي
بِأَهْلِهِ وَ هِيَ حَائِضٌ ، فَلْيَتَصَدَّقْ بِنِصْفِ دِينَارٍ.[1]
د خپلې ښځې سره د حیض په حالت کې نو هغه ته د نیم دینار صدقه کول په کار دي.
(۱۰) وَ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ : إِذَا كَانَ
د ابن عباس رضي الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل (د حیض په ورځو کې) که چیرته
دَمًا أَحْمَرَ فَدِينَارٌ ، وَ إِذَا كَانَ
د وینې رنګ سور وو (او په دې حالت کې که څوک کوروالی وکړي) نو یو پوره دینار او که د وینې رنګ
دَمًا أَصْفَرَ فَنِصْفُ دِينَارٍ (رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ)[2].
زیړ وو نو نیم دینار (صدقه کول لازم دي).

توضیح : اذا کان دماً احمر : دا فرق په دې وجه دی چې وینه د حیض په ابتداء کې سره وي نو د داسې وینې په دوران کې د جماع مطلب دا شو چې اوس اوس ښځه حائضه شوې ده دې سره لږ وخت مخکې خاوند جماع کړې وه اوس یوه ورځ هم نه ده تیره شوې چې خاوندیې بې قاعدګي او بې صبري کړې ده لهذا په هغه باندې جرمانه هم زیاته ده چې یو دینار ورکړي، لیکن کله چې کافي وخت تیر شوی دی لهذا دا کس څه ناڅه معذور دی چې څو ورځې یې رخصتي کړې ده نو اوس په هغه باندې نیم دینار جرمانه راغله. دفرق یوه وجه دا هم ده چې کله وینه سره وي نو دا د حیض د ځوانۍ زمانه ده په دې وخت کې جماع کول زیات جرم دی نو د پوره دینار ورکول دي که نه نو نیم دینار دی.

د دې معمولي شان جرمانې لګولو مطلب دا دی چې دې کس ته دا احساس ورکړی شي چې شرم وکړه مې شه چې د حیض په حالت کې دې کوروالی کړی اوس د هغه تاوان هم ورکړه، کله چې یو ځل تاوان

---

(۱) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۲۴۴، رقم الحدیث :۱۳۶، وأخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۱۰ رقم الحدیث: ٦٤٠.

(۲) أخرجه الترمذي في السنن ۱/۲۴۵، رقم الحدیث : ۱۳۷.

ورکړي بيا به جرم ته نږدې نه ورځي، د جرماني فرق د حيض د قوت او ضعف په بناء باندې دی. دارنګې دصدقې حکم په دې وجه ورکړی شوی دی چې الصدقة تطفئ غضب الرب نوصدقه جرم سپکوي دارنګه دجمهوروپه نزد دصدقې حکم استحبابي دی اصل شی استغفار دی اوپه رښتيني زړه سره توبه کول دي. (المرقات۲/۲۵۱).

اَلْفَصْلُ الثَّالِثُ

د حائضې سره غير نيول او خکولول جائز دي

(۱۱) عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ:
د زيد بن اسلم رضي الله عنه نه روايت دی چې يو کس د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه پوښتنه وکړه او وي ويل چې
مَا يَحِلُّ لِيْ مِنَ امْرَأَتِيْ وَهِيَ حَائِضٌ؟ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
زما دپاره زما دښځې سره کله چې هغه په حالت دحيض کې وي څه روا دي؟رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل
تَشُدُّ عَلَيْهَا إِزَارَهَا، ثُمَّ شَأْنُكَ بِأَعْلَاهَا[۱].
د هغې تهه بند (ازار) دې ښه مضبوط وتړل شي بيا د تهه بند د پاسه ستا کار دی (يعني د نامه نه پورته تاته اختلاط مباح دی او د نامه نه ښکته حرام دی).

د حيض اثرات

(۱۲) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كُنْتُ إِذَا حِضْتُ نَزَلْتُ عَنِ الْمِثَالِ
دعائشې رضي الله عنها نه روايت دی وايي چې کله به زه په حالت د حيض کې وم نو دبسترې نه به راکوزه شوم
عَلَى الْحَصِيرِ، فَلَمْ يَقْرُبْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَمْ تَدْنُ مِنْهُ حَتَّى
او پوزي (چټائي) ته به راغلم نو نږدې به نه راتلو رسول الله صلى الله عليه وسلم او نه به زه نږدې ورتلم ترڅو به
تَطْهُرَ[۲].
چې پاکه شوې نه وم.

---

(۱) اخرجه مالک في الموطا ۵۳/۱ رقم الحديث ۹۳ من کتاب الطهارة واخرجه الدارمي في السنن ۲۵۸/۱ رقم الحديث :۱۰۳۲.

(۲) اخرجه ابوداود في السنن ۱۸۶/۱ رقم الحديث : ۲۷۱.

توضیح: حیض په ډیرو شیانو باندې اثر کړی دی او د ډیرو شیانو د پاره مانع دی، څو شیان یې دلته وګورئ:

(۱) حیض د مونځ د پاره مانع دی ترڅو چې حیض دی طهارت نه شي راتلی.

(۲) د **وجوب الصلوة** د پاره مانع دی دارنګه د **صحة الصلوة** د پاره هم مانع دی.

(۳) د **صحة الصوم** نه هم مانع دی، یعنې روژه اګر که واجبه شوې ده لیکن د هغې په همدې حالت کې ساتل صحیح نه دي.

(۴) د تلاوت قرآن او مسح مصحف نه مانع دی.

(۵) د دخول مسجد نه مانع دی.

(٦) د جماع نه مانع دی.

ددې نه وروسته په دې پوهیدل په کار دي چې دا حدیث د مخکنو ډیرو احادیثو سره متعارض دی په کومو کې چې د حایضې سره ناسته پاسته د خکلولو او غیرنیولو ذکر شوی.

د دې جواب دا دی چې مونږ د رسول الله ﷺ د اجازت نه بغیر نزدې نیو تللي په اجازت سره خکلول او غیږ نیونه وه.

دویم جواب دا دی چې دا حدیث منسوخ دی یا ضعیف دی.

دا خبره هم محفوظ نظر ده چې په دې حدیث کې یوه نسخه (**فلم یقرب**) ده مذکوره ترجمه د همدې نسخې مطابق ده.(المرقات ۲/۲۵۷).

۹ ربيع الاول ۱٤۱۰هـ

بَابُ الْمُسْتَحَاضَةِ
د مستحاضې بيان

د مستحاضې مسائل د فقې د مهماتو نه عميق او مشكل مسائل دي، علماؤ په هره زمانه کې په دې باندې مستقل كتابونه ليكلي دي، مثلا امام نووي رَحِمَهُ اللهُ په دې باندې مستقل كتاب ليكلى دى، امام محمد رَحِمَهُ اللهُ مستقل كتاب ليكلى دى او امام طحاوي رَحِمَهُ اللهُ هم په دې باندې مستقل كتاب ليكلى دى، د مستحاضې او استحاضې متعلق څو بحثونه جدا جدا ليكل ضروري دي ددې نه وروسته تمام احاديث به د هغو په رڼا کې ډير آسانه شي.

اول بحث: اول بحث په دې کې دى چې د استحاضې لغوي مفهوم او حقيقت څه دى نو **استحاضه** د باب افعال مصدر دى د هغه مجرد حيض دى کوم چې د باب **حاض يحيض حيضًا** نه راغلى دى، په باب استفعال کې چې د کوم **سين** او **تاء** زيات شوي دي د هغې ډير خواص دي، دلته **سين** او **تاء** يا خو د زياتې مبالغې دپاره دي يعنې د ډيرې زياتې وينې بهيدل او يا دا د مصدر تحول دپاره راغلي دي يعنې ديو حقيقت نه ووتل دويم حقيقت ته لاړل مثلا: **استنوق الجمل اى تحول الجمل الى الناقة** يا ويل شوي دي **كان حمارًا فاستأتن اى صار الحمار اتانًا**، يعنې مخکې خر وو اوس خره شوه دلته هم استحاض يعنې **صار الحيض شيئًا اخر اى تحول الحيض استحاضة** يا ويل شوي **استحجر الطين اى صار الطين حجرا**.

اوس د علمي لطيفې په طور دا خبره وپېژنئ چې د استحاضې د مادې او صيغې نه چې تاسو کوم هم استعمال کړی هغه به مجهول وي د معلوم صيغه نه شي راتلى، همدارنګه اسم فاعل نه شي استعماليدى بلکې د هغه دپاره اسم فاعل ماتيږي اسم مفعول به جوړ کړی شي. نو **استحاضت المرأة** نه شي ويل کيدى بلکې **تستحاض المرأة** يا **استحيضت المرأة** د مجهول صيغه ويل کيدى شي د **امرأة مستحيضة** ويل صحيح نه دي بلکې **مستحاضة** ضروري دى کوم چې اسم مفعول دى نو دا د استحاضة لفظ لغوي تحقيق وو.

د استحاضې اصطلاحي تعريف دا دى چې د حيض او نفاس نه بغير د ښځې د قبل نه چې کومه وينه راځي هغې ته استحاضه ويل كيږي. (المرقات ۲/۲۵۳).

په احاديثو کې د استحاضه وجه او د اسبابو په باره کې مختلف الفاظ راغلي دي، په يو ځای کې د انها

ركضة الشيطان الفاظ دي، په دويم ځاى كې عرق القطع الفاظ دي د دې په تشريح كې په يو حديث كې د داء عُرِضَ الفاظ دي.

شاه ولي الله رَحِمَهُ اللهُ ويلي دي چې دا يو رګ دى د كوم نوم چې عاذل دى او حضرت شاه انور شاه رَحِمَهُ اللهُ ورته د فم رحم نوم وركړى دى، كه هر څه وي دا وينه بهر حال د رحم نه راځي، البته دا غير طبعي وينه ده كومه چې د مزاج د فساد د وجې راځي، په حديث كې د داء عرض چې كوم الفاظ راغلي دي دا د همدې غير طبعي طرف ته اشاره ده اوس ركضة الشيطان دې دوه اخيرو اسبابو لره شامل دى چې شيطان دا كله د عرق انقطع په صورت كې ښكاره كوي او كله يې د داء عرض په صورت كې ښكاره كوي، د عرق عاذل اصطلاح د طبيبانو په نزد نشته په باقي شيانو كې هغوى متفق دي، بهر حال كله كله دا وينه په رحم كې دننه د كوم رګ نه هم راځي،دا هم يو سبب دى مستحاضه ښځه د اصحاب اعذارو اوشرعي معذورينو په حكم كې ده، لهذا هغه به د نورو معذورانو په شان مونځ كوي ټول عبادات به اداء كوي خاوند ورسره جماع كولى شي، ګويا چې استحاضه سلسل البول. رعاف دائم، استطلاق البطن، او انفلات الريح د ناروغيو په شان ناروغي ده كومه چې د كوم شرعي امر دپاره مانع نه ده.

دويم بحث : د مستحاضې اقسام : د ائمه احنافو په نزد د مستحاضې ټول درې قسمونه دي، معتاده، مبتدأه او متحيره، د هرې يوې دپاره جدا جدا احكام دي، د جمهورو علماو هم دغه رأيه ده، ليكن د دوي په نزد د مستحاضې يو څلورم قسم هم شته كومه چې د مميزې په نوم سره مشهوره ده، وروسته يې تفصيل راروان دى.

د معتادې حكم : معتاده هغه ښځه ده د كومې د حيض موده چې معلومه او مشهوره وي چې مثلا اته يالس يا پنځه ورځې حيض ورته راځي دا د هغې عادت دى، د ائمه احنافو په نزد درې وارې كله چې په يو انداز سره حيض راشي نو د عادت د ثبوت او تقرر دپاره همدا كافي دي، د معتادې حكم دا دى چې د عادت تر مودې پورې حيض شمارل كيږي او د هغې نه وروسته مستحاضه شمارل كيږي، د حيض په ورځو كې دغه ښځه شرعي احكام نه شي ترسره كولى او په استحاضه كې دې ټول اداء كوي د كومو معتادو ښځو بيان چې راغلى دى د احنافو په نزد زياتره معتادې وې.

د مبتدئې حكم : مبتداه هغې مستحاضې ښځې ته ويل كيږي كومې ته چې د بلوغ په وخت كې په رومبي وار حيض راشي هغه دومره اوږد شي چې د حيض د اكثرې مودې نه هم واوړي، د مبتدئې حكم د احنافو په نزد دا ده چې لس ورځې د هغې حيض ده باقي استحاضه ده، د شافعيانو په نزد پنځلس ورځې حيض ده باقي مستحاضه ده، د مالكيانو په نزد اولس ورځې حيض دى باقي مستحاضه ده په هره مياشت كې

په د هغې همدا حکم وي.

د متحیرې حکم: متحیره هغه مستحاضه ښځه ده کومه چې د خپل حیض او د استحاضې په ورځو کې تمیز نه شي کولی او په خپله حیرانه پاتې وي چې اوس زه څه وکړم یا د دیني عالم او فقیه دقیقو مسائلو هغه حیرانه کړې وي بیا د دې متحیرې د حیرانۍ او پریشانۍ د وجې د هغې درې قسمونه دي. یعنې یو قسم متحیره فی مدة الزمان ده چې څومره ورځې وینه راغلې وه په دې کې حیرانه او پریشانه ده، دویمه متحیره فی اوقات الزمان ده چې د کله نه وینه شروع شوې وه آیا د میاشتې په شروع کې وه په مینځ کې وه که په اخیر کې وه، د متحیرې دریم قسم دا دی چې په ټولو کې حیرانه او پریشانه ده، د دې حکم په اجمالي طور زده کړئ چې دا ښځه دې په خپلو مسائلو کې سوچ فکر او تحري وکړي او بیا دې په ظن غالب باندې عمل وکړي، د حنفي فقهاؤ همدا خلاصه ده، ددې نه زیات په مسائلو کې په لویدلو سره حیراني پیدا کیدو نه په غیر بل څه نه ترلاسه کیږي، ځکه چې همدې متحیرې ته ضاله هم ویل شوي دي کومه چې په خپله حیرانه شوې یا مضله ده کومه چې عالم بې لارې پریږدي.

دریم بحث: د وینې په رنګونو کې فرق کول: د احنافو په نزد د مستحاضې هماغه درې قسمونه دي د کومو چې ذکر شوی دی، د نورو فقهاؤ په نزد د مستحاضې یو څلورم قسم هم شته کومې ته چې ممیزه ویل کیږي کومه چې د خپلې وینې رنګونو ته په کتلو سره د ورځو تعین کولی شي، د احنافو په نزد دې لره هیڅ اعتبار نشته دی. (المرقات ۲/۲۵۴).

بهر حال دلته دا بحث دی چې کوم رنګونه د حیض دي او کوم رنګونه د استحاضې دي، په فتح القدیر کې لیکل شوي چې د وینې ټول شپږ رنګونه دي(۱)حمرة(۲)صفرة(۳)خضرة(۴)کدرة(۵)تربة(۶) سواد. په دې اقسامو کې دوه یعنې حمرة او سواد بالاتفاق د حیض وینه ده او د خضرة او صفرة په باره کې هم د علامه نووي رَحِمَهُ اللهُ وینا ده چې هغه هم د حیض وینه ده.

د فقهاؤ اختلاف: اوس په دې کې د فقهاؤ اختلاف دی د وینې رنګونو لره اعتبار شته او که نشته، یعنې د وینې د رنګ په صاحب دم باندې اثر لویږي او که نه؟ د جمهورو په نزد د وینو د رنګونو اختلاف ته اعتبار دی بیا په خپل مینځ کې د دوی اختلاف دی چې که چیرته د عادت او د وینې په رنګ کې اختلاف راشي نو ترجیح به کوم ته ورکول کیږي، یعنې د عادت تقاضا یوه ده او د رنګ تقاضا بله ده نو ترجیح به کوم ته وي؟ امام احمد رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې عادت لره به ترجیح وي او امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې د ممیزې تمیز لره به ترجیح وي، بهر حال د جمهورو په نزد رنګونو لره اعتبار دی او د هغو نه د دوی په نزد ممیزه پیدا شوې ده چې یوه مستحاضه ممیزه هم ده کومه چې د وینې رنګ ته وګوري فیصله کولی شي چې دا د حیض وینه ده او که د مستحاضې وینه ده،د احنافو په نزد رنګونو لره هیڅ اعتبار نشته ځکه دا اکثره دومره مشکل شي چې ډاکټران او طبیبان یې هم فرق نه شي کولی. (المرقات ۲/۲۵۵)

دلائل: جمهورو د فاطمې بنت ابی حبیش رَضِيَ اللهُ عَنْهَا په روایت سره استدلال کړی دی، په کوم کې چې دا

الفاظ راغلي :**فانه دم اسود يعرف** يعنې د حيض وينه توره وي كومه چې پيژندل كيدی شي د دې تميز ښځه كولی شي، لهذا په رنګونو سره تميز لره اعتبار شته دی او مميزه يو مثل شوی حقيقت دی، د جمهورو په نزد مميزه او تميز بالالوان د ضابطې او قاعدې په طور مثل شوي دي، ائمه احنافو د حضرت عائشې رضي الله عنها په روايت سره استدلال كړی دی كوم چې امام مالک په موطا كې نقل كړی دی : **(كان النساء يبعثن الدرجة الى عائشة فيها الكرسف فيه الصفرة من دم الحيض يسئالنها عن الصلوة قالت لاتعجلن حتى ترين القصة البيضاء)** (موطا مالک ص ۴۳).

يعني ښځو به خپل د حيض كرسف په ډبي كې بند كړ د حضرت عائشې رضي الله عنها خدمت ته به يې ورو ليږه تر څو چې هغه فيصله وكړي چې دا وينه د حيض ده او كه د استحاضې ده تر څو چې د مونځ كولو حكم معلوم شي، حضرت عائشې رضي الله عنها ويلي چې تاسو ښځې جلتي مه كوئ تر دې پورې چې خالص سپين والی وويني كله چې سپين والی راشي نو هغه د حيض وينه نه ده تاسو مونځ كولی شئ (المرقات ۲/۲۵۴)

ترجمه: احنافو د فاطمه بنت ابي حبيش رضي الله عنها په روايت :**اذا كان دم الحيض فانه دم اسود يعرف** باندې دوه اعتراضونه كړي دي د اول اعتراض تعلق د جمهورو د استدلال د الفاظو او سند سره دی :

(۱) بيهقي ويلي دي چې دا الفاظ مضطرب دي.

(۲) ابن ابی حاتم ويلي دي چې ما د خپل پلار نه د دې الفاظو په باره كې پوښتنه وكړه نو هغه وويل چې دا روايت منكر دی.

(۳) يحيى بن سعيد قطان ويلي دي چې دا منقطع دی طحاوي دا روايت شاذ ګڼلی دی.

دويم اعتراض احنافو دا كړی دی چې د رنګونو اختلاف د غذاء ځايونو او زمانو د وجې هم كيدی شي لهذا د غوښې خوړونكې ښځې د حيض وينه توره راځي او د زياتې سبزۍ خوړلو د وجې نه په وينه كې د سبزې رنګونه راتلی شي د ګرمۍ او يخنۍ په ځايونو كې د ښار آب او هوا اثر په انسان باندې په طبعي طور غورزيدی شي لهذا د وينې رنګ د حيض او استحاضې دپاره ضابطه نه شي جوړيدی، بلكې عادت يو مضبوط طبعي نظام دی د هغه د معيار په طور قبلول په كار دي، همدارنګه د حديث زياتره الفاظو اشاره د عادت طرف ته ده صرف دا يوه جمله كومه چې پورته ذكر شوې ده په هغې كې د رنګونو ذكر دی ليكن دا روايت قابل استدلال نه دی خصوصا كله يې چې په مقابل كې نور احاديث هم شته دی.

جمهورو د اول فصل اول حديث **(فاذا اقبلت حيضتک فدعي الصلوة)** سره هم استدلال كړی دی ليكن په دغه حديث سره د وينې په رنګ باندې استدلال كول قابل فهم دي لهذا د هغه جواب ته هم ضرورت نشته.

څلورم بحث : د احادیثو مصداق : په باب الاستحاضه کې د مستحاضې په باره کې په احادیثو کې مختلف احکام ذکر شوي دي د تتبع او تالاش نه معلومه شوې ده چې دلته درې قسمه احکام ذکر شوي:

(۱) د مستحاضه دپاره د رسول الله صلی الله علیه وسلم رومبی حکم دا دی چې **(تدع الصلوة ایام اقرائها)** چې د حیض په ورځو کې دې دا ښځې مونځ پرېږدي.

(۲) اذا اقبلت حیضتک فدعی الصلوة واذا ادبرت فاغسلي عنک الدم.

په دې روایت کې د حیض تلو راتلو وقتونو طرف ته اشاره ده او د ښځې عمل ښودل شوی دی په کوم سره چې د معتاده طرف ته اشاره کیدی شي.

(۳) لتنظر عدد اللیالی والایام التی کانت تحیضهن من الشهر.

په دې روایت کې هم اشاره ده چې ښځې ته د خپلو ورځو ښه حساب کول په کار دي.

د ائمه احناف په نزد ددې ټولو روایتونو تعلق د معتادی سره دی او دا احکام هم د معتادې بیان شوي دي او د شوافعو په نزد په دویم روایت کې هم د معتادې او ممیزې دواړو احتمال دی او دریم روایت د ممیزې دپاره دی، د احنافو او حنابلو په نزد د ممیزې وجود نشته بلکه مستحاضه یا معتاده ده یا مبتدأه ده یا متحیره ده کومې ته چې ضالة او مضلة هم ویل کیږي ځکه چې دا ښځه یا د حقیقت د موندلو نه په خپله ورکه شوې ده یا کوم فقیه گمراه کړې ده. (المرقات ۲/۲۵۴).

پنځم بحث : د مستحاضې د اودس حکم : د باب المستحاضه په روایتونو کې د مستحاضه ښځې د اودس احکامو او غسل په باره کې دیر قسمه الفاظ راغلي دي، مثلاً په یو روایت کې **تتوضأ لکل صلوة** الفاظ راغلي په دویم روایت کې **تغتسل لکل صلوة** الفاظ راغلي دي په یو روایت کې **تتوضأ لوقت کل صلوة** - الفاظ دي اوپه یو روایت کې **تجمع بین الصلوتین بغسل واحد** الفاظ دي، د مشکوة شریف د روایتونو مفهوم هم دارنګه لیکل شوی دی، اګر که د پورتنو الفاظو نه د مشکوة الفاظ مختلف دي.

د فقهاء کرامو اختلاف : د انقضاء حیض نه وروسته په مستحاضې باندې یو غسل بالاتفاق فرض دی، د اودس په باره کې امام مالک رحمه الله ویلي دي چې د استحاضې په وینې سره اودس نه ماتیږي او په کومو روایتونو کې چې د اودس حکم راغلی دی هغه د مالکیو په نزد په استحباب باندې محمول دی، د ائمه ثلاثو په نزد د استحاضې وینې وتل موجب اودس دی، مستحاضې ته د اودس کول دي، بیا د همدې حضراتو په خپل مینځ کې د اودس په باره کې اختلاف شوی دی چې آیا د هر مونځ دپاره مستحاضه اودس وکړي او که د هر وخت دپاره یې وکړي.د شافعیانو په نزد په مستحاضه باندې لازم دي چې د هر مونځ دپاره اودس وکړي او که چیرته په یو وخت کې د څو مونځونو کول وي نو د هر فرض

مونځ دپاره به نوی اودس کولی شي، هو د وختي مونځ سره چې کوم توابع سنت دي هغه په همدې اودس سره ترسره کولی شي ګویا چې د فرض مونځ نه وروسته د مستحاضې اودس مات شو. د ائمه احنافو او حنابلو په نزد مستحاضه دې د مونځ د وخت دپاره اودس وکړي کله چې د مونځ وخت تیر شي نو د هغې اودس ماتیږي، وخت چې ترڅو پورې موجود دی په هغه وخت کې هر رنګه مونځ کولی شي که نفلونه وي که فرائض وي. (المرقات ۲۵۴-۲/۲۵۵).

دلائل: امام شافعي رَحِمَهُ اللهُ د **تتوضأ لکل صلوة** او **تتوضأ عند کل صلوة** روایت سره استدلال کړی دی او حکم یې لګولی دی چې مستحاضه کله هم مونځ کوي نو اودس دې وکړي په ډیرو زیاتو احادیثو کې د اودس کولو حکم راغلی دی او د مشکوة په دویم فصل کې د عدي بن ثابت په روایت کې: **تتوضأ لوقت کل صلوة** الفاظ راغلي دي، په بعضو روایتونو کې **حتی یجئ ذلک الوقت** الفاظ راغلي دي په دې سره هم احنافو استدلال کړی دی چې د وخت دپاره اودس دی ځکه چې د وخت صراحت موجود دی. (المرقات ۲۵۴-۲/۲۵۵).

ترجمه: ائمه احنافو او حنابلو کله چې د **تتوضأ لوقت کل صلوة** په روایت سره استدلال کړی نو اوس **تتوضأ لکل صلوة** او **عند کل صلوة** والا روایتونو نه د دوي دپاره مسئله راپورته شوې ده چې په دوی باندې څنګه عمل وکړی شي او د دې جواب څه جوړیدی شي.

د احنافو مشهور محقق ابن همام رَحِمَهُ اللهُ ویلي دي چې په احادیثو کې دری قسمه الفاظ دي: **لوقت کل صلوة، لکل صلوة، عند کل صلوة**، رومبی لفظ د وخت دپاره متعین دی او په اخیرنو دواړو جملو کې د وخت او مونځ دواړو معناګانو احتمال دی ځکه چې لام او عند تعلیلیه هم کیدی شي نو معنی دا شوه چې مستحاضه دې د هر مونځ د وجهې نه اودس وکړي او وقتیه هم کیدی شي.

نو مطلب دا سې کیږي چې مستحاضه دې د مونځ د هر وخت دپاره اودس وکړي، اوس د همدې محتمل کلماتو په متعین کلماتو باندې حمل کول په کار دي په کومو کې چې د وخت تعین شوی دی لکه **تتوضأ لوقت کل صلوة** دي خلاصه داده چې مجمل او محتمل په مفسر او متعین حمل کړی شي او په عربي لغت کې لام د وخت دپاره استعمال شوی دی د قرآن کریم آیت دی ﴿**أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ**﴾ دلته لام د وخت دپاره دی (ای **وقت دلوک الشمس**) همدارنګه عرب وایي **آتیک للظهر ای في وقت الظهر** خلاصه دا راووتله چې د حدیث تمام الفاظ د وقت په معنی باندې په اسانۍ سره حمل شوي دي او د مونځ په معنی که چیرته واخیستل شي نو په هغو روایتونو باندې حمل کیدی نه شي په کومو کې د

وخت لفظ راغلی دی، امام طحاوي په شوافعو باندې دا اعتراض کړی دی چې مثلا یوې مستحاضې ښځې د مونځ دپاره خو اودس وکړ مگر مونځ یې ونکړ او د مونځ وخت تیر شو نو اوس ووایې چې د هغې اودس څنګه ماتیږي کله چې د هغې دپاره تاسو حضرات مونځ ناقض الوضوء بللی دی؟.

دارنګه طحاوي دا اشکال هم کړی دی چې په شریعت مطهره کې دا حبره خو مشهوره ده چې د وخت په ختمیدو او د وخت په تیریدو سره اودس ماتیږي مثلا یو کس په موزو باندې مسح کړې ده اوس د مقیم او د مسافر د مسح موده چې ختمه شي او وخت تیر شي نو اودس ماتیږي نو **خروج الوقت ناقض الوضوء** شو. مگر په شریعت کې فراغ عن الصلوة چیرته هم ناقض الوضوء نه دی ګرځول شوی او نه د دې کوم نظیر پیدا شوی، دارنګه د هر مونځ دپاره د اودس په کولو کې احتیاط خو شته لیکن په دې کې دې مسکینو ته تکلیف هم دی که چیرته د حدیث شریف نه سهولت ترلاسه کیدی شي نو حرج مدفوع فی الشرع دی، په حرج اچولو ته څه ضرورت دی؟.

د مستحاضې د غسل مطلب: د متسحاضې سره متعلق چې کوم احادیث وارد دي په هغو کې د بعضو نه په واضح طور معلوم شوي دي چې رسول الله ﷺ مستحاضې ته د هر مونځ دپاره د غسل کولو حکم کړی وه، امام طحاوي رحمه الله هم د سهله بنت سهیل رضي الله عنها متعلق نقل کړي دي چې هغې ته رسول الله ﷺ د هر مونځ دپاره د غسل کولو حکم کړی وو، د مشکوة شریف په دریم فصل کې اسماء بنت عمیس رضي الله عنها په حدیث کې دا الفاظ دي **لما اشتدت علیها الغسل** یعنې د هر مونځ دپاره غسل کول کله چې په فاطمه بنت ابی حبیش باندې سخت شو نو رسول الله ﷺ هغې ته د دوو مونځونو دپاره د غسل کولو حکم وکړو ددې نه هم د هر مونځ دپاره د غسل کولو حکم معلوم شوی دی، یعنې د ظهر او عصر دپاره یو غسل د مغرب او عشاء دپاره دویم غسل او د فجر دپاره دریم غسل نو د دې پنځو مونځونو دپاره د درې غسلونو حکم دی دارنګه د پنځو مونځونو دپاره د دریو غسلونو حکم ددې باب په اخیري حدیث کې هم دی د کوم روایت چې اسماء بنت عمیس رضي الله عنها کړی دی. ددې غسلونو نه په غیر د هر مونځ دپاره د اودس کولو حکم هم په ډیرو احادیثو کې راغلی دی، اوس د ائمه اربعو مسلک د اودس دی نو د غسل دې حدیثونو ته جواب ورکول او د هغو په صحیح محمل باندې حمل کول د ائمه اربعو ذمه واري ده، لهذا ددې احادیثو ائمه اربعو او د جمهورو فقهاو د طرفه علماو ډیر توجیهات کړي دي:

(۱) لومړی توجیه او جواب دا دی چې د غسل تمام احادیث په استحباب باندې محمول دي چې غسل واجب خو نه دی لیکن که یې وکړي نو مستحب دی چې د هر مونځ دپاره جدا جدا یا د دوارو مونځونو دپاره یو غسل وکړي.(۲) د غسل د تمامو احادیثو تعلق د علاج سره دی مطلب دا چې دې مستحاضو ښځو ته د غسل حکم ددې وجې شوی ترڅو چې د یخو اوبو په استعمال سره په وینه کې کمی راشي او

وینه ودریږي.(۳) د احادیثو تعلق د متحیرې د بعضو صورتونو سره دی د کومو د غسل چې احناف هم قائل دي.(۴) د غسل او اودس د تمامو احادیثو نقشه په بنه طریقه امام طحاوي وړاندې کړې ده، ویلي یې دي چې سهله بنت سهیل رضي الله عنها ته رسول الله صلی الله علیه وسلم په ابتداء کې د هر مونځ دپاره د غسل کولو حکم کړی وو بیا دوي په دې کې نرمي وکړه د دوه مونځونو دپاره د یوه غسل حکم یې وکړ کله چې دا هم ورباندې سخت شو نو دوي صلی الله علیه وسلم د هر مونځ دپاره د اودس حکم وکړ نو د دوه مونځونو دپاره د یوه غسل حکم سره د هر مونځ دپاره د غسل حکم منسوخ شو بیا د هر مونځ دپاره د اودس کولو په حکم سره غسل کولو حکم منسوخ شو او که چیرته د غسل کولو حکم منسوخ شوی نه دی نو علماؤ دا جواب ورکړی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د علاج په طور د تبرید حاصلولو دپاره د غسل حکم کړی ؤ والله اعلم.

ددې پنځو مباحثو نه الحمد لله د باب الاستحاضه د ټولو احادیثو آسانه تشریح مخې ته راغله او دا د کتاب الطهارة آخري تفصیلي توضیح وه کومه چې په مکه مکرمه کې په ۳ شوال ۱۴۲۲ھ کې مکمل شوه او په دې سره د توضیحات اردو شرح مشکوة اولني جلد مکمل شو چې ددې شروع تیر کال ۱۴۲۱ھ په مکه مکرمه او مدینه منوره کې شوې وه.

اللهم لک الحمد کما ینبغي لجلال وجهک و عظیم سلطانک لک الشکر علی ما انعمت ولک الشکر علی ما مننت و لک الشکر اولًا و آخرًا و لک الشکر ظاهرًا و باطنًا انت الخالق و انت المالک و انت الرازق لا رب الا انت ولا مالک الا انت ولا ناصر الا انت بیدک الخیر و انک علی کل شيء قدیر و صلی الله تعالی علی اشرف الخلق و خاتم النبیین جیش الانبیاء و المرسلین و علی آله و اصحابه اجمعین آمین یا رب العالمین

فضل محمد بن نور محمد یوسف زئی

استاذ جامعه بنوري ټاون کراچي

حال نزیل مکة المکرمة زادها الله عزة و عظمة و هیبة و مهابة

۳ شوال ۱۴۲۲ھ

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

(۱) عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: جَاءَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

دعائشې رضي الله عنها نه روایت دی چې راغله فاطمه بنت ابی حبیش رضي الله عنها رسول الله صلی الله علیه وسلم ته او وې

فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنِّي امْرَأَةٌ أُسْتَحَاضُ، فَلَا أَطْهُرُ،

ویل یارسول الله! زه داسې ښځه یم چې داستحاضې وینه مې ډیره راځي لهذا زه هیڅ وخت نه پاکیږم. نو

أَفَأَدَعُ الصَّلَاةَ؟ فَقَالَ: لَا، إِنَّمَا ذَلِكِ عِرْقٌ وَلَيْسَ بِحَيْضٍ، فَإِذَا

آیا زه مونځ پریږدم؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل نه! دا دیوپاک رګ وینه ده د حیض وینه نه ده کله چې

أَقْبَلَتْ حَيْضَتُكِ فَدَعِي الصَّلَاةَ، وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْسِلِي عَنْكِ الدَّمَ ثُمَّ صَلِّي[1].

تا ته حیض راشي نو ته مونځ پریږده او کله چې حیض ختم شي نو دبدن نه وینه ووینځه ولامبه او مونځ کوه.

الْفَصْلُ الثَّانِي

(۲) عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ «فَاطِمَةَ بِنْتِ أَبِي حُبَيْشٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، أَنَّهَا

د حضرت عروه بن زبیر رحمه الله (تابعي) د فاطمه بنت ابی حبیش رضي الله عنها نه روایت کړی دی چې هغې ته

كَانَتْ تُسْتَحَاضُ، فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا كَانَ دَمُ الْحَيْضِ

داستحاضې وینه راتلله لهذا رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغې په باره کې وفرمایل چې کله د حیض وینه راشي

فَإِنَّهُ دَمٌ أَسْوَدُ يُعْرَفُ، فَإِذَا كَانَ ذَلِكِ، فَأَمْسِكِي عَنِ الصَّلَاةِ؛ فَإِذَا كَانَ الْآخَرُ،

چې پیژندنه یې داده چې هغه تور رنګې وي نو دې وخت د مونځ د کولو منعه شه او کله چې د استحاضې وینه

فَتَوَضَّئِي وَصَلِّي، فَإِنَّمَا

راشي (یعنې د تور رنګ وینې نه بغیر کوم بل رنګ وي) نو اودس وکړه مونځ کوه ځکه چې (دا حیض نه

---

(۱) أخرجه البخاري في الصحيح ۱ ۳۳۱، رقم الحديث ۲۲۸. ومسلم في الصحيح ۱ ۲۶۲، رقم الحديث: ۶۲-۳۳۳. وابو داود ۱/ ۱۹٤ رقم الحديث ۲۸۲. والنسائي ۱ ۱۸٤

هُوَ عِرْقٌ [1]

دی) د یو رګ وینه کیدی شي.

(۲) وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. قَالَتْ: «إِنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تُهَرَاقُ الدَّمَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ

د ام سلمه رضي الله عنها نه روایت دی وایي چې یوې ښځې ته د استحاضې وینه راتلله په زمانه د رسول الله

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَفْتَتْ لَهَا أُمُّ سَلَمَةَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

صلی الله علیه وسلم کې (او هغه معتاده وه) ام سلمه رضي الله عنها د هغې په باره کې د نبي علیه السلام نه فتوی وغوښتله

فَقَالَ: لِتَنْظُرْ

(چې د هغې څه حکم دی؟) رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: هغې ته په کار دي چې هغه وګوري چې د

عَدَدَ اللَّيَالِي وَالْأَيَّامِ الَّتِي كَانَتْ تَحِيضُهُنَّ مِنَ الشَّهْرِ قَبْلَ أَنْ يُصِيبَهَا الَّذِي أَصَابَهَا.

هغې دنا روغی نه مخکې په څمدې میاشت کې د حیض وینه څو ورځې او شپې راغلې وه (کله چې معلومه

فَلْتَتْرُكِ الصَّلَاةَ قَدْرَ ذَلِكَ مِنَ الشَّهْرِ، فَإِذَا خَلَّفَتْ ذَلِكَ فَلْتَغْتَسِلْ.

شي) نو هره میاشت کې دې د هغو مره ورځو مونځ پرېښنو دل شي او کله چې هغه ورځې تیرې شي نو ودې لامبي

ثُمَّ لِتَسْتَثْفِرْ بِثَوْبٍ. (رَوَاهُ مَالِكٌ ٢٦، وَأَبُودَاوُدَ ٢٧٤) (وَرَوَى النَّسَائِيُّ ١١٩/١، مَعْنَاهُ).

او (په پاجامه کې دننه دې) کپړه وتړي مونځ دې وکړي، او نسائي همدا روایت بالمعنی نقل کړی دی:

(۳) وَعَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ

دعدي بن ثابت رحمه الله نه روایت دی چې دده پلار د خپل پلار (دعدي د نیکه) نه نقل کړي دي چې ویلي دي

يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ: جَدُّ عَدِيٍّ اسْمُهُ دِينَارٌ. عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ

یحیی بن معین دعدي د نیکه نوم دینار دی هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه روایت کړی چې دوي وفرمایل

فِي الْمُسْتَحَاضَةِ: تَدَعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا الَّتِي كَانَتْ تَحِيضُ فِيهَا.

دیوې مستحاضې په باره کې چې پرېږدي به مونځ په هغه ورځو کې چې هغې ته د عادت موافق حیض راشي

(۱) اخرجه ابوداود في السنن ۱۹۷/۱، رقم الحديث ۲۸۶، واخرجه النسائي في السنن ۱۸٦/۱ رقم الحديث ۳٦۲

ثُمَّ تَغْتَسِلُ ، وَ تَتَوَضَّأُ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ ، وَ تَصُوْمُ ،

بيا (دې ددې ورځونه وروسته) ولامبي او د هر مونځ دپاره دې تازه اودس وكړي او روژه دې ونيسي او

وَ تُصَلِّي.[1]

مونځ دې هم وكړي.

(۵) وَعَنْ حَمْنَةَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: كُنْتُ أُسْتَحَاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً. فَأَتَيْتُ

د حمنه بنت جحش رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روايت دى چې ما ته د استحاضې وينه ډيره زياته راتلله. نو څكه زه راغلم

النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَسْتَفْتِيهِ وَ أُخْبِرُهُ. فَوَجَدْتُهُ فِي بَيْتِ أُخْتِي زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ.

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته ترڅو چې د دوي نه دې پوښتنه وكړم نو ما پيدا كړو د خپلې خور زينب بنت جحش

فَقُلْتُ : يَا رَسُولَ اللهِ ، إِنِّي أُسْتَحَاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً.

په كوركې نو ما ورته ووېل يا رسول الله! ماته د استحاضې وينه ډيره په كثرت سره راځي نو دې باره كې

فَمَا تَأْمُرُنِي فِيهَا ؟ قَدْ مَنَعَتْنِي الصَّلَاةَ وَ الصِّيَامَ . قَالَ

تاسو ما ته څه حكم كوئ؟ كومې چې زه مونځ او روژې نه هم راګرځولې يم رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل

"أَنْعَتُ لَكِ الْكُرْسُفَ ، فَإِنَّهُ يُذْهِبُ الدَّمَ .

زه ستا د پاره د مالوچو خبره كوم څكه مالوچ وينه وچوي (يعنې د وينې راوتلو په ځاى كې مالوچ كيږده

قَالَتْ : هُوَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ .

چې هغه بهر رانه شي) حمنې رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ووېل: هغه په دې سره نه شي بنديدى څكه چې ډيرې زياته ده،

قَالَ : فَتَلَجَّمِي . قَالَتْ :

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: (مالوچ كيږده) په هغو باندې د لګام په شان كپړه وتړه هغې ووېل چې

هُوَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ . قَالَ : فَاتَّخِذِي ثَوْبًا .

هغه په دې سره هم نه شي بنديدى ډيره زياته ده رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل بيا د لاندې نه يوه كپړه وتړه

---

(۱) أخرجه أبو داود في السنن ۱/۲۰۸ رقم الحديث ۲۹۷ . وأخرجه الترمذي في السنن ۱/۲۲۰ رقم الحديث ۱۲۶ . وأخرجه ابن ماجه في السنن ۱/۲۰٤ رقم الحديث : ٦٢٥.

قَالَتْ : هُوَ أَكْثَرُ مِنْ ذٰلِكَ ، إِنَّمَا أَثُجُّ ثَجًّا .

هغې وویل په دې سره هم نه شي بندیدی ځکه چې ډیره ده تردې چې وینه د باران د څاڅکو په شان راځي.

فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ سَآمُرُكِ بِأَمْرَيْنِ ، أَيُّهُمَا صَنَعْتِ

رسول الله ﷺ وفرمایل بیانوزه تاته د دوه خبرو حکم کوم په هغو کې چې ته کومه هم غوره کړې

أَجْزَأَ عَنْكِ مِنَ الْآخَرِ ، وَ إِنْ قَوِيتِ عَلَيْهِمَا ، فَأَنْتِ

ددویمې ضرورت نه پاتې کیږي او که چیرته په تا کې د دننه په دواړو باندې د عمل کولو طاقت وي نو ته په

أَعْلَمُ

خپله هو ښیاره یې چې ډیر لوی اجر ملاویږي لهذا ته خپل حالت ته وګوره کوم چې وغواړې وې کړه لهذا

قَالَ لَهَا : إِنَّمَا هٰذِهِ رَكْضَةٌ مِنْ رَكَضَاتِ الشَّيْطَانِ

رسول الله ﷺ حمنې رضی الله عنها ته وویل چې دا استحاضه د شیطان د لتو نه یوه لته وهل دي لهذا

فَتَحَيَّضِي سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْ سَبْعَةً فِي عِلْمِ اللّٰهِ ، ثُمَّ

هره میاشت شپږ یا اوه ورځې د کومو علم چې الله ته دی د حیض ورځې وګڼه او بیا دې مودې د تیریدو نه

اغْتَسِلِي ، حَتَّى إِذَا رَأَيْتِ أَنَّكِ قَدْ طَهُرْتِ وَاسْتَنْقَأْتِ ، فَصَلِّي ثَلَاثًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً أَوْ أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ

وروسته ولامبه او کله چې ته پوهه شې چې زه پاکه شوم نو مونځ کوه دری دیرش ورځې او شپې یا څلور دیرش

لَيْلَةً ، وَ أَيَّامَهَا ، وَ صُومِي ، فَإِنَّ ذٰلِكَ يُجْزِئُكِ ، وَ كَذٰلِكَ فَافْعَلِي كُلَّ شَهْرٍ

شپې او ورځې او روژې نیسه ځکه چې دا د تا نه کافي کیږي او همدارنګې کوه هره میاشت (چې شپږ یا اوه

كَمَا تَحِيضُ النِّسَاءُ

ورځې د حیض ورځې وګڼه او باقي ورځې د پاکۍ ورځې وګڼه) لکه څنګه چې عامې ښځې حائضې کیږي

وَ كَمَا يَطْهُرْنَ ، مِيقَاتُ حَيْضِهِنَّ وَ طُهْرِهِنَّ . وَ إِنْ قَوِيتِ عَلَى أَنْ تُؤَخِّرِينَ الظُّهْرَ

او پاکیږي. په اندازه د حیض او طهر د دوی او که چیرته تا کې دومره طاقت وي چې د ظهر وخت په آخر کې

وَ تُعَجِّلِينَ الْعَصْرَ ، فَتَغْتَسِلِينَ وَ تَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ الظُّهْرِ وَ الْعَصْرِ ، وَ تُؤَخِّرِينَ

ولامبې او په مازیګر کې جلتي وکړې او جمع وکړې په مینځ د ماسپښین او مازیګر کې او وروسته کوې

الْمَغْرِبَ وَ تُعَجِّلِينَ الْعِشَاءَ . ثُمَّ تَغْتَسِلِينَ وَ تَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ،
مابنام او بیږه وکړې په ماخوستن کې بیا غسل وکړې او یوځای کړې په مینځ ددواړو مونځونو کې نو ته
فَافْعَلِي وَ تَغْسِلِينَ مَعَ الْفَجْرِ فَافْعَلِي ؛ وَ صُومِي إِنْ قَدَرْتِ عَلَى
همداسې وکړه او غسل وکړه د سهر مونځ سره نو ته همداسې وکړه او روژې ونیسه که چیرته طاقت لرې په
ذَٰلِكَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ هٰذَا أَعْجَبُ الْأَمْرَيْنِ إِلَيَّ .[1]
دې باندې . بیا رسول الله ﷺ وفرمایل : او آخرنی خبره ماته خوښه دده.

توضیح : حمنه بنت جحش رضي الله عنها دا صحابیه د رسول الله ﷺ خینه دد د حضرت زینب بنت جحش رضي الله عنها نه بغیر د حضرت جحش ټولې لورګانې د استحاضې په ناروغۍ مبتلاء وې. په مدینه منوره کې تقریبا دولس ښځې د استحاضې د ناروغۍ ښکار وې په هغو کې د حضرت حمنه بنت جحش رضي الله عنها بیان په دې حدیث کې شوی دی. (المرقات ۲۵۸-۲/۲۵۹).

انعت لک الکرسف: په فرج کې دننه د مالوچو مناسب غوټې ایښودلو نوم کرسف دی(المرقات۲/۲۵۹)

فتلجمی : لګام لګولو ته ویل کیږي په فارسي کې لګام دی په عربي کې لجام دی د کتاب په وزن باندې دی دا هغه کپړې ته ویل کیږي کومه چې حائضې او مستحاضې ښځې په کرسف دپاسه د وینې بندیدو دپاره تړلې وي. (المرقات۲/۲۵۹).

فاتخذی ثوبا : یعنې د کپړې مضبوط بنډل جوړ کړه د ورنونو په مینځ کې په فرج باندې کیږده دپاسه پرې لګام وتړه. (المرقات۲/۲۵۹).

اثج : ثجا یعنې د سیلاب په شان وینې را روانې دي په حدیث کې دي (**الحجُ العج الثج**) یعنې حج په زور سره د تلبیې ویلو او د وینې د بهیدو نوم دی په قرآن کې د ﴿**مَاءً ثَجَّاجًا**﴾ لفظ راغلی دی.

فتحیضی : یعنې خپل ځان حایضه شمار کړه او د حیض ورځې لازمې ونیسه. (المرقات۲/۲۶۰).

او سبعة ایام : او د شک دپاره نه دی بلکې رسول الله ﷺ دې ښځې ته د دوه کارونو حکم کړی دی ګویا چې او د تنویع دپاره دی چې د الله تعالی په علم کې کوم څه دي په هغه باندې عمل وکړه برابره دده که شپږ ورځې حیض وي که اوه ورځې وي نو تحری وکړه او عمل وکړه. (المرقات۲/۲۶۰).

---

(۱) اخرجه احمد في المسند ۶/۴۳۹، واخرجه ابو داود في السنن ۱/۱۹۹ رقم الحديث ۲۸۷، واخرجه الترمذي في السنن ۱/۲۲۱، رقم الحديث ۱۲۷، واخرجه ابن ماجه في سننه ۱/۲۰۲ رقم الحديث ۶۲۲

اعجب الامرين: دلته دا سوال دی چې هغه دوه امرين کوم دي؟ نو د ملا علي قاري رَحِمَهُ اللهُ او امام ابو داؤد رَحِمَهُ اللهُ رجحان دې طرف ته دی چې په اعجب الامرين کې دومبی امر خو رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ داورکړی وو چې د هر مونځ دپاره مستقل غسل کول په کار دي ليکن بيا د حرج د وجې رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل چې دوه مونځونو دپاره يو غسل وکړه يعنې د ظهر او عصر دپاره يو غسل او مغرب او عشاء دپاره بل او د سهار دپاره جدا غسل وکړه نو د پنځو مونځونو دپاره د پنځو غسلونو ځای په دريو غسلونو کې حرج کم دی. (المرقات ۲/۲۶۷).

د استحاضې په يو حديث کې د (لتستثفر) لفظ راغلی دی استثفار په آسونو او خرو باندې د سامان راوړلو په موقع د لکۍ لاندې يوه مضبوطه پټۍ وتړل شي ترڅو چې په چړائي کې سامان د سر طرف ته ونه خوېږي بيا د سپي د کيناستلو په وخت کې کله چې هغه لکۍ د ورنونو طرف ته تاو کړي او پرې کيني نو دې ته استثفار ويل کيږي، مستحاضه ښځې ته هم دا حکم دی چې په آرام سره کينه د کپړې بنډل جوړ کړه په فرج کې يې کيږده په هغه باندې لګام وتړه چې وينه بنده شي دا د استثفار نه دی.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

(۲) عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ،
د اسماء بنت عميس رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نه روايت دی چې ما رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته عرض وکړو يا رسول الله!
إِنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ اسْتُحِيضَتْ مُنْذُ كَذَا وَ كَذَا
فاطمه بنت حبيش ته (په اول ځل) د دومره مودې نه استحاضه راروانه ده د دې وجې نه هغه ګمان کوي
فَلَمْ تُصَلِّ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: سُبْحَانَ اللهِ،
چې شايد دا هم د حيض په حکم کې وي) مونځ نه کوي، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وفرمايل: سبحان الله! دا
إِنَّ هٰذَا مِنَ الشَّيْطَانِ. لِتَجْلِسْ فِي مِرْكَنٍ، فَإِذَا
د مونځ پرېښودل خو د شيطان اثر دی هغې ته په کار دي چې په يو لګن کې اوبه واچوي کيني کوم وخت
رَأَتْ صُفَارَةً فَوْقَ الْمَاءِ فَلْتَغْتَسِلْ لِلظُّهْرِ وَ الْعَصْرِ غُسْلًا وَاحِدًا، وَ تَغْتَسِلْ لِلْمَغْرِبِ
چې په اوبو باندې زېړوالی معلوم شي نو د ظهر او عصر دپاره دې يو غسل وکړي او غسل دې وکړي د مغرب
وَ الْعِشَاءِ غُسْلًا وَاحِدًا، وَ تَغْتَسِلْ لِلْفَجْرِ غُسْلًا وَاحِدًا.
او عشاء دپاره دې بل غسل وکړي او د فجر دپاره دې جدا غسل وکړي (او کله چې ضرورت شي نو) د دوي

وَ تَوَضَّأُ فِيمَا بَيْنَ ذٰلِكَ .[1] وَ قَالَ رَوَى مُجَاهِدٌ عَنِ ابْنِ
په مینځ کې دې اودس وکړي، دا روایت ابوداؤد نقل کړی او ویلي یې دي چې مجاهد نقل کړي دي د ابن
عَبَّاسٍ لَمَّا اشْتَدَّ عَلَيْهَا الْغُسْلُ .
عباس رضي الله عنه چې کله فاطمې ته د هر مونځ د پاره غسل کول سخت معلوم شو نو رسول الله صلی الله علیه وسلم
أَمَرَهَا أَنْ تَجْمَعَ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ).
ورته په یو غسل سره د دوه مونځونو په یو ځای حکم وکړ.

توضیح : **تجلس** : یعني د غسل د پاره دې په یو لګن کې کیني یا د ظهر د اخیرې وخت او د عصر د اول وخت معلومولو د پاره دې د یو لګن سره کیني.

مرکن : لګن او لوی خانک ته ویل کیږي. (المرقات ۲/۲۶۳).

رأت صفارة فوق الماء : یعني چې د لمر رنګ متغیر شي او په اوبو باندې د پاسه د لمر رنګ ښکاره شي یعني د ظهر اخیري وخت شي او د عصر اول وخت راشي نو هغه وخت دې غسل وکړي دواړه مونځونه دې په خپل خپل وخت اداء کړي، د رنګ د زیړوالي نه مکروه وخت مراد نه دی بلکې د ظهر آخري وخت مراد دی په کوم کې چې لمر یو قسم متغیر کیدی شي. (المرقات ۲/۲۶۴).

وتوضأ فيما بين ذلک : یعني د ظهر او عصر د پاره کله چې یو غسل وکړي نو د عصر د پاره د همدې غسل باوجود اودس دې هم وکړي او کله چې د مغرب او عشاء د پاره یو غسل وکړي نو د عشاء د پاره دې یو اودس هم وکړي او د فجر د پاره دې جدا یو غسل وکړي. د مستحاضې د غسل په احکامو کې دا تخفیف لومړی مرحله ده ددې نه وروسته تخفیف تر اودس پورې شو. شکر الحمد لله چې اول جلد مکمل شو. (المرقات ۲/۲۶۴).

ربنا تقبل منا إنک أنت السمیع العلیم وتب علینا إنک أنت التواب الرحیم

وصلی الله علی نبیه الکریم محمد وعلی آله وصحبه أجمعین

---

(۱) أخرجه أبوداود في السنن ۱ ۲۰۷ رقم الحدیث ۲۹۶

اعتذار

محترمو ورونو !

د توضیحات پښتو شرح مشکوة کتاب نسبت د آحادیثو سره دی او په آحادیثو کې په کار وي چې ښه پوره پوره کوشش وشي ترڅو د غلطیانو څخه محفوظ وي ، نو بنده حقیر هم ددې کتاب د آحادیثو په متن ، اعراب ، ترجمه او تشریح کې پوره پوره کوشش کړې دی خو بیا هم خُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا .

نو د انساني ضعف په اساس ممکن یو څه لفظي کمپیوټري او یا علمي غلطې پاتې شوې وي نو که چیرته د مطالعې په دوران کې درته کومې غلطې په مخه درغللې نو که هغه مو نوټ کړلې او مونږ مو پرې خبر کړلو تر څو په آئینده او راتلونکي ایډیشن کې یې تصحیح وشي نو په دې سره به تاسې هم په تعاون علی البر و التقوی کې راسره شریک شئ او دې سره سره د الدال علی الخیر کفاعله مصداق وګرځیږئ او د یو څه ثواب ګټونکي به شئ و أجرکم علی الله .

و صلی الله تعالی علی خیر خلقه محمد و علی آله و اصحابه أجمعین

مکتبۃ الاصلاح
محلہ جنگی پشاور
0314-9797200
0345-1977797